

DEPARTAMENTO DE HISTORIA CONTEMPORÁNEA

“POR EL IMPERIO HACIA EL CAMPO”. EL FRANQUISME
A UNA COMUNITAT RURAL: LA RIBERA BAIXA, 1939 -
1975

RICARD CAMIL TORRES FABRA

UNIVERSITAT DE VALENCIA
Servei de Publicacions
2003

Aquesta Tesi Doctoral va ser presentada a València el dia 27 de Juliol de 2003 davant un tribunal format per:

- Dra. D^a. Teresa Carnero Arbat
- Dr. D. Marc Baldó Jacomba
- Dr. D. Pelai Pagés Blande
- Dr. D. José M. Santacreu Soler
- Dr. D. David Ginard Ferón

Va ser dirigida per:
Albert Girona Albuixech

©Copyright: Servei de Publicacions
Ricard Camil Torres Fabra

Depòsit legal:

I.S.B.N.:84-370-5763-9

Edita: Universitat de València
Servei de Publicacions
C/ Artes Gráficas, 13 bajo
46010 València
Spain
Telèfon: 963864115

“Por el Imperio hacia el campo”. El franquisme a una comunitat rural: La Ribera Baixa (1939-1975)

Ricard Camil Torres Fabra

*Los hombres sin historia son la historia.
Grano a grano se forman largas playas
y luego viene el viento y las revuelve,
borrando las pisadas y los nombres
sin hijo, sin árbol ni libro.*
Silvio Rodríguez. Mariposas.

CAPÍTOL I. INTRODUCCIÓ. PLANTEJAMENTS TEÒRICS I METODOLÒGICS

1.1.- *El títol.*

1.2.- *Presentació del tema.*

1.3.- *Per una Història Local*

1.4.- *Un resum del franquisme a través de la seua trajectòria.*

1.5.- *L'estat de la qüestió: les grans línies d'interpretació a través de la bibliografia.*

1.5.1.- *L'aportació de la recent historiografia valenciana sobre l'estudi del franquisme*

1.5.1.1.- *Les fonts per a l'estudi del franquisme al País Valencià*

1.5.1.2.- *Una constant: repressió i violència política*

1.5.1.3.- *L'oposició*

1.5.1.4.- *El partit únic i les institucions: els quadres polítics*

1.5.1.5.- *Economia i condicions de vida*

1.5.1.6.- *Ideologia, cultura i mitjans de comunicació: a la recerca del consens*

1.5.1.7.- *Actituds socials*

1.6.- *Hipòtesis i plantejaments*

1.7.- *Les fonts emprades en la present investigació i la seua fiabilitat*

1.8.- *On som i qui està: els accidents geogràfics*

1.8.1.- *La població: antecedents i evolució al segle XX.*

1.8.2.- *La constant de l'emigració*

CAPÍTOL II

L'ESDEVINDRE DE LA COMARCA ABANS DEL FRANQUISME

2.1.- *El microcosmos riberenc*

2.2.- *Les forces d'oposició*

2.3.- *Els aspectes econòmics*

2.4.- *La recomposició del conservadorisme*

2.5.- *El predomini republicà i la implantació de l'obrerisme. Les seues interaccions.*

2.6.- *L'impacte de la cosa pública en la població riberenca*

2.7.- *Els successos de Cullera*

2.8.- *L'abast de la dictadura de Primo a la comarca*

2.9.- *La II República a la Ribera Baixa*

2.9.1.- *Convivència i conflictes*

2.9.2.- *Temps d'eleccions i revenges*

2.9.3.- *Els fets de 1934 i el trencament de la convivència*

2.9.4.- *Lluita electoral i conflicte polític*

2.10.- *La guerra civil*

2.10.1.- *Els comitès riberencs*

- 2.10.2.-*Les col·lectivitats i la revolució a la Ribera Baixa*
- 2.10.3.-*Un nou problema: la població afegida. Els evacuats.*
- 2.10.4.-*La violència política*
- 2.10.5.-*Les Brigades Internacionals a la comarca i la derrota militar.*
- 2.10.6.- *Les fugides.*
- 2.10.7.-*La Cinquena Columna*
- 2.10.7.1.- *L'adequació a la nova realitat.*
- 2.10.7.2.- *Entre la persecució i la redenció.*
- 2.10.7.3.- *Les complicitats legals*
- 2.10.7.4.- *Cinquena columna i clergat.*
- 2.10.7.5.-*El desgavell de les autoritats davant la Cinquena Columna*

CAPÍTOL III LA LIBERACIÓ I ELS INICIS DE LA NUEVA ESPAÑA A LA RIBERA BAIXA

- 3.1.- *La "Liberación" i les reaccions davant la derrota*
- 3.2.- *La constitució de les primeres gestores franquistes*
- 3.3.- *Les reprivatitzacions*
- 3.4.- *El poder de la força*
- 3.5.- *Els primers canvis de gestores*
- 3.6.- *La reposició de l'imaginari catòlic*
- 3.7.- *L'òsmosi nacionalcatolicisme*
- 3.8.-*Les evidències del trencament: la nova iconografia*
- 3.9.- *Aspiracions faraòniques i realitat econòmica als consistoris franquistes*
- 3.10.- *L'aniquilament de la intimitat*
- 3.11.-*Els "altres"*
- 3.12.-*Remodelació o deconstrucció?*
- 3.13.-*La moral pública*
- 3.14.- *La Defensa Passiva. El paper dels municipis i l'endarreriment militar*

CAPÍTOL IV LA INSTAURACIÓ DEL REGIM FRANQUISTA

- 4.1.-*Els mitjans*
- 4.2.- *La repressió franquista.*
- 4.2.1.-*L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Sueca*
- 4.2.2.-*Les víctimes mortals del TRP de Sueca.*
- 4.2.3.-*Les sentències no capitals*
- 4.2.4.-*L'alimentació del TRP de Sueca*
- 4.3.- *Els tentacles repressors més enllà del TRP de Sueca*
- 4.4.- *El factor humà: les depuracions*
- 4.4.1.-*Altres àmbits depuratius*
- 4.4.2.-*Els efectes de les depuracions*
- 4.5.- *La repressió a casa: la llibertat vigilada*

- 4.5.1.-Els vigilats i el seu tractament
- 4.5.2.-*El moviment en l'accés a la llibertat vigilada*
- 4.6.- *Els logres de la repressió i els seus efectes*
- 4.7.- *L'oposició al règim a la Ribera Baixa. No tots van estar herois.*
- 4.7.1.- *Una oposició organitzada*

CAPÍTOL V FET y DE LAS JONS A LA RIBERA BAIXA

- 5.1.-*Els antecedents falangistes: el seu caminar durant la II República, la guerra civil i la implantació comarcal*
- 5.2.-*L'eclosió falangista a la comarca: les primeres actuacions i el desconcert dels vencedors.*
- 5.3.-*L'expoliament dels vençuts*
- 5.4.-*Les dificultats d'aglutinar la reacció al partit únic i la lluita pel poder a FET. El cas de Sueca*
- 5.5.-*L'accés a la militància: disseny consensuador, procés pràctic i realitat política*
- 5.6.-*La militància efectiva: orígens, evolució, qualificació política i situació social*
- 5.7.- *FET: entre el control i la denúncia.*
- 5.8.- *Els efectes de la depuració falangista.*
- 5.9.- *El personal polític municipal en els anys 50.*
- 5.10.- *Una constatació institucional: l'immobilisme*
- 5.11.- *L'interclassisme de FET*
- 5.12.- *L'estructura de la militància*
- 5.13.- *Imposició i consens: un fenomen unilateral*
- 5.14.- *El veritable component falangista: la reacció ultramuntana.*
- 5.15.-*La tentaculació de la vida pública. Omnipresència falangista i limitacions del poder únic a la comarca*
- 5.16.- *Les lluites internes*
- 5.16.1.- *La reacció falangista.*
- 5.17.- *El desintegrant del somni: les repercussions de la II Guerra Mundial a la Ribera Baixa a nivell sociopolític i la participació falangista en la "División Azul"*
- 5.17.1.- *La millor defensa, l'atac*
- 5.18.-*La refalangització a la Ribera Baixa. Un procés traumàtic per al partit únic amb apariència de normalitat.*
- 5.19.-*Decadència falangista, irrupció de noves formes polítiques i reacció ultramontana*
- 5.19.1.- *L'eclipsi falangista en l'administració local.*
- 5.20.-*Un nou estil amb una herència ben assumida*
- 5.20.1.- *Canviar per a no transformar res.*
- 5.20.2.- *Més enllà de la comarca*
- 5.20.3.- *La tàctica de l'escorpí. El final de FET*

CAPÍTOL VI LES ORGANITZACIONS COL·LATERALS DE FET

- 6.1.- *El sector més dur del franquisme: Ex-combatents, mutilats i ex-captius. De grup de pressió a calaix de records.*
- 6.2.- *El botí de guerra*
- 6.3.- *La col·locació municipal del col·lectiu*
- 6.3.1.- *Les oposicions patriòtiques.*
- 6.3.2.- *Els mètodes*
- 6.3.3.- *Les proves: una altra mascarada*
- 6.3.4.- *La parafernàlia particular del col·lectiu*
- 6.3.5.- *La col·locació als llocs aliens a l'administració*
- 6.4.- *La disciplina del col·lectiu*
- 6.5.- *La pretensió de continuïtat biològica del règim. A la conquesta del futur des del present: el Frente de Juventudes. Dissenyar el demà per a conservar el present.*
- 6.6.- *La competència*
- 6.7.- *Cherchez la femme. Dones i elit política: pertànyer al partit únic per a finançar la supeditació social. La Secció Femenina*
- 6.8.- *L'afiliació*
- 6.9.- *Les tasques de la Secció Femenina*
- 6.10.- *El rol de la dona en la Secció Femenina*
- 6.11.- *El sindicalisme franquista i la tasca sindical: el món al revés*
- 6.12.- *El mercat de treball: ruptura brutal amb la trajectòria republicana.*
- 6.12. 1.- *Les relacions laborals*
- 6.12.2.- *La patronal dintre del marc sindical franquista*
- 6.13.- *El mecanisme sindical*
- 6.14.- *La ideologia sindical franquista*
- 6.15.- *L'atròfia sindical franquista davant l'atur obrer*
- 6.16.- *Els tentacles del sindicalisme corporatiu franquista*
- 6.16.1.- *Un sindicalisme en mans de la patronal*
- 6. 17.- *La burocràcia sindical i el seu triomfalisme infundat*
- 6.18.- *La submissió política del sindicalisme franquista*
- 6.19.- *Sindicalisme estatal i caciquisme: les repercussions en els nivells de vida*
- 6.19.1.- *La seguretat al treball: absència de normativa sindical*
- 6.20.- *La rizocràcia, l'arrendament i el sindicalisme*
- 6.21.- *Eleccions en un sistema antirrepresentatiu. Canvi de discurs: esperances i problemes d'un procés assumit*

CAPÍTOL VII AUTARQUIA, ESTRAPERLO I ECONOMIA DE LLARGA DURADA A LA RIBERA BAIXA

- 7.1- *L'arrencada autàrquica*
- 7.2.- *Les raons del manteniment de la política econòmica*
- 7.3.- *El racionament: el sistema de "cupos"*
- 7.4.- *Un exemple d'ocultació directa: el recurs a les catàstrofes naturals.*
- 7.5.- *L'estraperlo: mecanisme i protagonistes.*

- 7.6.- *La repressió de l'estraperlo domèstic.*
- 7.7.- *Les xifres*
- 7.8.- *La picaresca institucionalitzada.*
- 7.9.- *Qui estraperlava?*
- 7.10.- *La incidència de l'estraperlo en les condicions de vida*
- 7.11.- *L'arròs en el marc intervencionista.*
- 7.12.- *Sindicalisme Vertical i control social en el marc autàrquic.*
- 7.13.- *L'economia de llarga durada.*
- 7.14.- *La nova conjuntura econòmica a la Ribera Baixa*
- 7.15.- *Les tasques assistencials: un maremagnum de deures gens definit*
- 7.16.- *L'impacte de la nova situació econòmica*
- 7.17.- *Al tall*
- 7.18.- *Més que dèficit industrial*
- 7.19.- *La reconstrucció de la influència tradicional*
- 7.20.- *Tot sota control, sobretot les misèries*
- 7.21.- *El recurs a les xifres per arrodonir el panorama econòmic*
- 7.22.- *Modernització, estancament, evolució o adaptació? L'economia a nivell local. Les matrícules industrials.*
- 7.23.- *Els plans preparatoris i els plans triennals: estratègies de desenvolupament local i resultats efectius.*
- 7.24.- *Moments de transició econòmica*
- 7.25.- *Economia i corporativisme. Un exemple emblemàtic: les vivendes protegides.*
- 7.26.- *El canvi econòmic*
- 7.27.- *Altre indicador: el transport*
- 7.28.- *Impostos i creixement de renda.*
- 7.29.- *Altre imput: l'evolució dels preus dels espectacles*
- 7.30.- *La compenetració entre la logística comercial i el desenvolupament econòmic*
- 7.31.- *Més intervencionisme: les municipalitzacions de serveis i els serveis estatals*
- 7.32.- *La terra i la producció agrària dintre del desenvolupament i alguns indicadors de nivell de vida.*
- 7.33.- *La perla del Xúquer: l'arròs.*
- 7.33.1.- *El corporativisme arrosser a la postguerra.*
- 7.34.- *Contrarietats entre el corporativisme i les ocultacions descarades en un marc agrari.*
- 7.35.- *La cooperativa Nacional de l'Arròs, el seu congrés i l'esdeveniment arrosser als anys 50 des de l'òptica de la Federació.*
- 7.36.- *Més maderes: la taronja*
-
- 7.37.- *El turisme i els canvis en la societat riberenca*
- 7.38.- *De les fanecades als metros cúbics. La substitució del gran estraperlo per l'especulació*
- 7.39.- *I la resta de la comarca?*
- 7.40.- *Les transformacions urbanístiques suecanes*

CAPÍTOL VIII LA CULTURA

- 8.1.- *-L'educació elemental durant els anys 30*
- 8.2.- *El franquisme*
- 8.2.1.- *Escolarització i infraestructura als inicis del règim.*
- 8.2.2.- *L'abast de l'escola rural franquista*
- 8.3.- *El concepte d'Educació Primària franquista*
- 8.3.1.- *Els mitjans físics*
- 8.3.2.- *Els mitjans humans: el professorat.*
- 8.3.3.- *L'escola en la vida dels alumnes*
- 8.- *Altra 'Creuada': la continuació de l'ensenyament com alternativa d'adoctrinament*
- 8.4.1.- *Més enllà e l'ensenyament. La continuació de l'adoctrinament.*
- 8.5.- *La difusió cultural*
- 8.6.- *Propaganda, llengua, cultura i coentor. Els jocs florals*
- 8.7.- *L'associacionisme: entre el perill d'extinció i el reviscolar cultural*
- 8.7.1.- *El Centre Cullerenc de Cultura (CCC)*
- 8.8.- *Les festes*
- 8.8.1.- *Les falles*
- 8.9.- *El cinema*
- 8.10.- *Les arts escèniques*
- 8.11.- *Altres espectacles*
- 8.12.- *Els esports*
- 8.13.- *La vida social*
- 8.14.- *La importància de la Ribera per al règim*
- 8.15.- *Les relacions sexuals*
- 8.16.- *La prostitució*
- 8.17.- *L'homosexualitat*
- 8.18.- *Una societat alcohòlica i reprimida*
- 8.19.- *Altre perill babilònic: la platja.*
- 8.20.- *La multa com a repressió.*
- 8.21.- *La delinquència i les desgràcies*
- 8.22.- *Una Fuertevejuna a la Ribera Baixa*
- 8.23.- *L'Església a la comarca*
- 8.24.- *Un altre tipus de marginats: els malalts mentals*

CAPÍTOL IX LES RECONSIDERACIONS FINALS

- 9.1- *Cloenda*
- 9.2.- *Les conclusions*

ARXIU CONSULTATS

BIBLIOTEQUES CONSULTADES
HEMEROTEQUES
BIBLIOGRAFIA

- a) OBRES DE CARÀCTER GENERAL:
- b) OBRES RELATIVES AL PAÍS VALENCIÀ:
- c) OBRES DE SUPORT METODOLÒGIC:
- d) OBRES SOBRE EL PAIS VALENCIA (Referent a la Ribera Baixa)

PERSONES ENTREVISTADES:

CAPÍTOL I. INTRODUCCIÓ. PLANTEJAMENTS TEÒRICS I METODOLÒGICS

1.1.- *El títol.*

El títol de la present tesi, "*Por el imperio hacia el campo*". *El franquisme en una comunitat rural valenciana: la Ribera Baixa (1939-1975)*, vol sintetitzar el que va estar el règim al món rural valencià. La primera frase del títol està arreplegada d'un acte públic celebrat a la Muntanyeta dels Sants, al terme de Sueca, en els anys 40, quan el falangista de torn, sota els efluvis del seu propi discurs i els d'una paella ben acompanyada de vi i precedida d'un bon nombre de caçalles (aiguardent molt estimat a la Ribera), esclatà en aquest crit.

L'acte pretenia ser un pont de germanor corporativista convidant els *productores*, encara i que aquests van ser els mínims donat el nombre limitat de les places i l'acaparament que en van fer els caps locals de FET per tal de distribuir-les al seu parer. Però, per molt que l'alcohol aquell dia fera els seus efectes, és clar que la frase conté una bona dosi del que el franquisme pretenia, i mitjançant el joc de paraules (*por el imperio hacia Dios*) es mostrava les esperances del règim: a banda de l'ultranacionalisme més ranci i dolent típic del discurs de FET, exaltar la realitat agrària endarrerida que ocultava un procés de re-ruralització que a una bona part de l'agre valencià ja s'havia interromput durant la II República i que obria les aleshores portes a la modernització.

Unes portes que van estar brutalment arrancades amb el triomf de les forces rebels i que tornaven els privilegis perduts momentàniament a aquells que havien dominat la societat rural tradicionalment, de manera que malgrat que posteriorment es tornara a activar aquest procés de modernització, el ben cert és que el règim mantingué una política de perpetuació agrària que s'estavellava contra les seues pretensions industrialitzadores. Així les coses, el món rural va ser el darrer punt de partida i al mateix temps reducte de l'imaginari franquista, sempre exaltat i presentat com la reserva de les virtuts espanyoles al temps que el franquisme pretenia ser la *reserva espiritual de Occidente*.

Contradiccions a banda, no cap dubte que el rol que s'esperava del món rural era el de catalitzador de la vida espanyola i pretenia emmascarar una realitat dolenta d'endarreriment, submissió, brutalitat, vulgaritat, etc. que acompanyà el franquisme fins el final. Una altra cosa va ser que els objectius immobilistes del règim no pogueren eternitzar-se.

1.2.- *Presentació del tema.*

La idea fonamental que guia el treball que proposem és la d'acostar-nos el més possible a la realitat que van viure els homes i les dones de la comarca de la Ribera Baixa durant el període comprés entre 1939 i 1975 –l'acotació tradicional del franquisme al País Valencià-, una societat valenciana rural.

La raó principal d'escollir aquest espai geogràfic radica en les seues característiques pròpies que presenten factors importants per al seu estudi: es tracta d'una comarca que ofereix una àmplia documentació als arxius municipals i altres tipus de fonts; l'economia és típicament rural, basada en el conreu de l'arròs i de la taronja, amb una estructura desigual pel que respecta a la propietat de la terra i per tant de la riquesa (fins a l'aparició del turisme); la repressió franquista, especialment dura en aquesta comarca, derivada de l'important moviment col·lectivitzador durant la guerra; l'emigració als països desenvolupats europeus, sobretot a França; la importància del moviment de resistència clandestina front el franquisme, l'impacte del turisme, etc.

Pel que fa a les coordenades temporals de la investigació, cal apuntar, a banda del que ja hem dit, que durant aquests anys el franquisme s'imposà com una hegemonia cultural, social i política i es desenvolupà amb tota la seua essència. El triomf dels rebels va anar acompanyat de tota una imposició sobre l'imaginari col·lectiu barrejat amb les tradicions seculares d'una població principalment camperola, amb els efectes que se'n deriven. Així, a la Ribera Baixa, després de l'impacte de la guerra i de la repressió, una porció significativa de la població va patir un procés d'impregnament dels valors fonamentals del *nou règim*. D'aquesta manera, el nostre treball tendeix a reflectir la vida quotidiana dintre de les relacions socials escaients, l'estructura institucional, etc. Malgrat tot, els esdeveniments polítics i les conjuntures econòmiques, tant a nivell local, comarcal, provincial, etc. tingueren la seua influència que no cal oblidar.

Les pàgines que segueixen a continuació tenen com a objecte fer un recorregut pel que va ser la dictadura franquista i les connotacions socials, culturals, polítiques i econòmiques que comportà. Així mateix, analitzarem cadascun dels components que van fer possible la continuïtat del règim a un nivell comarcal, amb la seua corresponent connexió amb la total amplària del franquisme mitjançant el recurs de la causa-efecte de les múltiples variants que van incidir. El que es tracta d'aportar és la interacció ineludible entre règim i societat, o, el que és el mateix, presentar de quina manera s'imbricà la *res pública* amb una societat que, igual com el règim, sortia d'una guerra civil, el que creà mecanismes de poder amb una estructura social composta entre els que gaudiren de la victòria, els derrotats i els indiferents.

El franquisme va ser un règim mutat, nascut de l'obsessió per destruir els intents modernitzadors dels anys 30 i restablir els antics privilegis de les classes oligàrquiques amenaçades per l'ascens d'altres grups socials, però el fracàs del colp d'Estat, junt amb l'ajut exterior, catalitzà l'instrument feixistitzador. En realitat, el règim va intentar ser feixista però la derrota de l'Eix i el posterior escenari internacional maquillaren el franquisme. En definitiva, es tractà d'una dictadura de classe, que en un principi reposava els interessos de les classes dominants tradicionals per a transformar-se en l'*adaliid* de les classes mitjanes que l'abandonaren els anys 60, però que mantingué les pretensions feixistes fins el final.

No debades el propi Franco sentia afecte pels actes de masses, i el discurs del règim no abandonà mai pretensions imperialistes i expansionistes, i així un llarg etcètera que connecta directament amb la tradició feixista més tradicional: eradicació de partits i sindicats, control de premsa, alineació de la joventut, jerarquització a tots els nivells, monopoli polític, control institucional, fidelitat, repressió, repartiment d'influències... Ni tan sols els intents legislatius de tarannà presumptament progressistes per disfressar-se de cara l'exterior, aconseguiren enganyar ningú.¹ Coincidim, doncs, amb els autors que afirmen que el franquisme va ser la versió espanyola del feixisme, tot i que el partit únic va ser més de notables que de masses.²

Sense abandonar el camp de les relacions socials, esbrinarem la participació del distints subjectes al si de la vida quotidiana per tal d'arribar a les generalitzacions escaients dintre d'aquest camp per a donar-li un *corpus* intel·ligible al resultat de la recerca encetada.

Fent un resum, la investigació partirà d'una anàlisi del que va ser la fi de la guerra i l'impacte que va produir a la Ribera Baixa en totes les seues manifestacions per a passar a examinar les mutacions o les metamorfosis socials i indagar què va ser el franquisme en una comarca concreta. A continuació, veurem de quina manera entra en crisi aquest model i quina és la causalitat que va provocar-la i els seus aspectes fonamentals, per a acabar amb l'estudi d'una altra realitat social.

Dintre d'aquest esquema, l'estudi d'indrets concrets com ara el nostre, sobretot pel que fa a les articulacions municipals, es fan imprescindibles per tal de constatar la continuïtat del règim i el poc que van influir els seus canvis en la població fins ben entrats els anys 60 per no dir els 70.

1.3.- *Per una Història Local*

La investigació s'emmarca dintre d'una línia definida del que s'ha vingut a anomenar Història Local, que volem entendre-la com un espai viscut³ sense caure en una microhistòria amb els perills que això comporta⁴. Compresa així, la Història

¹.- Exemples en tenim a muntons. Valguen els següents: el 18 de juny de 1948, l'Hermanad Sindical Provincial de Labradores y Ganaderos de València amonestava per enèsima vegada la CNS cullerenga per no haver constituït els tribunals de conciliació. El 28 de maig de 1955, la Inspecció Provincial de Treball donava les normes de lliure contractació diària de jornalers amb un comunicat triomfalista i demanant que se'ls anomenara *trabajadores agrícolas*, però les condicions de treball exposades deixaven molt a desitjar. Tots dos a AHMC. CAC. *Varios*.

².- Cfr. MARÍN, M. *Els ajuntaments a Catalunya. Política i administració municipal. 1938-1979*. Pagés Editors. Barcelona, 2.000.

³.- Cfr. VVAA. *L'espai viscut*. Col·loqui internacional d'Història Local. València, 7-10 novembre 1988. Diputació de València. Història Local 1. València, 1989.

⁴.- Cfr. LOPEZ QUILES, A. i OLMOS TAMARIT, V. S. "La Història Local. Un altre combat per la Història". En *SAÓ*, nºero 118. Gandia, abril 1989. p. 23.

Local conté, a banda de les seues característiques metodològiques, una sèrie de *propietats higièniques*⁵ com són *netejar* de la Història els models culturals predominants, tornant-li el subjecte de la Història a les masses anònimes i a la seua pròpia quotidianeïtat, tot i recuperant la memòria col·lectiva.

La Història Local ofereix, per altra banda, matèria primera per tal de realitzar una veritable història total, per la utilització d'un ampli ventall documental que, encara que diferent, es complementa, destruint alguns aspectes de les generalitzacions de les grans monografies històriques i els pertinents tòpics historiogràfics. Pensem, doncs, que un estudi de la Ribera Baixa dintre d'aquests paràmetres temporals i espacials pot arribar a donar una llum al buit historiogràfic que presenta el franquisme al nostre petit País i recuperar la memòria col·lectiva d'un període força compromès que alguns historiadors pretenen endolcir.

Tal i com assenyala el professor Fontana, el franquisme ha de ser estudiat des de les arrels per a la seua comprensió⁶. Però nosaltres volem arribar un poc més enllà: fins a la seua gran metamorfosi i centrant-nos en la vida quotidiana i institucional de la comarca per tal d'abastar els seus aspectes principals.

El caràcter limitat de la historiografia per aquest període, tan prop en el temps i llunyà a l'hora, fa que els estudis sobre el franquisme s'han vist enquistats per la seua proximitat cronològica. Així, en les biografies i dietaris d'aquells que van viure eixos anys, apareix la més absoluta deshonestedat a l'hora de valorar el veritable significat de la instal·lació i afiançament dels grups socials que recolzaren o toleraren com un mal menor el triomf de les anomenades *tropes nacionals*. D'aquesta manera eixa historiografia navega entre les heroïcitats de la resistència antifranquista, les apologies més descarnades del propi règim, fins a les pàgines disculpatòries o, com a mínim, alleujadores d'un passat lligat als vencedors.

EL treball que presentem posseeix un clar interès des del punt de vista de la multidisciplinarietat per tal d'abastar aquesta investigació, emprant per això una metodologia no utilitzada fins ara en els estudis efectuats a l'àmbit de la Ribera Baixa. Per altra banda, el franquisme resta explotat des del punt de vista de les seues institucions però encara no s'ha fet un recull del que va significar per als homes i dones que van viure'l llevat d'anècdotes puntuals. La complementació de la vida quotidiana amb les relacions socials i econòmiques ens aportarà un resultat d'Història Total en el context de la Història Local. Al mateix temps, el treball no queda supeditat dintre d'unes coordenades concretes, sinó que va més enllà d'aqueix encotillament. Així les coses, el nostre propòsit rau a endinsar-nos fins que trobem un element pertorbador de la tradicionalitat que arribe a canviar els comportaments seculars. Així, enllaçarem amb el concepte d'Història Social

⁵.- FURIO, A. "Les propietats higièniques de la Història Local". En. Idem. pp. 25-27.

⁶.- FONTANA, J. "Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del franquismo". En VVAA. *España bajo el franquismo*. Crítica. Barcelona, 1986. pp. 9-38.

enunciada per Tuñón de Lara.⁷

1.4.- *Un resum del franquisme a través de la seua trajectòria.*

Un costum molt estès entre els historiadors és dividir l'etapa franquista en dues de ben diferenciades: el que ja s'ha generalitzat com a *primer franquisme* i una segona etapa que encara no s'ha etiquetat el suficient com per a posseir una referència pròpia. El que sí que podem constatar és que aquesta tendència descansa sobre dues concepcions econòmiques contraposades que emprà el propi règim: l'autarquia i l'anomenat desenvolupisme, terme inexistent en el diccionari però que s'ha institucionalitzat en la historiografia per a ressaltar l'enorme contrast entre una etapa i l'altra, que en el temps es tradueix en 1936 (o 1939, segons autors) fins 1959, i d'ací fins 1975, mort del dictador i final del règim, tot adornat amb una sèrie de subetapes que responen a la particular visió de cada autor.

Com que el franquisme va ser el producte d'una guerra, la seua institucionalització va anar íntimament lligada al procés bèl·lic, de manera que a indrets com ara el País Valencià, sobretot el sud de l'anomenada *línia X, Y i Z*, lloc on s'aconseguí deturar l'avanç dels rebels, va ser un dels darrers llocs ocupats per les forces franquistes, amb la qual cosa els valencians es trobaren immersos de sobte en un règim que ja havia traçat les seues línies mestres i pràcticament ja era configurat en les seues bases definitòries. Però aquesta qüestió l'analitzarem més endavant.

A la primera etapa del franquisme tothom admet que l'autarquia va ser el marc d'aquesta etapa. Ara bé, s'oblida amb molta facilitat que aquesta política econòmica no es va definir en la seua concepció final fins acabar la guerra, i sobretot no s'ha estudiat un fenomen que aclariria prou el marc autàrquic, encara que aquest tema compta amb un bon grapat d'estudis d'alt nivell. Es tracta de respondre a una pregunta ben senzilla: com és què durant la guerra la intendència franquista fonamentada en el que després seria el Servicio Nacional de Reforma Econòmica y Social de la Tierra, creat en 1938, no va mostrar mai deficiències, va funcionar a la perfecció, i en finalitzar la contesa la població conegué tot tipus de misèries? Nosaltres ho expliquem per la pròpia concepció feixista del règim recolzant-nos en diversos autors experts en el tema i afegint una constatació: la piràmide de poder establerta pel règim va alimentar la idea d'una autarquia que potencialment beneficiava l'Estat i les ramificacions del poder aprofitaren la conjuntura.

Però això és avançar massa en aquestes línies. Primer cal seguir el guió i apuntar que la primera part del procés del règim va ser la seua gestació, és a dir, la seua institucionalització, que comprendria entre 1936-1945, segons la majoria dels autors i que correspon, evidentment, a l'inici de la guerra civil i el final de la

7.- *Historia Social es la que estudia el pasado y el devenir de los grandes conjuntos sociales, a saber: clases sociales y sus fracciones, grupos sociales, categorías socioprofesionales (...)* Los mecanismos de acumulación serán el hecho más significativo. TUÑÓN DE LARA, M. *Claves de la Historia Social*. Salvat. Barcelona, 1988. p. 5.

Segona Guerra Mundial. El període s'inicià amb el colp d'Estat que passà immediatament a convertir-se en guerra oberta una vegada fracassat, i la contesa no va ser més que la prolongació dels pressupostos del colp: la destrucció d'un règim democràtic per tal de substituir-lo per un altre de tarannà orgànic i ultraconservador. Mentre a la zona no sublevada es donaren canvis revolucionaris que acabaren per instaurar una situació aliena a la sorgida el 1931, a la zona controlada pels rebels va ser el mateix: res a veure amb el règim sorgit de les eleccions municipals d'abril de 1931, però totalment distint a la reraguarda de l'altra zona. O el que és el mateix: destrucció del Front Popular, liquidació de la Reforma Agrària, destrucció de la legislació laboral republicana per substituir-la pel corporativisme emanat del *Fuero del Trabajo*, en març de 1938; reposició dels privilegis eclesiàstics, supressió de la legislació civil republicana, reposició de l'ensenyament tradicional i un llarg etcètera. Unificació en un únic partit de totes les forces polítiques que recolzaven la sublevació militar mitjançant el Decret d'Unificació d'abril de 1937, deixant en la pràctica l'element civil i polític supeditat no sols als interessos dels militars sinó també el seu marc d'actuació, etc.

La *Junta de Defensa Nacional*, creada el 24 de juliol de 1936, una vegada constatat el fracàs del colp, atorgà l'1 d'octubre següent tot el poder militar a Franco (d'ací el terme *Generalísimo*, en controlar totes les forces de l'Exèrcit sublevat) gràcies a una sèrie de caramboles i que seria l'inici d'acumulació de poder per part de Franco: cap de l'Estat, el 30 de gener de 1938, amb capacitat d'anomenar Govern i dictar normes jurídiques, perpetuació del càrrec el 8 d'agost de 1939, cap del Partit Únic sorgit de la unificació d'abril de 1937 i, en definitiva, amb el recolzament del clergat, també s'hi consagrà com un semidéu. Franco es convertí en el *Caudillo*, en un aglutinador de poder, en el cap carismàtic i providencial. Un dels punts que defineixen al feixisme.

Franco es recolzà en el Partit Únic, amalgama de partits feixistes, reaccionaris, autoritaris, antidemocràtics, conservadors i contrarrevolucionaris, *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalistas*, on els carlins, la *Comunión Tradicionalista*, poc tenien a dir, sent la resta qui confeccionà el corpus doctrinal de FET y de las JONS, també anomenat *Movimiento*, però sempre sota la supervisió del *Caudillo* que va crear en 1942 les Corts corporatives per tal de dominar en la pràctica i no sobre el paper la Falange, a la qual va encarregar l'administració estatal i ser l'instrument de cohesió social.

La **segona etapa del règim** comprendria des del final de la Segona Guerra Mundial fins el 1953, el règim s'hagué d'adaptar als canvis de la política internacional que s'obriren una vegada derrotat militarment el feixisme. Per tal de salvar l'hostilitat dels vencedors, s'inicià una sèrie d'adaptacions que començaren amb el *Fuero de los Españoles*, la *Llei de Referèndum Nacional*, ambdós en 1945, i la *Llei de Successió a la Jefatura del Estado*, en 1947, aparegut al BOE de 27 de juliol d'aquell any, obrint el camí per a l'anomenada *democràcia orgànica* entre 1948 i 1966.

En realitat, la introducció d'aquests elements legals no varià per a res el tarannà del règim. Ans al contrari, reforçaren la dictadura al temps que obrien portes de legitimitació i acostament al bloc capitalista, però més pel visceral anticomunisme del franquisme que per altra cosa, ja que internament la situació no varià gaire: continuà la repressió, la misèria autàrquica –atemperada a partir de 1951- i la dictadura reforçà la figura de Franco.

La mostra s'hi troba en la política laboral del règim. Els anihilats sindicats de classe van ser substituïts per una amalgama reaccionària i corporativa (Confederació Espanyola de Sindicats Obrers –CESO-, de tarannà catòlic; la Confederació Nacional Catòlic-Agrària –CONCA o CNCA-; l'Obra Nacional Corporativa –ONC-, carlina; la Central Obrera Nacional Sindicalista –CONS- de Falange, i la Central Empresarial Nacional Sindicalista –CENS), que derivà en la Central Nacional Sindicalista –CNS- encapçalada i dirigida per Falange, amb les figures de Merino, Arrese, Girón, Sanz Orrio i d'altres. Salvador Merino, falangista arxiradical, pretenia obtenir un sindicalisme aliè al control estatal a l'estil de l'*Airbeitsfront* alemany. Però, a partir de 1941, Merino comprovà que el seu somni es desmantellava i l'Estat era el veritable controlador de les relacions laborals i, per tant, del sindicalisme de caire corporatiu però que en la pràctica significava la prostració total de la classe obrera, plasmada en la Llei d'Unitat Sindical i la Llei de Bases de l'Organització Sindical, ambdues de 1940. En realitat, el corporativisme de la CNS el que feia era que el seu control estiguera en mans de la patronal, i no va ser estrany que antics cacics, burgesos i empresaris foren els caps del sindicalisme franquista per tot arreu. L'enquadrament resultava obligatori tant per als empresaris com per als obrers i no deixava capacitat de maniobra només que per als primers. S'hauria d'esperar al 1947 per tal de veure alguna variant mínimament favorable als segons, però molt limitada. Per tal de maquillar la seua imatge, el franquisme obrí les portes a unes curioses eleccions municipals i sindicals, apareixent els Jurats d'Empresa i la Magistratura de Treball per tal de rentar-se la cara davant l'exterior.

Els anys de supervivència van estar marcats també per la guerrilla, la condemna de l'ONU, la retirada d'ambaixadors, el tancament de la frontera francesa en 1946, la pressió externa dels partits a l'exili i també d'un sector monàrquic. El compte de Barcelona, Juan de Borbón, hereu de la Corona, pensava que el triomf aliat li obriria la porta a retornar a la monarquia en la seua persona, de manera que, el 19 de març de 1945, mostrà el seu rebuig a Franco al temps que reclamava la Corona –Manifest de Lausana- que va tenir un potent ressò entre les forces exiliades, exceptuant els comunistes, ja cruelment ferits pels efectes de la guerra freda, fins que, en 1948, socialistes i monàrquics arribaren a un acord –Pacte de Sant Jean du Luz- consistent en la instauració d'una monarquia constitucional. Però el Borbó jugava amb diverses baralles a l'hora i arribà a un acord amb Franco per tal que el seu fill substituïra el dictador en el moment oportú com a cap del *Movimiento*.

El règim sorgit de la guerra civil estava seriosament amenaçat, i reaccionà amb una intensificació de la repressió interna i la introducció de normatives només

utilitzables cara a l'exterior sense oblidar la nova pirueta franquista: aprofitar el marc de la guerra freda per tal de presentar-se a si mateix com un enemic natural del bloc socialista i, per tant, objecte primordial de satel·lització del bloc occidental. Aparegué així el *Fuero de los Españoles* i la *Llei de Referèndum Nacional*, com hem dit. El primer pretenia mostrar-se com un primer pas cap a una constitucionalització –drets individuals– que no era més que cosmètica pura, i la segon també, encara que la manipulació que va patir va ser considerable per tal d'obtenir el vot favorable de manera aclaparadora, des de la confecció de les taules fins a votar pels qui no ho havien fet passant per disposar d'actes ja elaborades i, com no, ocultant en tot moment el recompte de vots, qüestió per la qual van ser expulsats dels col·legis electorals els observadors i periodistes estrangers.

A les altures de 1953, la dictadura era salvada i la signatura del acord amb els Estats Units i el Vaticà obrien la porta al règim per tal de xafar terreny internacional.

La **tercera etapa** estaria la consolidació i desfeta de la política econòmica (1953-1960). Els nous vents que es respiraven al camp internacional no van ser una plataforma per a grans canvis a l'interior. L'estraperlo, la misèria, la repressió, etc. continuaven sent els elements més definitoris del règim. Malgrat tot, a nivell econòmic, anava donant-se un canvi, suau però canvi a la fi, des del final de la primera etapa autàrquica –1951– i l'ajut de l'*amic americà*. A diferència de tot l'anterior, el règim ja no necessitava fer-se més operacions d'estètica cara a l'exterior. En canvi, començà a estar qüestionat des de l'interior amb mobilitzacions contràries a la política econòmica de l'Estat, tant per part de la classe obrera com per part de poderosos sectors econòmics. Així, després d'aprovar-se la Llei de Principis del Movimiento, en 1958, que accentuava el tarannà nacional-catòlic del règim, i que temperava mínimament la concepció falangista de l'Estat, s'aprovà l'any següent el *Plan de Estabilización*, i els *Plans de Desarrollo*. Arrese va ser apartat i ocupà el seu lloc Larueano López Rodó, connectat directament amb els sectors catòlics mitjançant l'Opus i, amb ells, entraren els *tecnòcrates* per tal d'aniquilar definitivament l'autarquia. Es tractava d'adaptar-se als canvis econòmics i prou. L'objectiu era liberalitzar l'economia, no el tipus de règim polític. No debades, en 1958, s'havia aprovat la Llei de Convenis Col·lectius, que si bé significaven un avenç en les relacions laborals, el ben cert és que aquestes continuaven en mans del sindicalisme vertical.

A conseqüència dels resultats de creixement econòmic europeu i l'adaptació del règim, que va consistir en un creixement industrial, en l'ampliació d'una capa mitjana de la població, que va servir de matalàs davant l'homogeneïtat anterior, en l'adaptació del sector públic a la racionalització de l'empresa privada, en l'augment del consum, en canvis en l'ensenyament, etc. A aquesta part l'anomenem **quarta etapa: el desenvolupament. 1961-1973**.

Mentrestant, s'aprovava la Llei Orgànica de l'Estat, en referèndum, en 1966, amb la pretensió de garantir el règim franquista sense Franco. El

Movimiento se separava de la *Jefatura del Estado* al temps que adquiria una major presència pública. L'Estat va posar en marxa tota la maquinària al seu abast per aconseguir el vot favorable, que pretenia perpetuar el règim.

Això quedà patent en l'anomenada *Llei Fraga* sobre la premsa que no venia a aportar més que els límits de llibertat d'expressió que estava disposat a permetre el règim, donat que moltes publicacions, tant neòfites com veteranes, començaren a ser més *atrevides* i la conseqüència va ser un munt de multes, tancaments, es multiplicà per molt el control de la censura i es fomentà la ja practicada autocensura.

Però els plans de desenvolupament també portaven implícites reformes en l'educació. I les respectives lleis de 1964 i 1965 allargaven l'edat escolar als 14 anys, feien l'ensenyament gratuït i obligatori, al mateix temps que obligaven l'Estat a la dotació pertinent de mitjans i professorat. Així, les condicions d'instal·lacions i del professorat van continuar en una lamentable precarietat.

Com que el desenvolupament necessitava de tècnics, es modificà l'ensenyament amb la Llei General d'Educació de 1970, elaborada per Villar Palasí, es publicà un llibre blanc per tal de fer efectiva la llei i permetre un ensenyament secundari que donara major accés a la Universitat i poder encarar amb suficients mitjans humans la nova situació econòmica, el que no vol dir, ni de lluny, que els privilegis que en matèria educativa tenia l'Església foren amenaçats

Entre 1973 i 1975 assistim a la **cinquena etapa: la descomposició del règim**. El franquisme ja havia demostrat el seu esgotament. La simple liquidació de l'autarquia ja venia a assenyalar que la dependència exterior era un fet. A més, amb el canvi generacional i la nova conjuntura econòmica, recolzades pels canvis socials propiciats pels mitjans de comunicació de masses, el turisme, l'emigració i una oposició interna cada vegada més descarada malgrat la furibunda repressió que sempre acompanyà al franquisme, els suports del règim anaren descomponent-se.

El perill comunista ja no se'l creia ningú, el mateix que la *conjura judeomasònica* ni recursos tan insultants per a la intel·ligència del personal com els emprats fins llavors. Les demandes de modernització social i política es dispararen. La paradoxa d'una oposició estudiantil provinent de les capes mitjanes de la població desbordaven el règim. El moviment opositor anava demostrant cada vegada una major combativitat, cohesió i organització. Els nacionalismes anaven ressorgint de nou refusant el folclorisme a què havien quedat reduïts... es podria continuar fins a la sacietat però no és moment. A partir de l'assassinat de Carrero Blanco, en 1973, el règim es quedà tort. Una canilla de falangistes joves escalava poder mentre la gerontocràcia franquista demanava la recuperació del *espíritu de 1936*. Massa contradiccions. Els joves falangistes provinents del SEU s'adonaren que les reformes eren necessàries.

La crisi econòmica començada en 1973 amb la pujada dels preus del petroli, i l'escassa importància que se li va donar, també influí en moltes decisions que comportaren la desaparició del règim. Malgrat tot, com a bon dictador que va ser, Franco va morir per causa natural, tot i que se'l va obligar a patir una terrible agonia per tal de fer coincidir el dia de la seua mort amb la de l'afusellament de José Antonio. El cert és que, el 20 de novembre de 1975, Arias Navarro, visiblement afectat, va llegir el testament polític de Franco, que tampoc tenia major importància.

Coincidències o no de la vida, als pocs dies es podia aconseguir aquest testament llegit per Arias amb la compra de certa revista del cor en forma de disc. Irònicament, aquesta anècdota venia a certificar que 1936 quedava molt lluny en el moment en què una sòlida llosa tancava el dictador per a sempre al seu particular mausoleu semblant al costum faraònic i que tanta sang i dolor havien costat.

1.5.- *L'estat de la qüestió: les grans línies d'interpretació a través de la bibliografia.*

L'estudi del franquisme s'ha convertit en un element que ha atret l'atenció d'un bon nombre d'historiadors, i això ni és moda ni és casualitat, si exceptuem l'ineludible arribisme editorial al qual ja estem acostumats. Recordem que, quan es parlava de democràcia, els historiadors van contestar amb estudis sobre la II República. Una vegada mort Franco i encetat el *tardofranquisme* i l'anomenada *transició*, tothom es dedicà a recuperar un altre tros del nostre passat com era la guerra civil. Cert que aquest tema ha fet córrer veritables rius de tinta, i tal vegada fos un dels temes que més producció històrica ha generat, però també és cert que els veritables estudis històrics van donar-se a partir d'aquell moment. I és que en història mai no es pot dir la darrera paraula donat que els paradigmes científics són alterables.

A hores d'ara, és l'anomenat franquisme el que més atrau l'atenció dels investigadors, tota una prova de les inquietuds socials que dipositen en la història les claus per tal de comprendre el present. És en aquest punt on es troba tota una discussió historiogràfica a la qual cal fer referència. Cap autor dubta en aquests moments que el franquisme va ser una dictadura i que FET hi jugà un paper fonamental. La càrrega que hem de suportar encara són aquelles obres vivencials, detractores o simplement apològiques. No entrarem en aqueix terreny. Ara bé, el dilema apareix a l'hora de definir aqueixa dictadura. Fins i tot podem dir que la polèmica començà amb l'arxisabuda tesi de Linz de presentar el franquisme com un règim autoritari de pluralisme limitat, diferenciant el règim autoritari del totalitari, donat que en aquest darrer no es troba aquest pluralisme i va estar, a la fi, un moviment nacionalista, sobretot.⁸

⁸.- LINZ, J. *La España de los años setenta. El Estado y la política*. Moneda y Crédito. Madrid, 1974.

D'opinió pareguda és la veu de Payne, que matisa l'afirmació de Linz opinant que ens trobem davant d'una dictadura *semipluralista*,⁹ encara que també efectua una dicotomia, catalogant el règim de *semifeixista* entre 1936 i 1945 per a ser fins el 1957 de tarannà corporatiu nacional-catòlic i convertir-se després en *desenvolupista*, essent l'eclecticisme de la coalició autoritària l'àrbitre del règim.¹⁰ Però hi ha qui encara va més enllà i ens presenta el règim com una actitud davant la vida basada en una mística nacional.¹¹ Altres autors cataloguen el règim de totalitari i l'etiqueten de dictadura empíric-conservadora, cosa que no impedí que en els moments finals del règim apareguera pertot arreu la contínua confessió de postures *formalment* dialogants i liberals.¹² Ni tan sols un repàs a l'estat de la qüestió contribueix a aclarir el panorama.¹³ Tal vegada podria ser per la raó d'estudiar el règim com a una unitat lògica.¹⁴ Així, hi ha autors que cataloguen el

⁹.- PAYNE, S. G. op. cit. Amb una història narrativa que presenta excessives generalitzacions, l'autor conclou en que Franco va ser el modernitzador definitiu d'Espanya. És a dir, al seu estudi, carent de bases documentals, Payne justifica el franquisme per la modernització econòmica. Aleshores surt una pregunta: si tantes ànsies modernitzadores a nivell econòmic presentava el règim, per què una política econòmica autàrquica que significava la fam i el retràs? Intentarem fer un poc més de llum a l'apartat de l'autarquia. Així, el perill de reduir els riscos i pretendre ser originals en aquestes qüestions de matisacions comporta seriosos perills doncs podem acabar pensant que el franquisme era procliu a l'opinió múltiple i, per tant, arribar a refrendar tesis tan descabellades com les que presenta un potent sector de l'opinió pública actual quan afirma que el règim va ser un caminar cap a la democràcia. Feu un repàs de les persones públiques connectades amb un passat franquista i veureu com no resulta peregrí aquest recordatori.

¹⁰.- Idem. "El régimen de Franco en perspectiva". En *Historia16*, nº 122. Madrid, juliol 1986. pp. 15-21.

¹¹.- MOSSE, G. El perill d'aquesta interpretació rau en que aquesta actitud explicaria l'immobilisme franquista davant una població impregnada en major o menor grau pel seu discurs. En canvi no aporta res en quant a objectius, construcció dia a dia de la política interna o externa, etc.

¹².- RAMÍREZ, M. *España, 1939-1975. Régimen político e ideología*. Guadarrama. Madrid, 1978.

¹³.- Per a un estat de la qüestió TUSELL, J. *La dictadura...* op. cit. pp. 362-373. Del mateix autor, *La dictadura de Franco a los cien años de su muerte* (sic). op. cit. Es tracta d'un repàs poc satisfactori de la bibliografia sobre el franquisme. Permetiu-me un incís i una falta de respecte: si en una publicació de prestigi pot colar-se semeiant deslliç *-cien años de su muerte-* deurem començar a ser més condescendents en altres aspectes menys formals. Encara i tot conec a gent que haguera donat part de la seua vida perquè el títol fora veritat. Per a Tussell, el franquisme va estar una dictadura sense més.

¹⁴.- VIVER PI-SUNYER, C. "Aproximació a la ideologia del franquisme en l'etapa fundacional del règim". En *Papers*, nº 14. 1980. Universitat Autònoma de Barcelona. Península. Barcelona, 1980. pp. 1-47. Segons l'autor, no ens trobem davant d'una ideologia, d'un programa o d'un cos doctrinal acabat i coherent, sinó d'una síntesi culminadora i reaccionària pp. 14-16. Viver destaca un evident pluralisme d'origen del qual les seues tendències són unificades pel règim, que ja tenien en sí mateix una unitat bàsica fonamental. Maura, Primo i després Franco foren els *cirugians de ferro* en els qui es concretaren les constants aspiracions delegacionistes de les classes dominants, perfectament simplificades en un concepte de *Pàtria*, com acrisolador

franquisme com una dictadura reaccionària amb mimetisme feixista, més a prop del salazarisme que altra cosa¹⁵ o fan èmfasi en el seu tarannà nacionalcatolicista encara que en el seu inici es dona un marcat totalitarisme.¹⁶ Fins i tot s'afirma que el règim va ser una frustració totalitària pel fracàs del falangisme.¹⁷ D'aquesta manera, i aprofitant el mimetisme del règim, s'afirma que el franquisme va ser una dictadura militar fins gener de 1938 per a transformar-se en feixista fins 1945 i mudar-se en monarquia catòlica fins el final,¹⁸ encara que el mateix autor apuntava abans que el franquisme va ser un règim d'estat d'excepció durador, accidental i que instrumentalitzà la ficció de la monarquia.¹⁹ Aquest presenta una síntesi interessant sobre el debat.²⁰ Per a l'autor, les relacions del partit únic amb l'Estat són definitòries, de manera que amb la unificació del 19 d'abril de 1937 va perdre bona part del seu poder i es va veure convertit en un instrument de control de la població civil i en un important difusor propagandístic²¹ i va deixar de ser l'únic referent vàlid.

Això comportà que s'estudiaren comparativament les diverses dictadures de tarannà feixista²² per tal d'equiparar-los o no al cas espanyol.²³ Ja Chueca afirmava

orgànic-corporativista. Així el catolicisme versus comunisme en el sentit providencialista vendria a ser la gran falàcia del discurs.

¹⁵.- CALERO SEVILLA, F. "Totalitarismo, fascismo y franquismo". En *El franquismo: visiones y balances*. Universitat d'Alacant. Alacant, 1999.

¹⁶.- BOTTI, A. *Cielo y dinero. El nacionalcatolicismo en España (1881-1975)*. Alianza. Madrid, 1992. pp. 101-140.

¹⁷.- MORADIELOS, E. *La España de Franco (1936-1975). Política y Sociedad*. Síntesis. Madrid, 2.000. pp. 63-98.

¹⁸.- SÁNCHEZ RECIO, G. *Los cuadros políticos intermedios del franquismo, 1936-1959*. Institut Juan Gil Albert. Alacant, 1996.

¹⁹.- SANCHEZ RECIO, G. "En torno al régimen franquista. Revisión de una antigua polémica". En *Anales de la Universidad de Alicante*, nº 8/9. 1991-92. pp. 9-19. El que s'agraeix d'aquest apunt és la introducció d'una variable com la monarquia.

²⁰.- Idem. *Los cuadros intermedios...* op. cit. pp. 13 i ss.

²¹.- Idem. pp. 38-43. El model propagandístic del règim va tenir la seua base en la continuació de la propaganda desplegada durant la guerra i que no va variar gaire. Vegeu ROVIRA i VIRGILI, A. *La guerra que han provocat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998. Es tracta d'una selecció de premsa al llarg de la guerra.

²².- A les altures de 1975, les síntesis d'inspiració ideològica o la metodologia diversa, tendien a una explicació unitària de tots els moviments o règims anomenats feixistes. Per això cal repassar una introducció teòrica al fenomen del feixisme i el seu desenvolupament inicial a POUTHIER, J. L. "Nacional sindicalismo y totalitarismo en la Italia fascista". En *Debats*, nº 2/3. pp. 68-76.

²³.- Per aquesta qüestió, TUSELL, J. *La dictadura...* op. cit. A les pp. 17-85 ressalta les connexions, diferències, etc. entre la dreta, el feixisme i la dictadura. A les pp. 265-353. Realitza una comparació amb les dictadures -de dretes- contemporànies. Per a la comparació entre el

la naturalesa feixista del règim,²⁴ qüestió que volien negar fins i tot els mateixos falangistes.²⁵ El cas és que s'hi troben treballs que fan èmfasi en aquest aspecte, sobretot en investigacions locals.²⁶ La polèmica ha resultat fructífera i el resultat variat i ric.

La redundància en l'esperit fonamentalment feixista del franquisme es troba ben latent en treballs que aporten una perspectiva sòlida. Així, la negació d'un bloc monolític de poder centra l'estudi de Roque Moreno.²⁷ Així, recalca l'hegemonia sempiterna de FET fins 1945 en què s'aprecia un canvi en la postura falangista. Però malgrat la crisi produïda per l'enfonsament de l'Eix, el teixit burocràtic falangista restà intacte i s'aplicà íntegrament en l'administració, controlà el fet sindical i la política municipal, que es convertiren en la seua activitat principal. Encara i tot, amb els canvis de 1948, la FET arrebegà més complexitat i controlà les eleccions gràcies

règim de Franco i el de Mussolini, BOTTI, A. "Los fantasmas de Clío. A propósito del franquismo y fascismo en la perspectiva de la historia comparada". En *Anales de la Universidad de Alicante*, nº 8/9. 1991-92. Departament d'Història Contemporània. Vidal Leuka. Alacant, 1992. pp. 21-34. COLOTTI, E. "Cinc formes de feixisme europeu: Àustria, Alemanya, Itàlia, Espanya i Portugal", En *Afers, fulls de recerca i pensament*, nº 25. Vol. XI. 1996. Catarroja, 1996. pp. 511-524. Es tracta d'una comparació que presenta similituts entre els règims assenyalant les particularitats pròpies.

²⁴.- CHUECA, R. *El fascismo...* op. cit. ja deia que cada país tenia el feixisme que necessitava. p. 22. Per això el feixisme espanyol dels anys trenta en Espanya era dèbil i la unificació amb altres forces no era més que un procés de concentració de poder. D'eixa manera FET es convertí en un grup polític subsidiari destinat a ser recipientari, no protagonista excoent de l'esdevindre del nou Estat. *Para bien y para mal*. p. 399. L'existència d'un Estat totalitari que tenia el seu origen en l'adequació d'un partit feixista amb la composició d'un conjunt social heterogeni, comportà com a preu la destrucció de la seua ideologia feixista. Entre el 20 de novembre de 1941 i el 16 d'abril de 1945, es tancà de manera definitiva i oficial. L'afirmació de Chueca no concorda amb l'estudiat per nosaltres a la Ribera Baixa. O, millor dit i per no pecar d'immodestia, el que trobem al nostre estudi no s'adequa a aquesta afirmació. CHUECA, R. i MONTERO, J. R. "El fascismo en España. Elementos para una interpretación". En *Historia Contemporánea*, nº 8, 1992. Universitat del País Basc. Bilbao, 1992. pp. 215-247. Ve a dir una cosa semblant.

²⁵.- ARRESE MAGRA, J. L. *El Estado totalitario en el pensamiento de José Antonio*. Vicesecretaria d'Educació Popular. Madrid, 1945. L'autor pretén allunyar el feixisme de la realitat de FET. Ara bé, si obsevem la data de la publicació deixarem de costat tots els dubtes. El règim s'havia alienat amb l'Eix, li agrada o no a Arrese, i pretenia presentar una formula que li donara un tarannà hispànic al *fet espanyol*. Com hem pogut veure, alguns autors han caigut en aquest parany.

²⁶.- Per exemple, CENARO LACUNAS, A. *Cruzados y camisas azules. Los orígenes del franquismo en Aragón, 1936-1945*. Prensas Universitarias de Zaragoza, 1998. També MARIN CORBERA, M. "La política dins del règim franquista: famílies o clientele? Algunes aportacions des de la perspectiva microhistòrica". En *I Encuentro de Investigadores...* pp. 43-46. El decantament cap a l'afirmació del contingut innegable del caire feixista del règim és present a aquests treballs.

²⁷.- MORENO FONSERET, R. Comunicació presentada al *Simposio de Política Conservadora en la España Contemporánea (1868-1982)*. UNED. Madrid. 1991. pp. 522-539.

als seus aparells de control fermament establerts. Tot i això, els falangistes d'avantguerra quedaren desplaçats definitivament pels nous nats, cosa que no comportà el trencament del període anterior a la guerra civil. Això es plasma en un quadre que arreplega la procedència ideològica dels alcaldes i regidors sortits de les *eleccions* municipals de 1948, contrastant-ho amb les dels regidors de 1940 a la província d'Alacant.²⁸

Si bé cap autor nega una evident connexió del règim amb el feixisme, almenys durant els primers anys del franquisme i encara molts ho supediten exclusivament al partit únic, les afirmacions d'una continuïtat de mentalitat feixista es recolza en un bon nombre de treballs. Per a nosaltres resulta aclaparadora l'aportació de Ruiz Carnicer en el seu excel·lent article.²⁹ La desfeta de l'Eix comportà un moment extremadament difícil per al règim. La liquidació de signes com ara el salut amb el braç en alt i altres components de l'escenografia feixista desaparegueren i va ser el moment en què es marcaren les distàncies respecte de la resta dels règims feixistes caiguts -recordem les frases oficials d'*exquisita neutralidad*, etc.-, negant-se la simpatia a l'Eix i pretenent mostrar una Falange *no totalitària*.

La crisi donà pas a l'augment públic dels catòlics. Però el feixisme espanyol tenia en els sectors catòlics-conservadors la seua expressió més eficaç, si entenem el feixisme en la seua funció social i no en les seues manifestacions externes. En definitiva, els canvis de 1945 demostraven les ànsies de supervivència del règim cosa que redunda, novament, en la figura de Franco. FET continuà controlant molts aparells perifèrics de l'Estat, com ara els governadors civils, el sindicalisme, el Front de Joventuts o la Secció Femenina. FET com a tal estava lligada a la figura de Franco, que era la garantia de la supervivència de FET i no es poden dissociar. Per això, els arguments que donaven la por a una intervenció dels aliats i les maniobres de l'oposició exterior, sobretot la dels monàrquics- es maquillà presentant-se no com a feixista sinó com a hispanista, encara que el rebug al *liberalismo*, i sobretot al comunisme, delataren la seua essència. Per tant, amb la crisi de Govern de 1945, amb l'entrada de catòlics³⁰ i amb el retrocés falangista resulta obvi que Franco continuà contemplant el partit únic com a un instrument útil per a la maquinària burocràtica, font d'informació, instrument de mobilització i creadora d'opinió, el que feia més submissa encara a FET. Cosa que resulta el mateix per a l'autor: es pretenia l'ampliació del *Movimiento* per extensió a aquest de sectors que no havien col·laborat. Això significà el reviscolament de FET.

Jackson apunta directament que el règim va ser feixista, a més d'estar

²⁸.- Idem.

²⁹.- RUIZ CARNICER, M. A. "El aparato falangista ante la caída de los fascismos. FET-JONS. 1945" En *Espana Contemporanea*, nº 4. 1993. Torí.

³⁰.- Vegeu TUSELL, J. *Franco y los católicos. La política exterior española entre 1945 y 1957*. Alianza. Madrid, 1984.

protegit, com altres dictadures, per EEUU al llarg de la guerra freda.³¹ Altres defensen que va ser una dictadura militar sense més,³² mentre que altres accentuen el *cesarisme* del règim³³ o els trets propis d'una dictadura *sui generis*.³⁴ Però també hi ha hagut algun autor que ha minimitzat els components feixistes del franquisme.³⁵ D'aqueixa manera, nosaltres podem constatar una segona unió contrarrevolucionària com a *statu quo* del règim, encara que l'autor afirma que la perpetuació de valors de juliol de 1936 es perpetuarà en la naturalesa autèntica del feixisme que va perviure més enllà de les mostres externes d'una organització que com a tal estava en desfeta però que encara podia ser instrumentalitzada per les necessitats del règim. Però no s'ha d'oblidar que l'actitud dels aliats i dels sectors monàrquics i catòlics acabaren per recolzar el règim i els falangistes s'adequaren a la nova situació. Així, també s'assenyala que el component feixista no va estar present per no ser necessari perquè les classes dominants ja tenien al seu costat l'Exèrcit³⁶ i tot restava un consorci autoritari.

Una qüestió que podria donar-nos prou llum sobre el debat és el fet d'observar que la majoria dels estudis se centren quasi exclusivament en la figura de Franco o de la mateixa FET. El cas és que un punt fonamental rau en la relació entre aquest i el partit únic. Negar que el règim es construeix durant la guerra seria una greu errada. Els avatars de la contesa li van permetre a Franco l'acumulació de poder i aquest vertebrà el mateix sota el credo falangista -preeminència de l'Estat com a unitat de poder- i tèbies aportacions tradicionalistes, més encaminades a integrar el corpus catòlic que a donar pas a les postures tradicionalistes. En efecte, la legislació franquista fou la que emmotllà el règim a cada moment però sempre sota les directrius falangistes. Que el partit únic anara perdent pes amb el pas del temps -i això no ho tinc tan clar-, és una altra qüestió que també tractarem. Només cal veure l'evolució de la legislació laboral per tal de comprovar si el règim fou o no feixista, a més de plasmar-ho en la seua organització estatal. D'aquesta manera, Reig Tapia cataloga el règim com a dictadura bonapartista.³⁷

Ni tan sols debacles tan terribles per a FET com la derrota de l'Eix en la Segona Guerra Mundial comportaren grans canvis pel que fa a la mentalitat feixista, com hem pogut veure. Una altra cosa fou l'activitat portes enfora i, encara i tot,

³¹.- JACKSON, G. *El País*, 11 de juny de 1998.

³².- LAZO DIAZ, A. *Retrato de fascismo rural en Sevilla*. Universitat de Sevilla. Sevilla, 1988.

³³.- ELORZA, A. *La modernización política de España*. Endymion. Madrid, 1990.

³⁴.- ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, J. "La historiografía sobre la España de Franco. Promesas y realidades". En *Historia Contemporánea*. Nº. 7. Madrid, 1992. pp. 77-79.

³⁵.- BACHOUD, A. *Franco o el triunfo de un hombre corriente*. Juventud. Barcelona, 1997.

³⁶.- SAZ, I. "Las peculiaridades del fascismo español". En *Afers*, nº. 25. Catarroja, 1996. pp. 635-636.

³⁷.- REIG TAPIA, A. *Franco "caudillo", mito y realidad*. Tecnos. Madrid, 1995.

portes endins.³⁸

El debat ha fet entrar fins i tot a persones alienes a la tasca històrica o sociològica, com ara intel·lectuals, dels quals cal tenir present la seua opinió, sent el millor representant Vázquez Montalbán, qui es refereix al franquisme com a un moviment regeneracionista de dretes³⁹ i per això s'havia nodrit del feixisme.⁴⁰

En aquest aspecte trobem des d'afirmacions categòriques respecte de l'essència feixista del franquisme⁴¹ fins qui nega l'afirmació basant-se en l'escàs ressò del partit únic en l'estructura de l'Estat,⁴² malgrat les connotacions amb els

³⁸.- Ja a meitat dels anys 50, aspectes tan presumptament innocents com ara els colorins –avui s'anomenen *còmics*– de caire bèl·lic –*Hazañas Bélicas*, *Gorila* i d'altres–, demostraven un descarat recolzament a la política de Guerra Freda. Les accions d'aquests primers colorins versaven sobre la guerra de Corea. Després, per tal de presentar sobretot els nord-americans com a model irreprovable, les aventures es traslladaren a l'escenari de la Segona Guerra Mundial. Això sí, la majoria d'aquestes historietes presentava els alemanys com a cavallers, ressaltava l'extrema crueltat dels japonesos, obviava pràcticament els italians, denunciava l'expansionisme rus i fugia d'elements summament incòmodes com ara el col·laboracionisme, les piruetes feixistes d'alguns països i, clar està, no sortia la *División Azul* per cap costat.

³⁹.- VAZQUEZ MONTALBAN, M. "Franco i el regeneracionisme de dretes". En *L'Avenç*, nº 165, desembre 1992. pp. 8-15. Afirma que aquest regeneracionisme des de la purificació castrense comportà una ideologia de nacionalisme militar, de fet l'element vertebrador de la dictadura fou ambivalent: la persona del *Caudillo* i l'Exèrcit, expressió màxim de essència de la *Patria*.

⁴⁰.- Idem. *Los demonios familiares de Franco*. Dopesa. Barcelona, 1978. Segons l'autor, el franquisme es sembla prou al feixisme italià o al nazisme alemany, en quant a la tecnologia de poder d'excepció al servei del bloc dominant. Però difereix en prou punts de la coartada ideològica. A falta d'una ideologia coherent, Franco apel·là a idees fixes i a temes recurrents, com la immutabilitat d'Espanya o la defensa dels principis patris.

⁴¹.- CASANOVA, J. "La sombra del fascismo. Ignorar la historia y huir del pasado". En Idem, et alii. *El pasado oculto. Fascismo y violencia en Aragón*. Siglo XXI. Madrid, 1992.

⁴².- SAZ CAMPOS, I. op. cit. Afirma que no va donar-se feixisme ni constituí una forma peculiar de feixisme. Fracassà perquè sempre fou a remolcament de les forces tradicionals. L'autor fa èmfasi en el que s'ha d'explicar és la seua extensa durada. Saz emprà arguments de pes, no debades ha presentat esquemes coherents emprant materials d'un alt valor de filosofia política. Vegeu del mateix autor, "Repensar el feixisme". En Idem. pp. 433-473. Tal vegada, l'argumentació de Saz tangencialitza la de BURRIN, P. En REYNA PASTOR, et alii. *Estructuras y formas de poder en la Historia*. Universitat de Salamanca. Salamanca, 1991. Per a l'autor, el feixisme quedà atrapat, en gran mida, en el compromís autoritari que l'havia premés arribar al poder, això és, la idea d'una gran èlit. La població no s'entregà al règim, no va absorbir un procés radical que estava més enllà del seu horitzó mental. p. 193. Per a una explicació de la llarga durada del règim, SEVILLA-GUZMAN, E., PEREZ YRUELA, M. i GINER, S. "Despotismo moderno y dominación de clase. Para una sociología del régimen franquista". En "El régimen franquista". *Papers*.. Atribueixen a la conjuntura internacional suposadament favorable al franquisme, el consens creat entre les forces reaccionàries durant la guerra i l'aparell repressiu, tant directe com indirecte del règim. Aquesta explicació ens sembla excessivament simplista doncs què dir de la permanència del règim en el marc d'un ritme intensísim de canvi social. Com s'han pogut donar doncs processos com el despegament neocapitalista, la gran urbanització i les migracions massives? No trobem la resposta en l'anterior.

feixismes tradicionals encara que amb les extrapolacions pertinents.⁴³ Això ha comportat una altra sèrie d'estudis amb argumentacions potents que matisen la característica feixista espanyola sense perdre-la de vista.⁴⁴

Tot l'anterior deixa encara a les portes la ideologia del règim. Partint del seu discurs, hi ha qui el titula de nacionalcatolicisme;⁴⁵ altres, sense menysprear el

⁴³.- MASON, Y. "¿Trivialización del nazismo? La actual controversia sobre sus interpretaciones". En *Debats*, nº 2/3. Alfons el Magnànim. València, 1983. pp. 77-88. Això ve a compte donat que els dirigents el moviment nazi ... *no formaban un grupo organizado ... Sus preocupaciones políticas se limitaban a sus propias jurisdicciones y se oponían fuertemente los unos a los otros ... Solamente estaban de acuerdo sobre un punto: el deseo de que Alemania, y especialmente el gobierno y la administración de este país, llegara a ser <más nacionalsocialista>*. p. 79. PAYNE, S. G. "Fins a quin punt...". op. cit. admeteix que les JONS s'inspiraren en el *Fasci Italiani de Combatimento*, prenent-ho tot així del feixisme italià. Però la unificació significà la mescolansa amb els no feixistes, i, per raons de política internacional, es va desfeixistar el partit. Aquesta anàlisi no acaba de convèncer-nos.

⁴⁴.- CALERO SEVILLA, F. "La dictadura franquista y el fascismo: un intento de interpretación". En *II Encuentro...* op. cit. pp. 225-233. Comprova l'existència del feixisme com a un component del règim de Franco, al menys primigeni, però que queda absorbit per la pròpia inèrcia del franquisme, que desmobilitzà la societat espanyola i fracassà. En realitat, el règim sí va mobilitzar les masses quan li convenia, el que descarta que no fora capaç de fer-ho. Un plantejament molt sòlid és el que presenta SAZ CAMPOS, I. "El franquismo. ¿Régimen autoritario o dictadura fascista?". En *Congreso internacional el Régimen de Franco...* op. cit. Vol. I. pp. 189-201. Per a l'autor, el que caracteritza a un règim feixititzat és la seua capacitat innata d'evolució, la seua versatilitat cap una dictadura o règim autoritari.

⁴⁵.- Vegeu, sobretot, OLTRA, B. i MIGUEL, A. "Bonapartismo y catolicismo. Una hipótesis sobre los orígenes ideológicos del franquismo". En *Papers*. Universitat Autònoma de Barcelona. Península. Barcelona, 1978. pp. 53-102. Conclouen que per aquest component catòlic estem davant d'un feixisme *frailiano*. BARALLAT, J. "L'Església sota el franquisme. Una mostra local: Lleida, 1938-1948". En *L'Avenç*, nº 174, octubre de 1993. Barcelona, 1993. pp. 18-23. Explica la legitimació del règim amb un missatge que negava els drets i les llibertats humanes com un mitjà per al més enllà; emprant un codi moral de censura amb un obsessiu enfocament del sexe=infern. L'Església, amb la seua organització interna jerarquitzada connectava bé amb l'Exèrcit. La història dels moviments apostòlics de l'ACE -Acció Catòlica Espanyola- està per fer, segons LOPEZ GARCIA, B. "Discrepancias y enfrentamientos entre el Estado franquista y las Asociaciones Católicas". En *Anales de la Universidad de Murcia*, nº 5, 1986. Universitat de Múrcia. Múrcia, 1986. pp. 177-187. Acceptant el fet de friccions entre l'Església i el partit únic als primers moments del règim, CENARRO LAGUNAS, A. "El control de la sociedad aragonesa, campo de batalla de la pugna entre la Iglesia y FET-JONS (1939-1945)". En *El régimen de Franco...* op. cit. Vol. I. pp. 41-53. Per al fet educacional del franquisme en l'educació catòlica, CAMARA, G. *Nacionalcatolicismo y escuela. La socialización política del franquismo (1936-1951)*. Hesperia. Barcelona, 1984. VALLS MONTÉS, R. *La interpretación de la Historia de España y sus orígenes ideológicos en el Bachillerato franquista (1938-1953)*. ICE. Universitat Literària de València. València, 1984. RICO, J. J. *El papel político de la Iglesia en la España de Franco (1936-1971)*. Tecnos. Barcelona, 1977. Un replantejament de la qüestió a TELLO, A. *Ideología y política. La Iglesia Católica Española (1936-1959)*. Pórtico. Madrid, 1984. Afirmacions rotundes en el sentit nacionalcatolicista del règim, a MONTESINOS SANCHEZ, N. "L'armadura legal: el marco jurídico de las relaciones Iglesia-Estado en los primeros años del franquismo". En *Anales de la Universidad de Alicante*, nº 8/9, 1991-1992. Departament d'Història Contemporània. Vidal Leuka. Alacant, 1992. pp. 35-51.

component catòlic, matisen aquesta afirmació⁴⁶ i altres opinen que el règim posseïa una ideologia coherent.⁴⁷ També hi ha qui pensa que foren les conjuntures internacionals les que donaren i alimentaren contínuament el seu pensament al règim, atés que aquest s'adaptava així als canvis internacionals i per això va perviure en el temps.⁴⁸ Sense abandonar l'acceptació de l'existència d'unes línies ideològiques compactes, cal fer una precisió importantíssima al nostre parer.⁴⁹ La raó: la que intentem donar a continuació, és a dir, intentar esbrinar què i com actuaven els capitosts del règim i verbigràcia, què pensaven, què volien i què tenien els que patiren el règim. Per això, fugirem d'encotillaments metodològics i partirem de la concepció d'un tot que s'ha d'explicar en tota la seua extensió i no compartimentant-lo. En realitat, una cosa és segura: tota la dreta, el conservadorisme i el reaccionarisme col·laborà en major o menor grau amb el règim durant tota la seua existència, amb uns interessos potser mutables però que s'hi trobaven en un principi dintre de l'esquema democlasta i evolucionà, tal vegada al seu pesar, tal volta amb el seu recolzament, cap a un futur amb una única obsessió: perpetuar l'ordre establert i fugir d'experiments integradors. Si això suposava fam o misèria per a molts, mai ho van tenir en compte. És que alguna vegada es tiraren en cara les diverses fraccions del règim la sang dels afusellats, el patiment de la majoria de la població, la fam i la misèria? Mai. Com a molt, l'únic que podia escoltar-se fou: *bienaventurados los mansos...*

1.5.1.- L'aportació de la recent historiografia valenciana sobre l'estudi del franquisme.⁵⁰

⁴⁶.- HERMET, G. *Les catholiques dans l'Espagne franquiste*. PUF. París, 1980. TUSELL, J. *Franco y los católicos*. Alianza. Madrid, 1984. MONTERO, J. R. "Los católicos y el Nuevo Estado: los perfiles ideológicos de la ACNP durante la primera etapa del franquismo". En *España bajo el franquismo*. ...op cit. pp.. 100- 122.

⁴⁷.- MARTINEZ ALIER, J. "Notas sobre el franquismo". En *Papers*. Universitat Autònoma de Barcelona. Península. Barcelona, 1978. pp. 27-51. L'autor afirma que les idees del propi Franco foren una ideologia coherent. Així, la *democràcia orgànica* tenia en compte l'existència de classes. No debades el franquisme va tindre d'assassinar molts milers d'obriers per tal d'establir-se. La noció de *democràcia orgànica* després de la guerra fou pura ideologia, per aquest investigador. Respecte al quefer de l'Església, opina que molt discurs i molta incidència però la institució religiosa va estar a favor del poderós.

⁴⁸.- En aquesta línia s'apunten els treballs de Tusell sobre política exterior. Encara i tot, resulta important l'afirmació d'ESPADAS BURGOS, M. *Franquismo y política exterior*. Rialp. Madrid, 1988. Per a l'autor, la política exterior del règim s'ajustà a l'estricta mesura de les seues necessitats, dirigint-se a perpetuar el manteniment del sistema de dominació imposat després de la guerra civil.

⁴⁹.- CAZORLA SANCHEZ, A. "La vuelta a la historia: caciquismo y franquismo". En *Historia Social*, nº 30. UNED. València, 1998. pp. 119-132. Ve a afirmar que entre el caciquisme i la política fraccional creà una situació de *fronda política del partido y los ayuntamientos y diputaciones durante el primer franquismo*, desfent la tasca centralitzadora. La pregunta per a l'autor és si això es va resoldre, doncs demostra que fou possible. Per a trobar-ho demana una major flexibilitat teòrica.

⁵⁰.- La historiografia espanyola del franquisme en GÓMEZ RODA, J. A.: "Investigacions recents sobre

Els primers treballs de la dècada dels vuitanta van suposar síntesis encaminades cap a la divulgació que encara avui constitueixen un marc referencial ineludible.⁵¹ En els anys noranta, la historiografia valenciana del franquisme ha adquirit una entitat pròpia i un increment de publicacions en consonància amb la resta de l'Estat. Trobem treballs monotemàtics (afusellaments, depuracions, l'autarquia, estructures de FET, governs civils, etc.) o monografies locals/comarcals (Catarroja, la Ribera Baixa, Xàbia, Llíria, Sant Vicent del Raspeig).⁵² La constant innovació metodològica, la interdisciplinarietat, la preeminència numèrica de l'anomenat primer franquisme (1939-1959) i de la història política sobre la socioeconomia són les característiques de la producció valenciana del franquisme. Geogràficament, el coneixement del franquisme al País Valencià s'estén en un gradient decreixent que transcorre entre la fèrtil producció alacantina i descendeix a València fins arribar a l'erm castellonenc.

I ens referim a províncies i no a uns altres espais atès que el franquisme accentuà la provincialització, amb la qual cosa la política i una bona part de l'economia giraven al voltant de la figura del governador civil i, per tant, la província constitueix el marc administratiu, polític i econòmic per a l'estudi del

el règim i la societat durant el primer franquisme", *Afers. Fulls de recerca i pensament*, n.º. 25, 1996, pp. 675-699; SÁNCHEZ RECIO, G. (ed.): "El primer franquismo (1936-1959)", *Ayer*, n.º. 33, 1999; MOLINERO, C. i YSÀS, P.: "La historia social de la época franquista. Una aproximación". En *Historia Social*, n.º. 30, 1998, pp. 133-154. MORENO FONSERET, R. i SEVILLANO CALERO, F. (eds.): *El franquismo. Visiones y balances*. Universitat d'Alacant, Alacant, 1999. Tal vegada, l'anàlisi més completa siga la feta per MORADIELOS, E. "El franquismo como etapa histórica de la España contemporánea". En VVAA. *La España de Franco (1939-1975). Política y Sociedad*. Síntesis. Madrid, 2.000. pp. 11-ss.

⁵¹.- PICÓ I LÓPEZ, J.: *El franquisme*, Institut Alfons el Magnànim, València, 1982; PICÓ, J. i REIG, R.: "El franquismo: de la autarquia al Plan de Estabilización", pp. 905-924 i "El franquismo: los años del desarrollo", pp. 925-944; "Crisis final del franquismo y transición a la democracia", pp. 945-964 en CERDÀ, M. (dir.): *Historia del Pueblo Valenciano*, Prensa Levantina, València, 1988, t. III. SAZ, I.: "República, guerra i franquisme", pp. 77-116; SOLER, V.: "L'economia valenciana dins el model nacionalista espanyol (1919-1959)", ambdós en RUIZ TORRES, P. (coord.): *Història del País Valencià*, vol. V, Edicions 62, Barcelona, 1990. ADRIÀ MONTOLIO, J. J.: "El País Valencià sota la dictadura franquista (1939-1975)" en AADD: *Història Contemporània del País Valencià*, Tabarca, València, 1992. Des de la memòria d'un protagonista LLORENS, C.: *La primera dècada*, Fernando Torres, València, 1983.

⁵².- GÓMEZ RODA, J. A.: *Política i poder local. Catarroja: un municipi valencià durant el primer franquisme*, *Afers*, Catarroja, 1998; SIMEÓN RIERA, J. D.: "*Impasible el ademán*". *Franquisme i societat a una comunitat rural: Xàbia 1939-1953*, Ajuntament de Xàbia, Xàbia, 1998, CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C.: *Un silenci extens. El franquisme a la Ribera Baixa (1939-1962)*, Diputació de València, València, 1995; ADRIÀ I MONTOLIO, J. J.: *Domini social i poder polític a un poble valencià durant la postguerra: Llíria 1939-1953*, tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 1990; IDEM: "Llíria 1939-1953: la postguerra en perspectiva", en *Primer Congrés d'Estudis Comarcals del Camp de Túria*, Institut d'Estudis Comarcals del Camp de Túria/Tàndem Edicions, Benaguasil, 1991, pp. 189-196. Díez Fuentes, J. M.: *San Vicent del Raspeig: 1930-1950. República, guerra y primer franquismo*, Institut Juan Gil-Albert, Alacant, 1995.

franquisme, tot i que nosaltres hem buscat un marc d'acció més reduït. En tots els treballs es troben debats teòrics: el consens (passiu o actiu), la pervivència o destrucció del caciquisme, el paper desenvolupat per cada institució en la postguerra, etc., o la inevitable *naturalesa* i la conceptualització de la dictadura (feixista, nacionalcatòlica, autoritària, etc.).

Gran part de la producció s'ha originat al voltant de les universitats valencianes, però també joves historiadors han divulgat els seus treballs i les seues tesis en els àmbits de divulgació al seu abast. Gràcies a ambdós col·lectius, l'estudi del franquisme valencià ha experimentat un creixement lent, però continu, des de les tres comunicacions presentades al *I Encuentro de Investigadores del Franquismo* (Barcelona, 1992) fins a les deu del *IV Encuentro* (València, 1999).⁵³

Malgrat tot, hi ha dos obstacles: la inexistència de projectes d'investigació de llarga durada i el desinterès de les institucions per donar suport a treballs microhistòrics d'un tema que encara resulta *compromès* per a alguns o oblidat d'acord amb allò que ara es diu *políticament correcte*. Ambdós factors entrebanquen el debat plantejat al voltant de la continuïtat o discontinuïtat dels poders locals tradicionals durant el franquisme, la pervivència o ruptura del caciquisme, la complexa relació entre institucions de la dictadura i de la societat civil, la polèmica del consens, les actituds socials o la comprensió de la conformació geogràfica de sectors econòmics. Per no parlar de les dimensions reduïdes de les investigacions centrades en els seixanta i setanta, les dècades de l'emigració i de la immigració, de la fi de l'agricultura tradicional, del turisme, del creixement urbà, del principi de la societat de consum, dels grans negocis immobiliaris, del creixement anàrquic, de la destrucció d'ecosistemes, del consens passiu que va circumscriure l'oposició antifranquista a reductes molt determinats i un llarg etcètera.

1.5.1.1.- *Les fonts per a l'estudi del franquisme al País Valencià*

Les quatre trobades d'investigadors del franquisme han servit per a difondre fons i sèries de nous arxius.⁵⁴ A Alacant s'han recopilat les sèries documentals amb informació provincial, en les quals podem observar la diversitat de fonts locals, provincials i estatals (especialment, per la seua rellevància, l'Arxiu de l'Administració

⁵³.- *I Encuentro de Investigadores del Franquismo*, AH-CONC/UAB, Barcelona, 1992; *II Encuentro de Investigadores del Franquismo*, CCOO-PV/FEIS/Universitat d'Alacant/Universitat de València, Alacant, 2 vols., 1995; *III Encuentro de Investigadores del Franquismo y la transición*, Ed. Muñoz Moya, Sevilla, 1998; *Tiempos de Silencio. IV Encuentro de Investigadores del Franquismo*, Universitat de València/FEIS/CCOO-PV, València, 1999.

⁵⁴.- MAESTRE MARÍN, J.; NAVARRO NAVARRO, F. J. i O'MAHONEY, K.: "El archivo sonoro de la Fundación Salvador Seguí-Valencia: una fuente para el estudio del franquismo", pp. 637-640; MAESTRE MARÍN, R. i NAVARRO NAVARRO, F. J.: "L'Arxiu de la Fundació Salvador Seguí, una font per a l'estudi del franquisme"; pp. 23-27, ambdós en TUSELL, J.; SUEIRO, S.; MARÍN, J. M. i CASANOVA, M. (eds): *El régimen de Franco (1936-1975)*, Congreso Internacional de Madrid, UNED, 1993; IDEM: "La memòria rebel: L'Arxiu sonor de la Fundació Salvador Seguí-València", en *II Encuentro*, t. I. pp. 28-37.

General de l'Estat a Alcalá de Henares) o la potencialitat del registre oral.⁵⁵ Però encara són àmplies les possibilitats de trobar fons perduts, abandonats o en mans de particulars. De vegades, apareixen nous fons documentals, com ara de l'Arxiu de l'Oficina Comarcal de Castelló de la Plana de la Direcció General de Regiones Devastadas y Reparaciones, dipositat a l'Arxiu de la Generalitat, que facilita l'anàlisi de la implicació de l'empresariat valencià amb la dictadura, que es traduí en crèdits i favors molt rendibles o la utilització de presos polítics en els treballs de reconstrucció postbèlica.⁵⁶

Altres fons estan a l'espera d'una catalogació o que transcórreguen els terminis temporals que permeten consultar-los. Però hi ha altres tipus de fonts indirectes, com les fonts bibliogràfiques locals,⁵⁷ així com els llibres de memòries i els dietaris. En qualsevol cas, l'historiador del franquisme ha d'acostumar-se als impediments legals, a extensos fons sense catalogar i, en definitiva, a mancances arxivístiques de tot tipus.

1.5.1.2.-Una constant: repressió i violència política

Aquest ha estat l'apartat més fecund d'investigació, tant per raons d'estratègies d'investigació com de factors ideològics. Les primeres enllacen amb l'eclosió definitiva de la història local en la dècada dels vuitanta. El primer per la facilitat d'accés a fonts immediates que complementaven i enriquien els nacionals (Madrid o Alcalá de Henares). Els historiadors que s'han acostat a aquesta temàtica ho han fet amb la intenció de recordar les víctimes i recuperar-les de l'oblit històric tot partint de postures de compromís ideològic personal.

Els historiadors del franquisme coincideixen a assenyalar que el binomi repressió/coerció és un dels pilars que explica la llarga durada de la dictadura. La

⁵⁵.- MARTÍNEZ LEAL, J. i ORS MONTENEGRO, M.: "Metodología y fuentes para el estudio de la represión franquista en Alicante (1939-1945), *II Encuentro*, t. I, pp. 14-22. SÁNCHEZ RECIO, G.; MORENO FONSERET, R. i SEVILLANO CALERO, F.: *Estudios sobre el franquismo en la provincia de Alicante. Poder político, actitudes económicas y opinión*, Universitat d'Alacant, Alacant, 1995, pp. 18-24.

⁵⁶.- CERDÀ VARA, F.: "Fondos documentales de la oficina comarcal de Castellón de la Dirección General de Regiones Devastadas y Reparaciones en el Arxiu Central de la Generalitat Valenciana (1940-1960)", en *Revista d'Estudis Castellonencs*, nº. 7, 1996-1997, pp. 219-230.

⁵⁷.- Com a exemples, BLAI MESEGUER, F. i SEGURA I MARTÍ J. M. (eds.): *Guia bibliogràfica de l'Alcoià-Comtat*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1994. BAS CARBONELL, M.; ESPINÓS QUERO, A.; BOYD-SWAN, F. R.: *Repertori bibliogràfic de la Marina Alta (1598-1978)*, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", Alacant, 1997. Per a la premsa, cfr. GARCIA FRASQUET, G.: *Catàleg de la premsa comarcal. La Safor (1880-1982)*, CEIC- Alfons el Vell, Gandia, 1988. Un treball modèlic en BALLESTER, T.; ESPINÓS, A. i MORENO, F. (eds.): *La premsa a la Marina Alta (1840-1990)*, Institut Juan Gil-Albert/Ajuntaments de Dénia i Xàbia/Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, Alacant, 1993. Una recopilació hemerogràfica en GODES BENGOCHEA, R.: *Política y sociedad en Castellón durante la década de los cuarenta*, Diputació de Castelló, Onda, 1990. ADRIÀ I MONTOLIO, J. J.: "Suggeriments metodològics per a l'estudi del poder local en els inicis del franquisme", *II Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, L'Avenc, Barcelona, 1995, pp. 117-125.

quantificació i comprensió de la repressió enllaça directament amb el debat historiogràfic de la *naturaleza del régimen* i, en general, amb la qüestió del consens en les dictadures (més concretament en les feixistes), generada des de les historiografies italiana i alemanya.

Podem distingir diversos blocs temàtics. El primer s'inicià amb un treball de Solé i Sabaté (*La represión franquista en Cataluña*) que ha inspirat nombroses obres. Malgrat la gran quantitat de publicacions aparegudes des del 1989, la distribució geogràfica i el recompte final continuen incomplets.⁵⁸ Al País Valencià aquesta primera fase ha estat coberta per Vicent Gabarda i Miguel Ors Montenegro, localment per Antoni Calzado, Ricard C. Torres i Joan J. Adrià. Vicent Gabarda presenta un tot sobre els afusellats, amb el darrer domicili conegut, etc., esclaridors per a l'enteniment de la repressió. Altres autors inclouen la repressió franquista dins del context sociopolític en què es produeix i arriben a la conclusió que les peculiaritats econòmiques i sociopolítiques locals del primer terç de segle, el grau de conflictivitat del sexenni republicà i les experiències revolucionàries de la guerra civil influïren decisivament en les característiques específiques de la brutal violència.⁵⁹ Dins d'aquestes coordenades, Miguel Ors Montenegro ha analitzat conjuntament la violència política de la rera guarda republicana i del franquisme a la província d'Alacant. Malgrat l'escassa violència del sexenni republicà, el franquisme iguala xifres respecte de la republicana amb l'afusellament d'esquerrans que no ocuparen càrrecs de rellevància. Amb aquestes premisses, la repressió franquista adquirí un tarannà de pura revenja. La constatació d'una quantitat més elevada de morts als pobles agrícoles que als industrials reforcen encara més la immersió de la repressió de postguerra dins de l'evolució particular de cada comunitat rural o urbana durant el primer terç de segle.⁶⁰

Aquestes publicacions han manifestat que les víctimes del franquisme respongueren a condicionaments ben distints respecte d'altres zones de l'Estat, ja que els afusellaments tingueren lloc amb la *guerra guanyada* (exceptuant el cas de bona part de Castelló a partir de juny de 1938).⁶¹ Aquests components originals

⁵⁸.- JULIÀ, S. (coord.): *Victimas de la Guerra Civil*, Temas de Hoy, Madrid, 1999, pp. 407-412.

⁵⁹.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C.: *Características y desarrollo de la violencia política en la Ribera Baja (1936-1945)*, Malta de Encuentros, València, 1996; ADRIÀ I MONTOLIO, J. J.: *La postguerra en un poble valencià...*; IDEM: "De la guerra civil a la postguerra civil: contribució a l'estudi de la repressió franquista", en *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, nº. 9, pp. 247-260.

⁶⁰.- ORS MONTENEGRO, M.: "La represión de posguerra en Alicante", en AADD: *Guerra civil y franquismo en Alicante*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 1990, pp. 95-117. IDEM: *La represión de guerra y posguerra en Alicante (1936-1945)*, Alacant, Generalitat Valenciana-Institut Juan Gil-Albert, 1995. BALLESTER ARTIGUES, T.: "La repressió de la guerra civil i la postguerra a Dénia", *Aguaites. Revista de l'Institut d'Estudis de la Marina Alta*, nº. 6, 1988, pp. i Díez Fuentes, J. M.: *San Vicente del Raspeig...*

⁶¹.- GABARDA I CEBELLAN, V.: "Les conseqüències de la guerra civil. Les morts violentes a la província de Castelló", en MARTÍ MANUEL (coord.): *D'Història contemporània: debats i estudis. Un homenatge casolà a E. P. Thompson (1924-1993)*. Societat Castellonenca de Cultura,

porten a qualificar de venjativa la repressió franquista desplegada a les terres valencianes, que es plasma en uns índexs elevats (2'34 per mil enfront de l'1'2 per mil de Catalunya). Amb tot, desconeixem el desenvolupament dels judicis militars (encara que en tenim descripcions orals), el valor i el pes específic dels informes de cada institució emissora sobre el destí del pres. Transcorreguts més de 25 anys de la mort del dictador, els arxius militars i els expedients dels consells de guerra conservats romanen tancats als investigadors, custodiats per diminuïts Jorge de Burgos.

Desapareguda una gran part dels arxius de les presons valencianes, és una tasca força difícil endinsar-nos en aquest capítol del primer franquisme, objecte d'atenció d'una literatura abundant (recordem entre altres Max Aub). Juan Martínez Leal i Miguel Ors Montenegro han estudiat la geografia carcerària i els camps de concentració d'Alacant (Albatera), el funcionament i la vida interna del *reformativo de adultos* d'Alacant, així com la coerció i la pressió ideològica i religiosa que patiren.⁶²

La segona fase s'ha acostat a la institucionalització de la violència política mitjançant una sèrie de disposicions legals redactades en plena guerra civil, destinada al gran càstig dels vençuts: la Ley de Depuraciones, la Ley de Responsabilidades Políticas i la Ley de Represión del Comunismo y la Masonería. Les seqüeles numèriques i psicològiques d'aquesta legislació sobre la ciutadania avancen molt lentament en la historiografia valenciana, de manera que minva així la comprensió i el coneixement de les institucions sobre les quals va descansar la repressió, de les accions, ideologies i grups socials més perseguïts, dels efectes no comptables de la repressió (por, submissió, abatiment...), la seua relació amb la pervivència de la dictadura i amb les actituds socials/vida quotidiana. Perquè, com afirmen Martínez Leal i Ors Montenegro, "*cabe hablar también de una represión pluridimensional*", atès que una mateixa persona podia recórrer les diverses jurisdiccions de la justícia franquista, ser jutjat per un Tribunal Militar, ser depurat del seu lloc de treball, passar per les Responsabilitats Polítiques o, en el cas, pel tribunal que reprimia maçons i comunistes.

Un ampli col·lectiu passà pel tamís de les comissions depuradores. En l'àmbit valencià, les depuracions laborals han estat parcialment estudiades.⁶³ Cal remarcar que, si bé al llarg de la guerra la República depurà la funció pública, aquesta s'emmarcà en les circumstàncies extraordinàries d'un conflicte bèl·lic, mentre que la franquista reuneix un tret diferenciat. La vasta depuració laboral franquista tenia diversos objectius: castigar els vençuts, premiar els vencedors, construir una Administració pública, una educació i una justícia addicta, fidel i submissa, alhora que estenia un clima de delació i terror en el conjunt de la societat. A l'empresa privada

Castelló de la Plana. 1996, pp. 133-156.

⁶².- MARTÍNEZ LEAL, J. i ORS MONTENEGRO, M.: "En el Reformatorio de Adultos de Alicante", en *Canelobre, Revista del Instituto de Cultura Juan Gil-Albert*, nº. 31-32, pp. 46-72.

⁶³.- NICOLÁS MARÍN, M. E.: "Los expedientes de depuración: Una fuente para historiar la violencia política del franquismo", en *Áreas*, nº.6, 1989, pp. 103-124.

es tractava de mantenir la por entre els treballadors.

El sector públic ha gaudit de més dedicació, especialment al camp de l'educació, decisiu per a legitimar una dictadura sorgida d'una guerra civil i propagar els valors de la *Nueva España*. Així, el primer tenia l'obligació d'assegurar la fidelitat total dels educadors. Els 2.391 expedients del magisteri de la província de València han servit perquè M. del Carmen Agulló i Juan Manuel Fernández Soria mostren la potencialitat inherent derivada de l'estudi de les depuracions. Així, València presenta la peculiaritat que els informes dels rectors van tenir un escàs valor, atès que la majoria no havia viscut als pobles durant la guerra, però, contràriament, van ser molt importants els informadors particulars. D'aquesta manera es constata el mateix que han ressaltat els historiadors del nazisme: que la denúncia i la delació sortien des de baix i es traslladaven a les instàncies superiors, implicant una part de la població en la sort incerta que ofería el franquisme. Per als autors, l'origen de la depuració franquista del magisteri es troba en el discurs polític hostil de la dreta catòlica durant el segon bienni republicà cap la figura del mestre, representat com l'avantguarda de la revolució, malgrat que el magisteri no va ser un col·lectiu compromés políticament amb la República. Aquesta evidència condueix a comprendre el fet que la depuració del magisteri fóra quantitativament inferior a la d'altres col·lectius. Un 27'98% dels mestres valencians van ser sancionats d'alguna manera a causa fonamentalment d'haver ocupat càrrecs polítics (un 50% del total) amb una persecució particular cap a les dones més compromeses. Així, el franquisme cercà, més que castigar amb severitat situacions passades (que va fer), prevenir i domesticar. Per la seua banda, Miguel Ors ha comptabilitzat el nombre de mestres depurats a la província d'Alacant, amb la qual cosa, almenys, es pot dibuixar un mapa de la depuració d'ambdues províncies valencianes.⁶⁴ La Universitat de València suportà un procés similar al del magisteri primari. Si bé com a col·lectiu no s'havia significat a favor de la República, l'impuls depurador aconseguí un professorat universitari addicte.⁶⁵

Pel que fa a la depuració dels funcionaris municipals, les mancances documentals dificulten el tractament del tema. Només s'han conservat o trobat els expedients de depuració, i per això la informació disponible se circumscriu exclusivament a l'anotació en els Llibres d'Actes Municipals dels acords finals de

⁶⁴.- FERNÁNDEZ SORIA, J. M. i AGULLÓ DÍAZ, M. C.: *Maestros valencianos bajo el franquismo*, Alfons el Magnànim, València, 1999; IDEM: "Los expedientes de depuración del Magisterio como fuente para la Historia de la Educación", en Universidad de Granada. Instituto de Ciencias de la Educación.: *El Currículum: historia de una mediación social y cultural* (Actas del IX Coloquio de Historia de la Educación), Ed. Osuna, Granada, vol. II, 1996, pp. 449-462. ORS MONTENEGRO, M.: *La represión de guerra y postguerra en Alicante*.

⁶⁵.- Una relació personal detallada de la totalitat del professorat universitari de València (depurats i quintacolumnistes en GARCIA, S. i SALAVERT, V. L.: "L'ocupació de la Universitat de València en 1939 pel quintacolumnista Manuel Batlle, catedràtic de Múrcia", en *Afers*, nº. 3, vol II, 1986, pp. 123-198. BALDÓ I LACOMBA, M.: "Cambios de profesores en la Universidad de Valencia. Sanciones y depuraciones (1936-1939)", en *La II República. Una esperanza frustrada. Actas del Congreso Valencia Capital de la República (abril 1986)*, Alfons el Magnànim, 1987, pp. 269-291.

les gestores locals sobre aquests expedients.

Marc Baldó ha abordat la depuració dels 580 funcionaris de la Diputació de València entre 1943 i 1960 (data de revisió dels expedients). Un 58'57% dels funcionaris van ser depurats en algun dels seus vessants, encara que el gros correspongué als destituïts. Dels 328 depurats, només a 108 se'ls van revisar els expedients, i se'n ratificà la destitució o jubilació forçada. Només 14 van tenir un expedient favorable.⁶⁶

Ferran Bagan ha consultat els 121 expedients instruïts als funcionaris municipals de Castelló de la Plana. El seu contingut li ha permés seriar la politització de l'Administració prebèlica, significar la corrupció del PRR en la contractació de funcionaris, matisar l'afiliació sindical massiva de la guerra, impulsada en un percentatge notable per a cercar un paraigua salvador (*la dreta camuflada*, la denomina Manuel Chust), acostar-se a l'actuació de la cinquena columna i, en definitiva, unir cada funcionari amb el seu passat polític. Ferran Bagan palesa la importància de la delació i de l'avalador, les acusacions que incidiren en les resolucions finals o l'equilibri entre la depuració bèlica i la franquista.⁶⁷ Tant Ferran Bagan com Marc Baldó recalquen l'absència de garanties per a l'encausat, les denúncies secretes o signades que desconeixia l'afectat i l'arbitrarietat dels processos depuratius. Com tots dos han demostrat, la depuració bèlica fou més intensa que la franquista, i això reforça encara més el tarannà d'escarment social exemplaritzant que adquirí.

En el sector privat els empresaris procediren a expulsar (legalitzat posteriorment) obrers esquerrans. Amb tot, no hi ha un comportament similar i unidireccional en totes les empreses. Els criteris depuratius respongueren a la ferocitat venjativa de l'empresari relacionada directament amb els avatars revolucionaris de la guerra (col·lectivitzacions, confiscacions, control obrer, etc.) o amb les necessitats ineludibles de mà d'obra. Manuel del Álamo documenta la depuració d'un terç de la Cementera Valenciana Raff (Bunyol), però una resolució menor en Construcciones Devis (València), el mateix que succeí amb la juguetera alacantina Payá o la tèxtil castellonenca Segarra.⁶⁸ En aquesta darrera, l'estratègia empresarial concebé la simple obertura d'un expedient depuratiu com a ferramenta

⁶⁶.- BALDÓ LACOMBA, M.: "La Diputación en camisa azul. (1939-1959)", pp. 358-402, en CHUST, M. (dir.): *Historia de la Diputación Provincial de Valencia*, Diputació de València, València, 1995. Concretament les pp. 376-381.

⁶⁷.- BAGAN I GORRIZ, F.: "Evolució política i procés de depuració dels funcionaris municipals de Castelló de la Plana (1936-1939)", en MARTÍ, M. (coord.): *D'Història Contemporània*, pp. 157-180.

⁶⁸.- ÁLAMO ANDRÉS, M.: "Los años bárbaros: depuración laboral y resistencia civil en Valencia (1939-1945)", pp. 2-6, *IV Encuentro*, pp. 2-4; VALERO, J. R.: *Payá, historia social de una industria juguetera*, Generalitat Valenciana, València, 1991 i PEÑA, F.: *Història de l'empresa Segarra. Paternalisme industrial i franquisme a la Vall d'Uixó (1939-1952)*, Diputació de Castelló de la Plana, Castelló de la Plana, 1998.

per a atemorir suficientment els obrers i assegurar el seu sotmetiment públic. La persecució contra comunistes i maçons ha estat comptabilitzada per Miguel Ors Montenegro a partir del Butlletí Oficial de la Província d'Alacant.⁶⁹ Però la política de revenja del franquisme anà més enllà dels afusellaments, els empresonaments o les depuracions. Prosseguí amb el càstig als dirigents polítics, de sindicats, institucions o associacions republicanes i esquerranes des d'octubre de 1934. Eren les *responsabilidades políticas* per les quals havien de pagar els vençuts, que es traduïen en sancions econòmiques, desterrament o inhabilitació.

Els expedients de responsabilitats polítiques han desaparegut a la província d'Alacant, i se n'ignora el destí a Castelló i València. A Alacant, Miguel Ors ha reconstruït una xifra aproximada dels encausats a partir del Butlletí Oficial de la Província. Els expedients del partit judicial de Monóver, consultats per Glicerio Sánchez Recio, van ser objecte d'un estudi pioner de les actuacions d'aquest tribunal.⁷⁰ Malgrat la reforma de la llei el 1942, que establia el sobreseïment dels acusats amb un patrimoni inferior a 25.000 ptes., les sancions ajudaren a inflar l'ambient de terror, a castigar la burgesia compromesa amb els projectes republicans o de l'esquerra obrera, solvents per a pagar les penes pecuniàries.

La llibertat vigilada és un exemple més dels mètodes franquistes adreçats a aconseguir uns *ciudadans* atemorits o almenys domesticats. Ricard C. Torres ha treballat la documentació fragmentària (1946-1956) generada pel partit judicial de Sueca (València). Encara que el gros d'actuacions havia estat anterior al 1946, es verifica la pressió i la vigilància a què eren sotmesos els presos polítics excarcerats. La llibertat vigilada reforçava el control sobre la població en la quotidianitat mateixa, refermant l'aixafament moral del vençut necessitat d'un aval signat per algun membre de les forces vives del poble, per algun falangista, per algun vencedor significatiu per a continuar en llibertat o trobar un treball per a sobreviure en la misèria postguerra.⁷¹

L'exili a França, a Llatinoamèrica o a la Unió Soviètica comportà perdre una generació única d'intel·lectuals, artistes i professionals, un grup socioprofessional que en gran part havia pres postura a favor de la República, però també significà una tragèdia humana de gran magnitud per a una majoria d'exiliats sense recursos econòmics ni qualificació professional. L'exili cultural s'ha recuperat com un capítol ocultat o oblidat de la història cultural espanyola des de la República fins a la renovació democràtica. Al començament, les aproximacions a l'exili s'orientaren més cap a les elits intel·lectuals i professionals o dels militants més

⁶⁹.- ORS MONTENEGRO, M.: *La represión de guerra y postguerra en Alicante*; MARTÍNEZ LEAL, J. i ORS MONTENEGRO, M.: "La represión de posguerra en Alicante", p. 30.

⁷⁰.- SÁNCHEZ RECIO, G.: *Las responsabilidades políticas en la postguerra española. El partido judicial de Monóvar*, Publicaciones de la Universidad de Alicante, Murcia, 1984.

⁷¹.- TORRES FABRA, R. C.: "Un altre tipus de repressió durant el franquisme: la llibertat vigilada. El cas de la Ribera Baixa", *Quaderns de Sueca*, XIII, maig 1998. pp. 101-117.

destacats de sindicats o partits d'esquerra, però la temàtica s'ha ampliat cap a la recuperació d'exiliats comuns.

Destaca el monogràfic de la revista *Canelobre*. Diversos autors desgranen els avatars lluny de la seua terra de prestigiosos intel·lectuals alacantins alhora que mostren els avatars dels vençuts: la sortida traumàtica i inexistent pel port d'Alacant, els camps de concentració francesos, les dures condicions de vida a Algèria, la participació en la II Guerra Mundial, els fonaments per a crear una infraestructura cultural, en la qual destaca el destí sinistre de molts d'ells als camps de concentració i d'extermini nazis, un aspecte que no s'ha estudiat suficientment.⁷² L'obra editada per Albert Girona i M. Fernanda Mancebo s'ha centrat en l'exili americà. Aquesta publicació té més aportació de l'exili cultural valencià i de la seua obra als països llatinoamericans.⁷³

Hi havia una altra repressió omnipresent, la diària, exercida per Falange, l'ajuntament, l'Església catòlica, les forces d'ordre públic sobre la vida quotidiana, la moral, les festes populars o l'associacionisme. Aquest camp pot córrer el perill de quedar reduït a una simple commemoració costumista i inofensiva. Per a Daniel Simeón Riera, aquesta repressió responia al propòsit de destruir les restes de cultura popular a les zones rurals.⁷⁴

Després de la derrota de la guerrilla i amb el reafirmament intern i extern de la dictadura en els anys cinquanta, la violència franquista adoptaria unes altres modalitats. Els braços executors directes en foren les forces d'ordre públic i el Tribunal d'Ordre Públic (1962), creat per a suplir les diverses jurisdiccions que havien actuat en la llarga postguerra. Des dels seixanta el franquisme no tindria enemics en les forces polítiques i sindicals derrotades en la guerra civil (amb l'excepció del Partit Comunista). Aleshores es tractaria de moviments de masses, tot i que amb presència comunista, que conduïren la contestació antifranquista. Els governs tecnocràtics respongueren sempre segons la seua pròpia representació ideològica: es tractava de problemes d'ordre públic que havien de tallar-se de manera expeditiva amb detencions, tortures, judicis, presó o expedients sancionadors. Noves maneres per a nous temps que coneixem molt poc. Contra el moviment estudiantil adoptà solucions policiaques fins a l'estat d'excepció del gener del 1969, per a emprar posteriorment unes altres estratègies repressives més sofisticades (infiltrats, grups ultradretans, polítiques de divisió de forces, etc.) en major consonància amb la imatge internacional que pretenia representar el règim i amb la simbologia classista dels estudiants que portava que la policia s'acontentara habitualment d'escapar les organitzacions sindicals universitàries. Amb tot, mai no abandonaria la repressió

⁷².- *Canelobre*, nº. 20-21, 1991.

⁷³.- GIRONA, A. i MANCEBO, M. F. (eds.): *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert/Univesitat de València, València, 1995. CORTÉS, S.: *El valencianisme republicà a l'exili*, Generalitat Valenciana, València, 1993.

⁷⁴.- SIMEÓN RIERA, J. D.: "*Impasible el ademán*", pp. 263-299.

policíaca.⁷⁵

1.5.1.3.-L'oposició

La repressió franquista fou tan brutal i les condicions econòmiques de la postguerra tan miserables que l'oposició antifranquista caminà entre una minoria allistada en la guerrilla i les actuacions testimonials. L'Agrupació Guerrillera de Llevant (1945), el grup guerriller més important de l'Estat, fou objecte d'una monografia elaborada per Fernanda Romeu. La caracterització del País Valencià com a zona de conquesta a *guerra ganada* implicà una diferenciació pel que fa a la composició de la guerrilla, ja que, mentre en altres indrets de l'Estat es nodrí principalment de fugits, desertors, etc., a l'Agrupació de Llevant acudiren en gran mesura antifranquistes. Aquest és un tema susceptible de ser renovat i ampliat des de projectes de captació d'informació oral com l'empres, per exemple, per Manuel Mínguez per a la comarca dels Serrans.⁷⁶

Les formes d'oposició no organitzada resulten més difícils d'estudiar, com ara les postures individuals portades a la pràctica en la vida diària o les col·lectives, de documentació molt complicada: divisió social d'una comunitat entre els dos metges, les bandes de música, les comparses de Moros i Cristians, l'actitud d'un mestre, l'assistència a una obra teatral o cinematogràfica denigrada des del púlpit, la difusió de rumors, la no-assistència a actes de masses falangistes o sindicalistes...⁷⁷ En qualsevol cas, és ben cert que durant el primer franquisme l'oposició fou reduïda i pobra. Més que d'oposició, caldria parlar d'actituds de *resistència*, de transgressió o de protesta puntual, estudiades per Ramir Reig.

Des de la segona meitat dels cinquanta, una vegada derrotada la guerrilla, inoperant l'esquerra vençuda en la guerra, es desenvoluparen tres moviments d'oposició (estudiants, obrers, veïns) a la dictadura amb una fisonomia diferenciada clarament de l'oposició del primer franquisme. Eren generacions educades en el franquisme i en una societat molt distinta a la de la dècada dels quaranta. La conflictivitat estudiantil ha estat analitzada preferentment per sociòlegs i politòlegs i planteja a l'investigador uns nivells d'anàlisi des d'altres branques de les ciències socials. Comptem amb les aportacions de Benito Sanz i Sergio Rodríguez Tejada. Des de distints enfocaments, ambdós autors han ressaltat que la universitat valenciana, amb un campus fraccionat geogràficament i de dimensions reduïdes, suposà que fins

⁷⁵.- SANZ, B. (dir.): *L'oposició universitària al franquisme. València. 1939-1975*, Universitat de València, València, 1996.

⁷⁶.- ROMEU, F.: *La Agrupación Guerrillera de Levante*, Alfons el Magnànim, València, 1978; IDEM: "Panoràmica sociopolítica de los primeros movimientos guerrilleros en la España del 39 al 46", en GARCÍA DELGADO, J. L. (ed.): *El primer franquismo. España durante la II Guerra Mundial, Siglo XXI*, Madrid, 1989, pp. 349-378. MÍNGUEZ BORI, M.: "La oposición al régimen franquista: los maquis en el País Valenciano, zona de los Serranos", *IV Encuentro*, pp. 68-75.

⁷⁷.- CALZADO ALDARIA, A.: "Repressió i descontent. Una aproximació a l'opinió pública durant el primer franquisme: la Vall d'Albaida (1939-1959)", en *Alba, Revista d'Estudis Comarcals de la Vall d'Albaida*, nº. 13-14, 2000, pp. 107-115.

al començament dels seixanta els universitaris valencians a penes s'enfrontaren contra el sindicat oficial falangista (SEU). A València, comunistes i l'Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians (valencianistes, catòlics socials, socialistes nacionalistes) encapçalaren la lluita contra el SEU (dissolt el 1965) dins de l'estratègia centrista, una situació molt diferent a l'hegemonia del PCE a Madrid o a Barcelona. Els líders del moviment estudiantil convertiren la universitat valenciana en una zona democràtica que, entre 1967 i 1970, fou la més conflictiva de l'Estat. Sergio Rodríguez n'ha plantejat recentment la problemàtica metodològica i documental. Per a l'autor, el moviment estudiantil suposà "*la más innovadora y creativa subcultura democrática frente a la Dictadura*"; germen de moviments socials que cobraren força *a posteriori* i d'aproximació a la comprensió de la transició.⁷⁸

Per a l'oposició obrera disposem de material abundant de la gestació i el transcurs del sindicalisme antifranquista focalitzat en la història institucional de Comissions Obreres. L'absència de documentació pròpia d'uns sindicats que es forjaren en la clandestinitat, així com el desconeixement o l'escassa informació de la història de preguerra del moviment obrer a moltes comarques valencianes, són alguns dels llasts amb què s'enfronta l'investigador.⁷⁹ El primer franquisme destruí els grans sindicats de preguerra. La classe obrera del franquisme vivia una realitat sociopolítica i cultural molt distinta al primer terç de segle. Per tant, la seua organització i estructuració foren molt diferents. Durant el primer franquisme la classe obrera derrotada en la guerra va estar a la defensiva. Tan sols li quedaren "*estrategias de supervivencia*", en paraules del professor Ramir Reig.

El desenvolupament industrial des de la segona part dels cinquanta creà una nova classe obrera sorgida de l'emigració, que es nodrí d'una generació que no havia viscut la República ni la derrota en la guerra civil. En el mateix període, es transformaren els sistemes de treball fabrils amb la introducció de l'Organització Científica del Treball. Aquests condicionaments suposaren l'aparició d'un nou moviment obrer desconnectat amb l'antic (que es trobava a l'exili o a la clandestinitat mantenint les velles siglès) i d'una gran originalitat, però sense el capital simbòlic de l'anterior. La implantació del taylorisme despertà el moviment obrer organitzat en nuclis (les *fortalezas obreras*) que presentaven característiques prèvies que ajudaren a l'aparició de la protesta obrera més o menys estructurades.⁸⁰ Una altra línia de

⁷⁸.- RODRÍGUEZ TEJADA, S.: "El moviment estudiantil valencià sota el franquisme", *Afers*, 22, 1995, pp. 525-539; IDEM.: "La caída de la organización universitaria del PCE en Valencia en manos de la policía franquista (1971). Un ejemplo de la represión contra el movimiento estudiantil", en *II Encuentro*, t. II, pp. 89-95; IDEM.: "Democracia antes de la democracia. El movimiento estudiantil antifranquista en la Universidad de Valencia", en *IV Encuentro*, pp. 394-400. SANZ DÍAZ, B. (coord.): *L'oposició universitària al franquisme. València, 1939-1975*, Revista DISE-Universitat de València, València, 1995-6; IDEM.: "El fin del franquismo en la Universidad de Valencia. El Primer Congreso del Sindicato Democrático de Estudiantes Universitarios de España (1ª RCP). Valencia, 30 de enero/2 de febrero de 1967", en *II Encuentro*, t. II, pp. 97-114.

⁷⁹.- Una primera síntesi en SANZ, J.: *El movimiento obrero en el País Valenciano (1939-1976)*, Fernando Torres-Editor, València, 1976, pp. 37-207.

⁸⁰.- Com va ser als Alts Forns de Sagunt. Cfr. GALLEGU, J. R. i NÁCHER, J.: "Territorialización de

gènesi del sindicalisme alternatiu al sindicat vertical franquista es va iniciar en el catolicisme obrerista. El populisme de l'arquebisbe Marcelino Olaechea de la fi de la dècada dels quaranta contribuï a dinamitzar uns sectors d'actuació catòlics autònoms respecte de l'Estat franquista, com les organitzacions obreres catòliques HOAC i JOC, embrions dels futurs quadres sindicals de Comissions Obreres i d'USO a meitat dels anys seixanta. Comissions Obreres és el sindicat que compta amb un nombre més elevat d'estudis centrats en la seua aparició i creixement en els grans complexos fabrils.

Per a progressar en la comprensió del sindicalisme d'oposició, caldria conèixer el sindicalisme obrerista catòlic de preguerra i la seua connexió amb els primers quadres de les HOAC/JOC, estudiar aquestes organitzacions catòliques i el seu esdevenir després del naixement de les CCOO. També es deixen sense resolució algunes qüestions clau, com la desaparició de l'anticlericalisme entre la classe obrera malgrat la imbricació Església-franquisme.⁸¹

1.5.1.4.-*El partit únic i les institucions: els quadres polítics*

Falange Tradicionalista, amb les seues ramificacions i els quadres polítics que nodriren les institucions, jugaren un rol transcendental en la implantació i la consolidació del franquisme en els anys de postguerra. L'evolució i els canvis temporals de FET i de les institucions ajuden a entendre la del franquisme i sens dubte la de la transició. A la fi, cadascun, en major o menor mesura i abans de les acomodacions de la transició, foren la personalització de Franco. A més, els sindicats verticals acompliren fins ben entrats els anys seixanta el seu paper de control de la

base industrial: el caso del Puerto de Sagunto", en *Sociología del Trabajo*, nº. 26, 1996-96, pp. 81-104. REIG, R. i ÁLAMO, M.: "Macosa (Valencia) y Altos Hornos de Vizcaya (Sagunto) 1958-1968. Dos modelos de implantación de la OCT", en AADD: *Mercado y organización del trabajo en España (s. XIX y XX)*, Caja de Ahorros de Sevilla, Sevilla, 1998, pp. 219-234.

⁸¹.- SOLER, J. L.: "Ver, juzgar y actuar. Catolicismo obrerista, conciencia de clase y cultura obrera: HOAC y JOC en el País Valenciano (1946-1970)", en *I Encuentro*, t. I, pp. 146-149. SOLER, J. L. i SAZ, I.: "De Lo Rat Penat al Congreso de Castellón. Las Comisiones Obreras en el País Valenciano (1966-1978)", en RUIZ, D. (dir.): *Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)*, Siglo XXI, Madrid, 1993, pp. 289-313. PÉREZ SILVESTRE, O.: *Una veu en el camp valencià. Aproximació a la història de les JARC (1957-1981)*. Col·lecció "Paraules i vides", nº. 6, Ed. Saó, 1998. ÁLAMO, M.: *Cronología de CCOO al País Valenciano (1966-1986)*, València, CCOO-PV, 1986; IDEM.: *El 1 de Mayo y las CCOO en el País Valenciano*, FEIS, València 1991; IDEM: *Historia de Comisiones Obreras*. En *Noticias Sindicales*, CCOOPV, 1991-1992; IDEM: *Los Congresos de CCOO del PV*, FEIS, València, 1993; IDEM: "Conflictos obreros valencianos de finales del franquismo, vistos desde la prensa clandestina de CCOOPV: movilización del sector de ebanistería de Valencia en 1974", en *II Encuentro*, vol II, pp. 135-138; IDEM: "Negociación colectiva, jurado de empresa y oposición obrera: la experiencia de MACOSA (1962-1977)", en *IV Encuentro*, pp. 449-454. IDEM: *Reinvidicación de la memoria. Crónicas de un siglo de movimiento obrero en Buñol y comarca*, L'Eixam-FEISS, València, 1995. ÁLAMO, M., BENEYTO, P.; SANZ, J. I. SOLER, J. L.: *CCOO: Ara que fa 25 anys*, FEIS, València, 1995; ÁLAMO, M., TORTOSA, F.: *La prensa de CCOO del PV (1969-1987)*, Escola Sindical de CCOO del PV, València, 1987.

classe obrera, de difusió de tasques assistencials o de plasmació d'interessos empresarials. FET ha estat objecte d'estudi preferent. Des d'un principi intentà acomplir amb el paper reservat a un partit feixista, controlant i dominant els ressorts de l'Estat. Generalment s'ha incidit en el rol primordial de FET en la repressió de postguerra, en el monopoli de la vida política, social i cultural de pobles i ciutats, dels espais de sociabilitat tradicionals fins a les darreries de la dècada dels quaranta. El seu projecte se saldà amb un fracàs notori, quan s'absorbí el seu poder autònom dins les estructures estatals, es burocratitzà i es desnaturalitzà com a partit feixista. Després, seria una força política més dins del Movimiento Nacional, però que controlava àmplies parcel·les de poder com la premsa o els sindicats verticals.

Malgrat les dificultats documentals derivades de la destrucció massiva dels caps locals i provincials efectuada durant la transició, les monografies locals incideixen sistemàticament a mostrar FET com un partit de composició heterogènia, una veritable *coalició reaccionària* nodrida de la dreta catòlica, l'extrema dreta monàrquica i falangistes amb alguna resta de republicans de centre-dreta on els falangistes intentaren dominar el partit fins a la derrota nazi-feixista, però que variava geogràficament segons el sector dominant de preguerra. Les pretensions d'hegemonia es veien llastades per l'heterogeneïtat interior mateixa, que provocava tensions freqüents amb nuclis tradicionalistes, socialcatòlics de la DRV o els poders locals tradicionals.⁸²

FET es va veure envoltada per una pugna soterrada amb distints poders i institucions, que emergia, per exemple, en la designació per part del governador civil de les gestores municipals entre 1939 i 1948. Aquestes pugnes ompliren les pàgines dels primers anys del franquisme. A Alacant la lluita es plantejà entre la burgesia que donava suport al governador civil i un grup falangista liderat pel cap provincial de FET en torn a interessos econòmics i de repartiment de favors econòmics des del garrigar d'organismes públics. El desig de posar fi a aquesta confrontació, neutralitzar el poder falangista i l'assentament institucional gradual de la dictadura portaria a la unificació dels dos càrrecs al maig del 1940.⁸³ La crisi del projecte de feixistització de l'Estat, cap al 1942, sorgit després de la guerra civil, ha estat recalçada des de diversos estudis. La impossibilitat falangista per a acaparar i implantar models feixistes sobre el poder judicial, la classe obrera o els poders locals fou manifesta. Aquest intent d'*integración política que se propone el partido de la población en el Estado* fou un desastre des d'un principi per la impossibilitat de controlar grups locals de pressió i els poders municipals mateixos.

⁸².- VALLS, R.: *La Derechà Regional Valenciana*, Alfons el Magnànim, València, 1992, pp. 243-262. CALZADO, A. i TORRES, R. C.: *Un silenci extens*, pp. 49-94; IDEM: "La formació de un poder omnímodo. La Falange en la Ribera Baixa (1939-1945)", en *El régimen de Franco*, t. I, pp. 29-41; Díez Fuentes, J. M.: "Falange y apatía social en San Vicente del Raspeig (1939-1949)", en *Canelobre*, nº. 31-32, pp. 97-102. GÓMEZ RODA, J. A.: *Política i poder local. Catarroja*, pp. 81-151; SIMEÓN RIERA, D.: "*Impasible el ademán*", pp. 55-168.

⁸³.- SANZ ALBEROLA, D.: "Jefatura provincial de FET y de las JONS y Gobierno Civil en Alicante: la Unión Personal", en *II Encuentro*, t. I, pp. 215-224.

José Alberto Gómez Roda ha estudiat els condicionants que portaren al fracàs del feixisme valencià. Falange havia estat una força política residual a València durant la República. En la postguerra immediata reclutà excaptius i quintacolumnistes molt actius en les tasques de repressió. El cap provincial, Adolfo Rincón de Arellano, intentà que els falangistes lideraren la Jefatura Provincial de FET en detriment dels tradicionalistes i dels antics socialcatòlics de la DRV, titllats de *liberales*.⁸⁴ Però el seu projecte de crear uns quadres del partit imbuïts de falangisme acabà frustrant-se. Des del 1941 la FET valenciana viuria una llarga crisi immersa en la corrupció i l'enemistat de la població civil que culminaria amb la unificació de càrrecs la primavera del 1943, que assenyala el fracàs del projecte feixista de Rincón de Arellano.⁸⁵ Les velles aspiracions feixistes de la Falange de l'etapa republicana passaren a la categoria de *revolución pendiente* i els seus valedors, a engrandir les nòmines de la burocràcia franquista o de la seua classe política. Tot i que gradualment l'esforç investigador va aclarint el coneixement intern de FET, encara queda molt per discernir de les particularitats i el paper del Partit Únic en la dècada dels quaranta.

Pel que fa a les organitzacions col·laterals, no abunden els treballs. La dona continuà reproduint la imatge tradicional que la legislació reformista de la República havia intentat transformar, però inclosa en el missatge antifeminista falangista difós per la Secció Femenina i les seues ramificacions. Aquesta institució pretenia socialitzar les dones en l'ortodòxia falangista i desenvolupar activitats assistencials i benèfiques, objectius restringits pels problemes pressupostaris derivats de l'escassa atenció per part de FET i dels poders locals.⁸⁶ Altres delegacions falangistes romanen en la foscor, com ara les joventuts falangistes, una organització de gran difusió que arribà a enquadrar milers de joves, i altres de més marginals, ja que representaren veritables grups de pressió en el repartiment del pastís burocràtic de la postguerra i un ferm suport al franquisme fins a la seua desaparició: excaptius, excombatents o la Guàrdia de Franco. Tampoc els sindicats verticals han merescut l'atenció dels historiadors valencians, a excepció de les delegacions empresarials.

Els governs civils eren institucions personalistes de control polític, econòmic i social de les províncies. Bàsics per a entendre la implantació del franquisme als quaranta i el joc d'interessos que s'establí durant la fructífera (per a alguns) autarquia. Daniel Sanz ha publicat un excel·lent treball del Govern Civil d'Alacant entre 1939 i 1946, en què repassa les diferents facetes del poder tan important de què gaudia un governador civil: ordre públic, designació i fiscalització de les gestores municipals,

⁸⁴.- Cfr. CASANOVA, E.: "Agullent a través de les actes municipals durant 1936-1939", en *Alba*, nº. 2-3, pp. 92-128. VALLS, R.: "València: institucions i govern local i provincial del primer franquisme", en *L'Avenç*, nº. 197, 1995, pp. 38-41.

⁸⁵.- GÓMEZ RODA, J. A.: "La primera Jefatura Provincial de FET-JONS de Valencia 1939-1943", eb *II Encuentro*, t. I, pp. 127-134.

⁸⁶.- DÍEZ FUENTES, J. M.: "Las Juventudes Femeninas de FET-JONS en la provincia de Alicante: 1939-1950", en *II Encuentro*, t. I, pp. 109-116. AGULLÓ DÍAZ, M. C.: "L'alberg Perú d'Ontinyent: un espai de formació de dones en el falangisme", en *Alba*, nº. 13-14, pp. 117-126.

imposició de multes, definició del grup preponderant dins la província a través de les seues decisions.⁸⁷ Tampoc les diputacions han merescut una atenció particular. Marc Baldó s'ha aproximat als diputats provincials de València per remarcar els obstacles pressupostaris que frenaren les funcions de la Diputació com a agent de foment municipal, descriure les seues realitzacions i la gestió de les diverses institucions culturals i beneficoassistencials de la seua competència.⁸⁸

En els quadres mitjans que ompliren els consistoris se centra el debat de la pervivència del poder local, de la reposició de les elits locals o la creació d'unes de noves. El llarg i desorganitzat procés d'institucionalització del franquisme va començar en les eleccions municipals del 1948, que marquen el principi de la fi de l'hegemonia falangista dins del *Movimiento*. Les eleccions permeten discernir el passat i el present polític dels components i els consistoris i el seu estatus socioprofessional, això és, el bloc de poder municipal i les seues característiques. Glicerio Sánchez ha comprovat la "diversitat d'origen i identitat dels quadres polítics intermedis de les diferents províncies espanyoles" a través de les "eleccions municipals" entre 1948 i 1957, la seua evolució, les peculiaritats provincials de la seua composició i comprovar el fracàs falangista.⁸⁹

Des d'un altre punt de vista, José Alberto Gómez Roda ha centrat la seua atenció més en els antecedents polítics o la militància política de regidors i alcaldes que no en la creació d'un personal local amb una identitat genèricament franquista al llarg de la dècada dels quaranta i que es basaven en el fet que "els antecedents polítics són cada vegada menys importants i, en canvi, els centres d'extracció i les xarxes socials (familiars, clientelars, d'amistat...) són cada vegada més rellevants". Així aconseguia el franquisme la promoció generacional, ja a partir del començament dels cinquanta, de persones que no havien viscut la guerra civil.⁹⁰

1.5.1.5.- *Economia i condicions de vida*

Tradicionalment s'ha dividit la història econòmica del franquisme en dos grans períodes seccionats pel Pla d'Estabilització del 1959 amb els seus respectius correlats de condicions econòmiques, de treball i de vida diferenciades. L'atenció preferent ha

⁸⁷.- SANZ ALBEROLA, D.: "La implantación del régimen franquista a escala provincial: el papel fundamental del Gobierno Civil", en *IV Encuentro*, pp. 278-281; IDEM.: *La implantación del franquismo en Alicante. El papel del Gobierno Civil (1939-1946)*, Universidad de Alicante, Alacant, 1999.

⁸⁸.- BALDÓ LACOMBA, M.: "La Diputación en camisa azul. (1939-1959)", en CHUST, M. (dir.): *Historia de la Diputación*, pp. 358-402.

⁸⁹.- SÁNCHEZ RECIO, G.: *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959*, Instituto Juan Gil-Albert/Diputació d'Alacant/Generalitat Valenciana, Alacant, 1996; IDEM: "Los cuadros políticos del régimen franquista en Alicante", en *Canelobre*, nº. 31-31, pp. 73-78. GÓMEZ RODA, J. A.: "Algunos datos sociológicos y políticos sobre el personal del poder local en las elecciones municipales de 1949 en Valencia", en *I Encuentro*, pp. 36-38.

⁹⁰.- GÓMEZ RODA, J.: *Política i poder local. Catarroja*.

correspost a l'autarquia (1939-1952). Les raons d'aquesta elecció responen a criteris que són donats per la possibilitat d'aprofundir en qüestions com "els costos socials del franquisme", "la territorialització de l'autarquia" o la formació de grups d'interessos econòmics. Temes abordats pel professor Roque Moreno, que demostra per al cas d'Alacant les escasses destruccions bèl·liques a l'agricultura, la indústria i les infraestructures viàries per a passar a analitzar els efectes demogràfics de la guerra civil en aquesta província i les seues conseqüències sobre la població activa.⁹¹ Constata la gran contrareforma agrària que es donà en la postguerra en benefici dels grans i mitjans propietaris, grup que va viure una acumulació de capital més que considerable: apropiació legalitzada dels béns de les col·lectivitats, desallotjament d'arrendataris per a explotar directament la terra, font de beneficis pel mercat negre, control sobre la mà d'obra, plena introducció a les xarxes del gran estraperlo, etc.⁹²

L'adopció decidida del model econòmic autàrquic va trastocar fins a l'esquizofrènia els sectors productius tradicionals. A l'agricultura, l'intervencionisme dels productes agrícoles bàsics destinats al racionament de la població va derivar en un mercat negre gegantí (l'estraperlo) afavorit per la corrupció i la ineptitud de la teranyina de les autoritats competents. Les conseqüències sobre l'agricultura i la població van ser desastroses. Els conreus comercials alacantins tradicionals van ser parcialment substituïts per productes susceptibles de ser introduïts al lucratiu mercat negre (cereals, arròs, fibres tèxtils) o per la simple supervivència.⁹³

El retorn de la burgesia agrària a un poder incontestable sobre una mà d'obra agrícola sense possibilitats de buscar treballs alternatius va fer descendir els salaris i augmentar la jornada de treball. El model autàrquic provocà un descens terrible de la qualitat i de la quantitat de les collites, a la qual cosa s'uniren les conseqüències del mercat negre i la burocràcia ineficaç: desabastiment i inflació⁹⁴. El descens de les condicions de vida fou generalitzat. La misèria acompanyà gran part dels valencians de la postguerra.⁹⁵ L'estraperlo és, sens dubte, l'aspecte més divulgat, moltes vegades superficialment, de l'autarquia. Va crear noves xarxes comercials basades en

⁹¹.- MORENO FONSERET, R.: *La autarquía en Alicante (1939-1952)*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 1995, pp. 25-70.

⁹².- *Ibidem*. Per a la Ribera Baixa cfr. CALZADO ALDARIA, A.: "La oligarquía arrocera. Control institucional y mercado de trabajo. La Ribera Baixa: 1939-1959", en *II Encuentro*, pp. 67-73. A aquestes conclusions arriba Ricard C. Torres en la seua tesi doctoral, encara en curs, sobre el franquisme a la comarca valenciana de la Ribera Baixa.

⁹³.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C.: *Un silenci extens*, pp. 97-140. ADRIÀ MONTOLIO, J. J.: "L'estancament econòmic a la Lliria de la postguerra (1939-1953)", pp. 167-176, en *Lauro. Quaderns d'Història i Societat*, nº. 2, 1986, pp. 170-172. ESTEVE I DOMÉNECH, V.: "L'agricultura a Vilamarxant sota el franquisme (1939-77)", pp. 210-211.

⁹⁴.- SOLER, V.: "L'economia valenciana dins el model 'nacionalista' espanyol (1914-1959)", en RUIZ TORRES, P. (coord.): *Història del País Valencià*, vol. V, p. 251. MARTÍNEZ SERRANO, J. A.; REIG MARTÍNEZ, E. i SOLER MARCO, V.: *Evolución de la economía valenciana 1878-1978*, Capsa d'Estalvis de València, València, 1978, els capítols VI, "Autarquía y economía valenciana" i VII, "Líneas generales del desarrollo de la agricultura desde la postguerra".

⁹⁵.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C.: *Un silenci extens*, pp. 97-140.

l'intercanvi de productes il·lícits en què participaren poblacions senceres i va ser la base de grans fortunes.⁹⁶ Però si els efectes demogràfics de la guerra i gran part de l'intervencionisme sobre l'agricultura simplement no compten amb estudis, ni tan sols locals, a València i Castelló la indústria representa un gran buit historiogràfic.

Amb l'autarquia, el franquisme va buscar un desenvolupament industrial subordinat a l'impuls de la indústria pesada que descansara sobre la base de la substitució d'importacions. A més a més, va establir una política de reglamentació a la instal·lació i a l'ampliació d'indústries. Els efectes sobre Alacant van ser demolidors, ja que depenia tant en primeres matèries com en energia de l'exterior. Les restriccions elèctriques i de subministrament de primeres matèries de l'exterior per a la seua indústria tèxtil paralitzaren el desenvolupament industrial de la província. La indústria tèxtil especialitzada en regenerats (regió tèxtil Alcoi-Ontinyent) o les que utilitzaven primeres matèries interiors (espart, cànem) gaudiren d'una expansió impensable en condicions de lliure mercat que condicionaren l'evolució posterior de la indústria valenciana en les liberalitzacions posteriors. Manufactures en declivi com la cereria van viure la seua segona època daurada. Aquestes fabricacions afavorides per l'autarquia aconseguirien una acumulació de capital que assentà les bases a partir de 1952-1955 quan el tèxtil consolidà la industrialització a Ontinyent-Agullent i Albaida.⁹⁷ És per açò, com apunta Roque Moreno, que la comprensió d'aquest període és fonamental per a explicar els trets de l'economia valenciana i la causa principal que explica l'endarreriment econòmic espanyol en el context europeu.

La persistència d'aquest model fracassat s'explica pels grups socials que en sortiren afavorits i que constitueixen un altre dels grups socials que donaren suport a la dictadura franquista. Parlem dels grups de pressió i de l'Organització Sindical. A Alacant, la Secció Econòmica de la Central Nacionalsindicalista fou copada pels industrials de la província, que des d'aquesta secció i gràcies a la legislació franquista podien controlar la indústria provincial en un règim de monopoli, al mateix temps que a la mà d'obra, sotmesa a una explotació gens misericordiosa. Per a Roque Moreno, "*la Organización Sindical fue el trampolín perfecto para que los empresarios copasen parcelas de poder político en una proporción considerable, desde los mismos consistorios municipales hasta las Cortes*".⁹⁸ Una situació similar es va viure al sector

⁹⁶.- CERDÁ, R.; FENOLLOSA, L. i GIMENO, I.: "D'estraperlistes, mercat negre i altres cosetes", en *La Roda del Temps*, nº. 3, 1995, pp. 29-38.

⁹⁷.- Cfr. CALZADO ALDARIA, A.: *Agullent. Desenvolupament econòmic i canvi social*. Ajuntament d'Agullent/IEVA/SARC, Agullent, 1997, pp. 85-166. ADRIÀ I MONTOLIO, J. J.: "L'estancament econòmic a Lliria", pp. 167-176.

⁹⁸.- MORENO FONSERET, R.: *La autarquía*; IDEM: "Los costes del franquismo. La economía alicantina durante la postguerra", *Canelobre*, nº. 31-32, pp. 79-88; IDEM: "La escasez de energía eléctrica en la postguerra (1943-1950). Su repercusión en la economía alicantina", en *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*, nº. 6, 1987-1988; IDEM: "Intervencionismo económico y atraso industrial. Características de la pequeña industria en la provincia de Alicante durante el primer franquismo", en *Actas del I Congreso de Jóvenes Historiadores*, Universidad de Sevilla, 1990; IDEM: "La autarquía económica", en AADD: *Historia de la ciudad de Alicante*, Patronato Municipal para la conmemoración del Quinto Centenario de la Ciudad de Alicante, Alacant, 1990; IDEM: "Racionamiento alimenticio y

arrosser quan els grans propietaris coparen el Sindicato Nacional Arrocerero.⁹⁹

La política econòmica enllaça amb els quadres mitjans polítics i la qüestió dels suports socials del franquisme. Ateses les característiques de l'intervencionisme econòmic, la burgesia agrària i industrial s'introduí en els principals quadres mitjans i institucions econòmiques (sindicats verticals, cambres de comerç) des d'on podien controlar en benefici seu el mercat negre i la política industrial. Així, l'autarquia havia creat uns grups de pressió que no desitjaven la seua fi. Un dels grans reptes de la historiografia valenciana és l'associacionisme patronal, la seua composició, les seues relacions amb el poder polític, el grau d'acceptació del franquisme o la capacitat de pressionar o dirigir les polítiques econòmiques.¹⁰⁰ Les monografies de grans empreses o històries de processos industrialitzadors locals obrin nombroses perspectives en aquest terreny de la història econòmica del franquisme.¹⁰¹

En l'àmbit agrari s'assistí a una dura pugna entre elits locals per a impedir la instal·lació d'indústries que destruïren les bases del seu poder econòmic i la seua hegemonia social, fet que permet conèixer les relacions personals que s'establien entre elits locals i les institucions de determinades localitats,¹⁰² i també aquests microenfocaments són fonamentals per a analitzar el sector empresarial, les condicions de vida obreres¹⁰³ i les seues actituds davant el franquisme.¹⁰⁴

mercado negro en la postguerra alicantina", en SÁNCHEZ RECIO, G. *et alii*. *Guerra Civil y franquismo en Alicante*, Alacant, Institut Juan Gil-Albert, 1991, pp. 119-160; IDEM: "Burguesía y nacionalsindicalismo. Control obrero, beneficio económico y poder político en la Organización Sindical alicantina (1939-1952)", en *Anales de la Universidad de Alicante*, nº. 8-9, 1991-1992, pp. 191-214.; IDEM: "Actividades financieras y relaciones políticas de los empresarios alicantinos", en *II Encuentro*, pp. 161-170. SANCHEZ RECIO, G., MORENO FONSERET, R. i SEVILLANO CALERO, F.: *Estudios sobre el franquismo en la provincia de Alicante*, pp. 47-87.

⁹⁹.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C.: *Un silenci extens*, pp. 97-140. ADÁN ORTIZ, D. i VARGAS, M.: "Control y cierre de los molinos en Castellón y provincia (1939-1952)", en *IV Encuentro*, pp. 445-448.

¹⁰⁰.- SÁNCHEZ CHICO, M.: "Actitudes burguesas durante el primer franquismo: el Centro de Estudios Económicos Valencianos", en *IV Encuentro*, pp. 401-407.

¹⁰¹.- PEÑA RAMBLA, F.: "La industria Segarra de la Vall d'Uixó: un ejemplo de paternalismo franquista", en *II Encuentro*, vol. I, pp. 189-192. IDEM: "Introducció a la història de l'empresa Segarra de la Vall d'Uixó (1861-1952)", en *Revista d'Estudis Castellonencs*, nº. 7, 1996-1997, pp. 649-667; IDEM: *Història de l'empresa Segarra. Paternalisme industrial i franquisme a la Vall d'Uixó, 1939-1952*, Diputació de Castelló, Castelló, 1998. IDEM: "Modernización productiva y franquismo: la vía paternalista al taylorismo y la producción en masa", en *IV Encuentro*, pp. 541-544. DEL ÁLAMO, M.: "Salud laboral y condición de fábrica durante el franquismo. Devis-Macosa (1941-1958)", en *III Encuentro*, pp. 242-255.

¹⁰².- CALZADO ALDARIA, A.: *Agullent. Desenvolupament econòmic*, pp. 85-166.

¹⁰³.- ADRIÀ MONTAGUT, M. À. i ADRIÀ MONTOLIO, J. J.: "El treball de la dona a la Llíria de la postguerra", en *I Congrés d'Estudis Comarcals del Camp del Túria*, pp. 197-203.

¹⁰⁴.- VALERO, J. R.: *Historia social de una industria juguetera*, Conselleria de Treball, València, 1991. ADRIÀ MONTAGUT, A.: "Una industria vista por sus trabajadores: la fábrica de hilados de yute y esparto de Ríos y Cía de Llíria (1929-1974)" en *Lauro*, nº. 4, 1989, pp. 129-140.

No obstant això, la historiografia valenciana pràcticament es deté el 1952, en el Pla d'Estabilització. D'aquesta manera les llacunes són infinites. El canvi agrícola de la dècada dels cinquanta que obrí el camí a l'enderrocament definitiu de l'agricultura tradicional, l'expansió definitiva dels cultius comercials¹⁰⁵, la desaparició de la gran propietat agrícola¹⁰⁶, el cooperativisme agrícola, el procés accelerat d'industrialització, la immigració agrícola a Europa i l'arribada d'emigrants¹⁰⁷, el turisme i els canvis que comportà sobre el litoral valencià¹⁰⁸, les transformacions urbanes, la societat de consum dels seixanta...

1.5.1.6.-*Ideologia, cultura i mitjans de comunicació: a la recerca del consens*

Va utilitzar el franquisme la censura i el control dels mitjans de comunicació per a crear un estat d'opinió favorable en la població espanyola, o tan sols per a mantenir una ficció optimista de la seua gestió, pròpia de totes les dictadures? Es pot parlar d'una cultura específicament franquista? Quins van ser els instruments emprats per a propagar els components ideològics del franquisme? Quins en van ser els assoliments? Aconseguí, a través de l'educació, els mitjans de comunicació o la cultura, un vertader consens —actiu o passiu? El franquisme controlà els mitjans de comunicació gràcies al recurs a la censura i al monopoli de la informació. Falange Tradicionalista va ser l'encarregada de l'aparell de propaganda. Per a això es va posar a la seua disposició la gran majoria de la premsa amb excepcions escasses (*Las Provincias*).¹⁰⁹ No podia ser d'una altra manera quan la totalitat de la premsa tenia uns continguts similars, cosa que allunyava els teòrics lectors, i els índexs d'analfabetisme a les zones rurals eren encara elevats.¹¹⁰ Com mostra Alcoi, entre el discurs de la premsa periòdica i les publicacions festives fidels a la iconografia i a la publicitat falangista enfront de les publicacions de l'Església dirigides cap a temes purament pastorals.¹¹¹

¹⁰⁵.- VEGEU ESTEVE I DOMÉNECH, V.: "L'agricultura a Vilamarxant...", pp. 213-220. SORNÍ MAÑÉS, J.: "La política agraria en el País Valencià (1939-1975)", en *Agricultura y Sociedad*, nº. 16, 1980, pp. 109-128. ABAD GARCIA, V. (dir.): *Historia de la naranja*, Prensa Valenciana, València, 1991, pp. 181-220 i "Del plan de desarrollo al final del franquismo (1959-1975)", pp. 221-240. BELTRÁN, E.: *L'arròs*, Alfons el Magnànim, València, 1984.

¹⁰⁶.- CUCÓ, J.: *La tierra como motivo*, Alfons el Magnànim, València, 1982.

¹⁰⁷.- CURZIO, L.: *Arroz y migraciones*, Quaderns de Sueca nº. X, Sueca, 1992.

¹⁰⁸.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C.: *Un silenci extens*, pp. 211-231.

¹⁰⁹.- BALDÓ LACOMBA, M.: "Levante y la prensa del Movimiento (1939-1975)", pp. 153-192, en LAGUNA PLATERO, A. i MARTÍNEZ GALLEGU, F. A.: *Levante-El Mercantil Valenciano. Historia del periodismo valenciano*, Prensa Valenciana, València, 1992. LAGUNA PLATERO, A.: *Historia del periodismo valenciano*, Generalitat Valenciana, València, 1990.

¹¹⁰.- SEVILLANO CALERO, F.: "Propaganda y opinión en Alicante durante los años cuarenta", en *Canelobre*, nº. 31-31, pp. 89-96.

¹¹¹.- BENEITO LLORIS, A.: "La premsa periòdica a Alcoi durant els primers anys del franquisme", en *IV Encuentro*, pp. 576-582.

La ràdio era objecte d'igual control i acomplia un paper similar de difusió propagandística. La generalització d'aparells domèstics en els cinquanta va convertir la radiofonia en la font d'oci i comunicació més important, amb un predomini dels programes d'entreteniment musicals, encara que manquen monografies sobre emissores radiofòniques. Per contra, l'obligatori NO-DO va ser el mitjà més efectiu de propaganda política atès el seu abast, ja que el cine s'havia convertit en el mitjà d'oci principal de l'Espanya de postguerra.¹¹² Així, l'atenció cap a la capacitat propagandística del franquisme, la seua recepció/assimilació social o la creació possible d'una cultura pròpia ha d'anar més enllà d'aquests mitjans de comunicació per a dirigir-se cap a altres. Les publicacions de festes locals, en què col·laboraven els erudits locals, van ser vertaderes avançades del franquisme en les seues comunitats. Difongueren una cosmovisió local altament reaccionària i ultracatólica de la història i les tradicions locals molt efectiva fins a la introducció massiva de la televisió a les llars espanyoles. Els seus texts contribuïren a construir unes senyes d'identitat interclassistes i integracionistes que han perviscut fins a l'actualitat com a símbols col·lectius plenament assumits.¹¹³

"*Redefinición, reinvencción e invención*" defineixen per a Gil Manuel Hernández el calendari festiu valencià. Durant el primer franquisme s'afegiren trets feixistes a les festivitats, que van anar perdent la seua potencialitat simbòlica en els seixanta, quan les festes derivaren més cap a activitats lúdiques associades a l'oci d'una societat cada vegada més urbana, diversificada socioprofessionalment i en un procés intens de secularització. Com a norma comuna de tot el període, trobem el control polític i la difusió d'un discurs que glorificava l'interclassisme integracionista present en l'organització dels festejos. Així, el món de la festa va propagar els ideals del nacionalcatolicisme, la compenetració entre catolicisme, ultranacionalisme i tots els "*antics*" franquistes.¹¹⁴ Les relacions entre falles i franquisme han estat objecte d'una atenció especial, perquè les Falles actuals no existirien com a tals sense el franquisme. Gil Manuel Hernández ha demostrat que la censura prèvia va determinar un estricte control ideològic de la faceta satírica del monument faller i d'alguns actes. El franquisme instrumentalitzà les falles, presentades com el símbol del "*milagro económico*" dels seixanta. Però també va conformar a partir dels cinquanta un discurs de "*valencianismo franquista*" basat en "quatre vectors...—espanyolitat, tradició, catolicisme i populisme—, poc influït per plantejaments clarament feixistitzants". A més, les seues transformacions i la seua evolució durant la llarga dictadura han configurat una sèrie de pautes explicatives del conflicte sociolingüístic valencià que va esclatar a la transició (la "batalla de València").¹¹⁵

¹¹².- SÁNCHEZ RECIO, G., MORENO FONSERET, R. i SEVILLANO CALERO, F.: *Estudios sobre el franquismo en la provincia de Alicante*, pp. 90-96.

¹¹³.- SIMEÓN RIERA, J. D.: "*Impasible el ademán*", pp. 203-262.

¹¹⁴.- HERNÁNDEZ MARTÍ, G. M.: "Nacionalcatolicismo y calendario festivo en Valencia", en *El régimen de Franco*, t. I, pp. 531-543.

¹¹⁵.- HERNANDEZ MARTÍ, G. M.: "La censura franquista i les falles. València, 1939-1975", en *I*
47

Unes altres festes, com la de Moros i Cristians, patirien el control sociomoral i polític. A Alcoi, una ciutat esquerrana, Falange va intentar utilitzar aquesta festivitat per a aconseguir parcel·les locals de poder i suport social. En canvi, en aquest cas es tractava d'una festivitat organitzada sota uns paràmetres molt rígids que no deixaren filtrar el discurs nacionalcatòlic.¹¹⁶

Les commemoracions creades pel franquisme victorios tingueren menys èxit. Per exemple, el 20 de novembre, data de l'afusellament de José Antonio Primo de Rivera, dia festiu a la ciutat d'Alacant. Els seus rituals en la immediata postguerra tenien trets feixistitzants i nacionalcatòlics.¹¹⁷ Així, s'establiren uns jocs complexos entre les manifestacions festives de la societat civil i els projectes d'imposició ideològica del nacionalcatolicisme o del falangisme. La censura, els conflictes locals al voltant de la festa o les resistències als canvis en el seu desenvolupament poden reflectir un cert nivell de contestació o rebuig. Les Falles a les ciutats mitjanes valencianes¹¹⁸ o les Fogueres de Sant Joan, la castellanització de les festivitats, la reinvençió o creació de festes, el control politicoreligiós i moral, els canvis festius en relació amb els socioeconòmics, l'alteració de l'imaginari col·lectiu de les comunitats, són un llarg etcètera de temes d'estudi possibles.

Amb tot el que hem exposat, sembla clar que Falange no va poder socialitzar les masses valencianes d'una manera similar al feixisme. Tots els estudis publicats incideixen en el rebuig dels vençuts i en la indiferència de la majoria cap al projecte falangista. Va controlar efectivament els mitjans de comunicació i va dirigir la propaganda de la dictadura, però va fracassar quan va deixar de ser el nucli vertebrador del *Movimiento* després de la II Guerra Mundial, quan la societat espanyola va iniciar una nova etapa en els seixanta, quan va topar a l'espai valencià amb les xarxes associatives tradicionals, com per exemple amb les bandes de música.¹¹⁹

Encuentro, pp. 183-186; Idem: "Ideología y política en las fallas de Valencia entre 1939 y 1944", en *II Encuentro*, t. II, pp. 163-168; Idem: "El reinvent d'una tradició. La festa de les falles sota el franquisme", en *El Contemporani. Revista d'història*, maig-desembre 1995, pp. 54-61; Idem: "La festa i la conformació del valencianisme franquista", en *IV Encuentro*, pp. 628-632. IDEM: *Falles i franquisme a València*, Afers, València-Barcelona, 1996; Idem: *La feria de julio en Valencia*, Carena, València, 1998; Idem: "<<Blaverisme>> i valencianisme faller", en *L'Avenç*, n.º. 214, pp. 40-43. ARIÑO, V.: *La ciudad ritual. La fiesta de las fallas*, Anthropos, Madrid, 1992.

¹¹⁶.- BARBER MIRÓ, A.: "La utilització política de la història d'Alcoi durant el franquisme", en *IV Encuentro*, pp. 569-575.

¹¹⁷.- MORENO SECO, M.: "La evolución de un rito político: el 20 de noviembre en Alicante durante el franquismo", en *IV Encuentro*, pp. 662-667.

¹¹⁸.- BALAGUER, V.: "Les falles a Dénia en la seua primera etapa. 1947/1961", en *Aguaites*, n.º. 2, 1988.

¹¹⁹.- ADRIÀ MONTOLIO, J. J.: "Sobre la interacció entre el règim franquista i la societat civil: política i bandes de música a la Llíria de la postguerra (1939-1953)", *IV Encuentro*, pp. 290-294. ROSALÉN IGUAL, F.: "Sociabilitat i identitat en un poble semicomunal: el cas de Llíria", *Lauro*, n.º.

Per tot el que s'ha exposat i fins a la dècada del desenvolupament, va ser l'Església catòlica la institució encarregada de legitimar el franquisme i d'impregnar la cultura oficial de la dictadura. Es va posar al servei dels vencedors de la guerra amb la finalitat de socialitzar i mobilitzar la societat a través del control del sistema educatiu, la beneficència, la moral, els costums i la propaganda que destil·laven les manifestacions religioses. Com afirma Daniel Simeón, "l'Església... no 'col·laborà' amb l'Estat franquista; l'Església 'fou part consubstancial' de l'Estat franquista". Els instruments utilitzats per l'Església per a aconseguir aquesta *utopía arcaica* i el seu abast real sobre la societat adquireixen un relleu destacat en la comprensió del franquisme. L'Església concebé les terres valencianes, en especial València i Alacant pel seu passat anticlerical i esquerrà, com a *tierra de misión* i mamprengué amb celeritat la seua *re Cristianització*.¹²⁰

Aquest fracàs fou relatiu, ja que sembla que l'Església aconseguí modelar sectors de les classes mitjanes de passat republicà, les dones i sectors obrers gràcies a mobilitzacions constants com les desplegades per l'arquebisbe de València, Marcelino Olaechea, així com pel sentiment de culpabilitat davant la violència iconoclasta i anticlerical de la guerra civil entre els republicans. La unitat de l'Església es va trencar amb el Concili Vaticà II, entre una jerarquia immobiliària i un moviment seglar que oscil·lava cap a l'oposició antifranquista.¹²¹ Després d'aquest, un grup d'universitaris valencianistes catòlics, germen de personalitats de la cultura valenciana com Fuster o Estellés, començaren a sortir a la llum en la universitat i nasqué la democratacristiana Unió Democràtica del País Valencià (1965), propera a la Democràcia Cristiana de Gil Robles¹²².

La política institucional de la diòcesi de València és ben coneguda gràcies a Ramir Reig i Josep Picó. Destaca el llarg mandat de Marcelino Olaechea i el seu populisme d'aspectes valencianistes i catòlics que reforçà un espai propi eclesial respecte a Falange Tradicionalista, una característica peculiar de l'Església

8, 1995, pp. 102-132.

¹²⁰.- SIMEÓN RIERA, J. D.: "La política recatolitzadora de l'Església al País Valencià a la postguerra: Xàbia i el Port de Sagunt", en *L'Avenç*, n.º. 246, abril 2000, pp. 78-81. També *Impassible el ademán* i "El franquismo vivido e imaginado en una sociedad industrial: el Puerto de Sagunto", en SAZ, I. i GÓMEZ RODA, A. (eds.): *El franquismo en Valencia. Formas de vida y actitudes sociales en la posguerra*, Ed. Episteme, València, 1999, pp. 159-185.

¹²¹.- MORENO SECO, M.: *La quiebra de la unidad. Nacionalcatolicismo y Vaticano II en la diócesis de Orihuela-Alicante. 1939-1975*. Generalitat Valenciana/Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 1999. IDEM: "Iglesia triunfante, ¿sociedad sacralizada?", en *Canelobre*, n.º. 31-32, pp. 103-110. El discurso oficial eclesiástico y la variante de género en IDEM: "La maldición de Eva. Mujer, Iglesia y práctica religiosa en los años sesenta. La Diócesis de Orihuela-Alicante", en *II Encuentro*, vol. II, pp. 59-65. ÁLVAREZ RODRIGO, A.: "Los católicos en el primer franquismo: La vida cotidiana en el barrio del Botánico de Valencia" en SAZ, I. i GÓMEZ RODA, A. (eds.): *El franquismo en Valencia*, pp. 259-284.

¹²².- COLOMER FERRÀNDIZ, A.: *Retrobar la tradició. El valencianisme d'inspiració cristiana de la postguerra a la transició*. Ed. Saó, València, 1996.

valenciana.¹²³ Un altre àmbit escassament abordat són les organitzacions col·laterals de l'Església, com Acció Catòlica, esteses i implantades a tots els pobles i ciutats, institució que reforça la importància de la variant de gènere que perpetuava la prostració tradicional de la dona, reduïda a activitats benèficoassistencials.¹²⁴ A l'Església catòlica li correspongué el monopoli del sistema educatiu, sense discussió un gran instrument socialitzador i difusor d'ideologia.¹²⁵ El franquisme preservà els tarannàs definitoris que caracteritzaren el sistema educatiu espanyol des de la seua creació divuitesca i liberal fins a la primera reforma de Ruiz Giménez (meitat dels cinquanta) i la segona de Villar Palasí (1968), que obrí el camí a un canvi profund de l'escola franquista. Això és, una educació primària pública desentesa per a les classes populars, la secundària i la universitària per a les classes altes, a la qual cosa el franquisme afegí una potenciació especial de l'ensenyament religiós privat.

Es destruï el reformisme educatiu republicà i es va substituir per ideologia nacionalcatòlica amb regust feixista. Així, l'escola es concebia com un vehicle d'adoctrinament de la joventut que havia de formar *buenos cristianos y perfectos españoles*, encapçalat per un magisteri que oscil·là, fins ben entrats els anys seixanta, entre la submissió ideològica, la condescendència o l'absència de virtuts pedagògiques entre gran part del professorat que accedí en la postguerra immediata. Així, fins la meitat dels cinquanta es perpetuaren els dèficits de construccions escolars d'ensenyament primari i secundari, les taxes d'analfabetisme elevades i l'absentisme escolar exagerat.¹²⁶

La universitat valenciana no escapà a la instrumentalització política i a la contrareforma cultural. El discurs històric emanat dels departaments d'Història visqué una intensa falangització. El corpus doctrinari de la Història se centrà a negativitzar tota experiència reformista o d'obertura cap a Europa (segles XIII i XIX, la República, etc.) i edificar un discurs antiliberal reivindicatiu de l'Espanya imperial que donà primàcia a l'arqueologia o la història medieval sobre la contemporània amb una preeminència de la història política, situació que canviaria a València cap a la meitat dels cinquanta, dècada en què accediren a la Facultat de Lletres nous professors (José María Jover, Antonio Ubierto, Joan Reglà) que introduïren la metodologia de l'escola francesa dels *Annales* i així obriren noves perspectives historiogràfiques en la

¹²³.- REIG, R. i PICÓ, J.: *Feixistes, rojos i capellans*, Moll, Palma de Mallorca, 1978.

¹²⁴.- ÁLVAREZ RODRIGO, A.: "La reorganización de la Unión de Mujeres de Acción Católica en la diócesis de Valencia (1939-1951)", en *IV Encuentro*, pp. 140-146.

¹²⁵.- MAYORDOMO, A. i O, J. M.: *Vencer y convencer. Educación y política. España 1936-1945*, Universitat de València, València, 1993. AGULLÓ DÍAZ, M. C. i FERNÁNDEZ SORIA, J. M. (dirs.): *La educación de la mujer durante el franquismo y su evolución en Valencia (1950-1959)*, Universitat de València, València, 1993. MORENO SÁEZ, F.: "La educación en el primer franquismo (1939-1945)", en AADD: *Guerra civil y franquismo en Alicante*, pp. 163-213; IDEM.: "Hacia Dios y el imperio por la escuela", en *Canelobre*, n.º. 31-31, pp. 111-116. AGULLÓ DÍAZ, M. C. i FERNÁNDEZ SORIA, J. M.: *Maestros valencianos bajo el franquismo*, pp. 394-409.

¹²⁶.- PALACIO LIS, I. i RUIZ RODRIGO, C.: *Infancia, pobreza y educación en el primer franquismo (Valencia, 1939-1951)*, Universitat de València, València, 1993.

Universitat blava i imperial. A partir de la dècada dels 60 i amb el desenvolupament econòmic del període, la Universitat va veure arribar-hi noves generacions de classes mitjanes, molt importants per a explicar el moviment estudiantil antifranquista.¹²⁷

La cultura valenciana seguí les coordenades generals de la resta de l'Estat.¹²⁸ Una primera dècada, els quaranta, conceptuada com a *temps de silenci*, en què gran part de la intel·lectualitat valenciana omplia les presons, estava a l'exili o buscava la mera supervivència, mentre que els mediocres i alguns casos puntuals com Azorín es dedicaven a lloar esperpènticament la dictadura i la figura de Francisco Franco. Van ser anys en el món cultural franquista que patrocinarren una poesia basada en l'esteticisme garcilasista i unes expressions artístiques academicistes, tradicionalistes o neobarroques, en definitiva una cultura d'evasió allunyada de la negra realitat.¹²⁹ Una segona, els cinquanta, concebuda com a *temps de confusió*.¹³⁰ Una dècada que generalment se salta des de la nit dels quaranta, però que presenta uns elements propis imprescindibles per a comprendre l'assentament de la dictadura durant els seixanta. Són els anys del franquisme consolidat, quan apareixen les primeres veus discordants amb el nacionalcatolicisme o l'exaltació falangista i imperialista dels quaranta, presents en diverses iniciatives culturals com revistes literàries, coneixement de la cultura europea del moment, els primers cineclubs, etc. I una tercera, els seixanta, una dècada qualificada per molts com a *prodigiosa*. En aquestes tres dècades no faltaren els poetes i artistes que buscaren la connexió amb la realitat d'opressió, amb el tancament als corrents culturals europeus i mundials connectats progressivament a partir dels seixanta en un context d'oposició al franquisme.

El franquisme perseguí molt particularment les llengües i les cultures no castellanes amb l'excepció de la valenciana. Ací rau la peculiaritat cultural del franquisme al País Valencià per la debilitat del valencianisme polític de preguerra en comparació amb la fortalesa del nacionalisme de Catalunya o del País Basc. El franquisme podia permetre mostrar una certa permissivitat amb les institucions i les manifestacions culturals valencianes (Lo Rat Penat, els Jocs Florals, les Falles, etc.). De fet, una part important de la intel·lectualitat valencianista-franquista provenia de la dreta catòlica i el seu valencià era normatiu. La persecució de l'intel·lectual valencianista tindria una causalitat política més que cultural.¹³¹ A més, el franquisme

¹²⁷.- GUINOT RODRÍGUEZ, E.: (coord.): "La Història Oficial (1939-1960)", *Saitabi*, dossier que examina la historiografia valenciana del període.

¹²⁸.- BALDÓ LACOMBA, M.: "La recerca d'una cultura moderna" en *Història del País Valencià*, vol. V, pp. 340-410. FORMENT, A.: "Art i franquisme al País Valencià. Notes per a una reflexió", en *Afers*, nº. 22, 1995, pp. 585-592. TORMO, E.: "L'art valencià del segle XX", en *Història del País Valencià*, vol. V, pp. 419-432.

¹²⁹.- FERRIS, J. L.: "La revista literaria 'Verbo': historia de una polémica", en *Canelobre*, nº. 31-32, pp. 177-192.

¹³⁰.- MORENO SAÉZ, F. (coord.): "Cultura y sociedad en Alicante en los años cincuenta" *Canelobre*, nº. 14-15. 1989. MATEO NAVARRO, J. V.: *Los Amigos de la UNESCO de Alicante. Una experiencia democrática bajo el franquismo*, Alacant, 1983.

¹³¹.- CORTÉS CARRERES, S.: *València sota el règim franquista (1939-1951)*. Institut de Filologia

aconseguí atraure en la dècada dels cinquanta gran part del valencianisme conservador.

Aquesta constatació no obvia la realitat de la literatura en valencià durant el franquisme, que, llevat de les excepcions conegudes, va recaure en col·laboracions menors que perpetuaven la subordinació al castellà¹³². Així, aquesta subordinació forma part de la submissió cultural i ideològica empresa pel franquisme i les classes i institucions dominants (Església, burgesia agrària) amb resultats dispars.¹³³ No oblidem que seria durant el franquisme quan aparegué i es consolidà l'*alicantinidad*, el projecte a mig camí entre el cultural i l'econòmic per a segregar Alacant del seu àmbit sociocultural històric¹³⁴.

El teatre i el cinema possibiliten articles i publicacions d'una gran capacitat evocadora, de vegades d'una superficialitat costumista perillosa, encara que ens acosten a la vida quotidiana, a les preferències d'oci del personal, l'aprovació dels missatges catòlics, la introducció de formes de la cultura anglosaxona que sovint ocultaven missatges esporàdics de rebel·lia o la tasca d'introducció de cinema europeu mitjançant els cineclubs lligats al catolicisme progressista.¹³⁵

1.5.1.7.- *Actituds socials*

Aquest és un camp quasi inexplorat per la historiografia valenciana. Tots els capítols giren al voltant de la qüestió fonamental: com actuà el franquisme sobre els ciutadans i les ciutadanes, com arribà a determinar i/o modelar les seues vides, creences i visions de l'home i de la societat, la complexitat extrema de les respostes a les condicions sociolaborals i culturals del franquisme, quin va ser el seu llegat en la memòria col·lectiva, en definitiva, les causes que expliquen una dictadura de quatre dècades. Roque Moreno i Francisco Sevillano han analitzat les transformacions operades en la societat espanyola mitjançant els resultats electorals dels

Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València/Barcelona, 1995. GARCIA GRAU, M.: *La poesia castellanenca durant el franquisme: Poètiques i cultures en una societat perifèrica (1939-1975)*. Universitat de València/Departament de Filologia Valenciana. València, 1993.

¹³².- CARBÓ, F. i CORTÉS, S.: *El teatre en la postguerra valenciana (1939-1962)*, Quaderns 3 i 4, València, 1997.

¹³³.- ADRIÀ MONTOLIO, J. J.: "Notes sobre el control ideològic i la submissió cultural durant la dècada dels quaranta", en *Lauro*, nº. 4, 1989, pp. 83-95; SIMEON RIERA, J. D.: "Reflexions sobre la ideologia d'una classe dominant: la burgesia comercial-industrial lliuriana (1965-1994)", en *Lauro*, nº. 8, 1995, pp. 37-51; IDEM: "Reflexions sobre la ideologia d'una classe dominant: la burgesia terratinent lliuriana (1833-1965)", en *Lauro*, nº 6, 199, pp. 73-150.

¹³⁴.- MORENO SÁEZ, F.: "La identidad de Alicante, cultura valenciana, sureste y alicantinidad", en *Canelobre*, nº. 14-15, pp. 198-202.

¹³⁵.- FERRATER, C.: "El cine en los años cuarenta. Antología de textos sobre el cine", en *Canelobre*, nº. 31-31, pp. 203-212. "El cine", en *Canelobre*, nº. 14-15, pp. 173-180.

referèndums de 1947 i 1966 a Alacant. El 1947 la dictadura aconseguí mobilitzar els votants alacantins, de majoria esquerrana, recorrent a la coacció. Malgrat tot, a poblacions no agrícoles o de passat esquerrà, l'abstenció i el vot negatiu van ser més elevats, una actitud de rebuig o almenys de desafiament. Contràriament, dels resultats del 1966 es desprèn que el franquisme havia aconseguit una abúlia política generalitzada, un *consens passiu* provocat pel desenvolupament econòmic de la dècada? o per trenta anys de dictadura? una abúlia en un context creixent de mobilització antifranquista? o bé aquesta mobilització afectava nuclis molt reduïts?¹³⁶

Francisco Sevillano, partint de l'anàlisi de la capacitat propagandística de la dictadura, ha constatat que la resposta de la població durant la dècada dels quaranta a la insistència profranquista dels mitjans de comunicació fou d'un sotmetiment superficial i apàtic que amagava una àmplia dissensió social present en la cerca de canals de comunicació no oficials (Ràdio Pirenaica, pamflets clandestins) i en l'elaboració i la difusió de rumors.¹³⁷ Només quan la fi de la II Guerra Mundial amenaçà els suports franquistes, la propaganda oficial tancà files al voltant del *Caudillo* i aconseguí mostres d'adhesió difusa en les manifestacions.¹³⁸ Que l'ambient durant la postguerra entre els vençuts o a les poblacions més esquerranes era de por, terror o indiferència cap la dictadura sembla més que comprovat.¹³⁹

Ramir Reig tracta les respostes obreres als distints escenaris socioeconòmics del franquisme.¹⁴⁰ Per al primer franquisme, captius i derrotats els sindicats de classe i en general la mateixa classe obrera, l'actuació proletària es defineix per la necessitat ineludible de sobreviure enmig de la violència política, el domini empresarial incontestable i la misèria econòmica. En aquest període prevalgueren els mecanismes de defensa obrera com la transgressió de la legalitat vigent en el lloc de treball, en la vida quotidiana a la qual s'afegí una conflictivitat soterrada sota formes de conflictivitat puntual. En el segon franquisme s'assistí a unes estratègies distintes relacionades amb els canvis en l'organització del treball o en les expectatives de millores econòmiques. Així, aparegué una nova conflictivitat, aquesta vegada sindical, que girava al voltant de xarxes d'oposició definides.

Un segon bloc el conforma l'estudi en espais molt definits: la ciutat agrícola de Llíria, de passat esquerrà, on es constata la complexitat extrema de les respostes

¹³⁶.- MORENO FONSERET, R. i SEVILLANO CALERO, F.: "La legitimación del franquismo: los plebiscitos de 1947 y 1966 en la provincia de Alicante", en *Anales de la Universidad de Alicante*, nº. 8-9, 1991-1992, pp. 121-138.

¹³⁷.- SEVILLANO CALERO, F.: "Propaganda y opinión en Alicante...". CALZADO ALDARIA, A.: "Repressió i descontent"...

¹³⁸.- SÁNCHEZ RECIO, G.; MORENO FONSERET, R. i SEVILLANO CALERO, F.: *Estudios sobre el franquismo en la provincia de Alicante*. pp. 89-105. CALZADO ALDARIA, A.: "Repressió i descontent".

¹³⁹.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C.: *Un silenci extens*, pp. 143-208 i pp. 211-231.

¹⁴⁰.- REIG, R. "Estratègies de supervivència i estratègies de millora. Els treballadors al País Valencià durant el primer franquisme (1939-1975)", en *Afers*, nº. 22, 1995, pp. 459-491.

davant el franquisme i la importància de la guerra civil per a la comprensió de *zones intermèdies* entre el rebuig i el suport al franquisme. Al barri valencià del Botànic, de majoria catòlica però amb un potent component blasquista, Álvaro Álvarez estudia la percepció dels catòlics i blasquistes de la guerra civil i de la postguerra. Resulta molt interessant la constatació de la derrota moral del republicanisme blasquista i el trencament en l'herència de la memòria als seus valedors que visqueren en ple franquisme, un sector de la classe mitjana molt influït pels valors franquistes. Els baluards obrers del Port de Sagunt i la Unión Naval de Levante han estat l'afegit de l'anàlisi de la classe obrera, la gran derrotada de la guerra i del franquisme. En tots i cadascun dels capítols de l'obra es referma la definició d'una postguerra en què la societat es trobava dividida entre vencedors i vençuts o la mescladora d'inoperància o d'inexistència d'una oposició organitzada,¹⁴¹ juntament amb unes altres, moltes extremadament complexes, amb diferents graus.¹⁴² En conclusió, i com assenyala el professor Ismael Saz:

*Parecería más correcto, por tanto, reconocer la existencia de una ambigüedad de fondo entre amplios sectores de la población... No parece, en efecto, que el régimen consiguiese nunca una penetración significativa —en términos de adhesión consciente y positiva— entre quienes inicialmente le rechazaban; ni pareció capaz de generar tampoco grandes dosis de entusiasmo entre las nuevas generaciones que crecieron a su sombra.*¹⁴³

1.6.- Hipòtesis i plantejaments

Amb la perspectiva rural valenciana que examinarem, pretenem afirmar que el franquisme va ser un procés uniforme i les variacions que va patir mai no afectaren la seua essència. Volem demostrar que, pel que fa al nostre petit País, el règim va ser la salvació del conservadorisme i això comportà l'acceptació total per la dreta ideològica i social, que comprovà les bondats del franquisme per tal de solucionar els seus problemes: l'aniquilació de l'enemic de classe, la reinstauració dels seus privilegis i la formació d'un ordre ideal.

Per a nosaltres, i així intentarem demostrar-ho, la hipòtesi fonamental és que parlem d'una comunitat que havia encetat un camí de modernització que va estar, més que interromput, exterminat pel triomf rebel i de la conjunció reaccionària primer i contrarrevolucionària després. L'anterior ho podem constatar en aspectes tan primaris com ara les condicions higièniques, la mortalitat, l'alimentació, l'educació, les relacions laborals i socials.

Cert és que a nivell local els poderosos de sempre tornaren a sortir a l'escenari

¹⁴¹.- CALZADO ALDARIA, A.: "Repressió i descontent"...

¹⁴².- SAZ, I. i GÓMEZ RODA, A. (eds.): *El franquismo en Valencia. Formas de vida y actitudes sociales en la posguerra*, Ediciones Episteme, València, 1999.

¹⁴³.- *Idem*, p. 35.

polític. Cert és que va existir una recaciquització constatable en el retorn dels cacics a la vida pública plasmada en les decisions locals. Cert és que la Ribera Baixa desconeixia pràcticament la presència de falangistes i les veritables forces contrarrevolucionàries i conservadores provenien dels antics partits dinàstics, reconvertits de l'antiga UP, tradicionalistes, personal de Renovació Espanyola, Dreta Regional Valenciana, etc. Però també és cert que el resultat de la guerra i la imposició d'un vestit a mida tal com era el règim, comportà una societat piramidal basada en l'estratificació del poder, i per tant la seua cadena de transmissió no va ser altra que l'adhesió a la persona del Caudillo, al temps que descansava sobre l'explotació de la immensa majoria de la població.

A nivell comarcal, a través de les no tan diferents trajectòries municipals, la constatació d'aquesta societat es fa palesa de seguida, i la cadena de poder –quan no la submissió immediata per tal de poder seguir gaudint-lo- resulta tan evident com el retorn a la vida pública de veritables mòmies que feien funcionar l'engranatge conservador alhora que, pertot arreu, les classes mitjanes s'acomodaven al règim.

El personal polític, provinent de la cinquena columna i els fòssils restauracionistes, tradicionalistes i upeters, es repartiren el poder municipal no sense travessar lluites internes primer, tenint com a àrbitre fonamental el Governador Civil qui, aprofitant els seus exorbitants privilegis, jugava als escacs amb els diferents mecanismes locals a partir de la il·lusió del partit únic.

Per la seua banda, els vençuts patiren la repressió en totes les seues variants, sent els més afortunats aquells que desaparegueren de la vida pública sense més, tot i que alguns pocs –sempre gent d'*ordre*- pogueren mimetitzar-se i adaptar-se a la nova situació. Una situació que vingué marcada per l'aniquilament de persones i institucions anteriors, exceptuant aquelles que resultaren aprofitables, generalment les que enllaçaven amb temps pre-republicans.

La dinàmica de la política local, marcada pel desvergonyiment encarnat en la corrupció més escandalosa, tingué com a caps de ressò el partit únic i totes les seues ramificacions, tan inoperants com entrebancadores de qualsevol desenvolupament social, qüestió que es pot evidenciar amb l'estraperlo, aqueix fill viciós que parí l'autarquia i que, si durà tant de temps, va ser per la voluntat del mateix règim i per l'aprofitament que en treien les seues xarxes clientelars. I no ens enganyem: si s'abandonà l'autarquia no va ser fruit de la bondat del règim, sinó com a resultes de les transformacions socials i l'esgotament d'un model econòmic que va nàixer mort i que es mantingué momificat un bon grapat d'anys. Per això, la irrupció del turisme va fer tant de mal al règim en el sentit d'una obertura a costums diametralment oposats a la vida quotidiana dels valencians rurals.

La degradació cultural va ser també una constant en el procés en l'àmbit rural, que, juntament amb qüestions com ara la salut, patiren un retrocés més que dolent, mentre la caritat cristiana, personificada per l'església i el seu impacte com a model social, va ser l'única resposta a la misèria generalitzada.

El present estudi se centra en aquestes qüestions quotidianes i, sobretot,

intenta acostar-se el màxim possible a tot allò que significà el franquisme per a les persones que el gaudiren, el patiren o, simplement, el van viure sense més, de manera que primer intentarem relacionar la Cinquena Columna amb els *ex-cautivos* i *ex-combatientes*, amb la persecució de conservadors i reaccionaris al llarg de la guerra, tant els depurats en 1936 com tot el personal polític de la República, incloent-hi partits republicans i fins i tot d'esquerres o sindicals per tal de veure com es converteix tota aquesta amalgama en el personal que nodrí el nucli de poder franquista, arribant a trobar-se reductes de pressió diferenciats completament segurs de quedar al marge de les noves autoritats llur relació estaria en una aparent submissió per tal de continuar presents a la vida pública, tant se val si aquest personal provenia dels grups monàrquics, tradicionalistes, dretans o contrarrevolucionaris.??? Així s'explica la important simbologia dels primers anys del franquisme a l'espai rural valencià, mescla de mostres religioses tradicionals i de la nova parafernàlia falangista, osmosi de trencament total amb els temps de la República i de connexió amb temps més amables per al conservadorisme i la reacció.

Tot l'anterior va donar com a resultat una societat estàtica i reprimida a la qual, localment, no li ajudava l'escàs marge de maniobra dels ajuntaments franquistes per la seua dependència econòmica. A més, els alcaldes de capital provincial i de poblacions de més de 10.000 habitants —el cas de Sueca i Cullera— eren anomenats pel Ministre de la Governació, mentre que la resta ho era pel Governador Civil, cosa que ens il·lustra tot el joc de poder i les seues estratègies locals. Així, FET seria absorbida progressivament per l'Estat i reduïda al camp burocràtic i perdria, per tant, el seu tarannà revolucionari,¹⁴⁴ si és que a les altures de 1939 li'n quedava cap. Així, en els anys 40, el règim aconseguí crear un sistema de govern autoritari, reduí les forces de l'oposició a la impotència, integrà la religió i deixà la Falange com a recurs burocràtic i decoratiu, qüestió que es faria palesa en els anys 50 i 60 per a ser òbvia en els 70. Mentrestant, tant el fracàs de la política econòmica com l'ascens dels grups catòlics i la mateixa inèrcia de la societat capgirà el règim. Un règim que continuava parlant de l'esperit del 18 de juliol i que es repetia de forma dolenta.

1.7.-Les fonts emprades en la present investigació i la seua fiabilitat

Els diversos estudis que la historiografia ha dedicat al fenomen de la Falange ha ocupat nombrosos investigadors,¹⁴⁵ i s'han incrementat amb els estudis locals en

¹⁴⁴.- Cfr. Payne, S. G. *Falange. Historia del fascismo español*. Ruedo Ibérico. Paris, 1973. pp. 254 y ss.

¹⁴⁵.- Entre els més destacats cfr. PAYNE, S. *Falange. Historia del fascismo español*. Ruedo Ibérico. Paris, 1965. BIESCA, A. i TUÑÓN DE LARA, M. *España bajo la dictadura franquista*. Labor. Barcelona, 1980. CHUECA, R. *El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio sobre FET-JONS*. CIS. Madrid, 1983. Del mateix autor, "FET y de las JONS, la paradójica victoria de un fascismo fracasado". En *España bajo el franquismo*. FONTANA, J. ed. Crítica. Barcelona, 1986. pp. 60-77. ELLWOOD, S. *Prietas las filas*. Crítica. Barcelona. 1984. RAMIREZ, M. *España 1939-1975 (Régimen, política e ideologías)*. Guadarrama. Madrid,

els darrers anys¹⁴⁶ incidint en l'estructuració interna de FET, l'estudi dels seus quadres polítics, les seues relacions amb la societat civil i el poder públic. Junt amb aquesta producció se situen anàlisis sectorials del sindicat universitari, les joventuts del partit, etc.¹⁴⁷ A més, a la Ribera Baixa disposem d'uns primers estudis.¹⁴⁸

1978. TUSELL, J. *LA dictadura de Franco*. Alianza. Madrid, 1988. Del mateix autor, *La España de Franco*. Historia 16. Madrid, 1989. També d'aquest autor, "La dictadura de Franco a los cien años de su muerte (sic)". En *Ayer*, nº 10. 1993. pp. 13-26. TUSELL, J. i GARCIA QUEIPO DE LLANO, G. "El nuevo Estado franquista", A *Historia 16. Guerra Civil*, nº. 20. Madrid, 1986. pp. 6-63. CHUECA RODRIGUEZ, R. i MONTERO GIBERT, J. R. "El fascismo en España: Elementos para una interpretación". En *Historia Contemporánea*. Universidad del País Vasco. nº 8. 1992. pp. 215-247. Vegeu la crítica historiogràfica a SANCHEZ RECIO, G. op. cit. pp. 13 i ss. GALLEGO, T. *Mujer, Falange y franquismo*. Taurus. Madrid, 1983. APARICIO, A. *El sindicalismo vertical y la formación del Estado franquista*. Eunibar. Barcelona, 1980. GOMEZ RODA, J. A. "Investigacions recents sobre el règim i la societat del primer franquisme". A *Afers. Fulls de recerca i pensaments*, nº 25. Catarroja, 1996. pp. 675-699. DIAZ NOSTY, B. i SUEIRO, D. *Historia del franquismo*. Argos Vergara. Barcelona, 1978. AROSTEGUI, J. "La historiografía de la España de Franco. Promesas y debilidades". En *Historia Contemporánea*, nº 7. 1992. pp. 77-99.

¹⁴⁶.- Vegeu VVAA. *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*. Girona, 1989. La producció de tesis doctorals sobre el tema comença a ser àmplia, encara que devem ressenyar l'estudi de THOMAS, J. M.: *Falange, Guerra Civil, Franquisme, FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys del règim franquista*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1992. NICOLAS MARTIN, M. *Las instituciones murcianas durante el franquismo, 1939-1962*. Editora Regional de Murcia, 1982. MOLINERO, C. i YSAS, P. *El règim franquista. Feixisme, mobilització i consens*. Eumo. Vic, 1991. CLARA, J. *Girona sota el franquisme*. Ajuntament i Diputació de Girona. Girona, 1991. MIR, C. "Lleida, línia de fronts". En *L'Avenç*, nº 126, maig 1989. Barcelona, 1989. pp. 34-55. CANALES, A. F. "Franquisme i poder local a Vilanova i la Geltrú, 1939-1952". En *Idem*, nº 157, març 1992. Barcelona, 1992. pp. 40-46. Marín, M. "FET y de las JONS a Sabadell, 1939-1945". En *Idem*. pp. 32-39. DE RIQUER, B. "El franquisme i la transició democràtica. 1939-1988". En *Història de Catalunya*. Vol. VII. Edicions 62. Barcelona, 1989. RIVERA, A. "La implantación del Nuevo Estado franquista en Álava". En *La guerra civil en el País Vasco. 50 años después*. Universitat del País Basc. Bilbao, 1987. A nivell del País Valencià, cfr. PICO i LOPEZ, J. *El Franquisme*. Alfons el Magnànim. València, 1992. LLORENS CASTILLO, C. *La primera década*. F. Torres ed. València, 1983. DDVV. "La época de Franco". En *Nuestra Historia*, vol. 7. Más Ivars. València, 1980. PICO, J. i REIG, R. En *Historia del pueblo valenciano*, vol. III. Levante. València, 1988. SAZ CAMPOS, I. "República, Guerra Civil y Franquismo". En *Història del País Valencià*. Vol V. Edicions 62. Barcelona, 1990. DDAA. *El País Valenciano en la época contemporánea. Una aproximación histórica*. ECIR. València, 1991. CORTES, S. *València sota el règim franquista (1939-1951)*. PAM. Barcelona, 1995. VVAA. *Aproximación al franquismo en Andalucía Oriental*. Publicacions de la Fundació Salvador Seguí. Madrid, 1996.

¹⁴⁷.- Per a un estat de la qüestió, únicament disposem la relativa a Catalunya amb una visió sobre la producció historiogràfica, cfr. YSAS, P. "La Historiografía sobre el règim polític franquista a Catalunya: Una aproximació". En *L'Avenç*, nº 157, març 1992. pp. 28-32. GOMEZ RODA, J. A. op. cit. MOLINERO, C. i YSAS, P. "La historia social de la época franquista. Una aproximación". En *Historia Social*, nº 30, primer semestre 1998. UNED. València, 1988. pp. 113- 154.

¹⁴⁸.- Cfr. CURZIO GUTIÉTERREZ, L. "Arroz y migraciones". Monogràfic. *Quaderns de Sueca*, nº X. Ajuntament de Sueca. Sueca, gener de 1992. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 197 i ss. CALZADO ALDARIA, A i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci extens...* op. cit.

A l'hora d'estudiar el que va ser la FET a nivell local ens topem amb la principal dificultat: la documentació. Només hem pogut trobar a tota la Ribera Baixa l'arxiu de l'administració de la Jefatura Local de Sueca,¹⁴⁹ i, a més, força incomplet. A la resta de poblacions riberenques hem hagut de recórrer a la informació fragmentada que presenta cada arxiu. La raó no és altra que la sistemàtica destrucció dels diversos fons falangistes per les instruccions provinents del govern de la UCD, quan intentà eliminar qualsevol vestigi de les més que possibles connexions de bona part dels seus membres amb un passat poc amable i que els impedia presentar una mínima puresa democràtica en els moments que tothom presentava *pedigree* tolerant per tal de no semblar fiduciari del règim franquista.¹⁵⁰ Però aquesta qüestió ja era preparada des de feia temps: a les darreries de 1974, el Governador Civil de València, Oltra Moltó, envià un delegat a Cullera que examinà les fitxes dels afiliats per tal de triar el futur alcalde de la localitat –que també seria el darrer de la dictadura- i escollí Enrique Rico Sanjuán per ser l'afiliat més antic i *ex-combatiente* de la *División Azul*. A les poques setmanes la Guàrdia Civil s'emportà tota la documentació de la seu falangista, incloent-hi la relativa als considerats *rojos*, quadres de Franco i José Antonio, banderes i tota la resta. Tot va ser cremat només morir Franco.¹⁵¹

Les fonts indirectes s'han convertit en imprescindibles: els llibres d'actes dels plens municipals, la correspondència i les fonts hemerogràfiques i orals han servit per tal d'ajudar a plenar aquest buit documental.

Donat que el nostre és un treball eminentment local,¹⁵² els arxius municipals de

Dels mateixos autors *Características...*op. cit. pp. 89 i ss.

¹⁴⁹.- FURIO, A.: "Catàleg-inventari del Fons de Falange de l'Arxiu Municipal de Sueca 1933-1966", en revista *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, Departament d'Història Contemporània, nº. 6. València, pp. 371-387.

¹⁵⁰.- Un funcionari de l'Ajuntament de Cullera que no permeteix reproduir el seu nom ens assegurà que, durant el transcurs de la darrera setmana de novembre i la primera del desembre de 1975, es va fer desaparèixer moltíssima documentació. La maniobra es va realitzar en l'azud mitjançant la crema del fons. La mateixa informació vam treure de l'Ajuntament de Sueca, que també va utilitzar el mateix lloc per tal de cremar la documentació. Malgrat tot es va salvar part d'aquest fons a la capital riberenca, segurament per oblit o incompetència. La destrucció sistemàtica de la documentació falangista va ser un èxit complet a Sollana: al fons de l'arxiu sollanenc no trobem absolutament res. Menys minvats però amb greússimes llacunes també trobem els d'Albalat i Almussafes. L'obra destructiva que s'inicià el 21-N es pot catalogar d'èxit complet.

¹⁵¹.- MARMANEU MARTÍNEZ, J. M. *L'Expressió*, juliol. Cullera, 2.002. L'autor va estar el darrer secretari de FET a la localitat.

¹⁵².- Algunes valoracions sobre la importància de la història local, OLMOS TAMARIT, V. "La utopia a través de la història. Breus reflexions sobre la història local. Una aproximació a la historiografia de Silla (l'Horta-Albufera). En programa de festes de Silla, 1990. COLOMINES i COMPANYS, A. "País Valencià: De la història general a la història local". En *Plecs d'Història*

la comarca s'han convertit en la seua eina fonamental. Ara bé, la disparitat d'aquests arxius ens ha marcat el resultat de l'estudi, ja que la feblesa de l'arxiu de Sollana poc ens hà ofert, mentre que el d'Albalat ha estat important sobretot per als primers anys del franquisme, tot i que la seua manca de catalogació ens va portar a una feina quasi monacal, cercant en totes les capses amb documentació posterior a 1939.

El mateix problema, però a la inversa, l'hem tingut a Almussafes, on la catalogació resulta molt estranya, de manera que dedicàrem més temps a delimitar i localitzar la documentació que a la seua explotació. Per la seua banda, l'arxiu de Sueca ha estat molt fructífer per diverses raons: la seua custòdia és en mans d'un veritable arxiver, Joan Pi, qui, a banda de tenir pràcticament inventariat l'arxiu, aportava documentació difícil de trobar. A més, conté un fons de Falange força interessant. L'únic que hem trobat sencer.

A partir d'ací, el caos. L'arxiu de Cullera és molt ric i amb el de Sueca ens ha ajudat a portar un eix cronològic important. Però l'anarquia regna en tota regla. L'arxivera es limitava a consultar una catalogació efectuada pel cronista de la ciutat, Francesc Giner Perepérez, més que caducada, de manera que llevat dels típics llibres d'actes municipals, els de sortida i entrada i els de bans, la resta de la documentació la vam haver d'extraure amb una immersió absoluta dintre les capses de l'arxiu, de manera que es convertí en habitual que els funcionaris corresponents reberen l'ordre de l'arxivera de lliurar-me la clau de l'arxiu en les meues visites.

Deixant a banda pergamins i llibres anteriors al segle XIX, vam haver d'escorcollar a tot arreu. No era estrany obrir una capsa de quintes on era apuntat 1862-1878, per exemple, i trobar un informe de Falange o un expedient de depuració de 1939. I així successivament. Però ja érem sobre avís, doncs el mateix problema el vam tenir a l'hora d'efectuar una investigació anterior sobre la República i la guerra civil. Imagineu la desesperació i la paciència que vam desplegar. A Favara, també, el responsable va cridar-me per tal que consultara el fons, i d'allí vam treure un poc de documentació relativa a l'estraperlo

En canvi, a tot arreu vaig trobar les màximes facilitats per tal de documentar-me. Excepte a Sollana, a tots els arxius em van deixar fotocopiar tot el que volguera i sense pagar un gallet. A Albalat, l'alcalde s'acostà a veure què feia. Després de l'explicació pertinent, no sols donà ordre de deixar la fotocopiadora al meu servei, sinó que a més em convidà a publicar el que volguera. La mateixa amabilitat em brindà l'Ajuntament d'Almussafes després de presentar la pertinent instància. A Sueca, el mateix Sr. Pi donà ordre de gaudir de l'aparell fotocopiator quan em pareguera, i a Cullera el regidor de cultura donà la mateixa ordre, i arribà a deixar la documentació a

Local, nº 12. *L'Avenç*, desembre de 1987. p. 177. ALCÀZAR i GARRIDO, J. "La història contemporània". En Idem. pp. 188-189. LÓPEZ QUILES, A. i OLMOS TAMARIT, V. "La història local. Un altre combat per la història". En *Saó*, nº 183. pp. 23-24. FURIÓ, A. "Les propietats higièniques de la història local". En Idem, nº 185. pp. 25-25-26. GARCÍA-OLIVER, F. "¿Història local? Sí, no. Gràcies". En Idem. p. 27. ARDIT, M. "Quina història local es fa al País Valencià avui". En Idem. pp. 28-29.

copiar a un funcionari mentre jo era cercant més documentació.

Als arxius de major envergadura el tracte va ser desigual. Al de la Diputació vaig trobar una amabilitat enorme, però les fotocòpies eren a 10 pessetes. Per contra, a l'Arxiu del Regne em vaig haver d'armar de paciència donada la passivitat dels funcionaris. Amb tot, aquests no tenien massa importància doncs la documentació era paral·lela a la dels ajuntaments en la seua immensa majoria, però aportaren algunes ordres de FET, CNS, etc. a més d'informes puntuals d'un alt valor.

Altres arxius com ara els de l'IVEI van ser un trencaclosques, però vaig gaudir de prou llibertat per a la meua tasca de recerca, que donà molt de joc per a reconstruir l'economia comarcal. El mateix va passar al jutjat de Sueca, encara que vaig tenir una sort irreplicable. En un racó del segon pis s'amuntonava un munt de lligalls i llibres. Segons em van dir, es tractava d'un esporgament malgrat que altres deien que eren allí per tal de ser traslladats no sé on. El ben cert és que vaig obtenir bona informació, sobretot pel que fa a la repressió i a l'oposició. Posteriorment, una vegada desapareguda aquella muntanya, em facilitaren l'entrada a una dependència on hi havia emmagatzemats tot tipus d'expedients. Mai he engolit tanta pols per al poc que va aportar. Només un parell d'expedients feien referència a actes aïllats d'oposició.

Amargors n'hem patides també a les cambres agràries, tot el contrari que a la Cambra de Comerç de València, d'on vam treure bones sèries de llistats. Així, a Sollana, no restava res i ningú va ser capaç de donar-me la més mínima pista, el mateix que a Albalat i Almussafes. En canvi, a Sueca, tot van ser facilitats i, per variar, a Cullera tornà el caos. Estant al corrent el regidor de cultura, que també ho era aleshores d'agricultura, tingué la gran idea de transportar tots els papers de la cambra a l'arxiu. I vaig tenir molta sort: en una de les dependències, la brigada municipal diposità en forma de muntanya tota la paperassa en la immensa majoria en molt mal estat. De nou paciència i desesperació van ser els meus companys de viatge. I dic sort per la raó que, un bon dia, vaig trobar els llibres enquadrats a les prestatgeries mentre van dir-me que la resta havia anat a parar als contenidors de fem, tal com sona. La majoria de llibres eren de comptes sense importància. Sort que els papers solts (expedients, notes, comunicacions, etc.) ja els havia consultat. D'allí van sortir moltes dades per a l'estraperlo i per a l'organització sindical franquista.

A l'Arxiu de la Séquia Reial del Xúquer de Sollana, vaig poder esmoreir la sensació d'impotència gràcies al tracte rebut i la documentació ordenada, el mateix que els arxius del Sindicat de Regs de Sueca i Cullera (a Albalat, Almussafes i Sollana no restava res), el mateix que l'arxiu de l'Ateneu Sueco del Socorro, on vaig trobar molta documentació de la Secció Femenina però repetitiva, reiterativa i abusiva (com el règim) mentre que el Sindicat Arroser de Cullera era tancat i les claus en poder d'un antic membre de la CNS que em donà llargues més d'un any, fins que vaig armar-me de valor i, amb nocturnitat i traïdoria, vaig entrar per una finestra en molt mal estat de conservació. Allí vaig trobar alguns informes sobre moviment d'arròs que han vingut molt bé per a l'estraperlo. Però pitjor va ser el cas de Sueca. Després de moltes gestions, van dir-me que allí no tenien res, i era cert. Van posar-me en contacte amb el centre d'Unió Cristiana, però no em deixaren veure res a pesar de mostrar les cartes

del meu tutor, el jutge de Sueca, l'alcalde, etc. A la fi, una persona de l'antic sindicat em comentà que la documentació del Sindicat Arrosser de Sueca es va traslladar a Alfafar. Una altra vegada gestions i un funcionari va rebre l'ordre d'obrir-me la porta del lloc on suposadament era. I dic obrir la porta i no acompanyar-me perquè el recinte estava en greu perill d'esfondrament i no exagere si afirma que vaig jugar-me la vida dintre d'aquell infern on les rates ni es molestaven a apartar-se. Allí vaig perdre la pista. El fons no hi era i, després de moltes dutxes, rapar-me els cabells i desfer-me de la roba, més gestions a la Conselleria d'Agricultura i el propi Ministeri del ram. Res de res.

Sense problemes als arxius dels jutjats municipals. En ells vaig poder consultar els llibres de defuncions, que vaig contrastar amb els dels cementiris, i encara vaig sortir guanyant doncs aparegué documentació relativa a la repressió.

Pèrdua de temps les visites a Salamanca, Alcalà i Àvila. Molt poc del que pretenia vaig obtenir. Del primer, un poc per a la repressió. Del segon quasi res (sort que als arxius municipals de la comarca hi eren la majoria de les ordres del Governador Civil) i del tercer, alguna cosa relativa a la *División Azul* i prou. Amb tot, de visites anteriors a l'arxiu del PCE a Madrid, alguna cosa aprofitarem pel que fa a l'oposició.

D'arxius eclesiàstics, millor no parlar. En un poble ens coneixem tots, i el resultat és el que es pot imaginar: excepte el pare Murgui, de Cullera, ningú va obrir-me les portes i per això alguna cosa podem dir d'Acció Catòlica, el que parla d'una magnífica comunicació dels rectors de la comarca.

Prensa i publicacions locals, com ara programes de festes, butlletins, etc. n'hem pogut arregar a la Biblioteca Municipal de Sueca i a la d'Almussafes, que malgrat la riquesa de fons no han aportat massa. El mateix va passar a la Biblioteca Nicolau Primitiu, que junt a l'Hemeroteca de la Universitat de València ens va permetre dissecionar les notícies més rellevants i les corresponents al nostre marc físic d'acció aparegudes a la premsa del moment.

Difícil, però, va ser accedir a arxius particulars, exceptuant el de Lamberto Olivert a Cullera. La resta... molt de plorar per traure una minsa documentació, però que té la seua importància. Per contra, la captura de fonts orals va ser tot un èxit que també té la seua explicació. Després de publicar la meua investigació sobre la República i la guerra civil a Cullera, vaig ser atacat durament i furiosa per famílies conservadores a la premsa local acusant-me de partidista per no haver consultat *l'altre ban*. Com és natural, no vaig contestar, ja que totes les persones de dretes del període abordades es negaren rotundament a parlar. Però només començà a estendre's el rumor que investigava el franquisme, no va fer falta buscar personal per entrevistar. Fins i tot em facilitaren memòries d'antics cacics, i gràcies a amistats vaig poder accedir a persones d'altres localitats. Per tal de comprovar l'impacte de la investigació, encara se m'ofereixen persones a parlar i també hi ha qui m'ha portat cartilles de racionament, càrnets, fotos, etc. També he rebut pressions per part dels polítics de Sueca i de Cullera per tal de publicar les meues recerques. Es veu que són impacients, i per tal de ser just he de dir que és normal ja que el cicle de la vida no perdona i puc assegurar que moltes persones volen saber el que nosaltres hem

pogut descobrir abans d'abandonar-nos i pronunciar-se al respecte. Coses dels pobles.

De manera deliberada hem deixat l'aplicació de les fonts orals en darrer lloc. L'explicació sembla lògica: es tracta dels testimoniatges d'aquells que van viure els fets. Sols així podrem fer Història Local. La raó fonamental és que tot fet es produeix en un moment determinat i en un espai concret. És per això que la Història es fa a partir de la Història Local.¹⁵³ Ara bé, nosaltres no proposem *fer turisme pel passat* o *capturar veus*, hem de seguir tot un veritable esforç metodològic.

El rescat de les fonts orals per part dels historiadors s'ha propiciat per escoltar els subjectes de la Història. Es tracta d'aquells grups socials desarticulats que no deixaven cap tipus de documentació escrita i han estat deixats de costat per la historiografia tradicional, més atenta als grans fets polítics que a l'estudi dels homes i dones que patiren la Història. Així, les fonts orals rescaten del passat les persones i fets que no han cridat suficientment l'atenció. És per això que presenten un component força democràtic i participatiu: dona l'oportunitat de col·laborar en la construcció de la Història que el subjecte va viure. Es tracta de la seua pròpia Història.

La font oral, per altra banda, critica i complementa la font escrita¹⁵⁴ però també és susceptible de confrontació per tal de ser emprada, doncs la memòria de l'entrevistat és selectiva i l'historiador ha d'arribar a trobar l'equilibri entre la garbellada que ha fet l'entrevistat, com si d'una perspectiva cavallera es tractés i allò que s'ha arribat a anomenar "mentir veritable", és a dir, el que el portador del document voldria que hagueren estat els fets. Amb tot, la validesa de les fonts orals rau, sobretot, en en el fet que comporta l'esperit de l'imaginari col·lectiu. Això és, com va viure la comunitat uns determinats fets i de quina manera els van percebre.

Abordant altres tipus de problemes, podem dir que la riquesa de tots els entrevistats no és la mateixa. Això és clar. Però encara així no resta valor a les fonts orals, doncs ens acostem a allò que anomenem mostra. És a dir, sistematitzar les diverses opinions en funció dels grups d'edat, socials, etc.¹⁵⁵. Ara bé, el problema de la representativitat de les mostres en la investigació històrica no és únicament un problema estadístic. Es tracta tanmateix d'una qüestió qualitativa. El problema es desplaça d'un a un altre nivell en funció del tipus de treball que encetem i les nostres pretensions. Per tractar-se d'una comarca, *és inútil esperar la constitució*

¹⁵³.- Per aquesta qüestió, cfr. RUIZ TORRES, P. "Microhistòria i història local". En *L'espai viscut*. op. cit. pp. 86-88.

¹⁵⁴.- Per aquesta qüestió, cfr. JOUTARD, P. *Esas voces que vienen del pasado*. FCE. Mèxic, 1986. pp. 68-82.

¹⁵⁵.- Vegeu ALCAZAR i GARRIDO, op. cit.

*d'una mostra representativa en el sentit sociològic del terme*¹⁵⁶. Amb tot, hem d'intentar trobar aqueixa representativitat o acostar-nos-hi el més possible, tot i que la font oral suposa un fort subjectivisme, l'historiador que la utilitza no podrà fugir d'aquesta amenaça deslegitimitzadora. Però, malgrat tot, no contenen un alt grau de subjectivitat les notícies aparegudes en els diversos mitjans de comunicació? Estan lliures de tota sospita? El ben cert és que qualsevol font presenta el mateix problema. Però, a més a més, cadascú és molt lliure de triar el seu propi subjectivisme, ja que resulta impossible escapar-se'n. El científisme radica en el fet d'assumir aqueix subjectivisme i no emparar-se en raons objectives que a la fi no ho són.

El risc que comporta l'elecció d'aquest tipus de testimoniatges és el següent: *Pourquoi cite-t-on tel témoin et no pas un autre?*¹⁵⁷ La resposta és clara: un respecte pel grup que s'estudia. Fer parlar a la comunitat mitjançant un informant del que la seua representativitat no puga ser raonablement demostrada és una traïció al mètode i al grup que es pretén estudiar. Així, els testimoniatges han d'encapsar al tema susceptible d'estudi. Hem de triar aquells que tinguen la memòria més completa. Tanmateix, ha d'entrevistar-se aquelles persones que han viscut experiències concretes per a recollir informació particular d'un aspecte determinat. També hi poden existir persones clau de les quals necessitem la seua opinió per haver ocupat un lloc rellevant o haver intervingut directament en els fets a estudiar. Tampoc no pot menysprear-se aquells que, sense haver jugat un rol important, representen un grup determinat.

La complementarietat, doncs, a l'hora de fer Història Local ens mou a utilitzar aquest tipus de fonts, ja que per regla general, en un àmbit com el de la Ribera Baixa, la insuficiència documental és notable, malgrat la importància de l'AMS i l'AHMC. Fugint de frivolitats, treballem amb el que està al nostre abast, representatiu si és possible, perquè *no podem entrevistar les làpides*.¹⁵⁸ Utilitzem les fonts orals per omplir els buits allí on no hi ha suficient informació. Per tant, no significa realitzar una altra història, però sí dotar-la d'un tarannà més social i democràtic perquè tindran veu aquells que en van ser privats. En definitiva, es tracta de fer una història desmitificadora.

Si d'alguna cosa podem estar segurs, és que el règim no amagà mai el seu tarannà d'omnipresència. En totes les fonts esmentades més amunt, no hi ha cap dubte que les autoritats franquistes locals pensaven que el règim seria etern, i quasi no s'enganyen. Durant vora quaranta anys van ser els amos absoluts i, en moltes ocasions, ja ho havien estat abans de la República.

Així les coses, i deixant a banda el tarannà pompós, reiteratiu i

¹⁵⁶.- JOUTARD, P. op. cit. f. 346.

¹⁵⁷.- Perquè es cita a tal persona i no a altra? MILLAR, D. "Memoire orale et conscience historique". En JEAN, B. *L'histoire orale*. Paris, 1979. p. 46.

¹⁵⁸.- Thompson, P. *La voz del pasado. Historia oral*. IVEI. València, 1988. p. 231.

pseudointel·lectual de les comunicacions, informes, expedients, etc., **la documentació és directa i simple**, tant pel que fa a les qüestions quotidianes com les ordres o afers de màxima importància, com es demostrarà en el que segueix. És a dir, ni tan sols en la documentació relativa a les lluites internes de FET trobem una mínima compostura i el llenguatge és directe i frontal. Ni en casos d'estraperlo escandalós s'intenta amagar res. La confiança en les fonts és, per la meua part, total. Això sí, l'anàlisi no es deixa ennuvolat per aquesta claredat. Ans al contrari, aquesta confiança ens ajuda a esbrinar millor les nostres preguntes.

Pel que fa al material proporcionat pels arxius particulars, em remet a la meua intervenció en les IV Jornades de Didàctica del CEP de Torrent, on afirme que es tracta de fonts tan meridianament subjectives que no suporten la més mínima anàlisi, de manera que faciliten molt la tasca de l'historiador. El mateix que les fonts orals. La captura de testimoniatges ha estat un procés basat en mètodes científiques, i a les meues publicacions em remet per tal de no fer-me repetitiu.

Amb tot el que hem dit, hem intentat donar un corpus intel·ligible al que segueix, unes vegades aplicant pegats documentals, unes altres explicant el millor possible el procés i en les més la reconstrucció aproximada del període a la comarca després d'interrogar les fonts i comparar amb d'altres afirmacions.

1.8.- *On som i qui està: els accidents geogràfics*

La zona espacial de la desembocadura del Xúquer, principal riu del País Valencià, s'anomena La Ribera, i, administrativament, es divideix en dues comarques: La Ribera Alta i La Ribera Baixa. És a dir, el mateix riu comporta una divisió espacial que no ha quedat molt clara geogràficament parlant. D'ací, que alguns geògrafs subdivideixen la Ribera Baixa en dos subcomarques. Per una banda, la comarca natural, que inclou les poblacions d'Albalat, Almussafes, Cullera, Sollana i Sueca, i per altra, una agrupació d'aquelles localitats que hi queden a la vorera del riu però a la sua part meridional. Es tracta dels pobles de Corbera, Favara, Fortaleny, Llaurí, Polinyà i Riola.

Tot i el que els conceptes comarcals¹⁵⁹ indiquen, es tendeix a incloure aquestes darreres poblacions dintre l'espai geogràfic de la Ribera Baixa, amb una superfície de 208'05 quilòmetres quadrats, situats entre els 39° 17' i 25" Nord i els 3° 26' 00" Est.. Però nosaltres no ho farem físicament per raons metodològiques, encara i que al llarg del present treball farem algunes al·lusions a aquestos indrets, el mateix que a d'altres poblacions valencianes i catalanes, sobretot. La raó no atén a d'altres factors que els assenyalats, donat que el partit judicial de Sueca inclou la Ribera Baixa a més de la població de Tavernes de la Valldigna, que no em inclòs a la investigació per no saturar més la dispersió documental al mateix temps que no entrem en l'eterna polèmica si la Vall deu estar una comarca o pertànyer a La Safor tal com és ara administrativament, malgrat es tracta

¹⁵⁹.- Per la qüestió de la comarcalització i com afecta el nostre estudi, RAMIRO, E. *La Ribera: imatge i territori*. Mancomunitat de la Ribera Alta. 2000. pp. 48-76.

clarament d'una subcomarca.

Així, la comarca és limitada al Nord amb L'Horta, a l'Oest amb la Ribera Alta, al Sud amb La Safor i a l'Est amb la Mediterrània, presentant una costa d'arena en forma de dunes fins el cap de Cullera, amb el seu far, que dona pas a llargues i amples platges de fina arena només interrompudes per la desembocadura del Xúquer, enfilat a la mar mitjançant dues escolleres de 700 mts. de llargària.

La Ribera és una ampla vall quaternària que presenta una planura convexa al·luvial formada per argiles, marga, arenes i légameos del pleistocé, el que dona com a resultat que l'altura màxima de la planura no supere els 10 mts. per damunt del mar, a excepció d'una petita extensió a Cullera, on la Serra de les Raboses, amb una altura màxima de 233 ms. i que entra en contacte amb la mar.¹⁶⁰ Es tracta d'una antiga illa avui unida al litoral pels aluvions. La muntanya és un anticlinal en el que una base juràsica suporta una gran massa de dolomites cretàiques de to clar.

El Xúquer és el principal eix de vertebració, que es comporta, com la immensa majoria dels rius mediterranis, amb freqüents desbordaments. Però també és acompanyat d'una complicada xarxa d'irrigació mitjançant les sèquies i altres elements que fan adquirir a l'aigua un protagonista principal.¹⁶¹

El clima és típicament mediterrani amb una temperatura mitjana anual entre 16° i 17°, i una amplitud tèrmica diària de 7'68° a Sueca. Els estius són calorosos amb una temperatura mitjana de 25° i els hiverns suaus sobre els 10° de mitjana.

Les precipitacions anuals s'acosten als 500 mm. Concentrades especialment a la tardor, amb les típiques pluges intenses produïdes pel fenomen de la *gota freda*, i la intervenció de l'home que han fet un paisatge típic de regadiu,¹⁶² anul·lant la vegetació no agrària i arraconant la fauna a la pròpia de l'Albufera i dels marjals.

Mentre la xarxa viària no ha variat massa entre els anys 1930 i els 1970, estant l'articulació fonamental el ferrocarril València-Cullera (ampliat als 70 a Gandia) que connectava el cap i casal amb Silla (nus de comunicació ferroviària de L'Horta Sud) amb Sollana, Sueca i Cullera amb una llargària de 38 kms. La xarxa de camins presentava un fonamental, corresponent a la carretera nacional i que

¹⁶⁰.- Idem. p. 77.

¹⁶¹.- Per aquesta qüestió resulta imprescindible VVAA (Antoni Furió i Aureliano Lairón eds.) *L'espai de l'aigua. Xarxes i sistemes d'irrigació a la Ribera del Xúquer en la perspectiva històrica*. Ajuntament d'Alzira i Universitat de València. València, 2.000. Vegeu també DOMINGO PÉREZ, C. "El Xúquer i la Ribera: introducció grogràfica". En VVAA. *L'escenari històric del Xúquer*. Actes de l'IV Assemblea d'Història de la Ribera. Ajuntament de L'Alcúdia. L'Alcúdia, 1988. pp. 21-33

¹⁶².- RAMIRO, E. op. cit. pp. 77-78

sortia de València per enllaçar amb Silla, i d'allí anava a Almussafes, Albalat, Sueca i Cullera per continuar cap el sud, mentre Sollana radiava enllaços directes amb Silla, Almussafes, Albalat i Sueca. A més s'hi robava una xarxa secundària que unia Sollana amb les zones albuferenques; Albalat i Almussafes connectaven amb la Ribera Alta; Albalat amb Sueca i així successivament, sense oblidar l'important pes dels camins del terme municipal llur funció era la d'acostament als conreus i viceversa, sense oblidar la importància de la carretera Nazaret-Oliva, llur transcurs va pegat a la costa. La comarca compta amb varis ponts que travessen el Xúquer i que connecten ambdues riberes.

Malgrat estar una comarca litoral, no existien ports degut l'escassa profunditat del mateix i altres inconvenients físics, com ara el tipus de corrents. I això que l'arqueologia ha demostrat cert ús portuari al cap de *l'Illa dels Pensaments*, a Cullera, prop d'on s'alça l'actual far, a l'època romana i després durant l'etapa visigòtica, no descartant-se que en certs moments el punt fora dominat pels bizantins. A l'època islàmica el contacte amb la mar s'efectuava a partir del riu i després la conquesta de Jaume I no s'hi troba gran activitat fins l'època de Felip II, qui alçà torres de vigilància de la costa en previsió de la pirateria musulmana, destacant la *Torre del Marenyet*, que aleshores controlava la desembocadura del Xúquer, però el riu arran de la riuada de 1864, desvià la seua sortida a la mar quedant el seu recorregut final com és a l'actualitat.¹⁶³ Amb tot, l'activitat portuària de Cullera ha estat constant mitjançant la Rada, on s'efectuava la descàrrega d'adobs en barcases i es carregava arròs i taronja amb destinament tant interior com exterior. Paral·lelament s'ha donat sempre una pesca de petita escala llurs petits vaixells es refugiaven al propi riu. A partir de 1967, i amb la creació del Club Nàutic, l'activitat marítima conegué també la incorporació de l'oci com una activitat més, qüestió que també es donaria posteriorment a El Perelló, pedania de Sueca i un dels contactes de l'Albufera amb la mar, on s'hi donava certa activitat pesquera però molt reduïda. En canvi, els termes de Sueca i Sollana eren més propens a efectuar petita pesca especialitzada a l'Albufera.

1.8.1.- *La població: antecedents i evolució al segle XX.*

La comarca ha estat una zona d'una important immigració llur raó de ser era suplir els forts excedents de defuncions que provocava el mitjà físic plasmat en malalties com ara el paludisme o la febre.¹⁶⁴ L'afirmació es basa en els estudis de Cavanilles, qui apuntava que la presència de la major proporció d'adults joves del País Valencià (un 40'5%) era a la Ribera Baixa, el que testimonia l'existència d'un fort corrent migratori.¹⁶⁵

La Ribera Baixa al llarg de l'anterior segle presenta un creixement que es deu

¹⁶³.- Cfr. PILES IBARS, A. *Historia de Cullera*. 1893. Reedició de l'Ajuntament en 1979.

¹⁶⁴.- CASTELLÓ TRAVÉ, J. E. *El País Valencià en el censo de Floridablanca (1787)*. Alfons el Magnànim. València, 1978. p. 124.

¹⁶⁵.- Idem. p. 125.

fonamentalment al descens de la mortalitat, encara i que aquest va estar un procés molt lent, i les constants migracions que es realitzen cap aquesta comarca per raons ja esmentades.¹⁶⁶ Tot això malgrat profundes crisis com ara la *cucaratxa*, nom amb el que es va conèixer l'epidèmia de grip durant la tardor i l'hivern de 1917-1918; la guerra civil, i els constants moviments migratoris que també la Ribera Baixa va patir com a emissora, sobretot als anys 50. A més, al llarg del següent estudi, també hi farem referència a un fenomen poc estudiat com ha estat el moviment poblacional existent al llarg de la guerra civil a una comarca de la reraguarda valenciana, que si bé observà com la marxa d'homes al front minvava el seu nombre d'habitants, rebia una població afegida que arrossegaria no pocs problemes. Una mostra del moviment migratori ens la dona Sollana de la següent manera:

MOVIMENT MIGRATORI A SOLLANA 1921-1950								
ANY	EMIGRACIÓ	IMMIGRACIÓ	ANY	INMIGRACIÓ	EMIGRACIÓ	ANY	EMIGRACIÓ	INMIGRACIÓ
1921	26	4	1922	26	14	1923	12	14
1924	14	2	1925	36	6	1926	27	4
1927	52	5	1928	8	2	1929	35	5
1930	58	5	1931	6	14	1932	26	7
1933	16	7	1934	15	2	1935	55	9
1936	5	6	1937	2	23	1938	7	26
1939	3	54	1940	45	5	1941	4	38
1942	4	22	1943	1	16	1944	1	22
1945	20	2	1946	96	2	1947	3	38
1948	52	8	1949	6	22	1950	5	72

Font: IVEI. *Pla Preparatori de Sollana, 1952.*

Així les coses veiem l'evolució poblacional de la Ribera Baixa al següent quadre:

¹⁶⁶.- Vegeu també VVAA. *Estudis sobre la població del País Valencià*. Alfons el Magnànim-Institut Juan Gil-Albert. 2 vols. València, 1988. A Sollana, a les primeries de segle, s'apostaren moltes famílies provinents d'altres províncies, procés unit a una alta natalitat. Després de la guerra també s'instal·laren moltes persones degut a la revalorització del camp. Per altra banda, les autoritats locals feren *salir el término personal indeseable que se había estacionado* (parla dels evacuats). IVEI. *Pla Preparatori de Sollana, 1952*. A Almussafes també es donà un marcat procés migratori, destacant l'emigració a la República Dominicana de 21 famílies. *Diccionario Geográfico de España*. Ediciones del Movimiento. Madrid, 1957. Vol. II. P. 20. A Cullera es donà una emigració a França al temps que arribaven forasters castellans. En 1950, el 87'79% de la població havia nascut al terme, el 5'79% a d'altres municipis de la província, el 6'15% a la resta de l'Estat i un 0'27% eren estrangers. Idem. Vol. IX. pp. 16-178. Per contra, a Sueca, els nascuts al terme eren el 85'1%, els nascuts a d'altres municipis de la província, el 7'2%, i a d'altres províncies, el 7'7%. Idem. Vol. XV. pp. 787-790.

ANYS	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
HABITANTS	33093	40967	40023	40184	44963	46846	46077

Font: Elaboració pròpia a partir del *cens agrari d'Espanya. Octubre 1962. I.N.E. Madrid, 1964.*

Per tal de conèixer quin va estar el moviment poblacional a la Ribera Baixa fem un cop d'ull a l'evolució poble a poble de les poblacions que conformen la comarca en el període que pretenem estudiar:

ALBALAT							
ANYS	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
HABITANTS	2625	2850	2928	2990	3180	3342	3354

Font: Idem.

El creixent poblacional del poble presenta una tímida tendència a l'alça fins i tot a l'any 1960, encara que el seu valor resulta pràcticament similar al de l'any 1950, tal vegada degut al procés d'emigració que va conèixer el nostre País tot i seguint les pautes de la *pell de bou* a la dècada del 50. Repassant, entre 1900 i 1910, l'augment d'habitants ronda el 8%, exactament el 7'9%, el que representa un saldo favorable de 225 persones. Això ve a comunicar que el comportament demogràfic d'Albalat s'instal·la dintre de les coordenades típiques del País Valencià per aleshores.

A la segon dècada del segle XX, la tendència a l'alça de la població coneix una recessió encara i tot que no detén el seu creixement, situant-se en un positiu 2'6% (78 persones més), malgrat l'epidèmia de grip de 1918 que, sens dubte, afectà a la població.¹⁶⁷ La situació es repetiria entre 1920 i 1930, on l'augment poblacional tot i que continua la seua progressió, decau fins situar-se en un 2%, és a dir, que numèricament el saldo positiu hi baixa a 62 persones.

Aquest comportament s'explica per la tendència a l'emigració del camperol pobre que n'era el més propens a plegar les seues pertinències per tal de dirigir-se a cercar fortuna, mentre que els propietaris, per petits que foren, sempre tenien el seu tros de terra per tal d'amortiguar els efectes negatius de possibles circumstàncies adverses.¹⁶⁸

Per contra, encara i que continuant amb la tendència alcista, la dècada dels 30, ens dona un saldo positiu de vora un 6% (5'9%, 190 persones més), que quasi

¹⁶⁷.- Nosaltres hem estudiat la incidència de l'anomenada *cucarabxa*, nom amb el que es va batejar l'epidèmia a les nostres terres, en el poble de Cullera: "La <cucarabxa>: grip a Cullera. 1918." A *BMI Cullera*, nº 6, desembre de 1990. pp. 20-24. Els pormenors de l'efecte de la malaltia a la ciutat riberenca les repassarem a l'hora d'analitzar el seu comportament demogràfic.

¹⁶⁸.- Cfr. ALCÀZAR i GARRIDO, J. *Empobriment i rebel·lia. (Els proletaris rurals de L'Horta-Albufera a l'època dels avalots. 191-23)*. Ajuntament de Catarroja. Sueca, 1986. pp. 134-136.

triplica el resultat de la dècada anterior, tal vegada per la recuperació d'emigrants que pateixen la crisi en les seues carns.¹⁶⁹ Però, en tot cas, cal observar la picaresca sortida només acabar la guerra civil consistent en ocultacions de finaments i multiplicació de cartilles de racionament a nivell individual. Amb tot cal explicar que la guerra civil no va estar un factor excessivament negatiu per a la més petita de les comarques riberenques¹⁷⁰ malgrat que desconeixem l'amplària de l'èxode patit per tot arreu de la comarca després del triomf franquista.

Pel que fa a la dècada compresa entre 1940 i 1950, el segur és que contemplem un nou augment que se situa en el 4'8%, que o bé correspon a una recuperació del període bèl·lic, encara que com hem vist no va estar massa profund, o bé podem dir que resulta lleugerament inflat degut a la picaresca del moment amb tot un maremàgnum de mercat negre amb la consegüent duplicació i triplicació de cartilles ja apuntat,¹⁷¹ tot i que nosaltres no hem detectat que aquesta pràctica resultara molt evident en la comarca.¹⁷²

¹⁶⁹.- L'impacte de la crisi de 1929 va fer-se efectiu a la Ribera Baixa en el moment que es feren efectius els tractats d'Ottawa. L'arròs, sobretot, com a element d'exportació agrària rebé un considerable descens de la demanda exterior que estudiarem al capítol de l'anàlisi econòmica de la comarca. Cfr. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características y desarrollo de la violencia política en la Ribera Baixa (1936-1945)*. Malta de Encuentros. València, 1996. pp. 40 i ss.

¹⁷⁰.- Per exemple, a Cullera, on hem estudiat el procés bèl·lic, el total de les morts produïdes directament per la contesa s'elevà a 164, el que significava que una de cada vuitanta persones de la localitat pagaria amb la seua vida els efectes de la guerra. És a dir, que només un 1'25% de la població resultà mort per causes relacionables amb la guerra civil, comprenent les baixes del front, els afusellaments de desertors, el mal anomenat *terror roig*, els bombardejos, la repressió franquista organitzada i les víctimes del terror falangista, encara que no coneguem el nombre dels possibles finats als diversos hospitals per causes derivades de les ferides rebudes en combat amb posterioritat a la guerra, o exterminats als camps de concentració nazis o en accions de la Resistència francesa, tot i que sabem que alguns cullerencs en nombre no major de 12 conegueren aquestos dos darrers casos de risc. Tampoc no sabem el nombre de veïns de Cullera que van estar afusellats fora del País Valencià o dels que, si els hagué, no van estar apuntats al llibre registre de defuncions del jutjat del poble. Malgrat aquestes llacunes profundes estem en disposició d'afirmar que el percentatge obtés no resultaria massa inadequat. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra. Un poble valencià a la reraguarda*. Ajuntament de Cullera. València, 1991. pp. 223-226.

¹⁷¹.- Segons Enric Chulio, de Cullera, entrevistat en juliol de 1992, la possessió de varies cartilles de racionament es devia menys a la picaresca que a l'acció directa dels caps del *Movimiento* i la Guàrdia Civil. Afirmar que *ací en Cullera era molt difícil amagar una defunció en eixe sentit. Jo estava en la càrcer, però per la meua dona vaig enterar-me que algunes persones tenien facilitat per aconseguir més cartilles. No falla: totes eren "fabxes". Quan vaig sortir de la presó, m'ho confirmaren altres persones. Podem dir que molt poca gent que no era significativa o d'ells va tindre més d'una cartilla.*

¹⁷².- Els nostres entrevistats coincideixen en afirmar que aquesta defraudació encara que existint no va aparèixer apenes i que no tingué importància. Segurament aquesta pràctica va estar més a l'abast dels grups propers als vencedors. A banda d'això, hem de tenir en compte que tractem sobre un àmbit rural i als pobles la gent es coneix, encara que també s'estableixen una sèrie de vincles que poden fer-nos errar en les nostres apreciacions. El que sembla segur és que als pobles, i més a aquestos petits, la picaresca era practicada en la seua major part per persones afins als vencedors.

Als anys cinquanta, l'estabilitat poblacional es converteix en la norma, donat que el nombre d'habitants a penes varia: només un 0'3%, el que equival a 12 persones. Les raons s'han de cercar en el fort desenvolupament de l'Europa Occidental, que comportava una alta demanda de mà d'obra. Moltes famílies riberenques aprofitaren aquesta nova conjuntura del capitalisme europeu per tal d'emigrar, i això minvava el creixement demogràfic de la comarca.

Per Almussafes trobem un comportament similar:

ALMUSSAFES							
ANYS	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
HABITANTS	2267	2602	2822	2841	3162	3359	3448

Font: Idem.

També Almussafes presenta una tendència a créixer pel que pertoca a la població. Així, passà de 2267 habitants en 1900 a 3448 en 1960, encara que aquest desenvolupament poblacional no correspon a una tendència sostinguda. Podem apreciar dos moments capitals. Per una banda, fins 1920 podem veure que el creixement és prou accentuat, i, per altre costat, observem que entre aquest any i 1930 s'estanca per a passar a estar ascendent de nou fins 1950, quan es coneix novament un deteniment, encara que no hi ha en cap moment un punt d'inflexió.

Entre 1900 i 1910, el creixement real resulta prou alt, el 12'8%, traduït en un saldo favorable de 335 persones, el que delata un comportament semblant al d'Albalat, comportament que també és adaptable a la dècada compresa entre 1910 i 1920, que ve a reflectir una nova tendència al creixement demogràfic, encara més acusat que a Albalat, doncs si en aquesta darrera població riberenca l'augment en aquest període ascendia al 2'6%, Almussafes ho triplicà amb un resultat d'un favorable 7'7%, el que equival a 220 persones més. Les raons podem cercar-les en un moviment migratori amb menys incidència, i tal vegada perquè la *cucaratxa* hi va estar més suau a aquesta població.

Si feble va estar el creixement d'Albalat entre 1920 i 1930, més encara resultà el d'Almussafes, que va conèixer al mateix període d'un paupèrrim saldo favorable del 0'6%, el que equival a un total de 19 persones. La migració almussafenca va estar més procliu al llarg d'aquesta dècada? Es va contraure la natalitat? Pot ser que el primer factor interrogat portés al segon? No ho sabem. El cert és que durant el anys que, aproximadament, coincideixen amb la Dictadura, constatem un sòlid deturament del creixement demogràfic a Almussafes.

Al respecte volem recordar una afirmació que ens va fer Salvador Andrés, de Sollana, entrevistat en agost de 1993: *En realitat durant la guerra no vam patir fam. La fam la patirem quan s'acabà.* Aquest testimoniatge directe simplifica moltes afirmacions dels nostres entrevistats en aquest sentit.

No ocorre el mateix amb la dècada següent, que resulta estar la segon en augment del període estudiat. En efecte, al transcurs dels anys 1930 i 1940, la variació positiva sobrepassa el 10%, el que representa 321 persones més. Això ve a estar una altra data que ens confirma que l'impacte bèl·lic no va estar tan dolent per als pobles de la Ribera Baixa, i per extensió a una bona part del País Valencià.

Per al temps comprés entre 1940 i 1950, continuà l'augment ferm i ens dona un saldo favorable de 197 persones, un percentatge del 5'8%, el que parla també del poc èxit, si és que existí de la picaresca típica de postguerra, encara que sembla que aquesta més bé va resultar un fenomen més urbà que altra cosa.

La dècada compresa entre 1950 i 1960 presenta una tendència cap a l'estabilitat, i en aquest cas no tan pronunciat com al cas d'Albalat, donat que per Almussafes l'augment poblacional significà un saldo positiu de 89 persones, un 2'5% i amb seguretat podem parlar d'un procés migrador que serà present al llarg d'eixos anys. Així, en 1950 emigraren 31 persones i vingueren 31.¹⁷³ Veiem Cullera:

ANYS	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
HABITANTS	11947	13556	13075	13325	15005	14831	14103

Font: Idem.

La segon gran població de la Ribera Baixa presenta un comportament poblacional força curiós donat que als anys compresos per la nostra recerca es presenta una notable diferenciació, marcant les successives dècades de manera que no apareix una continuïtat palpable entre episodis. Això ja ens alerta d'una tendència en unes ocasions migratòria, en altres receptora però que clarament indica que els creixements produïts en les dècades de 1900-1910, 1920-1930 i 1930-1940 supera en gran mida les esperances de nombrosos cullerencs que cercaren en l'emigració la vàlvula d'escapatòria per tal de fugir d'unes condicions econòmiques realment desfavorables.¹⁷⁴

Ja s'ha apuntat que el segle començà amb un fort creixement, i la diferència positiva de 1609 persones que s'observa en el transcurs de la seua primera dècada ve a significar que Cullerà participa de les tendències poblacionals del País Valencià, encara que l'augment no arriba a tenir les proporcions de Sollana, Sueca o Almussafes i significa un potent 11'8% positiu.

Al 1920 trobem que la població cullerensa ha disminuït durant la darrera

¹⁷³.- Arxiu de la Diputació Provincial de València (en avant ADPV). 2.10.1/2.1.4.8.8.2. *Mapa Nacional de Abastecimientos de Almusafes*. A la Font s'assenyala que els menors de dos anys són 130, els compresos entre els 2 i els 5, 256; de 6 a 15, 582; de 16 a 65, 2157 i majors de 65 anys, 234. Segons el llibre de festes de juliol de 1953, la taxa de natalitat era del 18 per mil en 1950, mentre que al llibre de festes de 1956, s'assenyalava una taxa de natalitat del 19 per mil i la de mortalitat se situava entorn al 9 per mil.

¹⁷⁴.- Cfr. TORRES FABRA, R. C. "L'evolució...". op. cit.

dècada en 481 ànimes, el que arplega un saldo negatiu de -3'6%. Varis factors s'uneixen per tal d'explicar-nos aquesta disminució de la població: per una banda els luctuosos successos ocorreguts en 1911,¹⁷⁵ que van tenir un efecte negatiu pel que pertoca a l'emigració;¹⁷⁶ i per altre costat l'esclat de la Guerra Gran, que provocà una gran demanda de mà d'obra per la indústria catalana, sense oblidar que una de les causes fonamentals d'aquest comportament rau directament en l'impacte de la *cucarabxa*, que, com hem pogut comprovar, en aquesta població va estar devastador.¹⁷⁷

La dècada compresa entre 1920 i 1930 va estar caracteritzada per un lleuger

¹⁷⁵.- Cfr. CHUST CALERO, "Cullera, 1911: ¿Mite o realitat social. En *Quaderns de Sueca*, nº IX. Sueca, abril 1987. pp. 87-106. PEDROS, S. "Revolta a Cullera, 1911". En *I Congrés d'Història del País Valencià*. Vol. IV. València, 1978. pp. 603-622. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit.. pp. 39- 44. Del mateix autor, "1911: la revolució". En *BMI Cullera*, nº 2. Cullera, 1989. pp. 18-22. PÉREZ BLASCO, S. *Cullera, 1911. La protesta d'un poble*. 7 i mig. Benicull, 1999.

¹⁷⁶.- A l'agost de 1988 vam entrevistar a Salvador Borràs. Aquesta persona ens va confirmar que pels anys 30 tornaren a Cullera 10 o 12 encausats pels successos, alguns d'ells amb la seua família. Agustín Tritón (+), entrevistat uns dies més tard confirmà l'apreciació: *Jo era un crio quan ocorregueren els successos, tenia 9 anys, però sé que fugiren molts homes a banda dels que tancaren, i molts s'emportaren a les seues famílies. Alguns tornaren anys després, sobretot després de proclamar-se la República. D'altres ja no tinguérem més notícies*. El cert és que aquestos dos testimoniatges no s'hi veuen reflectits amb altres ni amb cap altra documentació. Als escrits de Lambert Olivert Arlandis, poeta, escriptor i erudit local, custodiats pel seu net, Lambert Olivert Figueres al seu arxiu particular (en avant APLOF), trobem en el relat *El concierto de las hadas*. Mecanoscrit inèdit, una al·lusió directa als successos en forma de conte, i deixa entreveure que al menys 45 persones emigraren del poble per la seua relació amb la revolta. A més, vam tenir ocasió d'interrogar a Maria Jover, filla de Joan Jover Corral, alies *Xato de Cuqueta*, un dels caps de la sublevació i principal sospitós de l'assassinat del jutge de Sueca, Jacob López de Rueda, el 18 de setembre de 1911. La dona no va voler accedir a l'entrevista. De tota manera, Salvador Borràs constata que Hilari Arlandis, altre dels caps de la revolta, desaparegué després dels fets i, segons el mateix Borràs, viatjà a la URSS i, a la seua tornada, en 1921, va estar un dels fundadors del PCE. Posteriorment va dirigir l'escissió del POUM a València. Vegeu BORRÀS, S. "Hilari Arlandis". En *Biografías de hombres ilustres de Cullera*. Ajuntament de Cullera, 1999. De tota manera, l'Arlandis tornà a aparèixer en 1914, quan els forners de València van pujar el preu del pa. Els obrers van reunir-se a la Casa del Poble per estudiar la manera de combatre l'amenaça que suposava l'encariment del pa. Hilari va proposar que s'actués de forma paral·lela a com ho havien fet els treballadors catalans amb la vaga general. El delegat del Govern va suspendre l'acte originant-se un tumult formidable. Cfr ALCÁZAR i GARRIDO, J. *Temps d'avalots al País Valencià (1914-1923)*. Diputació de València. València, 1994. pp. 176-177. Segons Alcàzar, Hilari va estar dirigent de la Regional de Levante en el Congrés de 1919. En 1921 va estar al Primer Congrés de l'Internacional Comunista i després va estar un dels líders més destacats de la facció sindicalista-comunista de la CNT. En 1922 ingressà en el PCE i va exiliar-se a París pel seu activisme contra la guerra del Marroc. Va tornar quan la Dictadura i fou empresonat. Va estar membre de la Federació Comunista Balear i, després, del Bloc Obrer i Camperol. Durant la guerra civil ingressà en el PSUC. Vegeu ALCÁZAR i GARRIDO, J. "Arlandis, Hilario". En *Diccionario Histórico de la Comunidad Valenciana*. Editorial Prensa Valenciana, S. A. València, 1992. p. 93. Un seriós acostament biogràfic a BOHIGUES ARLANDIS, S. "Hilari Arlandis: un passeig per l'esquerra". En *III Jornades d'Estudis de Cullera*. Set i mig. Benicull, 2000. pp. 493-504.

¹⁷⁷.- Cfr. TORRES FABRA "<La cucarabxa>..." op. cit.

augment xifrat en 260 persones, és a dir, un 1'9%. La política desenvolupadora de Primo de Rivera sembla que no hi va suposar un marc favorable pel que pertoca a la Ribera Baixa i encara que l'emigració va disminuir les taxes de recuperació poblacional es presentaren més bé magres.

Els deu anys posteriors marquen un creixement poblacional de 2.170 habitants, un 11'1%, què, després d'observar el comportament anterior ens fa pensar que aquesta xifra està encoberta. Pensem que la crisi provocada per la guerra civil (morts, exili, desapareguts, dèficit de naixements, etc.) ens fa afirmar amb tota seguretat que l'increment artificial de la xifra ve donat per la importància de les cartilles de racionament, el que provocava no comunicar defuncions o, simplement, estar donat d'alta en dos o més cartilles per a poder aprovisionar-se de més queviures. La prova rau en el comportament demogràfic de la següent dècada. Amb tot, no hem d'oblidar que la Ribera Baixa va estar durant tota la guerra a la reraguarda, el que vol dir que conegué una població afegida provocada per l'arribada d'evacuats.¹⁷⁸

Entre 1940 i 1950, els paràmetres ja tornen a la normalitat. S'aprecia que al llarg d'aquesta dècada la població cullerensa descendeix en 174 persones, el que vol dir un descens de l'1'1%,¹⁷⁹ i a la dècada següent s'aprecia un nou descens poblacional, aquesta vegada de 728 persones, un 5'1%, com és clar, aquests dos darrers percentatges negatius.

SOLLANA

ANYS	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
HABITANTS	1819	3171	3493	3457	3726	4024	4060

Font: Idem.

Novament trobem un fort augment poblacional a la primera dècada del segle XX. Ignorem les causes donat que no hi existeix documentació a l'Ajuntament, però hem de sospitar que aquest brutal ascens de la població de 1352 persones, quasi un 175%, el que suposaria no pocs problemes d'habitatge i integració social. A més, l'augment continuà a la següent dècada, encara que més moderat però amb tot molt alt, un 110%, i això que Sollana també va patir els efectes de la grip. A la dècada dels 20 als 30 disminuï la població lleugerament, tal vegada per un saldo negatiu migratori, mentre que el cens de 1940 ens fa reafirmar-nos amb l'exposat

¹⁷⁸ - Per exemple, a Cullera arriben a comptabilitzar-se 350 evacuats. AHMC. Capsa 779.

¹⁷⁹ - En aquest temps trobem documentació directa sobre el fet emigrador a l'AHMC. Es tracta d'una llista on hi han apuntades dues famílies amb un total de nou persones i que emigren a França en abril de 1949. De tota manera sembla que el règim no contemplava l'emigració exterior amb bons ulls, ja què trobem una demanda de passaport per part de dos germans, José i Juan Beltràn, de 22 i 24 anys respectivament i s'observen fortes reticències per part de la guàrdia civil, donat que ambdós es manifesten jornalers i sense recursos econòmics. Finalment van estar expedits els corresponents passaports encara que a l'epígraf corresponent a *motivo de la demanda del documento* podem llegir: *turismo*. AHMC. s/s nº capsa. Expedients varis 1946-1950. Tot un eufemisme l'emprat per les autoritats.

fins ara. La resta queda emmarcada al procés global.

SUECA

ANYS	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
HABITANTS	14435	17178	17915	17571	19890	20294	20612

Font: Idem. .

La capital de la Ribera Baixa és el màxim exponent de tot l'apuntat fins ara: el creixement poblacional va estar constant malgrat algunes etapes d'escàs creixement, degut sobretot a l'emigració.

Així, doncs, en el conjunt comarcal observem un alt creixement a la primera dècada de segle que se situa en un expressiu 123'8%, mentre els efectes de la grip i sobretot de l'emigració comportaren un lleuger descens per recuperar-se tímidament la següent dècada i restar amb un creixement suau fins 1960, moment al qual trobem un petit descens degut a l'emigració,¹⁸⁰ que significà tot un baló d'oxigen per a l'economia espanyola. Així, les paraules de Franco de 1940, *hacia los 40 millones de españoles*,¹⁸¹ devia limitar-se a un augment de la natalitat sense més.

1.8.2.-La constant de l'emigració

Ja s'han fet alguns apunts sobre aquesta realitat riberenca, a més de disposar d'un excel·lent treball sobre el tema¹⁸² i també farem referència al mateix al llarg del present treball. El primer moviment migratori de postguerra va estar els continus trasllats de vençuts de presó en presó i/o fins el lloc d'execució,¹⁸³ de manera que aquest poblacional arribà a superar inclòs a les autoritats locals. Per això no estranya que, davant un manament del Governador Civil a l'alcalde d'Almussafes per tal d'enviar un nombre indeterminat de detinguts a València, li contestara que *proporcionen camiones para ello*.¹⁸⁴ Altres col·lectius implicats en

¹⁸⁰.- CAZORLA PÉREZ, J. "Emigración y subdesarrollo: el contexto socio-político de un fenómeno actual". En *Agricultura y Sociedad*, nº 11. Ministeri d'Agricultura. Madrid, abril-juny de 1979. pp. 111-127. Segons l'autor, el radical canvi en política econòmica comportà una *exportación de capital humano*, que es devia a les següents premisses: un desenvolupament amb procés de continuïtat, irreversible i imparabile; i un augment del consum intern que acabaria per entrar a tot arreu però existint classes que no gaudien d'ell. Com que el treball no era permanent i la conjuntura així ho permetia, la sortida fou l'emigració. Per Cazorla, l'estalvi de cada emigrant era de 20.000 pts. i com que el salari mitjà interprofessional en 1973 era de 75.340 pts. l'impacte de les remeses de divises superava al valor de la producció agrària.

¹⁸¹.- *Semanario Gráfico Nacional Sindicalista*, 17 de febrer de 1940.

¹⁸².- CURZIO, L. op. cit.

¹⁸³.- Cfr. PUIG i VALLS, A. "La guerra civil espanyola, una causa de l'emigració andalusa en la dècada dels 50?". En *Recerques*. Curial. Barcelona, 1995. pp. 53-69.

¹⁸⁴.- AHMA. Llibre 31. 29 de maig de 1941.

aquesta emigració forçada van estar els refugiats, tot un trencaclosques¹⁸⁵ i els mendics. Per exemple, complint les ordres del Governador Civil de 24 de maig de 1944, van estar retinguts a Sueca un total de 27 mendicants als que es tornà als seus pobles respectius: 11 de la província de Ciudad Real, 4 de la d'Alacant, 3 de la d'Almeria, 2 de la de Múrcia, i 1 de les províncies d'Albacete, Àvila, Càceres, Granada, Guadalajara, Madrid i Toledo.¹⁸⁶

A partir de les darreries dels anys 40 s'intensificà el moviment migratori voluntari, o siga, afavorit per la conjuntura.¹⁸⁷ Les condicions econòmiques eren tan penoses que els trasllats per causa de treball es convertiren en veritables odisses quan no terribles postals de l'època. Per exemple, el 2 d'abril de 1948, un tauleller suecà, amb esposa, tres fills i el seu sogre al seu càrrec, va rebre, per als temps que corrien, una magnífica oferta de treball a Saragossa però no disposava de mitjans per pagar el viatge, de manera que acudí a l'alcalde per tal d'aconseguir un bitllet de tren. Aquesta qüestió es repetí en nombroses ocasions.¹⁸⁸

L'eclosió migratòria vingué a partir de 1956,¹⁸⁹ malgrat certes reticències del règim que veurem més avant.¹⁹⁰ Pel que fa a la destinació exterior definitiva dels riberencs: França, les mines de carbó belgues i Alemanya, fonamentalment, encara que algun que altre anà a Amèrica,¹⁹¹ mentre que la interior va estar el Guadalquivir i Amposta.¹⁹² És a dir, terres d'arròs.

El lloc preferit per a les migracions estacionals va estar França, tant en la vessant de la verema com de les noves explotacions arrosseres de la Camargue, a la Provença. En un principi les condicions d'acollida¹⁹³ i de treball dels emigrants¹⁹⁴

¹⁸⁵.- AHMC. Capsa 798.

¹⁸⁶.- AHMS. Negociat Central 1944.

¹⁸⁷.- Vegeu FERNÁNDEZ ASPERILLA, A. "La emigración como explotación de mano de obra: el fenómeno migratorio a Europa durante el franquismo". En *Historia Social*, 30. UNED. València, 1998 pp. 63- 81.

¹⁸⁸.- Idem. 1948.

¹⁸⁹.- Vegeu SHANIN, T. "El advenimiento de los campesinos: emigrantes que trabajan, campesinos que viajan y marxistas que escriben". En *Agricultura y Sociedad*, nº16. Madrid, juliol-setembre 1980. p. 50-70.

¹⁹⁰.- Per exemple, les autoritats locals expedien certificats com a turistes per als treballadors, el que va ser que el Governador Civil, cridara l'atenció els alcaldes. AHMS. Negociat Central. 1957. 14 de febrer de 1957.

¹⁹¹.- Cfr. PALAZÓN FERRANDO, S. "La emigración española a América Latina durante el primer franquismo (1939-1959). Interpretación y reanudación de una corriente tradicional". En *Anales de la Universidad de Alicante*. nº 8-9. Vidal Leuka. Alacant, 1991-1992. L'autor assenyala que la província de València participà d'aquesta emigració en vora un 3% del total, més 16.000 persones en total.

¹⁹².- AHMC. CAC. ss. classificar.1956-1957. En total, més de 100 famílies suecanes. AHMS. Capsa Diversos. Ni què dir que es feren informes de tots els compresos. Idem.

¹⁹³.- Per a les condicions d'acollida, idem.. pp. 199-205

eren més que lamentables, encara i que comparades a les que gaudien a la Ribera Baixa tampoc eren més dures. A més, de seguida s'emportaren algunes dones per a fer els dinars. Molt al seu pesar, les autoritats riberenques mitjançant el sindicalisme vertical arribaren a establir una sèrie de condicions per aquestos treballadors: segur de malaltia, viatge pagat, serveis d'aigua potable i higiene i un salari de 20.000 francs francesos per hectàrea.¹⁹⁵

A les altures de 1959, l'emigració estacional a França ja era normalitzada, de manera que a Arles-sur-Rhone es reuniren el president del Sindicat d'Arrossers de França, M. Clarel, M. Reynaud, Secretari del mateix i cinc patrons francesos. Per part espanyola hi eren M. F. Díaz Reig, Secretari General de l'Institut Espanyol d'Emigració; M. Espinosa, Cap del Sector *Campo Social*, de l'organització sindical; J. Sanz Catalá, agregat d'afers socials a l'ambaixada espanyola a París, M. Riete, de l'Institut Espanyol d'Emigració; J. Sánchez Alberola, de l'organització sindical, i V. Carlos i J. Ubernia, representats sindicals agrícoles. Els acords van estar en funció del salaris (un mínim de 105.000 francs) fixant-se els treballs a realitzar però es deixava en mans espanyoles tot el referent a comoditats, etc¹⁹⁶

CAPÍTOL II L'ESDEVINDRE DE LA COMARCA ABANS DEL FRANQUISME

2.1.- *El microcosmos riberenc*

La Ribera Baixa va conèixer des de les dècades finals del segle XIX la implantació definitiva del sector serícola acompanyat d'una expansió constant de

¹⁹⁴.- Per a un perfil de l'emigrant temporal riberenc, idem. pp. 141-156. Per a les motivacions, 184-198. A l'Arxiu Judicial de Cullera tenim 82 fixes entre 1955-1960 totes adreçades a la Camarga i quasi sempre es tracta de les mateixes persones.

¹⁹⁵.- AHMS. Falange. Capsa T. 20 de març de 1957. També CURZIO, L. op. cit. pp. 157-188 i 207-228.

¹⁹⁶.- AHMC. CAC. 5 de març de 1959.

l'explotació taronjaire¹⁹⁷ constatable no tan sols en les estadístiques sinó també a les nombroses restes arquitectòniques que han incidit en el conjunt espacial de la comarca¹⁹⁸ i als canvis haguts en les relacions socials dels seus habitants, donant lloc a una conformació particular de l'estructura de la propietat de la terra i dels sistemes de tinença. Analitzant aquesta realitat, distanciada de la tòpica i costumista imatge idíl·lica d'un *Llevant felicitat*,¹⁹⁹ resulta imprescindible reelaborar el discurs tradicional quan observem la situació real de les principals poblacions de la comarca.

En el plànol purament social, les desigualtats oferien una panoràmica ben diàfana, podent constatar l'existència d'una minoria caciquil que entroncava tots els aspectes de la vida quotidiana incloent les relacions socials. Front aquesta dominació anava dibuixant-se una classe mitjana que descansava sobre els professionals liberals -metges i advocats, sobretot-, i que es decantava vers el republicanisme com a efecte opositor i dipositari d'una organització basada en la bel·ligerància vers les forces caciquils. Com a darrer grup social trobem el camperolat, dividit entre els potents arrendataris i mitjans propietaris, que basculaven entre les dos forces anteriors, i un ample proletariat agrari, al que s'afegien pendularment els petits propietaris que també presentava una doble besant: per un costat, els jornalers que es trobaven dintre de les relacions clientelistes caciquils, generalment sota la tutela dels sindicats catòlics, i la resta, que, lluny de presentar una massa descontrolada i desorganitzada, presentava característiques associatives potents i definides, no dedicades únicament a la resistència front el capital, sinó capaces d'entaular estratègies puntuals i realistes que escapen a la concepció excessivament àcrata que se'ls ha volgut atribuir.

El retrat del primer grup, i que res té d'envejar amb els *señoritos* de l'Espanya latifundista, podem trobar-lo en la persona de Juan José Rico Ferrer, (a) Macoc, personatge que sortirà prou sovint al llarg del present treball, gràcies a que disposem de les seues memòries i a més pel pes aclaparador que jugà en la política local cullerensa i, per extensió, riberenca. Nascut a Cullera en 1885 a la seu d'una família de grans propietaris agraris, rebé de la mateixa una educació profundament conservadora, cursant estudis als col·legis religiosos i traslladant-se a Madrid per tal

¹⁹⁷.- Cfr. VVAA. *La qüestió agrària al País Valencià*. Aedos, Barcelona 1978. pp. 19 i ss.

¹⁹⁸.- Cfr. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. "Catalogació del patrimoni industrial de la Ribera Baixa". En *Butlletí de l'Associació Valenciana d'Arqueologia Industrial*. Número 4, primavera-estiu 1993. València, 1993. pp. 7-11.

¹⁹⁹.- Cfr. ALCAZAR i GARRIDO, J. *Temps d'avalots al País Valencià (1914-1923)*. Diputació de València. València, 1989. Donat que tractem d'una comarca marítima, la Ribera Baixa presentà un marcat caràcter contrabandista. SILVESTRE i DIAGO, R. contrasta aquesta activitat com a més que comú al segle XIX. Cfr. "Les revoltes de 1869 i 1872". Programa de festes. Ajuntament de Cullera. 1997. pp. 76-78. Segons Salvador Borràs, el contraban va estar prou premés fins la II República i participava prou gent. El producte més comú va estar el tabac, malgrat que durant la Dictadura de Primo prengueren prioritat les màquines d'escriure. La Guàrdia Civil no va mostrar interès en la lluita contra el contraban, donat que, seguint a Borràs, també hi participava. La República intentà frenar sense èxit aquest negoci. Va estar el franquisme, com veurem, el que cercenà la pràctica en teoria.

d'efectuar estudis superiors. Per regla general, la *rizocràcia* riberenca tendia a que els seus descendents es formaren en dos àries fonamentals: legislativa i tècnica. En el cas d'aquesta darrera sempre en la seua besant agrària. Així, Rico tornà a Cullera, en 1906, amb el títol d'enginyer agrònom.

La vida d'aquestes persones fluctuava entre la supervisió de les seues propietats i la comoditat que les seues rendes els oferia: trasllat durant l'estiu al xalet de la platja, estades a la seua casa del Brosquil a les temporades de l'arròs, estades en balnearis, freqüents viatges per tal de conèixer món, etc. Inclòs visites com ara a l'Exposició Universal de Barcelona, en 1930.²⁰⁰ A més, al tractar-se d'un reduït grup social, la tendència de les famílies era la d'unificar patrimonis mitjançant els matrimonis entre els seus fills. La resta del temps lliure, que per a aquestes persones era molta, la dedicaven a la devoció mariana i, com no, a la seua participació en la política local amb clars interessos partidistes. Així, Rico milità en el Partit Liberal com a regidor arribant a l'alcaldia en 1913, que ocupà ininterrompudament fins 1923, declarant-se *monàrquico por herencia y principio*,²⁰¹ el que li feia deprecia els polítics no dinàstics.²⁰²

La dinàmica política es desenvolupava als casinos, on les postures es radicalitzaven, d'ací que destacara el Casinó Conservador, transformat després en monàrquic, fins 1927, per convertir-se després en la seu de la Unió Patriòtica. Des d'aquests casinos es promocionaven les candidatures de Peris Mencheta,²⁰³ el marquès de Castellfort i Muga. El mateix passava amb els senadors.²⁰⁴ Però els cacics extenien a totes les institucions els seus tentacles: Jutjat Municipal, Comunitat de Llauradors, Sindicat de Policia Rural, Sindicat de Recs, etc. eren controlats per la *rizocràcia* riberenca.

En canvi, no ocorria el mateix als ajuntaments. A Cullera, únic poble de la Ribera Baixa, junt a Sueca en algunes ocasions, on la representació estava més repartida per la potència blasquista i el suport del proletariat agrari, com veurem després. Així, de 18 regidors, només es comptabilitzaven 8 monàrquics a Cullera. La resta, republicans, que obstruïen en el possible el quefer dels cacics locals fins l'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera,²⁰⁵ que es va viure com a una

²⁰⁰.- RICO FERRER, J. J. *Memorias*. Manuscrit inèdit. Arxiu Particular de Joaquín Rico Casamijana. Cullera. pp. 1-23.

²⁰¹.- Idem. p. 27.

²⁰².- Idem. p. 29.

²⁰³.- Va morir en 1920. Era el propietari d'*El Noticiero Universal*, de Barcelona; *El Noticiero*, de Sevilla; *La Correspondència de València*, i, com no, l'Agència Mencheta. Natural de Sueca va ser un dels cacics locals més destacats. A la seua esquena descansa la construcció dels ponts de ferro de la comarca.

²⁰⁴.- RICO FERRER, J. J. *Memorias*. op. cit. p. 32

²⁰⁵.- El propi Rico manifestava *que Cullera era una de las poblacions que major tiempo estovo en*

continuació de la situació anterior, de manera que el primer alcalde cullerenc, Manuel Gómez, no acudia al consistori per viure a València.²⁰⁶ La situació donà pas a una lluita pel poder municipal per part dels conservadors cullerencs, el que portà a dimissions i conspiracions fins que Rico es convertí en l'alcalde, en març de 1927, lloc que ocupà fins gener de 1930, declarant-se un *gran admirador de Primo de Rivera*.²⁰⁷

El manament de Rico significà, segons ell, un període d'expansió local degut a les obres públiques mampreses: clavegueram -més bé es tractava de desaigües-, pavimentació de carrers -uns adoquinats, altres, els més, aplanats-, voreres, etc. a més d'adecentar el Mercat mitjançant una reforma en 1927, aigua potable, allumenament,²⁰⁸ etc. Rico es pavoneava d'haver fet desaparèixer *la embiaguez, al igual que las casas de juego*, reglamentà els prostíbuls i va fer que els gossos solts desaparegueren, en total 1200 animals durant el seu manament.²⁰⁹

L'actitud del grup aristocràtic, doncs, es fundamentava en un posicionament clar: conservadorisme a ultrança, militància més eclesiàstica que catòlica i manipulació total sobre la població. Si durant els primers anys de segle els republicans havien aconseguit fer-se un lloc al sistema, durant la Dictadura foren apisonats. Per tal de veure el potencial d'aquesta *rizocràcia* examinem els seus centres de transmissió de poder:

ASSOCIACIÓ	POBLACIÓ	DATA CONSTITUCIÓ ²¹⁰	MEMBRES	PRESIDENT
Partido Monárquico	Sueca	1870	N/c	N/c
Partido Católico Monárquico	Sueca	1870	N/c	N/c
Partido Liberal	Sueca	1870	N/c	N/c
Círculo de la Firmeza	Sueca	12-1873	70	Feliciano Ortells

poder de los repoblacions en los últimos 30 años. Idem. p. 45.

²⁰⁶.- Idem. p. 34

²⁰⁷.- Idem. p. 38.

²⁰⁸.- Les dos companyies que prestaven servei a la població eren *Mijares* i *Volta, S. A.* Rico acabà donant la concessió a aquesta darrera, que actuà arbitràriament, i en temps de la República es demostrà que no actuà amb honestedat presumible com veurem. El llum es pagava mitjançant un contracte fix mensual doncs els usuaris tenien pànic a que la companyia els instal·lara un comptador. Idem. p. 47.

²⁰⁹.- Idem. p. 100.

²¹⁰.- Moltes vegades no es correspon a la veritable data i es tracta d'una adequació dels estatuts. Arxiu del Govern Civil de València. AGCV. Llibre de Registre d'Associacions. LRA.

Círculo Tradicionalista	Sueca	10-1-90 ²¹¹	N/c. ²¹²	N/c
Círculo Liberal ²¹³	Sueca	20-3-1892	203	Vte. Serra
Círculo Recreativo	Sueca	3-7-1892	245 ²¹⁴	Esteban Carrasquer
Casino de la Villa	Sueca	30-8-1892	142 ²¹⁵	Fco. Marqués
Casino Conservador	Cullera	21-9-1895	77	José Diego Alcina
Casino Liberal	Cullera	16-5-1903	N/c	N/c
Círculo Conservador	Sueca	1904	522	Juan Boix
Círculo Liberal Democrático	Cullera	1-2-1904	53	Manuel Ferrando
Círculo Mercantil	Sueca	18-4-1904	N/c	N/c.
La Lealtad	Sueca	25-2-1906	48	Nicolás Burguera
Casino Conservador	Sueca	1910	400	N/c
Centro Liberal Monárquico	Sueca	13-1-1910	250	José Alemany
Círculo Instructivo Legitimista	Cullera	15-10-10	101	José Sapiña
Círculo Independiente	Sueca	1911	289	Fco. Bru García
Círculo Liberal Conservador	Cullera	8-3-1912	N/c	Ignacio Grau
Círculo Liberal Monárquico	Cullera	28-9-1914	N/c	Eduardo Bolufer Llopis
Centro Instructivo Regionalista	Sueca	7-3-1915	30	Antonio Martínez Ferri
Juventud Reformista	Sollana	11-6-1916	15	Aurelio G ^a Vendrell
Protección de Intereses Católicos de Señoras de Cullera	Cullera	18-1-1920	N/c	Irene Frígola
Ateneo Mercantil Instructivo ²¹⁶	Cullera	25-1-1920	N/c	Ricardo Pla
Círculo Instructivo Reformista	Albalat	28-6-1920	N/c	Vicente Bernardí
Ateneo Mercantil y Unión Industrial de Comercio	Cullera	7-4-1924	N/C	Alfredo Cardona Rico
Círculo Unión Patriótica ²¹⁷	Cullera	6-7-1924	N/c	Antonio Malonda Molla

²¹¹.- Ja estava constituït en 1880, com a mínim.

²¹².- En 1893 tenia 213 socis. Idem. En 1917, 300. Idem.

²¹³.- A l'article tercer dels seus estatuts, la societat diu que atindrà els seus associats pobres en cas malaltia. A l'article quart matisa aquest atenció dient textualment *que mientras que la enfermedad no sea venérea o sífilítica o que proceda de excesos o hábitos mal adquiridos. El socorro no durará más de seis meses aunque sea una recaída.* Idem.

²¹⁴.- A l'any següent comptava amb 340 socis. Quatre anys més tard tenia 400. En 1917, 250 socis.

²¹⁵.- Un mes més tard comptava ja amb 160 socis i el nou president fou Sebastián Diego. Idem.

²¹⁶.- Es va dissoldre el 7 de març de 1920. Idem.

²¹⁷.- Va ser el segon que es formà a la província de València. El primer fou Alcublas. Idem.

Unión Patriótica	Almussafes	1-9-1926	N/c	Rafael Arandis
Unión Patriótica	Sollana	5-10-1926	N/c	N/c
Unión Patriótica	Albalat	11-5-1929	N/c	Ricardo Sarríó

Font: AGCV. LRA.²¹⁸

El desplegament de forces conservadores tenia la seua correlació en un bon grapat de sindicats catòlics, que tingueren una funció fonamental en la implantació dretana dintre del terreny jornalero. O el que significa el mateix: la patronal va servir-se dels sindicats grocs per tal d'imprimir-los un tarannà contrarevolucionari que aturara, o amortiguara al menys, l'impacte dels sindicats de classe. Així, el vehicle de transmissió entre patronal i treballadors agraris descansava sobre el discurs catòlic de caire corporativista en que tant va empenyar-se l'Església durant les darreries del segle passat i primers anys del present. Així les coses, veiem el rosari de sindicats catòlics, o grocs, com vulgau, que van funcionar a la Ribera Baixa:

ASSOCIACIÓ	LOCALITAT	DATA CONSTITUCIÓ	NOMBRE SOCIS	PRESIDENT
Sindicato Católico de Sirvientas ²¹⁹	Cullera	N/©	N/c	N/c
La Cullerense	Cullera	N/©	183	Juan Martí
Seminario Obrero	Sueca	N/©	150	Fco Soler
La Unión Cristiana ²²⁰	Sueca	11-5-60	N/c	Julio Ruiz
Casinó La Amistad	Sueca	1864	N/c	N/c
Ateneo Sueco de la clase obrera	Sueca	1866	N/c	N/c
Casinó Agrícola Proteccionista	Sueca	14-8-76	300	Juan Llopis
Círculo Agrícola Proteccionista	Albalat	25-5-88	226	N/c
Círculo Católico Obrero	Sueca	19-9-89	300	Mariano Marqués
Centro Proteccionista	Almussafes	7-10-89	80	N/c.
Círculo Obreros Católicos	Sueca	6-6-90	150	Mariano Marqués
Sociedad Cooperativa Agrícola	Almussafes	29-1-92	322	N/c
La Unión Agrícola Almusafense	Almussafes	22-2-96	100	N/c
Ateneo Proteccionista	Sollana	11-4-97	75	Vicente Añó
Sociedad Socorros Mutuos	Sueca	1899	N/c	N/c
Unión y Fomento	Sueca	14-6-00	62	N/c

²¹⁸.- Naturalment el moviment associatiu de tot tipus era prou anterior. Destaquem la *Pía Unión* carlina, a Sueca, de mitjans de segle. AHMS. Governació. Caixa 283.

²¹⁹.- Una anotació posterior assenyala que la presentació dels estatuts es va fer el 26 de febrer de 1920.

²²⁰.- En maig de 1921 canvià el seu nom al de *Sindicato Agrícola Unión Cristiana*.

La Proteccionista	Cullera ²²¹	1-8-00	103	N/c
Casinó Agrícola Proteccionista	Sollana	14-11-0	N/c	N/c
Unión y Progreso	Sueca	15-7-01	29	N/c
Centro Unión Trabajadores Panaderos	Sueca	18-10-1	N/c	N/c
Círculo Democrático Protector del Proletariado	Sollana	29-11-1	56	N/c
Constructores Carros	Sueca	10-3-03	N/c	Julián Momparler
Dependencia Mercantil	Cullera	1-6-03	54	N/c
Casinó de Labradores	Sueca	1905	N/c	N/c
El Socorro Jornaleros del Campo	Cullera	2-12-5	N/c	N/c
Dependencia Mercantil	Sueca	1910	26	Juan Bosch
Sociedad Jornaleros del Campo	Cullera	1911	25	N/c
Trabajadores del Campo	Cullera	8-8-12	N/c	Antonio Grau
Sociedad Obreros Albañiles	Cullera	13-6-13	N/c	N/c
Seguros Caballerías La Albalatense	Albalat	26-2-13	N/c	N/c
Liga Defensa del Arbol Frutal	Almussafes	26-1-15	N/c	Francisco Duart
Sociedad Maestros Barberos El Porvenir	Sueca	24-8-15	N/c	N/c
El Despertar Femenino	Almussafes	15-12-1915	N/c	Rosa Peiró Grau
El Progreso	Sollana	24-12-1916	N/c	Antonio Garrido López
El Avance Femenino	Sueca	11-2-19	520	Isabel Pastor
Asociación de Señoras Protección de Intereses Católicos	Sueca	13-4-19	N/c	Patrocinio Ortells
Sociedad Obreras Católicas	Sueca	28-5-19	N/c	Isabel Soler
La Patata	Sueca	28-9-19	N/c	Salvador Cartos
Sindicato de Obreras Bordadoras	Sueca	28-11-1919	N/c	Julia Más
Sindicato de Obreras Sastresas	Sueca	28-11-1919	N/c	Dolores Marqués
Sindicato de Obreras Modistas	Sueca	28-11-1919	N/c	María Alberola
Sindicato Patronos Comerciantes	Sueca	21-7-20	N/c	Fernando Morales
Sindicato Católico de Obreras de Aguja Nuestra Señora del Castillo	Cullera	10-4-21		Agustina Aragón
Sindicato de Obreros del Campo y Almacén Nuestra Señora del Castillo	Cullera	10-4-21	N/c	N/c
Sdad Proteccionista Obrera de la Villa de Almusafes	Almussafes	7-5-22	N/c	N/c
Centro Marítimo ²²²	Cullera	1-3-23	N/c	N/c

²²¹.- De la pedania del Mareny de Sant Llorenç.

²²².- El 19 de novembre de 1925 passà a denominar-se *Pósito Marítimo de Cullera*.

Sociedad de Criadores de Ganado	Almussafes	30-4-24	N/c	N/c
La Constructora	Sueca	4-2-25	N/c	N/c
Federación de Sindicatos Femeninos Católicos Nuestra Señora del Castillo	Cullera	16-2-25	N/c	Juana Grau Crespo
La Protectora	Sueca	15-1-26	N/c	N/c
Sociedad Obrera Agricultores del Júcar	Cullera	21-2-26	N/c	N/c
Scdad de Labradores y jornaleros La Unió	Sueca	5-3-26	N/c	N/c
Mutualidad de Enfermeras de la Federación de Sindicatos Católicos de Ntra Sra de Sales	Sueca	30-3-26	N/c	Dolores Ferrer
Federación de Sindicatos Católicos Femeninos de Nuestra Señora de Sales	Sueca	12-5-26	N/c	Vicenta María Ballester
Sindicato Católico de Sirvientas	Sueca	12-5-26	N/c	Regina Herrero
Socorros Mutuos de Caballerías Menbres	Cullera	30-6-27	N/c	N/c
Sindicato Unión Obrera Católica	Sueca	N/©	200	N/c
Gremio de Homeros	Sueca	12-2-28	N/c	N/c
La Protección Agrícola	Sueca	30-9-28	N/c	N/c
Sociedad de Empleados y Obreros Municipales	Sueca	2-11-28	N/c	N/c
Unión Protectora de Vacas de Leche	Sueca	6-11-28	N/c	Vte Dubón

Font: Idem.

A banda d'aquestes societats/sindicats controlats per la patronal, cal afegir altres entitats omnipresents, com ara el Sindicat de Recs, el Sindicat de Guarderia Rural, etc. Així, per exemple, en 1911, a Cullera, el primer comptava amb 1.316 socis, estant de president José Ferrer Rico (del clan dels Macocs); 2.195 comptabilitzava el segon, també en mans d'un dels cacics més poderosos de Cullera: Emilio Martínez Martínez.²²³

Moltes vegades aquests sindicats/organitzacions/agrupacions eren refundits d'anteriors, fusions, etc., pel que no devem donar-los més importància. A més, l'escassa durada de molts d'ells explica el fracàs de la majoria per tal de perpetuar-se o presentar-se com alternativa al creixement de la sindicació de classe. De tota manera, la proliferació d'aquestes societats i el gran nombre de persones que arrastraven amb sí mateix, encara que moltes vegades es tractava d'un simple transvasament, explica la profunda implantació caciquil a la comarca. És a dir, per un costat observem que existia molta participació patronal pel que pertoca a l'enquadrament obrer, i per altra banda es pot constatar que un bon grapat d'obers agraris hi eren disposats a acceptar la tutela caciquil. Això es traduïa en una clara inactivitat productiva des del punt de vista sindical i un control absolut d'aquestes societats per la patronal, llur preocupació màxima consistia en contrarestar els possibles conflictes de classe.

²²³.- AHMC. Caixa Associacions 1911.

La tutela patronal, emparada per l'estructura caciquil, s'ampliava al camp de l'educació, on, com veurem ara mateix, restava sota el domini quasi absolut de l'Església. Tan sols alguna que altra escola laica va fer ombra en aquest aspecte a l'entramat reaccionari. Així, els infants ja rebien els missatges conservadors i estatistes de les institucions religioses. L'educació rebuda, tenint en compte la temprana edat amb que els nens abandonaven l'escola per a passar a guanyar-se la vida, resultava prou rentable per a la patronal, que disposava d'eixa manera d'un proletariat apriorísticament dòcil, manipulable i aprofitable front la sindicació de classe. Veiem les mutualitats escolars que apareixen a la documentació, encara que resulta clar que la majoria provenia del segle XIX o era el resultat d'adequacions o adopcions als nous temps:

MUTUALITAT	POBLACIÓ	NOM	DATA
Escolar	Cullera	La Paz	21-6-1915
Idem Hermanos Maristas	Cullera	Nuestra Señora del Castillo	23-9-1915
Idem Instructiva	Sueca	Antonio de Padua	2-3-1916
Idem Escolar	Sueca	Amor al Bien	2-3-1916
Idem	Sueca	El Porvenir	2-3-1916
Idem	Sueca	Nuestra Señora de Sales	3-3-1916
Idem	Sueca	La Pureza	3-3-1916
Idem	Sueca	Amor y Paz	3-3-1916
Idem	Cullera	Virgen de la Aurora	10-3-1918
Idem	Cullera	San Antonio Abad	10-3-1918

Font: Idem.

2.2.-Les forces d'oposició

Front aquest ventall reaccionari se situava un moviment ciutadà que pretenia modernitzar les caduques estructures restauracionistes liderat per les formacions republicanes. Aquestes desplegaren una forma dinàmica i efectiva de fer política que es plasmava en un alt grau de mobilització, que si bé no es veia reflectit en una gran militància, sí resultava suficientment poderós per enfrontar-se a les forces dinàstiques. A més, el suport que un bon nombre d'obriers agrícoles donaren a les formacions republicanes portaren a que aquestes es vegueren representades als ajuntaments de la província i, inclòs, arribaren a governar.²²⁴

²²⁴.- TORRES FABRA, R. C. "Cullera, esquerra i tensions polítiques al primer terç del segle XX". En *Primeres Jornades d'Estudis de Cullera*. Ajuntament de Cullera. Cullera, 1995. pp. 123- 137.

La implantació dels republicans a la comarca provenia de prou temps enrere i venia a ser el fruit de la reorganització de les forces republicanes després de la desfeta de la I República.²²⁵ Per tal de comprovar aquest dinamisme observem el següent quadre:

ASSOCIACIÓ	POBLACIÓ	NOMBRE SOCIS	DATA CONSTITUCIÓ	PRESIDENT
Partido Republicano	Sueca	N/c	N/c	N/c
Centro Republicano Instructivo	Sueca	200	octubre 1887	Vicente Camilleri
Círculo Recreativo	Sueca	N/c	N/c	Esteban Carrasquer Ciurana
Centro Republicano Protector del Proletariado	Sueca	N/c	N/c	José María Fos Serrano
Ateneo Sueco del Socorro	Sueca	900	1-3-1869	Esteban Carrasquer Carrasco
Casinó Republicano	Cullera	380	Octubre de 1886	N/c
Casinó Federalista	Cullera	N/c	4-2-1892	N/c
Sociedad Coalición Republicana	Almussafes	N/c	28-5-1892	N/c
Casinó Republicano	Sueca	N/c	23-12-1996	N/c
Centro Republicano	Sueca	200	1-4-1899	José Fos Burguera
Casinó Republicano	Albalat	260	8-10-1899	N/c
Nuevo Casinó	Cullera	80	21-11-1899	N/c
Casinó Democrático Sucronense ²²⁶	Sueca	600	29-12-1902	N/c
Centro Republicano	Almussafes	N/c	26-9-1907	Julián Giménez

²²⁵.- SILVESTRE i DIAGO, R. "Una comarca agitada: Cullera i Sueca durant el Sexenni democràtic (1868-1874)". En *Quaderns de Sueca*, nº XIII. Sueca, maig 1998. pp. 119-172.. En especial aquesta darrera.

²²⁶.- El 12 d'abril de 1903 passà a denominar-se *Casinó Unión Republicana*.

Casino de la Villa ²²⁷	Sueca	N/c	1907	N/©
Sociedad La Peña	Sueca	N/c	13-6-1914	Vicente Ferrandiz
Republicano Radical	Sueca	N/c	1917	N/©
Juventud Radical Instructiva ²²⁸	Sueca	800	30-1-1917	N/©
Centro Republicano Instructivo	Cullera	N/c	15-1-1923	N/©

Font: Idem.

Les forces republicanes s'esforçaren per mantenir, al mateix que feien els monàrquics, centres d'oci, captació i reunió que serviren d'expansió a la seua influència. En aquest aspecte cal destacar la constància i la tenacitat dels republicans. El camp favorit dels mateixos fou la propaganda i la formació, d'ací que volcaren molts dels seus recursos cap l'ensenyament per tal d'amortiguar la influència eclesiàstica per un costat i introduir un nou concepte d'instrucció.

A l'igual que ocorri amb els centres obrers, tingueren moltes pressions i pot afirmar-se que els continus tancaments d'escoles laiques es veien ràpidament subsanats amb la creació d'una nova escola. Com que el proletariat camperol de la Ribera Baixa va gaudir d'aquest servei, podem considerar-lo com altre factor de penetració republicana entre els obrers agrícoles de la comarca. El paper que jugaren les escoles laiques, unit als llocs d'oci i de desenvolupament cultural portaren a que els republicans foren prou considerats per la seua cultura. Veiem-ho al següent quadre:

NOM	POBLE	DATA	Nº SOCIS
Centro Científico, Literario y Artístico	Sueca	8-4-1889	N/c
Círculo Recreativo	Cullera	16-4-1890	N/c
Siglo XX	Cullera	6-3-1894	N/c
Sociedad Recreativa	Cullera	7-12-1895	75
La Almusafense	Almussafes	31-12-1899	48
Cooperativa Democrática Ribereña	Albalat	24-2-1903	N/c
Liga de la Enseñanza	Cullera	22-1-1905	39

²²⁷.- El 15 de juliol de 1900 passà a denominar-se *Casino Democrático*.

²²⁸.- Per unanimitat es va dissoldre formant-se la *Juventud Republicana Radical Instructiva*.

Juventud Republicana Radical	Cullera	14-2-1911	133
La Colmena ²²⁹	Cullera	21-5-1911	N/c
Mutualidad Escolar La Valenciana	Sueca	2-3-1916	N/c
Mutualidad Escolar Bernat i Baldoví	Sueca	3-3-1916	N/c
Juventud Republicana Instructiva	Cullera	23-6-1920	N/c
Juventud y Centro Instructivo Unión Republicana	Cullera	12-7-1926	N/c
Juventud Republicana Radical Socialista	Sueca	2-5-1930	N/c
Juventud Republicana Autonomista	Sollana	28-11-30	N/c

Font: Idem.

A tot això s'haurien d'afegir les escoles de l'Ateneo Sueco, que no apareixen a la documentació però encara així, per informes que observarem més endavant tingueren una forta implantació i van gaudir d'una excel·lent salut. Completava aquest panorama associatiu el corresponent al proletariat agrari. Sabem que ja en 1864 es troben els primers moviments documentats,²³⁰ i amb el transcurs del temps moltes societats obreres foren dissoltes, prohibides o refundides. Veiem el panorama:

NOM	POBLE	DATA	SOCIS
Cooperativa Obrera	Sollana	26-6-1887	306
Casino Obrero ²³¹	Cullera	19-5-1888	N/c
Sociedad Obrera La Agricultura ²³²	Cullera	26-9-1889	N/c
Unión Proletariado	Sueca	9-5-1996	325
Sociedad Cullerense de Agricultura	Cullera	6-3-1894	N/c
Centro Obrero	Sueca	30-1-1895	400 ²³³

²²⁹.- Fou dissolta el 19 d'octubre de 1911 pel Capità General al connectar-la als successos del mateix any.

²³⁰.- AHMC. Expedients. 1864. Es tracta de la sol·licitud per a realitzar un míting de *carácter económico obrero*.

²³¹.- Dissolta en 1898 per l'alcalde.

²³².- Idem.

²³³.- En 1919 havia baixat la seua a la meitat.

Sociedad El Porvenir	Cullera	18-5-1895	65
Unión y Fomento Oficiales Carpinteros	Sueca	9-6-1900	35 ²³⁴
Unión Agrícola Obrera	Cullera	5-11-1900	742
Sociedad de Zapateros	Cullera	6-11-1900	80
La Vanguardia	Cullera	abril 1901	74
El Obrero ²³⁵	Almussafes	16-9-1901	65
Sociedad de Albañiles La Progresión ²³⁶	Cullera	20-5-1902	N/c
Sociedad de Oficios Albañiles La Paleta	Sueca	maig 1902	420
Sociedad Maestros Carpinteros La Sierra	Sueca	12-7-1902	N/c
Sociedad Carpinteros El Adelanto	Cullera	1903	31
Oficiales Pintores	Sueca	31-1-1903	N/c
Sociedad Oficios Varios	Sueca	5-2-1903	2271
La Unión	Sueca	23-3-1904	N/c
Unión de Carreteros	Cullera	21-10-1904	N/c
Sociedad Jornaleros Campesinós	Sueca	29-6-1905	N/c
Cooperativa Obrera El Romani	Sollana	5-5-1906	N/c
Cooperativa El Júcar	Cullera	29-5-1908	N/c
Oficios Varios	Albalat	10-10-1908	N/c
Sociedad de Carreteros	Sueca	17-10-1908	N/c
Sociedad de Obreros Ladrilleros El Barro	Sueca	11-11-1908	N/c
Jornaleros de la Naranja	Sueca	21-11-1908	N/c
Sociedad de Obreros Podadores	Sueca	24-11-1908	N/c
Jornaleros Hortelanos	Sueca	6-12-1908	N/c

²³⁴.- En 1919 comptava amb 25 socis.

²³⁵.- Es tracta d'una fusió amb republicans.

²³⁶.- Dissolta pel Capità General. BOE, 27-9-1911 després dels successos de 1911.

Unión Agrícola	Almussafes	15-1-1910	N/c
Estibadores del Puerto ²³⁷	Cullera	6-5-1910	32
Centro Obrero Radical Democrático	Sueca	1-7-1910	N/c
La Ribera	Sueca	7-7-1910	N/c
Sociedad La Juventud. Albañiles	Cullera	1911	54
La Colmena	Cullera	1911 ²³⁸	N/c
Centro Obrero Socialista	Sueca	19-12-1912	270 ²³⁹
La Aurora Obreros Panaderos	Sueca	10-3-1913	36
Federación Agrícola de las Sociedades Obreras de la Región Valenciana	Sueca	28-1-1914	2000
Centro Obrero Trabajadores del Campo	Sueca ²⁴⁰	15-1-1916	N/c
Unión y Progreso	Sueca	30-7-1917	N/c
Juventud Socialista	Sueca	22-4-1918	N/c
La Unión Almusafense de Trabajadores del Campo	Almussafes	30-11-1918	N/c
Sociedad de Obreros Molineros y Harineros	Sueca	6-3-1919	N/c
Unión Obrera	Sollana	13-3-1919	N/c
Sociedad de Trabajadores del Campo por Tracción Animal	Sueca	18-3-1919	573
Sociedad Albañiles La Armónica	Albalat	3-4-1919	N/c
Sociedad Obrera Femenina	Cullera	15-6-1919	N/c
Unión Ferroviaria Silla-Cullera	Sueca	21-12-1919	N/c
Campepinós y Similares	Sueca	1919	N/c

²³⁷.- Idem.

²³⁸.- Indirectament s'apunta que aquesta societat ja existia en el segle XIX.

²³⁹.- Apareix: *140 varones y 130 mujeres*.

²⁴⁰.- Mareny de Barraquetes.

Círculo Unión de las izquierdas	Sueca	1919	N/c
Sociedad Obreros Carniceros	Sueca	1919	N/c
Agrupación Socialista Obrera	Sueca	1919	17
Sindicato Unico ²⁴¹	Cullera	4-10-1920	N/c
Federación Local de Oficios Varios	Cullera	25-8-1922	N/c
Sociedad de Trabajadoras La Aurora Femenina	Sollana	14-6-1923	N/c
Sociedad de Cortantes	Cullera	22-2-30	N/c
Unión Marítima El Júcar	Cullera	9-3-1930	N/c
Sociedad de Trabajadores de Vacuno, Lanar y Cerda	Sueca	28-10-1930	N/c
Unión de Obreros Carpinteros	Cullera	19-2-1931	N/c

Font: Idem.

Tota aquesta activitat associativa no ve més que a refrendar la intensitat amb que es vivia la vida pública a la Ribera Baixa. Malgrat el marc polític de la Restauració primer i l'estretament produït per la Dictadura de Primo després, constatem que el sistema canovista es trobava en completa crisi i els paràmetres de relació social establerts anaven difuminant-se progressivament. El moviment obrer, malgrat la dispersió organitzativa que reflecteix a la llista anterior, no sols progressava sinó que a més anava afirmant-se, encara que va ser després de la Dictadura quan les postures anaren definint-se amb més claredat i l'ampli ventall del proletariat passaria a agrupar-se dintre d'organitzacions més definides i més estratificades, com veurem.

Amb tot l'anterior no acabem amb l'articulació social de la Ribera Baixa. La comarca gaudí d'un dinamisme prou accentuat si parlem del plànol cultural. Ja hem observat que tant les forces dinàstiques com les republicanes i obreres desplegaron un potent esforç en aquest aspecte. A banda de tot això cal considerar les associacions lúdiques que, en principi, no s'hi trobaven lligades a cap organització política encara que amb la Dictadura i després de la prohibició de la majoria d'associacions, casinos, etc. moltes d'aquestes agrupacions lúdiques es convertiren en refugi de persones interessades en organitzar certa oposició i trobaren en elles la manera de continuar en la vida pública, com va estar el cas, per exemple, de la Societat Musical Santa Cecília de Cullera, copada pels autonomistes. Però el que desitgem destacar és la prolífica activitat lúdica-intel·lectual que van viure els pobles riberencs al trànsit de segle fins l'arribada de la República. Unes afavoriren els interessos conservadors, altres els dels republicans i altres al proletariat agrícola.

²⁴¹.- Abans anomenat *Unión Agrícola Obrera*, comandat per José Crespo Solanes, un dels màxims implicats en els successos de 1911.

Veiem-ho a continuació:

ASSOCIACIÓ	POBLACIÓ	DATA	SOCIS
Sociedad de Cazadores	Cullera	juliol 1889	74
Adoración Nocturna del Santo Sacramento del Altar	Sueca	27-4-1892	N/c
Sociedad Pescadores de Caña	Sueca	16-6-1893	N/c
La Lira Cullerense	Cullera	7-6-1894	N/c
Casinó Cazadores	Sueca	19-12-1894	190
Sociedad Musical	Almussafes	15-5-1897	N/c
Sociedad Pescadores de Caña	Cullera	11-1-1898	153
Sociedad de Cazadores La Sollanense	Sollana	29-1-1899	120
Sociedad de Cazadores El Cisne	Cullera	24-2-1904	60
La Lira Infantil	Sollana	6-12-1904	N/c
Sociedad Artística Cullerense El Laurel	Cullera	11-3-1907	N/c
Sociedad La Artística	Sueca	14-12-1907	N/c
La Pescadora	Almussafes	13-5-1908	N/c
Sociedad Pescadores de Arroz	Sueca	30-10-1908	N/c
Instructiva Musical	Sollana	4-7-1909	N/c
Sociedad Instructiva Musical Santa Cecília	Cullera	18-9-1909	N/c
Grupo Esperantista	Sueca	21-10-1910	N/c
Sociedad Musical Fomento Artístico	Cullera	1911	148
Sociedad Musical La Unión	Sueca	21-10-1914	250
Ateneo Musical	Cullera	24-5-1918	61
La Unión Colombófila	Sueca	1919	68
Sociedad Pescadores de Caña El Perelló	Sueca	29-10-1920	N/c
La Primitiva Musical	Sueca	12-2-1921	N/c
Círculo de Cazadores	Cullera	23-2-1922	N/c

Sueca Club de Fútbol	Sueca	31-3-1923	N/c
Sociedad de Cazadores y Pescadores El Faisán	Almussafes	25-12-1923	N/c
Sociedad Colombófila	Sueca	3-3-1924	N/c
Esport Colombófilo	Cullera	17-4-1924	N/c
Grupo Local de Exploradores de España	Sueca	25-2-1925	N/c
Club Deportivo Almussafes	Almussafes	14-5-1927	N/c
Sociedad Colombófila	Sollana	30-7-1927	N/c
Sociedad de Fomento Musical	Sollana	12-8-1928	N/c
La Lira Almusafense	Almusafes	4-6-1929	N/c

Font: Idem.

2.3.-Els aspectes econòmics

El final del segle XIX i els trenta primers del XX constaten una veritable vida pública que tenia una fortíssima intensitat. Pel que fa als elements socioeconòmics constatem que a Sueca, en el transcurs dels anys 30, el 76,6% de la població activa s'ocupava en les tasques agrícoles. La distribució de la propietat de la terra presentava uns paràmetres equidistants als assignats per la historiografia clàssica referents a l'agre valencià. El 21,7% de propietaris detentava l'explotació del 81,05% de la terra, mentre que un 25% de la resta de propietaris posseïen només l'1,21%.²⁴² Aquests nivells s'emmarcaven en la tipologia productiva de la sericultura, anàlegs amb altres poblacions del regadiu valencià pel que fa referència al conreu cítricol.

En Cullera, en 1911, el 7'49% de propietaris controlaven el 72% del total de la terra, mentre que el 92'51% de la resta dels propietaris ho era d'explotacions inferiors a 4 Ha.²⁴³ Sollana, per la seua banda, ofería un comportament similar, donat que d'un total de 3.539 habitants, el cens poblacional projectava 84 propietaris, 154 professionals, 84 servents i 1.051 jornalers; sent la resta infants i dones.²⁴⁴

²⁴².- CALZADO ALDARIA, A. i ROSELLÓ PÉREZ, M. *La negociación de salarios y condiciones laborales de los obreros agrícolas de Sueca en la plantada y siega del arroz durante la II República*. En premsa. També, VENDRELL, S. y CARBONELL, J. "Dades per a l'estudi de l'estructura social i econòmica de Sueca. 1922". En *Quaderns de Cultura de Sueca*. nº 1. Sueca, marzo 1980. pp. 4-5.

²⁴³.- CHUST, M. "Cullera, 1911: ¿Mite o realitat social". En idem, nº IX. Sueca, abril 1987. p. 90.

²⁴⁴.- Padró de 1920 (l'únic existent, donat que va fugir de les flames en el transcurs dels incendis que es produïren en 1936 com a resultes dels assalts dels primers dies de la guerra). Pres de

Aquesta distribució de la riquesa i els seus col·laris reflectia una desigualtat social que es plasmava en les paupèrrimes condicions de vida d'una gran massa de jornalers,²⁴⁵ ja que gran part de les seues activitats es reduïen a la sembra i la sega de l'arròs (tres mesos a l'any) i en una menor mida a diverses ocupacions rurals. Així, dels 3.000 obrers agrícoles suecans, només una tercera part desempenyava paral·lelament activitats ocasionals la resta de l'any en la taronja i en les diverses tasques agrícoles,²⁴⁶ reproduint-se aquesta situació en el cas dels 2334 jornalers cullerencs.²⁴⁷

Com caracteritza a una comarca predominantment agrícola, l'absència d'activitat industrial impedia mitigar, encara que sols fora en part, el greu problema de l'atur estacional i estructural perllongat,²⁴⁸ com a conseqüència de l'estructura de la propietat de la terra, que restà pràcticament inalterada entre 1875 i 1930.²⁴⁹ Així, les particularitats derivades del regadiu irradiaven els seus efectes als petits propietaris i/o arrendataris, donat que el tamany de les seues explotacions condicionava l'extracció d'una renda exigua que els impel·lia a cercar en el treball assalariat temporal²⁵⁰ el complement ineludible no sols per compensar ells ingressos

PEDRO, E. "Història oral d'una insurrecció: Sollana 1932". En Idem, nº VII. Sueca, juny 1985. p.60.

²⁴⁵.- Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 26-48.

²⁴⁶.- Els menys afavorits acudien als pallers amb l'objecte de tornar-los a picar per obtenir alguns quilos d'arròs, de tal forma que, després de varies hores de treball, s'obtenia un sau entre vuit i deu quilos. Tasca després la qual es veien obligats a reconfecionar el paller. Testimoniatges de Serapi Martí i Agustí Tritón.

²⁴⁷.- Segons les dades obtingudes per Salvador Vendrell, citades a la seua introducció al monogràfic de GRAS, M. "Camilo Albert. Memòries la viuda d'un sindicaliste suecà". En *Quaderns de Sueca*. Sueca, 1981. pp. 4-5. i CHUST, M. op. cit. p. 105 respectivament.

²⁴⁸.- L'arquitectura transformadora de la Ribera Baixa posseeix com a característica fonamental l'acoplament a la producció agrària, que requeria d'escassa utilització de mà d'obra que, al mateix temps, pendulava en altres ocupacions estacionàries. Precisament, les economies familiars es basaven en las tasques estrictament agràries complementades en activitats tangencials, tals com les prestacions de les dones als magatzems, en la dedicació de les joves al servei domèstic, inclòs el paper desempenyat per adolescents als propis magatzems com era el cas de les *passejadores* (cuidant als infants de les treballadores dintre del mateix recinte). Els treballs eventuais, doncs, eren pràctica comú i equilibraven fins a cert punt la font d'ingressos familiars: assalariats en casetes de bany a les platges de Cullera durant l'estiu, servei domèstic femení, treball de la dona, infants al magatzems, etc. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 34.

²⁴⁹.- Per exemple, el 20 de setembre de 1882, *200 pobres jornaleros* (sic) de Cullera anaren a treballar a Tortosa -l'arròs del Delta de l'Ebre era més tardà-. El 20 de setembre de 1930, *200 pobres jornaleros* (sic) també de Cullera es dirigiren a Alzira per tal de dedicar-se a la collita de la taronja. Quan finalitzava la collita de l'arròs al poble no hi havia treball al camp. Cfr. SILVESTRE i DIAGO, R. "Cullera, 1875-1910. La consolidació del caciquisme". Inèdit.

²⁵⁰.- Un fenomen econòmic relativament nou va estar el turisme. La burgesia local gaudia dels

familiars sinó també per arribar als implements que repercutien en les necessitats financeres de les seues parcel·les.²⁵¹ Aquest postulat es reforça en tots els informes de l'Ajuntament de Suecà, que censaven la seua població industrial en la raquílica xifra de 103 obrers i mitjançant els repetits estudis sobre l'atur i la fam en la població producte de la precarietat de l'empleament agrícola.²⁵²

Un nombrós contingent humà es dirigia als respectius termes municipals amb l'objecte de pal·liar les seues carències alimentàries mitjançant la recol·lecció de vegetals, caragols, granotes, rates d'aigua, etc. com a font alternativa de proteïnes i vitamines. Aquest panorama socio-econòmic es completa amb les deficientes condicions sanitàries pròpies del microespai objecte de l'estudi: les aigües estancades (paludisme, automedicació, etc.); l'educació, pràcticament inexistent, coberta en una mínima part per les companyies religioses,²⁵³ i, com contrapartida a les mateixes, les escoles racionalistes que funcionaren fins l'any 1911²⁵⁴ i altres que vivien amb les mateixes;²⁵⁵ els problemes de salubritat als barris més pobres

plaers de la mar en estiu i a tal efecte va construir cases per a passar la temporada. Però va estar a partir dels anys 20 que es generalitzà la visita a la platja sobretot pels més pudents. A més, el procés desembocà en la construcció de barracons a vora mar que eren arreglats en maig-juny i ocupats per famílies riberenques durant juliol-agost-setembre. Però al mateix temps van sorgir serveis de restauració a tot el llarg de la platja de Cullera, que empraven ma d'obra, sobretot femenina. Un element important d'obtenció d'ingressos va estar la instal·lació de casetes de bany. Amb una inversió mínima algunes persones van dedicar-se a aquestes tasques durant l'estiu. A la capsa 107 de l'AHMC trobem més de 120 demandes d'instal·lació de barraques, casetes de bany i seveis de restauració en 1933, el que parla del dinamisme alcançat per aquesta activitat econòmica.

²⁵¹.- Cfr. NAREDO, J. M. *La evolución de la agricultura en España. Desarrollo capitalista y crisis de las formas de producción tradicionales*. Barcelona, Laia, 1971. És clar que a la Ribera Baixa va donar-se un fenomen associatiu en torn tant al cooperativisme com a les associacions d'ajuda mútua i de resistència de classe, sense oblidar el fenomen del sindicalisme catòlic del que parlarem més avant.

²⁵².- GRAS, M. op. cit. També Capsa sense classificar de l'AMS i la Capsa 274 Governació.

²⁵³.- Abans de la Dictadura de Primo de Rivera trobem 13 institucions d'ensenyament religiós concentrades en Sueca i Cullera, mentre que per Albalat, Almussafes i Sollana no existeix cap referència. LRAS. AGCV. Un cas especial va estar l'Asil de Bou per a *huérfanas pobres*, a Cullera. Agustín Bou va estar un potent terratinent que, en vida, lliurà molts donatius a les carmelites locals. Al seu testament preparà una forta partida dinerària per tal que es construïra aquest asil, a més d'un patrimoni substancial de terres i solars al poble. Per exemple, el camp de futbol municipal de Cullera es troba a un antic solar propietat de l'asil, per la qual cosa la corporació cullerenga és arrendadora del mateix. Cfr. SILVESTRE i DIAGO, R. "Cullera i..." op cit.

²⁵⁴.- A Sueca, des de la dècada de 1880, el casino carlí desempenyava tasques d'una mínima alfabetització. A Cullera les escoles laiques de *Liga de Enseñanza Laica*, creada i mantinguda per republicans des dels anys 80 del segle passat; i la *Sociedad Instructiva Escuela Moderna*, de caire anarquista, tancada pel jutge López de Rueda en 1910. A Sollana, la CNT organitzà una escola racionalista i llibertària. Cfr. Idem.

²⁵⁵.- 7 escoles: 4 a Cullera; 2 a Sueca i 1 a Sollana. LRAS. AGCV.

(habitats per jornalers), amb escassa ventilació tant de les cases com dels mateixos carrers i els efectes higiènics que es desprenen (epidèmies, malalties contagioses, etc.).²⁵⁶

2.4.-La recomposició del conservadorisme

En consonància amb aquests aspectes, el panorama polític de la Ribera Baixa responia al seu propi model microeconòmic interconectat a la resta del País Valencià. És a dir, al llarg de la República trobem reminiscències dels partits dinàstics, encara i que prompte es reorganitzarien a la seu d'una dreta més aglotinadora i dinàmica, malgrat el pes que tingué de suportar era massa fort: la quasi totalitat de l'antic entramat caciquil nodrí aquesta *nova* dreta adaptada a nous temps democràtics i la rêmora resultà, per a ella, nefasta donat que prompte alimentà postures allunyades del joc democràtic, sobretot la part més connectada amb la patronal. Com que parlem d'un espai agrari, aquesta estava nodrida pels grans propietaris. Veiem els esforços organitzatius desplegats per la dreta:

ORGANITZACIÓ	POBLACIÓ	DATA	MILITANTS
Derecha Regional Valenciana	Cullera	20-3-1932	N/c
Derecha Regional Valenciana	Sueca	17-6-1932	200
Derecha Regional Agraria	Almussafes	22-1-1933	N/c
Derecha Regional Agraria	Sollana	30-8-1934	N/c

Font: Idem.

La reminiscència dretana anterior quedà pràcticament reduïda als sindicats grocs i als espais lúdics, però el cert és que el marc democràtic també significà per aquest moviment una adaptació que exigí una forta dedicació. Veiem els sindicats propers a la patronal:

SINDICAT	POBLACIÓ	DATA
Trabajadores Agrícolas	Sueca	1-8-1931
La Agricultura	Sollana	17-8-1931
Gremio Agrícola de Obreros Carreteros y Oficios Similares y Socorros Mutuos	Albalat	25-8-1931
Obreros Manuales La Unión	Albalat	3-9-1931

²⁵⁶.- A Sollana, per exemple, en la dècada dels anys 20, trobem 21 finats per tuberculosi, 2 per raquitisme, 23 per manca de desenvolupament, 6 per alcoholisme i 6 per tifus. VERA VERDU, F. *Topografía médica de Sollana*. Sollana, 1926. p. 18. Pres de PEDRO, E. op. cit. p. 65.

La Agricultura	Cullera	25-10-1931
Sociedad de Comerciantes La Unión Comercial	Sueca	5-11-1931
Unión Agrícola de Arrendatarios	Sueca	3-1-1932
Comunidad Agrícola de Arrendatarios	Cullera	28-2-1932
Dependencia Mercantil	Cullera	30-4-1932
Gremio de Ultramarinos y Coloniales	Cullera	1-3-1933
Unión Protectora de Vacas de Leche	Cullera	10-3-1934

Font: Idem.

Com es pot comprovar, en aquest aspecte el desmantellament sindical de la patronal fou quasi complet i només quedaren alguns vestigis d'abans de la proclamació de la República, i que les noves fundacions sindicals ni van tenir importància a cap nivell. Per contra, els espais propagandístic-lúdics es permutaren, reestructuraren o s'intentaren adequar als nous vents que corrien. Veiem com les forces dretanes intentaren acomiadar-se a la nova situació:

ASSOCIACIO	POBLACIÓ	DATA
Círculo Tradicionalista La Lealtad ²⁵⁷	Sueca	Provenia del segle passat
Juventud Derecha Regional Valenciana	Sollana	8-3-1932
Casino Sueca	Sueca	29-5-1932
Acción Cívica de la Mujer	Sollana	20-6-1932
Sociedad de Cazadores y Pescadores La Artística	Sueca	26-11-1932
Círculo Instructivo Jaimista	Albalat	19-8-1933
Juventud Católica ²⁵⁸	Cullera	27-8-1933
Asociación de Padres de Familia	Cullera	15-10-1933
Mutualidad Patronal de Seguro Contra Accidentes de Trabajo en la Agricultura	Sueca	30-4-1934
Agrupación Pescadores con Caña	Cullera	17-6-1936

²⁵⁷.- Apareix com a *ideología de extrema derecha*. 350 socis en 1932.

²⁵⁸.- A la font apareix com a associació *política*.

Font: Idem.

Emmascarant-se en societats aparentment apolítiques, com ara pescadors o caçadors, a l'igual que ho havien fet els republicans durant la Dictadura de Primo, les forces conservadores intentaren no només sobreviure, sinó reorganitzar-se i preparar el contraatac associatiu. No debades, la formació a Cullera de l'Associació de Caps de Família no venia a ser més que la rèplica a la constitució de la Unió Republicana de Caps de Família, formalitzada per Maria Camilleri, vinculada als autonomistes però que milità posteriorment al PCE cullerenc.

2.5.-El predomini republicà i la implantació de l'obrerisme. Les seues interaccions.

Els grans vencedors momentanis de la nova situació van ser els republicans. La seua oposició a la Dictadura i, per ende, a la monarquia amplament desprestigiada, els atorgà un prestigi que va permetre'ls reforçar la seua tradicional empena a la comarca. Observem la seua implantació:

PARTIT	POBLACIÓ	DATA
Partido Republicano Conservador	Sueca	17-4-1932
Partido Republicano Conservador	Cullera	30-4-1932
Acción Republicana	Cullera	20-8-1932
Izquierda Republicana	Almussafes	14-1-1935
Izquierda Republicana	Sollana	14-1-1935

Font: Idem.

La integració en ER del PURA, per exemple no ho reflectim per no ser objecte del present treball. El que ens importa és que durant els primers anys de la República la implantació republicana va tenir una fortíssima importància. Reforcem aquest enunciat amb els centres d'oci que controlaven les forces republicanes:

CENTRE	POBLACIÓ	DATA
Centro Instructivo de Unión Republicana Autonomista	Sueca	24-5-1931
Casa de la Democracia	Sueca	1-6-1931
Juventud de la Unión Republicana Autonomista	Sueca	19-3-1932
Unión Republicana de Padres de Familia	Cullera	1-3-1933

Font: Idem.

El nou marc democràtic oferí un camp propici al desenvolupament de les

formacions obreres i, per descomptat, al moviment sindical. Si bé encara restaven reminiscències d'associacions obreres d'abans de la Dictadura, el cert és que prompte s'aglutinaren envoltant dels dos grans sindicats de classe: UGT i CNT. Però veiem primer els partits obrers:

PARTIT	POBLACIÓ	DATA
Agrupación Socialista	Cullera	27-9-1931
Centro Obrero Socialista PSOE-UGT ²⁵⁹	Sueca	1932
Juventud Socialista	Cullera	31-1-1934
Centro Partido Sindicalista	Sueca	15-3-1936
Partido Comunista	Cullera	20-3-1936
Agrupación Socialista	Almussafes	15-4-1936
Partido Comunista	Sueca	2-5-1936
Agrupación Socialista	Sollana	10-7-1936

Font: Idem.

Aquest reviscolar del moviment obrer tingué, com hem apuntat, a un renaixement del sindicalisme de classe que, malgrat l'eclecticisme de partida, aniria aglutinant-se entorn a UGT o a CNT excepte algunes excepcions. Veiem aquesta força renovada del sindicalisme de classe:

SINDICAT	POBLACIÓ	DATA
Sindicato Oficios Varios ²⁶⁰	Cullera	11-4-1931
Unión de Obreros de la Rada ²⁶¹	Cullera	15-4-1931
Sociedad Obreros Panaderos La Vanguardia ²⁶²	Cullera	11-5-1931
Sociedad Obreros Molineros, Harineros y Arroceros ²⁶³	Cullera	22-5-1931

²⁵⁹.- Comptava amb 950 afiliats.

²⁶⁰.- Acabaria engolit per la CNT.

²⁶¹.- Idem.

²⁶².- Idem.

²⁶³.- Acabaria integrant-se en la UGT. A l'igual que la resta de les societats que ho fan es constata en l'Arxiu de la Fundació Pablo Iglesias. Signatura 27. En total foren 886 afiliats els provinents de diverses associacions obreres de Sueca que passaren a la UGT durant la República.

Sociedad Albañiles El Progreso ²⁶⁴	Sueca	2-6-1931
Sociedad Agricultores, Carreteros y Similares ²⁶⁵	Cullera	10-6-1931
Sociedad Trabajadores en Hierro La Metalúrgica ²⁶⁶	Cullera	13-6-1931
Sociedad Podadores e Injertadores ²⁶⁷	Sueca	4-8-1931
Gremio Carpinteros de Envases para Frutas ²⁶⁸	Albalat	15-8-1931
Sociedad Obreros Carpinteros y Similares ²⁶⁹	Sueca	28-8-1931
Sociedad Productores del Campo ²⁷⁰	Almussafes	10-9-1931
Obreros Peluqueros ²⁷¹	Sueca	24-4-1932
Sociedad Oficios Varios ²⁷²	Cullera	24-4-1932
Ladrilleros y Similares ²⁷³	Sueca	7-5-1932
Sociedad Oficios Varios ²⁷⁴	Sueca	N/c ²⁷⁵

Font: Idem.

La temprana data d'alta de les associacions constaten el nou *clímax* més propens a l'acció obrera, al temps que el moviment sindical recuperava la seua vitalitat. Una vitalitat que demostrà al llarg de la República i que tingué els seus propis llocs d'oci com podem comprovar:

²⁶⁴.- Idem.

²⁶⁵.- Idem.

²⁶⁶.- Idem.

²⁶⁷.- Idem.

²⁶⁸.- Idem.

²⁶⁹.- Idem.

²⁷⁰.- Idem.

²⁷¹.- Idem.

²⁷².- Es tracta d'una refundició adscrita a la CNT.

²⁷³.- Acabà entrant en el PSOE.

²⁷⁴.- Adscrit a la CNT-FAI.

²⁷⁵.- Comptava, en 1932, amb 300 afiliats.

CENTRE	POBLACIÓ	DATA
Centro Instructivo Republicano Radical Socialista	Almussafes	20-12-1931
Federación de Sociedades Obreras Casa del Pueblo ²⁷⁶	Sueca	1932

Font: Idem.

Per últim cal assenyalar un marcat desenvolupament cultural al llarg del període republicà basat, sobretot, en l'ensenyament i el cinema. La premsa escrita, principal medi de difusió, continuava estant a l'abast de poques persones donat l'altíssim grau d'analfabetisme existent, però als casinos, seus, centres, etc. es llegia contínuament i els més il·lustrats incidien clarament en l'opinió pública. Com a prova, recordem que l'Ateneo Sueco del Socorro comptava amb 1.296 socis en 1931.²⁷⁷ Això significava un ampli i dinàmic ventall que delata una extensió cultural sense antecedents.²⁷⁸ Veiem els nous gustos d'oci i cultura durant la República a més de l'assenyalat:

ASSOCIACIO	POBLACIÓ	DATA
Unión Deportiva Cullera	Cullera	10-4-1931
El Cullerense Pescador de Caña	Cullera	15-6-1932
Columbicultura de Palomos Buches La Unión	Almussafes	10-9-1932
Colombófila La Mensajera Cullerense	Cullera	13-9-1932
Casa de la Agrupación Cultural Suecana	Sueca	15-4-1934
Escuela Nacional	Sueca	9-7-1934
Sueca C. F.	Sueca	1-10-1934

²⁷⁶.- Adscrit al PSOE. Apareix com a *Profesional y política*, amb 400 afiliats.

²⁷⁷.- Arxiu de la Fundació Pablo Iglesias. Signatura 27.

²⁷⁸.- Per al cas del cap i casal vegeu GIRONA, A. "Una nueva forma de vivir: la urbe como atracción". En *La ciudad moderna. Arquitectura racionalista en Valencia*. IVAM. Centre Julio González. Generalitat Valenciana. València, 1998. Vol. I. pp. 39- 64. Explica la dinàmica cultural i d'oci amb una vitalitat importantíssima, més pròxima a l'àmbit cosmopolita que a la realitat d'una ciutat provinciana, fruit d'una burgesia assentada. El mateix procés podem extrapolar-lo a la Ribera Baixa amb totes les precaucions possibles.

Aficionados a la Pesca con Caña El Peix	Sollana	2-5-1935
Centro Musical Filarmónico	Cullera	13-5-1936

Font: Idem.

2.6.-L'impacte de la cosa pública en la població riberenca

Les forces predominants corresponien a tres conformacions definides i a un grup indefinit que aglutinava els grans propietaris i els seus clients, representats pels propis partits dinàstics i tradicionalistes fins 1931,²⁷⁹ agrupats posteriorment en l'extrema dreta (monàrquics alfonsins, carlins i tots els que anaren sumant-se a la pèrdua de confiança en la República, i més concretament en el sistema democràtic, com resultà el cas d'amplis sectors de la Dreta Regional Valenciana.²⁸⁰ La petita i mitjana burgesia i amplis sectors de professionals lliberals preferentment s'agrupaven envoltant dels partits republicans,²⁸¹ mentre que els molt petits propietaris o arrendataris, empleats manuals, dependents de comerç, etc. tendien cap el recolzament al socialisme espanyol (PSOE-UGT).²⁸² A la Ribera Baixa, la majoria jornalera es reunia sota les sigles de la CNT, representada per les agrupacions de Sindicats i Oficis o Varis²⁸³ i, en el terreny polític, tendien a un boirós recolzament electoral al republicanisme autonomista. Això no significa que la CNT no tinguera una implantació masiva entre els obrers agrícoles, sobre els que mantenia una marcada ascendència, però el cert és que el pretès apoliticisme electoral anarquista no s'observa en la comarca. Els anarquistes votaven, i votaven, segons testimoniatges orals i afirmacions en tal sentit,²⁸⁴ al PURA principalment,

²⁷⁹.- 20 agrupacions entre tradicionalistes, monàrquics i dretans es comptabilitzen a la Ribera Baixa. Els primers amb un pes abrumador a Sueca, mentre la resta es trobava distribuïda prou uniformement.

²⁸⁰.- Cfr. Alba, V. *Los conservadores en España*. Planeta. Barcelona, 1981. CABRERA, M. *La patronal agraria ante la II República. Organizaciones y estrategia. 1931-1936*. S.XXI. Madrid, 1983. VALLS MONTES, R. *La Derecha Regional Valenciana*. IVEI. València, 1992. Més avant intentarem acostar-nos a la realitat d'aquest grup dretà a la comarca, on existeixen veritables llacunes interpretatives i conceptualitzadores.

²⁸¹.- A la Ribera Baixa trobem un potent moviment republicà que funcionava amb un alt grau organitzatiu ja des de les darreries del segle passat i del qual passarem a l'anàlisi de seguida. Abans de 1901 funcionaven 10 agrupacions republicanes de divers signe a la comarca, 4 en Cullera i Sueca i 1 en Albalat i Almussafes. Aquestes agrupacions aglutinaren a més de 1.400 associats. Entre el començament de segle i 1923 es fundaren o refundiren 10 més, 6 en Cullera; 2 en Sueca i 1 en Albalat i Almussafes. LRAS. AGCV.

²⁸².- Primer en sindicats més o menys props del socialisme i després directament en la UGT i PSOE. La Joventut Socialista es fundà en Sueca en 1918. La resta hauria d'esperar a la dècada dels trenta. Idem.

²⁸³.- Exceptuant el cas d'Albalat, que capgirà vers l'òrbita de la UGT ja passada la Dictadura.

²⁸⁴.- REIG, R. Pres d'ALCAZAR y GARRIDO, J. op. cit. p. 39. Dels testimoniatges orals es desprèn el caràcter pràctic dels obrers agrícoles riberencs. En tal sentit, i com intentarem exposar a

com es constata al cas de Sollana, on 18 persones formaren el PURA pertanyent paral·lelament la majoria d'elles a la CNT, comportament que tindria una continuació durant la guerra malgrat un buit de col·laboració inicial a octubre de 1934, com explicarem més endavant.²⁸⁵

Els orígens d'aquest comportament podem situar-los en el marc de la dinàmica electoral pròpia de la crisi de la Restauració, justament en el moment que els sufragis començaren a estar disputats entre les diverses forces polítiques no dinàstiques. En el cas que ens ocupa, blasquistes i socialistes.²⁸⁶

Per a entendre la gènesi de la disputa i els avatars que comportarien, recalquem el paper de l'anticlericalisme com a element d'òsmosi entre blasquistes i anarquistes. A conseqüència de la pugna entre el catolicisme monàrquic i el blasquisme republicà, antagònics entre sí, aquests darrers utilitzaven l'efecte negatiu que els sindicats catòlics tenien sobre les accions dels sindicats obrers en general i, en particular, sobre els anarquistes, majoritaris a la comarca, en rebentar els seus instruments de coacció (vagues, pressions, etc.) i el tractament de favor que rebien de l'Administració els sindicats catòlics, com l'accés privilegiat a adobs, crèdits, llavors, etc. el que feia que els seus afiliats gaudiren d'una sèrie d'avantatges econòmics a canvi de la seua instrumentalització.

L'existència d'aquest sindicalisme es traduïa en la presència d'almenys 15 societats d'aquesta mena en la Ribera Baixa abans de 1901, com hem pogut comprovar,²⁸⁷ que agrupaven a la seua seu més de 2.100 associats.²⁸⁸ Front ell a només 5 associacions obreres de classe mitjanament potents funcionaven a tota la

continuació, existí una correspondència entre blasquistes i jornalers anarquistes. Podríem dir que els primers prengueren el rol de servir de pont entre les institucions i els segons mentre aquestos darrers entregaven el seu suport electoral als republicans. Entrevistes a Josep Pastor i Salvador Borràs, entre altres no tan significatives.

²⁸⁵.- Per a observar la dinàmica electoral a la Ribera Baixa tenim l'estudi de CALZADO ALDARIA, A. "Tipología electoral de Cullera durante la II República". En *III Jornades d'Estudis de Cullera*. 7 i mig. Benicull, 2.000. pp. 267-283. Una visió més general la trobem a CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. "L'evolució electoral de la Ribera durant la II República". En *Al-gezira*. En premsa.

²⁸⁶.- Malgrat tot, ja a les darreries del segle passat, els anarquistes votaven en molts llocs als republicans federals. Als anys 90, quan les dissensions republicanes foren una realitat i Blasco abandonà el federalisme, aquest decauria extraordinàriament a Cullera. La idea de República i justícia social, però, es mantindria durant la primera part del present segle doncs els anarquistes votaven els blasquistes. Cfr. SILVESTRE i DIAGO, R. "Cullera i... op. cit.

²⁸⁷.- Trobem 4 en Cullera i Sollana; 3 en Almussafes i Sueca i 1 en Albalat. LRAS. AGCV. En 1890 al cap i casal ja s'hi troba constituïda la Federació de Societats Obreres, auspiciada pels republicans. A Cullera, aquesta ja la trobem constituïda l'any 1900, i segurament ja funcionaria uns anys abans. Pot ser es tractava d'un anticipi de l'agrupació anarquista de la Federació de Sindicats d'Oficis Varis. Cfr. Idem.

²⁸⁸.- Albalat, 250; Almussafes, 420; Cullera, 380; Sollana, 550 i Sueca, 500. AGCV.

comarca.²⁸⁹ Xifres que variarien en el lapse de temps fins l'arribada de la Dictadura.²⁹⁰ Tot com hem pogut comprovar.

Com a contrapartida, existia una bona sintonia entre anarquistes i blasquistes, tal com hem intentat afirmar,²⁹¹ situació que era explotada per aquests últims donat que aconseguien connectar amb els primers, cosa que es faria més palpable durant la dictadura de Primo de Rivera,²⁹² en la que l'oposició al règim va fer que el moment fora propici per acostar-se uns a d'altres. D'aquesta manera, els blasquistes empraren el seu discurs per a aconseguir una ascendència sobre el vot obrerista, a conseqüència del qual foren mimetitzant els seus plantejaments programàtics, arribant a desembocar en la utilització d'un to pseudorevolucionari que els allunyaria progressivament de la seua línia primitiva, al menys de cara a la seua possible clientela electoral obrera.

Els anarquistes, enfrontats als sindicats catòlics, simpatitzaren amb la demagògia anticlerical blasquista arribant a oferir una simbiosi en aquest camp entre ambdós discursos: obrer i blasquista.²⁹³ Com és natural, aquesta postura enfrontà encara més als republicans de Blasco Ibáñez amb els socialistes.

²⁸⁹.- 4 a Cullera i 1 a Sueca, amb 1110 associats.

²⁹⁰.- El nombre de sindicats grocs es disparà entre el període 1901-1923, sobretot en la primera dècada, i encara que moltes vegades la fundació d'agrupacions grogues no era més que una mutació de l'associació o un refundit d'algunes d'elles, els nous sindicats d'aquesta mena arribaren al nombre de 36. Com a contrapartida, cal assenyalar que sorgiren 42 associacions de classe, malgrat patien la mateixa problemàtica doncs en nombroses ocasions es tracta d'una refundició de societats. No hem d'oblidar que la repressió sobre el moviment obrer després dels Successos de Cullera, en 1911, va estar palpable i almenys 17 d'aquestes associacions van estar suspeses pel Capità General. El llibre Registre d'Associacions no arreplega dades sobre el nombre de membres. *Ibidem*. Per contra, posseïm la relació de societats, cercles i casinos de Cullera, en 1912. Malgrat tot, el llistat no fa referència al nombre de membres de la Unió Agrícola Obrera. La resta apareixen tots: republicans, 533; legitimistes, 101, etc. AHMC. Capsa sense classificar. Varios.

²⁹¹.- REIG, R. op, cit. p. 314

²⁹².- A les acaballes de 1922 va sorgir a Cullera la revista *Sucrona*, òrgan del PURA. Durant la dictadura es convertí en una barricada republicana de forta oposició al règim malgrat la contínua actuació de *Donya Anastàsia*, nom amb el que era coneguda la censura. A banda de les vicissituds que això comportava, el que ens interessa és constatar el fort recolzament del proletariat cullerenc de caire anarquista als republicans i els continus ponts que tendien aquests per tal de convertir-se en la seua representació. La revista pogué celebrar l'arribada de la República i no va desaparèixer fins l'esclat de la guerra civil. Si hem de fer cas al corpus de la publicació cal assenyalar que durant l'etapa republicana continuà amb aquesta tendència resumida en el binomi suport electoral del proletariat cullerenc-representació institucional blasquista del mateix, encara que aquesta relació es va veure deteriorada a partir d'octubre de 1934 i es va mudar definitivament a l'hivern de 1935-36 com veurem més endavant.

²⁹³.- Com a mostra, l'alcalde republicà d'Almussafes emeté un ban on s'afirmava que: *quienes ostentasen, bien como emblema como por lujo, alguna cruz, serían multados con todo el rigor de la ley*. En *El Mercantil Valenciano*, 23-7-32.

L'anticlericalisme suposà un element aglutinador de forces polítiques ben disperses. Però no es tractava tan sols d'aconseguir recolzaments a les urnes. El fenomen és prou més complex, complexitat a la que s'ha d'afegir els balbotejos historiogràfics que envolten aquest fet.²⁹⁴ El rebuig no venia provocat per una antireligiositat congènita dels pobles de la Ribera, sinó que arrancava de prou abans:²⁹⁵ s'arrelava als aconteixements del segle anterior (desamortitzacions, desorganització eclesiàstica, recolzament a la Restauració i a la Monarquia, mediocritat intel·lectual, descrèdit, inadaptació a la nova cultura imperant, etc.) Però, per als anticlericals del primer terç del nostre segle, s'havia traduït tot això en la identificació entre Església i Monarquia i classes dominants,²⁹⁶ amb la qual cosa el detriment de la reputació d'uns recaia sobre els altres, com si d'un efecte dominó es tractés.²⁹⁷

El punt de partida oferia plantejaments summament enfrontats que s'alimentaven per diverses conjuntures donant com a resultat l'allunyament cada vegada més marcat de les diverses postures, encara i quan aquests teixits es flexibilitzaren per obtenir major operativitat, com era el cas de la correspondència entre blasquistes i anarquistes. D'aquesta manera el procés de radicalització política que va viure la Ribera no fou aliè al de la resta del País Valencià, i si bé no existien mecanismes adequats per tal d'arribar a una entente en cas de conflicte, el cert és

²⁹⁴.- Per a una evolució de l'origen i l'Església espanyola i l'anticlericalisme, cfr. CALLAGHAN, W. J. *Iglesia, poder y sociedad en España. 1750-1840*. Nerea, Madrid, 1989.

²⁹⁵.- Per a la Ribera Baixa, cfr. SILVESTRE i DIAGO, R. "Cullera, 1875-1910"... op. cit. Del mateix autor, "Cullera, 1868-1874. Una contribució a l'estudi del Sexenni Democràtic en un espai rural". Inèdit.

²⁹⁶.- Els anarquistes no feien diferència essencial entre Estat i Església. Tots dos eren repressors i capitalistes.

²⁹⁷.- Nombrosos testimoniatges orals testimonien una profunda religiositat dels obrers agrícoles riberencs al mateix temps que delaten el seu marcat anticlericalisme. Una carta de Lambert Olivert al seu germà Octavi, que vivia aleshores a París per tal de trobar feina a algun laboratori, del 16-5-30, comentava que (...) *los hombres, que esperan a que sus mujeres salgan de misa en los bares circundantes a la iglesia, (...) son más católicos que sus esposas aunque no vayan a misa. Lo que ocurre es que son anticlericales y sus mujeres, beatas, y no quieren mezclarse con los señoritos ni ver a los curas (...)*. APLOF. Cfr. també TORRES FABRA, R.C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 38-39. La construcció del santuari de la Mare de Déu del Castell de Cullera (1891-1897) es va fer mitjançant una col·lecta realitzada entre la població. La resposta ciutadana va estar generosa. Potser això siga una prova o demostració d'un cas de religiositat popular, que no anticlericalisme, donat que els republicans no s'oposaren a la construcció. A més, col·laboraren. Frases com *tot siga per la Mare de Déu*, lis són atribuïdes. Cfr. SILVESTRE i DIAGO, R. "El Castell de Cullera i les fortificacions de la vila al segle XIX". Cicle de conferències *1897-1997. Cent anys del Santuari al Castell*. Cullera, febrer 1997. Conferència inèdita. Per a un panorama més ample, FRASER, R. *Recuerdalo tú y recuerda a otros. Historia oral de la guerra civil española*. Crítica. Barcelona, 1979. Vol II. pp. 317 i ss.

que les parts tampoc no cercaren de manera decidida que aquesta fora possible.²⁹⁸ En efecte, malgrat els intents mediadors dels diversos ajuntaments i Govern Civil, poques vegades es detenia l'espiral conflictiva quan es deslligava. Aquestes postures venien a explicar-se per una patronal intransigent i miop, durant els moments anteriors a la República,²⁹⁹ i bel·ligerant durant el Sexenni Republicà excepte contades excepcions.³⁰⁰

Aquest comportament s'havia incubat a l'empar de l'inici del principi de la fi del règim restaracionista, si bé és cert que en 1873-1874 es produïren importants avalots en la comarca producte de l'impacte de la gran crisi, però sobretot els desordres van estar provocats pel sistema de quintes.³⁰¹ Però fou a principis de segle quan les revoltes es generalitzaren. Per un costat, les societats de defensa obreres anaren organitzant-se progressivament com hem assenyalat,³⁰² i per altra banda la debilitat estructural del sistema canovista, van permetre que els cacics tradicionals pergueren pes específic de forma palpable. La seua importància anava sent traspasada als republicans, degut a la seua ascendència sobre el sector obrer. Tant és així que personatges republicans com ara el metge cullerenc Juan Garcés prengueren un veritable protagonisme pseudocaciquil,³⁰³ tant al tractar d'evitar

²⁹⁸.- Vegeu CALZADO ALDARIA, A. i ROSELLO PEREZ, M. "Las condiciones laborales de los obreros agrícolas del arroz durante la II República. El caso de Sueca". En *II Jornades d'Estudis de Cullera*. 7 i mig. Benicull, 1998. pp. 195-211.

²⁹⁹.- Encara que el LRAS de l'AGCV no identifica massa clarament la patronal organitzada, cal apuntar que abans de 1901 no hi trobem cap associació registrada que apunte en eixa direcció amb completa seguretat per la raó que el canovisme no considerava necessari el seguiment de la mateixa. Amb tot, en el període 1901-1923, ja hi trobem 11 inscripcions que es relacionen amb els patrons, malgrat que s'acosten més a l'element gremial que altra cosa, però es desprèn una major interrelació entre el grup patronal. Les associacions corresponien 7 a Sueca, 3 a Cullera i 1 a Almussafes. LRAS. AGCV.

³⁰⁰.- Cfr. CABRERA, M. op. cit.

³⁰¹.- Ja en 1869 es produí una revolta federal de grans dimensions. En 1872, es repetí malgrat que la seua virulència va estar més tamisada per a mostrar-se més potent en 1873-74. Els protagonistes van estar republicans federals i elements revolucionaris. Però la base fonamental d'aquests avalots, repetim, va estar el sistema de quintes. La seua durada hem de situar-la almenys fins 1902 i la seua continuació definitiva: 1911 amb l'esclat dels successos. Cullera durant eixe temps va estar un dels pobles del País Valencià que més homes li tocaren per cupo de quintes per damunt d'altres com ara Sueca, que posseïa més població i era cap de partit judicial. Cfr. SILVESTRE i DIAGO, R. "Les revoltes de 1869 i 1872". Llibre de Festes de Cullera de 1997. Ajuntament de Cullera, 1997. pp. 82-85.

³⁰².- Així semblen assenyalar-ho la vaga general obrera de 1891 i la vaga dels estibadors de la Rada de Cullera, de 1893. A més, el mateix any es produïren avalots contra les quintes per la guerra de Melilla. SILVESTRE DIAGO, R. "Cullera, 1875-1910..." op. cit.

³⁰³.- Els republicans practicaven un clientelisme basat en les relacions personals. Metges i advocats eren peces valuoses: salvaven la salut de les famílies, arreglaven assumptes legals amb honorabilitat i honradesa, etc. L'agraïment dels beneficiats, depauperats o no, suposava un veritable lligam que s'expressava a les urnes. Per contra, els poderosos practicaven un caciquisme de caràcter socioeconòmic i, per tant, amb un grau variable de coacció i coerció

desordres, com provocant-los.³⁰⁴ A més, la pròpia estructuració dels blasquistes els dotava d'una articulació moderna i efectiva en la lluita electoral, no debades constituïen un partit de masses i, com a tal, el seu funcionament contrastava clarament amb l'estatisme canovista.³⁰⁵

Les particularitats polítiques no expliquen *per se* la conflictivitat social de la comarca en aquest període. Les condicions de vida esbossades més amunt implicaven que qualsevol alteració en les previsions de les collites suposara una tremenda bretxa en les economies familiars,³⁰⁶ amb major amplitud en les famílies d'obriers agrícoles, com resulta previsible. Aquesta va estar la principal causa de disturbis, enfrontaments, vagues, etc. no sols a la Ribera Baixa sinó també a la resta del País Valencià,³⁰⁷ agreujats en algunes ocasions per agents exògens.

2.7.-Els successos de Cullera

Aquest seria el cas dels luctuosos successos ocorreguts a Cullera en setembre de 1911, quan la mobilització contra la guerra del Marroc, lligada a la

econòmica, socioeconòmica i extraeconòmica: llogaven els homes i imposaven les condicions, compraven vots, etc. Per tant, una reivindicació obrera va estar, primer, l'associacionisme, i, després, les Bases de Treball per a poder defensar-se del terrorisme patronal. Cfr. SILVESTRE i DIAGO, R. "Cullera, 1875-1910...". op. cit. Del mateix autor, "El republicanisme a Cullera". En *El mosaic de la cultura*. nº 1. Centre Cullerenc de Cultura. Cullera, gener 1996. pp. 16-18.

³⁰⁴.- Cfr. Editorial i article de fons apareguts amb motiu de la seua defunció a la revista *Sucrona*. Número 379. Cullera, gener de 1930. Al mateix trobem una petita biografia de l'insigne galé i s'apunta que en algunes ocasions va estar intermediari entre la patronal i els vaguistes, deixant ben a les clares que les seues actuacions anaven encaminades a afavorir els més pobres. El seu soterrament es convertí en una manifestació de dol impressionant. Per contra, al panegíric es verteix també al·lusions a actuacions encaminades a provocar altercats i tumults en ocasions concretes (eleccions, convocatòries de quintes, etc.). El cert és que Joan Garcés es distingí per la disponibilitat i generositat per tractar pobres que moltes vegades no li podien pagar a l'igual que per la facilitat que tenia per tal de declarar inútils a un bon nombre de joves abans del seu alistament. Llibres Registres de Quintes. 804-820. AHMC.

³⁰⁵.- Cfr. REIG, R. op. cit.

³⁰⁶.- Per exemple, la climatologia del darrer quart del segle XIX va estar acusadament variable. A 1879 i 1882 es van registrar temporals de pluja que alteraren i reduïren el ritme de treball al camp amb la seua repercussió en la massa salarial. Els anys 80 i sobretot els 90, aquestes distorsions provocaren fam, especialment en 1897, el que comportava una palpable alteració social. Alfredo Benito comenta al respecte que, segons li contaven familiars, fins la Dictadura de Primo, de vegades la gent s'acolpava davant l'Ajuntament de Cullera cridant *¡Tenim fam!* i es produïa una distribució -escassa, sí, però es produïa- d'arròs, oli i pa. L'anècdota no deixa de tenir importància: recordem que l'edifici de l'Ajuntament s'hi trobava al centre de la població, un centre on abundaven les famílies riques. L'estretor dels més desfavorits, acompanyada pel suntuarisme provocava situacions agressives que poc o molt tindrien a veure amb la intensitat de la situació.

³⁰⁷.- Cfr. ALCÀZAR i GARRIDO, J. *Temps d'avalots...* op. cit.

desastrosa campanya arrossera, motivà una resposta summament violenta per part dels obrers agrícoles cullerencs, plasmant-se en els sagnants fets en que derivaren. El 18 de setembre, responent a la crida anarquista, es declarà la vaga general en tot l'Estat espanyol. Així, a Alzira, Xàtiva, València, Elx, Alcoi, Carcaixent, Silla, Bunyol, Xiva i Castelló de la Plana es produïren nombrosos incidents (varis ferits, tumults, detenció de trens, tec i un mort a Xàtiva). Però va estar a Cullera on prengueren un caràcter més radical. La magnitud dels fets provocà la intervenció de l'Exèrcit decretant-se l'Estat de Guerra, fent la seua aparició el sometent i sent traslladat el destructor El Temerario a la desembocadura del Xúquer. Com resultat, 29 dels suposats implicats foren detinguts. La decidida intervenció dels diputats blasquistes Azzatti i Barral fou decisiva per a salvar-los de la pena capital. Malgrat que la seua intenció principal consistia en aprofitar el boirós de les actuacions de les forces de seguretat per a soscar el poder caciquil, el cert és que la causa es polititzà fins tal extrem que es convertí en qüestió d'Estat. Això, unit a la pressió exercida per la premsa republicana nacional i internacional va obtenir a la fi l'indult reial per a tots els implicats.³⁰⁸

La postura adoptada per Azzati i Barral al llarg de *l'affaire* portà com a resultat un notable augment del prestigi republicà entre els obrers agrícoles riberencs, que vegueren en els blasquistes la constatació del que fins a eixe moment havien pensat i ara es presentava un moment transcendent per a constatar-ho: un seriós bastió de defensa institucional, el que es traduí en una fidelitat electoral encara més inquebrantable. Això ve a apuntalar el que s'ha assenyalat anteriorment: la influència electoral blasquista entre els treballadors de la Ribera Baixa que perviuria fins el moment crucial de les eleccions de febrer de 1936.³⁰⁹

Malgrat la repressió que va seguir als successos de 1911, la recuperació del moviment sindical anarquista fou immediata i ja en 1919 s'havien constituït vuit federacions pertanyents a la CNT, amb un total de 1976 afiliats a Cullera. La xifra es mantindria durant la República per arribar al seu punt àlgid en la guerra, moment en el qual es superaren els 3000 afiliats.³¹⁰

³⁰⁸ - El 28 d'octubre, *L'Humanité* declarava: *¿La Inquisició a Espanya?, Canalejas, torturador i assassí, té la intenció d'afusellar 12 ciutadans de Cullera*. El *Dailey New*, per la seua banda, presentava titulars com: *La tirania en Espanya, La mà de ferro, etc.* Tal vegada, la premsa estrangera pretenia tornar-li a Blasco Ibáñez el seu gest de decidida defensa a Dreyfuss anys abans...*El Mercantil Valenciano 6-11-1911*. Per a un estudi més detallat dels successos, cfr. CHUST, M. op. cit. PEDROS, S. "Revolta a Cullera. 1911". En *I Congrés d'Història del País Valencià*. Vol. IV. València, 1978. pp. 603-622 i TORRES, R. C. *Cullera en guerra...* op cit. pp. 39-44. PÉREZ BLASCO, S. *Cullera, 1911: la revolta d'un poble*. 7 i mig. Benicull, 1999. TORRES, R. C. *Anarquisme i revolució. Cullera, 1911*. La Xara. Simat, 2.002.

³⁰⁹.- Aquest procés d'osmosi sociopolítica es troba desenvolupat en TORRES FABRA, R. C. "Cullera: esquerra...op. cit.

³¹⁰.- GONZALEZ URRIEN, M. i REVILLA GONZALEZ, F. *La CNT a través de sus congresos*. Mèxic, 1981, p. 304.

Paral·lelament al desenvolupament de l'anarcosindicalisme s'establí, com hem observat, una peculiar col·laboració: els anarquistes votaven als republicans a canvi de trobar-se representats i defensats institucionalment. Els blasquistes no sols obtenien els vots necessaris per a sortir elegits a la circumscripció, sinó que, a més de servir de pont en l'administració, mantenien un veritable control social sobre els jornaleros donat que la absència d'un marc polític adequat que donara cabuda a la pugna dels diversos interessos ho feia possible.

En el transcurs de les revoltes produïdes al llarg de la Primera Guerra Mundial,³¹¹ els blasquistes mantingueren la seua postura de defensa proletària gràcies al pacte signat en 1916 amb el PSOE a nivell valencià evitant majors repercussions a la Ribera Baixa facilitant el triomf de l'aliança d'esquerres en les eleccions de 1917 personificat en la figura del reformista Gil i Morte pel districte electoral de Sueca. Aquesta conjuntura possibilità la irrupció dels socialistes en la comarca, i, a Cullera es representà en el Partit Radical, que no començà a créixer fins la dècada dels anys vint mitjançant les Joventuts Socialistes. Així mateix, els republicans blasquistes pogueren amortiguar l'impacte que podia suposar la revolució soviètica per als seus interessos polítics recurrent novament al seu llenguatge pseudorevolucionari. En efecte, tot el que els jornaleros coneixien de Rússia era que es tractava d'un país enorme on regnava un tsar, cosa que els recordava la seua realitat. De la revolució sols sabien (i entenien) que havien perdut els rics i havien vençut els pobres. D'aquesta manera, les revoltes aprofundiren la radicalització dels obrers agrícoles i els va conduir a una espiral cada vegada més violenta.

1919 va estar el punt culminant de les revoltes encara que la desconexió que demostraren les organitzacions obreres de la comarca fou la nota predominant. La situació s'agreujà amb els enfrontaments entre moliners i productors i l'amenaça que l'entrada d'arròs oriental i de la vall del Poo suposava per a l'estabilitat dels salaris. Recordem que els propietaris estaven acostumats a taxes de beneficis creixents sobre la base de preus cada vegada més elevats i, amb tal de mantenir la situació econòmica, optaren per perpetuar l'atràs dels camperols. Així, la ruptura de l'aliança republicano-socialista beneficià directament els interessos caciquils tradicionals.

2.8.-L'abast de la dictadura de Primo a la comarca

Amb la implantació de la Dictadura de Primo s'entrà en un *impasse* amb vacil·lacions socialistes, una forta repressió sobre els confederals a càrrec dels sometents locals i el control del poder polític per part de la Unió Patriòtica³¹² que es

³¹¹.- Un estudi sobre les revoltes al País Valencià en ALCÁZAR i GARRIDO, J. op. cit.

³¹².- La cronologia de la implantació de la UP en la comarca no té desperdici. A Cullera va estar fundada el 6 de juliol de 1924, el que significa que fou el segon poble de la província en constituir el partit del dictador després d'Alcubles. En canvi, fins 1926 (setembre i octubre, respectivament) no s'instaura a Almussafes i Sollana. La UP arribà a Albalat en una data tan allunyada com maig de 1929, i a Sueca ni tan sols es va fundar, tal vegada per la potent

traduí en un recrudeixement del caciquisme,³¹³ que no dubtà en acostar-se a la UGT amb la finalitat d'afiançar més el seu control local. D'aquesta manera, la CNT quedà en la il·legalitat al mateix temps que trobà un seriós competidor en el terreny sindical.

El mateix va estar amb les formacions polítiques, i Primo de Rivera utilitzà el tarannà essencialment reformista del sindicalisme ugetista per a presentar el seu projecte corporatiu com a un triomf que acceptava el propi proletariat.³¹⁴ L'activitat política quedà reduïda als designis del caciquisme tradicional malgrat la presència en la vida pública dels socialistes, UGT i JJSS.³¹⁵ Amb tot, els republicans pogueren refugiar-se als casinos d'algunes bandes de música.³¹⁶ Per exemple, a Cullera ho feren a la Banda de Santa Cecília amb l'objecte de reunir-se i no quedar desarticulats a l'espera de temps millors. Per contra, alguns partidaris de Primo de Rivera, és a dir, la UP local, nodriren la Banda de l'Ateneu Musical iniciant-se una profunda animadversió entre elles a l'entendre que representaven tendències polítiques enfrontades.³¹⁷

Cal assenyalar també que el camp de la lletra impresa es va veure directament afectat per *Donya Anastàsia*. Ací es va donar també un efecte significatiu: com que la revista *Sucrona*, setmanal, es podia catalogar sense dubtes de republicana donat el control que els blasquistes mantenien sobre la publicació cullerensa (l'editor, Manuel Costa era un dels més significats blasquistes de la població), començà una campanya enaltidora de la de banda Santa Cecília que es va

implantació del tradicionalisme que no deixava capacitat de maniobra a cap altre moviment conservador. LRAS. AGCV.

³¹³.- Cfr. CABRERA RAYO, F. J., "Dictadura e intereses locales. El Somatén y la Unión Patriótica en las comarcas de la Ribera del Júcar (1923-1930)". En *Actes de la VI Assemblea d'Història de la Ribera*. Ajuntament d'Alzira. Alzira, 1999. pp. 87-99.

³¹⁴.- Per aquest període cfr. JULIA, S. *Estudio Preliminar a Francisco Largo Caballero: Escritos de la República. Notas históricas de la guerra de España (1917-1940)*. Ed. Pablo Iglesias, Madrid, 1985. PRESTON, P. *Los orígenes del cisma socialista, 1917-1931*. En Cuadernos del Ruedo Ibérico. París, 1976, nums. 49-50.

³¹⁵.- Cfr. ALCAZAR i GARRIDO, J. *Empobrimient...* op. cit.

³¹⁶.- El moviment musical de la Ribera Baixa va estar arrelat des de prou prompte a la comarca. Abans de 1901 Sueca ja contemplava tres associacions musicals que arreglaven més de 120 socis, i Cullera i Almussafes tenien inscrita una cadascuna. Entre 1901 i 1923, les associacions musicals es dispararen a 9, estant Cullera la capdavantera del moviment musical amb 5 associacions que representaven a almenys 500 socis. Sueca no varià el seu nombre - 3-, desapareguent la representació en Almussafes i iniciant-se en Sollana amb una associació. LRS. AGCV.

³¹⁷.- Per a una història de les Bandes de Música a Cullera, BORRAS RENART, S. *Historia de la Sociedad Musical Instructiva y la Banda Santa Cecilia de Cullera*. Gràfiques Montés, Ontinyent, 1980. També VVAA. *Ateneu Musical de Cullera. 100 anys d'història*. Ateneu Musical. Cullera, 1998.

veure contestada des d'altra publicació, *Cullera*, amb un fort alineament vers la banda de l'Ateneu. Per a més senyals, *Sucrona* va conèixer contínuament els efectes de *Donya Anastàsia* -moltes vegades va sortir al carrer amb destacats buits en les seues fulles donat la intervenció censora-. *Cullera* mai tingué aquestos problemes, ja que Miguel Ribera Piris, el seu editor, era un destacat membre de la UP local d'arrelat passat conservador. La revista *Cullera* (que es podia catalogar com a un veritable plom) va estar un reflex de la vida de la Dictadura. D'aparició quinzenal, primer, mensual després, anava llanguint a mesura que la Dictadura tocava al seu fi. Quan la proclamació de la II República, *Cullera* es va fer bimensual per a desaparèixer en novembre de 1931. A més, des de març d'aquell any, havia perdut la seua peça més valuosa: el seu editor, anomenat governador civil de Ciudad Real.

El panorama cultural de la Ribera Baixa quedava completat amb les agrupacions culturals i de recreació de la més diversa índole, des de les associacions de pescadors esportius fins a la tremenda afició a la colombofilia passant per l'esport que més passions ha deslligat al nostre segle: el futbol.³¹⁸ Amb tot, el model primorriverista s'havia esgotat en l'arbitrarietat degradant inclòs els seus guanys econòmics arrastrant amb sí el que havia intentat salvar: la monarquia canovista.

2.9.-La II República a la Ribera Baixa

La proclamació de la República deslligà l'entusiasme popular; no debades en l'imaginari col·lectiu la seua estampa estava imbricada amb un nou ordre social i cultural que retrotaia als records de seixanta anys enrere, amb la mateixa impronta de modernització que aleshores i demanant amb un discurs propi un pont cap els horitzons que la I República havia representat. Al mateix temps comportava un contingut dinàmic força superior degut a què venia a eradicar un sistema sociopolític enquistat en sí mateix i que s'havia forjat precisament com a rebuig d'aquell referent.

Les mostres d'alegria es prodigaren en totes les poblacions. Així, a Cullera, una manifestació espontània llur objectiu principal consistia en vitorear els edils blasquistes, desembocà en l'aclamació a la República davant l'edifici del consistori, obligant a l'alcalde, Alfredo Cardona, a rebre a la multitud amb un discurs de circumstàncies.³¹⁹ En mig de tota la festa, un grup de joves tiraren el retrat del rei

³¹⁸.- Per exemple, abans de 1901 trobem 3 associacions culturals -2 a Sueca i 1 a Almussafes- dedicades a les arts i la literatura front 13 de recreament i oci. Entre 1901 i 1923 la relació s'invertí lleugerament, reduint les segones a 10, acaparades per Sueca i Cullera equitativament i aglutinant a nomenys de 1.000 persones. Sembla que el temps de la Dictadura no va estar el més adequat per a aquests esparciments ja que la xifra es va contraure a 4 -2 a Sueca, 1 a Cullera i altre a Sollana-. Per contra aparegueren 5 associacions corporatives a la Ribera Baixa -4 a Sueca i l'altra en Cullera-. Això sí, el CF Sueca es fundà l'any 1923 i el segon va estar el CS Almussafes. S'hauria d'esperar a l'arribada de la República per tal de completar el mapa futbolístic riberenc. LRAS. AGCV.

³¹⁹.- Com va estar en tants llocs, la màxima autoritat local, l'alcalde Alfredo Cardona Rico, gran propietari i pertanyent a la família dels *Macocs*, de forta tradició caciquil, rebé la manifestació saludant els republicans com a correligionaris, a més d'apuntar que tenia prou poders per

pel balcó del consistori, acte que fou aclamat pels manifestants.³²⁰

La instauració d'una nova concepció política no paliava les deficiències estructurals de l'economia nacional. Així, *el cambio de régimen en España se produjo, pues, en medio de un contexto internacional adverso que impidió que las exportaciones contribuyeran a limitar las dificultades económicas provocadas por el impacto de la transformación institucional sobre las expectativas y la distribución de la renta.*³²¹

Es produí una reconversió dels productes agraris d'exportació, motivat fonamentalment per l'escassa demanda externa, el que en ocasions portà a incidents entre municipis frontaners davant la intensa competència. Tal va estar el cas de Sueca i Cullera què, davant la dificultat per a comercialitzar la collita arrossera i per motius de l'expansió del conreu del blat, s'enfrontaren ambdós municipis per les competències blateres havent d'intervenir el Governador Civil, en febrer de 1932, per a resoldre definitivament el problema, que començava a prendre unes dimensions imprevisibles donat que els cacics tradicionals trobaren un excel·lent pretext per a intentar desviar la problemàtica derivada de la crisi agrícola apel·lant a rànries disputes localistes.³²²

L'aventura blatera s'abandonà immediatament ja que els seus rendiments i la seua qualitat no satisfieren les previsions esperades.³²³ Per altra banda els ingressos produïts pels cítrics decaigueren en la temporada 1932-33 a la quarta part respecte a la campanya anterior, agraeujant l'impacte de la conjuntura depressiva. Els tractats d'Ottawa començaren a fer sentir el seu impacte negatiu a l'economia d'exportació agrària riberenca. Els anys daurats de la dècada dels vint anaven a restar com a un record força llunyà,³²⁴ donat què els mercats tradicionals començaren a tancar-se: la Gran Bretanya en substitució d'importacions rendibles i França en favor de les seues colònies, a les que es va concedir preferències aranzelàries. Aquestes polítiques van fer que augmentara la competència en els

proclamar la República ell mateix i que si no feia no era per falta de ganes però preferia respectar la voluntat popular i deixar aquest honor en mans dels blasquistes. TORRES FABRA, R.C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 55 i ss.

³²⁰.- Testimoniatge d'Antonio Bru Serra.

³²¹.- PALAFOX, J. *Atraso económico y democracia. La 2ª República y la economía española, 1892-1936*. Crítica, 1991, Barcelona. p. 127.

³²².- Llibre d'Actes de la Comissió per a Fiscalitzar el Règim Blater. Llibre 856 de l'AHMC.

³²³.- Idem.

³²⁴.- Des de 1919, Anglaterra, els Països Baixos i els Països escandinaus havien eliminat els controls a la importació i la majoria d'ells admetia productes agraris com ara la taronja lliures de drets aranzelaris. A més, tant aquest producte com l'arròs, van veure les seues compres incrementades en molts d'eixos països. Cfr. ABAD, V. "Los felices años veinte". En *Historia de la Naranja*. Levante. pp. 81-100.

mercats consumidors, al que s'havia d'afegir el desordre de les exportacions, sobretot dels cítrics, i la deficient qualitat dels productes exportats durant els anys trenta.³²⁵

La crisi de l'agricultura d'exportació³²⁶ les expectatives de reivindicació que proporcionà la República³²⁷ i la fortalesa mostrada per la CNT, ocasionaren una onada de vagues entre 1930 i 1933 que se centraven, sobretot, en la petició d'augments salarials, amillorament en les condicions de treball, reglamentació de les tasques a realitzar i en la lluita contra l'atur,³²⁸ qüestions que presentaren tot un ventall d'enfrontaments, no sols entre la patronal i els obrers, sinó a més entre les pròpies forces sindicals, que moltes vegades no arribaven a una entente, sobretot pel que fa al treball comunitari. Així, el 20 de novembre de 1931, els autoanomenats *obrers republicans lliures*, protestaren front les autoritats donat que el treball, a Albalat, s'oferia només als treballadors socialistes ja que aquests dominaven les llistes de l'atur.³²⁹

2.9.1.- *Convivència i conflictes*

Els propietaris també incitaren els ànims sindicals per la seua peculiar forma d'entendre les Bases de Treball, i no es tractava tan sols d'aspectes tècnics. Les societats obreres vigilaven la borsa de Treball, que físicament podia trobar-se a l'Ajuntament o al/s sindicat/s, es queixaven contínuament que els patrons una vegada replegada la collita contractaven els obrers de manera arbitrària, negant-se a donar treball als obrers sindicats, el que feia que aquestos darrers es trobaren, com per exemple a Sollana, *excitadíssimos obreros, teniendo anunciada huelga*

³²⁵.- ABAD, V. "El estancamiento de los años treinta (1930-1936)". Idem. pp. 141- 160.

³²⁶.- Així, la Federació d'Agricultors de la Província de València realitzà un míting gegant l'1 d'octubre de 1933 al cap i casal. En un to marcadament reivindicatiu es demanava la rescissió de tractats comercials, la negativa a comprar mercaderies als no consumidors dels productes espanyols; la reorganització del transport i l'admissió de la creilla blanca i temprana (suposem que als mercats internacionals). Van fer ús de la paraula el president, Vicente García Muntalar; Blas Llorca, secretari; Francisco Orts i Francisco Pastor Carbonell, agricultors. AMA. II. 202.

³²⁷.- Datat en 1933, encara que no sabem més, un pamflet titulat *Al pueblo trabajador de Albalat y a la opinión pública en general*, realitza una marcada reivindicació dels treballadors albalatencs davant la crisi econòmica, malgrat suposar un libel. Entre altres coses també presenta una defensa de l'edèn d'Albalat. Però l'acusació finalment es realitza contra els patrons per incompliment de les bases de treball. També mostra una queixa al PR donat que, segons els autors de l'escrit podrien fer prou més per tal de fer complir les Bases. Idem.

³²⁸.- En la campanya electoral de 1933, el Sindicat de Treballadors del Camp i Oficis Varis d'Albalat, que s'havia incorporat a la UGT, realitzà dos mítings, els dies 9 i 16 d'octubre d'aquell any, que en un principi devien estar electorals i van convertir-se en denúncies sobre la situació. Idem.

³²⁹.- Arxiu Històric Nacional. Secció Governació. Lligall 6. Expedient 22.

*general indefinida.*³³⁰ La situació es repetia a d'altres llocs del País com ara Silla i Albal.³³¹

Resumint: la nova situació política oferia un potent grau de participació sindical que la patronal entengué com agressió directa, i les autoritats, que no eren més que reformistes, traduïen el moment com de canvis sense plantejar-se més raons. D'eixa manera, qualsevol alteració de la normalitat era catalogada com d'atemptat a l'ordre públic, tant per part de la dreta com de les pròpies autoritats. Aleshores la intervenció de les forces de l'ordre es feia indispensable per tal d'aturar qualsevol intent de pressió que aquestes consideraven perillosa.

L'actuació de les forces de l'ordre, en particular de la Guàrdia Civil, es convertia de vegades en tangencial respecte a les lleis vigents. Per això solien pecar més per excés que per defecte, encara que les ordres rebudes per les autoritats possibilitaven l'arbitrarietat en la seua funció. Per exemple, el 9 de febrer de 1932, Camilo Albert, dirigent de la CNT suecana va estar detingut sense cap acusació i traslladat a la Càrcer Model;³³² el 23 de juliol del mateix any, es va tancar el *café* (sic) de la Societat d'Oficis Varis per a que *no pueda hacer ninguna reunión.*³³³ Malgrat el propi Camilo Albert manifestà la seua protesta *por el motivo infundado en que se basa la orden gubernativa puesto que allí (al café) no se ha celebrado ni pensado celebrar reuniones clandestinas de marcada tendencia política o social.*³³⁴ De res serviren les protestes i el centre va ser clausurat.

El cas més greu va donar-se el 22 d'octubre de 1932, s'ordenava a la Benemèrita ... *reintegrarse* (a Albalat) *para vigilancia sospechosos, reteniéndolos en cuando haya fundamento,*³³⁵ el que significava l'actuació indiscriminada de la Guàrdia Civil, veritable rectora del quefer quotidià en moments de vaga o d'indicis de la mateixa. Tant era així que el diputat Héctor Altabhas arribà a denunciar els excessos de les forces de l'ordre, inclòs arribà a demanar la sanció dels números que havien participat en la detenció d'un veí de Cullera amb motiu de l'anunci de la vaga general i que va ser ...*apaleado en el Salón de Concejales,* el 24 de maig de 1932.³³⁶

³³⁰.- Idem. 24 d'octubre de 1931.

³³¹.- Idem.

³³².- AHMS. Ordre Públic. Governació. 1869-1938. Caixa 265.

³³³.- Idem.

³³⁴.- Idem.

³³⁵.- Idem. Lligall 39. Expedient 19.

³³⁶.- Idem. Lligall 15. Pel que sembla es tractà de tres persones les que patiren aquesta sort. El dia anterior, els sindicalistes cullerencs José González Serra, José María Pérez Pastor i José Sapiña Arlandis, col·locaren cartells que anunciaven la vaga general i van ser denunciats. La Guàrdia Civil es presentà, ben entrada la matinada en els seus corresponents domicilis, arrestant-los i traslladant-los a l'Ajuntament, on foren objecte de maltractes pel cap del

A tot l'anterior ³³⁷ vingueren a sumar-se ja no vagues més o menys generals, sinó veritables insurreccions anarcosindicalistes, com ara la proclamació de la República Comunista Soviètica a Sollana, en gener de 1932.³³⁸ Però aquesta explosió revolucionària es va veure amortiguada pel triomf electoral de la dreta a l'Estat espanyol en 1933 i la consegüent contraofensiva patronal en plena harmonia amb la dreta més rànica.³³⁹ Ja en setembre, i davant la possibilitat de disturbis, el Governador Civil havia demanat un informe de *situació política* a cada poble. La resposta de l'alcaldia de Sueca no té cap desperdici i comunicava la salut de les diverses forces polítiques a la població:

PARTIT	MILITANTS	PRESIDENT	PROFESSIÓ
Republicano Autonomista	620 ³⁴⁰	José Llerandi Núñez ³⁴¹	Advocat
Socialista	170 ³⁴²	Marcial Gil Vicente ³⁴³	Mestre

puesto, segons es desprèn. De l'informe del forense es dedueix que els primer dels tres va resultar més perjudicat.

³³⁷.- El mateix sindicat denunciava el 31 d'octubre de 1933 la situació jornalera i acusava els patrons d'incomplir les bases de treball. A més exigien als patrons l'abonament de les quantitats que adeudaven al pressupost establert en el contracte de treball amb l'amenaça de la vaga. També s'exigia la implantació del torn de col·locació per a mitigar la crisi obrera. Els sindicalistes aprofitaren un escrit del Governador Civil el dia anterior en el que s'assenyalava que *la contratación no se haga como limosna*, la qual cosa indignà encara més els treballadors que ja havien denunciat l'incompliment de les Bases. Idem. Aquest tipus de pressió estaria constant fins les darreries de 1934 i es reprendrien a finals de 1935.

³³⁸.- A Riba-roja, Bugarra, Pedralba i Bétera, fou proclamat el comunisme llibertari en gener de 1933. Els successos de Xeresa requeriren la presència de forts contingents de Forces de Seguretat, en gener de 1932. A la zona sabatera d'Elx-Elda-Villena, es registraren aturs periòdics i vaga general a Alcoi, en novembre de 1932. Tots són exemples de la tensió social al·ludida. Per a un estudi de la insurrecció sollanenca, cfr. PEDRO, E. op. cit. pp. 47-72.

³³⁹.- Així ho reconeixia la premsa d'esquerres quan afirmava que *"...en Sueca, con animación extraordinaria y con la nota dominante de afluencia de electores se han efectuado las elecciones, que han tenido que anularse en 12 colegios (per disturbis, malgrat que la font els denomina algunos pequeños incidentes sin importancia), la mayoría la han conseguido las derechas, luego le siguen las izquierdas y por último la alianza republicana ... Se calcula que ha votado más del 80% del censo*. En *El Socialista*, 23 de novembre de 1933.

³⁴⁰.- *600 varones y 20 hembras.*

³⁴¹.- *Secretario Enrique Alforja, Comercio.*

³⁴².- *110 varones y 60 hembras*

³⁴³.- *Secretario Salvador Serra Aznar, Alpargatero.*

Radical Socialista	825 ³⁴⁴	Domingo Soler Alemany ³⁴⁵	Comerç
Progresista	194 ³⁴⁶	Eugenio Vidal Ferrando ³⁴⁷	Propietari
Derecha Regional Valenciana	120 ³⁴⁸	Beltrán Crespo ³⁴⁹	Propietari
Tradicionalista	330 ³⁵⁰	José Martínez Ferri ³⁵¹	Llaurador
Monárquico Conservador	358 ³⁵²	José M ^a Matoses Zamora ³⁵³	Comerç
Monárquico Liberal	376 ³⁵⁴	Camilo Ortells Serrano ³⁵⁵	Advocat

Font: AHMS. Governació. 1933.

L'alcalde, Amadeo Carrasco García, republicà autonomista, comerciant, comunicava tota la composició del consistori, apuntant els següents regidors: pel Partit Republicà Progressista, Eugenio Vidal Ferrando i Daniel Burguera Ortells, propietaris; del PURA, Vicente Diego Sanz, Juan Bautista Fos Pelegrí, ambdós del comerç; Pedro Campos Martí, metge; Francisco Burguera García, llaurador, i José Llerandi Núñez, advocat; pel Radical Socialista, Juan Artal Fos, llaurador; Esteban Carrasquer Carrasco, advocat, i Salvador Claver Castells, llaurador; pel Socialista, Alberto Roig Velis, llaurador, i Juan Guardiola Martínez, arquitecte; pel monàrquic conservador, José Beltrán Burguera, llaurador; Miguel Lledó Barx i José María

³⁴⁴.- 800 varones y 25 mujeres

³⁴⁵.- Secretario Francisco Granell. Labrador.

³⁴⁶.- 180 varones y 14 hembras.

³⁴⁷.- Secretario Antonio Ortells Ortells, Abogado.

³⁴⁸.- 100 hombres y 20 mujeres.

³⁴⁹.- Secretario Juan Antonio Meseguer, Abogado.

³⁵⁰.- 230 varones y 100 mujeres.

³⁵¹.- Secretario Antonio Carrasquer, Labrador.

³⁵².- 343 varones y 15 mujeres.

³⁵³.- Secretario Juan Silvestre Ferrer. Empleado.

³⁵⁴.- 356 hombres y 20 mujeres.

³⁵⁵.- Secretario Juan Cabedo Barranca. Empleado.

Matoses Zamora, ambdós del comerç, pel monàrquic liberal, José Ortells Serrano, propietari; Juan Serrano Pla, advocat; Juan Bautista Grau Bernalte i Vicente García Viel, ambdós llauradors.³⁵⁶

També feia referència al jutge municipal,³⁵⁷ les societats obreres afiliades a la UGT³⁵⁸ i les personalitats influents de la localitat.³⁵⁹ En definitiva, l'informe venia a estar no ja un repàs a la situació política del poble, sinó un veritable arxiu de l'estat de l'harmonia social, que assenyalava els possibles pertorbadors i, com no, les persones que pogueren amortiguar qualsevol conflicte. Imaginem que aquests informes estarien molt utilitzats per les noves autoritats dretanes.

En aquest context cal situar la destitució de l'alcalde d'Albalat, José Miguel Perales Balaguer, per part del Governador Civil en març de 1933 a instàncies del patró Pedro Juan Claver Mulet; i el seu posterior processament el 6 d'abril del mateix any. La revenja era servida donat que, anteriorment, en maig de 1932, per tal de remeiar la crisi de treball, José Miguel Perales com a president de la Comissió Patronal i Obrera, acordà replegar fons amb el repartiment de quatre pessetes per fanecada passant a fer un torn rigorós de jornalers. Pedro Juan Claver, membre de la Patronal, va oposar-se a l'acord encara que la pressió d'obriers i el propi alcalde, portaren l'acord endavant.

L'acord anava en detriment dels patrons, que no oblidaren aquesta derrota. Perales es defensà al·legant que en desembre de 1931 la llista provisional de Beneficència era injusta ja que veïns realment pobres no tenien dret a l'atenció mèdico-farmacèutica municipal, i aquesta acció anava encaminada a pal·liar aquesta injustícia. Però el que realment va fer virulenta l'acció de Pedro Juan Mulet, va estar la no aplicació d'una de les clàusules de la borsa de treball: l'obligació de realitzar un descompte del 25% del jornal als treballadors menors de 17 anys. A més, Perales va desatendre totes i cadascuna de les reclamacions de la patronal en aquest sentit.³⁶⁰

La qüestió s'ha de cercar en la denúncia que realitzà el Delegat del Governador Civil, Julián Losada Ortega, el 16 de maig de 1929, quan comunicà que el Sindicat de Camins i Guarderia Rural emprava el pressupost de manera anòmala i

³⁵⁶.- Idem.

³⁵⁷.- Juan Motilla Ortells, del PURA, advocat. *Excelente conducta, recto en su actuación y prestigioso en el vecindario.* Idem.

³⁵⁸.- Idem. ... *todos ellos* (els presidents de les diferents associacions adscrites a la UGT) *activitat prudente.* Idem.

³⁵⁹.- José Beltrán Bruguera, monàrquic conservador, llaurador; Julio Llopis Llobart, també del monàrquic conservador, propietari; Vicente Escribá Balsco; Ramón García Pujol, (ambdós tradicionalistes i propietaris); Pascual García Beltrán, DRV. Propietari.

³⁶⁰.- AMA. II. 1155.

sense cap control municipal.³⁶¹ És a dir, la manipulació caciquil dels serveis públics en matèria de col·locació obrera durant els darrers anys de la Dictadura comportà una sèrie d'inconvenients patents a l'hora de fer-ne operatius aquests serveis, a banda de fer-los servir com a marc idoni de certes corrupteles.³⁶²

La reacció dretana va estar un fet que es va plasmar en un revival d'activitats que s'inicià en 1932 amb titobacions³⁶³ encara que prompte es va constatar que el reagrupament de la dreta era una realitat tangible,³⁶⁴ a més de tot un conglomerat de recolzament que feia més potent i patent aquesta reimplantació.³⁶⁵ Ens referim a agrupacions no estrictament polítiques malgrat les interrelacions directes que s'establiren i que portaren a una tangencialitat que en aquests anys suposava la frontera, mai no clarament marcada, entre la nova estratègia dretana i les inclinacions purament reaccionàries que no s'acabava d'espolsar la dreta i que cada vegada més la feien caure en la monopolització d'elements superats per una societat moderna, com ara la religiositat³⁶⁶ o el victimisme agressiu més irracional,

³⁶¹.- Idem. II. 1156.

³⁶².- *El Mercantil Valenciano*, 3 d'octubre de 1935. En la crònica anomenada *El campesino insurgente*, es denunciava què, a l'abril de 1929, onze *upeters* presentaren una llista d'agravis al Governador Civil on s'apuntava que s'havien pagat jornals per a obrers que no havien treballat i demanaven s'arreglara l'error. Això va enfrontar els *upeters* amb una part de la patronal i les seues respectives clienteles, inclòs un regidor denuncià els denunciants, valga la redundància. Però el que ens interessa és observar que el joc caciquil importunava el desenvolupament dels serveis socials. Despectivament arribà a afirmar-se que l'impuls dels republicans a Albalat es devia més a errors propis de la UP què a mèrits particulars dels altres i es feia palpable la ràpida descomposició de la Dictadura. Per exemple, part de la dreta albalatenca es lamentava àgriament i no sense rancor de no estar en millor posició donat que (...) *en Albalat no pudo forjarse una pujante organización del pintoresco upetismo* (...). AMA. Informe Secció 1^a. p. 5. II. 202. El cert és que la Dictadura ja no sols actuava durament contra els seus contraris, per exemple quan el 20 de desembre de 1930 clausurà els centres de caire republicà, sinó què havia perdut completament la brúixola. AHMA. 1901/6.

³⁶³.- En agost de 1932, a Albalat, es va configurar el Cercle Instructiu Jaumista, per Bernardino Talens, replegant el més ranci del tradicionalisme albalatenc. AMA. II. 202. Sense oblidar altres com la DRV el 8 i 20 de març d'eixe any a Sollana (per Juan Bautista Llopis Jover) i Cullera (per Juan Guardiola) respectivament, encara que la primera en la seua besant juvenil; i el 17 de juny a Sueca (per Pascual Beltrán). AGCV. Llibre de Registre d'Associacions.

³⁶⁴.- Seria el cas de la fundació del Partit de la Dreta Regional Agraria a Almussafes, el 22 de gener de 1933; i a Sollana, el 30 d'agost de 1934. Idem. Aquestos partits restarien a l'ombra del *germà major*, DRV.

³⁶⁵.- Per exemple, Acció Cívica de la Dona, a Sollana, el 20 de juliol de 1932 (per Vicenta Muriago) o la Joventut Catòlica de Cullera, el 27 d'agost de 1933 (per Juan Bautista Llopis Jover, el mateix que va fundar la DRV a Sollana el maig de 1932). Idem.

³⁶⁶.- Cal apuntar que la Joventut Catòlica apareix sota l'índex de *política*, el que parla ben a les clares d'aquest fenomen d'osmosi entre l'element reaccionari i clerical i que al mateix temps pretenia convertir-se en un moviment de masses modern, el que il·lustrà clarament el seu pretès modernisme.

encara què també sorgiren associacions/moviments que intentaven contrarestar els seus efectes,³⁶⁷ sense oblidar el desenvolupament o aparició de partits de classe.³⁶⁸

El dinamisme polític durant aquests anys fou continu, i abarcava des del més pur míting fins xerrades, reunions, actes oberts, etc. La desfilada d'oradors de totes les tendències polítiques es convertí en habitual des de 1932: des d'actes d'afirmació desenvolupats pels polítics locals fins la visita de personalitats del món més genuí de la política nacional com ara Angel Pestaña a Sueca, el 9 de juny: Federica Montseny, també a Sueca, el 4 de novembre, etc.³⁶⁹ Els actes reflectien sempre una sensació d'escassa seguretat, raó per la qual els oradors eren estretament vigilats pels militants i simpatitzants, encara que algun que altre es presentava amb els seus propis guardaespalles.³⁷⁰

La vitalitat política no va decaure gens al llarg de l'any següent, encara i que el reviscolar de la dreta demostra que anava encaixant la nova situació, a banda que un potent sector de la mateixa anà deslliçant-se cada vegada més cap l'extrema dreta. En aquest context cal situar el fulletó repartit per part de la DRV per Sueca el 18 de novembre de 1933, titulat *El amor libre*, on els catòlics arremetien contra el que entenien la desintegració de la família tradicional: *"...el socialismo no quiere la familia y dice que hay que vivir entregado a los instintos ... la mujer (es convertiria) en un juguete de los instintos de los hombres ... porque la doctrina (sic) socialista dice que solamente pueden vivir los útiles ..."*, tot en referència al divorci. El pamflet anava més enllà encara: *En Rusia se llegó a disolver el matrimonio por disposición del estado, pero la masa de mujeres rusas lo rechazan indignadas. Entonces acudió a corromper a las niñas y a las jóvenes en las escuelas. Jóvenes de ambos sexos mueren de sífilis ... Solo algunos marimachos ... ¡Mujer española, antes morir pura y casta bajo el manto de la Virgen Inmaculada que librar con tu voto que sería un pecado a la venida de toda la podredumbre material y moral de esas doctrinas! ¡Por amor a la Virgen, mira lo que haces!*³⁷¹

³⁶⁷.- Per exemple, l'Associació de Pares de Família a Cullera, de caràcter republicà, fundada el 15 d'octubre de 1933. Per adonar-nos, cal apuntar què també apareix amb l'epígraf de *política*. O la Unió Republicana de Pares de Família, també a Cullera, l'1 de març de 1933, per Maria Camilleri Fuster (que estaria fundadora-militant del PCE a Cullera). Idem.

³⁶⁸.- El primer, La Joventut Socialista, a Cullera, per Salvador Félix Martí, inscrit el 31 de gener de 1934. Idem.

³⁶⁹.- AHMS. Caixa Gov. 273.

³⁷⁰.- Testimoniatge d'Antònio Bru Serra. Afirmar que una vegada anà a Cullera un diputat d'esquerres del que no recorda el nom i no va veure cap comitiva acompanyant-lo. Segons el nostre entrevistat, els actes moltes vegades se celebraven amb prou tibantor al carrer però no passà mai res, *llevat d'algunes bromes, o més bé provocacions, com fer explotar algun coet de més o menys potència*.

³⁷¹.- Idem. De tota manera, als llibres de registre civils de tota la comarca no hem trobat un sol cas de divorci durant el període republicà.

La contestació dels socialistes suecans no es va fer esperar. El 9 de novembre, al temps que repartien les candidatures del Front d'Esquerres, afegien un pamflet on asseguraven que ... *mujer: para combatirnos se dice que somos enemigos de la religión. No es verdad, queremos que cada uno piense como quiera pero no podemos consentir que hay quien vive bien y otros no puedan comer, por eso trabajamos, para transformar la sociedad.*³⁷²

Tota aquesta conjuntura tenia la seua rèplica al terreny polític-sindical, com hem apuntat repetidament. D'eixa manera s'aprecia certa tibantor entre els propietaris almussafencs, representats per Vicente Chaqués Albuixech, Pelegrín Selma Catalá, Enrique Calatayud Llorens i Ramón Duart Albuixech; que es repartiren els llocs més representatius del Sindicat de Policia Rural i avortaren les successives propostes obreres encapçalades pels representants sindicals Enrique Fort Miñanes, Pascual Asensi Sorlí, Miguel Rivera Aparici i Francisco Boix Sancho,³⁷³ postura que la patronal endurí encara més en abril de l'any següent aprofitant que l'afer Perales arrastrà amb sí mateix tot el consistori per ordre de Luis Giner, delegat del Governador Civil, suspenent-se tot el consistori i donant pas a una crisi municipal,³⁷⁴ la qual cosa va redundar en benefici de la patronal, una patronal que per aquell aleshores ja havia demostrat fins on arribaria el desquitament del bienni anterior.³⁷⁵

2.9.2.- Temps d'eleccions i revenges

La campanya electoral va resultar tot menys calmada.³⁷⁶ Per exemple, el PURA retornà a esgrimir les seues armes i va posar en joc els seus *pesos pesats* als diversos mitings,³⁷⁷ mentre la DRV i els socialistes començaren un enfrontament

³⁷².- Idem.

³⁷³.- AHMA. 1901/5.

³⁷⁴.- AMA. II. 1145.

³⁷⁵.- El 9 de novembre de 1933, el Governador Civil amonestà els patrons per tal que acompliren mínimament les Bases de Treball, donant ordres concretes i, entre altres coses, el Governador reprotxava l'actuació patronal dient textualment *què la contratación no se realice como si fuera una limosna*. AMA. II. 202.

³⁷⁶.- Durant les eleccions es produïren nombrosos incidents. Antonio Bru Serra recorda que es trencaven urnes on guanyava la dreta i s'havia de repetir la votació. El clima, segons ell, resultava sempre violent. *Per exemple, recorde quan anà a votar el rector Pedro Colomina Payá. L'acaçaren a coets i algunes persones intentaren defendre-lo*. En aquest aspecte no havia excepcions, i també les monges van córrer la mateixa sort: *Un home, que no vull dir el seu nom encara que ja ha mort cridava...* emfàticament *"...ique les cremen! ique les cremen!* i la multitud s'acolpava a les portes dels col·legis electorals amb la pretensió d'intimidat els votants de dreta.

³⁷⁷.- L'11 de novembre de 1933, parlaren en Albalat Luis Beltrán, Pedro Grau, Leopoldo Querol, Juan Barral i l'ex-ministre Ricardo Samper Ibáñez. *Ibidem*.

que es repetiria en les eleccions de febrer de 1936, sobretot a Cullera.³⁷⁸ Al mateix temps, durant aquest període electoral es demostrà, una vegada més, el pes que en l'opinió pública jugava l'element clerical. D'eixa manera, i encara que el procés havia començat prou abans,³⁷⁹ podia observar-se com el clergat es desllitzava cap opcions polítiques alienes de les carlines tradicionals, sobretot vers la DRV³⁸⁰ i els seus adlaters.³⁸¹ És a dir, a la Ribera Baixa s'havia passat d'una situació d'anticlericalisme conduïda pels blasquistes i protagonitzada pels anarquistes vers una altra protagonitzada a la comarca pels socialistes que d'eixa manera restaven protagonisme als altres dos.³⁸² La virulència, doncs, que presentà aquesta campanya electoral a la comarca, va estar el denominador comú de la mateixa.³⁸³

A localitats com ara Cullera i Sueca, el PURA fou el vencedor de les eleccions, digam-ho una vegada més, gràcies al recolzament dels obrers agrícoles. Així, la tendència historiogràfica que assenyala l'abstenció electoral de l'anarcosindicalisme en 1933, no es verifica a la Ribera Baixa.³⁸⁴

³⁷⁸.- Ciriaco Calatayud Alberola, militant de les JJSS i del PSOE, repetí actes d'enfrontaments vers la DRV, el mateix que Miguel Frígola Font, qui arribà a agredir a Juan Grau Vallet, militant d'Acció Catòlica. AHMC. Informes per als Tribunals de Responsabilitats Polítiques. 15 de febrer de 1940. Capsa 797.

³⁷⁹.- En Albalat, en el transcurs d'un míting tradicionalista celebrat el 25 de juny de 1933, amb l'intervenció de Bernardo Talens, ja reprotxava que part del clergat anara recolzant opcions polítiques no tradicionalistes, encara estar de dretes. AMA. II. 202.

³⁸⁰.- Els germans Borja Ferrer, Agustín i Luis, més el seu cosí, Luis Borja Colubi, que passarien posteriorment a Falange i que estaven puntals de la DRV a Cullera (provenien tots tres de partits dinàstics i també filtrejaren amb la UP), van estar significats agitadors en els períodes electorals 33-36. El més corrent van estar els continus enfrontaments amb el diputat socialista, Juan Sapiña Camaró. AHMC. Informes TRP. Capsa 796. Malgrat tot, els socialistes no deixaven passar ocasió per tal d'agredir els seus opositors.

³⁸¹.- Situació semblant va patir Elisa Lechón Cardona, militant d'Acció Cívica de la Dona i de la DRV. Els seus pares, Salvador i Elisa, també militants d'ambdós formacions, manifestaren estar molestats, encara que no s'especifica més a la font. Idem. Capsa 807.

³⁸².- Per exemple, Federico Arlandis Durá, militant del PSOE cullerenc, en el transcurs de les eleccions de 1933, en la porta d'un col·legi electoral va proferir amenaces i provocacions a 5 de les monges de l'asil que anaven a dipositar el seu vot. L'Arlandis reprotxava a les monges el seu recolzament públic a la DRV entre altres coses. Idem. Denúncia de Agustín Meliá Roig, 31 de maig de 1935.

³⁸³.- La situació arribà a tal extrem que elements pertanyents a les JJSS intentaren cremar la seu de la DRV, encara que la ràpida intervenció dels bombers abortà l'intent. Malgrat tot, l'atemptat es repetí, i en aquesta ocasió es va colocar un petard a la porta de la seu que no causà víctimes i els desperfectes no van estar massa lamentables. A l'església també es va fer esclatar un coet que causà més por que mal. Desconeixem els autors d'aquestos dos darrers atemptats, encara que tot fa suposar que l'autoria dels mateixos provenia així mateix de les JJSS. Idem. Caixa 795. Informe del 14 de desembre de 1939.

³⁸⁴.- Cfr. CALZADO, A. i ROSELLO, M. op. cit. i TORRES, R.C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 72.

El ràpid desquit desplegat per la patronal agrària, una vegada abastí el govern (època coneguda com el *bienni negre*, al que alguns historiadors pretenen envernissar de gris³⁸⁵), revestí una àmplia gamma d'activitats encaminades a buidar de contingut les reformes mampreses entre 1931 i 1933. Amb tot, els autonomistes tendiren a dretitzar-se davant la postura d'un sector del proletariat anarcosindicalista que, seguint les consignes de la CNT, considerava que la República no significava més que una evolució dintre del capitalisme. Aquesta lectura venia possibilitada per la dinàmica de la pròpia patronal que endurí les seues posicions degut a la caiguda de beneficis accentuada en 1932 amb els tractats d'Ottawa i atenuada per un major consum nacional, esgrimint els augments salarials i la pressió sindical que es produïen de forma periòdica com un arma més dintre de la lluita de classes.³⁸⁶

L'abolició de la Llei de Termes Municipals pel Govern Samper, el control dels Jurats Mixtes per la patronal agrària, la intransigència a la concessió de les peticions obreres més nímies, el boicot en els municipis a qualsevol mesura que pretenguera aliviar l'atur creixent i un llarg etcètera que transcorria entre els camins de les agressions verbals, la ironia tràgica (*Menjeu República*) i les provocacions gratuïtes emmarquen la contrarevolució agrària iniciada amb la victòria radical-cedista. Si a aquesta intransigència desplegada pels sectors de la burgesia i de la patronal agràries unim la crisi econòmica, agreujada a les comarques de regadiu del País Valencià i els seus conreus d'exportació, i l'augment galopant de l'atur,³⁸⁷ sense

³⁸⁵.- TUSELL, J. "Gris más que negro". En *Historia* 16, nº 102. Octubre 1984. pp. 37-44.

³⁸⁶.- Per a un estudi de les negociacions patronal-obrers, cfr. CALZADO, A. i TORRES, R. C. *La problemática agraria y sus conexiones sociales en los años treinta: una comparación regadio-secano en el País Valenciano*. Inèdit. Elaborat a partir dels testimoniatges d'Enric Chulio, Josep Pastor i Salvador Borràs, les negociacions sobre condicions de treball solien capgirar entorn a la concepció de jornada laboral i la credibilitat del rellotge del capatàs, el famós *de sol a sol* doncs que altres aspectes tals com el desplaçament al lloc de treball, allotjament, etc. no presentaven majors problemes. Pel que respecta als aspectes salarials s'iniciava una negociació entre ambdues parts que culminava en un acord. Els propietaris, convençuts que la pujada salarial resultava inevitable, intentaven sortir el millor possible. Els rendistes més potents residien al cap i casal i al front de les seues terres deixaven un administrador, conegut popularment com *el mayordomo*. Aquest personatge era l'encarregat de preguntar l'estat dels jornals. Una vegada informat realitzava una contraoferta, generalment d'una pesseta menys, encara que a canvi assegurava el treball per a la temporada completa. Molts jornalers, apremiats per la necessitat, cedien a les pretensions del *mayordomo* i acceptaven les seues condicions, escapant així a la tutela sindical i enfrontant-se a la resta de jornalers, doncs els sindicats els titlaven d'esquirols, acusant-los d'haver-se venut per una pesseta menys en lloc de resistir per a arribar a les millores demandades. En aquest context sorgia la violència espontània. Els sindicats formaven piquets per a impedir el treball dels esquirols i pressionar així a la patronal. Aleshores volcaven carros d'arròs, s'obligava a sortir als treballadors insolidaris dels camps, etc. Aquestes accions feien rectificar a sovint la conducta dels patrons. Però a l'any següent tornava a repetir-se la història de nou. La resta de l'any es tornava a les activitats de sempre, doncs els propietaris, en paraules d'Enric Chulio, *preferien tindre la terra repleta de males herbes a donar treball*.

³⁸⁷.- Per exemple, el 28 de novembre de 1933, s'inaugurava a Sueca una "cuina popular", habilitada en les instal·lacions de l'antic escorxador, per tal de donar menjar als obrers sense

depreciar l'absència d'unitat d'acció sindical i política de les organitzacions obreres, així com l'atordiment de l'esquerra republicana que acusà massa el seu fracàs electoral, l'escena social apareix sota el signe d'una complexa conflictivitat.

Les formacions polítiques progressistes, amb l'objecte de superar la profunda crisi que la victòria dretista havia suposat, procediren a una reelaboració del seu discurs i de les seues aliances, però resorgiren les dificultats endògenes socialistes que ja havien truncat en 1933 una possible entente amb els republicans, destacant les postures largocaballeristes, que s'emmarcaren en l'evolució tàctica del líder sindical des de 1917.³⁸⁸ Els republicans, molestos per la desafecció socialista, s'apresuraren a ressaltar el camaleonisme del PSOE i l'actitud ugetista durant la Dictadura, per tal d'ampliar els seus recolzaments electorals. El PCE prosseguí amb la seua primitiva concepció de partit elitista preocupat per comptar amb una militància reduïda però selecta imposant nombroses traves a l'entrada de possibles militants. Inclòs la seua existència fou un enigma que passà desapercebut en la vida política de molts llocs, per exemple a Cullera, on no sols s'ignorava la seua existència fins ben entrada la guerra civil, sinó que també era rebutjat pel seu caràcter sectari, considerat més com un club *a la britànica* que com un partit polític.³⁸⁹ A Sueca, el Partit Comunista va crear-se entre 1934 y 1935 a partir d'un grup de jornalers provinents del Partit Radical Socialista, amb una existència lànguida i semiclandestina, desconegut també per a la gran majoria de suecans: *el PCE, malgrat que ja existia a Sueca amb anterioritat a la rebel·lió militar, no apareix públicament com a tal fins als dies de l'aixecament del Marroc.*³⁹⁰

Els sindicats majoritaris (CNT i UGT) amb l'objecte de respondre a la realitat social variaren la seua estratègia afavorint la unitat d'acció sindical i readaptaren les seues postures respecte al bienni reformista. Front a la seua desunió i rivalitat anteriors, es plantejà com ineludible la unitat d'acció. Com queda ben patent en les vagues d'abril a València, en 1934, o a Saragossa; els Fronts Únics, reflectien un clima d'intranquil·litat generalitzat en les files obreres que donà com a conseqüència una major imbricació entre sí.

La conflictivitat rural inicià una espiral ascendent en 1933.³⁹¹ La problemàtica

feina. *Las Provincias*, 29 de novembre de 1933.

³⁸⁸.- Cfr. AROSTEGUI, J. "Largo Caballero: trayectoria de un sindicalista". En *Historia 16. La Guerra Civil*. n.º 7 pp. 100-112.

³⁸⁹.- Testimoniatsges d'Enric Chulio i Serapi Martí.

³⁹⁰.- ALCAZAR i GARRIDO, J. "Apunts sobre l'actitud comunista". En *Quaderns de Sueca. Temps de Guerra a Sueca (1936-1939)*. Maig 1986, Sueca. pp. 65. En canvi, el PCE de Sueca afirmava que la seua data de constitució fou l'1 de maig de 1936. AHMS. Governació. Capsa 126.

³⁹¹.- CALZADO ALDARIA, A. "La Negociación..." op. cit.

rural d'aquell any presentà una virulència no coneguda anteriorment.³⁹² Si bé la crisi arrossera s'atenuà pels esforços de la Federació Sindical Arrossera, l'atur estacional i la postura de la patronal agrària, reforçada després de l'abolició de la Llei de Termes, conduïren a les organitzacions sindicals agrícoles a la vaga general de juny de 1934 i a una elevada intensitat vaguística de caràcter defensiu i de la que la seua característica més assenyalada seria el fracàs de gran part d'elles.

El procés, comú a la Ribera Baixa, queda clarament sintetitzat en l'exemple de Cullera.³⁹³ Com ja s'ha dit, l'accés al Govern de les dretes es plasmà d'immediat en la vida republicana i la duresa dels patrons es va veure accentuada a l'estar protegits per la seguretat que proporcionava sentir-se a l'empar de les institucions de l'Estat.³⁹⁴ Els índex d'atur augmentaren de manera escalofredant, donat que els criteris amb que seleccionaren la mà d'obra es tornaren més radicals. Descens dels salaris i fam foren les conseqüències de la nova situació per als obrers agrícoles que trobaren una resposta virulenta en octubre de 1934.³⁹⁵

La conjuntura s'havia accentuat ja en abril quan es denuncià que el Sindicat groc Sant Isidre havia reanudat la seua tasca a Albalat alterant-se la borsa de treball que només contractava a afiliats del mateix. La denúncia va fer intervenir al

³⁹².- Cfr. VEGA, E. *Anarquistas y sindicalistas. 1931-1936*. Alfons el Magnànim. València, 1987.

³⁹³.- Els testimoniatges orals ens han permet dissenyar millor aquest període a Cullera que en altres localitats de la Ribera Baixa degut a la major acceptació als nostres micròfons pels informants cullerencs.

³⁹⁴.- El 18 de febrer de 1934, el Sindicat de Treballadors del Camp i Oficis Varis d'Albalat havia realitzat un acte d'afirmació sindical al qual s'havien vertit afirmacions en el sentit de pressionar mitjançant la vaga en el moment que fora precís. D'eixa manera, només detectar-se l'incompliment de les Bases de Treball a la primavera pel que feia referència a la col·locació obrera, l'emprament de forasters, etc. i agreujat per l'elevat atur, els seus representants, Carmelo Barrera Serrano i Adrián Claver Alemany, comunicaren la declaració de la vaga. A més es realitzava una dura comunicació contra el PR. AMA. II. 202. Per motius de descoordinació la vaga va estar suspesa a l'endemà, el que no impedí que el Governador Civil actuara immediatament intentant mitigar l'efecte. Així es dirigí al sindicat groc Sant Isidre, de la localitat. Però durant el bienni anterior l'actuació d'aquest tipus de sindicat havia minvat prou i el Sant Isidre no havia pogut amortiguar la pressió dels sindicats de classe, raó per la qual havia desaparegut. Encara i tot, el governador es dirigí a Ricardo Hernandis Montagud, terratinent i cacic local que figurava com a president -no debades la seu social del Sant Isidre coincidia amb el seu domicili-, sol·licitant que el donara de baixa al mateix temps que cercava una solució al seu problema. Idem. El protagonisme de Carmelo Barrera i Adrián Claver va estar marcat i això els va valdre l'odi cada vegada més patent de la patronal. Tots dos estarien afusellats a Paterna al novembre de 1939. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *La violencia...* op. cit. p. 94.

³⁹⁵.- Per a una visió dels successos revolucionaris d'octubre de 1934 al nostre País, vegeu BLASCO, R. "Els fets d'octubre al País Valencià". En *L'Avenç*, nº 28, octubre 1980. Barcelona, 1980. pp. 41-49. Antonio Bru Serra, que aleshores comptava amb 12 anys, vivia a València per a fer els seus estudis de baixillerat, i recorda que el cap i casal estava ocupat per l'Exèrcit, *...amb metralladores i canons. Estava molt asustat però no passà res.*

Governador Civil.³⁹⁶ La qüestió tornaria a plantejar-se els dies 21 i 22 de maig, quan la negativa d'una pujada salarial per als obrers agrícoles arrossers cullerencs es traduí en una vaga secundada per 2800 jornalers.³⁹⁷ La resolució del jurat mixte resultà favorable als patrons, el que vingué a escruelir el conflicte, reanudant-se la vaga el dia cinc del mes següent. Una anàlisi de les Bases de Treball a Cullera i Sueca ens demostra el clar retrocés que suposà la seua confecció per als obrers agrícoles.³⁹⁸ Així, el setmanari *La lucha*³⁹⁹ significava que l'arribada de ma d'obra forastera i les seues conseqüències negatives no eren contemplades amb ulls dolents pels blasquistes, i, així amb un irònic *¡Votad PURA!* dirigit a les bases anarcosindicalistes pretenia desafiar l'hegemonia republicana. La intransigència patronal va fer ensorrar-se tots els intents d'enteniment a l'hora d'arribar a un acord per a redactar unes noves bases i la vaga quedà diluïda el dia 11. Fets pareguts ocorregueren a Sueca durant el mateix mes de maig.⁴⁰⁰ I encara que aquestes postures portaren a un intent de reorganització obrera,⁴⁰¹ es demostrava així la

³⁹⁶.- *Pueblo Obrero*, 30 d'abril de 1935, nº 319. Desvetllava l'estratègia dels isidristes doncs assenyalava que aquest sindicat s'havia apuntat al Sindicat de Treballadors del Camp en la Casa d'Obrers de València. El dia 2 de maig, l'alcalde d'Albalat, Ricardo Sarrió Tamarit, davant la denúncia cità a Ricardo Hernandis Montagud i Rogelio Mulet Hernandis, president i secretari del Sindicat Sant Isidre, respectivament, per tal de comunicar-lis que repartiren el treball de manera equitativa. AMA. II. 202. Aquestos contraatacaren insertant un desmentint en la premsa, que aparegué únicament a *El Mercantil Valenciano* del dia 10 següent, el que va fer intervindre novament al Governador Civil donant la raó a l'Ajuntament albalatenc. AMA. II. 202.

³⁹⁷.- La unitat d'acció obrera va resultar un fracàs rotund ja que l'alcalde de Sueca contestava el 25 de maig a un telegrama del Governador Civil: *Estado social actual tranquilo. Existe anuncio de huelga general Trabajadores de la Tierra para 5 mes próximo ... impresión personal no surgirán por ahora conflictos. En todo caso participaría a vucencia lo que ocurriera.* Idem. El que venia a significar que la discussió de les Bases de Treball a la localitat no presentaven problemes.

³⁹⁸.- AHMC. Legall 729 i CALZADO, A. i ROSELLÓ, M. op. cit.

³⁹⁹.- *Semanario obrero portavoz de los trabajadores.* De caràcter antiblasquista i socialista, començà la seua publicació en novembre de 1934. Tan sols hem pogut trobar una col·lecció, pertanyent a l'arxiu particular de Daniel Barberà, de Cullera, qui amablement ens ha ofert la seua consulta.

⁴⁰⁰.- AHMS. Governació. Capsa 275.

⁴⁰¹.- El dia 4 de juny de 1935 va celebrar-se al teatre Cervantes, de Cullera, un acte de la Societat d'Oficis Varis *L'Emancipadora* sobre les Bases de Treball. L'acte va estar presentat pel vice-president, Ramón Vallet Beltrán i Vicente Crespo Solanes, president, insinuà que la vaga resultava inevitable. S'aprofità l'acte per tal de renovar la junta general l'endemà. AHMC. Capsa 795. Al mateix temps van sorgir sindicats que acabarien dintre de la UGT, com va estar el cas de la Societat d'Obrers de Vila *L'Emancipació*, a Cullera, tenint a Arturo Palomares Mengual, Tomás Torres Altur, Francisco Muñoz Marí, Bautista Peris Vicedo, Francisco Oliver Torrent i Enrique Ferrer Pérez com a president, vice-president, secretari, vicesecretari, tresorer i comptador, respectivament, a més dels vocals Ramón Oliver Torrent, Enrique Bolufer Grau i José Grau Riera. Ibídem. Altre cas va estar el de Manuel Costa Villarroya, que fundà a la mateixa població la Societat de Panaders *La Vanguarda*.

fermesa amb que els patrons intentaven resquitar-se de les lleis de contractació anteriors, en particular, i de la legislació agrària, en general. Però les qüestions de fons restaren immunes, i ni tan sols les autoritats dretanes s'atrevien a donar passos en fals, per això, quan el 16 de gener de 1934, Antonio Collantes Benedito, membre de la DRV de Sueca, envià una instància dirigida al Governador Civil demanant celebrar una processó el dia de Sant Antoni Abad, va rebre una contestació fantasmagòrica: *... el traslado de la imahgen (sic) podrá celebrarse sin ninguna ostentación ni pompa ni con carácter de procesión a fin de evitar que por dicho motivo se altere el Orden Público.*⁴⁰²

La contestació no podia satisfer el sol·licitant doncs com a processó el permès deixava escàs marge d'acció. Aquesta postura continuà ferma per part de les autoritats dretanes que preferien decebre els seus companys polítics que exposar-se a disturbis. D'eixa forma, el 20 de juliol de 1935, el propi alcalde suecà aconsellava al Governador Civil refusar la processó sol·licitada per Joaquín Alfonso Boix, també membre de la DRV per tal de no alterar l'ordre públic *"... que no me sería posible garantizar"*.⁴⁰³ El mateix que va passar amb la demanda de processó del Corpus per Antonio Collantes Benedito, l'11 de juliol pel mateix motiu.⁴⁰⁴

2.9.3.-Els fets de 1934 i el trencament de la convivència

La radicalització que allunyà postures i va anar fent que els principis d'una República per a tots contemplara un detriment de qualitat de vida per als sectors obrers. Així, s'arribà a octubre, moment en que es declarà la vaga general⁴⁰⁵ i que tingué a Astúries la seva màxima amplitud. Els seriosos revessos anteriors soferts pels assalariats riberencs repercutiren al no secundar el moviment d'una manera decidida. La seua postura en la comarca s'apropà més a la *contemplació* que a la acció. De tota manera, en altres llocs del País Valencià, es registrà una immediata resposta activa.

Malgrat la quasi nul·la participació del proletariat de la Ribera Baixa durant el moviment insurreccional⁴⁰⁶ (la CNT cullerenga, per exemple, no intervingué), ja el dia

⁴⁰².- Idem.

⁴⁰³.- Idem.

⁴⁰⁴.- Idem.

⁴⁰⁵.- La situació havia arribat a unes dimensions de forta tensió. D'eixa manera, la desconfiança anà en augment. Per exemple, el 23 de setembre, el guarda jurat d'Albalat, Ramón Marco Perales, va personar-se a la Guàrdia Civil per tal de comunicar que a la partida havia trobat dos sacs d'uns 40 kgs. de pes cadascú d'una substància sospitosa d'estar explosiva. L'alarma cundí fins l'extrem que va estar sol·licitada l'assistència de tècnics per part del comandant Andrés Soler Mascarell. Una vegada examinats aquestos pels especialistes resultà tractar-se de cal polvoritzada.

⁴⁰⁶.- *Sucrona* informava que els successos no tingueren repercussions a Cullera a causa de la divisió política així com en les poblacions veïnes. Pres de MARTINEZ ALBIACH, A. *Cullera: 53 años de periodismo. 1883-1936*. Gràfiques Dehon. Torrejón de Ardoz, 1989. pp 139-14.

4 aparegueren bans declarant l'Estat de Guerra en tot el territori nacional.⁴⁰⁷ A més a més, el 8 de desembre, el Ministeri de la Governació, procedí a la supressió dels diversos consistoris. D'aquesta manera van estar cessats 16 edils de l'Ajuntament de Cullera pel Delegat del Govern, reestructurant la seua composició⁴⁰⁸ per a preparar d'aquesta forma les pròximes eleccions municipals.

Els nous consistoris provocaren nombrosos enfrontaments pel seu extremat conservadorisme. Així, algun dels seus novells membres provocà l'escàndol quan arribà a realitzar al·lusions a la dictadura com una *estructura social casi perfecta* en el transcurs del Ple urgent del 15 de desembre de 1934 de l'Ajuntament de Cullera,⁴⁰⁹ al que es devia afegir la inassistència dels regidors de la DRV a qualsevol sessió que tractés sobre l'enorme atur existent i amb una actitud clarament provocadora.⁴¹⁰

Els obrers agrícoles pergueren alguna cosa més que una vaga i la condemna a escoltar declaracions com les apuntades. Els jurats mixtes van estar suspesos i, fins juny de 1935, no tornaren a la seua activitat. D'aquesta forma, si amb anterioritat les reclamacions obreres es veien cercenades per la intransigència de la patronal, aleshores no posseïen ni tan sols el *consol legal* de veure rebutjades les seves propostes. Després de l'intent revolucionari les esquerres degueren passar per un llarg període de crisi i recomposició i, malgrat que els socialistes la consideraren una *victòria objectiva*, en realitat fou una derrota immediata.⁴¹¹ Per al centre suposà una radicalització que enfonsà la possibilitat d'estructurar una força

⁴⁰⁷.- AHMC. Llibre de Registre de Bans. A continuació LRB. Llibre 936. s/n p.

⁴⁰⁸.- AHMC. Llibre d'Actes de l'Ajuntament Ple. A continuació LAAP. Llibre 85. s/n p. El consistori suspès estava format majoritàriament per blasquistes, encara que no tots foren suspesos. Alguns dels mateixos inclòs no tingueren cap objecció per tal de col·laborar amb la DRV, encara i tot que aquesta es trobava en minoria.

⁴⁰⁹.- TORRES, R.C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 75.

⁴¹⁰.- Actitud que els portà a estar durament criticats. Front aquesta campanya de desprestigi que ells mateix havien larvat primer i després alimentat, van optar per repartir un pamflet de propaganda titulat "A la opinión pública" en el qual afirmaven que malgrat trobar-se en minoria al consistori representaven a l'Ajuntament *el sentimiento Católico y sentido de ORDEN (sic) y patriotismo*. A més, s'explicava que el seu objectiu primordial a la política municipal era la d'abaratiment de preus dels productes de subsistència controlant el frau i els aliments en condicions deficientes. AHMC. Capsa 106. El cert és que la seua actuació tenia més a veure amb el torpedeament dels contraris polítics que a presentar una política coherent. Aquesta postura clarament provocadora els va deixar en evidència i el distanciament dels republicans, encara que els blasquistes tenien clar què l'aliança era necessària per tal de restar al municipi per una banda i per altra les dimensions d'Astúries els possessionaren clarament front qualsevol alteració revolucionaria, retornant així a la seua estratègia primitiva: estar els *protectors* del proletariat per tal de manipular-lo.

⁴¹¹.- Cfr. PRESTON, P. *La destrucción de la democracia en España*. Alianza. Madrid, 1987. pp. 224-227.

política centrista més o menys dinàmica i efectiva.⁴¹² Però la conseqüència més negativa d'Astúries és que suposà el moment de la ruptura de l'evolució política de la II República. Els grans propietaris i un ampli ventall de la burgesia s'espantaren de les enormes dimensions aconseguides per la revolta i passaren a boicotejar a la República encara més obertament, a més a més de negar-se reiteradament a participar en certes tasques polítiques. I aquestes sempre eren les relatives a la millora de l'ímfim nivell de vida dels sectors més necessitats de la població.

Davant els problemes obrers de la Ribera Baixa, quan anaven a estar tractats en els plens, la defecció de les dretes evitava qualsevol acord. D'aquesta manera, existí una negativa de la dreta a participar en l'elaboració de mesures que afectaven als aturats cullerencs, tal com realitzà en nombroses ocasions i deixà ben clara la seva postura en el transcurs del Ple de l'Ajuntament de Cullera del 22 de maig de 1935, el que provocà més tensions encara.⁴¹³

Els conflictes rurals decaigueren de manera palpable en la comarca durant 1935. Les mesures repressives derivades del moviment insurreccional asturià donaren els seus fruits. Però existiren agitacions en torn a la reivindicació de l'1 de maig i, així, a Cullera, per exemple, s'incendià l'església dels Sants Joans, incendi que es repetí en diverses ocasions posteriorment.⁴¹⁴ Els boicots a les sessions del consistori tendents a trobar solucions al problema proletari es multiplicaren. A Cullera foren en total cinc les sessions plenàries preparades per a tal efecte amb la corresponent absència de les dretes en el transcurs de tan sols tres setmanes.⁴¹⁵

Paral·lelament, la crisi que travessaria el govern dretà davant els seus escàndols tampoc no ajudava a desaccelerar el procés, donat que les dretes, còmodes fins ara degut a la tutela governamental, veien com la descomposició d'eixe govern comportava el seriós perill de fer desaparèixer amb ell una situació que havia resultat a total mesura per a la patronal.

Aquesta nova situació era completament conscient la dreta, donat que la seua prepotència anterior li havia donat una forma d'actuar que la portà a una

⁴¹².- Cfr. JACKSON, G. *La República española y la guerra civil*. Grijalbo. Barcelona, 1978. pp. 102-104. La prova evident que els blasquistes, per exemple, no estaven per a moltes alteracions ho tenim en la declaració del consistori d'Albalat que, després d'aplaudir la contundència del govern exigeix d'aquest mà dura front els revolucionaris al mateix temps que ofereix la seua *decidida cooperación para cuanto redunde en bien de la República*. L'alcalde, Agustín Renart, en aquesta comunicació del 17 de desembre de 1934, reiterava l'adhesió *de todos los que formamos parte de este Ayuntamiento* i demanava *imponer implacablemente la ley*. AMA. II. 202.

⁴¹³.- HHMC. LAAP. Llibre 92 s/n p.

⁴¹⁴.- Per a aquest tipus de qüestions, GINER PEREPEREZ, F. *La Mare de Déu del Castell*. Ajuntament de Cullera. Cullera, 1976. pp. 186 i ss. De vegades els fets trobaren ampli ressò en la premsa. Cfr. *El Pueblo*, 17 de maig de 1936. HMV.

⁴¹⁵.- Cfr. TORRES, R.C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 77-79.

agressivitat constant. Agressivitat que s'engrandí en els moments de crisi per tal d'anar configurant la nova estratègia cara al que s'acostava, es a dir, una situació que les eleccions podien allargar o cercenar. Per això mateix la reorganització va estar la seua preocupació immediata. De tal manera, des del plànol catòlic fins l'empresarial, la dreta anà preparant eixe camí de reforçament.⁴¹⁶

El moment econòmic que travessava la Ribera Baixa no resultava el més optimista precisament. A l'enorme atur que detectem al llarg de l'any 1935 cal assenyalar que s'havien d'afegir altres factors que llastrarien encara més la situació. En efecte, les gelades de febrer devastaren la taronja de la comarca i les conseqüències immediates no auguraven res millor. A Albalat, 400 jornalers van veure truncada la seua feina i condemnats a l'atur a més de no comptar amb cap tipus d'alternativa. En efecte, l'alcalde albalatenc assenyalaria què la situació es convertiria igual que els anys 1932 i 1933, ja que davant la depressió econòmica, els propietaris havien anant perdent les seues reserves d'anys anteriors i van poder pagar els repartiments per a obrers, que aleshores havien muntat a 104.508 pts. dedicades a la repartició de camins, netejada de sèquies i altres treballs. Segons l'alcalde, aquestos treballs havien estat possible gràcies a l'auxili i la solidaritat de la patronal i s'havia pogut evitar un desastre. Però s'apresurava a comunicar que la situació havia canviat donat que durant aquests anys els agricultors s'havien vist obligats a malvendre les seues collites i els propietaris, per tant, s'havien arruïnat.⁴¹⁷ El que vol dir que la patronal s'havia acomodada perfectament a la situació i no estava gens disposada a estar el motor de la recuperació econòmica o, al menys, l'element catalitzador.

La consciència de retrocés econòmic era un fet evident també per al proletariat agrícola de la comarca, encara que aquest tenia una altra visió del mateix. Per això, alguns partits i sindicats es van fer ressò del moment econòmic desenvolupant actes i conferències en els quals la tònica comú va estar les provocacions i els altercats,⁴¹⁸ dels quals les autoritats no eren alienes.⁴¹⁹

⁴¹⁶.- A Cullera, l'Acció Catòlica va formar la Joventut Catòlica al Centre Parroquial de Cullera mitjançant Francisco Grau. Mentre l'Ateneu Mercantil preparà tota una sèrie de conferències que si bé tenien com a denominador comú la conjuntura econòmica de l'agricultura litoral valenciana, no resultava estrany que les xarles derivaren cap una utilització del victimisme tradicional. *Ibidem*. De vegades es posava tant empeny en aquestes activitats que s'arribava a realitzar la conferència sense tenir la corresponent autorització del Governador Civil, de manera que les reganyines del mateix no es feien d'esperar. *Ibidem*.

⁴¹⁷.- Informe 14 de març de 1935. AMA. II. 1158.

⁴¹⁸.- Per exemple, el PRS organitzà a Cullera, en l'Olivert Cinema, un míting on parlaren el president de l'agrupació cullerenga, Joaquín Ferrer Martínez i l'ex-Director General d'Agricultura, Fernando Valera. Al llarg de la xerrada ambdós van estar interromputs per part del públic, sembla que per membres de la Joventut Socialista. Malgrat que la resta del públic increpà els alborotadors, els conferenciants abandonaren l'acte, passant a fer l'ús de la paraula l'ex-ministre de Justícia Juan Botella Asensi, qui va cridar a l'ordre però davant l'actitud dels sabotejadors també acabà per anar-se'n. *Ibidem*. En aquest tipus d'actes, el vandalisme va estar la tònica general. El 20 de juliol van estar detinguts Miguel Gimeno Alapont, Ricardo Rueda Medina, José Gascó Boquer, Antonio Arens Zamorano, Francisco

2.9.4.-Lluita electoral i conflicte polític

El camí vers les eleccions no significà, doncs, gens calmat. Per això, *el período germinal del Frente Popular (...). Fue un período de sentimentalidad colectiva, que no era de clase (...)*.⁴²⁰ L'exemple d'Astúries, sintetitzat en la consigna *UHP*, vingué a reflectir un nou sentiment d'unitat proletària que presentava un comportament distint després d'octubre doncs va fer possible un apropament obrer i, a la vegada, d'aquest amb forces republicanes que desembocà en la formació del Front Popular, el qual fou concebut com una coalició i després de la seua victòria electoral es transformà en un espai de combat polític. En la seua gestació els republicans entenien que significava una ximple aliança electoral; per als socialistes moderats suposava una esplèndida oportunitat de cohesionar el partit, mentre que per a l'esquerra socialista, aglutinada en torn a Largo Caballero, es tractava d'una concessió momentània fins a l'instant en que el proletariat aconseguira el poder;⁴²¹ per als comunistes (escassíssims a la Ribera) suposava una taula de salvació per a les seues nombroses contradiccions i per als anarquistes l'ocasió de traure als seus presos de la presó.

Front Popular fou, sols en gener i febrer de 1936, la forma d'anomenar aquell acord electoral que tenia com a objectius prioritaris l'amnistia i la derrota de la dreta. Després de les eleccions les postures variaren i s'inicià un nou procés d'aliances que ni l'esclat de la guerra civil aconseguí detenir. Això vindria més tard. Durant anys la convivència resultà difícil. A partir d'aleshores es tornà impossible. La dreta preparava el seu assalt definitiu i el seu fracàs inicial desembocà en un bany de sang produït per una violència política extremadament radicalitzada. Després vindria la consegüent repressió, més brutal quantitativament i cruel qualitativament. L'orgia sagnant i repressiva franquista desarborà al moviment obrer deixant-lo *captiu i desarmat*. Les seues úniques eixides resultaren ser la prostració i la

Rueda Medina i Ignacio Bayona Moncho, aquests dos darrers, *en estado lamentable*, quan intentaren entrar a l'Ateneu Mercantil per tal d'assistir a una conferència sobre el desenvolupament arrosser. Aquests joves, tots membres de la Joventut Socialista, amb actitud provocadora, acabaren colpejant-se amb socis de l'Ateneu com ara Alfredo Cardona Rico, darrer alcalde de la Dictadura, i Antonio Vidal. *Ibíd.*

⁴¹⁹.- El 9 de gener de 1936, amb la finalitat de regular d'una manera concreta els actes públics, el Governador Civil assenyalava que abans d'autoritzar qualsevol acte públic devia estar informat dels temes a tractar, significació política dels mateixos, nom dels oradors, etc. A més, ordenava que l'alcaldia designara un delegat per tal de garantir l'ordre públic, amb potestat per suspendre'l o per fer que els oradors no s'extralimitaren en els seus discursos. Finalment, el Governador sol·licitava ser informat de com s'havia desenvolupat cada acte. *Idem*.

⁴²⁰.- Cfr. TUÑÓN DE LARA, M. "¿Crisis de la Segunda República?". En *Actas del Congreso Valencia capital de la República. Una esperanza frustrada*. IVEI. València, 1987. pp. 23-37.

⁴²¹.- Cfr. MALEFAKIS, E. "Los partidos de izquierda y la Segunda República". En CARR, R. *Estudios sobre la República y la guerra civil española*. Ariel. Madrid, 1985.

col·laboració.⁴²²

A la Ribera Baixa, com a d'altres llocs del País Valencià, el període electoral resultà tot menys tranquil. En aquest aspecte cal destacar els enfrontaments entre les Joventuts Socialistes i la DRV,⁴²³ sobretot a Cullera, encara que no van estar els únics protagonistes d'aquell enrariment de l'atmosfera política, ja que el Sindicat Sant Isidre, d'Albalat, continuà el seu enfrontament directe amb el Sindicat de Treballadors del Camp i Oficis Varis.⁴²⁴ Encara i tot, els més tranquils van estar els republicans, dels quals tenim poca constància pel que a activitat electoral es refereix.⁴²⁵

Les eleccions del 16 de febrer de 1936 donaren la victòria al Front Popular en la majoria de les poblacions del País Valencià.⁴²⁶ La Ribera Baixa no suposà una

⁴²².- Vegeu CALZADO, A. i TORRES, R. C. *Características...op. cit.*

⁴²³.- A Cullera, el 29 de setembre de 1935 ja va fer un acte el PSOE per tal de calibrar el termòmetre polític. L'èxit i la impunitat en que havien quedat les accions de les Joventuts Socialistes els va envalentonar. A l'acte parlaren A. Peris, de València; P. García, d'Alzira, i Ricardo Zabalza, de Madrid; encara que el Governador Civil va prohibir que es parlara d'amnistia. AHMC. Capsa 795. El mateix va estar amb un acte de la Unió Republicana de Pares de Família el 30 d'agost quan Manuel Muñoz, delegat del governador, informava a aquest que no s'havia referit cap dels ponents a l'amnistia. *Ibidem*. Per la seua part, la DRV cullerensa, que havia tingut un any de 1935 ple d'actes i concentracions, com a contrapartida de la seua defecció municipal, havia iniciat el 22 de febrer de 1935 una cursa d'actes amb la conferència de Diego Sevilla Andrés, *Ellos y nosotros*. *Ibidem*. El mes següent, part de la dreta cullerensa inaugurà l'Ateneu Cultural Cullerenc, intentant servir com a punt de contrapartida al cada vegada més potent moviment obrer a Cullera. *Ibidem*. Però *l'explosió mitinera* es donà a la campanya electoral, que començà amb un acte d'afirmació catòlica el 13 d'octubre de 1935 amb Antonio Pons, de Cullera, i Jesús Benedito i Manuel Cortés, de València. *Ibidem*. Amb tot, les veleties de la DRV eren palpables a la comarca. Així, el 22 de desembre de 1935, van suspendre un acte electoral donat que mitjançant un telegrama de la comandància de la CEDA aquesta demanava la suspensió del mateix per tal d'arreplegar més gent a Sueca per al míting que tenien allí preparat els cedistes. *Ibidem*. Per la seua banda, els tradicionalistes feren un míting a Albalat en gener a càrrec de Bernardo Talens, president. AMA. II. 202.

⁴²⁴.- AMA. III. 202. El 26 de gener de 1936, el Sindicat va fer un acte electoral on va intervindre l'advocat Enrique Cerveró Gomis, de la JSU. El míting es repetiria el dia 9 de febrer, amb l'assistència d'Adrián Claver Alemany, José Miguel Perales Balaguer, del PSOE, i Eduardo Andrés Nadal i Francisco Claver Luz, d'UGT. L'activitat electoral continuà els dies 12, 13 i 15 amb l'intervenció de Francisco Seguí, Justo Martínez, Juan Tundidor, de les JSU, i José González, Isidro Escandell Ubeda i Julio Alvarez del Vayo, del PSOE, assistint unes 400 persones cada dia. *Ibidem*.

⁴²⁵.- Només apareix un míting del PURA a Albalat, el dia 7 de febrer a càrrec de Federico García. AMA. II. 202. IR no celebra cap acte per voluntat pròpia dels oradors. Sembla que la tensió superava la seua disponibilitat. *Idem*. A Cullera, el 7 de gener oferí el seu míting el PURA mitjançant el seu president, José Giménez Companys, mentre el diputat Ernesto Sanjuán Sapiña, d'IR ho feia alguns dies més tard. AHMC. Capsa 797. També es va fer un míting del PRS per part José María Sapiña Beltrán, fundador i president del partit a Cullera. *Ibidem*.

⁴²⁶.- ARRUE, V. "Las elecciones de febrero de 1936 en el País Valenciano". Tesi de Llicenciatura.

excepció i els resultats significaren l'enfonsament electoral del PURA que, davant l'absència de recolzaments i confiant novament en els seus tradicionals pilars, es presentà en solitari registrant una intensa retracció. Per contra, a Cullera mantingué uns nivells acceptables (1.827 vots, el que suposava el 26'3% del total), ja que les contínues denúncies de *La lucha* van fer replantejar-se al PURA el seu posicionament social. A Sueca comptabilitzà un estrepitós desastre en passar de 1.600 sufragis en 1933 a 738. Primavera el moment polític i les majories es decantaren per la coalició del Front Popular.⁴²⁷

La jornada electoral va estar marcada pels incidents. Així, a Cullera, Vicente Martí Estella, un professor de Matemàtiques del PRS -encara que abans de l'estiu passaria a militar a IR- que va estar un dels responsables de l'organització del Front Popular a la localitat, va impedir que accediren a votar les religioses al seu corresponent col·legi electoral,⁴²⁸ el que donà pas a un escàndol d'envergadura que quasi acabà en les mans, al mateix temps que els falangistes locals produïren algun que altre altercat.⁴²⁹

Després de la victòria electoral les mostres d'alegria van estar una demostració del que havia estat en joc. D'eixa manera per tot arreu de la comarca es van poder veure manifestacions en tal sentit, encara què a Albalat es va celebrar el dia 21 de febrer per part del Sindicat de Treballadors del Camp i Oficis Varis unilateralment el que preparà una manifestació que va transcórrer pels carrers albalatencs com d'adhesió a la República.⁴³⁰

Al llarg de la primavera es produïren brots vaguístics, destacant una amenaça de vaga general el 24 de març; l'objectiu de la mateixa consistia en reivindicar la llibertat d'un membre de l'anarquista Sindicat Únic de Cullera, Bautista Arlandis Bou, celebrant-se en el Teatre Cervantes una assemblea a tal efecte a la que assistiren unes 500 persones. Finalment el Delegat de Treball aconseguí detenir l'inici de la vaga.⁴³¹

L'ambient d'agitació i mobilització política també era evident a Sueca on es desenvoluparen diversos actes organitzats per les diverses forces polítiques i

València (s.a.) i "L'ambient electoral durant les eleccions de 1936". En *Arguments*, nº 1. 1974. pp. 157-172.

⁴²⁷.- Per exemple, a Cullera, els resultats electorals en 1933 foren: PURA, 34,2%; DRV, 35,3%; Front Esquerres, 26%; i els partits de centre, 4,5%. Per contra, en 1936: PURA, 18,6%; DRV, 36,4%; FP, 44,7%; i el centre amb 0,3%.

⁴²⁸.- Informe del 23 de maig de 1946. AHMC. Capsa 795.

⁴²⁹.- *Ibidem*.

⁴³⁰.- AMA. II. 202.

⁴³¹.- AHMC. Lligall 729.

sindicals. A més a més, al llarg del mes d'abril, els camperols havien portat a terme assemblees en el Teatre Serrano per a tractar les Bases de Treball i la convocatòria del Congrés Local de la CNT.⁴³²

La postura de l'Església exacerbà el secular anticlericalisme, derivant en els successos de l'1 de maig de 1936 quan, després de la consegüent manifestació, s'assaltaren els temples i es produí la crema dels seus ensers a Sueca i Cullera.⁴³³ Per les fitxes del Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Sueca i per testimoniatges orals, coneixem que aquests fets es repetiren també a Albalat i Sollana.⁴³⁴

També l'extrema dreta va patir les ires dels manifestants donat que els falangistes, a Cullera, increparen els assaltants i també, durant la manifestació insultaren els desfilants, arribant a sortir de les seues butxaques alguna pistola. El fet portà a què, per la nit, les JSU assaltaren la seu d'Acció Catòlica i després la de Falange una vegada s'havia intentat cremar la seu de la DRV, amb l'ajuda d'alguns membres del PURA.⁴³⁵

El cas és que la pròpia JSU dirigida pel seu cap cullerenc, Juan Durà Pedrós, va detenir els falangistes Ricardo i el seu germà, Emilio Vidal Martínez; Senén Sapiña, Juan Ferrer Diego, José Borja, José Borràs i Rogelio Melià Audivert. Tots set van estar traslladats a l'Ajuntament. Després de dues hores d'expectació total per part de la població, van estar alliberats per les autoritats, que van reunir-se d'urgència, excepte Sapiña i Ferrer, traslladats a Sueca i d'allí a la presó *Modelo*, a València, lloc on romandrien fins la guerra.⁴³⁶

Els rumors de conspiració per part de les dretes no feren si més no créixer. A la Ribera Baixa, l'extrema dreta intentava organitzar-se per tal de fer triomfar el futur cop.⁴³⁷ Així, en una data no precisada però posterior a març i anterior a juny,

⁴³².- GIRONA i ALBUIXECH, A. "La política municipal de Sueca durant la guerra civil (1936-1939)". En *Quaderns de Sueca*, VIII. Sueca, maig 1986. pp. 12-13.

⁴³³.- FVF -no ha volgut aparèixer citat d'altra manera quan demanarem permís per a utilitzar la seua entrevista del 8 de juliol de 1997- era un infant quan aquestos successos i recorda que la manifestació sortia de la plaça de la Sal, on es trobava la seu del PSOE, JJSS i UGT. Recorda també que els majors digueren als joves que es portaren bé i que respectaren l'església. Però a l'arribar a ella, les JJSS forçaren la porta, van treure els sants i cremaren la es robes de les imatges. Un xic es vestí de capellà.

⁴³⁴.- A Cullera es va intentar l'incendi de les esglésies i destrucció d'imatges sagrades, aspecte en el que destacaren els membres de la CNT, sobretot Ignacio Font Calatayud (a) Maño. Informe del 5 d'abril de 1940. AHMC. Capsa 797.

⁴³⁵.- Encapçalats per Vicente Sapiña Llopis, blasquista local. AHMC. Capsa 796.

⁴³⁶.- El Sapiña va estar assassinat a l'inici de la guerra en l'assalt a la presó. Ferrer va poder fugir. Informe del 15 de maig de 1942. AHMC. Capses 795 i 797.

⁴³⁷.- D'eixa manera, el tinent de la Guàrdia Civil de Sueca elaborà un llistat dels veïns suecans

els membres de Falange de Cullera i de Sueca, José García Meseguer -que estaria assassinat durant la guerra- i Vicente Dubón Bru, respectivament, confiaren l'organització del cop a Francisco Roglá López, falangista que s'havia guanyat la confiança dels seus caps, sent-li encarregada la direcció de *todas las fuerzas afectas al Glorioso Movimiento Nacional, incluso las de Falange Española de las JONS*.⁴³⁸

La notorietat adquirida pel Roglà va estar de tal envergadura que el cap local, Santiago Santaúrsula Pascual -també assassinat durant la guerra- es posà a les seues ordres, el mateix què Emilio Andreu Mulet, sergent de la guàrdia civil a la localitat.⁴³⁹ És a dir, la trama colpista tenia en compte la possibilitat de la vigilància a que presumptament estaven sotmesos alguns dels màxims dirigents de l'extrema dreta comarcal i aquesta no deixava cap detall a l'atzar en l'elaboració de la trama colpista a la Ribera Baixa. Tant és així que els falangistes riberencs, malgrat la seua debilitat numèrica i estructural conformaren *una ... Centuria armada estupendamente organizada...*⁴⁴⁰ que es concentrava a una muntanya pròxima a la carretera de Madrid, prop de L'Alcúdia de Crespins i de Canals, en La Costera, on s'uniren a d'altres provinents d'Ontinyent, Albaida, Benigànim, Gandia, Puçol, *etc, etc*, (sic) *todos esperando el golpe que nunca llegó*,⁴⁴¹ en una data que no precisen els autors.

La línia sindical unitària i el gir efectuat envers els obrers agrícoles pels Jurats Mixtes es plasmà en les Bases de Treball d'aquell any, que contemplaven augments salarials i una millora relativa de les condicions de treball.⁴⁴² Amb tot, a principis de juny, els sindicats exigiren jornals per a la col·locació d'aturats, provocant fortes desavenències amb els propietaris, que entenien que els jornals eren competència dels Ajuntaments, mitjançant les Borses de Treball municipals, donat que el recurs més emprat era acudir a la propietat agrària per tal d'augmentar una dècima la seua contribució i dedicar-hi aquest excedent recaudatori a un fons comú per tal de dedicar-ho a suavitzar l'atur.

Les denúncies d'ambdues parts exigiren novament la intervenció del Delegat de Treball. Els testimonis orals incideixen en subratllar l'ambient convulsiu que es

d'acord amb la seua simpatia o rebuig a una sublevació militar en una data que no coneixem. AHMS. Governació. I. 174-176. Expedient de depuració de Francisco Blay Rodrigo, Oficial tercer de l'Ajuntament.

⁴³⁸.- Informe del 27 d'octubre de 1943 elaborat per l'alcalde, Juan Guardiola Murillo. AHMC. Capsa 796.

⁴³⁹.- Ibídem.

⁴⁴⁰.- HIGON y BENEDITO. *El Alzamiento Nacional en Valencia*. ss dades. 1939. AHMS.

⁴⁴¹.- Idem.

⁴⁴².- Bases de Treball de Sueca, Les dades també han estat extretes mitjançant testimonis orals, principalment aportats per Josefa Beltrán Morell, vidua d'Eliás Sieres, membre de la CNT de Cullera i afusellat en 1940, i per Josefina Beltrán, secretària de la seu de la CNT a Sueca.

vivia en la primavera de 1936, succeint-se vertiginosament les assemblees. Els creuaments dialèctics pels carrers, els avalots i el desenterrament de velles armes ens descriuen el to de crispació civil que es viví durant els mesos previs a l'esclat de la guerra.⁴⁴³

2.10.-La guerra civil

En aquest ambient disgregador, permutable fins l'estiu, les reaccions davant les confuses notícies dels primers moments de la insurrecció van estar tenses encara que no revestiren característiques violentes en un principi, però sí un indubtable interès, com revela el testimoni de Matilde Grass: *Todos estamos con la radio en marcha, ya dan las noticias, (...)*.⁴⁴⁴ Sueca gaudia d'una relativa calma: *En pocas horas quedó el movimiento faccioso sofocado en sus calles. Lo contrario de cuanto ocurre en pueblos que se hayan (sic) a su alrededor, como Sollana, Cullera y otros. Gracias a este rasgo puede hacerse con la misma rapidez una inteligencia cordial entre todos los sectores antifascistas de la población.*⁴⁴⁵

Mentre, a Sollana es produïren altercats degut a enfrontaments entre ugetistes i cenetistes, consistents en la manera d'organització, discrepàncies que no se solventarien fins 1937.⁴⁴⁶ A Cullera, el cop d'Estat no resultà impediment per a que els infants de la Ribera Alta, com succeïa tots els estius, acudiren a les colònies escolars de la platja⁴⁴⁷ i les classes acomodades tampoc no renunciaren als plaers de la mar. La gran majoria estava convençuda que el cop estava condemnat d'avant mà al fracàs a l'igual que havia ocorregut amb la *Sanjurjada* en 1932.

Ni tan sols la mort violenta de Tomàs M. Colubi Ots, propietari, assassinat a El Saler el 22 de juliol, vingué a torbar els quefers quotidians, malgrat l'esglai que suposà.⁴⁴⁸ La situació es mantingué fins el dia dos d'agost, moment en que es va

⁴⁴³.- Idem. A tal efecte, i a la pregunta d'on es van treure les armes que aparegueren a l'estiu de 1936, els nostres entrevistats han estat unànims: de l'assalt als quarters de l'Albereda de València en les darreries de juliol, encara que Enric Chulio (JJSS), Salvador Borràs (CNT) i Josep Esteve (UGT) afirmaren que a Alberic un ferrer fabricava pistoles de prou bona qualitat amb les que s'armaren alguns sindicalistes riberencs, malgrat que la seua producció no donara per abastar més que a uns pocs. La identitat d'aquest armer clandestí no va estar establida degut al desconeixement dels nostres entrevistats, encara que Salvador Borràs va més lluny en afirmar que aquest individu ja havia proporcionat algunes pistoles a gent com ara Hilari Arlandis o al mateix Joan Jover Corral, *Xato de Cuqueta* trenta anys enrere. D'estar cert aquest apunt, la producció il·legal del ferrer podria arribar a un nombre important.

⁴⁴⁴.- GRAS, M. op. cit. p. 84.

⁴⁴⁵.- *Fragua Social*, 10 de novembre de 1937.

⁴⁴⁶.- Idem, 24 de gener de 1937. *Plan de la organización de la riqueza agrícola y agropecuaria de Sollana*.

⁴⁴⁷.- *El Mercantil Valenciano*, 31 de juliol i 1 d'agost de 1936.

⁴⁴⁸.- Aquesta persona és la primera de les víctimes que trobem documentada a Cullera. En canvi, un ofici datat el 18 de gener de 1945, assenyala que el primer assassinat fou el de Bernardo Aparisi Sayol, guàrdia civil retirat i militant sempre en partits de dreta. AHMC. Caixa 110. No

reprendre la violència amb totes les seues conseqüències: (...). *Pasaron tres días y llega el momento en que se hacen las detenciones (...) pasan los días, siempre con noticias espantosas. Te levantabas y al momento oías: ¡En tal sitio han visto un muerto!. O ¡Esta noche al fulano....! (...)*,⁴⁴⁹ per a esclatar el dia 18 d'agost, com a contestació incontrolada davant el coneixement de les massacres de Badajoz.⁴⁵⁰

2.10.1.-Els comitès riberencs

Amb la finalitat de fer front a la situació originada per el cop militar sorgí un ventall de comitès de defensa organitzats per les forces frontpopulistes, en un intent desesperat per a controlar la situació. Amb això el poder efectiu es trobava en els carrers, mentre que el poder aparent residia en els Comitès, que d'una forma vàcua pretenien imposar les directrius governamentals.

La *dualitat de poders* era un fet incontestable. El cop d'estat, sense pretendre-ho, havia possibilitat una situació revolucionària. Així, per exemple, a Sueca es constituí un Comitè Executiu Popular, a imatge i semblança del constituït el dia 18 de juliol a València, amb la pretensió de realitzar funcions similars;⁴⁵¹ a Cullera, la resposta consistí en la constitució d'un Comitè el 21 de juliol.⁴⁵² A Sollana,

hem trobat a aquesta persona a cap llibre de Registre de Defuncions. Tal vegada fou assassinat fora de la comarca.

⁴⁴⁹.- Gras, M. op. cit. p. 84.

⁴⁵⁰.- Efectivament, no cal més que repassar les dates dels assassinats per tal de comprovar. En juliol només trobem una mort violenta, la ja apuntada de Tomàs Manuel Colubi Ots, gran propietari. La *tempête* es deslligaria al llarg de l'agost, sobretot. I encara que un informe del 24 de setembre de 1939 de l'AHMC. Capsa 796, afirma que la primera víctima cullerensa es va produir el 4 d'agost de 1939, en la persona del Guàrdia Civil Bernardo Aparici Vayo, ja sabem la presa que tingueren els vencedors en apuntar els seus *màrtirs*, el que portà a nombrosos i grans errors. Entre la nit del 18 al 19 es portaren a terme 19 assassinats: 4 a Albalat, i 14 a Cullera, dels quals 9 corresponien a les monges de l'Asil, totes elles assassinades a El Saler. Segons testimoniatge d'Enric Chulio, 25 anys en el moment dels fets, militant de les JSU de Cullera, la resposta violenta es desencadenà a partir del coneixement de la repressió a Badajoz i a la brutalitat demostrada per Queipo de Llano en el seu virregnat sevillà. En efecte, els dies següents a les massacres de Badajoz es deslligà una ferotge repressió sobre elements conservadors a tota la Ribera. Llibres de Defuncions dels arxius dels diferents jutjats municipals. Cfr. ALDARIA, A. i TORRES, R. C. *Características...* op. cit. pp. 49-88. Segons Josep Esteve molts pensaven que demostrant la mateixa brutalitat els rebels modificarien la seua conducta. Per contra, Borràs afirma que entre la indignació i la virulència a que havien arribat les coses, les notícies de Badajoz ajudaren a que la violència es multiplicara.

⁴⁵¹.- GIRONA i ALBUIXECH, A. op. cit. p. 15.

⁴⁵².- LRB. Llibre 929 de l'AHMC. s/n p. Crida l'atenció la inclusió en el Comitè del PCE per la debilitat que demostrà durant la República i en el transcurs de la guerra a Cullera, on no arribà a comptar amb més d'una dotzena de militants. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 79-87.

les forces que formaren el Comitè ho van fer amb urgència ja que l'entente entre llibertaris i la resta de les agrupacions polítiques no arribà a la cohesió que s'havia aconseguit a d'altres poblacions. A Albalat i Almussafes també es constituïren Comitès amb la presència de totes les forces polítiques *antifeixistes*, encara que les desavenències entre elles prompte es farien palpables.

Tot l'anterior es reflecteix en un nou organigrama polític, com és natural, al llarg de la guerra: les associacions desafectes desaparegueren i, per contra, les societats afins als diversos partits afectes es multiplicaren amb la creació d'un munt d'organismes que relatem a continuació:

ASSOCIACIÓ O PARTIT	LOCALITAT	DATA CONSTITUCIÓ
Sindicato Obrero	Almussafes	17-9-1936
Sociedad de Campesinós	Sollana	5-11-1936
Sociedad de Campesinós	Cullera	7-11-1936
Juventud Socialista	Almussafes	10-11-1936
Sociedad Campeseu	El Perelló ⁴⁵³	16-12-1936
Partido Sindicalista	Sueca	6-1-1937
Sociedad Campeseu	Almussafes	10-2-1937
Radio Comunista	Sueca	17-4-1937
Radio Comunista	El Perelló	17-4-1937
Radio Comunista	Sollana	17-4-1937
Radio Comunista	Cullera	17-4-1937
Radio Comunista	Almussafes	25-6-1937
Partido Sindicalista	Almussafes	5-10-1937
Juventud Izquierda Republicana	Cullera	16-10-1937
Partido Sindicalista	Cullera	20-10-1937
Sociedad de Vaqueros	Sueca	28-10-37
Agrupación Femenina Antifascista	Cullera	28-12-1936
Solidaridad Internacional Antifascista	Sueca	23-1-1938
Agrupación Anarquista Ibérica	Cullera	18-2-1938
Agrupación Anarquista Ibérica	Sollana	28-2-1938
Unión Republicana	Cullera	30-5-1938

⁴⁵³.- Pedania de Sueca

Solidaridad Internacional Antifascista	Cullera	1-10-1938
Solidaridad Internacional Antifascista	Albalat	8-12-1938
Agrupación de Mujeres Antifascistas	Almussafes	7-1-1939

Font: Aixiu de Governació Civil. LRA.

Les primeres actuacions d'aquests comitès van estar encaminades a la substitució de les institucions precedents i al seu posterior desarmament, estant reemplaçades per un ampli ventall d'organismes,⁴⁵⁴ creant-se milícies populars i patrulles de control i vigilància que vetllaren d'immediat per tal d'evitar la propagació de la insurrecció. Així, el dia 19 de juliol es promulgà a Cullera un ban exigint el lliurament d'armes i vehicles,⁴⁵⁵ al temps que sol·licitava voluntaris. A Sueca, la resposta popular es traduí en la immediata eixida d'uns 50 voluntaris al comandament de Durà i Simó, membres de les JSU de Cullera i Sueca respectivament, envers Cañete.⁴⁵⁶

També es depurà als elements considerats desafectes a la República. Els primers instants de la guerra, una vegada es constatà que la insurrecció seguia endavant, es caracteritzaren per la *voràgine* repressiva deslligada envers els membres de certes institucions i persones, així com l'aparició d'ajusts de comptes, sense oblidar l'incendi de temples o l'assalt als locals de les diverses dretes locals.⁴⁵⁷

A Cullera, l'església de Sant Antoni i la del Brosquil -pedania cullerenga- va acabar en flames, sense oblidar l'assalt a la casa del rector Pedro Colomina Payá.⁴⁵⁸ La mateixa sort que va córrer l'església Parroquial i l'ermita de Sant Roc, d'Albalat i s'assaltà la comunitat de religioses terciàries Capuxines de la mateixa localitat

⁴⁵⁴.- Aquest procés resultà prou confús donat la precipitació amb que s'afrontà. Per exemple, a Sueca s'intentà mantenir l'organigrama municipal pel que fa al personal administratiu amb les conseqüents depuracions, donant com a resultat un caos al planter del consistori, on els considerats afectes escalaren escalafons per omplir el buit dels depurats. Això comportà l'anomenament com a secretari interí de la corporació de l'oficial major, Francisco Ortega Paris, qui refusà l'ascens alegant que no era la persona idònia, ja que en realitat no podia complir la seua tasca davant el desgavell del moment. AHMS. Governació. Capsa 232. 27 d'agost de 1936.

⁴⁵⁵.- LRB. Llibre 937 de l'AHMC. s n/p.

⁴⁵⁶.- *Fragua Social*, 18 d'agost de 1936.

⁴⁵⁷.- El 22 de juliol de 1936, fou assaltat el Casinó Sueca situat sobre l'antic Círculo Liberal Monárquico, el mateix que el Casinó Conservador o Casinó de Baix. CHUST, M. op. cit. p. 98.

⁴⁵⁸.- AHMC. Capses 796 i 797. Aquest capellà havia mostrat una extrema belicositat durant el període republicà, enfrontant-se repetidament a les dictaminacions municipals i editant i repartint fulletons en contra del govern municipal i del propi sistema republicà. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera...* op. cit. pp. 59-62.

encara que sense detectar-se destrucció alguna.⁴⁵⁹ Amb tot, hem d'afirmar que si bé s'acabaren les manifestacions religioses públiques, es practicaven les misses a domicilis particulars de forma clandestina, encara que tot el món sabia que es realitzaven però no van estar perseguïdes. El mateix capellà Colomina Payà, que durant la República s'havia mostrat tan bel·licós amb l'ajuntament de Cullera, no fou molestat i continuà vivint al costat de l'església. Cert és que el clergat desaparegué i cert és també que molts dels seus membres acabaren assassinats, però, en general, la majoria passà a viure a cases particulars sense més.⁴⁶⁰

2.10.2.-Les col·lectivitats i la revolució a la Ribera Baixa

L'aparició d'un multipoder popular que suplantà al ja inexistent poder estatal,⁴⁶¹ intentà configurar una administració vàlida per a la reraguarda,⁴⁶² però la conjuntura bèl·lica (progressiu asedi a Madrid) s'imposava paulatinament en la consciència de la reraguarda,⁴⁶³ enfrontant a les diferents formacions polítiques i sindicals. D'eixa manera, l'11 d'octubre de 1936, se celebrà a Sueca un ple comarcal de camperols afectes a la CNT que pretenia organitzar la reraguarda comarcal d'acord a les exigències del moment. Així, s'exigia que els carrabiners arribats per a la vigilància de la costa en previsió a possibles desembarcaments fora enviada al front traspasant la funció als anarquistes. Els representants d'Algemesí i Carcaixent presentaren l'alternativa de fer entrar les forces armades a la CNT després de donar-se de baixa com a tals i convertir-se en milicians, i els de Cullera, no massa segurs de la fidelitat d'eixes forces, proposaren que s'acceptara la presència dels carrabiners però amb la condició que per cada carrabiner s'armara un company i que canons antiaeris i metralladores foren en mans d'aquests. Els representants de Gandia anaren més enllà i afirmaren que darrere l'estratègia s'ocultava la mà del Govern per tal de restaurar la seua minvada autoritat i que no permetria la instal·lació de les forces armades. L'assemblea també va discutir la formació d'una columna i el control de l'exportació taronjaira, a més d'acceptar plena autonomia

⁴⁵⁹.- AMA. II.1204 i II. 1156. Informes del 11 i 25 de setembre de 1939, respectivament. Es pot llegir textualment: *Los comités revolucionarios intervinieron gran número de jornales de albañilería para hacer desaparecer todo rastro religioso del sagrado recinto.* I encara que apareix: (...) *se sacaron a la plaza y se incendiaron en ella las imágenes y objetos de culto ...*, sabem gracies a testimoniatges orals que, al mateix que va estar a Cullera, la immensa majoria d'aquests objectes passà a mans de persones interessades en convertir-se en propietaries d'aquells objectes d'art.

⁴⁶⁰.- Testimoniatges d'Antonio Bru Serra, Salvador Borràs i Enric Chulio.

⁴⁶¹.- Un informe franquista sobre l'alcalde de Cullera d'aleshores, Silveiro Peiró Brines, assenyala que la seua autoritat estava nul·la i el comité va efectuar detencions en massa. A l'informe apareixen més de cent detencions. AHMC. Capsa 796.

⁴⁶².- Les incautacions primer i les col·lectivitzacions després marcaren aquest procés. Procés que s'encetà ràpidament donat que ja en juliol de 1936 s'incautaren els molins arrocers de Cullera. AHMC. Capsa 798. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 153 i ss.

⁴⁶³.- Pres de LEVAL, G. *Colectividades Libertarias en España.* Madrid, 1977. p. 190.

sindical en cada poble i acabar declarant la necessitat d'abolir la propietat privada. En aquest aspecte, el representant de Polinyà fou taxant: *Poliñá va a la incautación de todo el término y a la anulación de toda propiedad. Poliñá, dice, no quiere propietarios, mejor dicho: quiere que todos lo seamos.*⁴⁶⁴ Tot això conjugat amb els avatars resultants de la progressiva reorganització del poder estatal en la zona republicana.

Com a resultat del nou ordre social el fenomen col·lectivitzador sorgí amb la finalitat d'organitzar econòmicament la reraguarda, plasmant-se en ell la disparitat ideològica de les concepcions majoritàries dintre de la dinàmica bèl·lica: el dilema capital plantejat com la prioritat immediata entre revolució o la necessitat d'afrontar plenament la capacitat de guanyar la guerra amb la consegüent postergació revolucionària. Els plantejaments quedaren enfocats baix els epígrafs àcrates: les col·lectivitzacions i els Consells com a mitjans per a realitzar el comunisme llibertari; i el seu antagonista, la postura comunista de potenciar una revolució burgesa amb l'objectiu de consolidar una República parlamentària que amb el temps donaria pas als condicionants necessaris per a desenvolupar la revolució proletària.⁴⁶⁵

COL·LECTIVITATS EXISTENTS A LA RIBERA BAIXA			
POBLACIÓ	HABITANTS	COL·LECTIVISTES	%
CULLERA ⁴⁶⁶	11.620	1.490	13
SOLLANA	3.540	940	26'52
SUECA	14.000	2.940	21
ALMUSSAFES	?	?	?
ALBALAT	?	?	?

Font: BERNECKER, W. L. op. cit. pp. 239-244⁴⁶⁷

⁴⁶⁴.- *La Voz de los Pueblos*. 18 d'octubre de 1936. Arxiu Històric Municipal de Gandia (AHMG).

⁴⁶⁵.- Els treballs per a aquest debat són nombrosos, dels que destaquem BERNECKER, W. L. *Colectividades y revolución social. El anarquismo español en la guerra civil española. 1936-1939*. Barcelona, 1982. En particular, les p.p. 382-448. Cfr. igualment l'apartat dedicat a les col·lectivitats a Aragó per FRASER, R. *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia Oral de la Guerra Civil española*. Crítica. Barcelona, 1979. Vol I. pp. 62-100. THOMAS, H. "Las colectividades agrarias anarquistas en la guerra civil española". En CARR, R. *Estudio sobre la República y la guerra civil española*. Madrid, 1985. p.p. 351-376. MALEFAKIS, E. *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX*. Barcelona, 1976. També LORENZO, C. M. *Los anarquistas españoles et le pouvoir (1868-1969)*. París, 1969.

⁴⁶⁶.- A Cullera les centrals sindicals no van arribar a l'acord i acabaren fundant sendes col·lectivitats, una UGT i altra CNT, encara que les dimensions i importància d'aquesta darrera va estar molt superior.

⁴⁶⁷.- No disposem de dades pertanyents a Almussafes i Albalat, encara que podem afirmar la seua

L'experiència col·lectivitzadora fou en la majoria dels casos producte d'una gestació generalment violenta al socaire de la situació produïda després del fallit cop d'estat.⁴⁶⁸ A Sollana, la col·lectivitat es constituí després d'àrdues negociacions, realitzant al mateix temps un desplegament intimidador conduït a la imposició de les directrius particulars (CNT-UGT). D'aquesta manera sorgí una col·lectivitat CNT-UGT que declarava socialitzada tota la terra incautada, més tota aquella que passava de 20 Hn., deixant les terres no col·lectivitzades als *individualistes*. La col·lectivitat es feia càrrec dels impossibilitats, majors i malalts, sempre que foren familiars dels col·lectivistes, mostrant un incipient caràcter moralitzador, ja que s'esperava que els individualistes arribaren a comprendre els avantatges de la col·lectivització mitjançant el propi exemple dels col·lectivistes.⁴⁶⁹ Per a la resta de les poblacions, el procés de constitució (incidents inclosos), fou a grans trets similar al de Sollana.

A Cullera, on els llibertaris malgrat formar part del Comitè Local representaven un veritable poder paral·lel, feien cas omís del propi Comitè, qui, per a equilibrar la situació, confiava en la UGT; els anarcosindicalistes protagonitzaren fortes desavenències a la seu del propi Comitè. Ja el 12 d'octubre de 1936, s'havia realitzat una magna assemblea al Teatre Cervantes amb la següent ordre del dia: *1º ¿Debe socializarse la tierra? 2º Ampliación del Comité Ejecutivo. 3º ¿Es conveniente que exista aún la Gestora Municipal? 4º Asuntos generales.*⁴⁷⁰ L'assemblea, dirigida pels caps anarquistes locals, se centrà en el concepte de propietat, arribant a la conclusió que aquesta només podia aplicar-se a una quantitat de terra que poguera ser treballada per una única persona per la qual cosa s'arribà a la conclusió que el millor era socialitzar tota la terra, forma d'acabar amb l'opressió de classe i la manera més adequada d'ajudar els combatents per a que al front no es patira cap necessitat. Els anarquistes cullerencs acusaren els socialistes de defensar la petita propietat i també afirmaven que el propi comitè s'havia convertit en una fusió de socialistes, comunistes, republicans d'esquerra i ugetistes. La proposta dels

existència donat que apareixen referències a les fitxes d'encausaments del TRP de Sueca, referències hemerogràfiques -encara que sense dada alguna- i per testimoniatges orals en aquest sentit.

⁴⁶⁸.- Per això, els contemporanis valoren de manera prou dispar el procés. Per als nostres entrevistats afins a la CNT, les col·lectivitzacions resultaren un èxit rotund. Per als ugetistes significava un avenç important malgrat assenyalen que el seu disseny deixà molt a desitjar per la burocràcia que comportava el seu funcionament. Els comunistes, seguint les manifestacions dels seus superiors asseguren que va tractar-se d'un error. Els republicans es troben dividits. Per a uns significava un encert però amb la lacra anarquista de fer tot *a la torera*, en paraules de Joan Albufera. Per als més moderats es tractava d'un desgabell sense precedents. Per últim, els dretans consideraren les col·lectivitats un robatori, a més d'un perfecte exemple de com no deu funcionar una societat en el plànol econòmic. La majoria assegura que es tractà d'un despilfarrament de recursos.

⁴⁶⁹.- *Fragua Social*, 24 de gener 1937. AHV.

⁴⁷⁰.- *La Voz de los Pueblos*. 18 d'octubre de 1936. AHMG.

anarquistes, doncs, anà encaminada a no reconèixer l'autoritat del Comitè demanant que aquest quedara constituït exclusivament per la CNT y la UGT a parts iguals. Per últim, l'assemblea cridà tots aquells capacitats per a manipular un arma per tal de constituir, junt a la comarcal de Gandia, una columna per a vigilar i defensar la costa de possibles desembarcaments enemics.⁴⁷¹

Les demandes cenetistes comportaren més confusió a la situació, situació que s'anà agreujant progressivament. El conflicte es plantejà en l'instant en que fou abordat el problema de l'organització econòmica de la població, arribant-se un acord que no va satisfer a cap de les parts en litigi produint-se un divorci entre CNT/UGT-Còmitè. Així, en el transcurs de la nit del 2 al 3 de febrer de 1937, els cenetistes pretengueren eliminar a una sèrie de persones titllades de reaccionàries, entre elles membres de la UGT. El xoc fou immediat i els llibertaris cridaren en la seua ajuda a la *Columna de Ferro*, que en eixos moments es trobava descansant a la Vall de Tavernes, quinze quilòmetres al sud de Cullera. Els columnistes prengueren la població, desarmant a tots els ugetistes que pogueren i entaularen un tiroteig amb la resta.⁴⁷² Intervingué la Guàrdia d'Assalt i els membres de la *Columna de Ferro* retornaren a Tavernes portant-se amb ells a tres membres de la UGT i deixant darrere dos enemics ferits. A Favara deixaren lliure un dels presoners i els altres dos foren executats i trossejats macabrament. El resultat significà l'aïllament polític de la CNT a Cullera i el desdoblament de la col·lectivitat en una de la CNT i altra de la UGT.⁴⁷³

A Sueca, es va realitzar una reforma agrària davant la manca d'adequació als nous temps per part de les autoritats locals plasmada en el perllongament de l'atur

⁴⁷¹.- Idem.

⁴⁷².- Un informe del 10 de març de 1943 apunta que Antonio Tomás Pérez, membre del PSOE, durant la crisi va fer front amb bombes de mà i pistola als cenetistes, detenint *al jefe de la CNT*, encara que no tenim constància d'aquest fet. AHMC. Capsa 795.

⁴⁷³.- Aquest enfrontament és conegut a Cullera amb el nom de *l'Americana*, ja que *van disparar-se molts tirs tot el dia i només hi hagué dos ferits. Semblava una pel·lícula de l'Oest. D'ací el nom que se li donà en Cullera*, comenta Salvador Borràs. Per a un estudi dels successos de febrer de 1937, vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 137-150. També, del mateix autor, "Apunts per a una caracterització de la guerra a la Ribera. El cas de <l'Americana> com a crisi de la reraguarda". En *Afers...Fulls de recerca i pensament*. Vol. X, núm. 20. Catarroja, 1995. pp. 103-116. Aquest enfrontament impedí l'aparició d'una altra col·lectivitat a Cullera, pertanyent aquesta a ER. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 149. També cal assenyalar que hagué un repartiment de terres, de manera que els sindicats sol·licitaren la suspensió de la rectificació del padró de propietaris. AHMC. Capsa 754. Per a l'enfrontament a nivell estatal, imprescindible PAGÉS, P. "El moviment trotskista durant la guerra civil espanyola". En *Col·loqui Internacional sobre la guerra civil d'Espanya*. Barcelona, abril 1979. Del mateix autor, "Le mouvement trotskyste pendant la guerre civile d'Espagne". En *Cahiers Léon Trotsky*, nº 10. Institut Léon Trotsky. Grenoble, juny 1982. Per a l'història del moviment trotskista, també PAGÉS, P. *El movimiento trotskista en España (1930-1935)*. Península. Barcelona, 1977. Del mateix autor, "El movimiento trotskista en España (1930-1935)". En *Pensiero e azione politica di Lev Trockij*. Florència, octubre 1980. Vol II. pp. 561-579.

camperol, reforma que beneficià el PCE en detriment dels anarquistes, a partir de 1937. En lloc de sorgir una veritable col·lectivitat, el que es va fer fou una reparcel·lació i repartiment de terres dels considerats facciosos. Als propietaris no declarats així se'ls expropiava la terra que superara les tres hectàrees, sobre el paper de forma voluntària. La terra alliberada així passà a treballar-se de forma col·lectiva o individual. A més, es respectava la terra treballada en propietat o arrendament pels petits camperols dels termes frontaners a Sueca, qüestió que comportà no pocs trencaclosques, encara que la disciplina mostrada pel camperolat suecà aconseguí realitzar una transformació revolucionària de les relacions de la terra que podem avaluar com a notable.⁴⁷⁴ Així es conformà el següent quadre:

COL·LECTIVITAT	ENTITAT	LLOC
Col·lectivitat Sindical	CNT-FAI	Sueca
Col·lectivitat de Camperols	UGT	Mareny Barraquetes
Col·lectivitat de Camperols	UGT	Mareny de Vilxes
Col·lectivitat de Camperols El Progreso	UGT	Sueca
Col·lectivitat Federació Camperola	?	Sueca

Font: Pres d'ARACIL MARTI, R. i GARCIA BONAFE, M. "El problema de la terra a Sueca". En *Arguments*, nº 1. L'Estel. València, 1974. p. 41.

Els enfrontaments entre les col·lectivitats i les forces de seguretat es convertiren en una constant:⁴⁷⁵ el 25 de març de 1937, la UGT cullerena denunciava que els incidents amb els anarquistes continuaven reproduint-se,⁴⁷⁶ i en abril de 1937, davant la postura obstructionista de la CNT de Cullera, la guàrdia d'assalt irrompí en el sindicat cenetista destruint els vals-monedes de la col·lectivitat i emportant-se detinguts a alguns membres de la CNT local;⁴⁷⁷ en setembre del mateix any va estar el Consell Municipal de Cullera qui requisà els camions de la CNT;⁴⁷⁸ i també va estar arrebatat a la col·lectivitat de la CNT de Sollana un molí d'arròs.⁴⁷⁹

⁴⁷⁴.- ARACIL MARTI, R. i GARCIA BONAFE, M. "E problema de la terra a Sueca". En *Arguments*, nº 1. L'Estel. València, 1974. pp. 35-45.

⁴⁷⁵.- La col·lectivitat CNT anomenà president a Miguel Bolufer Grau, provinent del sector més dur dels anarquistes. Informe del 9 de maig de 1941. AHMC. Capsa 797.

⁴⁷⁶.- Arxiu Fundació Pablo Iglesias. Actes UGT. Comissió Executiva. pp. 56-57. AARD-L/273-9. 1937.

⁴⁷⁷.- BOSCH, A. *Ugetistas...* op. cit. p. 320.

⁴⁷⁸.- *Ibidem*.

⁴⁷⁹.- *Idem*. p. 324.

I és que les repetides alteracions de la rera guarda dugueren a tota una metamorfosi revolucionària que alterà tot tipus de relacions, com resulta natural. Alteració que en ocasions resultà contradictòria. Així, les noves unitats productives, les col·lectivitats, van estar afectades directament per la desconexió entre la nova realitat econòmica i la constància per la unificació administrativa de l'Estat i les seues necessitats econòmiques per afrontar la guerra. És a dir, mentre les col·lectivitzacions, per definició, significaven una finalitat per sí mateix, l'Estat actuà amb decisió vers elles amb l'objectiu de fer-les servir per a l'esforç bèl·lic, la qual cosa desembocà en una profunda contradicció.

Les constants demandes d'homes per al front a partir de 1937, unides als desajustaments econòmics de les col·lectivitats portaren a que el seu funcionament deixara molt a desitjar. D'eixa forma, mentre les col·lectivitzacions demanaven efectes de producció per tal de desenvolupar-se per a la seua optimització en el rendiment, l'Administració feia el mateix respecte a les col·lectivitats, una vegada havia superat el seu anterior enfonsament davant la situació.⁴⁸⁰

En setembre de 1937, els col·lectivistes albalatencs es queixaven del comunicat de la Delegació de Reforma Agrària que restringia la utilització de vehicles de tracció mecànica per a les col·lectivitats i les finques incautades, al mateix temps que demanava la documentació corresponent per a evitar que la seua propietat canviara de mans, eufemisme emprat per a la seua incautació,⁴⁸¹ supeditació que arribava a tots els àmbits productius.⁴⁸² Això venia a significar que la subordinació imposada pels tentacles de l'Estat obligava els col·lectivistes a entrar als mercats en desventatja i devent superar no poques contrarietats que, a més, s'agreujaven conforme es desenvolupava la contesa.⁴⁸³

Els problemes s'intentaren resoldre unes vegades amb certa ingenuïtat⁴⁸⁴ i

⁴⁸⁰.- Per a qüestions de les col·lectivitats riberenques cfr. BSCH, A. "La reforma agraria durante la guerra civil". En *Quaderns de Sueca*, nº VII. Ajuntament de Sueca. Sueca, maig 1986. pp. 117-133. També TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 119-133.

⁴⁸¹.- AMA. II. 1156.

⁴⁸².- El 7 d'octubre de 1937, el governador demanava materials per a la confecció d'envases per als agris i mitjans de transport per a la Central d'Exportació d'Agris -CEA-. Idem. II. 1203.

⁴⁸³.- El 10 d'bril de 1937, la Delegació del Ministeri d'Agricultura comunicaba a la Federació Sindical d'Agricultors Arrocers de València la crítica situació comercial de l'arròs en les greus circumstàncies i le necessitat abastar l'Exèrcit, per la qual cosa, totes les operacions comercials arroceres quedaven intervingudes per la FSAA al mateix temps que aquesta quedava encarregada de fixar els preus. Com és natural, aquesta disposició afectava directament les col·lectivitats riberenques que veien mermada la seua capacitat de decissió. AMA. II. 1203. A més, el Delegat, Juan Granell Sendra, també obligava tots els molins a declarar la procedència de l'arròs. *Ibidem*.

⁴⁸⁴.- Així, el 17 de maig de 1937, el Consell Directiu de la Cooperativa de Treballs de la Terra, d'Albalat, representat per Vicente Barberà Fons, Pedro J. Samper i Juan Alarcón Bernal; acordaren amb el Consell Directiu de la Cooperativa de la Federació Provincial Camperola,

d'altres amb tota una concepció econòmica del moment. Així, el CLUEA, sorgit amb l'ànim de superar el desgavell exportador que patien els cítrics des de molt de temps enrere,⁴⁸⁵ va fer-se amb la responsabilitat de la comercialització exterior de la taronja riberenca. L'enteniment que va existir entre CLUEA i les col·lectivitats o comitès que acaparaven les funcions de representativitat externa de les mateixes, va estar acceptable als primers moments.⁴⁸⁶ Així, el primer president del CLUEA a Cullera va estar Francisco Piris Agud, pertanyent al CEP de Cullera per ER, i també va treballar per a la CEA.⁴⁸⁷ Va estar substituït per Salvador Iznardo Pérez, de la col·lectivitat CNT estant com a vocals Bautista Nicolau, del PURA, Enrique Pérez Monrabal, Domingo Piris Arlandis, Enrique Giménez Canet, Francisco López Ripoll, Juan Rius Sabater, Juan Iznardo Martínez, Antonio Vidal Escrivá, Alfredo Company Selfa, José Beltrán Oliver i Tomás García Gimeno; organigrama que es repetia al CLUEF i també a la CEA.⁴⁸⁸ És a dir, persones íntimament lligades a la col·lectivitat CNT.

Els organismes treballaven directament amb enllaços a l'estranger, com ara Enrique Bisbal, delegat del CLUEA cullerenc en França o Antonio Mengual Molina, també cenetista, que recorria l'hexàgon francès en busca de compradors.⁴⁸⁹ Però el cas més significatiu va estar el de Isidro Vercher Beltrán, representant del CLUEA a la comarca. Es tractava d'un comerciant de fruites cullerenc instal·lat des d'infant a Tulse (sic). Entrà en tractes amb l'organisme i aquest el posà en contacte amb els diferents CLUEFS de la Ribera Baixa. El Vercher va realitzar sabroses operacions que donaren uns crescuts beneficis que, segons l'informe franquista del 17 d'abril de 1941, van estar aprofitats per comprar armament. La seua factura ascendeix a un bon grapat de milions de francs.⁴⁹⁰ Encara i tot, aquest personatge resulta molt poc sospitós de filtrejar amb els poders o les col·lectivitats locals donat que es convertí, així mateix, en cicerone de dretans escapats de la Ribera Baixa i que van estar acomiadats pel Vercher al seu domicili de Toulouse,⁴⁹¹ com ara Juan José Rico Ferrer, del que parlarem un poc més avant.

representada per Aguntín Montagud Marí, José Mascarell Moreno i Vicente March Rodrigo; demanar un puesto al mercat municipal per a la venda dels seus productes. AMA. II. 1156.

⁴⁸⁵.- Cfr. ABAD, V. "Els fonaments ideològics del control de l'economia citrícola: el CLUEA (1936-1937)". En *Afers. Fulls de recerca i pensament*, nº 3. Catarroja, 1986. pp. 45-57.

⁴⁸⁶.- Per tal de preparar l'estrategia de la campanya taronjera, el CEP d'Albalat va reunir-se el 3 de novembre de 1936 amb la finalitat de delegar en Eugenio Grau, tècnic del CLUEA el seu diseny. AMA. II. 1156.

⁴⁸⁷.- AHMC. Capsa 797.

⁴⁸⁸.- Ibídem.

⁴⁸⁹.- Ibídem.

⁴⁹⁰.- Ibídem.

⁴⁹¹.- Ibídem.

El cas cullerenc es repetia a Albalat, on Ernesto Ribera Cañamás, José Ramón Teruel Terrades, Adrián Claver Alemany, Guillermo March Marco, José Maria Tatay Clarí, Francisco Claver Luz, Ernesto Fabra Hernandis, Bautiista Boloix Llop, José Claver Carpi i Ramón Egea Benavent, constitueixen al llarg de 1936 i 1937 el consell d'administració de les finques incautades. Aquestes persones, anomenades per al càrrec pels seus respectius partits i sindicats, són una extensió més de la col·lectivitat i els poders locals.⁴⁹²

L'activitat econòmica va conèixer un successiu enfonsament a mesura que la guerra continuava el seu rumb, i l'arròs li llevà tot el protagonisme als cítrics, donat que aquestos darrers, encara i que suposaven una important font de divises, també es convertiren en un problema: escassetat de transports, caiguda de beneficis, males collites per absència d'adobs, dificultat per embalar les fruites, etc. van fer que la taronja anara en retrocés en benefici d'altres conreus com ara el blat.⁴⁹³ Però amb els escassos rendiments blaters més el decret governatiu del 27 d'agost de 1937, que declarava intervinguda la collita de l'arròs, la situació econòmica no faria més que empitjorar.

Les col·lectivitats també es van veure seriosament atacades, només per la progressiva pèrdua de braços que marxaven cap el front, sinó també per la pressió governamental. D'eixa manera, a les darreries de 1937 començà a tornar-se terra incautada als seus propietaris sempre i quan aquests foren afectes a la República. Aquest procés afectà a un total de 399 fanecades al terme de Cullera entre 1937 i febrer de 1939 que hem pogut documentar,⁴⁹⁴ a les que hem d'afegir una quantitat que no determinada altra font⁴⁹⁵ però amb la seguretat que ascendiria a un munt de fanecades, ja que entre les persones agraciades per les mesures trobem un bon grapat de grans propietaris cullerencs.⁴⁹⁶

2.10.3.- *Un nou problema: la població afegida. Els evacuats.*

A tot això s'havia d'afegir un altre problema greu del que la producció

⁴⁹².- AMA. II. 1156.

⁴⁹³.- Per exemple, molts camps de taronjes van estar arrancats per plantar el cereal. A més, també es va desenvolupar a les parts de secà dels municipis riberencs, encara que amb un rendiment escàs. És el cas d'Albalat que, en abril de 1937, tenia dedicades al conreu del blat 160 has. amb un rendiment de 2400 quilos. AMA. II. 1203.

⁴⁹⁴.- TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 170-172.

⁴⁹⁵.- AHN. Sección Hacienda. Caja de Reparaciones. 3 de setembre de 1938.

⁴⁹⁶.- José Ferrer Rico, l'església Parroquial, Societat L'Agricultura, Parròquia dels Sants Joans, Fernando Ribera Piris, qui després arribaria a alcalde i pes pesat falangista, la família Lafarga, d'on sortiria també un altre alcalde franquista, José Serra Diego, altre que seria alcalde i un llarg etc. Idem.

historiogràfica sobre la guerra civil a penes tracta o, quan ho fa, és de manera força tangencial:⁴⁹⁷ els refugiats. De tres llocs distints provenien els evacuats que hem pogut identificar a la Ribera Baixa: Madrid, Màlaga i Castelló, sobretot dels envoltants de la Plana Baixa en el moment en què la comarca passà a ser zona de guerra.⁴⁹⁸ En un principi podem pensar que els refugiats vindrien a estar la solució de manca de braços a la reraguarda, però el cert és que la immensa majoria d'ells eren persones majors i infants i, a més, una continua font de problemes.⁴⁹⁹ A Cullera, per exemple, el 6 de juliol de 1937, el menjador per a refugiats només va poder servir pa.⁵⁰⁰ Per tractar de trobar una sortida al problema se'ls va emprar a les obres del clavegueram, però ja en juny de 1938 el menjador era desbordat i no podia atendre tots donat que l'alut era continu.⁵⁰¹

La Ribera Baixa va conèixer tota una anàlisi per part de les autoritats per tal d'acomiar aquesta població afegida. Així, Albalat esgrimeix que de 780 famílies que tenia el poble per a 3140 habitants, ja hi havia en març de 1937, 370 refugiats, més d'un 11'5% de la població real albalatenca, i encara que per trobar on col·locar els evacuats inclòs s'arribaria a oferir avantatges de tot tipus,⁵⁰² Ningú no estava disposat a acollir-los. Inclòs s'arribà a trabucar dades per aconseguir-ho.⁵⁰³

2.10.4.-La violència política

Junt al fenomen col·lectivitzador i els refugiats, la violència política es

⁴⁹⁷.- Aquest tractament es deu a l'escassa informació que tenim del fenomen.

⁴⁹⁸.- AMA. II. 1203. Tenim el testimoniatge de Rosa Méndez, de Nules, que comptava 15 anys en el moment d'evacuar el seu poble. Es refugiaren a Sueca. La dona recorda moltes peripècies però sobretot les dificultats que passaren durant el seu exili. Sobretot el resquemor que provocaven. Entrevista del 2 de juny de 1997.

⁴⁹⁹.- Des d'abril de 1937, a Cullera, un refugiat va estar detingut més de sis vegades (...) *por su continuo estado de embriaguez (...)*. AHMC. LRSD. 911, ss nº/p. O bé, un altre, que des de que arribà de Màlaga (...) *se dedicó al pillaje y ratería*. Idem. Capsa 796.

⁵⁰⁰.- AHMC. LRAAP 94. ss nº/p. Això feia que molts cercaren a la partida una font d'alimentació causant més problemes encara. Per exemple, cometien actes de rapinya als camps. *Ibidem*.

⁵⁰¹.- Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 179.

⁵⁰².- L'11 de març de 1937, el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts comunicava que pretenia organitzar el major nombre de colònies per a infants evacuats. Per aconseguir-ho, el Ministeri estava disposat a fer-se càrrec de les despeses. AMA. II. 163.

⁵⁰³.- Un informe que envià Albalat a principis de març adulterava les xifres donades amb anterioritat. Així, comunica que hi havien 650 famílies, el que aportava 3153 persones i 263 refugiats distribuïts en 5 edificis habilitats a tal efecte, pel que no podien admetre més que altres 263, donat que 147 evacuats més estaven en règim familiar. Una dada interessant és que l'informe apuntava que la població escolar ascendia a 722 infants mentre que la població escolar normal era de 562. El comunicat acaba dient que la població refugiada ja era excessiva i la població pobre i amb crisi de treball des de feia molt de temps. Idem. II. 1203.

convertí en una de les característiques de la reraguarda. L'evolució del conflicte, el desig d'esborrar del record èpoques anteriors i la ineficàcia d'un debilitat poder central facilità l'eclosió de la violència, que se centren grups socials concrets: els enemics polítics, o va fer la seua aparició per motius no socials o ideològics (deutes, rencors personals, enveges, venjances, etc.). La gran majoria de les víctimes correspongueren al sector primari,⁵⁰⁴ situació que estava relacionada amb el caràcter eminentment agrari de la comarca, el que explica igualment l'absència d'un sector secundari important dintre de l'estructura productiva de la Ribera Baixa, mentre que l'elevat pes del sector terciari corresponia al propi caràcter heterogeni del mateix: funcionaris de l'administració restauracionista que havien suportat el pas a la República, professions lliberals, etc, sempre persones lligades als aparells de poder de la periclitada monarquia alfonsina. Junt a aquest aspecte, la violència política colpejà amb més força en les files del principal partit dretà, la DRV (52 víctimes), que a la Ribera Baixa s'havia convertit durant la República en un partit disposat a admetre a persones provinents de l'etapa anterior tal i com hem vist a l'hora d'examinar la dreta. De tota manera, el partit com a tal va estar respectat durant la guerra i en alguns pobles de la Ribera Baixa com Almussafes o Albalat formà part del Comitè Executiu Popular local. En altres, com Cullera o Sollana, es va veure desplaçat de la funció pública en tant que no va rebre cap responsabilitat en els governs locals, però, repetim, com a institució no va patir persecucions. Altra cosa van estar alguns dels seus militants, com hem dit, molts d'ells provinents d'antics partits dinàstics, punt sobre el que tornarem més avant.⁵⁰⁵

VÍCTIMES DE LA VIOLÈNCIA POLÍTICA A LA RIBERA BAIXA AGRUPATS PER MILITÀNCIA POLITICA						PER
LOCALITAT	DRV	TRADICI O- NALISTE S	FALAN- GISTES	ALTRES	N/©	TOTAL

⁵⁰⁴.- En la documentació consultada ens apareix una gran diversitat directament relacionades amb la terra, però que no ens ofereixen una idea més aproximada de la seua situació real amb la propietat (o sistema de tinença) de la mateixa. Baix els epígrafs de *llaurador, camperol o agricultor*, s'oculta una realitat multiforme que correspon en la majoria dels casos a grans o mitjans propietaris, o, en el seu defecte, a grans arrendataris, i tan sols en una escassa proporció d'ells a arrendataris mitjans o petits agricultors, *hereus incòlumes del carlisme vuit-centista*, com subratlla CHUST CALERO, M. op. cit. p. 98. Per a la problemàtica metodològica, vegeu ALCÀZAR i GARRIDO, J. *Empobriment i rebel·lia...* op. cit. pp. 21-27.

⁵⁰⁵.- Cal apuntar que alguns membres de la DRV, sobretot del sector més jove, filtrejaren amb la Falange i en alguns casos passaren a formar part de la mateixa. Cfr. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *La violència política...* op. cit. pp. 78 i ss.

ALBALAT	9	-	-	2	-	11
ALMUSSAFES	1	3	-	-	-	4
CULLERA ⁵⁰⁶	18	1	6	10	9	44
SOLLANA	20	-	5	3	3	31
SUECA	1	3	4	1	30	39

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades subministrades per la Causa General.
Diari de València.

L'elevat nombre de religiosos/es que apareix desvetlla el marcat i visceral anticlericalisme que es vivia en aquells moments i que ja no consistia en demostracions vandàliques (crema d'esglésies, destrucció d'objectes sagrats, etc.), sinó que es convertí en una eliminació directa dels representants eclesiàstics, units en la simbologia popular als aspectes més rebutjables del règim de dominació tradicional.⁵⁰⁷

En altres termes, ens trobem davant una repressió selectiva, ja que les víctimes responien a uns perfils summament definits, en els que tenia cabuda un reflux esporàdic que respon a uns matisos clars de *vendetta*. El moment era propici per a desenvolupar una venjança particular que no aconsegueix emmascarar una veritable venjança de classe.⁵⁰⁸ Les èpoques de fam i misèria mentre els altres

⁵⁰⁶.- Les xifres a Cullera varien depenent de les fonts. Així, a l'informe que apareix del 12 de gener de 1944 a pareixen 46 assassinats, mentre que un informe anterior ho xifra en 43. Nosaltres hem optat per fer cas als Llibres de Registre de Defuncions comarcals. En cas d'haver més assassinats estarien cootmesos fora de la Ribera Baixa. Malgrat tot, a la creu dels caiguts de l'església dels Sants Joans, no s'hi va apuntar més que 22 persones. Errades com aquesta van estar freqüents. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 108 i ss.

⁵⁰⁷.- El *climax* d'aquest paroxisme va estar l'assasent de les nou monges de l'asil de Santa Ana, de Cullera. A més, el soterrament de les religioses es va convertir en tota una festa antirreligiosa donat que, segons testimoniatge d'Alfredo Grau, que ha estat pió al cementiri de Cullera en 1990, ens relatava que reberen ordre d'exhumar els cadavers per tal d'entregar-los a una ordre religiosa. A quina no ens interessa, sinó el testimoniatge del propi Alfredo: (...) *en un moment donat el meu company, que estava intentant treure el primer taut i que se li va trencar ja que estava desfet, em cridà per a que veguera una cosa. El cadàver tenia entre les seues parts una reproducció en algeps de l'aparato (sic) masculí. A mesura que anavem traent la resta es repetí la reproducció, i sempre al mateix puesto.* Entrevista realitzada el 22 de maig de 1997. La profanació dels cosos sense vida de les monges fa pensar en una macabra orgia a l'hora del soterrament i plasma la virulència de les passions deslligada aleshores.

⁵⁰⁸.- Els testimoniatges de les detencions que es desenvoluparen al llarg de la contesa assenyalen aiximateix perfils molt definits. La resta d'actuacions més o menys repressives o virulentes tenen més a veure en l'autoafirmació del moment o l'estat d'ànim general més que a un caràcter específicament exterminador o persecutor. Per exemple, les queixes dels "perseguits" a l'acabar la guerra ens donen aquesta afirmació, ja que el cas denunciat és més o menys trivial, encara que no poc perillós per als denunciats. Per exemple, el 7 de gener de 1943, es denunciava que Trinidad Oltra San Miguel (a) Felaques, enfermera de l'hospital de sang de Cullera, *se portó mal con los prisioneros nacionales. Espiaba a las morjas del hospital.* AHMC. Capsa 796. També es denunciava el mateix dia a Gabriel Iranzo Parra,

nedaven en l'abundància, regatejant jornals o no donant treball, les frases injurioses i humiliants quan la necessitat apremiava, rebrotaren en l'estiu del 36.⁵⁰⁹ Els odis larvats durant generacions donaren com a resultat una violència únicament comparable a la desplegada durant les guerres carlines.

A continuació dels primers dies que seguiren al fallit cop d'Estat, les víctimes eren executades dintre dels propis cascs urbans per a passar posteriorment a una reunificació en llocs concrets: a El Saler pergueren la vida 15 persones el dia 19 d'agost; i en el cementiri d'Algemesí, el dia 17 d'octubre, 23 persones van patir la mateixa sort. Després d'aquestes execucions *massives*, els llocs on s'efectuaren els assassinats es situaren en les diferents partides agrícoles dels termes municipals o, en el seu defecte, en les voreres de les carreteres i els camins.

Els assassinats es donaren en un període de temps concret i això responia a aquest ímpetu violent. Així, a l'igual què a Catalunya, la major part dels assassinats corresponien als mesos compresos entre juliol i desembre de 1936.⁵¹⁰ El còmput subratlla que els moments àlgids de la violència política correspongueren a l'any 1936, acompanyant al procés revolucionari obert en l'Espanya del Front Popular després del pronunciament del 17/20 que destruï temporalment l'autoritat que li quedava a l'Estat.⁵¹¹ La restitució del poder central significà el restabliment d'un ordre reestructurat en la reraguarda amb un descens important del nombre d'assassinats, com demostra el nou tarannà que prengué la repressió a partir de 1937,⁵¹² amb execucions en els fronts, que atenyien més als propis avatars de les

director, per privar els mateixos d'aliments i *torturados para escribir y comunicarse con sus familiares al visitarlos*". Idem. Capsa 797. El mateix l'enfermera Carmen Boix Blasco. Ibidem. Com a màxim exponent d'aquesta crueldat, el mateix dia es denunciava Rafael Pitarch, *barbero del PCE* per maltractes als presoners de *l'hospital llegando al extremo de afeitarles en seco para hacerles sufrir*. Ibidem.

⁵⁰⁹.- (...) (en 1934), els treballadors del sindicat de regs demanaven al mateix que els pujaren un duro, perquè no tenien prou per a donar de menjar als seus fills. El sr. Meseguer Fos (gran propietari) els va dir que feren com fan els gossos amb els seus fills, que si tenien set i sols poden alimentar a tres, tiren la resta a la sèquia. CALZADO ALDARIA, A. i ROSELLÓ PÉREZ, M. op. cit. p. 48. A banda de l'assasseut de les monges de l'asil, el fet que comportà més terror va estar l'assasseut del brigada de la Guàrdia Civil de Cullera, Emilio Andreu Mulet, personatge odiat per molts sindicalistes de la CNT, donat que al llarg del bienni negre s'havia distinguit en la seua repressió. A més, intentà sublevar-se a Cullera pretenent controlar el poble. Detingut el 15 d'octubre de 1936, ja que s'havia amagat a València, va estar traslladat a Cullera on va estar linxat en una nova orgia macabra (va estar galtetjat, escupit i acribillat. Després li tallaren una orella i el seu cadàver va estar traslladat al cementiri dintre del carro del fem. AHMC. Capsa 797.

⁵¹⁰.- (...) en Cataluña, el 90% de los aseseutos se produjeron entre julio y diciembre de 1936 (...)" VILLARROYA i FONT, J. i SOLE i SABATÉ, J. M. "Vencedores y vencidos". En *Historia 16. La Guerra Civil*. T. 24. p. 60.

⁵¹¹.- Cfr. JACKSON, G. op. cit. pp. 249.

⁵¹².- La documentació apunta a 1936 com a moment més important d'aquesta violència política. Dels informes sobre fets dolents destacats ocorreguts durant la guerra, apenes hi ha

trinxeres que a motivacions socials o polítiques concretes.

Constatem per a l'any 1936 un marcat caràcter local en la repressió ja que tan sols un assassinat fou portat endavant fora de l'àmbit comarcal (el 6 de desembre, a Barcelona⁵¹³). Malgrat tot, nombrosos elements simpatitzants dels insurrectes es *camuflaren* en les diferents organitzacions obreres o partits polítics, en els que es mantingueren a saeu de possibles represàlies i en les que desempeñaren càrrecs de responsabilitat degut sobretot a la seua formació, ja que aquestes persones es convertiren en poc menys que essencials per a la comptabilitat i altres tasques relacionades amb l'administració i les col·lectivitats, a banda d'entrar en un joc més propi de les rancúnies entre els membres dels Comitès que a l'estratègia dels mateixos per tal de fer funcionar la reraguarda el més possible.⁵¹⁴

referència a moments posteriors a l'estiu de 1936. Per exemple, en parlar de detencions, trobem una massiva a Albalat entre el 23 i 24 de juliol, on al menys van estar detingudes 17 persones, la majoria de les quals passà a la càrcer *Modelo*, de València, i van estar alliberades al més següent. 12 detencions el 18 d'agost, de les quals pasaren a custòdia del SIM, Francisco i Vicenta Montagut Hernandis i Vicente Rosell Hurtado, titllats de "família caciquil", *furibunds enemics de la República*, "feixistes", etc. Posteriorment només tenim unes referència a una detenció massiva el 25 d'octubre quan es va detenir a 10 persones, que van estar alliberades quasi immediatament. AMA. II. 1156. A Cullera ocorri el mateix: el major nombre de detencions correspon a l'estiu de 1936. Així, José Martín Suay va patir cinc detencions entre agost i octubre de 1936. Informe del 2 de gener de 1943. AHMC. Capsa 796.

⁵¹³.- Encara i tot les fonts són poc fiables. José Yagüe Pérez, de Cullera, que no ha sortit als Llibres de Registres de Defuncions de la comarca, apareix assasseut a Albacete en un informe i en altre afussellat a Cartagena. AHMC. Capsa 796. Tenint en compte què es tractava del segon commandant del torpeder nº 20, sembla que la base naval va estar el lloc on pergué la vida.

⁵¹⁴.- CHUST CALERO, M. "La dreta camuflada...". op. cit. pp. 94-105. També TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 153 i ss. Així, l'Ajuntament de Sueca cita el 29 de març de 1939 a *los afiliados y simpatizantes de la Falange que han pertenecido a la IR* a una reunió en el consistori. LRB 1939. AHMS. Si normal resultava que les sindicals i els partits dels comitès discreparen sobre la utilització d'aquestos dretistes declarats, ja no venia a estar tan normal que, de vegades, s'emplearen amb intencions força agressives. A aquest respecte, tant Salvador Borràs com Josep Pastor assenyalaven que emprar a dretans en les col·lectivitats fou una pràctica quotidiana. Per al primer les raons eren obvies: savien escriure i savien de números. Per al segon les implicacions anaven més enllà: (...) *que es refugiaven feixistes en les sindicals i els partits estava clar. El cert és què si tú li feies un favor a un feixista, jo li'l feia a un altre. Així de clar.* TORRES FABRA, R. C. Idem. pp. 131-137. També val la pena examinar el testimoniatge d'un dels dretistes que pasaren per aquesta situació anormal: *Memorias*. Manuscrit inèdit de Juan José Rico Ferrer. Op. cit. En elles narra la seua vivència, en especial l'assasseut de la seua filla que va donar pas a l'*Americanà*. Però també explica com els dessitjos purificadors dels cenetistes, units a la sort que va patir la seua filla i les conseqüències del fet, portaren a que trobara dintre de la col·lectivitat de la CNT un lloc privilegiat. Això li va permetre vigilar les seues terres de prop. De tota manera, el *Macoc* no va deixar passar l'ocasió de pegar a fugir des d'Alacant amb un avió que el portà a Toulouse, on va escriure el manuscrit abans d'incorporar-se a l'Espanya de Franco. pp. 89-111.

La tutela i seguretat que comportava el formar part d'un organisme que garantira la integritat física, generalment un sindicat, feia que els cinquenacolumnistes pogueren dur endavant una pràctica interessada de recolzament als sublevats. Així, Joaquín Gomar Agud, provinent dels antics partits dinàstics i afiliat a la CNT durant la guerra, va convertir el seu domicili en punt de reunió de la 5ª columna sense patir cap sobresalt.⁵¹⁵ El mateix va fer Juan Fuster Seguí, encara que no va tenir tanta sort.⁵¹⁶ També aprofitaren aquest privilegi Pedro Muñoz Oliver, un jornalер cullerenc de dretes i catòlic, que ajudà a dretans aprofitant la seua recent militància cenetista i Luisa Martínez Dumas, qui recolzant-se en l'entrada del seu marit en la UGT, va ocultar familiars i amics dretans i catòlics perseguits com ara el militant de la DRV, Juan Guardiola Murillo, que va estar alcalde després de la guerra, i a Ignacio Grau, també amb pes polític posterior a Cullera,⁵¹⁷ o el cas del president de l'Ateneu d'Albalat, aprofità el seu càrrec per tal d'albergar en la societat (...) *a probados desafectos*.⁵¹⁸

Altres no eren tan altruistes i només buscaren el seu profit particular. Així, José Grau Serra, militant del PURA cullerenc, s'afilià a la CNT per tal de conservar la fàbrica de gel i el camió de son pare.⁵¹⁹ Benjamín Melero Renard (a) El Seño, militant del partit conservador va estar expulsat del seu càrrec de guarda rural, càrrec que desempenyava des de feia 20 anys, i per tal de continuar s'afilià a la CNT, el mateix que va fer José Martínez Arlandis.⁵²⁰ José Fullerat Rosell (a) Paeller, militant de la DRV, s'afilià a UGT (...) *consiguiendo de esta forma trabajo*, el mateix que va fer José Villarroya Albiach, antic militant del partit conservador, o igual que Alberto Armengot Torres per tal de conservar la seua tenda.⁵²¹

Encara hi hagué que va treure més profit encara a la situació. Així, Juan Morales Muñoz, carrabiner, de dretes, durant la guerra obtingué el grau d'oficial i va requisar un xalet i una barqueta per a us particular.⁵²² Altres ho utilitzaren com a

⁵¹⁵.- AHMC. Informe del 20 de juny de 1939. Capsa 795.

⁵¹⁶.- Informe del 6 de maig de 1944. Oficis 1944. AHMS. El Fuster va estar acusat d'alta traïció i *Espionage* (sic), pel que va estar empresonat i després condemnat al Camp de Treball d'Oriola. *Ibídem*.

⁵¹⁷.- AHMC. Informes del 27 d'octubre de 1939. Capsa 795.

⁵¹⁸.- Denúncia del Sindicat de Treballadors del Camp i Oficis Varis-UGT. 2 d'agost de 1937. AMA. II. 1203. Desconeixem el nom i la trajectòria del aleshores president.

⁵¹⁹.- *Idem*. Informe del 28 de gener de 1943.

⁵²⁰.- *Ibídem*.

⁵²¹.- *Ibídem*.

⁵²².- *Ibídem*. Manuel Martínez Curt (+), un dretà sollanenc, acabà treballant, segons afirma ell, en una *tcheka* del carrer Sorní, a València. Allí va estar en contacte amb molta gent de dretes i els aconseguí salconduits. El 28 de març de 1939 restà qustodiant la documentació allí

pont pas previ per pegar a fugir, com va estar el cas de l'esmentat Juan José Rico Ferrer o de Francisco Bru Rico, dretà cullerenc que s'afilià a la UGT i va fer pensar a tothom que s'havia enrolat. Marxà a Barcelona on s'amagà i quan venia a Cullera feia pensar a tots que tornava del front.⁵²³

Per últim hagué qui amb més o menys sinceritat va canviar el seu bàndol amb totes les conseqüències. Tal va estar el cas de Manuel Garcia Jover (a) Sabater, un guarda de camp afiliat a DRV, qui passà a la CNT "(...) i se convirtió en un escopetero del comité".⁵²⁴ Felipe Machado García, (...) muy derechista y católico antes de la guerra y durante ella (...) s'acostà al Comitè i impartí ensenyament de Matemàtiques.⁵²⁵ Encara i tot, el cas més espectacular dels que hem pogut trobar es tracta del de Francisco Yagüe Mascuñán, un dretà, director de la sucursal del Banc de València a Cullera, que s'apuntà a la secció de banca de la UGT, arribant a ostentar càrrecs públics (...) y se paseaba por Cullera con pistola al cinto (...). Aquest personatge no dubtà en posar-se a les ordres de les forces d'ocupació a l'acabar la guerra, obtenint un grau en l'organigrama del nou poder local, encara que acabà passant pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Sueca i tornant després a fer acte de presència en la vida pública local.⁵²⁶

La situació tan amable que van viure molts dretans a la Ribera Baixa durant la guerra no pot ni deu enganyar-nos, per regla general es tractava d'una situació imposada més per les dimensions de la pròpia violència política desenvolupada a la reraguarda valenciana que d'una permissivitat més o menys innata dels diferents partits i sobretot sindicats que gaudien els poders locals, tot això emmarcat dintre d'una dinàmica de contínua disputa per tal de controlar eixos poders locals. Ja examinarem el que va fer la cinquena columna durant la guerra a la nostra comarca.

Resulta irrefutable l'existència de la revolució com a resposta a la ruptura produïda en juliol de 1936, però resulta prou més discutible que la violència deslligada durant els moments revolucionaris responguera al mateix fenomen. En la nostra opinió, aquesta violència tenia el seu propi camp i es deu excloure d'ell el component revolucionari, el paper del qual en l'aparició i desenvolupament dels corresponents assassins mantenia la funció de catalitzador. La conjuntura que es presentava a l'estiu de 1936 permetí que ocorregueren aquests assassins, cert, però les raons dels mateixos fugen a la pròpia dinàmica revolucionària

existent per tal que no desapareguera res i ho entregà als primers oficials que vegué.
Entrevista del 28 d'abril de 1997.

⁵²³.- Ibídem.

⁵²⁴.- Ibídem.

⁵²⁵.- Ibídem.

⁵²⁶.- Informe del 6 d'abril de 1943. AHMC. Capsa 795. Cfr. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *La violencia ...* op. cit. p. 116.

exclusivament.⁵²⁷

Aquesta violència quedà postergada en el moment en que un poder central organitzat tornà a fer la seva aparició i amb ell la reraguarda es transformava per a fer front a les necessitats de la guerra. Si bé gran quantitat de persones van estar assassinades, a partir de desembre de 1936 el retrocés de la violència és perceptible, encara que també és cert que nombrosos elements que responien al perfil de víctima ja al·ludit havien estat eliminats.⁵²⁸

Allò important és el paper que jugà eixe poder central que reorganitzà la reraguarda i arraconà en bona mesura als protagonistes dels assassinats. Assassinats que no podem dir clarament que foren comesos per elements incontrolats, sinó que els aconseguiments revolucionaris s'anaven llimant de manera progressiva per a aconseguir implantar definitivament eixe poder central però sense arribar a desaparèixer per complet: cap de les col·lectivitats sorgides en la Ribera Baixa arribà a ser desmantellada encara que van conèixer l'enfrontament amb el Govern Central. Amb tot, no hem de deixar de costat les diverses postures contràries que s'alçaren contra aquest tipus de violència, des dels propis comitès locals,⁵²⁹ fins a figures locals,⁵³⁰ sense oblidar els esforços dels polítics estatals.

Aquest últim detall apunta envers altra constatació: la violència política desenvolupada en la reraguarda valenciana respongué a uns criteris marcadament

⁵²⁷.- Cfr. Idem.

⁵²⁸.- Una cosa va estar el control de la reraguarda i la imposició dels poders estatals sobre la mateixa i altra qüestió ben diferent que l'Estat estiguera disposat a permetre i tolerar els elements nocius per al govern. Així, un telegrama signat pel governador civil del 13 de novembre de 1937, demanava (...) *acentúe vigilancia elementos desafectos y derrotistas máxiiima energíia cortando de raiz cualquier rebeldía contra Gobierno República sin blandura propagando bulos*. AMA. II. 1203. De tota manera cal apuntar que tampoc no van estar massa per la labor els poders locals donat que, per exemple a Sueca, (...) *no hubo chekas* (...). Informe Oficis. AHMS. 17 abril 1943.

⁵²⁹.- (El Comité de Sueca) (...). *Ese día mismo se hizo una asamblea en el teatro Serrano convocada por el Ayuntamiento para cortar este procedimiento y que no volvieran a pasar estas cosas. Si había alguna sospecha solo detenerlos* (...). GRAS, M. op. cit. p. 85. O, com passà a Tous, on el comitè local aconseguí impedir l'assasseut d'un capellà a mans de milicians provinents de la Vall de Tavernes. Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Sueca. A continuació TRP. AHMS.

⁵³⁰.- Camil Albert, membre destacat de la CNT suecana, o Joan Bolufer, regidor autonomista durant la República a Cullera i diputat durant la guerra civil. La decidida actuació d'aquest darrer va fer que els socialistes cullerencs l'amenaçaren de tal manera que va abandonar el poble buscant refugi en la CNT, on tenia fortes amistats -recordem la simbiosi blasquisme/anarquisme riberenca-, que van refugiar-lo a València, aprofitant el seu càrrec de director del manicomi provincial. Bolufer va gaudir d'una guardia personal en la seua estada al cap i casal durant tot el que va durar la guerra. AHMC. Capsa 795. No va estar l'únic. Isidro Ferrer Llorens, un dretà cullerenc, també estava perseguit pels socialistes i entrà a militar en la CNT, que li proporcionà un bon lloc de treball al cap i casal protegint-lo. *Ibíd.*

localistes i fou portada a terme per elements pertanyents a organitzacions que no van fer cas a les consignes llençades des de les cúpules dels seus respectius partits i sindicats.

La violència desencadenada a la reraguarda valenciana, si l'exemple de la Ribera Baixa pot estar considerat com a global per a tot el País Valencià, i pensem que així és, respongué a unes coordenades que enfocaven el caràcter classista de la mateixa. És a dir, durant decennis l'absència d'integració d'un nombrós grup social havia donat pas a una depauperització en els modes de vida dels jornalers valencians, els quals, a més a més, suportaven les estretors i l'absència de qualsevol possibilitat d'accés al benestar, derivades d'una manca de continuïtat en els seus ingressos al mateix temps que restaven al marge de tota esperança de progrés. Tal vegada aquesta visió del proletariat agrícola valencià resulta excessivament pessimista, però el cert és que els nivells de vida en que es movia no diferien massa del corresponent al dels jornalers andalusos. A més a més, resultaven sempre, com pot desprendre's, els més afectats davant conjuntures adverses.

Els motius d'índole política, en un clima d'exacerbació, determinaren, junt a l'arrelat odi de classe, l'aparició del mòbil d'odi polític, ja que gran part dels tradicionalistes i una porció apreciable de militants de la DRV no corresponien, per determinisme dogmàtic, a grans propietaris, sinó que eren en gran mida petits propietaris, comerciants i assalariats.⁵³¹ El fenomen col·lectivitzador i la violència política són els trets més sobresortints de la reraguarda republicana. Però, la síntesi final deu incidir en l'eix central d'aquest període: el cop militar de juliol va suposar en la zona republicana la ruptura absoluta de l'ordre tradicional predominant i els vencedors no oblidaren eixa realitat com veurem en el següent capítol.

Apuntem les víctimes de la violència política a la Ribera Baixa: Albalat va veure com foren assassinades 12 persones, 8 grans propietaris, 1 fumigador, 1 oficinista, 1 metge i metge. Les seues edats oscil·laven entre els 34 i els 68 anys. L'ocupació d'aquestes persones explica prou bé la circumstància del seu assassinat: jutge municipal, alcaldes, president de la patronal, regidors, secretari del Sindicat Arroser, fiscal municipal i Secretari del Sindicat Agrícola Catòlic i de la patronal; mentre 9 eren militants de la DRV, 2 d'ER i altre no consta. Pel que fa a les execucions, 11 es realitzaren entre juliol i agost de 1936 i l'altra en maig de 1937.⁵³²

El cas almussafenc no s'allunya massa. 8 persones foren assassinades, 6 entre agost i desembre de 1936 i 2 en octubre i novembre de 1937, respectivament. Les edats eren compreses entre els 49 i 60 anys. 6 eren grans terratinents, 1 pastor i un cantant; tenint com a militància política 6 DRV i 2 carlins. 5 d'ells antics regidors i membres de la UP.⁵³³

⁵³¹.- VALLS, R. op. cit.

⁵³².- Llibres de defuncions i GABARDA CEBELLAN, V. *La represión en la retaguardia republicana*. Alfons el Magnànim. València, 1996. p. 246

⁵³³.- Idem.

A Cullera trobem 61 assassinats, encara i que no tots hi eren conservadors, ja que el fet de l'*Americanà* va tenir el seu ressò. Del total, 15 dones. 22 eren grans propietaris, 9 religioses, 6 les seues llavors, 6 jornalers, 4 empleats, 3 capellans, 2 milicians, 1 advocat, 1 agent de la Policia Marítima, 1 comerciant, 1 constructor, 1 fotògraf, 1 jubilat, 1 mecànic, 1 mestre i 1 sergent de la Guàrdia Civil. 52 foren executades entre juliol i desembre de 1936, 5 en 1937, i 4 en 1938. De la militància política tenim 17 DRV, 6 falangistes, 1 carlí i un ugetista. Entre ells tenim no pocs regidors conservadors, el jutge municipal i dos desertors. Per edats, hi ha de tot: entre 17 i 72 anys⁵³⁴

Per Sollana, van estar 31 els assassinats, estant compreses 3 dones. Les edats estan compreses entre els 20 i els 74 anys. 23 eren propietaris acomodats, 3 comerciants, 2 les seues llavors i 2 estudiants. Les execucions es donaren entre setembre i octubre de 1936 (28 en total), 2 en 1937 i 1 en 1938. Pel que fa a la militància política, 23 pertanyien a la DRA, la resta falangistes. 3 van estar alcaldes durant la Dictadura de Primo, 3 regidors i el cap local de Falange.⁵³⁵

Finalment, Sueca presenta 56 víctimes, llur edat comprèn entre els 22 i 73 anys. Apareix només una dona i havien 22 grans propietaris, 10 rectors, 5 advocats, 3 comerciants, 2 estudiants, 2 industrials, 2 metges, 1 aturat, 1 cap Guàrdia Civil, 1 empleat, 1 jornalera, 1 les seues llavors, 1 professor mercantil i un secretari, mentre 4 no consta res. Surten 1 alcalde i un president del Sindicat de Policia Rural. L'eliminació física es donà entre agost i desembre de 1936 (49 en total), 5 en 1937 i 2 en 1938. No consten les filiacions polítiques.⁵³⁶

A més es comptabilitzen 20 assassinats de persones alienes a la Ribera Baixa.⁵³⁷ L'eliminació física dels *enemics socials o polítics*⁵³⁸ va estar una repressió generalitzada, incloent el factor sexual. Comptabilitzem 91 víctimes barons, un 83% del total, la resta, el 17% pertany a dones assassinades, 19 en total. Això queda explicat per l'assassinat en massa de les nou religioses de Cullera (que comprèn el 47% de la totalitat de dones). La repressió, doncs, va estar majoritàriament selectiva i no va tenir res a veure amb la tradicional concepció d'una persecució indiscriminada, encara i que existiren casos definits als quals apareixen elements no socials o ideològics (deutes, rencors personals, enveges, etc.). Així ho prova el que la violència se centrara en grups socials concrets.⁵³⁹

Als moments àlgids de la violència s'assistia a una agrupació de les víctimes per a ser executades a continuació. Per regla general es tractava d'assassinats en

⁵³⁴ .- Idem.

⁵³⁵ .- Idem.

⁵³⁶ .- Idem.

⁵³⁷ .- Idem.

⁵³⁸ .- La documentació proporcionada pels distints Registres Civils de Defuncions només poden oferir-nos informació respecte a les morts consumades, pel que fa a d'altres tipus de violència, com ara persecució, tortures, etc. les desenvoluparem amb altres fonts.

⁵³⁹ .- Idem.

massa que, com hem dit, poc tenien d'arbitraris. És el cas de llocs com l'esmentat cementiri d'Algemesí, on foren executades 24 persones o El Saler on foren afusellades 29 víctimes. Però durant els primers dies de la guerra, les execucions es realitzaven al mateix recinte urbà dels pobles. Tampoc quedaren exempts de víctimes les partides agrícoles, carreteres i camins.

L'elevat nombre de religiosos/as, desvela el marcat anticlericalisme, unit en la simbologia popular als aspectes més dolents del règim de dominació tradicional: propietaris, cacics, etc. Així, la repressió va estar marcada directament per un caràcter violent i venjatiu, d'escassa consistència revolucionària. La restitució del poder central significà el restabliment d'un ordre a la reraguarda amb un descens important del nombre d'assassinats.

La repressió a la comarca va tenir com a protagonista al principal partit de la dreta valenciana, la DRV i els seus adjacents.⁵⁴⁰ A Sollana, gran part dels càrrecs directius de la DRV en la República, patiren la repressió, mentre que a Sueca, va tenir un caràcter més social i selectiu, cegant-se principalment en grans propietaris, com Amadeo Ferrando, alcalde de Sueca amb el Partit Republicà Progressista i altres terratinents. La repressió, doncs, va estar selectiva, donat que les víctimes responien a uns perfils summament definits, en la que va tenir cabuda un flux esporàdic corresponent a matisacions clars de venjança particular que no aconsegueix emmascarar una veritable venjança de classe.

Nombrosos dretans o simpatitzants de la rebel·lió no patiren la sort dels examinats fins ara. Això parla d'uns nivells de perill que van tenir d'afrontar aquestes persones. Al llarg de la contesa hem pogut documentar almenys 41 empresonats, que examinarem més endavant.

2.10.5.-*Les Brigades Internacionals a la comarca i la derrota militar.*

El declinar de les col·lectivitats i de la pròpia violència política anaren paral·lels al mateix esdevindre de la guerra. D'eixa manera, després de la Conferència de Munich, el Govern Republicà per tal d'acomplir un dels punts acordats, la retirada de les tropes estrangeres, anà repatriant els voluntaris.⁵⁴¹ La Ribera Baixa participà en aquest procés de manera tímida, ja que a Almussafes van estar concentrats alguns dels brigadistes.⁵⁴² En total foren 15 els pertanyents a les

⁵⁴⁰.- Exemples no falten: Ramón Duart Albuixech, d'Almussafes i president de la DRV local; Antonio J. Ferrer Martínez, pertanyent a la Directiva de la secció local de la Joventut Catòlica, José Renart Adam, ambdós de Cullera, pertanyent a la Directiva de las Joventuts de la DRV en 1935; Francisco Ridaura Llopis, dipositori de la DRV local; Francisco Ridaura Valero, secretari de la directiva local; Francisco Ibor Gomis, vocal, i Carlos Borja Marí, vicepresident local, tots ells de Sollana.

⁵⁴¹.- Per a un estudi dels voluntaris estrangers, VVAA. *La Guerra Civil española y las Brigadas Internacionales*. Edicions de la Universitat de Castilla-La Mancha. Toledo, 1998.

⁵⁴².- Arxiu General Militar d'Àvila. Lligall 278, Carpeta 2. Sección de E. M. Armari 5.

Brigades Internacionals que s'acantonaren a Almussafes a l'espera de la seua repatriació o nou destí. 6 eren noruecs, 2 belgues, 2 francesos, 2 iugoslaus, 1 canadenc, 1 letó i un soviètic. La seua edat era compresa entre els 24 i 52 anys, predominant l'edat madura amb 12 entre els 30 i els 52 anys. 2 eren veterans arribats en 1936, mentre la majoria, 10, arribaren en 1937 i 3 en 1938. Demanaren com a destí Noruega, 6; França, 3; Mèxic, 2, i Bèlgica, Canadà, Suècia i la URSS, 1 respectivament.

Cal assenyalar que cap dels brigadistes estacionats a Almussafes no posseïen més documentació que la proporcionada per les autoritats militars espanyoles, de manera que la seua evacuació resultà un poc difícil però, segons la font, no va tenir més problema. Cap d'ells va vincular-se amb ciutadana espanyola mitjançant matrimoni. El que no sabem fou la data de partida de cadascú encara que de segur li donarien una nota pintoresca al poble durant la seua estada.

2.10.6.- *Les fugides.*

A mida que s'acostava la fi de la guerra, més persones intentaven fugir. Això sí, algunes ho feren amb poc estil per no emprar termes més durs. Per exemple, el 18 de març de 1939, va desaparèixer Joan Durà Pedrós, alcalde-president del Consell Municipal de Cullera, i Camilo Morant Miguel, primer tinent d'alcalde. Se suposava que havien fugit a l'estranger.⁵⁴³ El Durà, capítost del PSOE-UGT, que tant havia donat de parlar durant la guerra pels seus enfrontaments amb els cenetistes i el control que exercí sobre la cinquena columna, desaparegué sense deixar rastre junt el Morant portant-se amb ells els fons de la Caixa de Reparacions de València, donat que el primer era l'apoderat i l'altre un dels empleats. A més també s'endugueren els fons de les incautacions monetàries del CEP de Cullera.⁵⁴⁴ Havia arribat l'hora de la derrota. Les tropes nacionals no tardarien gaire en fer la seua aparició.

2.10.7.-*La Cinquena Columna*

La importància de realitzar una recerca sobre la constitució, evolució, comportament i realitat de la cinquena columna a la Ribera Baixa és clau per tal d'elaborar un corpus intel·ligible sobre certs aspectes inherents al franquisme com ara la repressió, el repartiment de càrrecs públics, l'accés al funcionariat, prebendes de tot tipus, etc. D'ací que ha atret l'atenció dels investigadors,⁵⁴⁵ encara que devem saber distingir la importància del fenomen atenent a aspectes purament geogràfics. És a dir, ens interessa l'estudi del fenomen cinquenacolumnista a aquells llocs on la duració de la guerra fou suficientment llarga per tal de poder atorgar-li un mínim

⁵⁴³.- TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 190.

⁵⁴⁴.- AHN. Sección Hacienda. Lligall 5836.

⁵⁴⁵.- Vegeu CERVERA GIL, J. "La quinta columna en Madrid". En *Historia y Fuente Oral*, nº 17. Barcelona, 1997. pp. 93-110.

d'atenció. No pensem que siga tan important el funcionament de la cinquena columna a llocs que queien ràpidament o relativament prompte en mans dels sublevats que no pas allí on romangueren tota o quasi tota la guerra. A més, tampoc resulta tan important en el moment bèl·lic en zones amb contacte amb l'enemic que en aquelles allunyades del front. Naturalment, també fugirem de les connotacions que comporta el terme vers una xarxa d'espionatge fortament organitzada. Res més lluny de la realitat de la Ribera Baixa.

Així com existiren llocs on es trobava sòlidament afermada, cas de les grans ciutats, on els enemics del sistema republicà podien amagar-se millor, per exemple Madrid, Barcelona o València,⁵⁴⁶ al mateix temps que podien organitzar un moviment més o menys actiu.⁵⁴⁷ Però, com hem dit, resultava més eficaç i organitzada a les zones de contacte amb l'enemic. Així, per exemple, la importància cinquenacolumnista a la província de Ciudad Real ha quedat clarament contrastada.⁵⁴⁸ L'ajuda als perseguits, sabotatges de les activitats polítiques i militars de la República, lliurava documents per a deixar exempts joves de files, etc. però sobretot facilitar el canvi de bàndol a persones que així ho desitjaven, van ser les activitats més importants,⁵⁴⁹ malgrat el coneixement de les autoritats, que feien la *vista grossa* mentre podien i només intervenien quan l'activitat resultava massa escandalosa o descarada.⁵⁵⁰ Inclòs s'arribà a editar i propagar un diari de la cinquena columna.⁵⁵¹

No resulta aquest el cas de la Ribera Baixa. Alhora d'estudiar el fenomen cinquenacolumnista a la comarca ens trobem amb una limitació de fonts que gairebé poden destruir els intents d'arribar a explicacions coherents, almenys pel que fa a l'àmbit d'acció del present treball. I això per dues raons primordials: el coneixement de les activitats de la cinquena columna a la Ribera Baixa ens ve distorsionat, tant per la documentació pertanyent al moment de la contesa com per a la procedent dels mateixos vencedors.

Per al primer cas hem trobat que les autoritats frontpopulistes van minimitzar

⁵⁴⁶.- Per al cas de València l'únic estudi existent prové del propi camp dels vencedors: MOLERO MASSA, L. *La Horda en el <Levante Feliz>. Visto y vivido en la revolución roja (un relato de cuanto ocurrió en la Valencia roja desde el 19 de julio de 1939 al 29 de marzo de 1939)*. Jefatura Provincial de FET y de las JONS. València, 1939.

⁵⁴⁷.- Una estampa per al funcionament de la cinquena columna a Barcelona en MAYAYO i ARTAL, A. *La Conca de Barbarà (1890-1939). De la crisi agrària a la guerra civil*. Centre d'Estudis de la Conca de Barbarà. Montblanch, 1986. pp. 471-473.

⁵⁴⁸.- ALIA MIRANDA, F. *La guerra civil en retaguardia, Ciudad Real (1936-1939)*. Diputació de Ciudad Real. Ciudad Real, 1994. pp. 337-355.

⁵⁴⁹.- Idem. pp. 339-346.

⁵⁵⁰.- Idem. pp. 349-351.

⁵⁵¹.- Idem. 352-353.

el problema massa sovint, a més que la realitat d'una reraguarda distorsionada per la marxa d'una guerra que mai va estar força decantada vers els seus interessos i pel mateix procés revolucionari, van portar a una estratègia confusa i alhora lògica per tal d'abordar el comportament amb els dretans locals.

Tot l'anterior no vol dir que no existira la persecució i la repressió dels elements dretans com veurem. Ans al contrari, parla de la manera en que les forces locals anaren fent front a la violència apareguda a l'estiu de 1936 que, en definitiva, va ser la responsable d'eixe comportament semifrivolitzant que apuntàvem. Per una banda, les autoritats locals sempre pretengueren donar una sensació de control de la situació i per tal d'aconseguir-ho van protegir puntualment a una gran part dels més que hipotètics dretans locals. Per la seua part, els mateixos partits i sindicats van dur a terme una política prou arriscada pel que fa a les seues relacions amb els dretans declarats i convehçuts, però les seues ànsies redemptores i els seus intents de demostrar que la revolució tenia com a enemic fonamental l'ordre capitalista - sempre tenint en compte les limitacions teòriques i conceptuals d'aquest moviment revolucionari a la comarca- i no les persones que ho representaven.

Nombrosos dretans van quedar refugiats a la seu de partits, sindicats i col·lectivitats,⁵⁵² i si cert és que la repressió front aquest col·lectiu va estar tremenda, també resulta igualment cert que el mateix fenomen actuà a favor del propi col·lectiu malgrat les pèrdues humanes i econòmiques. El que pretenem asseverar és que la persecució de dretans comportava un contrapès que li atorgava alguns privilegis tot i que aquesta persecució derivara en assassinats, presó, persecució, por i tensions per als dretans.

No gens menys dificultós resulta esbrinar la documentació que respecte als cinquenacolumnistes ens proporciona el període franquista. Encara i que a ell pertany la quasi totalitat de la nostra informació, el cert és que cal interrogar-la amb molta cautela donat que el triomfalisme dels vencedors, unit a les seues exageracions⁵⁵³ i extrapolacions,⁵⁵⁴ portava a desbarrar de manera brutal en certes

⁵⁵².- CHUST CALERO, M. op. cit. p. 98. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *La violencia...* op. cit. pp. 49 i ss. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 131 i ss.

⁵⁵³.- Per exemple, Antonio Muñoz, de Cullera, que militava en la UP i passà en 1935 a Esquerra Republicana, al·legava en el seu descàrrec de depuració que (...) *para no ser perseguido fue obligado a ser interventor en las elecciones de 1936*. AHMC. Llibre 1854. Expedient 15. Per altra banda, i no resultar massa exhaustius, Antonio Vicente Alapont Mengual afirmava que *Si no hubiera desempeñado el cargo de alguacil hubiera visto en peligro mi vida*. Idem. Expedient 25.

⁵⁵⁴.- Així, Vicente Narbona Sanjuán constava als informes del 13 de desembre de 1940 *com (...) militante siempre en partidos derechistas y católicos. Hizo propaganda falangista durante el Glorioso Movimiento Nacional*. Idem. Capsa 796. En l'informe del 16 de febrer de 1942 es deia que *Rafael Cerveró Sapiña militó en Falange Española Tradicionalista y de las JONS antes del Glorioso Movimiento Nacional*. Idem. Capsa 795. I això que abans de la guerra encara no hi eren unificades, però aquestes qüestions no preocupaven excessivament els vencedors. El que importava era formar-se un *pedigree* adequat als nous moments.

ocasions.⁵⁵⁵ Malgrat això resulta una font ineludible i imprescindible alhora que marcada per una total absència d'una mínima honestedat, el que li dona la seua importància relativa.⁵⁵⁶

Amb aquestes limitacions podeu imaginar la importància del recurs a la utilització de les fonts orals i altres elements documentals com ara els arxius particulars de cinquenacolumnistes i altres punts d'informació que esbrinen el nostre coneixement del fenomen a la rera guarda del nostre País.

La realitat documental, doncs, ve marcada per la sempre constant subjectivitat -inherent a qualsevol font per altra banda- amb que la cinquena columna va funcionar. La majoria dels informes emesos després de la guerra pels diversos consistoris riberencs, a banda de la seua escassa fiabilitat, tenien com a objectiu primordial crear un llaç d'unió per tal de concentrar la seua dominació social i no importava sobremanera que l'apuntat als informes tinguera bases reals sòlides. Més que res per la raó d'intentar acomodar un passat més o menys heroic a una nova situació on el triomf dels seus afins obria tot un ventall d'oportunitats en tots els camps o almenys cobria les aspiracions de formar part d'un grup acomodat a la nova realitat.

L'esdevindre dels cinquenacolumnistes durant la guerra va estar unit directament a la supervivència i quan aquesta es va convertir en segura dintre d'uns paràmetres raonables pocs van estar el que s'arriscaren de manera descarada o encoberta a defensar la seua causa. Però anem per parts.

El perfil del cinquenacolumnista característic de la Ribera Baixa corresponia a uns paràmetres clarament detectables: persones connectades amb la tradició dretana local,⁵⁵⁷ bé provinents dels partits de dretes,⁵⁵⁸ bé pertanyents a les

⁵⁵⁵.- Al seu expedient de depuració, Juan Molina Máñez, interventor de l'Ajuntament de Cullera, al·legava que va enfrontar-se en tot moment al Comitè i com a única prova expossava que no assistí a un curset d'interventors. Idem. Llibre 1854. Expedient 2. El practicant Vicente Cardona Sorrentí va incorporar-se a la *Columna Durá* i gràcies a familiars va passar com *adicto totalmente* a la causa dels sublevats. Idem. Capsa 797. Informe del 21 de maig de 1939.

⁵⁵⁶.- Només acabar la guerra, els TRP van començar la seua tasca. Com que no quedava cap persona immune al mateix, la demanda d'informes per part del Tribunal va estar indiscriminada. D'eixa manera els diversos ajuntaments van evacuar informació sobre tot tipus de persones. Més tard anirien afegint-se més elements repressius que demanaven informes sobre tothom. Pel que fa a la nostra documentació la més important rau al TRP. Per al cas de la Ribera Baixa, el jutge militar encarregat d'obrir les diligències va estar el titular nº 12, Francisco Guerrero. Aquest personatge envià una circular als diversos ajuntaments riberencs demanant tot tipus de detalls sobre les persones objectes d'investigació. Dades com ara l'historial polític de l'encausat, la seua actitud només començar la guerra i durant la mateixa, la seua participació en fets dolents i el judici que li mereix a l'alcalde precisant el seu grau d'oposició al *Movimiento*, era el punt crucial d'aquesta enquesta. AHMC. Capsa 796. L'evacuació d'aquests informes conformen el corpus principal de la nostra documentació.

⁵⁵⁷.- Trobem nombrosos casos. Per exemple, Elisa Lechón Cardona i els seus pares, Salvador i

antigues formacions dinàstiques, reciclats o no, a partits que presentaren uns mínims democràtics al llarg de la República.⁵⁵⁹ Malgrat tot, la persecució de les persones més o menys significades va estar una realitat.

La cinquena columna riberenca, doncs, es va circumscriure a aquelles persones desafectes que escaparen per la raó que fora a la repressió que seguí a l'inici de la contesa, sobretot, com hem vist, al llarg de 1936. Al mateix temps va produir-se la depuració i separació de tots els elements considerats desafectes a la República o sospitosos de simpatitzar amb els insurrectes. Els primers instants de violència es caracteritzaren per la repressió contra els membres de certes institucions i persones, així com l'aparició de venjances particulars, sense oblidar l'incendi de temples o l'assalt als locals de les dretes locals.⁵⁶⁰ Un aspecte de la violència política que ja s'ha vist més amunt.

2.10.7.1.- *L'adequació a la nova realitat.*

Elisa, provenien de la DRV i, en el cas de les dones, també d'Acció Cívica de la Dona. AHMC. Capsa 796. Informe del 13 d'octubre de 1949. El secretari de l'Ajuntament d'Almussafes, Salvador Rodrigo Molla, al·legava que va estar en contacte durant tota la guerra amb el cap de la Falange local, Ramón Duart Alabarta -primer alcalde d'Almussafes durant el franquisme- i Ramón López Tomás i Claudio Chaqués malgrat va estar obligat a ingressar en la CNT l'agost de 1936. AHMA. S 2-3. C. 1.2. 12 d'abril de 1939. També al·legava el mateix Francisco Baldoví García, dipositari, que (...) *difamó la criminal actuación del gobierno rojo (sic). Suspendido del cargo se dedicó a la agricultura.* Ibídem. Francisco Grau Vallet, de Cullera, al·legava que havia estat confident de la Guàrdia Civil. AHMC. Llibre 1854. Expedient 8. Els empleats de Correus Cayetano Grau García, Antonio Gómez Agud i Francisco Climent Climent manifestaven que van estar perseguits, i els empleats del Banc de Vizcaya Manuel Briva Llopis i Enrique Mas Nicola també deien el mateix malgrat no s'especifica en què consistí aquesta persecució. Idem. Capsa 797. Altres alegaven haver format part del *Socorro Blanco* com ara Luisa Martínez Dumas. Idem. Capsa 795. El cas paradigmàtic va ser el de Julián Ferrando Ortells, arquitecte municipal de Sueca, que va pertanyer al Partido Liberal Monárquico, va ser fundador de la UP i del Círculo Liberal Monárquico a Sueca. No va tenir cap impediment per entrar a la CNT durant la guerra. AHMS. Gov. I. 1942.

⁵⁵⁸.- Evidents resulten els casos de José Ribera Piris, membre de la UP, la Joventut Monàrquica i militant falangista abans de la guerra. AHMC. Capsa 796. Informe del 17 de febrer de 1945. El Ribera va ser alcalde durant el franquisme. Lorenzo Borja Sapiña (...) *militó siempre en partidos de derechas.* Idem. Capsa 795. Informe del 10 de març de 1943. Arturo Pérez Baldoví, agutzil del Cementiri de Sueca i declarat enemic de la República. AHMS. Gov. I. 174-176. I Francisco Campillo Burguera, (...) *guardia de derechas.* Idem. 28 de novembre de 1939.

⁵⁵⁹.- En aquest cas cal assenyalar com a més evident les situacions d'Enrique Grau Vallet. AHMS. Capsa 795. Informe de l'11 de setembre de 1942. José Montolio Extrems. Idem. Informe del 22 de gener de 1940. El brigada de carrabiners, Manuel Peraire Duarte. Idem. Informe del 15 d'abril de 1940. Higinio Tertillano Becerril. Idem. Informe del 25 de maig de 1941. El guardia municipal Benito Aragón Pérez. Idem. Lorenzo Borja Sapiña. Idem. I Agustín Borja Ferrer. Idem. Capsa 797. Informe de 29 de gener de 1944.

⁵⁶⁰.- El 22 de juliol de 1936, s'assaltà el Casinó Sueca situat sobre l'antic Círculo Liberal Monárquico, a l'igual que el Casinó Conservador o Casinó de Baix. CHUST, M. op. cit. p. 98.

Tota una cultura de supervivència va desenvolupar-se a la reraguarda valenciana. Tenint en compte que l'eliminació física dels enemics més odiats van ser els primers en caure davant la fúria revolucionària, el cert és que quan els poders locals van anant reafirmant-se, els assassinats i les persecucions també anaren minvant. Així, partits polítics i sindicals disputaren un tortuós espai propagandístic referent a la seua capacitat de redenció dels dretans.⁵⁶¹ A més, la importància creixent que per a les economies locals significava el poder tenir persones lletrades o preparades tècnicament per a l'impuls col·lectivitzador va fer que moltes persones trobaren seguretat a les col·lectivitats. Per exemple, en la col·lectivitat de Sueca podem trobar com a dirigent més destacat a Ramón García, el qual era (...) *home conservador que va ser un directiu de la col·lectivitat de la CNT (...) una persona força lligada a la dreta local (...)*.⁵⁶² No seria l'únic cas com examinarem més baix.

Després de la guerra, les penúries de la Cinquena Columna van estar magnificades com és normal. No neguem la persecució patida però el cert és que articles a la premsa com ara l'aparegut a *Levante*, el 16 de juny de 1939, amb el títol de *La Quinta Columna en Valencia, ¡SALVADOS!*, que narrava els avatars de R. Ferrando Llácer semblen més una novel·la que la realitat viscuda. Per al signant de l'article el que importava era passar a la zona dominada pels sublevats i això ho aprofità quan el front s'estabilitzà a Nules. Segons l'autor, la Cinquena Columna valenciana estava fermament organitzada i lluitava de manera decidida contra *la realidad comunista*.

Les dades evacuades a l'article no recolzen aquesta asseveració. Més bé sembla que la dreta del cap i casal presentà dos tipus de respostes front la situació:

⁵⁶¹.- Encara que era obligat pertanyer a una organització legal, la majoria dels dretistes pogué escollir a quina entrar. Malgrat això, a la documentació apareix que eren completament obligats i no van poder fugir aquesta obligació. Tenim una multitud d'exemples. Així, els guardes de camp de Cullera, Alfredo Grau Blasco, antic membre del Partit Liberal; Juan Bautista Catalá Fuertes, del Partit Conservador; Francisco Millán Martí, del Liberal, i José Villarroya Albiach, del Conservador; ingressaren en agost de 1936 en la UGT per tal de mantenir el seu treball dintre de la col·lectivitat. AHMS. Capsa 797. També per a conservar els seus llocs de treball, els funcionaris suecans: Silvestre Villaescusa Cuenca, guàrdia, del Partit Tradicionalista –signava la seua declaració amb la huella del pulgar-, Juan Alberola Vercher, agutzil de dretes; Ricardo Carrasco Lledó, oficial 3^a, Daniel Carrasquer Bolufer, oficial 3^a; Federico Viñoles Meseguer, oficial 1^a; Pascual Matoses Viñoles, jardiner; i Juan Gayón Fos, celador d'arbitris; ingresaren a la UGT. Altres, amb la finalitat de trobar treball ingressaren en les organitzacions legals o a les col·lectivitats o altres, com ara Antonio Martínez Miñana, que s'apuntà al PCE cullerenc. AHMC. Capsa 795. Miguel Peñalosa Piris, guardia municipal, que ingresà a la CNT amb tal efecte. Idem. Ricardo Matoses Armandis, aparellador municipal de Sueca, s'apuntà a la CNT i al Partit Sindicalista. AHMS. Gov. I. 174-176. Ernesto Dolz Martínez, oficial 1^a, a Esquerra Republicana. Idem. Antonio Mompó Blanco, a UGT com a maçó. AHMC. Capsa 795. Com no, també els negociants cercaren la seguretat de les diverses organitzacions per tal de conservar el seu negoci. Entre d'altres: Antonio Lahuerta Ballester i Alberto Armengot Torres, ingresaren a la UGT; i Arturo Rico Martínez a la CNT. Idem.

⁵⁶².- CHUST CALERO, M. op. cit. p. 99.

amagar-se i restar sota la custòdia de familiars o/i amics o integrar-se a la nova realitat. Aquesta darrera va ser la més emprada si observem la realitat viscuda a la Ribera Baixa com intentarem demostrar.⁵⁶³

Aquesta qüestió dirigeix la nostra atenció cap les **estratègies** que seguiren els dretans a la reraguarda per tal de sobreviure a unes condicions clarament negatives. Així, el primer que van patir els dretans en les seues carns va ser la intervenció dels seus comptes corrents pels diversos comitès de banca.⁵⁶⁴ En un primer moment es limità a demanar una quantitat per tal de contribuir a *la derrota del fascismo*.⁵⁶⁵ En principi la contribució s'establí en 1.000 pts. a cadascú dels considerats rics, encara que, al no sortir els comptes, després es passà a demanar 2.000 pts.⁵⁶⁶

Aquest procés es troba més clar a Sueca, on el Comitè de Defensa portà una comptabilitat especial a tal efecte.⁵⁶⁷ La diferència radicava en que el Comitè imposava quantitats diverses atenent al compte corrent de cadascú i a la seua potència econòmica sota l'epígraf *con destino a la suscripción (sic) voluntaria para el mantenimiento de las milicias populares y para el pago de jornales a los obreros necesitados*. Les pretensions recaptadores del Comitè de Defensa suecà van abastar un total de 235 peticions, 49 a propietàries. Les demandes ascendiren a un total de 438.510 pts. Les demandes començaren en setembre de 1936, 212 en total i s'acabaren en febrer de 1937.

Els afectats intentaren fer prevaler els seus interessos, encara que a l'estar intervinguts els seus comptes corrents poc podien fer. Aquell, inclòs ordenava els moviments bancaris, com va estar amb Eugenio Palacios Castells, que va estar requerit per a pagar 500 pts. i, al no fer efectiva l'entrega, recorri a sol·licitar la summa a l'entitat bancària corresponent.⁵⁶⁸ De vegades l'afectat intentava retardar el més possible el seu pagament, com va ser el cas de Gerardo Bonet, a qui se li notificà el 3 de desembre de 1936 que devia entregar 2.500 pts. El Bonet presentà una sèrie d'al·legacions per tal d'obtenir una rebaixa en la seua contribució i el 17 del mateix se li comunicava que no havia lloc per a evitar el pagament i que podia

⁵⁶³.- Esta magnificació queda reflectida en l'escassa informació que proporcionen els informes malgrat assenyalar que *fue perseguido*. Exemples no falten: Luis Borja Colubi -que a l'inici del franquisme va ser jutge municipal de Cullera-, Isidro Ferrer Llorens, Antonio Sampietro Rodrigo i Cayetano Grau García, entre d'altres. AHMC. Capsa 797.

⁵⁶⁴.- Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* o. cit. pp. 99 i ss.

⁵⁶⁵.- Els diners intervenits van estar emprats en donar treball al personal. Idem. pp. 141 i ss.

⁵⁶⁶.- Entrevista a Antonio Bru Serra el 6 de setembre de 1997. Fill d'una de les famílies caciquils de Cullera, comptava amb 14 anys al moment de l'esclat de la guerra. Segons les seues estimacions es liquidaren d'aquesta manera uns tres milions de pessetes.

⁵⁶⁷.- AHMS. Caixa ss. classificar.

⁵⁶⁸.- AHMS. Capsa ss. classificar.

estar objecte de detenció.⁵⁶⁹

Altres comportaments regulars consistien en entregar una quantitat al·legant necessitats o altres excuses que van tenir una sort dispar donat que si algunes vegades van tenir èxit, com les pertanyents a Enrique Grau Marín, qui el 31 de desembre de 1936 va veure com li rebaixaven la seua demanda de 500 pts. a la meitat; o Bautista Benedito Ramón, que el mateix dia va veure com de les 2.500 pts. demandades només van exigir-li 500 pts.⁵⁷⁰ Per altra part, la por també va fer acte de presència, i moltes persones intentaren aplacar les ires del Comitè cuidant-se per no patir la mateixa sort que havien patit els assassinats. Així, el 22 de setembre de 1936, José García Marqués afirmava que no tenia diners però sí arròs i que l'entregaria a canvi.⁵⁷¹ Al ser requerit novament el 19 de desembre per tal que entregara 500 pts. el García es reafirmava en que no posseïa diners, (...) *que sólo tiene 400 pts. pero que está dispuesto a pagarlas aunque se quede sin un céntimo.*⁵⁷²

El mateix contestà Pedro Borja Raga, el 17 d'octubre de al·legant que no disposava de les 500 pts. demanades però que podia aportar 200 pts. per no tenir més. A la demanda d'ingrés el 10 d'octubre de 1936, Francisco Castells Ferrando manifestava estar d'acord en pagar però que no tenia diners ni en el banc ni a casa però que faria efectiva la quantitat només poguera vendre arròs.⁵⁷³ El 30 de setembre de 1936, Angela Fos Carbonell justificava tenir pocs diners per a fer efectiva la seua part -5.000 pts.- del repartiment imposat pel Comitè de Defensa i que només podia pagar 1.000 pts. comproment-se a liquidar la resta amb la collita de la taronja o en la primera ocasió que tinguera.⁵⁷⁴ Juan Aguado Cerrillo al·legava que no tenia diners i (...) *que por ningún concepto puede recoger esa cantidad y que hasta 100 pts. podría satisfacer haciendo un gran sacrificio.*⁵⁷⁵

Generalment el Comitè accedia a aquestes peticions de rebaixa o promeses d'ajornament encara que apremiava els afectats per a fer el dipòsit en les properes 24 hores.⁵⁷⁶ Però en cas de no fer cas a la demanda, el Comitè intervenia demanant

⁵⁶⁹.- Idem. El comunicat no té desperdici: (...). *No habiendo satisfecho la cantidad de 2.500 pts (...), y como seguimos sosteniendo el mismo criterio después de leídas sus declaraciones, le comunicamos que si en el plazo de 24 h. no las hace efectivas, se procederá a su detención. Salud y República. El Comité. Idem.*

⁵⁷⁰.- Idem.

⁵⁷¹.- Idem.

⁵⁷².- Idem.

⁵⁷³.- Idem.

⁵⁷⁴.- Idem.

⁵⁷⁵.- Idem.

⁵⁷⁶.- Idem. Per exemple, el 5 de març de 1937 comunicava *Al ciudadano Jerónimo Ferrando: el*

la quantitat al propi banc, com va ocórrer amb Vicente Carrasquer Carrasco, Juan Bautista Castells, José Cebolla Signes, Enrique Gil Simeón i Francisco Gómez Fos.⁵⁷⁷ En cas que el Comitè no accedira a les moratòries notificava imperiosament el seu pagament, com va estar el cas de Ramón Soler Córdova, el 21 d'abril de 1937 donat que (...) *esta Comisión de Defensa no se siente satisfecha con la cantidad entregada por usted, y por lo tanto le comunica que espera que antes de las 12 del día de mañana completará hasta 1.000 pts lo que le falta abonar: 750 pts.*⁵⁷⁸ El mateix va passar amb Enrique Fos a qui s'amenaçava que en cas de no fer el pagament *se procederá contra v. en forma adecuada.*⁵⁷⁹ I també amb Julio Aparici Serra, el 15 de gener de 1937, al que se li notificava que (...) *no habiendo satisfecho la cantidad de 250 pts. que le indicamos en nuestro aviso de fecha 31 de diciembre pasado le comunicamos que si en el plazo de 24 horas no ingresa la mencionada cantidad se procederá a su detención.*⁵⁸⁰

I és que el Comitè de Defensa també va veure agreujades les seues funcions amb un altre problema: els evacuats. Aquesta població afegida comportava nombrosos trencaclosques per a les autoritats locals: allotjaments, manutenció i problemes d'ordre públic.⁵⁸¹ Per això, el Comitè de Defensa també va fer-se amb les atribucions escaients per tal d'administrar les necessitats d'aquest nou col·lectiu, sobretot a partir del desembre de 1936, que és quan va començar a significar un veritable inconvenient. D'aquesta manera, el Comitè destinà part dels seus esforços en arreplegar fons per a (...) *teniendo necesidad este Comité de Defensa para atender a las necesidades de los evacuados y pobres de esta ciudad, se le requiere para que haga un donativo de pts. con tiempo hasta el próximo a las de la mañana. Caso de no cumplir se procederá contra Vd.*⁵⁸² l'eventualitat. Per això, notificava a aquelles persones que devien contribuir a la subscripció *voluntària* que Va ser el cas, per exemple, de José Ferrando, el 20 de març de

Comité tiene a bien reconocer las razones expuestas por v. y con este motivo le rebaja la cantidad pedida a 1.000 pts. que hará efectivas mañana sábado por la mañana. Idem.

⁵⁷⁷.- En aquestes comunicacions s'assenyalava que l'infrainscrit quedava autoritzat per tal de retirar la quantitat acordada amb destí a la subscripció voluntària per el manteniment de les milícies populars i per al pagament de jornals als obrers necessitats. Les butlletes eren segellades pel Partit Sindicalista, Comité Local de Sueca; Esquerra Republicana. Agrupació Municipal de Sueca, Les Joventuts d'Esquerra Republicana, la Societat de Treballadors Agrícoles de Sueca-UGT, el Sindicat d'Oficis Varis AIT-CNT de Sueca i el PURA. Idem. Altres vegades eren els mateixos caps Camilo Albert, Gerardo Ortells o Ricardo Benedito els que signiven els manaments en nom de la Junta de Defensa de Sueca. Idem.

⁵⁷⁸.- Idem.

⁵⁷⁹.- Idem. 23 d'abril de 1937.

⁵⁸⁰.- Idem.

⁵⁸¹.- Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op, cit. pp. 177 i ss.

⁵⁸².- AHMS. Caixa ss. classificar.

1937.⁵⁸³

El Comitè de Defensa va significar, així, un veritable malson per a les persones que comptaven amb diners al banc, i a mida que la guerra continuava creant nous problemes més diners demanava el Comitè, fins que aquestos s'esgotaren i començaren a circular les monedes locals. Encara i tot, el Comitè continuà la seua tasca sancionadora, que abarcava des de multar a Mercedes Miragall, l'11 de febrer de 1937 per la denúncia presentada (...) *ante este Comité por manejos contra el régimen se ha acordado imponerle una multa de 50 pts. que se hará efectiva en 24 horas*,⁵⁸⁴ a gravar pràctiques econòmiques com ara l'arrendament per part de Daniel Pérez del graner propietat de Salvador Llopis, el 24 d'abril de 1937;⁵⁸⁵ passant per (...) *Al camarada Francisco Ballester. Habiéndonos denunciado el Comité de Abastos a este Comité de Orden Público*⁵⁸⁶ *el hecho de haber comprado tú y trasladado a otro pueblo una cantidad de maiz sin el previo aviso del Comité de Abastos, hemos acordado el imponerete una multa de 1.000 pts por primera vez, cuya cantidad deberás hacer efectiva en Contaduría en el plazo de 24 horas. Bien entendido que el incumplimiento de esta orden llevará consigo el proceder inmediatamente a tu detención y traslado. Vuestro y de la Revolución. El Comité de Orden Público. 1 de diciembre de 1936.*⁵⁸⁷

El desenvolupament revolucionari comportà que els propietaris pergueren les seues possessions per tal de quedar enquadrades en les col·lectivitzacions que anaren sorgint a tot arreu del País Valencià. Però, amb tot, aquest col·lectiu no va perdre les seues propietats de manera absoluta. Com ja s'ha demostrat la immensa majoria de propietaris s'acomodà a la situació i continuà al front de les seues terres.⁵⁸⁸ A més, i com ja s'ha assenyalat, alguns dels terratinents i més destacats dretans van tenir un paper important dintre dels diversos escaions administratius de les col·lectivitats.

El cas més destacat resultà ser el de Juan José Rico Ferrer (a) *Macoc*, principal cacic de Cullera. Nascut en 1885, va ser regidor monàrquic en 1911, alcalde liberal entre 1913 i 1923 i alcalde *upetista* entre març de 1927 i gener de 1930. Enemic declarat de la República va filtrejar amb grups d'extrema dreta després de les eleccions del 16 de febrer de 1936 i després de l'1 de maig abandonà Cullera instal·lant-se en l'hotel Europa de València al temps que anava fent-se amb

⁵⁸³.- Idem.

⁵⁸⁴.- Idem.

⁵⁸⁵.- Idem.

⁵⁸⁶.- També s'autouilova així.

⁵⁸⁷.- AHMS. Capsa sense classificar.

⁵⁸⁸.- Vegeu TORRES FABRA, R. C. "Apunts... ". op. cit.

una important reserva de municions.⁵⁸⁹ Malgrat això, l'inici de la guerra el va sorprendre a Cullera i no tingué més remei que suportar les conseqüències de la revolució, i si bé va patir certes humiliacions⁵⁹⁰ per la qual cosa titllava els membres de les organitzacions frontpopulistes de *carroña social*,⁵⁹¹ el cert és que des del principi (...) del "Movimiento" había recibido muchas atenciones y varias visitas y ofrecimientos de los directivos de la UGT y de la CNT ofreciendo toda su protección (...)"⁵⁹² Per això deia que (...) tengo que confesar que vivía con relativa tranquilidad (...),⁵⁹³ donat que (...) pues algún favor había recibido de aquellos chacales consiguiendo la libertad de familiares y amigos (...).⁵⁹⁴

El CEP, com va fer amb tots els propietaris, l'incautà els seus comptes corrents, collites, maquinària, etc. excepte (...) unos campos para mis necesidades (...).⁵⁹⁵ Això va ser un costum generalitzat a la reraguarda valenciana. Segons nombrosos testimoniatges, el descontrol col·lectivitzador va ser constant i beneficià directament els propietaris.⁵⁹⁶ Paral·lelament, intentaren extremar les mesures de seguretat com per exemple intentar acollir alguna família obrera a sa casa⁵⁹⁷ o replegar algun refugiat.⁵⁹⁸ Però aquestes estratègies no significaven la seguretat absoluta, ja que el propi *Macoc* va veure com els milicians es presentaren a sa casa en tres ocasions durant l'estiu de 1936 i acabaren detenint-lo el 17 de setembre. Però la intervenció del Cairer⁵⁹⁹ resultà decisiva per a que no li passara res.⁶⁰⁰

⁵⁸⁹.- RICO FERRER, J. J. *Memorias*. ... op. cit pp. 106-107.

⁵⁹⁰.- (...) hacen trabajar a mi hija limpiando con el propósito de hacer trabajar a señoritas cursis que no saben coger una escoba para barrer ni un trapo para fregar (...). Idem. p. 115.

⁵⁹¹.- Ibídem.

⁵⁹².- Idem. p. 116.

⁵⁹³.- Ibídem.

⁵⁹⁴.- Ibídem.

⁵⁹⁵.- Ibídem.

⁵⁹⁶.- Una pràctica habitual consistí en posar cartells a les propietats -terres o bens immobiliaris- que indicaven: *Requisado por la CNT* o *Requisado por la UGT*. Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 131. Testimoniatges com ara els de Salvador Borràs, Agustín Tritón, José Esteve i altres queden arrellegats en aquest sentit. Entrevistes posteriors com les realitzades a Francesc Giner Perepérez, el 4 de setembre de 1997 o a Antonio Bru Serra, tornaven a recalcar l'existència d'aquesta pràctica com a habitual. També a RICO FERRER, J. J. op. cit. p. 125.

⁵⁹⁷.- Idem. p. 116.

⁵⁹⁸.- *Aconsejado por unos amigos acogí a una niña de 13 años evacuada que parecía dócil*. Idem. p. 130.

⁵⁹⁹.- Cap de la CNT cullerena. El seu nom era Manuel Sieres Colom.

2.10.7.2.- *Entre la persecució i la redenció.*

Els dretans locals no se sentien gens segurs i això va fer que donaren el pas decisiu per a la total salvaguarda de les seues vides i de part de les seues propietats: ingressar en una organització pertanyent al Comitè. D'eixa manera, el *Macoc* entrà en Esquerra Republicana i, per a reforçar encara més la seua situació, a la CNT.⁶⁰¹ A més, ingressaren altres dretans significats com els seus germans Federico i Juan i el seu cunyat Diego, a més del seu fill i varis nebots.⁶⁰² El mateix *Macoc* reconeixia que això *dio mucho que hablar*.⁶⁰³ I tant que donà de parlar. Després de la crisi de l'*Americanà* i dels seus fets dolents,⁶⁰⁴ les acusacions contra els cenetistes es multiplicaren i els anarquistes van defensar-se a la premsa assenyalant que les seues pretensions radicaven en redimir i integrar a la revolució a tots aquells que inicialment la rebutjaven, i que si s'havia arribat a emprar la violència la raó radicava en que resultava ineludible.⁶⁰⁵

El cert és que les tensions viscudes entre les diverses organitzacions pertanyents al CEP i els afanys redemptors de les mateixes, unides a la progressiva restitució dels poders centrals configuraren un entorn prou segur per als dretans, el que no invalida que (...) *la mayoría actuó como yo*.⁶⁰⁶ Així, partits i sindicals es vegueren inundades per dretans que entraren a les mateixes amb diverses pretensions però amb el comú denominador de salvaguardar la pell.⁶⁰⁷

A Cullera podem constatar que 22 persones provinents de la DRV van poder refugiar-se a la UGT.⁶⁰⁸ A Esquerra Republicana ingressaren més de 30 persones,⁶⁰⁹

⁶⁰⁰.- Idem. pp. 117-125. El Cairer seria afussellat el 30 de novembre de 1939 a Paterna. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *La violencia...* p. 95. Algunes persones van intercedir per Manuel Sieres i altres condemnats a la última pena, i de fet aconseguiren la rebaixa de la pena capital per la de cadena perpètua però les autoritats cullerenques -Francisco Yagüe Mascuñán i el propi *Macoc*- amagaren l'indult fins que el Cairer i altres més van ser afussellats. Arxiu Particular de Núria Sales.

⁶⁰¹.- A UGT no volgué intentar-ho perquè van ser els que l'havien detingut. Idem. p. 116.

⁶⁰².- Idem. p. 127.

⁶⁰³.- Ibídem.

⁶⁰⁴.- Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 137-150. Del mateix autor, "Apunts per a una caracterització..." op. cit.

⁶⁰⁵.- "Cullera no es un albergue de la Quinta Columna". En *Nosotros*, 11 de febrer de 1937.

⁶⁰⁶.- RICO FERRER, J. J. op. cit. p. 128.

⁶⁰⁷.- CHUST CALERO, M. "La dreta..." op. cit. pp. 97 i ss.

⁶⁰⁸.- AHMC. Capses 794-803. Segons Antonio Bru, els més perseguits van ser els membres de la DRV, qüestió que ja hem aclarit. Bru afirma que (...) *desaparegueren com les rates (...)*. *Provenien del Partit Conservador, d'ahí passaren a la UP i d'ahí a la DRV*. Exemples, a banda

13 més s'afiliaren a la UGT per mantenir els seus llocs de treball,⁶¹⁰ 19 dretans dels quals desconexim la seua militància anterior també ingressaren a la UGT,⁶¹¹ mentre que a la CNT s'apuntaren al menys 15⁶¹² i les destinacions amb menys atractius van ser el PCE amb un ingrés⁶¹³ i el Radio Comunista, que comptà amb 8 afiliacions.⁶¹⁴

Aquest comportament explica a les clares que el sector dretà malgrat la seua persecució va tenir un camp de maniobra prou ampli per tal de salvaguardar la seua integritat física i les seues propietats. Cert és que la majoria hauria desitjat fugir, com van fer sis persones a Cullera,⁶¹⁵ generalment aprofitant les seues relacions - especials però relacions a la fi- amb les autoritats del Comitè,⁶¹⁶ a banda dels que desertaren.⁶¹⁷ Altres -4 documentats- s'amagaren directament, sobretot a València -

dels apuntats: José Fullerat Rosell, Juan Canet Olivert i Tomás Más Perla. AHMC. Capsa 797. *Els falangistes també estaven perseguits però al poble (Cullera) no havien més de 10 o 12. De fet, si hem de fer cas d'aquesta asseveració, la meitat més o menys -6- van estar assassinats durant la guerra.*

⁶⁰⁹.- AHMC. Idem.

⁶¹⁰.- Idem.

⁶¹¹.- Idem.

⁶¹².- Idem. A banda dels que ja hem vist hi han més exemples: Vicente Orengo Garrigós, aprofitant la seua entrada en la CNT, (...) *puso en libertad a personas de derechas*. Idem. Capsa 795. Informe del 10 de març de 1943. També Rafael Femenía Andrés, a banda d'ingresar en l'organització sindical, (...) *gozó de confianza sobre (sic) los rojos y salvó a su cuñado sacerdote*. Ibídem. Benjamín Melero Renard (a) Masià el Segó, provinent del Partit Conservador i després militant de la DRV, passà a la CNT. Idem. Vicente Sapiña Piris va tindre la mateixa trajectòria. Idem. Ramón Marí Gómez, el mateix. Idem. Marín Lledosa Tomás. Idem. Manuel García Jover. Idem.

⁶¹³.- Idem.

⁶¹⁴.- Idem.

⁶¹⁵.- Idem. Entre elles el propi *Macoc*, en març de 1937. També el secretari de Sueca, Fernando Albi Chulvi. El destí comú va ser França primer per a passar a continuació a l'*Espanya Nacional*. El cas del secretari suecà resulta més espectacular donat que acabà la seua fugida en Itàlia per a integrar-se després a l'*Espanya de Franco*. Francisco Lafarga Soler (...) *consiguí pasaporte a Francia*, el mateix que Vicente Giner Martínez. AHMC. Capsa 795.

⁶¹⁶.- Per exemple, Juan Vallet, d'Esquerra Republicana no sols ajudà a entrar en la seua organització a un bon grapat de dretans declarats amics seus. A més va facilitar la seua fugida a França al menys a dos persones. Entrevista realitzada a Francisco Vallet, el 6 de juliol de 1997. Juan Vallet estaria afussellat a Paterna el 30 de novembre de 1939. El seu fill recorda que de res van servir les gestions realitzades per sa mare justament recorrent a les persones que havia salvat durant la guerra.

⁶¹⁷.- A Cullera trobem set casos documentats de deserció, encara que un sembla ser una total invenció, ja que s'apunta a la documentació al farmacéutic Francisco Bru Rico com a *desertó de las tropas rojas para pasar a la Zona Nacional*, mentre continua dient que *marchó a*

3 d'ells-⁶¹⁸ i, com no, molts van patir experiències dolentes o perilloses.

2.10.7.3.- *Les complicitats legals*

Les autoritats locals no van posar massa empenya per tal de perseguir els dretans. Prova d'això resulta que moltes persones acudiren a fer la seua inscripció com a enquadrats en els diversos reemplaços i un alt nombre de les mateixes va ser declarada inútil. Així, trobem que, a Sueca, després del pertanyent reconeixement mèdic del reemplaç de 1936, van donar-se 37 casos com a inútils⁶¹⁹ sense que aquests alegaren res i no es va fer cap contrareconeixement, acceptant la seua situació. De la resta, 87 que van ser declarats aptes per al servei militar. D'ells, 30 al·legaren una sèrie de malalties i dolences que els va fer lliurar-se completament de les armes. És a dir, de 124 enquadrats, més de la meitat, 67, van poder esquivar un futur replet de perills.⁶²⁰

El pas del temps i els revessos patits als fronts no van fer variar aquesta situació. Per a 1937, de 128 homes cridats a files, van lliurar-se per inútils per al servei militar 43.⁶²¹ El mateix va estar en 1938, quan, de 101 homes examinats, 27 quedaren lliures de les seues responsabilitats.⁶²² Sabem que alguns declarats útils al·legaren una sèrie d'inconvenients però no sabem la resposta que van obtenir.⁶²³ Per a 1939 la font no ens proporciona dades, segurament per la raó que l'enquadrament dels cridats a files es realitzava a la primavera i per aleshores ja s'havia acabat la guerra.

En aquest context d'impunitat més o menys emmascarada, trobem tota una amalgama d'actuacions desenvolupades per la Cinquena Columna, com ara ajudar a

Barcelona donde estuvo oculto y cuando regresó hizo creer que venía del frente. Capsa 797. Informe del 20 de diciembre de 1939. José Serra Diego (...) huyó al inicio de la guerra. Antonio Mompó Blasco (...) pasó a los nacionales antes de acabar la guerra. Joaquín Bouet Ferrer (...) desertó a las tropas nacionales, a l'igual que Vicente Maceda Esparza i Ernesto Meliá Roig. Idem. Capsa 798. Per la seua banda, Santiago Renart Olivert intentà desertar però fracasà i s'amagà, el mateix que va fer Ezequiel Maiques Plá. Idem. Capsa 795. Informes diversos.

⁶¹⁸.- AHMC. Capses 794-803.

⁶¹⁹.- La majoria no al·legava res al seu favor.

⁶²⁰.- AHMS. Governació 2989-2997. Queda clar que aquestes xifres es refereixen únicament a reemplaç. Els milicians no hi són compresos. Aquestos pasaven un reconeixement mèdic molt més tenue.

⁶²¹.- *Ibidem*.

⁶²².- *Ibidem*.

⁶²³.- *Ibidem*.

perseguits,⁶²⁴ convertir els domicilis en llocs de reunió per tal de sentir la ràdio⁶²⁵ o desenvolupar tasques en el *Socorro Blanco*.⁶²⁶ El cert és que a mida que la marxa de la guerra anava acostant els fronts cap les rodalies de la Ribera Baixa, molts dretans locals s'envalentonaren i començaren a fer-se notar. Així, el 16 de febrer de 1938, van aparèixer per primera vegada senyals materials de la seua existència des de l'esclat de la contesa. A Cullera van realitzar-se pintades que atacaven al govern, especialment el PCE.⁶²⁷ Tres dies més tard van aparèixer insígnies feixistes pintades a les façanes del Passeig Dr. Alemany,⁶²⁸ principal artèria de la ciutat aleshores.

Aquestes actuacions, que com veiem venien marcades per la iniciativa militar favorable al bàndol sublevat, no van resultar més enllà. Només hem pogut trobar activitats de desprestigi cap les autoritats i la propagació de les notícies transmeses per *Radio Nacional*. Per regla general, el contingut d'aquesta intoxicació de l'opinió pública resultava més bé pobre i infantil. Per exemple, Josep Iborra⁶²⁹ recorda que una vegada estava comprant pa. El dia anterior, Algemesí havia patit un atac d'aviació per tal de destruir les línies del ferrocarril. A la panaderia es comentava el fet i la indignació dels allí presents resultava evident. Una de les persones es preguntava des d'on vindrien els aparells. La propietària de la panaderia va dir que venien de Carlet. És a dir, que es tractava d'un atac aeri perpetrat per la mateixa

⁶²⁴.- Seria el cas de Pascual Portell Albiach, membre de la Joventut Catòlica, que va amagar algunes persones perseguides. AHMC. Capsa 796. Informe del 26 d'agost de 1943. La pròpia Luisa Martínez Dumas ocultà persones perseguides també a banda d'intercedir per Juan Guardiola Murillo, cap de la DRV i que estaria primer alcalde del franquisme a Cullera, i per Ignacio Grau, també figura destacada de la DRV cullerensa. A més, amagà objectes de culte i la pròpia bandera *nacional* que reemplaçà a la tricolor i a la resta de banderes a l'Ajuntament el 28 de març quan els cinquenacolumnistes van fer efectiva la possessió del consistori. Idem. Pel que fa a la bandera bicolor, aquesta tindria vuit anys d'ocultació com a mínim. De tota manera, la Martínez va patir algun que altre registre al seu domicili però sempre van ser superficials, del contrari no s'explica la impunitat amb que va realitzar les seues accions. Idem. Miguel Companys va ocultar amics al seu domicili i no va estar molestat només que una vegada. I això que aquesta persona posseïa un *pedigree* res desdenyable: treballà com a secretari de l'Ajuntament de Vendrell, on organitzà la UP i montà el Casinó Monàrquic. Al seu expedient de depuració, aquest personatge facilitava tota una sèrie de noms de *rojos* vendrellencs i cullerencs afirmant que la perillositat dels mateixos era altíssima. AHMC. Personal. Expedient 19. Antonio Gorgoriano també amagà a un munt de persones al seu domicili. El mateix que Roberto Lahoz Barrio. Idem. Capsa 795. De tota manera, la ineptitud a l'hora de redactar aquestos informes resulta evident. Del Lahoz s'afirmava que (...) *se pasó a las tropas nacionales y se ocultó en Cullera* (sic). *Ibidem*. Informe del 19 de setembre de 1939.

⁶²⁵.- Encara i tot, als informes es magnificava aquesta pràctica dient (...) *su domicilio era lugar de reunión de los que conspiraban contra el régimen rojo*. Idem. Capses 795-803.

⁶²⁶.- També s'hi troba arximagnificada la seua realitat. Idem.

⁶²⁷.- AHMC. LRAAP. Llibre 94. ss nº/p.

⁶²⁸.- Idem.

⁶²⁹.- Entrevistat el 17 de setembre de 1997. Sueca. Comptava amb 17 anys en 1936.

aviació republicana. *Jo era molt jove -16 anys- però tots ens preguntarem la raó d'aquell odi tan gran. Feien com van fer a Guernika: bombardejaven ells i deien que eren els nostres els que venien a destruir i matar. No tenien cap ideologia. L'únic que volien era que tot continuara com abans de la guerra i la fam i la misèria de molta gent els importava molt poc. Només volien viure bé i s'acabat, caiguera qui caiguera.*

2.10.7.4.-Cinquena Columna i clergat

Els sublevats basaren gran part de la justificació de la seua rebel·lió militar i la consegüent contesa deslligada per la mateixa en els avatars religiosos. A banda de presentar els seus actes com a una *Cruzada* en ple segle XX, el franquisme utilitzà directament la persecució a que van estar sotmeses les persones consagrades per tal de presentar-se a sí mateix com a salvador -o almenys com a braç executor dels dissenys divins- de les essències espirituals. Per això va recórrer contínuament a les vicissituds patides pels religiosos al llarg de la contesa.

Sense voler negar la brutalitat amb que va estar tractat aquest col·lectiu, incontestable per altra banda, el cert és que els vencedors utilitzaren el fenomen repressiu sofert pels membres de l'Església per tal d'emascarar la veritable finalitat de les seues actuacions: preservar l'ordre social existent mitjançant estratègies contrarevolucionàries i arxiconservadores.

Aquesta qüestió queda clarament exposada si atenem a l'exemple de la Ribera Baixa. Al llarg de la guerra van estar assassinats 17 persones pertanyents a l'Església,⁶³⁰ el que significa el 17% del total de víctimes. La resta, un abrumador 83%, va recaure sobre persones de significat tarannà conservador. La lluita de classes, doncs, no pot quedar relegada a una simplificació tan burda com el recurs a l'enfrontament entre *la España y la Antiespaña* ni circumscrit a un problema *espiritual* o de llibertats religioses sense més. A més, si fem cas a les acusacions perpetrades pel TRP de Sueca, trobem que dels pràcticament 1.100 encausats que passaren per les seues mans, només apareixen 52 acusacions referides a "*delictes religiosos* o contra membres de l'Església,⁶³¹ el que no arriba a representar el 5% de les acusacions totals.

Pel que fa referència a la Ribera Baixa, podem afirmar que la persecució religiosa durant la guerra, a banda d'existir de manera notable, va estar arximagnificada i extrapolada doncs darrere de la mateixa, alimentant-la i mantenint-la, tornava a aparèixer el factor social de la lluita de classes com a catalitzador fonamental. La realitat de la comarca, així, ens obri altres paràmetres aliens als presentats pels vencedors. Segons Antonio Bru Serra, pel que fa a Cullera, les misses s'acabaren després de l'1 de maig de 1936. El clergat pensava, i amb raó, que els oficis religiosos posaven en perill ja no els temples i objectes sagrats, que

⁶³⁰.- Vegeu CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *La violencia...* op. cit. pp. 64-70.

⁶³¹.- Idem. p. 137.

havien patit nombrosos atemptats al llarg del Sexenni republicà,⁶³² sinó la pròpia integritat física dels seus membres. De tota manera, segons Bru, el clergat no va desaparèixer de la població i celebrava misses clandestines a domicilis particulars sense patir cap persecució. Pel que sembla això era tolerat mentre no interferira en la vida pública i es limités a combregar els fidels sense imposicions de cap tipus. Tant és així, que el propi Pedro Colomina Payá continuà vivint a la seua residència al costat de l'església dels Sants Joans⁶³³ i no va patir cap sobresalt durant la guerra, com ja s'ha dit. A més, el rector José Melià Roig, va entrar a la col·lectivitat de la CNT de Cullera⁶³⁴ amb la qual cosa els anarquistes cullerencs pensaven que els proporcionava autoritat moral per tal d'aconseguir els seus fins expiatoris. En realitat, el Melià utilitzà la conjuntura derivada de la seua pertinença a la col·lectivitat per tal de trobar-se completament segur. Tan segur que (...) *que entraba y salía de la CNT como quería.*⁶³⁵

A banda de les ànsies redemptores de les organitzacions sindicals, sobretot per part de la CNT, una qüestió per la que vetllà el Comitè durant tota la guerra va ser la moralitat, i aquesta entesa des de la pròpia concepció burgesa del terme. Els bons costums i la preocupació per les maneres va estar una relació que mai no deixaren de costat les autoritats cullerencques.⁶³⁶ Per tot l'anterior no estranya que al llarg de la guerra no trobem cap agressió sexual.⁶³⁷ Ni la revolució ni la readaptació de la reraguarda comportà en cap moment alteracions en aquest sentit. Ans al contrari, l'esmentat sentit redemptor de les organitzacions sindicals unit al concepte d'educació i cavalleriesitat dels partits polítics més conservador del Comitè -els blasquistes, aleshores Esquerra Republicana i en menor mida el PCE- sense oblidar el mateix maresme revolucionari, comportaren aquestes situacions en aparença contradictòries.

⁶³².- Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 55-81.

⁶³³.- Aquest rector s'havia distingit al llarg del període republicà per la seua bel·licositat front el consistori laic interposant recursos de reposició contra els acords municipals prohibint la celebració d'actes religiosos al carrer, la demolició del mur frontaner entre el Cementiri catòlic i el civil, la nova denominació del mateix -*Cementiri Municipal*-, etc. El Colomina va estar molt aficionat a criticar les disposicions consistorials des del púlpit i també editant i repartint fulletons pel poble. Moltes vegades aquestos pamflets sobrepassaven el que podiem anomenar la constitucionalitat vigent. TORRES FABRA, R. C. Idem. pp. 59-62. Per una aproximació a la situació del clergat durant la guerra a la zona republicana, vegeu PAGÉS i BLANCH, P. "Sacerdots i religiosos a la Presó Model de Barcelona (1936-1939)". En *I Congrés d'Història de l'Església Catalana. Des dels orígens fins ara*. Solsona, setembre de 1993. pp. 433-447. Per a la qüestió del moviment a les presons durant la guerra, també PAGÉS, P. "La Presó Model de Barcelona: aproximació a la Història d'un Centre Penitenciari en temps de guerra (1936-1939). La mobilitat de reclusos". En *Miscel·lània en Honor del Doctor Casimir Martí*. Fundació Vives i Casajuana. Barcelona, 1994. pp. 361-377.

⁶³⁴.- AHMC. Capsa 795.

⁶³⁵.- RICO FERRER, J. J. op. cit. p. 132.

⁶³⁶.- Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 93-94.

⁶³⁷.- Idem. p. 98.

Per tal de no deixar la sensació que durant la guerra la reraguarda valenciana resultà a la fi una mena de vacances pels dretans locals i poc menys que una situació amable, ja hem començat el present capítol parlant de la tremenda repressió que es desenvolupà vers aquest col·lectiu. Cert és, com pensem haver demostrat, que la mateixa dinàmica de la guerra i sobretot de les diverses experiències revolucionàries i la pròpia repressió patida, que la cinquena columna va gaudir d'una apreciable autonomia i seguretat.

2.10.7.5.-*El desgavell de les autoritats davant la Cinquena Columna*

No volem finalitzar el present capítol sense fer referència al fenomen de la persecució plasmat en l'empresonament d'una gran multitud de dretans que, en la majoria dels casos, no van veure perillar la seua integritat física malgrat la vivència summament angixosa que comportà aquesta experiència.⁶³⁸

Testimoniatsges de detencions en massa no falten⁶³⁹ i el reflex més cridaner per ben documentat resulta el proporcionat per Albalat. Allí, en la nit del 23 al 24 de juliol, van estar detingudes 6 persones que van ser posats en llibertat a les poques hores.⁶⁴⁰ El 18 d'agost de 1936 van estar detingudes 8 més que van quedar de seguida en llibertat,⁶⁴¹ mentre que altres tres quedaren alguns dies tancats.⁶⁴² El 25 d'octubre de 1936 van estar detingudes 10 més, posats en llibertat el 7 de novembre del mateix any.⁶⁴³ Mentre, en juliol de 1937 van ser detingudes 16 més, que van ser amollats el mes següent.⁶⁴⁴

⁶³⁸.- Per a les qüestions de funcionament dels aparells repressius sorgits al llarg de la guerra vegeu DDAA. *Justicia en guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la guerra civil española: Instituciones y fuentes documentales*. Salamanca, 26 al 28 de novembre de 1987. Ministeri de Cultura. Direcció General de Belles Arts i Arxius. Direcció d'Arxius Estatals. Madrid, 1990.

⁶³⁹.- Antonio Bru Serra comenta que només començar la guerra van estar detinguts a Cullera almenys 150 persones que quedaren tancades en la sacristia de l'església dels Sants Joans. Al dia següent els amollaren a tots. A son pare el van detenir en 1937 junt a una vintena de persones més. Els amollaren a les 72 hores. El trauma fou tan gran que el Bru s'amagà a València i després passà a Barcelona desenvolupant la seua estratègia ja esmentada de tornar de quan en quan al poble fent creure que tornava del front. A la documentació provinent dels informes emesos pels ajuntaments franquistes predomina la nomenclatura individual.

⁶⁴⁰.- AMA. II. 1156.

⁶⁴¹.- Ibídem.

⁶⁴².- Ibídem.

⁶⁴³.- Ibídem.

⁶⁴⁴.- Ibídem. És a dir, a Albalat van estar detingudes 30 persones una vegada, 6 dos vegades i Vicente Montagud Climent en tres ocasions. Ibídem. Els epítets emprats a la documentació del Comité albalatenc no tenen desperdici. Aquests epítets també van ser utilitzats a l'hora de

A la resta de pobles malgrat el nostre coneixement del fenomen de les detencions en massa només ens mostren casos individuals. Així, podem constatar l'empresonament de José Martín Suay,⁶⁴⁵ Luis Borja Ferrer,⁶⁴⁶ Agustín Borja Ferrer,⁶⁴⁷ Francisco Grau Bolufer,⁶⁴⁸ Juan Bautista Figueres Font⁶⁴⁹ i José Rodríguez Medina,⁶⁵⁰ a Cullera. Pel que fa a Sueca podem constatar l'empresonament d'Antonio Gallego Aldama⁶⁵¹ i Juan Fuster Seguí.⁶⁵²

Els nostres entrevistats assenyalen que a les primeries de la guerra van estar tancats vora 200 persones a Sueca, un nombre semblant a Cullera, i unes 50 a 80 a la resta dels pobles. La majoria de les mateixes sortí de la presó i continuà amb les seues tasques de reunions, etc. alguns entraren i sortiren de la presó pendularment, però la majoria no fou molestada més vegades. Una vegada acabada la guerra, el *pedigree* aconseguit per aquestes persecucions va servir a molts per tal de fer-se un

configurar informes sobre els dretans locals. D'eixa manera apareix a la font: *Terrateniente enemigo de la República*, en 13 ocasions; *Enemigo de la República*, en 4; *Fascista de pura cepa*, en altres 4; *Pésimas reacciones de la República* (sic), en 3; *Cacique. Furibundo enemigo de la República*, en 3 més; *Caciquismo Oriundo* (sic). *Negra reacción a la República* (sic), en 2; *Cavernícola* (sic) *de pura cepa*, en 2 més; *Reacción furibunda contra la República*, *Enemigo irreconciliable de la República*, *Furibundo enemigo de la República*, *Familia caciquil*. *Enemigos de la República*, *Pésimas reacciones a la República*, *Enemigo encarnizado del régimen*. *Cacique. Fascista*, *Ex obrero. Fascista. Usurero*, *Caciquismo cerril* (sic), *Cacique que había sometido al pueblo*, *Fascista de Primera Categoría* (sic) i *Terrateniente feudal* (sic) en una ocasió. *Ibidem*.

⁶⁴⁵.- AHMC. Capsa 795. Falangista. Va estar detingut el 2 i 10 d'agost, 11 i 15 d'octubre de 1936, i el 2 d'octubre de 1938 sortint el 12 de novembre *afianzado por una persona* (encara que no s'apunta qui era). *Cada 15 días debía ir en bicicleta a Valencia para personarse*. *Ibidem*.

⁶⁴⁶.- *Idem*.

⁶⁴⁷.- *Idem*.

⁶⁴⁸.- *Detenido junto a un centenar de derechistas el 1 de agosto a las 8 de la noche* (sic) *y puestos en libertad a las 24 horas siguientes*. Entre ells es trobaven Enrique Costa, secretari de la Joventut Catòlica i els rectors Vicente Rosell, Antonio Martínez i José Meliá. Arxiu Particular de Francisco Grau Bolufer.

⁶⁴⁹.- AHMC. Capsa 797.

⁶⁵⁰.- AHMC. Capsa 796.

⁶⁵¹.- Malgrat estar anomenat delegat d'informació de FET i de les JONS de Sueca, aquest personatge va ser acusat de pagar pel seu alliberament durant la guerra, la qual cosa li va significar un complicat trencaclosques. AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 1944. També AHMS. Falange. Caixa O. Militància. Sense data.

⁶⁵².- Condemnat al Camp de Treball d'Oriola. Després passà a la Càrcer Modelo i va ser alliberat el 9 de febrer de 1939 sense realitzar cap gestió. AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 1944.

lloc en la nova vida pública.

La magnificació de la persecució pels vencedors resulta abrumadora, i tant pels expedients oberts per a les depuracions, com veurem, com pels informes emesos per les autoritats, comportà estranys currículums dels que podem reproduir alguns com ara el de José Martín Suay -que apareix com a falangista- detingut 2 vegades en agost de 1936, 2 més en octubre i altra vegada el 2 d'octubre de 1938, encara que no va sortir de la presó fins el 12 de novembre següent, avalat per una persona influent al Comitè cullerenc de qui desconeguem el nom.⁶⁵³ Segurament el Martín no pensava que la seua vida o almenys la seua llibertat foren suficientment valuoses com per a tornar el favor.

Podriem catalogar centenars de casos a la Ribera Baixa. Però, això significa que aquesta era organitzada com per exemple el que hem vist per a Ciudad Real? La resposta és no. La cinquena columna riberenca no va destacar per la seua valentia ni per la seua organització, el més que podem trobar és un instint de supervivència, certa complicitat entre els afectats, favors puntuals i poc més. Per altra banda, si alguna acció catalitzà la cinquena columna a la comarca fou deguda en més grau per l'hostilitat i odi dels seus membres vers les autoritats locals que no pas altra cosa.

La sort del col·lectiu afí als sublevats va estar més en mans dels capricis de les autoritats que com a amo del seu destí, com hem pogut veure. Partits i sindicats buscaren donar exemple del que era la revolució o l'ordre a la reraguarda, i si bé perseguiren certs elements refractaris i assassinaren un munt de gent, també hem d'assenyalar que el propi excés de la situació evità a un bon grapat de gent una persecució més decidida. Repasseu l'apuntat per a l'*Americanà*, per exemple.

Per això que a l'examinar la persecució a que fou sotmesa la cinquena columna durant la guerra observem eixa discrepància entre les ànsies de notorietat que emeten els informes dels vencedors, recalcant com a actes heroics fets més o menys intranscendents, amb el que hem apuntat, i això que de vegades s'apuntaven burrades de l'estil de *antes del Glorioso Movimiento Nacional militó en FET y de las JONS*,⁶⁵⁴ és a dir abans de la unificació.

Heroïcitats de l'estil d'amagar la Verge del Santuari del Castell de Cullera, també restaren com a un dels cops més durs asestats a les autoritats *rojes*,⁶⁵⁵ emprar les amistats per a alliberar persones detingudes⁶⁵⁶ o acceptar

⁶⁵³.- AHMC. Caixa 796.

⁶⁵⁴.- Rafael Genaro Sapiña. AHMC. Capsa 795. 16 de febrer de 1943.

⁶⁵⁵.- Francisco Grau Bolufer, membre d'Acció Catòlica, que junt amb altre *centenar de personas, entre las que figuraban Enrique Costa, secretario de Juventud Católica, i los sacerdotes Vicente Rosell i José Meliá, que fueron liberados a las 24 horas* l'1 d'agost de 1936. Arxiu Particular de Francisco Grau Bolufer. Cullera.

⁶⁵⁶.- Rafael Femenía Andrés. AHMC. Capsa 795. 17 de febrer de 1945.

*humiliacions*⁶⁵⁷ van estar emprades com a bon *pedegree* cinquenacolumnista. Exemples els tenim a centenars, però cal ressaltar els més emprats, sobretot per aquells que amb l'arribada dels vencedors es jugaven alguna cosa més que acomodar-se al nou règim. Frases com *siempre estuve espiritualmente con el Movimiento o realicé sabotaje a los rojos difundiendo las noticias de radio nacional* indiquen a les clares la poca empenta que va tenir la cinquena columna a la Ribera Baixa. Per arrodonir aquestes qüestions vegeu un informe sense desperdici que ja hem comentat: *Roberto Lahoz Barrio, derechista, fue perseguido por los rojos. Protegió derechistas y sacerdotes. Se pasó a las tropas nacionales y se escondió en Cullera (sic).*⁶⁵⁸

Tan poca glòria presenta la cinquena columna cullerenga, que el propi Antonio Gallego Aldama, que va estar tancat alguns dies durant la guerra i a l'acabar la contesa fou anomenat delegat d'informació de FET de Sueca, va estar investigat pel propi partit doncs sobre ell i alguns altres pesava la sospita d'haver subornat algun *roig* quan eren a la presó per tal de sortir lliures,⁶⁵⁹ situació que no s'aclarà mai malgrat la reticència en negar el fet per part de l'Aldama i els demés.

La situació, actuació i comportament de la cinquena columna a la Ribera Baixa malgrat no tenir la ressonància d'altres llocs com les grans ciutats o les zones frontereres amb l'enemic, tindria uns efectes directes durant els primers moments de la postguerra. Els vencedors tingueren màrtirs que homenatjetjar i tebis herois que saludar. El paper de la cinquena columna riberenca no anà més enllà i el podríem resumir amb la següent frase d'Antonio Bru Serra: *quan arribà la guerra, la gent de la DRV desaparegué ... en Cullera tenia un Casino que estava en el carrer Ramon y Cajal però quan començà la guerra el que més i el que menos (sic) lo (sic) que no volia és que ningú s'enrecordara que havia sigut militant o simpatitzant de la DRV ... ací a Cullera feren com les rates que s'amagaren ... quasi tots provenien de la UP i abaix dels conservadors. Alguns es passaren a Falange, però eren joves menors de 30 anys. No sel's va veure el plumero (sic) durant tota la guerra, exceptuant d'aquells, que foren molts, que no és que ajudaren a les autoritats pròpiament dit però foren molt submisos i treballaren en les col·lectivitats o intentaren fer veure que la cosa no anava amb ells ...*

⁶⁵⁷.- Antonio Vicente Alapont Mengual: *Si no hubiera desempeñado el cargo de alguacil hubiera visto en peligro mi vida*. AHMC. Personal. Expedient 25. ss. data. Antonio Gargariano, *agente de aduanas fue humillado por los rojos*. Idem. Caixa 795. 12 de juny de 1936. Antonio Lahuerta Ballester, *entró en la UGT para conservar el negocio*. Idem. 10 de març de 1943.

⁶⁵⁸.- AHMC. Capsa 795. 19 de setembre de 1939.

⁶⁵⁹.- AHMS. Falange. Capsa O. Militància.

CAPÍTOL III

LA LIBERACIÓN i ELS INICIS DE LA NUEVA ESPAÑA A LA RIBERA BAIXA

3.1.- La "Liberación" i les reaccions davant la derrota

L'anunci de la rendició de Madrid després del cop de Casado, que entregà la capital als sublevats, va tenir un efecte immediat als fronts: la seua descomposició. Així, la confusió va afegir-se a una reraguarda republicana ja prou deteriorada.⁶⁶⁰ En teoria, tres anys llargs de guerra cruenta quedaven enrere. D'eixa manera, les carreteres es convertiren en un autèntic al·luvió de soldats republicans que es dirigien de tornada a les seues llars o bé, anhelant una possible escapatòria, s'adreçaren cap els ports del litoral mediterrani, donat que no hi havia una altra via d'evacuació tot i que les comunicacions terrestres hi eren tallades⁶⁶¹ i no parlem de les dificultats d'intentar fugir per l'aire.

Els primers optaren per tornar a casa pensant que el seu passat immediat no els hi comportava cap risc; uns per no haver tingut relació amb la política, o al menys només que de manera epidèmica i de forma insubstancial; i altres confiant en les paraules que el general Franco havia repetit en nombroses ocasions relatives a què no res devien témer aquells que tingueren les *mans lliures de sang*. A més, la premsa republicana havia reiterat amb intensitat al llarg de març de 1939 la necessitat d'una (...) *paz honrosa y digna*,⁶⁶² (...) *una paz honrosa, libre de venganzas y ensañamientos* (...).⁶⁶³ Aleshores, doncs, en teoria no deuria passar res. Però, els antecedents immediats de l'ocupació de Catalunya, a banda de la brutalitat omnipresent i les alocucions de Queipo, més el que havia estat a d'altres zones conquerides pels sublevats contrastava amb aquestes exposicions i el País Valencià no anava a estar una excepció en el desenvolupament posterior.

Els que això pensaven, com hem apuntat, cercaren un trampolí de salvació en la possibilitat d'embarcar-se cap a l'estranger. El lloc que destacà per l'acumulació de fugits va estar el port d'Alacant,⁶⁶⁴ on es van viure unes escenes

660.- Ja en 1938, (...) *en Sueca, en el mercado, las uvas son casi el único producto que se puede comprar* (...). La penúria alimentaria junt als bombardeigs esporàdics com ara l'efectuat sobre El Perelló el 29 de juny de 1938, o sobre Cullera en octubre, oferien un quadre de progressiu desalentador davant l'esdevenir bèl·lic. MAINAR CABANES, E. "La guerra civil en Valencia". Ponència presentada al Congrés *Valencia capital de la República*. València, abril de 1986. TORRES FABRA, R.C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 230.

661.- Josep Maria Esteve Ribes, d'Alemaés, 74 anys, entrevistat el 26 de juliol de 1997, amb grans lligams amb Albalat, recorda que ell tenia 16 anys quan acabà la guerra, i afirma que dos o tres dies abans d'acabar la guerra, passaven trens abarrotats de soldats amb semblants decaiguts. Molts infants, generalment fills de dretans, els feien el salut feixista i la majoria no reaccionava. Alguns encara treien el puny.

662.- *Fragua Social*, 28 de març de 1939. Extracte d'un comunicat del Comitè Regional del Moviment Llibertari de Llevant dirigit a *todas las militantes del frente y de la retaguardia*.

663.- *El Mercantil Valenciano*, 17 de març de 1939.

664.- També el port de Gandia va tenir un especial protagonisme. Cfr. MAINAR, E. "L'angoixa final. Els últims dies de la guerra civil a Gandia".

dantesques i plenes de desesperació.⁶⁶⁵ Enrique Chulio, militant de les JJS de Cullera, va viure una dramàtica i inútil espera. Recorda què (...) el *cònsol francès pujà dalt d'un vaixell i va dir -parlava en castellà-: <señores, esto se ha acabado. La escuadra de Franco rodea el puerto y ha dado el aviso de que el barco que salga, con la bandera que sea, le dispararán y le hundirán>. Tot el personal reaccionà amb un desplomament absolut. Vam estar allí, encara amb l'esperança d'estar evacuats, dos dies més. Després vaig asabentar-me que la Divisió Vittorio ens tenia rodejats. A l'endemà una companyia de Falange ens ametrallà indiscriminadament des de la muntanya i ens donà l'ultimàtum: <a las 10 de la mañana formen ustedes, dejando todas las armas o romperemos (sic) fuego>. Fins el més il·lús s'adonà que estàvem perduts. Vam complir l'ordre. Allí seriem 500 o 600.000 persones.⁶⁶⁶ Pariren tres o quatre dones estant allí. Allò era un drama, i encara que gràcies a les garberes de llentilles que eren al moll ens salvarem de l'ametrallament. L'alcalde d'Alzira pujà a les garberes amb una bandera blanca i va dir: <compañeros (sic), la guerra ja s'ha acabat. Ara mana el feixisme. No hi ha un altre remei que entregar-nos al feixisme, però jo no m'entregue>. I agarrà una navaixa barbera i s'obrí el coll.⁶⁶⁷ Un altre es pujà al pal de la llum de ferro (sic) i es carbonitzà. Un cap militar d'alta graduació posà ordre i digué que no hi havia més remei que entregar-se. Els presentà les armes. Les llargues en un muntó i les curtes en un altre. Anàrem de cap al camp d'a metllers⁶⁶⁸*

Altres intentaren fugir cap a França en l'esperança que podrien escapar al control dels vencedors. Matilde Gras reflecteix aquesta situació: (...) el 28 de marzo ya estaban muchos dispuestos a marchar como asesinos (sic) dejando a sus familiares. Se corrió la voz de que el que no tuviera las manos manchadas de sangre no le pasaría nada (...) pero muchos huyeron.⁶⁶⁹ Al menys ho van intentar i molts van estar presos abans d'arribar a la frontera encara que alguns pocs ho van aconseguir.⁶⁷⁰ Aquest va estar el cas de l'anarquista cullerenc Pedro Adam, que una vegada pres a Sueca,⁶⁷¹ escapà pel clavegueram del molí de Trenor per tal de connectar amb la sèquia, d'on pogué fugir. Després de molts dies d'anar per camp a travesa arribà a França, on es refugià.⁶⁷²

Hagué qui ni tan sols intentà fugir.⁶⁷³ Uns perquè, com hem assenyalat, pensaren -alguns per ingenuïtat- que hi eren fora de tot perill; altres per la manca de confiança en l'empresa. D'aquests darrers destaca el testimoniatge de Salvador Borràs, que després d'arribar a Cullera el dia 29, s'apre_surà a demostrar que la cosa no anava amb ell i intentà actuar amb la sang freda suficient per tal de mostrar-se públicament com si no tinguera res a veure amb la tragèdia: *Havia cremat el meu*

Oberl. nº 2. Gandia, 1995. pp. 69-72.

665.- Cfr. FRASER, R. *Recuérdalo tu...* op cit. pp. 288-295.

666.- Evidentment es tracta d'una exageració.

667.- No hem pogut constatar aquest fet, encara que tampoc no podem negar-ho.

668.- Entrevista a Enric Chulio. 22 d'agost de 1992.

669.- GRAS, M. ...op. cit. p.93.

670.- A les capses 795 i 796 de l'AHMC trobem dos casos: el de Juan Vallet Sapiña, del PSOE, i el de Francisco Boix Serra, encara que aquest darrer tornà al poble allà per 1944 i va estar sotmès a Juicidi de Guerra pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques. Idem. El Tribunal tenia la seua seu a Sueca per estar cap de partit judicial l'actual capital de la comarca. En l'apartat referent a la repressió franquista abordarem una anàlisi d'aquest Tribunal. En avant, TRP. A Sueca també hi trobem el cas del guàrdia municipal Severo Burgasé Aquilué. AHMS. Gov. I. 174-176.

671.- Com que les presons hi eren desbordades als primers mesos de la postguerra, a Sueca s'habilità el molí de Trenor per tal d'albergar a tanta gent a l'espera de comparèixer al TRP.

672.- Entrevista realitzada el 18 de juny de 1997. De tota manera, el flux cap a la frontera francesa ja havia començat des de les primeries de març. Antonio Pedrós Catalá, el seu germà, Joaquín, i son oncle, Juan Durà Pedrós, darrer alcalde cullerenc, junt amb Camilo Morant Miguel, segon tinent d'alcalde, tots ells militants del PSOE i la UGT cullerencs, fugiren a França el dia 18 després d'esquilar la caps municipal. També desaparegué sense deixar rastre Maria Camilleri Fuster. AHMC. Capses 796 i 797 respectivament. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 190.

673.- Un fenomen corrent van estar els taps, és a dir, les persones que van amagar-se a casa seua i no van sortir al carrer fins que van estar segurs que no els occurriria res. Josep Maria Esteve Ribes ens contà el cas d'un home d'Albalat, un tal *Conillet* -no hem pogut establir la identitat d'aquesta persona-, que va estar amagat al seu domicili vint-i-cinc anys. Per tal de no aborir-se, ajudava a la seua dona en tasques que portava a sa casa. La dona va tenir fama d'excel·lent treballadora. A la fi, *Conillet*, va perdre la raó i sortí després de 25 anys d'endastrament al carrer cridant bogeries. Un estudi d'aquests amagats a FRASER, R. *Escondido El calvario de Manuel Cortés*. Institució Alfons el Magnànim. IVEI. València, 1986. A d'altres no lis va durar tan la fortuna. Així, Juan Bautista Gracia Codina (a) Camal, de Cullera, intentà amagar a Urban Sapiña (a) Tallin i varis més. Els amagats acabaren afusellats. AHMC. Capsa 795.

carnet de la CNT a Villar abans d'abandonar el front. Quan vaig arribar a Cullera vaig dirigir-me a veure com estava la banda⁶⁷⁴ i vaig rescatar el meu saxofon, que el tenia amagat. Després de netejar-lo i preparar-lo, vaig veure que les tropes nacionals desfilaven pel poble. Agarrí l'instrument i darrere, a tocar (sic). A l'endemà a mi^ssa i a tocar altra vegada. Així, deixant-me veure i acudint a tots els actes a tocar no hem va molestar ningú.⁶⁷⁵

Va estar un cas excepcional. Entre els dies 28 i 29 de març, quan era una realitat el triomf dels sublevats, també tornaven als pobles persones que s'havien amagat durant la guerra.⁶⁷⁶ Era el cas de la família de Miguel Ferrer Camarena, qui aleshores comptava 13 anys. *A l'entrar a Cullera i pa^sar davant del <Cervantes>⁶⁷⁷ vaig veure molts camions parats i molta gent demostrant eufòria. Em digueren que eren els soldats que entraven al poble i la gent els rebia molt contenta per acabar-se la guerra. Però després vaig veure també a molta gent molt preocupada. Havia molts detinguts, però l'eufòria dels vencedors omplia els carrers.⁶⁷⁸*

És clar que els vencedors omplien els carrers. La guerra havia estat llarga i per a ells quedaven enrere les penalitats. Per a demostrar-ho, tot una sèrie d'actes que, afegits a les detencions, crearen un clima de victòria total i derrota completa, respectivament; tal com era en realitat. A totes les poblacions es va fer una mis^sa de campanya i una desfilada.⁶⁷⁹

Anteriorment, la *Cinquena Columna* va prendre possessió dels diferents Ajuntaments de la Ribera Baixa a l'espera de l'ocupació efectiva per part de l'Exèrcit franquista. Tots els que havien estat amagats, fugits, difuminats o simplement havien sobreviscut a l'etapa bèl·lica, a més dels que confiaven acomodar-se a la nova situació, sense oblidar els arribistes,⁶⁸⁰ van c^orrer a l'Ajuntament el dia 28 de març per tal d'efectuar l'acte de possessió del mateix, restant a l'espera de posar-se a les ordres de les autoritats militars.⁶⁸¹ Vicente Sapiña Pérez, vedell del Cercle de Caçadors de Cullera, que ja havia cooperat com a delator de la Guàrdia Civil en 1936 després de la crema de l'església de Cullera, l'1 de maig de 1936, va tornar a desenvolupar aquesta ocupació (...) *deteniendo y denunciando en unión de la Guàrdia Civil a los autores de hechos delictivos.*⁶⁸² A la mateixa activitat es va dedicar Miquèl Peñalosa Piris, guàrdia municipal ja durant el període republicà.⁶⁸³ Roberto López Barrio, antic membre de la DRV, acudí també a dipositar la seua arma.⁶⁸⁴

Tampoc no van faltar els que interpretaven que la nova situació no significava només que una *culvute* dintre de

674.- Es refereix a la banda de Santa Cecília. Borràs era músic.

675.- Entrevista realitzada el 27 d'agost de 1993.

676.- Hem preparat un apartat dedicat a la situació de la *Cinquena Columna*.

677.- El local dedicat a espectacles cinematogràfics i teatrals més important de la localitat.

678.- Entrevista realitzada el 25 d'agost de 1993. José Maria Esteve Ribes diu que (...) *estaven rabiosos* (...).

679.- La Falange cullerenga va realitzar una manifestació ja el dia 30 de març que acabà amb una desfⁱlada dels seus membres. AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p.

680.- Vegeu l'apartat del mimetisme polític. El cas paradigmàtic va estar el del funcionari de Correus, Ramón Campos Deslor, que havia estat amagat durant la guerra a València, aparegué a l'Ajuntament de Cullera per tal d'organitzar el nou poder municipal. AHMC. Capsa 797.

681.- Paral·lelament, els vencedors donaren solta a la seua agressivitat, destruint la iconografia anterior. Així, a Cullera, el primer element que concentrà l'atenció destructⁱva dels nous amos va estar la bandera republicana y, a continuació, l'al·legoria de la República. L'oli havia estat pintat per un artista local del qual desconeixem el nom, però **tot apunta al pintor cullerenc Emilio Ferrer Cabrera.** La model era una tal Manuela. CODINA CERVERO, J. "La proclamación de la República en Cullera". **En *L'Expressió* nº 47.** Cullera, 1997. Paral·lelament, Luisa Martínez Dumas, que va guardar alguns objectes de culte i la bandera bicolor, que va estar prestada a l'Ajuntament a l'hora de la *liberació*. AHMC. Capsa 795. El que estranya és que aquesta dona tindria la bandera almenys des de 1931.

682.- AHMC. Capsa 795. A l'ofici, de 10 de març de 1943, que informa sobre aquest personatge es pot llegir: *su conducta moral buena.*

683.- Ibidem. Aquest home va estar perseguit pel seu passat, donat que en nombroses ocasions es veia enfrontat als seus actes anteriors. Va estar contⁱnuament tritllat d'escopeter *roig*. De tota manera s'acomodà perfectament a la *Nueva España*. També tornarem a parlar d'aquest personatge.

684.- Ibidem. Malgrat tot, a l'ofici de 19 d'octubre de 1939, s'assenyalava què aquesta persona *se pasó a las tropas nacionales* però continua dient què *y se escondió en Cullera, presentándose en el Ayuntamiento a la liberación...* Ibidem. És clar que moltes persones intentaren reconstruir un passat que els poguera donar cabuda en el *nou règim*.

l'esdevindre polític i l'acomodament a la nova situació podia realitzar-se sense majors inconvenients. Va estar el cas de Pascual Peirats Martínez, tinent de la guàrdia d'assalt, que va estar l'autor d'algunes requises durant la guerra a Cullera. Quan les dretes ocuparen l'Ajuntament, es presentà als nous amos i es posà a les seues ordres deixant en llibertat els dretans que encara hi eren a la presó.⁶⁸⁵ El mateix director del Banc de València a la localitat durant la guerra, Francisco Yagüe Mascuñán, va presentar-se a les noves autoritats i prompte començà un vertiginós *cursus honorum* dintre de la nova situació.⁶⁸⁶

Els més efervescents, com no, van estar els antics falangistes i els adlaters dels antics cacics locals. Va estar el cas de Vicente Adam Pérez, que en unió d'altres dretans, conformà un sometent que es dedicà a detenir tots els esquerrans que consideraren al seu parer.⁶⁸⁷

A Sueca, Antonio Gallego Aldama, que havia estat a la presó durant la guerra, es presentà a les forces d'ocupació per tal de denunciar de seguida els (...) *elementos indeseables para la Nueva España*.⁶⁸⁸

3.2.- La constitució de les primeres gestores franquistes

El 4 d'abril va constituir-se a la capital de la Ribera Baixa la Gestora Municipal que deuria encarregar-se de l'administració de Sueca fins la reorganització dels poders locals. L'acte, presidit per l'alferes del Cos Jurídic Militar, Casto Pérez Arévalo, comptava amb la presència de la flor i nata del conservadorisme local que havia sobreviscut a la guerra: antics cacics, dretans provinents de l'antiga DRV,⁶⁸⁹ falangistes i tradicionalistes suecans. Ricardo Fuster Gimeno, carlí, va estar investit alcalde provisional; gestors provisionals: Vicente García Viel, Ricardo Segarra Ortells, José Fuertes Villanueva, José Serrano Plá, Máximo Giménez Pellicer, Vicente Ferri Juan, Antonio Collantes Benedito, Serafín Puchol Moll, Juan Fuster Seguí, Antonio Carrasquer Hernández, Fernando García Meseguer, Juan Bautista Grau Bernalte, Gonzalo Velis Pons i Mariano Burguera Ferrer. A més, va estar anomenat secretari Manuel Castells García.⁶⁹⁰

A Almusafes, la presa efectiva de l'Ajuntament es va fer el 30 de març. Amb la presidència de Juan Bautista Aparici Boix, autoproclamat cap de la Falange a la població, compareixia el *Comitè Local de Falange Española y de las J.O.N.S.*, integrat per Ramón López Tomás, José Villalba Portalés, Francisco Duart Albiñana, Máximo Chaqués Albiñana i José Hanrubia Cuenca.⁶⁹¹ L'acte constà de tota la parafernàlia pseudofeixista que eren capaços de desplegar els vencedors. Així, el president, Juan Bautista Aparici Boix, preguntà el Comitè si era portador d'alguna ordre o acreditació per tal de fer-se càrrec de l'Ajuntament, al que contestaren que no calia donat que la seua presència era prou. Després de tot el ritus de rigor i donar vives a Espanya i a Franco, el secretari de la Falange almusafenca, Ramón López Tomás, també s'autoproclamà alcalde.⁶⁹²

També a Cullera la Cinquena Columna s'apresurà a prendre la Casa Consistorial. Una mescolana d'antics cacics, dretans de la DRV i falangistes, sobretot nous nats, es va apoderar de l'Ajuntament sota la presidència de l'anomenat Pascual Peirats Piris,⁶⁹³ estant alcalde Enrique Pérez Aysa, junt amb Benjamín Narbona Crespo, Juan Guardiola Murillo, Antonio Andrés

685.- Tal vegada va estar una manera més de guanyar temps donat que el Peirats desaparegué de seguida. *Ibidem*. També Capsa 796.

686.- *Ibidem*.

687.- *Ibidem*.

688.- Aquest personatge seria anomenat per al càrrec de *Delegado de Información de F.E.T y de las J.O.N.S.* suecà. AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 2. 13 de març de 1944.

689.- Tot i que la DRV no va secundar el cop militar de juliol de 1936, el cert és que molts dels seus components provenien dels anteriors aparats del poder caciquil i altres del reaccionarisme més compacte, van estar perseguits a la Ribera Baixa. El major pes de la violència republicana caigué sobre els militants que passaren a la Falange. Cfr. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *La violencia política...* op. cit. pp. 48-86. VALLS, R. *La Derecha Regional Valenciana*. IVEI. València, 1992.

690.- AHMS. Llibre d'Actes 1939-1940. snº/p.

691.- AHMA. 1-1. Acta de Constitució de l'Ajuntament pel Comitè de FET. També LRAAP. nº 4. 1 d'abril de 1939. ss nº/p.

692.- *Ibidem*.

693.- S'havia presentat com a capità d'Enginyers de FET y de las JONS. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 191.

del Barrio, Eduardo Vidal Martínez, Joaquín Rico Rico, Pascual Hoyo Esteve, Francisco Grau Bolufer, Ramón Campos Deslor, Antonio Gómez Agud, Juan Francisco López Grau, Juan Serra Oliver, Vicente Sapiña Piris, Juan Aragón Aragón y Juan Correcher.694

L'acte, desenvolupat el 28 de març, començà amb la presència de Juan Ares Imperial, comandant militar de la plaça; Francesc Torres Ibáñez, capità metge militar; Lorenzo Mena Mena, cap del Departament de Fronteres i Ports i Juan Sobrino Sáez, agent del mateix departament.695

El primer que van fer els nous gestors de la vida pública cullerrenca va estar redactar un telegrama dirigit al nou Governador Civil del nou règim: *constituido (...) saluda a vecinos y autoridades manifestando entusiasmo, júbilo pueblo por la nueva era que desea una España fuerte y feliz. ¡Arriba España! ¡Viva Franco!*.696

El mateix procés va estar a Sollana697 i Albalat.698 Però l'important és que, una vegada possessionats formalment dels poders, els vencedors passaren a rematar el seu triomf. I el primer pas era demostrar qui eren els amos. Així, mitjançant el ban promulgat pel capità Millàn, que havia substituït a Juan Ares Imperial al cap de les forces d'ocupació de Cullera, el dia 30 de març, s'instaurava l'Estat de Guerra i (...) *en el término de cuatro horas deben entregarse las armas y pertrechos de guerra (...). No podrá salir de la localidad persona alguna que no vaya provista del salvoconducto expedido por esta comandancia. A partir de las 10 de la noche será necesario para circular en esta ciudad el correspondiente salvoconducto*,699 ordre que s'amplià el 10 de maig de 1939 mitjançant un telegrama del Governador Civil, que traspassava les instruccions dictades pel cap de l'Exèrcit del Centre, a més d'altres mesures com ara no atorgar salvoconducts, etc.700

Els tentacles del poder començaven a envoltar els vençuts. Per això, el mateix dia va sortir un altre ban exigint la reposició de bombetes elèctriques. A més, s'ordenava rentar les parets de les inscripcions anteriors al triomf dels rebels, a banda de deixar obertes les portes i els *balcons y levantadas las persianas y corridas las cortinas (...)* *se está que esperando que a las 8 de la mañana lleguen las fuerzas del Generalísimo*.701 A banda, el militar tampoc no volia mostrar problemes en el desenvolupament de la seua tasca i per això alternava l'amenaça i els advertiments al seu discurs.702

694.- AHMC. LRAAP. Llibre 97. ss nº/p.

695.- Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 191.

696.- AHMC. LRSD. Llibre 938. ss nº/p.

697.- AMS. Llibre d'Actes 1939-1943. Al LRSD. Llibre 145, la primera anotació després de la guerra correspon al 18 de gener de 1940, i es diu que els primers en prendre l'Ajuntament van estar Santiago Vidal, Leoncio Segura, Estrella Alcón, Julia Serena, Dionisio Pedro, Samuel Llinares i ilegible. Tots van estar els capitosts dels primers moments.

698.- AMA. Llibre d'Actes 1939-1943. El 5 d'abril de 1939 restava confeccionada després de la correponent depuració, que no afectà a cap dels que formaren la Junta Delegada que va prendre l'Ajuntament el dia 29 de març de 1939. La gestora quedà sota la presidència de l'alcalde Blas Dasí Moya; vicepresident, Vicente Montagud Climent; regidors: Alfonso Puchades Mulet, Bernardo Talens Martínez, Bernabé Alberola Moya, Ricardo Hernandis Montagud, José Montagud Mifsud, Pedro Mulet Puchades, José María Marí Clar y Francisco Hernandis Ferrús. Idem. II. 1156. Vicente Montagud Climent pasà la nit del 25 al 26 d'octubre de 1936 al calabòs. Després passà quatre setmanes a la presó model de València. Alfonso Puchades Mulet va estar tancat uns dies a l'agost de 1936. El mateix va estar Bernabé Alberola Moya. Idem. II. 1156.

699.- AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p. La immensa majoria dels bans editats a partir d'aleshores solien acabar amb la crosseta de *los contraventores serán severamente castigados*. El règim, a banda de fórmules d'utilització, també emprava una nomenclatura ràpidament identificativa. El ban es repetiria el 20 de juliol encara que allargant l'hora de prohibició a l'1 del matí. Idem. L'obligació de proveir-se d'un salvoconduct va estar en pràctica fins al menys 1941. Idem. 6 de març de 1941. (...) *todos los que tengan que ir a Valencia se procurarán el salvoconducto correspondiente*. Ibídem.

700.- En canvi es prohibia la seua expedició a 7 persones, de les quals 2 eren cnetistes, 2 més de la UGT, una lligada a l'antiga col·lectivitat CNT i les altres dos no deien més. Ibídem. AMA. II. 1203.

701.- Ibídem. Era el moment precís per tal de fer esborrany i comptar nou amb el passat, llevant-se de damunt els efectes molestos o, simplement, descarregar l'odi acumulat. Així, el 18 d'abril de 1939, M^{re}. Teresa Ruiz Villena, d'Almussafes feia entrega a la jefatura de nou dibuxos de propaganda *roja*, dels que era autor Francisco Mateos, una reproducció i dues fotografies de dibuxos del mateix autor i set retalls de diaris *rojos* en els que es ressenyava alguns dels serveis prestats pel Mateos a la *causa roja*. AHMA. Llibre Correspondència. En avant, LC. Llibre 29. ss nº/p.

702.- A un dels bans del 4 d'abril es podia llegir: (...) *espero el buen criterio y alto patriotismo de todos me facilitará las gestiones evitando tener*

3.3.- Les reprivatitzacions

Per tal d'arrodonir la conquesta, un altre ban del mateix dia començava a desmantellar les antigues col·lectivitzacions: 703 (...). *Todos los propietarios de caballerías y apareos (sic) de labranza de las colectividades se presentarán a dejar estos objetos al igual que los que hayan retirado vacas (...) los presentarán a dichas colectividades.* 704 La qüestió no va estar tan senzilla, donat que la majoria de les terres que conformaven les antigues col·lectivitzacions provenien, generalment, de propietaris que havien estat assassinats o havien fugit, 705 el que creava certa confusió. A tot això es devia afegir l'efecte de la tornada de terres als seus propietaris en les darreries de 1937. 706 A més, la manera d'afrontar la privacitat va estar prou sesgada, atenent els casos independentment. Quasi sempre mitjançant la intervenció dels capitosts locals. I a un altre ban es citava als afiliats i simpatitzants de la Falange després de la manifestació per la victòria al local (...). *que ha pertenecido a IR (...) donat que devien tratar (...) asuntos urgentísimos (...).* 707

Al mateix temps, les autoritats locals eren requerides per tal d'informar l'estat de les biblioteques, arxius, museus, col·leccions d'objectes arqueològics, obres d'art, etc. 708 Les respostes no sempre van estar fidels donat que l'alcalde de Cullera manifestà que s'havia cremat tot durant la guerra i només s'havia salvat el Registre Civil, la qual cosa no era veritat. 709

A Albalat, mitjançant un telegrama del Governador Civil que ordenava l'entrega de les cavalleries, el dia 10 de maig, també el procés de desmantellament de les col·lectivitats va estar una realitat. 710 Malgrat tot, també pel que pertoca a ensers i animals de les col·lectivitzacions, els vencedors es mostraren poc constants per tal de desarmar l'obra creada durant la guerra, encara que en aquest aspecte la solució per tornar a la propietat privada va estar més ràpida, 711 ja que a l'estiu de 1939 estava pràcticament acabat el procés de requisada d'animals. 712 Així, el 15 de juny de 1939, es va rebre una comunicació del

que recurrir a procedimientos máximos que reducirían en perjuicio de los contraventores de las órdenes que para el restablecimiento completo de la vida civil he de ir dictando sucesivamente. I dem. Com es pot comprovar aquest home no era molt amic dels signes de puntuació.

703.- El BOE del 6 de març de 1940 arplegava la llei del 23 de febrer de 1940 que venia a contemplar la devolució de les terres incautades per l'IRA. Com podem comprovar aquesta disposició arribava amb retràs, malgrat que accelerà el procés de reprivatització i arreglà alguns dels desgavells produïts per aquestes accions.

704.- Ibídem. També s'afrontà la reprivatització de tot tipus de objectes col·lectivitzats. Així, el 3 de juny de 1939 es tornaven a Sollana (...) *los locales cinematográficos recuperados (...)*. AMS. LRSD. Llibre 148. ss nº/p. Bans successius ordenaven la devolució de tot tipus d'objectes: mobles, objectes de plata, bicicletes, aparells de radio, etc.

705.- Cfr. BOSCH, A. *Ugetista y libertaios. Guerra Civil y revolución en el País Valenciano. 1936-1939* Alfons el Magnànim. València, 1983. pp. 92 i ss. De la mateixa autora, "La Reforma Agraria durant la guerra civil". En *Quaderns de Sueca*. Sueca, maig de 1986. pp. 117-132. MORENO BADIA. "Les col·lectivitzacions al País Valencià (1936-1939)". En *I Congrés d'Història del País Valencià*. València, 1977. pp. 753-769. TORRES FABRA, R. C. Cullera en guerra... op. cit. pp. 119-133. La quantitat de terres expropiades va estar prou significativa. Per exemple, a Albalat van estar desposseïts de les seues propietats un total de 48 persones, de les que 28 conformaven la classe caciquil-terratinent. La resta hi era una mescolana de feixistes, dretans i enemics declarats de la República. AMA. II. 1156.

706.- Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 170-172.

707.- Ibídem. Els afers tan urgents no eren altra cosa que constituir un sotmetent encàrrecat de dur a terme detencions, controls, etc. i (...) *colaborar así con las fuerzas de liberación*, a més d'incautar les terres per tornar-les els seus amos. AHMC. Capsa 798.

708.- Idem. Capsa 798. 1 d'abril de 1939.

709.- Ibídem. 14 d'abril de 1939.

710.- AMA. II. 1203. Un altre ban del 7 d'abril comminava a les persones que posseïren ràdios, màquines d'escriure i adobs (...) *que no sean suyos (...)* a tomar-los. AHMC. LRB. Llibre 948. ss nº/p.

711.- Els falangistes albalatencs es felicitaven per haver rescatat el registre de la propietat, amb la qual cosa podien anar més aviat. La seua defensa de la propietat privada anà acompanyada pel triomfalisme: (...) *ruego sea fijado edicto dando a conocer al público la venturosa salvación del Registro de la Propiedad (...)*. 27 de maig de 1939. AMA. II. 1203. A Sollana, el procés de devolució de finques incautades s'inicià el 12 d'abril de 1939 i també va tenir com a característica el caos. La documentació no aclara el moment en que va finalitzar la reprivatització. AMS. LRSD. Llibre 148. ss nº/f.

712.- Idem. 24 de juliol 1939. Per altra banda, (...) *el vecino Vicente Llopis ha entregado procedente de la colectividad CNT, 15.000 pts en billetes del*

cap de Falange de la Vall d'Uixó, Fausto Bergañón, autoritzant a Vicente González Beltrán i José Goya Llobet, a recuperar un carro i aca de la seua propietat.713 L'entrega es va fer efectiva el 19 del mateix mes per Joaquin Bisbal Ribera, qui gaudia de l'animal i el carro després d'haver-se disolt les col·lectivitats.714

La reprivatització comportà altres elements pertorbadors a banda dels merament nominal. Persones que havien contragut relacions monetàries amb les autoritats anteriors vegeren multiplicats per molt els seus problemes. Va estar el cas del suecà Manuel Milàn Boix, que alegava que els marxistes li havien subret unes obligacions de l'Ajuntament; el mateix que Carmen Montoliu Martí i Vicente Ripollés Pérez. A la fi, després d'un pleit no massa dens en el temps, la gestora tancava el tema notificant-los que l'Ajuntament no tenia res a veure amb els governs anteriors y que buscaren pel seu compter la solució d'un problema del qual no es feien responsables. La inversió d'aquestes persones va quedar diluïda, doncs.715

El mateix procediment va seguir-se en altres casos semblants. El més notable va radicar en l'etern pleit que va dur endavant la fàbrica de mobles especialitzada en mobiliari escolar, Federico Giner, de Tavernes. Aquesta empresa ja va tenir els seus problemes amb el consistori republicà cullerenc716 i no va solucionar-los tampoc amb l'Ajuntament franquista, que acabà manifestant al Giner, ja reposat a la seua propietat, que la gestora no tenia cap intenció de responsabilitzar-se de *las deudas dejadas por los rojos* -i això que el deute tenia el seu origen en la Dictadura.

El règim demostrà també des d'un principi la seua fidelitat a les formes i a l'objectiu marcat des de la seua gestació, i si bé era capaç de comportar-se rebutjant responsabilitats no contragudes malgrat la seua defensa i exaltació de la propietat privada, també demostrava el seu caire postrador davant els poderosos. Per això, quan es presentà el mateix problema però pertanyent a l'aristocràcia més rànica, els gestors suecans perderen el somni per tal de deixar satisfeta a Asunción Rus Lledí y Alvarez de Toledo, propietària de l'immoble nº 13 de la Plaça dels Reis Catòlics a Sueca, i que va estar enderrocada per l'(...) *Ayuntamiento rojo* (...) el 6 d'octubre de 1937 sense formular expedient d'expropiació ni autorització prèvia per part de la noble. La dona demanava 50.000 pts d'indemnització i els gestors suecans cercaren tot tipus de sortida favorable, des de l'elaboració d'un (...) *exhaustivo informe* (...) fins a demanar el secretari de la corporació la solució més ràpida i favorable al consistori sempre que no es lesionaren els interessos de la noble. Es demostrava així el profund servilisme del règim i, en

gobierno rojo. També, (...) el médico Vidal Ramos entrega 1.400 pts de la clínica que funcionó de la CNT y de la que era médico titular. AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. 29 de març de 1939. La iconografia anterior, a més d'haver-se tomat perillosa, poc tenia d'oferir. Els billets no servien per a més que trobar problemes. Va estar el cas de Juan Bautista Pelló Grau, acusat d'amagar 1.000 pts. del Gobierno rojo esperando que algún día tuvieran valor. Idem. Capsa 796. Per contra, el bestiar i els aparells de treball donava rendiment.

713.- AMA. II. 1203.

714.- *Ibidem.* El camí per tal de retornar a la propietat privada va estar prou més lent del que sembla donat el caràcter ultraconservador dels vencedors. Les demandes de certificats de terres i tot el procés escaient per recobrar les terres a plena propietat començaren ja el dia 30 de març de 1939, però les demandes arribaren fins a juliol de 1940. Als primers mesos després de la guerra comptabilitzem un alt nombre de certificacions per tal de passar de mà escritures. Idem. La tornada efectiva de terres a la propietat particular va estar tan sosegada que de vegades van haver d'intervindre les *forces vives* per tal d'accelerar la situació. Així, el 4 de juliol de 1939, la Falange de Picassent envià un escrit a l'Ajuntament d'Almussafes, exposant que al seu terme hi havia un camp de quatre fanecades de terra, propietat d'un tal Reig, sembrat de blat; el mateix que altre camp de 2'5 fanecades, que va estar incautat per la Junta de Parcel·listes d'Almussafes, i treballats per Francisco Ros Lahoz i Antonio Alepuz Aparicio, respectivament. El delegat de recuperació picassentí, Juan González, deia que (...) *rogamos pongan en conocimiento de los referidos se abstengan en absoluto entrar ni disponer de dichos productos pues esto es de la exclusiva propiedad del señor Reig.* Idem.

715.- AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940.

716.- Només proclamada la República, el 23 e maig de 1931, l'empresari sol·licitava de l'Ajuntament el pagament d'un material servit un any abans. La corporació va donar un bon grapat de llargues que arribaren fins a 1934. Federico Giner intentà cobrar el nou Ajuntament, que li va respondre que no es feia càrrec de les errades de l'anterior. Després del 16 de febrer de 1936, el Giner tornà a la càrrega però l'esclat de la guerra va deixar en suspens l'esperat pagament. El 4 de juny de 1938, tornà a presentar la factura, aquesta vegada ja i tot amb oferiment de facilitats de pagament, a més que (...) *y si tiene en cuenta que este asunto debió quedar zanjado hace ya mucho tiempo, resultará justificada la insistencia de mi parte.* L factura anava signada per Rafael Roig, del control obrer. Tampoc no va cobrar l'empresa col·lectivitzada. AHMC. Les diferents de pagament s'hi troben a les capsas 101, 107, 786, 789 i 793.

definitiva, per a qui anava destinat. No debades, la Rus era descendent de Carlota Godoy, de l'ordre de Montesa.⁷¹⁷

3.4.- El poder de la força

A d'altres nivells més simples també es demostrava la concepció servilista del règim i la profundament incrustada idea d'autoritat vertical. Això es desprèn d'un simple incident ocorregut a Cullera, el 7 de desembre de 1943, quan l'esposa del comandant militar de la plaça -ni tan sols apareix el nom de la dona a la documentació- anava pel carrer i va fer unes carentonyes al seu gos. Unes xiquetes que van sentir les paraules carinyoses de la dona van començar a reproduir els sorolls emesos per la dona. Aquesta, indignada, va fer intervindre la influència del seu marit y la nena Pilar Marí va estar multada amb cinc duros.⁷¹⁸

A més de preparar *los grandes momentos que esperan a España*, els falangistes també van començar a repartir-se els anomenaments. Alfredo Benito recorda que els falangistes nous nats van estar més ^{env}ejosos que els vells a l'hora d'accedir a ^carrers i ^de figurar. *El primer cap va estar el Roig de Birles,⁷¹⁹ un mal bixo (sic) que es caregà a l'herència dels seus pares. *Es passà la guerra amagat en la pallissa de sa casa i tot el món ho sabia. Diuen que tenia una ràdio. Va sortir vestit de falangista amb un pistoló dient que ell era falangista de tota la vida. Altre important va estar Sapiña, un roig que es passà a negre.⁷²⁰ La capacitat per amoldar-se als nous temps que corrien va estar definitiva per tal d'acordar els nous poders locals. L'oportunitisme, la manca d'escrúpols, un pas^sat més o menys dolent per tal d'esgrimir-lo com a *pedigree* polític -dretà, perseguit, familiars assassinats, etc.-, van oferir prou *chance* als que aspiraven a convertir-se en rectors locals, sense que ens tinga d'importar massa la finalitat per la qual envejaven distingir-se políticament: poder, comoditat, capacitat de revenja,⁷²¹ etc.**

Els que els falangistes locals es convertiren ràpidament en els dominadors de la situació. Ells eren els que guiaven als soldats per tal de capturar *rojos*,⁷²² dirigir els registres efectuats per les tropes d'ocupació,⁷²³ confeccionar llistes de persones a tancar i elaborar els informes de les mateixes,⁷²⁴ a més de realitzar els informes per tal d'autoritzar les diverses peticions de permisos d'armes,⁷²⁵ sense oblidar certes tasques per a les quals es permetien actuar sense més explicacions, com ara citar a comparecència a les persones interessades.⁷²⁶ La qual cosa xocava de front amb les intencions de l'Exèrcit, que sembla no li feia massa gràcia restar a les ordres de civils, encara que aquestos foren paramilitars. Així, el 5 de juny de 1939, la Falange de la Ribera Baixa rebia una comunicació del General Cap Directe de la Milícia de FET i de les JONS que comunicava l'ordre de

717.- AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. 13 novembre de 1939.

718.- AHMC. Capsa 725.

719.- Es refereix a Juan Ferrer Diego. Tornarem a parlar d'aquest personatge.

720.- Es tracta del bedel de la Societat de Caçadors de Cullera, col·laborador de la Guàrdia Civil. Veure el ^scapítol dedicat^s a la *Cinquena Columna* i el mimetisme polític.

721.- Una de les primeres accions dels falangistes suecans va estar agarrar a varies persones i donar-lis el *passeig*. Cfr. CALZADO ALDARIA, A. TORRES FABRA, R. C. *La violencia política...* op. cit. pp. 68 i ss. De tota manera va estar l'únic acte d'aquesta categoria. Els vencedors prompte veurien que la seua revenja hi era as^segurada, Cfr. el capítol dedicat a la repressió franquista.

722.- AHMC. Capsa 798.

723.- *Ibidem*.

724.- *Idem*. Capses 110, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 786, 797, 798, 799, 800, 801 i 805.

725.- AMS. LRSD. Llibre 148. ss nº/p. El 12 d'abril de 1939, la Falange s'organitzava i donar 67 llicències d'armes, la majoria de les quals resultava estar de format curt. Es tractava sobretot de pistoles que o bé pos^sseien o bé incautaren als elements *rojo*'. Per altra banda, l'estructura paramilitar de la Falange va estar una constant des del primer moment. A més, i sense consultar amb ningú, a sí mateix s'autoproclamà força d'ordre públic. Així, a Cullera, només fer-se amb el control de la població preparà un servei de vigil^ancia que s'estructurava de la següent manera: (...) *vigilancia del garage (sic) de reuperación, 24 horas (4 turnos); idem fuente estación, 24 horas (2 turnos); Custodia de presos, 24 horas, 4 turnos y un cabo; una pareja de vigilancia en el castillo. Estación de tren, 1 cabo y tres soldados. Control carretera Favareta, 3 de día y tres de noche. 2 escolta jefe. Polvorín, 4.* AHMC. Capsa 798.

726.- AMS. Llibre ss nº.

Franco per la qual la Falange deixava de prestar les funcions de vigilància, les quals passaven exclusivament a mans dels militars, bé mitjançant l'Exèrcit, bé per la Guàrdia Civil.⁷²⁷

La nova situació comportaria moments de tensió entre els vencedors, donat que Falange i Comandància militar ocasionaven despeses que els nous rectors, malgrat la simpatia vers elles i la instrumentalització que feien de les mateixes, no semblaven molt disposats d'afrontar. Així, el 27 d'abril de 1939, al ple corresponent es discutia qui era el responsable d'aquelles despeses.⁷²⁸ A la llarga, les despeses dels militars estarien assimilades per l'Exèrcit i la Falange, malgrat estar estatutat que funcionarien autònomament des del punt de vista econòmic, però van rebre un important recolzament crematístic des de les institucions, el que significava que els Ajuntaments van absorbir una proporció notable de les despeses falangistes locals.

La pròpia dinàmica propagandística del règim es capgirava vers ell, doncs no podem oblidar que els consistoris hi eren conformats per la mateixa plana falangista local, el que no impedia una profunda apatia a l'hora de contribuir al manteniment de la parafernàlia pseudofeixista de la Falange. Els enfrontaments, més o menys suaus, entre les institucions i els diversos aparells del partit únic locals van perpetuar-se al llarg de l'existència del franquisme.⁷²⁹ el que explica en certa mida l'efecte desmobilitzador de la Falange, qüestió sobre la que tomarem a l'apartat dedicat a la formació.

3.5.- Els primers canvis de gestores

La vida municipal continuava i de seguida es passà a una reestructuració del nou poder local, i a l'abril ja s'havia efectuat un reajustament a les comissions gestores dels Ajuntaments per tal d'adequar les necessitats del règim en matèria de municipis. D'eixa manera, a Cullera, per exemple, l'11 d'abril es realitzava la constitució de la Comissió Gestora Municipal,⁷³⁰ novament sota la presidència del capità José Millán, que deixava bé a les clares els propòsits de la *No va Espanya* al llarg del seu discurs, dient que s'oblidaren de polítiques i recordaren que representaven al partit únic de l'Espanya nacionalista, la *Falange Española y de las JONS* (sic), afirmant que (...) *son horas de hechos y no de palabras*, el que venia estar que acataren a la superioritat i suprimiren debats. No cal apuntar que els nous gestors hi eren completament d'acord.

Ocupà la presidència Benjamín Narbona qui exhortà als regidors a servir a la pàtria, designant a José Guardiola Murillo president, quedant primer tinent d'alcalde Ignacio Grau Ferrer, segon, Ignacio Artal Montesinos;⁷³¹ tercer, Francisco Grau Bolufer; quart, Guillermo Grau Grau; i com a gestors, Antonio Andrés del Barrio, Fernando Lafarga Bou, Fernando Oliver Francisca, Cipriano Oliver Lafarga, Enrique Serra Diego, Francisco Adam Tello, José Fenolar Pelluch, Francisco Ferrer Pérez i

727.- AHMC. Capsa 798. Forces destacades (d'ocupació) trobem a Cullera almenys fins 1944. A la capsa d'oficis 1943-44, ss clasificar, apareix la notificació d'exercicis de tir per part de la tropa.

728.- Idem. LRAAP. llibre 98. ss nº/p.

729.- Per exemple, a Albalat, el dia 1 de juny de 1939, l'Organització Juvenil de la Falange, es dirigia a l'Ajuntament per tal de recordar-li les seues obligacions econòmiques vers l'OJE. A l'escrit es deia que diputacions, municipis, bancs, empreses, indústries, mercantils, ciutadans, tots havien comprés la transcendentalitat de la seua obra, i, per això i de manera espontània, rebien donatius i oferiments. Tot això per tal de rebre la seua part de la corporació doncs (...) *que no quede por omisión o inadvertencia* (...). L'amenaça continuava dient que l'Ajuntament no podia restar fora de la llista d'honor dels seus protectors. I per tal de deixar un poc diluït l'avis afegien que *no hay reforma ni proyecto municipal comparables con éste* (...). AMA. II. 1203. El 30 de juny, la corporació albalatenc destina 5.000 pts. per a l'OJE. *Ibidem*.

730.- Mitjançant el decret de 8 d'abril de 1939, que contemplava que els components de la comissió gestora que hagueren d'atendre afers o obligacions en altres localitats i devien ausentar-se de la població deixaren el càrrec. L'obligació d'atendre aquest compromís reacia sobre el comandant militar de la plaça. De vegades, les ordres del Governador Civil resultaven incoherents a l'hora d'efectuar les reestructuracions de les gestores -eufemisme emprat pel règim per tal d'anomenar les cesanties i els anomenaments-. Els errors, encara que no nombrosos, existien. Abé, en l'ordre de canvi de gestors per a Almussafes del dia 10 de novembre de 1939, s'anomenava a un tal Vicente Magraner Tudela com a gestor. L'alcalde almussafenc comunicà el governador que no s'havia convocat aquest per no existir a la vila cap persona que responguera a aquella filiació, i que al seu lloc s'havia citat a Enrique Duart Tudela, qui renuncià al càrrec per desenyar el de cap de milícies de segona línia de la població (...) *creyendo que con ello hace una gran labor a la causa nacionalsindicalista y al generalísimo Franco por lo que no puede disfrutar de tiempo para dedicarse al cargo de gestor* (...). AHMA. LRAAP. Vol. 4. ss nº/p.

731.- Tot i que aquest personatge hi era absent. De vegades també pels errors per part del Governador Civil com hem vist.

Joaquín Diego Rico.⁷³² O siga, una bona representació de l'antiga Cinquena Columna.

Els primers acords que van adoptar van estar els referents a fer jurar als funcionaris la fidelitat al règim⁷³³ i es denunciava el lamentable estat de la hisenda municipal, per la qual cosa (...) *acuerdan acojerse (sic) al inciso quinto del artículo 9 del decreto del 23 de julio de 1938 y se solicita un préstamo del 50% del presupuesto ordinario vigente el 17 de julio de 1936 (...)*.⁷³⁴ A més, per tal d'(...) *auxiliar a los agricultores* degut al perill de perdre la collita de l'arròs, acordaren veure de quina manera ho podien fer -la realitat és que no tomaren a parlar del tema-, i per últim acordaren crear un auxili social, alçant-se la se^sió al crit de *¡Viva Franco, olvidant-se del ¡Arriba España!* de rigor.⁷³⁵

A Sueca, la reestructuració de la gestora s'efectuà el 10 de maig. L'alcalde, Juan Antonio Meseguer Viñoles, junt amb els gestors Vicente García Viel, Antonio Carrasquer Hernández, José Serrano Pla, Pascual Sendra Rebull, José Badía Carbonell, Rafael Escrivá Ortells, Miguel López Egea, Gonzalo Velis Pons, José Piera Perepérez, José Campillo Meseguer, Máximo Gimeno Pellicer i Manuel Viel Ferrando quedaren com a components definitius del consistori una vegada depurada la Junta. Tots ells designat^s pel comandat militar de la ciutat.⁷³⁶ Una vegada constituïda la gestora, l'alcalde dedicà un minut de silenci (...) *a la memoria de los gloriosos caídos (...)* a més d'agrair els que actuaren en els primers moments (...) *de tan ingentes dificultades al cesar a la gestora marxista (sic) (...)*.⁷³⁷ Posteriorment encara s'hi modificaria el 27 d'abril de 1939 mitjançant una rectificació del Governador Civil, que ce^sà a José Serrano. Desconeixem la raó.⁷³⁸

Paral·lelament a la presa de poder, els nous amos locals també passaren a exhibir-lo. És a dir, no sols es devia demostrar als vençuts i als **indiferents** qui havia estat el guanyador de la guerra, sinó, a més, ferir als primers mitjançant la vanaglòria del triomf per tal de perpetuar-lo. Per això, el més important no sols era la repressió sinó també tota la seua parafernàlia quotidiana, sense el menys sentit del pudor ni en les formes ni en els procediments. Els vencedors no dubtaren mai en manipular no ja cada moment polític sinó també a la pròpia història. En aquesta tasca resultà estar un mestre un falangista almussafenc del que desconeixem el nom⁷³⁹ i que no escatimava barbaritats a l'hora d'escriure al programa de festes d'Almussafes.⁷⁴⁰ Entre d'altres bestieses assenyalava, a un text emmarcat per la creu dels caiguts, on sortien tots els apuntats,⁷⁴¹ acompanyats per un escrit de Claudio Chaqués dient que tots els fets dolents ocorreguts en la República havien estat un acte planificat per la maçoneria; que (...) *el glorioso alzamiento nacional lo único que hizo es que se precipitó porque los marxistas estaban preparando para el 25 (de julio) un golpe de estado en que debían ser asesinados todos los militares y el clero, los banqueros y cuantos querían la dignidad de España para entregarla a Rusia (...)*.⁷⁴²

732.- AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p.

733.- Al mateix moment s'anuncià la detenció de l'oficial de secretaria, Joaquín Ferrer Martínez i dels guàrdies municipals José García Sansaloni, Juan Bautista Font Alapont i Bernardino Roda, tots executats posteriorment. *Ibidem*. Els funcionaris van prestar jurament de fidelitat al règim el dia 27 de maig al transcurs d'un acte ple de tota la pompositat que els vencedors ja havien començat a donar-se a sí mateix. Encara i tot, el regidor Grau Bolufer manifestava que (...) *en las oficinas municipales hay elementos indeseables*. El regidor Del Barrio, per la seua banda acusava que (...) *algún consejero de abastos, algún rojo (...)* s'aprofitava del seu càrrec per tal d'ob^tenir diners nacionals, per la qual cosa continuaren les delacions al transcurs del ple, incl^os extendint-les a certs industrials que abans de la *liberación* afirmaven no po^sseir existències i aleshores les havien posat a la venda, demanant-se una investigació. *Idem*. El cert és que amb aquest clima els proce^sos depuradors s'allargarien en el temps sobretot per aquests tipus d'afirmacions/acusacions. Cfr. l'apartat dedicat a aquest aspecte.

734.- *Idem*.

735.- *Idem*.

736.- AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss nº/p.

737.- *Ibidem*.

738.- *Ibidem*.

739.- Signava els seus articles amb el pseudònim de *Marte*.

740.- Programa de festes d'Almussafes de 1939.

741.- Antonio Magraner Albuixech, Ramón Duart Albuixech, José Moner Aparisi, Ramón Magraner Ludeña, Vicente Villalba Igualada, Enrique Albert Escrivá, José Antonio Blas Martí, i Víctor Bel-lan. *Idem*.

742.- *Idem*.

Els vencedors comptaven, segons ell, amb una ajuda inestimable i preciosa, la mateixa que li atorgà a aquest personatge una clarividència i capacitat d'anàlisi tan profunds: la providència, ja que (...) *Dios vuelve locos a los que quiere perder y por eso no pudieron montar su estado soviético número 2 (...)*.⁷⁴³ La tergiversació més inaudita, doncs, es convertí en una altra constant del discurs dels vencedors⁷⁴⁴ quan no van recórrer directament a la mentida més magnificadora i incondicional.⁷⁴⁵

3.6.- La reposició de l'imaginari catòlic

Les vicissituds que havia travessat el sentiment catòlic, arraigat o no, de la població dretana, sobretot pel que pertocava a la seua iconografia, portà a un veritable *revival* religiós que s'inicià tornant a beneir els temples,⁷⁴⁶ desenvolupant i/o restablint anteriors costums religiosos⁷⁴⁷ i reposant imatges, a més de tornar a controlar l'educació y l'ensenyament.⁷⁴⁸

Les primeres festes dels pobles de la Ribera Baixa contemplaren els mateixos actes: missa de campanya amb allocució del cap local de Falange, desfilada i volteig de campanes.⁷⁴⁹ Al llarg del temps, i com explicarem més endavant, la morfologia de les festes va canviar de fisonomia. Però fervor popular i fervor polític s'intentaren en tot moment imbricar. Així, a

- 743.- Idem. De tota manera a ningú se li va ocórrer preguntar la raó per la qual aleshores havia sorgit el *número 1*.
- 744.- Per aquestes qüestions cfr. REIG TAPIA, A. *Ideología e historia: sobre la represión franquista y la guerra civil*. Akal. Madrid, 1984. COLOMINES I COMPANYS, A. *Catarroja 1936-1939. Insurgente i administrada*. Ajuntament de Catarroja. Sueca, 1987. pp. 138 i ss. VALLS MONTÉS. *La interpretación de la Historia de España y sus orígenes ideológicos en el Bachillerato franquista (1938-1953)*. ICE de la Universitat Literària de València. València, 1984.
- 745.- Els nous rectors de la vida pública aprofitaven qualsevol oportunitat per tal de desenvolupar aquesta propaganda. Així, al ple del 20 de maig, de l'Ajuntament de Cullera, el gestor Benjamín Narbona, veient que pràcticament no havien punts del dia a tractar, pas^sà a relatar a la resta de la gestora algunes de les seues heroicitats efectuades durant la guerra. Sota el pompós títol d'*Hechos históricos*, que apuntà el secretari de la corporació, el Narbona narrà com va desarmar al director de l'Hospital de Sang i altres bravuconades per l'estil, afirmant contínuament que durant el període bèl·lic no parà d'oposar-se a les autoritats locals *con gran peligro de mi vida pero también con arrojo (...)*". AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. El cert és que d'aquest personatge només tenim una referència durant la guerra. El dia 3 de setembre de 1937, per la matinada, una persona malalta, amb forts dolors d'estómac -sembla que patia una apendicitis pel que es despr^en de la documentació- *no pudo ser atendida durante varias horas por negarse a abrir la puerta el médico Benjamín Narbona, no obstante estar en casa y oírlo*. AHMC. LRAAP. Llibre 94. ss nº/p. És a dir, es negà a atendre un pacient per por a que li donaren el *passeg*. Cfr. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 180. No consta una altra *heroicitat* d'aquest personatge. Per a qüestions de propaganda franquista, cfr. IGLESIAS RODRIGUEZ, G. "El poder de la propaganda: la creación de un líder. Los discursos bélicos de Franco (julio 1936-julio 1937)". En *El régimen de Franco (1936-1975)*. Actes del Congrés Internacional. UNED, Madrid, 1993. Vol. II. pp. 405-422.
- 746.- La sort que patiren les esglésies de la Ribera Baixa al llarg de la guerra va estar diversa. Si bé totes van estar assaltades i totes van conèixer un focus d'incendi que no anà a més amb la salvetat de la d'Albalat, que quedà prou deteriorada, el cert és que no va existir unanimitat a les diverses localitats per a la nova funció dels temples. A Cullera l'esgl^esia dels Sants Joans va estar dedicada a pre^só en un primer instant i després a magatzem. Les altres dos esglésies del poble serviren també per a magatzem. A Sueca, l'esgl^esia principal es convertí en magatzem de la CNT i l'altra per a la UGT. Desconeixem l'ús que li se va donar en Almussafes doncs la documentació no resulta clara i els testimoniatges orals que hem recollit han servit per a poc en aquest aspecte. A Albalat, malgrat de restar prou deteriorada, també es va dedicar a magatzem. Per últim, a Sollana sembla pels testimoniatges orals arrellegats que en un primer moment es dedicà a Casa del Poble servint de cantina i punt de reunió. Segons la documentació del TRP de Sueca, era pràctica habitual veure caçalla en el copó. Al llarg de tot el mes d'abril, la pre^msa bombardejà amb llistes de rectors assassinats, desfetes de les esglésies, etc.
- 747.- A Almussafes, per exemple, (...) *se aprueba por unanimidad que se restablezca la vieja costumbre perdida desde hace varios años de que los serenos al cantar la hora durante la noche procedan al canto de la invocación tradicional Ave María Purísima (...)* AHMA. LRAAP. Vol. 4. ss nº/p. 25 d'abril de 1939. També (...) *pasó la avalancha roja con su secuela de terror, incendios y profanaciones y nuestra excelsa patrona por providencial designio pudo ser salvada y devuelta al culto que le volvemos a dedicar (...)* En *Programa de festes d'Almussafes de 1939* No apareix l'autor. A Sueca, el 10 de maig de 1939, la gestora acordà (...) *por unanimidad renovar solemnemente los votos hechos por la corporación municipal en 1934 la festividad del Santo Cristo del Hospital y a la Virgen de Sales ampliándolos para dar gracias a Cristo Nuestro Señor por haber iluminado al Caudillo*. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss nº/p.
- 748.- (...) *obligación de estar en escuela mañana a las 8'30 para asistir a la fiesta de la repición del santo crucifijo*. AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p.
- 749.- *Las Provincias*, 17 d'abril de 1939.

les festes d'abril de Cullera, no podia dissociar-se la desfilada dels falangistes i la processó, no sabent on acabava una i on començava l'altra durant el trasllat de la *Moreneta*,⁷⁵⁰ el mateix que el seu nou trasllat des del convent de l'asil a l'església parroquial.⁷⁵¹

A Sollana, les primeres festes després de la guerra van estar les del Santíssim Crist de la Pietat, el 18 d'agost. Després de la diana i els tronadors, la OJE, en formació militar, anava a missa, després de la qual s'efectuà el discurs a càrrec d'un (...) *padre capuchino* (...) per a passar després a la desfilada dels (...) *jóvenes, antesala de la Falange* (...). Els actes es destinaven també a fer un desgravi (...) *ante las ofensas sufridas hasta la liberación* (...). Darrere de la comitiva hi eren els (...) *que en el purgatorio rojo prometieron acompañar* (a la imatge) *descalzos* (...). El segon dia es traslladà el cap de Crist des de la parroquia de l'antic convent de la Mercè. En definitiva, a banda que es contemplava concert i castell de focs artificials, el fons era clar: la redenció en la tasca transcendental del règim dirigit per la providència.⁷⁵² Les festes tenien un caire manipulador des del punt de vista de la utilització més grollera tant de les creences de la gent com de l'absoluta imposició de les formes més ultramontanes a que tan aficionats van estar els vencedors.⁷⁵³

A Almussafes, el 24 d'agost se celebrà la festa de San Bartolomé, que comptava amb missa, desfilada, corbetes i tambors. Per la vesprada processó i concerts, repetint-se tot allò que hem parlat.⁷⁵⁴

El mateix es pot veure a Sueca, on a les festes i fira de setembre de 1939, funcionava la tradicional tómbola a benefici de l'hospital i focs d'artifici diaris. Aquell any va estar López Egea l'encapçalador del pregó. Sonà l'himne del mestre Serrano dedicat a la Verge de Sales -patrona de Sueca-, desfilant les bandes de música de la Bandera Valenciana i del *Tercio de Nuestra Señora de los Reyes*, de Sevilla. A diferència de la resta de pobles de la Ribera Baixa, fins ben entrats els anys quaranta, Sueca va estar l'única localitat que ofertava sense dissimular a les seues festes un programa que arplegava una sèrie d'esports d'ampla acceptació a la Ribera: futbol, ciclisme, boxa i hoquei. Mentre, a Sollana per exemple, a les festes de San Ramón Non Nato no contemplaven res per l'estil.⁷⁵⁵ Les festes acabaren el 10 de setembre amb una mena de *macroprocessó*, la missa corresponent, concert de música i inauguració de locals de la Falange, eufemisme que emprà el redactor falangista per tal de referir-se a la incautació del Casino Sueco.⁷⁵⁶

Les activitats religioses es multiplicaren per molt en referència al propi període de la Dictadura, per posar un cas. La diferència és que el règim acudí a l'àmbit sagrat per tal d'endemnitzar el període anterior com a instrument d'apuntalació i legitimació de la seua victòria. A més, ocasions ni li faltaven -durant la guerra ja hem dit que l'infraestructura material eclesiàstica s'havia vist força deteriorada- i significaven un record formidable de la *barbarie roja* que els vencedors s'aprestaren a suprimir: edificació al Mareny de Barraquetes d'una nova capella,⁷⁵⁷ inauguració d'una nova pila baptismal que va estar destruïda

750.- Idem. 15 d'abril de 1939.

751.- Idem. 8 de maig de 1939.

752.- Idem. 18 d'agost de 1939.

753.- Aprofitant el (...) *Santísimo Cristo de la Piedad, patrón de la localidad* (...), es donà sepultura als caiguts. *L'OJE, la Secció Femenina y compañeros de martirio* defilaren en correcta formació. L'alcalde, al seu discurs, assegurava que *No debemos apenarnos sino enorgullecernos por tener mártires entre nuestros familiares*. El rector no va estar menys fi a l'aseverar que *A ellos debemos pedirles por que no se malogre tanto esfuerzo y tanta sangre* (...). Després cantaren *el Cara al Sol*, a crits de *presente* van finalitzar l'acte. El corresponsal deia *Sollana, cuerpo sin alma durante mucho tiempo vibró el domingo al soplo vivificador del acto cebrado. La sangre de los caídos era fecunda. Levante*. 22 de juny de 1939.

754.- Idem. 23 d'agost de 1939.

755.- Idem. 6 de setembre de 1939.

756.- Idem. 10 de setembre de 1939. En aquest aspecte, la supressió d'Associacions recreatives promulgada el 28 de juliol de 1939, pel propi Serrano Suñer, va estar ràpidament aprofitada. BOE, 28 de juliol de 1939.

757.- Idem. 24 de novembre de 1940. Els terrenys van estar cedits per Vicente Fos Rochina, antic membre del PURA suecà i gran propietari de la capital de la Ribera Baixa. D'alguna manera s'havia d'apropar al nou règim.

pels ^{ros}jos;758 la benedicció de la creu destruïda *por los marxistas* de la carretera del Perelló;759 l'edificació d'una creu monumental al Saler (...) *en memoria de los caídos* (...);760 o la benedicció per part de l'arquebisbe de la diòcesi de la nova imatge del Crist de la bona mort adquirit per l'església dels Sants Joans de Cullera.761 Sense oblidar les entronitzacions del Sagrat Cor de Jesús762 ni la fixació a les façanes de les esglésies d'aquelles grans esqueles, de les creus dels caiguts, sempre presents per tal de mantenir el record dels seus màrtirs a més de la impossible reconciliació.763

A tot això hem d'afegir que el sentit de festa com a tal comportava el risc d'anar perdent les seues es- sències pàtries i cat- litzadors davant tantes ocasions com que el règim hi era disposat a tolerar, ja que no hem parlat encara d'aquelles festivitats no religioses, però que s'havia d'incentivar. L'etcètera d'aquests dies i commemoracions religioses era llarg: 24 d'octubre de 1939, Crist Rei;764 Corpus Cristi;765 etc. Però el desplegament que comportaven aquests aspectes hi van estar sempre acomiadats pel seu equivalent pràctic. Així es convertí en quotidià que sagraments, ritus, etc. pas- saren a estar demostracions grupals i dirigides: *Misión Evangélica del padre Corrons y del padre la Cruz*, en Sueca;766 combregar d'impedits a l'Hospital Municipal i a la pres- o del partit;767 exercicis espirituals a l'asil de Sueca el dia de Nit Bona;768 *Te-Deum* el dia de la *liberación*;769 festa de la *Medalla Milagrosa*;770 etc.

-
- 758.- Idem. 20 de febrer de 1940. La pila va estar sufragada per la família Borja-García, (...) *residentes* (sic) *en Valencia e hijos de esta ciudad* (...) *con este motivo fue bautizada una niña hija de una familia pobre*. Ibídem.
- 759.- Idem. 21 de juny de 1940. Actuaren com a padrins l'esposa de l'alcalde i Idelfonso Martínez. Ibídem. Noteu que la dona apareix com a esposa i per la tal raó no tenia dret a nom propi.
- 760.- Idem. 29 d'octubre de 1943. L'acte va servir per tal de fer una concentració falangista. Ibídem.
- 761.- Idem. 19 de març de 1948. El propi arquebisbe va deslligar la polèmica al demanar que el Crist es convertira en patró de la localitat. Els devots de la *Moreneta* -la Verge del Castell- van veure en aquesta petició una ofensa i reaccionaren de forma prou desairada. La manipulació va estar total. Alfredo Benito recorda que (...) *ens donaren per tots els llocs en la Moreneta. A falta de ve- nitable política, la pol- em- ja estava servida. Com sempre, poc a poc anà diluint-se l'a- fer Capellans i franquistes mai deixaven tancades totes les eixides. Sempre es deixava un punt que evitara la confrontació. Per això, el mateix rector dels Sants Joans va dir que l'arquebisbe volia dir que en molts llocs hi ha patró i patrona i no pasa res. Però que en la grandíssima devoció a la Moreneta no volia clavar-se. Total, coses de frares en les que no es clavaven mai els franquistes. El que feien era intentar arreglar les coses.*
- 762.- A Cullera, el 29 d'octubre de 1939. AHMC. LRAAP. Llibre 98. Al dia següent a Sueca. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. Per a l'acte s'encomanà a l'escultor Juan Fuster una imatge per 1000 pts. Ibídem. Posteriorment l'acte es duria al Centre Cultural Catòlic de Sueca, *La Lealtad*, acompanyat a continuació amb una vetllada *literario-musical*. *Las Provincias*. 7 d'abril de 1941.
- 763.- La parafernalia falan- gista, sempre contradictòria, pretenia que la inauguració de la llista de caiguts es convertira en acte polític, recordatori als morts i festa de reafirmació dels seus principis. Per això, la mescolansa de respecte i rimbombament al ban del 19 de gener de 1942, ordenant la presència de la població a l'acte. AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p. A Sueca, aprofitant, també, la inauguració de la creu dels caiguts, l'Ajuntament acordà adquirir una corona de flors de 100 pts. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss nº/p. Aquests detalls de vegades portaven inconvenients afegits. Va estar el cas d'uns infants que el 24 de novembre de 1943, van començar a jugar amb les flors dipositades quatre dies abans. La cosa va donar de parlar però l'alcalde va acabar condonant la multa. AHMC. Capsa 725.
- 764.- AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p.
- 765.- Idem. 7 de juny de 1939. El ban ordenava la col- locació de penjadures i ornaments, a més de que allí per on devia disc- rmer la processó, el ve- na- t estava obligat a esmerar-se en rentar les voreres. Ibídem.
- 766.- *Las Provincias*. 3 de novembre de 1939.
- 767.- Idem. 15 d'abril de 1942.
- 768.- Idem. 29 de desembre de 1940. Com que una de les virtuts fonamental és la caritat, els nous amos es veien obligats a exercir-la una vegada a l'any. D'eixa manera, quan s'acostaven les festes nadalenques, els falangistes mitjançant l'auxili social dirigit per la **Secció Femenina'** organitzaven aquesta tasca. Per exemple, *en conmemoración de la Nochebuena, en los locales de la jefatura local de FET y de las JONS tuvo lugar el reparto de ropas a los necesitados de esta población, costeada por la organización y confeccionadas por la sección femenina, en número superior de 200. Presidieron el reparto el jefe local, la jefa de la sección femenina, regidoras* (sic) *y jerarquías del Movimiento con comida extraordinaria de* (sic) *los asilos de ancianos y el de huérfanos por el ayuntamiento. También los presos y detenidos en esta cárcel del partido* (...). Ibídem. També s'anunciava un partit de futbol. El mateix es repetiria en anys posteriors
- 769.- AHMC. LRB. Llibre 911. ss nº/p. 18 de març de 1940. El ban comportava altres ordres com ara engalanar els carrers per tal de commemorar la victòria. Però també s'anunciaven nous racionaments. Ibídem. L'acte va repetir-se al dia següent (...) *por la victoria total del ejército español*. Ibídem.
- 770.- En la fundació Carrasquer Matoses. *Las Provincias*. 1 de desembre de 1940.

3.7.- L'osmosi nacionalcatoliciستا

La contrapartida de vegades era excessiva, encara que no tant com per a perillar. D'eixa manera, els actes eren adornats en nombroses ocasions. Per exemple, al Cercle Catòlic i Cultural, *La Lealtad*, de Sueca, el canonge Juan Benavent discutia sobre els temes *¿Qué es la Iglesia?* i *Patria*,⁷⁷¹ per si en aquestes altures quedara algun dubte encara. Malgrat tot, i aprofundint, també (...) *se ha celebrado una misa para impetrar del Altísimo la gracia de la Il·luminació*⁷⁷² O (...) *el acto de masas como los 5.000 peregrinos en Cullera para la Virgen del Castillo (...)*.⁷⁷³ Però clar està, l'exemple s'havia de donar i per això, (...) *se acuerda que a partir del próximo domingo la guardia municipal asista en corporación a misa los domingos y días festivos (...)*.⁷⁷⁴

Els actes religiosos, a banda de tenir la seua funció devota tradicional, s'emmarcaven dintre d'un procés que enllaçava amb els moments anteriors als republicans, de manera que contribuïen a la tasca d'esborrar la mundanitat retornant a una posició principal l'element sagrat, tot i fent una equació senzilla però de la qual el règim, que ja venia fent-ho des dels primers moments, continuava explotant: l'apropiació del catolicisme amb permís encantat d'aquest per tal de realitzar la simbiosi per la qual el règim prenia transcendència.

Els vencedors contraposaven la seua religiositat al laïcisme dels vençuts, per tant *Dios está con nosotros*.⁷⁷⁵ D'eixa manera, una forma més de demostrar-ho i al mateix temps introduir una nova cortina en la separació anterior van estar els batejos multitudinaris de criatures que havien estat privades del sagrament a l'etapa anterior. El 2 de setembre de 1939 s'efectuà a Sueca el bateig de 10 infants acompanyat d'una escenografia cada vegada més repetitiva.⁷⁷⁵ Altres vegades hi era patrocinat per l'auxili social.⁷⁷⁶

Tampoc hem d'oblidar la densa part del propi discurs falangista, que imbricava el sentit de la religiositat amb el seu entendre de fer política -desigualtat classista inclosa-, donant com a resultat una osmosi entre la divinitat -que va estar la voluntat- i el règim -el braç executor dels designis celestials-. Això feia que els mateixos vencedors es presentaren a sí mateixos com a encarregats per la transcendentalitat per a fer la tasca redemptora de suprimir qualsevol tipus d'anomalia dintre de l'ordre en que tan còmodes s'hi trobaven i mantenir privilegis i desigualtats.⁷⁷⁷

771.- Idem. 31 de desembre de 1939.

772.- Idem. 12 de febrer de 1946. El mateix dia es realitzava una *Santa Misión* a Sollana que segons el diari va estar un èxit espectacular, donat que (...) *por el extraordinario número de hombres que en ella tomaron parte, espectáculo nunca visto (...)* *santas promesas de recristianizar sus vidas (...)*. Ibidem.

773.- *Levante*. 17 de maig de 1949.

774.- AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. 14 setembre de 1939.

775.- *Las Provincias*, 2 de setembre de 1939.

776.- Idem. 19 de setembre de 1939. El mateix dia s'entronitzava la creu en les escoles de Sollana amb la presència dels capítols locals i alguns mestres. Ibidem. Una setmana després es realitzà també a Sueca altre bateig d'11 infants (...) *con gran comitiva (...)*. Idem. 26 de setembre de 1939.

777.- José Esteve Blanes recorda que a Albalat, poc després d'acabar-se la guerra, en una de les parades pseudofeixistes de la Falange en que actuava el Governador Civil, poc menys que va estar obligat -convidat, li van dir- a assistir. El discurs va versar sobre la divinitat com a directora del seu triomf i altres elucubracions per l'estil. Allò no era res nou per al nostre entrevistat. Ja sabia com se les gastaven els vencedors. El que per a ell va significar una sorpresa va estar que (...) *una vegada acabà el rollo (sic) tot el rato (sic) que si la divinitat, que si Déu ha volgut, que si el cel. Vaig girar-me per anar a casa i em va sorprendre l'estruendo (sic) d'aplaudiments. Estaven com a locos (sic). Jo pensava que no tots anirien així. Però estaven rabiosos i la veritat és que es repetien molt (...)*. En realitat aquest tipus de discurs resultava fàcilment assimilable per una majoria de la població de marcat analfabetisme. Poc devien explicar els que es presentaven com a superadors de la lluita de classes al temps que defienien l'ordre tradicional i perpetuaven la prostració social. Per altra banda, les relacions entre el clergat i els polítics franquistes era del més cordial. Els primers no oblidaren mai tot el que van fer els segons per tal de persistir el seu predomini social; i, així, l'entente, malgrat tensions passatjeres, mai va córrer un veritable perill. Les salutacions i els convidaments als actes polítics i religiosos per ambdues parts va estar una constant que assenyalaria sempre eixes bones relacions. Així, com a mostra, el 4 de novembre de 1941, el rector dels Sants Joans, Juan Belda Gómez, convidava

Qualsevol activitat eclesiàstica es convertí en suport del règim i per tant aquest multiplicava ja no la seua vigília sinó que a més li treia el profit corresponent. D'eixa manera, el Governador Civil obria i encapçalava subscripcions amb finalitats religioses, com ara la de l'arribada de la Verge del Pilar, contribuint Sueca amb 1.000 pts i Cullera amb 886.778 Els diners aconseguits servien per tal que la Secció Femenina organitzara la peregrinació d'ex-captius i ex-combatents a Saragossa.⁷⁷⁹ A més, el mateix que passava amb la Falange, subvencionada públicament, també ho eren totes les ramificacions, incloent Acció Catòlica i sempre recorrent al període anterior per tal de fer un pont entre la voluntat divina i les actuacions falangistes. Així, el 25 de maig de 1941, l'Acció Catòlica es dirigia a les alcaldies per tal d'obtenir fons per a la campanya *pro-seminario*. És a dir, per a contribuir a les despeses de la formació de rectors, idea impulsada pel propi pontífex Pius XI mitjançant la seua encíclica *Ad Catholici Sacerdotii*.⁷⁸⁰ El millor resulta estar la constant referència a (...) *los sentimientos altamente patrióticos de ese Ayuntamiento (...)*.⁷⁸¹

Amb aquest maremàgnum polític-religiós, el ritus de reposició d'imatges que podríem escollir com a arquetip podria estar el de Cullera, on el dia 30 de març de 1939, a les 4 de la vesprada, al domicili del prevere Antonio Renart Martí, es va detenir una comitativa formada pels rectors de la localitat, les autoanomenades autoritats i les forces vives cullerenques -*c'est le même*- per tal de desenterrar el calaix on es va guardar la imatge de la verge del Castell amb les seues joies indoses, (...) *Himagen (sic) que el glorioso mártir presbítero con el también glorioso mártir Lorenzo Grau Audivert y el presente en este acto, señor Llopis Grau, imagen que fue liberada de las llamas (...) en el capazo de Grau Bolufer (...)*.⁷⁸² Després de les paraules de rigor, l'escultura passà a mans del rector que va dipositar-la circumstancialment al balcó de l'Ajuntament acompanyat l'acte per les notes de l'himne nacional, (...) *entre los buenos y fervientes católicos cullerenses*.⁷⁸³ com ja s'ha dit. S'afegia així una nou element diferenciador dintre de l'estructura de separació entre l'admissible i l'inadmissible de la *Nueva España*.

3.8.-Les evidències del trencament: la nova iconografia

Per acabar de marcar el punt final i el principi de la nova etapa, s'havia d'afegir també, a banda de la desaparició de la imageria anterior, la seua substitució. Així, en la segona sessió de la Comissió Gestora de Cullera, el 5 d'abril, s'acordà canviar la nomenclatura dels carrers, (...) *tomando los nombres anteriores a la dominación marxista (sic)*⁷⁸⁴ *y otros para glorificar al movimiento nacional (...) para eterna recordanza de la victoria de la santa cruzada realizada por el Caudillo en pro*

els integrants de la corporació cullerena als actes de la *Santa Misió*.⁷⁷⁷ També, cada any, estaven convidats a ocupar un lloc privilegiat a la processó. Alfredo Benito comenta que els regidors (...) *eren tots un grapat de beatos. Anaven en les procesons amb les medalles penjades al coll. Per això, amb el temps, els anomenaren els «olímpics»*. Viceversa, les autoritats també hi convidava el clergat als *afers* administratius i tampoc no perdien ocasió per tal de demostrar la seua predisposició. Per exemple, el 18 d'octubre de 1942, va sortir un ban a Cullera anunciant l'acte de rebrement del nou rector, Vicente Piris Carbonell. AHMC. LRB. Llibre 941. ss n°/p.

778.- *Las Provincias*. 3 de setembre de 1939.

779.- Idem. 22 de setembre de 1939.

780.- Tal vegada es tractés d'un preludi del conveni que es signaria entre el Govern espanyol i el Vaticà mitjançant Serrano Suñer i Gaetano Cicognani, respectivament, el següent 7 de juny de 1941, preludi del futur concordat. BOE, 17 de juny de 1941.

781.- La carta no té desperdici. Parla de (...) *la sorda labor de descristianización a que ha estado sometida nuestra Patria durante tantos años, ha producido entre otros efectos el de rebajar en el concepto público y social la idea y la figura moral del sacerdote. En estos momentos en que se corrigen tantos males, no se puede olvidar al Sacerdote (...) la firme voluntad de nuestro Caudillo (...) de llevar a cabo una auténtica y fundamental recristianización de España (...)*

782.- Per tal d'entrar en detalls en les coreries de la imatge durant la guerra, cfr. GINER PEREPÉREZ, F. *La mare de Déu del Castell de Cullera. Estudio Histórico*. Ajuntament de Cullera. València, 1976. pp. 181 i ss. També, GRAU BOLUFER, F. "Escrito de los hechos del rescate y salvación de la Virgen del Castillo de Cullera". Manuscrit inèdit. Arxiu Particular de Francisco Grau Melià. Cullera. En avant APFGM.

783.- AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss n°/p.

784.- La comunicació traslladada al ban corresponent assenyalava (...) *la dominación marxista (sic) (...)*. Idem. LRB 938. ss n°/p. De tota manera, durant la resta de 1939 la nomenclatura va estar inamovible a l'administració cullerena. A més, el carrer Democràcia no va estar canviat fins 1944. Idem. Llibres de Matricula Industrial. En avant, LMI. Llibre 1442.

de una España única, grande y libre,785 al mateix temps que s'acordà també dotar varies façanes per tal d'instaurar unes carteleries (...) cuyas primeras líneas digan ¡Arriba España! y ¡Viva Franco!,786 a més de prohibir la blasfèmia.787

Van desaparèixer les denominacions anteriors estant canviades i adequar-les (...) a los tiempos que corren (...),788 per tal de recordar-ho contínuament, Així, dintre de la nova iconografia els vencedors sempre mostraren predilecció per dues objectes d'atenció: el *Caudillo* i els *màrtirs*. Tal vegada per la raó que ambdues sintetitzaven el sentir dels nous amos: el reaccionarisme intransigent més metòdic, que els deixava segurs de les convulsions anteriors; i la mostra del que havia pogut significar amb l'afegit de la perduda dels privilegis tradicionals. Per això, el 30 de juny, la gestora de Sueca acordà encarregar a l'artista Rafael Roig, professor de l'Escola local d'Arts i Oficis, una placa *rotuladora* (sic) per a l'avinguda del *Caudillo*, en la qual deuria figurar en marbre (...) *la cabeza* (sic) *del mismo* (...) i les lletres corresponents, el marc i les figures accessòries, en porlant; tot per un montant de 1.500 pts.789 El mateix dia s'encarregava al també artista local Manuel Serrano Pla un retrat a l'oli del *Caudillo* per tal de col·locar-lo al saló de sessions pel preu de 2.000 pts.790

Altres aspectes de la nova escenografia que recolzaven la parafernalia de la nova situació consistien en incorporar els signes feixistes pel que pertoca als àmbits de la vida quotidiana. Així, el 31 de març es publicava un ban ordenant què (...). *Siempre que se oigan* (sic) *uno de los cuatro himnos nacionales*791 *se pongan en posición de firmes y con el brazo derecho extendido* (...) *y en posición de firmes* (...). *Los contraventores* (...) *serán severamente castigados*.792 I si afirmem que aquestes manifestacions entraren a formar part de la vida quotidiana és per la raó que els vencedors s'encarregaren de desplegar tot un sistema de megafonia a tots els pobles per tal d'emetre música militar i els himnes corresponents a hores determinades.793

785.- Idem. A Sueca, el 23 d'agost de 1939, s'acabà d'arredonar el procés de canvi mamprès ja a l'abril. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. La nova retolació no va estar exenta de discrepància a la sina de la pròpia gestora, donat que es barallaren varis noms per als carrers principals i això comportà una dura pugna. Van proposar-se des d'Avinguda Zumalacárregui fins a Carles VII. Finalment s'optà (...) *por el nombre venerado de su patrona tradicional, suprimido por el funesto Frente Popular* (...). Ibidem.

786.- AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p.

787.- Idem. El 24 d'octubre, el gestor Del Barrio es lamentava de *la frecuencia en que cierta gente ineducada blasfema en la vía pública*. Ibidem. Aquest regidor es convertiria en una mena de centinela de les maneres públiques.

788.- Per exemple, a Cullera, el 17 de setembre de 1939 es canvià el nom del grup escolar *Blasco Ibáñez* per el de *Luis Vives*, la plaça *Pi i Margall* per la de *Los Mártires*, etc. Més avant parlarem d'aquesta qüestió. Idem. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. Personatges com ara Lope de Vega i Sorolla van perdre la dedicació d'un carrer a la seua memòria. Això, sí, Zumalacárregui i Carlos VII, van obtenir el seu. AHMS. Gov. Y. 174-176.

789.- Idem. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss nº/p.

790.- Ibidem.

791.- Imaginem es tracta del *Cara el Sol, l'Himne Nacional, l'Oriamendi i el de la Legió*.

792.- AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p. L'escenografia pseudofeixista arribava a tots els àmbits de la vida quotidiana. Així, una empresa madrilenya dedicada als objectes de festes i bromes -farols, globus, guirnaldes, articles per a cotillons i diversions-, anomenada *El Arca de Noé*, oferia als Ajuntaments els seus articles mitjançant un catàleg llur portada reproduïa aquests objectes a més de mostrar un recull de banderetes per a les festes. Les banderes corresponien a la Itàlia feixista, l'Alemanya nazi, el Portugal salazarista, el Xapó militarista i la bandera carlina. AMA. II. 1205.

793.- Alfredo Benito confirma què (...). *A voltes* (sic) *estaves* (sic) *al casino i a les dotze sonava l'himne. Ràpidament debies alçar-te* (sic) *i ¡halá! a fer el feixista. Als més lentos* (sic) *o els que es feen el bobal els pegaven dos hòsties* (sic) *i els humiliaven* (sic). *Encara més si havia segut un "roig"*. El règim mai va dubtar de la seua pròpia acceptació, o millor, de la seua implantació. La simbologia franquista s'instaurà de tal manera que no va tenir mai una actitud crítica davant les seues actuacions. D'èxa manera, el 6 de novembre de 1939, l'Ajuntament de Cullera *acordava* (...) *comprar dos banderas grandes y 100 medallas del movimiento para los empleados municipales*. AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. Als vencedors no els importava mínimament l'aprovació de les seues idees, donaven per descomptat que era així, i en cas de no estar els seus desitjos, ho consideraven simplement com a *legítimo derecho de conquista* i així es comportaven. Per exemple, el dia 3 d'abril de 1940, el guàrdia Ricardo Muñoz va multar a Julià Alemany per saludar amb el braç esquerre quan s'interpretava l'himne nacional. El mateix dia, José Aparisi, *paisano* (sic) denuncià Vicente Furió Pastor per no saludar quan sonaren les notes. També aquell dia, va estar denunciat José Palomares per burla. Aquell dia nefast, Emilio Aparisi, germà de l'anterior, denuncià Romualdo Gimeno per *estar sentado a el* (sic) *himno y cubierto con la boina*. El 9 d'abril de 1940, José Aparisi denuncià a Emilio Piris Beltrán *por no saludar cuando tocaban el himno nacional en la feria y además con la gorra puesta*. Idem. Llibre Registre de Denúncies. Llibre 1753. pp. 98-102. Aquesta mena de *dret de pernada* va estar una constant.

L'altre àmbit d'acció de la imatgeria franquista va estar el record dels seus màrtirs per tal detenir un pretext amb el qual no arribar mai a la concòrdia amb els vençuts, o almenys que ni tan sols hi haguera la possibilitat d'arribar a la situació - a més d'esmerar-se en la repressió. Els vencedors desplegaren prou esforços en aquest aspecte. Moltes vegades ho van fer de manera més estrafolària que altra cosa,⁷⁹⁴ però cert és que l'empeny desplegat va estar a l'altura de les circumstàncies en la propaganda maxaona que allunyava cada vegada més una hipotètica reconciliació nacional. L'espectacle de conducció de taüts cap els cementiris de les diverses poblacions riberenques amb desfilades incloses va estar una constant als primers moments del franquisme⁷⁹⁵ encara que no exempta de problemes,⁷⁹⁶ com ara la salubritat necessària per al canvi dels cossos,⁷⁹⁷ l'escassetat de níxols disponibles mentre s'erigia el panteó corresponent,⁷⁹⁸ les contrarietats,⁷⁹⁹ l'escassa rapidesa de l'operació,⁸⁰⁰ etc.

L'aposta per la propaganda que va fer el règim no va significar cap trencadósques. Ans al contrari, per tal d'adequar la realitat o la ficció als seus desitjos, no dubtaren mai en tergiversar un passat per acoblar-lo o adequar-lo al seu present.

3.9.- Aspiracions faraòniques i realitat econòmica als consistoris franquistes

La disposició dels consistoris a demostrar el seu record als seus màrtirs no impedié que les seues aspiracions no sempre anar en companya des per la total decisió de mampendre l'obra sobretot per les disponibilitats crematístiques dels Ajuntaments, unes vegades, i perquè el pas del temps no jugava massa a favor del projecte original, en altres. Va estar el cas de la construcció del panteó a Cullera, idea llançada pel gestor Serra, el 4 de maig de 1939, demanant la perpetuació de la

- 794.- De vegades, l'èmfasi que hi posaven els vencedors va estar tan acusada que van caure en la tremenda errada d'apuntar els seus màrtirs en més d'una llosa de *caídos por Dios y por España*, a més d'incloure a persones vives. Cfr. COLOMINES i COMPANYYS, A. op. cit. p. 140.
- 795.- Així, el 17 de desembre de 1939 es va produir l'arribada i conducció dels cadavers al cementiri de Cullera. AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p. Anteriorment, ja el 9 d'abril, va realitzar-se un acte de condol per les víctimes de la localitat. Idem.
- 796.- El dia 20 de juny de 1939, el Vicari General de l'Arquebisbat de València, Pedro Tomás y Montañana, autoritzava la llicència per al trasllat de les restes de Tomás i Ramón Mulet Hermandis i José Sarrió Tamarit, a instàncies del rector d'Albalat, que va mediar a nom de Diego Sarrió Tamarit, germà del José i gestor falangista d'Albalat. AMA. II. 1203. Per altra banda, les dificultats derivades de la contesa també hi van fer la seua aparició. D'eixa manera, a Cullera, la gestora debatí per tal de procedir a la reconstrucció de les tàpies del cementiri per a separar el civil del catòlic i que van estar derruïdes durant la guerra, però el rector va intervenir el 2 de febrer de 1940, al·ludint que hi havien catòlics soterrats a la part civil i es deuria trobar una altra solució. El que no sabem és quina sortida va donar-se al problema. AHMC. LRAAP. Llibre 99. ss nº/p. Per altra banda, també van donar-se friccions amb el clergat local per invasió de funcions. Així, el dia 5 de febrer de 1940, el rector de l'església dels Sants Joans, de Cullera, es dirigia a l'Ajuntament per tal de comunicar que al Cementiri Catòlic de Cullera no es complien les disposicions vigents sobre soterraments, doncs alguns s'efectuaven sense avisar-lo i per tant sense la seua autorització. L'arrel del problema calia cercar-la en les disposicions de l'Ajuntament per tal de no interferir la seua estratègia pel que respecta a la concentració dels caiguts. El rector recordava la llei del 20 de desembre de 1939 relativa als cementiris catòlics que al seu article quart assenyala que la jurisdicció dels cementiris corresponia a l'autoritat eclesiàstica. Idem. Capsa 107.
- 797.- Abans de procedir a canviar d'habitade un cadàver, l'Inspector Municipal de Sanitat havia d'extedir un certificat per tal d'afirmar que l'estat en que es trobaven les restes no suposaven un perill per a la salut pública. Va estar el cas del trasllat del cadàver d'Eduardo Sarrió Tamarit, des del cementiri d'Algemés fins a l'Albalat, el dia 21 de juny de 1939. AMA. II. 1203.
- 798.- La gestora de Cullera comunicava l'11 de maig de 1939, que durant la guerra moltes persones van adquirir níxols del cementiri per tal d'invertir uns diners -els *rojos*- sense valor, a l'espera de beneficiar-se amb la seua revalorització. Per això l'escaseta de níxols comportava que aquestos foren adquirits a uns preus altíssims. La gestora va declarar anualment les adquisicions. En la mateixa sessió, el gestor Grau Bolufer demanava la cessió d'un níxol doble per a la vidua de Lorenzo Grau i el seu fill pregant als familiars de les víctimes del *periodo rojo* que els inhumaren on a senyalara l'Ajuntament mentre es construïa el panteó corresponent. També s'autoritzava a Joaquín Peiró Cabanilles a desocupar el níxol 108 per a traslladar les restes a un altre de la seua propietat per tal de traspassar-lo després al panteó, el dia 17 d'agost de 1939. AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. Més endavant seguirem la pista de la construcció del panteó a Cullera.
- 799.- Al mateix temps que *Se ordena a todo el pueblo* i engalanar de lut finestres i balcons, etc. el 16 de desembre de 1939. Idem. es castigava els contraventors de les ordres. Així, el 16 de maig de 1943 es va multar a la cullerenga Milagros Pons Simó, per (...) *además de no poner colgaduras al paso de la procesión, tenía e balcón ocupado de ropa para secar, lo que llamó la atención de cuantas personas comparecian al acto*. Idem. Capsa 726.
- 800.- L'onze de març de 1943 es comunicava a la gestora cullerenga que (...) *el cadáver de Feliciano Colom Pastor estuvo enterrado en el cementerio municipal, hasta hace unos meses, que fueron extraídos los restos y colocados en el osario general*. Idem. Capsa 797.

memòria dels caiguts d'alguna manera, mitjançant una làpida amb els noms o un monument.⁸⁰¹

Va seguir la demanda de la construcció del panteó, per a la qual cosa s'obrí una subscripció per tal de recaptar fons que permetrien la seua erecció, malgrat que la idea no va tenir excessiu ressò,⁸⁰² ni tampoc altres elucubracions que es realitzaren per tal d'aconseguir els fons necessaris⁸⁰³ i finalment van decidir-se a dur el projecte endavant,⁸⁰⁴ però no va trobar-se constructor que acceptara l'oferta del consistori.⁸⁰⁵ El projecte, així, navegà entre dues aigües: fer un panteó (...) *pobre y ridículo (...) a este paso y aunque se retrase en su construcción debe ser digno de los que dieron su vida por Dios y por la Patria*,⁸⁰⁶ o, continuant com fins aleshores, **doncs** (...) *el lamentable estado de la suscripción (...) obligava a posposar eternament la seua construcció.*

L'*impasse* no era impediment per tal que la gestora continuara insistint en la seua manera de fer les coses, i malgrat la constància d'alguns components del consistori,⁸⁰⁷ els elements tampoc no ajudaven massa,⁸⁰⁸ el que va fer cercar solucions alienes a les experimentades fins aleshores. Així, el 27 de febrer de 1943, el Governador Civil s'oferia a traslladar els cadàvers de les 9 carmelites (...) *que fueron asesinadas por los marxistas* (sic) (...), a condició de que l'Ajuntament facilitara el panteó corresponent. La resposta de la gestora va estar habilitar els fons existents de la subscripció per al monument als caiguts, paralitzat completament encara, per a construir el panteó al solar del cementiri propietat de l'asil⁸⁰⁹ Però tampoc va estar la solució desitjada. D'eixa manera, l'1 d'agost de 1945, la corporació acordava que l'arquitecte municipal, Julián Ferrando Ortells, redactara un projecte per al monument, però aleshores ja no es pensava en un panteó ni en el lloc escollit al principi sinó a una explanada del castell o al jardí (...) *que ha construirse* (...) a l'entrada del poble.⁸¹⁰ És clar que aquestes ànsies de grandiositat no ajudaren mai el règim. El monument acabà erigint-se a la plaça de la Sal i amb unes dimensions minúscules i el projecte del panteó quedà decididament en una elucubració més.⁸¹¹ Els falangistes cullerencs van tenir de conformar-se amb la clàssica creu col·locada a la façana de l'església i amb alguns accésos,⁸¹² a més de celebrar les efemèrides escaients.⁸¹³ No van disfrutar d'una *Cruz de los Caídos* a escala com desitjaven.⁸¹⁴

-
- 801.- Idem. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. Va erigir-se un monument a la plaça de la Sal. Altres gestors no van dubtar tant ni van escatimar d'eixa manera els diners. Així, a Sueca la corporació va enfilat el problema de manera més directa. El 2 de desembre de 1942, l'Ajuntament donava 20.000 pts per tal de contribuir a la construcció d'un monument (...) *a los caídos para perpetuar el recuerdo de aquellos que lo dieron todo por nuestros ideales*. AHMS. LRAAP. Llibre 1942-1945
- 802.- El dia 19 de desembre de 1939, el gestor Francisco Grau demanava l'activació de la subscripció donat que pràcticament no havien fons. AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p.
- 803.- El 26 de febrer de 1940, a proposta del gestor, Guillermo Grau, s'acordà sol·licitar al Governador Civil el gravament d'una pesseta a les noves cartilles de racionament, que eren pròximes a estar repartides, per tal de destinar la recaptació addicional a la subscripció del panteó. AHMC. LRAAP. Llibre 99. ss nº/p. El cert és que els diners van estar destinats al monument dels caiguts. Idem.
- 804.- El 2 de març de 1940, i amb la proximitat del primer aniversari de la *liberación*, la gestora encarregà al perit aparellador un esbòs del panteó. Idem.
- 805.- Era veritablement feixuca, com es pot comprovar a la sessió del 16 de desembre de 1940. Idem.
- 806.- Idem. 6 de febrer de 1941.
- 807.- El 13 de març de 1941, el gestor Costa demanava l'acceleració de la construcció. Idem. Llibre 100.
- 808.- El propi Costa assenyalaria el dia 9 d'octubre de 1941 que els darrers rebuts havien ocasionat danys al cementiri, sobretot al panteó, que es trobava per a reconstruir el poc que s'havia fet. Idem.
- 809.- Idem. Llibre 101.
- 810.- Idem. Llibre 104.
- 811.- El 24 de març de 1948, Guillermo Grau Grau, delegat local d'ex-captus, envià una instància proposant que els fons recaudats per a la construcció del panteó s'ingressaren en la capsa municipal per tal d'atorgar carta de pagament dels nòxols que ocupaven els seus màrtirs. D'eixa forma els familiars es veurien lliures de les càrrecues. La proposta va acceptar-se per unanimitat ja que (...) *no habiéndose construido el panteón proyectado* (...). Els gestors es derembaratzaven d'un pes que els havia acompanyat durant prop de deu anys. Idem. Llibre 106. ss nº/p.
- 812.- El 20 de desembre de 1940 es descobria una placa a la casa on va viure el *màrtir por Dios y por España*, Antonio Renart Martí. Idem. Llibre 99. El 26 de maig de 1943, el gestor Bertomeu demanava la inhumació de les restes del rector Antonio Renart Martí a l'església del castell i dedicar-li un carrer. Idem.
- 813.- El 16 de desembre de 1939 es va fer un homenatge a les seues víctimes de Cullera. Idem. LRB. Llibre 938. (...) *Muestren luto en los balcones. No debe quedar ninguna casa sin el recuerdo de nuestros gloriosos mártires*. Ibídem. L'efemèride no va tenir un dia concret de celebració. En 1942 es va situar el 29 d'octubre. Idem. A Sueca se celebrava per la tardor. Així, van realitzar-se els funerals el dia 10 de març de 1944. *Las Provincias*

3.10.- L'aniquilament de la intimitat

També els àmbits de la vida privada van estar invadits immediatament. El 4 d'abril a un ban s'ordenava què (...). *La correspondència que se deposita en el buzón de Correos se depositará (sic) abierta.*⁸¹⁵

La contundència de les primeres mesures preses pels vencedors, el rigor en que feien recordar el seu compliment, l'evidència de l'aniquilació de l'etapa republicana i l'adjacent de la guerra; la persecució arbitrària de tot tipus de persones -de la qual cosa parlarem en l'apartat corresponent a la repressió franquista-, amb responsabilitat política i/o penal, o no, independentment de la solidesa de la base sobre la qual es realitzava l'encartament dels individus; unit a la cataracta de disposicions, parafernàlia pseudofeixista, impunitat amb que es menejaven els nous amos, parades militars, processos, predomini avasallador del catolicisme sobre les particularitats humanes o grupals, a més d'un llarg etcètera; dissenyaren tot un veritable control social per part dels vencedors, sempre amb la violència, tant física com psíquica -entesa sempre com a represàlia- com a denominador comú de les seues actuacions públiques.

El règim, encara i que parlem dels seus inicis, sempre es mostraria amb una idea fixa: l'assumpció de l'enemic a l'identificar-lo amb l'antítesi de tot aspecte, manifestació o qualsevol element no alineat amb ell; i tot això mostrant-se sempre com a no responsable davant l'opinió pública. Per això, la frontera entre règim i antirègim hi era molt clara: amb ell o contra ell, creant una relació irreconciliable entre ambdues amb un únic camí: la repressió unilínia i la negació d'un espai de ningú. O, el que resulta el mateix, el llenguatge pseudofeixista dels vencedors insistia des de la seua fundació en la supressió de la lluita de classes, però en realitat aquest element el portaren a les últimes conseqüències i el que suprimiren va estar qualsevol tipus d'oposició.⁸¹⁶

Aquest paradigma va fer que el règim reaccionara amb brutalitat davant qualsevol situació que no poguera dominar, dirigir, interpretar o entendre. Tampoc no els vencedors demostraren la mínima magnanimitat. Ans al contrari -i com veurem més endavant-, aprofitaren la pau per tal d'atomitzar els seus enemics reals o imaginaris sense contemplacions.

La postura, recolzada en el constant esforç per donar a l'Estat el monopoli de la violència, va estar fins i tot assumida pel dergat, que mai no va mostrar cap tipus de dubte: l'arquebisbe de València declarà que *España ha luchado y ha vencido.*⁸¹⁷ I el mateix Pontífex afirmava què *España ha salvado una vez más el orden cristiano.*⁸¹⁸ No debades la premsa

Altra qüestió era el pes pesat de la imatgeria falangista, José Antonio, cada 20-N. La primera celebració, en 1939, era anunciada mitjançant un ban que deia: (...). *Commemoración del gran profeta (sic) de Falange. Prohibido salir a trabajar (...).* Idem. També va estar acte de celebració el seu soterrament a l'Escorial 10 dies més tard. Idem. La posició privilegiada de José Antonio a l'esfera mítica del franquisme va estar mantenida al llarg del règim, malgrat que la seua essència anara diluint-se durant el mateix. Per això, a la sessió del 20 de novembre de 1939, l'alcalde ressaltava contradictoriament que (...). *la corporación ya ha hecho acto de presencia en los funerales que se han celebrado esta mañana y que la necesidad de no entorpecer la vida municipal aconseja que se haya efectuado la reunión, pero aconseja que los señores dejen para otro día los asuntos que tengan en cartera y aconseja que se levante la sesión al grito de José Antonio, presente.* Idem. LRAAP. Llibre 938.

814.- La prova de tot aquest desgavell ens la donava Alfredo Grau, pió ajudant al cementiri municipal de Cullera en 1993, data en que va rebre l'ordre de desoterrar els tauts de les monges per tal d'efectuar el seu trasllat, ja que l'ordre va pagar per tal de dur-los a un lloc que Alfredo Grau no recorda. Al moment de traure el primer, i com que la madera ja era prou podrida, va observar que l'osamenta tenia incorporada al lloc que havien ocupat els genitals una reproducció en guix d'un penis. La resta d'esquelets mostrava el mateix afegit. Entrevista realitzada el 19 de juny de 1997. La brutalitat demostrada a la guerra amb les monges no hi va estar reparada en cap moment, el que demostra que els tauts no van estar mai ni substituïts i els seus cosos tampoc no van estar traslladats. És clar que preparar els modes i fer tota la recreació de la violació a les religioses comporta no poques conclusions. De moment volem avançar que ens trobem preparant un article sobre la violència estudiada des del punt de vista de l'escassa espontaneïtat que comporta aquest nou apunt.

815.- AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p.

816.- D'ahí lleis sobre la repressió de la masoneria i el comunisme, de l'1 de març de 1940 (BOE del 2 de març de 1940) o sobe la seguretat de l'Estat, del 29 de març de 1941. BOE de l'11 d'abril de 1941.

817.- *Levante*, 18 de maig de 1939.

apuntava què *El liberalismo, unido a sus últimas consecuencias, el marxismo y el anarquismo lo hemos desterrado para siempre de nuestra patria (...). Bendita sea la hora. Arriba España.*⁸¹⁹ És a dir, la dictonia franquisme-Església no va existir mai donat que la imbricació era completa i anomenar un dels dos contemplava la participació vital de l'altre inclosos intercanviant els factors. Així, per al referèndum de 1947, l'Església espanyola amenaçava amb l'excomunió a aquells que no votaren *consecuentemente*,⁸²⁰ i tot això amb la convivència del Vaticà, que a aquelles altures encara hi recordava la desfeta patida durant la guerra i aleshores es trobava immersa en el nou procés de guerra freda. D'eixa manera, recolzar el règim de Franco significava reforçar la defensa d'Occident mitjançant la *catolicísima España*. Recordem que el propi Pius XII havia beneït el *Caudillo* doncs el Papa (...) *no podrá olvidar el sacrificio de los españoles (...).*⁸²¹

3.11.-Els "altres"

Per tal d'arrodonir la sensació de derrota, altres disposicions aclaridores anaven sortint al llum. El 12 d'abril un ban prohibia la sortida de mobles i ensers de la població sense la corresponent autorització militar.⁸²² A més, i davant el retorn de la immensa majoria d'ex-soldats republicans a les seues llars, el comandant militar de Cullera edità un altre ban que ordenava *a los pertenecientes al diverso ejército (sic) ENEMIGO (sic) deben dirigirse al campo de concentración de prisioneros más cercanos a sus pueblos (sic) (...)*,⁸²³ a banda d'ordenar l'entrega d'armes y explosius.⁸²⁴

El tractament a la tropa derrotada no va estar massa desigual prenent com a referència l'origen del seu apresament. Segons Salvador Borràs i Agustín Tritón, tots els ex-soldats en un moment o altre van estar més o menys molestats, encara que els voluntaris van estar els que més patiren malgrat que no tant com els que van intentar no estar presoners. Aquest darrer va estar el cas d'Enrique Chulio, qui, després de rendir-se al port d'Alacant, va estar reduït al tristament famós *Camp d'Ametllers*, on, a banda de patir fam, va comprovar que poc s'havia d'esperar dels vencedors, donat que va assistir a l'arribada de nombrosos falangistes de tota Espanya per tal d'emportar-se amb ells persones la majoria de les quals mai no arribà al seu destí. El propi Chulio va correr màxim perill i va sortir de la plaça de bous d'Alacant, lloc al que s'emportaren a molta gent per a classificar des del camp d'ametllers, gràcies a la seua astúcia. Malgrat tot mai no pogué respirar tranquil i prompte va estar detingut, jutjat i condemnat a mort.⁸²⁵ O, el que resulta el mateix, qualsevol persona que haguera estat catalogada com a enemiga del règim ja no podia variar el seu estatut tant si tenia intenció de fer-ho com si no.

Això és el que volia dir la premsa quan afirmava que *Dentro de la hermandad fundamental del nuevo estado no hay castas ni privilegios. Justicia para todos; justicia para los que obraron bien y justicia generosa de padre para los equivocados,*

818.- Idem. 19 de maig de 1939.

819.- Idem. 23 d'abril de 1939.

820.- La Pastoral de l'arquebisbe de Toledo, Plá y Deniel a l'acabar la II Guerra Mundial venia a dir que passaria el que passaria l'Església hi era al costat del franquisme. *Ecclesia*, núm. 217. 8 de setembre de 1945. Pres de GARCIA NIETO, M. C. i DONEZAR, J. M. *Bases documentales de la España Contemporánea. Vol. 9. La España de Franco. 1939-1973*. p. 199-210. La llei del referèndum, aprovada el 22 d'octubre de 1945, per la seua part, no venia a introduir grans canvis ni possibilitats dels mateixos. BOE, 24 d'octubre de 1945.

821.- Idem. 13 de juny de 1939

822.- AHMC. LRB. Llibre 938.

823.- Idem. El coronel del servei d'ocupació d'Almussafes, comunicava que (...) *todos cuantos han pertenecido al ejército rojo y han marchado a pueblos sin haber pasado por campos de concentración para su clasificación o que no tengan documentos que lo justifiquen marcharán a sus lugares de residencia en julio de 1936 quedando e libertad a menos que sean oficiales, abstengan (sic) significación política o sean responsables de delitos (...). Por Guardia Civil o alcalde se llenará ficha clasificadora que se enviará de antemano (?) extendiéndola duplicada y dando certificación al alcalde de FET y comandante puesto Guardia Civil más cercano. Estos individuos no cambiarán de residencia, los responsables de delitos quedarán detenidos (...).* AHMA. Llibre Correspondència. En avant, LC. nº 29 ss nº/p. Un ban del 8 de maig de 1939 repetiria l'ordre de presentació d'antics soldats de l'Exèrcit Republicà. AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p.

824.- Idem. Bans de 29 de març y 12 d'abril de 1939.

825.- Cfr. CALZADO ALDARÍA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Un silencio extenso. El franquismo a la Ribera-Baixa*. Diputació de València. Centre d'Estudis d'Història Local. València, 1995. pp. 49 i ss.

para los que olvidaron su condición y naturaleza.826 A banda d'estar tota una declaració de principis que deixarem per a més avant, el règim mostrava una nova faceta: el paternalisme **autoritari**.827

El franquisme tampoc no anava a deixar fissures per tal que poguera ressorgir o reorganitzar-se una veritable oposició. Així, el Governador Civil, en telegrama del dia 25 de juliol, prohibia qualsevol tipus de reunió o manifestació ni conferència sense la seua autorització,828 sense oblidar tot tipus de control,829 i actuació per tal de conduir la vida pública i privada. Aleshores, s'instaurà un horari màxim per a les tavernes i bars i cafès.830

Si la propaganda oficial era obstinadament repetitiva,831 també ho eren les prohibicions, i cada cert temps el règim es veia obligat a recordar-ho, d'ací la reedició de certs bans, com ara el de la prohibició de la circulació per la nit832 o el de la prohibició de creuar el riu.833 I, com no, el fort desig de controlar la vida més íntima de les persones també hi era present. El 20 de juliol de 1939 apareixia un ban explicant l'ordre de sol·licitar la nul·lilitat de noms exòtics o extravagants inscrits als registres civils (...) *durante la dominación roja* (...). Es donava de plaç fins el dia següent. De no fer-se efectiva la comparecència s'avisava que es posaria *el nombre del santo del día de su nacimiento o el de su inscripción, el que mejor le cuadre*.834

Aquest moviment agobiant que li donava sensació d'omnipresència al règim contrastava, o s'emfatitzava, millor; amb l'espectacle dels vençuts, traslladats com si foren ramat,835 o amb el tractament a les víctimes de la guerra no assimilades pels

826.- *Levante*. 17 d'abril de 1939.

827.- Recordem que l'1 de maig de 1941, la premsa del *Movimiento* quedà exenta de la censura per ordre d'Antonio Tovar. BOE, 4 de maig de 1941.

828.- Encara y que sembla que el seu sentit anava més encaminat a controlar les contínues demostracions de força falangistes que altra cosa. Es pretenia donar la sensació de profunda harmonia. AMA. II. 1203.

829.- Des del mercat, en un principi alegant que així es controlaria l'estraperlo, però en realitat el que es pretenia hi era articular un control estomacal sobre una població famolenta que va veure com a mesura que passava el temps, el racionament era més feble. I això tractant-se d'una comarca agrària. Qui escriu aquestes línies ha sentit a sa mare dir contínuament que veritable fam no es passà en guerra, la fam *va vindre quan va acabar-se*. Ja el dia 31 de març de 1939, un ban prohibia tallar nyonya, per la raó que (...) *pronto se solventará este servicio* (...). AHMC. LRB. Llibre 938 ss nº/p. Els articles de primera necessitat hi eren absents i a més es pretenia un control estatal sobre ells. Així, el 10 de maig de 1939 es prohibia la venda de creilla i l'entrega del blat. Idem. També es procedia a la incautació de bitllets i plata, l'11 de maig de 1939. Idem. No cal dir que la plata no va sortir, però la moneda *roja* no era tolerable, per això s'insistia en la seua entrega a un altre ban del 20 del mes següent, també recordant l'entrega de la collita de blat. Idem. A més de l'entrega d'adobs el 7 d'abril de 1939. Idem.

830.- Coincidint amb l'estació estiuenca s'instaurà un horari fins a la 23 hores les primeres, i fins la 1 de la matinada la resta. AHMC. LRB. Llibre 938. 20 de juliol de 1939, a més de prohibir el consum de begudes alquòliques des d'eixa hora. Idem. Sobre la nova conjuntura dels governadors civils, cfr. DEL MORAL, J. M. *La provincia y el gobernador civil*. Nuevo Horizonte. Madrid, 1961. Del mateix autor, "La vida local vista desde el gobernador civil". A AAVV. *Problemas políticos de la vida local*. Instituto de Estudios Políticos. Madrid, 1961. HERRERO TEJEDOR, F. "La figura del gobernador civil y jefe provincial del Movimiento". A *Nuevo Horizonte*. Madrid, 1962. ORTIZ HERAS, M. "El liderazgo de los Gobiernos Civiles como institución básica de la Administración Provincial". A *Actes del II Encuentro de Investigadores del Franquismo*. Alacant, 1995. Vol. II. pp. 181-187. CALVO VICENTE, C. "Los Gobernadores civiles de Guipuzcoa durante el primer franquismo". A *Actes del Congreso Internacional el régimen de Franco*. UNED. Madrid, 1993. Vol. II. pp. 19-27. NICOLAS, E. "Los Gobiernos Civiles en el franquismo: la vuelta a la tradición conservadora en Murcia. (1939-1945)". Idem. pp. 135-149.

831.- Ja hem apuntat que es va viure una eclosió de festes religioses. A aquestes s'havia d'afegir altre bon nombre de caire apostòlic per al règim. D'eixa manera no podia faltar la commemoració de l'aniversari de la sublevació: (...) *queda absolutamente prohibido salir a trabajar* (...); la festa de la *liberación*, o la *Fiesta del Caudillo*, o la de la *Raza*, *La Independència*, etc. Idem.

832.- Idem. 28 de març de 1939. Idem. 10 de juliol de 1939. Idem. 28 de març de 1940.

833.- El 17 de juny de 1940 no podia travessar-se sense l'autorització del Sindicat de Recs. La raó era clara: havia molta fam y controlant el pas del Xúquer s'evitaven molts robatoris. Idem. El ban va estar repetit una setmana més tard. Idem. Tots els anys va reeditar-se, fins a 1946. Els problemes que comportà això són evidents. L'11 de maig de 1944, Juan Bertomeu Femenia, va estar multat per travessar el riu amb una embarcació. Anava a plantar pimèntons. Idem. Capsa 727.

834.- Idem.

835.- Cfr. sol·licitat de trasllat de presos de l'1 de juliol a Albalat. AMA. II. 1203. Els vencedors no repararen en esforços per tal de controlar els vençuts. Ja el 2 d'abril, l'Ajuntament d'Almussafes rebia un telegrama de falangistes de Tarancón que deia: (...) *presentados prisioneros. Envie urgentemente informes*. AHMA. LC. Llibre 29. ss nº/p. Els franquistes van presentar una marcada precocitat per tal de prepara i desenvolupar la

vençuts, és a dir, els antics refugiats, les restes d'aquella població afegida que no havia tomat als seus punts d'origen. Mitjançant un edicte del dia 22 de juny de 1940, l'alcalde cullerenc, Juan Guardiola Murillo, ordenava a aquestes persones que aportaren proves de treball, residència, etc. avalades per (...) *dos personas que respondan de su conducta y de la de sus familiares*.⁸³⁶ El control asfixiant de la població va estar una arma més del règim.

3.12.- Remodelació o deconstrucció?

La liquidació total del període anterior es completà amb les incautacions de les anteriors entitats polítiques,⁸³⁷ i encara que membres d'aquestes -com veurem al capítol del mimetisme polític- passaren a formar part del nou organigrama falangista, el cert és que no podem parlar en cap moment d'intents d'incorporació o assimilació. La *nueva España* no ho intentà mai, ja ho hem dit. El màxim que va fer és presentar-se com a redemptor encara que amb uns mètodes més propis de creuada albigense que altra cosa. Es tractava d'acabar per sempre amb qualsevol vestigi d'un passat que atemorí els poderosos per la possibilitat de desfer l'ordre establert. Així, des del mateix moment del seu triomf, s'incautaren dels bens de partits polítics i sindicals,⁸³⁸ a més de fer també els reajustaments corresponents a les entitats econòmiques de la comarca, on destaca el cas del Sindicat Arroser d'Albalat, quan l'11 d'agost de 1939, el cap d'inspecció del comitè directiu de la Federació Sindical d'Agricultors Arrossers d'Espanya, Juan M. Albert, ordenava la reorganització del Sindicat anomenant als components anteriors al 18 de juliol de 1936, el mateix que els funcionaris (...) *que sean afectas al Glorioso Movimiento Nacional* (...), per la qual cosa demanava informes de tots ells.⁸³⁹ El Sindicat va tornar a constituir-se quasi íntegrament donat que a excepció de l'auxiliar de secretaria, Ernesto Climent Sarrió, *asesinado por los rojos en 1936*", tots van reincorporar-se als seus llocs d'origen.⁸⁴⁰

La Cambra Agrària de Sueca es va reinstaurar totalment amb els elements anteriors al 18 de juliol de 1936, sense cap alteració al seu organigrama, donat que tots els seus membres eren (...) *personas de orden y totalmente afectas a nuestro Glorioso Movimiento Nacional*. (...), l'1 de gener de 1940.⁸⁴¹

seua revenja. A les primeres setmanes hi ha una veritable catarata de demandes d'informes. a la que els falangistes locals responien encantats. Així, el 15 d'abril de 1939, ja es comunicava a Julián Tomás Baldoví, Enrique Blay Calatayud, Vicente López Sales, Enrique Calatayud Gea, Luis Pedrós Manzano, més dos més ilegibles com a oficials de l'exercit *república (...) para que se presenten en el campo de concentración de Manuel Iden*.

836.- AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p.

178 - Ja hem vist que el 28 de juliol de 1939 es suprimiren les Associacions recreatives.

838.- *En general, liberada esta ciudad sin presencia de fuerza, y solo por la voluntad de los Nacionalistas (sic) que existían en la población, los partidos políticos y organizaciones sindicales, dejaron abandonados sus locales, y al arbitrio de quienes quisieron, en los primeros momentos, entrar en ellos y hacer de lo allí existente el uso que les vino en gana: en poder de la Autoridad Nacionalista el gobierno de esta población se procedió (sic) a hacerse cargo de cuanto existía en las citadas entidades (...).* AHMC. Capsa 798. L'informe està datat el 30 de novembre de 1939 donat que (...) *ha sido costoso realizar el inventario (...)*. Ibidem. Malgrat el concepte -sagrat per a ells- de propietat privada a tots els nivells, els falangistes cullerencs no van dirigir així les seues accions: (...) *los muebles que habían* (a la Societat de Pescadors, afecta a la UGT) *fueron entregados a las fuerzas militares que se instalaron en un local de la playa y más tarde al ausentarse aquellos (sic) pasaron a recuperación civil (...)*. Ibidem. Més procedimental sembla estar la incautació a Almussafes, on els bens confiscats es posaren a disposició del Jutjat Especial Delegat i de la Superior Junta Administrativa de Responsabilitats Polítiques mitjançant el delegat d'incautacions, Antonio Benavent Duart -l'alcalde- i assistit pel secretari e Falange, José Grau Llinares. AHMA. 2-10 i 2-11. També Llibre 28. El cas és que la reinstauració de la propietat privada no es va fer sense obstacles: els falangistes cullerencs degueren dirigir-se al jutge municipal -també falangista, clar- el desallotjament de la família del carrabiner Salvador Font Gómez i les del seu gendre y el seu fill d'una casa de la platja. A més d'al·legar que havia estat requisada l'estiu e 1936, assenyalaven que mai no havia pagat res. Per la seua part, el carrabiner y la seua prole contestaven donant llargues. La Falange, recolzada en les institucions, va treure-los per la força. 2 de juliol de 1939. AHMC. Capsa 798. Era estiu i la casa es devia gaudir.

839.- AMA. II. 1203.

840.- El Sindicat restà així: Vocals propietaris: Ricardo Sarrió Montagud, Tomás Rubio Sancho, Alfredo Mulet Claver, Eleuterio Montagud Marí i Pedro Juan Mulet Claver. Vocals suplents: Ramón Fabra Canut, Diego Hernandis Busto, Angel Sarrió Tamarit, Manuel Puchades Martínez i Ernesto Ribera Gozalvo. Secretari: Aturo Collado, deixant a l'espera de cobrir la plaça de l'auxiliar de secretaria. Ibidem. És a dir, significats **conservadors i reaccionaris** locals en una mescolana de falangistes, membres de la DA i dels extingits partits restauracionistes.

841.- AHMS. C. **ambra** Agrària. Llibre d'Actes. ss/acotació. La nova Junta directiva era composta pel president, José Ortells Serrano; vicepresident, Eduardo Beltrán Bruguera; síndics: Salvador Furió Coll, Vicente Palacios Viel José Badía Colomar, Salvador Burguera Burguera, Francisco Palacios

Tampoc no va escapar a aquesta dinàmica altres estaments, com ara la Sèquia Reial del Xúquer de Sollana, on es va constituir la seua Junta directiva el 12 d'abril de 1939 en virtut d'una ordre telegràfica del Governador Civil. S'anomenà president a Juan Bautista Esparza Esparza, i vocals a Francisco Domingo Ibáñez, Teodoro Cañada Gil, Benjamín Soriano Llopis i Bautista Girona Ibor, a més dels que exerciren aquesta funció el 16 de juliol de 1936, encara que momentàniament: Francisco Gastaldo Sanchis, Aurelio Sastre Vendrell, Cristóbal Cañada Gil, Vicente Ortega Esparza, Luis Sastre Sebastiá i José Ribes Belda.⁸⁴²

Altre botí de guerra -de tota manera tradicional patrimoni dels propietaris més rics- va estar la Cambra Agrària i, per extensió, el Sindicat de Policia Rural. A Cullera, per exemple, la Junta va prendre possessió el 30 d'abril de 1939, amb la presidència d'Emilio Vallet Sapiña; vice-president: José Serra Diego, i vocals, Bautista Arlandis Mas, Juan Cabrera Cabrera, José Ferrer Grau, José Colubi Ots, José Ruiz Ferrado, José Fenollar Llopis i Manuel Font Chomet. Com a suplents figuraven Manuel Costa Romaguera, Vicente Llopis Mas, Ignacio Grau Bou, Miguel Ortiz Colomer, Vicente Aragón Renart, Rosendo Vallet Sapiña, Manuel Cabrera Gimeno, Bautista Cruafes Renart i Fernando Diego Grau.⁸⁴³ La majoria, persones que participaren a la llarga dintre de les estructures franquistes, o al menys es trobaren prou còmodes, exactament igual va estar la conformació del Sindicat de Policia Rural de la mateixa població -que precisament eren els mateixos components-, que en la seua primera sessió, celebrada el 15 d'abril de 1939, es va prendre l'acord de colocar una fotografia de Franco front la porta d'entrada de secretaria, a més de suspendre als guardes i a la resta de personal.⁸⁴⁴

3.13.-La moral pública

El nou règim s'abalançà directament sobre les formes morals de la població amb tot un desplegament del que parlarem posteriorment, encara que, en aquests primers moments de la seua existència a la Ribera Baixa, cal mencionar la seua connexió amb actituds lúdiques. I és que, amb l'arribada de l'estiu, les platges començaven a rebre els seus habituals visitants, per això prompte va sorgir una reglamentació a tal efecte. Així, un ban del 6 de juliol de 1939, signat per l'alcalde i el comandant militar de Cullera, feia èmfasi en (...) *deben hacerse desaparecer las antiéticas libertades rayanas en el desnudismo que el extinguido régimen rojo permitía en los establecimientos, balnearios y zonas marítimas (...) se observarán las reglas siguientes: los hombres deberán bañarse con traje completo de baño y cuando se separen (...) para pasear por la orilla albornoz. Segundo: las señoras también se bañarán con bañador completo y llevarán sobrefaldilla hasta las rodillas (...). Los contraventores serán castigados con todo rigor. La fuerza de carabineros observará el cumplimiento.*⁸⁴⁵ Veurem com que

Fabiá i Juan Segarra Ortells. És a dir, un grup de terratinents molt vinculats amb els aparells de dominació caciquil anteriors i que van tenir, com no, una excel·lent rebuda pel règim.

- 842.- Anxiu de la Sèquia Reial del Xúquer de Sollana. En avant, ASRXS. Llibre d'Actes nº 8. ss nº/p. La Junta no es va reunir només que una vegada durant tota la guerra, en desembre de 1936, tractant-se assumptes més bé trivials. Els anomenaments venien a estar tot un catàleg de dretans, terratinents, feixistes nous nats, etc. És a dir, sense sorpreses. A més, la Junta va tenir prou impediments intrínsecs per tal de funcionar, donat que molts dels vocals anomenats presentaven una avançada edat. Així, en la primera reunió, el 23 d'abril de 1939, Francisco Gastaldo presentava la seua dimissió per raons d'edat i d'estat de salut -aquest vocal no va firmar l'acta per total inutilitat física-. El mateix va fer Vicente Ortega España. L'alcalde i president va contestar que ho reconeixia malgrat els ordenats a continuar als llocs fins la propera Junta. Això, sí, Juan Bautista Esparza Eparza designà provisionalment Luis Sastre Sebastián president de la Junta al seu lloc per tal d'atendre uns afers (...) *que requieren de mi atención (...)*. A més s'acordà substituir els dos ancians -el Gastaldo i l'Ortega- per Vicente Llopis Gonzalbo i José Alejo García per a la següent Junta. Idem.
- 843.- AHMC. Cambra Agrària. Volum sense classificar. Actes 1939. ss nº/p. Aquest estament també va estar inútil al llarg de la guerra. De tota manera va mantenir unes reunions més o menys periòdiques, malgrat no tenien cap ressò. La darrera reunió se celebrà el 27 de gener de 1939. Els components es lamentaven de l'absència de mitjans econòmics per tal de funcionar. El més que havien aconseguit en tota la guerra va estar una promesa de pagament per part de les col·lectivitats. Promesa que mai no va estar complida. Idem.
- 844.- AHMC. Anxiu del Sindicat de Policia Rural de Cullera. En avant, ASPRC. Llibre sense classificar. Llibre d'Actes. ss nº/p.
- 845.- AHMC. LRB. Llibre 911. ss nº/p.

l'incòmpliment d'aquestes normes va estar prou sistemàtic i això significà un apreciat botí per als guàrdies municipals, que prompte substituïren els carrabiners en la vigilància. Posteriorment s'habilitaria una zona de banys per a homes, altra per a dones i una altra per a famílies.⁸⁴⁶ La contradicció per tal de salvar les seues pròpies incongruències va estar una altra característica del règim. Per això, tampoc van tenir escrúpols per a presentar com a pròpies algunes consecucions del moment anterior, com ara la inauguració del grup escolar Sant Agustí, a Cullera, el 18 de juliol de 1939, per tal de celebrar el tercer any de l'*Alzamiento*, donat que les seues obres donaren començament en 1935. El mateix pasava amb altres obres com ara les de pavimentació d'alguns carrers, el quarter de la Guàrdia Civil, etc.⁸⁴⁷

El règim, per tal de no perdre els seus arrels militaristes i admiradors de la Itàlia mussoliniana i de l'Alemanya nazi, va adaptar a la seua realitat gran part de l'escenografia bersagliera i hitleriana. Així, va tenir gran debilitat per les parades militars amb la intenció de convertir-les, de passada, en demostracions de masses a més de l'enquadrament de la joventut a imatge i semblança dels seus idols.⁸⁴⁸ El diumenge, 18 de juny de 1940, es desenvolupava a Sueca la primera concentració comarcal de Falange, amb assistència de 5.000 persones, segons els organitzadors, i presidida per Adolfo Rincón de Arellano. L'acte consistí en les paraules de rigor, els crits de costum i una desfilada.⁸⁴⁹ A l'any següent també es realitzava la concentració de voluntaris de la *División Azul*.⁸⁵⁰

Malgrat aquestes pompositats, a les quals el règim va tenir sempre una devoció constant, el franquisme mai va poder amagar els seus aspectes més deplorables: l'exili -tant l'extern-,⁸⁵¹ la delació,⁸⁵² la brutalitat -pariarem a continuació de la repressió- la misèria,⁸⁵³ etc. aspectes que si bé contenien tota una càrrega d'intencionalitats redentives no menys cert resultava que aquestes mai contingueren cap element integrador i menys encara consensuador.

3.14.- La Defensa Passiva. El paper dels municipis i l'endarreriment militar

A Sueca i Cullera hem pogut trobar documentació relativa a l'anomenada *Defensa Passiva*, és a dir instruccions directes als alcaldes per a tenir un comportament efectiu en cas d'invasió enemiga llur antecedent més directe va estar en l'ordre del General en cap de l'Exèrcit de la zona Est de no destruir els refugis existents a les localitats *alliberades* en març de 1939.⁸⁵⁴ Tal vegada, deduïm, doncs no s'explica ni apareix res més a la documentació, la finalitat darrera de l'ordre seria comprovar la seua utilitat o prendre apunts per si arribara el cas. No ho sabem.

846.- *Las Provincias*, 18 de juliol de 1940.

847.- AHMC. LRB. Llibre 938. De tota manera s'avisava que podria ocórrer no estant encara finalitzades.

848.- Així, el 6 de desembre de 1946 es va instituir el Front de Joventuts. BOE, 7 de desembre de 1940.

849.- *Las Provincias*. 20 de febrer de 1940.

850.- Idem. 5 de juliol de 1941.

851.- Una de les constants a l'acabament de la guerra va estar la gran quantitat de cartes adreßades als Ajuntaments en les quals es pregunta per la sort o la situació de familiars. Els emigrants riberencs -també fugits- escrivien des d'Argentina, l'Uruguai, Brasil, Mèxic, França, incloent des d'Estats Units. A més també registrar-se una avalantxa de demandes de certificacions de naixements, la gran majoria segellades als puestos fronterers: Port Vendres, Colliure, Hossegor, Hasparren, Ceret, etc.

852.- *Para los dueños o encargados de establecimientos públicos, como cafés, bares, etc. (...) a partir de esta fecha quedan obligados a darne cuenta (al Gobernador Civil) de quienes sean las personas extrañas (...) o los que celebren conferencias interurbanas e internacionales (...) para entregarlas en la Sección de Orden Público de este gobierno. Las Provincias*. 20 d'abril de 1942.

853.- El ban del 18 de juliol de 1940 era especialment pompós. Al costat de tota la parafernàlia pseudofeixista enaltidora del millor dels moments possibles, apareixia un afegit que marcava clarament la principal característica del règim: *Passen solo por azucar los lactantes con libro de familia*. AHMC. LRB. Llibre 938. ss nº/p.

854.- AHMC. Capsa 798. 16 de maig de 1939.

A les poblacions esmentades trobem un detallat pla que atorgava l'alcalde la facultat de crear una Junta Local de Defensa Passiva, sobre la que recaia organitzar i, en el seu cas, aplicar un pla per a fer front a un hipotètic enemic. La data de constitució de les mateixes, març de 1943, ja ens fa sospitar la inseguretats que es mostrava davant la situació internacional, donat que a ambdós municipis les ordres són clares en parlar de poblacions costaneres. La Junta, com no presidida per l'alcalde, era completada pels caps de Falange, regidors, cap de la Guàrdia Civil i algunes persones procedents de les *forces vives*. La Junta rebia instruccions de les autoritats i elaborava un pla que no podem anomenar original doncs el de Sueca i el de Cullera són exactament igual i només canvia el plànol, com és natural. Per tant, sembla que es proporcionava un model tipus i la Junta acomodava les característiques municipals i prou.⁸⁵⁵

CAPÍTOL IV LA INSTAURACIÓ DEL REGIM FRANQUISTA

4.1.- *Els mitjans*

Junt amb les depuracions, repressió, etc. i de forma inseparable, el franquisme reorganitzà l'aparell administratiu, la vida econòmica i social i imposà les línies mestresses del seu sistema de valors a la globalitat de la societat, independentment de la seua acceptació marcant els paràmetres d'actuació i control

⁸⁵⁵.- Idem. AHMS. Llibres d'Actes de la Junta de Defensa Pasiva. 30 de març de 1943.

social. El caràcter defensiu dels primers moments del règim es transpolà de tal forma que les seues maneres violentes s'afegiren a l'estructuració del nou Estat: es donà la paradoxa que el règim de Franco trobà la unitat en el desmantellament absolut del passat recorrent a formes violentes i, una vegada assentat, va fer partícip inherent a eixa violència en la seua pràctica de poder.

La nova concepció de poder necessitava la progressió geomètrica del seu ideari que, en no trobar elements de creixement, quedà obsoleta. En la seua gestació el règim trobà la dificultat de reinstaurar *l'Espanya Imperial* al temps que conservava i afiançava les estructures capitalistes de propietat de la terra ja que conjugar tots eixos elements desembocà en un discurs cada vegada més enrevessat. La fraseologia franquista partia doncs amb el llast de presentar com a nova la rànica concepció tradicionalista que el falangisme pretenia actualitzar. Així, junt amb els actes de masses i la iconografia discursiva pseudofeixista de Falange, els òrgans del poder franquista eren ocupats pels elements provinents i dominants de la societat tradicional. En definitiva, la realitat principal de la cohesió del nou Estat es basava en una aliança contra-revolucionària amb tot el que d'allò es deriva: la monopolització de l'Estat, la prostració total dels vençuts i el control sobre els indiferents. El règim es convertia en democlasta, validar contra la revolució i *Sentinella d'Occident* posteriorment.

La reorganització estatal va fer imprescindible nomenar noves autoritats, amén que es confongué el procés amb el de desmantellar i destruir les institucions i organismes republicans així com els experiments revolucionaris de la guerra, procés que gravità sobre una apegalosa repressió a la que recorreria davant qualsevol contrarietat per absència d'una completa integració consensuada. En primer lloc promogué un ampli moviment de rectificació que soterrara l'etapa anterior simultàniament a la imposició d'una disciplina social.

4.2.- *La repressió franquista.*

El desenvolupament dels estudis sobre la repressió franquista ha estat important des que els propis investigadors de caire franquista s'interessaren sobre el tema, sens dubte obligats a cercar una justificació que si ja no moral, ni ètica i encara menys històrica vinguera donada per aspectes purament qualitatius -des de *los rojos mataron más y mejor* fins a *hubo un empate técnico*- que pretenia disminuir la responsabilitat i les males consciències dels propis acomodats al règim.⁸⁵⁶ Des d'aleshores, estudis, investigacions i debats s'han intensificat⁸⁵⁷ amb aportacions que desvetllen les particularitats tant de la repressió com de les diferències aplicatives de mètodes vàlids per al seu estudi.⁸⁵⁸

⁸⁵⁶.- El debat es troba a REIG TAPIA, A. op. cit.

⁸⁵⁷.- Per a un estat bibliogràfic de la qüestió, cfr. GOMEZ RODA, J. A. "Investigacions recents sobre el règim i la societat del primer franquisme". En *Afers. Fulls de recerca i pensament*, nº 25. Catarroja, 1996. pp. 675-699.

⁸⁵⁸.- Un intent globalitzador per a entendre el procés violent a les comarques valencianes a CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características y desarrollo*. op. cit..

El càlcul erroni que van fer moltes persones sobre el que passaria a l'acabar la guerra, quedà reflectit a la premsa, que ressenyava diàriament detencions, ordres de busca i captura, execucions sumàries i l'alliberament de presoners dels camps de concentració.⁸⁵⁹ Anecdòticament aquesta última informació es publicà durant tota una setmana amb la particularitat que els noms dels presos alliberats romangueren invariables al llarg d'aquells dies.⁸⁶⁰ Per altra banda, i com a contrapartida, un tal Rafael Sánchez Mazas donava les gràcies a totes les persones que el felicitaren pel seu alliberament.⁸⁶¹

Altres vegades s'alimentaven falses esperances per al sector poblacional que pensava que el final de la guerra no estaria més que un reordenament profund però no sagnant. El 17 d'abril de 1939 es podia llegir a la premsa: *Ni odios ni afanes de venganza (...). No temas pues por tus errores anteriores si aún te emocionas ante la bandera nacional y te sientes capaz de hacer tuyas nuestras consignas (...) no nos asusta aunque condenemos los procedimientos (...).*⁸⁶² Comunicacions com les aparegudes al diari el 25 d'abril tranquil·litzaven a aquelles persones que no estaven assegures del que passava realment: *Ahora que hemos ganado la guerra, por la victoria empieza para nosotros la lucha por la reconstrucción para la paz.*⁸⁶³ El cert era que les auditories de guerra treballaven a tota màquina.

Mentre, la misèria, quan no la fam, s'apoderà de la població: en el mes de maig de 1939, Cullera hagué de ser assistida amb queviures procedents de l'Auxili Social davant la manca d'aliments,⁸⁶⁴ i les perspectives davant la propera collita d'arròs no eren molt falagueres: (...) *estado deplorable de las tierras, con reducción de 3.200 hectáreas; sin existencias de abono de que pudieran disponer los agricultores; estos sin dinero para atender a cuantiosos gastos de cultivo; las semillas, muy agotadas en proceso de degeneración*⁸⁶⁵

Tal vegada aquesta estaria la preocupació fonamental a l'antiga reraguarda, de no estar un nou fenomen, el de la repressió, que venia a alterar a la ja esgotada població riberenca. I és que els vencedors, malgrat la potència de la cinquena columna, es trobaren amb una població majoritàriament indiferent quan no hostil i que ja a l'entrada de les tropes d'ocupació protagonitzà alguns incidents a Albalat, Cullera i Sueca, quan algunes persones insultaren els soldats -van increpar-los amb termes com *más vale que estén barriando sus casas*, iniciant-se a continuació una brutal baralla que donà un saldo de quatre dones i un home detinguts, a banda de rebre tots ells una pallissa. Era un avanç del que s'acostava. El mateix va ocórrer amb dos ex-cenetistes cullerencs que intentaren sabotejar un míting de la CNS, o el d'una dona albalatenca que, recriminada per no rendir honor a la bandera, contestà que amb ella es faria una falda.⁸⁶⁶

També es registraren atemptats contra la iconografia franquista en ser llançat el bust de Franco al terra des del seu pedestal a Albalat.⁸⁶⁷ Així, el nou règim iniciava un procés violent la finalitat última del qual era la supressió de qualsevol oposició o rebuig. L'eliminació física o pública de tot allò que fera referència a un passat immediat i les connotacions d'una alteració de l'ordre social tradicional, significà la supressió tant dels enemics directes com de la possibilitat d'un retorn als temps en què allò havia estat possible, a l'hora de crear un precedent terrible: el recurs a la repressió com a element vertebrador de

859.- Levante informava l'1 de Juny de 1939 de l'alliberament de tres presoners naturals de Cullera, i dos de Sueca. Chulio recorda la seua experiència en el camp dels atmetlers d'Albàtera: (...) *Tres dies estagerem (sic). Ho guardaven els italians de la Divisió Littorio. Alló era un camp desqueletos (sic). Mos (sic) menjaven les fulles dels ametlers. Ens portarem a la plaça de bous. Erem unes 8.000 persones. Res de menjar. Moriren alguns. Dotze dies estagerem i donaren l'ordre de que tots els que estageren compresos entre vint i trenta anys que formaren. Ixiren (sic) 1.000. Molts no ixien (sic) porque tenien por porque tots els dies venien dels pobles i se'ls càrecaven (sic). Els picaven enseguida (sic) (...).*

860.- Per exemple, des del 30 de maig de 1939, Levante anuncia la sortida del cam de concentració -no assenyala quin- de Macario Sapiña Sapiña, de Cullera, i Vicente Martí Orts, Salvador March Riera i Francisco Alandete Gabarrell, de Sueca.

861.- Idem. 23 d'abril de 1939.

862.- Idem.

863.- Idem. 25 d'abril de 1939.

864.- Idem. 10 de maig de 1939.

865.- BELTRAN i FOS, E. *La problemática del arroz en el País Valencià*. Conselleria de Treball del País Valencià, València, 1980, p. 29.

866.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. pp. 89-93.

867.- Fitxes del TRP de Sueca. AHMS.

les relacions entre el règim i els que no tenien lloc al mateix, bé per assumptió de la situació bé per la negativa absoluta dels vencedors en arribar a qualsevol tipus de concessió donat que la lluita de classes s'havia dirimit a una guerra i no cabia res per als vençuts, l'únic permisible va estar la prostració, això sí, però sense contrapartides i a condició de deixar en les mans dels amos la seua sort. El resultat fou una nova societat cimentada en les presons, la brutalitat i els cementiris.⁸⁶⁸

L'ambient repressiu quedà reflectit en la premsa: exaltació, repetida fins la societat de les víctimes de la violència política durant la guerra,⁸⁶⁹ detencions, processos judicials, execucions, etc. encara que aparegueren també les tortures, com recorda Enrique Chulio: *no em mataren a palos porque no pogueren*. La vida quotidiana es veia acompanyada per la natural inquietud entre els familiars d'aquells que anaven sent detinguts: (...) *¿A quién le tocará esta noche? Cuando se hace de día alguien viene a decirnos que es el vecino tal, o cual, que lo han detenido. Cada día detenciones, más y más detenciones, la cárcel (debajo del Hospital) ya estaba llena; un molino de arroz que está muy cerca también está repleto de hombres de la comarca (...)*.⁸⁷⁰

La repressió franquista s'organitzà mitjançant les Columnes d'Ordre i Policia d'Ocupació per a emprendre accions d'Auditories de Guerra de l'Exèrcit d'Ocupació, amb la funció fonamental de controlar militarment les poblacions i exercir les operacions *judicials* contra aquells elements que foren susceptibles de delictes segons el Codi Militar (aplicable a tota la població). La competència d'aquestes actuacions recaigué en el Tribunal de Responsabilitats Polítiques⁸⁷¹ que es vertebrà en els diferents partits judicials, que per a la Ribera Baixa fou fixat a Sueca⁸⁷² plasman-se en execucions i enviant persones a la presó, com reflecteix el testimoni d'Alfred Benito: *anaren (els cinquenacolumnistes) a Albaterra a per tots els del poble i els portaren en una camionada i els tancaren en l'Ensenyança*⁸⁷³ i d'allí a Sueca.

La immediatesa en la repressió explica l'alta incidència d'execucions realitzades per part d'elements particulars, motivades per venjances personals o actuacions paramilitars, que no trobaren contestació en cap investigació, el que equival a dir que s'efectuaren amb l'assensuament dels comandaments militars i la resta de forces d'ordre públic.⁸⁷⁴

En aquest aspecte és on es pot realitzar un paral·lelisme amb la repressió anterior. La violència política desencadenada en la contesa responia a grups incontrolats en gran part dels casos, mentre que la repressió franquista arribà

-
- 868.- Vegeu FONTANA, J. "Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del Franquismo", En *España bajo el franquismo*. Crítica. Barcelona, 1986. pp. 9-38.
- JULIÁ, S. (ed.) *Violencia política en la España del S. XX*. Taurus. Madrid, 2.000.
- CHAVES PALACIOS, J. "La represión contra los disidentes: consecuencias de la Ley de Responsabilidades Políticas en la provincia de Cáceres". En *II Encuentro de Investigadores del Franquismo*. Vol I. Alacant, maig 1995. pp. 97-108.
- 869.- En els mesos posteriors a la fi de la guerra, es recollien successives necrològiques, actes religiosos, funerals, exaltacions públiques, etc. L'aparició d'esqueles reproduint les futures creus dels caiguts dels pobles va estar quotidiana a la premsa fins novembre de 1940. La de Soljana va sortir el 14 de maig de 1939 a *Levante*.
- 870.- VENDRELL, S. op. cit. pp. 95-97.
- 871.- *Levante*, el 19 de maig de 1939, parlava sobre persones detingudes y es donava la notícia de la constiuació del TRP a San Sebastià. Els components declaraven estar encantats amb la responsabilitat i que ho feen per patriotisme, afegint que procurarien realitzar una justícia (...) *serena para separar lo nocivo y aprovechar lo aprovechable*.
- 872.- Encara que les referències de crítica bibliogràfica donades anteriors contempnen tot el seguit, cal assenyalar per al nostre país, GABARDA, V. *La represión franquista en el País Valencià: las ejecuciones de Paterna (1939-1956)*. Tesi de Llicenciatura. Facultat de Geografia i Història. Universitat de València, 1985. Del mateix autor: "La continuació de la guerra civil: la represión franquista". En *Estudios d'història Contemporània del País Valencià*. Departament d'Història Contemporània. València, 1982. pp. 229-245.
- També del mateix autor, *Els afusellaments al País Valencià*. Alfons el Magnànim. València, 1993.
- ADRIA MONTOLIO, J. J. "De la guerra civil a la postguerra civil: Contribució a l'estudi de la repressió franquista". En *Afers*. Catarroja, 1986. p.p. 247-260. ORS MONTENEGRO, M. "La represión de postguerra en Alicante". En *Guerra civil y franquismo en Alicante*. Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant.1990. p.p. 95-117.
- 873.- Edifici del segle XVII que ha sofert nombroses transformacions.
- 874.- Vint-i-tres, tots ells en la Partida de Campanar.

inclòs a legitimitzar-se amb la inclusió d'assassinats en el Registre legalitzats sota l'epígraf d'*execucions*. Recordem que les inscripcions d'aquest tipus d'actes entre 1936 i 1939, es realitzava contràriament sota l'encapçalament d'*assassinat*, el que denunciava el seu caràcter il·legal.

4.2.1.-L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Sueca

Les poblacions més castigades per la repressió foren Sueca i Cullera, 875 llocs on l'impuls col·lectivitzador adquirí una envergadura remarcable, ja que els fenòmens col·lectivitzadors traçaren una perspectiva cavallera en la posterior repressió franquista. Tanmateix, a Albalat, localitat on les postures col·lectivitzadores es vegeren entorpidides per una parca fructificació i amb un escàs nombre de víctimes per al període 1936-1939 (5 **assassinats**), la repressió de la postguerra també es deixà sentir: 15 executats i 103 represaliats. A Almussafes amb només 4 assassinats durant la guerra. En canvi va patir 72 represaliats al franquisme. El mateix per Sollana, que amb 24 víctimes al període de la contesa va comptar amb 67 represaliats. Aquestes xifres ofereixen una idea del que fou la dinàmica repressora del franquisme en els primers moments i que, repetim, no contempen tots els que passaren davant del TRP.

El funcionament dels tribunals resultava pasmosament simple. Després d'arreplegar informació, qüestió sobre la que tractarem més avant, els encausats es presentaven en grup davant el Tribunal i el fiscal es limitava a demanar la pena més elevada, mentre que els acusats tractaven d'utilitzar els llagos familiars per a evitar o eludir la sentència, com li va succeir a E. Chulio: *el meu cunyat, que era de Falange, es va posar en contacte amb un general que va designar un capità, Carles Malasanya, per a fer la meua defensa i la de catorze més. El defensor, que no era superior al rang de capità, li demanava demència al President, sense més, i aquest dictava la sentència. Com que tenia que firmar les condemnes, deia que posaren el que fera falta i ell aniria rebaixant-les. Per regla general, aquestes eren conegudes d'avantrà pels components i la duració del procés no excedia més de 15 minuts habitualment.*

Las garanties judicials brillaven per la seua absència i la indefensió era el comú denominador de tots aquells que devien afrontar aquest tipus de judici, així com la improvisació i el desconcert organitzatiu, que foren circumstancialment aprofitats per a defugir una possible condemna. En aquest sentit, Chulio ens informa que: *al Quartell (sic) de Benalúa ens portaren a declarar. Vaig veure que a uns els donaven un pa i una llauna de sardines i a altres els tancaven en un pati a part. ¡Ah, collons! (sic). Li vaig preguntar a un i va dir-me que no se m'ocurriria dir que havia estat en el port. M'ho vaig preparar perquè allí no t'anomenaven pel nom, sinó que dien ara tu, ara l'altre (sic). A tres a tres anaven pujant i quan en (sic) tocà m'identifiquí i em digueren si tenia documentació. Vaig donar el carnet de conduir i em preguntaren on estaven els carnets polítics. Jo vaig dir que no em clavava en política i que era xofer. Vaig dir que la meua unitat estava descansant a Torrevieja. Jo sabia que allí hi havia una unitat de Cullera. Anava d'ajudant de xofer. Em preguntà què feia jo al port. «¿Jo? No, hombre. El día tal el jefe nos dijo que la guerra se había acabado y que cada cual se fuera a su casa. Como yo estoy en mi tierra, pues a casa, y mi jefe, el xofer, que es de aquí de Alicante, cogió el camión y se marchó a casa. Y yo a pie para casa. Cuando pasé por los almendros, un soldado italiano me metió en el campo // Em donaren un paper per a tornar a casa i el sumistre, el pa i les sardines.*

Les arbitriarietats derivades de l'actuació dels Tribunals resultaven notòries: Florencio Folch Peris obtingué la llibertat atenuada el 23 de desembre de 1939 i més tard fou afusellat a Paterna; Francisco Tello Almifiana, condemnat a trenta anys de reclusió major i executat; a l' igual que Juan Bautista Vallet Bayona, condemnat a dotze anys i un dia de reclusió menor⁸⁷⁶, per citar únicament alguns exemples. En altres casos el retard en els pronunciaments judicials donava lloc a

875.- Tots comptabilitzats. Com veurem després, les fixes que hem estudiat no són més que la punta de l'iceberg, donat que trobem molts informes dirigits al TRP que no hem vist plasmat a les fixes.

Pel que fa als llibres de defuncions constatem assassinats perpetrats per particulars, i, malgrat trobar als mateixos nombroses morts sospitoses d'assassinats no les hem inclòs per precaució.

876.- Fixer del TRP. AHMS.

situacions angoixoses, segueix Chulio; *després al tribunal i m'arrearen (sic) pena de mort. 24 hores la vaig tindre. Enseguida la commutaren a trenta anys. Als vint dies a vint i als dos mesos una altra revisió, dotze anys i un dia. No més llevaren el dia eixe (sic) al carrer*.

Malgrat l'escassa informació que de les fixes es pot traure, destaca les dades que ofereixen sobre la filiació dels encausats que foren eliminats; la immensa majoria pertanyent a la CNT i el PSOE-UGT, que van estar els que patiren amb major intensitat la repressió (48 i 27, respectivament, no documentats en aquest aspecte hi han molíssims més amb l'apartat de *no consta*); contrastant amb la debilitat del PCE si ens atenem a les dos víctimes registrades i tan sols apareixen identificats únicament cinc persones pel que a republicans pertoca. Les filiacions es mantenen en observar el següent quadre que fa referència als encausats que sortiren amb vida del tribunal -aproximadament consta en la meitat de les fixes-:

4.2.2.-Les víctimes mortals del TRP de Sueca.⁸⁷⁷

Com que la documentació que hem trobat al nostre abast es troba totalment fragmentada, hem complementat amb les dades oferides per Vicent Gavarda, i pensem que ens aproximem prou a la realitat. Altra qüestió serà la que trobarem al cas dels inculpats que no deixaren la vida a conseqüència del seu pas davant el TRP. Però veiem les víctimes que perderen la vida per les seues sentències:

15 veïns d'Albalat van estar executats, 13 a Paterna, 1 Alzira i l'altre (un presbíter) a la mateixa presó, entre 1939 i 1940, amb edats compreses entre els 25 i 39 anys. Estant els seus oficis 11 jornalers, 2 obrers de vila, 1 forner, 1 xofer i el ja dit presbíter.

A Almussafes, 6 van estar les persones que van perdre la vida: 5 executats a Paterna, tots 5 jornalers, i un pastor assassinat a la trista famosa Partida de Campanar. Els 5 primers van estar afusellats en 1939, mentre que els falangistes locals van acabar amb el pastor en 1944 després de la seua sortida de la presó. Les seues edats eren compreses entre els 21 i els 43 anys.

A 72 víctimes ascendí la repressió a Cullera, entre d'elles una dona. Les seues edats eren compreses entre els 22 i 62 anys, estant les professions 34 jornalers, 6 forners, 3 obrers de vila, fumigadors i mariners, 2 calderers, picapedrers, pastors, xofers i empleats, i 1 mecànic, podador, teixidor, cobrador, tallador, mestre, fuster, les seues llavors, sabater, comerciant, escriptent, moliner i cuiner. 67 foren afusellats a Paterna, 1 a Castelló, Gandia i València, i 2 assassinats pels falangistes a la Partida de Campanar. Tot entre 1939 (41 executats) i 1944.

Sollana presentà 24 executats, 23 a Paterna i un a Gandia, entre 1939 i 1940, excepte una altra víctima en 1943. Amb edats compreses entre els 21 i 60 anys. Les seues ocupacions eren: 17 jornalers, 2 obrers de vila, xofers i mecànics i un barber.

⁸⁷⁷.- Pres De CALZADO ALDARIA, A. I TORRES FABRA, R. C. *Características...*op. cit.

Sueca aportà 42 executats a la repressió franquista, entre d'elles una dona. Amb edats compreses entre els 23 i 72 anys, van estar eliminades totes en 1939, excepte una en 1943. 24 foren executades a la mateixa Sueca, 10 a Paterna, 3 a Gandia, una a València i Alacant i 2 assassinades a la Partida de Campanar. 28 eren jornalers, 2 marmolistes, lleters i xofers; un advocat, guàrdia municipal, barber, transportista, escriptent, jutge, alpargater i esporgador.

A la comarca també van perdre la vida 18 persones alienes a la comarca, 7 afusellades a Sueca i 12 assassinades pels falangistes a la Partida de Campanar. Les seues edats compreses entre els 19 i 53 anys d'edat, totes en 1939, i amb les professions de 12 jornalers, un mecànic, tauleter, xofer, electricista, marmolista, sabater i estudiant.

Així, doncs, pel que fa a l'edat de les víctimes queda:

EXECUTATS PER GRUPS D'EDAT					
ENTRE	NOMBRE	ENTRE	NOMBRE	ENTRE	NOMBRE
MENYS DE 20	1	20 I 25	19	26 I 30	24
31 I 35	51	36 I 40	38	41 I 45	35
46 I 50	20	51 I 55	8	56 I 60	8
+ 60	3	No consta	20	TOTAL	257

Font: CALZADO ALDARIA, A. I TORRES FABRA, R. C. *Característiques...* op. cit.

Si exceptuem aquells dels que no tenim l'edat, el 65,5% de la totalitat d'executats són compresos en una franja situada per sota dels 40 anys. La majoria de les víctimes responia a persones joves llur aparició davant del Tribunal era determinada per la seua participació o imputació en actes perpetrats durant la guerra, el que vol dir que la repressió anava encaminada a l'eliminació física d'aquells que suposaven un obstacle per al *nou ordre social*.

La filiació política de les víctimes queda així:

FILIACTIONS POLITTIQUES DELS EXECUTATS					
PARTIT/SINDICAT	NOMBRE	PARTIT/SINDICAT	NOMBRE	PARTIT/SINDICAT	NOMBRE
CNT	52	PSOE/LGT	22	REPUBLICANS	4
PCE	2	NO Consta	167	TOTAL	257

Font: Idem.

Socioprofessionalment trobem:

SECTORS PROFESSIONALS DELS EXECUTATS					
SECTOR	NOMBRE	SECTOR	NOMBRE	SECTOR	NOMBRE
PRIMARI	164	SECUNDARI	39	TERCIARI	28
ALTRES	3	NO Consta	12	TOTAL	

Font: Idem.

La repressió franquista en la Ribera incidí al sector més depauperitzat, el que s'havia atrevit a enfrontar-se amb l'ordre social tradicional aprofitant la situació. Així queda reforçada la tesi d'una possible correlació existent entre el procés

col·lectivitzador i el grau de repressió de la postguerra. En aquest aspecte, la Ribera Baixa complia tots els requisits d'economia agrària i procés col·lectivitzador.

Temporalment, les execucions portaren el següent ritme:

PERIODITZACIÓ DE LES EXECUCIONS					
ANY	NOMBRE	%	ANY	NOMBRE	%
1939	120	54	1940	56	25
1941	4	1'8	1942	4	1'8
1943	7	3	1944	1	0'4
No consta	31	14	TOTAL	233	100

Font: Idem.

1939 i 1940 contemplaren el 79% del total, d'execucions excloent els que o tenim data, la xifra es al 91,5%, el que refrenada el tarannà immediat de la pròpia repressió i el seu caràcter venjatiu. Així, la repressió franquista assumí des d'un principi una dualitat de propòsits: la desaparició física del vençut i la creació d'un *clímax* que impossibilités una reacció generalitzada i organitzada dels propis vençuts

La caiguda del nombre d'execucions no deu dur-nos a error. Si disminuï el ritme no fou per la magnanimitat del règim, sinó a que la repressió se centrà immediatament sobre els elements més repudiades. Veiem el següent quadre de filiacions dels acusats:

AFILIACIÓ POLÍTICA	
PARTITS REPUBLICANS ABANS DE 1936	
Esquerra Valenciana	2
Partit Republicà Socialista	4
Esquerra Republicana-Joventuts d'Esquerra Republicana	69
PURA	8
Unió Republicana	15
TOTAL	98

Font: Idem.

Jutjats que van afiliar-se durant la guerra als partits republicans

AFILIACIÓ POLÍTICA	
PARTITS REPUBLICANS DURANT LA GUERRA	
Esquerra Republicana-Joventuts d'Esquerra Republicana	5
Unió Republicana	2
TOTAL	7

Font: Idem.

Acusats pertanyents a partits i organitzacions obrers

JUTJATS PERTANYENTS A PARTITS POLÍTICS I ORGANITZACIONS SINDICALS AFILIATS ABANS DE 1936					
PARTIT O/I SINDICAT	NOMBRE	PARTIT O/I SINDICAT	NOMBRE	PARTIT O/I SINDICAT	NOMBRE
CNT-FAI	170	UGT	101	PSOE-JSU	98
PCE	5	Partit Sindicalista	2	TOTAL	

Font: Idem.

Durant la guerra

JUTJATS PERTANYENTS A PARTITS POLÍTICS I ORGANITZACIONS SINDICALS AFILIATS DURANT LA GUERRA					
PARTIT O/I SINDICAT	NOMBRE	PARTIT O/I SINDICAT	NOMBRE	PARTIT O/I SINDICAT	NOMBRE

UGT	38	CNT-FAI	25	PSOE-ISU	10
PCE	17	TOTAL			

Font: Idem.

Jutjats afiliats a partits de dreta

JUTJATS AFILIATS A PARTITS I ORGANITZACIONS DE DRETA					
ORGANITZACIÓ	NOMBRE	ORGANITZACIÓ	NOMBRE	ORGANITZACIÓ	NOMBRE
DRV	1	UP	1	Jovenut Catòlica	1
Falange Española	1	Renovación Española	1	TOTAL	5

Font: Idem.

Jutjats amb afiliació sense classificar:

JUTJATS SENSE FILIACIÓ POLÍTICA CLARA					
FILIACIÓ	NOMBRE	FILIACIÓ	NOMBRE	FILIACIÓ	NOMBRE
Apolític	29	Esquerra	9	Dreta	8
Monàrquic	1	TOTAL	57		

Font: Idem.

Els republicans responien als partits més radicals, sobretot ER -69 afiliats, 70%-. Per contra partits amb una gran trajectòria anticaciquil anterior y perfectament implantats a la comarca com va estar el PURA, només presenta 8 afiliats. L'explicació respon a les pr^{opi}es característiques del partit blasquista: republicà i anticlerical, la seua postura davant la problemàtica social i la seua evolució ideològica interna davant la creixent polarització política i social des de la revolució d'Astúries de 1934, va desplaçar-lo progressivament cap postures cada vegada més conservadores. Perduts o minvats els seus recol_zaments socials, el PURA anà diluint-se entre la por a la revolució i l'anticlericalisme violent deslligat als primers moments de la guerra. Tant és així que alguns dels seus membres i simpatitzants s'inscri_vren a la Falange després de comp_povar en cam pròpia les dimensions del *perill* que suposà l'alteració d'un ordre social que en definitiva combregava amb el seu propi.878

Qui portà el pes repressiu van estar les organitzacions obreres -el 52% dels documentats on consta la filiació-: 101 pertanyents a la UGT i 170 anarquistes, que venia a explicar la correlació de forces entre les dues sindicals i també de la presència a les col·lectivitats. El PSOE, amb 98 afiliats, resultava estar la formació política més potent -72% del total-. El PCE, amb només cin_c encausats venia a estar una prova més del quimèric perill comunista esgrimit pel franquisme, i que, en definitiva, durant la guerra va estar un partit d'ordre.

Els partits i organitzacions obreres experimentaren un creixement notable, amb 90 noves afiliacions, mentre els republicans no presentaren més que 7 casos documentables.879 Encara i tot, s'ha d'advertir que les fixes presenten un alt grau d'ambigüitat ja que qualificatius com *izquierdista* i *rojo* van estar termes que el règim a_ssimilà i esgrimi però poc ens diu a nosaltres, a no ser que el reaccionarisme del règim acabara englobant tot el que no combregava amb les idees ultramuntanes pròpies dels vencedors.

L'amalgama professional també és ampla:

SECTORS PROFESSIONALS DELS ENCAUSATS					
SECTOR	NOMBRE	%	SECTOR	NOMBRE	%880
PRIMARI	356	60	TERCIARI	90	152
SECUNDARI	88	15	EXÈRCIT	11	18
ALTRES	50	8	No consta	211	-

Font: Idem.

878.- Cfr. TORRES FABRA, R. C. "Cullera. Esquerra op. cit" pp. 1123-138.

879.- Cfr. CHUST CALERO, "La dreta... op. cit.

880.- El percentatge està pres sobre el total de documentats. És a dir no apareix comprés el p_ercentatge relatiu a l'apartat 'no consta'.

La repressió franquista a la Ribera Baixa incidí en el sector relacionat amb la terra i el més efervescent en els aspectes relatius amb la seua problemàtica social: condicions de vida i treball, únic mitjà de riquesa explotable al seu abast i que es va fer realitat en la mesura que el procés col·lectivitzador anava plasmant-se en realitats concretes o projectes esperançadors. És a dir, va estar un sector concret de la població: el més depauperat, aquell que s'atreví a enfrontar-se amb l'ordre social tradicional aprofitant la situació i estant tractat pels vencedores amb tot el rigor repressiu al seu abast. Així queda reforçada la tesi d'una possible correlació existent entre el procés col·lectivitzador i el grau de repressió aconseguit en la postguerra. Les víctimes corresponents al sector primari s'elevaren a 141, el que suposa un 67% del total. Es constata un comportament repressiu similar a altres zones de l'Estat com Màlaga, on entre els anys 1940 i 1948, de les 600 persones executades un 70% corresponien a població camperola jornalera.⁸⁸¹ No trobem incidència del sector secundari, mentre que el terciari es veu nodrit per càrrecs de responsabilitat dins de la pròpia administració o en les col·lectivitats.

Per a la resta de sectors, l'anàlisi efectuat a les víctimes mortals del TRP pot ser extrapolable. Això es deu a les connotacions entre col·lectivitats, oficis, càrrecs derivats de les mateixes i de les administracions locals. La representació femenina, per la seua banda, ascendí a 46 casos, el que reflecteix la importància que la dona va tenir al procés polític anterior, al mateix temps que la seua participació activa en la dinàmica socioeconòmica de la reraguarda, propiciada per les necessitats de la mateixa i la seua incidència en àmbits fins aleshores insospitats: milicianes, activistes polítiques, periodistes, etc.

Com a tipologia dels càrrecs

TIPOLOGIA DELS CÀRRECS	
Abans guerra	12

Font: Idem.

CÀRRECS PÚBLICS O POLÍTICS					
Regidor	60	CEP	54	Administratius	29
Col·lectivitat	17	Secretari	17	Alcalde	7

Font: Idem.

També apareixen càrrecs difícils de catalogar, que apuntarem com a *d'altres*

ALTRES CÀRRECS			
Voluntario	88	Miliciano	45
Militància política	40	Columnas Ejército Rojo	21
Oficial Ejército Rojo	20	Periodista	7
Deserción	4	SIM	3
Guardia Municipal	3	Frente Popular	2
Carrabiner	2	Carceler	2
Brigadas Internacionales	2	Derechista	2
Volver a España después del 18 de julio de 1936	1	TOTAL	241

Font: Idem.

Altres són més clars:

CÀRRECS IMPUTABLES A LA RERAGUARDA			
Asesinatos	57	Requisas	57
Detención	53	Denegación Auxilio a la Rebelión	29
Asaltos	27	Registros	23
Inducción a asesinatos	21	Incautación	20
Auxilio a la Rebelión	17	Adhesión a la Rebelión	14
Amenazas	13	Confección de ropa para milicianos	12
Saqueos	12	Denuncias	10
Chantaje	5	Espía	4
Robo	4	Transporte entierro asesinados	4
Complejidad asesinato	3	Atentado	2

881.- BERNAL, M. en "La resignación de los campesinos andaluces". En Congrès *Colaboración, pasividad y enfrentamiento: tres actitudes colectivas ante el franquismo*. Almagro. 12-14 de setembre de 1991. També CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R.C. *Características...* op. cit.

Fechorías	2	Necrofilia	2
Agresiones	1	Alegria por asesinatos	1
Arbitista	1	Enfermera	1
Torturas	1	Mescla de tots els càrrecs	148
TOTAL	535		

Font: Idem.

Altres camps d'acusacions va estar l'agressió contra l'estament eclesiàstic

CÀRRECS IMPUTABLES CONTRA L'ESGLÉSIA I EL CLERGAT			
Contra la moralitat	129	Contra la Iglesia	48
Antireligioso	3	TOTAL	170

Font: Idem.

Per últim, cal assenyalar les acusacions que van produir-se a la postguerra, el que assenyalava que el TRP amplià la seua jurisdicció temporal

CÀRRECS IMPUTATS PER FETS DESPRÉS DE LA GUERRA			
Mal comportamiento primeros días	11	Estraperlo	3
Huído	3	Esconder huídos	2
Escribir carta a su hijo huído a Francia	2	Masón	2
Esconder novelas izquierdistas y pornográficas	1	Archivado	1
Varis	25	TOTAL	50

Font: Fibex del TRP. Jutjat e Sueca. Fibex de Falange. AHMS.

És a dir, qualsevol acció podia estar imputable: haver participat en els successos de 1911, a Cullera, o els de 1932 a Sollana; ser president de l'UGT d'Albalat des de 1925, 882 arrancar l'orella al cadàver del sergent de la Guàrdia Civil de Cullera i passejar-la per la localitat -qüestió que s'emfatitzava més que l'assassinat en sí mateix-, etc. Encara que els càrrecs més comuns es divideixen entre atemptats contra les persones i la propietat: assassinats -72 casos-, requises -22-, assalts -10-, saquejos -4-, detencions -23- o una combinació de tot l'anterior -23 casos-. Destaca la imputació de l'assassinat del sergent de la Guàrdia Civil de Cullera -8-, així com el de les nou religioses de la mateixa localitat -12-. En altres casos, en les acusacions s'indica la quantitat d'assassinats: *se le cree autor de 17 asesinatos, mató a 30, rumores de asesinato o se alegraba al conocer asesinatos*, etc.

També, és clar, existeixen càrrecs de naturalesa política: participació en la Columna Temple i Rebeldia, pertinença al SIM o a l'exèrcit republicà -13-, etc. Als que s'acompanyava un disparat ventall d'acusacions: *haber organizado al grupo Audaces, espía, ser marxista y anarquista* *ser marxista y comunista* escriure articles periodístics, etc. Altres entraven al terreny moral: *haber realizado actos inmorales*, la tragicomèdia: *tan sólo iba una vez a casa por semana a cambiarse la ropa durante los años de la contienda*, o el d'un personatge que viatjava en un autobús amb un rètol en el que es podia llegir *Viajamos sin leyes, mató a uno a disgustos, requisar palomos, arriar una bandera republicana en una procesión de 1932, jugó al fútbol con 300 cabezas* o d'aquell que ocultà a la filla d'un assassinat i *execució de son pare* aprofitant-se del menjar que aquesta portava diàriament al suposat pres. Destaca en aquest aspecte la imputació de càrrecs públics o polítics -269 en total-. Tots els que desempeñaren càrrecs públics dintre dels primers comitès, alcaldes, regidors, quadres directius i/o administratius de les col·lectivitats i cooperatives, van estar presa predilecta del Tribunal.⁸⁸³

Dintre del primer bloc destaquen imputacions d'assassinats, inducció o complicitat en els mateixos, assalts,

882.- La repressió allargava els seus tentacles en el temps i alcançava aquells que *subvertiren* el règim alfonsoí. En la seua òrbita podia entrar tot aquell que en qualsevol moment s'havera significat per fets contra l'organigrama dels representants de les idees triomfadores de 1939

883.- CALZADO ALDARIA, A i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. pp. 89 i ss.

xantatges, registres, tortura, malifetes, etc. Altres imputacions com *adhesión auxilio a la rebelión, denegación de auxilio a la rebelión o excitación a la rebelión* resulten una translació dels valors jurídics, ja que en termes del Codi Militar els que es revelaren foren els vencedors. La *justicia al revés*, tal com propugnava Serrano Sunyer, era una realitat.

La inclusió d'acusacions com *enfermera o haber confeccionado ropas para milicianos* són exemples que reffrenden que l'adscripció política i la participació activa en la reraguarda anaven unides en el propi procés judicial: representava més pes la pertinència política que el fet imputable en sí.

Les acusacions per delictes vers l'Església foren epidèmiques amb només 52 imputacions -6% del total, però qualitativament indicatiu. Les accions contra l'Església van estar castigades amb virulència pel règim, emfatitzant, així, el caràcter de *Cruzada Nacional* de la sublevació. Els càrrecs com *toreó a un fraile*, els sacrilegis com ara *ir vestido de sacerdote durante toda la guerra emborrachándose con el cáliz*, frases com *o trabaja tirando del arado o va al Saler, que es donde debería estar*, referida a un rector de 81 anys; o realitzar actes obscens en un altar van estar emprats com a elements legitimitzadors de la repressió front a una Església que, a canvi de les prebendes rebudes pel franquisme i el pànic causat per l'anticlericalisme virulent denunciat i castigat en els tribunals, beneí el nou règim.

El Tribunal continuà la seua tasca repressora més enllà de la frontera temporal de 1939 -i també a banda dels afusellats-: 47 casos desglosats en 11 encausaments en els primers dies de l'ocupació: *saludar con el puño en alto a las tropas nacionales*, insults a Franco, destrucció d'una estàtua del *Caudillo* per part d'unes dones d'Albalat, possessió d'armes, carnets de sindicats obrers, propaganda republicana, derrotisme, etc, i l'actuació dràstica contra dos ex-cenetistes de Cullera inculpats de sabotejar un míting de la CNS per a mitigar-se a continuació. El *caràcter defensiu* de la repressió i la voluntat d'impedir la formació d'una oposició organitzada es plasmaren en la tasca coactiva sobre qualsevol discrepància.

4.2.3.-Les sentències no capitals

Fem una panoràmica de les sentències emeses pel TRP de Sueca:

SENTÈNCIES EMESES PEL TRP DE SUECA					
Continua sumari	142	12 anys i 1 dia de reclusió menor	75	Llibertat Provisional	50
30 anys de reclusió menor	33	30 anys de reclusió major	30	No responsable polític	29
20 anys	23	6 anys i 1 dia	22	20 anys de reclusió menor	22
Presó (sic)	18	20 anys de reclusió major	18	12 anys reclusió major	15
Pena capital commutada	15	Absolució	14	Cadena perpètua	12
Passa a d'altres jutjats	10	6 mesos i 1 dia	10	No delicte	7
Presó atenuada	7	20 anys i 1 dia	7	Sobreseït	6
Proposa sanció	4	Noves diligències	3	6 mesos d'arrest	3
1 any	3	6 anys	3	Menor d'edat	2
Fugit	2	1 any i 1 dia	2	6 anys i 1 dia de reclusió major	2
8 anys	2	14 anys	2	Sense càrrecs	1
Inhabilitació	1	Detingut	1	Desterrament	1

Consell de guerra	1	18 mesos	1	2 anys	1
12 anys i 1 dia de reclusió major	1				

Font: CALZADO ALDARIA, A i TORRES FABRA, R. C. *Características*.op. cit.

És impossible trobar una lògica en les condemnes emeses pel Tribunal com podem constatar en repassar la llista d'encausats ja que no existeix uniformitat entre acusació i condemna. Tant és així que per a presumptes o provats delictes similars es dictaven penes en ocasions contradictòries.

Agrupant la tipologia de les distintes condemnes que podem documentar observem el següent quadre:

TIPUS DE PENA	NOMBRE	%
CORRECCIONAL	53	12,5
AFLICTIVA	289	87,5

Font: Iem.

La repressió acomplí escrupolosament la seua funció primordial: apartar tots els susceptibles de representar una possible amenaça per al règim i impedir qualsevol oposició, i destacà el paper de les denúncies particulars, que podien ser anònimes o d'institucions estatals, amb el que queda remarcada la impunitat amb què es desenvoluparen els vencedors. El TRP desenvolupà el seu paper repressor a la Ribera Baixa d'una manera puntual i impacable. La seua tasca exterminadora de qualsevol vestigi d'un passat que no devia repetir-se fou portat fins a les últimes conseqüències.

4.2.4.-L'alimentació del TRP de Sueca

El dinamisme desplegat pel TRP no haguera estat possible de no estar alimentat pels informes emesos contínuament pels Ajuntaments. Aquestos, que acompliren la tasca alimentadora amb dedicació i plaer i, per tal de mostrar una major meticulositat, es recolzaven en altres confeccionats per la Falange, i de vegades per les autoritats militars de la població. És a dir, les autoritats locals van estar les encarregades de preparar els a rrecs pels quals les persones que passaren pel TRP estarien -al menys en teoria- jutjats, i posteriorment van estar els protagonistes de supervisar la seua victòria mitjançant el control de la població, però si bé cal constatar la seua eficàcia també cal ressaltar les arbitrietats de les mateixes.⁸⁸⁴

Per tal de confeccionar el corpus de les acusacions -d'això es tractava- els governants locals delegaven en els organismes militar i paramilitar l'arreglada de dades quan no es limitaven a traspassar simplement les denúncies efectuades per *personas de orden*, encara que aquestes sempre eren les que, en definitiva, dictaven una acusació que solia estar una sentència d'avantmà, doncs els informes, en última instància, sempre tenien aquestes persones com a matèria primera per a la seua confecció.

Com que els informes tenien com a intenció final perjudicar el més possible a l'encausat,⁸⁸⁵ empraven una

⁸⁸⁴.- El 20 d'octubre de 1944, l'Ajuntament de Sueca rebia una comunicació del cap superior de la Policia demanant explicacions per l'existència de presos a Sueca dels que es desconeixia els motius pels quals havien estat detinguts. AHMS. Negociat Central. 1944.

⁸⁸⁵.- Tant era així que arribaren a efectuar informes negatius sobre persones afectes al règim. Va estar el cas del conservador cullerenc Antonio Mompó Blanco, que s'allistà voluntari per tal de passar-se a les files franquistes. Com a voluntari del *ejército rojo*, els informes van fer que acabara a un batalló de treballadors. AHMC. Capsa 795. 27 d'octubre de 1939. Per altra banda, s'arribà a informar que Vicente Gil Morte va estar una *figura de primera línea del Frente Popular*. Idem. 20 de mayo de 1939. Això no era cert, donat que el Gil no aparegué per a res ni en la seua gestació ni en el seu desenvolupament. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. A Alfredo Mengual Alemany, de

fraseologia adequada a tal efecte. D'eixa manera, es pot llegir: *persona de mala conducta, peligroso por sus malos instintos, elemento destacado del Frente Popular, agitador de turbas, en política es indiferente si bien vivió siempre apartado de toda práctica religiosa, partidaria del amor libre, indeseable, conducta política buena, privada sostiene con frecuencia discusiones con sus familiares, peligroso por su locuacidad, conducta moral y religiosa deficiente, peligroso por tenaz, pocos escrúpulos morales, vive del engaño, peligroso (...) por su cultura, vicioso, asesino, etc.*886

A l'igual que ocorria amb les fibres del TRP, els desgavells eren al per major: *de ideas rojas, del partido UGT (sic) convencido de las delicias marxistas, parlanchin,887 entusiasta del gobierno rojo, perteneció al Partido Comunista de las Juventudes Libertarias (sic) intervino en todas las huelgas de la localidad, agente del anarco-marxismo, izquierdista indeseable, ideas izquierdistas de pura cepa, de ideas extremistas, borracho profesional (sic) beodo, pendenciero, vago de profesión (sic) ateo, etc.*888 Per altra banda, la forma d'aquests comunitats tampoc es molestaven per ocultar la seua veritable finalitat: perjudicar el més possible a l'encausat:889 *me complace comunicar...* i a continuació s'enumerava una sèrie de barbaritats. També, *tengo el placer de/me complace comunicar que ... fue/ron ejecutado/s, me es grato comunicar que le fue aplicada la pena de muerte, de profesión, vago. Muy amigo de lo ajeno. Voluntario a la Columna de Hierro y luego a la de Pancho Villa. Escopetero del comité revolucionario, mató a un cura hizo de teniente.*890 Com és natural, les contradiccions suc_Ced_ien,891 i malgrat alguns informes començaven estant duríssims: *responsable de todos los delitos (...) fue uno de los elementos más destacados del Comité Ejecutivo Popular (...)* i continuaven intentant ser-ho, *(...) después de la liberación sigue profesando las mismas ideas*, però acabaven epidèmicament: *(...) no existen datos en contra de su conducta.*892 Altres cercaven una possible carambola que aprofitaria una demanda d'informació per tal de convertir en acusat una persona concreta. Per exemple, el 14 de juliol de 1939 es demanava informe de Juan Folguera. L'alcalde cullerenc contestà que no hi havia cap amb eixe nom a la població a més que *(...) aunque no coincide con su descripción no puede ser otro que Julio Ribera (...)*.893 Altre deia que *(...) seguro que cometió asesinatos aunque las gestiones realizadas no han sido satisfactorias (sic).*894 De vegades es demanava si tal o qual persona havia realitzat aquest o aquell assassinat i es contestava que no, però que era de mala conducta i tot s'adreçava de manera que caiguera sobre ell el major pes del TRP.895

En aquesta tasca delatora/denunciadora/acusadora van distingir-se els antics cinquenacolumnistes. A Almussafes, Claudio Chaqués i José Tabanera Albuixech, van estar els principals subministradors d'informes.896 En Cullera es van fer tristament famosos per aquestes activitats falangistes *nou nats* com ara Vicente Adam Chornet, José Ferrer Camarena,

Cullera, el 6 d'abril de 1943, se l'imputaven els assassinats d'Ignacio Grau, Emilio Martínez y José Ferrer. Idem. Aquestes persones no van estar assassinades. A més, José Ferrer era un dels habituals a l'hora de confeccionar informes per part e Falange. Això no significà que pasara pel TRP malgrat que descoïxem la condemna. De tota manera també se l'imputaven càrrecs com ara incendis d'esglésies, requisos i estar milicià. Finalment va estar jutjat per sacrileg. CALZADO ALDARIA, A i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. p. 117.

886 .- Tots informes de l'AHMC. Capses 795 a 801.

887 .- Era la principal acusació a Francisco Selfa Carreres. L'altra era *mal trabajador*. Idem. Capsa 795.

888 .- Idem.

889 .- A banda dels informes confeccionats sobre persones afectes al règim, només hem trobat un informe que podríem de qualificar com favorables. Es tracta del d'Emilio García Alapont, del 12 de març de 1943, que diu: "por su corta edad no tomó parte en nada". Això sí, l'informe es demanava per estar son pare incausat. AHMC. Capsa 795.

890 .- Idem.

891 .- De vegades l'informe resultava banal en sí mateix. Malgrat tot, es realitzava una maniobra dialèctica per tal de convertir-lo en acusador. Va estar el cas, entre d'altres, de Valentín Morales Calero, "célebre por sus actuaciones". L'informe ja no dia res més però resultava prou condemnatori. AHMC. Capsa 792. 19 de juliol de 1939.

892 .- AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 2. 1944.

893 .- AHMC. Capsa 792.

894 .- Idem. Capsa 798. Es tractava de Manuel Sieres (a) Cairer. Afusellat a Gandia el 30 de novembre de 1939. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. p. 95. No apareixen més informes sobre aquest cenetista cullerenc.

895 .- Tobem més de 30 exemples a les capsos esmentades. Resulta curiós el cas de l'informe d'Antonio Pedrós Català, de qui es diu que era una persona "intachable. En cambio, su hermano y su tío..." i arremetien contra els dos. Idem. Capsa 795.

896 .- AHMA. LC. Llibre 30. 1 de març de 1940.

Francisco de la Peña, Vicente Lafarga Renart, Amparo Martí Ibáñez, José Cabrera Bou, Antonio Falcó Sala, Vicenta Frígola Adam, Joaquín Selfa Lafarga, José Aparisi Montagud, Guillermo Grau, Francisco Chulio Vallés, José Rico Ferrer, Rogelio Meliá Audivert, Eduardo Gomis Oliver, Rafael Salvador García, Ricardo Vidal Martínez, Joaquina Juan, Luis Ibáñez Font i Agustín Meliá Roig,⁸⁹⁷ que es presentaven a si mateix com a testimonis -i així eren acceptats-,⁸⁹⁸ amb la salvetat que ni es presentaven al Tribunal ni veien cribades les seues dades.⁸⁹⁹ Se les admetia sense més.⁹⁰⁰ A Sueca, destacà Antonio Gallego Aldama, delegat d'informació de Falange local.⁹⁰¹ Altres vegades es demanava als familiars de les víctimes que digueren els noms dels seus assassins o els dels que van molestar-los segons el cas,⁹⁰² encara que la família desconeguera l'existència dels procediments.⁹⁰³ El que significava que les accions mampreses en aquest sentit per part de les autoritats anaven encaminades a la repressió més furibunda deixant en segon terme -el que no significava que fora absent- la revenja de classe. És a dir, els falangistes locals netejaven al seu parer l'antiga reraguarda d'elements indesitjables per al *nou règim*, independent d'efectuar al mateix temps una revenja de classe que també existia en aquestes actuacions.⁹⁰⁴ Però l'objectiu fonamental radicava en eliminar allò que el franquisme no podria controlar ni reconvertir. Si al mateix temps se saciava la fam de sang alimentada durant la guerra, millor que millor.⁹⁰⁵ Aquesta va estar la solució presentada a la lluita de classes que es va dirimir a la guerra: la supressió física i la prostració social dels vençuts.⁹⁰⁶

Qualsevol tipus de denúncia hi era pasada a informe sense cribar mai la més mínima dada,⁹⁰⁷ el que deixava una

-
- 897 .- AHMC. Capses 796, 797, 798, 799. Vicente Adam Chornet era cabo de les milícies de Falange y detenía personas al seu parer. Luis Ibáñez Font comptava 20 anys en la seua primerar denúncia.
- 898 .- La majoria d'aquestes persones van estar constants en les seues denúncies. Quan se les citava, s'acompanyava una postil·la: *personas todas ellas de reconocida solvencia y adictas al Glorioso Movimiento Nacional*.
- 899 .- Alfredo Benito es mostrava taxatiu: *També havia un tal Zueta, que treballava al sindicat arrocer pesant arròs, que tenia molta influència: comprava un tomàcat i no el pagava. Varias vegades anà esposat a València y a l'endemà ja estava ací altra volta (sic). Altres eren Rogante Aparici, el major. Entre ells tenen mitja Paterna*, en al·lusions als que pagaren en la seua vida les actuacions d'aquesta gent. El mateix diu Chulio quan asevera que a causa de *Birles, més de cent estan a Paterna per ell*. En referència a Juan Ferrer Diego.
- 900 .- En aquest aspecte destaca la denúncia de Vicente Giner Martí, propietari d'un molí a Cullera, que denuncià a Juan Pedrós de la incautació del molí durant la guerra -recordem que aquest personatge havia fugit a França-, i a Herminio Juan Medina, Florencio Cifres Escrihuela, José Pedrós Marí, Juan Sapiña (a) Marista y Manuel Crespo (a) Blanco, per treballar en ell. A més, el que indignava al Giner era que quan va estar detingut els demanà avals y aquestos es negaren. Inclòs, sempre segons el Giner, alguns digueren que el que s'havia de fer era matar-lo. L'acusació va sortir efecte y tot això sols amb la paraula del Giner. *Ibidem*. Altra constant radica en que ni un sol dels informes -i comptabilitzem vora dos millars per a la comarca- contempla la temporalització dels fets en cap de les acusacions que es fan. És a dir, si es computa un assassinat no apareix per a res ni la data ni el lloc ni res. El mateix ocorreix amb la resta d'imputacions.
- 901 .- AHMS. Negociat central. Comunicacions. 2. 21 de novembre de 1944.
- 902 .- Per a confeccionar els antecedents per a la Causa General per l'assassinat de José Mulet Hermandis, d'Almussafes, van estar requerits els seus germans, Josefa, Virtudes, Francisco i Emilio, ja en abril de 1939. AMA. II. 1156.
- 903 .- Cap dels germans del Mulet sabia si l'assassinat havia estat objecte de denúncia i procediment. L'únic que savien era que l'assassinat es va fer constar en la relació de fets criminals de greuetat. *Ibidem*. 18 febrer de 1941. A tots els llocs es va fer un informe *de la liberació* per al Ministeri d'Organització i Acció Sindical. AHMC. Capsa 794. 15 de maig de 1939.
- 904 .- De tots els arxius consultats només hem trobat sis comunicacions de testimoniatge. Es tracta d'Enrique Mas Nicola, de Cullera, citat per al dia 23 de febrer de 1945 per tal d'estar testimoni al Consell de Guerra contra Alvaro Pla. AHMC. Capsa 140. i Bernardo Bonato, José Montagud Mifsud, Herminio Mascarell Alacreu, Silvestre Roig Estrellés i Herminio Ferrandis Ferrús, tots d'Albalat, citats tots per al 12 de juny de 1939. AMA. II. 1156.
- 905 .- Per això, de vegades, després de llegir algun informe, no resulta lògic que la persona en qüestió quedara lliure. L'explicació radica en la pròpia dinàmica de confecció d'informes. O tal vegada va estar la fam informativa la que portà a la repetició d'informes.
- 906 .- Tant s'afanyaren els vencedors en desplegar el seu poder repressor que el 20 d'agost de 1939, la Falange de Sollana comunicava que al poble no quedava cap detingut. AMS. Llibre 150. ss n^o/p.
- 907 .- Aquest estil feia difícil que els informants pugueren afavorir algú. D'eixa manera, quan això ocorria, debien esmerar-se. Per exemple, a l'informe sobre depuració del sergent de la Guàrdia Civil, d'Ezequiel Mahiques Pla, es dia: *es persona de orden*. AHMC. Capsa 795. 10 de març de 1943. Al d'Ernesto Meliá Roig sobra qualsevol comentari de la nostra part: *fascista*. *Ibidem*. Si l'informe no tenia escapatori per evidència de fets o confirmació, s'assenyalava després de la part negativa: *fue coaccionado*, generalment això quan es tractava de persones que engrossaren files dels partits u organitzacions obreres durant la guerra, a més de les que disfrutaren de llocs més o menys assenyalats a l'administració o als organismes econòmics locals. Tornarem sobre aquest aspecte a l'apartat del mimetisme polític.

indefinió constant en els millors dels casos, com ja hem assenyalat.⁹⁰⁸ Per exemple, (...) *por rumores que se pueden aceptar como verídicos... pero constando de una manera cierta que como otros individuos de mala nota y antecedentes pésimos formó parte de lo que se llamó ejército rojo... fue ejecutado*; ⁹⁰⁹ *seguro que cometió algún asesinato, ya pagó sus crímenes*, etc.⁹¹⁰ A més, la tendència a la magnificació dels fets va estar una altra constant.⁹¹¹ En aquest aspecte, la superiora de l'Hospital de Cullera es va convertir també en informant dels vencedors, i així, a l'Informe sobre Trinidad Oltra, infermera de mateix, es podia llegir: (...) *trató muy mal a los internos prisioneros nacionales llegando al extremo de privarles la comida para comerla ella con otras enfermeras*; ⁹¹² en altres casos anà més lluny encara quan acusà Rafael Pitart, barber, de maltractes als mateixos presoners: (...) *llegó al extremo de afeitarle a uno en seco para hacerle sufrir (...)*.⁹¹³ Malgrat tot, en altre informe elaborat amb la materia primera de la religiosa, el director de l'Hospital resultà el pitjor parat donat que: (...) *llegó al extremo de insultar y abofetear a uno de ellos por el solo (sic) motivo de que al practicarle una operación, éste en su delirio, dijo Arriba (sic) España y Viva (sic) Franco, ignorándose más detalles de este individuo*.⁹¹⁴

Es va conformar d'aquesta forma una veritable xarxa d'informació -amb nombrosos errors, sí-⁹¹⁵ basada en els mateixos paladins del règim, sobre tot pel que pertoca als més afectats durant la guerra. D'ací eixa doble vessant repressora: per un costat l'encaminada a les formes polítiques i, per altra banda, la revenja de classe o de grup. Tot això amb interferència constatat de l'Estat, supervisor y alimentador últim d'aquest procés. Per això la Falange cercava gent pels pobles, recorrent als interrogatoris més dràstics.⁹¹⁶

Aquest comportament quedaria legalitzat pel decret del 26 d'abril de 1940, que venia a completar la llei de repressió de la maçoneria i el comunisme, de l'1 de març de 1940;⁹¹⁷ i facultava al fiscal del Tribunal Suprem per tal de reunir proves des fets delictius comesos *durante la dominación roja*, i que incloïa a autoritats i corporacions, tant civils com militars i jerarquies del *Moviment* ^o per tal d'emetre les informacions pertanyents sobre la *delincuencia marxista en todo el territorio español*. El decret, que pretenia imposar un poc d'ordre en les formalitats de les acusacions, obrí la porta a més arbitrari ^{ets} si escau. I això que aquest aspecte repressor va desencadenar una burocràcia de magnitud. Així, es demanava informació sobre els fets ocorreguts durant la guerra que devien replegar les persones assassinades, desaparegudes, cadàvers anònims, etc. a més dels turments, agre ^sions, incendis, amenaces, etc. qualificats com greus. Tot això devia presentar-se adjuntant els noms dels autors coneguts o presumptes, etc.

La comunicació del fiscal instructor, datada el 4 de novembre de 1940, arribava tard. El TRP envià 16 persones al

-
- 908.- D'ahí que moltes vegades les autoritats locals es despreocuparen del cas una vegada pasat el seu informe. Per exemple, el 5 de juliol de 1940, es demanava informació sobre José Fernández Grau a les autoritats cullerenques. Aquestes respongueren que "fue detenido el 19 de mayo de 1939 y condenado a muerte. No sabemos si se ha cumplido la condena". El Fernández no va estar executat, però desconeguem la pena a que va estar condemnat. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. p. 118.
- 909.- Informe sobre Manuel Martínez Vizcaya. 27 de juliol de 1942. AHMC. Capsa 795.
- 910.- Idem.
- 911.- El 29 de juliol de 1941 s'afirmava que *Miguel Bolufer Grau (a) Moncho. Anarquista. Atracador de bancos antes del Glorioso Movimiento Nacional, formando parte banda organizada por el que fue ministro durante la la guerra García Oliver. Presidente de la colectividad CNT. Anarco-marxista* (sic). AHMC. Capsa 797. El Bolufer va estar afusellat. Desconeguem la data. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. p. 95. Adoneu-se que a la fitxa no consta en cap lloc que havera cotmés cap delictes de sang. La repressió no anava encaminada, com deia el règim, a castigar aquells que s'hagueren embrutat les mans de sang. Per a la influència del líder anarquista, cfr. Garcia Oliver, J. *El eco de los pasos*. Barcelona-Paris, 1978.
- 912.- Idem. 7 de gener de 1943.
- 913.- Ibídem.
- 914.- Idem. 14 d'agost de 1942. Al posterior informe de 7 de gener de 1943, la figura del director, Gabriel Iranzo Parra, quedava més deteriorada encara doncs la superiora afegia que (...) *les privaba (als presoners) de utensilios para escribir y comunicarse con sus familiares*. Idem.
- 915.- No van estar estranyes les demandes d'informació sobre persones finades abans de la guerra. Hem constatat cinc casos. Tots a Cullera. També es repeteix amb persones ja afusellades o que hi eren al camp de concentració, etc.
- 916.- Ibídem.
- 917.- De tota manera les formes no variaren. L'estil i la finalitat quedaren inalterables.

paredó després de l'ordre. Abans, 222 persones havien pagat amb la seua vida l'actuació del Tribunal. De forma hipòcrita la premsa criticava les denúncies anònimes, recordant que existia un condepte reglamentari que contemplava la signatura de les alegacions.⁹¹⁸ Això venia a demostrar que la pregonada ànsia redemptora esgrimida constantment pel franquisme tenia una frontera: la desaparició física dels obstacles per al nou règim i la set de sang després de la victòria. Però el decret mostrà de seguida els seus efectes: el 4 de desembre de 1940, Leopoldo Castro Boy, fiscal instructor de València, envià una circular demanant averiguacions i persones que pel seu (...) *parentesco pudieran declarar* (...).⁹¹⁹ Malgrat tot, els informants no dubtaren mai d'extedir l'acció temporal dels seus escrits si amb aquesta maniobra l'encausat resultava més perjudicat encara. Per exemple, Juan Soñés (per Suñés) Ruano, va veure's imputat del delictes de *voluntario en el ejército rojo*, però per tal d'agrandir el fet, es recordava que *intervino en los luctuosos sucesos que ocurrieron en Cullera durante (sic) el año 1911 (...) por lo que fue condenado a muerte*⁹²⁰ (...) *marchándose a Francia* (...), tornant en 1937 per a enrolar-se.⁹²¹ El mateix tracte rebé Manuel García Jover, acusat de voluntari, també, malgrat que *formó parte de una mesa electoral en las elecciones de 1943* (sic),⁹²² per mostrar només un parell de casos.⁹²³

Els Ajuntaments es convertiren en una immensa maquinaria d'elaboració d'informes que no es deturava davant no res. La prova la tenim en l'escassetat de paper, suplida per l'emprament de circulars dels anteriors -i odiats- comitès.⁹²⁴ La presa mostrada pel franquisme per a desenvolupar la repressió era evident i això també va permetre certes fisures en el procés.⁹²⁵ Així no estranya que es confeccionaren en pobles com Cullera més d'un miler d'informes.⁹²⁶ Cert és que no tots dirigits al TRP,⁹²⁷ doncs la informació es va convertir en un altre puntal del règim, i qualsevol moviment humà anava acompanyat del consegüent informe: servei militar,⁹²⁸ treball, documentació, etc. eren acompanyats per la corresponent

-
- 918 .- Las Provincias. De tota manera, la notícia era del 12 de gener de 1946. Aleshores pocs quedaven vius.
- 919 .- AMA. II. 1156.
- 920 .- L'informe falta a la veritat. Va estar condemnat a 20 anys.
- 921 .- AHMC. Capsa 796. 28 de març de 1941.
- 922 .- Idem. Capsa 795.
- 923 .- Altre cas remarcable va estar l'informe sobre Vicente Martí Estell per a la seua depuració com a professor de Matemàtiques en l'Acadèmia Lope de Vega, de Cullera. És clar que els denunciants no trobaven amputacions serioses per la qual cosa l'acusaren d'*impedir que votaran las religiosas*. AHMC. Capsa 795. 23 de maig de 1943. Salvador Borràs testimonia que les monges pretengueren votar a varies taules electorals.
- 924 .- També els seus components van estar els primers que patiren en la seua carn els efectes dels informes. La documentació del procés sencer el tenim a Albalat. Un informe de la Falange local comunicava els diversos components del *Comité Ejecutivo* (sic) *Cental* (sic). Així, tenim: Adrián Claver Alemany, Ramón Egea Benavent, Bautista Boloix Llop; executats. Pascual Sanchis Martí, cadena perpètua. Vicente Cubedo Perales i Vicente Sarrió Bono, 30 anys. Jaime Sancho Vallet, Rafael Ferrandis García i José María Ferrandis García, 20 anys. Eduardo Mifsud Montagud i José Claver Carpi, 12 anys. Vicente Barberá Fons, contínua sumari. Bautista Ferrer Sellés i José Manuel Teruel Terrades, en presó. Doroteo Badía Latorre, Vicente Moreno Pérez, José Marco Moll, Francisco Claver Luz, Ramón Marco Moll i Agustín Montagud Marí, no consta. José Miguel Perales Balaguer i Ernesto Ribera Cañamás, fugits. José Recatalá, Eduardo Andrés Nadal, Edelmiro Alexandre Santamaría, Antonio Alarcón Bernal, Salvador Malonda Barbera, José Alarcón Bernal, sense anotacions. AMA. II. 1156. Complementava aquest informe altre de 10 dies després sobre *dirigentes marxistas de la localidad*. Ernesto Sarrió Bono (a) Conillet i José María Tatay Clarí (a) Mataor. Ambdós fugits. Idem. II. 1205. Com podem comprovar, la repressió va estar immediata sobre els elements polítics. Cfr. CALZADO ALDARAIA, A i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. pp. 94-114.
- 925 .- Salvador Borràs apunta que alguns guardies municipals col·laboraven amb la Falange.
- 926 .- S'hi troben a les capses esmentades més les 101, 102, 103, 106, 800, 801 i 802 de l'AHMC.
- 927 .- A l'any 1939 els informes anaven dirigits al jutge militar (TRP), el cap del Batalló de Treballadors, el jutge instructor de presons, jutge instructor de funcionaris (depuracions), cap especial d'agrís (depuracions), Volta, S. A. (depuracions), etc. A partir de 1942-43 van incorporar-se la fiscalia de taxes (estraperlo), jutge municipal (faltes menors), etc. Pel que respecta a persones forasteres de la comarca, els informes es demanaven pel Ministeri d'Ordre Públic. Delegació Especial per a Informació de Residents a *Territori Alliberat*.
- 928 .- Tots els encudrats per a realitzar el servei militar es van veure investigats. Així, es va realitzar el seu informe corresponent: antecedents morals, polítics i socials. Aquest solia estar favorable: *he de significar que el mencionado ha sido indiferente en política. No se le conoce que haya tenido actividades político-sociales durante el periodo marxista* (sic). *Ha observado en todo momento intachable conducta y ejemplar moralidad entre sus convecinos. Merecen buena concepción la conducta y el proceder de todos sus familiares*. De vegades, escrit a ma, es dia: (...) *1º no realizó durante el dominio rojo acto contra el GMN -Glorios Moviment Nacional-. 2º no formó parte de milicias armadas. 3º no abandonó su domicilio a la llegada de nuestro glorioso ejército. 4º no manifestó desafección en conversaciones ni actos al ejército. Se le puede considerar como indiferente* (...). Els familiars eren també objecte d'investigació. AHMS. Falange. Capsa C.O. Militància. De vegades,

informació.⁹²⁹ Això sí, depenent del receptor de l'informe aquest variava en la seua duresa. D'eixa forma, els dirigits al TRP presentaven una contundència inusitada, el mateix si el fet denunciat resultava del més nimis o innocent. La resta es podria catalogar com de tolerable, per regla general, encara que no tots resultaven tan amables, però a la postre mostraven el veritable caràcter del règim. Per exemple, el comandant de la Guàrdia Civil comunicava el 23 de febrer de 1940 que (...) *tengo el honor de participarle a VS que según datos obtenidos por la fuerza se ha declarado convicto (sic) y confeso de asesinato* (...).⁹³⁰

Nombrosos informes assenyalen que les persones per les que es demanava informació havien sortit de la presó o havien estat ja executades, el que venia a estar una mescolansa de revisions,⁹³¹ seguiments o, simplement d'ansies represores. Es tractava de mostrar el poder omnipresent esgrimint per això una apabujadora recopilació de dades,⁹³² encara i que aquesta burocràcia demostrava una descoordinació total. Per això, la demanda de detalls d'assassinats durant la guerra i preguntes com ara si havien estat objecte o no de denúncia i procediments després de l'ocupació se succeïen durant els primers anys del franquisme.⁹³³ A més, les autoritats locals mostraren una predisposició amable a l'hora de confeccionar aquests informes, i inspeccionant el registre d'entrada i el de sortida de documents, no solia acomplir-se la setmana entre la recepció de la demanda y l'emissió de l'informe.

4.3.- Els tentacles repressors més enllà del TRP de Sueca

El seguiment no es deturava una vegada les persones havien passat pel TRP, sinó que continuaven sobre el control establert pel règim. D'eixa manera, 128 persones de Sueca que passaren pel TRP van estar investigades després de complir la

l'informe es desviava del recluta vers els seus familiars. Era el cas de més de 20 mosos del reemplaç de 1944, a quatre dels quals només constava el seu nom i després, *su padre ejecutado por los nacionales*. Idem. Altres també contenien la postilla de *toda su familia de ideología roja, influenciado (sic) por sus padres*, etc. Destaca en aquest aspecte la d'Aquilino Campos Labraña: *su padre, uno de los fundadores del PCE*. Idem. Aquest control sobre els reclutes s'allargaria fins 1952 amb prou mrticulositat i va estar una preocupació per a les autoritats locals. El 12 de febrer de 1945, l'Ajuntament de Cullera envià un comunicat al cap local de la Falange per tal de designar un delegat per a formar part de la Junta Calificadora per a informar de la conducta dels reclutes. AHMC. Capsa 727. La informació sobre els reclutes sobrepassà l'any 1958, encara que des d'aleshores els informes anaven vers els familiars. A més no cal duptar de la seua eficàcia. Enrique Chulio manifesta que el seu fill no va estar acceptat per acudir a les milícies universitàries per tal que la mili no significara un lastrament per als seus estudis. La raó era l'informe que es va fer sobre ell. Allí constaven les *faltas* de son pare.

929.- També quan es tractava de qualsevol altra índol. Així, el 18 de setembre de 1942, es demanaven antecedents polítics a l'Ajuntament de Cullera d'Antonio Ripoll Ortiz, acusat de violació. AHMC. Capsa 796. A partir de 1944, la majoria des informes ja no van dirigits al TRP. Es confeccionen per a la llibertat vigilada, la policia, etc. Sobretot per a la Fiscalia General de Tases. És a dir, per motius d'estraperlo.

930.- Idem. Capsa 797.

931.- Per exemple, el 6 d'agost de 1943, es demanaven informes per a la causa general sobre 32 persones ja denunciades en 1939. Ibídem. D'elles, José García Vanaclocha, Juan Vallet Font i Federico Rico Cabrera ja havien estat executats. Ramón Puchades Peiró, comdenat a 30 anys. Antonio Palmer Miñana, Antonio Colubi Santonjà i Vicente Llopis Sapiña, a 20 anys. Bernardino Roda Giménez i Julio Ribera Navarro, a 12. Ricardo Corts Narbona, a 6. Per Alfredo Mengual Alemany i José Torres Bertomeu, continuava el sumari. De Juan Colom Corral, José Crespo Marí, Vicente Frígola Canet, Francisco Galbis Sanjuán y José Bolufer Martínez, no consta la sentència. José Esteve García -aquest constava repetit en la relació- havia fugit a França abans d'acabar la guerra. La resta: Juan Falcó Vistos, José Ros Carles, Ernesto Frígola Calafar, Luis Ferrer Llorca, José Canet Rubio, Vicente García Colubi, Emilio Albiach Castelló, José Sánchez Jover, Manuel Costa Villarroya, Tomás Senén Martínez, Alfredo Simó Cruañes, Francisco Pellicer Escolá i Salvador Aragón Colubi, no apareixen al fitxer del TRP, el que refrenda que les sèries de fitxes trobades no sols són incompletes sinó que representen una petita part del total. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características...* op. cit. pp. 13-28 y 95-119. Per altra banda, la demanda d'informes exigia la identificació dels encausats per tal de portar-los davant el Tribunal. Volem imaginar que al transcurs d'algun *procés* o *interrogatori*, alguns per tal de salvar la pell aportarien noms d'altres persones. El TRP, en el seu afany per continuar *la caza del rojo* voldria més encausats, malgrat tenir 11 sentències emeses sobre aquestes persones -d'elles 3 afussellades-, 3 esperant-la y 5 que no sabem en quina situació estaven aleshores. Altra explicació seria que el TRP ni tan sols portara comptes de les seues actuacions. Sembla, però, que l'excessiva burocràcia i l'afany per acomplir la seua tasca vinguen a estar raons més sòlides per tal d'explicar aquests desgavells.

932.- El 12 d'abril de 1940, el Ministeri d'Ordre Públic, Delegació Especial per a Residents en *Territori Alliberat* -DIDREM- demanava notícies i llocs de persones. AMA. II. 1203.

933.- AMA. II. 1156.

condemna.⁹³⁴ Així, la Direcció General de Seguretat comunicava, el 8 de maig de 1939, la confecció d'un (...) *amplio fichero de antecedentes político-sociales, tan esencial y trascendente en todo tiempo, y más en las actuales circunstancias en que la previsión y éxito de la vigilancia y control sociales (...)*.⁹³⁵ Per això, el jutge militar, nº 12, Francisco Guerrero ordenava que les demandes d'informes sempre seguirien aquest ordre: 1.- filiació política o sindical anterior al *Movimiento* antiguitat i paper desenvolupat. 2.- actitud a l'esclatar la guerra. 3.- Intervenció en profanacions d'esglésies.- 4.- Intervenció en la vida pública durant la guerra.- 5.- Intervenció en denúncies, detencions, fets violents, assassinats, etc. 6.- Intervenció i requisos incautacions i delictes contra la propietat.- 7.- Insults i vexacions a persones d'ordre.- 8.- Quants més fets de caire delictiu es vulga afegir.- 9.- Judici de la seua perillositat i grau d'oposició per al *Movimiento*.⁹³⁶ A tal efecte es va realitzar un fitxer d'emissió d'oficis confeccionat per la Guàrdia Civil de Cullera on s'inclouien 415 persones investigades entre el 23 de març de 1942 i el 26 d'abril de 1944 -397 barons i 18 femelles-.⁹³⁷ Tot un desplegament a favor de la monopolització de la violència i el control social per part de l'Estat.⁹³⁸

Els falanges locals portaven un arxiu paral·lel.⁹³⁹ on empraven un imprès on constava tot tipus de dades. Sota el títol de *Denuncias i confidencias*, les fitxes arreglaven totes i cadascuna de les desfetes, certes o suposades, de les persones a controlar.⁹⁴⁰ Un control que restava sempre a l'abast donat que aquestes persones d'ordre formaven tots part de Falange.⁹⁴¹ El mateix jutge municipal de Cullera, Luis Borja Colubi, antic militant de partits dinàstics, UP i DRV, dipositari de molts informes, entrava dintre d'aquesta dinàmica. No debades també hi era membre de la Falange,⁹⁴² i per tal d'estar controlat, també va estar objecte d'investigació el 29 de gener de 1944.⁹⁴³ Això sí. Quan la demanda d'informació es realitzava sobre una persona afectada al règim rebien el tractament de *Don* o *Doña*.⁹⁴⁴ A més, sobre si mateix també es confeccionaven informes, des de persones susceptibles d'ocupar càrrecs públics⁹⁴⁵ fins els voluntaris de la *División Azul*.⁹⁴⁶

La consigna de desbarbar les restes d'una possible oposició es portaren fins als extrems més impensables. El règim no volia descuidar aquest aspecte i si bé acceptava qualsevol informació emesa des dels seus membres, no perdonava la interferència en la tasca repressora, i tal vegada resultava aquest punt on va mostrar més intransigència, ja que les escasses vegades que penalitzava els seus membres va estar en connexió directa amb l'impediment repressor. Així, la premsa comunicava que Vicente Ys i Ricardo Colubi, falangistes de Cullera, havien estat multats amb 500 pts. (...) *por garantizar la bondad de conducta y adhesión al Movimiento de personas desafectadas (...)*.⁹⁴⁷ El fet de mostrar certa condescendència vers els vençuts va estar una falta que els vencedors no podien tolerar, doncs alterava el mateix sentit de la repressió.⁹⁴⁸ Per això

-
- 934.- AHMS. Falange. Capsa Z. Més avant examinarem el fenomen de la llibertat vigilada.
- 935.- AHMC. Capsa 110.
- 936.- AHMC. Capsa 796.
- 937.- No hem trobat la informació anterior. AHMC. Talonari sense classificar.
- 938.- *Las Provincias*. 1 d'abril de 1944, realitzava tot un desplegament informatiu del dia de la victòria i feia referència -el que no era nou donat que ja feia molt de temps que seguia aqueixa línia- a la dura enriquidora del règim.
- 939.- Els falangistes sollanencs ja tenien informació sobre 48 persones el 26 de juny de 1939. AMS. Llibre 150. Un mes més tard, la llista ascendia a 60.
- 940.- AHMC. Capsa 795. Resten 79 fitxes i és clar que resta incompleta per l'absència d'inicials de cognoms.
- 941.- La Falange va estar aplicada a l'hora de confeccionar el seu fitxer. A ell s'inclouia tota persona que havia passat pel TRP, i a més reflectaven el seu nivell de perillositat. Així, a la fitxa de Pascual Pastor March, de Cullera, s'assenyalava que aquest havia estat condemnat a 6 anys i un dia de presó per "auxilio a la rebelión", i en 3 d'abril de 1946 en llibertat condicional. A més s'apuntava que (...) *es persona peligrosa, no por acción, si no por su locuacidad (...)*. AMA. II. 1203.
- 942.- Idem. Capsa 797.
- 943.- Ibídem.
- 944.- Per exemple, "Informe sobre el requeté Don Gonzalo Casanova Gil", el 21 de febrer de 1948. Idem. Capsa 116.
- 945.- AMA. II. 1156.
- 946.- AHMC. Capsa 795.
- 947.- *Las Provincias*. 1 de maig de 1940.
- 948.- El 26 de febrer de 1940, Francisco Soler Lafarga, de Cullera, afirmava que Antonio Corral Meló va evitar-li la mort que en març de 1937 l'ajudà a passar a França a l'aconseguir-li passaport. El Meló va estar afussellat el 31 d'octubre de 1940, a Gandia, per *auxilio a la rebelión*.

va prendre cartes en l'assumpte la pròpia Direcció General de Seguretat al comunicar a la Falange suecana l'afer de (...). Con alguna frecuencia esta Dirección se ve en la necesidad de sancionar gubernativamente (...) a personas (...) que avalan con ligereza o falta de seriedad como afectos a la causa nacional, a personas de conducta político-social frecuentemente punibles (...).949

I és que els falangistes suecans mostraren poca constància repressora. Això no vol dir que no participaren en la repressió. Ans al contrari, ho van fer a consciència. La diferència va estar en que, una vegada eliminats els més perillosos enemics, neutralitzats els altres i recuperada la seua hegemonia político-social; es dedicà a controlar la població sense cap oposició, ja que aquesta havia estat eliminada.950 La seguretat que donava el ràpid terror va estar el pilar fonamental de les autoritats suecanes, a més d'haver estat més tranquil el poble durant la guerra951. Per això, procediments i fraseologia contrasten amb els emprats en altres llocs, sobretot a Cullera. L'exemple el tenim en els vora 300 comunicats d'informes emesos per l'Ajuntament de Sueca directament relacionats amb pesquises del TRP, on la immensa majoria reflecteixen que *ha sido (o és) izquierdista pero se observa buena conducta, o bé, no consta que haya intervenido en hechos delictivos*. Altre alt percentatge es lliurà amb la indicació de *no se encuentra en la localidad, es desconocido, no han dado resultado positivo alguno las gestiones realizadas por los agentes*, etc.952 Per a la Falange resultava inexplicable aquesta passivitat953 contra els enemics del règim,954 el que no significa que no s'aplicara amb duresa quan així ho considerava,955 però semblava que no fora prou per a la superioridad. Així, el 15 de novembre de 1939, la (...) Jefatura Provincial de FET y de las JONS de Valencia, deia: *Habiéndome informado por las Autoridades (sic) correspondientes de que procedéis (sic) con una ligereza extraordinaria en la remisión de informes y de garantías que muchas veces son contradictorios (...) os comunico que la próxima vez que tenga conocimiento que se repiten estos hechos (...) me veré en la precisión de tomar una medida que os impida de una manera definitiva el proceder con tanta ligereza*. A això es contestà, el 25 de novembre de 1939, que (...) en la Delegación Local de Información podrá haber ierros (sic) involuntarios (...) pero nunca ligereza (...). Además (...) en los apartados <garantía> y <avales>, categoricamente (sic) se afirma que las <garantías se expiden por aquellas personas que el Delegado Local no puede, por desconocer su actuación, avalar directamente (...) podrá expedirlos (els avals) cuando la persona garantizada por escrito por personas de máxima confianza, etc. (...). Todo esto deja a salvo la responsabilidad del Delegado,

El Meló va estar jutge interí el 23 de novembre de 1937. Arxiu Particular de Núria Corral Escudero, de Cullera. En avant, APNCE. Altre cas va estar el del falangista Juan Aragón Aragó, professor de Llengua i Literatura. Informava, el 12 d'abril de 1940, que Pedro Adam era un bon treballador, que havia ocupat càrrecs públics degut a idees polítiques i socials equivocades, però que gracies a la seua intervenció li evità la presó. AHMC. Capsa 845. Per contra, l'informe emés per la Falange local el 31 de maig de 1940, presentava el Pedro Adam com quasi responsable de totes les malifetes ocorregudes al poble durant la guerra. Idem. Capsa 797. En el mateix sentit es pronuncià el jutge municipal al seu informe del 10 de juny de 1940. *Ibidem*. De tot manera cal recordar que l'Adam havia aconseguit fugir.

949 .- Idem. 26 de maig de 1940.

950 .- Exceptuant el jutge Francisco Salmerón Albdalejo, que va estar afussellat el 15 de juny de 1943 a Alacant, la resta d'execucions de suecans ho va estar abans d'acabar 1939. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características*... p. 98.

951 .- Cfr. VVAA Quaderns de Sueca, nº VIII. maig 1986.

952 .- AHMS. Negociat Central. 1 i 2. 1943.

953 .- Malgrat demanar informació sobre la *Cheka* (sic) que funcionava a Sueca, l'alcalde es reafirmava el 17 d'abril de 1943, dient que *en esta ciudad no se constituyó ninguna cheka (sic) durante el periodo revolucionario*. Idem. Altre cas significatiu va estar la demanda, el 12 d'agost de 1942, de la direcció i redacció de *Mosaico*, orgue del PCE, a més de requerir l'enviament d'una col·lecció o els exemplars possibles. Va contestar-se que fou incautat per la JSU i el director va estar Pedro Marqués Lapuebla, que va morir al front. Es deia no saber res més donat que l'encarregat on s'imprimia va morir feia algú temps i no s'havia trobat un sol número de la publicació. Idem. 1942.

954 .- El 10 de setembre de 1945, s'informava que (...) *Federico Mafé Vives uno de los fundadores del PCE ahora hace vida normal trabajando en su taller de marmolista que posee en compañía de su hermano*. Idem. Tal vegada, les autoritats suecanes pensaren que el rigor repressiu resultara l'adequat, però també amb uns límits determinats per tal de poder crear una clientela de la que careixia en un principi. En aquest context podríem enquadrar el cas de la denúncia efectuada per un tal Olivert, del qual, el comandant del puesto de la Guàrdia Civil de Sueca, Alfredo Leandro Arias de Castro, deia que no inculpava amb termes categòrics, sinó que es limitava a traspassar un rumor, i que pensava que l'inculpat estaria descobert donat que (...) *le hubiera sido relativamente fácil en aquella época en que jactarse de un crimen se consideraba un galardón, dar con los autores del crimen* (...). AHMC. Capsa 798.

955 .- *Mala conducta, significado izquierdista, desafecto, inasimilable por el Glorioso Movimiento Nacional*, etc. van estar algunes de les postilles més emprades en aquests casos. Idem.

recayendo como se transcribe sobre las personas garantas. La defensa esgrimida pels falangistes no deixava fissures.

D'ací que l'orgue fonamental de la Falange expressara en aquest aspecte que (...). *Dentro de la hermandad fundamental del nuevo estado no hay castas ni privilegios. Justicia para todos; justicia para los que obraron bien y justicia de padre para los equivocados, para los que olvidaron su condición y naturaleza. (...).*956

La insistència repressora portava a que les presons estigueren plenes de persones, malgrat l'hemorràgia per al nombre d'interns que suposaven els continus -i abundants- afusellaments. Les condicions a les mateixes eren nefastes. Ho sabem per testimoniatges orals, però una idea pot donar-la així mateix les reticències a participar amb la contribució corresponent al presupost carcelari per part dels diferents Ajuntaments. Aquest ascendia a 31.740 pts per a 1940957 i tots els Ajuntaments van estar requerits varies vegades per tal de fer efectiva la seua part proporcional.958

El ritme de detencions va estar elevadíssim, sobretot al principi.959 Tant va estar així que els vencedors no disposaven, en els primers moments, de prou vehicles per a traslladar els presoners al TRP.960 A més, les primeres detencions van estar masives,961 tot indoent els soldats que pretenien retornar a la vida normal,962 el que portà a una masificació completa dels punts de reunió, més que de presons.963

La situació es repetiria en 1943, recorda Miguel Ferrer Camarena, encara que en un altre context, donat que aquestes detencions tenien a veure amb la marxa de la guerra mundial, quan els nazis començaven a cedir davant l'empenta dels soviètics. Es tractava d'antics membres del PURA, entre ells, un tal Espasa, farmacèutic. Aquest va pagar el taxi a tots per anar a la presó Modelo, doncs deia que ja que anava detingut no volia fer-ho a esperons. Quan van sortir, als mesos, els que

956 .- *Levante*, 17 d'abril de 1943.

957 .- AHMA. LC. Llibre nº 30.

958 .- *Ibidem*. A més, el 28 d'agost de 1942, el cap provincial de Falange envià un telegrama remittint els rebuts de varis presos. AHMC. LRED. Llibre. La part assignada a Cullera, en agost de 1939, va estar de 315 pts. *Idem*. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p. La contribució cullerensa ascendí a 4.000 pts en 1940. El presupost per a les escoles va estar de 2.750 pts. *Idem*. Llibre 1843. Presupostos 1940.

959 .- En Sueca, el 22 d'abril de 1939, 64 persones van estar traslladades a la presó. AHMS. Governació. Diversos. A Cullera, una setmana més tard, ja s'havia traslladat al menys 81 detinguts. AHMC. Capsa 796. A Sollana, el 20 d'agost de 1939, es comunicava que ja s'havien traslladat tots els presos. AMS. Llibre 150.

960 .- AMA. II. 1203. 2 de juliol de 1939. En el mateix sentit s'expressava e commandant de la Guàrdia Civil de Cullera, el 26 d'abril de 1939. El militar indicava que "(...) disponga uno de los autobuses que han prestado ya este servicio", donat que els traslladaments de presos van estar constants i els detinguts molt nombrosos. AHMC. Capsa 798.

961 .- A Albalat, ja en la primera setmana d'abril s'havia detingut a 47 persones. *Idem*. II. 1207. També *Idem*. II. 1203. El 16 d'abril van estar conduïts a Sueca 10 persones més, de les que 9 estarien executades y l'altra va rebre cadena perpètua. *Idem*. II. 1156. El 12 de juny de 1939 van estar detingudes 5 persones més y el 2 juliol hagué un altre trasllat a la presó de Sueca. *Ibidem*. També CALZADO ALDARIA A. i TORRES FABRA, R. C. *Características... op. cit.* pp.114-115. A Cullera pasà el mateix. Així, l'11 d'abril de 1939, van estar detinguts 4 treballadors de l'Ajuntament, que van estar afusellats posteriorment. AHMC. LRAAP. Llibre 98 ss nº/p. Quatre dies més tard es va detindre a 12 persones més, de les que s'afusellaren 9. *Idem*. Capsa 798.

962 .- Entre el 12 d'abril y el 14 de maig de 1939, van presentar-se, seguint les ordres de les autoritats, 32 almussafencs procedents dels camps de concentració. AHMA. 2.14.1.16. D'ells van estar condemnats 4. CALZADO ALDARIA i TORRES FABRA, R. C. *Características... op. cit.*

963 .- A Albalat, els detinguts van estar agrupats en el convent de les monges abans d'estar traslladats a Sueca. Testimoniatge de Daniel Barberà. A Almussafes i Sollana van estar amontonats a les dependències municipals. A Sueca van reunir-se, junt amb la resta dels provinents dels altres pobles de la Ribera Baixa, al molí de Trénor. GRAS, M. A Cullera, el punt va estar la *Casa de l'Ensenyança*, de la qual van estar repartits per Sueca i Gandia. Testimoniatge d'Alfredo Benito. Aquesta massificació i les expectatives poc falagueres van donar pas a escenes dantesques. Així, sabem que Pedro Adam aconseguí fugir pel clavegueram. La conseqüència està que les mides de seguretat es redoblaren y no aconseguí fugir ningú més. Julio Urban Sapiña, de Cullera, quan era traslladat a Gandia, l'1 d'agost de 1939, intentà obrir-se la gola amb unes tisores y va estar traslladar a l'Hospital de Cullera amb guardia militar. AHMC. Capsa 798. Va estar afusellat a Paterna el 28 de març de 1941. CALZADO ALDARIA i TORRES FABRA. *Características... op. cit.* p. 95. Enrique Chulio comenta que a la presó de Gandia hagué un intent de fugida per part d'un xic de Xaraco i Alfredo Mas Colubi, de Cullera. Els agarraren i apartaren a trenta. Els responsables, 16 en total, firmaren un document per salvar als demés. Els afusellaren a l'endemà, 31 d'octubre de 1940. *Idem*. p. 96.

treballaven llogant la seua força de treball van perdre la seua col·locació. L'acusació va estar de *conspiració*. Salvador Borràs comentava al respecte que (...) *quan s'acabà la guerra* (la Segona Guerra Mundial) *els falangistes es tornaren locos i van tornar a fer de les seues, si és que alguna vegada deixaren de fer l'aca* (...).

4.4.- El factor humà: les depuracions

L'aplicació de les diferents lleis dictades per a la repressió de la Maçoneria i el Comunisme, les responsabilitats polítiques derivades de l'actuació individual durant la República, la guerra, i inclòs el període anterior, i els expedients de depuració de funcionaris⁹⁶⁴ donaren pas a una absoluta *neteja* de tebis i/o desafectes⁹⁶⁵ i s'utilitzà també per a premiar adhesions i estimular futurs serveis.⁹⁶⁶

La depuració va estar un procés prou íntim des del punt de vista dels diversos Ajuntaments riberencs, tal vegada per l'ampla autonomia que van disfrutar les corporacions per tal de desenvolupar aquest apartat repressiu:⁹⁶⁷ no es tractava de preparar informes per a un tribunal o un estament ni detenir a una persona per tal d'entregar-la a una altra institució.⁹⁶⁸ Les depuracions en les administracions locals es realitzaren amb total independència i sense cap intromissió d'altre poder o estament. I tot això rendint comptes al Governador Civil, que quasi mai va intervindre en les resolucions, donant-les com a vàlides i per tant executables.

La casuística va estar constant: la gestora anomenava un instructor de

⁹⁶⁴.- La llei del 12 de març de 1939 sobre depuració de funcionaris de les diferents administracions es va ampliar per successives ordres a tots els àmbits.

⁹⁶⁵.- La validesa de l'estudi dels expedients depuradors s'hi pot trobar a NICOLAS MARIN, E. "Los expedientes de depuración: una fuente para estudiar la violencia política del franquismo". En *Areas. Revista de Ciencias Sociales*. nº 9. Múrcia, 1988. pp. 103-124.

⁹⁶⁶.- Per a una exposició del procés depuratiu malgrat que fa referència només que al sector judicial i centrat quasi exclusivament al període bel·lic a l'Espanya sublevada, vegeu LANERO TABOAS, M. "La depuración de jueces y fiscales. 1936-1944". En *II Encuentro de investigadores del franquismo*. Vol. I. Alacant, 1995. pp. 135-142. Les mateixes característiques s'hi donen en CASANOVA GOMEZ, M. "Depuración de funcionarios diplomáticos durante la guerra civil". En *Revista de la Facultad de Geografía e Historia de la UNED*. nº 1. Madrid, 1987. Del mateix autor: "Tribunales de depuración de funcionarios diplomáticos durante la guerra civil en la zona franquista". En *Justicia en guerra...* op. cit. pp. 373-379.

⁹⁶⁷.- Es pot dir que va estar així a tots els àmbits a depurar. D'eixa forma, *La primera resolución de la Junta del Colegio de Abogados de Valencia acordaba la depuración de sus miembros*. PICO, J. i REIG, R. "El franquismo: de la autarquía al plan de estabilización". En *Historia del Pueblo Valenciano*. Levante. València, 1988. vol. III. p. 908.

⁹⁶⁸.- Com podem comprovar, els Ajuntaments també ajudaren a realitzar la depuració d'eixos estaments.

depuracions, que invariablement resultava estar un dels seus membres,⁹⁶⁹ i aquest desenvolupava una investigació esclaridora de l'actuació dels afectats durant el període republicà -encara i tot, com veurem, les imputacions retrocedien en el temps tant com vulguera l'instructor-. Després, presentava les seues conclusions - que pràcticament venien a estar un veredict- i la gestora, generalment, sancionava la conclusió. Els afectats mai no van tenir més defensa que l'esgrimida en la confecció del seu informe, encara que, amb el temps i coincidint amb l'acomodament de les institucions franquistes, es van donar casos de revisions depuratives, tant a favor com en contra dels encausats, qüestió que examinarem més amunt.

Com que parlem del règim franquista, les persones que es van veure ratificades al seu càrrec per considerar-les afectes al *régimen nacionalsindicalista*, també contemplaren un expedient en el qual podia tenir cabuda qualsevol nota negativa a descobrir en un futur i que rectificara l'acord pres per la comissió.⁹⁷⁰ Això suposava que les invèstigacions desenvolupades per tal d'aclarir el passat funcional dels encausats, quedaven afegides a l'expedient particular de cadascú dels assalariats municipals. Així, les administracions locals produïren un alt nombre d'expedients,⁹⁷¹ quan no optaren per estar més dràstics. Aquest va estar el cas de l'Ajuntament de Sollana, que el 7 d'abril de 1939, confeccionà informes de 20 persones per a la seua depuració en una primera convocatòria i per a 10 més en una següent.⁹⁷²

L'instructor de les depuracions, seguint les ordres emeses per la llei del 12 de març de 1939, confeccionava un informe que contemplava -sempre basant-se en els anteriors informes de Falange, Guàrdia Civil, *persones d'ordre*, etc.- el passat polític-social del funcionari, com hem dit. Però els informes variaven de consistori a consistori. Donat la intimitat del procés, cada gestor-instructor confeccionà un qüestionari que variava d'intensitat segons el seu inspirador. Per exemple, a Sueca quedaven afegits a l'expedient i a Cullera no. A la capital de la Ribera Baixa es

⁹⁶⁹.- Excepte a Cullera, on s'anomenà una comissió encapçalada per l'alcalde, Juan Guardiola Murillo, i que comptava amb membres de les forces d'ocupació i de la Falange local. AHMC. LRAAP. Llibre 98.

⁹⁷⁰.- AHMC. LRAAP. 11 de maig de 1939. Llibre 98.

⁹⁷¹.- A Cullera, per exemple, on eren numerats, es van fer almenys 134 expedients si donem per certa la numeració dels mateixos doncs resulta evident que han desaparegut moltíssims. Encara així, a l'AHMC trobem prop de 80. Capses 829-832. *Personal*. De tota manera, com que la ratificació de les conclusions es donava al ple de la gestora, podem aseverar la xifra.

⁹⁷².- AMS. Llibre 148. Respecte al fenomen depuratiu no trobem res més a l'AMS. La depauperització del seu fons resulta evident. Tal vegada, com va estar en altres organismes, la solució trobada radicaria en cesar a tothom i fer-ne a continuació una selecció. Però, insistim, no tenim més informació. Als llibres d'actes no es torna a parlar de l'afer i a d'altres com el LRSD o LRED tampoc tenim cap constància. És una prova més de l'ampla autonomia que van tenir els consistoris a l'hora de desenvolupar el procés depurador.

contemplava un qüestionari a omplir per l'interessat amb diferents apartats⁹⁷³ per, a continuació, enfrontar-se amb el gestor delegat per a la depuració, Antonio Carrasquer, al cas de Sueca.

A Cullera, les declaracions de l'encausat quedaven en segon terme primant els informes arreplegats de les *persones d'ordre*, que eren, en definitiva, els que condicionaven les conclusions de l'instructor. A Albalat, es realitzava inclòs una recerca documental. A Almussafes, per últim, ja que desconeixem el cas sollanenc, s'efectuava una declaració jurada per l'interessat que era crivada després per l'instructor, José Villalba Portalés, recolzant-se en els informes de les forces vives locals.

Cada consistori, per tal de portar endavant la investigació, com hem dit, confeccionà aiximateix un esborrany de qüestionari a seguir en el procés depurador que cristal·litzà en un veritable *dossier*, malgrat que, en definitiva, tots tenien com a base el proporcionat per la superioritat. Però cal repetir-lo doncs a Sueca s'apuntaven totes aquelles dades que venien a enriquir l'expedient. Per la seua part, Albalat preparà un parell de fulls per a cada cas on constava des del nom⁹⁷⁴ fins a la resolució final passant per l'arreplegada de testimoniatges i la declaració de l'interessat. Constatem que l'instructor albalatenc anomenà una comissió per tal de proporcionar-li ajuda, el 2 de maig de 1939,⁹⁷⁵ que presentà les seues resolucions el 12 de juliol del mateix any, amb el següent resultat: admissió sense sanció per a Evaristo Cañada Gil, secretari; Eduardo Enguix Gonzalvo, oficial de secretaria; Ricardo Sarrió Mulet, dipositari municipal; María Puchades de Ares, encarregada de l'estació telegràfica; José Barberá Vidallach i Juan Bautista Pérez Balaguer, vigilants nocturns; Ramiro Serra Sanz, guàrdia municipal, i Aureliano Senent Cerveró, conserge del cementiri municipal. S'assenyala que la resta quedaven cessats, sense explicar de qui es tractava ni la raó.⁹⁷⁶

Per acabar el procés, el 9 de setembre de 1939, s'admetia al practicant

⁹⁷³.- Encara i que es repetien a tots els pobles, ja que es limitaven a reproduir l'informe base enviat per la superioritat. Amb tot, trobem particularitats locals, com ara les conclusions de l'instructor depurador. Bàsicament, l'informe a omplir per l'interessat, assenyalava les seues dades personals, la reacció davant el colp de juliol del 36, la simpatia i/o adhesió al govern local, l'esforç desmenyat a favor del mateix, idem sobre el *Glorioso Movimiento Nacional*, trajectòria professional i política abans i durant la guerra, etc. El millor era el que contemplava si l'encausat pertanyia o no a la masoneria. La immensa majoria declarà no saber tan sols en què consistia. A més, es contemplava un apartat on l'interessat poguera escriure els noms de les persones de dretes que estagueren disposades a declarar al seu favor.

⁹⁷⁴.- Al primer esborrany podia llegir-se: *fulano de tal, certifico*, etc. Sembla estar una guia per a la confecció de l'expedient depurador que es faria arribar a tots els Ajuntaments segons les instruccions aparegudes al BOE del 6 d'abril de 1939.

⁹⁷⁵.- AMA. LRAAP. Llibre 42 b.

⁹⁷⁶.- Idem.

d'assistència pública domiciliària, José Ramón Pérez Fabra, sense cap sanció.⁹⁷⁷ La resta es tractava de devolució d'informes per a depuracions alienes al radi d'acció legal de l'Ajuntament albalatenc. Així, per exemple, el 3 de juny de 1939, s'informava sobre Ramón Martí Pérez, recaptador d'hisenda de la zona de Sueca per a la delegació d'hisenda de la província de València, dient que per no estar un resident de la localitat no se sabia res d'ell, malgrat (...) *se le conceptua como persona de orden y de buena conducta y ha merecido la confianza de las personas honradas (sic) de esta villa.*⁹⁷⁸

També la indefinició va estar present a l'evacuar informes per a la Compañia Telefónica Nacional de España (sic) sobre Leopoldo Gómez, encarregat del centre telefònic d'Albalat: *Discutido el asunto con la amplitud necesaria (...) no era de su agrado (...).*⁹⁷⁹ La gestora albalatenca també va mostrar-se, al menys en una ocasió, més condescendent⁹⁸⁰ i també prou més taxativa.⁹⁸¹

La gestora cullerenga, per la seua banda, preparà només un full on s'arreglegava les directrius del Governador Civil, encara i que de forma molt sintètica. És a dir, l'expedient final hi era prou elaborat. D'eixa manera, quan les conclusions hi eren finalitzades, el resultat només podia tenir dos solucions, o molt favorable per al depurat o demolidor en la seua contra, malgrat els casos tebis d'Albalat, com hem vist, però aquesta no va estar la regla general.

El cas més substanciós resultà ser el d'Almussafes, que el 6 de novembre de 1939, envià les seues determinacions al Governador Civil apuntant que Salvador Rodrigo Molla, secretari; Vicente Segura Pérez, oficial de secretaria; Marín Lladosa Tomás, agutzil municipal, i Ramón Marí Gómez, vigilant nocturn;⁹⁸² resultaven estar

⁹⁷⁷.- Idem. II. 1203.

⁹⁷⁸.- Idem.

⁹⁷⁹.- Idem. 1156. 23 d'abril de 1939.

⁹⁸⁰.- Va estar el cas de la demanda d'informació per a la Companyia Arrendataria de Tabacs subalterna d'Alzira sobre Amparo Garrigues Cerezo, expenedora de tabacs d'Albalat. La contestació va estar simple: (...) *buen concepto y moralidad (...) se trata de una persona dedicada de lleno al servicio de la expendeduria y a las labores de su casa, de vida retirada y apartada en absoluto de otras actividades.* Idem. 6 de maig de 1936.

⁹⁸¹.- Per exemple a l'hora d'evacuar informes sobre persones que van treballar per a l'exportació d'agris connectats amb les col·lectivitats. Idem. 3 de juny de 1939. S'ennllaçava així amb les exigències dels organismes superior. Per exemple, l'11 d'agost de 1939, l'Ajuntament d'Albalat va rebre una comunicació de la Federació Sindical d'Arrossers d'Espanya, en la que es manifestava que debia reorganitzar-se la Junta Directiva del Sindicat Arrosser de Sueca per a donar possessió a aquells membres que la componien al moment d'esclatar la guerra i que foren afectes al *Movimiento*, a l'igual que els funcionaris, preguntant s'apuntara si aquestos eren o no afectes al mateix. Idem.

⁹⁸².- AHMA. 1.2 Règim Interior. Personal. 2-13. c.1.2. En canvi, als expedients no apareix el de Vicente Segura Pérez i en el seu lloc consta el de Francisco Baldoví García, depositari de l'Ajuntament.

tots irresponsables, per la qual cosa quedaven ratificats al seu càrrec.⁹⁸³ El que crida l'atenció és que van estar els únics expedientats.⁹⁸⁴ En altres paraules: el personal que treballà a les dependències municipals des de febrer de 1936 va estar expulsat sense més. Tots eren funcionaris en propietat i tots quatre van estar expulsats el 28 d'agost de 1936 del consistori.⁹⁸⁵ A més, les seues declaracions semblen calcades donat que dient haver estat coaccionats per tal de signar la seua adhesió al *Gobierno marxista*, i tots quatre van prestar serveis al *Movimiento Nacional, consistentes en consejo y ayuda personal a la Falange Española de Almusafes*,⁹⁸⁶ excepte Francisco Baldoví García, que afegia haver propagat les notícies de la ràdio nacional. El més significatiu de tot rau en que tots quatre citaven com a testimonis els falangistes almussafencs, incloses les personalitats com ara Claudio Chaqués i Ramón López Tomás, l'alcalde. A més, citaven al rector, Francisco Alamar Arece, *que por fortuna vive* (sic). A la pregunta si pertanyia a la maçoneria tots contesten no saber què era ni en què consistia, excepte el Rodrigo, qui afirmava que *mi condición de católico no me ha permitido pensar ni remotamente en pertenecer a eso que llaman masonería*.⁹⁸⁷

Aquest darrer apunt ens sembla força interessant, donat que la maquinària repressora franquista funcionava a un ritme molt elevat, i una de les poques defenses que tenien les persones que es jugaven un lloc de treball segur i estable per als temps que corrien resultava estar el seu component psicològic. És a dir, el comportament davant acusacions i evidències resultà estar a la fi no definitiu però sí consistent per al resultat final de la depuració,⁹⁸⁸ com va estar sobretot a Sueca.

Els que afrontaren els interrogatoris altius i amb més serenitat, mostrant contínuament seguretat, van estar més beneficiats que els dolents i insegurs. Tant és així, que si fem cas del que asseveren molts dels interrogats arribaríem a la conclusió que la reraguarda valenciana hi era plena de sabotejadors, activistes i inclòs veritables comandos i que les autoritats locals hi eren impotents front els seus cops de mà. En definitiva, caldria parlar d'herois en el sentit complet de la paraula. En el cas que el comportament altiu no donara un resultat positiu, el cert és que no tenim constància que la situació de l'interessat s'agravara per aquest motiu.

⁹⁸³.- Ibídem.

⁹⁸⁴.- L'altra contribució almussafenca al fenomen depurador va estar l'informe evacuat sobre el mestre Pascual Albert Giménez per a la comissió depuradora d'ensenyament. Desconeixem el contingut de l'informe. Idem.

⁹⁸⁵.- Ibídem.

⁹⁸⁶.- Ibídem.

⁹⁸⁷.- Ibídem.

⁹⁸⁸.- Segons LANERO TABOAS, M. op. cit. El fenomen depurador no responia a una repressió específica donat que es contemplava dintre d'una normativa general i que resultava prou personalitzat. Això podria explicar que les actuacions del particular davant l'instructor o de la comissió depuradora escaient adoptaren la importància a que estem referint-nos.

Simplement perdia el treball, donat que no s'hi contemplava altra tipologia de sanció.⁹⁸⁹

Van estar als Ajuntaments de més volum, com és natural, on la reorganització del funcionariat es dilatà més en el temps, i això que començà immediatament, donat que les noves autoritats també s'aplicaren en aquesta tasca repressora. Ja el 20 d'abril de 1939 la comissió gestora de Cullera designà un membre de la gestora com a president-instructor del comitè del procés depurador, malgrat que aquest demanara l'ajuda d'una comissió⁹⁹⁰ acordant-se el cessament retrospectiu al 23 de febrer de 1936 dels càrrecs interins o temporals (7 en total) independentment de la responsabilitat per les seues actuacions, desestimant-se les peticions de reingrés, amb l'excepció de dos guàrdies municipals i un caporal que es reincorporaren una setmana més tard.

L'11 de maig fou destituït l'oficial de primera de secretaria, Joaquín Ferrer Martínez, *por su actuación al frente del comité marxista*,⁹⁹¹ ordenant-se el cessament *sin perjuicio de posibles represalias* de 14 interins mentre s'obria expedient i se'n suspenia altres quatre.⁹⁹² El 27 d'abril s'acordà cessar tot el cos de bombers⁹⁹³ i des de la gestora es preparaven les depuracions sota la natural preocupació que provocaren les declaracions del regidor Grau quan exposava que *en las oficinas hay elementos indeseables*.⁹⁹⁴

La postguerra havia aconseguit instaurar un clima de revenja, denúncia i delació fent imprescindible que inclús *los que continuan en el cargo por considerarse afectos al régimen nacionalsindicalista, se les instruya expediente en el que se refiera que en el caso de que alguna actuación desconocida pusiera en duda la adhesión del declarante, se tenga por rectificado el acuerdo*.⁹⁹⁵ Es pretenia assegurar la adhesió inquebrantable del funcionariat amén d'acotar l'accés a la funció pública únicament als camarades o a persones que no sols devien estar lliures de tota sospita, sinó que a més devien afegir altres preteses qualitats com ara l'obediència.

⁹⁸⁹.- Altre cas era la denúncia i la informació que es va fer per al TRP d'aquelles persones que els vencedors consideraven destinades a alguna cosa més que depurables.

⁹⁹⁰.- LRAAP. Llibre 97, s.n/p. AHMC. De tota manera, la comissió va estar dirigida per l'alcalde qui va estar, a la postre, el que va prendre la direcció depuradora, com ja s'ha apuntat. Idem.

⁹⁹¹.- Pràcticament se li feia responsable d'estar un àrbitre del Comitè. Idem.

⁹⁹².- Idem. A més s'assenyalava que alguns dels anteriors guardies municipals estaven a la presó (...) *y otros que si no lo están lo merecen por sus actuaciones (...)*. Idem. Capsa 137. Expedient 112.

⁹⁹³.- El càrrec de bomber no era a temps complet. Es tractava de voluntaris gratificats que feien la seua tasca quan es declarava algún sinistre. La quantia de la remuneració no hi era important però venia a significar un ingrés extra gens despreciable per a certes -moltes- persones. Per regla general aquest tipus de càrrec recaia sobre gent de confiança de les autoritats, per això, i donat que no es tractava de veritables funcionaris, s'optà per destituir a tothom i anomenar altres de plenes garanties per als nous mandatariis, extenent així les relacions clientelistes.

⁹⁹⁴.- LRAAP. Llibre 98. AHMC.

⁹⁹⁵.- Idem.

Els diversos resultats del procés depurador anaven succeint-se i, pràcticament s'havia acabat el 18 de setembre, malgrat que les seues conseqüències s'allargarien més en el temps. Admetia sense cap sanció Juan Molina Màñez, interventor municipal; Joaquín Simeón Vidal, dipositari de fons municipals; Julián Ferrando Ortiz, arquitecte municipal; Antonio Chomet Font, professor de solfa;996 Desamparados Ferrero Antón, mestra municipal; Julio Ricart Ronda, mestre municipal d'instrucció primària;997 Antonio V. Alapont Mengual, agutzil segon;998 Manuel Peñalosa Piris, caporal de guàrdia municipal;999 José Sánchez Castaño, Francisco Fernández Moragas, Senent Tello Pérez i Eufemio Muñoz Gracia,1000 guàrdies municipals; Salvador Muñoz Grau, guàrdia del mercat i José Colom Pello, conserge del cementiri

Quedaven cessats amb pèrdua de tots els drets Fernando Vallet Martínez, professor de solfa;1001 Arnoldo Bernabeu

- 996.- Del cos de directors de banda de música. Acusat en un principi, com la resta d'encartats d'haver col·laborat amb el govern anterior. A més es destacava que havia estat militant del PURA durant molts anys i estar anticlerical. AHMC. Capsa *Personal* ss. classificar. Expedient 27.
- 997.- Aquest personatge va estar un dels que fugiren cap endavant. A la pregunta si havia servit al *Movimiento*, contestà que *los servicios prestados fueron efimeros comparados con los realizados por otros compatriotas, procurar mantener la fe en los débiles y los desalentados, que prestó adhesión al Movimiento Nacional como buen patriota viendo en él el surgimiento de las glorias pretéritas de la Patria, anhelando llegara a feliz término la empresa de nuestro invicto Caudillo (...)*. Idem. Expedient 10. Com podem veure, l'altivesa donava resultats positius. A més, el Ricart emprà el llenguatge embafador, rimbombant i coent que tant li agradava a la burgesia valenciana, donant-se-les de sabut. Com veurem, no seria l'únic.
- 998.- Aquest responia que si no havera desempenyat el càrrec (...) *hubiera visto en peligro mi vida*. Idem. Expedient 25.
- 999.- *Desde la liberación de esta ciudad me puse a la disposición de las autoridades efectuando los servicios que se me ordenaron*. Idem. Expedient 9. En efecte, com vam veure, aquest personatge va estar als primers moments anomenat cap de la guardia municipal i començà a denunciar i detenir persones. A l'esclat de la guerra va donar-se de baixa per tal de no servir a l'esquerra, malgrat s'afilià a la CNT per tal de treballar a la seua col·lectivitat. Idem. Capsa 795. De tota manera, com veurem més endavant, aquesta persona va tenir un caràcter que li comportà nombrosos problemes. El dia 29 de novembre de 1939, comunicà que no li havien millorat el sou i això que portava més de deu anys de servei. Se li va contestar que no era així, que tan sols portava 6 anys, 4 mesos i 21 dies. Idem. *Personal* ss. classificar. Expedient 139. És clar que el temps de la contenda no va comptabilitzar-se donat que demanà la baixa. Resulta curiós que a d'altres persones, expulsades del seu treball al consistori, això sí, vegueren respectada la seua antigüetat. Per contra, aquest personatge que presentava uns antecedents immillorables per a la causa dels vencedors fou tractat d'aquesta manera, ja que ni tan sols va tenir de defensar-se dient que es quedà al treball per tal de boicotetjar el govern local. El Peñalosa acabaria estant expulsat del cos *per delitos graves, mujeriego y bebedor*. Idem. Capsa 795. 10 de març de 1943. En efecte, com veurem, era un gran aficionat a la xala i la prostitució.
- 1000.- Aquest personatge utilitzà per a la seua defensa una fòrmula que es convertí habitual: (...) *creo haber ayudado al GMN no haciendo o hecho nada en favor del movimiento marxista y saboteando los servicios de este lo más posible*. Idem. Expedient 20. Com es pot comprovar, de creure aquestes persones, donaria la sensació que encara aguantaren masa temps les forces republicanes amb tres anys de guerra.
- 1001.- L'absència d'eloqüència també va jugar males passades. El Vallet contestava que no prestà adhesió per haver quedat en zona separada, que era pintor amb un sou de 10'65 pts diàries i

Costa, conserge del mercat; Manuel Lafarga Oltra, capatàs de neteja i obres; José Font Font, 1002 xofer mecànic; Arturo Carlos Cabrera, agutzil; 1003 Enrique Olivert Grau, caporal de la guàrdia municipal; 1004 Pascual Colom Fuster, 1005 Juan Gimeno Moncho, Juan Pavia Martínez, 1006 il·legible, Domingo Ferràndez Hortelano i Vicente Roselló Ferrer, guàrdies municipals.

Les autoritats cullerenques admeteren amb sanció els funcionaris següents: Enrique Torres Bertomeu, aparellador d'obres amb pèrdua d'un mes d'havers; 1007 Juan Canet Oliver 1008 i Tomás Más Perlá, 1009 rebaixant-los la seua categoria de guàrdies municipals de primera a segona; Francisco Alapont, agutzil major, a jubilació forçosa; Benito Aragó Pérez, guàrdia municipal, postergat durant dos anys per a l'ascens; 1010 Paulino Pérez, guàrdia municipal, apartat de servei. En l'administració municipal foren apartats: Vicente Gil Morte, secretari; Juan Carlos López, oficial major; Santiago Aragó Domenech, oficial de primera; Joaquín Ferrer Martínez, oficial de segona; Vicente Togula Vallés; oficial de segona; en obres públiques a Vicente Salvador García, Manuel Muñoz Ferrer, Julio Casella Ibàñez, Salvador Muñoz Grau, i a Manuel Lafarga Oltra, capatàs, així com a José Fuertes Català, veterinari; José Ibor Oliver, en Beneficència 1011 i Bautista Palmer Miñana, adscrit al servei de neteja de l'escorxador. 1012

-
- que les 125 que percebia com a professor de solfa les entregava integrament a la societat de músics, que formà part d'ER malgrat no va contribuir a res de forma voluntària. Idem. Expedient 36.
- 1002.- Acusat d'uetista, d'haver votat al Front Popular, d'antirreligiós i de sincera adhesió al Front Popular i al liberalisme. Idem. Expedient 38.
- 1003.- Se li acusava d'exactament el mateix. Idem. Expedient 26.
- 1004.- *Junto al guardia municipal Domingo Ferràndez Hortelano y Vicente Roselló Ferrer no han presentado la declaración jurada a su tiempo, por eso se trata de empleados indeseables (...).* Idem. Expedient 113.
- 1005.- (...) *Voluntario al ejército rojo donde alcanzó el grado de teniente.* Idem. Expedient 12.
- 1006.- (...) *es adicto a los partidos del Frente Popular (...).* Idem. Expedient 6.
- 1007.- No resta clara la documentació. Sembla que va fer alguna ajuda en els treballs de fortificació. Idem. Capsa 137.
- 1008.- Catalogat com a *derechista antes de la guerra. Durante el Movimiento se afilió a la UGT.* Idem. Capsa 797.
- 1009.- Idem.
- 1010.- Acusat de no haver realitzat cap acte en favor del règim. Idem. Expedient 10.
- 1011.- Practicant. Acusat de pertanyer primer al PRS i després al PCE. *Gozó de prestigio entre los ilusos rojos.* Idem. Capsa 796. 23 de gener de 1941.
- 1012.- Totes aquestes disposicions s'hi troben també a AHMC. Llibre de personal. Llibre 978, ss nº/p. Malgrat tot, a aquestes anotacions no apareix Federico Vercher Gregori, oficial segon, expulsat el 12 de maig de 1939. Se l'acusava d'estar secretari de Radio Comunista i vocal del Comitè local del FP. La defensa que va esgrimir el Vercher fou més bé penosa. Com a testimonis presentà a Santiago Oliver Is i Fernando Montagud Ruano. Aquest darrer declarava que el Vercher (...) *era secretario del RC, pero nunca ha podido apreciar simpatía por el régimen comunista, más biem desagrado* (...) *y no le consta que haya pertenecido a partidos de izquierda*. El mateix Vercher aseverava que (...) *si hubiera tenido ideas comunistas me hubiera afiliado al PCE el día de su aparición y no en enero de 1937 cuando los comunistas me obligaron a ello* (...). Aquest personatge afegia que havia estat militant de la UP entre 1927 i 1931. Com a darrera prova del seu conservadurisme alegava que havia estat subscriptor del diari *La Nación*. Idem. Expedient 14.

Un cas que demana la nostra atenció va estar el d'Antonio Muñoz Hernández, auxiliar administratiu, el 16 de desembre de 1936. Acusat d'estar secretari d'ER i significar-se en les eleccions del 16 de febrer de 1936, va estar destituït. Va demanar revisions d'expedient en 1942, quedant denegat, i tornà a insistir en 1952, en que logrà la revisió. En 1953, va obtenir la readmissió.¹⁰¹³

L'expedient que més atractiu presenta és el de Miguel Companys, secretari de l'Ajuntament. Al·legava que va estar coaccionat i perseguit, per la qual cosa passà d'interí a Gandia, on va amagar una religiosa i avisava els amics de les amenaces a que estaven exposats. Ingressà en ER (...) *donde ingresó todo el colegio* (sic) (...), portava el braçalet tricolor (...) *y protestava por obligárseme a llevar una bandera que no era la que yo había visto al nacer, la que me hicieron querer y respetar mis padres, mis maestros y la que yo juré defender* (...). Malgrat haver estat admès, demanà llicència d'un mes al·legant una malaltia. No tornà a presentar-se al treball. No debades havia complit 64 anys.¹⁰¹⁴

4.4.1-Altres àmbits depuratius

La comissió depuradora s'endinsà també en els organismes perifèrics com ara la sanitat i l'educació¹⁰¹⁵ a més de contribuir a la depuració de funcionaris i altres dependents d'empreses estatals o particulars, o bé participant a les juntes de llibertat vigilada o col·legis professionals. Així, pel que respecta a la sanitat, van resultar amb informes favorables Antonio Sampietro Morago, metge;¹⁰¹⁶ Francisco Bru Rico, farmacèutic;¹⁰¹⁷ Vicente Cardona Sorrentí¹⁰¹⁸ i Guillermo Gimeno Falcó,¹⁰¹⁹ practicants; Vicente Orengo Orengo, estudiant de Medicina;¹⁰²⁰ i Adela Piris.¹⁰²¹

¹⁰¹³.- Idem. Expedients 15 i 30. Més endavant veurem com personatges d'aquestes característiques lograren adaptar-se al *nou règim*.

¹⁰¹⁴.- Idem. Expedient 19.

¹⁰¹⁵.- Per a la qüestió de les depuracions a l'ensenyament, cal consultar VALLS MONTÉS, R. *La interpretación de la Historia de España y sus orígenes ideológicos en el bachillerato franquista (1938-1953)*. ICE. València, 1984. pp. 33-35. També, encara i que només fa referència al període bèl·lic, cfr. CRESPO et alii, *Purga de maestros en la Guerra Civil. La depuración del magisterio nacional en la provincia de Burgos*. En *Ámbito*. Valladolid, 1987. Vegeu aiximateix MORANTE, F. "La depuración del magisterio nacional: Barcelona 1939-1941". En *L'Avenç*. nº 175. Barcelona, novembre 1993. També cal consultar MARTINEZ RISCO, C. "A formación dun profesorado adicto". En *I Encuentro...* op cit. pp. 89-90.

¹⁰¹⁶.- *Buenos antecedentes. Afecto*. Idem. Capsa 796. 18 d'agost de 1940.

¹⁰¹⁷.- *De derechas*. S'apuntà a la UGT i pegà a fugir a Barcelona on s'amagà. *Intachable conducta y afecto*. Idem. 20 de desembre de 1939.

¹⁰¹⁸.- *Muy buenas referencias. Antecedentes de intachable conducta. Adicto*. Idem. 14 d'octubre 1942. I això que aquest personatge va estar voluntari a la *Columna Durá*. Idem.

¹⁰¹⁹.- *Ayudó a derechistas durante el GMN*. Idem.

¹⁰²⁰.- Va pertanyer a la Federació Regional d'Estudiants Catòlics i després de la guerra s'apuntà a Falange i al SEU, estant secretari local. Idem. Capsa 796. 31 d'agost de 1942.

¹⁰²¹.- *Buenos antecedentes*. Idem. 2 d'abril de 1940.

Els informes que la comissió depuradora va confeccionar per als desafectes van estar categòrics i eren un avanç de la futura depuració: Joan Bolufer Borrás, metge;1022 Juan Bautista Espasa Mulet, farmacèutic;1023 Alfredo Català Adam1024 i Vicente Elena,1025 practicants; i Consuelo Bisquert,1026 Carmen Boix Blasco,1027 Francisca Olivares Blanquer1028 i Elodia Maragall,1029 infermeres.

Per això, i per tal de dominar també aquest aspecte de la vida quotidiana es constituí, el 3 de maig de 1939, la Junta Municipal de Sanitat seguint l'article 56 del Reglament de 9 de febrer de 1925, segons *las disposiciones vijentes* (sic). Així, la presidència era ostentada per l'alcalde, Juan Guardiola Murillo; vocals, el metge titular, Ricardo Vidal Ramos; el farmacèutic, Lorenzo Borja Sapiña; el Veterinari, José Fuertes Catalá; l'arquitecte municipal, Julián Ferrando; el rector, Pedro Colomina Payá; el mestre nacional, Ricardo Ferrús; el metge inspector, Vicente Martínez Marzal; i vocals electius: el metge lliure, Luis López Villasegura, el veí ric, Manuel Sapiña Sapiña; i el veí obrer, Tomás Chofre Canet.1030

El mateix va estar a l'ensenyament. Per això, el 24 d'abril de 1939, la Jefatura de los Servicios de Primera Enseñanza de València, mitjançant la inspectora en cap dels serveis, Natalia Ballester, comminava als Ajuntaments a realitzar les conseqüents depuracions per tal de continuar els ensenyants amb les garanties que la *Religión y la Patria exigen* i quins eren, *a su juicio* els que devien continuar prestant serveis. Al mateix temps es demanava informació per a les persones conegudes per la incorporació que desempeñaren la tasca educativa durant la guerra.1031

-
- 1022.- *Destacado miembro del PURA. Se destacó en la manifestación del 14 de abril de 1931. Idem. Capsa 797. 19 de maig de 1944. Bolufer va estar un d'aquells republicans que s'imbricaren amb els jornalers dintre del joc electoral. Arribà a estar molt ben considerat pels anarquistes. Tant és així que durant la guerra es va convertir en un objectiu prioritari a eliminar per part del PSOE. La crisi deslligada per l'americanà evità que la UGT acabara amb la seua vida. Per tal de tenir-lo a covert, la CNT el portà a València on va desempeñar el càrrec de director de l'Hospital Psiquiàtric Provincial, sempre custodiat pels cenetistes, que li adscripiren una guardia personal per a la seua seguretat. Cfr. TORRES FABRA, R: C. *Cullera en guerra... op. cit.* pp. 137 i ss.*
- 1023.- *Izquierdista. Fundador del PRS. Presidente de la Junta de Defensa Pasiva. AHMC. Capsa 797. 16 de desembre de 1939.*
- 1024.- *Afiliado a IR. Llegó a Capitán de sanidad. Idem. 5 de gener de 1941*
- 1025.- *(...) Maltrató a los enfermos nacionales hospitalizados. Idem. 14 d'agost de 1942.*
- 1026.- *Izquierdista. Idem.*
- 1027.- *Perteneció al Partido Comunista de las Juventudes Libertarias (sic) (...) partidaria del amor libre. Desafecta. Izquierdista peligrosa. Idem. Capsa 110. Acusada també de maltractes als presoners nacionals. Inclòs s'asevera que es menjava els aliments destinats als mateixos. Idem. 7 de gener de 1943.*
- 1028.- *Conducta dudosa. Idem. Capsa 796. 2 de desembre de 1942.*
- 1029.- *Acusada de pertanyer al PCE i al Socorro Rojo Internacional. Idem. Capsa 795. 4 de juny de 1940.*
- 1030.- *Idem. Capsa 846.*
- 1031.- *Idem. Capsa 795.*

Les repercussions van estar immediates: l'alcalde cullerenc contestà que d'un total de 30 mestres a la llista que adjuntava, 17 eren mereixedors de continuar exercint el seu magisteri, mentre la resta, 13, no ho mereixien. Juan Guardiola Murillo no va pensar convenient afegir les raons per les quals realitzava les seues afirmacions, tan sols proporcionava la llista amb els noms que sortien ben parats amb una creueta i els considerats desafectes, subratllats.1032

A banda, van proporcionar-se informes sobre la resta d'ensenyants que per qualsevol raó havien estat a la localitat durant el període republicà. Així, els professors d'Institut, Ramiro Pedrós1033 i Francisco Selfa Carreres;1034 el professor de Matemàtiques de l'acadèmia Lope de Vega, de Cullera, Vicente Martí Estell1035 i els mestres, Felipe Macho Gracia1036 i Agustín Castelló Soler,1037 Únicament va resultar satisfactori per a l'interessada l'informe sobre la mestra Luisa Martínez Dumas.1038

Pel que fa a l'apartat de Correus i Telègrafs, l'activitat informativa de l'Ajuntament cullerenc va estar notable, confeccionant un total de 41 comunicats per a la Junta depuradora, dels quals només 5 van estar favorables,1039 35 negatius1040 i un veritablement desconcertant, donat que es tracta del de Francisco Yagüe Mascuñán, que es va enviar al cap

-
- 1032.- Idem. Capsa 795. 9 de maig de 1939. Aseveracions com les de l'alcalde cullerenc servien per a trencar o garantir el futur de les persones que depenien d'aquells informes. Com es pot comprobar, la meticulositat que desplegaren els vencedors a l'hora de confeccionar expedients per a la depuració dels seus funcionaris, contrastava amb la deixadesa demostrada quan es devia col·laborar amb altres estaments.
- 1033.- Va estar candidat a Diputat a Corts. Cunyat del diputat socialista Juan Sapiña Camaró, de Cullera, segons l'informe de l'alcalde cullerenc, aquesta relació li va proporcionar un lloc a l'Institut d'Alcoi per tal de passar posteriorment al de Múrcia. Pasà la guerra a Cullera amb molt bones relacions amb el Comitè. Idem.
- 1034.- *Siempre adhesión (sic) a todo cuanto significaba ir contra el Orden (sic), la Religión (sic) y la Moral. Mal trabajador (...) se ignora (...) pero el mayor cargo (...) (és què) Juan Sapiña Camaró le nombró catedrático (sic) sin tener ningún título (...).* Idem.
- 1035.- PRS i després ER. Expulsat de l'acadèmia. Idem. 23 de maig de 1946.
- 1036.- Ja comprés en la llista enviada a la Jefatura dels Serveis de Primer Ensenyament. *Derechista. No goza de aquella condición en que se le tenía con anterioridad al Movimiento (...).* I és què, el Macho va estar mestre durant la guerra en les escoles de combat contra l'analfabetisme, *(...) que en realidad eran más bien para dar enseñanzas de carácter marxista.* Idem.
- 1037.- Procedent d'Onda -Plana Baixa- destinat a Cullera en juny de 1938. Acusat d'anar al port d'Alacant. Idem. Capsa 797. 13 de novembre de 1939.
- 1038.- *Buena conducta social y religiosa, educa a sus hijos en los principios de la Religión Católica'.* L'informe no deia res més. Idem. 23 de maig de 1936.
- 1039.- Es tractava de Francisco Climent Climent, dretista, destituït en 1936; Ramón Camps Delsor, també dretista i destituït en 1936, s'amagà en València per a reapareixer a l'acabar la guerra i fer-se càrrec de l'Ajuntament. Cayetano Grau, destituït en 1936 per dretista; Arturo Gomar Agud; i Higinio Testillano Becerril, *(...) repudió el vandalismo anarco-marxista.* Idem. Capsa 797.
- 1040.- Destaca l'acusació de Vicente Comins López: *No repartía la prensa derechista <Debate>, <Arriba>, <Efe>, etc. (...).* Idem. 21 d'octubre de 1939.

de depuració de funcionaris de Correus quan aquesta persona treballava al banc de València. D'ell parl^{em} a l'apartat de la *liberación*. Sembla que les autoritats locals no sabien qu^e fer amb aquest personatge, d'un passat marcadament esquerrà, i que no sols s'adaptà de seguida al règim sinó que va començar a escalar en ell. Incòs va estar anomenat cap de la Falange cullerensa fins a la seua caiguda en desgràcia.1041

Altres organismes dependents d'instàncies elevades també reclutaren els informes de les corporacions locals. D'aquesta manera, i com hem vist, els Ajuntaments pogueren expandir els seus tentades en el procés depurador, com van estar algunes instàncies governamentals, com ara la Guàrdia Civil,1042 l'exèrcit,1043 duanes1044 i els carrabiners1045 a més d'empreses estatals o amb interessos governamentals com ara ferrocarrils,1046 Tabacalera,1047 l'empresa Saltos del Ebro,1048 l'empresa Volta, S. A.1049 o el sector exportador1050 a més de les professions liberals1051 i el propi sector

-
- 1041 .- Idem. 6 d'abril de 1943. Sembla que l'informe està destinat a una demanda de retorn al banc per part del Yagüe.
- 1042 .- Ezequiel Maiques Pla, sergent, va fugir de Cullera a València, on va amagar-se. Al tornar fou anomenat Agent del Servei Militar Policial, denunciant i efectuant detencions. (...). *Buena conducta, persona de orden y adicto al GMN*. Idem. 10 de març de 1943. També Ernesto Micó Pelló, qui *Perteneció a la UGT. Mostró desapego al uniforme de la Guàrdia Civil y marchó a la columna Durá donde hacía (sic) de teniente*¹. Idem. 6 de setembre de 1939.
- 1043 .- Tinent Pascual Peirats Valtinea. *A la liberación se puso a las órdenes de las personas de derechas poniendo en libertad a los presos Nacionalistas (sic) (...)*. Idem. Capsa 796. 17 de novembre de 1939.
- 1044 .- Carlos Bosch Díaz. *De derechas y cumple con la Relijión (sic)*. Idem. 30 d'abril de 1939.
- 1045 .- Van expedir-se informes sobre un total de 30 persones. D'elles, van apuntar 19 afectes, 10 desafectes i un altre cas prou boirós. Es tractava del d'Aureliano García Conejero, motorista, de qui s'informa que (...) *esta clase de servicio no le permitía tratar con confianza a sus compañeros*. Idem. 20 de juliol de 1939.
- 1046 .- Tres extensos informes sobre personal destacat a l'estació de Cullera. Idem. Capsa 795.
- 1047 .- El 25 de maig de 1939, s'informava que Ricardo Hernández, Emilio Lledó i Maria Creus, expendedors de tabacs, eren dretistes i catòlics, malgrat aquesta darrera tenia dos germans (...) *rojos y sería conveniente que dada la mayoría de edad de esta señora se apartara de sus hermanos (...)*. Idem. 26 de maig de 1939. També veurem com el règim s'immisquia continuament en la vida més íntima de les persones.
- 1048 .- Informe favorable per a Vicente Catalá Rubio. Idem. Capsa 110. 26 de maig de 1945.
- 1049 .- Es tractava dels informes de de cinc empleats dels que desconeixem el contingut. Idem. Capsa 796.
- 1050 .- El 24 d'abril de 1939, va crear-se per ordre de la Vicepresidència del Govern, una Comissió Interministerial encarregada de liquidar les entitats Central d'Exportació d'Agrís, CAMPSA Gentibus, i el CLUEA. Per a tal cosa, es va delegar un jutge especial que tenia la seua seu al carrer Pascual y Genís, 21 i 23 de València. Van lliurar-se 19 informes. Naturalment prou desfavorables per als encausats. L'Ajuntament tenia molt clar què era el que esperava la comissió i els informes van estar d'una duresa acusada. Malgrat el que s'apuntava dels encartats, prou peregrí per altra banda, els informes redundaven sobre l'eficiència dels organismes al llarg de la contesa i la gran quantitat de beneficis que aportaren a la *causa roja*. Idem. L'anterior contrastava prou amb l'efectivitat real que van tenir aquestos

privat.1052 I no digam altres organismes perifèrics de la corporació, com podien estar els guardes del camp¹⁰⁵³ o altres com per exemple els conserges del Cercle Colomb¹⁰⁵⁴ o del de Caçadors, l'intendent mercantil, Alfonso Grau; el faroner, Manuel Añón Toreñoso, els quatre empleats del Banc de Vizcaya a la localitat¹⁰⁵⁵ i el fomer, Leandro Montes Moreno, en llibertat vigilada, i que havia trobat feina a Mataró.¹⁰⁵⁶

Certes intromissions que en el seu afany per a desenvolupar la tasca depuradora van portar a la gestora a diversos trencadosques, que tampoc no faltaren, encara que l'esperit depurador va primar sempre. Així, Vicente Sapiña Llopis, empleat del sindicat arrosser, va estar depurat per estar un antic autonomista. No conforme amb la decisió, aquesta persona denuncià el fet a la magistratura provincial de treball nº 1 de València, qui demanà explicacions al president del sindicat per no haver complert els passos corresponents. Es va contestar que al prendre possessió la nova Junta Directiva, i seguint les ordres de la Falange i de la gestora de l'Ajuntament, va cessar als empleats rojos, com era el cas del Sapiña. Segons apuntaven, l'assumpte no es va comunicar (...) *por desconocer lo legislado sobre la materia (...) se le consideró desafecto a la causa nacional*. D'aquesta manera, s'afegí un informe dels més durs, així el 9 de gener de 1940, es va considerar depurat i expulsat del sindicat.¹⁰⁵⁷

Fou a Sueca on la depuració adquirí un dilatat desenvolupament que arribà fins 1942, amb demores, tramitacions i revisions; el procés fou menys precipitat però més nítid ja que a les actes municipals es notificava que els canvis efectuats es devien assumir per *gente de confianza*.¹⁰⁵⁸

organismes durant la guerra civil. Per a una visió del CLUEA, cfr. ABAD, V. "Els fonaments ideològics del control de l'economia citrícola: el CLUEA (1936-1937)". En *Afers. Fulls de recerca i pensament*. nº 3. 1986. pp. 45-57. Per a la política agrària durant la contesa i el seu abast, cfr. GIRONA i ALBUIXECH, A. *Guerra i revolució al País Valencià. (1936-1939)*. Tres i Quatre. València, 1986.

- ¹⁰⁵¹.- Una petita idea ens pot donar el testimoni de BARDAVIO, J. "Depuración de la burguesía". A *Historia del franquismo. Franco, su régimen y la oposición*. Diario 16. Madrid, 1984-85. vol. I. p. 43.
- ¹⁰⁵².- Vegeu DE MINGO BLASCO, J. A. "Las depuraciones laborales en el primer franquismo: el Canal de Isabel II". En *I Encuentro de historiadores del franquismo*. Barcelona, 1992. pp. 94-97.
- ¹⁰⁵³.- Van estar tots destituïts pel sindicat de Policia Rural i després, dels que demanaren l'ingrés, 13 en total, es va realitzar una depuració, per la qual 6 van estar considerats afectes al GMN i 6 desafectes, restant un del que desconeixem el resultat final degut a l'ambigüetat de l'informe. Es tractava de Juan Bautista Galán Fuertes. AHMC. Capsa 795.
- ¹⁰⁵⁴.- Idem. D'aquest darrer també es parla a l'apartat de la *liberació*'.
- ¹⁰⁵⁵.- Dos d'ells, Manuel Briva Llopis i Enrique Más Nicola, considerats afectes; els altres dos, Francisco Bou Frígola i Emilio Figueres Grau, considerats desafectes. Idem. 2 de maig de 1939.
- ¹⁰⁵⁶.- Idem. José Martínez Hernández, després d'unes titubacions inicials acabà contractant-lo. Idem. 22 de maig de 1943.
- ¹⁰⁵⁷.- Idem. Capsa 797.
- ¹⁰⁵⁸.- LAAP. 4-4-1939/19-12-1940. 17-05-39. s. n/p. AHMS.

El procés depurador afectava tots els escalafons de l'Ajuntament: el personal administratiu, els diferents càrrecs tècnics, però, més important encara, a les forces d'ordre públic municipals. No sols es tractava d'aconseguir un funcionari addicte i fidel, sinó també una policia municipal immaculada de possibles vel·leïtats i resquicis de l'època passada, a més d'una administració agraïda del que s'havia lliurat. Amb això es donava el primer pas per al repartiment del pastís burocràtic entre les files dels vencedors,1059 s'assegurava la complicitat, el silenci i la jerarquització en els múltiples negocis municipals; es reforçava des de la base el pilar de la instrucció pública i s'assumia el control sobre l'ordre públic local però amb la finalitat última d'encorsetar les relacions socials.

La dinàmica depuradora, doncs, no responia únicament a un ximple caràcter de *vendetta*. Si bé l'objectiu primari consistia en eliminar els elements despreciats pel règim, la finalitat última es dirigia a apuntalar sòlidament els ciments d'una estructura omnímoda. Una vegada designat l'instructor procedent de la gestora municipal per a la depuració de funcionaris, Antonio Carrasquer Hernández,1060 ja el 9 d'abril de 1939, el metge d'assistència pública domiciliaria, Antonio Campos Fos, patia la inhabilitació d'un any en la seua professió.

El 27 d'abril s'instruí expedient per a imposar la sanció a Francisco Ortega Peris, oficial major;1061 José Matoses Palacios1062 i Ernesto Velis Martínez, oficials primers; Andrés Cardo Beltrán, oficial segon;1063 Salvador Uriel Pascual1064 i Emilio Cardo Beltrán,1065 oficials tercers; Ricardo Matoses Arlandis, aparellador;1066 Rufino Chert Bernardo, agutzil;1067 José Salvador Montes, ordenança1068 i a Benjamín Meseguer Lázaro, sanitari i fumigador,1069 acordant-se la suspensió d'ocupació i sou a tots ells excepte a Ernesto Velis Martínez, Emilio Cardo Beltrán i Ricardo Matoses Arlandis.

1059.- Així, per exemple, el 20 de juliol es preguntà en un ple sobre la vacant de conserge de biblioteca, i el regidor Grau contestà *que dicha plaza está reservada para la viuda de un ex-combatiente*. LAAP. Llibre 99. AHMC.

1060.- Idem. Aquest es recolçava en els informes del delegat d'informació de Falange, que en aquell moment era J. Fletes, ajudat pel cap local, Juan Fuster; el secretari, Fernando Albi Cholvi, el comandant del puesto de la Guàrdia Civil a Sueca, i Eugenio Lorenzana Galán, sergent de la policia municipal.

1061.- Les proves presentades contra l'Ortega hi van estar demolidores: document d'adhesió al Consell Municipal de Sueca, en agost de 1936, confecció d'informes sobre dretans a la guerra, etc. Per tot això va estar considerat desafecte a la *causa nacional* i per tant cesat. AHMS. Governació 174-176.

1062.- No apareix l'expedient d'aquesta persona. Al seu lloc tenim una altra anotació on es pot llegir: *en este lugar figuraba la copia de José Pascual Matoses, que se descose para remitirla a la Superioridad*. Sembla que el Matoses no va defensar prou bé el seu cas i lluny d'endregar-lo el va empijorar. Idem.

1063.- Acusat d'*entusiasta*. Cessat. Idem.

1064.- Cessat el 19 d'agost de 1939. Idem.

1065.- Acusat de denunciar la col·locació de cartells poc abans del cop d'Estat. Idem.

1066.- (...) *educa a su familia en los principios cristianos* (...). Admés. Idem.

1067.- Cessat el 28 d'agost de 1939. Idem.

1068.- Cessat el 4 de novembre de 1939. Idem.

1069.- Cessat el 10 de gener de 1940. Idem.

També la guàrdia municipal fou investigada i s'assenyalà la suspensió d'ocupació i sou per a una gran part de la plantilla, cessant el 17 de maig Manuel Pomares Moncho, Antonio Marcos Simó, Antonio Cortés Prats i Gerardo Gallach Grau. Els bombers tampoc escaparen a la depuració, eren molts els que esperaven la revenja i la nòmina. Aquell dia foren cessats: Salvador Villagrasa, Victoriano Grau, Joan Marín, Romualdo Vendrell, Francisco Grimal, Simón Montón, Pascual Sistero, Vicente Torres, Salvador Gil, Manuel Vázquez, Agustín Brines, Tomàs Vendrell, Juan Oviedo, Andrés Soler i José Vendrell. S'admetia, sense sanció a Juan Ferrando Ortells, arquitecte municipal; il·legible, oficial segon; Juan Alberola Vercher, agutzil major i Juan Gajón Fos, zelador.¹⁰⁷⁰

Junt amb el càstig arribava la recompensa que els vencedors esgrimiren per a obtenir adhesions. Així, els antics guàrdies municipals Juan Sancho Rodrigo, Vicente Rebull Ferrer, Juan Alisa Maset i Fernando Roger Prat demanaren el reingrés als seus llocs argumentant que *fuleron guardias antes de la dominación roja*.¹⁰⁷¹ El procés continuà durant el mes d'agost, amb noves depuracions (21 en total), prosseguides per les del quadre sanitari¹⁰⁷² i educatiu¹⁰⁷³ durant novembre i desembre. Al mateix temps que s'incoaven els expedients, s'iniciava la seua revisió, com fou el cas de la mestra Adelina Sanjuan Albi, admesa el 10 gener de 1940, quedant anul·lat l'acord previ d'expulsió del 19 de març de 1936. Les sancions i cessaments prosseguien durant tot 1940, encara i que després de la confecció de l'organigrama municipal, en desembre del mateix any, es realitzà una nova depuració en previsió de llimar diferències amb les autoritats superiors que, com s'ha pogut veure, ja van tenir tibantor a causa de la confecció d'informes.¹⁰⁷⁴ El trencadiscos que això originà va estar evident i inclos allargà el procés.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷⁰.- Idem.

¹⁰⁷¹.- Idem.

¹⁰⁷².- Van estar admesos sense sanció els metges Joaquín Ramón Ramón i José Palacios Marqués; els farmacèutics, Juan Beltrán Palacios, José Lavernia Salelles i Gerardo Modesto Gallach; i els practicants Salvador Pérez Compins i Ricardo Sanchis Alapont. Idem.

¹⁰⁷³.- No queda clara la transcendència del procés depurador en el sector de l'ensenyament. La documentació no és directa i la de la Falange tot menys clara. A més, les *oposicions patriòtiques* que es donarien a continuació encara venen a afegir més obscurantisme, si escau, en aquest punt.

¹⁰⁷⁴.- Malgrat el que s'assenyala a la propera nota, al principi de les depuracions va donar-se tot un veritable desgabell. Fins i tot la Falange, metòdica amb tot el que significara reapuntalar el triomf de la *Nueva España*, es trobava desbordada en la seua tasca repressora i una qüestió fonamental era emetre informació i altra ben distinta radicava en portar un seguiment dels logros aconseguits -ja ho vegueren al cas de la repressió: de vegades ni tan sols es conexia la sort que havien patit les persones sobre les que es confeccionaven informes-. Així, el 4 de juny de 1939, la Falange suecana traslladà un comunicat sobre depuració de funcionaris de les corporacions aparegut al BOP el 3 d'abril de 1939, al Sindicat de Policia Rural suecà que deia: (...) *ruego que con la mayor urgencia se proceda por esa corporación a la depuración de sus funcionarios caso de no haberlo hecho* (...). Idem. Falange. Capsa C. Com veiem, la diferència de dates parla de les prioritats dels falangistes: primer la repressió i després la depuració malgrat ambdues qüestions van convertir-se en una obsesió dels nous amos.

¹⁰⁷⁵.- Vicente Meseguer Castelló, per exemple, va tenir de sol·licitar un certificat d'adhesió al GMN el 14 d'abril de 1943, per tal de no veure's depurat. AHMS. Negociat central. 1. Comunicacions 1943. A aquestes altures el règim ja havia desenvolupat un alt volum de resposta per a les seues necessitats informatives.

Les revisions dels sumaris s'allargaren fins 1943.¹⁰⁷⁶ Mentre que a Cullera el procés fou fulminant,¹⁰⁷⁷ a Sueca el repartiment de recompenses i favors fou més laboriós i complex.¹⁰⁷⁸ Però el control sobre la maquinària administrativa arribava també als afectes al règim. En aquest sentit, en una sèrie d'informes secrets trobats en el Fons de la Falange de l'AHMS s'inquireix una àmplia informació (anterior a la guerra i durant, ideologia, conducta pública i privada, dades familiars, religiositat, etc.) sobre el funcionari; així, en l'expedient d'Antoni Gomar Agud, administrador de Correus, es contemplava que era *antimarxista de derechas, antiguo simpatizante de la UP y DRV, perseguido durante la guerra*, etc. el que li atorgava un punt de partida privilegiat en la seua carrera funcional.

El silenci de les persones enquadrades en les depuracions ens limita aquest punt,¹⁰⁷⁹ però un gran nombre de funcionaris i empleats intentaren minimitzar les seues relacions amb l'etapa anterior, encara que les noves postures no aconseguiren evitar-los la depuració i els seus efectes. En aquest context la por llançà les seues conseqüències immediates traduïdes en postures insolidàries i en ocasions delatòres, amén d'alterar greument les relacions tradicionals entre les persones.

4.4.2.-Els efectes de les depuracions

¹⁰⁷⁶.- Encara durant aquest any trobem que a l'hora de confeccionar la nova Junta directiva del Centre Catòlic La Lealtad, van sorgir problemes donat que van rebutjar-se alguns dels membres presentats per a formar part de la mateixa i després de postergar-se l'anomenament de la directiva va estar el Governador Civil qui dictà la nova composició. AHMS. Idem. 13 de maig de 1943.

¹⁰⁷⁷.- A les acaballes de 1939 ja estava pràcticament acabat el procés a falta d'algunes revisions que no alteraren el resultat final. Sols cal destacar la revisió de depuració que demanà Antonio Muñoz Hernández, el 20 d'agost de 1952. AHMC. Llibre 1854.

¹⁰⁷⁸.- Malgrat tot, si la cautela demostrada a l'hora de depurar el personal de l'Ajuntament va estar notable, no va estar així a la resta d'organismes on la corporació suecana tenia una representació o una participació directa com ara el sindicat agrari, etc. En aquestos organismes l'actuació va estar immediata, limitant-se les noves autoritats a cesar en bloc a tot el personal i partir de zero amb aquells elements que per a elles no necessitaven estar depurats. AHMS. Negociat central. Comunicacions. 2. 1946. De tota manera no cal pensar que la velocitat depuradora s'aplicara satisfent a tots els estaments del règim. Per exemple, encara i que el personal reclutat al sindicat agrari responia a característiques arxiconservadores com les que corresponien als nous directors, els falangistes suecans, a més de voler aplicar la *legalidad*, també volien participar en aquest aspecte de la revenja i exigien la immediata aplicació depuradora per a tot el personal: *Habiendo llegado a esta Jefatura Provincial algunas quejas porque en el sindicato de su digna presidencia aún no se ha hecho la depuración de personal dependiente del mismo, dirijo a v. el presente a los fines procedentes..* Idem. 1939. 16 de novembre de 1939. Per altra banda, el mateix Governador Civil demostrava confiar més en les persones significades durant els primers moments de la guerra, ja que el 16 de febrer de 1943 havia autoritzat la Junta general del sindicat agrícola La Unión Cristiana amb només una condició per la seua part: (...) *debiendo asistir un delegado que cuidará de que no haya elección ni votación en la renovación de cargos.* Idem.

¹⁰⁷⁹.- Únicament ens brindaren l'oportunitat d'estar entrevistats Miquel del Xúquer (pseudònim) i Joan Caballero (pseudònim). El primer ens ha pogut exposar algunes qüestions com ara que pasava una vegada depurat el funcionari, donat que va entrar a treballar a l'Ajuntament de Cullera l'any 1946 i la majoria de les seues afirmacions venen de resultes de casos que li van contar. Per contra, el segon va viure el procés a l'Ajuntament de Sueca i ens ha pogut aproximar al clima que es vivia entre el funcionari i els depuradors. Segons Caballero, *anaven (els depuradors) a per tots.*

El clientelisme i l'acaparament d'esferes públiques en l'administració s'havien convertit en la *raison d'être* de la pròpia dinàmica burocràtica. Els llaços derivats d'aquesta concepció de l'articulació corporativa s'entrellaçaven de tal forma que s'extrapolaven a tots i cadascú dels aspectes de la vida quotidiana, des de la pràctica impunitat del funcionariat, que atenia més a les seues necessitats que a la dinàmica pública, fins aspectes de la pròpia vida privada. S'aconseguia així la desmobilització activa de la població, que contemplava l'administració municipal com un magma enquistat al seu interior i plenipotenciari. La prostració es convertí en la tònica que compaginava l'immobilisme burocràtic amb el control social.

Les depuracions obriren el camí del nepotisme al temps que apartaven els elements estranys i el seu acamissament¹⁰⁸⁰ responia a demostrar qui eren els vencedors i amos del poder a la vegada que generaven un sentiment centrípet que cohesionava als propis detentadors de la *cosa pública* mentre marcava la frontera a aquelles persones apartades d'ella, delineant un insalvable abisme social.¹⁰⁸¹

Tot l'anterior ens porta a realitzar unes reflexions: no escapa a la nostra atenció el paral·lelisme amb l'apartat sobre la repressió, la qual cosa no deu estranyar-nos degut a que parlem del mateix procés però amb dos realitats solapades. De tota manera es tractava de defenestrar, en el sentit que es vulga donar a aquest verb, qualsevol tipus d'impediment per a apuntalar el règim construït pels vencedors de qualsevol element estrany. Això es pot comprovar examinant els diferents expedients depurats. En primer lloc, l'instructor prenia dels diversos informes i de les declaracions jurades, tant dels interessats com dels testimonis, tot allò que li venia en gana: el positiu si al final del procés l'encausat resultava declarat irresponsable sense tenir en compte les severacions condemnatòries aparegudes en eixa documentació, i viceversa, tot el més negatiu possible si al final l'interessat quedava censat i expulsat de la planta funcional. A més, l'informe final de l'instructor que es presentava a la gestora, en tots els casos, hi era admès sense més explicacions per la corporació. És a dir, l'instructor portava tot el pes de la investigació però també tota la decisió a prendre en cada cas, sempre recolzat per la resta de la gestora.

Al contrari del que trobem al TRP, en aquest procés la figura del testimoni sempre hi era present, tant per a les acusacions formulades, és a dir, a l'abast de la fiscalització; com per a una hipotètica defensa, malgrat tot el que s'entén com a acusador i defensor no apareixien per a res. Només l'instructor. L'acusació quedava en mans dels testimoniatges, que a la postre eren els que presentaven els càrrecs o els motius pels quals deuria quedar censat un funcionari -Falange, Guàrdia Civil, policia municipal, persones d'ordre, etc.-. El mateix ocorria amb la defensa, que resultava completament extrínseca a l'encausat, depenent de la disposició al seu favor per part de les persones que escollia per tal de fer-les servir com a testimonis favorables -curiosament les mateixes persones d'ordre a que fèiem referència-. D'eixa manera s'establia un veritable equilibri entre els pros i els contres que venia a desvetllar l'actuació final de l'instructor. Per tant, l'acusació última era no estar persona d'ordre i la defensa constant l'afirmació contrària: estar una persona defensora de l'ordre i per tant la fiabilitat dels testimoniatges era més que discutible.

Altra qüestió estaria avaluar la frontera entre depurat positiu i depurat negatiu, donat que si tots dos tipus no depenien en última instància ni tan sols del que afirmaren o negaren els testimonis, caldria assenyalar que altres paràmetres entrarien en acció per a decantar l'atenció de l'instructor, veritable acaparador de poders en la seua persona pel que fa referència a les depuracions. D'eixa manera, l'actuació particular de cadascú dels encausats tenia prou a veure en el desenllaç

¹⁰⁸⁰.- Foren depurats els germans Lamberto i Octavio Olivert Arlandis com a policies municipals, encara que Lamberto havia mort en 1938 i Octavio tenia el seu domicili a París. Tampoc no cap dels dos havia estat mai guardia municipal. Lamberto, el poeta autodidacta i popular més fecund de la història cullerenga, això sí, va estar bibliotecari municipal fins el mateix moment de la seua mort el 30 de novembre de 1938. TORRES FABRA, R. C. *Cu Jera en guerra...* op. cit. p. 183.

¹⁰⁸¹.- Un testimoniatge de les depuracions, LLORENS CASTILLO, C. *La primera década. Una aportación al proceso político e ideológico del franquismo y a la historia del PCE*. Fernando Torres Editor, S. A. València, 1983. pp. 23-29.

del seu cas. Hem dit anteriorment que el caràcter dels interessats influí d'alguna manera en el resultat final. Ho ratifiquem: per tal de salvar-se, els acusats arribaren a emprar els arguments més variats i, com és natural, les seues millors armes de persuasió. No debades es jugaven allò que anomenem futur i, que a la postre, no era més que altre dels lligams que els uniria al nou règim: la desesperació més absoluta per perdre un confortable i segur present continu, o la submissió completa per tal d'haver-la comprovat en pròpia cam, de manera sincera o no, això no té res a veure amb el que examinem.

La perícia particular de cada encartat, doncs, es manifestava en les seues declaracions i aquestes tenien un pes important, el qual venia a establir una altra diferència amb l'apartat repressor del TRP, per exemple. En aquest aspecte podem trobar des dels que van recórrer a la literatura més barroca¹⁰⁸² fins al candor més suau¹⁰⁸³ passant pels que prenent acumular dades favorables sobre la seua persona pensaven restar salvats,¹⁰⁸⁴ sense oblidar els que van magnificar les seues actuacions durant la guerra,¹⁰⁸⁵ els pessimistes i il·lusionats,¹⁰⁸⁶ els ximpls útils¹⁰⁸⁷ i els acabats.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸².- Va estar el cas de Francisco Blay Rodrigo, que davant la pregunta si havia restat fidel a la *causa marxista* responia entre altres delícies que (...) *en aquellos tiempos en que al que no era diestro en el arte de fingir <le atropellaban los caballos de Atila>*. Aquesta persona, influïda tal vegada per la coentor que destilaven les declamacions pseudofeixistes dels vencedors, no deixava cap frase a l'atzar i a l'estar examinat sobre la seua adhesió al *Movimiento* responia: (...) *tenia fe ciega en el triunfo de la Verdad (sic) (...) amoldarme, sin delinquir, a aquellas circunstancias extremadamente graves para poder recrearme contemplando el magnífico despertar de la España Imperial (sic) que renace (...)*. A la pregunta si havia servit a l'*ejército rojo*, contestava que (...) *fui incorporado (...) a las <tribus rojas>, sin llegar a intervenir en combate pues tanto era el odio que por mí sentían que me dispararon un tiro hiriéndome en el pecho (...)*. AHMS. Gov. 174-176. Aquest loquaç personatge no va evitar amb el seu exercici literari acabar expulsat del seu lloc de funcionari. Idem.

¹⁰⁸³.- Va estar el cas de Francisco Ortega Peris, qui, després de fer tot un desplegament de lamentacions, acaba afirmat a l'estar preguntat si havia prestat serveis al *Movimiento que no ha tenido todavía ocasión de realizarlos*. Idem. Segurament mai va tenir eixa ocasió donat que va estar també expulsat. Idem.

¹⁰⁸⁴.- El cas de Salvador Uriel Pascual resulta un exemple: alegava que havia salvat més de 700 llibres de l'Arxiu Parroquial de Sueca quan va estar incendiat el temple en 1936, a més de 25 quadres i retables, pergamins del segle XIV, objectes sagrats, etc. A més, parlava que utilitzà la seua influència sobre el PSOE per tal d'ajudar a persones de dretes, a les que citava com a testimonis al seu favor. Precissament aquestes persones van reafirmar en les seues declaracions que l'Uriel, en efecte, hi tenia molta ascendència sobre els socialistes suecans. D'eixa manera va quedar cesat el 18 d'agost de 1939. Idem.

¹⁰⁸⁵.- Una de les constants en les declaracions és la referent a pretendre mostrar fets trivials com a determinants per al triomf dels vencedors. D'eixa manera, *propagué bulos negativos para la causa marxista preparados por reuniones en mi casa, escuchaba radio nacional y propagaba las victorias del ejército español*, etc.

¹⁰⁸⁶.- Per exemple, Andrés Cardo Beltrán feia constar com a element de resistència contra el *gobierno rojo* no haver cotitzat a la UGT en tot l'any 1938, a més de contestar a l'interrogatori (...) *con la conciencia tranquila de Español (sic) y Católico (sic) (...)*. Idem. El Cardo va estar cesat el 19 d'agost de 1939. Idem. *Presté adhesión (a la <causa nacional>) con mi deber de cristiano y buen español, no pude hacerlo (l'adhesió) por estar estrechamente vigilado, propalaba (sic) noticias, Me encontré espiritualmente al lado del Glorioso Movimiento Nacional, no pude (adherir-se), realicé actos a favor del GMN los que humanamente escapaban a la vigilancia de los rojos*, etc. Van estar fòrmules constantment emprades per aquells que van estar sobrepassats per l'abrumadora consistència de les

En aquest apartat, que podríem tipificar com a de defensa basada en l'heroïcitat pas_siva, donat que la immensa majoria dels encausats recorriren a mostrar-se com a entusiastes del règim i la majoria així mateix també es presentava com a sabotejadora, al menys des del punt de vista de la resistència pas_siva, cal afirmar que aquests camarades de Gandhi van participar del règim, uns, els més, a la fi com a víctimes; altres, la minoria, participant de la victòria. Els primers, majoritàriament, no van pas_sar per les terribles amargures del TRP, però van estar també utilitzats pel règim com a estampa del que esperava a aquells que no acataren la nova realitat.

De resultes de la defensa que els propis interessats devien realitzar de sí mateix depenia en certa mida la sort que els esperava, el procés depurador aconseguí un nexa d'unió entre els encausats que va demostrar-se prou corporatiu però marcat d'una ambivalència reveladora: per un costat, i com es desprèn de les declaracions dels acusats, alguns, els menys, cercaren redundar la seua defensa amb el malabarisme de presentar accions d'altres persones que van estar més nocives, al seu parer, per al règim. Cert és que quan es realitzaven aquestes acusacions vers eixes persones l'a indefinició era tan nítida que ni tan sols intervenia l'instructor. És a dir, no arribava a estar una delació completa donat que s'afirmava que altres persones *todavía realizaron menos méritos o mi patriotismo y mis acciones superaron los de otros*, van estar formules emprades per tal de desviar atencions. Com que aquestes declaracions estaven directament connectades amb les necessitats urgents de trobar escapatòries im_mediates a la disjuntiva de continuar amb treball fix i segur o tot el contrari, cap instructor va emprar aquests subterfugis per tal d'extreure més informació que poguera conduir a trobar altres persones susceptibles de poder indoure-les al procés.

El sentit corporatiu va estar present a tot el llarg de les defenses esgrimides pels encausats. D'eixa manera trobem declaracions als expedients que semblen -de fet moltes són calcades- prou sospitoses d'elaboració prèvia. Aquesta sospita queda reafirmada a l'observar que declaracions molt similars es donaren sempre en els mateixos escalafons: metges, oficials, ordenances, pions, etc. van resultar un magma fàcilment descomposable a partir de les seues afirmacions. Cada grup emprà ja no un llenguatge similar sinó veritables fórmules que per a cada escalafó professional resultà estar universal. Raons de camaraderia, afinitat ideològica o intel_lectual, tot el que vulgue_u afegir seria vàlid per tal d'explicar aquesta simetria dintre de

denúncies i que no es rendien a l'evidència d'una *Nueva España* en la que els requisits d'integrament s'havien posat tremendament exigents.

1087.- La ingenuïtat arribà a tals extrems que Arsenio García Roldán, guardia municipal de Sueca, esgrimí com a element fonamental de la seua defensa que una nit, abans de la guerra, va veure un grup de dretans col·locant cartells i va fingir que no els havia vist. Idem. Va estar admès.

1088.- Per exemple, Juan Mena Pino, davant l'acusació que va perseguir persones de dretes (...) *hasta el extremo de decir que había que matar a todos, hasta los niños de pecho*, no va esmerar-se en la seua defensa tal vegada acceptant la imminent derrota. Idem. Patètic resultà el cas de Lorenzo Romero Mena, afussellat a Gandia i malgrat tot va confeccionar-se el seu expedient. A més, s'afegia que no havia presentat declaració jurada a causa de la seua execució. Idem. El mateix cas de José Marí Camileri, condemnat a 12 anys i 1 dia pel TRP, (...) *no presenta declaración por estar en la cárcel condenado*. A aquest no se l'incoà l'expedient donat que s'entenia com a cessat. Idem. Rufino Cherp Bernardo ni tan sols va donar una sola explicació a les seues contestacions, que van estar escuetes i no va esgrimir cap defensa. Idem. El 28 d'agost de 1939 va estar cessat. Idem. El cas ja examinat del mestre de solfa, Fernando Vallet Martínez, que declarava que la seua veritable professió era la de pintor i que per prestar serveis musicals a l'Ajuntament de Cullera només percevia 125 pts mensuals, que a més entregava senceres a la societat de músics com hem pogut comprovar, per la qual cosa no va voler entrar al joc humiliant de la depuració.

les respostes al qüestionari i sobretot pel que fa a les declaracions. Això també vindria a redundar en la importància de les qualitats disuasiuòries de cadascú, donat que l'interrogatori personal també formava part de la instrucció de l'expedient depurador.

No debades aquest procés va prendre magnituds enormes: només a l'extinta Generalitat de Catalunya es va decretar el censament de 15.800 funcionaris.¹⁰⁸⁹ A la Ribera Baixa, aquesta magnitud pot donar-la el fet que de 183 depurats dels que tenim catalogats amb el resultat exacte del seu procés, van estar censats 119, el que significa un 65% dels encartats; 14 van estar inhabilitats, el que resulta un 5% i, per últim, 55 funcionaris van estar admesos sense cap sanció, el que aportava un magre 30%. Això significa que un total del 70% dels expedients instruïts acabaren de manera llastimosa per a l'encartat. Tres de cada quatre funcionaris de l'administració local riberenca van patir aquesta forma de repressió.

4.5.- *La repressió a casa: la llibertat vigilada*

Un aspecte de la repressió franquista, que si bé resulta obvi no per això ve a estar menys important, rau en examinar què va estar de les persones que anaren complint la seua condemna i van reintegrar-se progressivament a la dinàmica de la vida quotidiana. El fenomen de la llibertat vigilada va incidir en aquest aspecte des del punt de vista que va estar una altra de les eines emprades pel règim amb la finalitat d'arrodonir la seua victòria i ajudar d'eixa manera a implantar-se sinó més còmodament almenys si de forma més contundent.

Per desenvolupar aquest apartat hem accedit a un tipus de documentació del tot més directe: es tracta de la informació proporcionada per les fitxes del TRP de Sueca, donat que algunes persones, poques, obtingueren directament l'estatut de llibertat vigilada; també els informes emittits per part dels diversos Ajuntaments riberencs sobre el comportament polític-social d'aquestes persones, sense oblidar les referències que apareixen als LRAAP, els LRSD i els LRED. Tot això unit a l'arreglada de testimoniatges orals per part d'algunes persones que van patir aquesta situació i, finalment, amb la documentació arreglada al Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Sueca,¹⁰⁹⁰ tot i que vam publicar un avenç encara que

¹⁰⁸⁹ .- ABELLA, R. *La vida cotidiana en España bajo el régimen de Franco*. Argos Vergara. Barcelona, 1985. p. 32.

¹⁰⁹⁰ .- Es tracta del fons del Jutjat que es troba magatzemat al mateix edifici. Cal apuntar d'entrada que s'hi troba amuntonat a un parell de dependències i en realitat poseix poc valor intrínsec donat que la majoria dels casos allí tractats hi són d'indole aliena al que ens interessa. De tota manera hem pogut trobar el Llibre d'Altes i Baixes de la Junta Local de Llibertat Vigilada del 2 d'abril de 1946 fins el 2 d'abril de 1954. A continuació LABJLLV. A més vam poder trobar el LRED de la mateixa Junta, en avant LREDJLV, i un Index de Presentació de Penats en Llibertat Vigilada, en avant IPPLV. En realitat no s'hi troba res que pugua fer-nos pensar que anem a revolucionar els nostres coneixements respecte la llibertat condicional però aquest magma documental ens obri la porta a la seua comprensió. L'accés al fons va estar possible gràcies a l'amabilitat del jutge suecà, que ens permetí la seua consulta sota l'estreta vigilància d'un funcionari per tal que no emprarem documentació més contemporània. De tota manera van dir-nos que la documentació del Jutjat estava preparant-se per al seu trasllat cap un arxiu general de la província de València. Malgrat tot, la disposició dels documents - amuntonats sense cap ordre, ho hem dit- va patir un retrocés en la seua qualitat des del moment que demanarem l'entrada fins el seu accés. Encara i tot, repetim, poc va donar de sí la seua consulta. El positiu és que va proporcionar informació per a algunes qüestions que

superficial.¹⁰⁹¹ Ara contem també amb un fons descobert a Cullera.¹⁰⁹²

Per accedir a la llibertat vigilada calia complir una sèrie de requisits que restaven contemplats al decret del 5 d'abril de 1940 al seu article primer, on s'assenyalava que els reclusos condemnats a la pena de reclusió menor o inferiors per delictes relacionats amb la *rebelión marxista* (sic) que ja havien complit la quarta part de la condemna als centres de reclusió penitenciaris als quals la seua conducta haguera estat intaxable a més d'estar majors de 60 anys d'edat, podien accedir a la llibertat condicional.

El decret contenia elements limitadors com ara el retorn a la presó i, al seu article segon, la prohibició de residir a la localitat d'origen en cas de proposar-ho així les autoritats escaients.¹⁰⁹³ Estatuts de llibertat vigilada quedava ampliat pel decret de l'1 d'abril de 1941, que contemplava al seu article primer la creació de la situació jurídica de la llibertat condicional provisional per als beneficiats per l'Ordre del 25 de gener de 1940, ampliada per les lleis del 4 de juny i de l'1 d'octubre a més de l'esmentat decret del 5 d'abril del mateix any, que comportava un relatiu ampli ventall de persones que podien gaudir d'aquesta nova situació. És a dir, els condemnats que no excediren la pena de 12 anys pel delicte de *rebelión* en qualsevol de les seues modalitats comitès entre el 18 de juliol de 1936 i l'1 d'abril de 1939,¹⁰⁹⁴ excepte aquells que pogueren crear *alarma social* pel seu retorn, que passaven a estar desterrats durant la resta del temps de condemna, a més de 250 quilòmetres de distància del lloc on hagueren cotmés el/s seu/s *delicte/s* o del seu lloc de residència habitual, a més del beneplàcit de la Junta corresponent i passar un examen efectuat pel rector de la presó. Com és normal, totes aquestes disposicions devien passar el primer filtre: els informes de les autoritats locals.

anirà sortint al llarg d'aquest treball.

¹⁰⁹¹.- TORRES FABRA, R. C. "Un altre tipus de repressió durant el franquisme: la llibertat vigilada. El cas de la Ribera Baixa". En *Quaderns de Sueca*, XIII. Ajunament de Sueca. Sueca, maig de 1998. Aleshores no disposavem d'altra documentació que la proporcionada per un volum d'actes del jutjat municipal de Sueca.

Es tracta d'una troballa efectuada per Raul Silvestre, aleshores encàrrecat d'ordenar l'arxiu del Jutjat de Pau de la localitat, i que de seguida m'ho comunicà. Es tracta d'un joc de 164 fixes (sospitem que s'han perdut moltes més) i tres volums de la Junta de Llibertat Vigilada de Cullera que abarquen els anys 1943-1949.

¹⁰⁹³.- A la documentació surt sempre com a demanda de les autoritats penitenciàries, que pregunten a la Junta com *indique si (...) en caso de pasar a libertad vigilada puede residir en esa localidad o por el contrario su presencia podria crear alarma social*.

¹⁰⁹⁴.- Va estar el cas, per exemple, d'Antonio Pérez Pavía, acusat de requisos i crema d'esglésies. Va estar detingut el 23 de setembre de 1939 i condemnat pel TRP a 20 anys i un dia. Com que va obtenir una commutació per a passar a la pena inferior, 12 anys i un dia, va estar en disposició d'obtenir l'atenuada. Cal afegir que tampoc no les autoritats franquistes van gaudir de compenetració en aquest aspecte repressor donat que l'informe evacuat sobre el Pérez venia a estar una contestació al comandant del Batalló Disciplinari de Soldats Treballadors, nº 95, que preguntava on era el penat. 27 d'octubre de 1943. AHMC. Capsa 796.

L'estil d'aquests informes tenia unes característiques concretes: mesclaven activitats contràries al règim amb les pròpies de la llibertat provisional. De tota manera, malgrat i que l'encausat no donara problemes, sempre hi era present el seu passat per tal d'intentar reconvertir les maniobres legals en contínua finalitat repressora.¹⁰⁹⁵ D'eixa manera, l'última instància repressora resultava estar, altra vegada, les autoritats locals, que mostraren la immensitat de la seua potestat tant en l'emissió d'informes com en el funcionament de la llibertat condicional. Així, les persones compreses a la llibertat vigilada no tenien capacitat executiva per tal de fixar la seua residència. Així, a l'hora de cercar treball¹⁰⁹⁶ o visitar familiars¹⁰⁹⁷ les seues possibilitats de maniobra hi eren supeditades al control de la Junta de Vigilància.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁵.- Estant i tot favorables els informes emesos pels Ajuntaments sempre presentaven aquest desequilibri: l'encausat presenta *buena conducta* però s'afegia com a recordatori les acusacions anteriors. Per exemple, l'Ajuntament de Sueca informava, el 10 de setembre de 1946, al Jutge Permanent del Jutjat Militar nº 17 de València que (...) *no consta nada* (sobre José María Vendrell Rebull) *en contra de su conducta, toda vez que hace vida normal, trabajando en su oficio de electricista*. Això sí, per tal de recordar l'enemic també constava a l'informe que (...) *,fundador del partido comunista (...) voluntario al ejército rojo (...) teniente (...) destacado como organizador (...)*. AHMS. Oficis Negociat Primer. 1946. És a dir, d'alguna manera, pel que fa als Ajuntaments riberencs, el fet que aparegueren ordres, lleis o disposicions de tota mena sobre el tracte als vençuts, no volia dir que estagueren acatades en la seua totalitat, donat que davant evidències com l'anterior *-no consta nada en contra de su conducta-* les autoritats locals tendien, inexorablement, a intentar damnificar els derrotats. El 3 d'abril de 1946, l'informe sobre Pascual Pastor March no podia resultar pijor per als seus interessos: (...) *estuvo a las órdenes del CEP, condenado a 6 años y un día de reclusión por auxilio a la rebelión (...)*. *Es persona peligrosa no por acción (...) ya que se dedica sin descanso a propagar (...) todos los bulos y propagandas de las radios extranjeras*. Idem.

¹⁰⁹⁶.- Per exemple, el cas del penat Leandro Montes Serrano que, com vam veure, per tal d'anar a treballar de forner a Mataró, va necessitar una garantia personal del seu patró, José Martínez Hernández, des de la localitat catalana, el 22 de maig de 1943. AHMC. Capsa 172. En el mateix cas es va veure José Femenía González qui, per tal d'anar a treballar a Saragossa en una empresa de ceràmica, va necessitar el mateix. AHMS. Negociat Primer. Correspondència. 2 d'abril de 1948. També cal assenyalar el cas de José González López qui va demanar permís per anar a Barcelona per treballar. El 3 d'octubre de 1947, va tenir de demanar el canvi de zona per a la llibertat vigilada no sense abans apuntar la seua nova adresa: carrer de l'Hospital, 113, 2ª; segurament una pensió. LABJLLV. p. 9. Per contra, els penats que arribaven a la Ribera Baixa per tal de treballar també devien observar aquesta mutació en la seua vigilància. D'eixa manera, el mateix dia es presentaren quatre persones provinents de Iecla -Múrcia- per a treballar a les tasques de l'arròs després d'haver passat pel jutjat, on van segellar els seus salconduits. Idem.

¹⁰⁹⁷.- L'1 de setembre de 1946 s'ignorava on era Ignacio Cauque Losa i al mes següent va desaparèixer també el seu cosí, Juan Tomás Cauque Martínez. Segons les averigüacions efectuades *por confidencias* es va saber que eren a Villarrobledo -Albacete-. Aquestes persones van traslladar-se a la localitat manxega d'on eren desterrades per tal de visitar son avi, que era a les portes de la mort. Finalment sel's va transferir a aquella població. Idem. pp. 7-16.

¹⁰⁹⁸.- Encara i tot, excepte en els casos puntuals en que l'absència del pas de control o d'infraccions eren evidents, la Junta es limitava a assenyalar que la conducta dels vigilats era

A l'igual que als processos depuratius les gestores gaudiren d'una ampla autonomia, la potestat de la Junta de Vigilància tenia totes les atribucions pel que fa als penats que passaven a la llibertat condicional. Aquesta es composava d'un president, que estava el jutge de Primera Instància del Partit Judicial; un advocat de Falange, el comandant del puesto de la Guàrdia Civil, un delegat sindical, un regidor delegat de l'Ajuntament, un delegat local de Falange, el jutge municipal substituït i un secretari,¹⁰⁹⁹ que es reunien una vegada al mes, generalment el dia 2, encara que molt de tard en tard també ho feien de manera bimensual, el 2 i el 16 de cada mes.

La Junta funcionava demanant informes de persones¹¹⁰⁰ per tal d'actuar amb les persones que es trobaven a la situació de llibertat vigilada. Així mateix requerien opinió per veure quina era la impressió per canviar un empresonat d'estatut, si la seua posada en llibertat significaria causa d'*alarma social*, si les autoritats locals es decantaven pel desterrament, etc. A més, i el que era més important, la Junta demanava l'apadrinament per part de persones de solvència per al règim com a requisit indispensable per tal de poder accedir a la llibertat provisional. És a dir, a més dels requisits exigits per part de les diverses ordres, lleis i disposicions escaients, les persones que accedien a la condicional necessitaven com a pas previ l'autorització de la Junta mitjançant un avalador del seu gust. D'eixa manera s'estretava el marc legal esgrimit per l'Estat per tal d'estar dominat pels poders locals. Les altes que es produïen, doncs, hi eren regulades per la pròpia Junta, el mateix que les baixes ja que cal recordar que l'indult es caracteritzà perquè extingia la pena, no els seus efectes,¹¹⁰¹ fins els moments en que altres ressorts van fer la seua aparició com ara l'indult, generalment per part de la Junta Provincial del Servei de València.¹¹⁰² A més, la Junta hi posseïa potestat per a sancionar,¹¹⁰³

buena. A partir del 3 de març de 1947, es deia que era *inmejorable*. Tal vegada, l'euforia patriòtera deslligada el 9 de desembre de 1946 per la manifestació franquista a la Plaça d'Oriente contra l'ONU i la previsió d'una retirada d'embaixadors, amortiguada per l'arribada el 16 de gener de 1947 de l'embaixador argentí més la signatura a Buenos Aires de l'acord comercial hispano-argentí, el 30 d'aquell mes, fora la responsable d'aquest estat d'ànim completament desconegut a les fonts quan es tractava sobre els vençuts.

¹⁰⁹⁹.- LABJLLV. p. 3.

¹¹⁰⁰.- La qual cosa no deixa de sorprendre degut a que eren les mateixes persones, pràcticament, les que demanaven informació i les que evacuaven la mateixa. Per exemple, el 5 d'abril de 1940, arribaren ex-presos a Sueca per a quedar en mans de la Junta, malgrat la font no diu el nombre. AHMS. Negociat Central 1940.

¹¹⁰¹.- Malgrat tot el nivell d'exigència havia decaigut prou per als anys que tracta la nostra documentació: des del 2 d'abril de 1946 fins el 2 d'abril de 1954.

¹¹⁰².- El primer cas que ens va aparèixer va estar el de Máximo Marqués Lapuebla, el 2 de juliol de 1947. LABJLLV. p. 19.

¹¹⁰³.- Per exemple, l'1 de setembre de 1946, s'amonestava a Vicente Martínez Muñoz, per *falta y si continua su mala conducta se verá privado de los beneficios de la libertad condicional*. Idem.

excepte en casos que necessitaven execució i devien intervindre instàncies superiors, encara i què per algunes qüestions la postura de la Junta hi era més que respectada, com ara els informes per tal de donar indults, tractar sobre desterraments, etc.¹¹⁰⁴

L'activitat de la Junta va estar prou dinàmica donat la incidència de la llibertat vigilada a la Ribera Baixa. No debades un bon grapat de persones van estar detingudes i condemnades, de manera que prompte començà la seua actuació. Sabem que al menys 128 suecans que van passar pel TRP de Sueca van estar traspasats a aquesta condició i per això van estar investigades les seues activitats polítiques a posteriori.¹¹⁰⁵ A més, al contrari del que passava a la situació de les presons, la Junta va gaudir d'una saludable posició econòmica donat que els Ajuntaments riberencs compliren sense fissures amb les seues obligacions monetàries per tal d'alimentar financerament a la Junta.¹¹⁰⁶

La Junta Local de Llibertat Vigilada de Cullera es va constituir el 20 de setembre de 1943, per ordre del Ministeri de Justícia del 31 de juliol de 1943,¹¹⁰⁷ encara que no va tenir la primera reunió fins el 5 d'octubre, amb la presidència de

p. 8.

¹¹⁰⁴.- Per exemple, el 15 d'octubre de 1947, Juan Pérez Vaquero, va estar apresat per la Guàrdia Civil per haver agredit un caporal de la Benemèrita. Idem. p. 19. Un any després tornava a la seua condició de llibertat vigilada. Idem. p. 37.

¹¹⁰⁵.- AHMS. Capsa Z. Falange. Aquest informe de la Falange suecana va estar elaborat per tal d'examinar les persones que en situació de llibertat provisional cometeren actes que acabaren per fer-lis perdre la condició de condicional. L'informe resulta poc explícit donat que es tracta d'una enumeració al llarg de varis anys -data de 1944-. En definitiva, el que ens interessa és que, al menys 126 d'aquestes persones, van estar privades de la llibertat vigilada, al menys momentàniament, per *escuchar radios rojas y propagar noticias y bulos contrarios al régimen*. La resta es tractava d'un cas de *supuesta* (sic) *relación con bandoleros*, és a dir un cas d'apropament als maquis, encara que no s'anomenava on i amb qui; i un altre cas per *supuesto enlace de los rojos*, que sembla del mateix estil. Idem. Crida la nostra atenció el llenguatge emprat, ja que el terme *supuesto* ocupa un espai força reduït en l'àmbit terminològic del franquisme a la nostra comarca. Es tornarà a parlar d'aquests casos a l'observar l'oposició al règim. De tota manera no sabem el nombre de persones que passaren per la condició de llibertat provisional malgrat les xifres esmentades parlem d'un alt nombre de casos. A l'IPPLV es pot trobar, com a mínim, 40 persones contemplades en aquesta situació encara i que no pugam explicar la data ja que aquesta no apareix, encara que sembla de 1940 doncs la relació comença en gener.

¹¹⁰⁶.- Les despeses que originava la Junta hi eren cobertes per les subvencions municipals dirigides a tal efecte. Les entrades constaven com a gratificació i destinades a material. En 1954, Sueca aportava 4.850 pts per a la seua manutenció, Tavernes amb 2.300, Cullera, Albalat i Sollana, amb 2.150 i Almussafes amb 1.500 completaven el presupost. LABJLLV. Desconeixem si es tractava de repartiments en funció del nombre de veïns respectius afectats per la jurisdicció de la Junta, aportacions relatives al nombre d'habitants de la població, una ecuació entre ambdues o qualsevol altra fórmula.

¹¹⁰⁷.- Llibre d'Actes 20 de setembre de 1943 al 22 d'agost de 1944.

Luis Borja Colubi, advocat i jutge municipal de Cullera; el secretari del jutjat, Salvador Bertomeu Adam, representant de l'Ajuntament, Andrés Soler Mascarell, sergent comandant del puesto de la Guàrdia Civil Rural, Fernando José Ribera Piris, cap de FET y de las JONS; Joaquín Diego Rico, delegat local d'Informació i Investigació de FET y de las JONS, i Juan Guardola Murillo, cap local de l'oficina de col·locació de la CNS, encara que el 7 d'octubre s'incorporà Idelfonso Canabal Andrada, cap de policia de Cullera. La Junta es comprometia a vetllar sobre la conducta polític-social dels penats, *exentos en un modo posible de apasioamientos y resquemores*.

La Junta es mostrà molt meticulosa amb les persones que tornaven del desterrament, especialment,¹¹⁰⁸ i encara que havia expirat el seu pas per la llibertat condicional, continuaven estant objecte d'un seguiment especial. A més, davant la falta de presentació d'alguna persona en la data prevista, s'iniciava una immediata pesquisa llur resultat quasi sempre era una malaltia de l'encausat.

Els falangistes portaven el seu control particular. Així la Falange suecana comptava amb un fitxer amb 116 persones que havien finalitzat la seua llibertat vigilada i denunciaren tots per escoltar la ràdio o *propagar noticias y bulos*, excepte un infant de 14 anys acusat de propagandista i mantenir relació amb els *bandoleros*.¹¹⁰⁹

4.5.1.-Els vigilats i el seu tractament

Pel que fa a la casuística contemplada cal assenyalar que les lleis, decrets i ordres successius alimentaren el capital humà vigilat per la Junta. Això feia que la provinència d'aquestes persones fora contínuament homogènia: penats pels TRP o similars que enrolaven tota una població sospitosa per al règim i de la qual, a més, es tenia la certitud de no estar mai en disposició d'integració ja que els vencedors així ho disponien. Nosaltres podem reconstruir un poc la situació partint de testimoniatges orals, com ara el d'Enrique Chulio, precís per haver passat per tots els escalafons penals: des de pena de mort fins a la llibertat condicional.

Enrique Chulio, que evità pot ser el pitjor després d'estar pres en el port d'Alacant gràcies a la seua astúcia, va estar denunciat després per la Falange local d'haver participat en l'assassinat de les monges de l'asil de Cullera. El nostre entrevistat va tenir la sort que el seu cunyat, al temps que havia lluitat al camp vencedor, havia ingressat en la Falange i estava prou ben relacionat, de manera que delegà la seua defensa al capità Carlos Monteseña.

El TRP de Gandia va imposar-li la pena de mort encara i que va estar commutada a reclusió perpètua a les 24 hores. A continuació i passant els mesos aconseguí els 30 anys, després 20 i més tard els 12 anys i 1 dia que li permetia

¹¹⁰⁸.- Especialment amb els d'antecedents militars que provenien de batallons de càstig. Per una vivència personal, PAÇ, M. *Batalló de càstig. Memòries d'un vell lluitador d'origen pagès*. Pagés. Vic, 2.000.

¹¹⁰⁹.- AHMS. Falange. Capsa Z. ss. data.

accedir a la llibertat vigilada. Després de passar més de cinc anys a la presó va sortir de la Càrcer per tal de reintegrar-se a la vida quotidiana però (...) *l'ambient era molt severo (sic). Abans de parlar o quan entraves (sic) a un casino miraves (sic) envoltant. Els espietes (sic) anaven que volaven (sic). La Falange feia la denúncia i de seguida tenies (sic) (...) a la Guàrdia Civil a casa. De tota manera el jutge que havia ací (a Cullera) no es molestava masa, però la Guàrdia Civil, a la mínima estava a casa: que si on estava, que a quin bar anava, que si m'havia anat a França... un malviure. Tots estàvem vigilats i teniem por per que la guerra fou molt dura i les venjances més. S'havien fet enemics fins els xiquets de les escoles. Les nostres famílies sempre estaven coloretjades i per a ells era una distinció: rojos. Anaves (sic) a qualsevol puesto i senties (sic) a alguna persona frescales (sic) que deia <icuenta rojos!>. Això no era vida.*¹¹¹⁰

Al més que s'atrevien les autoritats era a les denúncies velades emprant per a això als mitjans de comunicació. Així, en maig de 1941, es podia llegir en la premsa que *ante la ley del 1 de abril de 1941 por la cual los beneficios de la libertad condicional a los sentenciados a penas de prisión que no excedan de los 12 años por el delito de rebelión provoca que unos jovenzuelos se lanzaron (sic) sobre un libertado i le produjeron (sic) numerosas lesiones, motivo que el Gobernador Civil afirmara que muestran a la vez que esceso (sic) de incultura, falta da caridad cristiana (...) Ante su mandato (l'Estat) no cabe más que la obediencia, la sumisión i el acatamiento, sin críticas, murmuraciones, signos de desagrado o actos con tendencias a ofender de palabra i obra, que son exponentes de un estado de apasionamiento.*¹¹¹¹ Aquest alegat venia a conte per l'agressió que fou objecte un condemnat pel TRP de Sueca després d'haver sortit de presó per part d'un grup de joves falangistes suecans.¹¹¹² Eren totes les mesures que la imaginació del franquisme desplegava davant els excessos dels seus cadells, el que redunda en allò apuntat anteriorment.

Els penats que passaven a la disciplina de la Junta purgaven d'eixa manera el temps de reclusió que mancava a les seues condemnes, però en realitat el procés no va estar excessivament ràpid. Així, entre el 2 d'abril de 1946 i el 31 de desembre del mateix any, només 3 persones van transmutar el seu estatuts carrera per el de llibertat vigilada. A l'any 1947, només 1 persona; i per 1948, una altra i així successivament.¹¹¹³ Això vol dir que el procés s'havia efectuat majoritàriament amb anterioritat a 1946. Veiem el que diuen les xifres oficials:

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ RECLUSA A ESPANYA					
ANY	RECLUSOS	ANY	RECLUSOS	ANY	RECLUSOS
1939	90.413	1940	213.640	1941	145.851

¹¹¹⁰.- Entrevista realitzada el 26 de novembre de 1994.

¹¹¹¹.- *Las Provincias*, 30-5-1941.

¹¹¹².- Testimoniatge del *Lleó de la Ribera*, pseudònim.

¹¹¹³.- LABJLLV.

1942	112.735	1943	No consta	1944	48.812
1945	39.527	1946	32.380	1947	34.141
1948	33.534	1949	No consta	1950	27.285

Font: Pres de TAMAMES, R. *La República. La Era de Franco. Historia de España* Alfaguara. VII. Alianza. Madrid, 1977. p. 324.

4.5.2.-El moviment en l'accés a la llibertat vigilada

Com podem comprovar malgrat l'absència de dades per a 1943, queda complementada pel fitxer cullerenc:

DATA D'ACCÉS A LA LLIBERTAT CONDICIONAL AL JUTJAT MUNICIPAL DE CULLERA					
ANY	PERSONES	ANY	PERSONES	ANY	PERSONES
1939	3	1940	1	1941	19
1942	22	1943	39	1944	16
1945	7	1946	5	1947	1
1948	3	1949	0	1950	0
1951	1	No consta	47		

Font: Fitxer del Jutjat de Pau de Cullera. Llibertat vigilada.

A partir de 1943 sembla que la població reclusa ja va conèixer un descens significatiu. És clar que la tendència contemplava una major dedicació per part de les juntes de llibertat vigilada. El que podem assegurar, en definitiva, és que el ritme d'entrades estaria prou més substancial abans de 1946, refrendat per les dades del Jutjat de de Sueca, el que explica també la insignificància d'arribades a la Junta provinents de les presons. A més, la fiabilitat resulta absoluta ja que fins el 16 d'octubre de 1951 no arriba la primera alta d'un pres comú,¹¹¹⁴ condició que no estaria majoritària fins 1953¹¹¹⁵ i encara i tot, el 2 d'abril de 1955, quasi 20 anys després d'iniciar-se la guerra, encara havien al menys 32 persones a la Ribera Baixa que devien presentar-se contínuament als controls de la llibertat condicional. Es tractava de 16 persones d'Albalat, 7 d'Almussafes, 5 de Sollana i 4 de Cullera,¹¹¹⁶ i al jutjat d'aquesta darrera, fins 1964 passava el mateix amb un cullerenc, encara que des de 1957 les juntes s'ocuparen més dels *vagos y maleantes*.

Per abandonar la condició de llibertat vigilada dos estaven les modalitats: l'extinció total de condemna o l'indult, com hem assenyalat. Al primer cas només comptava el temps com a única condició. El penat purgava la seua sentència en estatuts condicional i una vegada complit el terme de la mateixa deixava definitivament els controls. Per contra, l'indult venia concedit, quan ho era,

¹¹¹⁴.- Es tractava de Julio Martorell Carbó, provinent del penal del Puerto de Santa María. Idem. p. 57.

¹¹¹⁵.- La distinció entre pres comú i polític va estar patent des d'alehores en totes les comunicacions de la Junta. Si els primers eren a despremiar, els segons eren a aniquilar o al menys a reduir-los a la seua mínima expressió.

¹¹¹⁶.- En aquest cas no apareixen els penats en llibertat condicional de Sueca donat que, segons apuntava el secretari de la Junta, *vienen controlados por la comandancia de la Guardia Civil de esta población*. LABJLLV. p. 97.

després d'un procés burocràtic consistent en dirigir una instància a la Junta, que traslladava, després de les deliberacions, informes, etc. escaients; la petició al magistrat president de la Junta Provincial del Servicio de València, qui prenia la resolució final. Per regla general, l'informe de la Junta hi era acceptat per aquest, de manera que la concessió o negació de l'indult provenia directament de la mateixa Junta. La tramitació i resolució venia a durar entre dos i cinc mesos des del moment de la presentació de la sol·licitud fins la comunicació del seu resultat.¹¹¹⁷ L'únic requisit per que aquest fora total, recordem-ho, estava en la condició de presentar un avalista que responguera per l'interessat. A més, des del 16 de febrer de 1948, es va afegir un altre requisit: que la persona llibertada poguera accedir a un treball. En aquest aspecte, es va fer des d'aqueixa data una demanda sobre la situació laboral de les persones compreses en la llibertat condicional.¹¹¹⁸

El problema havia arribat a unes magnituds evidents. Els empresaris eren prou reacs a donar feina als llibertats condicionals. Per una banda es tractava de persones que portaven la seua revenja fins aquestos extrems i per altra part cal assenyalar que altres, exempts d'aquesta militància revanxista, tenien les seues titobacions per por a que es pogueren relacionar amb persones marcades ja de per vida com eren totes aquelles que van passar per la presó o pels tribunals. Per tal d'amansir ambdues postures, el 12 de setembre i coincidint amb les ja quasi escasses tasques de l'arròs, va sortir un ban que tractava de reordenar la situació: *Los liberados condicionales en situación de parados y que deseen encontrar trabajo, dirijan instancia al Presidente de la Junta Provincial de libertad vigilada (...)*,¹¹¹⁹ generalment per a les tasques de l'arròs. A més, en aquell moment van passar nombroses persones a estatuts de llibertat condicional i no pocs excessos van fer els patrons aprofitant això.¹¹²⁰

El funcionament quantitatiu de la Junta va estar el següent:

ANY	ALTES	BAIXES	ANY	ALTES	BAIXES	ANY	ALTES	BAIXES
1946	3	18	1947	1	29	1948	1	7
1949	1	9	1950	0	6	1951	3	6
1952	0 ¹¹²¹	0	1953	0 ¹¹²²	0	1954	0	1
1955	0	11	1956	0	0	TOTAL	9	79

Dades proporcionades pel LABJLLV.

Aquest quadre reafirma que el trasvase de personal polític empresonat a

- ¹¹¹⁷.- Com es desprén de les dates aparegudes al moment de la instància fins la contestació a les mateixes i la seua execució.
- ¹¹¹⁸.- LABJLLV. p. 66. La Junta comunicava a totes les seues sessions que els penats d'aquesta modalitat tenien faena.
- ¹¹¹⁹.- AHMC. LRB. Llibre 933. ss n^o/p.
- ¹¹²⁰.- AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 2. 1944.
- ¹¹²¹.- Aquest any només van estar altes presos comuns.
- ¹¹²².- Idem.

resultes de la guerra civil es va realitzar abans de la data de la qual posseïm informació en les nostres fonts, donat que en el temps que durà la mateixa, només 9 persones passaren a llibertat condicional mentre que 79 van obtenir la llibertat total, la qual cosa vol dir que l'escàs nombre d'altres provenia del descens de població carcerària. Per altra banda, l'alt nombre de baixes cal apuntar-lo a la gran quantitat de gent que s'hi trobava en estatuts de llibertat condicional.

L'anterior queda refrendat al cas de Cullera:

ANY	ALTES	BAIXES	ANY	ALTES	BAIXES	ANY	ALTES	BAIXES
1939	3	0	1940	1	0	1941	19	0
1942	22	0	1943	39	5	1944	16	4
1945	7	1	1946	5	32 ¹¹²³	1947	5	39 ¹¹²⁴
1948	3	10	1949	0	5	1950	0	1
1951	1	2	1952	0	0	1953	0	1
1954	0	1 ¹¹²⁵	1955	0	0	1956	0	12
1957	0	2	1958	0	0	1959	9	0
1960	0	0	1961	0	0	1962	0	0
1963	0	0	1964	0	1	No consta	47	69

Font: Fibrer del Jutjat de Pau de Cullera. Llibertat vigilada.

Això no ve a significar una major obertura o magnanimitat per part del règim, ans al contrari, els elements més perillosos eren als cementiris, els més, la presó els menys i un bon nombre a l'exili. L'únic que podem constatar és que la realitat repressora del franquisme a la Ribera Baixa pel que fa referència a la disponibilitat directa de les persones va desenvolupar-se sobre tot entre 1939 i 1944.¹¹²⁶ A partir d'aleshores l'activitat de la repressió franquista va anar allunyant-se de la guerra civil, encara que no d'una manera acusada ni decidida, doncs sempre buscà la seua connexió. Recordem que la pròpia guerra resultà també la pròpia gènesi del règim. Però l'atenció repressora del franquisme es traslladà a la conservació del règim donat que la seua apuntalació ja era un fet. Veiem les diverses formes de les baixes per tal d'arrodonir aquesta conclusió:

CAUSA DE LA BAIXA	NOMBRE	CAUSA DE LA BAIXA	NOMBRE
Extinció de condemna	36	Indult	33
Sobreseïment	1	Mort	4
Alça de desterrament	4	Desterrament	1

Dades proporcionades pel LABJLLV.

Aquestes dades no les tenim a Cullera, on sols podem certificar un finament en 1946, una demanda que es va fer efectiva de desterrament, un petit trencaclosques amb els que complien la seua llibertat vigilada a Cullera desterrats, 41 en total, quasi la tercer part de les persones en aquesta situació, una amonestació per no presentar-se l'interessat, una autorització de canvi de residència per qüestions de treball i un fugit.

1123 - Per indult de 1946

1124 - Idem de 1947

1125 - Idem de 1954

1126 - Cfr. CALZADO ALDARIA i TORRES FABRA, R. C. *La violencia...* op. cit. pp. 89 i ss.

La llibertat condicional va estar una altra de les eines repressives que va emprar el franquisme. Tal vegada i coneixent les seues formes de dominació aquesta fora tan efectiva com la resta de les modalitats que va emprar donat que en última instància la llibertat de cadascú o la finalització del control directe, com vulgam, no va estar responsabilitat particular, més bé quedava al caprici -per molt tipificat que estiguera legalment- de les autoritats vencedores.

La nostra informació finalitza pràcticament en 1957 i ja hem apuntat que encara a aquelles altures podem trobar un bon grapat de persones que estaven patint els efectes de la guerra. Mentrestant, i seguint la nostra documentació, quasi la meitat de les persones que passaren per la llibertat vigilada acabaren la seua condició jurídica exhaurint la seua condemna, el que no significa cap mèrit pel règim. Altra gran majoria va resultar, a la fi, indultada. Però també van haver persones que moriren sense haver acabat el seu compliment en un nombre escàs - quatre, un 5'2% de les implicades per a Sueca- i altres que coneixeren també les humiliacions del desterrament.

La llibertat vigilada s'afegia a les execucions, la presó, la brutalitat i tantes i tantes modalitats de repressió, que configurà per si mateixa una més de les varietats franquistes en la seua cursa per tal de controlar la població i imposar d'eixa forma la seua potestat sobre una societat desmantellada que passava a l'òrbita d'un règim nascut a la guerra i que mai va oblidar els seus orígens ni les seues pretensions. No debades, els indults mai significaren amnisties -que signifiquen l'oblit- ni tan sols parcials. Això sí, amb aquests mecanismes de control i repressió hi era molt difícil organitzar una oposició seriosa.

4.6.- Els logres de la repressió i els seus efectes

La propaganda desmotivadora també va ser un dels pilars del règim. El franquisme va pa_ssar la seua vida recordant els espanyols els horrors de la gue_rra civil, i malgrat que sempre es presentà a sí mateix com a no responsable històric ni material de la contesa, el cert és que mai tampoc va amagar les seues predileccions repressores, de manera que els derrotats van estar un trofeu vivent de la seua victòria. Ex-presidaris, depurats i vigilats, van pa_ssar a formar part d'un potent sector poblacional que representava una nova forma de marginació social i laboral, un constant record del que esperava als que volgueren subvertir l'ordre tradicional. A més, no hem d'oblidar les mares que van perdre els seus fills per la repressió, les viudes o els orfes per la mateixa raó o els mutilats sense pensió i les llargues cues davant l'auxili social.¹¹²⁷

Si afegim el sector que formà el lot de responsabilitat franquista, veurem que aquesta propaganda biològica funcionà de manera totalment efectiva, encara i que aquesta no va estar la finalitat de les accions dels que configuraven les files dels vencedors: els seus actes estaven guiats per voluntats menys sibilines que res tenien a veure amb campanyes publicitàries preparades d'avantmà, malgrat que d'això va saber prou el règim, sobretot pel que pertoca a les fugides cap endavant. Però l'estampa de la postguerra del lut despreciat, el pa_ssat a la presó, l'expulsió de l'administració, l'impediment professional i les constants revisions que devien pa_ssar un bon grapat de persones per tal de continuar en llibertat condicional va estar una realitat que li va servir al règim per tal de mostrar la seua omnipresència que li conferència la potestat aconseguida durant la guerra.

¹¹²⁷.- Idem. pp. 29-30.

L'abast de les depuracions, unida als factors esmentats, aconseguí un triple resultat: un nou pas endavant per l'aniquilació de l'enemic,¹¹²⁸ un efecte propagandístic basat en la debacle d'eixe enemic¹¹²⁹ i el control de l'administració mitjançant el reconeixement de sectors professionals col·locats, doncs recordem que les baixes produïdes i les necessitats d'expandir la maquinària burocràtica per tal d'obtenir un major control social a més de pagar les promeses realitzades als seus fidels, feren que el règim ampliara les seues disponibilitats d'un funcionariat addicte, no gens conflictiu i, sobretot, acritic amb la seua responsabilitat social.

4.7.- *L'oposició al règim a la Ribera Baixa. No tots van estar herois.*

La dinàmica repressora engendrada a l'empar de la decidida repulsa envers les formes vedades pel règim feia que aquestes foren magnificades amb el propòsit de multiplicar la seua resposta coercitiva. Així, Francesc Renart, de Cullera fou objecte d'un registre del que *le fueron encontradas en su domicilio novelas izquierdistas y pornográficas*, pel que passava a estar considerat com a pertorbador de l'ordre públic i desafecte a la causa nacional.¹¹³⁰ Paral·lelament fou acusat d'haver ingressat en la CNT durant la guerra, pel que fou empresonat el 15 de setembre de 1939.¹¹³¹ Fet imputable i el recel dels vencedors s'entremesclaven amb solució de continuïtat, el qual agegantava el procés de prostració social de la població, ja que els agreujants arribaven a significar el corpus principal dels considerats perillosos.

Els efectes de la repressió es van fer palpables de seguida, ja que els principals activistes d'esquerra i sindicals deixaren la pell als paredons o anaren a inflar la població carcerària. Al mateix temps, els serveis d'informació no descansaren gaire. Així, persones que no es van veure atrapades van estar denunciades posteriorment o s'escorcollà pel seu passat trobant-se qüestions delicades per als interessats. El cas més cridaner va estar el de Fernando Mafe Vives, un dels fundadors del PCE i regidor a Sueca, denunciat per un falangista que mostrava la seua estranyesa per no estar el Mafe a la presó.¹¹³²

No es pot parlar d'oposició activa a la Ribera hi resultaria molt discutible

¹¹²⁸.- Contemplat com la seua humiliació després de la demostració de força. El 15 de maig de 1939, Estrella Sapiña i Carmen Alemany, de Cullera, van sol·licitar l'anomenament de mestres municipals. La resposta va estar taxant: *se les ordena cesantes del cargo (...) y debiendo desalojar inmediatamente las viviendas-habitaciones existentes en dicha escuela (...)*. AHMC. Capsa 137. Expedient 23.

¹¹²⁹.- Ja hem dit que aquest va pasetjar constantment la seua derrota com a símbol del triomf franquista. Tal vegada aquest element va tenir més importància en sí mateix per al règim que tot el triomfalisme que va desplegar.

¹¹³⁰.- *Las Provincias*, 18 de juliol de 1940.

¹¹³¹.- Idem.

¹¹³².- I això que el falangista no l'acusava de més de l'apuntat. Però Mafe va tenir relativa sort doncs no va estar portat a la partida per donar-li *el paseillo* ni tampoc pasa pel TRP, quedant ràpidament en llibertat vigilada. AHMS. Negociat Central. 30 de setembre e 1939.

afirmar que existí una de tipus passiva fins ben entrats els anys 60. Mentrestant, els nostres entrevistats coincideixen en apuntar que a l'acabar la guerra ningú parlava de política i tots aquells que de alguna manera havien tingut certa activitat política o sindical, simplement haver estat afiliat a un partit o a un sindicat només esperaven que la gent s'oblidara d'ells.

Trobem unes dades significatives que tal vegada resten emmascarades per altres fenòmens aliens al present apartat. El cert és que al reemplaç de 1940 apareix un mont de pròfugs que no es presenten a files.¹¹³³ Tal vegada la mort al front, l'exili, l'eminació física, els batallons de càstig o la mateixa presó ens expliquen el buit produït en la cridada a files, sense excloure raons de tipus clientelistes. El cas és que el 26 d'octubre de 1939, s'incoaren a Sueca 78 expedients de pròfugs, 26 pertanyents al reemplaç de 1939, 24 del 1940 i 28 del 1941.¹¹³⁴

La documentació proporcionada per al reemplaç de 1940 a Cullera, que incloïa les quintes de 1933, 1934 i 1935, ens aporten més dades. Apareixen, d'un total de 141 persones, apareixen 33 pròfugs (un 23'4%, pràcticament la quarta part), ignorant-se on podien estar, excepte un del col·lectiu que malgrat estar apuntat com a mort a la guerra s'inclou com a pròfug. A més, 5 dels cridats a files apareixen com a finats durant la guerra (no és comprés el cas anomenat anteriorment). Mentre quatre s'hi trobaven tancats a la presó o als camps de concentració. La resta presentava de tot: 8 exclosos totals, dos per gastroenteritis crònica, 2 per tracoma, altre per conjuntivitis, un per miopia i 2 per epilèpsia. Així van quedar declarats útils per al servei militar 95 persones, de les quals només 7 no van fer al·legació alguna, estant la resta, 88, que presentaren al·legacions dividides en: pares majors i la necessitat de restar amb ells, estret de pit, curt de talla, problemes visuals, problemes, auditis, gastroenteritis, tracoma i epilèpsia. Dels primer es desestimaren 34 i 18 van obtenir una pròrroga. Del segon grup es desestimaren totes excepte una que quedà exclòs i de les darreres, les tres últimes aconseguiren lliurar-se del servei militar, els altres obtingueren el destí a *Servicios auxiliares*, excepte un que, donat que els seus pares eren frontpopulistes, no gaudí d'aquest privilegi¹¹³⁵ Com podem despendre la perspectiva de realitzar el Servei Militar no era molt popular.

Mentrestant la maquinària informativa franquista no parà de denunciar tota aquella sospitosa de no recolzar el règim, però les denúncies no passaven de ser més trivals o al menys n assenyalaven un atisbament d'oposició, més bé de descontent com a molt. Així, es denuncià persones per *cantar en voz baja la Internacional*,¹¹³⁶ *critica sin recato alguno al régimen*,¹¹³⁷ etc. sense oblidar la contínua desconfiança que el règim tenia sobre aquelles persones que sabia no eren molt partidàries del mateix. Per exemple, *Luis Lajo Prieto se ausenta mucho*

¹¹³³.- Idem. LAAP. 24 d'abril de 1940.

¹¹³⁴.- Idem.

¹¹³⁵.- AHMC. Expedients de Quintes 632 i 633. Capsa Oficis 617 i Llibres 1720, 1721 i 1722.

¹¹³⁶.- Idem. Capsa 796. 14 de juliol de 1943.

¹¹³⁷.- Idem. 7 de setembre de 1940.

de la ciudad, com si resultara una amenaça en sí mateix.¹¹³⁸

Ni tan sols la victòria aliada sobre el feixisme comportà l'aparició d'un germen opositor. Segon Salvador Borrás, en 1945 el més que havia era una esperança de veure caure el règim però ningú no preparà res. A Cullera, únicament Salvador Creus Desamparados, antic militant del PSOE, que passà al PCE durant la guerra, *después de la liberación capitaneando un grupo de rojos tratando según parece d organizar fuerzas "para cuando llegara el momento", ya que sería él quien se hiciese cargo de la población,*¹¹³⁹ apareix com a sospitós de preparar una oposició organitzada però acabà en la presó, a l'igual que varis ancians llurs reunions als jardins del Mercat van estar considerades com d'oposició, segons ens comentà Miquel del Xúquer afegint que simplement feien tertúlies entre ells.

Però la por era immensa. A Sueca es van detindre 13 persones que es reunien al domicili d'una d'elles per tal de seguir aconteximents a través de la *Pirenaica*. Tots, amb antecedents anarcosindicalistes i amb una ingenuïtat digna de remarcar contestaren durant l'interrogatori que no feien mal a ningú doncs es dedicaven a escoltar música. Quan van estar més apretats, ja reconegueren que eren a una reunió i discutien sobre la conveniència o no que les monges pogueren contraure matrimoni. Acabaren tots en la presó.¹¹⁴⁰

Per contra, si bé desprenem que aquestes manifestacions d'oposició es caracteritzaven per l'escàs nombre de participants, la seua feblesa organitzativa i la facilitat amb que les autoritats locals les desmuntaven, la derrota feixista envalentonà algunes persones que, a nivell individual i portades més per l'eufòria del moment que altra cosa, començaren a realitzar actuacions que si bé no tenien cap transcendència sí que mostraven el sentir d'alguns riberencs.

Anecdòtica resultà una carta que va rebre Joaquín Rico, de Cullera, enviada des de Sueca, l'11 d'octubre de 1945, llur contingut reproduïm íntegrament pel seu interès: *Como medida de precaución y al mismo tiempo por bien de Vd. le rogamos que el día de mañana no salga de su casa para asistir a ningún acto Falanjista (sic) y al mismo tiempo que no se ponga ni camisa Azul (sic) ni ninguna clase de medallas.*

Como puede ver no somos malos los que avisamos antes de dar el golpe pero por si es que quiere (sic) salir nadie se lo prohíbe lo único que ocurrirá (sic) será (sic) que se encuentre con lo que no se espera.

No crea que esta carta se la mandamos solamente a Vd. sino a todos los que son contrarios nuestros desde luego (sic) Vd. no nos ha hecho nada a nosotros pero por haber estado en la División Azul es un enemigo y Vd. como no es tonto sabrá (sic) lo que se hace con los enemigos políticos.

¹¹³⁸ - AHMS. Negociat Central. 12 de juliol de 1946.

¹¹³⁹ - AHMC. Capsa 797. 1945, sense més.

¹¹⁴⁰ - Arxiu del Jutjat de Sueca. 29 de maig de 1945.

Le repito que no salga de casa y si lo hace lo que pueda venir (sic) Vd. se lo ha buscado.

*iiiVIVA RUSIAiii (sic) MUERA ESPAÑA FALANGISTA. iiVIVA STALINIi*¹¹⁴¹
(sic)

El fet d'estar mecanofriat l'escrit i, en aquest cas, ser una còpia feta amb paper carbó, ens fa pensar que els ex divisionistes riberencs van rebre la seua corresponent amenaça per tal d'impedir la seua participació al *Día de la Hispanidad* en uns moments gaire difícils per al règim pel que feia a les seues relacions internacionals. Com és natural no va passar res. Això, sí, la carta conservada al jutjat de Sueca va acompanyada per una sèrie d'expedients, tots denúncies de particulars per agressions físiques efectuades efectuades per l'implicat sobre particulars on es detalla l'efecte de la comunicació, almenys pel que respecta al Rico. *Entró al casino de cazadores y vio que una persona le miraba con sorna, se cruzó por la calle con un hombre que sonrió, mientras estaba en el casino escuchó una risa*, etc. intentaren estar les defenses esgrimides per Rico per tal de justificar sengles agressions als protagonistes d'aquest comportament.

Un fet versemblant va estar una carta apareguda a una carnisseria de Sueca que deia: *Carniceros y demás vendedores: Tengan en cuenta la sublevación obrera en Barcelona. En Sueca está la comida más cara que en toda la provincia y se advierte que si no por las buenas, por las malas se hará justicia. Copialo (sic) o enseñalo (sic) a sus compañeros. Viva la República Democrática.*¹¹⁴²

Però el cert és, repetim, que no va registrar-se cap incident a la Ribera, i tot el més que trobem són escàndols públics llur denominador comú va estar algunes persones que, després d'ingerir excessives quantitats d'alcohol van inhibir-se. Així, al moment de la seua detenció per part dels agents locals, amollaven frases com *cuando vengan los rusos ya les daría él, Viva Rusia y muera España*, etc.¹¹⁴³

No sabem si l'afer va servir per aguditzar la pressió repressiva front la dissidència, però cal apuntar un augment al nombre d'informes sobre persones sospitoses d'enemigues del règim respecte els anys 1944 i 1945. El cas més cridaner va estar l'informe sobre Pedro Fernández Andrada, *organizador del PCE y el más importante. Fue depurado y separado del Cuerpo de Mecánicos de la Central Telefónica de Sueca. Tras la liberación continua reuniéndose con los elementos rojos de la población. Es peligroso.*¹¹⁴⁴

¹¹⁴¹.- Idem.

¹¹⁴².- AHMS. Negociat Central. 15 de març de 1951.

¹¹⁴³.- AHMS. Negociat Primer. 1948-1952.

¹¹⁴⁴.- Idem. Negociat Central. 12 de març de 1946.

Aquest *revival* opositor, malgrat la seua inconsistència, comportà que els falangistes extremaren decididament el seu camp de control social. L'efecte immediat suposà una major vigilància de les persones que eren a llibertat provisional. Així, almenys 128 persones que passaren pel TRP, van estar investigades i el resultat de la investigació resultà demolidor per a la Falange suecana: 126 van estar acusades d'escoltar *las radios rojas, propagar noticias y bulos contrarios al régimen*. Altra persona tenia una *supuesta relación con bandoleros* i altra era un *supuesto enlace de los rojos*.¹¹⁴⁵

4.7.1.- Una oposició organitzada

La veritable oposició clandestina riberenca al règim no començà a organitzar-se fins les darreries i els principis dels anys 50-60. José María Esteve Vilches, nascut al 1923, Joan Bolufer (1939) i altres entrevistats que no volen fer servir el seu nom ni tan sols un pseudònim, convergeixen en que, entre 1952 i 1953, va anar formant-se un nucli d'unes 30 persones connectades amb el PCE, malgrat la majoria no eren comunistes. El temps va fer que el grup s'asentara i a les darreries de 1950 resultava prou compacte i solia realitzar reunions clandestines a Albalat, pel que el poble va rebre el sobrenom de *colonia rusa*. El grup, a partir dels anys 60 rebia premsa de França i a les darreries dels 60 s'incorporaren personatges com ara Alfredo Guillem, posterior alcalde de Sueca, Chofre, significat comunista riolà, Emili Giménez, etc. Però l'escassa unificació de criteris del grup va fer que prompte s'escindira, restant un subsector que continuà directament connectat amb el PCE i l'altre s'integrà al PCE-mi, estant molts dels seus membres també al FRAP, però no perderen contacte simultaneant la militància pròpia amb la col·laboració entre sí.

Tots dos grups van estar contínuament perseguits per la Guàrdia Civil i Chofre, sobretot, passà molt de temps als quarters de la Benemèrita i penduà durant molt de temps entre la presó i la llibertat condicional. Amb tot, a patir dels inicis dels 70, ambdós grups, que ja comptaven amb més de 70 membres, van estar durament perseguits, estant el més malparats els militants del PCE-mi, sobretot en 1973, quan la Guàrdia Civil efectuà un munt de detencions i les corresponents pallisses. Això no va estar obstacle per a que el PCE-mi augmentara la seua militància, sobretot amb gent molt jove, quasi adolescent, i això també va fer que l'organització assumira més risc, especialment per part de la nova militància. Així, en 1974, es donà el cop més important fins aleshores, perpetrat pel FRAP, que a Cullera tenia el major pes de la seua militància. Els membres cullerencs informaren d'altres la possibilitat d'efectuar un robatori per tal de recaptar fons.

La víctima més propícia resultà estar un tal Olivert, propietari i director de la gestoria més important de la població i que tenia un passat força lligat al règim i continuava amb aquesta tendència. Com que tots els dissabtes enviava una de les seues secretàries a un determinat banc amb la finalitat d'ingressar el capital

¹¹⁴⁵ Idem. Falange. Capsa Z.

acumulat al llarg de la setmana, els membres del FRAP forasters demanaren cobertura logística als cullerencs, massa coneguts com per a dur endavant el cop. Així, se situà un dels de Cullera davant l'Ajuntament per tal d'identificar la xica i vigilar la policia local, altre a l'altra unta del carrer, i un tercer era a un carreró que comunicava amb la part alta de la ciutat però ben connectat amb la sortida del poble i amb una moto vespa preparada per a la fugida. Mentrestant un altre dels membres cullerencs era a un cotxe a la sortida del poble, i altre a Favara esperava amb altre vehicle per tal d'anar cap Alzira i evitar així la carretera nacional malgrat es passaren els pobles de Llaurí i Corbera, aquest darrer amb una bona dotació de guàrdies civils. Els organitzadors pensaven que serien buscats en direccions València i/o Alacant.

La xica fou assaltada per un membre foraster del FRAP i completament desconegut al poble que li arravatà la borsa no sense que la dona muntarà un estrident escàndol a base de crits i xillits, pel que l'assaltant acabà arravatant-li bruscamment el motí, va córrer a la moto que ja era en marxa i completà el pla a seguir. Els protagonistes forasters aconseguiren desaparèixer sense deixar rastre i la Benemèrita decidí arrestar un munt de membres del FRAP cullerenc, llur secret de militància s'havia evaporat feia molt de temps.

La militància frapenca de Cullera, al contrari del que podien esperar les forces d'ordre públic, va créixer aleshores i coincidint amb la sortida de la presó dels detinguts, uns quinze, no ho saben certerament, continuà la seua tasca propagandística i proselitista, molt confiada en les seues possibilitats, de manera que quan es donaren les darreres execucions del franquisme, sortiren en manifestació per Cullera amb pancartes provocant un fort aldarull, el que va tindre immediata resposta. Uns cinquanta policies nacionals —els grisos— van estar traslladats a la població i desplegaren una tremenda repressió, amb el resultat aproximat d'una dotzena de ferits de diversa consideració, més de vint detencions al moment i una esperpèntica persecució de la resta per carrers, horts i inclòs per la platja.

De nou aquest contratemps serví per augmentar la militància a Cullera del PC-mi, sobretot per simpatia amb el FRAP, mentre a la resta de la Ribera, el PCE reforçà també la seua potència militant. Malgrat tot, una vegada arribada l'anomenada transició, el PCE obtingué un potent recolzament arribant a controlar els Ajuntaments de Sueca i Albalat i altres entitats menors com ara Favara i Riola, i amb una forta presència de CCOO, que va créixer espectacularment des que s fundà la factoria Ford d'Almussafes. Anteriorment, el sindicat, allà pel 1971 va introduir-se a la comarca e manera important gràcies a dues vies: per una banda, els intel·lectuals procedents del món universitari i per altra la construcció de l'autopista A-7 al seu pas de la comarca comportà que un bon grapat de riberencs treballara en un els seus trams portant a que molts engrosaren les files del sindicat. Mentre, el PC-mi anà deteriorant-se pel transvasament de militància cap al sindicalisme i sobretot per passar al PSOE, diluint progressivament el seu component revolucionari davant la moderació cada vegada més marcada dels socialistes riberencs, molt influïts pels de la Ribera Alta, que conformaren un

entramat de famílies de base clarament clientelista, qüestió que també es va palpar a la UGT, sorgida també de la Ford, el mateix que el renaixement de la CNT, que arribà a contar amb més de 500 afiliats a la comarca, estant Sueca amb uns dos-cents i Cullera, amb més de cent, els nuclis fonamentals del sindicat, malgrat la seua progressiva decadència als anys 80.

Per la seua part, i a finals de la dècada dels 60, un altre grup començà a fer-se notar. Es tractava del PSAN, de clars arrels nacionalistes i que incloïa a les seues files joves connectats majoritàriament, amb els àmbits universitaris. Aquesta aportació donà uns aires més renovadors a la ja més que evident oposició al règim.

Els temps havien canviat. La misèria dels anys 40, acompanyada per una esperança de caiguda del règim de Franco donà pas a d'altra dècada també miserable, que es tancà amb l'abandó de l'autarquia. La societat dels 60 va participar dels canvis, de manera que la omnipresent classe mitjana agrària envià els seus fills a la Universitat, i ells van estar els principals organitzadors d'una oposició que anà creixent a mida que el franquisme es deteriorava. Als anys 70, malgrat la brutalitat del règim, poca gent implicada en l'oposició ocultava frontalment el seu status.

CAPÍTOL V FET y DE LAS JONS A LA RIBERA BAIXA

5.1.- *Els antecedents falangistes: el seu caminar durant la II República, la guerra civil i la implantació comarcal*

FET-JONS va ser l'eix sobre el qual capgirà la construcció del règim franquista, acomplint el paper primordial del mateix ja que fou el principal punt de referència durant els anys de la Segona Guerra Mundial i el puntal bàsic de la política local durant tants i tants anys. A més, el rol jugat per les seues joventuts i la secció femenina, que s'implantaren fermament en la societat espanyola, aconseguí arrelar encara més el partit únic com a l'essència fonamental del *Movimiento*.¹¹⁴⁶ Els responsables primerencs d'aquest èxit van ser els quadres locals amb què es nodrí el partit,¹¹⁴⁷ i d'una importància capital com veurem després.

El primer que cal assenyalar és que la Falange no va tenir cap importància política durant la República a la Ribera Baixa, sobretot pel que fa al seu pes polític i social i el nombre de membres. Més bé es tractava d'un grupuscle marginal i els seus escassos militants acomplien una tasca purament testimonial,¹¹⁴⁸ de manera que la informació provinent d'aquells anys es mostra prou paupèrrima. Malgrat tot, sabem que durant la República es desenvolupà una manifestació falangista a Sueca mesos abans de l'esclat de guerra,¹¹⁴⁹ però en desconeixem la magnitud donat l'escàs nombre de militants a la ciutat.¹¹⁵⁰ La cronologia de la implantació falangista a la Ribera Baixa va ser la següent:

¹¹⁴⁶.- Per a l'ideal falangista primerenc, cfr. *Arriba*, 28 de març de 1935.

¹¹⁴⁷.- Vegeu SANCHEZ RECIO, G. *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses*. Institut de Cultura Juan Gil- Albert. Alacant, 1996. pp. 37 i ss.

¹¹⁴⁸.- A nivell estatal pel que fa a l'existència de la Falange durant els anys republicans, cfr. JIMÉNEZ CAMPOS, J. *El fascismo en la crisis de la II República*. CIS. Madrid, 1979.

¹¹⁴⁹.- BENEYTO PEREZ, B I HERRERO HIGON JOSÉ M. *Falange en Valencia antes del Alzamiento*. València, 1939. p. 51. Capsa Diversos. AHMS. Sabem també que el jove Félix Blanch Colubi va estar detingut a Cullera, en una data que desconeixem, per un enfrontament amb el socialista Manuel Frígola Font (a) Caixeta.

¹¹⁵⁰.- CHUST CALERO, M. "La dreta...". op. cit. assenyala que només existien sis persones que després de la guerra asseguraren haver format part de la Falange local. Idem. p. 99.

POBLACIÓ	ANY DE CONSTITUCIÓ	CAP LOCAL
ALBALAT	1935	ERNESTO ARMENGOL MULET
ALMUSSAFES	1936	ENRIQUE DUART TUDELA
CULLERA	1933	ANTONIO SANTAÚRSULA
SJECA	1933	JOSE GARCÍA MESEGUER ¹¹⁵¹

Font: BENEYTO PEREZ, B. I HERRERO HIGÓN, J. M. op. cit. p. 67.¹¹⁵²

Això resulta similar al d'altres zones, com ara a Catalunya i les Illes,¹¹⁵³ encara que no podem generalitzar, donat que fora de les grans ciutats el creixement falangista no s'ha estudiat massa. En canvi, en altres llocs com ara a Ourense resulta tot el contrari: un falangisme dinàmic i creixent.¹¹⁵⁴

La radicalització que presentava el discurs falangista va atraure sectors sobretot joves, uns universitaris¹¹⁵⁵ i altres no tan il·lustrats com els protagonistes del nostre estudi. Així, l'arquetip falangista assenyalat per Alfonso Lazo per a Andalusia¹¹⁵⁶ no resulta perfectament assimilable al de la Ribera Baixa,¹¹⁵⁷ encara

¹¹⁵¹.- De tota manera, hem trobat un informe sobre Mariano Martí Blay, *apolítico pero colaboró con García Meseguer en la fundación de la Falange*, malgrat no assenyalava res més. El Martí fou assassinat per milicians cullerencs el 10 de novembre de 1936, en Riola. *Las causas de su muerte obedecieron a ser persona de orden, católico y haber colaborado con la Falange en cuantos actos actuaba* (sic) *la naciente organización*. AHMC. Capsa 115. 12 de maig de 1948.

¹¹⁵².- La font no assenyalava més. Encara i tot la informació no resulta massa fiable donat que no assenyalava res de Sollana, tal vegada per la raó que la Falange no va constituir-se a la localitat. A més, arreplega la localitat de Tavernes ja que formava part del partit judicial de Sueca però la denomina Torres (sic) de Valldigna. Els autors assenyalen 1935 com l'any de la seua fundació i desconeixen el nom del seu cap exposant només el primer cognom: Girau. Idem.

¹¹⁵³.- THOMAS, J. M. "Feixisme a la perifèria. La Falange mediterrànea (1933-1936)". En *L'Aveng*, nº 186, novembre 1994. Barcelona, 1994. pp. 34-37.

¹¹⁵⁴.- NUÑES SEIXAS, X. M. "La Falange en los años treinta. El fascismo en Galicia. El caso de Ourense. (1931-1936)". En *Historia y Fuente Oral*, nº 10, 1993. Arxiu Històric de la Ciutat. Barcelona, 1993. pp. 143-174.

¹¹⁵⁵.- A la Universitat de València circulava *La Conquista del Estado*, publicació de Ramiro Ledesma Ramos, orgue de les JONS i que només va tindre sis mesos de vida, però destil·lava violència i recordava les provocacions al millor estil feixista. Quasi tots els afiliats a JONS eren universitaris en 1932, sobretot estudiants de Dret i quasi tots menors de vint anys. Les JONS vegueren com atreïen persones del sector més jove. Així a Nàquera, en 1934, el jove José Arnal, provinent del PCE, es convertí en el principal element del partit. Les JONS van patir un seguiment policia prou estricte, de manera que, l'11 de març de 1934, la policia detingué 28 militants al número 10 del carrer del Mar de València, que eren reunits. Els detinguts eren entre 18 i 23 anys. Després de la unificació amb Falange, a les altures d'abril de 1936, l'organització era implantada a 160 pobles de la província i era en contacte amb l'UME per tal de preparar el cop. BENEYTO PÉREZ, B. i HERRERO HIGÓN, J. M. *La Falange en Valencia antes el Alzamiento*. Impremta Doménech. València, 1939.

¹¹⁵⁶.- LAZO, A. *Retrato de fascismo rural en Sevilla*. Universitat de Sevilla. Sevilla, 1998. A les pp. 12-13 podem llegir: *procedente de familia tradicionalista, terrateniente, ganadero. Con empresas industriales en Pilas, cazador, asiduo contertulio del bar <the sport>* ...

que amb algunes matisacions tal vegada podem arribar a identificar ambdós models.

Tal era el cas de José María Orquín, un tipògraf de Sueca, que comptava 19 anys en 1936. En la seua fitxa d'inscripció en la naixent FET suecana es declarava monàrquic amb anterioritat a la República, membre fundador de Falange Española i afiliat a Renovación Española després de la victòria electoral del Front Popular. Junt amb aquest cas altres deu persones declaraven pertànyer a Falange amb anterioritat a febrer de 1936, desgranant-se els seus orígens en dos membres del Círculo Conservador, un monàrquic i un membre de les Joventuts Catòliques, mentre que els altres sis es declaren apolítics, però això es contradiu amb la informació proporcionada per Chust Calero.¹¹⁵⁸

La Falange cullerensa *no arribà a passar mai de deu o dotze elements abans de la guerra, tots joves que els agradava vestir-se d'uniforme. Però eren molt radicals.*¹¹⁵⁹ En efecte, els falangistes cullerencs van efectuar algun que altre disturbí durant la República, com ja s'ha assenyalat, i això contribuí perquè foren perseguits més decididament encara durant la guerra. El propi Santaúrsula va ser assassinat i altres elements significatius com el *Roig de Birles* (Juan Ferrer) passaren la contesa amagats després d'haver patit alguna detenció.¹¹⁶⁰

Aquest grupuscle, al qual no se li va donar major importància, va resultar prou actiu. En la instància que presentà per a unes *oposicions patriòtiques* Luis Grau Simón, jove falangista ex-captiu, acompanyava un currículum *nacionalista* que no té desperdici. Aquest informava de la seua amistat amb Santiago Santaúrsula Pascual,

noctámbulo, alegre, practicante de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio y con un fuerte sentido del honor y de la valentía personal.

¹¹⁵⁷.- En aquest cas els informes parlen de joves pertanyents abans de la guerra a Acció Catòlica, o *de acendrado catolicismo*, bons antecedents, *excelentes católicos, tanto él como sus padres y familiares son de intachable conducta estando muy bien conceptuado en esta población, etc.*

¹¹⁵⁸.- CHUST CALERO, M. "La dreta...". op. cit

¹¹⁵⁹.- Entrevista a Antonio Bru Serra, nascut el 6 de setembre de 1923. Entrevista realitzada el 6 de setembre de 1997.

¹¹⁶⁰.- En concret l'esclat de la guerra va pillar-li en la presó i pogué fugir durant l'assalt que patí l'edifici. Segons les persones entrevistades la vida del Roig de Birles (José Ferrer Colubi) no corria perill, inclòs asseguren que tot el món sabia que estava amagat a sa casa. Antonio Bru Serra afirmava amb prou sorna que quan trucaren a la porta de la casa, sa mare l'amagava a una gerra gran. A l'acabar la guerra es vestí l'uniforme, va sortir al carrer i es presentà com a cap de la Falange cullerensa. Amb el temps, aquest personatge intentà lluir el seu passat tan poc heroic manipulant els informes sobre la seua persona. No debades acabà sent anomenat cap local de la Falange cullerensa, en 1943. El que cal destacar és que a un informe sobre la seua persona es parla que fou *perseguido por los rojos pasando por detenciones, cárceles y checas*. AHMS. Negociat Central. 1944. 27 de juliol de 1944. Els entrevistats, incloent companys de partit i un familiar directe de l'interessat, afirmen que això no va existir, pel que deduïm que aquesta persona es confeccionà un passat a mida.

cap dels falangistes cullerencs durant la República.¹¹⁶¹ La tasca desplegada per aquest jove era anar *poniendo pasquines de la Falange en las paredes y puertas de los elementos más izquierdistas de esta ciudad. Esparcíamos folletos de propaganda, unas hojas llevaban por título <el consejo se divierte> ... <obreros españoles sed fascistas>... fui vocal de la junta de Acción Católica y encargado de la biblioteca. Al ser asesinado el camarada José Renart Adam, en septiembre de 1936,¹¹⁶² militante de FET y de las JONS y tesorero de Acción Católica de esta ciudad, se le encontró documentación en la que yo aparecía como encargado de un grupo de afiliados -d'Acció Catòlica-, ... amenazándome con matarme (sic). Entré a filas forzosamente en abril de 1938. En agosto ingresé en el hospital a causa de una enfermedad de la guerra (sic) y luego ya no volví a presentarme por lo que estuve varias veces en prisión. Se me amenazó continuamente con matarme ... En octubre de 1938 se formó un partido en esta ciudad que ya no existe en el cual desempeñé el cargo de secretario. Se disolvió el 5 de abril de 1939¹¹⁶³ y toda la documentación fue entregada a FET y de las JONS local.¹¹⁶⁴ El 30 de marzo me presenté en el Ayuntamiento por si necesitaban de mis servicios. Presté servicios a las milicias organizadas por FET y de las JONS y estuve de escribiente a las órdenes del primer comandante militar nacional que vino destacado a esta plaza desde el día 5 al 12 de mayo....¹¹⁶⁵*

El comú denominador apunta, doncs, que la Falange d'avantguerra estava formada per joves antiesquerrans seduïts per la mística, la parauleria i la parafernàlia falangista. Una altra qüestió sembla ser que a aquest grup de joves no se'ls va prendre massa seriosament en el període republicà. Com hem vist, els nostres entrevistats coincideixen a apuntar que abans de la guerra la Falange era minoritària i poc coneguda, i després, en guanyar la guerra Franco, és quan la Falange anà en augment; encara que els testimoniatges recollits xifren la seua implantació a la comarca durant la República entre 30 i 50 membres, sempre tenint en compte que en ells es troben englobats militants i simpatitzants, molts d'ells afiliats entre febrer i juliol de 1936, provinents de l'extrema dreta monàrquica i de les joventuts social-catòliques, sobretot.

La raó per la qual la Falange no arribà a desenvolupar-se amb més força ni a

¹¹⁶¹.- Mecànic de professió, nascut en 1913, fou executat el 2 d'agost de 1936 a Sogorb -Alt Palància-. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características* ... op. cit. p. 65.

¹¹⁶².- Concretament, l'11 de setembre de 1936, a Paterna -L'Horta-, Era un jove propietari nascut en 1918. Idem. p. 66.

¹¹⁶³.- No tenim notícia de la fundació ni el desenvolupament d'aquest partit. Cap del nostres entrevistats, i són un fum, ha pogut respondre a aquesta qüestió. Localitzat el Luis Grau Simó no volgué ser entrevistat mostrant una marcada mala educació. Va estar finat en estiu de 1998.

¹¹⁶⁴.- Raó per la qual no s'ha trobat cap documentació.

¹¹⁶⁵.- AHMC. Capsa 845. 10 de juliol de 1940.

consolidar-se com a projecte polític a la comarca s'ha de cercar en l'escàs espai de maniobra que podien deixar-li els grups arxiconservadors i ultradretans,¹¹⁶⁶ espai on eren preponderants els tradicionalistes, sobretot a Sueca, on els que encara posseïen un pes essencial com els cacics agraris, tal vindria a ser el cas d'Albalat i Almussafes; sense menysprear la inèrcia que desplegaven els populistes republicans per al cas de Cullera. És clar que en aquest darrer supòsit la qüestió és que ambdós formacions, FET i PURA, presentaven discursos quasi paral·lels donat que es basaven en una parauleria pseudorrevolucionària malgrat que no era més que el fruit d'una estratègia, en el cas republicà més electoral que altra cosa. Malgrat tot, les consignes pseudointel·lectuals de FET tenien un escàs ressò entre la població riberenca pel seu alt grau d'analfabetisme, el que faria el discurs falangista summament difícil de digerir. Resultaven més intel·ligibles les consignes tradicionalistes¹¹⁶⁷ o les pròpies de Renovació Espanyola o de la DRV, en el seu cas. De fet, aquest darrer partit arribà a reagrupar amb prou èxit el sector conservador de la comarca, de manera que Falange quedà com a un residu de l'extrema dreta més desorganitzada que altra cosa a la Ribera. Per això, l'espai ultradretà no arribà mai a inquietar-se per aquest grupuscle: *los falangistas cullerenses eran cuatro gatos que se paseaban por el pueblo con ganas de llamar la atención*, asseveren les memòries de Rico Ferrer.¹¹⁶⁸

La potència relativa dels falangistes valencians abans de la guerra era feble. Només cal assenyalar que durant la guerra la *Primera Bandera de Valencia* era composta per 1.320 alistats valencians falangistes i carlins, dels quals 32 perderen la vida i altres 102 resultaren ferits de diversa consideració, xifres molt allunyades de la *Segunda Bandera de Asturias*, que presentà 3.439 elements amb un balanç de

¹¹⁶⁶.- Per exemple, a Cullera, Ricardo Muñoz Oliver, jornaler dretà i catòlic, va tindre un paper important pel que fa a les provocacions. Va entrar a la Guàrdia Civil i va sortir abans que esclatara la guerra *no se sabe por qué*. El 29 de març acudí a l'Ajuntament i es posà incondicionalment a les ordres de les autoritats locals. Després fou cap de la guàrdia municipal fins que la terminia va estar coberta per un *caballero mutilado*. AHMC. Capsa 795. 13 de desembre de 1940.

¹¹⁶⁷.- Malgrat i que la retòrica tradicionalista també resultava summament embaladora i pomposa. Veiem, per exemple, el concepte de patriotisme històric al que podia accedir qui sabera llegir: *El descubrimiento de América no se debió únicamente a nuestros (sic) adelantos cosmográficos del siglo XV; se debió a que nosotros (sic) creíamos (sic) que los hombres que habitaban aquellos continentes (sic) misteriosos, a los que no sabíamos por dónde se llegaba, podían salvarse lo mismo que nosotros*. DE MAEZTU, R. *Hispanismo*. Peña Blanca. Barcelona, 1934. p. 12. El que es pensava de la democràcia era tot el contrari. Segons Maeztu, l'Imperi britànic es trobava en crisi per culpa del sufragi universal, ja que havia permès pensions als ancians, viudes, orfes i obrers sense treball. Idem. pp. 24-25. Pel que fa a la joventut, continuava el seu discurs reaccionari: *la juventud está con nosotros en una proporción del 90% ... ya podéis calcular hacia dónde caerá el porvenir*. Idem. p. 29. Però expressions com ara *ser es defenderse*, idem. p. 31, tingueren prou ressò i arribaren als altars, que eren realment els que transmetien la retòrica tradicionalista.

¹¹⁶⁸.- RICO FERRER, J. J. op. cit. p. 55. En aquest sentit es podria parlar en la línia de Julio Gil Pecharromás sobre els *conservadores subversius*.

839 morts i 1.483 ferits.¹¹⁶⁹

Davant aquesta situació, no estranya que els vencedors obrien les portes a tots els elements més reaccionaris i amb una tradició dretana que connectava amb temps anteriors de marcat caire caciquil, tant si provenien directament dels aparells de poder primoriveristes com si s'havueb reciclat durant la República que mai perderen les seus arrels.¹¹⁷⁰ Així, el que primer crida l'atenció és la gran importància que van tenir els carlins suecans¹¹⁷¹ durant els primers moments de la victòria per tal de nodrir el partit únic, els antics cacics i la seua clientela pel que fa a Cullera o el paper que jugaren les oligarquies agràries d'Albalat i d'Almussafes.

De l'únic que podem parlar amb seguretat sobre els membres de la Falange suecana abans de la fi de la guerra és que apareix una relació de membres, però amb data d'afiliació durant la mateixa guerra, el que parla de persones que eren fora de Sueca per la raó que siga:

NOM	DATA	NOM	DATA	NOM	DATA
Juan Canut Cháfer	8-3-37	Eduardo Marín Justo	19-10-37	Juan Soler Cardona	10-12-37 ¹¹⁷²
José Ferrer Meseguer	15-2-38	Tomás Zamorano Bernia	1-4-38	Ricardo Motilla Rico	26-4-38
Romualdo Palacios Zamora	26-4-38	Enrique Asunción Beltrán	7-7-38	Alfredo Granell Giner	4-8-38
Cándido Burguera García	28-9-38	Ricardo Cebolla Burguera	29-11-37	Juan Rodrigo Torres	2-12-38
José Badía Matoses	14-12-38				

Font: AHMS. Falange. Capsa M. Militància. Llibre d'Afiliats.¹¹⁷³

Això va ser prou semblat a la dinàmica que van viure altres llocs on no triomfà el colp militar¹¹⁷⁴ Abans de continuar, però, cal deixar ben clar que, si bé les tropes d'ocupació es trobaren amb una població que des del principi de la guerra havia restat dintre de la dinàmica de les forces antifeixistes i amb pronunciats nivells d'hostilitat front els vencedors, el cert és que aquests tingueren al seu favor el fet que una gran majoria de les persones només esperava la fi de la guerra amb el

¹¹⁶⁹.- PAYNE, S. G. *Los militares y la política en la España Contemporánea*. Sarpe. Barcelona, 1986. pp. 489-490

¹¹⁷⁰.- Ja examinarem el cas del secretari de la corporació suecana, Fernando Albi Cholvi, que al començar la guerra fugí a Itàlia per a tornar a *l'Espanya Nacional* i servir al règim amb la seua facilitat de ploma signant els seus escrits amb el pompós i castellanitzat pseudònim *d'Hernando de Alvial*.

¹¹⁷¹.- Per a una visió liberal suau de la relació dels tradicionalistes amb el *Nuevo Estado* i durant el franquisme, a BLINKHORN, M. *Carlismo y contrarrevolución en España. 1931-1939*. Crítica. Barcelona, 1979. pp. 375-407 i 408-426.

¹¹⁷².- En Còrdova.

¹¹⁷³.- La majoria eren joves provinents de famílies acabalades, propietàries i acomodades. Quasi tots presentaven un nivell d'estudis superiors donat que excepte menys dos tots eren estudiants.

¹¹⁷⁴.- Cfr. MARIN, M. "<FET y de las JONS> a Sabadell, 1939-1945: els primers temps". En *L'Avenç*, nº 157, març 1992. Barcelona, 1992. pp. 32-39. CLARA, J. "Els falangistes de Girona. Evolució de les afiliacions i dades sociològiques de FET-JONS (1934-1969). Idem. pp. 46-50. THOMAS, J. M. "Falangistes i carlins catalans a la <zona nacional> durant la guerra civil (1936-1939)". En *Recerques*, nº 31. 1995. Curial. Barcelona, 1995. pp. 7-18.

resultat que fóra però amb l'esperança de superar les dificultats de tota mena que havia produït el conflicte.

Les ganes de gran part de la població de superar la guerra fou una de les causes més importants de la desmotivació de la reraguarda republicana. Els vencedors no explotaren aquesta situació i durant prop de quaranta anys estigueren recordant constantment el que la contesa havia significat.

5.2.-L'eclosió falangista a la comarca: les primeres actuacions i el desconcert dels vencedors.

Ens assalta un dubte d'ínic: estaven els vencedors (ens referim als elements riberencs que esperaven el triomf de les tropes rebels, clar) preparats per a guanyar la guerra? La resposta és ambivalent: per una banda, queda clar que no donada la curtedat de mires i l'anàrquic funcionament primigeni de les institucions locals, qüestió que s'agreujava per la manca de referents diàfans, ja que, per molt que els quintacolumnistes alimentaren les seues esperances amb les notícies de les ràdios rebels durant la guerra, això no vol dir que arribaren a comprendre el que anava a ser l'Estat després de la contesa.¹¹⁷⁵ Per altra banda, existia clarament el concepte de lluita de classes, encara que fóra en el subconscient, no ho sabem. Per això, si en res van destacar els vencedors, va ser en la repressió, el control social, l'aniquilament de perspectives ja no revolucionàries sinó també mínimament democràtiques i l'adopció de postures excloents reforçades en un culte al militarisme salvador i garantidor de la tradició més ultramontana.

Cal veure i analitzar el comportament dels vencedors en les tasques de reorganització interna deixant de costat l'apartat repressiu que ja hem vist. Així, el primer que va fer l'Exèrcit Nacional fou recaptar informació sobre les persones que podrien donar suport a les *noves* concepcions sobre les quals es recolzaria el règim triomfant. D'eixa manera, a cada localitat, el Servei d'Informació Militar de l'Exèrcit de *Levante* elaborà una relació de persones que per *su actuación, ideología, honradez y acrisoladas virtudes* (sic), *se conceptúan como verdaderamente adictas y leales a Nuestro Glorioso Movimiento Nacional, y aptas para desempeñar*

¹¹⁷⁵.- Si ens apreteu massa, pensem que ni tan sols els capitosts del règim ho tenien molt clar. El primer Governador Civil de València va estar Francisco Planas Tovar, falangista; el primer alcalde del cap i casal, Joaquín Manglano Cucaló de Montrull, baró de Càrcer, tot un noble. Els regidors de la gestora valenciana, excedistes i falangistes *nou nats*. A les institucions provincials el mateix: Zumalacárregui Prat, tradicionalista, president de la Diputació, etc. i el temps tampoc va fer variar massa aquest organigrama. Fins 1959 els alcaldes de València van estar, a partir del baró de Càrcer, el conte Trénor, Manglano, comandant d'infanteria; Ripoll, magistrat i el marquès del Túria. Vegeu VALLS, R. *La Derecha...* op. cit. També GÓMEZ RODA, J. A. "Algunos datos sociológicos y políticos sobre el personal del poder local en las elecciones municipales de 1949 en Valencia". En *I Encuentro...* op. cit. pp. 36-38. i del mateix autor, "La primera Jefatura Provincial de FET-JONS de Valencia. 1939-1943". En *II Encuentro...* op. cit. p. 127-132. Confirma que un munt d'exmilitants de la DRV ocuparen càrrecs en l'administració de la província i en la pròpia FET-JONS de València.

cometidos en la Nueva España'.¹¹⁷⁶ És a dir, es tractava de nodrir-se de persones considerades afectes que presentaven el *pedigree* ideal,¹¹⁷⁷ capaces d'estar al servei del règim,¹¹⁷⁸ el que ens dóna idea del que seria FET al llarg del temps: un partit feixista amb una militància que, més que combregar amb aquell feixisme, pretenia figurar en la vida pública i llur element de cohesió no era altre que Franco i el seu *Movimiento* que, amb la barreja de militarisme, autoritarisme i catolicisme, donava una grata impressió a les *persones d'ordre* i, a més de ser el *salvador*, també era l'observador paternalista que evitava la marxa enrere. Així les coses, si ser falangista era estar al patit únic, tant es valia que el cognom fos tradicionalista, conservador, monàrquic o qualsevol altre. L'únic preu a pagar era aprendre el *Cara al sol*, quatre o cinc cosetes de José Antonio i mantenir la cadena de transmissió de poder sense entorpir.

Mitjançant l'elaboració de textos legals, el règim restringí el nombre de possibles col·laboradors a nivell municipal, recurrent a la Llei del 1924: els majors contribuents sempre que foren apolítics i eficaços, cosa que no obstruïa la incorporació dels lleials, com arrebegava el decret del 5 d'octubre de 1936. En poques paraules, el que es demanava als nous dirigents era ser propietaris, lleials, *apolítics y eficaces*, com apunta Sánchez Recio.¹¹⁷⁹ Demanar que damunt foren falangistes ja era massa.¹¹⁸⁰ Així s'hi trobaven els tebis, que s'afiliaven per necessitats de la seua tasca professional, aquells agraits per haver salvat la pell i els més convençuts, afiliats o no abans de la guerra i que hi havien participat o bé en la

¹¹⁷⁶.- AMA. II. 1156. Com és natural, els informes sobre aquestes persones van succeir-se. El comú denominador dels mateixos va estar la grandiloqüència amb que es narraven les virtuts dels elegits i la condescendència vers l'afectat que era refusat. Per exemple, Ernesto Carles Bou, de 44 anys, natural de Cullera, *es persona de buenos antecedentes y conducta en su aspecto social y político pues no ha figurado en las listas de ningún partido ni como dirigente ni como dirigido, no ha desempeñado cargo alguno en milicias rojas, checas, ni tribunales populares; en su aspecto moral público y privado, tiene el defecto de ser algo aficionado a las bebidas alcohólicas*. AHMC. Capsa 797. 4 d'abril de 1939.

¹¹⁷⁷.- El 23 de maig de 1939, el Coronel Secretari Militar i Particular del *Generalísimo*, mostrava el seu agraïment en nom d'aquest per la felicitació enviada pel consistori cullerenc amb motiu del *Desfile de la Victoria*. AHMC. Capsa 792.

¹¹⁷⁸.- Això passà al País Basc en ser ocupat per les forces franquistes, que van veure com el règim era legitimat pels senyals d'identitat tradicionals i catòliques. SANCHEZ ERASQUIN, J. "Caracterización del nacionalcatolicismo en las provincias vascongadas del primer franquismo (1936-1945)". En *II Encuentro...* op. cit. pp. 115-122.

¹¹⁷⁹.- SANCHEZ RECIO, G. *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1936-1959*. Institut de Cultura Juan Gil Albert. Alacant, 1996. pp. 38-39. Per a la composició de l'afiliació en 1939. pp. 43-44.

¹¹⁸⁰.- Ni tan sols això va estar possible als llocs controlats des de l'inici de la guerra una vegada acabada la mateixa. Cfr. ALCARAZ ABELLÁN, J. i CABRERA COSTA, M. A. "El personal político insular durante el Primer Franquismo. 1940-1960". En *I Encuentro...* op. cit. pp. 16-19. Per als autors és tota una inutilitat caracteritzar com a falangistes, excepte casos molt concrets, a la majoria dels consellers canaris. El que hi ha és un bloc de *católicos, neofalangistas (mejor franquistas) y monárquicos de ultraderecha*. Idem.

postguerra, subdividint-se en la *Vieja Guardia* o *Guardia de Franco*; gent disposada a guardar l'ordre i vetllar per la disciplina i per la ideologia dels afiliats.

A Albalat, la relació contenia 31 persones, d'entre les quals sortiria la primera gestora franquista: Blas Dasí Moya, president; Vicente Montagud Climent, vice-president; i regidors: José Montagud Mifsud, Pedro Mulet Puchades, Ricardo Hernandis Montagud, Bernabé Alberola Moya i Francisco Hernandis Ferrús. La resta quedava fora dels principals llocs dels poders locals malgrat la seua influència a nivell local.¹¹⁸¹ De tots ells, ni l'ombra de falangistes anteriors a la guerra civil.¹¹⁸²

El mateix que a Almussafes, quan el 30 de març de 1939 va prendre el consistori l'autodenominat *Comité de Falanje* (sic) *Española*.¹¹⁸³ I és que, per regla general, en els primers moments del franquisme, tot el personal que es proposava per a ocupar càrrecs polítics havia militat en partits de dretes i els més joves provenien d'organitzacions catòliques.

A Sueca, després de la reestructuració de la gestora efectuada el 26 d'abril de 1939, ordenada pel cap d'ocupació de Falange¹¹⁸⁴ i que va ser acceptada pel comandant militar,¹¹⁸⁵ continuaven en el seu càrrec Vicente García Viel, monàrquic; Antonio Carrasquer Hernandis, tradicionalista; Ricardo Segarra Ortells, falangista; Máximo Gimeno Pellicer, tradicionalista; Vicente Dubón Bru, falangista; i José Fuertes Villanueva, DRV. És a dir, una amalgama d'antics *upetistes*, carlins i

¹¹⁸¹.- Es tractava de Pedro Juan Mulet Claver, Ricardo Sarrió Montagud, Vicente Iranzo Escrivà, Francisco Sarrió serra, Bautista Montagud Rubio, José Sarrió Ferrús, Bernardo Llopis Claver, Bernardo Bonato Expósito, Silvestre Roig Estrellés, Pedro Juan Gonzalvo Perales, José Martí Miedes, Eleuterio Montagud Claver, Juan Bautista Ribera Montagud, Ricardo Sarrió Castany, José Montagud Hernandis, Rafael Ferrús Gonzalvo, Rosendo Ferrando Castells, Federico García Gallut, Francisco Mulet Hernandis, Filiberto Hernandis Duato, Ramón Juan Medina i Ricardo Segura Puchades. AMA. II. 1556. De tot aquest personal, 24 persones eren grans propietaris, cinc comerciants -Rafael Ferrús Gonzalvo, Rosendo Ferrando Castells, Federico García Gallut, Filiberto Hernandis Duato i Ramón Juan Medina-. Bernardo Llopis Claver i Bernardo Bonato Expósito eren pintors. La majoria connectats amb els partits dinàstics, la UP i els tradicionalistes, encara que quasi tots entraren a formar part de la DRV a partir de la Dreta Regional Agrària. Idem.

¹¹⁸².- La constant es donava a tots els àmbits de la -nova- vida local. A Cullera, el 19 d'abril de 1939, el cap local, Yagüe Mascuñán, ofería tres noms per a desenvolupar la tasca de Servei de Censura Militar: Justo Rico Ibars, propietari, moliner i amb passat conservador; Francisco Corconio Beltrán, advocat i procedent de la UP amb connexions amb els cacics locals; i Emilio Blas Ferrando, antic upetista. Cap d'ells amb passat falangista. AHMC. Capsa 795.

¹¹⁸³.- AHMA. Sig. 2-6. cod. 1.1.

¹¹⁸⁴.- AHMS. Falange. Capsa C. No apareix el nom d'aquesta persona, però es tractava de Juan Bautista Fuster Seguí, tradicionalista. Idem. Capsa A. Oficis Sortida Jefatura Local Falange. 1939-1964. Sembla que aquesta reestructuració anà encaminada a equilibrar les forces reaccionàries que de seguida entraren a formar part de Falange.

¹¹⁸⁵.- Idem. LRAAP. 1939. 26 d'abril.

persones procedents de la DRV i organitzacions catòliques. S'hi afegien com a regidors Pascual Sendra Rebull, tradicionalista; Juan Espert Fortea, apolític; i Juan Bautista Ferrer Piera, apolític.¹¹⁸⁶ La força dels tradicionalistes suecans resultava palpable, força que continuaria durant molt de temps, com veurem més endavant. Prova d'això és que l'alcalde suecà, Juan Antonio Meseguer Viñoles, procedent de la DRV, el 2 de març de 1940, emetia uns informes per tal d'anomenar jutge municipal. La llista, de 15 persones, contenia 6 tradicionalistes, 4 DRV, 3 monàrquics i dos sense antecedents polítics, però afectes al règim *y de derechas*.¹¹⁸⁷

A Cullera, els falangistes *nou nats* intentaren esborrar el seu passat de simples democlastes malgrat que no ho aconseguiren. Per exemple, Rogelio Melià Audivert, monàrquic, esmentava els seus antecedents polítics com a *falangista*.¹¹⁸⁸ A Almussafes va ocórrer una cosa semblant, donat que els components de la gestora s'autoqualificaven com a falangistes malgrat la diversitat de la seua procedència¹¹⁸⁹ i dels problemes que sorgiren a l'hora del repartiment de càrrecs, sobretot pel que feia a les tinències d'alcaldia i càrrecs al si de FET, el que comportà dimissions i la intervenció de l'alcalde per tal d'assegurar-los que no existia cap mot motiu legal ni incompatibilitat.¹¹⁹⁰ La nova gestora quedà encapçalada per Antonio Benavent i els gestors Francisco Duart, Vicente Magraner Rodrigo, José Honrubia Cuenca, Francisco Duart Albuixech i José Villalba Portalés.¹¹⁹¹

El sorgiment de la Falange va ser quasi espontani, doncs llur element catalitzador va ser el triomf militar de les forces antirevolucionàries i, sempre sota la vigilància de les tropes d'ocupació,¹¹⁹² les antigues forces conservadores van anar

¹¹⁸⁶.- Idem.

¹¹⁸⁷.- Idem.. Falange. Capsa Z.

¹¹⁸⁸.- AHMC. Capsa 108. El mateix ocorrí amb la resta dels primers militants. Així, el 30 de març de 1930, s'emetia un ban convocant als militants i simpatitzants de FET al local que pertanyia a ER, *y que ahora pertenece a la FET y de las JONS*. AHMC. LRB. Llibre 941. ss n^o/p.

¹¹⁸⁹.- AHMA. LRAAP. 10 de novembre de 1939.

¹¹⁹⁰.- Idem.

¹¹⁹¹.- Idem. 25 de novembre de 1939.

¹¹⁹².- Segons Salvador Borràs, les tropes d'ocupació quedaven a la porta de les poblacions mentre es feia efectiva la imposició de la nova normativa quotidiana. Per al cas de Cullera, els soldats s'establiren a l'altra part del riu en barracons i no entraven per a res al poble. El nostre entrevistat afirma que eren els falangistes locals els que imposaven el seu ordre i campaven al seu aire. L'Exèrcit controlava els accessos a la ciutat i la sortida a la mar. De la primera reorganització del poble s'ocupà la cinquena columna cullerenga mentre els militars restaren a l'espera d'ordres. La seua estada es mantingué fins a 1944, el que parla de la poca confiança que mereixia el nou poder local al mateix temps que la seua presència pretenia evitar *desmanes* per part dels vencedors. De tota manera, l'excés i l'arbitrarietat de poder no fou en cap moment objecte d'atenció de l'Exèrcit.

formalitzant el partit únic. La legitimació que donava l'exèrcit va ser, en el primer moment, l'única normativa per tal de conformar la Falange, encara que amb l'aval de les anomenades *personas de orden*. Per això, els qui formaren les primeres agrupacions de postguerra van confondre el seu paper durant els primers moments de la seua victòria. Val la pena acudir a la saviesa popular. Alfredo Benito comentava al respecte que *després de la guerra tornaren a manar els mateixos. Els alcaldes eren més burros que tacó (sic) i únicament feien el que manava el Governador Civil, que consultava al cacic de sempre –Rico, el Macoc- que era el qui dia a qui s'havia de posar i a qui no. Que més tard posaren eleccions per a regidors, igual. Tots a pegar cabotades.(sic)*. Aquesta asseveració queda refrendada doncs *los de arriba siempre escogieron a los de abajo.*¹¹⁹³

Amb el propi desconcert de les primeres autoritats, augmentat per la confiança cega en algunes qüestions referents a la repressió, depuració, etc. sorgí una barreja de prostració i autonomia que convertí les primeres gestores i les FETS locals en una amalgama ben difícil de definir. Llurs característiques fonamentals van ser l'absència de col·laboració i la maniobra personal i descontrolada. D'aqueixa manera van atribuir-se funcions alienes a les que s'esperava d'ells, que no eren més que delatar esquerrans, ajudar a la seua detenció i *separar el gra de la palla*. Altres tasques com ara serveis propis de la policia o del mateix exèrcit d'ocupació, portaren el conflicte amb les tropes ocupants, més per comoditat dels caps militars, que deixaren la impunitat absoluta a la nova formació, que per constància de la mateixa. Per exemple, el 16 d'abril de 1939, el comandant militar rebia una ordre del comandant cap provincial de FET per la qual l'instava a impedir que els falangistes cullerencs prestaren serveis a l'exèrcit o bé que, en el cas de fer-los, fóra a títol individual com a simples particulars però sota la responsabilitat del propi cap militar.¹¹⁹⁴

Durant molt de temps les funcions d'ambdós es confondrien sense tenir massa clara la frontera de cadascuna. Així, ja el 27 d'abril de 1939, els gestors cullerencs discutien sobre la competència de les despeses de Falange i de la Comandància Militar.¹¹⁹⁵ Quasi dos anys més tard la incògnita encara no era resolta pel consistori de Cullera i tornava a fer-se la mateixa reflexió el 26 de gener de 1941.¹¹⁹⁶

La disjunció que es creava entre falangistes i militars no significava més que un simple replantejament d'àrees d'actuació, donat que per molt que la FET local volguera gaudir de plena autonomia respecte de l'exèrcit, el cert és que aquest darrer mai no va impedir que els falangistes actuaren al seu parer. L'exemple més

¹¹⁹³.- ADRIÀ MONTOLIO, J. J. "El franquisme". En VVAA. *Historia Contemporánea del País Valencià*. Tabarca. Valencia, 1992. pp. 295-350.

¹¹⁹⁴.- A més s'ordenava la formació *de una gestora de verdad.(sic)*. AHMC. Capsa 798.

¹¹⁹⁵.- Idem. LRAAP. Llibre 98.

¹¹⁹⁶.- Idem. Capsa 795.

palpable va ser la impunitat amb què es mogueren els falangistes locals. Així, entre el 14 d'abril i el 20 de juliol de 1939, van ser assassinades 18 persones provinents de tota la Ribera Baixa per falangistes,¹¹⁹⁷ totes a la partida de Campanar, de Sueca. Aquestes *execucions* van significar el 7'5% del total de víctimes de la repressió franquista. El fet de no donar pas a cap investigació davant l'aparició dels cadàvers parla a les clares de la permissivitat amb què es mogué FET davant les tropes d'ocupació.¹¹⁹⁸

No debades, els falangistes riberencs van complir al peu de la lletra les instruccions rebudes per la *superioridad*, el 12 d'abril de 1939, consistents a *vigilar los elementos peligrosos que viven en la localidad, perseguir los actos de sabotaje, designación particularmente, por no poder ser oficial, de agentes (milicias) que se encarguen de la vigilancia. (Pueden realizar el servicio individuos que residan en la misma calle), dar sensación que la Organización está activa, procurar atraer hacia la Organización a aquellos elementos que aún habiendo sido rojos (sic) no hayan tenido actividades político-sociales, etc.*¹¹⁹⁹ Però la contradicció sortia immediatament: Ja el 29 d'agost de 1939, l'Auditoria de Guerra del Jutjat Militar de Sueca es queixava a la FET suecana per la vaguetat que mostraven els informes requerits sobre antecedents i actuacions dels encartats.¹²⁰⁰ Però, en general, es pot dir que la conjuntura s'adaptava prou a la que altres investigadors han realitzat per a llocs amb característiques similars, és a dir, zones que es mantingueren a la reraguarda republicana durant tota o quasi tota la guerra.¹²⁰¹

Molts dels nous falangistes estaven disposats a dur endavant la seu revenja particular, i així van cometre diversos assassinats directes –tir a la nuca- o indirectes –pallisses i altres-, però de seguida els cridà l'atenció els vençuts que, segons ells, no havien rebut prou càstig, passant a desplegar una curiosa i diabòlica estratègia: els més joves dels falangistes cullerencs van dedicar-se a la crema de pallers, sempre amb nocturnitat i premeditació, per tal de crear un clima d'irritabilitat al poble i aconseguir així la persecució dels elements que més detestaven. O siga, en cas de no trobar l'activitat desestabilitzadora desitjada pels falangistes per a tenir així la facultat d'actuar, tampoc els suposava un obstacle important, ja que s'obviava

¹¹⁹⁷.- A la font original els assassins consten com a *particulares*.

¹¹⁹⁸.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Características...*op. cit. pp. 109-110.

¹¹⁹⁹.- AHMS. Falange. Capsa Z.

¹²⁰⁰.- Idem. La situació tornaria a repetir-se regularment.

¹²⁰¹.- Així, a Sabadell, on existia una pobra implantació de l'extrema dreta abans de la guerra, el personal de dretes es convertí al falangisme ràpidament. Aquest personal provenia, sobretot, de la Lliga, alguns d'Acció Popular Catalana -la filial de la CEDA- i un bon nombre de tradicionalistes combatius. Aquestes persones es convertiren en cinquenacolumnistes, alguns van evadir-se, etc. No es tractava d'haver format una Falange clandestina, *eren l'expressió de la dissensió, més que no pas emboscats*. MARIN, M. op. cit. p. 34. El mateix que ocorri a la Ribera Baixa: al final tots acabaren al mateix sac: el partit únic.

o es creaven les condicions necessàries.

Entre 1939 i 1944, aquesta activitat ja la van emprar els falangistes, amb més intensitat només acabar la guerra i després de manera més intermitent. La palla amuntonada a les eres era l'objectiu. En setembre de 1939, una vegada acabada la sega de l'arròs, es produïren els primers incendis, aproximadament 10 i sempre de forma simultània restaven un parell en flames. Alertat, el Governador Civil demanà una investigació a la gestora de Cullera, és a dir, no es demanà que les indagacions les portara a cap la Guàrdia Civil ni l'exèrcit d'ocupació, que era acampat prou prop dels llocs on es cremaren els pallers. El més sorprenent és que e l'incendi que més bombers mobilitzà per tal de sufocar-lo només van acudir-ne set, cosa que irrità el Governador Civil.¹²⁰²

El 17 de desembre d'aquell any es cremaren 10 pallers a eres distintes. Van ser detinguts dos joves falangistes de Cullera que al·legaren que estaven allí per apagar el foc. A les poques hores van estar en llibertat per ordre del cap de FET.¹²⁰³ Però, clar, algú devia pagar pels incendis. Així, en gener de 1940, *un pobre home que venia pedres de mistera i metxes va estar detingut i acusat. Al no trobar algú, ho pagà aquest home. Tanta pallissa li pegaren que es tirà des de dalt del pont de ferro i s'ofegà*, segons Alfredo Benito, suïcidi que hem pogut constatar en el llibre de defuncions.

Els falangistes cullerencs sabien perfectament que l'afer no era tancat, per això, en acabar la temporada de l'arròs l'any següent, el ban corresponent va ser molt més contundent: *...prohibido la quema de pajares en todo el término municipal. Queda totalmente prohibido el tránsito de carros, caballerías y personas. Se darán fichas y se tendrán que devolver a la vuelta. La circulación se hará por las carreteras haciéndose responsable quien se encuentre por los sitios prohibidos...*¹²⁰⁴ Comprovem, doncs, que s'esperaven nous atemptats.

Per a Miquel del Xúquer *la crema dels pallers mai no l'he entès. Crec que es va emprar per a una cosa interna, ja que es deia que eren les esquerres que anaven cremant pallers. La cosa no devia anar per ahí. O fou una maniobra política d'algun sector o Això impressionà molt a València i ací va vindre un dia el Governador Civil, terrible, i va cessar a l'alcalde. Es va presentar a l'Ajuntament i cridà a l'alcalde accidental, Ignacio Grau Ferrer, i en ell se'n anà a veure al tinent de la Guàrdia Civil, Tomás Sánchez, jubilat i el nomenà (sic) delegat de l'ordre públic a Cullera i anaren al quarter i se'n portaren a un o dos que havien detingut. El Tomás Sánchez quedà encarregat de coordinar el cas (...). També es parlà d'un telegrama que envià a Cullera aquest governador que deia 'si en el plazo de 48 horas no son hallados autores del incendio y quema de pajares impondré a ese municipio una multa colectiva a ese municipio de 100.000 pts.' Anaren a bacs tots a veure si els pillaven.*

¹²⁰².- AHMC. LAAP, 20 d'octubre de 1939

¹²⁰³.- Idem. Capsa 754.

¹²⁰⁴.- Idem. LRB 939. 2 d'octubre de 1939.

A la documentació municipal no hem trobat cap referència a les ordres de cessament i l'amenaça de multa col·lectiva, en canvi apareixen les instruccions urgents per a solucionar el cas¹²⁰⁵ i el cert és que la intervenció de la superioritat va fer el seu efecte donat que aquell any no es registrà cap incendi de pallers.

Per a Bru, la crema dels pallers era responsabilitat d'una part de FET, concretament del sector que recolzava a Yagüe, qui ambicionava també l'alcaldia. El resultat es que es va cessar a Guardiola, sent substituït per Alfredo Cardona Rico (de la família *Macoc*), que va ser el darrer alcalde de la dictadura de Primo, i malgrat que Yagüe tornà a la càrrega contra ell argumentant l'entusiasme amb què el Cardona havia traspassat el poder municipal als republicans el 14 d'abril de 1931. Però la jugada li sortí mal i el beneficiat va ser Ribera, qui aconseguí desplaçar Yagüe al cap de FET de Cullera i ser anomenat alcalde al mateix temps, fins que caigué en desgràcia i tornà Guardiola a l'alcaldia.

El 1941, en baixar les precaucions, es reprengué la crema de pallers, donant-se dos casos la primera setmana d'aquell any. Primer s'explicà que havia estat per causes fortuïtes i després s'afirmà que en ells havien pernoctat alguns rodamons per acabar inculpant en abril Tomás Castelló Aragó, un esquerrà acusat d'escopeter i d'efectuar detencions durant la guerra, fou sotmès a tortures i fou posat en llibertat. Les pallisses van ser de tal magnitud que, una vegada recuperat tres mesos més tard, intentà passar la frontera francesa i va ser detingut. Ja no sabem més d'ell.¹²⁰⁶

El que sí sabem és que es reprengué la vigilància dels pallers i, el 23 d'agost de 1941, Ricardo Muñoz Olivert, un falangista cullerenc armat amb una pistola tot i no tenir permís d'armes, era un dels encarregats de la custòdia i l'única persona que s'hi trobà als envoltants de l'incendi. La investigació no conduí enlloc.¹²⁰⁷ En juny de l'any següent passà el mateix i, en octubre de 1944, igual; sempre amb l'única presència de vigilants falangistes. La paciència de les autoritats s'esgotà, ja que la població estava molt molesta, i procediren a actuar amb contundència, Així, foren detinguts el *Roig de Birles*, Vicent Narbona i un tal Roig *el Torcedor*, tots tres joves falangistes, dels quals ja coneixem el primer. El segon era membre d'una família molt acomodada i el tercer un protegit de l'alcalde i cap local de FET, Ribera, no sense abans haver sigut detinguts i *interrogats* un munt d'antics militants d'esquerra i no quedar més sortida que anar a pels veritables autors.¹²⁰⁸

Segons Alfredo Benito, cremaven els pallers per a tenir l'excusa de detenir gent, pegar pallisses, etc. Els amos dels pallers, que perdien diners i feina, i la població en general estava farta, i tal com diu Benito, *qui anava a clavar-se en llios després de la guerra? Així que tots tres van estar tancats enfront de l'Ajuntament, dalt de l'hostal La Fonda, i tots els dies, per ordre de Ribera, els portaven menjar a*

¹²⁰⁵.- Llibre Registre d'Entrada de Documents. En avant, LRED. Llibre 99. AHMC.

¹²⁰⁶.- AHMC. Capses 797 i 798.

¹²⁰⁷.- Idem. Capsa 796.

¹²⁰⁸.- Idem. Capsa 795.

la carta'; els duïen menjar de la fonda i estaven la mar de bé. Un bon dia els dugueren a València i al cap de pocs dies tornaren i no els passà res. No havien guanyat la guerra? Podien fer el que volien. A ells no els afusellaren, no. En tot cas, volem destacar que va ser la primera vegada després de la guerra que la por fou superada per l'interès econòmic i social, i malgrat que no passà res, les provocacions serviren per crear un front comú ciutadà que demanava agilitat a les autoritats.

5.3.-L'expoliament dels vençuts

Altres actuacions com la recuperació de bestiar o béns per part de particulars també van estar a càrrec dels membres de la Falange.¹²⁰⁹ El bestiar, el mateix que les terres i les eines de conreu, tornaren als seus amos,¹²¹⁰ a banda de totes les incautacions pertinents,¹²¹¹ encara que, com veurem més endavant per al cas de la

¹²⁰⁹.- Ja hem assenyalat que el decret de 13 de setembre de 1936 deixava fora de la llei totes les organitzacions sindicals alienes al *Movimiento*, passant a estar patrimoni de FET el 23 de setembre del mateix any. Ja el 19 de juny de 1939, les autoritats militars demanaven a la gestora cullerenga l'entrega de tots els llibres i fulletons existents en les biblioteques i els casinos de la ciutat per tal de destruir-los. AHMC. LRAAP. Llibre 93. ss n°/p. També es demanava tota classe de documentació, la qual, en la majoria dels casos no va trobar-se. Per exemple, la gestora cullerenga no podia donar raó de la Cooperativa Agrícola de la Federació de Treballadors de la Terra, *la cual no ha podido ser notificada por cuanto no existen datos de quienes (sic) sean los socios que formaban dicha Cooperativa*. Idem. Capsa 799. 27 de maig de 1939. El 17 de novembre de 1939, els ajuntaments rebien l'ordre del Governador Civil de demandes de damnificats -amos de terres col·lectivitzades, al nostre cas-. AMA. II. 1203.

¹²¹⁰.- Per la Llei del 24 d'octubre de 1939, apareguda al BOE, núm. 300, del 27 d'octubre de 1939, es dictaven les normes per a la liquidació del Servicio de Recuperación Agrícola, que feia referència als ben agrícoles abandonats per tal de retornar-los als seus antics propietaris. El 18 de novembre de 1939 sortia un ban a Cullera que deia: *A todos los que por causa de Guerra o por la dominación marxista le hubieren ocasionado daños, que el día primero de Diciembre (sic) termina el plazo para hacer reclamaciones ante la Junta Provincial de regiones devastadas (sic) y transcurrido dicho plazo, no se admitirán reclamaciones de ninguna clase*. AHMC. LRB. Llibre 941. ss n°/p. De tota manera, el ban era superflu donat que els propietaris ja havien demanat la seua terra en la quasi totalitat. Idem. Capsa 792. 7 d'abril de 1939. Per al cas dels grans propietaris, la majoria havia passat a l'*Espanya Nacional* o bé residien a d'altres llocs, molts demanaven que s'ocuparen del procés els seus caseros per tal de cuidar la terra o/i conrear-la. Amb tot, l'article tercer apuntava que *...en las fincas en que, aún dado el régimen legal de comunidad, los cultivadores... continuarán como arrendatarios de propietarios sujetos a pago del mismo canon que actualmente satisfacen...*

¹²¹¹.- Al capítol dels primers moments ja hem fet una anàlisi del mateix. Recordem que a Albalat s'esperà fins el 29 de novembre de 1943 per tal d'incautar la seu i els ensers de la Cooperativa Agrícola San José. AMA. II. 1156. A Almussafes s'incautà el local i ensers d'ER, UGT i CNT (que a la seua vegada els havia incautat de la DRV), el 4 de novembre de 1939. AHMA. 2. 11. A Sueca, la qüestió anà encara més lluny: el 5 de setembre de 1939, la gestora comunicava que *en casa de Francisco Beltrán hay un automóvil propiedad del médico Salvador Riera Cebriá, actualmente cumpliendo condena impuesta por un consejo de guerra por sus actuaciones marxistas en Sueca*, per la qual cosa se l'incautà el vehicle per la FET local. AHMS. LRAAP. Llibre 1939. ss n°/p. També l'ordre d'incautació de llibres i fulletons existents en els casinos i biblioteques de la ciutat. Idem. 19 de juny de 1939.

terra, el procés creà algunes tensions, donat que de la mà dels falangistes s'intentà aprofitar el desmantellament de les col·lectivitzacions per tal de fer una mena de reforma agrària basada en la concepció tradicional de la terra. És a dir, des del punt de vista de l'arrendament, però les pressions dels terratinents ofegaren qualsevol intent en aquest sentit.

El procés d'incautació/recuperació, com vulguem anomenar-lo, va perpetuar-se en el temps, de manera que a les altures de 1945, la FET cullerenga requeria la presència d'un delegat de la superioritat per tal d'alçar acta dels béns existents a la seu d'UGT. I és que, des de la *liberación* del poble i la consegüent incautació del seu edifici -anomenat La Marítima, ja que havia estat a principis de segle la seu d'aquest sindicat que després s'inclouria a UGT-, s'havien anant produint desaparicions des que passaren a mans particulars dels falangistes nou nats. Per això, i davant les acusacions de la delegació comarcal, els falangistes cullerencs desitjaven tancar l'afer al·legant que *..es imposible saber quién es el culpable de las desapariciones habidas.*¹²¹²

No tenim constància que intervinguera cap notari o advocat en aquestes tasques¹²¹³ que afectaven tots els aspectes de la vida quotidiana.¹²¹⁴ També la ratificació o no de les gestores, tot i que eren els antics cacics els qui tenien la veu de cara a les autoritats provincials, venia ordenada per la superioritat de cara als falangistes locals, i això que la via comunicativa era l'Auditoria de Guerra de l'Exèrcit d'Ocupació.¹²¹⁵

La FET cullerenga havia incorregut en negligència, ja que en sis anys no havia efectuat un inventari de l'incautat/recuperat o bé no havia estat capaç de salvaguardar el patrimoni incorporat. Per això, Nemesio Cardés, de la Delegació Nacional de Sindicats, feia una crida a l'ordre alhora que denunciava la desídia dels falangistes cullerencs ja que *en la mayor parte de los inmuebles de patrimonio sindical figuran todavía a nombre de las anteriores entidades marxistas y pasan los recibos al cobro a la CNS con el nombre de aquellos.*¹²¹⁶ A més, el 13 d'abril de 1949, quan la CNS cullerenga intentà realitzar una reforma, va desprendre's una paret de l'edifici on *gracias a Dios no han ocurrido desgracias personales*, comunicava Emilio Vallet. Les reformes que aniria patint l'edifici donaren com a

¹²¹².- Arxiu del Regne de València (ARV). Sindicatos. Capsa 75. Memòria de les activitats de 1945. Administració Patrimonial. Corresponsalia de València.

¹²¹³.- AMA. II. 1203.

¹²¹⁴.- Per exemple, l'ocupació de terres mitjançant les col·lectivitats. Idem. CAS. LRAAP. 11 d'abril de 1939. També el ramat. AMA. II. 1203. Això va fer que les demandes de certificacions per tal de tornar terres es va allargar en el temps. Per exemple, a Cullera, fins a juliol de 1940. AHMC. LRSD. 1940.

¹²¹⁵.- AMA. II. 1156.

¹²¹⁶.- Idem.

resultat que, encara a l'altura de 1952, en alçar part del sòl apareguera una màquina de seltz i una màquina d'escriure. El Vallet, escarmentat pels antecedents, inicià una correspondència amb el delegat provincial en la qual la contestació consistí en un lacònic *¿Qué hago?* final. No era per a menys, ja que l'inventari realitzat en 1941 apuntava 2 màquines d'escriure marca Underwud.¹²¹⁷ Les troballes significaven un trencaclosques per al responsable cullerenc doncs l'inventari de 1941 i la situació que registrava en 1957 l'edifici no tenien res a veure donat la continuada expoliació dels seus utensilis. Aleshores, i per a rematar la feina, s'hi afegia un nou contratemps. Per fi, el material va ser incautat per la delegació provincial¹²¹⁸ per a major tranquil·litat del Vallet.

La negligència dels falangistes cullerencs no era cap novetat. Ja en 1940, la Papereria Vila, de València, en el moment d'anar a fer impressos encarregats per l'Ajuntament, avisava que *nos hemos dado cuenta de que el Escudo todavía figura con <Alcaldía Constitucional> y como creo que eso de Constitucional ya no debe emplearse me dirijo para que me diga si sustutimos esa palabra por la de <Alcaldía Nacional> o por el contrario ponemos Alcaldía a palo seco* (sic). ... *Nosotros como comprenderá haremos la tirada tal como nos indique, y si hacemos esta observación es para que no se nos achaque este pequeño error, por no consultarlo.*¹²¹⁹ De tota manera, aquests errors es perpetuaren de manera incomprensible.¹²²⁰

El pragmatisme de l'impressor contrastava amb la desídia de la gestora cullerena.¹²²¹ No debades, i imaginem que per l'escassa disposició de paper del moment, el nou Ajuntament emprà durant molt de temps paper anterior per tal d'efectuar els seus comunicats. Així, la majoria dels utilitzats per als informes del TRP era de l'antic CEP cullerenc i amb segell de 25 cts. Per veure fins a quin punt arribà la desídia dels nous amos, cal apuntar que el 21 de juliol de 1948 l'inspector

¹²¹⁷.- Idem.

¹²¹⁸.- Idem.

¹²¹⁹.- Idem. Capsa 452. 12 d'abril de 1940.

¹²²⁰.- Malgrat les noves denominacions dels carrers, que foren canviats ràpidament, no entenem la nomenclatura d'alguns d'ells, ja que en 1946 encara es trobava a Cullera el carrer de la Democràcia. AHMC. Capsa 784. 12 d'abril de 1946. Imaginem que aquests errors provenien més de la ignorància supina de les classes dominants que a d'altra cosa.

¹²²¹.- Ja el 15 de novembre de 1939, el secretari de l'Ajuntament de Cullera enviava un escrit al delegat de la Caja Nacional de Subsidios Familiares exposant que ... *como en instrucciones ... dicen Vdes; remitir todo el material le ruego me manifieste si los edictos, bandos, etc. hemos de esperarlos de Vdes o ... han de ser adquiridos por la Junta y en este caso con cargo a quién o a qué organismo.* Idem. Capsa 792. En aquestes qüestions formals, el mateix pel que feia a les administratives, el consistori cullerenc deixava molt a desitjar, demostrant la seua desorganització. Per exemple, el 28 de juny de 1944, la corporació cullerena rebia un comunicat de la Compañía Española de Publicidad, comunicant l'existència de dos anuncis al terme municipal -de Ford i Abonos Pastor-, *careciendo noticias de ellos ... rogando ... indague sobre la existencia y estado de dichos anuncios* ... L'Ajuntament de Cullera ni es dignà contestar. Idem. Oficis 1943-1944.

nacional de la CNS comunicava al delegat suecà que a la sucursal local del Banc Espanyol de Crèdit es trobava en vigor i a la lliure disposició un saldo pertanyent al Centre Obrer Socialista i romania a les oficines sense que els falangistes suecans l'hagueren incautat¹²²² -inou anys després d'acabar la guerra i després d'haver format un poder incontestable!

La desídia seria el comú denominador del procés a llarg termini doncs el 29 de març de 1957 es recordava al delegat sindical de Sueca, Clemente Cerdá, que l'única autoritat per a contractar lloguers, modificar contractes, etc. era el delegat provincial per delegació del nacional, donat l'ampla independència amb què els sindicalistes verticals suecans desenvolupaven els seus càrrecs.¹²²³ El litigi venia d'abans. La CNS suecana havia ocupat un edifici propietat d'Eugenio Martí, propietari de la localitat, però havia de compartir-lo amb l'Hermandad de Labradores, per la qual cosa el delegat comarcal recomanà un canvi de seu a la CNS local. Aquesta, a instàncies de l'aleshores delegat nacional de sindicats, Fermín Anz Orrio, havia decidit comprar un edifici valorat en 1.200.000 pts, informava en 1943 el delegat suecà, Antonio Gomar. Es veu que el preu era prohibitiu i la situació s'allargà. Per això, en 1957, la CNS suecana invertí la situació expulsant la Comunidad de Labradores de l'edifici i col·locant allí la Secció Femenina, que posseïa unes oficines a l'Ateneu. Finalment, els llauradors abandonaren l'edifici i la Secció Femenina continuà al seu lloc.¹²²⁴

5.4.-*Les dificultats d'aglutinar la reacció al partit únic i la lluita pel poder a FET. El cas de Sueca*

La sensació produïda per eixa barreja d'impunitat, poder factual i ampla autonomia que van gaudir els falangistes locals en els primers moments de la seua victòria portà a enfrontaments al si de la mateixa Falange, uns com a producte dels jocs de poder i altres per les pròpies expectatives que ofería la situació per tal de tentaculitzar eixe poder, encarant-se bé a la creació d'una clientela particular o bé a cercar el trencament de la tutela-vigilància dels anteriors cacics, sense oblidar la pròpia heterogeneïtat del grup resultant,¹²²⁵ no oblidem que *estas personas* – personal provincial i municipal- *ocuparon en sus respectivos municipios y provincias ... los cargos de responsabilidad de las distintas ramas y secciones del sindicato Vertical, y fueron los dirigentes locales del partido único, y mediante su gestión se afianzó el régimen y se ampliaron los apoyos y partidarios del mantenimiento del franquismo ... Este personal político debía cumplir la doble función de gestionar los intereses políticos y administrativos del régimen y de ejercer la mediación entre el*

¹²²².- ARV. Sindicats. Capsa 1120.

¹²²³.- Idem. Capsa 92.

¹²²⁴.- Idem.

¹²²⁵.- Per això no estranyen queixes com les del gestor cullerenc Fenollar, qui, el 17 d'agost de 1940, es lamentava *que lo que se habla en las reuniones con carácter confidencial trasluzca a la calle antes de ser los hechos denunciados*. AHMC. LRAAP. Llibre 98. ss nº/p.

En aquest context cal situar el pols que mantingué la Falange suecana entre els seus membres i alhora amb les autoritats provincials.¹²²⁷ Per al primer cas, el cap local, Salvador Granell Meseguer,¹²²⁸ tradicionalista, denunciava l'1 d'octubre de 1939 al delegat provincial que el cap de l'OJE, Vicente Dubón Bru,¹²²⁹ no havia assistit als actes preparats per a la *Fiesta del Caudillo*, i que la presència de membres de la secció va ser tan reduïda que semblaven *meros expectadores (sic) y sin uniformar... y que ha rayado la ridiculez*. Per això demanava la *inmediata destitución* del delegat i la seua substitució per Justo Cuadrado Marín, un empleat de banca, de 24 anys, tradicionalista.¹²³⁰

El Dubón ja havia rebut una multa de cent pessetes per *no saludar cuando se interpretaba el Himno Nacional mientras todos los transeúntes lo estaban haciendo*. Al cap de l'OJE se l'acusava d'absència de civisme *no ya como falangista sino como español que siente su Patria*,¹²³¹ i va ser denunciat contínuament pels elements tradicionalistes suecans. Així, el 31 d'agost de 1939, es tornava a sancionar Dubón pel mateix motiu.¹²³² De tota manera, aquest desglaçament i les actuacions que en la seua contra desplegaren els tradicionalistes no interferiren en la seua carrera a llarg termini, donat que Dubón va ser regidor de Sueca entre 1955 i 1957. Les maniobres de l'alcalde suecà despertaren la desconfiança dels sectors neofalangistes i aquests enduriren la seua postura. El resultat fou un lleuger predomini numèric dels tradicionalistes que quedava superat per la suma dels membres de les restants ex-formacions i els falangistes *neo nats*.¹²³³

En les relacions amb les autoritats provincials,¹²³⁴ podem afirmar que els

¹²²⁶.- SÁNCHEZ RECIO, G. *Los cuadros...* op. cit. p. 9.

¹²²⁷.- Les tensions aparegueren prompte entre els vencedors i desembocaren en una lluita pel control de la FET local. Així, el 18 d'agost de 1939, el cap local de Sueca *ordenava a los de la delegación local de información e investigación que descubran a los que han violado secretos de nuestra organización*. AHMS. Falange. Capsa Z. És a dir, els afers tractats en la intimitat de FET sortien ràpidament al llum donat la indiscreció d'algun dels seus membres, indiscreció que segurament seria interessada.

¹²²⁸.- Va estar anomenat el 24 d'agost substituint a Rafael Escribá Ortels, falangista, que havia succeït a Juan Bautista Fuster Seguí, tradicionalista. Idem. Falange. Capsa M. Militància. Llibre d'Afiliats.

¹²²⁹.- Aleshores l'únic membre que ostentava càrrecs que procedia directament de la Falange d'avant guerra.

¹²³⁰.- AHMS. Falange. Capsa C.

¹²³¹.- Idem. 1 d'agost de 1939.

¹²³².- Idem.

¹²³³.- Idem.

¹²³⁴.- Altre trencaclosques que marca l'escassa perspectiva de model estatal dels vencedors. És

primers passos de la FET suecana van estar marcats per la desconfiança per part dels caps provincials. D'eixa manera, i a instància dels anteriors cacics, el delegat suecà es va veure acusat de lleuger pel que respecta a la confecció dels informes que se sol·licitaven sobre les persones a investigar amb la finalitat d'enviar-les al TRP.¹²³⁵ Així, aquest rebutjava de pla la suposició que lliurara avals a persones amb passat *roig* i es permetia contraatacar dient que *quiero que me informes si podemos negarnos a firmar una garantía, aunque esta vaya firmada por personas afectas al Glorioso Movimiento Nacional, y del garantido se sospeche que es desafecto. Quiero hacerte constatar de una vez para siempre, que el que suscribe lleva veintiocho años de lucha contra la revolución marxista y ni por nada ni por nadie, después de tantos años de lucha, por miramientos personales iba a manchar mi limpia historia política dentro de la gloriosa Comunión Tradicionalista. No me liga compromiso alguno con persona del campo rojo, pues durante el periodo rojo (...), y aún cuando estuve en la cárcel no permití a mis familiares doblaran el espinazo ante ningún*

clar que aquestos volcaren els seus esforços en guanyar la guerra anteposant un pragmatisme superlatiu, superant dissensions o desunions mitjançant el militarisme més complet. Que esperaven que a l'acabar la guerra el resultat fos una dictadura tots ho sabien. Ara bé, els mecanismes de funcionament anaren configurant-se sobre la marxa. S'intentà mantenir algunes institucions tant per com republicanes però adaptades a FET o/i reconstruïdes a mida. Com és natural, la falta de previsió va estrar evident donat que guanyar la guerra sense tenir un model estatal alternatiu i clarament predissenyat portaria inevitablement a la confusió. En teoria, el Governador Civil era una mena de virrei ORTIZ HERAS, M. "El liderazgo de los Gobernadores Civiles como institución básica en la Administración Provincial. *II Encuentro...* op. cit. pp. 181-187. Però el laberint de poder del règim ensombria la seua tasca. Per exemple, a *Las Provincias*, 27 d'abril de 1944, apareixia un avís del *Gobernador Civil a las corporaciones para que hagan sus escritos a él y no a la superioridad*. Però *las pretensiones de los falangistas chocan con la actitud poco favorable del Gobernador Civil de Valencia, Planas de Tovar*. GÓMEZ RODA, J. A. "Algunos datos sociológicos sobre el personal del poder local en las elecciones municipales de 1949 en Valencia". En *I Encuentro...* op. cit. pp. 36-38. Les desavenències entre Governador Civil i cap provincial de FET, Rincón de Arellano, van estar constants, inclòs quan aquest darrer passà a presidir la Diputació de València entre maig de 1943 i 1949. Tant és així que va dimitir d'aquest càrrec per les seues discrepàncies amb el Governador Civil aleshores Ramón Laporta Girón. Rincón de Arellano tornà a la política estant entre 1958 i 1969 alcalde de València. Les discrepàncies entre els membres del partit únic a més de la poca fiabilitat de molts afiliats portà a que sortira a la premsa una nota de FET dient que *el 1 de febrero se hace un documento para depurar a la FET*. En *Levante*, 16 de febrer de 1942. Les disputes entre Planas de Tovar, Governador Civil de València i Rincón de Arellano van tallar-se en 1943, moment es que s'unificà ambdós càrrecs en la persona de Laporta Girón. Es tancava així una de les qüestions més temudes pel règim –la prioritària era la dissensió– com era la disparitat de criteris i actuació derivades de les diferències de tipus polític i personal a més de la falta de delimitació de poders entre ambdós personatges. La unió personal evitava doncs enfrontaments i conspiracions. Cfr. SANZ ALBEROLA, J. "Jefatura Provincial de FET y de las JONS y Gobierno Civil en Alicante. La unión personal. En *II Encuentro...* op. cit. pp. 215-224. S'eliminava així aquesta mena de *consolat*.

¹²³⁵ - El 29 de juliol de 1939, Antonio Gallego Aldama demanava boina i uniforme per tal d'adequar la seua presència física amb els nous temps. La superioritat va contestar que no havien. O el capitost suecà no gaudia de prou confiança amb els seus superiors o la desfeta econòmica era tan gran que no existien fons per tal d'ataviar els seus. Segurament es tractaria d'una barreja d'ambdós al que s'ha d'afegir la ineficàcia burocràtica del règim. AHMS. LAAP. 1939-1940.

*santón revolucionario (...). No me guía ninguna intención de represalias, pero sí quiero saber quién me rodea (...).*¹²³⁶

Les tèbies acusacions per part del capítost suecà contrastaven amb la duresa desplegada pel TRP, el que fa pensar que al mateix temps que es desenvolupava la lluita pel poder a la capital de la Ribera Baixa, s'afegia tota una polarització de tipus personalista que escapava a les diverses faccions per tal d'endinsar-se al terreny de la lluita particular, emprant com a rerafons la disputa política, el que vindria a donar, en lloc d'una oposició determinada dintre de FET, una contraposició amb les conseqüències concretes de destorbar el normal desenvolupament de l'organització.¹²³⁷

Per assentar el seu control sobre el partit únic suecà, a banda de contraatacar,¹²³⁸ el cap local intentava dissenyar un organigrama de persones fidels al seu voltant. Per això s'atrevia a proposar les persones idònies per a cobrir els llocs rellevants amb una maniobra contínua de manipulació per tal d'acomodar la situació al seu parer. D'eixa manera, inicià tota una sèrie d'ofertes i contraofertes que variaven només en funció dels seus interessos. El 4 de desembre de 1939, demanava al cap provincial que *por convenir a las necesidades de la Organización, acuerdes la separación en el cargo de Delegado Local de Excombatientes de Agustín Marco Peris*¹²³⁹ *para ser sustituido por el camarada Amadeo Piera Perepérez.*¹²⁴⁰ La mateixa maniobra la va fer extensiva al delegat d'Auxilio Social, Ricardo Granell Torregrosa¹²⁴¹ en favor de José Serrano Pla,¹²⁴² del delegat d'ex-captius, Joaquín Ramos Ramón, per José María Matoses Zamora; del delegat d'Agricultura, Fernando García Meseguer¹²⁴³ per Juan Bautista Meseguer Viñoles;¹²⁴⁴ i del delegat

¹²³⁶ .- Idem.

¹²³⁷ .- Així es parla, encara que el document no apareix datat, de la frase *organizaciones que fastidian el trabajo de Falange*, deduïm que fa referència als tradicionalistes. Idem. Falange. Capsa T. També existeixen acusacions vers *camaradas* llur finalitat era aplomar la lluita pel poder. Concretament els tradicionalistes, el 18 d'agost de 1939, comunicaven al cap local que *hay algunos en la Delegación Local de Información e Investigación que descubran a los que han violado secretos de nuestra organización*, en clara referència al delegat d'Informació, Gallego Aldama. Idem. Capsa M. I és que sobre Antonio Gallego Aldama sempre va recaure la sospita del seu comportament durant la guerra, doncs se li acusava d'haver pagat per la seua llibertat quan va estar pres, i que ara era ell qui rebia diners de persones amb passat roig per tal de confeccionar-lis informes favorables. Idem. Capsa Z.

¹²³⁸ .- El 15 de novembre de 1939, contestava novament a l'acusació d'*habiendo informado por las Autoridades correspondientes, de que procedeis con una ligereza extraordinaria en la remisión de informes y de garantías...*, remetia als avaladors. Idem. Capsa C.

¹²³⁹ .- Gran propietari i tradicionalista. Idem. Capsa M.

¹²⁴⁰ .- Comerciant d'olis i falangista *nou nat*. Idem.

¹²⁴¹ .- Gran propietari i falangista *nou nat*. Idem.

¹²⁴² .- Gran propietari i monàrquic. Idem.

d'Informació, José Ferrer Meseguer¹²⁴⁵ per Antonio Carrasquer Hernández.¹²⁴⁶

El cap local suecà, que pretenia controlar el partit fent una recomposició de poder de les forces dretanes de la ciutat,¹²⁴⁷ no era un bon intrigant donat que, una setmana més tard, realitzava contraofertes tals com: *deja sin efecto lo que te dije sobre el nombramiento del camarada Amadeo Piera Perepérez (...) y en su lugar te propongo al camarada excombatiente José Ferrer Meseguer*, el mateix que José María Matoses Zamora i María Serrano Pla, *por tener en estudio la designación de otra persona que pueda ocupar dicho cargo.*¹²⁴⁸ De tota manera, aquestes decisions, almenys des d'un principi, no depenien tant dels capricis o expectatives dels caps locals com de les estratègies dels antics cacics, veritables jutges del desenvolupament polític de postguerra.¹²⁴⁹

A Sueca, doncs, es vivia un veritable pols entre els tradicionalistes, afiançats en la plaça, i les pretensions falangistes d'oferir un nou esquema social, per la qual cosa desencadenaren una ofensiva amb el propòsit de desmantellar la supremacia carlina però sense la finalitat de refer la FET anterior a la guerra civil. Es tractava d'afiançar definitivament el control social de qualsevol estructura articulada mínimament autònoma, qüestió que no aniria uniformant-se fins ben entrats els anys 40.

Sánchez Recio opina al respecte que l'activitat política a municipis i províncies va ser caòtica els primers anys del franquisme, per això devien col·laborar amb gent que no tenia res a veure amb la retòrica de FET. D'ací la contínua demanda de remodelació de gestores i alcaldes al·legant faltes en el càrrec i/o incapacitat per al mateix.¹²⁵⁰ Caldria, però, pensar que tots els grups democlastes s'integraren en una

¹²⁴³.- Perit agrícola, propietari i antic membre de la DRV. Idem.

¹²⁴⁴.- Gran propietari i falangista *nou nat*. Idem.

¹²⁴⁵.- Gran propietari, antic membre de la DRV i ex-combatent. Idem.

¹²⁴⁶.- Capatàs fumigador, tradicionalista i ex-captiu. Idem. La sol·licitud de canvis es troba a Idem. Capsa C.

¹²⁴⁷.- Per aquestes qüestions vegeu RODRIGUEZ JIMENEZ, J. L. "La <Tercera Fuerza> en el franquismo: la teoría de la Restauración o la visión española de la revolución conservadora". En *El régimen de Franco...* op. cit. vol. I. pp. 179-187.

¹²⁴⁸.- AHMS. Falange. Capsa C.

¹²⁴⁹.- Els nostres entrevistats Miquel del Xúquer, Alfredo Benito, Antonio Bru, etc. coincideixen en afirmar que l'accés als càrrecs i les destitucions estaven en mans d'aquestes persones. Tenint en compte que excepte Benito totes eren persones afins al règim, cal acceptar aquest posicionament. A més, pel que es desprèn de la documentació falangista, fins el propi cap local era sotmès a contínues revisions. D'ací la gran quantitat d'informes secrets sobre les seues persones emanades per FET. Idem.

¹²⁵⁰.- SANCHEZ RECIO, G. *Los cuadros...* op. cit. pp. 89 i ss.

disciplina de partit, que podia arribar a ser descabellada i moltes vegades ho fou, ja ho sabem: l'important, al menys des de l'òptica de la Ribera Baixa, va ser la lluita terrible que imposaren els falangistes per tal de desarrelar els grups majoritaris que, al mateix temps, intentaren defendre's i contraatacar. Que el sector falangista fóra en aquest cas quasi completament *nou nat* no invalida l'anterior. Assistim a una lluita de poder en la qual calia no perdre el rumb, ja que es tractava de dirigir les noves relacions o el procés recaciquitzador, en el nostre cas.

Mentrestant, altres sectors del partit únic, que no eren *camisas viejas* ni tradicionalistes, assistien impertèrrits al pols de poder. No debades no apareixen per a res en la documentació, ni tan sols tangencialment, a banda dels casos esmentats, el que parla que o bé restaren a l'espera dels esdeveniments, bé recolzaven vetlladament una de les postures, repartien pendularment les seues inclinacions o simplement no els importava donat que el fonamental radicava a exterminar els vestigis revolucionaris i republicans, tasca en la qual mai no hi hagué dissensions.

El règim permetia la perpetuació del caciquisme com a element de control social, i per altre costat pretenia assentar un canvi programàtic que permetera verticalitzar les forces conservadores dintre d'una piràmide estable de transmissió escalonada del poder. Pér això ambdues postures, de les quals era responsable el propi règim, presentaren trencaclosques de difícil solució. Per exemple, Francisco Carrascosa, un falangista de Fortaleny, es dirigia al cap provincial, Jesús Posada, per a denunciar que des de 1942, *venimos soportando el <caciquismo> impuesto por el jefe local y alcalde saliente, Pascual Grau Viel, apoyado por su sobrino el rector de la Universidad, José Corts Grau. Al dimitir este como Alcalde y Jefe Local se ha nombrado a su hijo político Manuel Merino*. Segons Carrascosa, el Merino no vivia al poble des de feia 10 anys, i només s'acostà per Fortaleny per a acusar de lladre sense poder-ho demostrar el rector Antonio Castelló Vila, tinent capellà de l'Exèrcit de l'Aire. Carrascosa citava com a testimonis vàlids els falangistes Olcina, subcap provincial i Llosà, inspector de la zona. A més, acusava el nou cap local de la destitució de tots els càrrecs de FET l'endemà de la seua presa de possessió i donar entrada a persones amb passat *roig*, en concret antics membres de les **Juventudes Rojas** (sic). També insinuava greus irregularitats econòmiques comeses per l'acusat en l'Hermandad de Labradores y Ganaderos, l'escorxador i el pou d'aigua potable, al·legant que el Merino deia que necessitava l'ordre de la superioritat per a fer les reformes acordades i que aquest no estava disposat a *aclarecer* (sic) *nada de la actuación de su padre político*. Per tal de minimitzar encara més la legitimitat del Merino, afegia que *habiendo cobrado del paro obrero 10.000 pts se lo ha gastado en una tontería de jardín*, i per acabar emfasitzava que el nou secretari de FET, anomenat pel Merino, Vicente Martínez Cebolla, *fue en periodo rojo comisario en la 90 Brigada 2º Batallón y el hermano del Delegado Sindical sirvió en la misma Brigada*.¹²⁵¹

L'incident venia a enterbolir la panoràmica general que presentava la

¹²⁵¹.- ARV. Sindicatos. Capsa 2498, sense data.

implantació de la FET en una comarca *liberada* quan va acabar la guerra: la impunitat dels antics cacics a l'hora de conformar les bases de poder i els intents per interposar el partit únic als entrebancs que aquests suposaven, tot i que les autoritats provincials posposaven contínuament la seua actuació per decantar-se formalment per una o altra postura, de manera que el seu interès per controlar totes les organitzacions passava per respectar els cacics sempre i quan no suposaren elements distorsionants dintre del desenvolupament falangista; donant com a resultat el pretès descontrol sobre les bases que emmascarava una estratègia totalitzadora que escollia el sacrifici d'algun sector davant la fidelitat d'algun altre, encara que basada en manipulacions d'indubtable tarannà caciquil.

Prova de tot això fou el constant control a què es trobava sotmesa tota la militància des de la Jefatura Provincial, sense excepcions. Per exemple, durant 1944, Ramón Laporta Girón demanava informes sobre persones significatives de la Falange suecana, com ara Antonio Gallego Aldama, delegat d'informació, o Juan Fuster Seguí -tradicionalista-, delegat d'ex-captius; i també sobre militants de base sense cap transcendència política, acabant amb el propi cap local, Gonzalo Velis Pons,¹²⁵² -oficial de notaria, antic membre de Renovació Espanyola i ex-captiu, segurament per tal d'endurir la depuració de la militància de FET. Fins i tot els alcaldes, com ara els de Sueca, Salvador Granell¹²⁵³ -empleat del Sindicat Arrosser i tradicionalista- i de Cullera, José Ribera Piris;¹²⁵⁴ -advocat, monàrquic i upetista- no quedaven a resguard d'aquesta supervisió constant, per la qual cosa també les persones més importants dintre de la cúpula local quedaven en mans dels informes que emetien els antics cacics, veritables àrbitres de la vida local.

La formació del partit únic en acabar la guerra comportava tot un munt de despropòsits donada la complexa barreja dels vencedors i els polsos de poder que de seguida van començar a donar-se entre ells. Podem dir que la constant sembla la mateixa per a totes les zones *liberadas* que presentaven una certa tradició obrera o,

¹²⁵².- AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 1. 1944.

¹²⁵³.- *Con carácter muy reservado informe a esta Jefatura Provincial.* Idem.

¹²⁵⁴.- AHMC. Capsa 110. Ribera pertanyé a la UP i la Joventut Monàrquica, *incorporándose al ideario falangista en su época fundacional, siendo por ello perseguido y encarcelado durante el periodo de dominación marxista (sic), hasta que logró pasar a la Zona Nacional en la que inmediatamente se incorporó a las Fuerzas del Glorioso Ejército de Nuestro Caudillo (sic). Terminado el Movimiento desempeñó el cargo de Delegado de Prensa y Propaganda.* Idem. Segons Miquel del Xúquer va tenir molt bones relacions amb els capitosts provincials. Sempre segons el nostre entrevistat, la força de Ribera s'havia de conjugar amb el progressiu abandó de la política per part de Juan José Rico Ferrer, cansat, envellit i ofuscat per les experiències viscudes durant la guerra. D'eixa manera pogué desmuntar fàcilment el possible nomenament d'Alfredo Cardona com a alcalde. El metge Montolio Extrems va ser un altre apuntat pel cacic Ferrer, però Ribera maniobrà i acabà sent ell l'alcalde, inclòs col·locà un cunyat seu de regidor. Pel que sembla, Ribera ajudà a un parell de persones compromeses pel seu passat poc adaptable al règim. La seua defensa dels germans propietaris del sortidor de gas-oil de Cullera, el 3 d'octubre de 1945, sembla anar en aquesta direcció. AHMC. Capsa 109. Dimití el 21 de juliol de 1948. Idem. LRAAP. 1948.

almenys, una palpable evolució política durant la República o la guerra. D'eixa manera, la primera heterogeneïtat del bàndol vencedor es troba patent a nombrosos llocs estudiats fins ara, com Lleida,¹²⁵⁵ Barakaldo,¹²⁵⁶ Vilanova i la Geltru,¹²⁵⁷ Torelló¹²⁵⁸ o Sabadell;¹²⁵⁹ el mateix que passava a espais geogràfics més amples com Barcelona¹²⁶⁰ i València¹²⁶¹ o la província de Biscaia¹²⁶² i la de Barcelona;¹²⁶³ qüestió que resulta extrapolable a altres aspectes que deixen ben a

¹²⁵⁵.- MIR, C. op. cit.

¹²⁵⁶.- CANALES, A. F. "La lógica del poder a Biscaia". En *L'Avenç*, nº 197, novembre 1995. Barcelona, 1995. pp. 33-37. Constata que més de la meitat dels regidors barakaldins van ser carlins fins a 1945, en que van anar caent poc a poc.

¹²⁵⁷.- CANALES, A. F. "Franquisme i poder local...". op. cit.

¹²⁵⁸.- PUJOL i BLASCO, R. *Història de la postguerra. Torelló, 1939-1950*. Edició de l'autor. Gràfiques Ister. Moià, 1991. Destaca aiximateix l'escassa presència d'un personal genuïnament franquista i el paper fonamental jugat per l'Església.

¹²⁵⁹.- MARIN, M. "FET y de las JONS a Sabadell...". op. cit.

¹²⁶⁰.- COLOMER, J. M. "Franquistes per a després d'una guerra". En *L'Avenç*, nº 12, octubre 1979. Barcelona, 1979. pp. 41-46. Es tracta d'una biografia del personal important del primer franquisme. Constata 16 persones sense antecedents polítics, 6 falangistes, 5 antics membres de la Lliga, 4 monàrquics, 3 upetistes, 2 d'extrema dreta i un lerrouixista. MARIN, M. "La classe política local a la Catalunya franquista: dues espanyes, dues catalunyes". En idem, nº 197, novembre de 1995. pp. 22-27. Explica el paper dels ajuntaments catalans en el control polític-poblacional i apunta la militància d'abans de la guerra dels alcaldes de Barcelona. Tenim: Upetistes, 11; Tradicionalistes, 11; Renovació Espanyola, 9; sense militància anterior, 9; Lliga, 8; CEDA, 7; sense dates, 6; militars, 4; monàrquics, 4; republicans radicals, 2; Acció Catalana Republicana, 1 i republicans independentistes, 1. S'aprecia el tarannà reaccionari del personal. Del mateix autor, "Institucions i càrrecs territorials franquistes. Una refundació". En idem. pp. 19-21. Introdueix el nou espai polític.

¹²⁶¹.- VALLS, R. "València: institucions i govern local i provincial del primer franquisme". En *L'Avenç*, nº 197, novembre 1995. Barcelona, 1995. pp. 38-41. Fa una referència als canvis produïts afirmant que a València no es va viure tan bruscament com a d'altres llocs que havien aconseguit l'Estatut. La primera gestora, del 12 d'abril, estava presidida pel baró de Càrcer, Joaquín Manglano, tradicionalista. Dels 10 tinentes d'alcaldes, 2 eren antics destacats militants de la DRV. En octubre s'ampliava en cinc membres més, dels quals 2 també provenien de la DRV. Això passà a la major part de la província i segons Valls es degué a que la DRV era el partit conservador més implantat a tot arreu.

¹²⁶².- CANALES, A. F. "La lógica...". op. cit. Assenyala, encara que la dada pertany a 1949, deu anys més tard, que la militància d'alcaldes i regidors a la província era la següent: Falangistes, 5 alcaldes i 2 regidors; tradicionalistes, 29 i 112; monàrquics, 6 i 16; Renovació Espanyola, 48 i 12; Dretes, 10 i 464; Acció Popular, 1 i 1; apolítics, 7 i 132; nacionalistes, 6 i 12; republicans radicals, cap i 4; republicans d'esquerra, cap i 1; PSOE, cap i 7; i altres, cap i 3. Fixeu-se en l'alt nombre d'alcaldes provinents de RE. Aiximateix, l'autor assenyala la procedència de les classes altes entre els regidors.

¹²⁶³.- VIVER PI-SUNYER, C. i CLIMENT, T. "El personal polític de la província de Barcelona". En idem, nº 12, octubre 1979. pp. 29-34. El personal polític dels primers vint anys el franquisme provenia d'homes vinculats a les famílies militars o falangistes forasters. Per sota, antics

les clares l'eclecticisme polític del primer personal del règim,¹²⁶⁴ el que, en definitiva, no venia a variar massa fins i tot en aquells territoris que caigueren ràpidament a mans dels sublevats encara que amb les matisacions pròpies del temps que endurí postures.¹²⁶⁵

Per això, cal fer referència al procés pel qual els elements de la Falange van nodrir-la. Les persones que entraren a formar part del partit únic es caracteritzaren per la seua joventut, quasi tots provinents de forces dretanes i/o monàrquiques que s'havien radicalitzat, socialment pertanyents a la petita burgesia rural;¹²⁶⁶ entre les

millicants de la dreta catalana, sobretot de la Lliga, amb una presència del 34'4%, principalment forces vives. Encara que la simple militància no fou un trampolí a la carrera política, exerciren com a poder vicarial.

¹²⁶⁴.- GOMEZ RODA, J. A. "La primera Jefatura Provincial de FET-JONS de Valencia, 1939-1943. En *II Encuentro...* op. cit. pp. 127-134. Apunta els membres que componien un curset de caps locals, organitzat en agost de 1939. Tenim el següent quadre:

NOM	PROFESSIO	CARREC EN FET	ANTECEDENT
Martín Domínguez	Advocat	N/c	Carlí
Vicente Genovés Ramón	N/c.	DP Educació 1940	Carlí
José M ^a Costa Serrano	Advocat	DP Belles Arts	Secretari General DRV
Manuel de Torres	Economista	S Agricultura després DP Sindicats	DRV
Vicente Hernández Reynat	Comerçant	DP Investigació i Informació	DRV. FET des d'abril 1939
José Abad Abad	Enginyer	OJ	FE. Madrid, 1933
Javier Mompó Arino	N/c.	DP Auxilio Social	Associació d'Empleats de la Capsa d'Estalvis
Ramón Sanfelipe	N/c.	Secretari i després DP de Sindicats	Fundador de JOC i president Sindicats Antimar- Xistes
José M ^a Torres Murciano	N/c.	Secretari Provincial	Cap Joventuts DRV

La dreta contrarrevolucionària estava disposta a ser portaveu del discurs falangista identificat aleshores amb el règim.

¹²⁶⁵.- Per exemple, GRANDIO SEOANE, E. "El primer personal político del franquismo en la provincia de La Coruña. Cambios y continuidad de las élites políticas municipales durante la guerra civil en la retaguardia nacional (1936-1939)". En *El régimen de Franco...* op. cit. pp. 68-79. També ací va colar-se algun que altre republicà d'esquerra, el que motivà nombroses protestes. El règim era exclusivista per definició malgrat la verborrea que emprà contínuament.

¹²⁶⁶.- Valga també com a referència l'apuntat per a d'altres llocs.

quals apareixien un petit propietari rural, un funcionari municipal, dos empleats, un xofer de bombers, així com la presència d'un jornalier i d'un propietari mitjà, sense oblidar els polítics veterans que volien continuar formant part de la cosa pública. Així, *examinada la composició de la primera Falange, s'observa com durant el sexenni republicà el partit fou un projecte polític que es trobava fracassat davant la competència derivada de l'anarcosindicalisme entre els obrers agrícoles i els social-catòlics, monàrquics i carlistes entre les classes mitjanes i els mitjans propietaris.*¹²⁶⁷ Tot i això, FET no va ser un *Monte de los Olivos* per a tots. Moltes persones d'innegable tarannà conservador i reaccionari van veure com no tenien espai en els organigrames del *Nuevo Estado*, tal i com aquest anava dissenyant-se, sobretot pel que feia a persones acostumades a l'entrebanc polític i als jocs de la sociabilitat local.

5.5.-L'accés a la militància: disseny consensuador, procés pràctic i realitat política

Barrejant aquest punt de partida amb les particularitats esmentades que presentà la formació de FET, no estranya que, a l'hora de conformar-se el partit únic a la comarca, els seus capitosts dissenyaren un filtre prou estret per tal d'admetre les persones que desitjaven entrar en les seues files, independentment de les raons per les quals realitzaren la sol·licitud. El cas de Sueca, com ja s'ha apuntat l'única població riberenca on podem trobar dades al respecte, pot il·lustrar-nos: fins juliol de 1939 es va realitzar una demanda massiva de sol·licituds d'admissió que la FET suecana va tamisar, encara que, si fem cas a la documentació, podem arribar a la conclusió que el partit únic navegà en una profunda desorganització que hem de puntualitzar:¹²⁶⁸

Malgrat l'inventari i l'ordenació realitzats per Antoni Furió, el fons documental

¹²⁶⁷.- CALZADO ALDARIA, A i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci...* op. cit. p. 57.

¹²⁶⁸.- En agost de 1939 havien 506 militants. La xifra no coneixeria excessives oscil·lacions fins 1963, data en que finalitza la documentació emprada. De fet, durant l'any 1939 trobem 1128 peticions d'ingrés. Fins 1963 el total de peticions arribava a 1408, el que significa que l'atractiu de pertànyer a la FET sueca anà esmolant-se cada vegada més en el temps. Encara i tot, el 7 de gener de 1940 es comunicava a les autoritats provincials que *se han mandado hojas de alistamiento...con fecha de 23 de septiembre último te remití 63 hojas de alistamiento sin que hasta el presente se haya recibido un solo carnet perteneciente a dichas hojas*, el que venia a parlar del caos organitzatiu de l'organització a tots els nivells. El 13 de desembre de 1941 es comunicava que els *camaradas que han solicitado el ingreso en esta jefatura local en total 22 en el período comprendido entre 1940-41*. AHMS. Falange. Capsa M. Militància. Altres senyals del desconcert falangista els podem trobar a peticions que resultaren tan estrafalàries com les contestacions de les autoritats. El 20 de maig de 1939, la FET suecana demanava 100 camises blaves i 100 boines rojes per tal d'uniformar als militants. La resposta fou taxativa: *no hay*. Idem. Davant la resposta, el 29 de juliol, Antonio Gallego Aldama demanava uniforme per a ell i va rebre la mateixa contestació. Idem. Per altra banda, la confusió era evident: l'1 de juliol de 1939, secretari local de FET preguntava al cap local si els secretaris de les delegacions locals es consideraven o no *gerarquías* (sic) i en cas afirmatiu el distintiu que devien portar. Idem. També, i com que el règim prodigà efemèrides constants, el 22 de juliol de 1939, es contestava al cap provincial de FET que *en Sueca no queda ningún veterano de la guerra carlista*. Idem.

presenta gran quantitat de llacunes. La raó és que es tracta de tot allò que no es va fer desaparèixer pel que siga -encara que tot apunta, com hem dit, a la negligència i al desconeixement de la qüestió pels encarregats de la seua destrucció. El procés d'afiliació a Falange començà des de dates molt primerenques destacant en els primers moments un marcat desordre organitzatiu, ja assenyalat. Això ens ha limitat a l'hora d'establir l'evolució anual de l'afiliació, encara que hem pogut deduir una secuencialització aproximada basant-nos en diverses dades provinents d'informes, quotes, llistes, fitxes, etc. totes desconnexes entre si i moltes vegades sense datar.¹²⁶⁹ Possiblement el caos organitzatiu en què va viure immersa FET¹²⁷⁰ i la inexistència d'alternatives polítiques que feren perillar la seua preeminència, unit a que en realitat les grans decisions eren alienes a les formacions locals i en cada població el poder local residia en un grup ben definit, fera que tampoc no els importara excessivament aquest aspecte.

Les primeres sol·licituds d'admissió a Sueca daten del mes d'abril de 1939 i, durant tot aquell any, les diligències s'elevaren almenys a 560 persones, procés que s'allargaria fins el període comprés entre 1939-1940/42, en el qual es produí un procés de desafiliació. En les fitxes de demanda d'ingrés s'especificava tota una sèrie de preguntes: des de la filiació completa de la persona en qüestió fins tot un qüestionari relacionat amb la trajectòria político-social de l'interessat,¹²⁷¹ passant per epígrafs veritablement sorprenents però encaminats a valorar la vàlua personal del candidat: llocs on havia treballat i/o on havia estudiat, els anys d'exercici en la seua professió, etc. als quals s'afegien preguntes que cercaven l'optimització completa dels aspirants: *¿pilota avión?, idiomas, ¿tiene automóvil?, ¿Qué clase?* etc. Podem imaginar ràpidament la immensa majoria de respostes en aquests apartats: no apareix cap aficionat a l'aviació i poques persones que contribuïen al parc automobilístic espanyol. D'altra banda, es feia relació al patrimoni del declarant, a més que les peticions d'ingrésos consideraven indispensable els consegüents avaladors que subscriviren la fiabilitat de les dades aportades, com no podia faltar dintre d'aquell clima de delació permanent que pretenia desarticular qualsevol tipus

¹²⁶⁹.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. En *Un silenci...* op. cit. p. 85 presenten una evolució de l'afiliació falangista que no es correspon completament a la que efectuem al present treball. Això es deu a que hem emprat més fonts per tal d'elaborar les variacions cronològiques contemplades per la Falange suecana.

¹²⁷⁰.- Idem.

¹²⁷¹.- *Declaración que bajo juramento de ser verdad presta el que suscribe. Antecedentes políticos.* En ella se sol·licitava especificar els antecedents polítics *antes del 14 de abril de 1931, antes del 16 de febrero de 1936 i antes del 17 de julio de 1936*, així com la seua actuació personal durant la guerra *contra el marxismo y en favor del Movimiento Nacional*, al temps que els actes realitzats a favor de la causa del bàndol nacional. La garbella que devia enfrontar una persona per a obtenir el vist-i-plau per al seu pas previ de ingrés es retreia al període monàrquic, el Sexenni republicà, els mesos transcorreguts entre la victòria electoral del Front Popular i el començament de la guerra així com durant el transcurs de la mateixa. Aquestes formalitats responien al desig de impedir el transvasa d'elements del bàndol derrotat en la guerra i a la necessitat d'acotar al màxim el repartiment del *pastel burocrático* i de las prebendes derivades de la pertinència a Falange Espanyola. Idem. pp. 54-55.

d'oposició a més de controlar absolutament ja no el partit sinó la pròpia societat.¹²⁷² Com ja hem vist, aquesta postura portà a l'enterboliment de la Falange suecana amb les autoritats provincials. La notificació provinent de la Dirección General de Seguridad que acusava els falangistes locals no deixava lloc a dubtes: (...) *con alguna frecuencia esta Dirección se ve en la necesidad de sancionar gubernativamente o poner a disposición de las autoridades judiciales a personas (...) que avalan con ligereza o falta de veracidad como afectas a la causa nacional a personas de conducta político-social francamente punibles.*¹²⁷³

La dispersió de criteris que emprà la FET suecana a l'hora d'evacuar informes venia directament del propi eclecticisme polític dels seus membres, el que donaria com a conseqüència immediata que en la pugna tradicionalistes-falangistes s'aprofitara qualsevol ocasió per tal de ser utilitzada en detriment del contrincant polític. No debades, a partir del 2 d'abril fins acabar l'any de 1939, la Falange suecana emeté 392 informes, molts múltiples, i al llarg de 1940, altres 206,¹²⁷⁴ destinats al TRP, el que parla d'una acusada activitat i protagonisme en la repressió.

Ens decanem a pensar que, si bé algunes vegades els falangistes suecans empraren el seu poder per a afavorir determinades persones, el cert és que acompliren la seua tasca persecutòria amb dedicació, qüestió que es veia reforçada des de les altes instàncies. Per exemple, el 25 d'abril de 1939, el cap provincial comunicava al cap local que *un conocido mío llamado Ramón Monreal Ramón, que era antes del Glorioso Movimiento director de una escuela graduada de Sueca y que fue siempre socialista y durante el dominio rojo (sic) secretario de la CNT de aquella ciudad, aparte de su hija ser de las juventudes libertarias, ahora resulta que es uno de los mandamases (sic) de Falange (...). Así espero des cuenta a tu centro local para que no le dejen mezclarse en asuntos de aquella organización.*¹²⁷⁵

Tot i les advertències, dos gestors del consistori de Cullera, Vicente Ys i Ricardo Colubi, foren multats amb 500 pts. pel Governador Civil (...) *por garantizar la bondad de conducta y adhesión al Movimiento de personas desafectas.*¹²⁷⁶ A més, el 13 de febrer de 1943, l'alcalde pedani del Mareny de Barraquetes, a Sueca, Emilio

¹²⁷².- Cfr. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. "La formación de un poder omnímodo. La Falange en la Ribera Baixa (1939-1945)". A Congrés Internacional *El régimen de Franco (1936-1975)*. UNED. Madrid, 1973. Vol. I. pp. 29-40.

¹²⁷³.- *Las Provincias*, 26 de maig de 1940. De tota manera no sembla que aquestes indicacions tingueren massa èxit. A més es perpetuaren. El mateix rotatiu criticava el 12 de gener de 1946, les denúncies anònimes, *que se deben hacer por conducto oficial reglamentario y debidamente firmadas*. Encara i tot aquests aspectes formals mai no l'importaren massa al TRP.

¹²⁷⁴.- AHMS. Falange. Llibre Registre d'Entrades i Sortides del Cap Local de Falange. En avant LRESCLF.

¹²⁷⁵.- Idem. Falange. Capsa B. Oficis Entrada Jefe Local FET. 1939-1959.

¹²⁷⁶.- *Las Provincias*, 1 de maig de 1940.

Sapiña París -propietari i falangista *nou nat*- va ser destituït per avalar davant el TRP un element esquerrà, alhora que era condemnat a un mes d'arrest governatiu,¹²⁷⁷ estant substituït per Pedro Juan Borja Marco -petit propietari i falangista *nou nat*.¹²⁷⁸

La convicció de seguretat que donava el fet de formar part de la Falange i la sensació d'impunitat que comportava donaren pas a minimitzar els riscos de possibles represàlies i l'estratègia de conformar una clientela que garantira el poder local a més d'atendre peticions familiars i afectives portaren a què els caps locals de FET assumiren responsabilitats clarament oposades a les emanades per la *superioridad*, el que va trencar no poques expectatives d'una futura carrera política en l'únic lloc possible: FET.

En els qüestionaris d'admissió, les respostes presenten tot un ventall de possibilitats. Així, per l'apartat dedicat a l'adscripció als distints Casinos o Cercles, es tradueix en alguns casos l'ocultació de procedències polítiques inadmissibles per al règim, escaló no del tot insalvable per a tot el qui volguera continuar participant en la vida pública. Com que tots aquests espais de sociabilitat restaren *hors jeu* per part del franquisme, el fenomen sociopolític dels casinos cultural-recreatius com espais de participació política i cultural passaren a millor vida.¹²⁷⁹

Com que no sabem el nombre total dels afiliats a Falange, no estem en condicions d'asseverar si aquesta es va mostrar realment exigent a l'hora d'admetre els aspirants, encara que ens decanem a contestar afirmativament si atenem les sol·licituds rebutjades que al nostre parer no ho van ser per qüestions estrictes d'un passat polític poc afalagador per al règim. És clar que hi hagué demandes procedents de persones amb una trajectòria clarament contrària als interessos del règim i que van ser rebutjades immediatament.

De les demandes efectuades fins a juny de 1939, un total de 108 no van ser acceptades, i encara que la raó fonamental que es pot deduir rau a haver tingut càrrecs de responsabilitat política, administrativa o militar en el bàndol republicà (article 7, circular 35. 20-6-38),¹²⁸⁰ malgrat que en nombroses ocasions els avals

¹²⁷⁷ .- AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 1, 1943. 17 de febrer de 1943.

¹²⁷⁸ .- Es tractava d'un neofalangista. Idem. Negociat Central. Comunicacions. 1. 1943.

¹²⁷⁹ .- En l'entrevista realitzada a Rafael Matoses, advocat i delegat local del Front de Joventuts durant els darrers anys de la dècada dels quaranta, i que ocupà diversos càrrecs municipals i sindicals durant el franquisme, acabant la seua vida política com a darrer alcalde de Sueca abans de les primeres eleccions democràtiques; manifestava que no solia visitar els casinos. Com que tampoc altres entrevistats de la localitat suecana freqüentaven el Casino Tradicionalista no hem pogut especificar l'actitud seguida pels vencedors davant aquest espai de fraternitat pertanyent a la Comunió Tradicionalista. Pel que sabem pergué l'estatus de Casino per a restar com a lloc de sociabilitat però amb limitacions. El propi Matoses recordava que pergué el seu caràcter polític. *Las Provincias*, 13 d'agost de 1946, feia una glosa del Matoses de la següent manera: *jefe local de Falange, 24 años, estudiante de 5º de derecho, jefe desde 1945. Inteligencia clara.*

¹²⁸⁰ .- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci...* op. cit. p. 55.

amb què comptaven els demandants cobrien aquest dèficit en el seu expedient, pensem que el rebuig es va deure més a les quasi nul·les capacitats dels aspirants que a raons polítiques, com intentarem demostrar.¹²⁸¹

Cert és que predominava en aquest apartat un antecedent allunyat del que esperava el franquisme: la qualificació professional del personal aspirant era més bé escassa i dels pocs aprofitables o bé tenien poca influència en la població o bé intel·lectualment deixaven molt a desitjar. Veiem la distribució professional d'aquestes persones:

PROFESSIÓ	NOMBRE	PROFESSIÓ	NOMBRE	PROFESSIÓ	NOMBRE
Propietari	Propietari	Jornaler	16	Comerçants	9
Industrial	8	Cambrer	5	Estudiant	5
Empleat de banca	5	Fuster	5	Obrer de vila	4
Xofer	3	Advocat	2	Tintorer	2
Barber	2	Tallador	1	Agutzil	1
Escrivent	1	Exportador de fruita	1	Fumigador	1
Il·lumener	1	Mecànic	1	Manyà	1
Mutllat	1	Oficial Registre	1	Oficinista	1
Pastisser	1	Pintor	1	Professor	1
Recaptador	1	Representant	1	Afiliador	1

Font: AHMS. Falange. Capsa O.¹²⁸²

Des del punt de vista professional, aquestes persones acomplien els desitjos de pluralitat del qual volia presumir FET: interclassisme i pluralitat social. Prova d'això és el mateix nombre de peticions rebutjades provinents de propietaris i de jornalers, a més de tota una gamma d'oficis -32 en total-. Però, ni aquests propietaris responien a les expectatives del *Nuevo Estado* des del punt de vista econòmic, ni els jornalers eren l'essència del que s'esperava, i això que la gran majoria declarava haver format part de la Unión Cristiana. Però aquest apartat sembla la suma d'ambdós: jornalers i propietaris; o una barreja dels dos: petits propietaris que es llogaven per tal de complementar ingressos.

La qüestió va quedant més diàfana en observar l'edat dels demandants:

EDAT	NOMBRE	%	EDAT	NOMBRE	%	EDAT	NOMBRE	%
17 i 20 anys	6	575	21 i 30	13	1225	31 i 40	26	245
41 i 50	32	3125	51 i 60	19	1825	+61	9	8

Font: Idem.¹²⁸³

Comprovem que la immensa majoria dels sol·licitants estava compresa en

¹²⁸¹.- Aquesta afirmació trenca amb l'aportat per SANCHEZ RECIO, G. *Los cuadros...* op. cit. p, 98 qui apunta que *el ingreso de afiliados a FET y de las JONS se convirtió en la primera debilidad del partido único. Esta numerosa e indiscriminada afiliación tendría unas consecuencias muy negativas para la organización desde el punto de vista de los dirigentes provinciales pero estaba avalada y regida por los dirigentes nacionales.* Veurem com no va estar així al nostre cas.

¹²⁸².- Cinc dels sol·licitants no van omplir aquest apartat.

¹²⁸³.- Una de les peticions no apareix contemplada donat que a la data de naixement l'interessat apuntà 1928, el que donava 11 anys d'edat. Com i que es tractava d'un emprat de Banca resulta evident que no estagué molt afortunat a l'hora d'omplir el qüestionari.

una edat madura, ja que el 57'5% del total comptava amb més de quaranta anys, destacant un aspirant a falangista de 75 anys, provinent del Partit Conservador.¹²⁸⁴ Però si estenem la xifra als majors de trenta anys, el percentatge es dispara al 82%. O siga, ben allunyat de la joventut que desitjava la Falange, encara que, insistim, no pensem que el rebuig a l'entrada d'aquestes persones es va deure exclusivament per això, exceptuant, potser, el cas analitzat, encara que de pitjors en veurem, però a mida que anem cobrint paràmetres tindrem la visió més centrada. De moment volem insistir en certes errades comeses en el compliment del qüestionari.¹²⁸⁵

Amb la transcendència que es vulga donar -i pensem que no errem massa quan ressaltem en aquest punt una importància vital-, la trajectòria política anterior dels demandants no va ser la principal causa directa del rebuig sofert per la majoria de les peticions, encara que no hem de dubtar que significaria l'element primordial a l'hora de decantar-se per una contestació concreta. Veiem aquesta trajectòria:

PROCEDÈNCIA	NOMBRE	PROCEDÈNCIA	NOMBRE	PROCEDÈNCIA	NOMBRE
Círculo Liberal	8	PURA	7	ER ¹²⁸⁶	6
Círculo Conservador	5	Unión Patriótica	5	Carlins	4
CNT abans guerra	2	UGT abans guerra	2	Monàrquics	2
Renovación Española	1	Apolític	1	CNT durant guerra	1
UGT durant guerra	1	Falange ¹²⁸⁷	1	FUE I JIR	1
Centre Republicà	1	PSOE	1	Partit Conservador	1

Font: Idem.

Només 50 de les 108 peticions omplien aquest apartat, el que indica que als omisors no els beneficiaria gaire i posaria de seguida la sospita vers les seues persones. Amb tot, sorprèn la candidesa d'alguns, donat que o bé no s'havien assabentat de la nova situació creada amb el triomf de les tropes de Franco, o tal vegada s'havien cregut allò d'una *España para todos*. Siga el que siga, el cert és que amb el seu rebuig van tenir ocasió de comprovar l'abast de la nova situació.

És clar que la victòria dels rebels no significava un *interregne* com havia estat la Dictadura de Primo de Rivera, i en el *Nuevo Estado* no tenien cabuda cert tipus de persones -un ampli ventall. Així, no sabem la sort que va córrer l'estudiant de la FUE i militant de les JIR, però no resulta excessiu aventurar que, com a mínim, va

¹²⁸⁴.- A la seua fitxa apareix, escrit a mà, un *¡NO!* excessivament gran. Es veu que l'edat d'aquest veterà era el principal obstacle per a permetre la seua entrada.

¹²⁸⁵.- Una altra persona apuntà que la seua data de naixement va ser el 1802. Evidentment es tracta d'una errada que volia apuntar 1902. No ens imaginem a un sucà de 137 anys d'edat invadit per una eufòria tal per entrar a formar part de la Falange. Altre, per la seua part, anotà 1977 com a data del seu naixement. És clar que volia apuntar 1877, i com a tal l'hem apuntat al seu grup corresponent.

¹²⁸⁶.- Encara que el PURA riberenc entrà a ER, hem separat els autonomistes provinents de la Dictadura de Primo de Rivera dels que s'afiliaren a ER una vegada s'havia produït la integració.

¹²⁸⁷.- Segons la declaració d'aquesta persona, va militar en Falange abans de juliol de 1936, en la localitat de Borriana -La Plana Baixa-, i el 27 de març de 1939 es trobava al camp de concentració d'Oriola -Baix Segura- com a presoner en el moment de l'arribada de les tropes franquistes. AHMS. Falange. Capsa M. Militància.

ser condemnat a l'ostracisme. Però, per a veure millor el procés, atenem el següent resum: procedents de la dreta, 27 elements; procedents de l'esquerra, 22, i això que hem agrupat en aquest darrer apartat els 13 membres del PURA i d'ER perquè aquests partits van recolzar la normalitat republicana. Així, doncs, la majoria de les sol·licituds d'admissió denegades van correspondre a les de persones de clar perfil conservador. Per la seua banda, els englobats en l'esquerra no van tenir cap significació durant la guerra ni tampoc al llarg del període republicà.

Al nostre parer, els vencedors no necessitaven excessivament el recolzament d'una amplíssima militància. Com veurem, gent amb ganes de formar part de la Falange mai no en faltà i les purgues van donar-se contínuament. Però els vencedors prou tenien amb el suport de l'exèrcit i el consens entre totes les forces antirevolucionàries, i si bé és cert que alguna persona va poder *colar-se* a la Falange, com va ser el cas a Cullera del ja esmentat Yagüe Mascuñán¹²⁸⁸ i algun que altre antic autonomista i sindicalista, la realitat és que en la confecció primigènia del partit únic a la Ribera Baixa va preponderar més el *pedigree* combatiu dels anteriors cacics i el pes del catolicisme que cap altra cosa. Per això, les persones vetades per a entrar a formar part de FET ho van ser més per dèficits propis que per motius estructurals.

La gent rebutjada presentava o bé una impossibilitat innata per a ser acceptada pel règim -cas de l'exportador fruiter, que havia treballat per al CLUEF local durant la guerra o l'esmentat estudiant de la FUE, per exemple-, o bé per raons d'edat, sense oblidar qüestions tan importants com l'absència de pes social d'aquestes persones. Però les evidents mancances intel·lectuals que ostentava la major part d'aquest col·lectiu, volem assegurar, fou la raó principal per la qual no van ser admesos en les files de FET. Atenent a certes contestacions que van realitzar en les fitxes de demanda d'admissió, podem constatar-ho així. Veiem una sèrie de perles cultivades: a la pregunta *¿Puede disponer de tiempo para la Organización?*, les respostes resulten aclaridores: *por España sí, después del trabajo, por la noche, las que sean necesarias, lo que manden*, etc. Aquest servilisme mostrat per gran part dels aspirants contrastava amb la ingenuïtat d'un bon grapat de sol·licitants. Nou d'ells respongueren a la pregunta amb un lacònic *no*. Pocs -tres- apuntaven un dubitatiu i poc entusiasmat *algunas*. El cas més cridaner fou el de José Maragall Gareña, un advocat de 27 anys que contestà *hasta el otoño próximo no*.

No acaba ací el rosari de despropòsits contemplats en les sol·licituds. A la pregunta *¿desea ser destinado a....?*, les respostes tampoc presenten desperdici:

¹²⁸⁸.- Segons Antonio Bru Serra, regidor en 1957 de l'Ajuntament de Cullera, Yagüe *portava la pistola al cinto (sic) durant la guerra. Jo ho he vist. Formava part del PSOE i no sé com s'adequà al nou règim. Quan acabà la guerra me'l feren jefe (sic) de Falange. No m'ho explique. Sempre hi ha gent que s'arrima al que mana. Sospite que influí el veí d'enfront de sa casa, Fernando Diego Palomares, cunyat del <Macoc> (Juan José Rico Ferrer, principal cacic del poble) i algun favor li hauria fet durant la guerra, dic jo.* El Yagüe va estar cap de FET des del 30 de desembre de 1939 fins la unificació dels càrrecs d'alcalde i cap de FET en la persona de Guardiola. AHMC. Capsa Oficis 1942-1943.

*donde se le mande, donde la organización crea conveniente, són les més emprades, encara que la majoria no apuntà res al respecte. Alguns presentaven desitjos d'estabilitat laboral, com ara els que respongueren *mi cargo de recaudador, transportes, oficina, donde presta sus servicios* - en dos casos-; dos persones més van escriure: *Falange Tradicionalista* Però 89 demandes no assenyalaven res en aquest apartat, contrastant amb el que apuntà *no desea ningún destino* i quatre persones van escriure simplement *no*, tal vegada conduïdes per la inèrcia de les anteriors declaracions.*

En l'apartat d'*Especialidades*, que volia captar les virtuts de cadascú dels aspirants a militants, cal assenyalar algunes contestacions: *en albañilería, cafetero, en fumigada, panadero, comercio, agricultura, en mecánica y agricultura, carpintero, barbero, campesino*, etc. és a dir, la seua professió sense més. Altres, per tal de cobrir aquesta part del currículum van recórrer a un estil més versallesc per a dir el mateix: *artes blancas, laboratorio y cirugía, las antedichas*, etc. Però destaca la perplexitat de la majoria -87 persones en total- davant la pregunta donat que no respongueren. Cinc persones van respondre *ninguna*.

Les sol·licituds també incorporaven un apartat dedicat a comprovar la generositat que els aspirants estaven disposats a desplegar per contribuir a la causa. Així, a la pregunta *cuota mensual*, les respostes també quedaren en blanc en un total de 87 persones. La resta pendolà novament entre el servilisme: *lo que se crea necesario, la que designen* -en cinc casos cadascuna- *la que me asignen* -en sis-, *lo que se acuerde, la que me pongan*, el cautelós: *la corriente*; i els que volien mostrar-se generosos o inflexibles: *1 pta, 1'50* -tres casos cadascuna-, *2 pts, desde 3 pts en adelante, 5 pts*. En aquest aspecte desbarrà Ronaldo Almela Ortells, un propietari de 49 anys que respongué *60 pts*, el que provocaria la hilaritat o la desconfiança dels falangistes suecans.

El rebuig que van patir les sol·licituds d'aquestes persones radicava més en la seua escassa preparació per a les tasques organitzatives de la *Nueva España* que en el seu passat polític. Tampoc des del punt de vista econòmic aportaven res seriós donat que menys de la meitat dels mateixos presentaven postures gaire solvents, el que no significa que la FET suecana desistira de nodrir-se també de persones amb escassos recursos econòmics, com veurem. Tot i això, per deixar aquest col·lectiu marginat de la vida pública, comprovem un darrer aspecte: a la pregunta *¿tiene automóvil?* només tres persones respongueren afirmativament, de les quals, una, un propietari de pompes fúnebres, respongué: *de difuntos*. A més, els pocs que ompliren l'apartat *¿Actos que ha realizado contra el marxismo y en favor del movimiento nacional?*, al·legaven nimietats tan evidents que suposem que no ajudarien massa al seu currículum. Així, un contestava que desmuntà i amagà els comptadors de la llum de dues persones per tal d'entregar-los en acabar la guerra. Un altre respongué que era apolític però simpatitzant del *movimiento nacional*. Un empleat de banca al·legava que *en los primeros días del Glorioso Alzamiento Nacional y viendo en constante peligro los Centros Beneficos (sic) de esta Ciudad (sic), fuí a ofrecerme para prestar custodia en el interior del Asilo de la Encarnación, habiendo estado en vela en el mencionado establecimiento durante algunas noches*,

a requerimiento de la Superiora Sor Agustina Largo. Un llaurador de 62 anys manifestava que havia estat perseguit, empresonat i esporgat. A més, es declarava *seguidor de don Alejandro Lerroux, contrario por lo tanto al Frente Popular.* Un altre apuntà que *deseaba vivamente el triunfo del movimiento nacional.* Un antic militant d'ER es declarava *enemigo del Frente Popular por la unión de socialistas y comunistas con republicanos, me limité a votar la candidatura de los republicanos.* Per últim, un advocat responia que la seua actuació abans del 14 d'abril de 1931 havia estat *contra el Estado existente.*

Amb aquesta tessitura i veient la feblesa intel·lectual desplegada per aquestes persones, examinades en conjunt, no estranya que els caps locals no observaren cap atractiu en la seua possible incorporació a l'organització. No eren temps per a mostrar-se esplèndids: el pastís estava davant ells i el nombre de mans que esperava l'oportunitat de pessigar-lo era excessiu.

5.6.-*La militància efectiva: orígens, evolució, qualificació política i situació social*

La composició de la Falange de Sueca¹²⁸⁹ corresponia a un nucli que es desenvolupà a partir d'elements monàrquics, Renovació Espanyola i carlins com a gènesi fonamental al voltant del qual gravitaven sectors de la DRV, part que nodrí la majoria del càrrecs; apolítics (sic), polítics que pretenien fugir a la repressió enfundant-se el salvavides falangista,¹²⁹⁰ el sector més dretà del republicanisme (radicals i blasquistes), que s'havia espantat per les experiències transcorregudes a la rera guarda,¹²⁹¹ tendència que ja s'havia anat dissenyant des dels Fets d'Octubre de 1934,¹²⁹² sense oblidar les persones que veritablement estaven convençudes que la *Nueva España* significava un projecte digne de ser recolzat. Per això, el *Nuevo Estado* assumí i potencià el veritable eix vertebrador de l'univers ideològic de la dreta local: el catolicisme.¹²⁹³

¹²⁸⁹.- S'inclouen les pedanies de Sueca (el Perelló, els Marenys, etc.) ja que per a la constitució d'una falange local es necessitaven al menys 20 afiliats militants i l'autorització de la Comandància Provincial. Si el número no arribava a eixa xifra, els militants devien inscriure's en la Falange de la localitat més propera al seu lloc de residència.

¹²⁹⁰.- Trobem casos com Pascual Muerdro Mariano i Juan Bta. Carlos Morte afiliats al PSOE i a la UGT respectivament des de 1915.

¹²⁹¹.- Com el republicà que es declarà *de derechas y de orden*, o l'afiliat a Esquerra Republicana que afirmava *haber sido contrario al marxismo y al Frente Popular.*

¹²⁹².- La recomposició dels ajuntaments arran de la revolució d'Astúries comportà, a Cullera, una majoria blasquista amb la DRV a l'oposició. El PURA cullerenc intentà desenvolupar la seua estratègia populista però es trobà amb una DRV molt combativa. De tota manera, els autonomistes no deixaren de vascular cap a la dreta des d'aleshores. TORRES FABRA, R. C. "Cullera: esquerra... op. cit. pp. 132 i ss.

¹²⁹³.- CANALES, A. F. op. cit. p. 40. La problemàtica nacionalista no es va donar a la Ribera Baixa: no existia. Vegeu VLANDUA, F. "Les responsabilitats polítiques dels regionalistes catalans (1939-1942)". En *Recerques*, nº 31. 1995. Curial. Barcelona, 1995. pp. 19-36.

Els antecedents polítics que podem documentar abans de la guerra civil, i que no difereixen massa de les poblacions *liberadas* en acabar el conflicte, es poden veure en el següent quadre:

PROCEDÈNCIA	NOMBRE	PROCEDÈNCIA	NOMBRE	PROCEDÈNCIA	NOMBRE
Monàrquics	96 ¹²⁹⁴	Tradicionalistes	72	DRV	39 ¹²⁹⁵
Apolítics	21	Dretans	16	PURA	11
Unión Patriótica	9	UGT	7	República	5
ER	3	Renovación Española	3	Neutral	3
Jaimista	1	TOTAL	286		

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'AHMS. Falange. Capses O i M. Militància. AHMS.

La conformació de la primera FET de Sueca replegà tot l'espai antirevolucionari a més dels que perderen confiança en el sistema anterior, prova d'això són els petits residus republicans. L'escàs nombre d'antics social-catòlics s'explica per la reticència dels vencedors cap la DRV per la seua participació en el joc polític republicà i l'acusació envers ells de *liberals*, que donava com a resultat que foren reacs a exposar la seua filiació.¹²⁹⁶

Aquesta dada no vol dir res en si mateix. Recordem que fins i tot els tradicionalistes tendiren a formar aliances amb la DRV durant la República. A més, cal assenyalar que en altres llocs com ara Cullera o Albalat, la DRV va ser fortament perseguida durant la guerra i a la fi de la contesa van ser les persones provinents d'aquesta formació les que van nodrir majoritàriament FET. El fet que Lucia rebutjara el colp d'Estat de juliol de 1936 només seria una anècdota. La major part dels seguidors no van preocupar-se de la seua sort una vegada acabada la guerra. A més, ha quedat clar que els antics membres de la DRV van significar un pilar prou potent del *Nuevo Estado* en la seua configuració inicial.¹²⁹⁷

També podem constatar l'existència dels oportunistes, que apostaren pel seu ingrés en Falange per significar una de les escasses maneres, per no dir l'única, d'escalar socialment dintre de la *Nueva España*, com queda reflectit en el testimoniatge d'Antonio Alberola, de Cullera: *Havia un altre (falangista nou nat) que era Sapiña, que de roig es passà a negre. Abans estava de conserge de la Societat*

¹²⁹⁴.- S'inclouen liberal-monàrquics, monàrquics, conservadors monàrquics, o una barreja de tots ells així com els pertanyents al Casino Conservador.

¹²⁹⁵.- S'inclouen els òrgans col·laterals de la Dreta Regional, les Joventuts Catòliques i la Cooperativa Unió Cristiana més els que responen amb el terme *católico*.

¹²⁹⁶.- Pel que fa els capitosts locals aquests no tingueren cap repar en fer pública la seua militància a DRV. A nivell local ja havien demostrat el seu tarannà conservador.

¹²⁹⁷.- Cfr. VALLS MONTÉS, R. *La Derecha Regional Valenciana*. IVEI. València, 1992.

de Caçadors. Durant la guerra ho requisaren els socialistes, i ell socialista; després falangista (...) ¹²⁹⁸ i tampoc faltaven aquells que entraren en el partit únic a conseqüència de l'esdevenir de la guerra, com asseverava Enric Chulio: *el meu cunyat es va fer de la Falange perquè li mataren a son pare els de la CNT durant la guerra.* ¹²⁹⁹ Per últim, com ens apuntà un dels capitosts falangistes suecans, Rafael Matoses: *se apuntaron los que en el 36 siendo de derechas tenían unas inquietudes políticas,* mentre que la resta es mantindrien indiferents davant el partit únic sorgit després de la Unificació. ¹³⁰⁰

La Falange nascuda després de la guerra no guardava cap relació ni quantitativa ni qualitativa en línies generals respecte de la formació existent amb anterioritat a la guerra; repetim. ¹³⁰¹ Pel que fa a la quantitat, la raó del seu creixement resulta simple: era l'únic partit. La diferència política fonamental era que va osmotitzar tot un ventall de distintes concepcions polítiques unides tan sols per uns punts bàsics de referència: el marcat conservadorisme, les aspiracions d'immobilisme social, l'interès en la desarticulació dels referents revolucionaris anteriors i les condicions que podien fer-los possibles, l'ànsia de control social, etc. ¹³⁰² tot amb un marcat patriotisme emmascarador de l'ultranacionalisme

¹²⁹⁸.- Ja hem vist vida i miracles d'aquest personatge. Cfr. CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci...* op cit. p. 52.

¹²⁹⁹.- *Ibidem. Mon tio va tindre amagat al <Birles> tota la guerra i era el seu protector. Però quan s'acabà la guerra, el <Birles> (Juan Ferrer Diego, pertanyent a una família cacic de Cullera), anà a Albaterra a per tots els de Cullera i els portaren en una <camionà>. Entre Sueca i Paterna mataren a tots.*

¹³⁰⁰.- Per als motius de la unificació i la supeditació d'allò polític als interessos militars, ELLWOOD, S. "La Unificación". En *Historia 16*, nº 132, abril 1987. Madrid, 1987. pp. 11-18. RODRIGUEZ JIMENEZ, J. L. Idem. pp. 19-26. Per a PAYNE, S. G. "Fins a quin punt van ser <feixistes> la Falange i el règim franquista?". En *L'Avenc*, nº 186, novembre 1994. Barcelona, 1994. pp. 30-33. La unificació juntà els feixistes amb els no feixistes en un organisme pretèsament corporatiu.

¹³⁰¹.- Aquesta qüestió resulta molt semblant a la resta de *territorios liberados*. A Girona l'evolució fou de la següent manera: abans de la guerra, 11 militants; fins el final de 1939, 149; entre 1940 i 1950, 475; entre 1951 i 1960, 200; i de 1961 a 1969, 83. CLARA, M. "Els falangistes de Girona...". op. cit. A Sabadell, fins a 1945 es troben 388 militants i 1.108 adherits, el que feia 1.496. Pel que feia a les dones, 8 militants i 318 adherides, que reflectia un total de 326. És a dir, 396 militants i 1.426 adherits. Si a això sumem 2763 nens i 1116 xiques inscrits al F de J, ens dona un total de 5.303 persones, el 10'95% de la població sabadellenca. MARIN, M. "FET y de las JONS a Sabadell...". op. cit. p. 35. Un repàs als governadors civil de Guipúscoa entre 1936 i 1951 també atorga dades significatives: 4 monàrquics, 3 falangistes, un militar i altre que no consta. Per professions, 5 advocats, 2 enginyers, un periodista i un militar. CABO VICENTE, C. "Los gobernadores civiles en Guipuzcoa durante el primer franquismo". En *El régimen de Franco...* op. cit. Vol. I. pp. 19-27. Recordem que els governadors civils eren la màxima autoritat representant del govern. Veurem quin paper jugaren respecte la Ribera Baixa.

¹³⁰².- Per això, el cap local de Falange s'estranyava que els propietaris d'una casa requisada durant la guerra i ocupada pels falangistes a l'acabar la contesa la demanaren. El cap no dissimulava la seua contrarietat: (...). *Es lamentable que estos señores, tan espléndidos en regalar su*

característic de l'extremà dreta, amb la figura del *Caudillo* com a referent d'ordre i, per això, el culte a la personalitat del dictador camuflada d'adhesió i d'obediència, a més de la presència, en primera fila, de l'Església.

FET s'havia desenvolupat a l'ombra de la guerra, servint de referent, tangencial però referent a la fi, als veritables directors dels sublevats: els militars recolzats pel sector més ranci de la reacció. El seu creixement en el període comprès entre 1936-1939 es va deure més a les facilitats atorgades per la cúpula militar que a una veritable penetració social. És a dir, el desenvolupament falangista -tornem a recordar que en parlar de Falange ja fem referència directa al partit únic- va ser una realitat per les exigències de l'estament militar, que observà en la programàtica falangista un discurs asèptic als seus interessos i al mateix temps fàcilment manipulable, la qual cosa deixava la seua efectivitat propagandística a l'abast dels interessos militars.

La FET sorgida de la guerra distava moltíssim de la seua programàtica primerenca. Per això, quan s'assenyala l'oblit falangista dels punts programàtics inicials, es parteix d'una premissa radicalment errònia, ja que la realitat postbèlica de FET resultava completament distinta. Els avatars de la guerra donaren com a resultat que les forces reaccionàries contemplaren la Falange com a punt de reunió ideal, poc importaven les aspiracions monàrquiques de Déu, Pàtria i Rei si la darrera constant podia transmutar-se en Caudillo, o la constitució d'un estat feixista de caire corporativista mussolinià o nacionalsocialista alemany si s'assimilava el nacionalcatolicisme ofert des de les altures de poder. El que importava era la preservació de l'ordre i els privilegis socials tradicionals que havien estat en perill durant la guerra. La resta importava menys.¹³⁰³

Prova de tot això que afirmem va ser la postura amb què els vencedors feren front a la terrible repressió a què s'assistí després de la guerra. En aquest sentit no trobem cap veu discordant. La sang vessada dels derrotats i els seus patiments van ser el pacte de silenci que demostrava que l'aliança de les forces contrarevolucionàries plasmada en el partit únic no patia cap perill de descomposició ni la possibilitat d'adoptar algun corrent desintegrador de la jerarquia estatal, tot i

finca a los socialistas en el periodo rojo (...) se muestren tacaños y nos regatean facilidades (...). AHMS. Falange. Capsa C. 28 de setembre de 1939. El que parla d'unes relacions que havien canviat amb el poder. Ara eren de tú a tú, o dintre de l'esfera caciquil.

¹³⁰³.- Per això, CHUECA, R. L. "FET y de las JONS. La paradójica victoria de un fracaso", en *España bajo el franquismo...* op. cit, apunta irònicament que *FET llegó mucho más lejos de lo que nadie en su sano juicio podía pensar ...* p. 77. Tal vegada hauríem de donar-li la raó a SIMEON, J. D. "Lliria, 1834-1968, la ideologia d'una classe dominant". En *Lauro*, nº 6. 1992. Lliria, 1992. pp. 73-81. Planteja la incapacitat de la burgesia lliuriana per a desenvolupar una ideologia pròpia per a empeltar-la hegemònicament acabant fent un pensament fossilitzat i reaccionari. Més explícit es mostra RODRIGUEZ JIMÉNEZ, J. L. "La <Tercera Fuerza> en el franquismo: la teoría de la restauración o la visión española de la revolución conservadora". En *El régimen de Franco...* op. cit. Vol. I. pp. 179-187. El comú denominador de la resta de grups de FET era la reacció.

l'eclecticisme que presentava en les seues files.

La raó de ser del partit únic, a diferència de l'antiga Unió Patriòtica, no era el seu disseny per recolzar el règim des del punt de vista participatiu civilment parlant, sinó per arregar les forces dretanes en una organització fàcil de controlar per les altes esferes donat el seu tarannà estrictament jeràrquic alhora que les mateixes forces contrarevolucionàries centraren el seu quefer quotidià en la vigilància de tots sobre tots, encarant la recerca d'un equilibri entre elles que a la fi resultaria inexistent. Tan sols la reverència al *Caudillo* com a símbol d'unitat podia més que qualsevol plantejament unitari des del punt de vista polític.¹³⁰⁴ El rerafons: l'autocontrol dels seus membres, sempre alertats davant la resta de *camarades* i el propi control social, que tenien la il·lusió de gaudir. Tot sota l'atenta mirada d'un clergat que, si ja havia estat combatiu contra la República pel seu tarannà laic, durant la guerra es va transmutar en veritablement bel·ligerant.

5.7.- FET: entre el control i la denúncia.

FET no es va submergir en un immobilisme absolut ni va estar exempta de tensions que delataven les lluites de poder en l'organització, ja ho hem vist. Purgues,¹³⁰⁵ sanejaments,¹³⁰⁶ exclusions, etc. van estar a l'ordre del dia,¹³⁰⁷ sobretot pel que fa a la irrupció dels elements més joves, educats al si del

¹³⁰⁴.- *La explicación del inestable y heterogéneo panorama político local y provincial durante el primer franquismo apuntaba más allá de las dificultades de traslación de un equilibrio político central a condiciones locales heterogéneas en el proceso de afianzamiento del régimen.* CANALES SERRANO, A. F. "Las lógicas de la victoria. Modelos de funcionamiento político local y provincial bajo el franquismo". En *II Ecuentro...* op. cit. Vol. I. p. 75. Segons l'autor, i nosaltres el recolzem, *no se había hecho la guerra para que unos falangistas advenedizos vinieran a mandar y, menos aún, a modificar las relaciones de poder social y económicas importantes en cada contexto local.* p. 77

¹³⁰⁵.- Al Butlletí Oficial del *Movimiento*, nº 190, s'apuntava la depuració del partit. L'ordre es comunicava en octubre de 1943 adjuntant un model d'imprès a replenar per l'interessat, molt semblant al que es presentà en 1939 per a l'ingrés en FET pel que fa al qüestionari i que examinarem de seguida. L'ordre afegia que la depuració era necessària a tots els efectes: *tanto interiores del Partido como para las oposiciones, salvoconductos, etc.* AHMS. Falange. Capsa Z.

¹³⁰⁶.- La vigilància falangista era extrema. L'1 d'octubre de 1939, apareixia una relació de 108 militants i adherits a FET amb carnet que no havien presentat les fulles de depuració. No sabem més. Idem.

¹³⁰⁷.- En aquest sentit cal assenyalar la *Resolución Provincial según artículo 7 de los Estatutos de FET*, del 3 de desembre de 1943 per la qual s'expulsava a varis militants suecans, dels que quatre ja constaven com a baixa des del 9 d'agost de 1943. Idem. Falange. Capsa M. Militància. El procés d'*autoregeneració* va ser constant. Així, el 28 de gener de 1948 era expulsat de la FET cullerenga el militant José Ferrer Lluna per no haver presentat la declaració de la darrera depuració no obstant *ha observado buena conducta y se le considera de ideas derechistas.* AHMC. Capsa 795. També arribava a rebutjar membres proposats per a la constitució de la junta del Centro Católico La Lealtad el 13 de maig de 1943. AHMS. Negociado Central. Comunicaciones. 1. 1943.

falangisme més heterodox -el sector ortodox va caure en l'ostracisme al llarg de les purgues i també fou profundament erosionat durant la guerra civil per l'eliminació física i, sobretot, per la progressiva assimilació per part del poder militar- i, en concret a la nostra comarca, per l'escàs nombre de falangistes d'avantguerra; que van fer la seua aparició al prosceni polític apartant els primers nodridors del règim. És a dir, les noves generacions que per raons d'edat no havien tingut pes polític abans de la guerra i que absorbiren les proclames falangistes durant la seua adolescència.

El seu discurs, doncs, va ser més radical i menys contemporitzador. Això sí, mantenint la brutalitat i la repressió com element fonamental de la *lision* entre el partit únic i els receptors de la seua demostració de poder, és a dir, la resta de la població.

Els informes secrets elaborats per la Comandància Local i el Comandant del lloc de la Guàrdia Civil de Sueca, en 1943, ens ofereixen l'anterior trajectòria política de les autoritats falangistes i de les persones influents a Sueca. Aquests personatges passaren per un nou filtre -ja hem vist que el primer fou la sol·licitud d'admissió a la FET- que, com no, continuava amb l'estratègia de seleccionar els seus membres alhora que dotava l'organització d'informació completa referent als afiliats. Així podien dissenyar els seus organigrames locals.

La fitxa on constaven les dades contenien 45 apartats. A banda de les referents a la filiació, apuntaven aspectes com la ideologia,¹³⁰⁸ la conducta pública i privada, el concepte públic de la persona en qüestió, la religiositat, els partits polítics en què havia militat, la conducta abans i durant la República a més de durant la guerra, els càrrecs públics ostentats anteriorment, el contacte amb la maçoneria, la capacitat, nivell cultural, el caràcter, la discreció, *energia* (sic), moralitat, ambient en el qual es movia, les amistats, les persones que la influenciaven, si prestà servei als *rojos*, si va ser perseguit, ex-combatent, ex-captiu i temps que va estar a la presó, si havia estat processat alguna vegada, sancionat governativament o sancionat per la fiscalia de taxes, preguntes sobre els familiars en relació amb la guerra, posició econòmica, si posseïa capacitat per desenvolupar càrrecs públics, la conducta durant la *liberación*, etc.

Algunes de les qüestions resulten cridaneres per la finalitat amb què podien ser utilitzades. És a dir, amb capacitat tant per a dipositar en la persona confiança al si de FET com per a emprar eixes dades contra ella. Per exemple, apartats com *moralidad, ¿le gusta o no la bebida?, ¿es mujeriego?, ¿es aficionado al juego?, ¿es comentarista (sic) de bulos o noticias oficiosas?, ¿en sus conversaciones es comedido y correcto?, ¿es intrigante y amigo de figurar?, ¿cacique y en qué sentido?*, eren qüestions força delicades per als militants.

¹³⁰⁸ - Així, per exemple, Salvador Granell Meseguer, Secretari Local de FET i de les JONS, que provenia de la Comunió Tradicionalista, a més de la Unió Patriòtica, va aparèixer caracteritzat com *tradicionalista*.

5.8.- Els efectes de la depuració falangista.

¿Penseu que la composició de FET varià molt després de la depuració? Doncs no es va fer sentir a la comarca. Si de cas, s'apartà algun que altre element molest. No oblidem mai que, si bé tots els càrrecs locals eren sotmesos a vigilància, la veritat és que, en darrera instància, eren aquests els qui evacuaven els informes de la militància, i si eren interrogades també altres instàncies, recordem que l'accés als càrrecs públics venia condicionat en bona mida per la intervenció, en la majoria dels casos, dels antics cacics, i aquests no anaven a desmantellar a la lleugera la seua xarxa clientelista.

Així les coses, la procedència ideològica dels càrrecs de l'organigrama de FET datats en 1944 són els següents:

CÀRREC	PROFESSIÓ	PROCEDÈNCIA POLÍTICA
Secretari d'El Perelló	Mestre Nacional	Dreta
Delegat del SEM i Delegat del Front de Joventuts	Director de Grup Escolar	Unió Patriòtica
Delegat de Premsa i Propaganda	Mestre Nacional	DRV
Secretari Falange i Delegat del Mareny	Llaurador	PURA/DRV
Secretari Administració	Empleat d'oficines	Carlí

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'AHMS. Falange. Capsa M i Diversos.

La resta dels informes trobats corresponen a militants que no van ocupar cap càrrec, encara que tenien certa influència a Sueca. Trobem adscripcions polítiques anteriors tals com *antimarxista monàrquico*, corresponent a un propietari; *antimarxista*, antic militant de la DRV i també propietari; *monàrquico* (anteriorment UP, Comunió Tradicionalista, DRV i propietari agrícola), *antimarxista de derechas* (UP i DRV, administrador de Correus), *tradicionalista*,¹³⁰⁹ Dreta Regional i propietari agrícola.

Tan sols un d'ells, Pedro Vendrell Marqués, forner i Delegat Provincial, antic social-catòlic, era adjectivat com *falangista*.¹³¹⁰ Es reafirma així que els falangistes prebèl·lics hi eren quasi inexistent i la majoria de la militància era nodrida per falangistes *nou nats*, els quals estaven prou despenjats de les essències dels veritables revolucionaris *nacional-sindicalistas*.

La realitat, amb tot, radicava en una selecció del més ranci i representatiu del reaccionarisme local, i tot sota la supervisió dels capitosts del règim. El propi fet que les fitxes dels militants aparegueren amb l'anotació de *Secreto* confirma que l'arxicontrol de la pròpia militància no buscava l'únic efecte de mantenir FET

¹³⁰⁹.- Correspon a Luis Carrasquer Ortells, tintorer i que a la pregunta d'adhesió al règim es respon *relativamente*. AHMS. Falange. Capsa M.

¹³¹⁰.- Idem. Falange. Capsa M.

fèrriament sotmesa a una disciplina organitzada. És clar que no es pretenia dissenyar un partit minoritari des del punt de vista dels seus efectius, que contara amb una militància selecta des del punt de vista ideològic i menys encara de persones preparades per a l'acció. No feia falta crear una infraestructura d'assalt al poder donat que aquest ja era a les seues mans per obra i gràcia de l'exèrcit, veritable polaritzador del poder.

Més bé l'objectiu de la selecció dels membres i el seu control anava encaminat a disposar d'una font de persones addictes que no presentaren veus discordants. Per a les grans qüestions, tant organitzatives com executives, se sobraven i es bastaven les autoritats. El que importava era tenir una base receptora de les ordres, acrítica, submissa i disposta a ser mobilitzada en els moments que ho requeria la superioritat. Per això, la militància de Falange es va mantenir pràcticament constant al llarg del temps, com podem veure:

EVOLUCIÓ DE LA MILITÀNCIA A SUECA 1939-1960							
ANY	MILITANTS	ANY	MILITANTS	ANY	MILITANTS	ANY	MILITANTS
1939	54	1940	447	1943	568	1945	557
1947	493 ¹³¹¹	1948	507 ¹³¹²	1949	531 ¹³¹³	1950	518 ¹³¹⁴
1951	512 ¹³¹⁵	1952	538 ¹³¹⁶	1953	539	1955	566
1957	570 ¹³¹⁷	1960	547 ¹³¹⁸	1964	564	1968	544

Font: Elaboració pròpia a partir de l'AHMS. Falange. Capses M, O, S i T.¹³¹⁹

Aquest comportament resultava prou similar al de la resta de l'Estat, que presentava 650.000 afiliats a les darreries de 1939 i 725.000 un any després per a mantenir-se més o menys estabilitzada fins la desfeta que conegué a les primeries dels anys 70.¹³²⁰

L'estancament de l'evolució de les xifres de militància al llarg dels anys tal

¹³¹¹.- La xifra contempla militants i adherits. A més es comptabilitzen 118 *simpatizantes*.

¹³¹².- Idem. Els *simpatizantes* passaren a ser 185.

¹³¹³.- Idem. Els *simpatizantes* descendiren a 102.

¹³¹⁴.- En la preparació de l'acte commemoratiu del 20-N corresponent a la reunió mensual d'aquell mes, es donava la xifra de 518 afiliats citats, dels que acudiren 432, a més de l'assistència de 325 no afiliats, dels que no sabem si eren adherits en part o totalment. AHMS. Falange. Capsa C.

¹³¹⁵.- El 29 de març es comunicava que havien 516 afiliats. AHMS. Falange. Capsa T.

¹³¹⁶.- Idem. Els *simpatizantes* es dispararen als 543.

¹³¹⁷.- A la Capsa diversos apareixen 588 per a eixe any.

¹³¹⁸.- En la Capsa T apareixen 564 per a eixe any.

¹³¹⁹.- No apareixen reflectits els *adheridos* i *simpatizantes* donat l'escassa referència que fa la documentació vers aquests grups. Malgrat tot intentarem parlar dels mateixos.

¹³²⁰.- BIESCAS, J. M. i TUÑÓN DE LARA, M. op. cit.

vegada ens puga fer pensar així, però recordem que en realitat l'entrada a FET va ser sempre de caràcter ambivalent i aparentment contradictori. Per una banda, oberta a les maniobres dels cacics locals i, per altra, restringida davant elements que suposaren certa preocupació als capitosts locals. Per això, les facilitats per a engrandir les seues files mai no van ser nombroses. A més, el partit únic dedicà, parlant de Sueca, un esforç constant per tal de depurar els seus membres al temps que intentava confeccionar un equilibri ideal entre la preparació i l'eficàcia dels seus caps amb la submissió més castrense dels mateixos, tot a banda del seu tarannà innegable de propaganda perpètua. Aquesta qüestió posseïa la virtut d'evitar contradiccions dintre de l'organigrama vertical de la Falange plasmades en autocrítiques o pseudodissidències, tot i que es va donar alguna *boutade* que altra.

Tornant a la xifra de l'evolució dels militants, podem comprovar com l'única variació significativa quant als seus nombres, excloent el trànsit efectuat de 1939 a 1940, va donar-se entre 1940 i 1943, quan passà de 447 a 568, el que suposava un augment de quasi el 30%. És clar que aquests anys coincideixen amb les victòries de les tropes de l'Eix i això suposava un fort reclam per a part de la població, la resta del temps la militància romangué pràcticament invariable. A més, si atenem a l'evolució del nombre de *simpatizantes* comprovem que la xifra es dispara entre 1949 i 1952, passant de 152 a 543, el que vol dir que es multiplicà quasi per 3'5. Això va deure's a un altre punt d'inflexió del règim. Però FET, al mateix temps, intentava una regeneració constant sense innovacions ni sobresalts, per això la tasca proselitista malgrat que les elits locals exerciren el control continu i la presència omnipotent. L'esgotament de la militància, doncs, significà un llast que les autoritats intentaren pal·liar, encara que no a qualsevol preu.¹³²¹

Era l'expressió de les ànsies renovadores i regeneradores biològicament parlant alhora que convidava a un nou cicle depurador, sempre sota la mirada atenta dels capitosts locals que es convertiren, o ja eren, en una oligarquia omnipresent i que es perpetuà al llarg del temps, repetim. Per això resulta difícil parlar directament de feixisme a la Ribera Baixa. Més bé es tracta d'una recaciquització en tota regla però acceptant les formes feixistes pensant que l'Estat de tarannà feixista resultava el millor dels mons possibles.¹³²²

Pel que fa a les categories professionals i socioeconòmiques, podem dir el mateix: no s'aprecien grans variacions pel que fa a la seua evolució, salvant la

¹³²¹.- Per exemple, el 26 de novembre de 1956, el Governador Civil feia arribar una circular a la FET suecana recordant la imperiosa necessitat de fer complir les normes contingudes a l'article 7é del Estatuts de FET referents als afiliats amb categoria d'adherits, explicant que *1º- los que lleven 5 o más años como adheridos pasarán automáticamente a la categoría de militante. 2º- si existiese falta de celo o deficiente comportamiento serán dados de baja de inmediato.*

¹³²².- BAENA DEL ALCÁZAR, M. *Élites y conjuntos de poder en España (1939-1972). Un estado cuantitativo sobre Parlamento, Gobierno, Administración y gran empresa.* Tecnos. Madrid, 1999. Ens explica que les persones desapareixen o es renoven als càrrecs mantenint-se en un nombre tan exigu que no és probable mantenir en major mida les relacions que es produïen entre les parts. Però sembla que aquesta asseveració no podia aplicar-se a FET.

pròpia adequació de certs oficis als avatars naturals del seu desenvolupament des del punt de vista tècnic. Així, en 1943, dels 568 militants, 87 persones gaudien d'estudis superiors, el que significava quasi un 16% del total de la militància; mentre que la xifra de jornalers es disparà a 212 -prop del 40% del total-. Aquest augment no deu sorprendre'ns: és clar que molts provenien d'organitzacions corporatives cristianes i altres responien a la mateixa clientela dels propietaris agraris a més d'emmarcar el terme purament jornalero, per no parlar del clima ansiògen que creava la situació econòmica, el que feia que un sector cada vegada més important del proletariat i el lumpen s'acostara al sol que més calenta. D'eixa manera, el sector primari estava representat per 215 persones; mentre el secundari donava 50 persones, que deixava el seu percentatge en un 8'8%. El sector terciari ascendia a 295 persones, quasi un 52%. La resta, 8 persones, eren jubilats, l'1'6%. A més, 165 persones treballaven pel seu compte, el que significava quasi el 30%.¹³²³

El que volem explicar és la inflexió que va donar FET després de la primera de les purgues internes.¹³²⁴ Per una banda, el poderós sector primari es veia inundat de jornalers, el que deu llegir-se, amb totes les precaucions esmentades, com un intent d'obertura social per part de Falange, malgrat que la majoria no fóra més que la punta dels tentacles dels capitosts locals. Per contra, l'aclaparador desenvolupament del sector terciari venia a reafirmar la constant de Falange: malgrat el seu discurs pseudointerclassista, el règim significava la salvaguarda dels

¹³²³.- AHMS. Falange. Capsa O. Militància.

¹³²⁴.- Encara que sense data, apareix un document que diu així: *Relación nominal de camaradas afiliados a esta Falange local con carnet que no han presentado las hojas de depuración*. Entre militants i adherits podem contar 188 falangistes. AHMS. Falange. Capsa Z. Les depuracions i les lluites internes en el partit per tal de controlar-ho per una facció o per altra va ser una constant. Sabadell, per exemple, es comportà igual. MARIN, M. "FETS y de las JONS a Sabadell...". op. cit. A Vilanova i la Geltrú, també. CANALES, A. F. "Franquisme i poder local...". op. cit. La corporació barcelonina tampoc escapà a aquesta dinàmica. A la província catalana la direcció de FET fou caòtica i per tal d'arreglar la situació es tendí a un repartiment de poder heterogeni. A la representació a Corts, per exemple, havia una clara sobrerrepresentació de buròcrates i càrrecs, una escassa presència del món empresarial i una significativa absència de gent cultural. DE RIQUER, B. "El <Nuevo Estado> i l'Ajuntament de Barcelona. La classe política del primer franquisme (1939-1957)". En *L'Avenc*, nº 126, maig 1989. pp. 16-23. A nivell català també es donaren els enfrontaments entre falangistes i carlins, decantant-se la balança cap els primers a les darreries dels anys 40, gràcies a les acusacions de *catalanistes* rebudes pels tradicionalistes i pel paper que jugà FET en la domesticació del proletariat. Això comportà una reespanyolització a Barcelona però que no pogué aturar el *fet català* especialment per una errònia percepció, els efectes de la guerra sobre la població, una política econòmica que comportà privacions i misèria i les procedències foranies dels quadres dirigents. THOMAS, J. M. *Falange, guerra civil...* op. cit. Del mateix autor, "Las Falanges de Barcelona entre 1934 y 1940". En *Historia y Fuente Oral*, nº 7, 1992. Arxiu Municipal. Barcelona, 1992. pp. 99-111. També del mateix, "El règim de Franco en Cataluña: conflictos entre franquistas en la Tarragona de los años 1939 i 1940". En *El régimen de Franco...* op. cit. pp. 123-134. Incideix en la bel·licositat dels tradicionalistes catalans donat havien estat el veritable partit ultradretà més important a Catalunya, on el conflicte començà de seguida.

interessos tradicionals. Si aquests venien representats per la burgesia en plena expansió sota la tutela del franquisme, el mateix donava.

Desglossant les categories professionals, la idea queda clara: Jornalers: 212; Activitats diverses i Oficinistes: 45; Comerç: 33; guardes: 32; Metges: 19; Llicenciats en dret: 18; Mestres d'ensenyament primari i Industrials: 14; Jubilats, Fusters, Farmacèutics, Forners i Obres de Vila: 7; Tallants i Procuradors: 6; Perits Agrònoms i Xofers: 5; Llumeners i Plomer: 4; Judicials, Tipògrafs, Rellotgers, Auxiliars sanitaris i Fumigadors: 3; Filosofia i Lletres, Aparelladors, Tintorers, Veterinaris, Gestors, Mecànics i Tallistes: 2; Perit Agrícola, Sastre, Fotògraf, *Ciencias*, Arquitecte, Perit Industrial, Pintor, Enginyer Industrial, Químic i Enginyer Agrònom: 1.

El potent sector representat per les classes mitjanes ve a explicar el desenvolupament que travessà aquest fragment social i que anava afiantçant-se des de finals de segle passat sustentat per l'acomodament dels sectors professionals liberals i l'assentament dels propietaris agraris mitjans, malgrat el retrocés econòmic que significaren els primers anys del franquisme.

La composició de la Falange no varià a penes pel que fa a l'any següent, únicament observem les següents variacions: l'apartat dedicat a jornalers apareix mesclat amb el d'agricultors, 218 en total, però només cinc d'aquestes persones constaven directament com a jornalers, pel que l'espai d'aquest ampli sector anomenat com a jornalers i agricultors es redueix. Encara i tot, les 212 persones restants no són exclusivament propietaris pel que podem deduir de la documentació. Llevat d'alguns, es desprèn que la majoria eren petits propietaris i una minoria de veritables jornalers. Així s'invalida la deducció que apareixia en les dades proporcionades per a 1943. Altres variacions consisteixen en l'aparició de 15 empleats, 14 guardes municipals, 12 guàrdies rurals, 4 agutzils i guardes jurats, rendistes i estudiants 3, guàrdia civil, exèrcit, perruquer i cobrador, 2; auxiliar, *deportista*, carter, *oficial notario*, assegurances, ràdio, corredor, guarnicioner, empresari, sagristà, carboner, ordinari, jardiner, invàlid, amb 1. Per altra banda, s'hi afegia un obrer de vila i un jubilat, desapareixent 2 tipògrafs i 2 fumigadors, a més que presentava 6 *ausentes*.¹³²⁵

El sector procedent de les *noves oposicions* que nodriren les administracions locals de persones afins alhora que es pagaven favors, fidelitats, etc. va fer créixer el nombre del sector terciari. Ex-captius, ex-combatents, mutilats, amics, familiars, clients, etc. alimentaren amb estómacs agraïts la Falange al temps que aportaven un cert aire de creixement pel que fa a l'augment dels afiliats al sector terciari, allunyant-se d'eixa manera de la tradicional concepció exclusivament rural de la Ribera Baixa.

En la relació s'inclouïen dades sobre la procedència ideològica i dedicació

¹³²⁵.- AHMS. Falange. Capsa C.

professional dels militants més importants, com ara els capitosts d'aleshores: Juan A. Meseguer Viñoles, antic cap local de la DRV, advocat i alcalde de la gestora suecana des de 1941;¹³²⁶ Juan Fuster, cap local de FET, tradicionalista; Arturo Lapuebla, delegat de propaganda i premsa, mestre nacional; José Rico Vidal, secretari del Sindicat arrosser, substituït per José María Campillo Meseguer, germà del vicesecretari de les joventuts catòliques de Sueca abans de la guerra; la cap local de la Secció Femenina, María Aparicio; cap local del SEU, Francisco García Ferrando, José Ferrando Ortells, president del Sindicat de Policia Rural de Sueca; Marcelino García Marqués, president del sindicat de regs; Mariano Marqués Ferrando, jutge municipal; Jaime García Beltrán, suplent; José Boronat Aracil, jutge de Primera Instància; Cándido Ortells Serrano,¹³²⁷ antic dirigent monàrquic liberal, advocat i fiscal de l'Ajuntament de Sueca; Fernando Albi Cholvi, secretari de l'Ajuntament.¹³²⁸

També s'acompanyaven informes d'altres alts militants, dels quals alguns portaven anotacions que connectaven el seu passat polític abans de la guerra per tal de dur endavant el procés purgatiu.¹³²⁹ Per exemple, com a provinents del Partit Monàrquic Conservador apareixien Miguel Lledó March, comerciant; José María Matoses Zamora, antic dirigent polític monàrquic conservador i també comerciant; Julio Llopis Llombart, propietari, *personalidad influyente* (sic); Antonio Carrasquer; Juan Silvestre Ferrer, altre dirigent, empleat. Del partit liberal: José Ortells Serrano, propietari (293 fanecades); Juan Serrano Pla, advocat; Juan Bautista Grau Bernalte, llaurador; Vicente García Viel; Juan Cabedo Barranca, antic dirigent, empleat. De la DRV: Pascual Beltrán Crespo, propietari (333 fanecades); Pascual Beltrán Crespo, propietari. Albista: Pedro Serrano Biguer, propietari. Del Casino Sueca: Juan Bautista Castells García. Del Círculo Conservador: Pedro Ventura Lapuebla Viel. Del Casino de la Villa: Salvador Marqués Ferrando. Del Círculo Recreativo: Enrique Fos Meseguer. Del Círculo Tradicionalista: Luis Matoses Sierra, Vicente Escrivá Blasco, propietari; José Martínez Ferri, llaurador. De l'Ateneu: Pedro Vidal Grau, des de 1934; Ramón García Puchol, propietari (139 fanecades). Altres components de l'èlit falangista eren: José Beltrán Burguera, llaurador (propietari) declarat com personalitat influent en Sueca, segons informes confidencials de l'alcaldia de Sueca datats en 1933 i que s'afegien; Juan Motilla Ortells, advocat, antic militant del PURA i jutge municipal i

¹³²⁶.- El seu germà, Jerónimo, seria president de la CAS en 1945 i 1946. CAS. LRA.

¹³²⁷.- El seu germà, José, seria president de la CAS entre 1942 i 1944. Idem.

¹³²⁸.- Idem.

¹³²⁹.- L'ordre de depuració va sortir al Boletín Oficial del Movimiento, núm. 190 i que es transmetí en octubre de 1943. S'adjuntaven impresos per triplicat, deixant sense validesa els carnets expedits fins aleshores, donat que *carecerán de validez para acreditar ... a todos los efectos tanto interiores del Partido como para las oposiciones, salvoconductos, etc.* AHMS. Falange. Capsa C. El qüestionari consistia en una declaració jurada que comprenia pràcticament el mateix abast del que s'havia confeccionat per a l'entrada de militància a l'any 39 i només es feia major incidència en l'actuació de l'interessat durant la guerra, donant major èmfasi al perill d'integritat física que havia patit l'interessat. AHMA. Llibre 28.

regidor, en 1933; i Lorenzo Almela Gilabert, antic president del Sindicat Policia Rural.

La depuració efectuada per FET comportà alguns ressentiments que es traduïren en alguna que altra baixa que s'afegí a les dels depurats. Per exemple, el secretari falangista suecà explicava la seua decepció mitjançant una carta enviada al cap comarcal, Miguel Mateu, *después de meditarlo bien a solas con mi conciencia, y después de repasar uno por uno los pasos seguidos en la tramitación de la renovación de la Gestora Municipal; he llegado a la conclusión de que no hay manera de armonizar mi manera de sentir el espíritu de la Falange con el rumbo que se le quiere dar al desenvolvimiento de la Política Local ...* Per aquesta persona les coses estaven clares: *desde la liberación estamos manejados por una camarilla de caciquillos y cuando me propusiste para el cargo de secretario te puse la condición de que tus decisiones habían de ser respetadas por la Superioridad y dijiste que tenías su beneplácito.* Però el quid de la qüestió radicava en què *hasta que te hiciste cargo de la Jefatura local ha sido juguete de individuos que descubiertamente se rebelan y hacen rebelar a los que les siguen y por lo que veo se quiere que las cosas continuen igual. Al jefe local se le impone una lista confeccionada por estos individuos a sus espaldas, que han hecho viajes a Valencia a caciquear ... y que sólo les interesa porque así pueden hacer prosélitos suyos, no falangistas ...*¹³³⁰

És a dir, malgrat la pompositat que rodejava la parafernàlia de FET i la seua parauleria, la realitat, a la postre, raïa en el control de l'organització per part dels cacics de torn. Una *camarilla*, en expressió del secretari, que es perpetuà al llarg del temps i que no tingué cap escrúpol a manipular la FET suecana, conservant les seues prerrogatives al llarg de les purgues i que significà el grup de pressió fonamental des del punt de vista polític local. El caciquisme desplegat per aquest grup -grans propietaris -sobretot- suportà tota l'evolució -per emprar un terme concret- política del règim i s'aferrà als càrrecs de l'organització fins ben entrats els anys seixanta, i tot gràcies a les relacions clientelistes que conformà o reconstruí després de la guerra.¹³³¹

¹³³⁰ .- AHMS. Falange. Capsa Z. 23 de desembre de 1943.

¹³³¹ .- Aquesta *camarilla* recolzava el seu poder en una parcelació de l'actuació de la vida pública, procurant no immiscuir-se els diversos grups en les tasques dels demás. Això no vol dir que les tensions, com hem vist i veurem, no existiren a FET, però la realitat és que aquest organigrama no es dinamitè mai. Un exemple aclaparador ho constituí la constitució de la Junta Municipal de Cullera per tal d'elaborar el cens de 1940, atenent a l'article 11 del decret de 4 de juny de 1940 i aparegut al BOP el 12 de juliol, sota la supervisió del comandant militar de pla terminia, el guàrdia civil Andrés Soler Mascarell, i d'importància capital per a les relacions amb la Diputació. AHMC. Capsa 600. 13 de juliol de 1940. La Junta, dirigida per Juan Guardiola Murillo, alcalde, antic membre de la DRV i ex-captiu; comptava com a vocals amb Luis Borja Colubi, farmacèutic, jutge municipal i antic membre de la DRV; Juan Belda Gómez, rector; Ernesto Melià Roig, comerciant, cap local de CNS i també antic membre de la DRV; i Pascual Vidal Marrtínez, delegat de la FET cullerensa, falangista nou nat. Idem. Aquest darrer va fer caure de la llista a Rogelio Melià Audivert, funcionari municipal, de manera que la Junta quedà constituïda sense cap participació de tècnics qualificats i, com no, sense cap garantia administrativa. Idem. Tal vegada, i donat la importància que tenia inflar el cens, els

El grup, que podem catalogar com a la barreja primigènia de reaccionaris locals que entenia FET com a l'estructura ideal de control polític-social, agrupava un equilibri entre les antigues forces conservadores que suportaren i aprofitaren les successives conjuntures anomenant-se aquestes pressions de la superioritat, refalangització, purgues internes, etc. A les altures de 1945, una inspecció provincial deixava ben a les clares les deficiències del F de J suecà, el que suposà una crítica furibunda contra el delegat local. Aquest es defenia alabant la qualitat de les seues milícies en detriment de la quantitat. Els capitosts suecans no menejaren un dit en favor del delegat de les joventuts.¹³³²

El pas del temps tampoc no va fer variar aquest organigrama. Si al llarg de la seua existència FET anà donant tombs pel que respecta al sentit socioprofessional de la seua militància, no podem dir el mateix de les autoritats locals: el 21 de març de 1951 es va reconstituir el Consell Local de FET,¹³³³ donant la següent composició: Arcadio Carbó Penella, practicant, tradicionalista i ex-captiu, *delegado de Excombatientes*, Antonio Gomar Agud, administrador de Correus i antic upetista, *delegado de Sindicatos*, Juan Segarra Ortells, gran propietari, dretà, falangista nou nat i ex-captiu, *delegado Excautivos*, Rafael Matoses Palacios, advocat provinent del F de J, *delegado del Frente de Juventudes* Elvira R. Ortí Benedito, d'antecedents catòlics i germana d'un antic membre destacat de la DRV, *delegada de la Sección Femenina*, Ricardo Granell Torregrosa, gran propietari sense antecedents polítics, per tant falangista *nou nat*, *delegado de Auxilio Social*, Pedro Vendrell Andrés, també falangista *nou nat*, *Secretario Local*, i Antonio Collantes Benedito, gran propietari rural, monàrquic, antic membre de Renovación Española i ex-captiu, *Tesorero Local*. Directament designats pel cap local: Francisco Segarra Falviá, gran propietari rural i falangista *nou nat*; Alfredo Granell Giner, metge, antic membre de Renovación Española i ex-combatent; Mariano Serrano Pla, advocat i monàrquic; José Lavernia Ferrando, del qual no hem trobat antecedents; Felipe García Sanchis, tampoc; Jesús Soldado Bisbal, agent d'assegurances, antic membre de la DRV i ex *divisionario azul* com a consellers regidors designats mitjançant votació secreta per la resta de membres del Consell Local per excedir el nombre de 6 militants regidors, com eren Hermelando Morera Boix, gran propietari rural i falangista *nou nat*; Agustín Marco Peris, gran propietari rural i tradicionalista; Juan Rico Vidal, de qui no sabem res; Miguel Hervás Pujol, advocat i antic membre de la DRV; Ricardo Merino Torres, carnisser, antic membre de DRV; i Juan Meseguer Viñoles, gran propietari, antic membre de la DRV i ex-captiu. En dates tan llunyanes de la fi de la guerra com

capitosts locals preferiren dur endavant el seu pla, desconfiant de la possible intervenció de personal qualificat per a la tasca a seguir, el que resultava prou innocent des del punt de vista formal donat que la immensa majoria dels secretaris dels ajuntaments, fidels a les *noves* concepcions, van manipular el cens de 1940.

¹³³².- AHMS. Falange. Capsa C. 2 d'octubre de 1945.

¹³³³.- L'anterior recomposició es va efectuar mitjançant ordre del 4 d'abril de 1949, però tan sols sabem que Jesús Soldado Bisbal, un agent d'assegurances, antic membre de la DRV i ex voluntari de la *División Azul*, va estar anomenat cap local de Milícies. Idem. Falange. Capsa Z.

era el 30 d'abril de 1955, es va cessar l'aleshores cap local, Juan Andrés Rodrigo Viel prenent possessió Manuel Serrano Pla, advocat monàrquic.¹³³⁴

5.9.- El personal polític municipal en els anys 50.

Aquesta distribució no variava massa de la que podem trobar a la resta de la província. Així, en 1951, el que hi havia professionalment als càrrecs municipals era el següent:

PERSONAL POLÍTIC MUNICIPAL . 1951								
ALCALDES								
PROFESSIÓ	NOMBRE	%	PROFESSIÓ	NOMBRE	%	PROFESSIÓ	NOMBRE	%
Agricultors	5165	578	Industrials	812	9	Propietaris	518	58
Productores	478	53	Comerciants	321	36	Mestres	283	31
No consta	248	27	Empleats	247	27	Metges	183	2
Advocats	157	17	Funcionaris	139	15	Militars	106	12
Farmacèutics	98	11	Ramaders	62	07	Veterinaris	55	06
Pèrits	35	04	Practicants	25	03	Altres	24	03
Enginyers i arquitectes	21	02	TOTAL	8.977	100			

Font: Arxiu General de l'Administració (AGA), SGM. Capsa 317.

Pel que fa a regidors:

PERSONAL POLÍTIC MUNICIPAL . 1951								
REGIDORS								
PROFESSIÓ	NOMBRE	%	PROFESSIÓ	NOMBRE	%	PROFESSIÓ	NOMBRE	%
Agricultors	33.316	616	Industrials	5.212	96	Productores	4868	9
Empleats	2.257	43	Propietaris	2.245	42	Comerciants	1994	38
Mestres	778	14	No consta	660	12	Funcionaris	574	1
Metges	512	09	Advocats	444	08	Ramaders	292	05
Farmacèutics	206	04	Pèrits	200	04	Altres	175	03
Militars	149	02	Titulats militians	75	01	Veterinaris	71	01
Enginyers i arquitectes	71	01	Practicants	65	01	TOTAL	54.164	100

Font: AGA, SGM. Capsa 321

Pel que fa a les afiliacions, també trobem una profunda semblança:

PERSONAL POLÍTIC MUNICIPAL . 1951								
ALCALDES								
FILIACIÓ	NOMBRE	%	FILIACIÓ	NOMBRE	%	FILIACIÓ	NOMBRE	%
	4.264	473		2.013	223	Falange	852	95
Apolítics			Dretans					
	601	67		573	64	Carlins	287	32
No consta			CEDA					
	165	18		114	13	Republicans	93	1
Regionalistes			Monàrquics					
	43	05		9005	100			
Esquerrans			TOTAL					

Font: AGA, SGM. Capsa 317.

Els regidors:

PERSONAL POLÍTIC MUNICIPAL . 1951								
REGIDORS								
FILIACIÓ	NOMBRE	%	FILIACIÓ	NOMBRE	%	FILIACIÓ	NOMBRE	%

¹³³⁴.- Idem. Falange. Capsa M. Militància.

Apolítics	24.774	45'8	Dretans	12.058	22'3	No consta	7697	14'1
CEDA	3.365	6'2	Falange	2.341	4'3	Carlins	1555	2'9
Esquerrans	788	1'5	Republicans	690	1'3	Monàrquics	687	1'3
Regionalistes	184	0'3	TOTAL	54.139	100			

AGA, SGM. Capsa 321

A banda de refrendar el tarannà agrari de l'Estat, i salvant les distàncies, el que es donà a la nostra comarca en aquest cas és prou semblant al comportament general. Les diferències de 28 alcaldes i 25 regidors als corresponents quadres poden explicar-se per diverses raons com ara dimissions, relleus, etc. encara que preferim pensar que es tracta d'un simple error a l'hora de confeccionar els llistats.

Veiem, per això, la remodelació de l'Ajuntament suecà en 1952:

NOU AJUNTAMENT DE SUECA. 1952				
NOM I COGNOMS	CÀRREC	PROFESSIÓ	PROCEDÈNCIA	MÈRITS
Juan Andrés Rodrigo Viel	Alcalde	Propietari	Liberal-monàrquic	No consta
Francisco Segarra Faviá	Primer Tinent d'Alcalde	Propietari	Falange	Excombatent
Manuel Serrano Pla	Segon Tinent d'Alcalde	Empleat	Idem	Vella Guàrdia
Vicente García Meseguer	Tercer Tinent d'Alcalde	Propietari		
José Ortells Serrano	Quart Tinent d'Alcalde	Idem	Liberal-monàrquic	Excaptiu
Juan Bautista Palacios Ramón	Regidor	Idem	Tradicionalista	
José Manuel Ortells Olmos	Idem	Idem	Front de Joventuts	
Juan Cebolla Borja	Idem	Idem	Tradicionalista	
José María Palacios Fos	Idem	Idem	DRV	
José Solá Lleró	Idem	Comerc	Falange	
José Simeón Castells	Idem	Propietari	Idem	Excombatent
Salvador Navaro Tatay	Idem	No consta	Front de Joventuts	
Juan Castells García	Idem	Propietari		Excombatent
José María Escrivá Ferragut	Idem	Advocat		
Félix Beltrán Martínez	Idem	Pèrit Mercantil	Tradicionalista	
Juan Francisco Martí Bernardo	Idem	Propietario	Falange	

Font: ADPV, A.3.1.11, Capsa 5. *Memoria Sueca*

Mentrestant, i seguint a la Ribera Baixa, de tots els personatges anteriorment citats, l'únic que va repetir en la remodelació de 1960 va ser Francisco Segarra Faviá, cap local del *Movimiento* aleshores, doncs des de 1957 FET havia passat al *Movimiento* (refrendat per la Llei de *Principios del Movimiento* de 17 de maig de 1958, el que feia que, tècnicament, l'Estat es transformà superposant l'eficàcia de l'Estat front el feixisme). La resta de candidats a formar el Consell Local del *Movimiento* foren José Maiques Marco, procedent del F de J. amb 48 vots; José Piera Perepérez, comerciant, antic membre de la DRV, amb 47 vots; Francisco Benedito Cariñena, propietari i tradicionalista, amb 46 vots; Francisco Camilleri Beltrán, propietari, falangista de la vella guàrdia, amb 41; Salvador Gil Pla, transportista procedent del F de J, també amb 41 vots; Francisco Carbonell Claret, propietari, monàrquic i ex-captiu, amb 32; Vicente Meseguer Marqués, empleat del Sindicat Arrosser, sense antecedents polítics, per tant falangista *nou nat*, amb 31; Vicente Miragall García, també falangista *nou nat*, amb 21; José Ribera Laporta, de qui no sabem res, amb 18; i Antonio Meseguer Carbonell, empleat de l'Ajuntament i vella guàrdia, amb 11.¹³³⁵ És a dir, malgrat que es tractava d'una renovació on els

¹³³⁵.- Idem. Falange. Capsa T. 24 de juny de 1960.

tradicionalistes perdien clarament pes específic, podem catalogar el nou Consell de continuista,

Observant la composició dels 128 afiliats que acudiren a l'elecció, podem treure més conclusions. De 16 no en sabem res. En canvi, trobem 46 falangistes *nou nats*, 24 procedents del F de J, 10 antics membres de la DRV, 8 tradicionalistes, 8 conservadors monàrquics, 5 monàrquics, 4 falangistes, 3 antics membres de Renovació Espanyola, 2 procedents de la UP i només 2 falangistes procedents de la *Vieja Guardia*. El que vol dir que els militants veritablement interessats a perpetuar el funcionament de la FET suecana no distaven massa, quant a distribució de forces es refereix, de la militància primerenca adquirida en 1939, el que significa que l'ideari polític, així mateix, tampoc no varià massa.

Pel que fa a la professió, dels 16 anomenats anteriorment tampoc sabem res. La resta: 37 propietaris, 13 jornalers, 6 comerciants, 4 mestres, empleats del Sindicat Arrosser i Empleats de l'Ajuntament, respectivament; 3 estudiants, guardes rurals i conserges, respectivament; 2 cobradors del llum, carboners, carnisers, llumeners, manyans, agents d'assegurances, bombers, agutzils municipals, funcionaris de l'Ajuntament i empleats, respectivament. Completaven la relació un propietari de magatzem d'adobs, el secretari del Sindicat Arrosser, un metge, un aparellador, un advocat, un comptable, un perruquer, un transportista, un fuster, un perit agrícola, un locutor, un industrial forner, un tintorer, un perit químic i un empleat de Banca. Pràcticament la mateixa relació de vint anys enrere. Com a antecedents de la guerra només trobem 4 ex-captius, 2 ex-divisionaris i un ex-combatent.

La suposada transformació de FET no va efectuar-se al llarg del temps, i si biològicament anà desapareixent part del conglomerat anterior, sobretot tradicionalistes, les relacions seguien sent les mateixes: una reunió del més reaccionari que prengué la decisió de perpetuar-se en el poder local -emparats pel poder estatal, o al menys des del provincial- des de 1939, i que mai no dubtà a agenollar-se davant la superioritat, connectada amb el més ranci del caciquisme local, integrat o no en la FET suecana; i que suposava la burocratització més absoluta del partit. Per tal de veure-ho, acudim al següent quadre de la procedència dels militants en 1957, darrer any que trobem en la documentació amb les seues dades:

ANTECEDENT	NOMBRE	ANTECEDENT	NOMBRE	ANTECEDENT	NOMBRE
Cap	209	No consta	112	Monàrquics	106 ¹³³⁶
Tradicionalistes	57	Front de Joventuts	46	DRV	31
FET	20	Unión Patriótica	13	FR-PIURA	3
Renovación Española	3 ¹³³⁷	Socialistes	1		

Font: Elaboració pròpia a partir de la Capsa C.

A les altures de 1957, encara constava com a mèrit l'aconseguit durant la

¹³³⁶.- Hi ha inclòs un antic membre de Renovación Española.

¹³³⁷.- Un d'ells amb doble militància en FET abans guerra.

guerra:

MÉRIT	NOMBRE	MÉRIT	NOMBRE
Ex-captius	33	Ex-combatents	25
Vella Guàrdia	8	Mutilats	6
Ex-División Azul	5		

Font: Idem.

Per completar els quadres anteriors, veiem les professions d'aquestes persones: funcionaris i empleats en organismes oficials, 80 (12-68); jornalers, 77; grans i mitjans propietaris, 68; petits propietaris, 53; comerciants, 36; metges, 15; advocats, industrials i mestres, 10; empleats, 8; empleats, 8; carnisers, 7; farmacèutics, 6; obrers de vila, perits agrícoles, fusters i estudiants, 5; procurador judicial, 4; agents d'assegurances, llumeners, rellotgers, xofers, capatassos i aparelladors d'obres, 3; professors mercantils, tipògrafs, comptables, perruquers, obrers, forners i practicants, 2; radiotècnic, administrador, enginyer agrònom, sastre, representant, cartògraf, tallista, perit mercantil, perit industrial, pintor, ferroviari, locutor, gestor, tècnic industrial, veterinari, horticultor, agent judicial, topògraf i impedit, 1. Com podem veure, l'immobilisme fou la constant de la militància suecana.¹³³⁸

Atenent al nombre de veritables falangistes podem asseverar l'anterior. Però també ho prova el nombre de persones que rebien aliment de la seua militància de FET, independentment de la seua intencionalitat o sinceritat política. Però, què pensar dels jornalers que continuaven militant en FET?, què dir del nombre significatiu de professions connectades amb el poder local? Només constatar l'existència d'estòmacs agraïts i/o la constatació, una vegada més, del caciquisme a les relacions locals. Del contrari, així mateix, què pensar de la resta de la militància que no acudia a les reunions o a actes tan importants com ara la constitució d'un nou consell local al qual, a més, tenien dret a votar diversos candidats malgrat que tot quedara després -o, millor dit, abans- en paper mullat?

Encara més, el 5 de novembre de 1966 -quasi trenta anys després de conformar-se el partit únic a Sueca-, tornà a recompondre's el Consell Local del *Movimiento*, el darrer que arreplega la nostra documentació, i no apareix amb els vots aconseguits pels candidats ni la quantitat de militants que van prendre part en l'elecció. De tota manera, sortí elegit novament com a cap local Francisco Segarra Fabiá. Com a delegats només repetien José Riera Perepérez i José Maiques Marco. Tornava Rafael Matoses Palacios. La resta: Daniel Catalá Balbastre, empleat del Sindicat de Policia Rural, falangista *nou nat* i ex voluntari a la *División Azul*; Amadeo Piera Perepérez, comerciant i falangista; Daniel Ros Martínez, falangista *nou nat*; Juan Francisco Martí Bernardo, propietari i també falangista *nou nat*; José María

¹³³⁸.- La qual cosa tampoc deu torbar-nos. Recordem que el partit únic no era un lloc de deliberació. No debades només es va celebrar un únic congrés de FET. Va ser a l'*Estadio Chamartín*, de Madrid -com no- a l'octubre de 1953 i van reunir-se uns 150.000 falangistes.

Palacios Fos, propietari i antic membre de la DRV; Herminio Fernández Fernández, agent d'assegurances i procedent del F de J; José Solá Lledó, propietari d'un magatzem d'adobs i falangista *nou nat*; Amparo Castells i Josefa Boronat, ambdues procedents de les joventuts de la Secció Femenina.¹³³⁹

L'anterior parla de l'enquistament que patí la FET suecana, almenys pel que fa a nivell de renovacions de càrrecs i procedència de l'aristocràcia política. D'altra banda, la desídia d'un ampli sector de la militància davant el seu escàs pes polític, l'absoluta burocratització de FET i, emprant paraules dels propis capitosts del règim: *la falta de ambiente*, eufemisme emprat pels franquistes a l'hora d'avaluar la seua penetració en la societat, la desmotivació i l'esgotament del partit únic, fossilitzaren un ampli ventall de la societat que, si bé no quedà entusiasmada amb el triomf de l'aliança reaccionària en 1939, almenys respirà per la fi de la guerra. Però després de la *victoria* va ser incapaç d'integrar-la dintre del seu esquema polític doncs les propostes del règim no eren altres que la imposició social, econòmica i administrativa d'un reduït nucli privilegiat, que se sustentava en un altre agraït. La por, la brutalitat, el paternalisme, l'amenaça, etc. foren els elements dissuasors del règim per tal d'arrelar-se, i ací jugà un paper fonamental l'immobilisme de FET i, com no, la seua profunda burocratització.

Vegeu: el nou consell elegit el 5 de novembre de 1966 va ser incapaç de subsanar les deficiències que presentava l'organització pel que feia a la representació del terç familiar donat que un dels candidats no es trobava inscrit al cens. A més, altres dos candidats retiraren la seua candidatura, quedant aquesta reduïda als quatre candidats corresponents a les respectives vacants, per la qual cosa la FET suecana no va tenir més remei que proclamar les candidatures presentades.¹³⁴⁰ El millor radicava en la lectura de la circular núm. 417 del cap provincial de FET, relativa al terç d'entitats, fent constar que, en no existir al terme entitats d'aqueixa classe, s'havia de fer una proposta de nou persones per tal de celebrar l'elecció per aquell terç.¹³⁴¹ Això resultava prou difícil tenint en compte l'apuntat per al terç de representació familiar.

5.10.- *Una constatació institucional: l'immobilisme*

El mateix es pot dir de la successió d'alcaldes, regidors i membres dels distints organismes de la resta de la comarca, encara que sols trobem força tradicionalista a Albalat. Almussafes, Cullera i Sollana presentaven més connexió amb els monàrquics i la DRV, sense menysprear la presència de Renovació Espanyola. A Almussafes i Sollana primer en la seua versió de Dreta Regional

¹³³⁹.- Idem. Capsa T. 5 de novembre de 1966.

¹³⁴⁰.- Idem.

¹³⁴¹.- Idem.

Agrària, però, en definitiva, el transcurs del temps no va fer més que afirmar l'exposat fins ara: les forces que més es destacaren durant la República per retallar els avanços socials quedaren personificades en els seus antics membres, que coparen pràcticament els llocs de poder local. Així, la corporació sollanenca comptava, en 1949, amb majoria de grans propietaris rurals, com ara l'alcalde, Enrique Ibor, i els regidors José Magraner, Manuel Cortés i Miguel Martínez. I encara que no podem afirmar rotundament que aquestes persones quedaren alienes a les pretensions falangistes, el cert és que poques vegades van ser receptives al seu missatge. Així, per exemple, l'única vegada que en el llibre d'actes es fa referència a aspectes relacionats amb la guerra civil, un dels eterns pretextos que emprà el partit únic per a mantenir la seua dominació, va ser el 19 d'octubre de 1956, quan es discutí sobre *el aniversario de los caídos*, dient que *se acerca el día y hay que comprar una corona para el monumento que perpetúa su memoria*.¹³⁴²

Un cas semblant es donava a Almussafes, on l'oligarquia agrària i la classe política venien a fondre's al si de FET, des de l'autodenominat *Comité de Falange d'Almussafes* que va prendre l'Ajuntament el 29 de març de 1939, fins 10 anys després, sent l'alcalde i cap local de FET Francisco Grau Llinares, o el seu successor durant la dècada dels 50, Enrique Duart Tudela, els poders locals responien a FET, però la composició dels seus membres distava prou del discurs falangista, apropant-se més a un *remembrement* del reaccionarisme més ranci que altra cosa.

També podríem afirmar el mateix per al cas de Cullera, on la DRV aglutinà el més selecte del conservadorisme local,¹³⁴³ i encara que a meitat dels anys 40 s'intentà una profunda falangització en la persona de Ribera, el cert és que l'aventura no durà més enllà del període 1944-48. Abans, durant i després, l'oligarquia agrària, la *rizocràcia* cullerenga, va ser la veritable detentadora del poder local. Alcaldes com ara Leandro Mas, des de 1951, després d'haver substituït Enrique Serra Diego, no trencaren la regla. Ans al contrari: si des dels inicis de la Restauració un reduït nucli de persones i famílies dominava la gran propietat, també ho feia en els poders locals,¹³⁴⁴ una situació que continuà al llarg dels primers vint anys de segle malgrat l'empenta republicana a la població¹³⁴⁵ i que es reprendria després de la guerra civil. De fet, malgrat els canvis de govern a l'Estat, aquests no es reflectiren mai en la composició dels consistoris riberencs.

És a dir, parlant dels poders locals personificats en el partit únic, ens trobem davant d'una veritable cornucòpia antirevolucionària que no era més que l'extrapolació de les forces reaccionàries d'avantguerra on l'element falangista no

¹³⁴².- AMS. LRAAP. 1956. ss nº/f.

¹³⁴³.- Vegeu TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 46 i ss.

¹³⁴⁴.- Vegeu SILVESTRE DIAGO, R. "Cullera, 1875-1910. La consolidació del caciquisme". En *Cullera*, nº5. En premsa.

¹³⁴⁵.- TORRES FABRA, R. C. "Cullera: esquerra..." op. cit.

significava més que una diminuta part emprada per homogeneitzar el seu camp d'acció. Vicente Escribá, un membre de la Falange provincial, durant una parada falangista celebrada a l'ermita de Sant Isidre, es dirigí als assistents, suposadament jornalers en la seua majoria, amb els següents termes: *vosotros, eternamente explotados por todos los dirigentes liberales y marxistas (...) para emcumbrarse en los escaños parlamentarios y abandonaros después a vuestros problemas (...)*, pretenia presentar les virtuts del nacionalsindicalisme plasmat pel sindicat vertical com a superadores de les misèries del caciquisme i les pretensions revolucionàries per al camperolat donat *que Vamos de nuevo hoy a la conquista del Imperio por el Campo por aquellas milicias campesinas que un día forjó nuestro gran cardenal Cisneros (...). ¡Atención al surco, campesinos! Cada cual en su puesto (...) para cumplir como buenos en el puesto que España y la revolución nacionalsocialista os señala.*¹³⁴⁶

5.11.- L'interclassisme de FET

FET intentà aportar al *Nuevo Estado* forjat durant la guerra civil un paper receptor de la major representativitat social per a legitimar al propi règim. En aquest decidit intent totalitzador, els falangistes desenvoluparen una línia d'actuació interclassista que pretenia atraure tot tipus de categories professionals.¹³⁴⁷ Així, a 3 d'octubre de 1939, s'havien presentat més de mil sol·licituds d'admissió a la Falange. 54 eren els militants inicials,¹³⁴⁸ malgrat que quedaven 468 sol·licituds pendents d'aprovació, i 975 pendents d'informació.¹³⁴⁹ De tota manera, a les darreries de 1939, la xifra de militants havia ascendit a 235 persones.¹³⁵⁰ Si tenim en compte que la població total del municipi suecà era de 19.705 ànimes, com afirmava el cap local de Sueca, el saldo de sol·licituds arribava quasi al 8'8% de la població suecana. Per tal d'observar els intents interclassistes de la Falange veiem l'extracte ocupacional dels 235 militants suecans:

SECTOR	TOTAL	SECTOR	TOTAL
--------	-------	--------	-------

¹³⁴⁶.- Las Provincias, 9 de juliol de 1939. La verborrea era similar a tot arreu. CENARRO, A. "Poder polític i discurs espanyolista a Aragó (1936-1949)". En *L'Avenc*, nº 197, novembre 1995. Barcelona, 1995. pp. 25-32. També allí va donar-se el conflicte de poder entre les diverses tendències reaccionàries. L'anterior queda refrendat per SANCHEZ BRUN, G. "El mensaje político de los gobernadores civiles turolenses (1936-1961)". En *II Encuentro...* op. cit. pp. 205-213.

¹³⁴⁷.- No obstant, cal apuntar que els aspirants a militants eren objecte d'un exhaustiu examen. Els informes sobre aquestes persones eren continus. AHMS. Falange. Capsa M. Militància.

¹³⁴⁸.- A Cullera, mitjançant un ban aparegut el 18 d'abril de 1939, s'havia ordenat *a todos los que hasta la fecha se hayan inscritos (sic) en la Falange Española Tradicionalista y de las JONS que se presenten esta noche a las 9 en el local de las milicias sin excusa (sic) alguna.* AHMC. Llibre 941.

¹³⁴⁹.- AHMS. Falange. Capsa O. Militància.

¹³⁵⁰.- Idem.

PRIMARI	68	SECUNDARI	17
TERCIARI	143	ESTUDIANTS	5
NO CONSTA	2	TOTAL	235

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHMS. Falange. Capsa M. Militància.

El sector més nombrós correspon al terciari i, dintre d'aquest, observem una preponderància dels assalariats amb un bon grapat de persones dependents de la funció pública.¹³⁵¹ En canvi, el sector secundari ofereix una aportació escassa si atenem als seus 17 representants, debilitat corresponent a la pròpia característica agrícola de la comarca alimentada per la tradició sindical del sector.¹³⁵² Així sorprèn que el primari no siga el sector més representat,¹³⁵³ però cal assenyalar que l'atractiu per als propietaris, sobretot dels grans, que significava la Falange restava mitigat per les garanties que aquesta oferia: lliures de l'amenaça revolucionària i amb un proletariat prostrat, els propietaris no necessitaven perdre temps per tal d'organitzar-se. FET acomplia, i amb eficàcia, aquesta funció. Paradoxalment, significaren un grup de pressió força potent, sobretot per la connexió amb els antics cacics -encara que molts d'ells ho havien estat- i els mandataris locals.

Es pot veure millor que el partit únic pretenia una veritable assimilació social repassant els 447 militants en 1940 sense renegar per això a la supeditació de classe. Però la desorganització continuava sent la característica fonamental de la FET suecana donat que, davant les pressions de l'organització local per tal de fer créixer el partit únic a la ciutat, les cauteles de la Jefatura Provincial per realitzar una veritable selecció portaven a investigacions sobre els sol·licitants que moltes vegades s'allargaven excessivament en el temps. Així, el 7 de gener de 1940, la FET de Sueca enviava una queixa dient que *se manden hojas de alistamiento de camaradas pues con fecha 23 de septiembre último te remití 63 hojas de alistamiento sin que hasta el presente se haya recibido un solo carnet correspondiente a tales hojas.*¹³⁵⁴

La demanda es repetia el 7 de març següent.¹³⁵⁵ Tal vegada aquest retard

¹³⁵¹.- Els 144 representants estan desglossats així: Empleats: 48; Dependents: 27; Comerç: 10; Xofer i Mestre: 4; Oficial administratiu i Escrivent: 3; Estanquer, Administració, Ordinari, Sagristà, Perit Agrícola, Industrials i Cambrer: 2; Oficial jutjat, Oficial telègrafs, Agutzil, Comptable, Practicant, Advocat, Representant, Conserge, Farmacèutic, Funcionari municipal i Operador: 1. Idem.

¹³⁵².- Vegeu CALZADO ALDARIA, A. i ROSELLO PEREZ, M. "Las condiciones laborales de los obreros agrícolas del arroz durante la II República. El caso de Sueca .En *II Jornades d'estudis de Cullera*. op. cit. pp. 213-231. 7 i mig. Benicull, 19968 Les professions són: Tallista, Perruquer, i Forner: 3; Obrer de vila i Tipògraf: 2; Fuster, Tintorer, Rellotger i Ferroviari: 1.

¹³⁵³.- L'auradors: 44; Agricultors: 13; Camperol: 5; Propietari: 2; Pastor, Exportador de fruites, Jornalier i Corredor de finques: 1. Noteu el gratuït de la majoria de les expressions anteriors.

¹³⁵⁴.- AHMS. Falange. Capsa A. Oficis Sortida Jefatura Local de FET. 1939-1964.

¹³⁵⁵.- Idem.

venia determinat per la constant vigilància del règim, és a dir, no seria descabellat pensar que, abans d'atorgar el corresponent carnet, les autoritats falangistes es prengueren el temps necessari per tal de comprovar informes, recollir més informació, etc. Veiem els militants de 1940:

PROFESSIÓ	NOMBRE	PROFESSIÓ	NOMBRE	PROFESSIÓ	NOMBRE
Agricultors ¹³⁵⁶	226	Empleats	75	Artesans	51
Professions liberals	37	Jornalers	26	Comerçants	25
Industrials	9	Altres	9	Altres Sector Primari	5
Estudiants	4	Mestres	4	Forces Ordre Públic	1

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHMS. Falange. Capsa M. Militància.¹³⁵⁷

Si bé per regla general no s'especificava la tinença de terra en les sol·licituds, la primacia del sector primari, òbvia en una comarca predominantment agrícola, corresponia a llauradors. En aquest sector se situaven empleats qualificats (escriptors, dependents, etc.) i l'ampla gamma d'activitats artesanals, ressenyant la importància dels titulats universitaris (37 en total). El desdeny a la gran massa d'obriers agrícoles (tan sols 26 afiliats) demostra que el pretès projecte totalitzador de FET, intentant englobar les distintes classes socials suecanes, va rebre la indiferència com a resposta.

La seua intervenció en la repressió, la personificació del partit amb el bàndol vencedor i la seua política provocaren aquest baix nombre de peticions, encara que, com veurem, aquesta actitud anà canviant amb el temps quan la postura del proletariat agrari demostrava que s'havien acabat les aspiracions revolucionàries sota la custòdia dels vencedors. Tot i això, l'evolució de la militància continua parlant del concepte elitista de FET. Durant 1939 es comptabilitzaren 1.128 peticions d'ingrés. Però fins l'11 de juliol de 1963, el nombre total de sol·licituds no passà de 1.408.¹³⁵⁸ No es pot dir que el nombre de noves inscripcions no caminara paral·lel als primers moments de la *victoria*.

Els avantatges que es derivaven de la militància en la Falange constituïen un reclam per a totes aquelles persones que podien beneficiar-se professionalment o políticament del seu carnet, com afirmava Rafael Matoses: *no privó para nada el tener carnet, que hubiera podido ser un aliciente, creyendo que el carnet iba a suponer unas prebendas en cualquier orden de la vida (...). No quiero decir con esto*

¹³⁵⁶.- També apareixen com a llauradors. En realitat es tracta de propietaris de tot tipus.

¹³⁵⁷.- En una altra comunicació obtenim les següents ocupacions: Llauradors: 216; Emprats: 46; Jornalers: 26; Comerç: 25; Xofers: 10; Advocats i Metges: 7; Mestres i Obrers de Vila: 6; Industrials, Emprats de Banca i Perit Mercantil: 5; Estudiants, Rellotgers, Moliners, Escriptors i Mecànics: 4; Comptables, Aparelladors, Pintors, Ebenista, Tintorers, Fusters i Forners: 3; Farmacèutics, Sastres, Perit Agrícola, Platers, Sagristans, Tallistes, Tipògrafs i Llumers: 2; Llicenciat en Filosofia i Lletres, Tècnic Industrial, Jutge de Primera Instància, Telegrafista, Manyà, Fotògraf, Químic, Perruquer, Arquitecte, Impressor, Safaretger, Enginyer Agrònom, Dentista, Llauner, Confter, Ferrer, Procurador, Cafeter, Fumigador, Pió, Agutzil, Somberrer, Administratiu Correus, Òptic, Guarnicioner i Tallant: 1. Idem.

¹³⁵⁸.- Idem. Falange. Capsa Z.

*que algunas pequeñas influencias de los más adictos sí las tuvieran, pero por norma no se produjo (...).*¹³⁵⁹ En efecte, les forces conservadores suecanes, representades pel sector més reaccionari de la població, foren les que emmanillaren des del principi el partit, emparats per les autoritats provincials. La resta de la militància tan sols significava un adossat que restava en la reserva per tal de ser emprat en les grans demostracions massives del règim.

5.12.- *L'estructura de la militància*

Aquest aspecte de privilegis limitats portà a l'estancament de la militància que, si bé es mantingué estable, també comprovà com alguns abandonaven l'organització -per purgues, falta de pagament, etc.- per a ser reemplaçats per altres que cercaven provar fortuna en FET, sense oblidar les altes, els trasllats de militants i els adherits. Veiem el que diu la *Sección de alistamiento* corresponent a 1940:

¹³⁵⁹ .- LAGO, A. afirma que, a la província de Sevilla al principi de la guerra, *Ni los que se afiliaban a Falange eludían el frente, ni FE sirvió tan sólo como paraguas protector a unas massas temerosas de ser confundidas con la izquierda.* op. cit. pp. 30-32.

MES	ALTES	BAXES	TIPUS	CATEGORIA
Febrer	0	2	Voluntàries	Adherits
Març	1	13	Idem	Idem
Abril	1	1	Idem	Militant
Juny	0	1	Idem	Idem
Juliol	0	2	Voluntària Expulsió	Adherit Militant
Agost	2	0	Voluntàries	Militants
Setembre	1	0	Idem	Idem
Novembre	0	2	Idem	Adherits
Desembre	2	1	Idem	Militant

Font: AHMS. Falange. Capsa M. Militància.

La mateixa tònica es donaria amb el pas del temps. Per a 1950 tenim dos baixes per trasllat en setembre.¹³⁶⁰ En 1951, el moviment fou el següent:

MES	ALTES	BAXES	TIPUS	CATEGORIA
Gener	0	2	Voluntàries	Adherit Militant
Febrer	2	1	Idem	Militant
Març	3	3	Idem	Militants
Abril	0	1	Idem	Idem
Maig	5	0	Voluntàries	Militants
Juny	17 ¹³⁶¹	0	Voluntàries	Adherits
Juliol	6	1	Trasllat	Militants
Agost	0	2	Idem	Militants
Novembre	0	1	Voluntària	Militant
Desembre	0	0	-	-

Font: AHMS. Falange. Capsa M. Militància.

L'altre any del qual tenim referències de moviment de membres de la Falange és 1952:

¹³⁶⁰.- Idem. Falange. Capsa T.

¹³⁶¹.- Es tracta d'adherits que passaren a militants.

MES	ALTES	BAIXES	TIPUS	CATEGORIA
Febrer	3	3	Trasllat	Militants
Abril	0	2	Voluntàries	Idem

Font: AHMS. Falange. Capsa M. Militància.

Aquestes relacions contrasten amb unes comunicacions del 2 de gener de 1942, que indiquen tres llistes de baixes de 15, 99 i 122 militants respectivament per no pagar les quotes corresponents.¹³⁶² L'aparent contradicció quedaria aclarida si suposem que aquestes persones farien efectiu el seu deute amb l'organització, però no podem assegurar-ho, donat que només consta una sol·licitud, datada el 13 de desembre de 1947, en la qual 22 antics militants demanaven el seu reingrés.¹³⁶³

Els vencedors van treure profit a la seua victòria i pogueren accedir a les prebendes del règim, tal com va ocórrer amb la concessió de 84 habitatges per a jornalers agrícoles a Sueca, població on s'atorgà preferència, i per aquest ordre, a: (...) *caballeros mutilados de guerra, excombatientes en las filas nacionales, los cautivos por Dios y por la Patria. En igualdad de condiciones, la adjudicación se hará atendiendo al mayor porcentaje de inutilidad o mayor tiempo de permanencia en filas o en la prisión. Si no se adjudican todas, habrá un sorteo (...)*. A la vegada, es donava la coincidència que les terres expropiades pertanyien enterament a la família Carrasquer.¹³⁶⁴ Les recompenses i premis socio-professionals que conferia l'adscripció eren una porció més que utilitzà la Falange per tal de donar la sensació que la camisa falangista atorgava participació en el poder i prebendes de tot tipus, encara que, de vegades, aquestes eren més honorífiques que materials. Tornarem sobre el fenomen de les vivendes protegides a nivell comarcal. Però cal incidir en el fet que els vencedors intentaren explotar la seua victòria des del punt de vista d'aconseguir un futur més estable. D'ací l'allau de mutilats i ex-combatents que demanaren un lloc de treball als ajuntaments, per exemple, o les demandes de llocs al mercat municipal a totes les poblacions, amb l'amiguisme i el clientelisme que comportaren.

La Falange burocratitzada i submissa posterior a la contesa mundial no guardava una correlació de sectors professionals amb el Partit enllumenat en 1939 i l'impuls de (...) *ir a la conquista del Estado (...)* s'havia convertit en una mera repetició protocol·lària. Així, la relació d'afiliats a Falange Tradicionalista, prenent com a referència la seua qualitat professional, ens ofereix aquesta estadística connectada amb la burocratització:

PROFESSIÓ	NOMBRE	PROFESSIÓ	NOMBRE	PROFESSIÓ	NOMBRE
Agricultor/laurador	214	Liberals/funcionari	82	Empleats	66

¹³⁶².- Idem.

¹³⁶³.- Idem. Capsa C. De tota manera, la data d'alta que apareix compren els anys de 1940 i 1941.

¹³⁶⁴.- Idem. LAAP del 4-4-39 al 19-12-40. 8-5-1939.

Artisans	51	Altres	35	Forces de seguretat	34
Comerçants	33	Industrials	15	Mestres	14
Jornalers	5	Estudiants	3	Altres primari	3
Propietaris	1	TOTAL	558		

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'AHMS. Falange. Capsa O. Militància. Any 1944.

Dintre de l'apartat d'*Altres* hem englobat moltes distintes categories com *invàlid, absent, esportista, ràdio, etc.* La diversificació d'ocupacions respecte de l'estructuració de Falange en 1940 observava una tendència manifesta per englobar la pràctica totalitat d'oficis i d'ocupacions. Aquesta situació pretenia ser la culminació victoriosa del projecte interclassista i integrador de FET. És a dir, abastar i controlar la societat. Per contra, d'una anàlisi detallada del quadre anterior es desprenen conseqüències distintes. Els militants o adherits a FET corresponien a grups socio-professionals lligats ben directament a qualsevol branca de l'esfera estatal, tals com forces de seguretat, educadors, funcionaris municipals; o bé a grups professionals sorgits de la Universitat, és a dir, sectors que es beneficiaven en la seua professió o en el seu ascens social de la maquinària burocràtica falangista gràcies a la pertinença al Partit.

Els quadres mitjans, com dependents, oficinistes, etc. també ocupaven un segment determinant de la militància falangista, sent el sector primari i, en concret, la nombrosa població assalariada els menys receptius al missatge de Falange, cosa que imprimia el tarannà tecnocràtic i de *cursum honorum* que desenvolupà un partit cada vegada més alcaigut fins la mort del general Franco.

L'empantanament de la militància falangista no sols fou provocat per la derrota nazi-feixista sinó que hi convergiren altres factors de pes. Si bé els entrevistats que ocuparen càrrecs en l'organigrama de Falange ens referiren que (...) *en la decadencia influyó el resultado final de la II Guerra Mundial (...)*, malgrat que resulta innegable l'impacte de la derrota militar feixista,¹³⁶⁵ l'evolució de la militància en el partit no reflecteix aquesta asseveració:

ANY	MILITANT/ ADHERIT	SIMPATITZANTS	ANY	MILITANT/ADHERIT	SIMPATITZANTS
1947	493	118	1948	507	185
1949	531	102	1950	520	No consta
1951	516	N/C	1952	538	No consta
1953	539	N/C	1960	528	No consta

Font: Idem.

Comparem-ho amb una altra zona de l'Estat, com ara alguns pobles tarragonins, per tal de veure si els nivells de militància tenien la correlació apuntada:

¹³⁶⁵.- RUIZ CARNICER, M. A. "El aparato... op. cit. Afirma que els canvis afectaren només els que estaven més representatius de la Falange original de preguerra i no tant la resta. Per aquelles dates la mediocritat en que havia caigut FET comportava que davant la crisi es formularen repetides cridades a la unitat entorn al *Caudillo*, però FET anà cedint el pas als catòlics, una peculiaritat del feixisme espanyol. Malgrat l'autoengany els falangistes van estar sempre a primera fila en les tasques de consolidació d'un règim franquista del que necessitava per tal de sobreviure no sols materialment sinó també com a organització política.

AFILIACIÓ A FET-IONS EN ALGUNES LOCALITATS DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA. 1948					
LOCALITAT	HABITANTS	AFILIATS FET	AFILIATES SE	FALANGES JUVENILS	% POBLACIÓ
Ampostà	8.739	522	183	35	8'46
Cambrils	3.943	314	29	27	9'4
La Sènia	3.254	243	132	0	11'52
Flix	3.466	339	170	42	15'9
Gandesa	2.900	260	115	41	14'34
Montblanch	4.810	571	151	44	15'92
Montroig	2.383	352	96	27	19'93
Reus	31.235	2.119	434	86	8'44
La Selva	2.877	231	41	44	11
Tarragona	34.167	1.750	595	409	8
Torredembarra	2.371	243	67	65	15'8
Ulldecona	5.531	279	44	54	6'8
Valls	11.124	919	219	113	11'3
El Vendrell	4.467	278	83	75	9'76
TOTAL	121.267	13.620	2.359	1.062	14

Font: Elaboració pròpia a partir de DUCH PLANA, M. *Reus sota el primer franquisme. 1939-1957*. Associació d'Estudis Reusencs. Reus, 1996. p. 157.

Els nivells d'afiliació són altíssims. Tal vegada la raó la trobem en el moment de conquesta, que va deixar temps per adequar la població a la nova situació, al contrari de la Ribera Baixa, tenint en compte el que significava estar en FET, ja no pels favors directes sinó per la tranquil·litat. Amb tot, adoneu-vos que els grans percentatges d'afiliació corresponen a Mont-roig, Montblanch, Flix, Torredembarra, Gandesa, etc. per no fer-nos exhaustius. Els seus alts nivells contrasten amb la dimensió de la població —entre 4.810 i 2.371 habitants— el que ens fa pensar que la majoria dels afiliats ho van ser per a restar resguardats i, sobretot, per no perdre els lligams clientelistes amb els cacics.

A la Ribera Baixa aquest comportament va ser menys intens i, després del procés purgatiu iniciat en 1941¹³⁶⁶ i acabat en octubre de 1945,¹³⁶⁷ es produeix l'apertura de noves admissions. Però aquestes ja no procedien de l'àmbit de la societat civil que devia enquadrar i mobilitzar la Falange, sinó de la pròpia dinàmica interna del partit. És a dir, des de la categoria de *simpatitzant*, *adherit* de FET, trasllats de domicili, etc., es passava a ser *militant*. D'aquesta manera, el nombre

¹³⁶⁶.- En *Levante*, 18 d'abril de 1943, Franco assegurava des de Sevilla *que ningún español indigno permanecerá en nuestro movimiento*. Idem.

¹³⁶⁷.- Per al paper de les purgues internes en un Partit Únic cfr. ARENDT, H. *Los orígenes del totalitarismo*. Madrid, 1974. El procés de depuració resulta difícil de seguir a la comarca. Encara així hem trobat els següents casos a Cullera: Enrique Grau Vallet, que apareix com a *derechista*, va ser expulsat. Sobre el famós Francisco Yagüe Mascuñán, cap local entre l'1 d'abril de 1943 i el 6 d'abril de 1943, es van realitzar almenys cinc informes sobre la seua persona. José Villalonga Albiach, que havia militat al Partit Conservador i considerat *afecto*, va estar apartat per la raó que *pero vive separado de su esposa*. Vicente Orengo Orengo, membre de la Federació Regional d'Estudiants Catòlics també anà al carrer el 31 d'agost de 1942. El 22 de gener de 1944 ocorri el mateix amb un membre de la CNS il·legible pertanyent al F de J. El mateix dia abandonaren la Falange Francisco Pérez Llopis, *apolítico*, altres dos membres de F de J il·legibles, altre apolític il·legible i Vicente Catalá Rubio, també *apolític*. AHMC. Capses 795 i 796. Per a Sueca només ens consta Filiberto García Hurtado, administrador de Correus, qui havia publicat durant la guerra un article *doctrinal de propaganda marxista en el semanario local <Pueblo Libre>*. A més es descobrí també que havia estat membre de la CNT *durante la dominación marxista* i s'havia mimetitzat a falangista. AHMS. Negociat Central. 1. 1943. 4 d'agost de 1943.

total de militants no descendí mai a menys de 500. Per citar un exemple, durant 1951, de les 36 altes registrades, nou procedien del Front de Joventuts, tres passaven a ser *militants* i la resta pertanyia a la categoria d'*adherit*. L'única elevació sensible en la militància es produí en el bienni 1947-1949, anys en els quals el bloqueig internacional contra el règim va suposar una major amenaça, tal i com es desprèn d'un acte celebrat al saló del partit on es feia constar en l'acta que *asistieron muchos no afiliados*¹³⁶⁸ celebrat amb l'objecte de preparar les manifestacions que recorrerien els carrers de Cullera i Sueca amb l'eslògan de *¡Franco sí, comunismo no!*, en 1946¹³⁶⁹ com a repulsa de les amenaces de l'ONU respecte al *cas espanyol*. Parlem de la resolució de l'ONU del 2 de desembre de 1946, que demanava l'exclusió d'Espanya de tots els organismes i activitats patrocinats per l'ONU. Van retirar-se ambaixadors però no hi hagué ruptura diplomàtica. El fet, que no tingué grans conseqüències, va ser instrumentalitzat pel règim per reforçar la seua política interior.¹³⁷⁰

5.13.- *Imposició i consens: un fenomen unilateral*

Anteriorment, s'havien donat proves del poder de convocatòria de FET. El 3 de juliol de 1941 es va produir a Cullera una *imponente manifestación espontánea a cuyo frente figuran las Jerarquías* (sic) ... *ha recorrido las calles de esta ciudad*

¹³⁶⁸ .- Idem. Capsa T. La reunió mensual corresponent al 30 d'il·legible de 1951, va estar un gran èxit, segons la comunicació. El tema era *Gibraltar* i el saló estava ple de gom a gom, *acudiendo muchos no afiliados al acto y la casi totalidad de los 515 afiliados*. Idem. El 6 de març del mateix any, es comunicava a Diego Salas Pombo que els 516 afiliats preparaven el *Día de la Victoria*. Idem.

¹³⁶⁹ .- L'ambient polític estava enrarit. Malgrat la notícia d'haver estat elegit per a les *elecciones del próximo día 14 para los procuradores en Cortes el alcalde de Sueca, Miguel Mateu Pons*, arribà el dia esmentat i no s'assenyala res a *Las Provincias*, 31 de març al 5 d'abril de 1946. A la premsa es nota aquest moment d'alta tensió pel qual travessà el règim: tots els corresponsals regionals *han mandado una nota consoladora y elocuente de haberse celebrado el día de la Victoria*. Idem. 3 d'abril de 1946. A la documentació no es comenta res de les desfilades corresponents. L'únic indici apareix al LRB de l'AHMC donant avís de l'efemèride i a un apunt al LRAAP de l'AHMS.

¹³⁷⁰ .- A *Las Provincias*, 5 de desembre de 1947, aparegué una nota del Governador Civil dirigida a *los Ayuntamientos que sestean y no hacen nada*, en clara al·lusió al mal moment que travessava el règim i de manera directa es demanava major dinamisme. Amb tot, les formes tant internes com externes de FET no canviaren massa. Per exemple, amb anterioritat, el 2 de febrer de 1945, Arturo Meseguer Carbonell, delegat suecà, es dirigia a casa de l'alcalde quan Salvador Serra Suay, funcionari de la CNS i el seu germà, Arturo, jornaler, l'agrediren. La raó: Salvador volia col·locar el seu germà i Meseguer es negava. El funcionari de CNS va estar expulsat. AHMS. Negociat Central. 1945. En canvi, en 1947, les coses eren diferents. D'eixa manera, mentre l'ex divisionari *Azul* cullerenc, Leopoldo Todosantos Roig, va estar empresonat per continus estafaments, veié com arribaren ordres de la *superioridad* per posar-lo *inmediatamente en libertad*. AHMC. Capsa 109. 10 de juliol de 1947, el *Roig de Birls* veia com s'acabà la seua impunitat estant expulsat, encara que no se l'imputà cap acció judicial, i això que la seua trajectòria entre 1939 i 1947 va estar repleta d'extorsions, abús de poder, arbitriarietats i un munt de greus acusacions.

*pidiendo aplastamiento de la Rusia Soviética aclamando a nuestro Caudillo*¹³⁷¹ En realitat, la idea de la manifestació va ser d'un grapat de falangistes, que segons relata Alfredo Benito *al tindre notícies de la invasió de Rússia es posaren com a locos. Al final, tots els de Falange pegaren la <volta al ruedo> pel passeig.* Aquestes demostracions públiques ja eren conegudes i es feren quotidianes, però sempre preparades amb un mínim d'organització.

En canvi, les manifestacions de 1946 es prepararen a consciència, de manera que l'Ajuntament cullerenc considerà *oportuno permanecer en Cullera* per tal de conduir la manifestació.¹³⁷² A Sueca, van repartir-se fulletons que expressaven el sentir falangista de la corporació: *SUECANOS! Nuestros enemigos de dentro y fuera, con su conducta ruin y cobarde, intentan de nuevo traer la ruina y la miseria a nuestra España. Nosotros, fieles a nuestro Caudillo* (sic), *nos manifestamos para proclamar, una vez más, nuestra repulsa a todo lo que significa intromisión en los destinos patrios y nuestro odio a esa idea comunista tan opuesta a la Fé católica y al resurgimiento de España. Si te sientes español* (sic) *aprovecha esta ocasión para demostrar y hacer patente tu fé y adhesión al Caudillo* (sic), *uniéndote a la manifestación.... ¡ifranco sí, comunismo no!!* (sic).¹³⁷³ El moment era prou delicat per a la continuïtat del règim i aquest així ho va comprendre.¹³⁷⁴

Per tot l'anterior s'explica que tampoc no s'obriera la Falange a qualsevol persona i es demanara als aspirants un mínim de preparació, submissió i caràcter, per tal de formar part del partit únic, i no diguem per tal de formar part de la cúpula falangista local, que examinarem més endavant.

La prova en la qual ens recolzem per fer aquesta asseveració la tenim en els ingressos provinents de les quotes dels afiliats. Així, per les dades referents a 1949, que correspon a l'única sèrie completa de què disposem, veiem que les aportacions

¹³⁷¹.- AHMC. Telegrama del 5 de juliol de 1941.

¹³⁷².- Idem. Capsa 112. 10 de desembre de 1946.

¹³⁷³.- AHMS. Capsa diversos. Els falangistes suecans quedaren encantats del resultat de la manifestació, per això, l'acta del 12 de desembre de 1946, diu sense més: *Todos los españoles tienen una deuda de gratitud hacia Francisco Franco (...), en unos momentos de angustia y de crisis de la dignidad española, hipotecada en el exterior. Tuvo el gesto de salvar nuestra idiosincrasia. Las ideas de Patria, Religión y Moralidad habían sido sustituidas por el servilismo a potencias extranjeras, ateísmo insultante, grosería en las costumbres y un lenguaje sucio, soez. La guerra (...) devolviendo la tranquilidad, el bienestar, la paz, el orden, la moralidad, la educación de la familia bajo los principios cristianos y el prestigio internacional, prestigio que sigue firme después de la pasada guerra mundial de la que supo el Caudillo apartarnos sabiamente con extraordinaria dignidad (...) por todo ello (...) se propone (...) nombrar (...) (a) Franco alcalde honorario perpetuo, hijo adoptivo predilecto de esta ciudad (...).*

¹³⁷⁴.- *Las Provincias*, 3 d'abril de 1946, a l'apartat *Región*, comentava que tots els corresponsals dels pobles havien enviat una nota consoladora i eloqüent d'haver-se celebrat el *Día de la Victoria*.

dels militants tingueren un augment total de 19.620 pts, el que significava una aportació mitjana de 32 pts més per militant durant aquell any. Pel que fa als adherits, aquests veieren elevar-se la seua contribució al partit en 190 pts mensuals per cap, el que venia a assenyalar un nou, i prou dur, filtre de selecció. Aquesta nova i classista garbellada contribuí també a mantenir impermeabilitzat el partit únic.

La pretensió per part de Falange d'obtenir un *consens actiu* en una població, que havia estat i era majoritàriament hostil, constituí el primer fracàs per al seu projecte polític. Malgrat que *la Falange en un principio se nutrió de todas las clases*, l'estadística exposada mostra l'empremta mesocràtica de l'edifici falangista.¹³⁷⁵ La Falange intentà crear un bloc homogeni i per això pretengué maquillar-se, no nodrint-se únicament d'elements dretans i republicans al voltant del sector minoritari de *camisas viejas* sinó també: *6º= Procurar atraer hacia la Organización a aquellos elementos que aún habiendo sido <rojos> no hayan tenido actividades político-sociales.*¹³⁷⁶

FET intentava conformar un partit vàlid pel que fa a representativitat social, afegint als vencedores el sector dels vençuts que no s'hagueren significat massa durant el passat. Tanmateix, ni socialment ni políticament, la Falange aconseguí aglutinar en el seu si una representació significativa d'obrers agrícoles o membres provinents de partits o sindicats revolucionaris, i fracassà en la tasca d'integració social que tot feixisme ha intentat deslegar.

La necessitat d'aconseguir un consens efectiu venia acompanyada d'una intensa mobilització social entre la població mitjançant grans i constants actes de masses, a més de demostracions de poder, sense oblidar la furibunda repressió contra els elements inadmissibles per al règim, durant els primers anys de la dècada dels quaranta, com hem vist en els moments que següen la *liberación*. Però, a la llarga, la constant més present del partit únic fou l'immobilisme i la seua cada vegada més palpable transformació en un gegant burocràtic.¹³⁷⁷ El 30 d'abril de 1955, per exemple, trobem 10 delegats de servei per a 566 afiliats, malgrat que l'assistència mitjana a les reunions era de només un centenar d'afiliats,¹³⁷⁸ el que

¹³⁷⁵ .- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci...* op. cit. p. 63.

¹³⁷⁶ .- *Información. Proyectos.* AHMS. Falange. Capsa Diversos. Sense signatura ni data.

¹³⁷⁷ .- *... cuando se liberó Cullera se acordó a (sic) separar al personal por no ser adicto a la causa nacional ... para sustituirlas se pidió a FET y de las JONS nombres de personas de absoluta confianza ... facilitados los nombres se posesionaron de su destino (sic) los nuevos funcionarios, poniéndose de manifiesto su incompetencia, pero con las que debiera de aguantarse (sic) por razones de alta política. Han transcurrido nueve meses, el personal se está acostumbrando a servirse de sus cargos, siquiera deja bastante que desear, lastimándose ... los sagrados intereses del Ayuntamiento y en muchos los del Estado ... y eso que han tenido nueve meses nueve meses de prácticas y todos ellos tienen algo de cultura burocrática (sic)....es queixava l'alcalde de Cullera.* AHMC. Capsa 845. 9 de gener de 1940.

¹³⁷⁸ .- AHMS. Falange. Capsa T. Per exemple, en la reunió mensual d'afiliats celebrada el 2 de novembre de 1950, després de citar els residents a Sueca i no impedits per malaltia o causa

parla de la creixent desmotivació de la militància. Una altra mostra la tenim el 24 de juny de 1960, quan assistiren només 128 militants per tal de dur endavant l'elecció de candidats al Consejo Local del Movimiento.¹³⁷⁹ Com a prova definitiva, el 20 de març de 1957, la FET suecana demanava l'assistència de delegats de València almenys dues vegades a l'any.¹³⁸⁰

Darrere de la parafernàlia pseudo-feixistitzant s'amagava el desinterès general d'una gran majoria, donat que primava més l'immobilisme polític que cap altra cosa. La militància de FET no s'emprava més que per a reafirmar la pròpia organització i, per tant, l'exaltació contínua de la supeditació política i social a les autoritats, al temps que servia com a demostració de força davant la població civil i autoalimentar la complacència per una victòria que havia allunyat els perills de la revolució i la destrucció de l'ordre social tradicional.

Rafael Matoses afirmava que *nunca a un grupo de hombres en un plan de ostentación, de desfilar, eso sí, cuando venía una fecha como el 18 de julio, o un acto que venía una autoridad de tipo nacional a Valencia, preparase un camión, ir la gente con camisa azul, pues todo lo más un autobús era lo que se podía llenar, no ha habido nunca, la verdad es esa, una afiliación masiva a Falange (...)*;¹³⁸¹ el nostre entrevistat, que ocupà distints càrrecs dintre del partit únic, ens arribà a comentar que *la Falange es una cosa más de tierras castellanas, allí sí que tenía un convencimiento real (...)*.

5.14.- *El veritable component falangista: la reacció ultramuntana.*

injustificada, inclosos els *guies* del F de J, i encara que *al enterarse de la presencia del jefe provincial fueron muchas las personas que pidieron autorización para asistir al acto*, constituï l'acte més masiu de l'història de la FET suecana, assistiren 787 persones, desglossades en 432 afiliats, 30 *guies* i 325 no afiliats. Idem. Capsa C.

¹³⁷⁹ .- Idem.

¹³⁸⁰ .- Idem.

¹³⁸¹ .- La *Primera Concentración Comarcal de Falange*, celebrada a Sueca, el diumenge, 18 de febrer de 1940, va reunir 5.000 persones a les ordres de Rincón de Arellano. Després, per tal d'oferir el seu cop d'efecte es va realitzar la desfílada corresponent. *Las Provincias*, 20 de febrer de 1940, el que no tindria res a veure amb les paraules de Matoses, el que parla o bé d'una exageració intencionada per part del diari per a magnificar els aconeximents, qüestió arxiemprada al llarg del règim, o bé en algunes ocasions, com ara l'arribada d'algun personatge important, la mobilització es realitzava en un radi de molts quilòmetres. Aquest darrer comportament era el recurs continu quan s'acostaven les grans celebracions. Així, trobem relacions d'entrepans atorgats als assistents de manifestacions, parades, demostracions, etc. Encara que no estan datades, cal apuntar una relació de 540 assistents i una altra de 524 repartits en *Organizaciones Juveniles: 165; Empleados del Excmo. Ayuntamiento de Sueca: 22; Hermandad de Cautivos de Sueca: 48; CNS: 54; SEU: 10; CNS del Mareny de Barraquetes: 95; Militantes de FET y de las JONS del Mareny de Barraquetes: 14, i OJ del Mareny de Barraquetes: 21*. AHMS. Falange. Capsa M. Militància. De tota manera aquestes activitats es repetiren insistentment. Per exemple, en juliol de 1941 es realitzava, també a Sueca, una concentració de voluntaris a la División Azul a la que acompanyaren altres per no resultar excessivament exhaustius. *Las Provincias*, 5 de juliol de 1941.

La contínua referència a la *Castilla Imperial*, o l'explotació del nacionalisme com a element vertebrador interior alhora que diferenciador exterior,¹³⁸² no aconseguí amagar les mancances del règim pel que feia a la seua essència i composició. El missatge de l'Escribá, contínuament fent referència a la suposada joventut dels falangistes i, per tant, als nous aires vivificadors que portaven amb ells, contrastava amb el segment considerablement significatiu dels membres adults de Falange. A més, el seu discurs de modernitat xocava de pla amb la procedència ideològica d'una gran part dels militants falangistes.¹³⁸³

El conservadorisme més acusat, quan no el reaccionarisme més ultramontà, eren els catalitzadors que afermaven els lligams de la variopinta aliança de classe que formava la Falange a Sueca. D'ací, les dificultats que havia d'afrontar el règim per tal d'explicar les seues finalitats. A la fi, havia de recórrer en més ocasions al que rebutjava que al que pretenia significar, i no parlem de les ximpleries que emprà pel que fa a la construcció de la seua legitimació. A la premsa es podia llegir: *La república no desmontó el aparato de Cánovas, más bien lo hizo prosperar y lo mimó. Los partidos locales de Barcelona, Valencia y Vizcaya sirvieron a los republicanos para ir apoderándose del estado decenas de años antes de 1931. El cacique republicano fomentó el sindicalismo ácrata, la laicización, los monopolios municipales escandalosos (...), la moral (...). Estos partidos no tenían una directa influencia directa (sic) en la vida nacional (...). Estos hombres y estos partidos se consideraban burgueses, mas prepararon la revolución roja que devoró a unos y exiló a otros (...). La revolución roja que pensaba Marx (...) y Lenin en 1918 preparaban sus cuadros de combate en España desde el ochocientos (sic). El cacique (...) tiene un gran crimen contra la patria (...). Gracias a él (el Caudillo) la justicia se cumple con la serena inflexibilidad que exigen nuestros muertos (...). Lo que pudiéramos llamar la Gironda española participará en la responsabilidad y en el castigo en la exacta medida de su culpa*¹³⁸⁴

A banda del reduccionisme més pueril i la ximpleria destil·lades en aquestes afirmacions, sense entrar a valorar el coneixement del periodista dels moviments nacionalistes -vegeu la inconsistència d'anomenar-los com a *partidos locales de Barcelona, Valencia y Vizcaya*, és clar que el discurs falangista era formalment eclèctic per a reafirmar que, en una realitat arxiconservadora, llur únic element de recolzament era l'ultranacionalisme més reaccionari. Així, doncs, amb el missatge suposadament alliberador, progressista, de futur i revolucionari, no s'amagava més

¹³⁸².- *La frase Africa empieza en los Pirineos la devolvemos a Francia decadente con nuestro mensaje de juventud. Las Provincias*, 9 de juliol de 1939.

¹³⁸³.- Encara i tot, el 23 d'abril de 1939, es podia llegir a *Levante. Por el Imperio hacia Dios: (...) en un día no lejano no se podrá ingresar en las ardientes filas azules sino a través de la Organización Juvenil*, en clara al·lusió al que es pretenia des de les altes esferes falangistes. La realitat xocava amb les ànsies dels més joves alhora que l'ingrés al partit únic, com volem demostrar, mai va tindre un filtre pel que fa a l'edat.

¹³⁸⁴.- *Las Provincias*, 20 de juliol de 1939.

que un antiprograma basat en la revenja, el rebuig, la repressió i l'anul·lació de qualsevol intent modernitzador.

La parauleria constant que presentà el franquisme per tal de legitimar-se a si mateix arrellegà les més variopintes vessants: des de d'equacions insòlites -*España es para Europa lo que Castilla para España*¹³⁸⁵-, fins a l'autocomplacència -*La Falange era y es el único programa serio que al español puede ofrecérsele*¹³⁸⁶-, passant pel barroquisme més coent -*Nuestra revolución es más profunda: arranca de la diversidad de sus modalidades emplazada en un orden trascendente y universal de las cosas, se justifica en lo temporal en el cumplimiento de su misión irrevocable histórica, establece su orden jerárquico en su cuerpo social como lo vio José Antonio desde arriba por un orden superior de amor*¹³⁸⁷ - sense oblidar que de vegades s'insuflava cert grau de sinceritat -*Nuestra concepción el Estado está en la línea de los estados totalitarios como expresión política*¹³⁸⁸-, encara que el discurs al qual va acostumar-se és el de la salvació i el cinisme a l'hora de quadrar el cercle, quan s'afirmava que la guerra i el propi règim sorgit d'ella havia estat transcendental i alié a una programàtica, donant tota la responsabilitat històrica a l'enemic de classe.¹³⁸⁹ Aquesta uniformitat que tenia com a fil conductor el despropòsit, comportava la paradoxa de l'assentament piramidal d'una jerarquia completament vertical que tenia com a complement la total submissió de cadascú dels escalons disciplinaris¹³⁹⁰ i, al mateix temps, servia com a refrendadora de la política econòmica del règim.¹³⁹¹

5.15.-*La tentaculació de la vida pública. Omnipresència falangista i limitacions del poder únic a la comarca*

¹³⁸⁵.- VALDES LARRAÑAGA, M. *Discursos*. Editora Nacional. Madrid, 1949. p. 27.

¹³⁸⁶.- Idem. p. 59.

¹³⁸⁷.- Idem. p. 115.

¹³⁸⁸.- Ibídem. Per aquest tipus de verborrea, CENARRO LAGUNA, A. "Falange y discurso populista durante el primer franquismo". En *II Encuenro...*pp. 85-87.

¹³⁸⁹.- Per exemple, Fernando José Ribera Piris, alcalde de Cullera, en 1945, afirmava *que los elementos rojos que provocaron el Alzamiento Nacional...* AHMC. Capsa 109. 3 d'octubre de 1945.

¹³⁹⁰.- El mateix Ribera, en l'acte de la seua investidura, amollà un discurs que semblaria estandar al llarg del franquisme, doncs es repetí fins a la sacietat: *llego a este nuevo cargo con propósito netamente falangista (...) por considerarlo como un deber y un acto de servicio (...) y a no fijar más programa que el del cumplimiento estricto del deber y el de ser fiel y leal por encima de todo al régimen nacionalsindicalista, que encarna la figura gloriosa del Caudillo*. Las Provincias, 6 de febrer de 1944.

¹³⁹¹.- Exemples no falten a la premsa. Vegeu aquesta perla cultivada: "(...) Castilla no es científica. No surga (sic) en sus terrones la fábrica ...". Article titulat *Poema de la antigüedad de España*, aparegut a *Levante*, 28 de juny de 1939.

La presència de Falange i els seus organismes col·laterals en la vida de la postguerra era omnímoda,¹³⁹² i comprenia des d'atorgar llicències de pesca¹³⁹³ fins anomenar juntes directives de societats lúdiques, com ara la Societat de Caçadors, que necessitava l'informe corresponent de la Secretaria d'Informació.¹³⁹⁴ En aquest sentit, la Falange s'encarregava de vigilar els elements *peligrosos* de la població i perseguir els casos de derrotisme i sabotatge designant per a això agents extraoficialment i aconsellant que (...) *pueden realizar el servicio individuos que residan en la misma calle (...)*.¹³⁹⁵ Al mateix temps, es vigilava les persones que es trobaven en llibertat recomanant-se la seua amonestació en el moment d'abandonar la presó i es recomanava donar sensació que l'organització es trobava realment viva sense deixar d'aconsellar la confecció de fitxers que contemplaren les personalitats locals, com s'ha apuntat.¹³⁹⁶

Mitjançant la Delegació d'Informació, el control sobre la població venia a ser absolut.¹³⁹⁷ La joventut, les dones, el treball, totes les esferes de la vida es trobaven

¹³⁹².- La FET local no només s'encarregava de vigilar-se a sí mateix. MORENO FONSERET, SANCHEZ RECIO, G. "Los partes mensuales: la información interna de FET y de las JONS y el control político de la sociedad española". En *I Encuentro...* op. cit. També complia les funcions de vigilància local. BARRRA DEL BARRIO, C. "Política de información y propaganda durante el franquismo". En *El régimen de Franco...* op. cit. Vol. II. pp. 97-109. LAZO, A. op. cit. pp. 55-66. Confirma el poder dels informadors i la importància de la xarxa informadora/delatora a un espai rural.

¹³⁹³.- Per exemple, el 3 de febrer de 1945, es demanaven informes del veí de Cullera, Daniel Rueda Medina, *en los que se hagan constar su conducta y honradez, así como la conceptualización (sic) como peligroso o no para la riqueza piscícola*. La resposta, el 7 del mateix, fou: *perteneció a partidos de izquierda, pero en la actualidad observa buena conducta, no considerándolo peligroso para la riqueza piscícola*. AHMC. Capsa 110.

¹³⁹⁴.- AHMS. Capsa Diversos.

¹³⁹⁵.- Idem. *Información. Proyectos*.

¹³⁹⁶.- Idem.

¹³⁹⁷.- Mitjans no li faltaren mai al franquisme per tal d'exercir aquest control sobre la població: Forces d'Ordre Públic, Guàrdia Civil, la pròpia FET, etc. Cadascú comptava amb els seus orgues repressors, a més que cada institució posseïa els seus delators particulars com ja s'ha esmentat. Això no vol dir que la convivència entre totes les organitzacions fora perfecta ja que no va estar lliure de tensions. Malgrat tot, el cas més cridaner, al nostre parer, es produí el 3 de juny de 1948; quan el Governador Civil dirigí als ajuntaments un escrit del Director General d'Administració Local que assenyalava: *... los anticuados preceptos de nuestra Ley de Enjuiciamiento Criminal que se refieren a la Policía Judicial, originan frecuentes incidentes por no poderse definir qué funcionarios es superior a quien*, referint-se a les diligències prèvies donat que *Llegan a mi conocimiento continuos incidentes lamentables producidos por atenerse la Policía Municipal ... formalizando atestados por la comisión de delitos, practicando detenciones* I és que, segons la Llei reorganitzadora de la Policia, de 8 de març de 1941 i el reglament de 31 de desembre del mateix any, assenyalava com a auxiliars de la Policia governativa a la Policia Municipal, pel que ordenava *absténgase de tramitar los asuntos de índole criminal político-social o de orden público, debiendo hacerlo en la Inspección o Comisaría del Cuerpo citado*. AHMC. Capsa 115. De tota manera, i com veurem quan examinem el cas de l'alcalde de Cullera, Leandro Mas, aquestes ordres deixaven prou

organitzades, enquadrades i disciplinades pel partit únic, al temps que els seus símbols ocupaven tota la geografia peninsular i el seu ideari formava part indissoluble de l'imaginari de la col·lectivitat. Malgrat tot, molt prompte es produïren els primers clivellaments en l'aparent solidesa del poder falangista.

5.16.- *Les lluites internes*

Dintre del partit, la unificació amb el tradicionalisme no havia estat plenament lligada i, als llocs on la presència carlina era important, la seua tradició política donà pas a un allunyament entre ells. A Sueca, segons el testimoniatge de Rafael Matoses, *la única familia política la creaban los tradicionalistas. Estos no se encardinaron (sic) nunca en la Falange. Los tradicionalistas no es que opusieran una oposición de violencia, pero siguiendo la tradición que tenían de antes del 36 se montaron de nuevo su casino, su centro recreativo y se separaron, de hecho, se separaron desde el primer día (...).*

De fet, i com exigia a cada associació de les poques permeses, FET no feia excepcions amb les dels tradicionalistes.¹³⁹⁸ Així, s'ordenava cada vegada que anaven a renovar la junta directiva d'algun cercle o associació adscrit als carlins que no es fera cap elecció ni votació de càrrecs, com va ocórrer el 12 de gener de 1943 amb el Centre Catòlic La Lealtad¹³⁹⁹ o el 16 de febrer del mateix any amb el sindicat agrícola Unión Cristiana.¹⁴⁰⁰

Els tradicionalistes van veure com no era acceptada la junta proposada,¹⁴⁰¹ de manera que les gestions realitzades pels falangistes locals dinamitaren les pretensions dels carlins suecans, encara que no pogueren obstaculitzar les de la Unión Cristiana, degut a les gestions del seu president, Cándido Ortells Serrano, històric capítost dels tradicionalistes suecans,¹⁴⁰² que anà alternant-se en la presidència del sindicat i del casino tradicionalista La Lealtad.

Els carlins hagueren d'esperar fins el 14 de juliol de 1944 per tal de veure aprovada la seua junta,¹⁴⁰³ En contrapartida, i per poder llimar diferències, el cap

indiferents els falangistes riberencs.

¹³⁹⁸.- Per exemple, el 6 de juliol de 1943 s'aprovava la Junta Directiva de l'Ateneo Musical Cultural d'Albalat a petició de la FET local. La junta era una amalgama de falangistes i antics cacics albalatencs. AMA. II. 1205.

¹³⁹⁹.- AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 1. 1943.

¹⁴⁰⁰.- Idem.

¹⁴⁰¹.- Idem. 13 de maig de 1943.

¹⁴⁰².- Idem. 7 de juliol de 1943.

¹⁴⁰³.- Idem. Negociat Central. Comunicacions. 1. 1944.

local de FET, el 3 de setembre de 1945, proposava a tres tradicionalistes en una llista de cinc persones per proveir la plaça de jutge municipal substitut, entre ells i en primer lloc figurava el propi Cándido Ortells Serrano.¹⁴⁰⁴ Les assemblees generals i la renovació de les juntes sempre van estar seguides amb puntualitat.¹⁴⁰⁵ Fins 1955 no trobem membres de la junta directiva de La Lealtad exclusivament falangistes,¹⁴⁰⁶ malgrat que, des d'aleshores, ja van entrar a formar-ne part persones no afiliades a FET però de *tendencias derechistas y católicos que han observado y observan buena conducta y están considerados afectos al régimen*,¹⁴⁰⁷ amb comptades excepcions de militants de FET.¹⁴⁰⁸

La situació d'enfrontament es plasmà en el procés de desafiliació per impagament de quotes produït en 1940 (al voltant d'un 20% del total de militants dels quals la pràctica totalitat corresponien a elements carlins). La qüestió monàrquica i un major apropament a postures de l'integrisme catòlic suposaren les fronteres entre ells mentre que el monopoli falangista molestava visiblement al carlisme. Així, les activitats culturals i festivitats pròpies del *corpus* carlí eren celebrades independentment.

També es produïren xocs amb l'important sector alfonsí de la població, on els monàrquics organitzaren un funeral per Alfons XIII el 9 de març de 1941 al qual no acudiren representants de FET¹⁴⁰⁹ i, viceversa, en l'aniversari de la mort de José Antonio del mateix any, a l'acte falangista no van comparèixer com a resposta els anteriors. Les relacions amb la comissió de la gestora municipal, encapçalada per

¹⁴⁰⁴.- Idem. Negociat Central. Comunicacions. 2. 1945. La resta eren els carlins Joaquín Ferrando Ortells i Mariano Serrano Plá. Els falangistes Rafael Escrivá Ortells i Juan Carbonell Sanz completaven la quinta. *Todos ellos abogados que no ejercen la profesión*. Idem. Es tractava d'absentistes.

¹⁴⁰⁵.- Per exemple, el 12 de juny de 1946, l'alcalde de Sueca informava al Cap Superior de Policia de València de la celebració, l'anterior 7 de maig, de la Junta General del Centre Catòlic Cultural La Lealtad. El fet d'informar amb més data tan llunyana ja parla de la poca preocupació que els carlins suecans suposaven per a les autoritats en aquells moments. Els membres foren Juan Bautista Fuster Seguí, Juan Alberola Matoses, Daniel Martínez Ramón, Enrique Meseguer Meseguer, José Terrades Fos i Justo Cuadrado Marín, tots tradicionalistes *desde antes del Glorioso Movimiento Nacional y en la actualidad pertenecen a FET y de las JONS, Juan Fuster Seguí, Juan Alberola Matoses y José Terrades Fos ... si bien Daniel Martínez Ramón y Justo Cuadrado Marín son excombatientes y todos ellos han observado en todo momento una conducta intachable*. AHMS. Oficis. Negociat 1. 1946.

¹⁴⁰⁶.- Idem. 18 de juny de 1955.

¹⁴⁰⁷.- Idem. 1 de març de 1958.

¹⁴⁰⁸.- Idem. 5 de març de 1959.

¹⁴⁰⁹.- Prèviament, el gestor Badía, monàrquic, havia demanat constara en acta el sentiment de la corporació per la mort d'Alfons XIII i el finament de la princesa María de las Nieves de Berganza y Borbón, qüestió acceptada per unanimitat. Idem. LRAAP. 13 de març de 1941. Llibre 1939-1941.

Antonio Meseguer Viñoles, antic secretari de la DRV i monàrquic, encara que bones per a Rafael Matoses *sin que se pueda decir que fuesen esplendorosas, porque muchos de los que estaban en el ayuntamiento tenían antecedentes de Falange o por lo menos de derechas, gentes de orden (...)* no eludien friccions amb l'activitat totalitzadora i aclaparadora de Falange.

Una cosa semblant passà a Cullera, el 13 de juliol de 1939, en la commemoració del tercer aniversari de l'assassinat de Calvo Sotelo que, segons la premsa, va ser un èxit,¹⁴¹⁰ però Salvador Borràs assegura que les autoritats locals feren acte de presència i prompte van desaparèixer la majoria, el que parlava ja no de les famílies del règim sinó d'una autèntica lluita de poder en el partit únic des de les diverses fraccions que el componien.

Els enfrontaments també venien a reproduir-se amb la Secció Femenina. En aquest sentit, un ban municipal recollia que la (...) *falta de conexión entre las Juntas Locales de Maternidad y la Sección Femenina, en la parte sanitaria (...) no se debe prescindir de la Sección Femenina en la distribución de leche materna, advertint-se amb sanció als que (...) no usen la debida corrección y consideración con el elemento femenino afecto a dicho servicio.*¹⁴¹¹

5.16.1.- *La reacció falangista.*

Si les diferències polítiques eren importants, no ho era menys la consecució per part de FET d'una política anticaciquil mitjançant la constitució del bloc de consens apuntat amb anterioritat. La constatació que l'ideari falangista estava sent atacat pels representants de la vella política caciquil i, en particular, pels tradicionalistes, donà lloc a la dimissió de Manuel Serrano del seu càrrec de Secretari Local de FET de Sueca. En ella, aquest *camisa vieja* al·ludia als motius de la seua acció en apuntar que després de (...) *repassar uno por uno los pasos seguidos en la tramitación de la renovación de la Gestora Municipal; he llegado a la conclusión de que no hay manera de armonizar mi manera de sentir el espíritu de la Falange, con el rumbo que se le quiere dar al desenvolvimiento de la Política Local (...)*. La comunicació, datada el 24 de desembre de 1943, al·ludia a la construcció de la Gestora que prengué possessió en febrer de 1944, en la qual, si bé l'alcalde, Miguel Mateu Pons, era un destacat falangista i ex-combatent, el primer i tercer tinent d'alcalde procedien del tradicionalisme, el segon tinent d'alcalde de la Unió Patriòtica i el gestor síndic era un monàrquic de Renovació Espanyola. Entre els gestors, tan sols un posseïa ideologia falangista, mentre que la resta procedia de la

¹⁴¹⁰.- *se celebró un solemne funeral seguido por un responso. Al acto, que fue presidido por las autoridades militares y civiles y las jerarquías del Movimiento, se asociaron todas las corporaciones locales. El pueblo llenaba el amplio templo. Asistieron también una sección de infantería del Ejército Nacional, las fuerzas de carabineros y Guardia Civil francas de servicio y secciones de las Milicias de Falange y OJE y las autoridades municipales. Levante, 19 de juliol de 1939.*

¹⁴¹¹.- *Las Provincias, 10 de juny de 1941.*

DRV, del tradicionalisme o del monarquisme canovista.

Les gestores de Sueca havien estat dominades per l'entramat caciquil i tradicionalista anteriorment a l'època republicana, i desenvoluparen, fins i tot des dels càrrecs propis de FET, una política antifalangista i obstructionista tal i com afirmava Manuel Serrano: (...). *Sabes que desde la Liberación de Sueca, hemos estado manejados por una camarilla de caciquillos, que no quieren saber nada de Falange como no sea hundirla, y que en todos los cargos que han desempeñado, solo les ha guiado el afán de hacerla fracasar (...). Tu sabes que hasta que tú te hiciste cargo de la Jefatura, Falange Local a (sic) sido juguete de individuos que no solamente están a la parte de fuera sino que descubiertamente se rebelan y hacen rebelar a los que le siguen, a las órdenes que emanan de las Jerarquías del Partido y por lo que veo se quiere que las cosas sigan igual; No (sic). Yo no quiero ser juguete de nadie que para mí no es más que otro cualquiera (...). ¿Como voy a estar conforme viendo que al Jefe que es el único que tiene potestad de proponer se le impone una lista confeccionada por estos individuos a sus espaldas, que han hecho viajes a Valencia a caciquear sacando las cosas de su cauce legal? ¿Como voy a estar conforme con que estos individuos que han desempeñado todos los cargos de más responsabilidad, para los que han demostrado su incapacidad y poco espíritu por no decir mala fé, sean los que ahora impongan su criterio en un asunto que no debe salir de su curso reglamentario, y que solo les interesa porque así pueden hacer prosélitos suyos, no falangistas? (sic) ¿Porque no colaboran en Falange? (...). Como falangista de corazón, deseo y he deseado siempre la unificación. Multitud de veces le hemos abierto los brazos como hermanos y nos han rechazado porque así siendo menos salían a más (...) y como tu sabes aquí ha intervenido e impuesto su voluntad uno que para mí no es nadie. Por lo tanto te ruego aceptes mi dimisión y me dejes en mi modesto puesto de Falangista (sic) (...)*"¹⁴¹².

Desconequem, i els nostres entrevistats no han sabut o no han desitjat respondre, a quina persona al·ludeix en concret Manuel Serrano. La seua correspondència no té desperdici ja que demostra la fragilitat de la Falange suecana davant la dificultat per ampliar-ne les bases provinents de l'esquerra (amb aquells que no s'hagueren destacat durant l'època anterior), la fortalesa dels carlins a la localitat i de la propietat arrossera amb les seues connexions oligàrquiques i la seua actitud caciquil, que es tornaven contra Falange, copant els càrrecs sindicals i del Partit, subvertint des de la base el projecte de poder falangista.

Altre tant va passar a Almussafes, on després de diversos intercanvis de telegrams entre el Governador Civil i l'alcaldia, el primer acabà cessant els regidors el 4 de novembre de 1943 i anomenà un altre Ajuntament amb una masiva presència falangista, on no figurava Antonio Benavent Duart, monàrquic, que en novembre de 1939 havia substituït Ramón López Tomás, terratinent i cacic local, sent anomenat alcalde Francisco Grau Llinares, falangista. L'afer venia des d'aquell mes quan Enrique Duart Tudela, falangista nou nat, es negà a acceptar el càrrec de

¹⁴¹².- AHMS. Capsa Diversos.

gestor al·legant que era el cap de milícies, el que significava, segons ell, incompatibilitat, el mateix cas de José Fort. Benavent assegurava que no hi havia incompatibilitat, però aquestes dues persones es negaren a entrar en la gestora i realitzaren tota una estratègia per tal de desmuntar-la donat que la majoria dels components eren falangistes circumstancials, és a dir, no podien fer política a altre lloc. Fort entrà en el nou consistori aquesta vegada.¹⁴¹³ Pel que fa a Albalat, la tendència es repetí, havent d'esperar a la remodelació de la gestora del 15 d'octubre de 1943, per a observar l'entrada al consistori d'elements falangistes: Eliseo Perales Gonzalvo, Juan Dasí Moyá, Vicente Iranzo Escribá i Julio Mulet Puchades, tots grans propietaris que entraren a FET, aprofitant que s'augmentava en 2 el nombre de regidors.¹⁴¹⁴

No obstant, FET mai va intentar cercar cap *entente* amb elements aliens ni va seguir més estratègia que controlar totalment qualsevol aspecte de la vida quotidiana. Així, a les poques associacions que va permetre, exigia la total presència de falangistes en els seus càrrecs rectors. Tal va ser el cas de la Cofradía de Pescadores del Perelló, quan, el 31 de gener de 1947, es demanava informes sobre la societat dels *señores propuestos para formar parte de la junta, con expresión de cargos, haciendo constar si pertenecen a FET y de las JONS para su aprobación.*¹⁴¹⁵ A la llista no sols no es trobava cap afiliat a FET y de las JONS,¹⁴¹⁶ sinó que, a més el president, Salvador Taberner Mortes, *perteneció al PSOE i a la UGT*, el mateix que el vice-president, José Cortés Vivó; i el secretari, Enrique Salguero Chacón. Els vocals Jerónimo Chaqués Parrell, Tomás Fernández Aguado i Antonio Marco Pérez eren titllats d'indiferents; mentre que els revisors de comptes, Joaquín Burriel Donato i Primitivo Aliaga Vendrell havien sigut membres de la CNT.¹⁴¹⁷ Com és natural, la Jefatura Superior de Policía denegà la composició de la junta.¹⁴¹⁸ Amb tot i amb el pas del temps, els falangistes tampoc no aconseguiren invertir la situació, el que parla de l'escàs ressò que tingueren pel que fa a les organitzacions alienes a les seues institucions. Per això, en 1958, els membres de la junta directiva eren *personas de buena conducta y buenas condiciones de moralidad pública, y en cuanto a política, todos son indiferentes, excepto Salvador Marco Pérez -presentat per a vocal- que se considera afecto al Glorioso Movimiento Nacional.*¹⁴¹⁹ En aquelles associacions on els falangistes tenien una forta presència no es presentà

¹⁴¹³.- AHMA. LRAAP. Vol. 4.

¹⁴¹⁴.- AMA. Llibre 43a.

¹⁴¹⁵.- Idem. Negociat Primer. Comunicacions varies. 1947.

¹⁴¹⁶.- Idem. 11 de Feber de 1947.

¹⁴¹⁷.- Idem. 2 d'abril de 1947.

¹⁴¹⁸.- Idem. 20 e maig de 1947.

¹⁴¹⁹.- AHMS. Negociat Central. 1958. 4 de febrer de 1958.

cap problema, com va ser el cas de l'Ateneu Musical Cultural d'Albalat,¹⁴²⁰ l'Ateneu Musical Cullerenc¹⁴²¹ -reblit de falangistes-, o de la Societat d'Assegurances Mútues de Cavalleries *El Primitivo*, de Cullera,¹⁴²² o fins i tot la constitució de la Creu Roja a Cullera.¹⁴²³ En una data tan llunyana com 1956, els organismes amb juntes directives que presentaven el recolzament de la pròpia FET també hagueren de passar aquesta supervisió.¹⁴²⁴

Un cas especial va ser el de l'Ateneo Sueco del Socorro, sotmès a una investigació especial per part del comandant militar de Sueca només acabar la guerra per tal d'arreglar la seua documentació i depurar les responsabilitats polítiques *durante el periodo rojo*. L'Ateneu comptava amb un passat marcadament republicà i durant la guerra tingué un paper important per a les col·lectivitats, que l'utilitzaren com a centre logístic.¹⁴²⁵ La investigació significà un trencaclosques per a Miguel Alcañiz Franqueza, president de la junta directiva en juliol de 1936 que va estar destituïda pel Comitè. L'Alcañiz va ser incapaç de donar raó de la documentació, responsabilitzant de la seua desaparició als *marxistas* i que, segons les autoritats franquistes, resultava indispensable per a la seua reorganització.¹⁴²⁶ I és que els antics socis de l'Ateneu en desitjaven la reapertura.¹⁴²⁷

Els membres de l'Ateneu eren conscients del valor del seu edifici i de les ànsies desmesurades dels falangistes locals per tal de requisar-lo i desplegar un seriós esforç per defensar-lo. A banda de significar una construcció emblemàtica de la ciutat i amb un alt interès artístic i plàstic, sense oblidar el seu valor econòmic - 200.000 pts en 1940-, resultava tot un símbol del passat i els seus antics socis ja

¹⁴²⁰.- AMA. II. 1205. 9 de juliol de 1943.

¹⁴²¹.- AHMC. Capsa 807. 25 de juny de 1949.

¹⁴²².- Idem. Capsa 108. 4 de gener de 1944. 11 anys més tard, el 15 de febrer de 1955, la situació continuava igual donat que *se comunica que en la reunió celebrada ayer por esta sociedad -"El Primitivo" sólo se trató de los asuntos relacionados en la orden del día*. Idem. LRSD. Llibre 54. ss nº/p.

¹⁴²³.- Idem. Capsa 111.

¹⁴²⁴.- El cas de la Comunitat de Regants de Sueca, dominada per tot l'entramat caciquil pot ser l'exemple més cridaner. AHMS. Negociar Central. 2. 1956. 27 de novembre de 1956.

¹⁴²⁵.- Idem. Oficis. Capsa A. 15 de maig de 1939.

¹⁴²⁶.- Segons ens comentava un soci de l'Ateneu, Rafael Casañ, ja finat, en agost de 1996, la documentació esmentada va ser amagada a un va de l'escala. Per tal de dissimular-la s'afegí una petita paret que taponava un tros de la part superior. Amb la finalitat d'evitar el seu descobriment també es va fer la mateixa obra a l'altra part de l'escala. Desconeguem si el president de l'associació era sabedor d'aquesta estratagema o tal vegada restara amb complicitat del fet. Casañ no ens ho va saber explicar i no hem trobat més testimonis favorables a parlar d'aquest fet.

¹⁴²⁷.- AHMS. Falange. Capsa Z. 27 de febrer de 1940.

coneixien l'experiència de la seua incautació durant la guerra. Així, defensaren la importància de la Societat acudint a la funció social i econòmica que havia tingut en el passat: subministrament de fertilitzants, escola, caixa d'estalvis -assolí un volum de 500.000 pts en 1936-, etc. Alcañiz demanava la reposició de la junta tal com havia passat en la CAS.¹⁴²⁸

La resposta falangista no es va fer esperar: s'insistia en la investigació i s'alertava sobre els membres de la directiva, de marcat tarannà republicà, alhora que s'insinuava la necessitat que l'edifici passara a mans de la FET local, encara que el sector carlí hi era més bé reticent ja que posseïa el seu propi edifici tradicional al Cercle La Lealtad.¹⁴²⁹ Continuada la investigació i, el 5 de març de 1941, l'alcalde suecà notificava al Governador Civil que si bé l'Ateneu no havia tingut una immediata finalitat política, per les tendències dels seus fundadors, la filiació dels seus dirigents i la seua actuació, resultava el centre on *se incubaba toda la organización republicana de Sueca*, a banda que l'escola *laica que fundó y que sostuvo con esplendidez tenía una finalidad educativa enderezada (sic) a lograr la formación atea y republicana de la infancia*.¹⁴³⁰

L'alcalde pretenia donar el primer pas per a la seua incautació, donat que explicava a continuació que s'estranyava de la inactivitat de les autoritats al respecte i feia referència a l'existència d'interessos importants, especialment en la *Caja de Ahorros y en la Mutualidad de Socorros; poseyendo un magnífico edificio social valorado en 200.000 pts y otro destinado a escuelas tasado en 50.000 con un legado pendiente de 110.000*. Així mateix, demanava una resolució definitiva al temps que informava que l'antiga directiva s'havia acostat a l'Ajuntament per tal de demanar la documentació,¹⁴³¹ que l'alcalde pensava que es trobava en poder de la Comissió designada pel comandant militar. L'afer no continuà endavant, l'Ateneu no es va restablir i la Secció Femenina de la Falange va requisar una part de l'edifici per tal de muntar les seues oficines. La resta es convertí en una llar social ben vigilada pels falangistes,¹⁴³² de manera que Alcañiz no va veure complits els seus somnis.

L'1 d'abril de 1961, els antics ateneïstes tornaren a intentar una altra vegada la recuperació. En el seu escrit, els demandants oferien dades importants sobre la societat. Aquesta es va fundar l'any 1866 amb la denominació d'*Ateneo Sueco de la clase obrera*, canviant-lo, l'1 de febrer de 1869 pel d'*Ateneo Sueco del Socorro*. A més, s'hi reincidia en la vitalitat passada esgrimint les bondats de l'associació, sobretot a nivell cultural i social: préstec a baix interès, adobs i llavors a preus

¹⁴²⁸.- Idem.

¹⁴²⁹.- Idem.

¹⁴³⁰.- Idem. 5 de març de 1941.

¹⁴³¹.- Tal vegada es tractarà d'una estratagema de distracció. En cas afirmatiu va sortir altament positiva donat que la documentació es recuperaria malgrat que deteriorada després de 1975.

¹⁴³².- Idem.

reduïts, assistència mèdica i educativa per als fills dels associats, etc. que per accedir a les mateixes només havien de satisfer una quota mensual segons els seus ingressos. Per tal d'arredonar l'impacte de la seua petició, els demandants apuntaren que *visitado por el fallecido General Sanjurjo quien ... no pudo menos que mostrar admiración* El més cridaner fou que s'afirmava en l'escrit. ... *pudo soslayar los embates de nuestra guerra civil, merced a la pericia de sus dirigentes con un ligero cambio de orientación y dirección que las circunstancias impusieron ... No así al finalizar la contienda en que se vio ocupada, desintegrada su magnífica biblioteca y paralizadas sus secciones de crédito bancario ... sin que mediara expediente alguno ... por el extinguido Tribunal de Responsabilidades políticas ...* Per tot l'anterior, demanaven la revitalització de l'Ateneu, la devolució del local, la reintegració de la voluminosa biblioteca, la reinstauració de la seua Caixa d'Estalvis, a més del permís per reprendre les activitats, a més de 20 anys vista del seu expoliament.¹⁴³³

El que no apuntaven els demandants, com és natural, era que l'edifici presentava signes clarament maçònics a la seua façana i que la documentació era amagada a un afegit de l'escala principal, que va tapar-se el millor possible, sembla que pel propi Alcañiz, com ho demostra que mai no es sospità l'ocultació, en els darrers moments de la guerra poc abans que es personaren els quintacolumnistes locals.¹⁴³⁴

No van córrer la mateixa sort altres organismes, com ara la Séquia Reial del Xúquer, a Sollana. El 12 d'abril de 1939 i per telegrama del Governador Civil, es restituïa la Junta d'avantguerra amb els membres sobrevivents però dies més tard s'intentava donar presència falangista,¹⁴³⁵ però la força dels grans propietaris sollanencs va impedir que aquesta no passara dels límits acceptables doncs consideraven la institució com a pròpia.¹⁴³⁶ Per la seua part, la Sociedad Mareny de Barrequetes, donat que els agricultors que la formaven eren potents propietaris, encara que només tres persones pertanyien a FET, però les cinc restants eren *personas de derechas que han observado siempre buena conducta.*¹⁴³⁷ Malgrat aquestes precaucions, José Ferrer Lluna, vocal, va ser retirat de la mateixa *por no*

¹⁴³³.- Idem. Negociat Central. 1957-1961. Correspondència. 1 d'abril de 1961.

¹⁴³⁴.- Testimoniatge de Joan Iborra Pérez.

¹⁴³⁵.- Arxiu de la Séquia Reial del Xúquer. LRA. Nº 8. ss nº/p.

¹⁴³⁶.- Els continus reajustaments que va patir la Junta als primers anys -tres només en 1939- per part del Governador Civil no aconseguí res en aquest sentit. Al contrari, els propietaris respongueren creant la Comisión Gestora de la Unidad Sindical de Usuarios del Júcar, USUJ, el 17 de setembre de 1941. La llista de propietaris regants amb dret a formar part de la Junta General local d'un total de 448 persones, només 32 tenien el seu domicili a Sollana. La resta estava domiciliada al cap i casal i els menys als pobles colindants. Com que el dret a vot s'aconseguia a partir de la propietat de 30 fanecades els falangistes poc van poder fer a la USUJ, malgrat moltíssims dels grans propietaris pertanyien a FET però anteposaven els seus interessos a la supeditació política.

¹⁴³⁷.- Idem. 24 de gener de 1950.

*haber presentado la declaración en la última depuración, no obstant se le considera persona de ideas derechistas.*¹⁴³⁸ Posteriorment, amb la creació de la Sociedad de Pesca con Caña El Júcar, es repetí l'operació, no sortint cap nota discordant per a la FET suecana.¹⁴³⁹ Una altra qüestió va ser quan es presentà la renovació de la junta, el 14 de gener de 1955, que en la seua composició no comptava més que amb un falangista: Félix Beltrán Martínez, regidor de l'Ajuntament de Sueca. La resta *son indiferentes en política, pero todos personas de buenos antecedentes y conducta,*¹⁴⁴⁰ per la qual cosa va ser admesa. També existí l'ocasió en què tots els membres presentats eren afiliats o afins al partit únic, com la Junta Directiva del Sindicat Agrícola La Unión Cristiana de Sueca en 1943 i 1944.¹⁴⁴¹

A Cullera es reproduïren les tensions internes amb la destitució de Juan Ferrer (el *Roig de Birlas*¹⁴⁴²), davant les pressions de l'oligarquia local.¹⁴⁴³ El seu comportament despòtic i un arravatament *passional, com recorda Enrique Chulio: quan el començaren a conèixer a València el tiraren fora. Total, els ricaxons (sic) ja no volien a Birlas i estaven buscant una coseta per a tombar-lo, perquè abusava i rodava i feia el que volia. Total, quan se'n anà amb la meua germana i l'agafaren els falangistes i se'l portaren (...).*¹⁴⁴⁴

¹⁴³⁸.- Idem.

¹⁴³⁹.- Idem. 19 de febrer de 1952.

¹⁴⁴⁰.- Idem.

¹⁴⁴¹.- La majoria membres de FET. AHMS. Negociat Central. 1. Comunicacions. 16 de febrer de 1943. Idem. Negociat Central. 2. 14 de juliol de 1944, respectivament.

¹⁴⁴².- Vegeu CALZADO ALDÀRIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci...* op. cit. p. 52.

¹⁴⁴³.- Tot i que estava molt ben connectat amb FET local, però Ribera proporcionà informes que el concernien amb prou descàrrecs malgrat mantenia les acusacions que a la fi resultaren demolidores. Amb ell caigueren els seus companys. El més significatiu, Luis Borja Ferrer, qui abusà contínuament del seu càrrec. Aquest jove falangista -21 anys a l'acabar la guerra- presentava un *pedigree* immillorable: perseguit, empresonat, pares en la mateixa situació, familiars assassinats durant la contesa, etc. Malgrat que *posteriormente ha cometido varias estafas y ha desertado varias veces del Ejército (...) abusando de la buena posición económica de sus padres.* AHMC. Capsa 797. 29 de gener de 1944. En altre informe s'apuntava que (...) *parece no goza de un perfecto estado mental dado lo perjudicial que para el mismo resultan sus determinaciones, ya que su formación y situación social en esta población por permanecer a una familia eminentemente católica y de excelente situación económica, podría facilitarle un bienestar completo.* Idem. 27 d'abril de 1945. O siga, que FET local tenia prou miraments inclòs en les persones que depurava, ja que els nostres entrevistats apunten que es tractava d'un vividor que dilapidà la fortuna dels seus pares en juergues i demés, el que va portar-lo a contraure deutes, implicant primer els diners familiars per a passar a estafar després gràcies als seus cognoms. Anà a parar a la càrcer i allí va comptar amb el recolzament de la seua família i les seues influències. Els nostres entrevistats van perdre la seua pista a principis dels anys 50.

¹⁴⁴⁴.- Segons Antonio Bru Rico, va estar condemnat a mort *per Franco però li commutaren la pena no sé per quina raó. Després ja no s'ha sabut més d'ell.*

La FET cullerenga havia exercit la seua dominació absoluta enfrontant-se a l'Ajuntament i a la Guàrdia Civil, ja que (...). *El que estava clar era que entre Ajuntament i Falange hi havia tolerància però no enteniment. Al contrari, odis i el mateix amb la Guàrdia Civil. També hi havia grups de pressió dintre de cada institució. Però Ajuntament i Falange no es portaven bé. L'Ajuntament tenia por de la Falange perquè no el deixaven actuar. La Falange tenia molt fàcil anar a València i anar barrinant per acabar amb algú. Hi havia una part de pressupost dels ajuntaments per a Falange i no li feien ni cas. Era simbòlica i obligatòria i havia que posar-ho però no es feia cas (...)*, segons Miquel del Xúquer i Enrique Chulio. La Comandància Local s'havia fet càrrec de les competències d'ordre públic i repressió provocant que en (...) *l'Ajuntament es va produir una ambivalència entre l'alcalde, que no pujava al despatx, doncs no tenia funcions d'ordre públic (...)* i fortes tensions amb la Guàrdia Civil.

El resultat, tal i com ho comunicà la Comandància Local de Cullera, fou que (...) *el pueblo está en plena anarquía, por cuando no existía Ayuntamiento ni nada que se la pareciera (...)*.¹⁴⁴⁵ El Governador Civil, Planas Tovar, acompanyat per uns agents, destituí el consistori i nomenà un tinent de la Guàrdia Civil retirat com a Delegat d'Ordre Públic i gestor municipal. Al mateix temps, s'anuncià Alfredo Cardona Rico com a president de la futura Gestora, persona que per al Cap Local de Cullera, Francisco Ribera, representava (...) *el elemento más indeseable que se puede conocer, capitoste de primera calidad, autonomista propiamente el viejo cacique (...)* y que se asegura que ello es cierto, nos deja a todos profundamente asombrados, ya que si ello llegara a ser realidad, jamás en la Revolución Nacional-Sindicalista, ya que aún cuando no está verdaderamente en marcha, eso supondría retrotraernos con la mayor amargura a las peores épocas (...) yo te informo, con toda tu autoridad para que en Madrid no se pueda aprobar eso, pues ciertamente habría un gran escándalo político, y créeme que te hablo sin la menor pasión (...) jamás se podría buscar inferir una mayor ofensa a nuestro querido JOSE ANTONIO (sic) (...). Por su recuerdo, camarada Jefe, no consientas que se consuma esa maniobra. Ya sabes que a través de la infinidad de sufrimientos y sinsabores que continuamente se nos proporciona (...).1446

La Comandància Local adjuntava al Cap Provincial un informe sobre Alfredo Cardona on se'l qualificava com (...) *elemento totalmente indeseable para el Nacional-Sindicalismo, tanto por sus antecedentes políticos debido a su actuación*

¹⁴⁴⁵.- Volem agrair a José Alberto Gómez Roda la documentació aportada extreta de l'Arxiu General de l'Administració (AGA). Presidència del Govern. SGM-DNP. Capsa 22. Desembre 1940. La seua tesi doctoral sobre FET y de las JONS en la província de València es troba molt avançada. Encara i tot, a les actes de l'Ajuntament cullerenc es palpa la tensió entre els dos bàndols. Hagué sessions, com ara la del 19 d'agost de 1943, en les que només es presentaren l'alcalde i tres regidors. AHMC. LRAAP. 1943. El divorci entre les faccions era un fet.

¹⁴⁴⁶.- Idem. Per a l'any 1943 trobem un munt d'informes sobre els falangistes nou nats per tal de procedir a la seua depuració. Idem. Capsa 794.

*completamente personal en los muchos años que lleva de politiquero, como por su criterio de grandeza familiar. También se l'acusava de (...) se hala (sic) demasiado compenetrado (sic) con los peores enemigos de nuestro Movimiento y que son los que ahora nos están dando guerra, los autonomistas, con los cuales siempre tuvo las mejores relaciones, y llegando a formar con ellos, camarilla caciquil (...) se le tiene por muy amante del dinero, tanto es así que se dice que no va a por la Alcaldía, sino a por la Caja. Es además, individuo hipócrita y muy dado al juego sucio.*¹⁴⁴⁷

Alfredo Cardona fou el darrer alcalde monàrquic, i la seua actuació durant el 14 d'abril de 1931 no li fou perdonada. Aquell dia, davant la manifestació espontània que es dirigia a l'Ajuntament, (...) *manifestà que tenia prou poders per proclamar la República ell mateix i que si no ho feia, no era per falta de ganes, ja que el poble ho volia així i ell era el seu primer servidor i també volia cridar ¡Viva la República! Mentre tant, podien realitzar-se tota classe de manifestacions amb ordre, que ell donava la garantia que la força pública no hi intervindria per a res (...)* l'alcalde traspasà el poder als republicans(...).¹⁴⁴⁸

El conflicte fou viscut per Miquel del Xúquer, per la seua ocupació laboral de la qual recorda que *els ajuntaments anaren caiguent (sic) un darrere de l'altre. Rivera, falangista, sembla que tenia alguna cosa en contra de Cardona. Sembla que per haver estat tan amable el dia que traspasà l'alcaldia als republicans. Això va ser prou doncs Rivera va dir-li al governador: 'mire a qui té vostè com alcalde de Cullera'. El destituïren (...).*

Les acusacions de republicanisme envers Cardona i les seues actituds de caciquisme en consonància amb les restes de l'autonomista constituïren una referència vàlida que condueix a una nova visió del primer franquisme com la pervivència de les estructures caciquils heretades de l'època anterior, encara que reconvertides, i que la Falange intentà combatre per a crear un nou bloc hegemònic, a la vegada que pugnava per la competència exercida en el repartiment del poder.

Durant el manament governatiu de Planas de Tovar, declarat antifalangista, es constituïren gestores municipals manifestament contràries a Falange Tradicionalista. D'ací l'estratègia desenvolupada per Ribera qui, en unió amb el farmacèutic Borja i l'auxiliar de secretaria de l'Ajuntament de Cullera, falangistes tots tres, preferiren mantenir-se en els càrrecs de funcionaris municipals¹⁴⁴⁹ deixant la gestora i passant a conspirar en contra de la d'aleshores.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁷.- Ibídem.

¹⁴⁴⁸.- TORRES FABRA, R.C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 55.

¹⁴⁴⁹.- Ribera era advocat. Entre les seues ocupacions es trobava l'assessorament de l'Ajuntament en matèria jurídica. Per la seua part, Colubi era el farmacèutic que subministrava la majoria dels medicaments a la corporació. AHMC. Capsa 798. 2 de gener de 1941.

¹⁴⁵⁰.- Idem.

La llista de la nova Gestora de Cullera elevada pel Governador Civil fou considerada pel Partit (...) *más que como inconveniente, inadmisibile*. Com hem vist, la persona de Cardona era inacceptable pel seu passat de manifest arribisme polític al qual se l'imputava també per la seua desastrosa gestió durant la seua etapa d'alcalde. No resultava més afalagadora per als falangistes locals la persona de José Montolio Extrems, metge, que havia tingut un greu incident amb representants de l'Auxili Social. La proposta de formació de la gestora rebia aquesta contestació: (...) *en la que hábilmente han sido incluidos algunos de los que en la nuestra figuraban, es en general, mediocre en cuanto aptitudes, dudosa en cuanto antecedentes políticos y sobre todo absurda en estos momentos, ya que en vez de llevar a la Administración Municipal de Cullera a elementos libres y limpios de taras, reminiscencias o tutelas políticas, se pretende investir de este cargo a persona como el Sr. Cardona de tan desfavorables condiciones.*¹⁴⁵¹

La posterior destitució de Cardona fou possible gràcies al suport d'un tal *Sanchis, pistoler de Franco, d'Aldaia, molt influent en el règim i padrí de Leandro Mas (...)*, com ens comentà un dirigent falangista cullerenc que ni tan sols permeté la seua identificació sota pseudònim. La destitució deixà vacant l'alcaldia ja que segons recorda Miquel del Xúquer *després d'ell, Juan José Rico Ferrer no volgué prendre possessió de res. Havia estat alcalde durant la Dictadura (el "Macoc", al que li mataren la filla). Quan acabà la guerra digué que ja havia tingut prou.*¹⁴⁵² *Francisco Costa Balaguer (germà de Costa) tampoc volgué saber res. Li tocava al metge José Montolio Extrems. Anava més content que unes pasqües i entrà així. Darrere d'ell estava Ribera, que era el que dirigia tot i anava preparant-ho tot per entrar ell (...).*

El monolitisme del règim, doncs, no resultava tan compacte. Per un costat, els antics grups de poder caciquils, recolzats pels alts càrrecs públics, plantejaven la pugna política contra uns falangistes minoritaris a la població de Cullera. La importància decisiva de la figura del Governador Civil en l'entramat polític del

¹⁴⁵¹.- Ibídem.

¹⁴⁵².- Amb tot, aquest personatge, aprofitant la permissivitat vers el caciquisme que oferia el règim, tal vegada per l cas de Cullera beneficiat per les lluites internes que el sincretisme falangista permetia a la localitat, actuà com un veritable cacic -ja ho havia estat durant el primer terç de segle- durant el règim. Segons Antonio Bru Serra: *Rico, el 'Macoc', era un home de prestigi, cosí germà de mon pare. Després de la guerra va ser moltes vegades president de la Comunitat de Regants de Cullera -jo també ho vaig ser vuit anys- (Bru era advocat i propietari). Era un home que en València l'escoltaven, en la Confederació, etc. Les autoritats el tenien molt en compte però no volia saber res de política després de la guerra. Va tindre molt a vore (sic) amb l'elecció de les gestores. Va ser ell qui proposà a Alfredo Cardona Rico, cosí germà del 'Macoc' però les maniobres de Ribera el tombaren. Després d'este (sic, es refereix a Cardona) intervingué en l'anomenament de Guardiola, que havia segut el primer alcalde després de la guerra, però també se'l carregà Ribera. Després intentà anomenar a Montolio, però també se'l carregà Ribera. Quan caigué Ribera va fer entrar -com alcalde- a Serra i Leandro Mas. És a dir, el 'Macoc' no feia política activa però desenvolupà una dilatada activitat caciquil durant el franquisme. Per als seus antecedents vegeu les seues memòries ja citades.*

franquisme i la seua estructura jeràrquica imposaren els canvis administratius des del vèrtex del poder, malgrat l'oposició del partit.

La solució de compromís, com ens apuntava Miquel del Xúquer, era nomenar alcalde Juan José Rico Ferrer (a) *Macoc*, antic cacic cullerenc. Aquest, en un primer moment, al·ludí obligacions ineludibles per refusar un lloc de regidor a l'Ajuntament,¹⁴⁵³ però davant la insistència de les autoritats, varià d'estratègia - recordem que, com apuntaven els nostres entrevistats, era el principal àrbitre de la vida política cullerenga malgrat la seua negativa a formar part del consistori- acabà per acceptar el càrrec de primer tinent d'alcalde, encara que no assistia a les reunions, enumerant una sèrie d'obligacions que, per tal de servir millor al *Nuevo Estado*, li impedièn la dedicació activa a la política, el que li valgué les crítiques del sector de Ribera.¹⁴⁵⁴ Davant la pressió, optà per manifestar-se malalt i impossibilitat físicament per la qual cosa el Governador Civil acordà abandonar la solució Rico,¹⁴⁵⁵ tornant Guardiola a l'alcaldia després de l'efímer pas de Cardona, per a estar substituït per Montolio el 31 de gener de 1944, que directament i per ordre del Governador Civil, traspassà els poders a Ribera.¹⁴⁵⁶

Des de l'Ajuntament s'obstaculitzà des d'un principi i dins del possible la tasca de FET, bé econòmicament: (...) *Se discute a quién compete los gastos de Falange (...)*, bé solapadament com va ser la petició del regidor Del Barrio per a (...) *que los ejercicios que realiza la OJE no sean obstáculo para que los ancianos puedan disfrutar del mercado y del rato de sol (...)*,¹⁴⁵⁷ mentre que amb l'església es mantenia una guerra freda en la publicitat dels actes festius, ja que en aquests s'havien d'obviar els espectacles laics tals com berbenes, balls, etc, encara que comptaren amb el corresponent beneplàcit del clergat local, ja que, segons Enrique Torres, *inclòs les verbenes primeres que es feien es posaven camuflades doncs als programes de festes no eixien. Tot depenia del rector perquè tenien de tindre el vist i plau del rector, sense exie requisit no es feia el programa.*

En aquesta població trobem una persecució més contínua canalitzada pels espies de la Comandància Local, arribant fins i tot a l'extrem de l'ingrés en presó d'un guàrdia jurat *dretà* per haver proferit davant els actes vandàlics d'uns soldats *¿Esto es la educación que tienen los soldados de Franco?*, o l'acusació a un republicà d'esquerres sobre la base jurídica de *continúa sin adaptase a la nueva España*, ambdues de 1941. Els arbitraris registres domiciliaris als antics cenetistes es feren costum quotidià i crearen certa psicosi a la localitat. Per exemple, a Vicente Parra Chacón, antic sergent de l'*Ejército Rojo*, per injúries a Franco se li efectuà un

¹⁴⁵³.- AHMC. Capsa 798. 10 de gener de 1941.

¹⁴⁵⁴.- Idem. LRAAP. 1939. 1. de maig de 1941.

¹⁴⁵⁵.- Idem. Capsa 101. 5 d'agost de 1941.

¹⁴⁵⁶.- Idem. LRAAP.

¹⁴⁵⁷.- AHMS. LAAP. Llibre 98. 19 de desembre.

registre en la seua residència on se li ocuparen vint exemplars del *Nuevo Ideal*, sis diaris de la CNT, un diploma d'una escola laica i *literatura pornogràfica*, i ingressà novament a la presó.¹⁴⁵⁸

5.17.- *El desintegrant del somni: les repercussions de la II Guerra Mundial a la Ribera Baixa a nivell sociopolític i la participació falangista en la "División Azul"*

Els anys de la Segona Guerra Mundial marcaren una intensa tasca propagandística de Falange en pro de les potències feixistes.¹⁴⁵⁹ L'*estigma* del recolzament a l'Eix acompanyà el Règim,¹⁴⁶⁰ tal i com pot comprovar-se mitjançant la premsa diària, les declaracions oficials, etc. Les primeres victòries alemanyes foren utilitzades per FET per ressaltar davant la població la seua germandat amb els vencedors del moment i estimular la societat en l'entusiasme per l'esplendor bèl·lica de les tropes nazis. La comarca fou visitada amb profusió per enviats de les potències de l'Eix.

Les Joventuts Femenines Hitlerianes, en abril de 1941, feren acte de presència a la comarca, mentre que l'ambaixador del Japó i, amb posterioritat el cònsol de Suècia, continuaren la febre del *rendez-vous* feixista. Alguns d'aquests viatges s'utilitzaren sota el camuflatge d'ajuda a les missions catòliques, com va ocórrer en el transcurs de l'acte oficial d'homenatge al Japó, *nuestra nación amiga*, organitzat per la Falange suecana, en el qual, al final d'una exposició dels costums i vida japonesos, un pare salesià realitzà una col·lecta per a les missions d'aquell país.¹⁴⁶¹ Aquests contactes no defugien la necessitat de tornar els crèdits i favors prestats al bàndol nacionalista mitjançant la fórmula de l'establiment de *relacions comercials preferents*, com fou el cas de l'exportació tarongera.

L'impacte de la guerra mundial a la Ribera Baixa fou limitat ja que les condicions penoses de la postguerra s'imposaven sobre les notícies de l'exterior: *la guerra mundial no creo que afectara mucho a la idiosincrasia del pueblo, eso creo que algunos más intelectuales (...)*, com recorda Rafael Matoses. Però les conseqüències més directes de la contesa sobre els riberencs començaren amb el reclutament d'un cos expedicionari al front rus, la *División Azul*, que trobà un desigual seguiment.

Els darrers documents trobats sobre la *División Azul* en alguns arxius de l'administració soviètica han llançat llum sobre els estereotips establerts sobre els divisionaris. En ells es considera que (...) *la mayoría de los reclutados en la Division*

¹⁴⁵⁸.- Idem. Fitxer del TRP.

¹⁴⁵⁹.- Vegeu GARCIA DELGADO, J. L. (ed). *El primer Franquismo. España durante la III Guerra Mundial*. Siglo XXI. Madrid, 1989.

¹⁴⁶⁰.- Cfr. PIKE, DAVID W. "El estigma del eje". En *Historia 16*. nº 115, pp. 50-66.

¹⁴⁶¹.- *Las Provincias*, 11 de febrer de 1940. Tornarem a parlar d'aquesta persona.

*Azul se habían alistado por dinero, con el fin de recibir el prometido sueldo de 1.000 pesetas mensuales (...) y aunque la presencia falangista era significativa (...) hay también muchos trabajadores, muchos jóvenes y muchos inmaduros políticos.*¹⁴⁶²

Les promeses d'avantatges administratius al seu retorn, l'afany d'aventures i el desig d'acabar amb *l'Imperi del Mal*, culpable de la guerra civil (*i Rússia es culpable!*), foren algunes de les consideracions que portaren al reclutament. Així, a Cullera, *hi hagueren* (sic) *dos voluntaris de la <División Azul>*, estava un, que era Todosantos, i l'altre Enrique Rico Sanjuán,¹⁴⁶³ que després fou alcalde. *E* (sic) *es veu que vegué les trinxeres plenes de neu i vingué mal de les cames. Se li congelaren els peus. Mala persona no era, però la joventut es pensaven* (sic) *com nosaltres que quan anàvem a la guerra ens pensaven que anàvem de paella. Quan tocaves allò després volies tornar. L'altre era un vividoret que anà a veure si es podia col·locar,*¹⁴⁶⁴ en paraules d'Alfredo Benito.

S'ha assenyalat que gran part dels divisionaris venien del sector més radicalitzat de la Falange, però, una vegada més, la realitat viscuda escapa de les

¹⁴⁶² - GUENNADI, B. i ILINSKI, N. "Estimados enemigos. Informes secretos de Moscú desvelan la odisea de los voluntarios de la División Azul en Rusia". *El País*, 14-11-1993.

¹⁴⁶³ - A la documentació de l'AHMC hem trobat cinc divisionaris més. El més significatiu va estar Agustín Ruano Marí, legionari que s'enrolà a la *División Azul* i tornà després al terç. Al començament de la dècada dels 50 tornà a Cullera i el seu caràcter acompanyat per la seua afició a la cazalla comportaren nombrosos problemes d'ordre públic. AHMC. Capsa 487. A la premsa hem trobat al·lusions a aquestes persones. Així, el 28 d'agost de 1942: *se insta a recibir a los heroicos voluntarios de la División Azul, Vicente García Esteve y Adolfo Sánchez Cabrero, que vuelven del frente de Rusia, a las 7 de la tarde frente al Hospital*. El mateix rotatiu repetia la notícia el 23 de desembre de 1942 tenint com a protagonista a Leopoldo Todosantos Roig i l'endemà Enrique Rico Sanjuán. El 9 de març de 1943, el diari assenyalava que *se encuentra en su ciudad natal, Cullera, el Comandante de Sanidad del Ejército, don Francisco Torres Ibáñez, que ha regresado de Rusia recientemente. En el momento de su llegada se encontraban esperándole el Jefe Local del Movimiento, camarada Ribera Piris; Alcalde de la ciudad, Alfredo Cardona; Secretario de Falange y Jefe Comarcal de la División Azul, camarada Todosantos Roig; delegados de Servicio y demás autoridades y jerarquías y numeroso público*. Els rebements d'aquestes persones també s'arreglaven als bans de les dates corresponents. Idem. LRB. Llibre 941. Per altra banda, a un informe de l'11 de setembre de 1942, es comunicava del voluntari Enrique Grau Vallet, *joven, posee un ideal derechista de pura cepa. Sus padres son también personas de orden y de derechas de toda la vida. Su hermano lo mismo*. Idem. Capsa 795. Altres voluntaris cullerencs foren Juan Grau Marín, Enrique Mas Nicola, que havia estat delegat d'Informació i Investigació de la FET cullerenga, i Juan Alonso Chulio. Idem. Capsa 796. També trobem a Francisco Ros Carles. Aquest darrer desaparegué al front rus. Idem. Capsa 804. 19 de setembre de 1943. Tots els anteriors, joves falangistes *neo nats*.

¹⁴⁶⁴ - Leopoldo Todosantos Roig, falangista que abans de la guerra milità en Acció Catòlica. Durant la contesa va desertar per a passar a les files de Franco. A la *liberación* ocupà càrrecs a la Falange cullerenga. Marxà al front rus en la primera expedició. Al tornar fou anomenat Secretari Local del *Movimiento* per a passar després a ser delegat local d'ex-combatents. La seua família estava composta per membres de la Vieja Guardia, rectors i ex-combatents. Idem. Capsa 110. 24 d'abril de 1945.

consideracions efectuades. En un primer moment s'apuntaren uns 20.000 voluntaris, encara que després es doblà el nombre. D'ells tan sols uns 8.000 podien catalogar-se com a falangistes.¹⁴⁶⁵ En realitat, la *División Azul* no va despertar massa entusiasme,¹⁴⁶⁶ tal vegada per les poques expectatives alçades pel projecte divisionari, el llenguatge polític de FET, que de vegades s'escapava a la recepció per part d'una població majoritàriament acrítica i il·letrada; i la recent contesa civil pogué cansar al més pintat.

Dels deu divisionaris que tenim documentats a Sueca, dos provenien del tradicionalisme, altres dos de Falange, un de la Dreta Regional, mentre que els altres quatre no posseïen cap adscripció política anterior a la militància en Falange, encara que tots eren militants de FET. La seua extracció socio-professional es compartimentava en dos jornalers agrícoles, un petit propietari rural, un agent d'assegurances, un guàrdia rural, un empleat del sindicat de policia rural i un guàrdia colonial destinat a la Guinea.¹⁴⁶⁷

La *División Azul* era contemplada com un mitjà més de promoció social i com a trampolí per a l'obtenció d'ocupacions més suculentas. Si bé el cos expedicionari es nodrí preferentment de voluntaris, existiren casos arbitraris com ens recorda Alfredo Berito: *estant en la mili, en Burjassot, vigilaven els camps d'aviació. Quan demanarem voluntaris per la "División Azul" no hi hagué ni un que pegara un pas al front i els voluntaris, a dit. Demanaven els voluntaris i com no eixien, deien ací tenen que eixir deu. Jo vaig tindre sort. Pobres desgraciats.* Però el cert és que les autoritats locals explotaren propagandísticament la participació espanyola al front rus i les institucions locals aportaren fons pel seu manteniment, com hem vist.¹⁴⁶⁸

¹⁴⁶⁵.- Vegeu FERNANDEZ VARGAS, V. "Una intervenció internacional. La División Española de Voluntarios. Informe sobre una investigación en curso". En *El régimen de Franco...* op. cit. Volum. II. pp. 321-327.

¹⁴⁶⁶.- Per a l'impacte de la *División Azul* a les comarques rurals, contrasteu amb LAZO, A. op. cit. pp. 117-118.

¹⁴⁶⁷.- Aquestes dades corresponen a 1957. Pensem que els tres guàrdies foren anomenats per a eixe càrrec com a recompensa per la seua activitat en el front rus. AHMS. Falange. Capsa M. Militància. Això queda reforçat per l'informe del 5 de febrer de 1946, emes per l'alcalde de Sueca sobre Ceferino López González, falangista, enquadrat en el grup d'ex-combatents pels serveis prestats *en la última expedición de la División Azul. También prestó servicios interinos de guardia municipal durante seis o siete meses observando buena conducta.* Idem. Negociat Primer. 1946.

¹⁴⁶⁸.- Per exemple, el 21 de novembre de 1941, el consistori suecà obria una subscripció per a la *División* amb una aportació de 500 pts. Idem. LRAAP. 1939-1941. A més, els ajuntaments contribuïen crematísticament de forma regular. Per exemple, el consistori cullerenc emetia un gir mensual per als esmentats Todosantos, Rico, Adolfo Sánchez Cabrero i Vicente García Esteve. AHMC. LRSD. 1942. L'Ajuntament de Sueca subvencionava amb 500 pts *al voluntario en la División Azul para la lucha contra el comunismo al hijo de la ciudad José María Granell Lletí.* AHMS. LRAAP. 1941. 23 de juliol de 1941. Aquestes gratificacions s'extendiren per a la resta dels expedicionaris suecans i tingueren una periodicitat més bé regular. Idem. 1941.1942. *Donativo de 200 pts como aguinaldo a los voluntarios de la División Azul.* AHMA. Llibre 43a. 5 de desembre de 1942.

Les primeres notícies adverses per a la sort bèl·lica del feixisme portaren a una intensificació de la dissidència interior, mitificant la resolució del conflicte amb el futur del franquisme. Ja en 1942 es produïren les primeres detencions a Cullera, tal com apunta Miquel del Xúquer, ja que hi havia *una tenda de ràdios i detingueren a sis o set persones republicanes: Alfredo Miguel Bou, i sentien ràdios estrangeres. Els acusà un tal Giner que venia boines i gorres front la fonda. Aquests dos o tres amics s'assentaven en el carrer i xerraven i van dir que es reunien per a tombar no sé què. Un dia, Espasa, el farmacèutic, i uns altres homes honorables, antics membres del PURA, els arreplegaren i els tancaren al calabós de l'Ajuntament un dia o dos i en el cotxe de Ramonet, un Ford, se'ls portaren a la Càrcer Modelo i pagà el taxi el propi Espasa. Va dir que damunt que anava detingut no volia anar en el tren. Un d'ells treballava en una fusteria i al sortir de la presó no tornà allí a treballar perquè pensava que havia estat el propi patró el que l'havia denunciat. Sentir la ràdio o xerrar al carrer era conspiració.* També, en 1943, es detingué a Cullera un antic radical-socialista per realitzar activitats propagandístiques i un jornalier d'Almussafes per *posesión* en el seu domicili d'una escopeta i un carnet de la CNT, finalitzant tot això amb l'obertura d'un expedient a un carreter de Sollana, en 1944, que havia estat militant a la CNT, amb l'acusació de *derrotisme* per la seua frase emesa en públic: *esto acabará mal.*¹⁴⁶⁹

De fet, el règim es comportà, almenys cara a l'interior, com si res no hagués passat. Així, es passà des de les notícies favorables a l'Eix, com, per exemple, *los japoneses avanza,*¹⁴⁷⁰ a minimitzar la situació: *Los aliados han puesto pie en Europa,*¹⁴⁷¹ com si no ho hagueren fet ja a Itàlia;¹⁴⁷² fins a deixar entreveure que el franquisme no tenia res a veure amb l'Eix: *Es inexacto que España ayudase a Alemania,*¹⁴⁷³ i això que la premsa havia demanat l'entrada d'Espanya en guerra per un incident protagonitzat pels anglesos a Fernando Poo, on es trobaven tres vaixells alemanys.¹⁴⁷⁴

La premsa no podia amagar la simpatia vers els nazis i encara s'esperava que els alemanys llançaren els aliats a la mar. Però després del desembarcament de Normandia els fulls dedicats a la guerra anaren minvant i van desaparèixer de la portada de *Las Provincias*. El règim anava camuflant-se i la primera vegada que aparegué alguna qüestió comentada negativament contra els alemanys va ser el 19

¹⁴⁶⁹ .- AHMS. Fitxes del TRP. L'oposició al franquisme l'estudiarem en un apartat a banda.

¹⁴⁷⁰ .- *Las Provincias*, 1 d'abril de 1944.

¹⁴⁷¹ .- Idem. 7 de juny de 1944.

¹⁴⁷² .- El 2 de febrer de 1943, *Levante* oferia una profusió de notícies concernents a *la guerra y el orden público, objetivos principales del Gobierno italiano*.

¹⁴⁷³ .- Idem. 1 de juliol de 1944.

¹⁴⁷⁴ .- *Arriba*, 18 de gener de 1942.

de gener quan s'afirmava que per a ells *la situación es grave*.¹⁴⁷⁵ Malgrat l'asseveració, el diari no va perdre mai les esperances, o almenys la fe amb el *germà major*. Així, en l'article *Esperando el contraataque*, es podia llegir *¿Una repetición de la batalla de Cannas o la batalla del Ebro en perspectiva?*¹⁴⁷⁶ encara que omençant a crear distàncies.¹⁴⁷⁷ De fet, la informació sobre la guerra es reduí a la cinquena part.

La descomposició de les forces de l'Eix era tan evident com irreparable. Tal vegada per això, la premsa valenciana començà per desmarcar-se dels japonesos i passà a denunciar las *atrocidades cometidas en las Filipinas* parlant de l'atemptat contra l'ambaixada espanyola,¹⁴⁷⁸ incident aprofitat per al trencament de relacions amb el Japó,¹⁴⁷⁹ encara que l'incident datava de itres anys enrere! i que en el seu dia s'acceptaren les disculpes nipones.

També es començà a parlar per primera vegada de camps de concentració encara que de manera tamisada.¹⁴⁸⁰ Però s'apuntava contundentment que *nosotros ya hemos hecho nuestra guerra y ya hemos dirimido lo que teníamos que dirimir*,¹⁴⁸¹ es parlava de la *raíz cristiana de nuestra neutralidad*¹⁴⁸² i que *la guerra mundial no tiene nada que ver con nuestra cruzada*.¹⁴⁸³

El 30 d'abril s'esperava el final de la guerra, anunciat a tota plana, i al raconet es llegia *serenidad, virtud española* i el 10 de maig, en un intent d'intoxicar l'opinió pública, es donava gràcies a Franco per no haver entrat en la guerra.¹⁴⁸⁴ Malgrat tot, el diari publicà una ampla biografia de Mussolini,¹⁴⁸⁵ que contrastava

¹⁴⁷⁵.- Idem. 19 de gener de 1945.

¹⁴⁷⁶.- Idem. 30 de gener de 1945.

¹⁴⁷⁷.- Pemán afirmava que *nuestra doctrina no está influenciada* (sic): *es enteramente nacional*, en un intent desesperat per restar al marge de la derrota feixista. Idem. 22 de març de 1945. Per la seua part, Wenceslao González Oliveros deia que *España es el pueblo más antiabsolutista del mundo*. Curiosament el mateix dia es notificava que *l'Agencia EFE española ha firmado un contrato con la americana United Press*. Idem. 15 d'abril de 1945.

¹⁴⁷⁸.- Idem. 23, 24 i 31 de març de 1945.

¹⁴⁷⁹.- Idem. 12 d'abril de 1945.

¹⁴⁸⁰.- Idem. 21 d'abril de 1945.

¹⁴⁸¹.- *Levante*, 4 de gener de 1945.

¹⁴⁸².- Idem. 29 d'abril de 1945.

¹⁴⁸³.- Idem. 9 de maig de 1945. La desfeta era completa. Així s'incautà l'ambaixada alemanya. Idem.

¹⁴⁸⁴.- Idem. 10 de maig de 1945.

¹⁴⁸⁵.- Idem. 16 de maig de 1945.

amb el desplegament realitzat amb el finament de Roosevelt.¹⁴⁸⁶ El 4 de novembre el diari degà es permetia, inclòs, una autocomplacència: *España frustró la derrota del Eje* (sic). Segurament volien dir la victòria però amb les preses cometeren l'errada) *porque no se cerró el Estrecho*.¹⁴⁸⁷ Amb tot, les simpaties vers l'Eix, i en especial l'Alemanya nazi, mai no s'ocultaren: en una data tan tardana com el 7 de febrer de 1959, es podia llegir a la premsa valenciana un reportatge amb el títol *Los ocho hombres que no destruyeron América*, parlant d'un comando alemany desembarcat a EEUU amb la ingènua missió de *destruirlo todo*.¹⁴⁸⁸

5.17.1.- *La millor defensa, l'atac*

Tot l'anterior entronca amb la postura que portà sempre la política exterior franquista: minimitzar la simpatia vers els règim feixistes i al mateix temps reafirmar que el cas espanyol res tenia a veure. Emprant sempre la fórmula de l'hispanisme i de la intimitat que el règim reservà per a mantenir-se en el poder. D'eixa manera, el 4 de gener de 1952, Franco avisava el món que *para someter a 28 millones de españoles son varios millones los que han de caer en el camino. No nos faltan armas ni municiones para vender cara nuestra independencia. Es inútil querer alcanzar la paz y la seguridad sin sacrificios*,¹⁴⁸⁹ en clara al·lusió que no permetria la intromissió d'altres països en l'esfera espanyola. Missatge que repetí un mes després en intentar desmarcar-se davant l'opinió pública de l'interès que tenia per tal d'arribar a acords amb els EEUU: *Franco no muestra entusiasmo por la invitación a España de unirse a la OTAN. Menos complicado, mucho mejor y más satisfactorio sería un arreglo directo de colaboración con EEUU. El objetivo de Rusia es debilitar a América sin perder un solo hombre*.¹⁴⁹⁰

La pirueta de maquillatge del règim s'havia acabat. Partint de consignes clarament feixistes, dissimulà la simpatia amb l'Eix a mesura que aquest anava enfonsant-se militarment, rebutjà la possibilitat d'entrar a l'OTAN per tal de no suportar la paradoxa de conviure amb governs clarament hostils i trobà el camí més curt per tal de poder desbloquejar la situació: l'acord bilateral amb EEUU. Que això significara l'entrega de part del territori nacional no era més que un preu en el mercat de l'oferta i la demanda de la política internacional. De tota manera, ja s'havien signat els tractats amb el Vaticà i països com Argentina o Pòrtugal no trencaren mai les relacions amb el règim franquista.

El túnel de l'aïllament deixà pas a una nova via de comunicació: els acords amb els EEUU comportaren ajut econòmic i inversions que insuflaren oxigen al

¹⁴⁸⁶.- *Mucho sentimiento en España por la muerte de Roosevelt*. Idem. 14 d'abril de 1945.

¹⁴⁸⁷.- Idem.

¹⁴⁸⁸.- *Levante*, 7 de febrer de 1959.

¹⁴⁸⁹.- *Las Provincias*. 4 de gener de 1952.

¹⁴⁹⁰.- Idem. 13 de febrer de 1952.

règim al temps que trobava un interlocutor vàlid en el marc de la Guerra Freda i un aliat poderós en el terreny militar i financer. Perdre alguns quilòmetres quadrats del sòl patri, malgrat la parauleria arxinacionalista del règim, només significà una inversió a nivell internacional. Després vindria la bomba de Palomares i altres qüestions a les quals el règim sempre restà importància però que es trobaven en la factura presentada pels EEUU. Paradoxalment, els dos pilars de la política exterior franquista foren el Vaticà, que hipotecava la seua credibilitat en alinear-se amb un règim feixista, i els EEUU, bressol de la democràcia, el liberalisme i tants i tants *eslògans* que s'afegia a si mateix la superpotència, que no tingué inconvenient a emparar un parent pobre sota la seua tutela. L'enemic comú no era el comunisme? Més barbaritats cometrien els EEUU amb aqueixa concepció.

5.18.-*La refalangització a la Ribera Baixa. Un procés traumàtic per al partit únic amb apariència de normalitat.*

El nomenament de Laporta Girón com a governador civil, en 1943, en substitució de l'antifalangista Planas de Tovar, significà l'inici d'un procés de refalangització de la província,¹⁴⁹¹ al mateix temps que un procés de depuració no exempt de tensions entre el repte¹⁴⁹² i la imposició.¹⁴⁹³ Encara que ja s'ha avançat algun punt, cal assenyalar que les diverses organitzacions falangistes locals s'endinsaren en la tasca depuradora de manera immediata. Així, a Sueca, FET deixava les dues primeres setmanes del novembre de 1943 per tal de plenar els fulls de depuració, que consistien en declaracions jurades i supervisades per dos falangistes amb jerarquia, oficials de l'Exèrcit o de la Vieja Guardia amb carnet. Aquests eren encarregats d'avaluar o donar fe de la veritat de la declaració de l'afiliat.¹⁴⁹⁴ Amb tot, el procés depurador va estar present durant tota l'existència del règim.

¹⁴⁹¹.- Vegeu SANZ ALBEROLA, D. "Jefatura Provincial de FET y de las JONS y Gobierno Civil en Alicante. La unión personal". En *II Encuentro...* op. cit. Vol I. pp. 215-224. Així, amb la unió personal del Governador Civil i el cap provincial de FET, s'aconseguí amansir gran part de les discòrdies existents, ja que s'evitaven els enfrontaments merament personals. El poder quasi omnipotent en l'àmbit provincial no deixava més sortida als seus opositors que la mera conspiració o l'apel·lació a instàncies superiors en la capital de l'Estat. p. 221.

¹⁴⁹².- El 15 d'abril de 1944, *Las Provincias* reproduïa una circular del Governador Civil que traslladava una queixà del subsecretari del Ministeri de la Governació on es denunciava la freqüència amb que es produïen desterminaments a Madrid pels presidents de les gestores amb motius oficials. El problema era que aquestes visites no s'efectuaven d'acord amb l'austeritat que promulgava l'ordre ministerial pertinent. Amb aquests antecedents, que ja s'havien denunciat al mateix rotatiu el 22 de març i el 5 de maig de 1941, fragment de temps en el qual s'havien produït sis viatges de l'alcalde i el secretari de Sueca sense massa importància política ni administrativa, s'amenaçava amb sancions. El cas és que el ritme de viatges no va disminuir si atenem a les comunicacions aparegudes al LRAAP suecà.

¹⁴⁹³.- El 27 d'abril de 1944, en *Las Provincias*, Laporta ordenava els consistoris *para que hagan sus escritos a él* com a Governador Civil, *i no a la superioridad*, com hem vist.

¹⁴⁹⁴.- AHMS. Falange. Capsa Z.

El paper reservat al Govern Civil en el franquisme era de gran importància, ja ho hem apuntat, ja que no sols era el càrrec més rellevant localment parlant, sinó també significava la figura que devia guanyar fidelitats i adhesions, a la vegada que atorgava al grup polític que representava la primacia en la província,¹⁴⁹⁵ condemnant a l'ostracisme els menys fidels.¹⁴⁹⁶

El nou governador provenia, segons l'oposició clandestina, de (...) *uno de los grupos de pistoleros de Primo de Rivera (...) que sembraron de terror las calles de Madrid desde los meses de febrero a julio de 1936 (...)*,¹⁴⁹⁷ és a dir, es tractava d'un Camisa Vieja i durant el seu manament es produí la confluència en la seua persona del càrrec governatiu amb el de Cap Provincial del Moviment. Amb aquesta mesura es burocratitzava encara més el Partit i se sotmetia als canvis estatals, contradient el principi feixista pel qual èls canvis en el partit únic conduïen a les alteracions en la cúspide de l'Estat. Així s'atenuava, encara més si cap, el reduït impuls revolucionari falangista, donant com a resultat el que (...) *burocracia y espíritu revolucionario nunca fueron buenos compañeros (...)*.¹⁴⁹⁸ Tot amb els recels i polsos de poder corresponents, inclosa la depuració dels aparells falangistes locals. No debades, en la premsa es trobaven les amenaces dels falangistes reclamant la direcció de l'Estat.¹⁴⁹⁹

¹⁴⁹⁵.- Sobre la funció pública i la seua transcendència política, cfr. CRIACH I SINGLA, D: "El paper dels Governador Civils" en BARBAGALLO, F: "El paper dels governadors civils". En *Franquisme. Sobre resistència...* op. cit. Vol. I. pp. 151-156. També CALVO VICENTE C.: "Los gobernadores civiles en Guipúzcoa durante el primer franquismo". En *El régimen de Franco (1936-1975)*. Op. cit. Vol. I. pp. 19-29. Encara que nosaltres no arribem a tant, NICOLAS MARIN, E. "Los gobiernos civiles en el franquismo: la vuelta a la tradición consensuadora en Murcia". En idem. Vol. I. pp. 135-149. El franquisme revelà en el funcionament del Govern Civil una íntima connexió amb els mecanismes de poder més conservadors de l'Espanya de la Restauració, encara que els imprimí un ritme específic segons les distintes etapes de la seua història. Afirmar l'autor. VIRTO IBAÑEZ, J. J. "El conflicto de 1948 entre la Diputación Foral de Navarra y el Gobernador Civil de la provincia". En idem. Vol. I. pp. 151-164. Revela les distintes opinions dels democlastes davant les eleccions municipals de 1948. Examinarem el seu impacte a la Ribera Baixa.

¹⁴⁹⁶.- *Las Provincias*, 5 de desembre de 1957. VALLS, R. "València: institucions i govern local i provincial durant el primer franquisme". En *L'Avenç*, nº 197, novembre 1995. pp. 38-41. Explica que la ruptura de l'equilibri es donà per protestes de l'Ajuntament de València ocasionades per l'abandó i la inoperància de l'administració central durant les grans destrosses de la riuada d'octubre de 1957. El resultat fou la destitució de l'alcalde, Tomás Trénor i el forçament a la dimissió de Martí Domínguez, aleshores director de Las Provincias.

¹⁴⁹⁷.- LLORENS CASTILLO, C. op. cit. p. 142.

¹⁴⁹⁸.- PUGA ALVAREZ, E. *Historia de la Falange*. Dopesa, Barcelona, 1969. p. 191.

¹⁴⁹⁹.- A un article de José Luis Colina, a *Levante*, del 8 de gener de 1943, es podia llegir: *La trayectoria política de la Falange, esto es, la progresiva adecuación de los medios ideales del Nacional-Sindicalismo a las condiciones especialísimas de la realidad española (...). Frente a la tozudez en sus privilegios de algunos grupos sociales, la Falange hizo invocación fervorosa de una irresistible unidad (...) quienes se excedieron en pícara sagacidad o consideraron que su interés personal era incompatible con el interés supremo de la empresa española, han*

El relançament del poder falangista s'efectuà amb el nomenament de noves gestores municipals ocupades per falangistes.¹⁵⁰⁰ En febrer de 1944, després de totes les seues maniobres, l'advocat Fernando J. Ribera Piris, de qui ja hem avançat una bona nota bibliogràfica, ocupà el principal càrrec de la nova junta municipal de Cullera, on les tinences d'alcaldia correspongueren a Guillermo Grau, delegat d'excaptius i comerciant (DRV); Joaquín Diego Rico, delegat d'informació i gran propietari i a José Llopis Jover, llaurador, únic que no militava en FET. Per contra, tan sols trobem dos falangistes entre els nou vocals.¹⁵⁰¹

El discurs de Ribera reunia les pretensions de portar a la pràctica una política falangista plena: *Llego a este nuevo cargo con propósito netamente falangista, por considerarlo como un deber y un acto de servicio (...) y a no fijar más programa que el del cumplimiento estricto del deber y el de ser fiel y leal por encima de todo al régimen nacionalsindicalista (...). Tengo el propósito de crear entre la vecindad un verdadero espíritu de hermandad, y espero que a mi despacho acudan todos los vecinos, sin ningún temor, a subsanar errores e injusticias, con la esperanza de que sean atendidas.*¹⁵⁰²

Les maniobres del grup de Ribera es plasmaren en un munt d'informes sobre militants i simpatitzants de FET tant per enfonsar-los políticament com per brindar-los l'oportunitat de formar part de l'aristocràcia falangista cullerensa.¹⁵⁰³

La contínua pressió del grup falangista comandat per Ribera havia aconseguit els seus objectius, i un alcalde realment falangista ocupava el municipi, encara que per a això havia necessitat acceptar anteriorment alguns noms denostats en la seua

quedado desvalidos o inútiles para la segunda etapa de nuestra Revolución falangista (...) ya hemos concedido no corta tregua a los que para acudir a nosotros tenían de antemano necesidad de hacer cálculos, vencer reparos y rectificar su desquiciamiento político (...) las fuerzas hoy en línea de servicio de la Revolución Nacional-Sindicalista son suficientes para lograr la fortaleza e España y su histórica plenitud de destino.

¹⁵⁰⁰.- I encara que també intentaren en altres institucions, com hem vist per al cas de l'associacionisme, no tingueren cap èxit. El mateix va estar amb els diversos organigrames sindicals que si bé restaven sota el seu control en realitat eren marionetes dels grans propietaris. Això ja s'havia comprovat al Sindicat de la Policia Rural de Cullera de la Comunitat de Llauradors, on després de la guerra es restablí la junta anterior a juliol de 1936 i els grans propietaris no variaren res la seua política. L'únic que aconseguiren va estar el seu respecte i la seua adhesió. AHMC. CAC. LRA. 15 d'abril de 1939.

¹⁵⁰¹.- Amb anterioritat, el consistori replegava una barreja reaccionària exempta de falangistes, ja que tots els membres eren falangistes *nou nats*.

¹⁵⁰².- *Levante*, 6 de febrer de 1944. *Las Provincias* reproduí el mateix discurs el 22 de juliol de 1944. A l'AHMC. LRAAP. 1944. trobem el discurs sencer, replet d'autosatisfacció i una excessiva immodestia donat que felicitava al Governador Civil per haver-lo anomenat alcalde i al poble de Cullera per *el acierto en los señores que forman la nueva gestora*.

¹⁵⁰³.- AHMC. Capses 186, 794, 795, 796, 797 i 798.

gestora, seguint el desenvolupament franquista de nomenament d'autoritats públiques, segons afirma Enrique Torres, ja que *per a ser alcalde, es feia una llista de cinc noms per al Governador Civil que decidia amb influències i amb els informes dels espies, una xarxa de persones que tenia als pobles i s'enterava de la vida de tots (...)*.¹⁵⁰⁴

La memòria dels nostres entrevistats assenyala que *Ribera va ser el primer alcalde falangista de Cullera (...)*, i que sota el seu comandament es va mampendre una intensa mobilització radicalment falangista que intentà refalangitzar totes les parcel·les de la societat civil, incloent les més lúdiques, tal com recorda Miquel del Xúquer: *passà com a la Dictadura de Primo, al desaparèixer els casinos, l'únic que es va mantenir foren les bandes. A través de les bandes -de música- i dels caçadors -societat de- es feien les tertúlies, no havia altra cosa. Però quedà molt descafeïnat: després de la guerra a les societats els costà molt reorganitzar-se. Estava Rivera d'alcalde i els apoià (sic) molt, perquè hagué un intent de formar una banda de Falange, i el director era Juan Juan, però res (...)*. La seua legislatura registrà una intensificació de celebracions multitudinàries, actes d'adhesió, etc, rellançant el paper de la Falange a Cullera.

Tot i que amb la figura de José Ferrer Camarena comptà amb un ajut inestimable, tant és així que es convertí en un dels falangistes més poderosos del poble sota la benedicció de Ribera, encara que optà per fer carrera política a València amb èxit. Segons el nostre entrevistat, Antonio Bru, Camarena va estar tutelat per un periodista d'esquerres durant la guerra i li ensenyà l'ofici de periodista. Més tard, en companyia de Martí Domínguez, fundà la revista *Valencia-fruits*. L'ascens de Camarena fou tan potent que, gràcies a la seua influència al cap i casal, col·locà el seu germà Miguel al rotatiu *Levante* com a corresponsal cullerenc.

A Sueca, nomenaren Miguel Mateu Pons, camisa vieja, i igual que a Cullera, reuní el càrrec municipal y polític després d'efectuar tot un desplegament conspirador davant el qual no pogué fer res el delegat local.¹⁵⁰⁵ Així, aquest es queixava que no podia jutjar-se la tasca de la delegació local *a través de una inspección al parecer predispuesta contra el Delegado y quizá por las mismas personas que no se recatan en desacreditar la actuación de la Jefatura Provincial del Distrito Universitario*, en clara al·lusió a Mateu i Dubón. La principal raó que esgrimia la inspecció en contra del delegat suecà es basava en el feble desenvolupament que l'organització juvenil tenia a Sueca per la qual cosa la defensa del delegat falangista restà sense èxit i la seua destitució fou fulminant.¹⁵⁰⁶

¹⁵⁰⁴.- El mateix Ribera va estar objecte d'un informe el 17 de febrer de 1945. Idem. Capsa 110. L'informe no podia ser més favorable.

¹⁵⁰⁵.- L'1 de febrer de 1944 canviava la comissió gestora municipal de Sueca. Al moment de fer-se càrrec de l'alcaldia, Mateu assenyala cínicament que *siguiendo la tendencia unificadora en el sentido en que recaiga en la misma persona el cargo de jefe local de FET y de las JONS y el de alcalde he sido obligado por el Gobernador Civil y Jefe Provincial del Movimiento para ocupar la presidencia (...) que acepto por espíritu de disciplina (...)*. AHMS. LRAAP.

¹⁵⁰⁶.- Idem. Falange. Capsa. C. 2 d'octubre de 1943.

Mateu havia maniobrat a esquenes del cap local, qui denunciava amargament que *desde la Liberación (sic) de Sueca hemos estado manejados por una camarilla de caciquillos (sic) que no quieren saber nada de Falange como no sea hundirla, y en todos los cargos que han desempeñado solo les ha guiado el afán de hacerla fracasar...yo no quiero ser juguete de nadie... ¿Cómo voy a estar conforme viendo que al Jefe (sic) ... se le impone una lista confeccionada por estos individuos... que han demostrado su incapacidad...* i acabava amb un intent desesperat per restar dignament fent una honrosa dimissió malgrat que la seua sort es trobava segellada feia temps.¹⁵⁰⁷ La línia d'actuació de Mateu es decantà envers l'intent d'aconseguir la plena integració dels elements més conservadors. Així, en un acte d'homenatge a un alcalde de la Dictadura primorriverista significava que: *(...) también la falange suecana sabe organizar (...)*, mentre que en la celebració tan sols s'entonaren els himnes nacional i regional.¹⁵⁰⁸

Per Albalat la qüestió tampoc resultà fàcil. Així, la gestora albalatenca es trobava sense alcalde-president per la destitució patida per Francisco Carpi Gonzalvo, antic tradicionalista, en desembre de 1941, sent José María Esparza Talens, primer tinent d'alcalde, qui n'exercia les funcions interinament.¹⁵⁰⁹ La qüestió va ser aprofitada per cessar tota la gestora i nomenar-ne una de nova amb tarannà falangista malgrat que no presentava el *pedigree* adequat als desitjos del Governador Civil encara que va haver d'acceptar-la.¹⁵¹⁰

Després d'aquesta primera fase, el nou Governador va desenvolupar una pronunciada activitat als pobles de la província, promocionant per a la Falange qualsevol tipus d'obra pública o municipal i iniciant diverses campanyes, perfectament publicitades, a favor d'un millor funcionament de l'administració pública,¹⁵¹¹ contra l'especulació, l'estraperlo, etc, i la celebració de les eleccions sindicals durant els anys 1944 i 1947.

S'hi efectuà un ampli desplegament informatiu com vingué a ser l'acte sindical celebrat al Teatre Serrano de Sueca al qual assistiren prop de 5.000

¹⁵⁰⁷.- Idem. Falange. Capsa Z. 24 de desembre de 1943.

¹⁵⁰⁸.- *Las Provincias*, 23 de setembre de 1944.

¹⁵⁰⁹.- AMA. II. 1156.

¹⁵¹⁰.- Idem. II. 1205.

¹⁵¹¹.- El 6 d'abril de 1945, la circular nº 5106 assenyalava la preocupació de la Jefatura Provincial per tal que els ajuntaments tingueren assessoria tècnica, facultativa i administrativa per personal idoni, amb la qual cosa pensava potenciar els funcionaris que, com hem vist, pocs mèrits laborals havien demostrat per accedir a les seues places. L'ordre era un pas més endavant cap a un control total en mans del Governador Civil o la Falange, com es vulga entendre. AHMC. Capsa 110. El cert és que aquestes assessories tingueren caràcter anual i la seua justificació es va perpetuar. AHMA. Llibre 46. 7 de gener de 1957. ss nº/p.

agricultors amb l'objecte d'assentar les bases de la seua celebració, explicitant les diferències entre aquestes i les conteses electorals de tipus polític del vell estil. El delegat provincial de sindicats, Lamata, analitzà a continuació l'ideari falangista allunyat de les doctrines col·lectivistes i capitalistes,¹⁵¹² i Trénor, cap del Sindicat Nacional de l'Arròs parlava de la gran *familia arrocera* exigint que les eleccions foren *exponente de disciplina*.¹⁵¹³

5.19.-Decadència falangista, irrupció de noves formes polítiques i reacció ultramontana

Com ens deia Joah Albufera, *llegó un momento que el pertenecer a Falange no tenía aliciente más que a las juventudes, poco a poco fue languideciendo ya que la pertenencia a Falange no constituía un título (...)*.¹⁵¹⁴ Si el projecte mobilitzador de FET constituí un veritable fracàs i tan sols s'utilitzava el Partit per a la promoció social, per a un falangista de Sueca, Rafael Matoses, *el declive de Falange vino por el propio tiempo, y los que eran falangistas vieron que no se aplicaban al cien (sic) la doctrina de José Antonio, sí se hizo mucho, se hizo los sindicatos (...) pero realmente pudiera ser a partir de los sesenta, por inercia, no tenía ninguna proyección de resultados tangibles que animara a la gente a participar y la gente se acomodó a vivir bien, a vivir acomodados, en tranquilidad, en paz y a estar gobernados y a no preocuparse de política (...)*.¹⁵¹⁵

La clau explicativa de la pèrdua progressiva de poder real de la Falange rau en aquest aspecte. Aquells que estaven veritablement per la tasca de la realització

¹⁵¹².- *Las Provincias*, 6 d'octubre de 1944.

¹⁵¹³.- Idem.

¹⁵¹⁴.- SANCHEZ RECIO, G., p. 51 i ss. Tampoc la resta de suborganismes. El propi Albufera comentava *que la CNS ofería cursos que ja no li feien falta a ningú, com els d'obriers especialitzats de la construcció. Feren un curs de ferrallista quan els ferrallistes ja havien deixat l'ofici*. A l'Arxiu Particular de Mario Corral Giménez trobem una comunicació del 12 d'abril de 1961 convocant a un curs de la *Rama del Metal*.

¹⁵¹⁵.- LAZO, A. op. cit. pp. 102-136. Per aquest autor, que empra el terme *ambiente*, arreplegat de la mateixa terminologia falangista de l'època, explica la caiguda del mateix per la raó que els falangistes eren contemplats com els responsables de la fam, l'estraperlo i la corrupció massiva. *Para los vecinos de los pueblos, el poseedor de un carnet que vestía camisa azul era siempre un hombre con carnet, o al menos con influencia, al que solicitar favores o proponer negocios poco claros*. Per això contrastava el *mortecino vivir de Falange con el trabajo burocrático*, immers en les ordres amb to militar i dur. Entre 1945 i 1965 ningú es donava de baixa ni d'alta en FET, immersa com estava en la desídia burocràtica. L'únic que observa l'autor a les llistes consultades són taxadures que significaven el finament de la persona apuntada, el mateix que ocorria a Sueca. Al complir els 21 anys, els joves no passaven a FET per acabar-se els campaments, l'activitat lúdica, etc. En aquest punt, al menys en la Ribera Baixa, sembla que l'Església li guanyà la partida a FET i per tant aquesta no tindre renovació. L'organització va sobreviure fins els anys setanta en el marc rural amb la finalitat última d'informar sobre els veïns. El seu retrat era el mateix de tres dècades enrere: el d'un espia. Com podem veure, una visió semblant al de la comarca objecte del nostre estudi.

del pensament *joseantoniano* constataren que el seu *partit revolucionari* era una (...) *mera apariència, es tractava de mantenir-se, a poc a poc la gent anà desil·lusionant-se (...) ací eren pocs, no arribarien a 200 afiliats i participaven en la vida falangista 20 ó 30 com a màxim i els que més eren el <Consejo Local> de 10 a 12 persones que desempeñaven els càrrecs polítics i tres o quatre regidors (...)*. La repetició més reiterativa d'actes calcats,¹⁵¹⁶ la saturació de les consignes, el nul espai dedicat a la innovació i un ample etc. ens pot explicar la decadència progressiva del partit.¹⁵¹⁷ A banda de la contínua desconexió entre partit i societat, si és que alguna vegada va existir excepte per a imposar un ideari.

L'enquistament continu acabà per fer que els falangistes no veieren més que el seu melic, i això es pot veure en el mateix desenvolupament dels seus actes públics, de manera que aquells que no estaven preparats de cara a la galeria per tal de desenvolupar la propaganda i que pretenien ser multitudinaris, només concernia als mateixos subjectes dels esdeveniments. I això que el Ministeri de la Governació havia prohibit les iniciatives sobre homenatges, nomenaments de fills adoptius, etc. donat que *resulta intolerable la frecuencia con que alcaldes y ayuntamientos con propósitos adulatorios o de satisfacer su personal interés, inflingen dichas órdenes, advirtiendo a su Ayuntamiento de que todo acuerdo de esta índole (...) será nulo destituyendo al alcalde que diese paso a la infracción. En casos excepcionales (...) será sometido a la consideración de este Gobernador Civil (...)*.¹⁵¹⁸

Però les commemoracions i homenatges se succeïren tant de forma pòstuma¹⁵¹⁹ com privada més o menys encoberta,¹⁵²⁰ el que no impedia que els

¹⁵¹⁶.- El 10 de gener de 1958 la premsa feia referència a les obres públiques del règim. S'assegurava que *las obras públicas que no sean rentables serán suspendidas cualquiera que sea su estado. Las Provincias*. El règim anava deixant la propaganda a favor de l'efectivitat econòmica.

¹⁵¹⁷.- En 1944, els *Actos organizados con motivo del <Día de la Victoria> a Sueca, contemplaven algunes variacions com ara una carrera ciclista i un concert per part de la Banda de Música, però persistien les desfilades, el Te-Deum, commemoració dels "caiguts", etc.* AHMS. Falange. Capsa T. 31 de març de 1944. Tampoc varià massa el llenguatge. El 17 de juliol del mateix any, i amb motiu de confeccionar el programa per a commemorar el vuitè aniversari de l'Alzamiento Nacional, el delegat local de FET de Cullera traslladava un comunicat al del F de J: (...) *por la presente te ordeno te presentes esta tarde a las 9 en el Cuartel de la Organización, debidamente uniformado y con el material de la Banda de Cometas y Tambores que poseas. Espero no te harás acreedor a sanción alguna.* AHMC. Capsa 796. 17 de juliol de 1944. Dos anys després es continuava amb la mateixa tònica per a la commemoració del Dia de la Victoria: exercicis d'Educació Física, Te-Deum, etc. AHMS. Falange. Capsa T. 31 de març de 1946.

¹⁵¹⁸.- AMA. II. 1604. 4 d'abril de 1940.

¹⁵¹⁹.- El 4 d'agost de 1942, moria José Llopis Jover, tinent d'alcalde i antic monàrquic cullerenc. Al soterrament acudiren les autoritats, el Governador Civil, etc. L'Ajuntament acordà pagar el soterrament, el taüt i el níxol a perpetuïtat. AHMC. LRAAP. 1942. ss nº/p. Ja el 8 d'agost de 1939, s'havia fet un repàs a la memòria de Manuel S. Carrasquer Marqués, que havia estat alcalde durant la dictadura de Primo, i assassinat durant la guerra per *las hordas marsistas* (sic) i que tantes coses havia fet per Sueca. Se l'anomenà *hijo predilecto de la ciudad*, a més

màxims responsables provincials i nacionals no tingueren accés a aquestes dosis de vanitat,¹⁵²¹ el mateix que algun que altre falangista distingit de la comarca.¹⁵²²

de colocar una placa al despatx de l'alcalde i entregar a *la familia del finado un pergamino como expresi3n de la gratitud de la poblaci3n por medio de suscripci3n popular*. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss n3/p.

¹⁵²⁰ - Així es prohibí l'homenatge acordat pel consistori cullerenc el 14 de setembre de 1949, a Fernando Ribera Piris i atorgar-li la medalla commemorativa de la ciutat al moment de deixar l'alcaldia. El Governador Civil contestà que *por prohibici3n gubernativa reiterada por la primera autoridad provincial de llevar a cabo banquetes homenajes o cualquier acto de ostentaci3n máxima al ser en beneficio de alcaldes o autoridades locales obligados a cumplir estrictamente y con sacrificios los deberes de su cargo (...)*. AHMC. Capsa 54. Ribera va haver de contentar-se amb un homenatge no institucional ofert pels regidors de forma particular, aix3 sí, pagat amb diners de l'erari públic, recorda Miquel del Xúquer.

¹⁵²¹ - El 31 d'agost de 1946, l'Ajuntament de Cullera anomenava *hijo adoptivo* a Ramón Laporta Gir3n, Governador Civil i Cap Provincial del Movimiento. L'acte es desenvolupà sense estalviar recursos: concert, danses, verbena, festival pirotècnic i focs d'artifici. Idem. LRB. Llibre 942. El 12 de gener de 1950, el mateix consistori atorgava la medalla d'or de la ciutat al mateix Ramón Laporta Gir3n *por sus servicios y méritos en servicio frente (sic) esta provincia*. A la que seguí un gran banquet ofert pel consistori cullerenc. Idem. Capsa 805. Sollana va fer el mateix el dia 20, acordant *como consecuencia del homenaje que ha de celebrarse en Madrid el día 24 en honor del que fue Gobernador Civil de esta provincia, Ramón Laporta Gir3n, y actualmente Comisario Nacional del Paro, se acuerda acuda el alcalde y le entregue el album confeccionado con el nombramiento de hijo adoptivo de esta poblaci3n*. AMS. LRSD. n3 8. ss n3/p. El 4 d'agost de 1956, el consistori cullerenc, seguint l'estratègia de fer-li la rosca, entregà el títol de fill adoptiu de la ciutat al secretari Antonio Elola Olaso. AHMC. Capsa 54. També, el 5 de desembre de 1955, l'Ajuntament de Sueca entregava la *Medalla e la Ciudad* a Diego Salas Pombo per *sus brillantes servicios prestados al frente del Gobierno Civil de la provincia y Jefatura provincial del Movimiento*. AHMS. LRAAP. 1955. ss n3/p. També les organitzacions sindicals destacaren en aquest aspecte. Per exemple, el 3 d'octubre de 1960, l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, de Cullera, felicitava a Jesús Posada Cacho, cap provincial, *con motivo de la concesión de la Encomienda de la Orden del Mérito Agrícola*, a més d'anomenar-lo president honorífic. AHMC. CAC. LRA ss n3/p. La mateixa Hermandad preparà una *numerosa comisi3n para asistir a los actos organizados con motivo del Homenaje que se celebrará en honor del Excmo. Sr. Ministro de Agricultura*, amb indicacions de proposar-lo com a fill adoptiu. Idem. Capsa 800. 22 de juny de 1961.

¹⁵²² - El 4 de gener de 1944, el Governador Civil imposà la Medalla d'Or de l'Ordre de Cisneros *por los méritos desplegados como alcalde a Miguel Mateu Pons*. ADV. A.3.1.11. Capsa 2. p. 18. Fuster va rebre la *Cruz del Mérito Agrícola*, iniciativa a la qual l'Hermandad suecana respongué amb una aportaci3 de 235 pts. També va ser el cas de Francisco Segarra Fabiá, regidor de Sueca, que va rebre la Cruz de Caballero de la Orden de Cisneros, el 24 d'octubre de 1956. ADV. A. 3. 1. 1. Capsa 5. Es tractava d'un gran propietari rural, falangista *nou nat*. El 8 d'abril de 1959, s'anunciava a la premsa -*Las Provincias*- un homenatge a Camarena per la *Concesi3n de la Cruz del Mérito Agrícola en defensa de la agricultura valenciana*. L'Hermandad, consistori i la FET sindical arrossera de Cullera foren els encarregats de l'organitzaci3 de l'acte per al següent dia 15 de maig. Idem. A més, Camarena va estar agasajat amb un concert de la banda de música Santa Cecília, una processó on tingué un lloc principal, una missa en el seu honor, a més d'un *soberbio banquete finalizado con imposici3n de insignias ...* i tota la parafernàlia de sempre. Idem.

Els canvis mundials i els efectuats en el règim franquista junt amb la problemàtica de l'amalgama constitutiva de FET, provocà el seu col·lapse ja a principi de la dècada dels cinquanta. La constatació de la decadència interna del partit, de l'absència d'una renovació ideològica, de connexions entre les jerarquies i les bases del partit cada vegada més esporàdiques,¹⁵²³ la desil·lusió i el desencant resulten apreciables en la documentació interna de Falange.

En una carta de felicitació per un nomenament, s'exposava que degut a la nova organització ministerial no se celebraven les reunions mensuals entre els afiliats, i a més a més: (...) *se han modificado cosas, se han hecho reformas en la estructuración y aunque lo l-ógico (sic) es inadmisibile, al faltar este contacto entre vosotros y los pueblos, se nota un enfriamiento entre los afiliados, una cierta desorientación que convendría estudiariais (sic) (...)*.¹⁵²⁴

L'actitud de les jerarquies locals va ser en tot moment ignorar la situació que estava creant-se o, com a mínim, no voler assabentar-se de la nova realitat. Per això els falangistes locals continuaren comportant-se com si la vida local restara a banda del que ocorria a nivell estatal. Per exemple, la FET cullerenga en una data tan avançada com 1955 va emetre un ofici demanant l'arrendament de l'Estany per a ús particular de caça i pesca per als seus afiliats,¹⁵²⁵ i va rebre una resposta contundent del consistori que podem sintetitzar en què l'espai natural tenia un interès comú per la qual cosa no podia cedir-se a l'organització.¹⁵²⁶

Els canvis ministerials de 1957 feien referència a la irrupció en el Govern de tecnòcrates lligats a l'Opus Dei, realçant-se els ministeris econòmics en detriment de la Falange. Evidentment, la nova situació ministerial portà a un replantejament de la Falange a nivell local, que veié com la seua ja minvada autonomia venia a lesionar-se un poc més. Així, la Jefatura Provincial de València s'encarregava d'enviar a totes les agrupacions locals mitjançant la correspondència mensual les efemèrides corresponents,¹⁵²⁷ encara que no sempre es complien els desitjos de la provincial donat que, quan demanaven dades, es feia gran ressò en l'interès que les dades

¹⁵²³.- Els canvis en els organigrames locals venien a reforçar aquesta situació donat que les substitucions de les jerarquies sempre es realitzaven en funció dels vells poders falangistes. Per exemple, el 8 de novembre de 1951, al saló d'actes de la FET suecana i sota la presència del Cap Provincial del Movimiento, Salvador Guillén, va prendre possessió del càrrec de cap local Andrés Rodrigo Viel -Vieja Guardia- en substitució de Miguel Mateu Pons. *Las Provincias*, 8 de novembre de 1951.

¹⁵²⁴.- AHMS. Capsa Diversos, 2 de desembre de 1957.

¹⁵²⁵.- AHMC. LRSD. Llibre 54. 15 de febrer de 1955.

¹⁵²⁶.- Idem. Oficis 1955. La corporació feia èmfasi a l'apuntar que *es de propiedad exclusiva y particular de este Ayuntamiento y por lo tanto es de su competencia tomar cuantas disposiciones crea necesarias para la salvaguarda de la riqueza piscícola ...*Idem. Capsa 108. 20 de març de 1944.

¹⁵²⁷.- AHMC. LRB 911. Per exemple, es comunicava la celebració del *Dia de los Cahidos* (sic). Idem.

tenien per a l'organització.¹⁵²⁸

Aquests canvis portaren a una adequació municipal per part de les autoritats locals, que devien acomodar-se a la nova Llei de Règim Local,¹⁵²⁹ i amb la finalitat d'acomodar-se a les noves exigències, va desenvolupar-se un *curso de perfeccionamiento de alcaldes para Valencia y provincia*. El curset, que durà una setmana, va ser obert pel clergat amb temes relacionats amb *formación espiritual para hombres de acción*. A la Llotja de València continuà el rector de la Universitat, Laporta Girón i el delegat nacional de províncies, Sancho Dávila. El missatge del primer, barreja d'autocomplacència i propaganda, aprofundia sobre els aspectes legalitzadors del règim: *nuestras ideas son esencialmente universales... La lección que ha dado España a todo el mundo..* sense oblidar que *desde el nacimiento de Falange han habido dos clases de enemigos: enemigos de izquierda y enemigos de derecha*. Respecte als primers *ya les vencimos con las armas...* La innovació del discurs, encara que amb una finalitat clarament manipuladora, consistia en el fet que *el otro grupo es más peligroso porque viven más cerca de nosotros y taimadamente van dejando caer en nuestras filas la semilla... Comenzaron por negar la catolicidad de nuestro credo con el ánimo de dividir*. A continuació s'intentava adequar les mires del règim vers l'incipient ascens dels professionals malgrat que referint-se a ells com a l'artesanat, que *murió en 1823 a causa de la economía liberal y desde entonces va apareciendo el proletariado... cayendo en manos de cabecillas sin Dios y plutócratas sin conciencia*.

Per la seua part, Sancho Dávila afirmava que *dentro de la corporación municipal hay dos formas de actuar dentro de la Falange: una directa y otra indirecta. Directamente formar parte de las mismas... e indirectamente porque han de informar a los alcaldes civiles y alcaldes, el jefe provincial o local repectivamente ...*

Cap innovació i molt d'autobombo. Al curset també va intervenir el secretari de Sueca, Antonio Ramón Pastor, que parlà sobre el tema *el procedimiento municipal, el recurso gubernativo, el contenido administrativo*, tot amb un tecnicisme puntual i que venia a dir que tota la tasca municipal connectada amb les relacions governatives quedava sota la providència de les autoritats superiors encara

¹⁵²⁸.- AHMS. Falange. Capsa T. Destaca la preparació del XIX aniversari de la mort de José Antonio. La Jefatura Provincial de FET donà una sèrie de normes per a la concentració que, examinades en profunditat, contenen més elements de desànim que del contrari: *Los actos religiosos comienzan a las seis de la mañana (...). No puede garantizarse que todos tengais entrada en el local (...) por las dimensiones (...), a las 6'45 de la mañana dentro del Cementerio Provincial de Alicante (...). Debéis tener en cuenta que el día 20 y hasta las ocho de la noche, permanecen cerrados en Alicante toda clase de salones de espectáculos, bares, cafés y casinos, por lo que no hay posibilidad de obtener comida ni desayuno (...)*. AHMS. Falange. Capsa C. 11 de novembre de 1955.

¹⁵²⁹.- Nova ocasió per a demostrar l'*adhesión* al caudillo. AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 1. 1945. 8 d'agost de 1945. AMA. II. 1205. 28 de setembre de 1945.

que defenia certa autonomia municipal.¹⁵³⁰

La pèrdua progressiva d'influència sobre la societat assolí fins la pròpia obra més propagada pel falangisme: el sindicalisme. En juny de 1945 s'anunciava la constitució d'una Cooperativa Nacional de l'Arròs, de la qual hem parlat, concebuda *como obra patriótica y que se desarrolla dentro de la más pura ortodoxia católica*.¹⁵³¹ La competència del sindicalisme catòlic, o amb més precisió, el seu retorn al món laboral, es va fer més important cap a la meitat de la dècada dels cinquanta.

Durant els seus primers anys la pròpia organització falangista reflectia en els seus actes la preocupació existent per aquesta realitat, ja que expulsaven a FET de camps d'activitat social i amb això de la base del seu poder, com es desprèn del text d'un imprès solt en el qual es reflectien els continus obstacles imposats per *organizaciones antifalangistas*,¹⁵³² encara que sense notificar de quines es tractava, i arribava fins i tot a criticar l'absència d'un treball efectiu per part de la Secció Femenina, fet que motivà la rèplica immediata d'aquesta, afirmant que *se realiza un intensa actividad aunque de forma callada y sin salir en prensa*.¹⁵³³

Ja la preparació de les eleccions sindicals del Sindicat Arroser de Cullera del 1947 havia donat pas a un enfrontament, quan s'anuncià la Junta del Cens Electoral per sorteig de síndic, vocals i suplents en el concepte de majors contribuents per no estar d'acord la branca industrial en el repartiment.¹⁵³⁴ De tota manera, desconexem el que va ocórrer, doncs el 4 d'octubre de 1947, se citava tots els propietaris i obrers per a *mañana, domingo, se celebrará las elecciones sindicales en el local de CNS. Los propietarios arroceros votarán en el local del Sindicato Arrocero. A los que voten se les entregará un vale para retirar 18 kg de arroz*.¹⁵³⁵

Pertot arreu de la comarca, la majoria dels designats pel governador civil intentaven equilibrar la renovació de les FET locals, i per això emprà sobretot membres de la vieja guardia i tradicionalistes a Cullera i Sueca respectivament per tal de reconduir en el possible el desgastament. Això donà uniformitat política.¹⁵³⁶

¹⁵³⁰.- *Levante*. Segona setmana de gener de 1945.

¹⁵³¹.- Idem, 10 de juny de 1945.

¹⁵³².- AHMS. Capsa T.

¹⁵³³.- Idem Capsa B.

¹⁵³⁴.- AHMC. CAC. Llibre d'Actes de l'Hermandad Sindical, 13 de setembre de 1947.

¹⁵³⁵.- Idem. LRB. Llibre 942.

¹⁵³⁶.- SANCHEZ RECIO, G. *Los cuadros...* op. cit. p. 63. Vegeu també GOMEZ RODA, J. A. "Algunos datos ...op. cit. pp. 36-38.

Si FET s'havia convertit en un partit destinat a formar quadres per a la burocràcia, en especial la sindical, i que trobava cada vegada una major competència, la seua força real degué ser utilitzada per al desplegament absolut per al referèndum que devia aprovar la *Ley de Sucesión* per la qual Espanya es convertia en un *Estado Católico, social y representativo que, de acuerdo con su tradición, se declara constituido en reino*. Tota oposició a la convocatòria electoral fou inexistent i la propaganda oficial deixava poc marge a una possible negativa:¹⁵³⁷ *¿Quiere, lector, el régimen tradicional, bajo el cual se desarrolló la vida española en sus más gloriosos tiempos?. Pues vota sí. ¿Prefieres todas las desdichas que nos trajo el régimen republicano y sus lógicas derivaciones en sus dos ensayos? Entonces vota no. Mira lo fundamental y deja al tiempo lo accesorio,*¹⁵³⁸ que era tant com ordenar que s'estalviaren les opinions i deixar que la superioritat dirigira la vida política sense més. El discurs falangista havia canviat: ja no es tractava de *l'orden y mando* habitual, aleshores es permutà per l'estratègia de la dissuasió.¹⁵³⁹

FET disposà de totes les seues bateries per a mobilitzar el sufragi afirmatiu utilitzant el seu domini sobre les centrals sindicals locals i les borses de treball amb la finalitat de pressionar a favor.¹⁵⁴⁰ Molts dels jornalers considerats més *perillosos* devien dipositar la papeřeta estesa per a certificar el seu vot favorable i també l'Església arribà a amenaçar amb l'excomunicació per als més tossuts. D'aquesta manera, a les zones rurals s'aconseguien nivells fins al 97,8% afirmatiu com a Real

¹⁵³⁷.- Idem. p. 51.

¹⁵³⁸.- *Levante*, 3 de juliol de 1947.

¹⁵³⁹.- Al seu discurs de presentació de la *Ley de Sucesión a la Jefatura del Estado*. Publicaciones Españolas, Madrid, 1967, Esteban Bilbao, president de les Corts, feia un repàs ultranacionalista a la Història d'Espanya al temps que afegia una lectura sociològica clarament arxiconservadora. Les al·lusions als components falangistes eren mínims i només s'apreciaven alhora de ressaltar el més ranci de les seues asseveracions. Així, defenia la tesi d'una monarquia social i catòlica, producte del *escarmiento de las Repúblicas anárquicas ... y de las monarquías liberales, ... historia triste de revoluciones, pronunciamientos, motines, huelgas, ... que nos costaron la pérdida de nuestro Imperio colonial, la degradación ... de nuestras relaciones internacionales, el estancamiento de nuestra economía, ... un millón de muertos*. Per això resultava imprescindible *Un Estado Católico ... inspirándose en los grandes dogmas del cristianismo ..encara que no se puede hablar de incondicionalidad cuando todavía las viudas y las madres llevan el luto de las víctimas; cuando sobre el territorio nacional está patente el estrago a que nos condujeron sistemas e instituciones contra los cuales se levanta la maldición de la conciencia pública*. Per rematar la faena, el Bilbao afegia: *Si la Monarquía ha de volver ha de venir con Franco ... con un sentido de continuidad, como una garantía del orden, como un atributo de nuestra victoria ... el triunfo de una España rediviva, donde los vencedores puedan ostentar sus laureles ... para coronar con ellos las sienas augustas de la Patria*. pp. 5-23. És a dir, res nou i escàs contingut *revolucionari* procedent de la verborrea falangista i la seua perenne parafernàlia pseudofeixista.

¹⁵⁴⁰.- Per aquest procés consulteu MORENO FONSET, R. i SEVILLANO CALERO, F. "La legitimación del franquismo: los plebiscitos de 1947 y 1966 en la provincia de Alicante". En *Anales de la Universidad de Alicante*, nº 8/9. 1991-1992. Departament d'Història Contemporània. Universitat d'Alacant. Alacant, 1992. pp. 121-138. Assenyalen que la participació del 92% i el 95%, respectivament demostra el poder del règim.

de Gandia, Guadassèquies, Estubeny i Sant Pere d'Albaida, mentre que a les zones urbanes, amb unes cotes de menor pressió, *tan sols s'arribà a un 83,20% a la ciutat de València.*¹⁵⁴¹

5.19.1.- *L'eclipsi falangista en l'administració local.*

El colp de gràcia al seu poder el constituïren les eleccions municipals de 1947, en les quals Falange va perdre els seus vertaders pilars: els ajuntaments i, per extensió, la modificació del repartiment polític de la Diputació. Els nous consistoris devien triar representants entre una llista que representava el terç familiar,¹⁵⁴² el sindical i les entitats econòmiques¹⁵⁴³ i, a la vegada, l'alcalde¹⁵⁴⁴ designava les quatre tinences d'alcaldia per a conformar la Comissió Municipal Permanent, sempre corroborades prèviament pel Governador Civil.

En novembre de 1948 s'iniciaren les eleccions que havien de renovar per meitats els representants del terç familiar cada tres anys. Això evidenciava una sèrie de problemes com que propiciaven l'aparició de tensions internes a nivell local, podien posar de manifest les mancances o excedents de burocratització i a més els falangistes havien d'enfrontar-se amb la indiferència de la població que tant havien contribuït a implantar. La participació majoritària va venir determinada per la por a les represàlies.¹⁵⁴⁵ I és que FET atorgà a les eleccions una importància capital.¹⁵⁴⁶

¹⁵⁴¹.- No exagerem res. Per posar un parell d'exemples, el 9 d'abril de 1951, el vice-cònsol d'Espanya als Estats Units, Gregorio Laurell, envià una carta a l'alcalde de Cullera preguntant-li si Pilar Grau Arlandis, de 30 anys, filla de cullerenc nascuda a Chester, Pennsylvania, votà o no en les eleccions municipals del 21 de novembre de 1948 i el referèndum del 6 de juliol de 1947. AHMC. Capsa ss classificar. 1950-51. Quinze anys més tard, el 26 de novembre de 1966, el consistori cullerenc rebia una circular del Ministeri d'Informació i Turisme, en la qual Fraga deia entre d'altres coses: *se debe ratificar el apoyo entusiasta que los españoles hemos ofrecido a nuestro Jefe del Estado, el Caudillo Franco, que así nos señaló el camino hacia un mejor porvenir de Paz, de Progreso, de Bienestar y de Trabajo.* Idem. Capsa 50. El referèndum va celebrar-se el 14 de desembre del mateix any amb 9582 vots de *sí*, 49 *no* i vots nuls i en blanc 47. L'ajuntament ple acordà per unànime aclamació presentar a Franco *la adhesión incondicional de su corporación y toda la ciudad a su persona y a la Ley Orgánica del Estado.* Idem.

¹⁵⁴².- Les candidatures eren personals. Per al terç de Caps de família i votaven els homes, vídues i dones majors de 25 anys que visqueren a soles.

¹⁵⁴³.- Si no existia cap candidatura, s'elegia entre veïns de reconegut prestigi.

¹⁵⁴⁴.- Els alcaldes de les poblacions majors de 10.000 habitants eren nomenats pel Governador Civil d'entre els elegits. Als pobles menors de 10.000 habitants eren anomenats a dit.

¹⁵⁴⁵.- Vegeu MIRANDA ENCARNACION, J. A. i PÉREZ ORTIZ, J. F. "Actitudes falangistas ante las elecciones municipales (1948-1957). En *Anales de la Universidad de Alicante*, op. cit. pp. 139, 147.

¹⁵⁴⁶.- DUCH PLANA, M. "Falangismo y poder político en los ayuntamientos españoles (1948-1954)". En *II Encuentro...* op. cit. pp. 117-125.

A Sueca, l'alcaldia continuà en mans d'un falangista, Miguel Mateu, amb majoria blava entre els representants del terç familiar, entre ells el cap local de Falange (que ja queia en la figura del Mateu) i el secretari del partit, amb un ampli domini del terç sindical, mentre que en el corresponent a les entitats econòmiques, culturals i professionals predominaven antics líders de la Dreta Regional i de l'oligarquia arrossera. Però el nou Ajuntament acusà ràpidament disputes internes que desembocaren en la dimissió de l'alcalde proclamat, en 1952, Juan A. Rodrigo Viel, passant a ser substituït per Manuel Serrano Pla degut a problemes personals.¹⁵⁴⁷

A Cullera, el nou Ajuntament quedà constituït en 1949 sota la presidència d'Enrique Serra Diego, ex-divisionari, que per a Miquel del Xúquer era *menys falangista i suposà per a molts de nosaltres el virtual retorn de la DRV a l'Ajuntament (...)*. Enrique Serra era un gran propietari que havia ocupat la presidència del Sindicat Arrosser i de l'Hermandad, qualificat com a *catòlic*. Amb ell, entraven en l'Ajuntament els llinatges més poderosos de la ciutat significat la defunció política de la Falange a Cullera.

El carisma populista de la integració de l'anterior gestor Ribera, havia constituït un intent fallit i els seus esforços per totalitzar el microcosmos cullerenc derivaren en el seu apartament degut a les pressions sofertes davant Laporta Girón. La desfalangització es completà amb l'elecció d'un antic social-catòlic provinent de la DRV i ex-alcalde, Juan Guardiola Murillo, com a Cap Local de Falange. A Sollana el nou alcalde, Enrique Ibor Ibor, que havia exercit el càrrec d'assessor polític de la DRV, ocupà el silló municipal junt amb un gran nombre de correligionaris. El relançament de figures provinents de la gran propietat i del partit de la dreta catòlica prosseguí en càrrecs d'una major significació econòmica, com els òrgans directors de les séquies, els regs, etc.

Les eleccions portaren l'aparició de tensions latents a nivell local, qüestió que també queda palesa en altres estudis.¹⁵⁴⁸ Però per molta por que tingueren els falangistes a les eleccions, no penseu que es donaren moltes sorpreses. Els noms dels elegits parlen prou clarament. A Cullera, pel terç de representació familiar sortiren electes Ignacio Grau Cerveró, Antonio Sañudo Miguel, Enrique Meliá Roig i Emilio Martínez Rico, el primer falangista *nou nat* de 45 anys d'edat, el segon també falangista *neo nat*, procedent de la DRV i de 38 anys. Els dos últims falangistes de 38 i 45 anys respectivament. Pel terç de representació sindical, Emilio Vallet Sapiña,

¹⁵⁴⁷.- Per al cas d'Alacant, SANCHEZ RECIO, G. *Los cuadros...* op. cit. pp. 65-92.

¹⁵⁴⁸.- Els falangistes pretenien aturar la desfalangització del règim, sobretot per la via del terç sindical. DE RIQUER, B. "El <Nuevo Estado> i l'Ajuntament de Barcelona. La classe política del primer franquisme (1939-1957)". A *L'Avenc*, nº 126, maig de 1989. pp. 16-23. De fet el terç d'entitats va resultar problemàtic per als falangistes però sense massa sorpreses. Antonio Bru Serra ens comentava que va estar regidor per aquest terç entre 1958 i 1964. Recorda que *ahí votaven els concejals. Entrarem Luis Colubi, farmacèutic i jo. Ell per sis vots, jo per vuit.*

Agustín Grau Romero, José Ferrer Grau i José Diego Rico. Tots falangistes *neo nats* procedents de la DRV, amb 58, 43, 44 i 45 anys d'edat respectivament. Pel terç representatiu d'entitats econòmiques, culturals o professionals, Rosendo Vallet Martínez, Joaquín Gomar Agud, Gregorio Farinós Lizandra i Manuel Bravo Llopis. Els dos primers falangistes *neo nats* de 30 i 55 anys respectivament. Dels altres dos no sabem res.¹⁵⁴⁹

Les eleccions de 1951, doncs, tampoc no comportaren cap problema, tenint el següent resultat: pel terç familiar, Joaquín Gomar Agud i Rosendo Vallet Martínez, falangistes *nou nats*, 58 i 33 anys respectivament. Pel terç sindical, Emilio Vallet Sapiña, José Diego Rico, Agustín Grau Romero i José Ferrer Grau, tots falangistes *neo nats*, de procedència majoritària de la DRV. De 62, 48, 47 i 47 anys respectivament. Pel terç familiar, Emilio Martínez Rico, Antonio Sañudo Miguel, Ignacio Grau Cerveró i Enrique Meliá Roig; falangistes *nou nats* excepte el tercer, procedent de la DRV. De 59, 49, 42 i 40 anys respectivament.¹⁵⁵⁰

Els canvis efectuats a nivell municipal tingueren la seua continuació en la remodelació dels diputats provincials:

DISTRICTE	ADSCRIPCIÓ	TARANNÀ	DISTRICTE	ADSCRIPCIÓ	TARANNÀ	DISTRICTE	ADSCRIPCIÓ	TARANNÀ
Albaida	Vella Guàrdia	Exèrcit	Alberic	Vella Guàrdia	Excombatent	Alora	Vella Guàrdia	No consta
Cardet	No consta	No consta	Xiva	Caríf	No consta	Xelva	Caríf	No consta
Enguera	FET	Vella Guàrdia	Gandia	FET	No consta	Xàtiva	FET	No consta
RIBERA BAIXA	Vella Guàrdia ¹⁵⁵¹	No consta	Torrent	FET	No consta	Villar	FET	No consta

FONT: Elaboració pròpia a partir de Levante, 25 de març de 1949.

Dos dels districtes corresponien a tradicionalistes i un d'ells no posseïa cap adscripció partidista, sent tan sols dos, els dels districtes d'Aiora i de la Ribera Baixa, falangistes de primera hora, ja que l'adscripció a FET comportava la seua afiliació amb posterioritat a 1939. Però aquesta pèrdua progressiva de poder iniciada en les postrimeries de la dècada dels quaranta i contínuament agreujada en el transcurs dels cinquanta, ens condueix a plantejar-nos quina fou la percepció de la tasca política falangista més enllà del paper primordial que desenvolupà en els primers anys com a element repressor de primer ordre.

Si comparem amb el resultat de la província d'Alacant, potser extraurem algunes conclusions.

PROCEDÈNCIA ALCALDES	NOMBRE	%	PROCEDÈNCIA REGIDORS	NOMBRE	%
Falange	621	9'3	Falange	1.988	4'5
Carlins	219	3'3	Carlins	1.539	3'5
Monàrquics	48	0'7	Monàrquics	203	0'5

¹⁵⁴⁹.- AHMC. Llibre 1841. Expedient 22. 21 i 28 de novembre i 5 de desembre de 1948.

¹⁵⁵⁰.- Idem. Llibre 1854. Expedient 109. 17 d'octubre de 1951.

¹⁵⁵¹.- I cap local d'Almussafes.

ER-PURA	586	8'8	ER-PURA	261	0'6
DR	80	1'2	DR	0	0
CEDA	341	5'2	CEDA	3.922	18'7
Dreta	1.366	23'5	Dreta	13.076	29'1
Republicans de dreta	183	2'7	Republicans de dreta	838	1'9
Republicans d'esquerra	22	0'3	Republicans d'esquerra	361	0'8
PSOE-UGT	3	0'03	PSOE-UGT	189	0'4
PCE	7	0'1	PCE	9	0'02
Nacionalistes	8	0'1	Nacionalistes	72	0'1
Altres	50	0'7	Altres	98	0'2
Apolítics	1990	29'9	Apolítics	14979	33'4
No consta	1133	17	No consta	7258	26'2

Font: SEVILLANO CALERO, F. "Actitudes políticas y opinión de los españoles durante la postguerra (1939-1950)". En *Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 8/9.

1991-1992. Universitat d'Alacant. Departament d'Història Contemporània. Vidal Leuka. Alacant, 1992. pp. 53-68.

Si poguerem apartar d'aquest univers les procedències que no constatem a la Ribera Baixa -ací no trobem cap nacionalista, ni gent provinent del PSOE i menys encara gent provinent del PCE-, veurem com el panorama no difereix tant d'un lloc a un altre. El que ens interessa és constatar que, malgrat tot, FET seguia oferint eixa imatge d'eclecticisme polític conformat per l'aliança contrarrevolucionària, i que tenia claríssima la seua funció. Però el desgastament de FET era evident i no enganyava ja a ningú: s'havia transmutat en un ens burocràtic al servei de les necessitats immobiliàries del règim.

Per a Enrique Torres, falangista de Cullera, *les idees de Franco i de la dictadura en sí no coincidien en les idees de la Falange (...). La Falange té uns punts socials molt importants, pensava en el benestar social i moltes vegades hi havien problemes, l'únic que passà és que estava també dins del catolicisme i de la religió*, mentre que Rafael Matoses afirma que: *lo mejor, creo yo que fue la labor sindical y la protección de los intereses de los trabajadores y los empresarios sin necesidad de huelgas, luchando siempre por arrancar lo más posible para todos y para el pueblo.*

En el repartiment de poder franquista es reservà el paper social per a FET i de les JONS utilitzant el seu llenguatge pseudorevolucionari i interclassista, emprant per a això una sèrie de gestos populistes que els emparava davant els sectors més desfavorits com la cara amable del règim. Més encara, com els seus vertaders valedors, però, a la vegada, i amb aquests mateixos elements, exercia el control ideològic sobre la població amb el seu domini sobre gran part dels mitjans de comunicació, la premsa del Moviment i els seus sindicats servien perquè els interessos de la gran propietat van mantenir-se inalterables.

La consecució de pràctiques populistes s'emprà com un eficaç pegat per a la difícil situació econòmica, la carència de qualsevol sistema de protecció, la

desocupació, la malaltia,¹⁵⁵² etc, i per a realçar, en últim terme, la pròpia Falange. La frenètica activitat desplegada per Laporta Girón, en contrast amb el seu antecessor, és una referència vàlida per a la nostra hipòtesi. Durant el seu comandament no cessà d'inaugurar obres públiques, de repartir subsidis familiars, agraris, joguines, assistir a les activitats lúdiques del F. de J, etc., sempre envoltat de la parafernàlia neofeixista i d'interminables discursos explicant les bondats de l'ideari blau. Amb aquests, se situava el paper assistencial desenvolupat per la Secció Femenina amb l'atenció a una tercera edat totalment desemparada,¹⁵⁵³ l'ajuda a una infància desassistida, etc. Així, la Junta Local de Sueca glossava com a majors assoliments de la seua tasca en 1944: (...) *la campaña Navidad-Reyes 1943-1944, la campaña Pro-Monumento a los Caídos, el subsidio a la vejez, numerosos actos de conciliación entre patronos y obreros que patentizan el noble afán de estricta justicia social (...).*¹⁵⁵⁴

Les posteriors eleccions sindicals quedaren marcades ja per la pèrdua progressiva del pes falangista malgrat que els llocs més importants eren ocupats per ells mentre que continuava el control exhaustiu del procés.¹⁵⁵⁵

En 1950, FET de Sueca realitzava una valoració de les eleccions municipals en la qual posava de manifest que aquestes no l'havien deixat satisfeta donat que havia votat el 60% (55% empreses i 80% "productores"), encara que el nombre de votants havia augmentat en 1.100 respecte de les de 1944, però eren 242 menys que en 1947. Però aquestes eleccions no venien a afegir res de nou, ja que significaren la confirmació en els seus càrrecs a les persones que ja els exercien -en total, 42 persones-. Ara bé, la FET local es lamentava que al *Grupo Arrocerero se realizaron influenciadas por distintas tendencias personales, de 1.097 votantes, una*

¹⁵⁵².- Així, es recollia en la premsa diària que (...) *La Falange pretende realizar una reforma física en el obrero español: mejoramiento de la raza, verdadera ofensiva sanitaria. Levante*, 20 de març de 1940.

¹⁵⁵³.- El cinisme del règim es repetí contínuament. A *Las Provincias* del 7 de juny de 1944 es podia llegir: *subsidio para los ancianos de más de 85 años*, com si es tractara de la gran victòria del franquisme. A més, donada l'esperança de vida d'aleshoresensem que les despeses destinades a cobrir aquests serveis no suposarien una desfeta massa gran per a l'hisenda del règim.

¹⁵⁵⁴.- *Levante*, 20 de desembre de 1944.

¹⁵⁵⁵.- En aquest aspecte cal apuntar els informes del rector dels Sants Joans el 19 de maig de 1950 sobre persones que anaven a presentar-se. Destaquen els referents a José García Martínez, Mariano Correcher Costa i Manuel García Jover, jornalers: *de tendencia izquierdista y de conducta bastante deficiente, aficionado a la bebida*, el primer; *fue voluntario en el Ejército rojo y miliciano y por ello no es apto para ser juramentado*, el segon i *de buena conducta aunque demuestra ser de tendencia izquierdista y no se le considera apto para ser juramentado*. Amb llapisera blava apareix pintat un gran *NO* a la part superior dels informes. AHMC. Capsa 110. Per altra banda, qualsevol empresa supeditada a l'Hermandad comptava també amb un seguiment exhaustiu. Així, per exemple, el 28 de març de 1958 es demanaven informes sobre *varios socios de la Cooperativa el Júcar*, donat que es trobava en procés de canvi de junta directiva. AHMC. CAC. LRSD.

tendencia ha conseguido 1.805 votos contra 359 votos conseguidos por la otra (sic), però tot amb un *ambiente de confianza, sinceridad, noble pugna y afección a la política nacional*. Així, FET renovava el càrrec de 35 dels 42 electes desplegant-se en 30 militants, 4 simpatitzants i un adherit. A més, 14 eren treballadors de la CNS, 5 de la banca i només 16 provenien de les empreses particulars.¹⁵⁵⁶

A Cullera, per al *Grupo Arroceros de la Hermandad Sindical de Labradores* s'elaborà una *candidatura orientadora* formada per José Fenollar Pelluch, Antonio Sañudo Miguel -qui seria alcalde posteriorment-, Juan Gomis Bono, Francisco Grau Romero, Ismael Sapiña Rico, Rafael Cerveró Sapiña -tots grans propietaris-, Juan Arlandis Barberá, Manuel Costa Brines -mitjans propietaris- i Juan Marí Llopis, únic que apareix com a jornaler, encara que es tractava d'un petit propietari. De la candidatura se n'havia de votar a tres i sortiren elegits Sañudo, Sapiña i Arlandis.¹⁵⁵⁷

Les eleccions no donaren per a més, copades per falangistes excepte el *Grupo de Agrios, Cereales, Ganaderos, Arroz, Hortalizas y Algodón*,¹⁵⁵⁸ on els grans propietaris eren majoritaris, connectats o no amb la Falange; el mateix que a la *Cofradía de Pescadores*, on també s'imposaren els propietaris sense cap alternativa; i els molins de tota la comarca oferiren idèntic resultat.¹⁵⁵⁹

Les reconstruccions dels consells locals efectuades en març de 1951 continuaven la tendència. A Sueca, apareixien com a *camaradas natos*: Arcadio Carbó Plantenella, delegat d'ex-combatents, practicant, tradicionalista i ex-captiu; Antonio Gomar Agud, delegat de sindicats, administratiu de Correus i antic upetista; Juan Segarra Ortells, delegat d'ex-captius, gran propietari, dretà i ex-captiu; Rafael Matoses Palacios, delegat del F de J, advocat, procedent del mateix F de J; Elvira Ortí Benedito, delegada de la Secció Femenina; Ricardo Granell Torregrosa, delegat d'Auxilio Social, gran propietari sense antecedents polítics; Pedro Vendrell Andrés, secretari, també sense antecedents; i Antonio Collantes Benedito, tresorer, gran propietari, antic membre de Renovació Espanyola i ex-captiu; per elecció sortiren regidors: Hermelando Morera Boix, Agustín Marco Peris, gran propietari i tradicionalista; Juan Rico Vidal, Miguel Hervás Pujol, antic membre de la DRV; Ricardo Merino Torres, carnisser, també antic membre de la DRV; i Juan Mesequer Viñoles, també antic membre de la DRV i advocat i gran propietari. És a dir, els càrrecs representaven una tendència continuista.¹⁵⁶⁰

L'intencionat oblit d'alguns dels punts més problemàtics de la primigènia

¹⁵⁵⁶.- Informe sobre resultats eleccions sindicals, 17 d'octubre de 1950. AHMS. Falange. Capsa C.

¹⁵⁵⁷.- AHMC. CAC. Sense classificar.

¹⁵⁵⁸.- La introducció del cotó a la Ribera Baixa va ser altre dels invents del règim, que pretenia desenvolupar així la indústria del tèxtil a tot arreu de l'Estat.

¹⁵⁵⁹.- AHMC. CAC. Sense classificar.

¹⁵⁶⁰.- AHMS. Falange. Capsa B. 21 de març de 1951.

Falange (la reforma agrària, per exemple) fou pragmàticament solucionat amb l'obtenció d'un subsidi familiar amb el qual es pal·liava en part la dèbil economia dels jornalers i s'incentivava la natalitat. El lliurament d'aquestes ajudes es convertia en grans desfilades, marxes militaritzades i enèrgics discursos. Així, s'anunciava, amb evident profusió, el lliurament de (...) *subsídios familiares 30.000 pts. a productores agrícolas de Sueca, Riola y Fortaleny (...)*, afirmant el Governador Civil que (...) *no es una limosna, es aumentar indirectamente los salarios a los trabajadores, en razón al número de hijos y anunció que va a la batalla de precios.*¹⁵⁶¹ L'efecte era multiplicador ja que s'aconseguia una mínima acceptació popular a la vegada que, en uns col·lectius escassament informats i en mig de gran part de la població mobilitzada per a l'esdeveniment però desmobilitzada intel·lectualment, es podia exercir la tasca de representar el tenaç enfrontament contra els especuladors i estraperlistes que, per a la demagògia falangista, eren, junt amb els països estrangers, els vertaders causants del desastre socio-econòmic espanyol.¹⁵⁶²

5.20.- *Un nou estil amb una herència ben assumida*

No ens enganyem. La desfeta militar de les potències de l'Eix va fer que els ànims falangistes anaren calmant-se, cert.¹⁵⁶³ Però també el partit únic a nivell local

¹⁵⁶¹.- *Levante*, 6 de gener de 1948. La pràctica, encara que esporàdica, no deixava de ser una constant alhora. El 14 de desembre de 1944 ja s'havien repartit a Cullera altres 300.000 pts entre 447 agricultors *acogidos al subsidio familiar* en mig d'un *imborrable sentimiento nacionalsindicalista* pel Governador Civil i cap provincial de FET, Laporta Girón, acompanyat de Lamata i Casado. La parafernàlia comptà amb desfilada d'infants, entrega d'un ramell de flors per part de la Secció Femenina a la filla del Laporta, María Luisa, que alhora actuà de madrina en la inauguració del nou camp d'esports de FET i tot el desplegament de rigor. Laporta afirmà que *los trabajadores tienen la obligación de ser honrados, de constituir una familia a la que dedicar el fruto de su trabajo, huyendo de gastar en vicios...* Idem.

¹⁵⁶².- *Si no he dado a España mayor bienestar quede bien claro que ha sido por la incomprensión externa*, deia Franco sense cap rubor. Idem, 1 de gener de 1951. Per això es parlava de la *conjura urdida por nuestros enemigos*, però Franco quasi acertava al declarar que *hoy las batallas que otros pueblos comienzan a librar, la ganamos nosotros... al librarla de la garra extranjera en que a través del comunismo pretendió esclavizar nuestra indomable soberanía*. Idem.

¹⁵⁶³.- RUIZ CARNICER, M. A. "El aparato falangista ante la caída de los fascismos"... o. cit. Explica que els canvis afectaren els falangistes de preguerra i no tant als sectors catòlics, monàrquics, tradicionalistes o simplement oportunistes. L'extrema mediocritat de FET de la segona meitat dels anys 40 demostra que els quadres catòlics lligats a FET cediren el pas als catòlics. Però, en definitiva, el final de la Segona Guerra Mundial afectà a tota la conjunció reaccionària. Així, els canvis de 1945 serien conseqüència de les ànsies de supervivència del règim, però mai un canvi de la seua essència o plantejaments fonamentals, plasmats en una revalorització de la figura de Franco i un reequilibri entre falangistes, catòlics, l'Opus Dei i acenepistes. Tots els falangistes es mobilitzaren per a legitimar i salvaguardar la seua FET i l'edifici polític. El seu discurs *FET es específicamente español y nada tiene que ver con Alemania o Italia, España sólo luchó contra el comunismo*, etc. van ser els seus principals arguments, però també deixaven clar que FET anava íntimament lligada al Caudillo, demostrant un gran cinisme polític. No s'ha de menysprear el paper jugat per FET en la tasca d'adaptació a les noves circumstàncies internacionals, i d'eixa manera intentaren salvar els

havia assumit una omnipresència de la qual no era tasca fàcil desembarassar-se, ja que la seua barreja de servilisme, autoritarisme i paternalisme continuà vigent al llarg del temps. Així, l'alcaldia d'Almussafes comunicava el 3 de març de 1945 que havia rebut la circular núm. 37 de FET i contestà que *su contenido lo cumplimentaré religiosamente*.¹⁵⁶⁴

Per la seua part, la composició de la junta de l'Hermandad de Labradores y Ganaderos cullerena no varià gaire entre 1945 i 1953 -i no és que havia variat molt entre 1939 i 1945- malgrat tots els canvis que s'estaven efectuant,¹⁵⁶⁵ i l'Ajuntament de Sueca entrà en una espiral de confusió a partir de la dimissió per motius de salut de Daniel Matoses Fos, regidor i gran propietari que havia recorregut totes les formacions conservadores locals.¹⁵⁶⁶ La seua vacant va ser coberta per Vicente Fos Meseguer, falangista nou nat.¹⁵⁶⁷ El temps que va transcórrer propicià que l'alcalde i cap de FET, Miguel Mateu Pons arribara amb més poder, de manera que l'11 de juny de 1947, podia jactar-se de rebre la *Medalla de Oro de la Cruz de Caballero de la Orden de Cisneros* degut a *los méritos contraídos en el desempeño de su cargo*, com hem vist.¹⁵⁶⁸ En realitat, els mèrits contraguets pel Mateu no van ser altres que els de deixar l'Ajuntament de Sueca amb un superàvit de 241.397 pts, *y ha sido el único consistorio que ha renunciado al fondo de compensación local*.¹⁵⁶⁹

Mateu aprofità aquesta empenta igualment per a augmentar la plantilla de l'Ajuntament,¹⁵⁷⁰ gràcies al superàvit i també a un nou procés de depuració de funcionaris aprofitant la reclamació del depurat en 1939, José María Zaragoza Alemany, que aportava noves dades al seu favor alhora que afegia tot un munt d'informes favorables de persones que havien escalat prou en el règim. Aquests

valors tradicionals de propietat, moral, religió i sistema de classes pràcticament estanques pel que s'havien sublevat en juliol de 1936. Malgrat de totes les autoestafes, els falangistes estigueren en primera línia en les tasques de consolidació d'un règim franquista del que necessitaven per a sobreviure no sols materialment, sinó també com a organització política.

¹⁵⁶⁴ .- AHMA. Llibre 36.

¹⁵⁶⁵ .- AHMC. CAC. LRA.

¹⁵⁶⁶ .- AHMS. LRAAP. 21 de novembre de 1946.

¹⁵⁶⁷ .- Idem. 2 de març de 1947.

¹⁵⁶⁸ .- Idem. *Las Provincias*, 22 de juliol de 1947 es feia ressò de la notícia afirmant que es confia la medalla per part del Governador Civil a l'Ajuntament de Sueca *a quien se desvela por el bienestar e imprime unidad de acuerdo con los postulados de nuestra revolución nacionalsindicalista*.

¹⁵⁶⁹ .- *Las Provincias*, 11 de juny de 1947.

¹⁵⁷⁰ .- L'organigrama del consistori suecà es reestructurà en un Oficial Major, tres Oficials de 1^a, 2^a i 3ª respectivament; nou auxiliars, un cap de la Guàrdia Municipal, un Inspector, tres caps i 32 guàrdies. AHMS. LRAAP. 22 de març de 1947.

avals, que no li valgueren per evitar la seua depuració en 1939, venien a significar que les coses anaven canviant dintre del règim.¹⁵⁷¹

La composició dels successius ajuntaments tampoc no varià massa, com hem vist, malgrat la introducció de les eleccions. Així, en 1949, el 6 de febrer de 1949, es constituïa el nou consistori suecà, continuant d'alcalde Miguel Mateu Pons,¹⁵⁷² figurant com a regidors pel *tercio de representación familiar* Pedro Vendrell Marqués, 39 anys, industrial forner, antic membre de la DRV i ex-captiu; Juan Martorell Lledó, 43 anys, petit propietari, tradicionalista; Hermelando Morera Boix, 46 anys, propietari, falangista *nou nat*; Miguel Hervás Pujol, 47 anys, advocat, antic membre de DRV; i Agustín Marco Peris, 42 anys, gran propietari i tradicionalista. Pel *tercio de representación sindical*, Antonio Collantes Benedito, 54 anys, gran propietari, monàrquic, antic militant de Renovación Española i ex-captiu; Ricardo Merino Torres, 52 anys, carnisser, antic membre de la DRV; Juan Segarra Ortells, 47 anys, gran propietari, falangista de la Vieja Guardia i ex-captiu; Vicente Puchol Moll, 50 anys; i Juan Fortea Lázaro, 53 anys, xofer, antic membre del Partit Conservador Monàrquic. Pel *tercio representativo de entidades económicas, culturales y profesionales*, Juan Meseguer Viñoles, 37 anys, advocat i gran propietari, antic membre de la DRV i ex-captiu; Daniel Martínez Ramón, 32 anys, falangista *nou nat*; Juan Rico Vidal, 34 anys, falangista *nou nat*; Juan Castells Fos 43 anys, perit químic i falangista *nou nat*; i Roberto Alberola Pascual.¹⁵⁷³

Es complia així el comunicat del governador civil per a la constitució dels nous ajuntaments als quals arengava dient que *las nuevas corporaciones municipales llevan en su seno la raíz familiar adquiriendo una raigambre plena de catolicidad. Concluyen en él los intereses de patronos y obreros, con un auténtico sentido social que es norma de todo buen gobierno y admitiendo por último la representación más genuina de la vida profesional insertándose sólidamente en el ámbito de la cultura española naciendo los nuevos ayuntamientos dispuestos para la fecunda tarea de hacer la vida de los hombres desde los pueblos de España, más justa más humana y más bella.*¹⁵⁷⁴

La representació obrera i fins i tot la petit burgesa brillava per la seua absència. Tot el més que podem trobar és una incidència cada vegada més destacada de la classe mitjana plasmada en la burgesia professional. Però, com que aquesta es trobava connectada amb la gran burgesia rural, no podem dir que els

¹⁵⁷¹.- El mateix 27 de març es va reobrir el cas del Zaragozá, concluint l'11 de juny amb la seua reincorporació com a interventor de fons de l'Ajuntament. Idem.

¹⁵⁷².- El Mateu hagué de deixar el seu lloc de cap local, el 8 novembre de 1949. L'acte de transvasament de poder vers Juan Andrés Rodrigo Viel, també falangista *nou nat*, es va realitzar al saló d'actes de la FET suecana sota la presència del cap provincial del Movimiento, Salvador Guillén.

¹⁵⁷³.- AHMS. LRAAP. 1949. També Falange. Capsa M. Militància.

¹⁵⁷⁴.- Idem.

interessos a defensar coincidiren plenament amb la procedència socioeconòmica immediata.

5.20.1.- *Canviar per a no transformar res.*

La reestructuració de 1951 no va ser tal donat que repetia tot el consistori i, a més, repetien procedència tots els regidors,¹⁵⁷⁵ encara que posseïm les dades de part de les eleccions malgrat que no serveixen per a res més que per constatar l'escassa importància que rebien aquests comicis,¹⁵⁷⁶ qüestió sobre la qual tornarem més endavant. A més, durà poc. El 3 de febrer de 1952, per ordre del Governador Civil, del 28 de gener de 1952, i per tal d'unificar autoritats, van cessar l'alcalde, Miguel Mateu Pons, i els regidors Pedro Vendrell, Miguel Hervás, Antonio Collantes, Juan Segarra, Roberto Alberola i Daniel Martínez. A més, dimitia Hermelando Morera.

El nou alcalde, Juan A. Rodrigo Viel, accedí al càrrec sota la fórmula tradicional *¿Juráis seguir fielmente a España, guardar lealtad al Jefe del Estado, defender y fomentar los intereses del municipio, mantener en competencia y ajustar a nuestra conducta la dignidad del cargo?*, que venia a ser el resum de la veritable essència falangista d'aleshores. Com a regidors apareixien: com a representants del terç de representació familiar, Manuel Serrano Pla, empleat, falangista de la vella guàrdia; i Juan Bautista Palacios Ramón, gran propietari i tradicionalista; pel terç de representació sindical, Francisco Segarra Fabiá, propietari i falangista; i Vicente García Meseguer, gran propietari sense passat polític; pel terç de representació d'entitats econòmiques, culturals i professionals, José Ortells Serrano, procedent del F de J; i Juan Castells García, petit propietari, també sense antecedents polítics.¹⁵⁷⁷ És a dir, una tímida reestructuració que no alterava per a res la funció que de FET s'esperava.

La reestructuració del 29 d'octubre de 1954, per les eleccions del dia 21, tampoc afegia res de nou, ja que repetien Juan Meseguer, Juan Martorell, Vicente Puchol, Agustín Marco Peris, Juan Rico, Juan Fortea, Ricardo Merino i Juan Castells.¹⁵⁷⁸ Mateu es va acomiadar donant les gràcies als col·laboradors afegint que *conforme a las disponibilidades del Presupuesto se han podido desarrollar diversas obras, procurando liquidar todos los presupuestos con superávit.* El nou alcalde,

¹⁵⁷⁵.- Idem. LRAAP. 1951.

¹⁵⁷⁶.- Manuel Serrano Pla 2.982 vots; Juan Bautista Palacios Ramón, 1971; Baldomero Muñoz Carbonell, 1293; Mariano Seguí Andreu 736; paperetes en blanc, 36. Total de vots emitits, 4196. Total de votants, 6,152. *No se ha registrado incidente alguno durante la jornada electoral.* 26 novembre 1951. AHMS. Negociat 1r. 1951. Com es pot comprovar les dades no quadren de cap de les maneres, el que apunta, novament, a la poca serietat que, a nivell local, es prenen aquestes eleccions.

¹⁵⁷⁷.- AHMS. LRAAP. 1952.

¹⁵⁷⁸.- Idem. LRAAP. 1954.

Juan A. Rodrigo Viel, deia que havia sentit preocupació en conèixer la notícia del seu nomenament i que acceptà el càrrec *a consecuencia de un ligero análisis de las gestiones realizadas los últimos 30 años, durante los cuales han pasado por esta Presidencia suecanos ... a quienes quiero tributar un justo homenaje de recuerdo póstumo...*, afegint que no es trobava a l'altura intel·lectual o d'estudis però que podia suplir-ho per una gran voluntat de treball *y con la ayuda de Dios y de nuestra excelsa Patrona, la Virgen de Sales espero que no me falten.*¹⁵⁷⁹ El Governador Civil, assistent a l'acte, comunicà que el relleu era continuació, *no es el régimen sistemático de los viejos partidos*, felicitant els continus superàvits del consistori suecà doncs significava una administració austera i brillant a més que *esta población, cuya tradicional probidad administrativa tiene su continuidad desde el Glorioso Alzamiento y su iniciación en la Dictadura del llorado General Primo de Rivera. El alcalde debe ser el padre del pueblo, castigando a tiempo como un buen padre de familia, en lo justo, pero no ensañarse ... si alguna vez se quiebra tu vara que sea por la benevolencia,*¹⁵⁸⁰ el que parlava del concepte que de la cosa pública tenia el règim.

La nova reestructuració produïda el 2 de desembre de 1955, fruit de la dimissió de l'alcalde Juan Andrés Rodrigo Viel, pot considerar-se una nova adequació als interessos burocràtics del franquisme. És a dir, res nou sota el sol. La pretesa modernització falangista, almenys pel que pertoca a la renovació dels seus quadres locals, no es plasmà en la realitat. La vertebració de la FET suecana no pretenia, doncs, adaptar-se als nous moments polítics i econòmics ni tampoc no aportà cap aire vivificador al consistori suecà, més bé un intent de refalangització, doncs l'alcalde entrant, Manuel Serrano Pla, es tractava d'un empleat falangista de la vella guàrdia,¹⁵⁸¹ els tradicionalistes, encara que relativament minvats, continuaven amb la seua representació, i tan sols s'afegien noves persones sense antecedents polítics tot i que addictes. Normal, una nova prova de la veritable essència de FET: el control social sota una complicadíssima estructura burocràtica.

Vegeu: en el seu discurs de comiat, Juan Andrés Rodrigo Viel apuntava com a les màximes realitzacions del seu consistori el positiu dels seus pressuposts, la inauguració de l'emissor de ràdio i la creació de noves parròquies. Per la seua part, Manuel Serrano Pla comunicava que *como enamorado de nuestra ciudad y de Nuestra Virgen de Sales...*, esperava desenvolupar correctament el seu càrrec.¹⁵⁸² Com a regidors figuraven Juan Ortells Serrano; José María Escrivá Ferragut, Vicente García Meseguer, Salvador Navarro Tatay, Juan Castells García, Francisco Segarra Fabiá, Juan Bautista Palacios Ramón, Juan Cebolla Borja, José María Palacios Fos, José Simeón Castells, José Manuel Ortells Olmos i Félix Beltrán Martínez, que havien

¹⁵⁷⁹.- Idem.

¹⁵⁸⁰.- Idem.

¹⁵⁸¹.- Idem.

¹⁵⁸².- Idem.

pendulat al consistori des de 1945. Com a nous regidors només tenim José Solá Lledó, propietari d'un magatzem d'adobs i falangista, i Juan Francisco Martí Bernardo, propietari i també falangista.¹⁵⁸³

Ambdós discursos van repetir-se més que la presentació dels llibres de festes dels pobles: *un año más*, el que parla de la conceptualització espacio-temporal del règim, és a dir, *prietas las filas, aquí no pasa nada*, ni el temps, ni els canvis a nivell internacional, ni la presència cada vegada més palpable de l'Opus a nivell estatal, ni la transmutació econòmica que començava a palpar-se a la comarca ni res de res.

El que importava veritablement era la perpetuació del sistema de dominació social sota la burocràcia cada vegada més laberíntica de FET, salvaguardant el seu personal polític fins límits biològics insospitables -ací tenim el propi Franco, per exemple-. Consistoris on conviuen persones joves, plenes de vitalitat, amb venerables -per a eixos joves- ancians de vuitanta anys. Tots sota el comú denominador que l'únic lligam entre ells era FET, el que no era poc doncs es tractava de la veritable concepció política del règim: ultranacionalisme, fidelitat al *Jefe del Estado* per dalt de tot, reaccionarisme ultramuntà i tot el que vulgueu afegir.

A la resta dels pobles de la Ribera Baixa el procés fou similar.¹⁵⁸⁴ Però no ens enganyem tampoc ací. Les formes canviaren, superficialment, sí, però variaren a la fi; no va ser així per una adequació a noves realitats, sinó perquè justament aquestes noves realitats pressionaren el règim per tal d'efectuar canvis. Aquesta fou la raó per la qual el franquisme emprà un nou *écart* per tal d'adequar-los a les seues necessitats, i aquestes passaven per afinar la maquinària burocràtica de FET. És a dir, es va autoconvèncer de la necessitat de canvis per tal de no variar el seu funcionament.

Comunicats del Governador Civil com el rebut per l'Ajuntament de Cullera, el 15 de setembre de 1947, que deia: *... con esta fecha se ha acordado decretar el cese de todos los actuales componentes y nombrar para constituir la nueva Corporación a los vecinos de esa localidad que al margen se relacionan ...*,¹⁵⁸⁵ no contrastaven massa amb el nou estil que s'emprà en introduir les eleccions municipals.

El règim era conscient que només defenia els seus interessos, els del sincretisme antirevolucionari, primer, i del reaccionari, després. També el personal polític més elemental era conscient de la seua perpetuació social i els avantatges que rebia d'un règim tan estret com era el franquisme. Aquesta extrema dreta institucionalitzada sabia perfectament que no podria sobreviure amb garanties de

¹⁵⁸³.- Idem. LRAAP. ss n^o/p.

¹⁵⁸⁴.- ADV. C. 1. 2. 3. Capsa 26.

¹⁵⁸⁵.- AHMC. Llibre 1841. Expedient 31.

continuar la seua dominació social en un sistema que no premiara uns pocs per tal de controlar una gran majoria i col·laborar d'eixa manera amb grups minoritaris que, a la postre, resultaven els grans beneficiats del règim.

Per això i moltes altres coses, digueu-li conjuntura internacional, desenvolupament econòmic i social, etc., repetim, no podem perdre de vista els objectius fonamentals del règim. Si intentà maquillar-se celebrant variopintes eleccions, això no vol dir res. Al llarg dels darrers quaranta anys hem assistit a mascarades més impresentables encara: mireu Llatinoamèrica, Àsia, Àfrica, per no acostar-nos més a la pell de bou i, per tant, a allò que s'ha insistit a anomenar cultura occidental. Així, si a Sueca, el 29 d'octubre de 1954 es produí una acalorada i perllongada discussió per a proposar les persones més idònies per a formar la primera candidatura pel terç de caps de família,¹⁵⁸⁶ no hem d'entendre-ho com unes *primàries* a la falangista cercant la major democràcia interna del partit únic, sinó la disputa d'un poder, reduït però poder, que preocupava i molt un bon grapat de militants falangistes, encara que cada vegada era més reduït no per la pèrdua de control social sinó per l'escàs ressò que l'opinió de la militància rebia per part dels capitosts locals. Ja hem vist com aquestos darrers anaren eternitzant-se als llocs decisoris de l'administració local.

La clau bàsica del procés la donava la mateixa Jefatura Provincial, mitjançant la circular número 285 referent a les eleccions municipals de 1954, amb el títol *LA PROPAGANDA NO DEBE PROPICIAR ENCONOS ENTRE NUESTROS CAMARADAS* (sic). L'ordre anunciava que el 14 de novembre es proclamaven els candidats per a l'elecció del terç de representació familiar i que *es llegado el momento de que una activa campaña de propaganda anime la frialdad del ambiente a los electores...* Però recalcava que *partimos de la realidad de que el asco por las elecciones ha calado profundamente en el pueblo español. Pero nuestro deber de falangistas es proporcionar en estas elecciones municipales al Caudillo y a su Gobierno un triunfo más para su política internacional y para su política interior*, el que reafirma l'explicat abans.

La circular també afegia que s'havia d'*evitar el resquemor entre los camaradas y que no surjan choques*. Es posava èmfasi en què les autoritats locals vetllaren per això posant *...un cuidado especialísimo en evitar que esta pugna por razones de orden político* (sic), *pueda convertirse en ningún caso en un motivo de desunión entre los falangistas*, a més de *... vigilar demagogias inadmisibles o críticas o ataques personales*, per això calia que *...se utilicen los locales de FET para las oficinas electorales evitando así que puedan ser ocupadas por personas o grupos de tendencias políticas en desacuerdo con la Falange*. En definitiva: *...La adhesión al Caudillo y al Régimen, así como su vinculación al Movimiento debe ser públicamente proclamada por los candidatos ... Hay que romper la falsa interpretación de que la Falange no tiene ambiente*. Per a motivar els responsables es deia que *... Es el Movimiento quien les ha propuesto y quien les puede dar el triunfo con su*

¹⁵⁸⁶ - AHMS. Falange. Capsa T.

organización y con su apoyo. Y bueno es que de antemano así lo entiendan para que después ninguno se engañe a sí mismo creyendo que su elección se debe sólo a su personalidad. Todos están bajo nuestra disciplina. Signava l'escrit Diego Salas Pombo, el Governador Civil i cap provincial de FET.¹⁵⁸⁷

Aquest estil contrastava amb l'anterior, quan les *elecciones municipales* encara no s'havien convertit en cosa quotidiana. El mateix Salas Pombo havia enviat una circular, el 28 d'octubre de 1951, als ajuntaments valencians demanant amablement la col·laboració de l'alcaldia *agradeciendo mucho cuanto haga en asesoramiento y orientación ... para que las elecciones municipales puedan desarrollarse normalmente y constituyan un pleno éxito.*¹⁵⁸⁸

La incorporació d'aquest sistema de perpetuació comportà que aquesta amabilitat anara perdent-se, com hem vist, per a tornar a les formes de sempre, una barreja d'amenaçes i afalacs. Així, en el comunicat del 30 d'octubre de 1957, en donar instruccions per a la celebració d'eleccions, el Governador Civil impartia les següents ordres: *1º- como es sabido las elecciones no tienen un carácter político, sólo administrativo pero pueden entrar aquellos que leales a nuestros principios sean los más preparados, los más aptos y los más prestigiosos.*¹⁵⁸⁹ *2º- procurar que el número de candidatos proclamados sobrepase ampliamente el de puestos a cubrir para animar las elecciones. En todo caso, si se llegase a temer que el número de candidatos pueda ser igual o inferior al de puestos a cubrir se estimulará la proclamación de algún otro candidato.*¹⁵⁹⁰ *3º- Evitar excesiva prolongación mandato. Los concejales que expiren el plazo legal no deben, pues, figurar como candidatos sólo en casos excepcionales.*¹⁵⁹¹ *4º- Disciplina: que no haya contienda electoral.*¹⁵⁹² *5º- Propaganda constructiva: es necesario que cuando las elecciones terminen no dejen tras de sí resentimientos y enemistades.*¹⁵⁹³

5.20.2.- *Més enllà de la comarca*

Pel mateix camí, sempre indiscret i amb extrema precipitació, podem emmarcar les eleccions de procuradors a Corts, que van ser un altre segment polític

¹⁵⁸⁷.- Idem. Capsa T. El subratllat és nostre.

¹⁵⁸⁸.- AHMC. Capsa ss classificar. 1950-51.

¹⁵⁸⁹.- Senyal unívoca que la mateixa FET era conscient que no havia pogut aglutinar a eixes persones.

¹⁵⁹⁰.- També senyal unívoca que les autoritats falangistes no anaven a aconseguir fàcilment el que no havien pogut fer en quasi vint anys.

¹⁵⁹¹.- La qual cosa no seria molt efectiva fins ben entrats els anys 60.

¹⁵⁹².- O el que resultava el mateix: buidar-les de contingut polític.

¹⁵⁹³.- Opinem que per tal de no deteriorar l'adhesió al Caudillo.

que pretenia oferir una imatge de la realitat que mai existí, qüestió en la qual el franquisme es convertí en un veritable prestidigitador, traient sempre el discurs adequat de la copalta per tal d'obtenir -o mantenir- una realitat inexistent.

Miguel Mateu Pons, alcalde de Sueca, va ser elegit per a les eleccions de procuradores a Corts del 14 de març de 1946,¹⁵⁹⁴ encara que no sabem res més, ja que arribà el dia designat i no trobem cap notícia, i tampoc en la documentació de què disposem. Encara així, podem fer alguna conjectura. Sembla que les eleccions no van dur-se a terme en eixa data per la raó que molts ajuntaments no les van celebrar. Així, la corporació cullerenga va rebre una amenaçant comunicació del governador civil el 4 d'abril de 1946, que deia: *Ayuntamientos que por cualquier causa no hubieran celebrado sesión el 31 de marzo de 1946 para elegir Compromisario conforme artº 3º decreto 15 del actual la efectuarán inmediatamente ... en otro caso impondré severas sanciones*¹⁵⁹⁵ El mateix passà en les eleccions de 1961¹⁵⁹⁶ i 1964.¹⁵⁹⁷

L'elecció sí que s'havia efectuat a Sueca, on Miguel Mateu va obtenir 7 vots; Juan Ortells Segarra, 2; Antonio Carrasquer Hernández, 1; i Daniel Matoses Font, 1.¹⁵⁹⁸ En la llista de delegats provincials electes apareixia per la delegació d'excaptius Eulogio Trénor Despujos, vinculat al Sindicat Arrosser i de la família dels Trénor, i per la Séquia Reial del Xúquer, Vicente Marí Hernández, gran propietari suecà.¹⁵⁹⁹

Com es pot comprovar, les relacions d'arxicontrol continuaven. Si restringit era l'accés a la direcció local de FET, més encara ho era a la direcció sindical, controlada pràcticament per la *rizocràcia*; també dificultós resultava accedir a candidat municipal -no tant per als qui gravitaven en l'òrbita caciquil; i, sobretot, més l'intent de fer carrera política. Per tant, poc atractiu comporta un seguiment o un estudi de les eleccions, a no ser que ens fixem en les relacions que en derivaren.

La proclamació dels candidats comportava tota una parafernàlia. Quan assistia el governador civil, aquesta encara es multiplicava i ell amollava un discurs que, amb tota probabilitat, no tenia res a veure amb la qüestió. Per exemple, en 1951, a Sueca, *el camarada Diego Salas Pombo habló sobre la posición internacional de España y la clarividencia de nuestro Caudillo ... acudieron muchos no*

¹⁵⁹⁴.- *Las Provincias*, 31 de març de 1946.

¹⁵⁹⁵.- AHMC. Capsa 804.

¹⁵⁹⁶.- ADV. C.1.2.2.1. Capsa 41.

¹⁵⁹⁷.- Idem. Capsa 42.

¹⁵⁹⁸.- AHMS. LRAAP. 1946.

¹⁵⁹⁹.- ADV. Llibre d'Actes, 1946.

*afiliados.*¹⁶⁰⁰ Tot el contrari que quan es tractava dels cessaments. Aquests eren gelats, distants i consumats. Així, el 29 d'octubre de 1948, *la Comisión Gestora de la Diputación acuerda sustituir a Fernando Ribera Piris por haber cesado en su cargo de diputado, y en su lugar acuerda nombrar a Salvador Granell Frasquet, representante de la corporación en el Patronato de la Estación Arroceras de Sueca.*¹⁶⁰¹

Com tots els assumptes del gremi polític que resultava ser FET, mai no hi hagué excessives sorpreses. Així, el 13 de març de 1949, en elecció secreta a diputats provincials corresponents al partit judicial de Sueca, sortí elegit una altra vegada Miguel Mateu Pons per 16 vots. A continuació se celebrà la votació per a procuradors en Corts amb 14 sufragis, i és que dos dels votants, dos regidors, desaparegueren de la votació.¹⁶⁰² El curiós és que tots els elegits per aquest districte eren nomenats delegats a l'Estació Arrosera de Sueca, tal vegada per la proximitat geogràfica, donat que quasi sempre era elegit l'alcalde de la capital de la Ribera Baixa. Únicament, en les legislatures de 1958, Amado Vila Giner, alcalde de Tavernes de la Vallidigna; i en la de 1967, Francisco Fernández Ibor, alcalde Sollana, trencaren aquesta tendència.

Els interessats en aquestes eleccions desplegaron els seus esforços per tal d'aconseguir la major quantitat possible de recolzament. Així, el 21 de març de 1949, l'alcalde d'Almussafes rebia un escrit del d'Alzira -Ribera Alta- i procurador a Corts on comunicava: *...Alcalde y Jefe Local del Movimiento de Alcira ... amigo mío ... próximas a celebrarse las elecciones a Procuradores en Cortes ... representantes de municipios españoles ... he decidido presentar mi candidatura y espero tu voto.*¹⁶⁰³

L'activitat de la Diputació també resultava més que tediosa, ja que la tasca administradora i burocràtica, perenne en FET, deixava poca capacitat de maniobra per a la resta. Encara així, els diputats no deixaven passar ocasió per tal d'assentar les seues conviccions polítiques. Per exemple, en 1957 es realitzà una proposta de felicitació a Oliveira Salazar *con motivo del próximo cumplimiento de los 30 años en el poder.*¹⁶⁰⁴ Tampoc perdien el temps: en abril de 1957 els diputats demanaren un augment d'havers per la seua dedicació de diputats i ho aconseguiren en més del doble. Però, repetim, la tasca era poc transcendental. Sempre s'elegia com a procurador a Corts el president de la Diputació, la transparència era absoluta, com demostra la carta d'Antonio Peiró Castillo, alcalde de Gandia, del 28 de novembre de 1958, excusant-se per no assistir al ple de la Diputació de l'endemà, assenyalant

¹⁶⁰⁰.- *Levante*, 19 de febrer de 1951.

¹⁶⁰¹.- ADV. Secció A. Capsa 13.

¹⁶⁰².- AHMS. LRRAP. 1949.

¹⁶⁰³.- AHMA. Llibre 41. 21 de març de 1949.

¹⁶⁰⁴.- ADV. A.1.1.111. 1957. p. 35.

que ... *agradeceré se sirva manifestar en mi nombre ante dicha reunión mi voto para representante en Cortes por la Diputación es en favor del Sr. Presidente D. Bernardo de Lassala.*¹⁶⁰⁵

5.20.3.- *La tàctica de l'escorpí. El final de FET*

FET anà desgastant-se davant aqueixa absència d'*ambiente* que apuntàvem, el seu continu navegar entre la burocràcia més despersonalitzada, el seu sentit militar, que incloïa l'acompliment de l'ordre de restar al marge de la veritable vida de la superioritat, etc. A canvi, els membres de FET passaven a engrandir les files del reviscolament caciquil, d'aqueixa restauració del caciquisme. Però la seua llarguísima agonia, mantinguda en el temps per formar part consubstancial del règim gràcies al seu pacte amb la resta de les forces reaccionàries, i que no era més que el lligam polític a la resta de l'univers democlasta, tingué la bondat per a la dreta espanyola de presentar-se com la identificació del règim. O, el que resulta el mateix: FET era la simbologia de la burocràcia, de la mediocritat del règim, de la brutalitat i de l'absurd de certs discursos, el "roïn de la pel·lícula". Acabar amb la FET, una vegada soterrat Franco, deixava impune la resta de l'aliança democlasta, així que podem dir que fou fidel fins al final al seu discurs: completa supeditació a la figura de *nuestro Caudillo*, per això l'ordre de la UCD per a destruir els arxius de FET amb la major impunitat possible.

No arribem a pensar que els falangistes eren tan il·lusos que no s'adonaren del que passava al seu voltant. Així, davant els grans canvis econòmics que començaren a ser una realitat a principis dels anys 60, FET comprovava que la seua importància dintre de l'Estat anava en picat. Per això, l'1 d'abril de 1961, el ministre general del Movimiento enviava una llarguísima circular a les delegacions locals. Hi afirmava que ... *la política no puede detenerse ...en este momento, la dirección de nuestro trabajo y la intensidad de nuestra dedicación (deu ser): 1.- Lealtad a Franco. Servicio intransigente a una doctrina política clara. Leales a la capitania de Franco ... el deseo de sentar las bases de una convivencia pacífica y normal entre todos los españoles, exige un asidero fijo, unos principios inmutables ... estos principios doctrinales, fieles a la línea tradicional española, se basan en la síntesis armoniosa que supo realizar José Antonio al levantar las sugestivas banderas de la revolución Nacional que el Caudillo Franco nos ha alcanzado para todos los españoles ... Entonces la revolución Nacional, como revolución constante, ... que consiste en ir aplicando cada día a las realidades y los problemas de España, los principios doctrinarios ... 2.- Nuestra posición ante la situación política mundial ... se ha empeñado en tirar por la borda una serie de principios básicos ... pero a los que ese mundo dice haber renunciado, solo porque algunos de ellos fueron vencidos en la última guerra mundial. De esta forma, la doctrina que ha resultado vencedora ha sido el comunismo ... Los pueblos que hoy sufren la tremenda crisis política de nuestro tiempo, están viendo como su capacidad de reacción está cegada porque no encuentran un asidero fijo en el que apoyar un renacimiento político indispensable.*

¹⁶⁰⁵.- Idem. A.0.2.1. Capsa 15.

*España por el contrario, está en posesión de una doctrina que tiene significación positiva y de ello nace nuestra obligación de que los demás pueblos vean en ella una posibilidad de salvación que todavía les queda ... Esta es la razón de que se hayan agudizado ahora los ataques a España ... Así sucedió con las campañas iniciadas a la muerte de Felipe II ... la expulsión de los jesuitas ... con las sugeridas reformas de Mendizábal en contra de la Iglesia ... con la campaña contra Primo de Rivera ... Todo ello reproducido después de nuestra Cruzada, con campañas ... y deformaciones brutales de la realidad española, nacidas todas ellas de la conciencia de peligro ... de nuestros ideales y principios espirituales, representa para los sectores internacionales enemigos de la Verdad y la Justicia. 3.- Fortalecimiento de nuestra actitud política ... Se insiste mucho en la necesidad de ir perfeccionando un Estado de Derecho ... pero (el seu sistema) tiene sus raíces profundamente arraigadas en la <realización y servicio de los valores morales del cristianismo ... Porque nos sentimos parte de Europa y del mundo nos sentimos depositarios de la tradición cultural de Occidente y solidarios ante los peligros ... que amenazan a la civilización cristiana ... Esta actitud espiritual en la que se fundamenta toda nuestra doctrina es la que nos diferencia de otros ensayos o intentos que se produjeron en los años anteriores a la última guerra mundial y lo que nos capacita para seguir defendiendo valores políticos y sistemas de unidad y autoridad ... 4.- El Movimiento es el sistema para conseguir los fines nacionales ... (en ell) reside la única posibilidad de mantener esta unidad y de potenciar los valores políticos que representa España ... sólo a través del Movimiento es posible ir consiguiendo un mayor perfeccionamiento de un sistema representativo por medio del cual la sociedad española participe en las funciones públicas a que está llamada. Es necesario intensificar nuestra acción en pos de un sindicalismo cada vez más acabado y perfecto ... conseguir que nuestra vida local se conforme a las directrices básicas de los principios del Movimiento. 5.- Necesidad de poner en marcha nuestros imperativos doctrinales ... una nueva y amplia de expansión económica ... elevar el nivel de vida de los españoles y colocar a España en el campo económico a nivel de los otros pueblos de economía fuerte ... caminar mediante una transformación industrial y agrícola que ahora, conseguida la estabilidad, es posible ... nuestro sindicalismo ha funcionado hasta ahora cubriendo los objetivos precisos en cada momento. Así ha sido posible desterrar la lucha de clases ... el creciente poder de determinados grupos capitalistas, algunos de los cuales actúan con mentalidad liberal; la concentración en pocas manos del poder bancario; ... nuestro sistema sigue repudiando al capitalismo y el marxismo ... nuestro Movimiento ha de procurar que el sindicalismo alcance ... las iniciativas del Estado ... la mejora, en definitiva de la vida rural, que José Antonio definió como <vivero permanente de España> ... tienen los intelectuales españoles la misión propia de difundir nuestra doctrina y establecer criterios que sirvan para orientar sana y positivamente a la opinión española ... 6.- Necesidad de una minoría militante ... dedicados a salvaguardar la vitalidad de una doctrina que es de todos ...*¹⁶⁰⁶

FET era conscient que no posseïa ja la gran capacitat de maniobra que havia

¹⁶⁰⁶.- AHMS. Falange. Capsa T. La comunicació té un total de 14 fulls.

gaudit fins aleshores i que el seu desgast, lent i progressiu, havia anat desterrinant l'organització dels grans centres de decisió de l'Estat i la realitat era la d'un adherit que ja no significava més que el referent a temps passats. Una altra cosa era que la cornucòpia reaccionària no tinguera clara la seua consistència. El sentit reaccionari de les forces polítiques no s'havia perdut, ni es va perdre tampoc amb la mort del dictador.

El 8 de febrer de 1976, el vice-president de la Diputació, Ignacio Docavo Alberti, manifestava els seus sentiments quan es referia a la figura del president de la Diputació, Ignacio Carrau Leonarte, quan expressava que *A Carrau le cabe el honor de ser el último presidente de Franco y el primero de Juan Carlos ... acabando con 40 años de realizaciones.*¹⁶⁰⁷ Docavo no feia més que posar de manifest el que estava en la ment de molts franquistes: la benignitat del règim per a la societat espanyola, significat un període de prosperitat uniforme i unilateral, gràcies al qual s'havia aconseguit tot, fins i tot la democràcia.

El propi Carrau ens explica millor la situació: *...Juré mi lealtad a Franco y siendo sincero os he de decir que esa lealtad, siempre firme en la profundo de mi corazón, pues aunque haya muerto, su recuerdo, su memoria y su ejemplo será siempre el motor de incalculable potencia para los que como yo nos entregamos totalmente al servicio de la Patria ...*¹⁶⁰⁸

La figura de Franco restava com una de les més transcendents de la història espanyola malgrat la seua mediocritat intel·lectual, el que també parla del paupèrrim desenvolupament intel·lectual del nostre Estat amb posterioritat a la seua desaparició física.

La mentalitat democlasta, el concepte d'una aristocràcia pública espanyola, no desaparegué. Es mutà cap a altres camps de la dominació social, abandonant el caciquisme franquista per entrar a un altre democràtic que modernitzava la funció explotadora i manipuladora. Termes, que no conceptes, com ara plusvàlua, han estat assimilats pels nous economistes a nivell internacional, no sols espanyols, i tots escassament sospitosos de posicions contràries al capitalisme en el seu estat més pur.

El que volem apuntar és que, per molt que els seus antics companys de viatge als vagons-llitera s'entestaren a identificar règim amb dictador i arbitrarietat amb FET, i més bé pensem que han tingut gran èxit, el pensament reaccionari era el seu lligam íntim amb la dictadura. Si abandonaren, la decisió no va ser expressament pròpia, per benignitat política ni per ànsies democràtiques.

Va ser per no tenir cap altra sortida. Això sí, prompte compregueren que la cosa pública espanyola no havia caigut en mans d'uns joves irresponsables que

¹⁶⁰⁷.- ADV. A.1.1. Vol. 130. p. 135.

¹⁶⁰⁸.- Ibídem.

arrasaven amb el passat, res de trencament i desfoliació: transició, eufemisme per tal d'assenyalar l'adopció democràtica d'un col·lectiu clarament reaccionari salvaguardant, si bé no la totalitat dels seus privilegis, sí la seua posició de dominació social.

El darrer alcalde franquista i primer de la democràcia a Cullera, Enrique Rico Revert, descendent directe del Macoc, el gran cacic local, era testimoni del canvi. Antic divisionari *azul* es veia ara llançat a una Diputació que es preparava per a un nou experiment democràtic. Elegit diputat provincial pel districte de Sueca, va poder sentir el següent discurs de Roberto Belda Revert, alcalde d'Ontinyent quan, l'1 d'abril de 1976, es referia al projecte d'Estatut: *... Este Estatuto de Autonomía de la Región Valenciana, actualmente en vías de iniciación, ... los alcaldes de la provincia de Valencia confían en el presidente de la Diputación para que lleve la voz cantante en esta materia, sin salirse de los cauces que a todos convienen, ya que, ... autonomía no es descentralización, sino integración y desarrollo, que has de defender*¹⁶⁰⁹

No s'havien de confondre les coses. Democràcia tenia un significat que per als cadells del règim era sinònim de descontrol. Prompte s'adonaren que tals preocupacions no tenien base: l'oposició no va demanar comptes per la sang vessada per ells ni res de res. Feia temps que havia renunciat a moltes coses, massa coses. La paraula autodeterminació o el terme estatut eren connotacions que, per a ells, retrotreien als temps republicans i, per tant, s'havia de tenir una vigilància constant.

El governador tranquilitzava els diputats amb les següents paraules: *... nuestro desbordado amor a nuestra tierra, a nuestra Patria y a nuestra España ... llegais un día en que pese a todo sigue siendo memorable en la Historia de España, el día en que nuestro Caudillo culminó nuestra Cruzada izando las banderas gloriosas de la Paz ... afirmando la auténtica personalidad valenciana de nuestro pueblo, de nuestra cultura, de nuestra lengua y sabiendo plenamente que lo único que somos al ser valencianos, es ser españoles.*¹⁶¹⁰

Quasi res. Aquest va ser el llegat intel·lectual del franquisme al nostre present. Ja hem vist l'expressió de l'herència franquista en el camp intel·lectual: negació de l'evidència, negació de la història, negació del present, recerca d'un enemic fàcilment identificable, passant-se del *perill comunista* a l'*imperialisme catalanista*, etc. Aquest *franquisme sociològic*, com se l'ha denominat, parteix del mateix esquema que emprava el règim.

No cal fer-nos extensius. La desaparició, o millor dit, la nova adequació del règim no és l'objecte del nostre treball, però si la història és una ciència en construcció, sempre des del present, no és sobrer un petit recordatori de l'herència

¹⁶⁰⁹.- Idem. A.1.1. Vol. 136. p. 174.

¹⁶¹⁰.- Ibídem.

que el franquisme ens ha deixat. Una herència a la qual molts volen renunciar i a la qual molts s'aferren i tracten de fer-nos partíceps. Clar és que estan acostumats a campar al seu aire. Pensarem al final això que cada poble té el que es mereix? Esperem que no.

La confecció de l'organigrama falangista es completà amb la constitució de les joventuts del partit (F de J), la secció femenina (SF), les centrals nacional-sindicalistes (CNS), pilars de l'edifici sindicalista i les branques col·laterals d'ex-combatents, ex-captius, etc., que des de molt prompte s'eixugaren *como entidad política, excepto la OJE y la Sección Femenina, el resto, los combatientes y los demás, eran una cosa de puro trámite, de oficina, que no tenían ninguna proyección (...)*, segons Rafael Matoses.

CAPÍTOL VI LES ORGANITZACIONS COL·LATERALS DE FET

6.1.-El sector més dur del franquisme: Ex-combatents, mutilats i ex-captius. De grup de pressió a calaix de records.

Que els falangistes no eren gens nombrosos a la Ribera Baixa abans de la guerra civil no és cap sorpresa.¹⁶¹¹ Que al llarg de la contesa un grapat de dretans desertà per canviar de bàndol i fugí per a passar a l'*Espanya Nacional*, tampoc no és una notícia d'última hora; i que alguns riberencs, dretans o no, es veieren sorpresos per l'esclat de la guerra a la zona dominada pels sublevats és una conjectura que no cal demostrar. Amb tot, crida poderosament l'atenció que en acabar la guerra, en una comarca que romangué a la reraguarda republicana durant tot el període bèl·lic, proporcionara un alt nombre d'ex-combatents.¹⁶¹²

L'explicació més simple és que la immensa majoria d'aquestes persones s'atribuïra la condició d'ex-combatent *a posteriori*, tal com deixa entreveure la documentació encara que no de manera transparent.¹⁶¹³ Per altra banda, el possible

¹⁶¹¹.- Hem trobat 12 persones que consten com a afiliades de Falange a Sueca abans d'acabar la guerra. A la capsa M. Militants Falange, de l'AHMS, existeix un llibre d'afiliats (en avant LRAFS) que comença en 1937. Evidentment l'afiliació es produiria a l'*Espanya Nacional* i les dates d'accés a la formació estan compreses entre l'1 d'abril de 1937 i el 2 de desembre de 1938. Fins abril de 1939 ja no comptabilitzem més inscripcions i aquestes ja es realitzarien a la pròpia ciutat. Vegeu l'apartat corresponent a la militància falangista. Amb tot, cal remarcar que a l'Arxiu Militar d'Àvila s'hi troben unes 90.000 fitxes d'ex-combatents. L'inconvenient és que no s'hi troben ordenades ni tan sols alfabèticament, de manera que vam desistir de buscar els que ens interessaven donat que tampoc el seu nombre resulta definitiu per al present treball, i menys encara és l'objectiu principal.

¹⁶¹².- A Sueca, en gener de 1944, es trobaven censats 41. La seua procedència era prou dispersa: 8 sense antecedents polítics, 4 falangistes, 3 monàrquics, 2 antics militants de las DRV, 1 del PURA, i un altre tradicionalista, més 19 dels que no consta. Les professions també eren significatives: 20 llauradors, dels que 11 eren jornalers -tots sense antecedents polítics-, 4 comerciants, 2 policies municipals, oficinistes i fusters; i un practicant, obrer de vila, advocat, metge, empleat de Banca, industrial i carnisser, Idem. Falange. Capsa V.

¹⁶¹³.- Per exemple, el 13 de gener de 1940 sortia un ban a Cullera recordant l'obligació que tenien els ex-combatents d'inscriure's al cens que estava formant l'Ajuntament. AHMC. LRB. Llibre

dèficit d'ex-combatents a la nostra comarca prompte es va veure compensat per la massiva arribada de veterans provinents d'altres llocs de l'Estat per tal de participar del pastís, com es demostrarà més endavant.¹⁶¹⁴

Pel que fa als ex-captius, la Ribera Baixa no va necessitar aquest recolzament exterior. Com ja hem pogut veure en les pàgines anteriors, la condició de perseguit o d'ex-captiu s'adquiria amb facilitat i no són pocs els exemples que, segons la documentació examinada i analitzada anteriorment, ens brinden persones que, després de passar unes poques hores tancats, es feien mereixedores de la categoria d'ex-captiu o ex-perseguit *por los rojos*, de manera que accedien sense més a l'estatus d'ex-captiu,¹⁶¹⁵ el que venia a resultar una mena de sinònim de *semimàrtir*, sense pretendre que aquest qualificatiu s'adquirira merescuda o immerescudament,¹⁶¹⁶ el mateix que passava amb els expedicionaris de la *División Azul*.¹⁶¹⁷ El fet és que en acabar la contesa civil totes dues categories pugniarien amb èmfasi per tal d'accedir a les prebendes que impunement i no de forma indiscriminada repartien els vencedors, sense oblidar els mutilats.¹⁶¹⁸

940. ss nº/p.

¹⁶¹⁴.- La Comissió Provincial de Reincorporació dels Ex-combatents al Treball portà una vigilància completa pel que fa a llocs de treball a les empreses tant públiques com privades. Així, la plantilla de l'Ajuntament de Cullera era objecte de constant revisió. AHMC. Capsa 799. 27 de juny de 1941. A Sueca succeïa el mateix, i la Comissió rebia informes continuament sobre l'estat i composició de les plantilles de l'Ajuntament i de les empreses privades, des de les fusteries mecàniques fins als teatres passant per *'Hermandad Sindical*, Sindicat de Recs, etc. AHMS. Governació. Mutilats de Guerra. Colocació.

¹⁶¹⁵.- Per exemple, Pascual Portell Albiach, un membre d'Acció Catòlica de Cullera, *estuvo encarcelado unas horas*, per la qual cosa se l'atorgà l'estatus de ex-captiu. AHMC. Capsa 796. 25 d'agost de 1943. El mateix va estar Antonio Gallego Aldama, de Sueca, *derechista encarcelado*, que després ostentaria el càrrec de Delegat d'Informació de FET a Sueca. AHMS. Negociat Central. 1944. 17 de març de 1944.

¹⁶¹⁶.- El despreniment amb que s'atorgaren els estatus d'ex-combatents i ex-captius a la Ribera Baixa va ser amplíssim. Per això algunes persones intentaren camuflar el seu passat en aquest col·lectiu amb més o menys èxit. Per exemple, ja el 9 de maig de 1939, Juan Sancho Rodrigo, que s'havia inscrit com a ex-captiu i per tal raó se l'atorgà la terminia de guàrdia interí a Sueca, va estar cessat fulminantment donat que *teniendo noticias que está relacionado con asuntos de desafección al régimen se acuerda por unanimidad retirarlo de su cargo*. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss nº/p. S'hi troben varis casos documentals.

¹⁶¹⁷.- Isaac Amador Moreno, tornà del front rus mutilat, el que significà que rebia les dos pensions, de manera que decidí anar a viure a Cullera. Idem. Capsa 107. 23 de juliol de 1944.

¹⁶¹⁸.- Podríem afegir un altre tipus d'estatus com estaria el de *víctimas de la revolución y de la guerra*, però només posseïm una relació d'orfes de Cullera amb 67 infants, 35 varons i 32 femelles. A més, el tràgic és que aquesta relació es refereix única i exclusivament a fills de *l'altre bàndol*, és a dir, orfes produïts pels afusellaments dels vencedors. Tan sols un dels pares que apareix a la relació morí al front. AHMC. Capsa 110. Vegeu l'apartat dedicat a la repressió. L'anterior no implica que trobem referències a les víctimes dels vencedors, encara que, insistim, no serveixen per a efectuar una sola afirmació o interpretació. Vegeu l'informe

No debades, i ja immersos en l'eterna burocràcia falangista, les delegacions comarcals i locals de l'Associació Nacional d'Invàlids Civils aparegueren pertot arreu. En la circular número 1, recollia les normes per a establir aquestes delegacions, obligant al funcionament d'almenys una per partit judicial amb la funció de coordinar les delegacions de la resta del partit. Per muntar una delegació local feia falta un mínim de quinze afiliats, en cas contrari s'havien d'afiliar a la població més pròxima. Les facultats dels delegats no eren altres més que aplicar els acords de la superioritat, relacionar-se amb la resta d'institucions falangistes, fomentar l'afiliació, organitzar actes per tal d'obtenir recaptacions, etc. L'anomenament es feia a través de l'alcalde per ordre del Delegat Provincial. En canvi les destitucions eren comunicades directament per aquest darrer i els càrrecs de delegat local i comarcal eren remunerats.¹⁶¹⁹ En definitiva, la circular era l'actualització per a les darreres zones conquerides.¹⁶²⁰

Aquestes branques col·laterals de Falange significaren un grup de pressió amb les limitacions pròpies que els avatars del franquisme arrossegaren per als seus intents de preponderància en el règim. Els ex-captius, mutilats i ex-combatents pretengueren mantenir una *línia dura* en la seua confrontació amb les noves generacions o recanvis franquistes de finals dels anys quaranta quan, després de la fi de la Segona Guerra Mundial i les noves condicions internacionals, els primers nodridors del règim a la Ribera Baixa provinents dels sectors conservadors i ultres dels partits que es radicalitzaren durant la República, anaren desapareixent de l'esfera política bé per decisió governativa o per raons purament biològiques, encara que de vegades esparverava la longevitat d'algun que altre capitost. Molts han arribat als nostres dies i encara ens sorprèn alguna que altra esquila als diaris.

Malgrat la seua combativitat, valga la redundància, l'empenta inicial d'aquest grup de pressió anà remetent a mesura que el règim integrava els seus components dintre de la maquinària de premis, recompenses, nepotisme més que evident i

del 28 de febrer de 1947. AMA. II. 1206. També l'informe del 19 de gener de 1945. AHMC. Capsa 110.

¹⁶¹⁹.- AHMS. Falange. Capsa T. ss data.

¹⁶²⁰.- AHMS. Falange. Carpeta *Comisión Local de Subsidio al combatiente*. Pel Decret número 164, de 9 de gener de 1937, es constituïa un ens per auxiliar famílies d'excombatents, ampliat pel Decret de 25 d'abril de 1938 i refundat en 15 d'abril de 1939, per dotar de mitjans econòmics el col·lectiu. L'excombatent, per tal d'accedir als privilegis allí enunciats devia haver contragut matrimoni canònic, tenir fills, provar la seua anterior existència a files, presentar un informe de pobresa i provar també l'existència de la família al seu càrrec. L'excombatent perdia els seus drets en cas de reincorporar-se a una activitat, si treballava més de 40 dies o es col·locava o era expulsat del treball per faltes o bé en esgotar el subsidi. El Ministeri de la Governació en 7 de desembre de 1939 arribà a la conclusió que l'efectivitat en retornar a la vida civil els excombatents hi era prou allunyada de l'esperat, sobretot per la gran quantitat de peticions per al subsidi, que al cas de Sueca van estar 60 com a mínim entre 1939 i 1941. L'oficina suecana s queixava que ni tan sols rebia els corresponents segells reglamentaris per acompanyar les instàncies i informava de l'escàs èxit en la incorporació laboral d'aquest col·lectiu. Idem.

prebendes econòmiques.¹⁶²¹ Amb l'estratègia de la col·locació i/o altres elements disuassoris es donà la paradoxa que el col·lectiu d'ex-combatents i ex-captius acabara integrant-se en la dinàmica del règim perdent la seua bel·licositat inicial en benefici dels sectors més continuistes i, com no, que paradoxalment també empraren un llenguatge summament combatiu per tal de deixar sense espai de maniobra els veterans. De vegades algun ex-membre de la *División Azul* aparegué en cartell però la immensa majoria dels ex-divisionaris van ser joves reaccionaris, alguns feixistes convençuts donat que convertir-se en feixista resultava extremadament fàcil per l'absència de component ideològic que va rebre el terme per aquestes llars.¹⁶²²

Les corrupteles, l'amiguisme i l'oportunisme més descarat marcaren l'existència del col·lectiu, que es convertí en una mena de cos privilegiat dintre de l'univers franquista. De seguida es va deixar clar que tant ex-captius com ex-combatents estaven més interessats a explotar la victòria construint una esplèndida i grandiloqüent oficina de col·locació que no interessats a intervindre en la vida pública més enllà del que rodejava els seus interessos econòmics i socials, el que no vol dir que malbarataren l'oportunitat de fer-ho.

No hem pogut quantificar numèricament l'abast d'aquest col·lectiu ja que la documentació no ho precisa. Tot i això, el nombre de persones amb la condició d'ex-captius a Sueca rondaria la cinquantena.¹⁶²³ Tenint en compte que la immensa majoria s'apuntaren a Falange, que en el moment més àlgid de la seua existència com a tal al principi dels anys 40 no sobrepassà els 506 militants, xifra que ja no se superaria mai,¹⁶²⁴ això comporta que, com a mínim, un 10% aproximadament de l'afiliació falangista es nodrira d'ex-captius. Si afegim els 20 ex-combatents censats en gener de 1944,¹⁶²⁵ el percentatge s'acosta a un significatiu 15%.

¹⁶²¹.- Entre 1940 i 1950, la burocràcia es duplicà numèricament: 1'5 milions de persones, quasi el triple de les que havia a 1930, representant el 25% de la població laboral i rebent el 40% dels ingressos nacionals. FRASER, R. *Recuérdalo tú...* op. cit. Vol II. p. 302. A més, sobretot els mutilats mantingueren premis periòdics en funció de les *Medallas de Sufrimientos por la Patria*. AHMC. Capsa 800. 29 de juliol de 1943.

¹⁶²².- Va ser el cas del cullerenc José Martín Suay, que durant la guerra havia estat detingut en set ocasions que es traduïren en 46 dies de càrrec. Declaració de l'interessat en gener de 1943. AHMC. Capsa 796.

¹⁶²³.- No hem trobat cap relació en tota la comarca. Només a Sueca hi ha documentació pròpia de la Falange. A l'AHMS tenim la capsa T, on existeix una *Relación nominal de los camaradas que han de asistir a la Concentración Provincial del día 21 de los corrientes*, encara que no precisa el mes i l'any. Amb tot pensem que el document pot situar-se a cavall dels anys 1939 i 1940 per la resta de documentació que envolta la relació. A la llista es contenen 48 *camaradas*. En gener de 1944 la xifra assolía el nombre de 40 persones. AHMS. Capsa V. Falange.

¹⁶²⁴.- Idem. Capsa M. Militància Falange. LRAFS.

¹⁶²⁵.- Idem.

El fet que la vida política quedara concentrada en el partit únic permeté que el col·lectiu quedara perfectament controlat. Si a això afegim l'extrem nepotisme amb què es va tractar els seus components, la qüestió resulta clara, el que no vol dir que desapareguera la seua operativitat. Ans al contrari, com a grup de pressió funcionà contínuament però el seu marge d'acció sempre era assimilable i dòcil.¹⁶²⁶ Com que la *superioridad* actuava sempre sense cap opció apel·lativa, les ordres resultaven aclaparadores i, en definitiva, les decisions a nivell local sempre eren tractades de manera confidencial amb els antics cacics i aquestos eren els qui nomenaven i cessaven càrrecs, o almenys tenien la influència decisiva.¹⁶²⁷ En el moment que els ex-captius presentaven qualsevol entrebanc, els capitosts provincials posaven en marxa el mecanisme i tallaven el problema d'arrel. És a dir, s'informaven sobre les persones en qüestió mitjançant els vehicles de sempre - amics i cacics locals, que venia a ser el mateix- i prenien la seua decisió.

En aquest context cal situar la destitució del cap suecà d'ex-captius, Joaquín Ramos Ramón, el 4 de desembre de 1939, substituït per José María Matoses Zamora.¹⁶²⁸ El mateix podem dir d'Agustín Marco Peris, delegat local d'ex-combatents, propietari i tradicionalista; per Amadeo Piera Perepérez, vella guàrdia i comerciant.¹⁶²⁹ Malgrat tot, aquestes maniobres que sempre anaven encaminades a solidificar la piràmide del poder local sustentada en la fidelitat, el nepotisme i les complicitats, no sempre resultaven del gust de tots: existien excessives persones per a la quantia de la recompensa i en ocasions els nous amos de la vida local devien recórrer a les contramaniobres, negociacions i tot tipus de piruetes possibles. Per això, pel que fa al cas esmentat, no estranya que el cap de Falange suecà enviara el 12 del mateix mes una ordre comunicant (...) *deja sin efecto lo que te dije sobre el nombramiento del camarada Amadeo Piera Perepérez (...) y en su lugar hagas el nombramiento a favor del camarada excombatiente José Ferrer Meseguer*, propietari i antic membre de la DRV.¹⁶³⁰ El mateix que feia amb José María Matoses Zamora: (...) *por tener en estudio la designación de otra persona que puede ocupar dicho cargo*,¹⁶³¹ com hem vist abans.

La concepció de victòria barrejava un sentiment de disponibilitat, impunitat i

¹⁶²⁶.- La comunicació interna demostra un alt grau de jerarquització amb el joc de submissió i altaneria que s'alternen. En canvi, alhora de dirigir-se a òrgans no estrictament falangistes demostren inclòs amabilitat.

¹⁶²⁷.- Entrevistes a Alfredo Benito i Antonio Bru Serra. *El que manava era el Macoc. A ell li consultaven i dia el que tenien que posar i tot això*, referint-se a Cullera tal com hem vist.

¹⁶²⁸.- AHMS. Capsa Falange. Oficis Sortida Jefatura Local de FET, 1939-1964. En avant OSJLFS.

¹⁶²⁹.- Idem.

¹⁶³⁰.- Idem.

¹⁶³¹.- Idem.

oportunitats totals que comportava no sols perdre completament les formes sinó que a més s'assumia com a dret de manera impertorbable. D'eixa manera, els ex-combatents sobretot van cometre abusos que ningú s'atreveia a afrontar: des d'explotar les expectatives que el propi franquisme havia creat¹⁶³² fins a gaudir de posicions avantatjoses per tal d'accedir a llocs de treball estables,¹⁶³³ passant per altes privilegis com ara un racionament més favorable que el de la resta de la població.¹⁶³⁴

6.2.- *El botí de guerra*

La dinàmica emprada va ser el favoritisme per ocupar places en l'administració pública i això es pot veure diàfanament pel que fa a l'àmbit local. Així, els primers dies d'abril, l'Ajuntament de Cullera va rebre més de trenta demandes de places per part d'ex-combatents, sobretot per *mutilados de guerra*,¹⁶³⁵ demanda que continuà en el temps.¹⁶³⁶ Com que la demanda superava amb molt l'oferta, s'accentuà encara més el nepotisme per part de les autoritats locals, de manera que el barem de col·locació es decantà cada vegada més cap a la convivència més descarada. Així, les autoritats s'acostumaren a donar llargues a aquestes peticions. En aquest aspecte, el consistori cullerenc es convertí en un mestre a l'hora d'allargar contestacions mentre demanava instruccions a València.¹⁶³⁷ Per exemple, davant les demandes per part dels mutilats per ocupar la plaça de bibliotecari¹⁶³⁸ o llocs en les oficines, estirava l'assumpte el més possible

¹⁶³².- Per exemple, en juliol de 1939, s'organitzà una peregrinació d'ex-combatents a Saragossa per tal de donar les gràcies a la *Pilarica* per la victòria. El comú denominador de l'expedició va ser que els peregrins es deixaven caure pels ajuntaments demanant ajuda econòmica per al desterrament. Aquest gotegi pseudomendicant va tindre el seu corol·lari quan, en un dia que desconequem d'aquell mes, el cap de la Falange de Sueca dirigí una queixa als seus superiors opinant que (...) *deberían de salir con las cosas cubiertas* (sic). Idem.

¹⁶³³.- Existeixen nombrosos exemples. Destaquem el de Juan Bria Polo qui, una vegada llicenciat de l'Exèrcit, va prendre possessió del puesto de conserge de l'Escorxador Municipal de Cullera, el 5 d'abril de 1939. AHMC. Capsa 754.

Idem. Capsa 112. 1940. *Gravamen a los establecimientos de alimentación para los ex-combatientes, excepto alimentos de primera necesidad.*

¹⁶³⁵.- Idem. Capsa *Paro Obrero*. Per altra banda, *Las Provincias*, 22 de desembre de 1943, comunicava la creació d'un fons d'actuacions benèfiques provincials per a familiars dels *caídos* i *Caballeros Mutilados*.

¹⁶³⁶.- AHMC. Capsa 792. Les demandes van ser efectuades en la seua majoria per ex-combatents. Això sí, es denota correcció i preparació: *solicito a vd, estaría muy complacido si me explicara los ejercicios a realizar, me entero por medio del boletín*, etc. Les queixes per l'immobilisme cullerenc, a la Capsa 677.

¹⁶³⁷.- Idem. Capsa 845.

¹⁶³⁸.- Gonzalo Muñoz Aragó va replenar fins quatre instàncies en l'espai de mes i mig. Idem. També va demanar la terminia Luisa Olivert Espinós, el 8 d'abril de 1939, que al·legava haver estat rebutjada durant (...) *el movimiento revolucionario (...) por sus ideas religiosas*. A més d'apuntar que son avi i son pare ja havien estat bibliotecaris. El marcat republicanisme

per acabar oferint, generalment, la plaça de *guarda de campo*.¹⁶³⁹ D'aquesta manera, entre el 5 d'abril i el 27 de maig de 1939, a Cullera quasi 60 persones eren col·locades comptant amistats, favors i atencions a aquest col·lectiu.¹⁶⁴⁰ Les depuracions anteriors sense oblidar les represàlies¹⁶⁴¹ havien obert el camí a la praxi nepotista de la forma més metòdica i aclaparadora.

La mecànica sempre era la mateixa: una carta adreçada a l'alcalde li feia constar els favors que aquest havia rebut anteriorment per part d'una autoritat o persona influent dintre del règim, generalment per al cas de la Ribera Baixa es tractava de nivell provincial; de manera que mai no es podia negar a realitzar el *favor*. Exemples, nombrosos i presents al llarg del temps. Destaquem el del secretari provincial de FET, del 15 de setembre de 1939, que va rebre l'alcalde de Cullera: *Querido camarada: me permito recordarte la conversación contigo celebrada por mi y Hernando Callós -y Murciano-, referente a lo que nos complacería el Ayuntamiento de tu presidencia lo nombrase abogado Asesor del mismo, a Javier Pérez Miralles ... un saludo brazo en alto.*¹⁶⁴² El mateix va fer Francisco Beltrán Ruiz, un advocat de València amb despatx a la Gran Via Marqués del Túria, 67; el 29 de maig de 1939: *Mi querido amigo Guardiola: ante todo mi más cordial y efusiva felicitación por tu exaltación a la Presidencia de esa dignísima corporación... y ahora un pequeño favor... se trata de un amigo ... quisiera le concedieses el período ejecutivo de los impuestos... es yerno de un sargento de la Guardia Civil ... por lo que estimo no ha de haber dificultades para obtener (sic) ... el cargo que te pido*¹⁶⁴³ El 10 de desembre de 1959, el Governador Civil i Cap Provincial del *Movimiento*, Jesús Posada Cacho, envià una carta a l'alcalde de Cullera, Antonio

d'ambdós va fer que la negativa del consistori cullerenc fora unànime. Idem. Als primers dies d'abril de 1939, la Diputació demanava informes sobre biblioteques a Almussafes i Albalat, que no va respondre a la demanda. Davant la insistència de la Diputació, ambdues gestores acabaren sol·licitant un qüestionari per oposicions. Aquestes arrebegaven la següent baremació: *4 puntos por trabajo individual, 1 punto por trabajo sobre un tema, 4 puntos por ejercicio teórico-práctico y 1 punto por fichar libros.* ADV. E. 895.

¹⁶³⁹.- Sembla que els mutilats amb escassa ressonància de les seues carències físiques eren col·locats de guardes de camp. Va ser el cas d'Enrique Belda Estruch, qui al·legava les seues bones aptituds per a desenvolupar un càrrec en les oficines, malgrat posseir una lletra quasi il·legible, el 29 d'agost de 1939. El mateix dia, Juan Vercher Cortés al·legava *anquilosis completa de la rodilla derecha por la guerra y no puede dedicarse al campo como era su trabajo por su inutilidad física.* També va estar anomenat guarda. AHMC. Capsa 137.

¹⁶⁴⁰.- Idem.

¹⁶⁴¹.- Per exemple, el 15 de maig de 1939, Estrella Sapiña i Carmen Alemany sol·licitaren ser anomenades mestresses municipals i reberen com a contestació una fulminant: *(...) se les ordena cesantes del cargo (...) y debiendo desalojar inmediatamente las viviendas-habitaciones existentes en dicha escuela.* Per aquells que no formaven part de la colla dels vencedors començava un terrible calvari. Idem.

¹⁶⁴².- AHMC. Capsa 789.

¹⁶⁴³.- Idem. Capsa 792.

Sañudo Miguel; *Mi querido camarada, me complace presentarte al redactor de <Informaciones>, de Madrid ... te agradeceré le atiendas. Está realizando un trabajo especial de la provincia de Valencia. Se trata de pagar media página con 5.000 pts.*¹⁶⁴⁴ Per què continuar? Però també existiren contrapartides, encara que no del mateix valor. El 27 de novembre de 1951, Juan Durich, Cap Provincial de Sanitat, també ordenava més que demanava el favor de col·locar Fernando Montolio, *practicante, es persona de acrisolada conducta, intachable trabajador e inteligente y buen hijo de familia ... sería del agrado de esta Corporación darle Vd. alguna ocupación.*¹⁶⁴⁵

A Sueca, la plantilla de l'Ajuntament va perfilar-se quasi d'immediat. Amb la reserva pròpia del que determinara la causa oberta per les depuracions, la segona setmana d'abril culminava un ràpid procés de col·locació que afectava tota l'esfera organitzativa de l'administració local. Així, 26 persones accediren al pastís amb la pràctica condició de funcionaris,¹⁶⁴⁶ a més de nomenar nou persones més.¹⁶⁴⁷

Per altra banda, i una vegada col·locades aquelles persones més significatives a més de cobrir mínimament l'expedient de cara a la *superioridad*, començaren a confeccionar-se concursats per a places de guarda municipal,¹⁶⁴⁸ conserge de biblioteca,¹⁶⁴⁹ mestres,¹⁶⁵⁰ etc. En realitat, les expectatives d'aquest botí no eren gens menyspreables. Veiem una taula de retribucions dintre de l'administració local:

¹⁶⁴⁴.- Idem. Capsa 65..

¹⁶⁴⁵.- Idem. Capsa ss classificar. 1950-51. Aquesta persona fou col·locada a Favareta però volia treballar a Cullera

¹⁶⁴⁶.- AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss nº/p.

¹⁶⁴⁷.- Idem. 16 de maig de 1939. El mes següent continuaria aquest procés. Idem. 17 de maig de 1939.

¹⁶⁴⁸.- La primera convocatòria que trobem correspon a Sueca, on s'ofertaren 18 places. A les bases es demanava estar comprés entre els 23 i els 45 anys d'edat, saber llegir i escriure i ser (...) *completamente adicto al Glorioso Movimiento Nacional*. Idem. 14 de juny de 1939. Les disposicions obrien clarament les portes als ex-combatents, el que no vol dir que no existiren friccions com veurem més endavant.

¹⁶⁴⁹.- El 20 de juliol de 1940, el regidor Grau, a una pregunta al respecte, afirmava al ple que (...) *la plaza de conserje de biblioteca está reservada para la viuda de un mártir del nacionalsindicalismo*. AHMC. LRAAP. Llibre 99, ss nº/p.

¹⁶⁵⁰.- El concursat era quasi sempre un tràmit més que res. El 22 de febrer de 1940, un informe del cap local de la Falange d'Almussafes demanava que la terminia de mestra nacional del poble fora ocupada per Consuelo Linares Rodrigo donat que al fundar-se en gener de 1935 l'escola catòlica d'Almussafes, aquesta dona va dirigir-la (...) *ganándose por la labor realizada las antipatías y hostilidades de los elementos anticlericales y marxistas, extremos puestos de manifiesto al iniciarse el Glorioso Movimiento Nacional, que la depusieron (...) fue constantemente vigilada, impidiéndole visitar y ser visitada (...) sufriendo por tal motivo sañuda persecución y duros vejamientos. Tuvo que abandonar la población para salvaguardar su vida y continuar siendo útil para la causa en otro lugar donde no conocieran sus antecedentes*. AHMA. Llibre de Correspondència (LC) nº 30.

LLOCS DE TREBALL A L'AJUNTAMENT DE SUECA					
LLOC	SOU ANUAL/PTS	LLOC	SOU ANUAL/PTS	LLOC	SOU ANUAL/PTS
Secretari	13.000	Interventor	10.000	Dipositari	7.500
Oficial Major	6.000	2 Oficials 1rs	5.000	3 Oficial 2ns	4.500
3 Oficials 3rs	4.000	6 Auxiliars Adm.	3.750	Arquitecte Municipal	5.000
Aparellador Obres	3.000	2 Mestres Municipal	1.500	Director. Escola Art	1.800
2 Professors	960	4 Metges domicili	4.500	Tocbleg	4.500
2 Inspectors Farm.	2.250	4 Practicants domicili	1.350	2 matrones	1.350
Veterinari Inspector	5.000	Veterinari Inspector	4.000	Veterinari Inspector	3.500
Xofer reg. Incendis	3.650	Ajudant	3.285	Agutzil Major	3.500
3 Agutzils	3.250	Inspector Guàrdia M.	4.000	2 Ordenances	3.000
Zelador	3.000	Conserge Escorçador	3.250	Ajudant Escorçador	2.750
Conserge Cementiri	3.250	Ajudant Cementiri	2.750	Conserge Cervantes	2.000
Conserge Escola	1.800	Jardiner	2.500	3 Caps	3.500
18 guàrdies muni.	3.000				

Font: AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. ss nº/p. 13 novembre 1939

Idem per al de Cullera:

LLOCS DE TREBALL A L'AJUNTAMENT DE CULLERA					
LLOC	SOU ANUAL	LLOC	SOU ANUAL	LLOC	SOU ANUAL
Dipositari	7.250	Oficial Major	6.100	Oficials 1rs	5.350
Oficial 2ns	5.000	Auxiliars	4.350	Agutzils	3.600
Maoers	3.450	Caps Guàrdia Munic.	3.500	Guardes Municipals	3.000
Encarregat Llavadi.	2.900	Conserge Mercat	3.300	Conserge Escorçador	3.000
Guàrdia del Mercat	2.650	Vigilant Mercat	2.650		

Font: AHMC. Capsa 107. 8 de juliol de 1.941.

El pas decisiu que va donar el règim per tal de posar un poc d'ordre en aquest repartiment del botí i, al mateix temps, evitar que només ex-captius i ex-combatents pogueren optar a aquests llocs de treball a l'administració pública va ser la reglamentació de l'accés a la condició de funcionari mitjançant la normativa de la tradicional oposició. Van ser les arxifamoses oposicions patriòtiques.

8.3.- La col·locació municipal del col·lectiu

Amb el nou mecanisme d'oferta pública, les diferents administracions podien fer front a les demandes de *la vieja guardia*¹⁶⁵¹ i alhora controlar la seua excessiva presència dintre l'administració, sense oblidar que així es deixaven fissures legals i operatives per tal que altres persones pogueren accedir al pastís públic.

La Llei de 25 d'agost de 1939 i l'Ordre del Ministeri de la Governació, del 30 d'octubre del mateix any, establia, mitjançant la Direcció General d'Administració Local, unes normes que haurien d'estar presents quan es convocaren concursos i oposicions per a proveir places d'empleats municipals. Aquestes normes cobrien les demandes dels ex-combatents i mutilats, sobretot, donat que obria un ventall d'adequacions a les futures places a ofertar que traslladaven l'esperit castrense a l'administració tot i mantenint la mateixa jerarquia militar. Així, les normes *aconsellaven* que els oficials de l'Exèrcit no nodriren places de subalterns o

¹⁶⁵¹.- Aquestes eren de tot tipus. Així, 23 de setembre de 1941, la Comissió Comarcal de Mutilats de Guerra de Sueca, demanava a l'Ajuntament suecà un banderí per a l'associació. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1941. ss nº/p.

d'empleats que *por su naturaleza resulten depresivos para quienes merecen la consideración unánime por pertenecer al Glorioso Ejército.*¹⁶⁵² La normativa explicitava que s'hi hauria d'ofertar un nombre determinat de places als mutilats, però les corporacions estaven obligades a delegar en la Comissió Provincial de Mutilats, substituint l'oposició per un curset demostrant a continuació davant un Tribunal l'aptitud per a desenvolupar el càrrec.¹⁶⁵³ A més, s'establia que con *carácter excepcional y sólo por esta vez* podien les corporacions admetre per als càrrecs persones majors de 45 anys, mutilats, ex-combatents, ex-captius o *víctimas de la guerra* -epígraf que deixava una ampla capacitat de maniobra als diferents ajuntaments-, sempre que demostraren la seua aptitud i sense lesionar interessos preferents d'altres concursants.¹⁶⁵⁴

L'ordenament va tenir dos efectes immediats: per una banda solucionà els compromisos de l'Estat front aquells a qui havia donat excessives esperances d'un futur acomodat després de la victòria i, per altre costat, l'administració local controlava el procés i podia afrontar altres necessitats: des d'abastir-se de persones qualificades per ocupar càrrecs determinats fins a estendre el nepotisme a altres espais segons la conveniència de les autoritats locals.

Com és natural, l'efecte produït per l'ordre en el camp d'ex-combatents i mutilats provocà una immediata reacció del col·lectiu per tal de preparar l'assalt a un futur acomodat. Així, prompte van rebre tots els ajuntaments notificacions i requeriments en tal sentit.¹⁶⁵⁵ La resposta dels consistoris va ser immediata, donat que de l'oferta pública d'ocupació, el 20% de les places vacants s'oferien al cos de mutilats, el que deixava encara un ampli camp d'acció als governs locals per tal de maniobrar en favor dels seus interessos.¹⁶⁵⁶

Això no significava que els poders locals entrebancaren d'alguna manera la programació del col·lectiu de mutilats; una vegada al·legant que existien places desenvolupades des de l'Ajuntament de forma circumstancial,¹⁶⁵⁷ altres presentant

¹⁶⁵².- AHMC. Capsa 823. *Circular Confidencial y Reservado* del Govern Civil, 16 d'abril de 1940.

¹⁶⁵³.- *Ibídem.*

¹⁶⁵⁴.- *Ibídem.*

¹⁶⁵⁵.- El Govern Civil de València recordava, el 4 d'abril de 1940, que els ajuntaments havien de comunicar les vacants d'emprats municipals, tant pel que feia a places lliures com a les de caràcter interí. A més, recolzant-se en l'Ordre del Ministeri de la Governació, de 30 d'octubre de 1939 i Circular del propi Govern Civil, apareguda al Butlletí Oficial del 22 de març, ordenava que els consistoris oferiren a la Comissió Provincial de Mutilats les vacants corresponents. AHMC. Capsa 676.

¹⁶⁵⁶.- *Idem.* 30 abril de 1940.

¹⁶⁵⁷.- Va ser el cas de la terminia d'Agent de l'Oficina de Colocació Obrera, de Cullera. *Idem.* 6 de maig de 1940.

defectes de forma en la inscripció realitzada durant la demanda de places,¹⁶⁵⁸ i les menys perpetuant la convocatòria definitiva mitjançant l'ajornament de la constitució dels tribunals escaients, el que comportà no pocs problemes al llarg del procés constitutiu,¹⁶⁵⁹ quan no es recorria a ofertar places amb una retribució veritablement escassa.

Aquests desgavells van tenir una immediata contestació per part dels col·lectius afectats, com apuntàvem abans. Així, la Comissió Inspectora Provincial de Mutilats de Guerra comunicava el 7 de maig de 1940 que les places serien cobertes directament per la mateixa Comissió,¹⁶⁶⁰ el que venia a apartar del procés opositor els consistoris escaients. A més, s'immiscia preocupantment en l'estratègia del repartiment del botí. Per exemple, el mateix dia es comunicava a l'Ajuntament de Cullera que (...) *sería muy conveniente canjear por otras (les places) mejor retribuidas las de Encargado de los Lavaderos Públicos con 2.400 pts. anuales, la de Cabo del Servicio de Bomberos con 150 y jornales los días que actue, y las de tres bomberos con 120 pts y las mismas condiciones que el anterior (...)*.¹⁶⁶¹ Per al col·lectiu de mutilats, el principal problema radicava en el fet que els designats -que no els guanyadors d'una oposició- havien de desplaçar-se des de províncies llunyanes, (...) *careciendo por consiguiente de familiares en esa localidad y no escapará a su claro juicio que con esos sueldos irrisorios es imposible cubrir el porcentaje correspondiente a tan heroicos Caballeros*.¹⁶⁶² La Comissió apel·lava al patriotisme de la Corporació i al seu (...) *amor a este Benemérito Cuerpo (...)*. Però la realitat era que no estaven disposats a cedir part dels privilegis a uns estranys per molt herois que foren els aspirants.

En aquest sentit, els consistoris es defenien quan contestaven que *seguramente producirán idéntica reclamación (...) esta Alcaldía (...) hemos*

¹⁶⁵⁸.- Així, l'alcalde de Cullera, Juan Guardiola Murillo, enviava un escrit el 5 de juny de 1940, a Cándido Gil Ruiz, en Madrid, exposant-li entre altres coses que (...) *las plazas de Guardia Urbano o Vigilante Nocturno del Mercado no se ajustan a las condiciones fijadas en la convocatoria y no se acompañan los documentos que se enumeran y que aparecen en el Boletín Oficial del Estado correspondiente al día 22 de junio, y prefiero ésto a no darla por admitida y que en su día el Tribunal la rechace por indocumentada (...)*, al que seguia un tot de normes sol·licitant la documentació escaient i legalitzada. Idem.

¹⁶⁵⁹.- El 22 d'agost de 1940, la Universitat Literària de València informava a l'Ajuntament de Cullera que el Rectorat no era el més indicat per tal de proporcionar professorat per a les oposicions a celebrar pel consistori ja que (...) *no procede que por él (el Rectorat) se haya dicha designación pues conforme el párrafo 7º del apartado duodécimo de la Orden de 30 de octubre último procede ello cuando se trata de capitales de distrito universitario (...)*, el que venia a significar que la Universitat no volia saber res sobre aquestes oposicions municipals. Idem.

¹⁶⁶⁰.- Idem.

¹⁶⁶¹.- Idem.

¹⁶⁶².- Ibídem.

procurado que en la distribución de los cupos para cubrir vacantes ajustarnos estrictamente a los preceptos de la Disposición que los fija (...), que si se canjean (les places) habrá de ser en perjuicio de otros Excombatientes, Cautivos, Huérfanos, etc.

Curant-se en salut, el consistori cullerenc avisava que *Cuando el Boletín Oficial de la Provincia publique la convocatoria general podrá esa Comisión cerciorarse de la realidad de lo que digo, pero si hubiese algún error en perjuicio de los Caballeros Mutilados o de otro turno cualquiera como es natural esta Alcaldía está pronta ha (sic) modificar la convocatoria (...)*.¹⁶⁶³

La Delegación Provincial de la Hermandad de Cautivos por España també intentava medrar en el procés reclamant dels consistoris (...) *que se celebre concurso restringido exclusivamente entre los cupos asignados a mutilados, excombatientes y excautivos (...)*¹⁶⁶⁴ per tal de cobrir el seu lloc. Amb la finalitat de recalcar el seu dret, demanava carnets de la Delegació, certificat acreditatiu del temps de cautiveri, etc. per a remetre els noms dels escollits per a cobrir les places basant-se en el Decret del 25 d'agost de 1939, per designació *directa (...)* *de nuestro invicto Caudillo (...)*.¹⁶⁶⁵

El resultat final va ser la impugnació de la convocatòria de treball públic ofertada pel consistori cullerenc per part de la Comissió Provincial d'incorporació dels Combatents al Treball, el 10 de juliol de 1940,¹⁶⁶⁶ recolzada directament pel Govern Civil de València, el 23 de juliol,¹⁶⁶⁷ obligant l'Ajuntament de Cullera a destinar el 40% de les places ofertades a tots aquests col·lectius.¹⁶⁶⁸

6.3.1.- *Les oposicions patriòtiques.*

Paral·lelament, el procés de repartiment del botí es portava endavant. La majoria dels ajuntaments pretenia presentar una estratègia de fets consumats, de manera que molts consistoris s'afanyaren a presentar oferta pública de treball i cobrir les places corresponents mitjançant les oposicions escaients.¹⁶⁶⁹ D'aqueixa manera, l'Ajuntament de Sueca desenvolupà unes proves d'accés al funcionariat local, el 15 de març de 1940. Sis administratius, dels quals dos estaven destinats a ser coberts per mutilats, un a oficials provisionals i de complement, un altre a la

¹⁶⁶³.- Ibídem.

¹⁶⁶⁴.- Idem. 30 de maig de 1940.

¹⁶⁶⁵.- Ibídem.

¹⁶⁶⁶.- Idem.

¹⁶⁶⁷.- Idem.

¹⁶⁶⁸.- Idem. 17 de setembre de 1940.

¹⁶⁶⁹.- No debades la normativa apuntava un 80% a cobrir pel col·lectiu.

resta d'ex-combatents, i l'últim per a familiars (...) *víctimas de la guerra y revolución marxista* (...). Les proves consistien en un exercici pràctic a mà per a lletra i ortografia, escriptura a màquina per a velocitat, anàlisi gramatical i divisió amb decimals, tot a desenvolupar en mitja hora; després, redacció d'un ofici.¹⁶⁷⁰ També es convocava la provisió de places de subalterns: dos agutzils, dos ordenances cobradors, un conserge de l'escorxador, un altre del grup escolar Cervantes, un altre del grup escolar Carrasquer, un inspector de la guàrdia municipal, un cap, 17 guàrdies, i un ajudant del conserge de l'escorxador. Per a totes les places es limitava l'edat dels aspirants entre 35 i 45 anys d'edat.¹⁶⁷¹

El mateix va passar a Almussafes. El 25 d'abril de 1940, el consistori almussafenc presentà la seua oferta pública de treball. Per al grup A, de funcionaris tècnics i serveis especials es destinava una plaça de perit aparellador a proveir per mutilats,¹⁶⁷² una altra d'auxiliar de l'escola nacional d'infants entre oficials provisionals o de complement que estigueren en possessió almenys de la medalla de campanya o reuniren les condicions per a la seua obtenció, una altra plaça d'auxiliar en l'escola nacional femenina entre ex-captives u orfes amb el títol de mesta. Grup B corresponent a empleats subalterns: dos guàrdies municipals *de campo* (?) a proveir per mutilats i a nomenar directament per la Comissió Provincial de Cavallers Mutilats, dos més per ex-combatents, una altra a proveir per ex-captius o orfes i una de vigilant nocturn per torn lliure.¹⁶⁷³ Per tal de cobrir-se les esqueses, la convocatòria preveia que, cas de no cobrir-se el nombre suficient, es traspassarien d'uns a d'altres tenint en compte que havien de reunir les condicions exigides.¹⁶⁷⁴ L'annex va tenir ressò donat que es presentaren els ex-combatents Antonio González Piles i Salvador Leite Frasquet enviats per la Delegació Provincial d'ex-combatents per a possessionar-se interinament de les places de guàrdia.¹⁶⁷⁵

La pressió a què va estar sotmesa la funció pública provenia directament de la concepció de dret de conquesta confeccionada per un eclecticisme total: la realitat burocràtica no estava per a servir l'Estat, el que és una contradicció del feixisme; era un pastís a repartir entre els vencedors, i els individus es dividien en dos grans grups: aquells que, recolzant-se en la victòria, estaven convençuts que la societat era un instrument per a la seua cobdícia i la resta de persones, tant s'hi val si vençuts o no, que conformaven una mena de comodí i que quedava sota el

¹⁶⁷⁰.- AHMS. LRAAP. 1939-1940. ss nº/p.

¹⁶⁷¹.- Ibídem.

¹⁶⁷².- A la disposició es subratllava que era necessari estar en possessió del títol escaient.

¹⁶⁷³.- AHMA. LRAAP. Vol. 4. ss nº/p.

¹⁶⁷⁴.- Ibídem.

¹⁶⁷⁵.- Idem. 10 de març de 1941.

caprici dels anteriors.

La interferència contínua d'aquests col·lectius en la confecció de les plantilles de les corporacions locals agreujà el pagament de favors, la servidumbre de molts capitosts locals, el nepotisme, etc. i, al llarg de tot el que anomenem franquisme, es va convertir en una constant de la qual cap ajuntament quedà al marge. D'eixa manera, la concepció totalitària de l'Estat anà girant cap a la utilització del seu rerafons, i si es vol de la seua essència, per tal d'acomplir una funció de promoció social o almenys d'estabilitat laboral. Amb això no volem afirmar que aquesta concepció de la funció pública vinguera a significar res de l'altre món: simplement pretenem posar èmfasi en un element clau: el propi eclecticisme dels vencedors - cristians, cacics, conservadors, ultraconservadors, feixistes, etc.- comportava que trobaren el comú denominador en un discurs ultramuntà i mesetari amb la praxi de l'assalt a les institucions per tal de dinamitzar el seu lligam. Tot això sumat al principal cordó umbilical que els mantenia units: la corruptela generalitzada i la repressió desembocaren en la patètica realitat d'un funcionariat *hors jeu* que poc podia oferir a l'Estat com no fóra un ampli ventall de trencaclosques, d'incapacitat, d'escassa eficàcia, de poca versatilitat i, com és previsible, poc preparat i allunyat de les tasques relatives a la connexió entre administradors i administrats, a més de suposar tot un exemple d'imposició sense cap contrapès front a la societat civil.

La concepció de la utilització de la funció pública per tal d'aplanar directament el camí particular d'alguns elegits, suposà la frontera entre els qui formaven part positiva de l'Estat i els qui no, per molts discursos que fera l'Església en aquest sentit i moltes declaracions sobre la *unidad de destino en lo universal* que fera el règim. Hem de tenir en compte que aquest accés al funcionariat no es va fer amb una estratègia de control de les institucions, com va ser el cas del feixisme mussolinià; ni tampoc de conquesta de l'Estat, com va fer el nacionalsocialisme alemany. Així les coses, les institucions patiren un assalt l'objectiu del qual eren en un simple repartiment de poders, beneficis i interessos particulars. El resultat s'endevina fàcilment: una maquinària burocràtica ancorada en el profit particular i de certs grups traduïda en una mena de regnes de taifes funcionaries. Com a aglutinant, la fidelitat al Caudillo, el dolor dels represaliats, la reacció, l'ultracatolicisme i poc més. La *Nueva España* venia a significar la reimplantació de models teòricament superats sols que aleshores ja no es donaria un "tornisme" més o menys dissimulat, es tractava d'acabar amb la figura del *cessant* d'una manera integrada a les necessitats dels vencedors. A aquesta concepció de la realitat social se l'anomena immobilisme, que jo sàpiga.

6.3.2.- Els mètodes

La situació derivà en veritables comportaments patètics: des de les disputes per col·locar persones afins a diversos personatges públics¹⁶⁷⁶ fins a les demandes

¹⁶⁷⁶.- Els exemples són nombrosíssims. La Comissió Inspectora Provincial de Mutilats de Guerra de València designava unilateralment persones per tal de cobrir places. Va ser el cas de l'anomenament per la seua part del guàrdia municipal de Cullera Cándido Blanco Izaguirre l'1 de maig de 1941. AHMC. Capsa 829. El 20 de març de 1945, l'Ajuntament d'Albalat rebia una

d'articular el procés pels propis poders locals sense oblidar les contínues demandes de la part del botí corresponent emeses per particulars.¹⁶⁷⁷ Això va comportar que s'articulava una nova resposta dels municipis basada en la convocatòria d'unes noves oposicions, de manera que, si bé havia de claudicar davant les demandes externes, a canvi presentava el contrapès de reconduir el camí.

Els democlastes havien assaltat l'Ajuntament. FET havia cobert les places dels depurats i, segons el cap de la gestora cullerenga, aquests temien la competència dels ex-combatents doncs *alegan su derecho a ocupar las plazas que han ocupado interinamente sin esperar a las oposiciones. Se ha puesto de manifiesto que muchos de los que solicitan estos destinos son viejos campesinos labradores* -eufemisme per anomenar els jornalers- *que estiman que el hecho de licenciarse como soldado del Ejército Nacional les da derecho a cambiar de profesión sin mostrar su idoneidad para los cargos que solicitan.*¹⁶⁷⁸

La posició en què quedava la gestora cullerenga era prou dolenta, tant si s'efectuaven les oposicions com si no, el problema estava servit. Els falangistes -és a dir, la FET local, repleta de falangistes *nou nats*-, tancaren files exigint que els funcionaris foren anomenats directament i només admetien *algún caso personalísimo*. L'alcalde cullerenc, davant d'aquest dilema, optà per dirigir-se a la superioritat: *¿Tienen derecho los excombatientes a obtener por nombramiento directo los cargos vacantes en el Ayuntamiento? por contra, ¿los excombatientes están obligados a esperar la celebración de los concursos u oposiciones para obtener un puesto los que no tienen aptitudes para ello? Claro que esto es en líneas generales puesto que los casos de gran compromiso la gestora ya sabe lo que tiene que hacer.*¹⁶⁷⁹

comunicació del Governador Civil explicant que la Comissió (...) *ansia colocar a los mutilados de guerra* (...) i es demanava les possibles places suggerint per a cobrir-les persones de les quals es donaven noms i cognoms. AMA. LRAAP. Llibre 43a.

¹⁶⁷⁷.- Així es pot testimoniar des de la gran quantitat de demandes de treball que arribaren als consistoris fins 1946, en les que els signants demanaven la seua terminia a partir de la seua condició d'heroi. De vegades aquestes persones recordaven que els polítics locals gaudien de la seua posició pública gràcies als seus esforços durant la guerra. AHMC. Capsa 845. També s'arribà a situacions quasi surrealistes. Per exemple, el 25 de febrer de 1941, Miguel Simeón Castelló sol·licitava a l'Ajuntament de Cullera una terminia d'auxiliar administratiu per a la qual cosa (...) *para brindar su persona acompaña con la presente instancia documentación de la Juventud Católica de esta ciudad y de FET y de las JONS, haciendo constar que en los primeros momentos de la liberación de esta ciudad se puso incondicionalmente a las órdenes de las autoridades, prestando seguidamente servicio como oficina de Comandancia Militar de la Plaza* (...). L'interessat afegia l'informe de la Joventut Masculina d'Acció Catòlica i del delegat d'Investigació de FET- JONS. És a dir, els mèrits presentats per aquesta persona per tal d'accedir a la terminia radicaven exclusivament en la seua fidelitat als vencedors. Idem. El Simeón va aconseguir la terminia.

¹⁶⁷⁸.- Idem. Capsa 845. Juny de 1940.

¹⁶⁷⁹.- Idem.

I tant, una qüestió era la maniobra local i una altra deixar bona imatge davant la superioritat. Aquesta corrupció va ser constant al llarg de la vida mateixa del franquisme. Però tornem al trencaclosques. El president de la gestora continuava dient que *empleado con tantos años tenga sobre sí a alguien ajeno ... Por eso he corrido las escalas del Ayuntamiento ... tiene un reglamento de empleados administrativos que permite a los que han estado trabajando más de cinco años para él cubrir vacantes ... es también injusto para los que entran. ¿Acertó la gestora al hacer esto.*¹⁶⁸⁰ La contestació va ser que s'havia fet adequadament i que s'intentara primar totes dues parts però fent oposicions.¹⁶⁸¹

La *superioridad* no sols no posà ni un sol inconvenient a les propostes deshonestes del consistori cullerenc. Ans al contrari, el 8 de juliol, es presentava *el caballero mutilado Fontela Fontela a propuesta de la Comisión Provincial de Valencia* i va ser nomenat agutzil pregoner. Aquesta persona no presentà la documentació necessària, però donada la recomanació, *se le nombra.*¹⁶⁸² El cas més cridaner, però, sorgí l'11 de juliol, quan la gestora cullerenga comunicà el compromís del *caballero mutilado* Antonio Marco Frois Sobrado, que *alcanzó <solo> el título de cabo*, i només tenia un títol d'haver estat quatre anys en un seminari *estudiando la carrera eclesiástica ... el destino de este camarada es para el de oficial de secretaría, para el que se necesita con arreglo a la orden del 30 de octubre de 1939 poseer un título académico ... y no conoce nada de la administración municipal*, per la qual cosa, l'alcalde prenia les seues precaucions: *antes de adoptar resolución alguna me permito rogar a Vuestra Eminencia se digne manifestarme lo que procede hacer ... me permito rogarle que se advierta a la Comisión de Incorporación de Excombatientes al Trabajo ... con sugestión (sic) a lo legislado en evitación de perjuicios a los interesados ...*¹⁶⁸³

Davant la gran demanda de places, que amenaçava de desbaratar la capacitat d'acció per part dels consistoris en aquest aspecte, el 2 de juliol de 1941, l'Ajuntament de Cullera acordà ofertar les vacants existents -que no immediatament necessàries- de personal administratiu i subaltern, els més sol·licitats.¹⁶⁸⁴ La composició del tribunal corresponent pretenia deixar de banda tot tipus de dubtes:

¹⁶⁸⁰.- Idem.

¹⁶⁸¹.- Idem.

¹⁶⁸².- Idem. Trobem un munt de peticions/ordens/imposicions per part de la *superioridad* o altres organismes o persones.

¹⁶⁸³.- Idem.

¹⁶⁸⁴.- L'Ajuntament de Cullera havia intentat, a principis d'any, quedar bé amb els diferents col·lectius, però les places ofertades no eren massa atractives per als implicats. Per això aparegueren diversos anuncis a la premsa sense que es presentara cap interessat. Així, l'alcalde cullerenc demanava consell al Governador Civil per tal de passar les vacants a torn lliure. La resposta va ser ajornar les oposicions fins l'estiu. AHMC. Capsa Oficis. 1941. 26 de febrer de 1941.

Mariano Morcillo López, en representació del Governador Civil i president del tribunal; Francisco Benadeo, de la Comissió Provincial de la Reincorporació dels Ex-combatents al Treball; José Serra Diego, per delegació en representació de l'alcalde; Ricardo Ferrús Noguera, representant al Profesorado Español; Rogelio Melià Audivert, interventor interí de la corporació; tots assistits pel secretari de l'Ajuntament. No es presentà José Montolio Extrems, falangista *nou nat* i metge, designat per la corporació cullerensa.¹⁶⁸⁵

Sorprenentment, (...) la *Comisión Provincial de Caballeros Mutilados no ha hecho uso ni designado candidato alguno para las plazas que se le han asignado (...)*,¹⁶⁸⁶ mentre que del col·lectiu d'ex-combatents (...) *sólo se ha presentado una instancia de José Vallet Llopis, alférez provisional de infantería que solicita la plaza de oficial segundo en secretaría (...)*.¹⁶⁸⁷ Del grup quart i cinquè, degut al poc atractiu econòmic i laboral del mateix perfil de les places ofertades (...) *no se ha presentado solicitud alguna (...)*;¹⁶⁸⁸ per contra del grup sisè lliure només es va comptabilitzar una instància, la de Juan Monzó Peiró corresponent a guàrdia municipal.¹⁶⁸⁹ Mentrestant, es desestimava la demanda de plaça de José Jordà Mestre per a conserge de l'escorxador donat que la persona en qüestió sobrepassava l'edat exigida, i també es negava la sol·licitud de Rosario Palmer Grau que pretenia accedir al lloc d'arxivera-bibliotecària donat que no justificava titulació acadèmica escaient.¹⁶⁹⁰

6.3.3.- Les proves: una altra mascarada

L'inici de les proves va quedar marcat per al 20 de gener a les 10 del matí. El sistema d'accés a la funció pública va ser tot un tractat de corrupteles i nepotisme. Per començar, l'alcalde, Alfredo Cardona Rico, comunicava al tribunal que (...) *sólo fueron admitidos dos concursantes por no reunir los restantes las condiciones fijadas en la convocatoria del tribunal (...)*, començant l'examen amb l'aspirant Juan Monzó Peiró. Els exercicis van ser un dictat de 62 paraules en les quals no va cometre cap falta d'ortografia, i les quatre operacions aritmètiques també perfectes.¹⁶⁹¹

¹⁶⁸⁵.- Idem.

¹⁶⁸⁶.- Idem.

¹⁶⁸⁷.- Idem.

¹⁶⁸⁸.- Idem.

¹⁶⁸⁹.- Idem.

¹⁶⁹⁰.- Idem.

¹⁶⁹¹.- Idem. *Ejercicio práctico aceptable si se tiene en cuenta la falta de práctica del individuo que es labrador de oficio (...)*. En conseqüència va ser admès. *Ibidem*.

A continuació va comparèixer José Vallet Llopis (...) *en concepto de excombatiente, que por tener el grado de Bachiller y la carrera de Leyes se le exime de los ejercicios prácticos de aritmética y gramática pasándose al teórico y luego realizó la redacción de un documento oficial (...)*.¹⁶⁹² No van comparèixer més examinands. Això comportà una nova convocatòria de places per als mutilats: una d'administratiu, una altra d'oficial de secretaria, una per a encarregat dels llavadors, una altra de vigilant nocturn del mercat i una altra per a guàrdia municipal. Per als ex-combatents, una d'oficial de secretaria, una altra d'arxiver-bibliotecari, una per a conserge del mercat, dues de guàrdies municipals, una altra d'encarregat de la neteja de l'escorxador i una altra de sepulturer. Per als ex-captius, una de guàrdia municipal, una altra de capatàs de la colla municipal i una de vigilant del castell. Per als orfes de víctimes de guerra s'oferia una plaça de professor de solfa, una altra de guàrdia municipal i una d'encarregat de la vigilància del mercat. La resta de places eren destinades al torn lliure.¹⁶⁹³

Amb aquesta resolució, l'ajuntament cullerenc pretenia acabar amb els lligams tant legals com formals contrets amb aquests col·lectius, tal vegada amb l'esperança de poder disposar així de l'oferta pública per tal de destinar-la a altres menesters més particulars. El mateix es va fer a Albalat poc després.¹⁶⁹⁴

Les proves van resultar tota una demostració de nepotisme: exercicis gramaticals replets de faltes d'ortografia donats com a bons, operacions matemàtiques elementals mal resoltes, etc. Però amb tot això, el més cridaner resultaren alguns exercicis pertanyents a les places de més categoria professional. Així, a la pregunta *El arte Románico*, tots els aspirants presentaven el mateix text, amb les mateixes errades -com ara (...) *fue un arte que se desplegó por toda España a partir del siglo X y que mostraba la grandeza religiosa de nuestra patria (...)*-, la mateixa puntuació gramatical, etc. És a dir, el mateix personatge que vigilava l'examen va dictar la resposta als aspirants. El mateix passà amb altres exercicis com ara els relatius al *Movimiento Nacional* -(...) *Salvador de la Patria en una Cruzada contra los infieles marxistas (...)*, etc.¹⁶⁹⁵

En canvi, els exàmens per a categoria més baixa van ser un desastre. Per exemple, l'examen d'Agustín Martínez Fort per a guàrdia municipal presentava, en escriptura, només quatre faltes d'ortografia. Va fer-ho bé en la suma i molt mal en la multiplicació, i realitzà un bon exercici pràctic. Aprovat. Rafael Tarazona Arategui, 7 faltes, bé la suma encara que digué que la multiplicació no la sabia fer. El tribunal va dir que no podia aprovar-lo però *debido a sus antecedentes y su conducta acuerda sugerir a esta gestora muunicipal continue en el cargo en concepto de*

¹⁶⁹².- També va ser aprovat. Idem.

¹⁶⁹³.- Idem.

¹⁶⁹⁴.- AMA. LRAAP. Llibre 43a. 20 de març de 1942.

¹⁶⁹⁵.- AHMC. Capsa 845.

interino hasta la nueva convocatoria. Emilio Adam Renart, 7 faltes en cinc paraules, mal en aritmètica i deficient en pràctic. Suspès. Miguel Llopis Marco, set faltes en cinc paraules, bé la suma mal la multiplicació. Pràctic bé. Aprovat. Salvador Font Gómez, quatre faltes, bé la resta. Aprovat. Per als aspirants a agutzils municipals: Gonzalo Muñoz Aragón, *letra deficiente, desprobado* (sic). Emilio Crespo Jover, dos faltes, bé la resta, aprovat, el mateix que Juan Castelló Sanchis.¹⁶⁹⁶

A un altre exercici que tenim sense datar, un tal Costa Camarena contestà a la pregunta *el Glorioso Movimiento Nacional* amollant la següent perla cultivada, que parla per si mateix del que va ser la postguerra: *la lucha emprendida en un principio para salvar a España del marxismo se convirtió bien pronto en Cruzada para la salvación de todo el Occidente Cristiano* (sic). *Las huestes comunistas borraron a sangre y fuego en las regiones por ellos dominadas toda huella de religión y de orden, llamando en su ayuda las hordas bolcheviques de todos los países. El genio del Caudillo superó todas las dificultades y ha ido recuperando palmo a palmo en una serie de victoriosas campañas el suelo nacional. Gestas como el Alcázar de Toledo, el Santuario de Santa María de la Cabeza, Oviedo.*¹⁶⁹⁷

Rogelio Meliá Audivert contestà a la mateixa pregunta: *... pero España no había muerto, llenose* (sic) *de medida de ultrajes a ella infringidos y los verdaderos patriotas se dispusieron a salvarla antes de que el plazo señalado por Moscú para instalar definitivamente en nuestra patria el comunismo venciese ...*

Tots els examinands accediren a la seua plaça i d'aquesta manera l'Ajuntament de Cullera complia els compromissos relatius als col·lectius implicats, cosa que no els descarregava completament de la pressió que havia començat només acabar la guerra. I és que tota aquesta colla de persones no deixà mai de demanar els seus privilegis, el que comportà un constant problema per a les administracions locals, com ara el cobrament del consegüent subsidi.¹⁶⁹⁸ L'assimilació que les institucions estaven al servei d'aquests col·lectius era completa.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹⁶.- Idem.

¹⁶⁹⁷.- Idem.

¹⁶⁹⁸.- El 15 de novembre de 1939, el Ministeri de la Governació, Comissió Provincial de Subsidi al Combatent, de València, abroncava l'Ajuntament d'Almussafes en el sentit que no s'orientava suficientment sobre el mateix als interessats. La notificació, mig advertiment mig amenaçant, asseverava que de no rectificar l'actitud dels gestors tindrien problemes amb la superioritat. AHMA. Llibre 29.

¹⁶⁹⁹.- La notificació continuava dient: (...) *Tenga presente que si bien el municipio no es el llamado a solventar los asuntos de los combatientes y excombatientes, al menos cuando alguno se presente a consultarle sobre el particular deben informarle donde* (sic) *están establecidas las oficinas de la Comisión Local y quienes* (sic) *son los miembros que constituyen la misma.* Ibídem. Ja el 31 de novembre de 1939, la Comissió Provincial de Subsidi al Combatent amonestava les gestores en general per la manca d'informació sobre el pagament de subsidis a ex-combatents i familiars. AMA. II. 1203.

Els mateixos afectats efectuaven tot un desplegament propagandístic que recordava llurs sacrificis i, per tant, els drets que havien adquirit per tal de tenir una presència significativa dintre del *Nuevo Estado*. Així, els mutilats no dubtaren a utilitzar tots els mitjans al seu abast per aconseguir legitimar la situació. Per això, durant el mes de juliol de 1940 entaularen converses amb Teodoro Llorente Falcó, director de *Las Provincias*, per rebre un homenatge coincidint amb l'aniversari de la *liberación* de València, *Efemérides tan trascendental para nuestra región (...)*. El 29 de Marzo (sic) señala (...) el término de todas las torturas y angustias del largo período rojo y la hita (sic) del actual resurgimiento (...) organizando un sencillo homenaje a los valientes defensores de los grandes ideales por los que ha luchado la verdadera España, en la persona de los mutilados, que con su sangre contribuyeron a redimirla (...). L'homenatge consistia a regalar als mutilats uns banderins i un banquet amb discursos inclosos.¹⁷⁰⁰

6.3.4.- La parafernàlia particular del col·lectiu

La Comissió estava integrada pel General Antonio Aranda Mata, Comandant General de la 3ª Regió; l'Arquebisbe de València, Prudencio Melo y Alcalde; el Governador Civil, Francisco Javier Planas de Tovar; el Cap Provincial de FET i de les JONS, Adolfo Rincón de Arellano; l'alcalde de València, Baró de Càrcer i de Llaurí; el President de la Diputació de València i rector de la Universitat de València, José María Zumalacárregui; el President de l'Audiència, Juan Antonio Carpena Requena; el Delegat d'Hisenda, Eduardo Serano Navarro, i el Comandant de Marina, Joaquín López Cortijo. És a dir, amb el més florit del reaccionarisme valencià de postguerra, tots nomenats presidents d'honor. Com a Comissió Executiva formaven el mateix director del diari com a president, el President del Consell d'administració de *Las Provincias*, Vicente Aznar Gómez, com a tresorer; el comandant mutilat, Luis Terol Soriano; el gerent del diari, Emilio Sarzo Bordehore; l'advocat Pedro Suárez López Altamirano; el presbíter Rufino García Marco, com a vocals, i Enrique Esteva Sala com a secretari.¹⁷⁰¹ L'acte no tingué desperdici des del punt de vista de les reivindicacions de tot tipus realitzades pels propis mutilats i tampoc faltaren les promeses més o menys temeràries per part de les autoritats que venien a dir alguna cosa així com que tenien dret a tot i l'Estat estava a la seua disposició per tal de satisfer aqueixes reivindicacions.¹⁷⁰² Els mateixos consistoris, fins i tot, s'adelantaven als problemes que pogueren plantejar aquests col·lectius pel que feia a oposicions, vacants, interinitats, etc.¹⁷⁰³

¹⁷⁰⁰.- Idem. Llibre 31.

¹⁷⁰¹.- Idem.

¹⁷⁰².- *Las Provincias*, 30 de març de 1940.

¹⁷⁰³.- Per exemple, el 19 de febrer de 1943, l'alcalde cullerenc envià una notificació al president de la Comissió Provincial de Cavallers Mutilats, on comunicava un concurs per a proveir unes vacants de guàrdies municipals i afegia: *sería conveniente que por esa Comisión se nombrasen los que han de ocupar las plazas que han correspondido al cupo de caballeros mutilados por la Patria ... y en evitación ... ocacione transtorno de no poder confeccionarles*

Altres activitats com ara les condecoracions unilaterals, com la imposició de la *Medalla de Sufrimientos por la Patria*,¹⁷⁰⁴ contribuïen a sedimentar el sentiment d'impunitat front a les demandes, encara que no va resultar tan fàcil obtenir-la¹⁷⁰⁵ i quedà en l'òrbita dels més influents. Però també és cert que, a mida que aquests *Caballeros Mutilados i Excombatientes* i els *Excautivos* anaven col·locant-se, deixaven progressivament aquestes associacions, de manera que, en lloc de mobilitzar els possibles integrants, anà desmobilitzant-los. Les penúries econòmiques per les quals passaren els col·lectius així ho indiquen: falta de pagament de les quotes, adequació als subsidis, etc. va ser una constant.¹⁷⁰⁶ Únicament quedaven obligats a satisfer les quotes aquelles persones que, per la seua posició o interès del lloc de treball alcançat en aquest estrany *cursum honorum*, ho feien convenient,¹⁷⁰⁷ el que no nega l'agraïment i els lligams clientelistes que restaren per part de les persones afavorides.

L'anterior no vol dir que no existiren pressions per part del col·lectiu vers les persones que l'integraven. Al contrari, revisions no en falten. D'eixa manera, els set mutilats residents a Sueca i que vivien de la funció pública local havien de passar revista periòdicament per tal de quedar dintre dels paràmetres que s'exigien.¹⁷⁰⁸ Al mateix temps, i per tal de fer front a les despeses cada vegada més importants de

el uniforme a la medida ya que está el Ayuntamiento preparando la adquisición de nuevos uniformes, el que apuntava, també, de la manifeseria pròpia de la part consistorial. AHMC. Oficis. 1943-44.

¹⁷⁰⁴.- La Comissió Comarcal de Mutilats de Guerra de Sueca intentà obtindre el màxim nombre d'aquestes medalles. Ofici del 21 de febrer de 1941. AHMS. Governació. Comunicacions 1941.

¹⁷⁰⁵.- Així, el 10 de març de 1942 li era negada la distinció al cavaller mutilat d'Albalat, Vicente Rosell Martínez. AMA II. 1156.

¹⁷⁰⁶.- Per això la cada vegada major dependència dels consistoris. La comarcal de mutilats de Sueca elaborava els seus pressupostos en aquest sentit. Es sufragava dels ajuntaments en la part proporcional a població. Així, Sueca aportava el 35'12 del pressupost, Cullera el 26'24, Tavernes -inclosa al partit judicial de Sueca- el 20'34, Sollana el 6'55, Albalat el 5'52 i Almussafes el 5'43. AHMS. Falange. Capsa T. La Comissió xocava en les reticències dels consistoris a l'hora de pagar la seua quota. Cert és que acabava cobrant-la, però els ajuntaments eternitzaven el seu pagament el més possible. L'últim en pagar sempre fou el de Cullera. Idem.

¹⁷⁰⁷.- Per exemple, davant la gran pujada de l'índex del cost de la vida, el 25 de febrer de 1946, el consistori cullerenc augmentava el salari de Francisco Chulio Grau, guarda de monts interí, en un 20%. AHMC. Capsa 111. A més, des de 1940, els mutilats tenien un racionament privilegiat doncs tenien dret a un litre d'oli, 0'6 quilos de sucre, 1 quilo d'arròs i 3 de creïlles. Idem. Capsa 112.

¹⁷⁰⁸.- Es tractava de Teodoro Campos Pérez, Ignacio Blanco González, Cándido Blanco Izaguirre, Froilán Vega García, Juan Miñana Acero, Lino Urrecho Mendoza i Timoteo Gil Guerra. AHMS. Governació. Comunicacions 1942. II. 27 de juliol de 1942. En 1943 s'afegiren Vicente Rosell Martínez, Pedro Paredes Colomer i Eusebio del Castillo Mayo. Idem. Governació. Comunicacions 1943. 26 de febrer de 1943.

la seua administració, aquests col·lectius recorrien a la subvenció pública, subvenció que anà minvant amb el temps de manera proporcional a la pèrdua d'influència dels mutilats, ex-combatents, etc. com a col·lectiu, donat que el seu discurs era el del règim i no tenien capacitat de contestació i, menys encara, de confrontació, a banda d'interès en la maniobra:¹⁷⁰⁹ A més, la multiplicació de càrrecs, influències i altres actuaven com a contrapès de les mateixes reivindicacions, que solien quedar per a ocasions assenyalades com a efemèrides, actes solemnes i poc més.

6.3.5.- *La col·locació als llocs aliens a l'administració*

Una vegada esgotada la via funcional, el col·lectiu cercà altres vies per explotar els seus privilegis, sempre sense abandonar el nepotisme inicial.¹⁷¹⁰ Així, mutilats i ex-combatents pressionaren per tal de col·locar-se en altres sectors econòmics aliens al funcionariat però amb prebendes semblants.¹⁷¹¹ Tot això a banda de privilegis com les pensions,¹⁷¹² cartilles de racionament especials,¹⁷¹³ etc. sempre amb una vigilància constant per part de la Comissió,¹⁷¹⁴ el que no deixava les diferents agrupacions locals de la Falange lliures de les intromissions i excessos

¹⁷⁰⁹.- La Comissió Comarcal de Mutilats de Guerra de Sueca comunicava a l'ajuntament suecà la penúria en que es trobava la Comissió a l'hivern de 1942-43 donat que els seus pressupostos no donaven per a restituir el mobiliari, de manera que demanaven ajut econòmic recalcant que (...) *la necesidad de que por los ayuntamientos se haga efectiva la cantidad que les corresponda, con el fin de poder adquirir el mobiliario seguidamente en evitación de que los precios presupuestados por la variación constante de precios sean variados y no sea suficiente la cantidad señalada.* Idem. 7 de desembre de 1942.

¹⁷¹⁰.- El 20 de març de 1945, novament el Governador Civil de València feia arribar una circular als ajuntaments dient (...) *ansía colocar a los mutilados (...)*, demanant places específiques per a ells, i inclòs s'expressava la filiació completa de les persones a contractar. AMA. LRAAP. Llibre 43a. ss. nº/p.

¹⁷¹¹.- La Comissió Comarcal de Mutilats de Guerra, de Sueca, comunicava el dia 27 de febrer de 1943, les bases per a cobrir vacants en sortidors de gasolineres de la CAMPSA. AHMS. Comunicacions I. 1943-1944. De tota manera, les places que s'oferiren no van contentar els que tenien expectatives sobre les mateixes donat que els sortidors es trobaven a les províncies d'Àvila, Badajoz, Barcelona, Burgos, Lugo, Múrcia i Sòria. Ibídem. Així, molts mutilats i ex-combatents anaren deixant de costat l'espera per a entrar als organismes oficials -ajuntaments, Hermandad Sindical, Sindicat de Recs, etc.- per entrar en altres institucions com ara el Col·legi d'Advocats de Sueca, on treballaren sis, o l'empresa privada, a temps parcial o total, com el Teatro Serano, on trobem set persones entre mutilats o ex-combatents, Transports de Viatgers Venancio Vicent Rico, on trobem altres sis, la Fusteria Mecànica Lledó March, on havien tres, etc. Tots entraren en aquestes persones per les gestions de la Comissió. Idem. Governació. Mutilados Guerra. Colocación.

¹⁷¹².- Les reberen contínuament, tal i com es desprèn dels oficis que la Comissió Inspectora Comarcal de Mutilats de Guerra enviava als ajuntaments d'Albalat i Cullera. AMA. II. 1205. i AHMC. Capsa 114.

¹⁷¹³.- Idem. Capsa 112.

¹⁷¹⁴.- Idem. Capsa 88. AMA. II. 1205.

que contínuament es produïen per part d'aquest col·lectiu. Així, durant els primers anys de postguerra trobem tot un ventall de pelegrinatges de mutilats, ex-combatents, etc.¹⁷¹⁵ El cas més curiós va ser el protagonitzat per Francisco Sánchez González, amb domicili a Granada; i Miguel Sánchez Naranjo, domiciliat a Barcelona i també ex-membre de la *División Azul*, el 14 de setembre de 1943, quan es presentaren tots dos a l'Ajuntament de Sueca a les onze de la nit demanant allotjament i amb *un (...) malísimo estado de sus vestidos destrozados y desaliño de sus personas, que hacían suponer con fundamento que llevaban compañía molesta que no pudo comprobarse (...)*.¹⁷¹⁶ Per la intempestivitat de l'hora, la policia local va tindre grans dificultats per tal de trobar-los un lloc per a pernoctar. Finalment van ser acomodats a casa d'un tal Saurina¹⁷¹⁷ on soparen(...) *abundantemente y todavía les pareció poco y a las ocho de la noche siguiente reemprendieron voluntariamente el viaje hacia Sueca (sic)*..¹⁷¹⁸

El més greu per a les autoritats suecanes fou que els viatgers es queixaren del tracte rebut per la policia local donat que entenien que no s'havia esmerat massa i ho denunciaren així a la Comissió. Aquesta interpel·là per aquest comportament l'Ajuntament de Sueca i aquest contestà que *(...) no es cierto que se les expulsara de Cullera, donde tuvieron toda clase de atenciones y tampoco de Sueca, y sin despendio de ninguna clase por su parte. Ahora bien -es queixava l'alcalde suecà alhora que acusava la situació d'abusos constants per part d'aquestes persones-, si en cada localidad se cuidara de mantenerles 24 horas, habían resuelto de una manera cómoda su plan de vida (...)*.¹⁷¹⁹

Aquesta seria la constant dels primers temps del franquisme pel que fa al col·lectiu dels ex-captius, i ex-combatents: nepotisme com a forma de calmar un grup de pressió dintre de la Falange¹⁷²⁰ i, com a contrapartida, l'assumpció del discurs d'aqueix col·lectiu per tal d'anar anul·lant-lo progressivament. Però la política d'anar col·locant aquest col·lectiu anà donant els seus fruits, al que s'havia d'afegir que els més dinàmics van ostentar també càrrecs públics, el que anava distanciant-

¹⁷¹⁵.- En juliol de 1939 es conformà un veritable fenomen migrador falangista llur denominador comú era la peregrinació a Saragossa per tal de donar les gràcies a la Verge del Pilar per les raons que fora. Un bon grapat de peregrins demanaven ajuda econòmica, sostre i queviures per continuar el seu viatge a les autoritats locals. D'ací les queixes d'aquestes. Idem. Capsa Z. El mateix ocorri amb els joves membre de l'OJE que anaven als actes de soterrament dels *caídos*. Idem.

¹⁷¹⁶.- AHMS. Correspondència I. 1943-1944. ss. n^o/p.

¹⁷¹⁷.- Desconeixem la filiació d'aquesta persona.

¹⁷¹⁸.- Idem.

¹⁷¹⁹.- Idem.

¹⁷²⁰.- Inclòs per a les tasques agrícoles es trobava present el tracte de favor. Així, (...). *Han sido designados para hacer la plantación del arroz los excombatientes productores especializados (...)*. Idem. Falange. Capsa V. 31 de maig de 1947.

los de postures excessivament reivindicatives.¹⁷²¹ Va ser el cas, per exemple, de Leopoldo Todosantos, que a banda de fer-se càrrec de la delegació cullerenga d'ex-combatents el 4 de novembre de 1944, prompte anà solapant la seua tasca amb altres menesters dintre del *Movimiento*.¹⁷²² El mateix passà amb José Román, cap de la delegació a Albalat i vocal militar de la Comissió Inspectora Comarcal de Mutilats de Sueca, l'1 de juliol de 1944, quan va ser nomenat Jutge Militar del Jutjat Especial de Mutilats de Guerra de València, iniciant així un *cursus honorum* que no seria massa brillant.¹⁷²³ Ara bé, per a demanda, la presentada per uns ex divisionaris cullerencs, el 7 de febrer de 1945, per la qual es concedí residència a Cullera a Kurt Julinke, antic company d'armes al front rus. L'alcaldia cullerenga gestionà tots els papers necessaris.¹⁷²⁴

6.4.- *La disciplina del col·lectiu*

Un altre maldecap amb el qual es trobaren contínuament les administracions locals va ser la gran quantitat de faltes comeses durant el servei funcional pels ex-combatents i els mutilats. Al llarg de la primera dècada del franquisme observem que es tracta d'una constant, i les queixes contínues dels consistoris eren esmorteïdes per la Comissió Comarcal¹⁷²⁵ fins que les corporacions s'atreïren a actuar en contra dels implicats o la mateixa Comissió prenia cartes a l'afer.¹⁷²⁶

¹⁷²¹.- En 1940, el 80% de les jerarquies del partit únic en la província pertanyien a l'*Hermandad d'Excautivos*. GOMEZ RODA, J. A. "La Jefatura Provincial de FET-JONS de Valencia, 1939-1943". En *II Encuentro...* op. cit. Vol. I. pp. 128.

¹⁷²².- AHMC. Capsa 85.

¹⁷²³.- AMA II. 1205. L'Ajuntament d'Albalat es desfeia d'eixa manera d'una peça prou molesta fins aleshores. El Román no deixava de treure diners al consistori per a la Comissió, i encara quan va deixar el seu càrrec acomiadà l'alcalde per tal que pagara del (...) *Presupuesto de Gastos una máquina de escribir (...)*, a més de liquidar (...) *sueldos o gratificaciones del escribiente y ordenanza, limpieza y otros (...)*, ja que el propi Román havia adelantat diners de la seua butxaca (...) *con el fin de que se me pueda hacer efectivo los desembolsos hechos por mí (...)*. *Ibidem*. No tenim constància que recuperara o no les seues despeses.

¹⁷²⁴.- AHMC. Capsa 110. Els nostres entrevistats de la localitat, alguns dels quals van estar en algun moment de la seua vida integrant FET, diuen que va estar el primer alemany que s'establí a Cullera. Més tard arribarien altres, segons ells, nazis, que s'establiren al costat de la mar i un poc allunyats del casc urbà, anomenat *Desola*.

¹⁷²⁵.- Per exemple, un cas flagrant va ser el del mutilat Eusebi del Castillo Maco, guarda rural d'Albalat, que *abandona mucosa veces el servicio sin la debida justificación pretextando estar enfermo ... aún cuando se le ve alternar con gente de taberna y, en muchos casos con gentes contrarias a nuestro Movimiento ... además, el día 22 de junio se encontró con dos mujeres, al parecer de mala nota, en un huerto ... a las que no solo dejó de denunciar sino que les dijo que cogieran fruta....* La Comissió de Mutilats encobrí al Castillo. AMA. 1205. 20 de juliol de 1943. L'encobriment va ser constant, i això que les faltes eren repetides. AHMC. Capsa Oficis 1943-44. 20 abril de 1944.

¹⁷²⁶.- L'únic cas que coneixem resultà favorable a l'acusat. Es tracta del conserge mutilat del cafè de la cooperativa de *San José*, d'Albalat, acusat d'haver expulsat uns joves d'Acció Catòlica provinents de Torrent, el 6 de maig de 1947, i de camí a un lloc sense determinar per a una concentració. La denúncia presentada pels joves a l'Ajuntament va fer que aquest expulsara

La primera expulsió refrendada pel mateix col·lectiu que hem trobat data del 24 d'agost de 1943. Es tracta del mutilat Isaac Amador Moreno, natural d'Aldeanueva del Camino -Càceres-, de 22 anys, guàrdia municipal de Cullera, *persona que lleva una vida pésima, no saliendo de las casas de prostitución, particularmente en la casa denominada <la gloria> en donde estaba amancebado con una pupila ... Frecuentaba las tabernas con frecuencia (sic) en compañía de individuos de mala conducta saliendo la mayoría de las veces embriagado ...* Però el que va causar la destitució de l'Amador fou que va entrar al domicili d'una persona i va arrestar tots els qui allí estaven, pegant-los bufetades i empentant les seues dones. A l'arribada al retén de l'Ajuntament, els insultà dient-los *rojós* -el pitjor insult públic aleshores-, i el mateix va fer amb el cap de guàrdia, l'inspector de policia municipal i també amb el cap local de FET. A aquest darrer li estopà que era *un rojo empedernido*. La seua destitució fou fulminant i la Comissió de Mutilats no va atrevir-se a defensar-lo.¹⁷²⁷ A partir del 22 d'abril de 1947, l'ex-combatent Miguel March García va perdre els seus privilegis de policia rural per repetides faltes com ara embriagar-se estant de servei, no complir ordres superiors, etc.¹⁷²⁸ Com és natural, trobem més expulsions del servei abans, però mai no refrendades per la delegació local o la Comissió Comarcal. Les expulsions es van deure sobretot a actes de repetits abandons del deure, maltractaments per embriaguesa, prepotència, etc.¹⁷²⁹ Encara i tot, moltes d'aquestes expulsions no van ser efectives donat que els afectats preferiren dimitir per a no tenir una mala nota en el seu expedient.¹⁷³⁰

el conserge del seu lloc de treball, qüestió que va veure amb bons ulls la Comissió. El conserge es va defensar i s'inicià una investigació que donà com a resultat que alguns dels joves torrentins havien traspassat el límit del permisible i l'acusat va cridar-lis l'atenció, de manera que es reintegrà sense més al seu lloc de treball. AMA. II. 1206.

¹⁷²⁷.- AHMC. Capsa 850. Expedients 2493, 2498 i 2512. 24 de març de 1943.

¹⁷²⁸.- AHMS. Falange. Capsa V.

¹⁷²⁹.- Per exemple, Isaac Amador Moreno, *se embriagaba continuamente estando de servicio y llegó a arrestar a varias personas sin causa justificada*. AHMC. Capsa 49. 11 d'octubre de 1943. Però el concepte de la situació ens la dona perfectament el cas del mutilat Ricardo Quintas Pérez, sancionat amb quinze dies de suspensió d'empleament i sou, va tindre la barra de demanar cinc dies més per aprofitar per anar a veure la seua família. *Se le concede por tratarse de un caballero mutilado a pesar de no ser acreedor a ello*. El millor rau en que el Quintas acabà passant un mes a casa de la seua família, el que encoleritzà l'Hermandad suecana, que acabà cedint davant les pressions de la Comissió Comarcal. CAS. LRA. 27 d'agost de 1940. El cas més greu el protagonitzaren el 10 de març de 1953 guardes de la Jefatura Piscícola en la bassa de Sant Llorenç, a Cullera, quan Antonio Escrihuela Barberá, un jove jornaler, agarrà una tenca de la bassa. Immediatament va veure com les bales xiulaven al seu envoltant. I és que els guardes obriren foc sense avís ni res, com demostrà la posterior investigació. A més, una vegada pres, va estar objecte de mals tractes. AHMC. Llibre 1854. Expedient 81. En realitat, els guardes no van fer quasi més que complir l'ordre municipal del 28 de gener de 1946 per la qual es prohibia *totalmente la pesca de la angula en la desembocadura del Estany o río de Corbera y de la Acequia de San Lorenzo, por ... perjudica enormemente los intereses piscícolas de la ciudad*. Idem. Capsa 111.

¹⁷³⁰.- Per exemple, el cavaller mutilat, Crescencio Fernández Lázaro, caporal de la guàrdia municipal de Sueca, *se embriagaba con frecuencia en horas de servicio ... alardeaba de*

El col·lectiu poc podia aportar als diversos poders locals. Així, en un informe corresponent al mes de maig de 1947, referent a les tasques desenvolupades per la delegació local d'ex-combatents de Sueca, el seu cap, Arcadio Carbó, practicant i tradicionalista, enumerava que s'havien realitzat dos reunions per organitzar-se cara a la propera visita del Caudillo, col·locar els membres per a la temporada de l'arròs i tramitar la correspondència.¹⁷³¹

La derrota de les potències de l'Eix en 1945, i la consegüent absència de perspectives feixistes per al futur, **provocà que aquest col·lectiu acabara conformant una mena de *fascio di combattimento* a l'estil mussolinià o un altre element irredentista.** Clar que Espanya no era l'únic estat feixista o de característiques feixistes, com es vulga, que restava a Europa, però igual que Stalin suposà el socialisme per a un únic país -sense oblidar les possibilitat d'expansió-, també va ser el mateix per al cas espanyol: el feixisme en únic país o, repetim, un estat pseudofeixista. Aquesta concepció significava, ineludiblement, adequar-se a replantejar la funció d'aquestes branques col·laterals de la Falange dintre del règim amb totes les seues conseqüències. Per això, després d'una etapa més o menys boirosa, el col·lectiu eludí continuar lluitant per comportar-se satràpicament dintre de la Falange per a donar pas a una altra funció. Així, el 12 de maig de 1949, per ordre de la Secretaria General del Movimiento, es donava una nova estructuració per a la *Vieja Guardia*, nominació amb la qual ja s'aglutinava tot el col·lectiu, estructura que no venia a significar cap ruptura però que deixava la *Vieja Guardia* com a dipositària de les essències del 18 de juliol.¹⁷³² Tal vegada per això anaren atenuant-se els informes.¹⁷³³

El col·lectiu es reservava la gran ocasió que s'obria per a desenvolupar una etapa plena de *fe, de unidad y de positiva acción revolucionaria*,¹⁷³⁴ com a salvaguarda del *destino (...) como en otras fechas decisivas de nuestra generación (...) es sacudir España de un cierto marasmo en que insensiblemente hemos caído después de los esfuerzos de la Victoria, y de diez años de tareas de la paz (...)*.¹⁷³⁵

influencia en las esferas superiores y de poseer fincas que garantizasen el pago de las deudas que contraía ... manifestó que prefería dimitir antes de salir con una mala nota. AHMS. Negociat Central. 1942. 1 de juny de 1942. Juan Muñana Acero, vigilat nocturn del mercat de Cullera, se ausentaba frecuentemente de su cometido ... se le encontraba muchas veces en estado de embriaguez .. se ha observado la falta de algunos artículos ... los malhechores se aprovechan de su abandono o debe estar enterado de lo que pasa ... presentó la dimisión. AHMC. Capsa 51. 23 de setembre de 1939. Com a exemples més representatius.

¹⁷³¹.- Idem. 31 de maig de 1947.

¹⁷³².- Comunicació de FET y de las JONS. Secretaria General. Inspección Nacional de la Vieja Guardia, del 27 de juny de 1949. AHMA. Llibre 41.

¹⁷³³.- *Intachable conducta, supo rectificar su actuación, etc. són les més constants.*

¹⁷³⁴.- Ibídem.

¹⁷³⁵.- Ibídem.

La nova conjuntura internacional feia que el règim albirara un cert llamp d'esperança i tractara d'aferrar-se a ell. Per això es feia una crida a la unitat entre els ex-combatents acusant de traïció els possibles indisiplinats.

L'Inspector Nacional de la *Vieja Guardia*, Alberto García Ortiz, reivindicava el dret a la crítica malgrat que recordava que (...) *por encima de todas las críticas y disconformidades está el deber de la unidad (...) en estos diez años de historia falangista, nuestro deber, ahora más que nunca es la unidad (...)*,¹⁷³⁶ el que venia a significar directament una crida al respecte integral de la jerarquia franquista. El règim volia tranquil·litzar el sector més dur en previsió del que poguera passar. Al mateix temps, emprava per tal d'imposar el seu criteri l'aclapadora lògica militaroida de la disciplina i el sentit de l'obediència castrense.

L'advertiment comptava amb altres elements edulcorants com la (...) *fe (...). Desechad, como una lepra asquerosa, todo escepticismo, toda moral de derrota. ¿Es que acaso se ha acabado la Historia de España que nos llevó a su servicio? (...). Pues entonces hay que tener fe en nuestro triunfo definitivo (...), en nuestra concepción exacta de España (...)*,¹⁷³⁷ així es reconduïa el discurs vers un parèntesi dolorós però inexistent aleshores, el que venia a significar que a la *Vieja Guardia* se li demanava un esforç per tal d'apartar-la del camí que anava esbrinant-se al temps que se li deixava com a reserva i dipositària del record de temps més amables per als vencedors. El règim acceptava el lema de *renovar-se o morir*, però limitant al màxim ambdós termes i amb la *Vieja Guardia* en reserva com a garantia de les limitacions del procés i com a vigilant seu, per tal de recordar contínuament les premisses fonamentals del franquisme: *Hem guanyat una guerra*.

Municions per fer aquestes asseveracions no en faltaven. La comunicació no oblidava un to de barreja entre altaneria, provocació i agressivitat que sempre anà unit a les proclames falangistes. Per això reptava els (...) *viejos desencantados incurables los compadecemos cordialmente, y que no se rian de nuestra supuesta ingenuidad, los encanallados y traidores fantasmones de siempre, porque esta vez infaliblemente los arrollaremos, pues no en balde tenemos la experiencia de estos años infatigables y llenos de encrucijadas (...)*.¹⁷³⁸ L'amenaça no quedava massa

¹⁷³⁶.- Ibídem. Cal fer notar que la *Vieja Guardia* tenia molt clara la seua procedència. Noteu que xifra la vida de Falange en els darrers deu anys, és a dir, des de 1939, el que havia estat abans no comptava sociopolíticament parlant per al col·lectiu. Això indica, novament, que el règim s'havia cimentat durant la guerra i havia establert la seua raó de ser en la pròpia victòria i a l'explotació d'un model polític, econòmic, social i cultural amb paràmetres dictats des del punt de vista de la restauració del vell ordre existent abans de 1931. La *Vieja Guardia* renegava inclòs dels seus arrels més primaris: el sorgiment de partit polític com a tal durant la República. Però recordem, per altra banda, que el terme partit no s'emprava mai, el conglomerat franquista sempre es catalogava com a *Movimiento* malgrat la contradicció que les seues propostes d'immobilitat social donaven al règim.

¹⁷³⁷.- Ibídem.

¹⁷³⁸.- Ibídem.

clara vers a qui anava dirigida. Per aquelles dates el règim havia desbaratat tot tipus d'oposició, i més que d'oposició es pot parlar d'inasimilació. Tal vegada aquesta darrera donaria pas posteriorment a una veritable oposició que estudiarem més endavant. El cert és que la fanfarroneria i l'altanereria que demostrava la comunicació no semblaven més que una fugida cap endavant.

La creació, el 4 de maig d'aquell any de l'OTAN i la consegüent agudització de la guerra freda després de l'escalada de tensió produïda pel cop comunista de Txecoslovàquia, en 1948, i el bloqueig de Berlín, tingueren repercussions immediates per al règim. No debades, en octubre de 1948, la primera missió militar estadounidense, encapçalada pel senador Gurney, havia donat amples esperances de continuïtat al franquisme.¹⁷³⁹

L'honor d'aquells que havien patit la incertesa després de la desfeta de les tropes de l'Eix no podia ser un obstacle per a l'obertura cara a l'exterior del règim. A més, el sector més dur de la Falange ja havia estat aniquilat per aquell aleshores, sense oblidar que el terme *nacional-sindicalismo* s'havia degradat sensiblement i que el suposat -o inicial, com es vulga- tarannà anti-capitalista del falangisme ja no se'l creia ningú. Per això, la comunicació continuava dient que (...) *España todavía nos espera. Sabe que nuestra revolución está por hacer (...). Queremos un ritmo más ambicioso, más rápido en el logro de nuestra revolución y en la conquista total del Estado (...). Hay grandes lacras como la hipertrofia de la burocracia, la inmoralidad administrativa, etc, etc. (sic) que requiere urgentemente nuestro implacable bisturí crítico. Pero todo esto sólo se logrará bajo la bandera de nuestra unidad y de nuestro esfuerzo.*¹⁷⁴⁰

La *Vieja Guardia* aniria quedant obsoleta dintre del règim. Si sempre havia estat un grup de pressió considerable i d'una consistència prou uniforme, recordem que en un principi conjugà molts dels seus càrrecs amb els poders locals, el relleu generacional i les exigències de perpetuació amputaren la seua importància dintre del règim, que no la seua ascendència. A l'igual que la guarda napoleònica mor i no es rendeix, la *Vieja Guardia* preferí morir biològicament immersa en una llarguíssima agonia plena de petites mini-recuperacions, que acceptar les noves regles del joc

¹⁷³⁹.- A la seua tornada als EEUU, el senador declarava textualment: *Todos los que resisten al comunismo deben comprender el interés por hacer entrar a España en el seno de las Naciones Unidas.* TAMAMES, R. *La República...La Era de Franco.* Alianza, Madrid, 1977. p. 522. Les paraules del senador van tenir recepció en els falangistes riberencs donat que començaren a presentar mocions als plens relatives a la política internacional. La més espectacular va estar el 8 de novembre de 1956, quan el delegat sindical de Cullera, Emilio Vallet, presentà una moció al ple comparant la sublevació hongaresa amb la darrera guerra civil espanyola, *respondiendo al llamamiento realizado por la Delegación Provincial de Sindicatos y que el propio Delegado Provincial ha encabezado con la cantidad de MIL PESETAS (sic) y se abre una suscripción en esta CNS que empieza con DOSCIENTAS PESETAS (sic) ...Queremos (que els) funcionarios y empleados de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos ... por propia iniciativa entreguen OCHOCIENTAS PESETAS (sic).* CAC. ss. Classificar.

¹⁷⁴⁰.- AHMA. Llibre 41. 27 de juny de 1949.

internacional: l'Espanya de Franco quedava subordinada als interessos estadunidencs malgrat que el règim es va autoconvèncer per pensar que la seua cabuderia el portà a un lloc preeminent del concert internacional. Per això s'explica ja no el llarg període de duració del règim, sinó la pervivència de formes i institucions completament inservibles i anquilosades com la que conformava la *Vieja Guardia*.

A partir d'aleshores, el col·lectiu només serviria al *Movimiento* per tal de recordar-li les limitacions de la seua actuació, sortir en desfilada en commemoracions i processons i concentrar-se per recrear-se en el passat. Tot això no vol dir que restara amansit i sense més opcions que servir per al règim d'objecte de culte i de vegades amb un tractament ornamental. Continuà sent un factor de connexió amb el passat, una mena d'ancoratge, que lligava el franquisme amb els moments més dolents de la repressió, de la brutalitat i de l'arbitrarietat més descarades, si és que alguna vegada el règim oblidà aquesta trilogia innata de la seua essència.

Però la *Vieja Guardia* contemplà com els seus membres anaven desapareixent al llarg del temps, i els qui anaven soterrant els seus companys tampoc no tenien massa ganes d'alçar pols. La immensa majoria dels interessats havien tret profit personal i social del seu triomf en la guerra. Per regla general, anaren quedant prou descol·locats, el que no lleva que contínuament feren acte de presència i amb intenció de pressionar el règim per tal que no es decantara vers postures excessivament tolerants, fóra quin fóra el tema del que es tractara.

Algun que altre banquet, intermitentment alguna cerimònia i poc més és el que anà retrobant el col·lectiu durant el seu itinerari íntimament lligat al de Falange. Per això quan, el 28 de febrer de 1964, el delegat provincial, Luis Ferrer Ripollés, escrivia al delegat suecà per tal d'entregar a Francisco Camilleri el botó-solapa relatiu a la medalla de la *Vieja Guardia*,¹⁷⁴¹ es trobà amb la passivitat del Camilleri, que restà prou indiferent a la condecoració i no anà a replegar-la. Aquesta persona havia pagat el *souvenir* a instàncies del delegat suecà per tal de no forçar la seua animadversió i davant la seua insistència. En canvi, el Ferrer suggeria que podia passar a replegar la insígnia qualsevol persona que presentara el rebut. El cert és que ningú acudí a replegar-la. Això, sí: el delegat provincial continuava signant els seus escrits amb l'afegitó *Por Dios, España y su Revolución Nacional Sindicalista*.¹⁷⁴²

Podem assenyalar que el camí del col·lectiu d'ex-combatents, ex-captius, etc. tingué dos etapes prou diferenciades: una primera marcada pel nepotisme més descarat i descarnat que, emprant el dret de conquesta intentà acontentar els seus membres col·locant-los en les diverses administracions i empreses amb les quals es podia mantenir un seriós control o/i influència, al mateix temps que anà enquistant-se com a nucli residual del sector més combatiu i intransigent del règim provinent

¹⁷⁴¹.- AHMS. Falange. Capsa V.

¹⁷⁴².- Ibídem.

del conflicte bèl·lic, característica que l'acompanyà durant tot el franquisme.

Després d'una mena d'interregne que podem situar entre 1946 i finals de 1948, és a dir, durant els més que penosíssims anys per al franquisme, quan la incertesa sobre el futur del règim era centre de moltes apostes i -per què no?-subjecte d'esperances i frustracions, hagué d'adequar-se a una situació per a la qual no estava preparada per definició: comportar-se amb moderació per tal de no suposar un destorb per als caps pensants del franquisme, assistim a una segona etapa marcada per la fagotització per part de la pròpia Falange, que va recórrer al seu component castrense per obtenir una submissió del col·lectiu que, tot siga dit de pas, tampoc li costà massa. La *Vieja Guardia* s'acontentà restant com a mausoleu de les glòries passades que feren que el règim es convertira en una realitat, deixant-se mimar contínuament i rebent el paternalisme franquista quan mutà i buidà el sentit falangista més arrelat. La qual cosa no vol dir que el col·lectiu es convertira en monòlit amb l'objectiu de transformar-se en una reunió d'afables persones amb clars signes de la senilitat.

CAPÍTOL IX LA PRETENCIÓ DE CONTINUITAT BIOLÒGICA DEL RÈGIM

6.5.-La pretensió de continuïtat biològica del règim: A la conquesta del futur des del present: el Frente de Juventudes. Dissenyar el demà per a conservar el present

El Front de Joventuts¹⁷⁴³ fou l'obra més apreciada del règim,¹⁷⁴⁴ ja que era l'organisme encarregat d'enquadrar i adoctrinar la joventut espanyola en els paràmetres ideològics falangistes, residu de les més pures essències del *pensamiento de José Antonio*¹⁷⁴⁵ i viver de quadres destinats a realitzar la tasca constructora de l'*Imperio*. Aquesta funció la tenia molt clara la pròpia joventut falangista, i s'atorgava ella mateix un paper transcendental: *La obra magna que España ha de realizar, no es otra que la formación de la juventud. Solo esta, hecha en los moldes de las Organizaciones Juveniles dará seguridad y grandeza a nuestra Patria (...). No hay reforma ni proyecto (...) comparables con éste. Nada igual a la empresa de formar una generación.*¹⁷⁴⁶ Per això va rebre tot tipus de recolzament,¹⁷⁴⁷ a banda d'un seguiment continu per part de la Inspecció Provincial de FET,¹⁷⁴⁸ de manera que periòdicament es recordava als ajuntaments l'obligació que tenien de contribuir econòmicament a desenvolupar aquesta parcel·la del règim,¹⁷⁴⁹ malgrat l'anarquia que regnava pel que feia a la utilització dels recursos

¹⁷⁴³.- Per a una aproximació, vegeu ALCO CER, A. *Radiología de un fraude. Notas para la historia social del Frente de Juventudes*. Planeta. Barcelona, 1978. També, J. L. SAEZ MARIN, J. *El Frente de Juventudes. Política de Juventud en la España de la postguerra (1937-1960)*. Ed. S.XXI, Madrid, 1988.

¹⁷⁴⁴.- Per això sempre es va destinar un bon pressupost a F. de J. Per exemple, l'Ajuntament de Cullera destinà, en 1940, 12.000 pts. per a l'any següent. Després anà desinflant-se l'aportació. AHMC. Llibre de Pagaments. Llibre 1620. La falta d'atenció monetària al F. de J. comportava la immediata multa a l'Ajuntament, com va estar el cas de Sueca en 1942. AHMS. Negociat Central. 1942. Per tal d'incentivar en la tasca econòmica als ajuntaments, Laporta Girón, Governador Civil, l'1 de març de 1944 comunicava que donaria premis de 15.000 i 10.000 pts. Als municipis que més ajudaren al F. de J. AHMA. Llibre 35.

¹⁷⁴⁵.- Al Llibre de Festes d'Almussafes de 1955 aparegué un escrit del delegat local del F. de J. Vicente Bosch Marí que deia, entre d'altres coses: *...dando un toque de atención a esa juventud diseminada, incontrolada y sin rumbo, que la hace infructuosa y ociosa para un mañana en que han de librarse batallas contra la inmoralidad, la envidia, el egoísmo, la tiranía y otras plagas humanas que no permanecerán de contar con una juventud formada en principios fundamentales de patriotismo, moralidad, abnegación y amor al prójimo*. En poques paraules, la pretensió fonamental del F. de J. era enquadrar la joventut per tal d'exercir un control absolut sobre la mateixa al temps que s'inculcava els principis fonamentals del *Movimiento*, amb el suport d'un acusat tarannà catòlic.

¹⁷⁴⁶.- AMA. II. 1203. Circular de la Delegació Provincial de les Organitzacions Juvenils. 1 de juny de 1939.

¹⁷⁴⁷.- La mateixa circular demanava suport econòmic als consistoris per al F. de J. Idem.

¹⁷⁴⁸.- Idem. Ja l'11 d'octubre de 1939, el cap provincial de FET, mitjançant la circular nº 28, recordava l'obligació dels consistoris a l'ajuda i protecció econòmica per al F. de J. Comunicava que alguns ajuntaments havien complert amb la tasca i altres s'havien acostat més a l'almoina posant com a pretextes el tenir confeccionats els pressupostos municipals. A aquests darrers els amonestava el cap provincial donat que *Nada tan primordial en las tareas de reconstrucción de España como la formación de la juventud (...) ella no sólo tiene que suministrar como cantera ingotable, la materia prima para los Ejércitos de Tierra, Mar y Aire, si (sic) que también los rectores políticos del régimen Nacional-sindicalista (...)*. D'ací que apremiara les gestores per a equilibrar tan sa projecte. AHMA. Llibre 29.

¹⁷⁴⁹.- Les comunicacions es repetien, el mateix que el seu contingut. Per exemple, el 16 de

de la majoria dels consistoris.¹⁷⁵⁰

La filial de FET-JONS, nascuda el 6 de desembre de 1940 per a convertir tots els infants (ja que tots els nens pertanyien des del 7 anys a l'organització, el que ens fa recordar referències espartanes, mentre que per a passar a *Falanges de Franco*, s'havia de complir els 11 anys i no era obligat, en *mitad monjes y mitad soldados*, i a les xiquetes en futures mestresses. I com que el règim es volcà en aquesta tasca, les necessitats financeres creixeren progressivament i les fonts d'entrada monetària anaren també expandint-se. Per això, no és d'estranyar que, per exemple, l'11 de maig de 1956, el Consejo Local del Movimiento, de Sueca, felicitava al cap del F. de J, José Solá, falangista *nou nat* per la seua tasca al front

novembre de 1943, s'envià una circular comunicant que tingueren en compte l'assignació corresponent a les joventuts a l'hora de confeccionar el nou pressupost municipal, ja que el Caudillo havia amenaçat que *Cuantos medios tenga el Estado deben volcarse en la vigilancia, custodia y apoyo del Frente de Juventudes verdadera obra predilecta del Régimen. Digo que será empeño inútil y peligroso el de quienes pretendan entorpecerla*. Recolzant-se en aquestes paraules, la circular conclou dient que *Espero de vd. que este próximo año atenderá esta petición tan noble y patriótica como justa, no viéndose este Frente de Juventudes defraudado por la falta de apoyo moral y económico que de vd. necesita*, signava el Delegat Provincial, Eugenio Martí. AHMA. Llibre 33. Quan les corporacions no complien amb les seues obligacions, el Governador Civil advertia la corporació *sin excusa ni pretexto alguno* a abonar la quantitat corresponent. AHMC. Oficis 1943-44. 9 d'agost de 1944. La servidumbre més completa es donava de seguida: *(...) en el día de hoy han sido satisfechas (...)*. Idem. 13 d'agost de 1943. El F. de J. fagocità contínuament els ajuntaments, que es vegueren obligats a desviar nombrosos recursos cap l'organització juvenil. Qualsevol activitat d'aquesta suposava una obligació monetària per al consistori i les corporacions no sempre podien respondre a les exigències. Prenem com exemple la nimietat ocorreguda el 3 d'abril de 1945, quan el cap provincial amonestà l'Ajuntament de Cullera per no sufragar el cost d'unes banderes per al F de J. La corporació cullerenga al·legava no tindre recursos disponibles per a la despesa. Idem. Capsa 110. Per tal de poder cobrir aquests dispendis cada vegada més apremiants, el F de J demanava autorització per colocar segells d'ajuda als documents expedits en les Oficines Municipals. Idem. Capsa Oficis 1948. 1 de juliol de 1948. Des d'aleshores tot document emes per l'Ajuntament contenia el segell addicional de José Antonio. Laporta Girón, al Butlletí nº 245 del 15 d'octubre de 1943, ordenava que els ajuntaments inclogueren per als pressupostos extraordinaris l'1% dels seus ingressos per a les *Atenciones al Movimiento* amb caràcter retroactiu, donat que la majoria dels consistoris no havien fet cas a l'ordre i no l'havien aplicat. AHMA. Llibre 35. 22 de desembre de 1944.

¹⁷⁵⁰ -

Molts ajuntaments ni tan sols es molestaven en pagar el BOE corresponent, que es devia fer per trimestre i per adelantat. AMA. II. 1203. 12 de juliol de 1939. La Diputació també tenia les seues dificultats per tal de fer complir a les gestores amb les seues obligacions. Per això pretenia que feren front als deutes mitjançant una barreja d'amenaçes i adulacions: *Se han cumplido catorce meses de la liberación de nuestra provincia ... y con este tiempo y la voluntad de todos los que rigen el destino de la Patria se ha llegado a una normalización de la administración pública ... Esto no obstante muchos de los ayuntamientos ... se han olvidado de las obligaciones que tienen contraídas con esta Exma. Diputación ... De los pueblos ... figura ... el de su presidencia ...* al que seguia una sèrie de descàrrecs però també amenaces. AHMC. Capsa 107. 14 de maig de 1940. Evidentment, si les autoritats locals incomplien les seues obligacions monetàries amb les institucions de les que depenien podem imaginar el grau d'incompliment amb els particulars. Idem. Capses 789, 790 i 791. Es troben repletas de demandes de pagament de factures atrasades entre 1939 i 1941.

de la secció. Aquest demanà, per tal *de dar realce a las actividades durante el actual año 1956-57* més ingressos per al F de J, al que es contestà que ja tenia prou ajuda i per això s'havia aconseguit una pista de patinatge, l'emplaçament de l'organització juvenil als nous *Hogares* i s'estava construint una piscina,¹⁷⁵¹ prova inequívoca de la disposició per part de les autoritats locals de recolzar fermament l'obra més íntima del Caudillo. Mesos després, el Solà tornà a la càrrega demanant l'1% del pressupost de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, al que replicà el seu president que això no era de la seua incumbència.¹⁷⁵² És a dir, tot tenia un límit.

L'atractiu del F de J per als més joves era innegable, tal com apuntava Enrique Torres,¹⁷⁵³ de Cullera: (...) *va aparèixer ací un amic meu de València amb un uniforme, amb la camisa blava, amb un correatge i un fusell de fusta, <xe!, això què és?>, i em va dir que era una organització que havia nascut nova a València (...) al cap d'un mes o dos, ja estava ací a Cullera formant-se perquè una de les preocupacions majors que tenia el regim que era formar a la joventut en la ideologia del règim (...) ací l'espill eren les Joventuts Hitlerianes¹⁷⁵⁴ (...). Als divuit o vint anys passaven al que diguem el 'Movimiento' (...)*"¹⁷⁵⁵.

El Front fou realment una secció que gaudí d'una vitalitat i implantació popular fins la mort del dictador mitjançant les llars juvenils i els campaments, on s'oferia a la joventut rural la possibilitat d'un lloc de reunió i d'esbargiment. Això sí, dintre dels *valors joseantonianos*. Rafael Matoses, que fou Delegat Local de F de J

¹⁷⁵¹.- AHMS. Falange. Capsa T.

¹⁷⁵².- Idem. Les contínues exigències del Solà portaren a la seua destitució el 3 de maig de 1957, sent substituït per Juan Ortolà Vendrell, falangista *nou nat*. Idem. Falange. Capsa T.

¹⁷⁵³.- Finat en octubre de 1997. Enrique Torres va ser un jove que destacà en el camp de les arts plàstiques i estudià Belles Arts al principi dels 40. A l'Escola s'apuntà a la Falange i, a partir de la meitat dels cinquanta es convertí en un dels defensors més acèrrims del turisme a Cullera.

¹⁷⁵⁴.- No debades, tots els cridaments a l'organització juvenil comportaven un alt grau d'esperit militarista. Per exemple, el 18 de setembre de 1942, sortia un ban a Cullera que emterminiava els components del Front de Joventuts *se presenten en el Campamento a las 3 de la tarde debidamente uniformados para recibir a los Excmos. Sres. Gobernador Civil, Capitán General, Jefe Provincial del Movimiento y demás autoridades, que llegarán con el objeto de clausurar el Congreso del Frente de Juventudes y se realizará desfile y obsequio de una Imagen (sic) de la Virgen*. AHMC. LRB. Llibre 940. ss n^o/p.

¹⁷⁵⁵.- Les joventuts gaudiren d'un munt de privilegis. A Cullera, per exemple, veien com amb una periodicitat prou constant quedava part de la platja a la seua disposició per tal de realitzar exercicis pseudomilitars a l'abric de la mirada dels curiosos. AHMC. LRB. Llibre 941. 2 de juliol de 1943: *Queda prohibida la circulació en la zona de la playa correspondiente al campamento de Santa Marta*. Idem. De vegades aquestes activitats estaven supervisades per l'Exèrcit, que aiximateix aprofitava per a realitzar les seues, com tir d'ametralladora, maniobres, etc. Idem. 25 d'agost de 1943. Altres vegades ocupaven els llocs d'oci, el que comportava molèsties a la població. Així, a Cullera, el regidor Del Barrio demanava que *los ejercicios que realizar la OJE no sean obstáculo para que los ancianos puedan disfrutar de los jardines del mercado y del rato de sol*. Idem. LRAAP. 4 de desembre de 1939.

de Sueca, recorda amb afecte i certa crítica les activitats realitzades sota la seua supervisió: *Todos los viernes, sábados y domingos, teníamos teatro,¹⁷⁵⁶ rondalla, excursiones, campamentos (...). En los albergues teníamos salón de juego, con ping-pong, billar, biblioteca y aquello estaba siempre concurridísimo. Allí sí que se apuntaba la gente, lo único que nos restaba algo de éxito, y yo ahora lo comprendo, era el exceso de formación militar y los desfiles. Eso nos perjudicaba (...). En vez de eso si lo hubiésemos encauzado en la formación semanal que les dábamos en clase de moral, formación patriótica (...), en eso hubiésemos tenido más éxito.¹⁷⁵⁷*

Al F de J es desenvolupaven activitats lúdiques difícils d'abastar en el cas de no entrar dintre l'esfera falangista. Això era utilitzat per FET per a integrar la joventut sota el seu control. Per contra, el preu d'aquest proselitisme comportava que els joves anaren avorrint les consignes repetitives i, per tant, abandonant FET a mida que es feien majors i les possibilitats de disfrutar amb el que oferia el F de J.

Encara en 1954, es cridava a la joventut mitjançant l'esperit del 18 de juliol: *(...) no voy a referirme a esa juventud (...) para que acepte nuestra capitania perpetuamente (...) no somos revolucionarios al estilo de aquellos que empiezan a serlo para encaramarse sobre sus camaradas de revolución, ni disfrutar los frutos del triunfo, nos consideramos rebeldes de buena fe (...) nosotros defendemos un ideal con sentido imperial antagónico a la podrida pacifistería (sic) burguesa.¹⁷⁵⁸* El que denotava la importància que el règim donava a la joventut per tal de perpetuar-se.

Del mateix parer era un altre entrevistat, Alfredo Benito,¹⁷⁵⁹ en comentar-nos que: *molts es donaren compte que això no servia de res i s'ho deixaren (...).* Però cal assenyalar que el règim es bolcà amb les joventuts. A Cullera, gaudien d'un campament a Santa Marta, un espai natural enclavat a la muntanya d'alt valor paisatgístic i d'esplai i que s'utilitzava des dels temps del primer moviment de *boy scouts*.¹⁷⁶⁰ A Albalat s'habilità una *casota* per als seus membres, que obtingueren

¹⁷⁵⁶.- No hem pogut aclarir el tipus de teatre que es realitzava per part del F de J, només hem trobat una propaganda del Salón-Teatro del Frente de Juventudes. No apareix la data de representació, però es tractava de *La Segunda Esposa*, drama radiofònic de Sautier Casaseca i Luisa Alberca, de la *Compañía de Comedias y Dramas de María del Carmen Navarro y Paco* (sic) Sanz. AHMS. Falange. Capsa T.

¹⁷⁵⁷.- El F de J anà acompanyat sempre per una marcada impronta proselitista, demagògica i manipuladora. Els actes cara a la galeria foren una constant. A ells es convidava sempre al poble *por medio de los procedimientos usuales a sumarse al acto*. AHMC. Capsa 804. 10 d'octubre de 1943. Idem. LRB. Llibre 941. 7 de novembre de 1943, com a exemples.

¹⁷⁵⁸.- GIRONA, J. "18 de julio". *Llibre de Festes*. d'Almussafes de 1954.

¹⁷⁵⁹.- Va pertànyer a les JJSS durant la guerra. Intentà enrolar-se a les milícies socialistes en 1936, de les que va ser rebutjat degut a la seua edat: 14 anys.

¹⁷⁶⁰.- AHMC. Capsa 804. Allí es replantaren pins i es convertí en una mena de santuari per a l'OJE.

llibertat total per rehabilitar-la.¹⁷⁶¹

La contradicció de la secció juvenil de Falange radicava en els seus propis fins. És a dir, adoctrinar i formar els futurs falangistes mitjançant el desenvolupament d'una política de diversió captadora del major nombre possible de joves, constituint en moltes poblacions l'únic lloc on es podia oblidar la misèria quotidiana amb caràcter exclusiu: *si volies jugar al futbol, a la OJE, la resta no importava*,¹⁷⁶² en paraules d'Alfredo Benito. Per això, el transvasament de joves provinents del Front de Joventuts a la FET mai va tenir un veritable pes, i això preocupava les autoritats locals.¹⁷⁶³

Les Joventuts del Partit constituïren el viver més radicalitzat de Falange progressivament assimilat dintre de la maquinària burocràtica del Partit, decepcionats davant la impossibilitat de portar a la pràctica el seu somni d'Estat nacional-sindicalista. Però l'excessiu decantament vers la disciplina militar i la repetició fins la sacietat de les consignes de sempre van donar un aire de cansament.

Les activitats cara a la galeria s'assemblaven totes: A les 9, concentració general; a les 10, parada i revista; a les 10'30, arribada del cap provincial i governador civil; a les 11, missa i entrega de banderins; a les 12, visita a l'Ajuntament i demostracions folklòriques; a les 13, ofrena a la Creu dels *Caiguts*; a les 13'30, desfilada i arenga del cap provincial; a les 14, visita *als centres industrials*.¹⁷⁶⁴

És innegable que aquesta predisposició del règim aportà una sèrie de prebendes per als membres del F de J, com ara tenir un bon informe de cara al

¹⁷⁶¹.- AMA. II. 1156. 13 de setembre de 1943.

¹⁷⁶².- No es pot dir que el règim escatimara esforços per atraure's a la joventut. El 18 de gener de 1944, el F de J va ser convidat pel les forces del Batalló de Caçadors destacades a Cullera als exercicis de tir d'ametralladora celebrats a la platja. AHMC. LRB. Llibre 941. Ara bé, en altres qüestions el franquisme es passava de rosca, i per això, el 23 d'octubre de 1945, l'intent de Crisanto Rodríguez Gastaldo, redactor de la revista *Guía* i militant del SEU, de realitzar un reportatge a Cullera va estar rebut amb indiferència per part de les autoritats locals malgrat les cartes de recomanació que presentà als capitosts locals. Idem. Capsa 804.

¹⁷⁶³.- *Se prevé la necesidad de orientar la continuación el Frente de Juventudes al paso a la Comunidad del Movimiento y Guardia de Franco al cumplir los 21 años, sigan sus actividades análogas ... Se toma en consideración como de urgente necesidad, la creación de Hogares para la Guardia de Franco y el Frente de Juventudes a fin de mantener vivo el espíritu del Movimiento ... para estimular a la juventud suecana* AHMS. Falange. Capsa T. Acta nº 43 del Consejo Local de Falange Española Tradicionalista y de las JONS. 29 de gener de 1957.

¹⁷⁶⁴.- Aquesta en concret correspon a la concentració celebrada en Algemesí, el 27 de febrer de 1944. AMA. II. 1205. De tota manera eren totes calcades.

servei militar,¹⁷⁶⁵ possibilitat de viatjar amb l'organització, tenir prioritat i protecció als jocs,¹⁷⁶⁶ veure complides totes les demandes¹⁷⁶⁷ o bé la participació en les activitats més elaborades des de la realització d'obres de teatre fins a projeccions cinematogràfiques passant pels jocs, accés als llibres de la biblioteca, etc.¹⁷⁶⁸ el que comportava certs problemes econòmics, donat que l'11 de setembre de 1957, el delegat del Front de Joventuts de Sueca demanava a FET una màquina projectora cinematogràfica valorada en 70.000 pts. Malgrat algunes queixes, els falangistes traslladaren la petició a l'Ajuntament, que també trobà desorbitada la demanda, a més d'aparèixer veus discordants, com ara alguns que es preocupaven dels empresaris cinematogràfics de la ciutat davant la possible competència deslleial del cinema-club.¹⁷⁶⁹

Un col·lectiu tan ben alimentat provocà un munt d'enfrontaments derivats de la lluita pel poder i per obrir-se les portes d'una possible carrera política i que fou també planter de corrupteles.¹⁷⁷⁰ En aquest sentit, s'assemblava prou al seu germà major, FET, i les denúncies, delacions, enveges i lluites per tal de controlar l'organització mai no hi van faltar.¹⁷⁷¹

¹⁷⁶⁵.- La capsa 796 de l'AHMC es troba repleta d'aquests informes on es plasma les qualitats disciplinàries, militars, etc. dels joves pertanyents a les joventuts.

¹⁷⁶⁶.- Per exemple, el 24 de gener de 1941, infants del F de J es trobaven jugant futbol al camp d'esports, amb la mala punteria d'encalar contínuament el baló en casa de Juan Bou. Aquest acabà perdent els nervis i amb un punxo inutilitzà la pilota. El fet portà a la mobilització del mateix cap local de FET, Yagüe Mascuñán, qui demanà una enèrgica resposta per part de les autoritats corporatives. AHMC. Capsa 798.

¹⁷⁶⁷.- En setembre de 1939, el F de J cullerenc logrà formar una banda de *cornetas y tambores* no sense prou demandeŝ de participació crematística a l'Ajuntament. Idem. Capsa 798. 6 de setembre de 1939.

¹⁷⁶⁸.- Per exemple, durant abril de 1958, el F de J de Sueca projectà un total de 12 pel·lícules. Els títols més significatius: *El halcón de oro*, *Sucedió en Edén*, *Mogambo* i *Romeo y Julieta*. La biblioteca del F de J contenia, a aquelles altures, un total de 63 llibres que abarcava en la seua immensa majoria a clàssics, destacant Pérez Galdós, Balzac, Dickens, Pio Baroja, etc. AHMS. Falange. Llibre Informació i Investigacions.

¹⁷⁶⁹.- AHMS. Falange, Capsa T.

¹⁷⁷⁰.- Aquest va estar el cas de Justo Díaz de Rásago Verdeguer, de 16 anys, fill de rancis dretans locals i que *ha observado una conducta impropia de la educación que seguramente ha recibido de sus padres (...) ya que es de carácter indisciplinado y amigo de lo ajeno, teniendo referencias de haber actuado suciamente en la Organización Juvenil de esta localidad, pues encargado de cobrar las cuotas de los afiliados se quedó con parte del dinero y hasta llegó a falsificar recibos cobrándolos y gastándose el dinero, siendo inútiles las severas advertencias que se le hicieron y los arrestos sufridos, mostrando con su desplante un carácter bastante desvergonzado y de poco arrepentimiento*. Idem. Capsa 797. Ofici al Jutge del Jutjat de Sueca. 8 d'abril de 1941.

¹⁷⁷¹.- Com que el cap local de FET controlava les joventuts, no era estrany assistir als enfrontaments corresponents en la sina del F de J. A Sueca, el cap local aprofitava qualsevol ocasió, com hem vist per al cas de Vicente Dubón Bru, per tal de cercar els seus oponents al

L'esforç organitzatiu que comportà el desenvolupament de l'OJE anava acompanyat d'enormes despeses que, com hem dit, no sempre podien cobrir-se. Per això, els diversos ajuntaments sempre tenien damunt la supervisió constant de les autoritats provincials, atentes perquè no faltaren les subvencions municipals i, en cas que algun consistori no atenguera correctament la secció, immediatament rebien una crida a l'ordre.¹⁷⁷²

El nombre d'integrants del F de J també es mantingué estable al llarg del temps i les seues variacions no van ser significatives, malgrat l'augment poblacional constant i, per tant, amb un potent sector de joves en contínua progressió. En gener de 1949, hi havia 280 afiliats a les *Falanges Juveniles de Franco*, 80 *cadetes*, 822 provinents dels *Centros de Enseñanza*, 50 dels *Centros de Trabajo* i 220 pertanyien a la *Sección Rural*.¹⁷⁷³ Les xifres es mantindrien regulars fins ben entrats els anys 60.¹⁷⁷⁴

6.6.- La competència

El delegat local, com ja s'ha adelantat, era: *Rafael Matoses Palacios; Secretario Rafael Boix Ferri; Administrador, Juan Bautista Fos; Centros de Trabajo, Francisco Meseguer Marqués; Jefe Hogar, Juan Bautista Marco Maiquez; Jefe Sección Rurales, Francisco Boix Campillo; Jefe de la Centuria <Arapiles>, José María Matoses Palacios; Jefe de la Centuria <G. Meseguer>, Julio Ribera Ortells; i Jefe de la Centuria <Bailén>, Vicente Pérez Grau*. Tots joves estudiants que havien assumit la funció proselitista de FET projectant-la al F de J, de manera que la seua finalitat de nodrir el règim no reparava en esforços propagandístics: des de la possibilitat de gaudir d'activitats inalcançables per als no afiliats, com hem vist, fins a la seua preparació per al servei militar.

partit. Resultava corrent que als informes periòdics el cap local denunciara que *lleva las actividades de esta sección con bastante desigualdad, bien se excede unas veces, como otras es indiferente en su labor*. És a dir, amb prou ambigüitat s'anava deixant caure els defectes dels afectats. AHMS. Falange. Capsa T. Per altra banda, tenim coneixement d'una concentració comarcal del F de J a Sueca, el 2 de març de 1958, a la que no van acudir les seccions de Cullera i Sollana, encara que desconeguem les raons d'aquesta actitud. *Las Provincias*, 2 de març de 1958.

¹⁷⁷².- El cas més cridaner va ser el produït el 22 de setembre de 1943, a Almussafes, quan el delegat provincial, Emilio Ferrando, avisava la corporació almussafenca que *las Flechas* devien realitzar un homenatge al Caudillo el proper dia 1 d'octubre i encara no estaven preparats ni sembla que amb un pressupost destinat per a l'acte. AHMA. Llibre 34. A Sueca, el 2 de desembre de 1942, el secretari de les joventuts demanà major subvenció municipal i trobà el silenci de la corporació com a resposta. AHMS. LAAP. 5 d'agost de 1942 al 12 de desembre de 1945. A Cullera, el delegat local i alcalde, Enrique Serra, demanava la consegüent subvenció a l'Ajuntament, el 20 de juliol de 1949. AHMC. Capsa 807.

¹⁷⁷³.- AHMS. Falange. Llibre d'Informació i Investigacions.

¹⁷⁷⁴.- Idem.

El 10 de març de 1955, va celebrar-se a Cullera un curset premilitar organitzat per la Joventut d'Acció Catòlica -formació que va introduir-se sense problemes als organigrames falangistes riberencs, encara que existiren certes tensions com veurem més endavant-,¹⁷⁷⁵ mitjançant la seua plasmació local: el *Club de los Muchachos*. Es tractava d'acomiar els *quintos*, que van rebre una sèrie de conferències com ara *la vida en el cuartel, la Iglesia y el soldado*, etc. Els futurs soldats reberen un escapulari de la Verge del Carme i una estampeta de la Moreneta, patrona de la ciutat. Per arredonir els actes, foren convidats *a un espléndido desayuno por parte de las señoritas de Acción Católica*, al qual, és clar, no faltaren *las autoridades*.¹⁷⁷⁶

Però, amb tot, la intromissió -permessa i respectada- en la tasca *formativa* de la joventut per part d'organitzacions alienes a FET era una realitat que no cal menysprear. La monopolització falangista de la vida dels joves trobà un seriós competidor en un sector de l'Església que trencava, encara que no radicalment, amb l'etern discurs oficialista de FET.

¹⁷⁷⁵.- La irrupció d'aquests organismes dintre del règim datava de prou temps enrere. L'absència de documentació relativa a Acció Catòlica ens deixa completament orfes en aquest aspecte. Només hem trobat unes poques fulles parroquials a la Biblioteca Municipal de Sueca que no aporten res a la comprensió del procés. Per altra banda, la nostra visita a les esglésies i parròquies locals no ens ha servit per a res donat les evasives del clergat. Contactes amb persones d'arraigada tradició i convicció catòliques tampoc no ens ha servit ja que el clergat comarcal es trobava summament recelós de la nostra presència, sobretot a Cullera, on l'hostilitat dels rectors ha estat manifesta. La raó, pot ser, estriva en que més d'una vegada hem estat inclosos en alguna que altra xerrada des del púlpit per part dels rectors cullerencs degut als nostres articles i a les intervencions que hem tingut a la premsa local, *Tele-Cullera* i *Ràdio Ribera*. Les úniques referències vàlides que podem donar tracten de manifestacions com ara el *Día del Papa*. AHMC. Capsa 798. 11 de març de 1941. També apareix a la premsa per a assenyalar que el diumenge, 7 de març de 1943, va tenir lloc a la parròquia del Sagrado Corazón de María, acte al que assistiren tots els membres d'Acció Catòlica, *en sus cuatro ramas, con sus banderas y numeroso público que llenó completamente el templo*. *Levante*, 9 de març de 1943. El 7 de juny de 1944, *Levante* feia una estampa de la *bendición de banderas de Acción Católica ... por parte del general vicario de este arzobispado, doctor Desiderio López Rudiales*. Hagué missa i acte de propaganda al cinema Olivert. Presidí l'acte el capità Pedro Pérez en representació del mando militar de la terminia; el gestor Alfredo His i el *camarada* Rico Sanjuán, delegat del F de J en representació del cap local. Per altra banda, el 6 de juliol de 1945 es commemorà el *Día del Aspirante*. AHMS. Negociat Primer. Comunicacions Vàries. 1945. El cert és que Acció Catòlica va tindre un alt grau de recepció per part de les autoritats locals, tal com ho atestiguava la pròpia organització catòlica. AHMC. Capsa 805. 22 de maig de 1949. Això es podria fer extensible a tot tipus de manifestació catòlica com ara els *Caballeros de San Vicente de Paul*, que també obtingueren tracte de favor per part dels consistoris. Idem. Capsa 108. 1 de juny de 1944. A Almussafes, el mateix va estar amb la *Hermandad de la Santa Cruz*. *Levante*, 20 de març de 1940. A *Levante*, l'1 de febrer de 1959, apareixia la crònica sobre la *Semana pro-juventud* organitzada pel *Club de los muchachos*. Les xarles foren les següents: *Creemos en el amor*, per una *sta.* (sic); *Juventud de hoy*, per Ginés Hidalgo, del Consejo Diocesano de Acción Católica; *El sentido de la vida*, per Tomás Martínez; *Así somos las mujeres*, per Esperanza San Pablo; *Alegría de vivir*, pel reverendo José Ramón Ortolá, i *La conquista de sí mismo*, per Tomás Albert.

¹⁷⁷⁶.- *Las Provincias*, 10 de març de 1955.

6.5.-*La pretensió de continuïtat biològica del règim: A la conquesta del futur des del present: el Frente de Juventudes. Dissenyar el demà per a conservar el present*

El Front de Joventuts¹⁷⁷⁷ fou l'obra més apreciada del règim,¹⁷⁷⁸ ja que era l'organisme encarregat d'enquadrar i adoctrinar la joventut espanyola en els paràmetres ideològics falangistes, residu de les més pures essències del *pensamiento de José Antonio*¹⁷⁷⁹ i viver de quadres destinats a realitzar la tasca constructora de l'*Imperio*. Aquesta funció la tenia molt clara la pròpia joventut falangista, i s'atorgava ella mateix un paper transcendental: *La obra magna que España ha de realizar, no es otra que la formación de la juventud. Solo esta, hecha en los moldes de las Organizaciones Juveniles dará seguridad y grandeza a nuestra Patria (...). No hay reforma ni proyecto (...) comparables con éste. Nada igual a la empresa de formar una generación.*¹⁷⁸⁰ Per això va rebre tot tipus de recolzament,¹⁷⁸¹ a banda d'un seguiment continu per part de la Inspecció Provincial de FET,¹⁷⁸² de manera que periòdicament es recordava als ajuntaments l'obligació

¹⁷⁷⁷.- Per a una aproximació, vegeu ALCOCCER, A. *Radiología de un fraude. Notas para la historia social del Frente de Juventudes*. Planeta. Barcelona, 1978. També, J. L. SAEZ MARIN, J. *El Frente de Juventudes. Política de Juventud en la España de la postguerra (1937-1960)*. Ed. S.XXI, Madrid, 1988.

¹⁷⁷⁸.- Per això sempre es va destinar un bon pressupost a F. de J. Per exemple, l'Ajuntament de Cullera destinà, en 1940, 12.000 pts. per a l'any següent. Després anà desinflant-se l'aportació. AHMC. Llibre de Pagaments. Llibre 1620. La falta d'atenció monetària al F. de J. comportava la immediata multa a l'Ajuntament, com va estar el cas de Sueca en 1942. AHMS. Negociat Central. 1942. Per tal d'incentivar en la tasca econòmica als ajuntaments, Laporta Girón, Governador Civil, l'1 de març de 1944 comunicava que donaria premis de 15.000 i 10.000 pts. Als municipis que més ajudaren al F. de J. AHMA. Llibre 35.

¹⁷⁷⁹.- Al Llibre de Festes d'Almussafes de 1955 aparegué un escrit del delegat local del F. de J. Vicente Bosch Marí que deia, entre d'altres coses: *...dando un toque de atención a esa juventud diseminada, incontrolada y sin rumbo, que la hace infructuosa y ociosa para un mañana en que han de librarse batallas contra la inmoralidad, la envidia, el egoísmo, la tiranía y otras plagas humanas que no permanecerán de contar con una juventud formada en principios fundamentales de patriotismo, moralidad, abnegación y amor al prójimo*. En poques paraules, la pretensió fonamental del F. de J. era enquadrar la joventut per tal d'exercir un control absolut sobre la mateixa al temps que s'inculcava els principis fonamentals del *Movimiento*, amb el suport d'un acusat tarannà catòlic.

¹⁷⁸⁰.- AMA. II. 1203. Circular de la Delegació Provincial de les Organitzacions Juvenils. 1 de juny de 1939.

¹⁷⁸¹.- La mateixa circular demanava suport econòmic als consistoris per al F. de J. Idem.

¹⁷⁸².- Idem. Ja l'11 d'octubre de 1939, el cap provincial de FET, mitjançant la circular nº 28, recordava l'obligació dels consistoris a l'ajuda i protecció econòmica per al F de J. Comunicava que alguns ajuntaments havien complert amb la tasca i altres s'havien acostat més a l'almoïna posant com a pretexte el tenir confeccionats els pressupostos municipals. A aquests darrers els amonestava el cap provincial donat que *Nada tan primordial en las tareas de reconstrucción de España como la formación de la juventud (...) ella no sólo tiene que suministrar como cantera ingotable, la materia prima para los Ejércitos de Tierra, Mar y Aire, si (sic) que también los rectores políticos del régimen Nacional-sindicalista (...)*. D'ací que

que tenien de contribuir econòmicament a desenvolupar aquesta parcel·la del règim,¹⁷⁸³ malgrat l'anarquia que regnava pel que feia a la utilització dels recursos de la majoria dels consistoris.¹⁷⁸⁴

La filial de FET-JONS, nascuda el 6 de desembre de 1940 per a convertir tots els infants (ja que tots els nens pertanyien des del 7 anys a l'organització, el que ens fa recordar referències espartanes, mentre que per a passar a *Falanges de Franco*, s'havia de complir els 11 anys i no era obligat, en *mitad monjes y mitad soldados*, i a les xiquetes en futures mestresses. I com que el règim es volcà en

apremiara les gestores per a equilibrar tan sa projecte. AHMA. Llibre 29.

¹⁷⁸³.- Les comunicacions es repetien, el mateix que el seu contingut. Per exemple, el 16 de novembre de 1943, s'envià una circular comunicant que tingueren en comptar l'assignació corresponent a les joventuts a l'hora de confeccionar el nou pressupost municipal, ja que el Caudillo havia amenaçat que *Cuanto medios tenga el Estado deben volcarse en la vigilancia, custodia y apoyo del Frente de Juventudes verdadera obra predilecta del Régimen. Digo que será empeño inútil y peligroso el de quienes pretendan entorpecerla*. Recolzant-se en aquestes paraules, la circular conclou dient que *Espero de vd. que este próximo año atenderá esta petición tan noble y patriótica como justa, no viéndose este Frente de Juventudes defraudado por la falta de apoyo moral y económico que de vd. necesita*, signava el Delegat Provincial, Eugenio Martí. AHMA. Llibre 33. Quan les corporacions no complien amb les seues obligacions, el Governador Civil advertia la corporació *sin excusa ni pretexto alguno* a abonar la quantitat corresponent. AHMC. Oficis 1943-44. 9 d'agost de 1944. La servidumbre més completa es donava de seguida: (...) *en el día de hoy han sido satisfechas* (...). Idem. 13 d'agost de 1943. El F. de J. fagocità continuament els ajuntaments, que es vegueren obligats a desviar nombrosos recursos cap l'organització juvenil. Qualsevol activitat d'aquesta suposava una obligació monetària per al consistori i les corporacions no sempre podien respondre a les exigències. Prenem com exemple la nimietat ocorreguda el 3 d'abril de 1945, quan el cap provincial amonestà l'Ajuntament de Cullera per no sufragar el cost d'unes banderes per al F de J. La corporació cullerenga al·legava no tindre recursos disponibles per a la despesa. Idem. Capsa 110. Per tal de poder cobrir aquests dispendis cada vegada més apremiants, el F de J demanava autorització per col·locar segells d'ajuda als documents expedits en les Oficines Municipals. Idem. Capsa Oficis 1948. 1 de juliol de 1948. Des d'aleshores tot document emes per l'Ajuntament contenia el segell addicional de José Antonio. Laporta Girón, al Butlletí nº 245 del 15 d'octubre de 1943, ordenava que els ajuntaments inclogueren per als pressupostos extraordinaris l'1% dels seus ingressos per a les *Atenciones al Movimiento* amb caràcter retroactiu, donat que la majoria dels consistoris no havien fet cas a l'ordre i no l'havien aplicat. AHMA. Llibre 35. 22 de desembre de 1944.

¹⁷⁸⁴.- Molts ajuntaments ni tan sols es molestaven en pagar el BOE corresponent, que es devia fer per trimestre i per adelantat. AMA. II. 1203. 12 de juliol de 1939. La Diputació també tenia les seues dificultats per tal de fer complir a les gestores amb les seues obligacions. Per això pretenia que feren front als deutes mitjançant una barreja d'amenaçes i adulacions: *Se han cumplido catorce meses de la liberación de nuestra provincia ... y con este tiempo y la voluntad de todos los que rigen el destino de la Patria se ha llegado a una normalización de la administración pública ... Esto no obstante muchos de los ayuntamientos ... se han olvidado de las obligaciones que tienen contraídas con esta Exma. Diputación ... De los pueblos ... figura ... el de su presidencia ...* al que seguia una sèrie de descàrrecs però també amenaces. AHMC. Capsa 107. 14 de maig de 1940. Evidentment, si les autoritats locals incomplien les seues obligacions monetàries amb les institucions de les que depenien podem imaginar el grau d'incompliment amb els particulars. Idem. Capses 789, 790 i 791. Es troben repletes de demandes de pagament de factures atrasades entre 1939 i 1941.

aquesta tasca, les necessitats financeres creixeren progressivament i les fonts d'entrada monetària anaren també expandint-se. Per això, no és d'estranyar que, per exemple, l'11 de maig de 1956, el Consejo Local del Movimiento, de Sueca, felicitava al cap del F. de J, José Solá, falangista *nou nat* per la seua tasca al front de la secció. Aquest demanà, per tal *de dar realce a las actividades durante el actual año 1956-57* més ingressos per al F de J, al que es contestà que ja tenia prou ajuda i per això s'havia aconseguit una pista de patinatge, l'emplaçament de l'organització juvenil als nous *Hogares* i s'estava construint una piscina,¹⁷⁸⁵ prova inequívoca de la disposició per part de les autoritats locals de recolzar fermament l'obra més íntima del Caudillo. Mesos després, el Solá tornà a la càrrega demanant l'1% del pressupost de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, al que replicà el seu president que això no era de la seua incumbència.¹⁷⁸⁶ És a dir, tot tenia un límit.

L'atractiu del F de J per als més joves era innegable, tal com apuntava Enrique Torres,¹⁷⁸⁷ de Cullera: (...) *va aparèixer ací un amic meu de València amb un uniforme, amb la camisa blava, amb un correatge i un fusell de fusta, <xe!, això què és?>, i em va dir que era una organització que havia nascut nova a València (...) al cap d'un mes o dos, ja estava ací a Cullera formant-se perquè una de les preocupacions majors que tenia el regim que era formar a la joventut en la ideologia del règim (...) ací l'espill eren les Joventuts Hitlerianes*¹⁷⁸⁸ (...). *Als divuit o vint anys passaven al que diguem el 'Movimiento' (...)*".¹⁷⁸⁹

¹⁷⁸⁵.- AHMS. Falange. Capsa T.

¹⁷⁸⁶.- Idem. Les contínues exigències del Solà portaren a la seua destitució el 3 de maig de 1957, sent substituït per Juan Ortolà Vendrell, falangista *nou nat*. Idem. Falange. Capsa T.

¹⁷⁸⁷.- Finat en octubre de 1997. Enrique Torres va ser un jove que destacà en el camp de les arts plàstiques i estudià Belles Arts al principi dels 40. A l'Escola s'apuntà a la Falange i, a partir de la meitat dels cinquanta es convertí en un dels defensors més acèrrims del turisme a Cullera.

¹⁷⁸⁸.- No debades, tots els cridaments a l'organització juvenil comportaven un alt grau d'esperit militarista. Per exemple, el 18 de setembre de 1942, sortia un ban a Cullera que emterminiava els components del Front de Joventuts *se presenten en el Campamento a las 3 de la tarde debidamente uniformados para recibir a los Excmos. Sres. Gobernador Civil, Capitán General, Jefe Provincial del Movimiento y demás autoridades, que llegarán con el objeto de clausurar el Congreso del Frente de Juventudes y se realizará desfile y obsequio de una Imagen (sic) de la Virgen*. AHMC. LRB. Llibre 940. ss n^o/p.

¹⁷⁸⁹.- Les joventuts gaudiren d'un munt de privilegis. A Cullera, per exemple, veien com amb una periodicitat prou constant quedava part de la platja a la seua disposició per tal de realitzar exercicis pseudomilitars a l'abric de la mirada dels curiosos. AHMC. LRB. Llibre 941. 2 de juliol de 1943: *Queda prohibida la circulació en la zona de la playa correspondiente al campamento de Santa Marta*. Idem. De vegades aquestes activitats estaven supervisades per l'Exèrcit, que aiximateix aprofitava per a realitzar les seues, com tir d'ametralladora, maniobres, etc. Idem. 25 d'agost de 1943. Altres vegades ocupaven els llocs d'oci, el que comportava molèsties a la població. Així, a Cullera, el regidor Del Barrio demanava que *los ejercicios que realizar la OJE no sean obstáculo para que los ancianos puedan disfrutar de los jardines del mercado y del rato de sol*. Idem. LRAAP. 4 de desembre de 1939.

El Front fou realment una secció que gaudí d'una vitalitat i implantació popular fins la mort del dictador mitjançant les llars juvenils i els campaments, on s'oferia a la joventut rural la possibilitat d'un lloc de reunió i d'esbargiment. Això sí, dintre dels *valors joseantonianos*. Rafael Matoses, que fou Delegat Local de F de J de Sueca, recorda amb afecte i certa crítica les activitats realitzades sota la seua supervisió: *Todos los viernes, sábados y domingos, teníamos teatro,¹⁷⁹⁰ rondalla, excursiones, campamentos (...). En los albergues teníamos salón de juego, con ping-pong, billar, biblioteca y aquello estaba siempre concurridísimo. Allí sí que se apuntaba la gente, lo único que nos restaba algo de éxito, y yo ahora lo comprendo, era el exceso de formación militar y los desfiles. Eso nos perjudicaba (...). En vez de eso si lo hubiésemos encauzado en la formación semanal que les dábamos en clase de moral, formación patriótica (...), en eso hubiésemos tenido más éxito.*¹⁷⁹¹

Al F de J es desenvolupaven activitats lúdiques difícils d'abastar en el cas de no entrar dintre l'esfera falangista. Això era utilitzat per FET per a integrar la joventut sota el seu control. Per contra, el preu d'aquest proselitisme comportava que els joves anaren avorrint les consignes repetitives i, per tant, abandonant FET a mida que es feien majors i les possibilitats de disfrutar amb el que ofería el F de J.

Encara en 1954, es cridava a la joventut mitjançant l'esperit del 18 de juliol: *(...) no voy a referirme a esa juventud (...) para que acepte nuestra capitanía perpetuamente (...) no somos revolucionarios al estilo de aquellos que empiezan a serlo para encaramarse sobre sus camaradas de revolución, ni disfrutar los frutos del triunfo, nos consideramos rebeldes de buena fe (...) nosotros defendemos un ideal con sentido imperial antagónico a la podrida pacifistería (sic) burguesa.*¹⁷⁹² El que denotava la importància que el règim donava a la joventut per tal de perpetuar-se.

Del mateix parer era un altre entrevistat, Alfredo Benito,¹⁷⁹³ en comentar-nos que: *molts es donaren compte que això no servia de res i s'ho deixaren (...).* Però cal assenyalar que el règim es bolcà amb les joventuts. A Cullera, gaudien d'un campament a Santa Marta, un espai natural enclavat a la muntanya d'alt valor paisatgístic i d'esplai i que s'utilitzava des dels temps del primer moviment de *boy*

¹⁷⁹⁰.- No hem pogut aclarir el tipus de teatre que es realitzava per part del F de J, només hem trobat una propaganda del Salón-Teatro del Frente de Juventudes. No apareix la data de representació, però es tractava de *La Segunda Esposa*, drama radiofònic de Sautier Casaseca i Luisa Alberca, de la *Compañía de Comedias y Dramas de María del Carmen Navarro y Paco* (sic) Sanz. AHMS. Falange. Capsa T.

¹⁷⁹¹.- El F de J anà acompanyat sempre per una marcada impronta proselitista, demagògica i manipuladora. Els actes cara a la galeria foren una constant. A ells es convidava sempre al poble *por medio de los procedimientos usuales a sumarse al acto*. AHMC. Capsa 804. 10 d'octubre de 1943. Idem. LRB. Llibre 941. 7 de novembre de 1943, com a exemples.

¹⁷⁹².- GIRONA, J. "18 de julio". *Llibre de Festes*. d'Almussafes de 1954.

¹⁷⁹³.- Va pertànyer a les JJSS durant la guerra. Intentà enrolar-se a les milícies socialistes en 1936, de les que va ser rebutjat degut a la seua edat: 14 anys.

scouts.¹⁷⁹⁴ A Albalat s'habilità una *casota* per als seus membres, que obtingueren llibertat total per rehabilitar-la.¹⁷⁹⁵

La contradicció de la secció juvenil de Falange radicava en els seus propis fins. És a dir, adoctrinar i formar els futurs falangistes mitjançant el desenvolupament d'una política de diversió captadora del major nombre possible de joves, constituint en moltes poblacions l'únic lloc on es podia oblidar la misèria quotidiana amb caràcter exclusiu: *si volies jugar al futbol, a la OJE, la resta no importava*,¹⁷⁹⁶ en paraules d'Alfredo Benito. Per això, el transvasament de joves provinents del Front de Joventuts a la FET mai va tenir un veritable pes, i això preocupava les autoritats locals.¹⁷⁹⁷

Les Joventuts del Partit constituïren el viver més radicalitzat de Falange progressivament assimilat dintre de la maquinària burocràtica del Partit, decepcionats davant la impossibilitat de portar a la pràctica el seu somni d'Estat nacional-sindicalista. Però l'excessiu decantament vers la disciplina militar i la repetició fins la sacietat de les consignes de sempre van donar un aire de cansament.

Les activitats cara a la galeria s'assemblaven totes: A les 9, concentració general; a les 10, parada i revista; a les 10'30, arribada del cap provincial i governador civil; a les 11, missa i entrega de banderins; a les 12, visita a l'Ajuntament i demostracions folklòriques; a les 13, ofrena a la Creu dels *Caiguts*, a les 13'30, desfilada i arenga del cap provincial; a les 14, visita *als centres industrials*.¹⁷⁹⁸

És innegable que aquesta predisposició del règim aportà una sèrie de

¹⁷⁹⁴.- AHMC. Capsa 804. Allí es replantaren pins i es convertí en una mena de santuari per a l'OJE.

¹⁷⁹⁵.- AMA. II. 1156. 13 de setembre de 1943.

¹⁷⁹⁶.- No es pot dir que el règim escatimara esforços per atraure's a la joventut. El 18 de gener de 1944, el F de J va ser convidat pel les forces del Batalló de Caçadors destacades a Cullera als exercicis de tir d'ametralladora celebrats a la platja. AHMC. LRB. Llibre 941. Ara bé, en altres qüestions el franquisme es passava de rosca, i per això, el 23 d'octubre de 1945, l'intent de Crisanto Rodríguez Gastaldo, redactor de la revista *Guía* i militant del SEU, de realitzar un reportatge a Cullera va estar rebut amb indiferència per part de les autoritats locals malgrat les cartes de recomanació que presentà als capitosts locals. Idem. Capsa 804.

¹⁷⁹⁷.- *Se prevé la necesidad de orientar la continuación el Frente de Juventudes al paso a la Comunidad del Movimiento y Guardia de Franco al cumplir los 21 años, sigan sus actividades análogas ... Se toma en consideración como de urgente necesidad, la creación de Hogares para la Guardia de Franco y el Frente de Juventudes a fin de mantener vivo el espíritu del Movimiento ... para estimular a la juventud suecana* AHMS. Falange. Capsa T. Acta nº 43 del Consejo Local de Falange Española Tradicionalista y de las JONS. 29 de gener de 1957.

¹⁷⁹⁸.- Aquesta en concret correspon a la concentració celebrada en Algemesí, el 27 de febrer de 1944. AMA. II. 1205. De tota manera eren totes calcades.

prebendes per als membres del F de J, com ara tenir un bon informe de cara al servei militar,¹⁷⁹⁹ possibilitat de viatjar amb l'organització, tenir prioritat i protecció als jocs,¹⁸⁰⁰ veure complides totes les demandes¹⁸⁰¹ o bé la participació en les activitats més elaborades des de la realització d'obres de teatre fins a projeccions cinematogràfiques passant pels jocs, accés als llibres de la biblioteca, etc.¹⁸⁰² el que comportava certs problemes econòmics, donat que l'11 de setembre de 1957, el delegat del Front de Joventuts de Sueca demanava a FET una màquina projectora cinematogràfica valorada en 70.000 pts. Malgrat algunes queixes, els falangistes traslladaren la petició a l'Ajuntament, que també trobà desorbitada la demanda, a més d'aparèixer veus discordants, com ara alguns que es preocupaven dels empresaris cinematogràfics de la ciutat davant la possible competència deslleial del cinema-club.¹⁸⁰³

Un col·lectiu tan ben alimentat provocà un munt d'enfrontaments derivats de la lluita pel poder i per obrir-se les portes d'una possible carrera política i que fou també planter de corrupteles.¹⁸⁰⁴ En aquest sentit, s'assemblava prou al seu germà major, FET, i les denúncies, delacions, enveges i lluites per tal de controlar l'organització mai no hi van faltar.¹⁸⁰⁵

¹⁷⁹⁹.- La capsa 796 de l'AHMC es troba repleta d'aquests informes on es plasma les qualitats disciplinàries, militars, etc. dels joves pertanyents a les joventuts.

¹⁸⁰⁰.- Per exemple, el 24 de gener de 1941, infants del F de J es trobaven jugant futbol al camp d'esports, amb la mala punteria d'encalar contínuament el baló en casa de Juan Bou. Aquest acabà perdent els nervis i amb un punxo inutilitzà la pilota. El fet portà a la mobilització del mateix cap local de FET, Yagüe Mascuñán, qui demanà una enèrgica resposta per part de les autoritats corporatives. AHMC. Capsa 798.

¹⁸⁰¹.- En setembre de 1939, el F de J cullerenc logrà formar una banda de *cornetas y tambores* no sense prou demandes de participació crematística a l'Ajuntament. Idem. Capsa 798. 6 de setembre de 1939.

¹⁸⁰².- Per exemple, durant abril de 1958, el F de J de Sueca projectà un total de 12 pel·lícules. Els títols més significatius: *El halcón de oro*, *Sucedió en Edén*, *Mogambo* i *Romeo y Julieta*. La biblioteca del F de J contenia, a aquelles altures, un total de 63 llibres que abarcava en la seua immensa majoria a clàssics, destacant Pérez Galdós, Balzac, Dickens, Pio Baroja, etc. AHMS. Falange. Llibre Informació i Investigacions.

¹⁸⁰³.- AHMS. Falange, Capsa T.

¹⁸⁰⁴.- Aquest va estar el cas de Justo Díaz de Rásago Verdeguer, de 16 anys, fill de rancis dretans locals i que *ha observado una conducta impropia de la educación que seguramente ha recibido de sus padres (...) ya que es de carácter indisciplinado y amigo de lo ajeno, teniendo referencias de haber actuado suciamente en la Organización Juvenil de esta localidad, pues encargado de cobrar las cuotas de los afiliados se quedó con parte del dinero y hasta llegó a falsificar recibos cobrándolos y gastándose el dinero, siendo inútiles las severas advertencias que se le hicieron y los arrestos sufridos, mostrando con su desplante un carácter bastante desvergonzado y de poco arrepentimiento*. Idem. Capsa 797. Ofici al Jutge del Jutjat de Sueca. 8 d'abril de 1941.

¹⁸⁰⁵.- Com que el cap local de FET controlava les joventuts, no era estrany assistir als enfrontaments corresponents en la sina del F de J. A Sueca, el cap local aprofitava qualsevol

L'esforç organitzatiu que comportà el desenvolupament de l'OJE anava acompanyat d'enormes despeses que, com hem dit, no sempre podien cobrir-se. Per això, els diversos ajuntaments sempre tenien damunt la supervisió constant de les autoritats provincials, atentes perquè no faltaren les subvencions municipals i, en cas que algun consistori no atenguera correctament la secció, immediatament rebien una crida a l'ordre.¹⁸⁰⁶

El nombre d'integrants del F de J també es mantingué estable al llarg del temps i les seues variacions no van ser significatives, malgrat l'augment poblacional constant i, per tant, amb un potent sector de joves en contínua progressió. En gener de 1949, hi havia 280 afiliats a les *Falanges Juveniles de Franco*, 80 *cadetes*, 822 provinents dels *Centros de Enseñanza*, 50 dels *Centros de Trabajo* i 220 pertanyien a la *Sección Rural*.¹⁸⁰⁷ Les xifres es mantindrien regulars fins ben entrats els anys 60.¹⁸⁰⁸

6.6.- La competència

El delegat local, com ja s'ha adelantat, era: *Rafael Matoses Palacios; Secretario Rafael Boix Ferri; Administrador, Juan Bautista Fos; Centros de Trabajo, Francisco Meseguer Marqués; Jefe Hogar, Juan Bautista Marco Maiquez; Jefe Sección Rurales, Francisco Boix Campillo; Jefe de la Centuria <Arapiles>, José María Matoses Palacios; Jefe de la Centuria <G. Meseguer>, Julio Ribera Ortells; i Jefe de la Centuria <Bailén>, Vicente Pérez Grau*. Tots joves estudiants que havien assumit la funció proselitista de FET projectant-la al F de J, de manera que la seua finalitat de nodrir el règim no reparava en esforços propagandístics: des de la possibilitat de gaudir d'activitats inalcançables per als no afiliats, com hem vist, fins a la seua

ocasió, com hem vist per al cas de Vicente Dubón Bru, per tal de cercar els seus oponents al partit. Resultava corrent que als informes periòdics el cap local denunciara que *lleva las actividades de esta sección con bastante desigualdad, bien se excede unas veces, como otras es indiferente en su labor*. És a dir, amb prou ambigüitat s'anava deixant caure els defectes dels afectats. AHMS. Falange. Capsa T. Per altra banda, tenim coneixement d'una concentració comarcal del F de J a Sueca, el 2 de març de 1958, a la que no van acudir les seccions de Cullera i Sollana, encara que desconeguem les raons d'aquesta actitud. *Las Provincias*, 2 de març de 1958.

¹⁸⁰⁶.- El cas més cridaner va ser el produït el 22 de setembre de 1943, a Almussafes, quan el delegat provincial, Emilio Ferrando, avisava la corporació almussafenca que *las Flechas* devien realitzar un homenatge al Caudillo el proper dia 1 d'octubre i encara no estaven preparats ni sembla que amb un pressupost destinat per a l'acte. AHMA. Llibre 34. A Sueca, el 2 de desembre de 1942, el secretari de les joventuts demanà major subvenció municipal i trobà el silenci de la corporació com a resposta. AHMS. LAAP. 5 d'agost de 1942 al 12 de desembre de 1945. A Cullera, el delegat local i alcalde, Enrique Serra, demanava la consegüent subvenció a l'Ajuntament, el 20 de juliol de 1949. AHMC. Capsa 807.

¹⁸⁰⁷.- AHMS. Falange. Llibre d'Informació i Investigacions.

¹⁸⁰⁸.- Idem.

preparació per al servei militar.

El 10 de març de 1955, va celebrar-se a Cullera un curset premilitar organitzat per la Joventut d'Acció Catòlica -formació que va introduir-se sense problemes als organigrames falangistes riberencs, encara que existiren certes tensions com veurem més endavant-,¹⁸⁰⁹ mitjançant la seua plasmació local: el *Club de los Muchachos*. Es tractava d'acomiar els *quintos*, que van rebre una sèrie de conferències com ara *la vida en el cuartel*, *la Iglesia y el soldado*, etc. Els futurs soldats reberen un escapulari de la Verge del Carme i una estampeta de la Moreneta, patrona de la ciutat. Per arredonir els actes, foren convidats a un *espléndido desayuno por parte de las señoritas de Acción Católica*, al qual, és clar, no faltaren *las autoridades*.¹⁸¹⁰

Però, amb tot, la intromissió -permesa i respectada- en la tasca *formativa* de la joventut per part d'organitzacions alienes a FET era una realitat que no cal menysprear. La monopolització falangista de la vida dels joves trobà un seriós competidor en un sector de l'Església que trencava, encara que no radicalment, amb

¹⁸⁰⁹.- La irrupció d'aquests organismes dintre del règim datava de prou temps enrere. L'absència de documentació relativa a Acció Catòlica ens deixa completament orfes en aquest aspecte. Només hem trobat unes poques fulles parroquials a la Biblioteca Municipal de Sueca que no aporten res a la comprensió del procés. Per altra banda, la nostra visita a les esglésies i parròquies locals no ens ha servit per a res donat les evasives del clergat. Contactes amb persones d'arraigada tradició i convicció catòliques tampoc no ens ha servit ja que el clergat comarcal es trobava summament recelós de la nostra presència, sobretot a Cullera, on l'hostilitat dels rectors ha estat manifesta. La raó, pot ser, estriva en que més d'una vegada hem estat inclosos en alguna que altra xerrada des del púlpit per part dels rectors cullerencs degut als nostres articles i a les intervencions que hem tingut a la premsa local, *Tele-Cullera* i *Ràdio Ribera*. Les úniques referències vàlides que podem donar tracten de manifestacions com ara el *Día del Papa*. AHMC. Capsa 798. 11 de març de 1941. També apareix a la premsa per a assenyalar que el diumenge, 7 de març de 1943, va tenir lloc a la parròquia del Sagrado Corazón de María, acte al que assistiren tots els membres d'Acció Catòlica, *en sus cuatro ramas, con sus banderas y numeroso público que llenó completamente el templo*. *Levante*, 9 de març de 1943. El 7 de juny de 1944, *Levante* feia una estampa de la *benedicción de banderas de Acción Católica ... por parte del general vicario de este arzobispado, doctor Desiderio López Rudiales*. Hagué missa i acte de propaganda al cinema Olivert. Presidí l'acte el capità Pedro Pérez en representació del mando militar de la terminia; el gestor Alfredo His i el *camarada* Rico Sanjuán, delegat del F de J en representació del cap local. Per altra banda, el 6 de juliol de 1945 es commemorà el *Día del Aspirante*. AHMS. Negociat Primer. Comunicacions Vàries. 1945. El cert és que Acció Catòlica va tindre un alt grau de recepció per part de les autoritats locals, tal com ho atestiguava la pròpia organització catòlica. AHMC. Capsa 805. 22 de maig de 1949. Això es podria fer extensible a tot tipus de manifestació catòlica com ara els *Caballeros de San Vicente de Paul*, que també obtingueren tracte de favor per part dels consistoris. Idem. Capsa 108. 1 de juny de 1944. A Almussafes, el mateix va estar amb la *Hermandad de la Santa Cruz*. *Levante*, 20 de març de 1940. A *Levante*, l'1 de febrer de 1959, apareixia la crònica sobre la *Semana pro-juventud* organitzada pel *Club de los muchachos*. Les xarles foren les següents: *Creemos en el amor*, per una *sta.* (sic); *Juventud de hoy*, per Ginés Hidalgo, del Consejo Diocesano de Acción Católica; *El sentido de la vida*, per Tomás Martínez; *Así somos las mujeres*, per Esperanza San Pablo; *Alegría de vivir*, pel *reverendo* José Ramón Ortolá, i *La conquista de sí mismo*, per Tomás Albert.

¹⁸¹⁰.- *Las Provincias*, 10 de març de 1955.

l'etern discurs oficialista de FET.

6.11.-*El sindicalisme franquista i la tasca sindical: el món al revés*

La intrusió en el fet sindical no va ser menys omnímoda.¹⁸¹¹ Declarats fora de la llei els sindicats de classe pel decret del 13 de setembre de 1936, a banda de la persecució que foren objecte i una vegada saquejat el seu patrimoni,¹⁸¹² FET pretenia donar una empenta per tal de dominar l'espai que havia quedat orfe. Com no, l'estratègia es basava en el corporativisme mussolinià i l'objectiu era agrupar patrons i *productores*, eufemisme amb què es designava els treballadors,¹⁸¹³ dintre de sindicats verticals al més pur estil corporativista.¹⁸¹⁴ Com que el règim pretenia descansar sobre paràmetres autàrquics -dels quals parlarem en un altre capítol-, l'agricultura es convertí, o més concretament els terratinents,¹⁸¹⁵ junt amb el sector financer, en la veritable *raison d'être* de la política econòmica i laboral del

¹⁸¹¹ .- APARICIO, M. A. "Sobre los comienzos del sindicalismo franquista (1939-1945)". En *España bajo el franquismo...* op. cit. pp. 78-99. Defineix el sindicat vertical com un complex institucional destinatari essencialment a l'organització de la classe obrera mitjançant el seu enquadrament coercitiu, deixant el mercat de treball reglamentat per l'Estat i el sometiment de la classe obrera. L'autor es queixa, de pas, de les barnitzacions que la historiografia està produint respecte al règim de Franco i afirma que *todavía sigue siendo imprescindible demostrar lo evidente*. p. 99. MOLINERO, C. i YSAS, P. *Patria, justicia y pan. Nivel de vida i condiciones de treball a Catalunya. 1939-1951*. La Magrana. Barcelona, 1985. Dels mateixos autors, "Un instrumento especial del régimen franquista: la organización sindical". En *El régimen de Franco...* op. cit. Vol. I. pp. 89-97. MORENO FONSERET, R. "Burguesía y nacionalismo. El control obrero, beneficio económico y poder político en la organización sindical alicantina (1939-1952)". En *Anales de la Universidad de Alicante*, nº 8/9, 1991-1992. Departament d'Història Contemporània. Vidal Leuka. Alacant, 1992. pp. 191-214. BABIANO, J. "¿Un aparato fundamental para el control de la mano de obra? (Recomendaciones sobre el sindicato vertical franquista)". En *Historia Social*, nº 30, hivern-primavera 1998. UNED. València, 1998. pp. 23-38. Assenyala que la taxa d'afiliació a la província de València se situà en el 69'3%. p. 29. TÉBAR HURTADO, J. "Los propietarios agrícolas y el Sindicato Vertical en la provincia de Barcelona". En *I Encuentro...* op. cit. pp. 82-85.

¹⁸¹² .- Estudiem les incautacions al capítol de *La instauració del règim franquista*.

¹⁸¹³ .- No obstant tots els actes del règim anaven encaminats a glossar les seues gestes. Així, la Caja Nacional de Subsidios Familiares pertanyent a la CNS, clar, convocà *Premios a la Natalidad*, el 19 de desembre de 1941. AMA. II. 1204.

¹⁸¹⁴ .- No debades l'*obra sindical* es deixà en mans dels falangistes anteriors a la guerra. Així, Salvador Serra Suay, era persona d'*ideas de extrema derecha*, s'afilià a Falange en novembre de 1935, sent anomenant *jefe de escuadra de la Falange local*. Va estar tancat durant la guerra a la *Modelo* alguns mesos. *Por ello es excautivo y Vieja Guardia, militante de FET y de las JONS, por su manera de ser y capacidad goza de simpatías por todos los sectores de esta sociedad*. ARV. Capsa 2498. Sindicats. 4 d'agost de 1944. Amb anterioritat, es publicà en el BOE nº 31 del 31 de gener de 1940, la Llei de 26 de gener de 1940 sobre Unitat Sindical que redundava en el *Fuero del Trabajo* i assentava encara més les línies nacional-sindicalistes. Tota la tasca sindical restava en mans de FET mitjançant la tutela de l'Estat.

¹⁸¹⁵ .- No debades, referint-se al sindicalisme franquista, *en el campo las Hermandades de Labradores y Ganaderos, controladas por propietarios identificaban sus intereses con los colectivos*. ADRIÀ MONTOLIO, J. J. En *VVAA. Historia Contemporánea...* op. cit. p. 302.

franquisme.¹⁸¹⁶

Els primers moments del franquisme van estar marcats per una total desorientació en el plànol sindical.¹⁸¹⁷ Si bé tenien clara la seua finalitat corporativa i catòlica,¹⁸¹⁸ els capitosts locals no arribaven a assimilar aquesta premissa,¹⁸¹⁹ tan present per a les tasques relatives al control social.¹⁸²⁰ No debades la immensa majoria provenien dels sectors caciquils més retrògrads i es trobaven més preocupats per recuperar els seus privilegis¹⁸²¹ alhora que s'entregaren a la

¹⁸¹⁶.- El supeditament de classe era evident. La formació del sindicalisme vertical només beneficiava els patrons. El 16 de desembre de 1940, el regidor cullerenc, Francisco Grau, demanava al consistori que *ante la intensidad del paro obrero, debía hacerse lo que el año último: que una comisión de gestores hablaran con el delegado de la CNS para que invitara a los propietarios para que den jornales en la actual semana y en (sic) la próxima con el objeto de que los obreros puedan en los días clásicos de la Navidad comer*. AHMC. LAAP. Llibre 98. ss nº/p. El cinisme que desprèn la petició del regidor no és per a despreciar. Es confonia la funció pública amb la caritat. De tota manera, Miquel del Xúquer recorda que això es feia tots els anys i cap patró s'afegia a la demanda.

¹⁸¹⁷.- Raimundo Fernández Cuesta, a la pregunta *¿Cuáles eran sus principales objetivos como ministro de Agricultura?* efectuada per ELWOOD, S. a *Historia 16*. Guerra civil, nº 20, 1986. p. 170. La resposta no té desperdici: *Mantener en lo posible las reformas sociales que, en materia agrícola, había hecho la República*. El cinisme i la hipocresia dels vencedors resulta aclaparador, en aquest cas, inclòs als 50 anys d'haver-se possessionat de la cartera. Fernández Cuesta va ser anomenat ministre d'Agricultura en 1938 i destituït en agost de 1939.

¹⁸¹⁸.- El 2 de juliol de 1943, *Levante* publicava un article del rector carmelita Crisógono de Jesús amb el títol *Concepto cristiano del trabajo*, on aplicava la màxima de l'espiritualitat front el concepte marxista del treball referent-se als seus components materialistes. Aquest darrer punt significava per al capellà *el logro de una existencia plácida, rodeada de las máximas comodidades y desconoce los demás valores humanos ...*, d'ací que el rector dedueïra que per al marxisme el treball fora *un mal del cual hay que librarse. Por eso el trabajador marxista se considera un esclavo ... y se levanta contra la sociedad aspirando a crear un orden en el cual no hay que trabajar....* En canvi, la idea cristiana del treball era fonamentalment el mitjan d'alcancar la perfecció individual, *razón a la humana naturaleza*. Amb aquesta raó, segons el rector, desapareixia la concepció humiliant del treball. Com a perla amollava: *Mientras el organismo como consecuencia de un ejercicio y de un esfuerzo constante (sic), termina por desgastarse, arruinándose, la parte espiritual sale siempre beneficiada ... porque se perfecciona*. A més, per a ell el treball era un deure i un dret alhora, a més de la supeditació que comportava. L'explotació més descarada quedava beneïda per l'Església.

¹⁸¹⁹.- El 5 de febrer de 1940, el regidor Francisco Grau comunicava al consistori cullerenc que al préstec gestionat per a palmar l'atur obrer mitjançant la CNS *el Ayuntamiento solo actua en materia moral, siendo la material a cargo de cada solicitante que debería acompañar declaración jurada de todos sus bienes*. AHMC. LAAP. Llibre 98. ss nº/p.

¹⁸²⁰.- El 23 de juliol de 1944, el cap local de FET de Cullera rebia un comunicat per tal de designar un delegat per a formar part de la Junta Qualificadora per a informar de la conducta dels futurs reclutes. Idem. LRSD. Llibre 1002. pp. 42-43.

¹⁸²¹.- La restitució del concepte de propietat va quedar palesa des del primer moment. El 23 de novembre de 1939, el Comandant militar de les forces establides a Cullera va fer sorgir un ban que explicava el pagament dels productes incautats en juliol de 1936 i que s'emportà el

repressió -per venjança tant de classe com particular- per tal d'esborrar definitivament els residus revolucionaris i mínimament democràtics, que a dissenyar un model social que permetera un ínfim consens o, almenys, una mínima participació. Ans al contrari, els caps de FET locals s'ocuparen més de venjar-se, aniquilar l'oposició i assentar la seua dominació de classe que no pas d'obrir un procés de construcció social.

Les Bases de Treball elaborades per a 1939 i 1940 presentaven un bon grapat d'inconvenients per als treballadors agrícoles¹⁸²² encara que el règim pretenguera presentar-se amb una parafernàlia pro-obrera que no existia més que en el paper donat que, si bé les bases arplegaven entre d'altres coses: *Prohibido trabajar menores de 16 años en las labores más duras, solo en faenas ligeras*,¹⁸²³ en realitat s'estava aplicant -repetim: sobre el paper- la Llei del 13 de març de 1900, el que no venia a introduir res nou, a banda que, com podem imaginar, aquest punt no va respectar-se mai, sense cap denúncia apareguda en el Llibre de Conciliació de la CAC i reafirmada pels nostres entrevistats, com tampoc la prohibició de treballar en diumenge. En una data tan allunyada de la fi de la guerra com el 4 de febrer de 1959, vint anys després, la Delegación Provincial de Sindicatos de FET-JONS, recomanava *evitar abuso en trabajar los domingos*.¹⁸²⁴

Les Bases arplegaven que les dones tindrien una hora per alletar,¹⁸²⁵ es

vapor Cervera. Idem. LRB. Llibre 941. ss nº/p.. A Albalat altre ban anunciava *la venturosa salvación del Registro de la Propiedad de este partido* amb la finalitat d'accelerar el procés. AMA. II. 1203. 27 de maig de 1939.

¹⁸²².- TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. p. 192. Examinant la primera taula salarial, podem veure que si bé la massa salarial aportable als treballs era semblant a la de 1936, de fet es pretenia reimplantar els salaris vigents aleshores, però no tenia en compte la nova conjuntura de preus ni de relacions laborals. Idem. 193 i ss. Les Bases es troben a *Levante*, 6 d'abril de 1939, encara que en dies successius anaren modificant-se, sempre de forma lesiva vers els assalariats. Per exemple s'assenyalava que *la mujer no podrá cobrar menos del 75% que el hombre*, qüestió que mai va acomplir-se. Per altra banda, les bases deixaven en mans de la patronal la solució de qualsevol desaveniència alhora que *En aquellos suelos que la pobreza sea mucha se pagará menos*. Idem. És a dir, els propietaris arribaren a descuidar les terres prou a sovint per explotar la massa jornalera. Això vingué propiciat per una doble raó factual: per un costat, l'escassetat d'adobs significà un element exogen per al fenomen, mentre la sumissió de la mà d'obra constituí l'element endogen, sempre sense oblidar les facilitats que per al patró significava col·locar els excedents al mercat negre com veurem a l'apartat corresponent.

¹⁸²³.- *Levante*, 14 de maig de 1939.

¹⁸²⁴.- ARV. Sindicatos.

¹⁸²⁵.- *Levante*. De tota manera això no era cap novetat. Als magatzems de taronges trobem des d'antic xiques dedicades a tenir al braç als infants. Al moment d'estar amamentats canviaven la seua funció amb la mare. Vegeu també ALCAZAR i GARRIDO, J. *Temps d'avalots al País Valencià*. Centre d'Estudis d'Història Local. Diputació de València. València, 1989. p. 37.

prohibia el treball els dies festius i els diumenges, qüestió que no va complir-se regularment. El més cridaner era: *Se prohíbe el abuso de autoridad por parte de los patronos y la falta de rendimiento por parte del obrero*¹⁸²⁶ ja que tampoc cal aprofundir massa en l'anàlisi del seu compliment: sindicats de classe suprimits, els principals líders obrers liquidats, retorn del més pur caciquisme patronal en totes les seues vessants -arbitrarietat en la contractació i disposició de l'obrer, imposició d'horaris de treball, impossibilitat de negociar condicions de salaris i condicions laborals, etc.-, desaparició de les accions de força i un llarg etc. deixaven a les clares que el punt, en cas de ser dut a la pràctica només afectava la segona part: la penalització de la manca de rendiment de l'obrer.

6.12.- *El mercat de treball: ruptura brutal amb la trajectòria republicana.*

Les primeres bases fixaven els salaris mínims de les tasques immediates al camp, *ya que los a realizar en más remoto plazo han quedado en general excluidos de la presente regulación*, encara que en el seu article primer deixaven la porta oberta a *pactos o contratos que las mejoren o se fijen por autoridades competentes para ello*. La CNS jugava un paper primordial, *a priori* com a intermediari de les relacions entre patrons i obrers, però en realitat la finalitat, com demostraven certs aspectes, era la supeditació de la mà d'obra camperola als propietaris. Malgrat que s'imposava la jornada de vuit hores, no va complir-se mai, segons tots els entrevistats, donat que tal com assenyalava el *Fuero del Trabajo* en l'article primer, apartat quint, *la jornada será también conforme con las costumbres tradicionales del campo valenciano...*¹⁸²⁷ I encara que successivament s'anunciaven pujades salarials, aquestes moltes vegades no entraven en vigor, es regatejaven o s'anul·laven.¹⁸²⁸ Així, les circulars sobre augments salarials i disposicions de treball anaren succeint-se sense més trellat que el de recordar la tutela de la CNS sobre els afers laborals.¹⁸²⁹ De fet, un altre retrocés important fou que les Bases emparaven la competència deslleial, doncs no reglamentaven res al respecte, de manera que

¹⁸²⁶.- Idem.

¹⁸²⁷.- Això comportà un munt de preocupacions per als puristes del règim, donat que la jornada de vuit hores no s'acomplia mai al camp. D'ací la circular emesa per Pedro Ruiz Tomás, Delegat Regional de Treball, recordant l'obligació del seu compliment. Com sempre es tractava d'una barreja de comprensió, paternalisme, autoritarisme i amenaces. AHMC. Capsa 107. 31 de maig de 1940. Amb el temps aquest tipus d'avisos anaren remitent fins desaparèixer completament. De tota manera, el 2 de juny de 1939 apareixia un ban que invalidava les disposicions de les Bases de Treball. A ell s'apuntava que *a partir de mañana todos los trabajos se realicen empleando todo el día...* Idem. LRB. Llibre 941 ss n^o/p.

¹⁸²⁸.- Com recorda Alfredo Benito i Salvador Borrás. Per exemple, el 6 de juny de 1941, un ban anunciava l'augment del 20% del jornal. Idem. No va complir-se segons ells. A més, les successives Bases de Treball de 9 de maig de 1945 o de 23 d'octubre de 1956 contemplaven augments salarials que no s'aplicaren com recorden els nostres entrevistats. Per altra banda els nous salaris restaven molt per baix de l'index del cost de la vida. AHMS. LRAAP. Llibre 1944. Idem. Falange. Llibre d'Actes respectivament.

¹⁸²⁹.- Idem. Capsa 108. 10 de juliol de 1941.

molts propietaris tornaren al vell costum de contractar mà d'obra forastera a preu més baix.¹⁸³⁰

El més significatiu respecte del període anterior es troba en l'article 6 de les bases: *la jornada comienza al dar principio el trabajo en el tajo y termina igualmente en él*. A més, en cas d'haver-se de paralitzar el treball, els obrers estaven obligats a recuperar les hores perdudes i es retallava l'abonament de part dels trasllats segons el quilometratge a recórrer.¹⁸³¹ Conteniien una bona dosi de catolicisme social -article 10, *cuando un obrero caiga enfermo, el empresario tiene obligación de trasladarlo, por el medio más adecuado, a su domicilio...* Les bases, que navegaven entre el paternalisme i l'autoritarisme, finalitzaven amb una al·locució: *Atentos siempre a servir los intereses patrios y obedientes a las órdenes de la Superioridad (sic), esperamos de todos los obreros y patronos ... cunplan sin regateos ni pretexto alguno las Bases anteriores ...*¹⁸³²

Seria ociós endinsar-nos ací cercant l'evolució de les Bases de Treball, ja que aquestes, a banda de no servir per a molt pel que fa a les zones agràries, van ser una contínua repetició de la reglamentació. No debades la capacitat adquisitiva de 1935 no es recuperà fins a 1951, el que deixava prou deteriorades les relacions dels assalariats amb el món del treball, almenys pel que fa a la Ribera Baixa des del punt de vista agrari. Així, la reglamentació de treball que sortí el 5 de juliol de 1957 en el BOE no afegia res al vist fins ara.

¹⁸³⁰.- Idem. Capsa 798. 28 de setembre de 1939. Apareix una relació de patrons amb mà d'obra forastera per a les feines de trilla i sega de l'arròs. 29 propietaris, dels quals 24 ostentaven càrrecs públics als primers moments de la *victoria*, o estaven íntimament lligats a ells, tenien contractades a 53 persones de fora del terme. Aquesta mà d'obra barata presentava tota una variopinta procedència. Des del pobre de solemnitat, fins tres anteriors refugiats sense mitjans de vida, passant per *un forastero que al ver a la fuerza pública ha sido despedido por José Vallet*, germà d'un falangista *nou nat* que seria president de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos posteriorment. Per a Sueca, el 30 de setembre de 1939, *Levante* calculava en uns 5000 els forasters, xifra que ens sembla excessiva, per la qual cosa assenyalava que *los productores están contentos* en relació a la gran capacitat de l'arròs per a emprar mà d'obra.

¹⁸³¹.- Moltes vegades els patrons citaven als obrers en un punt més prop del seu camp per tal d'estalviar en aquest aspecte, segons els nostres entrevistats.

¹⁸³².- AHMC. Capsa Oficis 1939-1940. 30 de maig de 1939. Un apartat de les Bases era la prohibició de treballar els diumenges, disposició que tampoc no va complir-se, encara que s'arreglaria als bans, ja ho hem dit. A més s'assenyalava que els treballadors obtindrien el jornal sencer, malgrat aquest aspecte anava dirigit només als treballadors fixes. Com que parlem d'un proletariat agrari que treballava estacionalment, això no significà cap avantatge per molt que s'empenyara la propaganda oficial. Aquestes qüestions, a la fi, no afectaven més que als funcionaris municipals si parlem de la Ribera Baixa. Idem. Capsa Oficis 1942-43. 21 de juliol de 1942. Com asseveraven els nostres entrevistats, simplificant-lo amb una frase de Salvador Borrás, *tot això era trampa*, referint-se a l'afer del pagament de dius festius no treballats, a més que *no sols es treballava els dies de festa a l'època de la plantà i la sega, sinó que no es cobrava més. Alguna vegada algun patró tenia algun detallu però res més.*

Els primers passos en aquesta tasca sindical, completament desconeguda per a les autoritats locals, contemplaren una ambivalència curiosa: per una banda, els capitosts riberencs cercaren premiar els seus fidels i, per altra, com s'ha repetit insistentment, perseguir la possible oposició. En el primer cas, el règim es mostrà amb particularitats evidentment proclius a satisfer les demandes obreres.¹⁸³³ Cal assenyalar que algunes vegades -poques- els responsables sindicals intentaren defensar els interessos del proletariat agrícola en conjunt, almenys els del col·lectiu d'aturats estructurals. Això xocava directament amb els interessos de la patronal agrària, que bé per la seua posició predominant en el sindicalisme vertical, bé per les pressions sobre les autoritats, intentaren -i aconseguiren- esmorteir els intents de beneficiar el col·lectiu aturat.¹⁸³⁴ Es trencava així una altra esperança corporativista del règim, que mai no pogué aturar les ofensives de la *rizocràcia*.

Una altra qüestió radicava en els treballadors que no complien les característiques d'afectes, els quals van estar fora de la tutela caciquil¹⁸³⁵ quan no desplegava els seus aspectes més paternalistes i reaccionaris.¹⁸³⁶ Prova de tot això va ser l'acord de la Junta de la Séquia Major del Xúquer, de Sollana, el 12 de maig de 1939, que va acordar el següent: *con objeto de evitar que el personal rehuse a trabajar a particulares al tener su jornal diario en los trabajos de esta entidad, a partir del lunes día 8 se destinen a monda y desbroce el personal necesario que se nombrará por lista confeccionada a tal efecto.*¹⁸³⁷

¹⁸³³ .- El 3 d'agost de 1939, el regidor Grau Ferrer comunicava al consistori cullerenc que havia rebut una comissió d'empleats del mercat que demanava un acusat augment de jornal. El regidor defensà la postura dels empleats. Però quan s'esgrimiren comptes que no quadraven continuà exigint l'augment *a cambio de una reducción de personal si es posible*, donat que sempre quedaria *algún rojo* per equilibrar la balança. AHMC. LRAAP. Llibre 98.

¹⁸³⁴ .- El 5 de febrer de 1940, la Junta de Paro de la Província de València denunciava la *falsa interpretación o desconocimiento de la legislación vigente... creando situaciones de hecho enojosas ... bajo el pretexto de remediar el paro obrero*. S'acusava de cremar jornals en treballs improductius *alejando obreros a los empresarios agrícolas*. L'advertència era clara: afavorir el proletariat agrícola encara que sota l'almoïna significava una lesió als interessos dels propietaris i per tant una injustícia, a més que això destrossava el tarannà corporatiu que pretenia edificar el franquisme. AHMA. Llibre 31. El cas és que mai va realitzar-se l'equació a l'inversa: si perillaria l'Estat corporatiu alterant les variables. D'ací que les pràctiques el recàrrec a les contribucions territorial i industrial acordades per alguns consistoris prompte foren anul·lades. AHMS. LRAAP. Llibre 1939-1940. 17 de maig de 1939.

¹⁸³⁵ .- El mateix regidor asseverava que un dels empleats municipals, *un rojo*, exigia diners a canvi de serveis gratuïts, pel que demanava una sanció. Idem. 18 de setembre de 1939.

¹⁸³⁶ .- El 5 de febrer de 1940, el regidor Francisco Grau comunicava a la gestora cullerenga que s'estava gestionant un nou préstec per a palmar l'atur obrer mitjançant la CNS, malgrat s'havia enterrat que la corporació actuava únicament en matèria moral i no executiva, de manera que la material corria a càrrec de cada sol·licitant, que deuria acompanyar la declaració jurada de tots els seus bens altra vegada. Idem. En definitiva, resultava difícil compaginar caritat, que és del que es tractava, estructuració corporativa, integració del proletariat camperol i salvaguarda dels privilegis dels grans propietaris. Sobrava, almenys, una de les variables.

¹⁸³⁷ .- Arxiu de la Séquia Reial del Xúquer. Sollana (ASRXS). LRA, N° 8.

És clar que la política sindical anava clarament destinada a la supeditació del proletariat front la patronal, oblidant fins i tot aspectes tan assumits pel règim com la beneficència o els tan esbombats *asuntos de interés general* sense recordar allò de *pan, patria, justicia*, o allò de *ningún español sin pan, ningún hogar sin lumbre*. Malgrat tot, el 22 de maig deixaren sense efecte l'acord anterior donat que *no se ha aprobado todavía por la junta de gobierno el presupuesto toda vez que las bases de trabajo de la Delegación Provincial denotan un aumento de los jornales hasta finales de julio y que con el reparto que se propuso no llegaría a producirse el desbroce y monda tal y como las necesidades lo requieren, por lo que se aprueba un nuevo presupuesto*.¹⁸³⁸ De tota manera, el pressupost s'allargà en el temps, de manera que no va donar-se treball més que a aquells que es trobaven dintre de les relacions caciquils deixant més desprotegida encara la classe obrera sollanenca davant l'explotació patronal.

6.12.1.- *Les relacions laborals*

L'encarregat de servir de pont entre els interessos de la gran patronal agrària i la plasmació servil de la seua pràctica fou la CNS, a pesar que es camuflara d'un epidèrmic corporativisme la funció del qual no era altre que maquillar les apetències patronals i la supeditació del proletariat agrícola. No debades tot el món havia d'estar sindicat: empresaris i treballadors, enquadrats en els seus respectius sectors productius. Una altra constatació de la supeditació que el sindicat vertical tenia respecte del partit únic i, de retruc, del desenvolupament de la burgesia agrària riberenca, que descansà sobre la suor dels jornalers agraris. L'Estat fixava els salaris mitjançant el *Fuero del Trabajo*¹⁸³⁹ per tal d'imprimir el seu concepte de *justicia social*, integrant-lo així en la trilogia del Movimiento: *Dios, Patria y Justicia*.¹⁸⁴⁰

¹⁸³⁸.- Idem.

¹⁸³⁹.- TUSELL, J. i GARCIA QUEIPO DE LLANO, G. "El Fuero del Trabajo: origen y contenido". En *Historia 16*. Guerra civil, nº 20. Madrid, 1986. pp. 80-87. En aquest tebi article al menys s'apunta que el Fuero no significa de cap manera una llei del mínim. Per la resta, aquesta Llei, promulgada el 9 de març de 1938, inspirada en la *Carta di Lavoro* mussoliniana, deixava clar el manteniment de la propietat tradicional i la iniciativa privada; la intervenció de l'Estat en la fixació de normes de treball i remuneració; la jerarquia productiva sota la figura del patró; la prohibició de sindicats de classe i de les vagues, etc. La Llei fou completada amb la Llei del 26 de gener de 1940.

¹⁸⁴⁰.- El 2 de setembre de 1941, el Governador Civil enviava una notificació a l'alcaldia de Cullera sobre salaris per a la temporada de l'arròs, deixant aquesta responsabilitat a la CNS local, *...que atenta al problema y dentro de breves días (sic) publicará los salarios...* corresponents. AHMC. Capsa 108. En altres paraules, el Governador feia cas omís a la normativa vigent i traspassava el problema a la CNS cullerenga sens dubte que amb la finalitat que aquesta discutira primer amb els patrons abans de prendre una decisió al respecte. D'ací que quan les Bases de Treball sortiren en forma de ban pogueren emprar un llenguatge interclassista. Per exemple, el 22 de maig de 1942 es publicava un ban a Cullera anunciant els salaris fixats per la Dirección General del Trabajo, prevenint *tanto a los propietarios como a los obreros que cualquier alteración de las mismas será motivo de severas sanciones*. Idem. LRB. Llibre 940. Encara que l'estil varià lleugerament al llarg del temps, el substrat va estar sempre el mateix. Idem. Llibre 1963. 30 d'abril de 1953. Idem. 17 de març de 1957.

La recomposició de les relacions laborals comportà tot un munt de contradiccions. Per exemple, el 13 de desembre de 1939, la magistratura de treball núm. 1 de València intervingué en el despatxament de l'empleat del Sindicat Arroser¹⁸⁴¹ de Cullera, Vicente Sapiña Llopis, demanant explicacions per no haver elevat l'oportuna autorització a la superioritat. El Sindicat contestà que no va ser despatxat, ja que, en prendre possessió l'actual junta directiva i seguint les indicacions de la Jefatura local de FET i del president de la gestora de l'Ajuntament, va cessar els empleats *rojos* i, si no es va comunicar, va ser per *desconocer lo legislado sobre la materia, pero esto ocurría en los primeros días de la liberación. Cuando se presentó, el 28 de abril de 1939, se le contestó que se presentase dos días después, con el fin de consultar a las autoridades locales, las cuales ordenaron que no se le diera posesión por tratarse de un individuo desafecto.*¹⁸⁴²

Era la plasmació de la desconexió existent entre actuacions locals i marc legal. O el que resultava el mateix: les autoritats locals dissenyaven la política laboral aliena a les directrius estatals i sempre trobaven un resquici, sempre amb clar tarannà caciquil, per tal de continuar aplicant-la. L'assumpte complicaria, i molt, la vida de les forces contrarevolucionàries, que veien en alguns casos com l'esmentat obstacles difícils de salvar, no per la seua possible solució, sinó pels entrebancs que la seua sola existència produïen en els primers moments, temps de distribució de forces.

El 26 d'agost de 1939, a Sueca, els falangistes Antonio Collantes Benedito, Bautista Serra, Antonio Ponts Santamaría i Manuel Serrano Plá, es presentaren a casa del president del Sindicat Arroser, José Puchol, per tal de convidar-lo a destituir dels seus càrrecs els funcionaris del Sindicat José Campillo Meseguer, secretari; i Ulbaldo Lledó; el primer per *hallarse vendido a los molineros* i l'altre per *rojo*, donat que *era conveniente que también los empleados fueran nuestros.*¹⁸⁴³ La iniciativa havia partit de Salvador Granell Meseguer, nomenat dos dies abans cap de la FET local.¹⁸⁴⁴ El president, més acostat als interessos dels arrossers que als de FET, contestà *que como no los había puesto no tenía porqué quitarlos y que lo mismo que trabajaban para quitar a dichos empleados que lo arreglaran para marcharse.* Ja el 4 de juliol de 1939, un ofici de FET recordava al Sindicat l'obligació de dur

¹⁸⁴¹.- L'11 d'agost de 1939, el Cap d'Inspecció de la Federació Sindical d'Agricultors Arrossers d'Espanya, Juan M. Albert, comunicava a l'alcalde d'Albalat que reorganitzara la Junta Directiva del Sindicat Arroser de la localitat donant possessió als que la formaven en 1936 i foren adictes al règim. AMA. II. 1203.

¹⁸⁴².- AHMC. Capsa 796. El Sapiña era afiliat al PURA i, en 1934, un dels que intentaren cremar la seu de la DRV a Cullera i *laico acérrimo. Después de la Victoria sigue tan laico como siempre (...) no se amolda a las normas de la nueva España. No hay esperanza que se adapte por tener nuy arraigados sus ideales laicistas y antifascistas.* Idem.

¹⁸⁴³.- Idem.

¹⁸⁴⁴.- Idem.

endavant la depuració dels empleats, i va acordar-se per unanimitat complir l'ordre repartint entre els empleats els fulls de depuració corresponents i nomenar una comissió depuradora.¹⁸⁴⁵ El mateix van fer a Correus i tots els organismes, tant públics com privats,¹⁸⁴⁶ per tal d'aconseguir enfonsar els *rojos* i col·locar personal afí, el que venia a indicar la dependència dels falangistes nou nats dels poderosos cacics tradicionals, preocupats per desmarcar-se d'una supeditació política-social immediata als vencedors.

No debades la construcció del partit únic i les seues branques col·laterals a la comarca no es va realitzar sense tensions entre els qui pretenien convertir-se en hereus del *pensamiento de José Antonio* i els tradicionals poderosos comarcals. En efecte, la mateixa unificació de Falange amb les JONS havia assumit els 16 punts d'aquesta darrera, i si bé els grans propietaris i cacics riberencs no tenien inconvenient a acceptar-los, el cert era que conjugaven perfectament amb els seus interessos. Per això, si la direcció política va recaure en FET, també s'ha de dir que el règim no va permetre mai que foren els sectors més idealistes o irresponsables, segons com es mire, els que representaren el poder, tant a nivell estatal com local. Els punts d'unitat espanyola, la subordinació de persones i grups *a los fines de la Patria*, la valoració religiosa, la desaparició del parlamentarisme, l'extermini del marxisme, la monopolització de la violència per part de l'Estat, dominació estatal dels sindicats, l'impuls de l'economia agrària i la propagació de la *cultura hispánica*, eren aspectes que, no sols no significaven cap perill per als grups de pressió locals, sinó que a més eren perfectament assumibles per aquesta oligarquia.¹⁸⁴⁷

Altres qüestions, com els punts referents a l'expansió *imperial de España* - reivindicació sobre Gibraltar, Tànger, domini del Marroc i Algèria- i l'extirpació de les influències estrangeritzants, restaven indiferents per a la *rizocràcia* riberenca que, a banda de distanciada d'aquestes pretensions, també comprenia que la solució a aquestes demandes restava molt allunyada de les seues capacitats.

6.12.2.- *La patronal dintre del marc sindical franquista*

L'oligarquia arrossera no estava disposada a acatar que els poders polítics restaren en mans *de la juventud de la Patria, es decir, a los menores de 40 años*. Però com que tampoc el règim es prengué mai molt seriosament aquest punt, la *rizocràcia* no pressionava tampoc en aquest aspecte. El mateix passava amb els punts referents a *la ordenación española de la Administración Pública como remedio contra el burocratismo existente*, donat que el franquisme es caracteritzà també pel desenvolupament de la burocràcia que no molestava els grans propietaris. El punt

¹⁸⁴⁵.- CAS. LRA. ss n^o/p.

¹⁸⁴⁶.- AHMS. Falange. Capsa M. Militància.

¹⁸⁴⁷.- A *Levante*, 26 d'abril de 1939, es podia llegir: *La Falange pretende realizar una reforma física en el obrero español: mejoramiento de la raza*. El nou obrer que pretenia crear el règim resultava ser l'estereotip desitjat per l'oligarquia arrossera riberenca.

que ordenava sotmetre l'economia a *la prosperidad del Pueblo* era incomplert directament pel propi Estat amb la qual cosa també era assumible; i què dir del punt que assenyalava *penas severísimas para los que especulen con la miseria y la ignorancia del Pueblo*, quan el mateix franquisme estimulava no ja la picaresca d'alguns emprenedors, sinó tota una especulació amb la fam de la població, que repercutí en l'estraperlo que tan bons beneficis atorgà als arrossers riberencs a l'ombra d'una impunitat quasi absoluta. La mateixa oligarquia aplaudia el punt que il·legalitzava la lluita de classes,¹⁸⁴⁸ malgrat que si bé quedava suprimida per l'ideari falangista el cert és que es desenvolupà unidireccionalment des del règim, és a dir, perseguint els elements pertanyents a les organitzacions de classe.

L'obra més definitòria de l'ideari falangista es realitzà mitjançant la Ley de Unidad Sindical, de 26 de gener de 1940 i la Ley de Constitución de los Sindicatos, del 6 de desembre de 1940, en les quals es recollia el principi del monopoli sindical falangista i que, en teoria, vindria a solucionar els problemes d'organització sindical. En la primera es contemplava l'exclusió de la unificació de les entitats que amb anterioritat a la promulgació de la Ley de Cooperativas de 1938 van estar funcionant com a tals. En aquest sentit, la Federació Valenciana de Sindicats Agrícoles remeté una circular de la Confederació Nacional Catòlica Agrària en la qual es transcrivía el criteri d'aquest organisme sobre la Ley de Unidad Sindical, ja que aquesta havia *originado en muchos de nuestros organismos federados una porción de consultas (...) que nos dan la impresión de que, al interpretar el texto de la citada Ley, lo ha sido con tal diversidad de criterios, que en algunos casos ha llegado hasta a producir una verdadera confusión. Deseosa esta Federación de que todos nuestros organismos federados unifiquen su concepto de interpreten el contenido de la expresada Ley en los términos en que, realmente, debe serlo (...)*.¹⁸⁴⁹

El comunicat insistia que aquestes entitats no estaven sotmeses a la integració o incorporació al projecte sindical falangista, ja que des de la seua fundació havien complert funcions exclusivament cooperatives. Al mateix temps es dictava una sèrie de normes destinades a totes les entitats: *(...) que nos ponga a cubierto de cualquier oficiosidad, ligereza o audacia de quienes sin tener la responsabilidad de ejecución de la Ley puedan pretender una incorporación o interpretación improcedente con la perturbación y daño económico-social que un acto de esta naturaleza entrañaría*.¹⁸⁵⁰

En les normes es recollia que *(...) en el supuesto de integración o incorporación, habría de ser acordada, no por una Jefatura Local o Provincial, sino*

¹⁸⁴⁸.- Els punts programàtics de JONS, assumits per Falange Española i pels tradicionalistes, naturalment després de la unificació, s'han pres de BENEYTO PÉREZ, B. i HERRERO HIGÓN, J. M. op. cit.

¹⁸⁴⁹.- Circular de la Federació Valenciana de Sindicats Agrícoles. València, 9-2-1940. AHMS. Capsa Diversos.

¹⁸⁵⁰.- Idem.

*por el propio Gobierno, a propuesta del Delegado Nacional de Sindicatos (...) debemos extremar ahora cumpliendo lo preceptuado en las leyes y ordenado por las legítimas autoridades en la forma y modo que aparezca en el Boletín Oficial del Estado Y NADA MAS (sic). Toda sugerencia extraña que no se ajustase a lo ordenado en la Ley, debe ser desatendida donde se presente (...) que no debe tomarse ninguna determinación por separado.*¹⁸⁵¹ Finalment, es produí la integració per la Ley de Cooperativas de 1942, en la qual es reproduïa en part la legislació sindical agrària de 1906, excepte per als articles que determinaven una negociació dels pressuposts de l'organització sindical.¹⁸⁵² Després d'aquest procés, els sindicats catòlics restaven enquadrats dintre de l'edifici sindical falangista, totalitzant totes les qüestions d'ordenament laboral i rebent per a si les principals línies ideològiques.

6.13.- *El mecanisme sindical*

El funcionament dels nous sindicats es contemplava des d'un àmbit nacional, amb comandàncies dividides en cicles (producció, indústria i comerç) i grups, creant centrals locals i sindicats nacionals per branca productiva, enquadrant patrons i treballadors, com hem assenyalat anteriorment.

La intervenció del radical falangista i Delegat Sindical Nacional, Salvador Merino, en la constitució del Sindicat Nacional de l'Arròs, celebrat al Teatre Serrano de Sueca, en juliol de 1940, prefixava les coordenades bàsiques que intentava imprimir en el naixent sindicalisme: *dicho Sindicato procurara (sic) los mayores beneficios para la producción mediante el acercamiento de esta al consumo, con desaparición de los intermediarios innecesarios. Participará la industria en la dirección y en los beneficios del nuevo sindicato, pero esta participación no será igualitaria por no ser igual la intervención que en el proceso productivo tienen la agricultura y la industria (...).*¹⁸⁵³

Salvador Merino pretenia organitzar un sindicalisme procliu a la mobilització dels treballadors i la seua intervenció en les directrius econòmiques nacionals. La seua destitució, en 1941, donà pas a un canvi de la política sindical, sotmesa directament a les directrius del Govern després del nomenament de Sanz Orrio, qui tallà d'arrel aquestes pretensions reprenent (...) *la línea del viejo conservadurismo (...) y aquí ya el papel del empresario surge con su verdadero contenido tradicional*

¹⁸⁵¹ .- En la carta s'informa que *resaltamos por medio de escritura destacada aquellos conceptos sobre los cuales es necesario fijar mayor atención.* Idem.

¹⁸⁵² .- Cfr. CASTILLO, JUAN J. *Proprietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España (La Confederación Católica Nacional-Agraria, 1917-1942)*. Servicio de Publicaciones Agrarias. Madrid, 1979. Per a un cas local vegeu FRIAS RUBIO, ANA R.: "Hermandades, Cooperativas y Sindicatos Católicos Agrarios en Castilla 945-1959; el recurso a lo religioso". En *El régimen de Franco. (1936-1975)*. Congrès Internacional, UNED. Madrid, maig 1993. Volum I. pp. 543-555.

¹⁸⁵³ .- *Las Provincias*, 23 de juliol de 1940.

*y expresa también lo que los sindicatos podían servir para sus intereses.*¹⁸⁵⁴

Només cal veure la successió de la junta directiva de les diferents Cambres Agràries dels pobles de la comarca per tal de constatar la perpetuació dels grans propietaris en el control de l'agricultura malgrat l'intent de penetració dels falangistes locals, que únicament aconseguiren presència massiva a partir de ben entrats els anys 50. Una altra cosa és que els controladors agraris locals actuaren de manera profitosa entrant en la FET per tal de controlar millor el procés productiu alhora que trobaven en l'organització un biotop reaccionari que estimulava el seu poder.

L'organització sindical engendrada venia a suposar el monopoli falangista del món laboral i la integració en aquell mateix espai dels sindicats catòlics. En el seu interior, les CNS locals s'empraven com òrgans de mobilització, enquadrament i control dels treballadors, ja que segons l'article 16 de la Ley de Sindicatos la seua funció era *establecer la disciplina social de los productores sobre los principios de unidad y cooperación*.

La verticalitat estructural es plasmava en la seua rígida jerarquització: el delegat nacional nomenava al provincial, que, al mateix temps, ho era de la CNS provincial; i aquest tenia sota el seu comandament els delegats comarcals i locals. Així, el cercle que s'havia traçat per al control obrer acabava per tancar-se completament. Els Sindicats Nacionals s'utilitzaven com a simples òrgans econòmics que eludien una teòrica participació, dividint-se en cicles, seccions i grups econòmics, en els quals el responsable de cada sindicat era designat directament pel Cap Nacional del Moviment; mentre que les jerarquies ho eren pel Secretari General del Partit, i els caps dels cicles pel delegat nacional, sent obligatòria la sindicació des de 1941.

Les zones agràries contemplaven la fusió de llauradors i ramaders en les Hermandades Sindicales concebudes sota la doble finalitat de protegir els seus representats. En paraules del secretari de Premsa y Propaganda de la CNS, López de Atalaya, la seua missió era aconseguir la seua implantació ja que (...) *mediante el esfuerzo de la Hermandad, será un hecho en el campo la Revolución Nacional-Sindicalista (...)*.¹⁸⁵⁵

La constitució de l'Hermandad Sindical de Labradores de Sueca es va realitzar el diumenge 25 de juny de 1944, sota la presidència del delegat provincial de

¹⁸⁵⁴.- APARICIO, M. A. "Sobre los comienzos del sindicalismo franquista, 1939-1945". pp. 78-100. En *España bajo el franquismo*...op. cit. p. 98. Del mateix autor vegeu *El sindicalismo vertical y la formación del Estado franquista*. Ed. Eunibar. Barcelona, 1980.

¹⁸⁵⁵.- Encara que la constitució de l'Hermandad Sindical de Labradores de Sueca, celebrada en el Teatre La Paz -Las Provincias, 18 de febrer de 1941- tardà moltíssim en funcionar com desitjava la FET local pels entrebancs dels propietaris, com podem comprovar a les actes de la CAS.

sindicats, Pedro Lamata, al saló d'actes de la jefatura sindical. Van fer ús de la paraula *el camarada Bueno*, qui exposà la necessitat que al centre de l'Hermandad s'enquadraren totes les categories econòmiques i professionals de l'àmbit agrari, *ya que la unidad que ha de presidir la Hermandad Sindical exige como complementario y como condición irrenunciable la exclusividad que supone el no admitir asociaciones unilaterales al lado de este organismo*. Per tal de donar més realç a les seues paraules, Bueno s'endinsà a parlar de la història de l'agricultura partint dels romans fins aleshores, justificant la política sindical del règim, *tanto en su aspecto económico como en el social, exortando a que dentro de la Hermandad se integren los servicios de Policía Rural, etc.*¹⁸⁵⁶

El que venia a dir que els avantatges presentats per als agricultors per l'Hermandad eren inigualables. Però, en el fons, el desig del règim per controlar totes les parcel·les de la vida quotidiana resultaven evidents. Al mateix temps, es constituïren a Cullera i Sollana,¹⁸⁵⁷ i poc després començaren a funcionar, els sindicats de banca, metall, hostaleria i transports i comunicacions i el gremi de mestres forners també en el marc del Teatre La Paz.¹⁸⁵⁸

6.14.- *La ideologia sindical franquista*

La concepció de l'Organització Sindical venia a nodrir-se directament del feixisme italià, les teories corporatives, la visió d'un Estat autoritari que eradicara completament la lluita de classes i que implantara l'harmonia social, component fonamental de la doctrina social de l'Església,¹⁸⁵⁹ tal i com subscribia la Falange en el seu punt novè relatiu a *Concebimos a España en lo económico como un gigantesco sindicato de productores. Organizaremos corporativamente la sociedad española mediante un sistema de sindicatos verticales por ramas de la producción, al servicio de la integridad económica nacional*.

Es plasmava l'imaginari d'un sector de la classe mitjana que traduïa tot el que concernia les relacions laborals -negociació col·lectiva, ús de la vaga, etc.- com un problema d'ordre públic que podia ser solucionat mitjançant l'establiment de la disciplina i la força de l'Estat, tasca de la qual el règim s'havia fet càrrec des del principi.

Aquests components es resumeixen amb el testimoni de Rafael Matoses, delegat sindical de Sueca: *la Cámara Agraria era un ejemplo de armonía. Cuando se*

¹⁸⁵⁶.- *Las Provincias*, 27 de juny de 1944. El Sindicat de Policia Rural s'integrà en l'Hermandad el 24 d'octubre de 1945. Idem.

¹⁸⁵⁷.- Idem, 22 d'agost de 1944.

¹⁸⁵⁸.- Idem, 2 de maig de 1945.

¹⁸⁵⁹.- De fet, l'Hermandad desviava quantitats en metàl·lic per a les necessitats eclesiaístiques, com ara el Seminari Metropolità, asils, etc. *como ha venido haciendo todos estos años*. AHMC. CAC. ss classificar. 21 de novembre de 1960.

*reunía el cabildo y había una discusión allí se hablaba muy fuerte y se exigía mucho y se llegaba siempre a un acuerdo (...) siempre un justo medio (...) pero cuando salían a la calle eran todos amigos. Era más positiva la actuación y la defensa que tenía el trabajador en un sindicato vertical que ahora, ahora para cualquier cosa tienen que recurrir a la huelga, ¿es que entonces no se conseguían cosas? (...), y aquello lo consiguieron sin huelgas de ninguna clase, pero sí, la sección laboral de los trabajadores presionaba y presionaba, y se iban consiguiendo muchas ventajas sociales (...), forzando a los jefes superiores del sindicato.*¹⁸⁶⁰

Les centrals locals tenien sota la seua encomanda el control i l'adoctrinament dels obrers agrícoles, els seus propis afiliats. S'encarregaven de canalitzar les relacions laborals redactant les Bases de Treball que havien de regir les activitats agrícoles, les borses de treball per a combatre l'atur, les tasques assistencials, la vigilància davant possibles desviacions¹⁸⁶¹ i la formació en la doctrina falangista. Els jornalers riberencs, *cautivos y desarmados*, oferiren una escassa resistència. Sols durant la constitució de la CNS de Cullera, tres antics militants cenetistes sortits feia poc d'un camp de concentració uns mesos abans sabotejaren la reunió, de manera que tornaren a ingressar novament a la presó.¹⁸⁶²

Si les reglamentacions laborals eren clarament lesives per als interessos dels obrers agrícoles, el poder sobre la contractació en una comarca amb un elevat índex d'atur estacional significava un control absolut sobre la població, com hagué de patir Alfredo Benito: *si no estaves en la CNS, no treballaves (...)*, doncs exercia un domini complet del món local del treball, acompanyat per les mobilitzacions de *productores* amb desfilades, actes d'exaltació sindical, conferències, automítings, etc, principalment en els primers anys postbèl·lics.

El paper que en el plànol assistencial amb objectius propagandístics s'atorgava la CNS, no resultà menyspreable, plasmant-se amb el repartiment de queviures entre els jornalers amb clares indicacions de (...) *divulgar en la forma más ostensible lo conseguido (...)*,¹⁸⁶³ banquets sufragats per la patronal amb informes

¹⁸⁶⁰.- Rafael Matoses Palacios era advocat i propietari i provenia del F de J. Va estar anomenat president de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Sueca, en 1966, substituint a Juan Francisco Martí Bernardo, gran propietari rural i falangista. AHMS. Falange. Capsa T. La realitat d'aquesta secció fou sempre la mateixa: control absolut pels propietaris generalment els grans.

¹⁸⁶¹.- Una circular interna de la CNS en juliol de 1939 recollia baix l'epígraf d'*Un ruego a los empresarios. (...) donde se haya efectuado la comida de confraternización remitan a estas oficinas una comunicación en la que den cuenta de su impresión subjetiva acerca de este acto y una breve reseña de su realización (...)*. *Las Provincias*, 21 de juliol de 1939.

¹⁸⁶².- Fitxer del TRP. AHMS.

¹⁸⁶³.- *Las Provincias*, 2 de juliol de 1944. *Se anuncia una paella por parte de la Falange en Sueca para los productores... Luego se irá al Teatro Serrano a un acto de la CNS y después se escuchará por altavoces la alocución de su Santidad*. Idem. 25 de març de 1952.

sobre la receptivitat dels treballadors davant tota aquesta sèrie d'actes,¹⁸⁶⁴ entrega de robes i diners en metàl·lic,¹⁸⁶⁵ subsidis,¹⁸⁶⁶ inauguració d'obres públiques,¹⁸⁶⁷ llistat de pobres i desvalguts,¹⁸⁶⁸ etc.

Tot això es reflectia en l'assumpció del front polític assenyalat per Aparicio (...) *los sindicatos oficiales asumen la misión de impedir el conflicto social en el campo laboral y de impedirlo de una forma especialmente política: el sometimiento de toda la clase obrera a la organización y directrices emanadas de este complejo aparato estatal.*¹⁸⁶⁹

¹⁸⁶⁴ .- Per exemple, el 18 de juliol de 1939, el Sindicat de Policia Rural de Sueca oferí un banquet a tots els seus empleats per tal de commemorar la Primera Fiesta de Exaltación del Trabajo, coincidint en la data de l'*Alzamiento* i que *afortunadamente alcanzó la victoria la gloriosa España honrada y ecuánime gracias al valor del Ejército Nacional, dirigido por el bravo y elenco Caudillo (sic) Generalísimo (sic) Francisco Franco, honra de las armas españolas. Acto celebrado con armonía ejemplar y suntuosidad y franca camaradería entre dirigentes y obreros, cantándose con fervor los himnos ordenados (sic) por este Sindicato. Se acuerda satisfacer los jornales del día.* CAS. LRA. ss nº/p. També des de la premsa s'alentava aquest tipus d'accions. Per exemple, *Levante*, 9 de juliol de 1939 apuntava que *se llama (sic) a una comida para el 18 de julio. Ha de asegurarse una comida colectiva en cada empresa a la que deben asistir todos los productores. Los empresarios recibirán instrucciones de la CNS.*

¹⁸⁶⁵ .- *Las Provincias*, 14 de desembre de 1944, informava que *300.000 pts se han repartido entre 447 agricultores acogidos al Subsidio familiar* a Cullera. El mateix diari assenyalava, el 6 de gener de 1948 l'entrega de subsidis familiars -també 300.000 pts- a *productores agrícolas de Sueca, Riola y Fortaleny*. En l'acte, el Governador Civil afirmava que *no es una limosna ... es aumentar indirectamente los salarios a los trabajadores, en razón del número de hijos y anuncio que Franco va a la batalla de los precios.*

¹⁸⁶⁶ .- AHMC. Capsa 800. 5 d'octubre de 1942. Idem. Capsa 110. 22 de febrer de 1945. Idem. Capsa 112. 28 de setembre de 1945.

¹⁸⁶⁷ .- El 6 de juliol de 1948, Manuel Serrano, cap local contestava al cap provincial que *haré todo lo posible por inaugurar las obras que deseas inaugurar.* AHMS. Negociat Central. 1948.

¹⁸⁶⁸ .- Per exemple, a Sollana, el 30 de gener de 1940, es confeccionà una llista de nou famílies pobres, malgrat s'apuntava que *en realidad hay más de 50.* AMS. LRSD. Llibre 145. ss nº/p. El 12 de setembre de 1944, els falangistes suecans elaboraren un llistat amb *141 ancianos inscritos en el subsidio de vejez que no tienen aprobada hasta la fecha la solicitud de afiliación.* AHMS. Falange. Capsa C. L'1 de maig de 1948 es demanava un llistat semblant a l'Ajuntament de Cullera. AHMC. Capsa 221. Com a desbarrament propagandístic del règim hem deixat aquesta perla pel final: el 27 de febrer de 1947, sortia un ban a Cullera que deia el següent: *De orden del alcalde se hace saber a todos los familiares de presos y penados que hubieran solicitado Donativo del Caudillo con motivo de las Navidades de 1945 se pasen por las Oficinas de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Valencia, Sucursal en Sueca,* Idem. LRB. Llibre 942. Encara que no s'especificava si per a presos comuns o polítics o ambdós, al més pur estil mussolinià, el règim donava mostres de magnanimitat cristiana i pretenia mostrar-se com a valedor dels dèbils. Amb tot no deixava de ser una altra forma de coacció psicològica.

¹⁸⁶⁹ .- APARICIO, M. A. *Sobre los comienzos...* op. cit. p. 99.

Els càrrecs sindicals no sempre eren falangistes de la vella guàrdia. Tals foren els casos de Vicente García Viel, regidor liberal-monàrquic de Sueca, en 1933 i Cap Local en 1942, o Enrique Serra Diego, agricultor i antic membre de la Junta Directiva de la DRV de Cullera, Cap de l'Hermandad de Labradores en 1942, o Antonio Gomar Agud, administrador de correus i *antimarxista de derechas*, delegat comarcal de la CNS suecana durant el període 1945-1949. Bons antecedents per a sindicalistes. De tota manera, per a la tasca sindical que realitzaven tampoc calia més.¹⁸⁷⁰

Els sindicats nacionals intervenien en la política econòmica i social de les seues branques productives. En el nostre cas, el Sindicat Nacional de l'Arròs (SNA), que fou copat pels membres de l'oligarquia arrossera, políticament antics alfonsins, tradicionalistes o catòlics-socials, com era el cas de Cándido Ortells Serrano, advocat i propietari, president de la DRV de Sueca i Cap del Cicle de Productors del SNA, al temps que actuava com a fiscal municipal, aspecte que podria ser enriquit mitjançant altres molts exemples. El repartiment de la immensa burocràcia sindical també recaigué sobre alguns amics polítics dels vencedors constituint una possibilitat d'ascens social per a la petita burgesia. Però, per regla general, el sindicalisme franquista va estar nodrit pels poderosos, sobretot per la *rizocràcia* riberenca.

La divisió del SNA en dos cicles que representaven a industrials i productors no es realitzà sense tensions entre ambdós col·lectius. Per als primers, la desarticulació del mercat arrosser, que havia estat dominat per ells, produït pels preus taxats de la gramínia, portà a un llarg procés fins la completa unió entre ambdós, culminat amb les reunions oficials entre les representacions d'industrials i agricultors gestionades mitjançant Gómez Trénor, (...) *con el fin de solucionar definitivamente las diferencias que existen entre ambos sectores, con objeto de llegar a conseguir una unión completa y permanente entre la agricultura y la industria arrocera* (...).¹⁸⁷¹

En el pacte convingut es feia constar que els agricultors reconeixien a tots els industrials, (...) *aunque no pertenezca a ninguno de los grupos, empresas o sociedades ya constituidas o que puedan constituirse (...)*, a la vegada, els agricultors certificaven que (...) *no reconocerán ningún cupo o coeficiente que no sea el que se señale en su día por la junta mixta que ha de dirigir la unión definitiva*.¹⁸⁷² Malgrat els requeriments oficials per a una compenetració absoluta

¹⁸⁷⁰.- Per exemple, als seus informes sobre els anys 1949 i 1950, Antonio Gomar Agud, cap de la CNS comarcal comunicà sempre el mateix: *todo normal*. Aquesta norma de simplificat l'acomplí constantment. Al seu informe sobre l'economia comarcal de 1958, Agud indicava escuetament que *el poderío económico de todos los lugares -de la comarca- es la agricultura*. ARV. Capsa 2498. Sindicatos.

¹⁸⁷¹.- GOMEZ TRENOR, J. A. "Los industriales y agricultores arroceros". *Las Provincias*, 23 i 24 de febrer de 1942.

¹⁸⁷².- Idem.

entre ambdós col·lectius, encara en 1949 es podia llegir que (...), *pasaron felizmente, los tiempos de incertidumbre y de desconfianza, incomprensión y recelo de muchos.*¹⁸⁷³

Mentrestant, s'havien efectuat els primers passos per tal d'apuntalar un espai important per a la *rizocràcia* dintre de la nova situació. D'eixa manera, el 5 de juliol de 1945, ja s'havia constituït la Cooperativa Nacional del Arroz, tenint com a cap el propi Juan Antonio Gómez Trénor, cap del SNA, qui, junt amb Casimiro Octavio Sampedro, industrial, i Enrique Simó com a president de la Federación de Industriales del Arroz en España, a més de Porfirio Palacios com a delegat del Ministeri d'Agricultura en la Federació d'Agricultors Arrossers, Pedro Lamata, com delegat provincial de sindicats, José Luís del Arco i Julio de Miguel, pertanyents a l'Obra de Cooperación -aquest darrer era el seu cap. Quan s'acabà l'autarquia, permutà el negoci arrosser pel de la taronja, que donava més beneficis.¹⁸⁷⁴

La constitució de la Cooperativa no venia més que a comportar la creació d'un monopoli per part de productors -grans- i industrials -també grans-, que pretenia fagocitar la resta d'arrossers. De fet, el discurs emprat no aportava res de nou. Trénor retia homenatge als agricultors arrossers *que dieron la vida por Dios y por España*, incloent-ne una relació en la seua exposició, i reprenia l'etern discurs del règim segons el qual la infal·libilitat dels seus capitosts era dogma de fe política, social i econòmica. Amb els tòpics de *se busca lo mejor para la economía española, la organización tiene que servir de ejemplo a otras del país y también del extranjero*, Trénor explicava que al *Caudillo le debemos todo y por ello la actitud de los arroceros...*, venia a referir-se a la gran confiança que el règim diposità en el camp, intentant una profunda reruralització: *el campo es la base de la riqueza española, ya que incluso la industria encuentra en ella las materias primeras para la elaboración*. La Junta Rectora quedà així: President del Sindicat, José Antonio Gómez Trénor; gerent, Vicente Iborra Gil; tresorer, Joaquín Rodríguez de la Encina, i secretari Enrique Simó. Tots persones amb grans interessos en el mercat de la gramínia.¹⁸⁷⁵

Aleshores, el que importava, en definitiva, era que, encara que es disfressara el sindicat vertical de cooperativa, sols es tractava de construir un monopoli arrosser capaç de *tener precios remuneradores al igual que la producción industrial, no solo para elevar el nivel de vida sino también para conseguir que el capital vaya a ella en busca de una remuneración al igual que la industria.*¹⁸⁷⁶ La finalitat última, doncs, era controlar el mercat de l'arros per a poder efectuar l'estraperlo amb millors condicions.

¹⁸⁷³.- *Levante*, 20 de febrer de 1949.

¹⁸⁷⁴.- Idem, 5 de juliol de 1945.

¹⁸⁷⁵.- Idem.

¹⁸⁷⁶.- Idem.

La monopolització sindical no sols presentà aquesta successió de problemes. A més, des del principi de l'aplicació de la Ley de Unidad Sindical, quedà patent que els desitjos d'apropar a la causa un fort sector del proletariat agrícola xocava directament amb les ànsies d'immobilització social del règim, contradicció que era palpable a l'hora d'afrontar els veritables problemes dels treballadors de les zones agràries. Així, per exemple, pel que fa a la major riquesa de la comarca, l'arròs, el sindicalisme franquista riberenc no amagà mai el seu control per part dels grans propietaris, com hem vist, i ja des dels primers moments, el sindicat vertical tallà de seguida qualsevol intenció de control salarial per part de les autoritats del règim.¹⁸⁷⁷

Els falangistes eren conscients que les col·lectivitzacions havien estat un fet encara que amb variacions i matisacions locals. A Sueca, totes les terres arrosseres i de planter van distribuir-se en proporció a l'estat civil i el nombre de fills dels llauradors, amb la qual cosa el comitè suecà intentà fer desaparèixer l'atur forçós.¹⁸⁷⁸ En acabar la guerra i mitjançant la Llei de Recuperació, els propietaris demanaren les seues terres,¹⁸⁷⁹ tornant a quedar desposseïts de terra un bon nombre d'agricultors suecans.

A tots els pobles es constituïren juntes locals de cadastre, amb la finalitat de recomposar la propietat privada. Cada junta estava constituïda per l'alcalde com a president, dos dels majors contribuents, dos propietaris designats per votació entre ells, un propietari d'urbana, un altre de monts particulars, si els hi havia; un representant dels propietaris forasters, i un secretari que coincidia físicament amb el de l'Ajuntament.¹⁸⁸⁰ La tasca fonamental, a banda de comprovar que la devolució de terres incautades era un fet i la terra tornava a estar legalment en possessió dels seus amos, era supervisar que cap causa deixara fora de la propietat cap parcel·la,

¹⁸⁷⁷.- En maig de 1939, el cap de FET de Cullera responia a la pregunta del Governador Civil sobre la confecció dels salaris a l'arròs que *desde la creación de la Federación Sindical de Agricultores Arroceros de España ... los jornales eran calculados por el Comité Paritario, con arreglo a las posibilidades de riqueza que había de producir ... así, por ejemplo, en Alberique y demás pueblos de la Ribera Alta del Júcar, el jornal de arrancar plantel de arroz se estipulaba en cien gavillas, sin embargo en Cullera y en Tabernes de Valldigna, etc. se calculaba en ciento veiente...a mi entender los jornales deberían implantarse mediante bando....* AHMC. Capsa 799.

¹⁸⁷⁸.- Vegeu DDAA. "Temps de guerra a Sueca". En *Quaderns de Sueca*, nº VIII, maig 1986. Ajuntament de Sueca, 1986.

¹⁸⁷⁹.- A Cullera, el 18 de novembre de 1939 es publicà un ban que reproduïa: *A todos los que en la dominación marxista se hubiera producido daños o expolios, el 1 de diciembre termina el plazo para reclamar a la Junta Provincial de Regiones Devastadas*, eufemisme per a anomenar les zones no contralades pels rebels durant la guerra. AHMC. LRB. Llibre 941. ss nº/p. El ban resultava poc menys que inútil, donat que entre el 29 de març i el 4 de maig s'havia produït un elevat nombre de certificats per tal que passaren de mans escriptures de propietat i no tenim constància de cap reclamació a la Junta. Idem. LRSD. Llibre 926. ss nº/p.

¹⁸⁸⁰.- AHMS. Negociat Central. 1939. 16 d'agost de 1939.

bé per desaparició física dels propietaris, bé pel trencaclosques que significava retornar a la propietat privada com a tal, sobretot pel que feia als grans propietaris. Al mateix temps, es trillava el camí per als treballs de les Jefaturas Provinciales de Recuperación Agrícola per als *territorios devastados*.¹⁸⁸¹ El resultat d'aquesta primera actuació fou lesiva per als pocs aparcers de Cullera, que no podien demostrar la propietat de la terra ni el seu contracte amb el propietari. Així, van estar expulsats no sols de la terra, sinó a més de les cases on residien, *habiendo quedado las casas convertidas en almacenes*. L'ajuntament cullerenc intentà mitjançar per tal de solucionar el problema dels aparcers sense cap èxit. Aquests, en la immensa majoria, firmaren contractes d'aparceria en pitjors condicions que les anteriors.¹⁸⁸² Els errors en el cadastre comportaren un munt de reclamacions i trencaclosques per als afectats¹⁸⁸³ i la nova reparcel·lació també significà alguns problemes de readequació de regs.¹⁸⁸⁴

El mateix va passar a la resta de poblacions riberenques, per la qual cosa l'augment de l'atur estava cantat i els falangistes observaven amb ressentiment el futur immediat doncs la màxima *ningún español sin pan* quedava en entredit -en realitat, sempre ho va estar. Per això cercaren la manera de trobar una solució de compromís que no els privara del seu discurs, però toparen amb la pressió dels propietaris, que no volien saber res de qualsevol tipus de contribució social a la causa.

El 29 de gener de 1940, la gestora d'Albalat remetia un informe al Governador Civil com a president de la Junta Provincial de Paro, en el qual insistia que amb la CNS, basant-se en les normatives ofertes pel BOE del 17 d'octubre de 1939, per tal d'afrontar el problema de l'atur, acordava gestionar la cessió per part dels propietaris de més de 50 fanecades per a arrendar-les, en part, a treballadors sense terra.

El problema era que presentava uns percentatges a arrendar proporcionals a la quantitat de fanecades de terra del propietari: 10% per als de 50 a 75; 20% per al tram comprés entre les 75 a 100; 35% per als compresos entre 100 i 150; 50% per als propietaris d'entre 150 i 200; i 65% per a la resta. Per a tal cosa s'apel·lava al patriotisme dels propietaris. Però dels 32 propietaris afectats únicament 21 havien donat el seu consentiment, el que representava un total de 207 fanecades, quasi totes de secà; a més que justament els que van negar-se a col·laborar foren els propietaris de major pes pel que a possessió de terra es refereix, que podien haver ofertat en total 600 fanecades de terra a arrendar.

¹⁸⁸¹.- AMA. II. 1204.

¹⁸⁸².- Idem. Capsa 600. Informe del 17 d'octubre de 1940.

¹⁸⁸³.- Les peticions de reordenació així ho indiquen. Idem. Capsa 78.

¹⁸⁸⁴.- Idem. Capsa 799. 29 d'agost de 1941.

FET, doncs, denunciava la resistència dels majors contribuents, tots connectats amb el caciquisme anterior a l'etapa republicana. Així es denunciava Bautista Montagud Rubio, propietari de 81 fanecades i una trilladora mecànica, resident a València; Bautista Sarrió Boloix, 92 fanecades, que al·legava haver arrendat ja el 50% de les seues terres a *familias trabajadoras*; Cándido Alba Rubio, 55 fanecades, el mateix que Eleuterio Montagud Marí, propietari també de dues trilladores mecàniques; Elisa Puchades Hernandis, 172 fanecades més altres 23 de tarongerar al terme d'Algemesí, qui emprava treballadors eventuais. A més, ja havia intentat despatxar arrendataris abans del *Movimiento Nacional*. Eduardo Puchades Hernandis, 231 fanecades, més 45 més al terme de Polinyà, resident a València i que emprava mà d'obra eventual. Aquest personatge posseïa, a més, diverses finques urbanes i un xalet a Sant Sebastià, on anava a estiuejar. Gregorio Domínguez Ribera, 95 fanecades; José Domínguez Puchades, 110; Vicente Perales Hernandis, 98, *poco esmerado, sospechándose que su negativa obedece a insinuaciones de otros propietarios*.¹⁸⁸⁵

Els mateixos que se sublevaren contra l'ordre republicà entre altres raons per oposició a qualsevol reforma agrària, defensaven aleshores un cert repartiment de la propietat, escàs i classista, sí, però repartiment a la fi. La diferència era que aquest repartiment de terra descansava sobre els principis dels arrendaments històrics, molt en consonància amb els principis tradicionalistes que ja s'havien dibuixat el segle anterior.

A Sueca es repetí la situació, doncs el 29 de maig de 1939, la FET local elaborà un informe que reflectia el problema: *A raiz de la feliz liberación de Sueca se aplicó la Ley de Recuperación Agrícola y los propietarios reclamaron sus derechos y se ocuparon de sus tierras sin mirar si quien las cultivaba era o no persona afecta al GMN y que el ocupar ese campo era cosa de accidente. Cuando se distribuyeron los campos de arroz las labores estaban realizadas...Esto nos trae dos problemas: uno inmediato, sembrar el desengaño entre aquella gente nuestra y entre aquella que desengañada de los principios marxistas nos hubiera sido fácil contestar mediante el pan y el ejemplo, y el otro problema será el paro obrero... debería haberse hecho la recogida de la cosecha por los que la habían plantado y luego devolver la tierra a los propietarios para que las arrendasen ...*¹⁸⁸⁶

El comportament no va ser aliè a la resta del País Valencià, on també es produïren demandes falangistes en aquest sentit.¹⁸⁸⁷ Els intents de presentar FET com superadora de la lluita de classes, que rebutjava tant el capitalisme com el comunisme, no passaren més enllà d'aquestes crides al patriotisme dels patrons.

¹⁸⁸⁵.- AMA. 456.

¹⁸⁸⁶.- Idem.

¹⁸⁸⁷.- Concretament a Agullent va estar el mateix. Vegeu CALZADO ALDARIA, A. *Agullent, desenvolupament econòmic i canvi social*. Ajuntament d'Agullent et alii. Grafisom. Paiporta, 1997. p. 86.

En altres llocs ni tan sols s'arribà a plantejar una solució com aquesta. Per exemple, a Cullera, l'Ajuntament informava que a la localitat *no existe paro obrero por ser la época en que todos los trabajos agrícolas adquieren toda su intensidad; el paro se produce en Cullera con caracteres serios desde octubre a diciembre. En enero se alivia por la temporada de la naranja pero los meses de enero a abril existe paro parcial*, donant un saldo d'uns 500 i 150 aturats respectivament segons la font, anotant-se una població jornalera sense terra de 817 persones i 156 propietaris de menys de 40 àrees, mentre que *en la actualidad los propietarios tienen rescindidos todos los contratos de arrendamiento en la mayoría de los casos por la aptitud (sic) de los arrendatarios durante el G. M. (sic) por ello es imposible conocer estos datos pero puede asegurarse que no existirán* (a llapis s'apuntà 60) *en este caso*. Per altra banda, l'informe fugia de proporcionar xifres respecte de les grans propietaris donat que *no viene al caso*, mentre que s'apuntava la impossibilitat d'ampliar la superfície regable ja que *es una parte exigua de la población, que con ello nada se remediaría; lo que sí debe obligarse a los propietarios es a que no dejen improductivas tierras que están en perfecto estado de producción pues sucede que casi todos los años quedan por sembrar una parte de los arrozales, sin una causa justa*.

6.15.- L'atròfia sindical franquista davant l'atur obrer

En un informe del 2 de maig de 1939, se certificava un cens obrer per a Cullera de 4.895 persones i un nombre de parats de 600, sobre un total de 13.886 persones, assenyalat la màxima època d'atur els mesos de juliol, agost, octubre i novembre, i la de mínim maig i setembre. S'indicava que patrons n'hi havia un 500, a més d'assenyalar-se que no existia cap obra subvencionada per la Junta Nacional Contra el Paro.¹⁸⁸⁸

El que importava era restar importància al problema de l'atur. Així, el 25 de setembre de 1939, es constituïa a Cullera la *Junta Administradora de la décima de recargo en las contribuciones*, sota els preceptes del Decret de 18 de juny de 1931 i 29 d'agost de 1933, per tal de formalitzar una apariència de preocupació per l'atur obrer, donat que la Junta no va funcionar mai més. Aquesta va estar composta per l'alcalde com a president, Juan Guardiola Murillo, antic capitosts de la DRV; Agustín Grau Romero, Ricardo Colubi Lafarga, regidors i també provinents de la dreta catòlica. A més, figuraven Fernando Diego Grau i Vicente Lafarga Renard, com a representats dels propietaris.

Eren grans propietaris i provinents de famílies caciquils de la localitat. Com a obrers apareixien Antonio Martí Estruch i Remigio Benavent Crespo, antics monàrquics tots dos. També es trobava el delegat local de CNS. L'únic que va fer la Junta va ser lamentar el deplorable estat de la comptabilitat de l'anterior, *cuyos componentes están casi todos ellos encarcelados y algunos condenados a muerte*.

¹⁸⁸⁸.- Idem. Capsa ss classificar.

El cert és que no havia un gallet i la Junta tampoc es plantejà cobrar la dècima corresponent, tan sols apuntà que *teniendo en cuenta que por ahora la temporada del Arroz (sic) proporciona trabajo a todos de forma que no se dejará sentir el Paro (sic) en una temporada*, i acordà reunir-se el proper quinze d'octubre,¹⁸⁸⁹ cosa de la qual no tenim constància doncs repetim que ja no hem trobat cap menció posterior de la Junta.

Altres vegades, la minimització de l'atur arribava a cotes impensables. En la memòria editada per l'Ajuntament de Cullera, en 1944, s'assenyalava que *la propiedad está muy dividida. Hay 2.500 agricultores. No hay problemas de paro obrero y en siega y siembra de arroz han de venir otros.*¹⁸⁹⁰ Informe que tornava a repetir-se en la memòria de 1949: *casi no se ha conocido el paro obrero ... por el buen tiempo y el sin fin de obras que ha realizado el Ayuntamiento, los sindicatos, la Junta de Trabajos,*¹⁸⁹¹ *y las obras realizadas por particulares ... No se ha recibido durante el pasado año subvención alguna de la Diputación, Confederación Hidrográfica del Júcar ni de otros organismos.*¹⁸⁹² El que importava era donar apariència d'eficàcia i no desbaratar una carrera política. La resta, el factor humà, el sentit social i la seua organització comptava menys donat que l'Església mai no criticà, al llarg d'aquests anys, la política econòmica-social del règim, al contrari. Així, doncs, no calia preocupar-se.

I és que aquest sindicalisme singular sempre confià en la providència i optà per obviar l'envergadura del problema. Per això, quan es prenen mesures al respecte eren sempre circumstancials i/o provisionals. El 26 de desembre de 1944, un ban ordenava als obrers del camp aturats inscriure's a les oficines de la CNS cullerensa, *En interés de los más necesitados se ruega dejen de inscribirse aquellos que tengan pocos medios de vida.*¹⁸⁹³ Es tractava de complir el precepte cristià de la caritat -fixeu-vos en la data- i prou. La resta no importava per a res, fins al punt que, quan les autoritats locals es dirigien a la superioritat, sempre presentaven la seua tasca com a veritable esforç social que no deixava cap resquici a qualsevol tipus de reprovacions.

La realitat era que l'enquistament econòmic comportava un munt de variables difícils de conjugar. Per una banda, la pressió constant de la *rizocràcia*

¹⁸⁸⁹.- Idem. CAC. ss classificar.

¹⁸⁹⁰.- ADV. A.3.1.1.11. Capsa 2. Memòria 1944. p. 2.

¹⁸⁹¹.- No hem trobat a cap lloc referències d'aquest organisme local. Interrogats alguns antics funcionaris cullerencs, en especial Miguel Ferrer Camarena, dipositari de fons, desconeix aquesta Junta.

¹⁸⁹².- ADV. A.3.1.1.11. Capsa 2. Memòria 1949. p. 15.

¹⁸⁹³.- AHMC. LRB. Llibre 942. ss nº/p. El 12 de juny de 1956 va expulsar-se del cens preparat per a combatre l'atur obrer a dos persones *por facilitar más de 90 jornales al año y por no tener la condición de trabajador agrícola*. CAC. LRA. ss nº/p.

riberenca cap les autoritats locals. Aquestes fregaven el servilisme davant d'aquests poderosos, que no sols ho captaven, sinó a més explotaven la situació. Per altra banda, emparats per una legislació més que favorable i amb una total connivència amb l'Estat, contribuïren prou a convertir l'aparell falangista en un mer subsidiari de les seues necessitats. A canvi, aquesta *rizocràcia* oferia a FET i els seus organismes col·laterals la il·lusió de perpetrar la política econòmica-social que encorsetava les relacions laborals, per això els continus intents per part de FET de desenvolupar un corporativisme de caire cristià que no era més que una simple supeditació de classe. Això afectava al proletariat agrari riberenc en tots els àmbits de la seua realitat: la recaciquització més absoluta de les relacions de classe, que veia com un dels seus principals problemes, l'atur, restava com una constant preocupació per part de les autoritats falangistes però que sempre quedava postergada, i generalment a l'espera de les decisions de la mateixa *rizocràcia*.

Cert és que, com s'ha dit, existiren falangistes que actuaren amb bona fe, des del punt de vista del seu ideari, davant el problema de l'atur, sobretot a partir de la constatació que la situació es perllongava en el temps sense esperances de solució. Per exemple, el 30 d'abril de 1949, l'alcaldia cullerenga demanava una subvenció de la Comissió Nacional del Paro, acompanyant un projecte d'obres com ara la construcció d'un camí d'accés al castell des de la platja. Per a impactar més a la superioritat afegia que es tractava d'una *obra de gran importancia táctica y de utilidad militar*. L'obra va ser desestimada.¹⁸⁹⁴ En aquest sentit, el consistori cullerenc canvià d'estratègia amb el temps i, el 26 d'octubre de 1956, es queixava que el problema de l'atur necessitava una urgent solució, a la qual cosa respongué el delegat sindical que *ya se han iniciado gestiones acerca del Sindicato de Riegos para que en las obras de la acequia madre se emplee a los obreros de esta localidad*.¹⁸⁹⁵

De vegades, es cercaven les causes del problema, encara que no situant-les mai en la veritable raó: la política econòmica del règim. Més bé s'atribuïa a elements endògens propis de l'economia agrària riberenca i, a tot estirar, es culpava la conjuntura internacional malgrat que a les altures de 1956 podem oposar alguna objecció al respecte. El 27 de març de 1956, José Ferrer Camarena, cap comarcal de FET, publicava un article en *Levante* amb el títol "Estudio del paro en Sueca", on deia que el monopoli de la gramínia a la capital de la Ribera Baixa era el causant. El monoconreu provocava un atur estacional, per això comunicava que la Jefatura Local del Movimiento havia encomanat un estudi subdividit en els següents apartats: *Estadística del paro y causas del mismo, El socorro del paro y la dignidad del obrero parado, Cómo ha de ser ordenado el socorro del paro, Estudio de la repercusión económica del paro en las diversas actividades de la población y cuantía de su participación posible en la solución del problema, Examen de la posibilidad de la instalación de industrias en esta ciudad i Legislación sobre paro y estudio de los medios legales y financieros adecuados para la constitución de un fondo de lucha*

¹⁸⁹⁴.- Idem. Capsa 807. 30 d'abril de 1949.

¹⁸⁹⁵.- Idem. LRAAP. 26 d'octubre de 1956. ss nº/p.

contra la desocupación forzosa. Segons Camarena, advocats, industrials, comerciants, jerarquies i personalitats eren convidades a oferir les seues opinions, doncs *supone un acierto de la autoridad esta llamada, porque da a entender que la propiedad no vive de espaldas a lo social...*¹⁸⁹⁶ Amb la qual cosa tornem novament a la concepció corporativista del règim, però sempre amb la supeditació de classe com a premissa fonamental per tal de desenvolupar aqueix corporativisme. La importància social de l'atur restava així com una excusa més que com una prioritat.

La minimització de l'atur agrari més l'absència de terra conreable al terme sense propietari pretenia esquivar la intervenció de l'Institut Nacional de Colonització. És a dir, si FET en alguns llocs pretenia esgrimir l'arxiexplotada frase de l'interès nacional, en altres es presentaven veritables malabarismes per tal de convertir en possibilitat una transformació de les forces propietàries o almenys de la correlació existent.

Ja el 29 de maig de 1939, el cap de FET de Sueca elaborà un informe on deia que, en aplicar-se la llei de recuperació agrícola -eufemisme per a designar la devolució de terra als seus amos-, els propietaris no es preocuparen de veure si qui l'havia treballada era o no afecte al règim i, com que els camps estaven treballats, existien dos problemes: desenganyar els fidels i no captar els indiferents. Però darrere de tot planava l'atur que *indefectiblemente surgirá del mes de noviembre al de febrero.*¹⁸⁹⁷

Les lamentacions del cap local no amagaven la veritable situació: el règim era al servei dels poderosos. La resta no era més que maquillatge. Així, l'1 de febrer de 1940, el Governador Civil comunicava a l'alcalde de Sollana la seua intenció d'obligar a fer una cessió de terra d'arròs per part dels propietaris per tal de solucionar l'atur obrer; cessió que podria ser només temporal. El governador envià el mateix telegrama a altres pobles com ara Godella, Requena, etc. La contestació de l'alcalde sollanenc va ser rotunda: *los propietarios se niegan a ceder la tierra.*¹⁸⁹⁸ Amb tot, l'ocasió va ser aprofitada pels falangistes per tal de comunicar que els serveis de col·locació obrera *pasan a depender directamente de las delegaciones de sindicatos de FET.*¹⁸⁹⁹

La superioridad presentava una proposta d'acció contra l'atur dels obrers agrícoles basada més en la caritat i la improvisació que en una veritable estratègia. Al mateix temps, el sector falangista que esperava dur endavant la *revolución nacional-sindicalista*, aspirava a superar el problema agrari recorrent a aspectes tradicionals ben allunyats de solucions revolucionàries o almenys lesives per als

¹⁸⁹⁶.- *Levante*, 27 de març de 1956.

¹⁸⁹⁷.- AHMS. Falange. Capsa M.

¹⁸⁹⁸.- AMS. Llibre 150.

¹⁸⁹⁹.- Idem.

propietaris. Però la *rizocràcia* riberenca evidenciava l'escassa capacitat falangista per tal de superar la lluita de classes encara que la propaganda no deixava d'incidir en aquest aspecte.

La FET local s'acontentava a controlar el proletariat agrícola mitjançant el sindicat vertical i les seues eines com ara els esmentats serveis de col·locació obrera. Així, de la *revolución nacional-socialista* es passava a la prostració absoluta davant els poderosos de sempre donat que el sindicalisme falangista era d'aqueixa manera servil i entregat davant els seus interessos.

Un cas paradigmàtic fou el de la Comunitat de Regants de Cullera que, davant les pretensions de les autoritats per tal de cobrar l'usufructuació de l'aigua, recorria a aquest discurs, de manera que s'apel·lava a la tradició del repartiment de l'aigua i a altres qüestions com ara l'ocupació efectiva de terra de secà i que desvià aigua mitjançant obres dels propis colons.¹⁹⁰⁰ L'Ajuntament cullerenc es presentà com a valedor dels interessos dels regants i elevà un escrit a la superioritat explicant que aquests propietaris tenien satisfetes les seues quotes i que aprofitaven sobrants, cosa que no lesionava els interessos de ningú. S'explicava que aquestes persones portaven més de vint anys i s'inclourien dintre del cadastre, la qual cosa significava un exemple a seguir per tal que camperols sense terra accediren a la propietat.¹⁹⁰¹ Per això s'acordà formar una comissió per a trobar *una solución y encontrar una fórmula que garantice los derechos de los regantes, salvando todos los aspectos jurídicos y legales para que no puedan ser inquietados en la posesión y disfrute de las aguas que hoy utilizan* per al seu *total aprovechamiento* (sic).¹⁹⁰² Això parlava, novament, del servilisme de les organitzacions franquistes davant els propietaris i desemmascara el suposat interès per altres sectors socials.

Malgrat els malabarismes efectuats en aquest sentit, el cert és que les autoritats locals tampoc no s'ho prenen massa seriosament, sobretot per la tendència a comportar-se autònomament a cada poble. A Sueca, amb l'agreujant del conflicte de l'enfrontament entre els falangistes i els tradicionalistes, els primers passos del sindicalisme falangista van anar acompanyats de la desídia, la incompetència i la més marcada desorganització. Per això, el 4 de setembre de 1939 la delegació de la CNS de València envià a Sueca una amonestació consistent en el fet que la delegació sindical suecana no funcionava, ignorava el problema de l'atur i altres disposicions, a més d'ordenar el cessament del responsable local, qüestió que no s'acomplí.¹⁹⁰³

¹⁹⁰⁰.- Sindicat de Recs de Cullera. LRA 1941.

¹⁹⁰¹.- AHMC. Capsa 799. 31 de maig de 1941.

¹⁹⁰².- Idem. Capsa Oficis 1943-44. 8 de juny de 1941.

¹⁹⁰³.- *Repetidas veces han llegado a conocimiento de esta delegación provincial sindical quejas fundadas acerca de la actuación o mejor dicho de la no actuación de la delegación sindical local de Sueca, que fue nombrada a propuesta de la jefatura local de FET y de las JONS. No se dio el impulso debido a la oficina de colocación obrera. Se generalizó una anarquía desconcertante en los salarios y precios (...) trastornando consiguientemente la economía*

On millor podem observar el problema és a Almussafes. El 5 de febrer de 1940, la Junta de Paro de la Provincia de Valencia comunicava a l'Ajuntament que *la falsa interpretació o desconocimiento de la legislación vigente en cuestión de laboreo de tierra, viene creando en la provincia situaciones de hecho enojosas y en las cuales, bajo el pretexto de remediar el paro obrero, se conculca una y otra vez la Ley, alejando obreros (sic) a los empresarios agrícolas o agravando su situación económica con jornales a realizar en tierras de su propiedad que algunas veces cultivadas, su laboreo resultaría antieconómico*. La por de la Junta era que els propietaris deixaren les terres sense conrear, recordant que *contra ellos la Ley es inexorable (con o sin su autorización expresa, deben invertirse en las aludidas tierras los jornales precisos)* per a la reconstrucció de la *riqueza nacional*.¹⁹⁰⁴

A Albalat, però, la Junta Municipal contra l'atur es constituí el 10 de febrer de 1940, composta per l'alcalde, Francisco Carpi Gozalvo, propietari i Falangista *nou nat*; el cap local de FET, José Honorio Gozalvo, tradicionalista, el delegat sindical, José Honorio Gozalvo Perales; Pedro Juan Mulet Claver, empresari i propietari; i Antonio Julio Terrades, obrer. L'únic que va fer la junta en tot l'any de 1940, fou *tras una ligera discusión se acordó por unanimidad clasificar como obreros parados a todo aquel que cultiva tierras en propiedad y en arrendamiento hasta el número de quince hanegadas, teniendo derecho preferente los obreros que cultivan tierras en propiedad y en arrendamiento hasta el número de cinco hanegadas en los trabajos del municipio y del Jurado*.¹⁹⁰⁵

Veiem com la definició de camperol o jornalier contenia moltes interpretacions. A més, les categories mesures en terra i no en la qualitat de la mateixa, venien a afegir una nova variable. En poques paraules: la situació d'atur estacional comportava la principal preocupació local. La junta proposava que, com es feia durant la República, els propietaris pagaren un recàrrec en l'impost rústic per tal de dedicar-lo a treballs de neteja de séquies, reparació de camins rurals, etc. Però la legislació havia canviat i aquest acord no era possible sense el beneplàcit del governador civil, autèntic virrei de la província. Per això, quan la junta es recomposà el 10 de setembre de 1944, elevà la petició amb un aire dramàtic: *después de los trabajos estacionales han escaseado los jornales y los obreros agrícolas en su mayoría han atravesado situaciones angustiosas...*

rural. Por si esto fuera poco las tareas encomendadas a la delegación sindical local sobre subsidio familiar, obra la más querida de nuestro Caudillo y uno de los pilares fundamentales de la reconstrucción de la Patria se registraron una negligencia intolerable contribuyendo todo a dar sensación de que la CNS no existía en el pueblo (...) se dispuso el cese del camarada Juan Soler Durá en el cargo de jefe sindical local y nombrar a Antonio Beltrán Martínez y se incumplió. Le ruego tenga a bien indicar las causas que puedan oponerse al nombramiento del camarada Antonio Beltrán Martínez. AHMS. Falange. Capsa M.

¹⁹⁰⁴.- AHMA. Llibre 39.

¹⁹⁰⁵.- AMA. Expedient 456..

La nova Junta, composta aleshores per les forces vives de la població: alcalde i cap local de FET, Rogelio Mulet Hernandis; delegat local de sindicats, Vicente Iranzo Escrivá; el secretari local de FET, José Ramón Pérez Fabra; el rector Rafael Borderia Soler, i el jutge municipal, Vicente Montagud Climent; insistia en la necessitat d'efectuar un repartiment extraordinari entre els propietaris de 5 pts per fanecada i poder executiu per cobrar-les.

Com que el Governador Civil aleshores també era cap provincial de FET, va ser aquesta qui contestà al primer, encara que amb la firma de Laporta Girón. En la circular núm. 14, la superioritat indicava, amb una parauleria infumable *-ardiente deseo de que no falte en hogar alguno el pan de cada día-* i amb malabarismes verbals indigeribles *-no puede mirar impasiblemente cómo las mil circunstancias del momento histórico en que vivimos se ceban sobre las familias indotadas de reursos,* fixeu-vos en la manipulació històrica-, i altres lamentacions. Com a solucions acordava: *1º- eleven en el parte provincial estadística exacta del paro con la colaboración de la CNS. 2º- en él deberán comunicar las disposiciones pensadas (sic). 3º- provisionalmente componer una junta -amb la composició exacta de la que havia conformat Albalat-. 4º- la junta deberá reducir o absorber la totalidad del paro con obras distintas a las propias del Ayuntamiento o a las que dedique presupuesto. Como 1ª medida cumplir la disposición del Ministerio de Organización y Acción Sindical, de 5 julio de 1939, según la cual ninguna empresa podrá tener menos empleados que en 18 de julio de 1936. 5ª- los jornales de los obreros se pagarán según las bases de trabajo. 6ª- realizar un censo de parados. Los que trabajen pagarán su cuota correspondiente. Los contribuyentes pueden o bien pagar en metálico o ofreciendo la prestación personal propia, o la de sus propios jornaleros o familiares, por un número de jornales, igual al correspondiente de la contribución.*¹⁹⁰⁶

La notificació no venia més que a reglamentar la sol·licitud de la junta albalatenca afegint una mena de corvea als propietaris per tal d'escapar al pagament. El repartiment no va ser ben rebut pels propietaris i, efectivament, molts preferiren enviar els seus jornalers a treballar abans que pagar, sobretot els grans propietaris i els forasters.¹⁹⁰⁷

6.16.- *Els tentacles del sindicalisme corporatiu franquista*

Els desitjos de presentar l'obra sindical de FET com a tuteladora del proletariat comportà també la paradoxa de crear descontent entre altres sectors beneficiats per la política del règim, i encara que aquests contratemps resultaven prou suportables per als afectats, el cert és que col·lectius com ara els comerciants veien com havien de tancar portes els dies assenyalats com a festius, i que no eren pocs, marcant-se grans amenaces en cas de no complir l'ordre.¹⁹⁰⁸

¹⁹⁰⁶.- Ibídem.

¹⁹⁰⁷.- Ibídem.

¹⁹⁰⁸.- A les capses de multes governatives trobem un munt de denúncies a comerciants per aquest

Els funcionaris resultaren ser els més beneficiats donat que amb molta assiduïtat gaudien d'aquestes festivitats de les quals algunes eren pagades, encara que sempre que el règim tingué alguna iniciativa com subscripcions per a monuments, ajuts per a la *División Azul*, etc. aquest col·lectiu no eludia mai el pagament i s'ho prenia com una corvea en record dels seus estómacs agraïts.¹⁹⁰⁹ Una altra qüestió eren els treballadors no institucionals,¹⁹¹⁰ aquests ni participaven en la parafernàlia ni gaudien dels avantatges socioeconòmics dels funcionaris. I encara, altres, com ara els barbers, propietaris d'establiments d'oci, etc., veien l'ordre lesiva per als seus interessos.¹⁹¹¹

La Llei d'Unitat Sindical, doncs, comportà com hem vist una sèrie d'inconvenients. A banda dels merament formals que deixaven la porta oberta a enfrontaments i pressions amb els propietaris més significatius, arribà fins i tot a remodelar el propi organigrama de FET. En aquest sentit, el 22 de juny de 1940, el delegat d'Agricultura de Sueca, Fernando García Meseguer, dimití del càrrec ja que *entiendo que al agregar esta Delegación a la CNS puede muy bien el delegado sindical cumplir esta misión como delegado de agricultura.*¹⁹¹² La duplicitat de càrrecs i també el solapament de funcions comportà desconfiances, maniobres i indignació per part dels afectats.

Pel que fa a la major riquesa de la comarca, l'arròs, recolzat amb la creació del SNA suposà també alguns trencaclosques per al règim. De tota manera, per tal de minimitzar els problemes i controlar encara millor la producció arrossera, el 5 de juliol de 1945, la premsa comunicava la formació de la Cooperativa Nacional del Arroz, i en fou nomenat cap Juan Antonio Gómez Trénor, terratinent amb grans interessos arrossers a Sueca. Acompanyaven la nòmina de la directiva el president de la Federación de Industriales Elaboradores del Arroz, associació d'àmbit estatal,

motiu. A l'apartat de l'estraperlo farem un breu resum de les mateixes.

¹⁹⁰⁹.- Generalment l'aportació dels funcionaris a aquestes subscripcions es corresponia a un dia dels seus sous. Ni que dir que la participació no era voluntària. Vegeu AHMC. Capsa 800.

¹⁹¹⁰.- Els jornalers treballaven tot el dia inclòs els dies de festa en la temporada de l'arròs, segons les Bases de Treball. Tot i que es parlava contínuament de festes pagades, els bans reflectien el contrari. Per exemple, un de tants, a Cullera sortí un ban, el 30 de setembre de 1940, ordenant que la festa de l'endemà passava al diumenge. AHMC. LRB. Llibre 939. Per al proletariat agrícola, que treballava de manera estacional, això va estar una constant. No vegueren eixos dies de festa pagats. En canvi, les autoritats es mostraven molt satisfetes i feien alardaments a les èpoques en que no hi havia treball. Els grans beneficiats, els funcionaris.

¹⁹¹¹.- El 18 de maig de 1939 s'emetia un ban a Cullera dient que la jornada dels barbers finalitzava el dissabte a migdia, tancant-se el diumenge i recuperant la jornada el dilluns. AHMC. LRB. Llibre 941. ss n^o/p. Ordres com les de *los establecimientos públicos permanecerán cerrados* se succeïrien en el temps.

¹⁹¹².- AHMS. Falange. Capsa V.

Casimiro Octavio Sampedro; l'industrial arrosser, Enrique Simó; el delegat del Ministeri d'Agricultura en la Federación de Agricultores Arroceros, Porfirio Palacios; el cap de l'Obra de Cooperación, Pedro Lamata; el delegat provincial de sindicats, José Luis del Arco; i Julio De miguel amb un paper que no quedava gens clar.

El que s'esperava de la Cooperativa Nacional amb clara majoria valenciana i

concretament suecana, era que *busca lo mejor para la economía española y la organización tiene que servir de ejemplo a otras del país y también del extranjero*. Malgrat l'alt grau d'autotriomfalisme, els majors industrials arrossers estaven connectats amb l'estraperlo com veurem en el capítol corresponent.

El discurs de Trénor continuà amb lloances a Franco: *nuestro caudillo al que le debemos todo* i incidint en la importància que el règim diposità en l'agricultura quan afirmà que *el campo es la base de la riqueza española, ya que incluso la industria se encuentra en ella las primeras materias para la elaboración*, per això, *la producción agrícola debe tener precios remuneradores al igual que la producción industrial, no solo para elevar el nivel de vida sino también para conseguir que el capital vaya a ella en busca de remuneración al igual que la industria*.

Aquesta entelèquia no tenia més raó de ser que l'autoafirmació d'un major control estatal sobre la producció arrossera, amb la posició privilegiada de partida dels grans productors donat que, controlant la Cooperativa, podien esmunyir-se, paradoxalment, del que pretenia exercir el Govern. La Junta rectora restà amb Juan Antonio Gómez Trénor com a president; Vicente Iborra Gil com a gerent; Joaquín Rodríguez de la Encina com a tresorer i Enrique Simó com a secretari, és a dir, potents propietaris arrossers.¹⁹¹³

Paral·lelament, i per tal d'aglutinar al seu si el màxim possible de les corporacions al temps que es donava cert aspecte de pluralisme, s'articularen la resta de components de l'Hermandad Sindical dintre de la CNS: Sindicat de la Policia Rural,¹⁹¹⁴ Grup de Ramaders de Vaques de Llet,¹⁹¹⁵ etc. El primer no va patir cap sobresalt, donat que la mateixa junta directiva que regia el destí del Sindicat durant la República es reposà després de la guerra, fins el 10 de febrer de 1944, quan la junta es nodrí de falangistes per tal de *normalizar la vida de dicha mutualidad*,

¹⁹¹³.- Idem.

¹⁹¹⁴.- A Cullera la nova junta ja s'havia constituït el 15 d'abril de 1939, passant de seguida a destituir tots els guardes i anomenant uns altres. CAC. Llibre d'Actes del Sindicat de Policia Rural.

¹⁹¹⁵.- La creació a Sueca data de 1948. La composició de la junta corresponia a propietaris de vaques que no tots pertanyien a la Falange, encara que el delegat, Blas Serra Celda, era un militant de la FET suecana. A les -escasses- reunions que mantingué el grup no es feia més que supervisar la producció lletera. Com que n'eren tots ramaders no pensem que les xifres s'acomodaren a la realitat. El 8 de gener de 1950 es va reunir per darrera vegada aquest subgrup de l'Hermandad. CAS. Llibre d'Actes del Grup de Ramaders de Vaques de Llet.

modificant-se el reglament per tal de perviure dins de la CNS.¹⁹¹⁶ Per la seua part, el Grup de Ramaders es constituí com una branca de l'Hermandad en 1948 sota la presidència del delegat de ramaderia de la CNS, Blas Serra Celda. Aquest subgrup de la CNS es reuní per darrera vegada el 8 de gener de 1950.¹⁹¹⁷

La verticalització de la CNS comportà tot un munt de subgrups que completaven tots els aspectes de la producció agrària, com ara la *Mutua de Seguros sobre la vida de las caballerías*, constituïda a Sueca en setembre de 1947. El *Consejo directivo* era format per afiliats a la CNS que responien al perfil de grans i mitjans propietaris: Daniel Falcó Ferrer, director delegat; Salvador Colomar Moll, tresorer; Juan Marqués Ortells, comptador i secretari; vocals Francisco Boix Campillo, Félix Roda Granell, Enrique Vera Serra, José Matoses Navarro, Pascual Rico Ferrando i Salvador García Martínez.¹⁹¹⁸

Amb aquesta dispersió derivada d'un organigrama immens, la principal preocupació del sindicat vertical era aglutinar una supervisió efectiva, la qual cosa no resultava gens fàcil donat la gran quantitat de suborganismes amb els seus propis òrgans directius. Així, a l'hora de cobrir els càrrecs de la CNS, es realitzaven veritables malabarismes. Per exemple, el 21 d'abril de 1945, Enrique Miralles, delegat del sindicat vertical suecà, informava a la provincial que es trobava realitzant gestions per trobar persones que *reunieran un sólido prestigio y capacidad necesaria*. Donava com a solució la d'un perit agrònom i un advocat, malgrat que aquest darrer era a punt d'incorporar-se a files i no li quadrava la solució per la qual cosa optava per nomenar Antonio Gomar Agud, un falangista de la immediata postguerra, professor mercantil, de 44 anys d'edat i administrador de Correus; i Daniel Catalá Barbastre, de 26 anys per la seua condició d'ex-combatent; passant a cobrir el càrrec de secretari el mecanògraf de la CNS, Juan Fos Beltrán. La seua plaça seria coberta per l'ordenança de FET.¹⁹¹⁹ Més tard, el 28 d'abril de 1953, s'organitzaren oposicions de torn restringit del *Movimiento*, copades per Agud, José María Matoses Franco i Salvador Serra Suay, tots de la CNS suecana.¹⁹²⁰

6.16.1.- *Un sindicalisme en mans de la patronal*

Les realitzacions del sindicalisme falangista van estar sempre envoltades d'un extrem, i massa sovint incoherent, triomfalisme. Així, després de les assemblees nacionals d'Hermandades Sindicales, celebrades en 1946 i 1947, per tal de preparar la III, la CNS recordava que *No olvideis que no servimos en ningún momento fines*

¹⁹¹⁶.- CAS. Fons de la CNS. Llibre d'Actes del Sindicat de Policia Rural.

¹⁹¹⁷.- Idem.

¹⁹¹⁸.- AHMS. Negociat Primer. Comunicacions Vàries. 1947. No surten més notícies d'aquest subgrup.

¹⁹¹⁹.- Idem. Falange. Capsa C.

¹⁹²⁰.- Butlletí de l'Organització Sindical, nº 257. 7 d'abril de 1953.

*particularistas o de clase (...). Nuestra preocupación abarca tanto las exigencias y derechos del trabajador como los legítimos intereses del propietario y las necesidades totales de la economía agraria, per la qual cosa s'animava els representants a analitzar temas de interés económico y social y propongan soluciones y proyectos para su desarrollo por la Organización Sindical y por el Estado (...). Sin olvidar nunca el imperativo de la justicia social (...). La capacidad de las Hermandades, que agrupan millones de campesinos en una estructura jerárquica formando las Cámaras Sindicales Agrarias, presta el mejor punto de apoyo para acometer empresas. A més, la data escollida per a la celebració de la III Asamblea era la de Sant Isidre Llaurador, proclamando así la devoción de los agricultores hacia su Patrono y acudiendo a Madrid en nacional romería a rendirle culto.*¹⁹²¹

El missatge no venia a afegir res nou sobre el funcionament de la sindicació agrària, demostrant l'immobilisme del règim pel que feia al sector agrari; al màxim que s'aspirava per part del sindicalisme vertical era a veure com canviaven les delegacions de CNS. Encara així, quasi sempre, es tractava d'una simple permutació de càrrecs i la introducció d'algun jove falangista. D'aqueixa manera, a Cullera, el 17 d'agost de 1948, en reestructurar la delegació de CNS, no va donar-se cap sorpresa, ja que passaren a formar-ne part Agustín Grau Romero, cap de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos; José Ferrer Grau, cap de l'Hermandad de Industria y Comercio; i José Diego Rico, vocal del Sindicat de Policía Rural.¹⁹²² És a dir, representants de les *forces vives* de la ciutat.

El mateix que a Sueca, on, en 1949, va ser president Jerónimo Meseguer Viñoles, perit agrícola i gran propietari; vicepresident, Vicente Mateo Matoses, propietari mitjà; interventor, José Palacios Viel, propietari; i vocals José García Marqués, petit propietari; José Beltrán Viñoles, jornaler; Vicente Rodrigo Viel, gran propietari; i José Martínez Viel, petit propietari.¹⁹²³ Aquest organigrama no es permutaria en el temps. És a dir, simples canvis de càrrecs, on alguna que altra dimissió, generalment per motius d'edat, era l'única manera d'insuflar *sang nova* a aquests organismes.

Com que la corrupció va ser una constant del règim, el sindicat vertical no va ser-ne alié. Així, per exemple, el funcionari sindical de Cullera, Felipe Martínez Navarro, un ex-combatent, fou cessat el 28 d'abril de 1951, *por supuestas irregularidades cometidas en el desempeño de su cargo de Secretario de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*.¹⁹²⁴ Per contra, les expectatives que creava la CNS per a moltes persones comportà que aquestes abandonaren

¹⁹²¹.- CAS. Fons de la CNS.

¹⁹²².- CAC. LRA.

¹⁹²³.- CAS. LRA. 1949.

¹⁹²⁴.- Idem.

l'organització decebudes per les traves imposades davant les seues intencions de servir-se del sindicat. D'aqueixa manera, el 9 de febrer de 1952 causava baixa Salvador Grau Ramón, de 53 anys, que treballava unes 100 fanecades d'arròs propietat del Baró de Cárcer i que per rebasar el màxim superficial que per llei li corresponia va ser desposseït igual que els seus cunyats, Antonio i José Collantes Benedito, el primer regidor de Sueca i tresorer de la delegació local de FET.¹⁹²⁵

Per tractar-se de terres d'un personatge prou influent dintre l'estructura del règim, la CNS suecana es trobava en un dilema de prou difícil solució, ja que Antonio Collantes era un dels falangistes més importants de Sueca -no debades havia estat nomenat de forma vitalícia cap del ex-captius-. Davant la delicada situació en què es trobava la FET suecana, aquesta optà per intercedir a favor del seu camarada intentant alhora no mostrar-se excessivament reivindicativa per tal de no ofendre la superioritat ni tampoc no anar a les males contra un dels capitosts franquistes. Així, apel·lava al dur colp que suposava la decisió per a l'economia familiar i per a la seua trajectòria política. Com que la gestió no portà a cap lloc positiu, la delegació de Sueca canvià de postura i abandonà l'antic camarada. En aqueix sentit, Juan Andrés Rodrigo, aleshores cap local de la CNS, comunicava al Subcap provincial del Movimiento que *creo que la falta de espíritu del camarada que nos ocupa -Antonio Collantes-, no interesa que permanezca en nuestra Organización, pero creo que no sería de sobra (sic) que en la baja que se le mande se le aireara su conducta tan materialista.*¹⁹²⁶

Aquests intents de pretendre mostrar-se amb la major integritat no responien més que a situacions factuais. En realitat, les pretensions del règim eren presentar una façana d'honradesa que no era present més que en la propaganda i en moments concrets com l'èsmentat. Antonio Gomar Agud, administrador de Correus i antic upetista, cap de la CNS suecana, escriví a Enrique Sierra Diego, antic membre de la DRV i gran propietari, quan aquest darrer va ser nomenat alcalde de Cullera, el 21 de setembre de 1948, per tal de felicitar-lo. De pas, li comunicava que *Aprovechando esta oportunidad voy a permitirme a (sic) solicitarte el primer favor: Posiblemente, pedirán informes a esa Alcaldía -de tu digno mando- acerca de la conducta que durante su infancia y estancia en Cullera llevó mi hermano Enrique. Llegado el caso agradeceré lo cumplimentes como mi apellido se merece.*¹⁹²⁷ Per a més inri, la comunicació anava encapçalada pel membret de la CNS de Sueca i acompanyada de l'eslògan *Por la Patria, el Pan y la Justicia*.

El sindicalisme desplegat pel règim, doncs, res tenia a veure amb la veritable defensa del proletariat, i ni tan sols s'acostava a un corporativisme més o menys estructurat. Al contrari, s'orientà sempre cap a la defensa dels interessos dels propietaris mitjans i grans, és a dir, l'oligarquia, la rizocràcia. El desenvolupament

¹⁹²⁵.- AHMS. Falange. Capsa C.

¹⁹²⁶.- Idem.

¹⁹²⁷.- AHMC. Capsa sense classificar. 1950-51.

sindicalista que FET desplega a la Ribera Baixa no tenia més missió que mantenir sotmesa la mà d'obra, barata i desorganitzada. D'ací el seu afany ja no de perpetuar-se, sinó d'expandir-se fins i tot als àmbits on encara no havia iniciat la seua activitat. El proselitisme més insistent va ser sempre el vehicle emprat. En un informe, Antonio Gomar es jactava de: *las tres cuartas partes de las empresas de todas las ramas laborales existentes en esta localidad son ya seguras para la Caja Sindical por haber hecho la gestión y obran en mi poder las papeletas firmadas por los respectivos empresarios*,¹⁹²⁸ en clara competència deslleial amb la resta de caixes, el que no significava que la tasca sindicalista fóra efectiva ni s'ajustara exactament al que pretenia el règim controlant la sindicació.

En efecte, a finals de l'any 1946, el Sindicat de la Construcció de Sueca va rebre la visita de l'aleshores Inspector Cap de Treball, Muñoz Corral, *viendo con gran sorpresa que no se cotizaba el seguro de enfermedad por los productores y tampoco las cuotas al Montepío de la Construcción*, alçant 8 actes de liquidació per 2.147'14 pts, la qual cosa desembocà en un gran malestar dels treballadors afectats *porque habiendo delegado en el Sindicato las gestiones y pago de los distintos Seguros Sociales estaban convencidos de cumplir exactamente con sus obligaciones*. Les queixes conduïren a què el Sindicat de la Construcció es donara de baixa constituint-se el *Grupo de Albañilería del Sindicato de la Construcción*.¹⁹²⁹

6.17.- La burocràcia sindical i el seu triomfalisme infundat

L'obra sindical del règim no sols es va convertir en un veritable ens burocràtic, sinó que, a més, s'enfonsà en una ineptitud tan profunda que era incapaç de seguir el seu ritme d'ineficàcia. La solució, en aquest problema concret i per extensió, va ser reforçar la burocràcia: s'obrí una llibreta on s'apuntaren els jornals invertits i el pagament de les quotes corresponents per duplicat; *como cada productor tiene una ficha de la completa declaración de los días trabajados por cada uno sirviendo la misma para que trimestralmente se pueda anotar la liquidación de los seguros sociales*.¹⁹³⁰

D'aquesta manera, *a la vista de cada declaración trimestral se ven los días trabajados por cada trabajador subsidiario*. La forma de pagament del subsidi era proporcional, *incluidas las fiestas abonables, así los productores de este Sindicato obtienen todos los beneficios que las leyes de nuestro Caudillo: seguro de enfermedad, accidentes, vejez, subsidio familiar, plus de cargas familiares,*

¹⁹²⁸.- ARV. Capsa 249. Sindicats. 26 de setembre de 1946.

¹⁹²⁹.- Idem.

¹⁹³⁰.- Idem. El model a seguir resultava infernal, amb un munt impressionant de factures on es desglossaven els següents apartats: del jornal base s'extreia el 3% per a l'assegurança de la vellea, el 2% per a la quota sindical, el 6% per al subsidi familiar, 9% per al *Montepío*, 9'60% per a l'assegurança d'accidents, 3% per a despeses d'administració, més el 20% *de carestía de la vida para el plus de cargas familiares, el seguro de enfermedad según el grupo a que pertenezca, etc.* Idem.

montepíos, etc..¹⁹³¹

La maquinària burocràtica de la CNS augmentà, al mateix temps que ho emprava per a un major control social. D'ací els recordatoris de pagaments per pòlisses d'accidents¹⁹³² i altres tipus de prestacions.¹⁹³³ A poc a poc l'extensió de l'assegurança obligatòria de malaltia arribà a afiliar a *todos los trabajadores agrícolas eventuales incluidos en el censo laboral*,¹⁹³⁴ el mateix que els subsidis, primer els de viduïtat vers els *caídos por Dios y por España*¹⁹³⁵ per a fer-los extensius al de vellesa,¹⁹³⁶ encara que tot l'anterior va ser més epidèrmic que altra cosa, i sobretot mal organitzat i manipulat pels grans interessos agraris de la rizocràcia pel que fa a l'àmbit estudiat.

Amb aquestes pretensions triomfalistes no estranya que, a l'hora d'entregar els subsidis, el règim desplegara tota la seua parafernàlia¹⁹³⁷ o intentara mitigar la terrible realitat d'un alt nombre de persones, com ara els compresos en el terrible atur estacional que es donava a la comarca. D'aqueixa manera, Manuel Serrano Pla, cap local de Falange, empleat i vella guàrdia, informava el 28 d'octubre de 1955, que *debido a la mala cosecha los propietarios no podrán dar trabajo*. Davant aquest problema proposava una contribució a *la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*, el que no era més que un altre contrasentit, i afegia que *se esperaban subvenciones oficiales però el Gobernador Civil las ha destinado a otros fines*.¹⁹³⁸

En realitat, el sindicalisme falangista mai va poder afrontar la realitat de l'atur obrer agrari, però més degut a la pròpia configuració econòmica del règim que a la veritable situació agrària valenciana. Cert és que la característica agrària riberenca

¹⁹³¹.- Idem. Informe del 14 d'agost de 1948.

¹⁹³².- El primer que tenim constància rau en el primer recordament del pagament a l'Ajuntament de Cullera, el 30 d'agost de 1940. AHMC. Capsa 107.

¹⁹³³.- Un ban del 26 de gener de 1940, recordava a *todos los hombres comprendidos entre los dieciocho y cincuenta años...* inclosos al padró de la prestació personal a favor de l'Estat, *...la obligación que tienen de satisfacer por sí o por medio de sus respectivos patronos ... el importe de las retenciones legales* Idem. LRB. Llibre 941. ss nº/p.

¹⁹³⁴.- Idem. CAC. LRA. 15 de juliol de 1958.

¹⁹³⁵.- Idem. Capsa 799. 30 de juny de 1941.

¹⁹³⁶.- Idem. LRB. Llibre 941. 4 de setembre de 1944. AMA. II. 1204. 17 de desembre de 1941.

¹⁹³⁷.- *Los pescadores que mañana hayan de recibir los beneficios del Subsidio Familiar, deberán encontrarse a las nueve de la mañana frente a la Jefatura Local de Falange, invitando al vecindario a que pongan colgaduras en los balcones y ventanas. Todos los pertenecientes a milicias, Sección Femenina y Frente de Juventudes se presentarán a las nueve treinta en sus locales respectivos debidamente uniformados.* AHMC. LRB. Llibre 942. 14 de desembre de 1944. *Entrega de 42.000 pts de subsidio familiar en Cullera. Levante*, 20 de juliol de 1949.

¹⁹³⁸.- AHMS. Falange. Capsa T.

sempre havia ofert un atur estacional, però la situació s'agreujà durant el franquisme. Ja ho hem vist.

L'atur estacional fou continu i sempre amb extrems greus, i el mateix Serrano no coneixia altra fórmula per enfrontar-se a ell. De fet, cinc dies abans ja havia proposat que l'Hermandad es fera càrrec de la Comissió de la Junta Local de l'Atur. El seu cap, Francisco Martí, falangista nou nat i gran propietari rural, contestà que el problema no era de la seua incumbència,¹⁹³⁹ el que posava de relleu la descoordinació entre les forces que conformaven el règim i l'escàs sentit de subsidiarietat que s'esperava d'elles. Com a redundància, cal apuntar que el 15 de desembre de 1955 l'Ajuntament de Sueca desestimà una petició dels funcionaris del consistori per la qual demanaven els beneficis de l'ajut familiar, *en consideración a las importantes mejoras de sueldos que les ha concedido la legislación vigente.*¹⁹⁴⁰

En canvi, el falangisme local reaccionava de manera ferma davant tot allò que considerava una intromissió en la seua tasca burocràtica. Tal va ser el cas del col·lectiu format pels gestors administratius suecans, que van veure com la FET suecana s'immiscia en les seues gestions per entendre que pertanyien a la maquinària burocràtica falangista. En aquesta tessitura, Salvador Serra, empleat de la CNS suecana, vella guàrdia, el 20 de febrer de 1952, rebia el recolzament de la Delegació Comarcal de Sindicats, que denunciava que aquells tramitaven llibres de família, arreglaven documentació per per als subsidis, etc. dient que *todas estas pretensiones no son acogidas por el funcionario sindical... y los citados gestores acuden en queja (sic) ante esta delegación por considerarse lesionados en su cometido... 1º la percepción de los seguros sociales obligatorios es intangible, por lo que no puede descontarse ninguna cantidad para abono de la gestión realizada por tercera persona... 2º los seguros sociales obligatorios de los trabajadores agrícolas han de ser tramitados exclusivamente por el corresponsal local de la Obra Sindical de Previsión Social ... sin intervención de ningún elemento extraño ... no se debe admitir la más mínima intervención ... así tengo el convencimiento que nunca serás tachado de conexión más o menos interesada con gestorías....*¹⁹⁴¹ I és que existien precedents que no deixaven molt bona imatge de les persones que empraven la FET suecana per a militar i treure profit,¹⁹⁴² encara que, com podem constatar en l'apartat de l'estraperlo, la doble moral i la corrupció administrativa foren fidels acompanyants del règim durant la seua existència. Però la CNS demostrà la seua bel·ligerància contra el sector dels gestors contínuament, des del qual es considerava una intromissió inacceptable en les demandes dels ciutadans,¹⁹⁴³ i

¹⁹³⁹.- Idem. 23 d'octubre de 1955.

¹⁹⁴⁰.- Idem. LRAAP. 1955. ss nº/p.

¹⁹⁴¹.- ARV. Capsa 2498. Sindicatos.

¹⁹⁴².- Per exemple, el 2 d'octubre de 1948, va estar cessat com a delegat de la CNS, Juan Colomar Palacios, gestor administratiu i antic militant de la DRV. Aquest demanava *continuar colaborando con la CNS desde mi profesión i en el Sindicato*. Idem. Capsa 2498. Sindicats.

¹⁹⁴³.- Per exemple, alguns gestors presentaren recursos a l'Ajuntament de Cullera per les

arribà a pressionar per tal de regular les funcions dels gestors administratius.¹⁹⁴⁴

6.18.- *La submissió política del sindicalisme franquista*

La veritat és que, si fem un repàs al personal polític que conformava la CNS a la Ribera Baixa, descartem qualsevol dubte de la veritable funció sindicalista del règim. Malgrat que les dades són escasses per la manca de documentació, tenim alguns exemples significatius: en 1948, Sollana comptava com a *corresponsal* amb Salvador Fraga Llopis, ex-combatent; Felipe Martínez Navarro, també ex-combatent, de Cullera; Salvador Serra Suay, falangista vella guàrdia, empleat de la mateixa CNS de Sueca, substituït per Félix Beltrán Martínez, *domiciliado en la calle Zumalacárregui, contable, no es funcionario de CNS, delegado local de deportes y secretario contador de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, desde 1921 requeté.*¹⁹⁴⁵ O siga, la part *dura* de FET, persones que depenien en bona o plena mida de CNS per tal de treballar.¹⁹⁴⁶

A Sollana, el 8 de juliol de 1952, va ser nomenat com a corresponsal de l'Obra Social, Rafael Pla Faura, fins aleshores secretari de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, natural de Tous, de 44 anys i veí de la població riberenca, *...no ha desempeñado cargos políticos ... de excelente moralidad ... tomó parte activa en la guerra ... y es brigada licenciado de la guardia civil.* Substituïa Dolores Raga Llopis, de qui no sabem res. D'altra banda, es nomenava secretari de l'Hermandad Salvador Ferrer Valls, de qui tampoc sabem res; i corresponsal de l'Obra Sindical de Previsió Social a la mateixa població Josefa Miralles Ibor, de 24 anys, mestressa, soltera, i que *no ha desempeñado cargos políticos o administrativos, moralidad inmejorable, afecta al Glorioso Movimiento Nacional, buena situación económica, no tiene cargas familiares* Suplia Jesús Zaragoza

deficiències que prou particulars observaven als treballs metal·lúrgics que les Aigües Potables realitzaven als seus domicilis. La CNS intentà allunyar els representants dels demandants del conflicte. AHMC. Capsa Oficis. 1943-44. 7 de juny de 1944.

¹⁹⁴⁴.- Així, una circular de la Presidència del Govern, datada el 21 de juny de 1940, recordava les funcions específiques del col·lectiu ordenant que es fixaren cartells als públics on constaren l'article 5 i 34 del Reglament Orgànic de la professió de gestor administratiu, del 28 de novembre de 1933, reformat pel Decret del 7 de setembre de 1935, arplegats en l'Ordre del 8 de març de 1940. Idem. Capsa 107. De tota manera, el cartell en qüestió no es va fixar als llocs públics fins el 13 de gener de 1948. Idem. L'article 5 deia que els gestors devien exhibir el seu carnet d'identitat tant el gestor com el de la persona o persones representades per ell. L'article 34 avisava que *incurrirán en falta de clandestinidad* les persones que realitzaren actes propis de la professió de gestor administratiu. A més, s'exigia, per ordre del BOE del 14 de febrer de 1942, la seua inclusió en la Contribució Industrial, tarifa 5^a, epígraf 1054, a més de trobar-se col·legiat. Idem.

¹⁹⁴⁵.- ARV. Capsa 2498. Sindicats. No trobarem el corresponsal d'Almussafes.

¹⁹⁴⁶.- Els empleats de la mateixa CNS per descomptat. Altres es guanyaven uns diners gràcies a les hores que dedicaven a l'organització, a més que de tant obtenien gratificacions *de 100 pts. a los corresponsales por su constante servicio en nuestro puesto de vigías de la clase humilde campesina.* Idem. 15 d'abril de 1952.

Alemanya, propietari d'un forn, que havia estat anteriorment secretari de CNS, de *buena moralidad, con anterioridad a la guerra de derechas y con carnet de militante*, segons informes de José María Ferragut, Delegat Comarcal de Sindicats, i de qui tampoc sabem més; i d'Antonio Gomar Agud, Secretari Sindical Comarcal, de 51 anys, natural de Cullera i veí de Sueca, va ser tinent d'alcalde de la capital comarcal, administratiu de Correus i antic upetista,¹⁹⁴⁷ encara que la seua militància a la UP hauria estat de molt jove donada la seua edat.

No permetem que la parauleria ens deixi atordits i aconseguisca la seua funció primigènia. La incapacitat *sindical* de FET plasmada en les branques col·laterals no va ser tal. Aquesta afirmació seria tant com disculpar l'aparell falangista de la seua responsabilitat històrica del patiment i la misèria en què va viure un importantíssim grapat de riberencs. Com a mínim, si volem ser bondadosos, que no és el cas, cal apuntar que la tasca sindical de FET descansava en una il·lusió que pretenia adequar una realitat com l'estructura agrària riberenca a la seua doctrina, pensant que era la millor solució per a tots els problemes. És a dir, si així ho pensàrem, l'actuació falangista en el terreny sindical agrari comportava la finalitat última d'aconseguir que els sers humans accediren a la solució de les seues necessitats.

Res més lluny de la realitat. La suposada fèrria estructura agrària ho era, precisament, per la manipulació de les variables que s'hi donaven. FET va tenir com a únic objectiu salvaguardar els *valors* tradicionals, que s'havien vist primerament qüestionats durant la República i després en perill durant la guerra. L'eliminació física dels vençuts, l'exili, l'immobilisme a tots els nivells, la fam, la misèria, etc. no van ser casualitat. Van ser producte de l'elecció d'un sector social que, per tal de perpetuar-se, va recórrer a liquidar el passat. No era possible tornar al caciquisme tradicional donat que la irrupció d'un potent sector poblacional en la vida pública havia posat en un fil el predomini social de la minoria. Per això, el *nou* estil buscava més la imposició que la manipulació o l'exclusió total.

El règim descansava en la disciplina quarterera i la projecció de l'Exèrcit com a valedor últim del franquisme. La militarització cultural que patí la població al llarg del període així ho demostra. O el que és el mateix: el règim descansava sobre els pilars de la tradició. Aquests, per tal d'estar potentment cimentats, restaren sota la supervisió efectiva i constant dels militars, que, amb la seua visió ultramuntana, consideraven la jerarquia una de les virtuts castrenses fonamentals. D'ací que junt amb l'Església conformaren la veritable raó de ser del franquisme. Políticament, això es plasmava en un partit únic que, si bé en la seua conformació arreplegava l'eclecticisme propi de l'univers reaccionari que l'havia gestat, era suficient per a dotar-lo d'unitat. Una unitat que era producte més dels interessos negatius -el que no volia o no estava disposat a tolerar el bloc dominant- que d'una intersecció programàtica efectiva.

¹⁹⁴⁷ Idem. Capsa 2498. Sindicats.

El partit únic no significava la perspectiva cavallera d'un ordre absolut ni en la seua pràctica ni en el seu discurs. D'aqueixa manera, la realitat política emanava d'un joc d'influències que, una vegada tamisades, s'integraven dintre d'un discurs monolític. El govern aleshores responia més a estímuls profilàctics que a cap altra cosa. O siga, la seua tasca venia determinada per la defensa a ultrança de les classes poderoses en detriment d'una gran majoria, el que ens parla d'una extrema dreta ostentadora del poder que, amb el suport incondicional de l'Exèrcit i l'Església, connectava amb la base social mitjançant el partit únic. Així, el governador civil era el representant i el sentinella de l'Estat. La seua missió tenia per finalitat la supervisió de les relacions entre els distints grups reaccionaris que dominaven a escala provincial, per passar a la local.

6.19.- *Sindicalisme estatal i caciquisme: les repercussions en els nivells de vida*

Assistim, doncs, a un renaixement del caciquisme amb una visió estructural que pretenia el retorn de l'immobilisme com a garantia de la seua perpetuació dominant. Com que la connexió amb les classes *productives* resultava inevitable, el sector neocaciquil delegà ja no sols un important paper representatiu políticament al partit únic, sinó a més tota la tasca sindical. A més, el control de FET no presentava problemes, era a les seues mans. El resultat, des del punt de vista de l'organització productiva i en especial el de les relacions laborals, va ser un esforç sindical encaminat a enderrocar qualsevol tipus d'entrebanc que impedira a la rizocràcia, en el nostre cas, monopolitzar la producció. No hi ha més darrere de l'interès sindical de FET. Per això, l'organització sindical es llançà als braços de la mateixa patronal, que la manipulà contínuament i sense problemes en benefici de la rizocràcia i en detriment inversament proporcional dels interessos de la gran majoria.

A les altures de 1950, la pastoral de l'arquebisbe de València, Marcelino Olaechea, assenyala -més que denunciava- que el salari d'un obrer se situava prop de la meitat del mínim necessari per a sobreviure.¹⁹⁴⁸ Ni el triumfalisme del règim, ni el cinisme de la seua propaganda, ni les manipulacions constants de la realitat aconseguiren que les seues fal·làcies es convertiren en el dogma ideal per a una societat immersa en la fam i la misèria. Fins 1951-52 no es recuperaren les rendes de 1935, tenint un retrocés al 84'1% en 1940, i un 88'7% en 1941. Si acceptem que la guerra no significà un entrebanc tan apocalíptic com presentava la propaganda del règim, ens preguntem on anà a parar la diferència de la renda. La contestació és ben senzilla si pensem en el mercat negre i les condicions favorables que trobaren els poderosos per tal d'actuar-hi. En 1947, la subsistència bàsica per a una família amb dos fills era de 12'5 pts. diàries. El salari en la construcció no sobrepassava les 27'5 pts. Per a un peó especialista, 16'85 pts. En 1951, l'increment del cost de la vida havia pujat en un 100%. El salari a la construcció no passava de 34'5 pts. i per a un peó especialitzat, 21, i, malgrat que les dades es refereixen a Madrid, no cap dubte que podem extrapolar-les a la resta de l'Estat.¹⁹⁴⁹

¹⁹⁴⁸.- SAZ CAMPOS, I. "República, guerra i franquisme". En *Història del País Valencià*. Edicions 62. Barcelona, 1990. Vol. VI. p. 338.

¹⁹⁴⁹.- Per a les misèries del franquisme i els nivells de vida, REIG, R. "Estratègies de supervivència"
464

La tasca sindical de FET, doncs, funcionà perfectament per a la finalitat que li havia confiat el règim. Al camp es repetiren les condicions salarials, que passaren de 7 pts. per a un bracer en 1940,¹⁹⁵⁰ a 8'90 l'any següent.¹⁹⁵¹ Per a 1942, passà a 10 pts.¹⁹⁵² i així successivament. Però les empentes del cost de la vida minvaven la proporció real.¹⁹⁵³ I si bé és cert que, en teoria, la base salarial venia directament imposada pel sindicat vertical, només és cert que la rizocràcia riberenca la manipulava. L'autonomia que gaudí per aquestes qüestions la podem veure en les mateixes Bases de Treball, doncs en la seua elaboració -mai discussió- acabava imposant els seus criteris davant la tèbia resistència dels *sindicalistes* riberencs.¹⁹⁵⁴

Què dir de les condicions laborals derivades d'aquesta concepció sindical aberrant? El primer, que els avantatges conquerits durant la República van desaparèixer, ja hem parlat del retrocés que significà això, però cal incidir en la tasca socialitzant del treball, l'activitat semilúdica va desaparèixer, com fou el cas de la *fumada*,¹⁹⁵⁵ el temps dedicat al descans s'escurçà, i les condicions de treball comportaren un empitjorament per l'ànsia pròductiva dels patrons. Com que el referent fonamental de la comarca era el monoconreu i el treball estacional la seua plasmació laboral, la patronal només estava interessada en el rendiment, d'ací les exigències de major productivitat.

6.19.1.- *La seguretat al treball: absència de normativa sindical*

i estratègies de millora. Els treballadors al País Valencià durant el franquisme (1939-1975)". En *Afers*, nº 22. Vol. X. 1995. Catarroja, 1995. pp. 459-491.

¹⁹⁵⁰.- AHMC. CAC. LRA. 1940 ss nº/p.

¹⁹⁵¹.- Idem. 1941.

¹⁹⁵².- Idem. 1942.

¹⁹⁵³.- El camp de batalla diari de la CNS va ser aquesta qüestió. Les emanades d'augment salarial per part dels guardes rurals va ser constant *ante el aumento del costo de la vida*. Els *sindicalistes* responien sempre que era la seua màxima preocupació, que ja s'havien elevat els salaris, que s'elevarien, etc. Idem. Les peticions són tan repetides que podeu trobar-les als Llibres Registres d'Actes sense cap complicació.

¹⁹⁵⁴.- *Por ser éste -l'arròs- un cultivo ...* era la formula emprada regularment per a donar una legitimació a la intrusió dels patrons. Amb aquestes formalitats s'escapava de l'encorsetament que proporcionava el Fuero del Trabajo i donava pas a la manipulació més descarada de la patronal agrària. AHMC. Capsa 108. Apareixen les bases fins 1949 i les circumstàncies que envoltaren la seua gestació. Tot ciència ficció donat que si fem cas a l'allò apuntat, arribaríem a la conclusió que el retall salarial era un important i insuperable favor que es feia al proletariat cullerenc.

¹⁹⁵⁵.- Es tractava d'un logre dels anys republicans: un descans que variava entre els vint i trenta minuts per a liar una cigarreta i efectuar una xerrada amb els companys. Ens trobem estudiant les Bases de Treball en un sentit molt ample i esperem comunicar pròximament el resultat.

El discurs sindicalista del règim era una cosa i la realitat una altra, que es plasmà en un augment important dels accidents laborals. No disposem d'estadístiques directes per a la Ribera Baixa durant la República, però sí informació tangencial proporcionada pel diari del metge Bolufer.¹⁹⁵⁶ Si fem cas al seu balanç, a Cullera no hi havia més d'uns 60 accidents laborals a l'any a la població, quasi tots a l'època de la sega. El testimoniatge de Salvador Borràs així ho corrobora: *Accidents havien pocs, sobretot es donaven quan bolcava un carro al moment de càrrega o descàrrega. Les ferides per la falç no eren massa i es devien a descuidos (sic)*, parlant del període republicà. En canvi, segons Alfredo Benito, durant els anys 40 i 50, *accidents havien a muntonades. La gent devia donar-se presa per complir i poder cobrar.*

A Sueca, entre el 3 d'abril de 1940 al 28 de maig de 1945, podem constatar 1.262 accidents laborals al camp, d'ells 431, un 34'2% de caràcter important i la resta, un 65'8% lleu,¹⁹⁵⁷ 59, un 4'7% dels considerats importants, comportaren baixa sense alta. És a dir, es tractà d'accidents amb extrema gravetat. Un d'ells, produït el 4 d'abril de 1944, costà la vida a l'obrer Pedro Hernández Barbero. Però veiem un quadre:

ACCIDENTS LABORALS AL CAMP. SUECA. 1940-1945							
TIPUS BAIJA	NOMBRE	%	% GREUS	TIPUS BAIJA	NOMBRE	%	% GREUS
Sense Alta	59	4'7	13'7	+ de 1 any	1	0'08	0'2
+ de 10 Mesos	1	0'08	0'2	+ de 6 mesos	5	0'4	1'1
+ de 3 mesos	12	0'9	2'8	+ de 2 mesos	14	1'1	3'5
+ de 1 més	153	12'1	35'4	+ de 3 setmanes	186	14'8	43'1

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades proporcionades per AHMS. Ordre Públic. E. 2. 09. 02.02.

Predomina, dintre de la característica de gravetat, considerada a partir de tres setmanes de baixa, les de més quantia dintre de la gravetat, és a dir, els accidents que deixaren *fora de combat* 186 persones durant més de tres setmanes, i unes altres 153 més d'un mes sense arribar a 2, un total del 78'5%. La resta, però, no mostra un escalonament fins arribar a la major gravetat. De fet, les baixes indefinides són les que segueixen a continuació i queden a bona distància de les altres. A més, per arrodonir la significació del que apuntem, una de les baixes indefinides es degué a un accident patit pel jornalier Manuel Olmos Amaya, l'1 de maig de 1940.

Si atenem a la patronal que llogava els treballadors, veurem més coses:

¹⁹⁵⁶.- Arxiu Particular de Joan Bolufer Andrés. Son pare, Joan Bolufer Borràs, atenia molts dels accidentats per a una primera cura. No s'arreplega cap cas mortal ni d'impediment permanent. Apareix una mitjana de quatre accidents greus.

¹⁹⁵⁷.- *Accidentes de trabajo. Bajas laborales por accidente.* AHMS. Ordre Públic. E. 2. 09. 02.02.

PATRÓ/EMPRESA CONTRACTANT	NOMBRE SINISTRES	PATRÓ/EMPRESA CONTRACTANT	NOMBRE SINISTRES
Sindicat Regs	136	Baró de Càrcer	36
Comtessa Torrefiel	25	Polícia Rural	14

Font: Idem.

Es tractava, en primer lloc, del que podem anomenar assistència pública. És a dir, l'organisme que procurava jornals durant l'època d'atur estacional; i, per altra banda, els grans propietaris que, en emprar més mà d'obra, també per la llei de probabilitats, suposaven un factor de risc. Però el fonamental és que aquesta situació remarca la precarietat laboral del proletariat suecà. A més, 6 dels accidents implicaren a 3 persones alhora o, com a mínim, tres treballadors per al mateix patró o per a la mateixa empresa patiren un accident el mateix dia. El mateix va passar amb els 18 accidents dobles. D'aquests accidents múltiples, 7 van ocórrer fora de la temporada arrossera.

El major risc venia determinat, com és natural, a les èpoques on el monoconreu oferia més possibilitats de jornals. Així, durant 1940 comptabilitzem 195 accidents des del 3 d'abril, dels quals 67 es produïren en setembre. En total es donaren 23 baixes definitives. Per a 1941, 194 accidents, 47 en setembre, i 7 baixes definitives. En 1942, 228 sinistres, 76 en setembre i dos l'1 de maig. A l'any següent, 212 accidents, 60 en setembre i un l'1 de maig. Per a 1944, la xifra es disparà a 307 sinistres, 101 en setembre i dos l'1 de maig, dels quals un provocà el finament esmentat. Per a 1945, 83 accidents amb 2 l'1 de maig.

Per tancar, aquestes xifres en si mateix poc poden aportar. Ara bé, comparant-les amb els indicis trobats durant la República, donen com a resultat una disjunció enorme i negativa. Sols cal veure la sinistralitat laboral de 1944 per adonar-nos de les noves condicions laborals connectades amb la marxa de la guerra mundial. El règim i, per tant, els patrons es trobaven esglaiats davant un futur incert, més que el que van viure durant la guerra. Això va fer que enduriren les postures i les condicions laborals es deterioraren seriosament. Una altra prova més de la veritable essència del sindicalisme falangista: la supeditació completa en el plànol laboral del proletariat agrari davant l'omnipotència dels patrons.

6.20.- La rizocràcia, l'arrendament i el sindicalisme

La *rizocràcia* riberenca campà als seus aires i mai no s'integrà sota les directrius de l'Estat. A tot el més que arribà fou a consensuar algunes qüestions. En el mateix moment que els *inputs* començaren a resultar favorables per a intentar desenvolupar-se en una nova conjuntura no dubtà a contradir el règim i marcar el seu pas aliè a qualsevol directriu estatal. Va ser el cas del procés de desarrendament que es produí a Cullera a finals dels anys 50, encara que ja s'havia iniciat prou abans. Els propietaris riberencs tendiren a anul·lar els arrendaments durant els anys 40, de fet ja hem vist que aquesta postura no agradà massa a FET però va haver d'engolir-se-la, encara que la seua pressió comportà que el problema no anara més enllà. Però els propietaris sempre apostaren per recuperar les terres,

com es pot comprovar en les sol·licituds d'ajuda per a pal·liar l'atur obrer a Albalat. Entre altres coses, s'assenyalava que *estos arrendatarios pasarían a englobar la clase proletaria acuciando el problema del paro estacional*.¹⁹⁵⁸

Els propietaris comprovaren les oportunitats que els oferia el mercat negre i tendiren a recuperar la terra arrendada, tal vegada més que per ànsies de rapinya, que n'hi havia, per la raó d'eliminar un risc, mínim però risc a la fi, d'exposar-se a enfrontar-se amb les autoritats falangistes. En efecte, en el capítol dedicat a l'estraperlo observarem com, de vegades, les declaracions dels *cupos* distaven meridionalment entre el declarat i l'entregat. Aquesta situació portà a alguna que altra multa potent per tal de cobrir apariències i alguna que altra bronca, com veurem. Així, doncs, els propietaris feren el possible per expulsar els arrendataris i controlar millor el mercat paral·lel. Per contra, amb els aparcers no va ocórrer el mateix, potser la submissió d'aquest sector davant els propietaris o pel seu escàs nombre a la Ribera Baixa.

Podem constatar-ho a Cullera en la segona part de la dècada dels 50, quan els propietaris veieren com es desmantellava el mercat negre i començaren a pressentir noves idees per tal de no veure minvar els esplèndids beneficis obtinguts en el mercat il·legal. Aleshores, entre el començament del turisme traduït com especulació -terres que no valien res de sobte es convertiren en or-, l'emigració i la nova realitat econòmica, va convertir l'investida propietària en una ofensiva implacable vers els arrendataris. L'actitud de la corporació cullerenga canvià també i començà, per raons de propaganda, prestigi i adequació a la nova actualitat, a desenvolupar obres públiques, el que va fer que la demanda d'ajuts públics augmentara. D'eixa manera, la premsa, com no, elogiava la tasca de l'Ajuntament,¹⁹⁵⁹ encara que no presentava res nou. Això sí, el calibre de la contractació d'aturats, malgrat que per torn rotatiu i amb un favoritisme excessivament acusat, no tenia precedents a la comarca.¹⁹⁶⁰ A més, i com van fer tots els municipis valencians després de les gelades d'octubre de 1956, la corporació es dirigí al governador civil per tal de rebre més ajuda econòmica,¹⁹⁶¹ al que contestà Jesús Posada Cacho dient que rebrien el que tocava.¹⁹⁶² Si bé la seua

¹⁹⁵⁸.- AMA. Expedient 456.

¹⁹⁵⁹.- *Levante*, 1 de març de 1956.

¹⁹⁶⁰.- AHMC. Capsa 54. Atur obrer. febrer-agost 1956.

¹⁹⁶¹.- Idem. 30 d'octubre de 1956. L'alcalde, Leandro Mas, es dirigí amb els següents termes: *... se ve mermada la cosecha de la naranja, cuyos trabajos de recogida, manipulación y demás propios para su exportación se ocupa la totalidad de los braceros e infinidad de mujeres durante el semestre de enero a mayo ... ha de producir irremisiblemente un total paro obrero*
..

¹⁹⁶².- Idem. 8 de març de 1957. Vegeu la diferència de dates. El Governador Civil s'expressava així: *dado la limitación en la cantidad repartida a toda España, 40 millones de pts, ... le han sido adjudicadas una subvención de 75.000 pts. aprobada por Consejo de Ministros el 1 de los corrientes.*

contestació equiparava la resta de municipis proporcionalment,¹⁹⁶³ el cert és que l'Ajuntament de Cullera aconseguí subvencions per altres vies administratives i pogué fer front al problema,¹⁹⁶⁴ sempre des del punt de vista dels falangistes locals.

L'activitat desplegada i les dimensions de l'atur estaven recolzades també pel procés esmentat. Alguns arrendataris, no molts, no podem assegurar-ho amb exactitud, es veieren llançats a l'emigració o a la proletarització. A més, les pressions de l'Institut Nacional de Colonització també intentaren mitjançar encara que sense resultat.¹⁹⁶⁵

Paradoxalment, Sueca és la que més informació ens aporta al respecte. El 26 de març de 1956, l'INC demanava la relació de finques i nom dels propietaris que havien expulsat els arrendataris i una altra d'aquells arrendatari que s'hagueren convertit en obrers.¹⁹⁶⁶ Però la intervenció de l'INC no tingué cap èxit, i ja el 18 d'abril de 1956, comunicava al consistori suecà que aturara els desnonaments voluntaris o forçats d'arrendataris i ... *de no aumentar el problema social agrario planteado en ese término municipal ... tan pronto como tenga noticias de nuevos desahucios de fincas, debe ponerlo en conocimiento inmediato*¹⁹⁶⁷

L'Ajuntament de Sueca contestà que es feia càrrec de la situació i faria les investigacions pertinents, el 25 d'abril¹⁹⁶⁸ i el 10 de maig enviava un informe amb una relació de tres arrendataris expulsats. Un, amb 13 fanecades d'arròs, de les quals no havia satisfet el pagament des de la seua emigració a Sevilla; un altre, per no pagar, havia estat desposseït de 7 fanecades d'arròs i tres d'horta, i va passar a engrandir la llista d'aturats. Per últim, i també per falta de pagament, un tercer arrendatari, que encara cultivava la terra després del desnonament, perdia 25 fanecades d'arròs i 4 d'horta.¹⁹⁶⁹

Sembla que la qüestió fou més dolenta per als arrendataris d'altres municipis de la Ribera Baixa pel to i per la intensitat de la correspondència, però no hem pogut trobar-ne dades. El que podem afirmar sense por a equivocar-nos és que el règim acudí en defensa dels arrendataris històrics, emprant per a tal fi les diverses forces falangistes locals. Aquestes, més en connivència amb la *rizocràcia* que amb la superioritat, procuraren no molestar massa els cacicots locals. El fet que la

¹⁹⁶³ .- AMA. Expedient 456. 1957.

¹⁹⁶⁴ .- AHMC. Capsa ss classificar 1953-58.

¹⁹⁶⁵ .- Idem. Capsa 107. 7 de novembre de 1956.

¹⁹⁶⁶ .- AHMS. Negociat Central. 1. 1956.

¹⁹⁶⁷ .- Idem.

¹⁹⁶⁸ .- Idem.

¹⁹⁶⁹ .- Idem.

correspondència es talle de sobte cap a les darreries de 1957 i principis de 1958 als consistoris evidencia tres qüestions a sospesar: l'èxit de les autoritats frenant el procés, que els propietaris quedaren impunes i continuaren amb la seua tasca recuperadora, o bé que FET es cansà de la pantomima de la defensa de la semipropietat de les terres, i va abandonar el seu discurs pseudorevolucionari basat en l'arrendament històric.

Desconeixem la sort que va córrer el procés. Sabem que la nova conjuntura desenvolupista de principis dels 60 varià substancialment el panorama, i nombroses persones aconseguiren accedir a la terra mitjançant la compra directa, la inversió, fet que s'acompanyà d'un potent corrent migratori. Per això, i conegut el tarannà falangista de la comarca, no podem descartar categòricament la primera hipòtesi, encara que les afirmacions en aquest sentit no semblen provades. De tota manera, la *rizocràcia* sempre va sortir potenciada dels seus enfrontaments amb les autoritats.

El segon punt tampoc no podem aclarir-lo de cap manera, l'únic que podem fer és aventurar-nos a realitzar algunes suposicions. Sembla que no va ser així. Pel que es desprèn dels documents, podem dir que les noves formes econòmiques oferien noves possibilitats, de manera que un bon grapat de components de la *rizocràcia* es versatilitzà i realitzà inversions en altres sectors sense perdre de vista l'agrari. Això, tal vegada, comportà que alguns es veieren obligats a vendre terra per aquest motiu. El traspàs d'amples zones de terra venudes a la comarca i que es transformaren en petites propietats és un afer que està provat.

Finalment, cal assenyalar que ni els falangistes eren ja tan potents ni la *rizocràcia* tan descabellada per enfrontar-se de ple amb l'Estat, per la qual cosa la tercera suposició és la que ens sembla molt més encertada, a més que la nova conjuntura econòmica va fer que la *rizocràcia* perdera suaument la tradicional aspiració de domini social. Una altra perspectiva de negoci s'obria davant ella i ja no feia falta sotmetre caciquilment la societat del seu entorn, el que no vol dir que perdera l'ascendència reaccionària i bel·ligerant davant la intromissió o la possibilitat de desprendre's de part del seu predomini. Una cosa era fer negoci i, si era necessari, obrir un poc la mà, i una altra ben diferent renunciar a postures de domini social. Per la seua part, els falangistes locals, connectats directament des de les seues elits amb la *rizocràcia* i els seus interessos, no es mostraren incoherents en la seua tasca, doncs es mostraren servils davant la dominació de la *rizocràcia* al temps que intentaren no ser molestats per les autoritats provincials. És a dir, els democlastes riberencs restauraren un poder de forma i maneres caciquils a la comarca, i intentaren reinstaurar aquesta funció de control social desenvolupant els interessos de la burgesia més reaccionària, reunida sense pudor en un partit únic intenció última del qual, com hem dit insistentment, no era altra que perpetuar un ordre social basat en les desigualtats, la jerarquització i les arbitrietats com a pilars explicatius, tot abrigat per un discurs religiós enviat per l'Església com a forma de comunió total amb el règim.

Si aquesta situació varià la responsabilitat, no va ser ni per les aspiracions

revolucionàries de la FET local ni del miracle espanyol -el miracle és saber com van sobreviure tantes persones en una situació tan penosa facilitada i mantinguda pel règim, entre altres coses per l'interès dels grans propietaris-, ni de la conjuntura internacional ni cap element més propi de la política ficció que d'altra cosa. La raó veritable era l'interès d'una classe poderosa perquè hi haguera pressions per part de les classes mitjanes, cert desenvolupament econòmic que explicara el despegament, ajut d'EEUU i conjuntura internacional tant política com econòmica, cert. Però mirem qui es beneficià del procés en conjunt. La seua culminació ens donarà la raó. Si per això s'enterrava un etern *remember* falangista, què més donava? Els records només donen diners al cinema.

Edat, militància, sindicalisme, reacció. Paraules que, confrontades amb l'organigrama sindical del règim, no venien més que a traduir-se en dos frases: total control per part dels patrons, burocràcia patètica i immobilitat social. El preu el pagava allò que ara s'anomena *los sectores débiles de la población*. Pel que es veu, el pas del temps no és una garantia per a dir les coses pel seu nom.

6.21.-Eleccions en un sistema antirrepresentatiu. Canvi de discurs: esperances i problemes d'un procés assumit

Es completava la construcció de l'edifici del sindicalisme vertical amb els paràmetres de la Falange domesticada, sense desitjos camufladors, afirmant-se amb claredat que (...) *las elecciones sindicales pretenden no el hacer legisladores sino seleccionar administradores (...)*.¹⁹⁷⁰ La transformació sindicalista originada després del cessament del radical Salvador Merino concebia el fet sindical com un cos administratiu fèrriment disciplinat amb el destí preferencial de crear quadres burocràtics destinats a la promoció social d'un segment de la classe mitjana controlat jeràrquicament, com era el cas reflectit en l'elecció de Manuel Benlloch Lerma, cap de la secció local i nomenat representant dels obrers especialitzats dels molins arrossers.

En la campanya electoral, els interessos particulars determinaren una soterrada pugna que necessità un aclariment oficial durant un acte sindical a Sollana ja que (...) *algunos conceptos torpemente interpretados, sobre las características orgánicas de la elecciones sindicales y aspectos peculiares que la distingue del antiguo sufragio de tipo liberal, los sindicatos van a estar regidos por los mas capacitados*.¹⁹⁷¹ Això es reflectí en el Sindicat Nacional de l'Arròs, a Sueca, on impugnar-se les eleccions, a més que els particulars també denunciaren el procés i la junta no va tenir més remei que anul·lar-les per tal de repetir-les el següent 22 de novembre.¹⁹⁷²

¹⁹⁷⁰.- Idem, 13 d'octubre de 1944.

¹⁹⁷¹.- Idem. 16 d'octubre de 1944.

¹⁹⁷².- Idem, 28 d'octubre de 1944.

La participació en el capítol d'unitats econòmiques fou elevat, per exemple, a Sueca arribant a un índex de 92,88%,¹⁹⁷³ encara que dintre de l'apartat de categories professionals s'aconseguí a la comarca el dígit més baix del País Valencià amb un 89,16%.¹⁹⁷⁴ Les diferències en el si del cicle industrial de l'arròs donaren lloc a la impugnació de les eleccions, la seua anul·lació i posterior repetició en novembre de 1944, i desconeixem els motius de tal decisió.¹⁹⁷⁵ Aquest procés, dirigit des de les altes esferes del règim, reservà als falangistes -vells i nous- els llocs de vertadera significació laboral, atorgant-los el protagonisme social sobre la desarticulada societat civil. Per això, les eleccions perdien pes donat que *en las elecciones sindicales, de 4.826 candidatos elegibles han sido proclamados 1320 y 612 electos.*¹⁹⁷⁶

FET, mitjançant les centrals locals i els òrgans de representació laboral, tals com les germandats i els gremis, apuntalà el repartiment de poder del règim. Per això, les mesures socials es gestionaven mitjançant FET, la qual cosa li conferia un lloc destacat front a d'altres instàncies públiques en mans de l'antiga oligarquia. En el seu missatge s'insistia en la consecució d'una estricta justícia social emprant per a això el seu llenguatge pretesament anticapitalista com ho demostra el discurs pronunciat pel Governador Civil a Cullera davant els obrers agrícoles, en afirmar la (...) *incomprensión de las derechas hacia los productores (...); antimarxista i nacionalista, aquest discurs pretenía mostrar (...) el odio injustificado de las izquierdas, envenenadas por las teorías disolventes importadas (...)* i moralitzant com les recomanacions que efectuava Laporta Girón en el transcurs d'una reunió d'agricultors: (...) *huir de gastar en vicio (...).*¹⁹⁷⁷

Fou dintre de les entitats sindicals locals on les friccions tingueren major amplitud ja que el control laboral exercit des d'elles constituïa un instrument valuós per a reglamentar les condicions salarials i el repartiment del treball. A Sollana, la propietat del terme municipal residia en gran mesura en mans de propietaris forasters, que presentaren una candidatura unida en defensa dels seus interessos.¹⁹⁷⁸ Com a mostra, aquest mateix cas es repetí a Beniparrell, on les

¹⁹⁷³.- De 22.893 votantes votaron 21.264. Idem, 1 de novembre de 1944. Les autoritats no escatimaren esforços per tal d'arribar a un alt percentatge participatiu. Així, el 20 de novembre de 1948, sorgia un ban a Cullera disposant el tancament de tavernes, deixant oberts només els cafès i bars, encara que prohibint l'expedició de begudes alcohòliques. AHMC. LRB. Llibre 1963.

¹⁹⁷⁴.- De 4966 votantes votaron 4428. Ibidem.

¹⁹⁷⁵.- *Las Provincias*, 28 d'octubre de 1944.

¹⁹⁷⁶.- Idem. 1 d'agost de 1944.

¹⁹⁷⁷.- Idem, 15 d'abril de 1944. Per al discurs *apolític* del règim, CENARRO LAGUNAS, A. "Falange y discurso populista en el primer franquismo". En *II Encuentro...* op. cit. pp. 83-87. PÉREZ YRUELA, M. GINER, S. ed. *El corporatismo en España*. Ariel. Barcelona, 1983.

¹⁹⁷⁸.- En 1926 trobem que de las 58.000 fanecades cultivades tan sols 8.000 eren propietat de cultivadors d'aquesta població. Pres de VERA VERDU, F. op. cit. En PEDRO, E. op. cit.

autoritats locals presentaren una llista alternativa contra les candidatures orientadores, intervinguent en ambdues localitats el Governador Civil amb el pronunciament favorable als candidats elegits. El bloc compacte de la gran propietat suecana, amb importants connexions familiars al cap i casal, determinaren el seu imperi absolut sobre una gran part dels arrossers.¹⁹⁷⁹

La desfeta militar de les potències de l'Eix significà la desaparició del feixisme a l'Europa desenvolupada i de la referència exterior unívoca de la Falange. En paraules del Delegat d'Esports del Front de Joventuts de Cullera, Enrique Torres, percebia que *en els tres o quatre anys que Alemanya va estar en auge la Falange era un cosa encesa en flama (...) i es va comprovar que allò i lo de Itàlia es va acabar i això que era una còpia y ací es varen quedar a soles i no se li veia futur, però aquest pensament sols el tenien les persones amb cultura.*

La parauleria pseudosincalista del règim arribà al zenit amb la manipulació propagandística que es va realitzar amb les **assegurances socials**,¹⁹⁸⁰ que continuava l'obra propagandística de l'Institut Nacional de Previsió.¹⁹⁸¹ Això donà molt de camp per tal de parlar dels assoliments del règim, qüestió que apareixia molt sovint.¹⁹⁸² L'activitat va créixer tant que metges declarats abans totalment desafectes al règim van tornar a exercir la professió en el marc de l'assistència pública.¹⁹⁸³

El fons emprat per al subsidi del *Plus familiar*¹⁹⁸⁴ provenia, entre altres fonts de finançament, de les multes imposades als treballadors donat que *así revierten de manera inmediata en beneficio de los trabajadores de la propia empresa.*¹⁹⁸⁵

¹⁹⁷⁹.- *Levante*, 17 d'octubre de 1947.

¹⁹⁸⁰.- El 16 de gener de 1956, capitosts de la CNS provincial es desterminaren a Cullera per tal de fer propaganda dels segurs socials. AHMC. CAC. LRSD.

¹⁹⁸¹.- *PRODUCTOR*: (sic) *No lo esperes todo del Estado o de la empresa; ellos te ayudan, pero tú debes hacer algo para fortalecer y ampliar tus derechos. Pide información en el INSTITUTO NACIONAL DE PREVISION (sic) sobre su Régimen en Libertad Subsidiada. Es un procedimiento para asegurar tu vida al cumplir los 55, 60 o 65 años, con el apoyo del Estado.* *Levante*, 2 de juliol de 1943.

¹⁹⁸².- De tota manera, cal assenyalar que el LRSD de la CAC registra un veritable moviment pel que pertoca al *Seguro libre*, les llistes de metges, subsidis de vellea i viduïtat, tot referit als empleats de l'Hermandad Sindical.

¹⁹⁸³.- *Remitiendo talonario de recetas Dr. Bolufer del Seguro Libre.* 12 de febrer de 1957. CAC. LRSD. Sabem pel seu fill que no deixà mai la seua professió, malgrat que es dedicava als pobres de solemnitat.

¹⁹⁸⁴.- A Cullera, la *Comisión del Plus de Ayuda Familiar* es constituí el 4 de febrer de 1956. AHMC. CAC. LRSD. Aquest venia a adaptar l'inicial concepció nacional-sindicalista per altra que s'acostava més al corporativisme cristià.

¹⁹⁸⁵.- AHMS. Falange. Butlletí de l'Organització Sindical, nº 257. 27 de febrer de 1953.

Les Junes de Conciliació, els òrgans encarregats de solucionar els conflictes sindicals,¹⁹⁸⁶ tenien com a funció fonamental oferir la visió d'un sindicalisme pur, defensor dels treballadors des de la justícia. Malgrat tot, en la composició d'aquestes juntes es podia veure la seua limitació i la seua finalitat propagandística, que s'acostava més a la caritat que a cap altra cosa.¹⁹⁸⁷ Així, per a la Confraria de Pescadors de Cullera, el 20 d'octubre de 1954 era elegit José Grau Castelló, amb 5 vots, com a president.¹⁹⁸⁸ Tota la junta venia a ser una extensió de l'Ajuntament i també un reflex de FET local, el mateix que la de la CNS, que agrupava els gremis d'ultramarins, construcció, vidre i ceràmica, hostaleria, fusta, metall, pell, perruquers i forners.¹⁹⁸⁹ Altres com els ramaders¹⁹⁹⁰ o l'Hermandad Sindical també observaren el mateix comportament.¹⁹⁹¹

A Sueca el procés va ser similar i Vicente Fos Meseguer, persona provinent de la DRV, va ser nomenat cap de l'Hermandad de Llauradors i Ramaders".¹⁹⁹² El president del tribunal va ser Vicente Ferri Juan i el vocal José Beltrán, tots dos provinents de FET.¹⁹⁹³

De la tasca d'aquests tribunals poc es pot dir. La majoria dels casos atesos pel tribunal acabaren en judici per no arribar les parts en conflicte, quasi mai, a cap acord. La capacitat de maniobra del tribunal va ser tan reduïda que la immensa majoria dels demandants no feren acte de presència. A més, els patrons sempre guanyaven atesa l'escassa imparcialitat del tribunal, de manera que es donaren

¹⁹⁸⁶.- Podem dir que resultava una adequació dels jutjats d'empresa creats per la Llei del 18 d'agost de 1947, per la qual s'establien aquests jutjats a les empreses de més de 50 treballadors. El jurat seria presidit pel patró i els vocals elegits -és un dir- pels treballadors. Aquesta llei no va estar ben rebuda pels empresaris, que veien com el seu control absolut quedava lesionat. MOLINERO, C. i YSAS, P. "Els industrials catalans durant la postguerra (1939-1951)". En *L'Avenc*, nº 126, maig 1989. pp. 24-29. Com és natural, a la Ribera Baixa no trobem empreses d'eixes dimensions, ni de lluny. Posteriorment, en 1958, l'aplicació dels convenis col·lectius comportà que la patronal tornara a gaudir de major control al poder espolsar-se de damunt la tutela del sindicalisme vertical.

¹⁹⁸⁷.- De vegades es pot llegir *autorizado el pago de 920 pts. por estancia en la sala de maternidad*. AHMC. CAC. LRSD.

¹⁹⁸⁸.- Idem. Llibre de Conciliacions.

¹⁹⁸⁹.- Idem.

¹⁹⁹⁰.- Idem. En aquest sindicat empataren a cinc vots Rafael Cerveró Sapiña, un potent ramader local, amb Antonio Renard Adam, que al mateix temps era un fort terratinent. La presidència es decantà cap el primer per antiguitat. Idem.

¹⁹⁹¹.- Idem. Les persones que obtenien càrrecs es repetien contínuament, repartint-se'ls

¹⁹⁹².- CAS. Llibre del Sindicat de Policia Rural.

¹⁹⁹³.- Idem.

casos d'una evidència aclaparadora. Per exemple, Justo Rico Ibars, de Cullera, realitzà tota una cadena de despatxaments. Unes vegades acceptà pagar la indemnització apuntada pel tribunal i unes altres, la majoria, quan el tribunal augmentava la indemnització a què estava disposat a arribar passava a judici, el qual deuria ser majoritàriament favorable a Rico donades les vegades que acabà denunciat. El punt culminant de la prepotència de Rico es produí el 25 de setembre de 1954, quan despatxà el treballador Agustín Juan, qui havia treballat 34 anys per al seu patró! El demandat al·legà al tribunal que el despatxament responia a incompatibilitat de caràcter, per la qual cosa estava disposat, per una vegada, a abonar la indemnització.¹⁹⁹⁴ Aquest personatge va estar sempre molt ben tractat; de fet, va ser la primera empresa cullerenga a presentar reducció de jornada, la qual cosa va ser acceptada per part de la CNS.¹⁹⁹⁵

La tònica evidenciada per la junta va ser constant, intentant en tot moment servir com a referent de la superació de la lluita de classes, malgrat que sense aconseguir-ho la majoria de les vegades.¹⁹⁹⁶ Fins i tot en els aspectes més obvis de *terrorisme patronal*, la junta sempre es mostrà prou més condescendent vers els patrons. Va ser el cas del despatxament de José García Parra per Luis Ibáñez Fort. El treballador va patir un accident laboral i, una vegada restablert de les ferides, veié com el patró no va admetre'l al treball per *considerarle con capacidad física disminuida*, estant recolzat per la junta.¹⁹⁹⁷ De l'escassa documentació conservada deduïm que de les causes elevades a la junta entre 1959 i 1960, els despatxaments arribaren al 45% de les demandes, els despatxaments acompanyats per queixes salarials significaren el 25% i les queixes salarials el 30%.¹⁹⁹⁸

La desorganització i la desinformació¹⁹⁹⁹ dels recorrents a la junta per solucionar els problemes laborals va ser la constant d'aquests tribunals.²⁰⁰⁰ Amb tot,

¹⁹⁹⁴.- AHMC. CAC. Llibre d'Actes de Conciliació Sindical.

¹⁹⁹⁵.- Idem. LRSD. 16 de gener de 1957.

¹⁹⁹⁶.- Per exemple, el 3 de juny de 1955, Jaime J. Argente Rosell demandava a la viuda de Martín Corral, que l'havia despatxat *por motivos del mal comportamiento del productor*. L'Argente demanava 6000 pts d'indemnització. La viuda oferia 1500, i la junta va dir que *a medias*, 2500 pts. el que parla de la funció de la junta. El demandant no acceptà. AHMC. CAC. LACS. El mateix ocorri el 5 de desembre de 1955, quan quatre treballadors denunciaren el despit per part de Vicente Marganell. La presidència oferia 600 pts per a cadascú, que no van acceptar. Idem.

¹⁹⁹⁷.- Idem. 6 de març de 1957.

¹⁹⁹⁸.- Idem.

¹⁹⁹⁹.- És prou corrent trobar al llibre la següent anotació: *no Tiana delecto a reclamar por despinto por pasar el plazo*.

²⁰⁰⁰.- Per exemple, el 30 de maig de 1956, Vicente Ferrer García demandava Domingo Llopis Sigalat pel seu despit. El demandat explicava que no era així, que es tractava d'abandó voluntari del lloc de treball, donat que feia més d'un mes, sense autorització ni permís de

la junta sempre tendia a rebaixar les pretensions dels demandants protegint els interessos dels patrons. Això ho va fer en el 87% dels casos per al període esmentat,²⁰⁰¹ i només en el 4% de les denúncies aconseguí la conciliació entre ambdues parts.²⁰⁰²

Una altra aventura sindical que intentà la CNS va ser l'Oficina de Colocación Obrera, una mena de succedani de les antigues juntes contra l'atur. Com a font, només posseïm una referència hemerogràfica²⁰⁰³ i el Llibre Registre de Demandes de Treball.²⁰⁰⁴ La primera parla del nombre de demandes del mes corresponent: 114. Però les ofertes només eren 50. A la fi les col·locacions mitjançant la CNS no passaren de 46. Per la seua part, el llibre replega les demandes de treball entre 1936 i 1953, malgrat que força incomplet, donat que manquen més de la meitat dels anys i es troba molt deteriorat. Encara així, l'únic que podem constatar és que la immensa majoria de les peticions, el 81%, pertanyia a jornalers, xifra que ascendia al 88% si afegim altres demandes de treballadors no qualificats. El sector secundari sumava el 4%, i el 8% el terciari.²⁰⁰⁵ Com que la sol·licitud de molts demandants es repeteix en alguns anys, només podem deduir que o bé l'organisme de la CNS no ofería massa garanties d'èxit o, al contrari, comptava amb una clientela fidel, apropiada a les maniobres caciquils del sindicat vertical, i dipositava en ell les seues esperances.

Els càrrecs de president i vocals de les juntes sindicals de conciliació eren elegits per una comissió mixta, malgrat que s'apuntava que eren electes, mitjançant una complicada baremació entre empreses agrícoles, famílies camperoles, arrendataris, aparcers, propietaris i jornalers, pel que fa a l'àmbit rural, sorteigs, etc,²⁰⁰⁶ cosa que assegurava el control falangista perpètuament. Els càrrecs eren ocupats des d'un quadrimestre fins a un any en el cas dels vocals.

L'aparell de Premsa i Propaganda sempre funcionava de manera eficaç (potser fos un dels pocs organismes falangistes que ho feia, a més del d'informació) per fer arribar a l'opinió pública les enormes realitzacions del règim i de la Falange.

l'empresa, el Ferrer anà a treballar en la recol·lecció de la taronja a Alzira. El demandant explicà que ho va fer per necessitat ja que per l'estat del temps no podia treballar en la fabricació de taulells i que l'empresa li ho permetí. El demandat afirmava que no era cert i l'afer passà al tribunal corresponent. Idem.

²⁰⁰¹.- Idem.

²⁰⁰².- Idem.

²⁰⁰³.- *Levante*, 8 de juny de 1939.

²⁰⁰⁴.- AHMC. CAC. as classificar.

²⁰⁰⁵.- Idem.

²⁰⁰⁶.- Ordre del 25 de setembre de 1954. Idem. Sense classificar.

En el seu *corpus* demagògic, les festivitats²⁰⁰⁷ ocupaven un lloc destacat, desenvolupant en elles la propaganda dels assoliments realitzats com habitatges protegits, la construcció de llars rurals, repartiment de subsidis, etc, amb el referent de la iconografia joseantoniana i franquista. La impossibilitat de polítiques econòmiques alternatives a les que es dissenyaven des dels ministeris espentava la Falange a ser un benefactor intermediari que remeïria, mitjançant programes d'obres públiques, el greu problema de l'atur obrer. Però, entre d'altres coses, l'administració mai no va ser el fort de l'organització.²⁰⁰⁸

Els trets populistes del projecte falangista s'enretiraven amb el recurs dialèctic agrarista, que ja tenia els seus prolegòmens en el discurs reaccionari i en trets propis de la dreta catòlica durant la República.²⁰⁰⁹ Ací s'amalgamen regusts regionalistes, crítiques envers el passat republicà i l'enaltiment de les *veritables essències d'Espanya*, reduïdes a les zones agràries. La ciutat, allò urbà, feus dels partits republicans i bressol de les organitzacions sindicals, representaven tot allò refusable de la modernitat: laïcisme, noves relacions humanes, la revolució estrangeritzant, etc. Però s'efectuava una lloa dels valors camperols, abstraient en ells qualsevol diferència de propietat o social.²⁰¹⁰

Troblem els punts bàsics del pensament falangista: interclassisme concebut com la unió de tots els individus d'un sector econòmic, nacionalisme exaltat, reforçament del paper d'un camperolat mitificat (però, quin?)²⁰¹¹. La visió de la ciutat com a *sentina* de vicis i l'intent per frenar l'emigració cap a les grans urbs responia a unes necessitats menys prosaïques: seguir mantenint l'hegemonia en grans parts de l'Estat sobre una quantitat important de jornalers i prosseguir amb una elevada acumulació de capitals i el prestigi social que envoltava la propietat agrícola a les zones rurals. El reflex textual dels (...) *miles de muchachos y muchachas que (...) hoy sucumben como mariposas quemados por las luces engañosas de la ciudad, para mal de todos y con inmenso daño de la economía nacional (...) acabar esa corriente insensata del campo a la ciudad, no sólo para detenerla, sino con objeto también de invertirla*,²⁰¹² forma part del major esborrany reaccionari i visionari de la història d'Espanya.

²⁰⁰⁷.- Per a una aproximació a les festes en el franquisme cfr. HERNANDEZ I MARTI, GIL M.: "Nacional-Catolicismo y calendario festivo en Valencia". En *El régimen de Franco (1936-1975)*. Congrés Internacional ... op. cit. Volum I. pp. 531-543.

²⁰⁰⁸.- Per exemple, l'1 de març de 1956, el delegat comarcal de la CNS preguntava al sindicat de Cullera si tenia mobles per a la venda del patrimoni sindical, senyal que demostrava la feixuca salut financera del sindicalisme franquista. AHMC. CAC. LRSD.

²⁰⁰⁹.- Cfr. VALLS, R. *La derecha...* op. cit. p. 198-214.

²⁰¹⁰.- Per això, la durada dels cursets d'enllaços i capacitació resultaven ser reunions ridícules que no passaven de les 2 hores. AHMC. CAC. LRSD. 7 de març de 1956.

²⁰¹¹.- El 30 de gener de 1945 apareixia a Idem un article titulat *La lección de la buena tierra y el buen arado*. Aquest tipus d'escrits es van fer periòdics al llarg del període.

²⁰¹².- *Levante*, 10 de juny de 1948.

Aquesta concepció surrealista i tradicional del món agrari posseeix les seues connotacions conjunturals, ja que s'expressava amb un major ímpetu en el marc de l'autarquia de la postguerra: (...) *las prioridades del Caudillo son vivir cara al mar y cara al agro (...). El campo era la base, la verdadera fórmula de sustentación de los españoles (...), la garantía del comercio exterior en la relación con los restantes países, para la obtención de divisas y la armonía de los medios de producción y las necesidades de la colectividad nacional (...), la sindicación fue en España, durante lustros, un privilegio de las ciudades (...).*²⁰¹³ La protecció i recolzament al camperolat afirmat estentòriament no es plasmà en realitats concretes en aquelles zones on el domini de la gran propietat era evident, com fou el cas de la Ribera Baixa.²⁰¹⁴ Com sempre, la realitat superava la ficció.²⁰¹⁵

Per contra, fou aquest sector minoritari el que imposà i restaurà les seues pròpies condicions i interessos grupals sobre l'imaginari teòric falangista, ocupant amb assiduïtat les més elevades jerarquies locals i provincials dels organismes pensats per a la defensa dels propietaris i jornalers.²⁰¹⁶ Tant és així que, front a les primeres quadrilles d'obrers agrícoles que s'ocupaven temporalment de la recol·lecció de la gramínia al sud de França, la Falange els reprimí econòmicament i políticament. En els llibres d'actes es recull la dinàmica exercida pels defensors a ultrança del *poble tradicionalment agrari enganyat pels polítics marxistes i liberals*, postergant als darrers llocs de les borses de treball de l'atur comunal aquells que treballaven a l'estranger, ja que ***ganan más que los otros*** (sic), situació que es va repetir en 1956 amb els treballadors arrossers,²⁰¹⁷ i que van estar sotmesos a un

²⁰¹³ .- *Las Provincias*, 6 de novembre de 1946.

²⁰¹⁴ .- Malgrat s'aparentava el contrari. Per exemple, el 13 d'agost de 1958, Eduardo Soler, assessor de la secció social de València, demanava l'Hermandad de Cullera la possibilitat d'establir nous jornals per a la temporada de la taronja mitjançant pacte col·lectiu, per a la qual cosa demanava el cap cullerenc temptejarà la tal possibilitat. La cosa no passà d'ací. CAC. Sense classificar.

²⁰¹⁵ .- Vegeu el film de Florian Rey, *La aldea maldita*, 1929. Amb Carmen Viance, Pedro Larrañaga, Amelia Muñoz i Víctor Pastor. Un petit poble es considera maleït al perdre la collita per tercer any consecutiu i provoca l'èxode dels habitants. En 1942 es va fer una nova versió pel mateix director i amb el mateix títol, encara que els actors canviaren: Julio Rey de las Heras, Alicia Romay i Florencio Becquer. Un llaurador lluita per aconseguir la prosperitat en un entorn rural marcat per l'èxode a la gran ciutat i les inclemències del temps. Aquest melodrama amb apunts socials. Cfr. els aspectes cinematogràfics i socials a *Cartelera Turia*. València, núms. 827, 1277 i 1734. El que apareix a la pel·lícula resulta, en gran part, extrapolable a la nostra anàlisi.

²⁰¹⁶ .- Per a mostra cal apuntar que el caporal del Sindicat de Policia Rural de Cullera, Paulino Arnau Ortiz, apuntava el 7 de juliol de 1958 una queixa al Sindicat consistent en exposar la tremenda carestia de la vida, i demanava per al cos un parell de pagues extremes a l'any. La demanda fou desestimada. AHMC. CAC. Sense classificar.

²⁰¹⁷ .- AHMS. Falange. Capsa B. Trobem varis informes que repeteixen el mateix: els que treballaven temporalment a l'estranger guanyaven més que aquells que no realitzaven el desterrament. Més que cercar un intent d'equiparació, la pretensió falangista anava

rigorós control,²⁰¹⁸ i trobaren en nombroses ocasions fortes reticències davant la seua partida. Així, els primers treballadores que albiraren l'altra banda dels Pirineus com solució als seus problemes immediats toparen amb la burocràcia immobiliària de FET. Al final, es donà la paradoxa que a aquests immigrants, la majoria pobres de solemnitat, com consta en les seues peticions i informes, se'ls va expedir passaports per a *viaje de turismo a Francia*.²⁰¹⁹ El règim era incapaç d'assumir la fam dels seus súbdits, problema sobre el qual tornarem a incidir en un altre capítol.

Les ànsies de propaganda indiscriminada del règim portaren a veritables contradiccions dintre del camp del proselitisme al terreny sindical. D'aqueixa manera, Enrique Ferrando Villar, cap provincial de l'Obra Sindical, insistia en una restricció de les despeses farmacèutiques ja que s'havia disparat el dèficit farmacèutic,²⁰²⁰ de manera que es proposava una solució: *a partir del 10 de junio próximo se modifica la cuota del Seguro Libre Especial fijándola en 130 pts por mes y cartilla*. Com que la mesura podia dur a males interpretacions, al mateix temps es proposava una alternativa: *cuota de 60 pts por mes y por cartilla sin derecho a Farmacia. También pueden concertarse solamente las Especialidades y Sanatorio, es decir, sin médico de cabecera, sin practicante y la cuota mensual seria de 45'5 pts*.²⁰²¹

I és que el nivell de vida havia augmentat substancialment a les darreries dels anys 50 si el comparem amb el dels anys 40, malgrat tot, de manera que la propaganda oficial bombardejava l'opinió pública apropiant-se les raons de l'èxit. Aquesta bonança econòmica repercutí també en els poders locals, que no dubtaren a fer-se copartípeps del desenvolupament econòmic quan no aprofitaren per desplegar, encara més, els seus aparells de control social. Però també existí el contrari: nombrosos capitosts del règim, sobretot a l'àmbit rural, veieren perillar el

encaminada a la preocupació de trobar-se amb una mà d'obra amb més tendència a l'emigració que no a suportar la imposició aleatòria de les autoritats locals.

²⁰¹⁸.- El 23 d'octubre de 1956, s'afirmava que *como ganan más que los otros, a su vuelta pasarán detrás del paro comarcal*. Idem. A més, anualment i en les proximitats de la verema francesa, la CNS comarcal distribuïa instruccions per tal d'organitzar -i controlar- el procés. Idem. Falange. Capsa·E. 18 de desembre e 1959. El 29 de juliol de 1961, el cap provincial del Servicio de Encuadramiento y Colocación, enviava un telegrama al delegat sindical de Cullera que ordenava *te abstendrás expedir certificados para salir trabajos Francia....* AHMC. CAC. ss/classificar.

²⁰¹⁹.- Idem. Capses 16, 21, 24 i 29. 1954-1958.

²⁰²⁰.- Idem. 28 d'abril de 1957.

²⁰²¹.- La proposta sembla que no va ser acceptada donat que al mes següent, El Director Provincial de l'Obra Sindical 18 de Julio, Enrique Errando, es dirigia al cap sindical de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, de Cullera, assenyalant l'enorme despesa farmacèutica, indicant que la solució anterior era l'incertesa encara que podia afegir-se una tercera solució, *la que menos me gusta, es seguir encargándonos de todo, como hasta ahora, pero por 130 pts*. Idem. ss classificar. 28 de maig de 1957.

seu estatus social davant l'expansió de la classe mitjana, el que va portar-los a boicotejar tot tipus de projectes que suposaren una alteració d'aquell *status quo*, com recorda Alfredo Benito: *Quan es parlà d'edificar per al turisme, els propietaris es queixaven dient que ja no serien els <senyoritos> i ningú els saludaria pel carrer,*²⁰²² pel que pressionaren els regidors més connectats amb ells. Posteriorment, s'adonaren de la nova conjuntura i entraren a formar-ne part.

El desenvolupament econòmic comportà, també, que els falangistes locals pensaren que s'havia arribat a cobrir les seues expectatives, per la qual cosa intentaren reconduir el seu discurs populista. Per això, el delegat sindical de Cullera, Enrique Rico, ex-divisionari *azul*, i que després seria el darrer alcalde franquista, comunicava que *Triste espectáculo que ofrecen nuestros campos y algunos sectores de la ciudad, viendo a sus hombres trabajando en (sic) los domingos y días festivos que la Religión Cristiana (sic) nos obliga a guardar.* Per això feia un *Llamamiento a productores y (sic) empresas* per a recordar que *para trabajar esos días será necesaria la previa autorización, por escrito, de la Hermandad de Labradores y Ganaderos que acredite la necesidad y vigencia de los trabajos y ruega a los agentes de la autoridad a ayudar en estas medidas.*²⁰²³

Naturalment, el règim emprava qualsevol ocasió per tal de tornar favors al clergat, i el recurs a les disposicions eclesiàstiques, per tal d'interconnectar amb el missatge pretesament alliberador de l'Església, va ser corrent. Però aquesta mesura, concretament, contrastava amb la crisi econòmica, que semblava apressant per a la classe proletària, el contrari que els sectors benestants; per això, el delegat nacional de sindicats, Pedro Lamata Mejías, donava ordres, el 9 del mateix mes, exposant que *las personas que se encuentran en excedencia o expectativa de destino se coloquen antes,* referint-se a la vella guàrdia i aconsellava que *nadie puede aspirar a la prestación de servicio en ninguna de las entidades sindicales o de las del ámbito que comprende esta Delegación Provincial, sin antes demostrar ante mí, que reunun todos los aludidos requisitos.*²⁰²⁴

L'optimisme de Rico contrastava amb aquesta realitat: el desenvolupament econòmic significava un cop duríssim per a un bon sector de la població, raó per la qual Lamata sortia en defensa dels seus antics camarades que s'havien col·locat només acabar la guerra i per la raó que fóra havien abandonat la seguretat de la funció pública per tal de provar fortuna en el sector privat. De fet, assalariats tan addictes com ara els guardes del Sindicat de Policia Rural comunicaven el seu malestar exposant que *nuestra jornada de trabajo rebasa las 12 horas y que según la vigente Ley de Trabajo, la jornada es de 8 horas.* La contestació no tenia desperdici: *La jornada laboral del Servicio de Policía Rural que rige en la casi*

²⁰²².- Tornarem a parlar d'aquest tema.

²⁰²³.- AHMC. CAC. 3 de febrer de 1959. Sense classificar.

²⁰²⁴.- Idem. Sense classificar.

*totalidad de las Hermandades Sindicales, es la de 12 horas.*²⁰²⁵ Les demandes explicaven *per se* que alguna cosa no funcionava.

A partir de 1954, FET va realitzar un nou reglament de la Comissió Executiva d'Autoritats i Comandaments del Districte de Sueca, donant pas a una profundització en la comarcalització de l'organització. Així, la Comissió reunia els alcaldes, els caps locals i els presidents de les diverses Hermandades Sindicales del partit judicial de Sueca, fet que apuntava no a les ànsies comarcalitzadores del partit únic, sinó a la seua reestructuració per tal de poder fer front als problemes cada vegada més globals.

La Comissió es veia assistida pel primer tinent d'alcalde suecà i estava presidida pel diputat provincial representant dels municipis del districte i es desdoblava en un ventall de comissions d'estudi: Economia, Hisenda i Organització Municipal; Obres i Serveis Municipals; Urbanisme i Comunicacions; i Educació i Assumptes Escolars, que comprenien tres membres cadascuna per tal de reunir-se posteriorment en Ple mensualment. Així, el president va ser Manuel Serrano, alcalde de Sueca; Secretari, Antonio Ramón, primer tinent d'alcalde suecà; vocals: Leandro Mas, alcalde de Cullera; Juan A. Rodrigo, alcalde d'Almussafes; Amado Villa, alcalde de Sollana; Marcelino Mur, alcalde de Tavernes, i Antonio Ramón, alcalde de Sollana.²⁰²⁶

Desconeixem la tasca i l'abast desenvolupats per la Comissió donat que no hem trobat cap referència en la documentació, a pesar que el reglament fa referència a la formalitat d'un llibre d'actes, un altre de sortida de documents, un altre d'entrades i un altre de comptabilitat.

CAPÍTOL VII

AUTARQUIA, ESTRAPERLO I ECONOMIA DE LLARGA DURADA A LA RIBERA BAIXA

7.1- *L'arrencada autàrquica*

El dia 1 d'abril de 1944, a *Las Provincias* aparegué tot un desplegament, com sempre grandiloqüent, per tal de commemorar el *Día de la Victoria*. El rotatiu, fidel a la parafernàlia del règim, anava replet d'articles subratllant la *grandeur* del règim,

²⁰²⁵.- Idem. 9 de novembre de 1962. Les demandes havien començat a fer-se, vetlladament, des de l'any anterior. Idem. Llibre d'Actes del Plus Familiar. Sense classificar.

²⁰²⁶.- AHMS. Editat per *Impremta Moderna*.

els patiments que van passar els sublevats i, com no, tot un grapat de raons legitimadores ja no del triomf militar sinó també per les quals es van sublevar els vençuts. Total, res de l'altre món. Però a un raconet de les fulles interiors, com si es pretenguera amagar la notícia, es podia llegir *Racionamiento de arroz, azúcar y aceite*. Aquesta contradicció informativa tenia la seua raó de ser: la d'una Espanya sotmesa a una política econòmica intervencionista imposada pels vencedors.

L'oli arribà a costar dos jornals mitjans el litre, el fluid elèctric arribà a estar utilitzable només un dia a la setmana, en una data tan llunyana de la guerra com ara 1958, l'alcalde de Sueca es queixava al Governador Civil per la distribució del petroli,²⁰²⁷ els ferrers devien aturar el seu treball per manca de carbó,²⁰²⁸ molts cafès bars devien servir els seus productes sense el corresponent sucre,²⁰²⁹ el responsable de l'escorxador no sabia ni el que tenia de sacrificar²⁰³⁰ i inclòs *Las hermanitas de esta comunidad no tienen harina ni aceite. Hace días que no prueban el pan.*²⁰³¹ Tampoc no les autoritats dominaven la situació: *No tenemos precios reales de os abonos ni de los fertilizantes nitrogenados desde la guerra hasta la fecha. El precio osciló considerablemente según las disponibilidades del mercado negro sin que se pueda marcar una tendencia definida hasta la campaña 1950-1951 (...) naturalmente los precios no sirven para calcular los costes pues el agricultor recibía una parte del abono, siempre insuficiente, a precios oficiales y el resto era lo que pagaba a los precios del mercado negro.*²⁰³² El més dolent: *Los lactantes pueden pasar por leche condensada previo pago.*²⁰³³ O pitjor encara: *Querubna Teruel Pardo (...) el pasado 15 de agosto de 1949, su hijo fue tiroteado por la Guardia Civil al bajar del autobús en el puerto de Cárcer, llevando un saco de 25 kilos de arroz.*²⁰³⁴ Mentrestant, i tal com apareix magistralment a la pel·lícula *Surcos*, uns pocs es feien rics al preu de la misèria i la fam de la resta de la població.

La postguerra ha quedat en la memòria col·lectiva dels espanyols marcada per la repressió física i cultural. Però la fam i la misèria són altres punts que van viure els coetanis i, com no, amb elles aparegué el famós mercat negre, més conegut popularment amb la denominació d'estraperlo. Tant és així que l'eficàcia que demostrà el règim al llarg de la guerra a la seua reraguarda, amb una organització en l'abastament que mai no presentà problemes, no es va traslladar a la postguerra.

Quan s'han donat situacions d'escassetat de productes, generalment els agraris de primera necessitat, bé per conflictes bèl·lics bé per greus catàstrofes o situacions d'alta emergència, els estats han intervingut en el mercat amb l'objectiu de controlar la producció i la distribució davant el volum insuficient dels mateixos.

²⁰²⁷.- AHMS. Comunicacions. 1958. 20 de desembre de 1958.

²⁰²⁸.- AMA. Varis. 20 d'octubre de 1942.

²⁰²⁹.- AHMC. Capsa 68. 10 d'agost de 1939.

²⁰³⁰.-Idem. Capsa 792. 16 de setembre de 1941.

²⁰³¹.- Idem. Capsa ss. classificar. ss. data.

²⁰³².- IVEI. Informe 180 ss. data.

²⁰³³.- AHMC. LRB. Aquest ban es repetí amb no massa freqüència.

²⁰³⁴.- AHMS. Comunicacions. 1950. 10 d'agost de 1950.

Això és el que van fer els països europeus després de la Segona Guerra Mundial quan van adoptar polítiques semblants, tendents a assegurar el mínim de subsistència a la població i matèries primeres per a la indústria alterant la llibertat de mercat per a assegurar, solidàriament, un equilibri social, el que no evitava el sorgiment d'un mercat negre.²⁰³⁵ Si l'establiment del racionament es considerà necessari en determinades situacions crítiques, és igualment cert que aquesta solució va estar, per regla general, transitòria i no es perllongà més enllà del problema que venia a resoldre.

Però pel que fa a l'Espanya franquista el racionament arribà fins 1952, moment en el que els crèdits americans ja havien fet el seu paper i inclòs s'havia canviat el Govern en 1951, allargant-se l'intervencionisme exacerbant i la pretensió de constituir un nacionalisme econòmic fins la liberalització econòmica de 1959. ¿Quines foren les causes que van fer perllongar-se en el temps aquest estat d'excepció econòmica convertint-lo en la directriu de la política econòmica durant vint anys?. Potser la resposta es trobe en el fet que, junt als problemes derivats de la guerra, van entremesclar-se interessos de grups socials i idees econòmiques del conservadorisme espanyol. Però el que resulta evident és que malgrat tots els elements negatius que aquest sistema presentava -i que n'eren prou més que els positius- és que el règim optà per aquesta fórmula econòmica tot sabedor de les grans deficiències que presentava, malgrat pretenguera emmarcar el seu discurs en àmbits aliens a la seua responsabilitat.²⁰³⁶

Amb l'anterior, i considerant que les derivacions negatives de la guerra civil tingueren un lògic protagonisme en els primers anys, no es pot realitzar una explicació grollera de l'allargament en el temps d'un sistema viciat com fou l'autarquia.²⁰³⁷ Per altra banda, i en aquest aspecte filariem més prim, també és cert que l'absolut retorn del poder de l'oligarquia agrària i els seus recolzaments circumdants sustentats pels *nous rics* sorgits del tràfic il·lícit perllongaren la precarietat econòmica,²⁰³⁸ però fou la pròpia intervenció estatal la que provocà una singular catarsi: embrollà els problemes que pretenia resoldre i d'eixa manera el manteniment de la situació agreujava encara més eixos problemes. En qualsevol cas, la causa fonamental de la manca d'aliments va estar el sistema de racionament, que beneficià productors i distribuïdors.

²⁰³⁵.- Las Provincias, 13 d'agost de 1946, publicava un article sobre el mercat negre a tot el món, atacant el fenomen de forma duríssima. El sorprenent és que no feia cap referència a l'existent de l'Espanya del moment.

²⁰³⁶.- Per a una explicació ideològica del fenomen VIÑAS, En. *Guerra, dinero, dictadura. Ayuda fascista y autarquía en la España de Franco*. Barcelona. Crítica, 1984. pp. 205-237. Pel que fa a les consideracions sobre l'autarquia consulteu pp. 323-328.

²⁰³⁷.- En efecte, la superfície dedicada als conreus de més difícil recuperació després de la guerra, van mantenir-se estables. Per això, ... *la teoría de la recesión económica postbélica que sufrió el estado español por las consecuencias catastróficas de la guerra no se puede sostener*. MORENO FONSET, R. *La autarquía en Alicante, 1939-1952*. Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Diputació d'Alacant. Alacant, 1994. p. 49.

²⁰³⁸.- CALZADO ALDARIA, A i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci extens...* op. cit. p. 97.

Al mateix temps, el corpus econòmic que preconitzava el sector més radicalitzat dels monàrquics demanant l'establiment d'un corporativisme nacional, a la vegada que l'ultranacionalisme i sindicalisme falangista es convertiren en la pràctica que maldirigí la política econòmica del règim fins 1959, podria fer-nos pensar que el règim intentà aplicar el que considerava la seua representació en el terreny econòmic i que plasmava així les aspiracions més ultramuntanes d'un gran sector del mateix. No debades cal recordar que el mateix Franco s'oposà constantment a la liberalització fins que la situació econòmica arribà a uns extrems alarmants.²⁰³⁹ D'aquesta manera s'assistí a un breu creixement industrial; i a una gran intensitat de l'intervencionisme econòmic dins del marc d'un aïllament econòmic i polític sense precedents. La raó última es trobava a les importacions industrials necessàries, que van estar sufragades per l'exportació de productes agraris, fonamentalment la taronja, encara i que la permanent sobrevaloració de la pesseta va reduir els ingressos per als exportadors en benefici dec l'Estat, al temps que la manca d'adobs feia que el conreu retrocedira i fins la campanya 1961-1962 no s'arribà al nivell d'exportacions d'abans de la guerra. El sistema resultava tan dolent que molts camperols preferiren donar el blat al bestiar abans de vendre'l a preu oficial per a després tenir de comprar pinsos a preus superiors.²⁰⁴⁰

7.2.-Les raons del manteniment de la política econòmica

Ni les circumstàncies internacionals amb les que s'escudà contínuament el franquisme, ni les pressions per part d'una oligarquia agrària per poderosa que fora, poden explicar per se l'obstinació en mantenir una política econòmica a tots els llums més que insuficient completament negativa; per molt que el discurs típicament agrarista del règim es repetiria fins a la sacietat.²⁰⁴¹ La presentació de l'àmbit rural com a reserva inegotable de l'Espanya *unida y eterna*, no pot

²⁰³⁹.- La producció historiogràfica sobre la política econòmica del règim ha aconseguit un gran desenvolupament els darrers anys mitjançant estudis sectorials i interpretatius. Com a exemple citem alguns dels més representatius. Per a una visió general cfr. VVAA. "La política econòmica del primer franquisme a Catalunya". En *L'Avenç*, nº 149, juny 1991, pp. 24-59. Per a una interpretació de la política econòmica del franquisme, cfr. ESTEBAN, J. M. "La política económica del franquismo: una interpretación". En Preston, P. *España en crisis. Evolución y decadencia del régimen*. Madrid, 1978, pp. 147-180. Per a l'evolució industrial, cfr. CARRERAS, A. "La producción industrial española 1842-1981. Construcción de un índice anual". En *Revista de Historia Económica*, nº 1, any II, pp. 127-157. BARCIELA, C. "Algunas cuestiones sobre la agricultura española durante el franquismo". En *Areas*, nº 10. Editora Regional de Murcia. Murcia, 1989. GÓMEZ HERNÁNDEZ, J. M. "Autarquía económica y descontento social en los pueblos de Albacete (1939-1959)". En *I Encuentro...* op. cit. pp. 130-133. Pel que fa al País Valencià i des del punt de vista agrari, REIG, E. "L'autarquia". En *Història de l'economia valenciana*. Generalitat Valenciana. València, 1983. pp. 285- 288. Pel que fa a l'arròs, BELTRAN i FOS, E. *La problemática del arroz en el País Valenciano*. Conselleria de Treball de la Generalitat Valenciana. València, 1980. pp. 29-68. MORENO FONSERET, R. op. cit. SÁNCHEZ, F. *Autarquia al País Valencià*. Universitat de València. València, 2.000.

²⁰⁴⁰ MORENO FONSERET, R. *La autarquia* ...op. cit. pp. 121-159.

²⁰⁴¹.- Vegeu FONTANA, J. i NADAL, J. "España: 1914-1970". En CIPOLLA, C. M. *Historia Económica de Europa*. Vol. VI Crítica. Barcelona, 1984. pp. 137-145.

enganyar-nos donat que *los hechos probaron los límites del significado verbal que el régimen daba a su pretendido agrarismo*,²⁰⁴² doncs, sense voler restar importància a l'agrarisme dominant al discurs ideològic del primer franquisme, l'opció industrialitzadora s'afirmava com element fonamental de la seua política econòmica i cap eixa industrialització es decantà.²⁰⁴³ Per això la insistència en el discurs agrarista s'entén més per l'existència de preus oficials, la manca de coherència i preparació, tranquil·litzar els grans i mitjans propietaris, etc. i que tractava d'encobrir la veritable política econòmica. D'eixa manera el règim sorgit de la guerra civil pagava d'alguna manera a l'agre un deute moral i material.²⁰⁴⁴ A banda, es pot parlar de tot tipus de corrupteles, que, a nivell local ja van començar només acabar la guerra a l'hora d'assignar els llocs del mercat.²⁰⁴⁵

El discurs franquista, doncs, comportà inclòs un intent de compatibilitzar la política agrària amb la industrial. D'eixa manera s'intentà incrustar a l'agre valencià una sèrie de productes agraris íntimament lligats a la indústria, com ara per exemple, el cotó. A nombrosos llocs es van muntar cotoneres, magatzems dedicats a acollir la producció de cotó i que, per regla general, acabaren en el desastre més absolut, com ja havia estat al segle passat, quan s'intentà substituir la seda pel cotó.²⁰⁴⁶

Les suposades desfetes de la guerra en l'agricultura no van tenir una importància especial,²⁰⁴⁷ encara que els productes d'exportació experimentaren la disminució en les seues produccions però fins ben entrats els anys 60 se seguia sostenint que aquest retrocés era degut als efectes catastròfics de la guerra civil. La superfície dedicada als conreus de més difícil recuperació es mantingueren estables i la resta de conreus tampoc van patir massa els efectes de la contesa. Per tant, *la teoría de la recesión económica postbélica que sufrió el Estado español por las*

²⁰⁴².- VELASCO MURVIEDRO, C. "El pensamiento agrario y la apuesta industrializadora de los años cuarenta". En *Agricultura y Sociedad*, nº 23, abril-juny de 1982. Madrid. pp. 263.

²⁰⁴³.- BUESA, M. "Industrialización y Agricultura: maquinaria agrícola y la producción de fertilizantes en la política industrial española (1939-1963). En *Idem*, nº 28. juliol-setembre 1983. Madrid, p. 224.

²⁰⁴⁴.- VELASCO MURVIEDRO, C. op. cit. p. 271.

²⁰⁴⁵.- Malgrat tota una veritable ordenació en l'adjudicació dels puestos del mercat, l'assignació es va fer de manera més que dubtosa. 10 anys després d'acabar la guerra la situació continuava igual, encara i que segons el reglament les subastes s'efectuaven cada dos anys. Al mercat de Cullera tan sols restaren 6 puestos vacants i és que els seus arrendataris no trobaven rendiments, al·legant que tenien una ubicació nefasta. AHMC. Capsa ss classificar. 28 de desembre de 1949.

²⁰⁴⁶.- PIQUERAS, J. *La agricultura valenciana de exportación y su formación histórica*. Estudios Agrarios. Madrid, 1985. pp. 161-162.

²⁰⁴⁷.- MORENO FONSERET, R. *La autarquía...* op. cit. p. 48. Els nostres entrevistats coincideixen en que el camp no patí serioses agressions. Només la taronja, producte no considerat com a primera necessitat, es va veure desplaçada pels cereals. TORRS FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 175 i ss.

consecuencias catastróficas de la guerra no se puede sostener,²⁰⁴⁸ encara i que la guerra significà la interrupció d'un procés expansiu de l'agricultura espanyola i en particular de la valenciana. Però els àmbits oficials van anar dissenyant una explicació de la crisi agrària directament relacionada amb la contesa, i més concretament per les destruccions dutes a terme per l'enemic, clar. Amb tot, els estudis confirmen que la magnitud de les destruccions fou limitada i incapaç per sí mateix de produir una crisi de llarga durada.²⁰⁴⁹

Tots els camins ens porten a cercar altres camps explicatius: la *pertinaz sequía*, al·lusió vàcua que feia el règim a l'hora de valorar la incidència interna en la crisi agrària, si bé va existir, va tenir una mínima incidència. Més bé cal apuntar a l'escassetesa de fertilitzants i, sobretot, els efectes nocius de l'intervencionisme corporativista del règim.²⁰⁵⁰ És a dir, cal que dirigim el nostre enfocament d'anàlisi cap altres elements, i aquests són sense dubte purament polítics.

A la memòria col·lectiva s'afegit una variable distorsionadora i incorporada pel mateix règim amb successives aportacions dels nostàlgics i altes sectors força reaccionaris de la societat actual: la supervaloració dels logres econòmics posteriors han intentat, i es pot afirmar que amb prou d'èxit, donar una imatge distinta quan en realitat la qüestió fou prou divergent, encara i que aquest aspecte serà analitzat més endavant. A la fi, el mite econòmic del franquisme, consistent en aconseguir una política autàrquica de manera totalitària, basada en la creença que l'economia del país *podía funcionar en base a la disciplina militar, la confianza en las medidas represivas como única respuesta a la indisciplina económica*, etc. inspiraren un sistema intervencionista complicat i abrumador que, *más que ineficaz, resultó dañino para la economía*.²⁰⁵¹

L'autarquia va estar una iniciativa política del propi règim, que optà per l'intervencionisme, controlant la producció i el consum i que, pel que fa al País Valencià, es pot constatar mitjançant unes consideracions epidèrmiques: en primer lloc, i seguint el discurs agrarista del franquisme, observem un fenomen de re-ruralització de la població activa, donat que en 1950 era del 47'3% front al 46'4% de 1930.²⁰⁵² La manca d'adobs i insecticides era patent: en 1945 al port de València

²⁰⁴⁸.- MORENO FONSET, R. *La autarquía...* op. cit. pp. 48-49.

²⁰⁴⁹.- BARCIELA, C. "Algunas cuestiones..." op. cit. p. 9. Per exemple, a la de la guerra, la terra dedicada a l'arròs s'havia reduït en 3200 ha, però comparades amb les 48000 totals comprovem que la suposada desfeta per la guerra així ho indica.

²⁰⁵⁰.- REIG, E. op. cit. p. 285.

²⁰⁵¹.- CARRERAS, A. "Depresión económica y cambio estructural durante el decenio bélico (1936-1946). En TUÑÓN DE LARA, M. *El primer franquismo. España durante la Segunda guerra Mundial*. V Coloquio de Historia Contemporánea de España. Siglo XXI. Madrid, 1990. pp. 3-35.

²⁰⁵².- ADRIA MONTOLIU, J. J.. "El franquisme". A VVAA. *Història Contemporània del País Valencià*. Tabarca. València, 1992. p. 311.

entrà la dècima part del moviment del final dels anys 20.²⁰⁵³ I encara que desconeguem l'evolució de la renda agrària, el cert és que fins 1951 no s'arribà als nivells de 1935, a nivell de renda nacional, el mateix que la renda per càpita fins 1954, i tot això amb les greus inflacions de 1941-43, 1945-47 i 1950-51. Tant és així que el propi Governador Civil de València reconeixia que el racionament sols aportava 953 calories diàries per càpita en 1947.²⁰⁵⁴ I és que els salaris nominals tornaren, en 1939, al seu nivell de preguerra, el que significava una dràstica caiguda real. A més, després de la guerra els beneficis augmentaren i també la renda de la terra. El nou marc polític i jurídic afavoria de manera palpable els propietaris. Per això, la depressió espanyola durant els anys de la Segona Guerra Mundial es va deure quasi exclusivament a la política econòmica i intervencionista del règim que en altra cosa.²⁰⁵⁵ No debades, l'acumulació de capital va tenir com a protagonistes a grans i mitjans propietaris –la *rizocràcia* al nostre cas– que van obtenir unes elevades rendes, mentre que les *Hermandades* eren contralades per ells, creant un marc laboral funcionant més com associació de propietaris que com a element corporatiu,²⁰⁵⁶ tal i com volia pregonar el règim.

L'anterior es fa evident quan des del propi règim s'alçaren veus que proclamaren que la causa bàsica de les dificultats per les que travessava l'economia espanyola, i particularment el sector agrari, radicava en el mateix sistema d'intervenció estatal.²⁰⁵⁷

Aquest panorama resultava molt difícil de canviar, sobretot si tenim en conte que amplis sectors del règim hi eren involucrats al lucratiu comerç que el mercat negre presentava²⁰⁵⁸ i que la pròpia intervenció econòmica afavoria, sobretot pel que feia als càrrecs relacionats amb el racionament, bé per connexió, favoritisme o manifesta ineptitud. No debades, els propis organismes d'intervenció mitjançant els seus membres des dels funcionaris més allunyats fins els inspectors sense oblidar algun ministre es dedicaren a l'estraperlo.²⁰⁵⁹ D'eixa manera, el mercat negre de productes agraris durant la postguerra superà en el cas el blat o va estar molt a prop en el cas de l'oli al propi mercat oficial.²⁰⁶⁰ I això que des de les altes i no tan

²⁰⁵³.- Idem.

²⁰⁵⁴.- Idem. p. 313.

²⁰⁵⁵.- CARRERAS, A. op. cit.

²⁰⁵⁶.- MORENO FONSERET, R. *La autarquía...* pp. 201-202.

²⁰⁵⁷.- BARCIELA, C. "La España del estraperlo". .. op. cit. pp. 105-123.

²⁰⁵⁸.- Vegeu BARCIELA LOPEZ, C. "Franquismo y corrupción económica". En *Historia Social*, nº 30. UNED. València, 1998. pp. 83-96.

²⁰⁵⁹.- BARCIELA, C. "El mercado negro...". op. cit. p. 199. No podem deixar de mencionar l'escena que transcorre en la pel·lícula de Berlanga, *Bienvenido Mr. Marshall*, quan el supervisor fa la vista grossa davant els sacs de blat amuntats a l'Ajuntament preparats per anar al mercat negre.

²⁰⁶⁰.- BARCIELA, C. "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra. 1939-1953". En *España bajo el franquismo*. op. cit. p. 193. Vegeu, per exemple, GUTIERREZ del CASTILO, C. "Una

altes esferes no van faltar manifestacions en contra de l'estraperlo, acusant el mateix d'antipatriota i criminal.²⁰⁶¹ Però amb aquesta política de l'estruc, el règim acabà acusant el fenomen de ser el causant de la fam i l'escassetat, quan en realitat era la seua política econòmica la que esmunyia tot el procés estraperlista.²⁰⁶² De fet, l'actitud dels governants fou la de *mantenerse firmemente en la política emprendida y, dado que se producían incumplimientos de las normas, intentaron evitarlos intensificando y ampliando el intervencionismo ... aumentando paralelamente el apatratu represivo ... las propias medidas de intervención generaban nuevas tensiones que provocaban la incorporación de nuevos grupos al mercado negro.*²⁰⁶³

El règim mai no volgué atendre qualsevol raó que atemptara al manteniment d'aquesta política econòmica. És més, s'encabotà en perpetuar-la tot i sabent que estraperlo i control productiu eren variables que depenien una de l'altra en relació proporcional.²⁰⁶⁴ Malgrat tot, l'autoceguera franquista arribà a nivells impensables: el Governador Civil comunicava que la proliferació d'establiments responia a raons exclusivament especulatives i culpava els consistoris per concedir llicències d'obertura sense altra finalitat que la de recaptar impostos.²⁰⁶⁵

Al contrari, el règim esgrimí l'autarquia com a un dels logres més importants, tant és així, que intentà extralimitar els efectes de l'autopropaganda quan, el 15 de gener de 1949, Fermín Sanz Orio, Delegat Nacional de Sindicats, comunicava la imminent inauguració de la *I Feria Nacional del Campo* com a superació de totes les

estimación del mercado negro del aceite de oliva en la postguerra española". En *Agricultura y Sociedad*, nº 29. Octubre-diciembre 1983. Madrid. pp. 153-173. També NAREDO, J. M. "La incidencia del <estraperlo> en la economía de las grandes fincas del sur". Idem, nº 19. Abril-juny 1981. pp. 81-128.

²⁰⁶¹.- El 9 de juliol de 1939, a la premsa valenciana sortien multes a venedors a preus abusius. La constant no variava en el temps. Per exemple, el 5 de setembre de 1946, es podia llegir a *Las Provincias*: *Se extiende en toda España la movilización de las autoridades y ciudadanos contra el estraperlismo. La batalla de los precios ha de ganarla España.*

²⁰⁶².- Conrado Granell, a *Las Provincias* del 29 d'agost de 1946 clamava amb un patètic *Abaratemos la producción del campo*, assenyalant la necessitat de castigar els estraperlistes, afegint els *vagos, maleantes y camuflados*. Però si l'articulista tenia algun desitg de enunciar la solapava amb una rotunda afirmació: *el hombre quiere conseguir con el menor esfuerzo las más grandes remuneraciones...* Com es veu, les responsabilitats no eren exceptades des de les files del règim.

²⁰⁶³.- SEVILLA GUZMAN i GONZALES de MOLINA, M. op. cit. pp. 109-111.

²⁰⁶⁴.- Així, les proclames mai faltaren. En *Las Provincias* del 17 de gener de 1948, es podia llegir: *Aumentemos la producción agrícola*, encara i que desviava el discurs acceptant l'escassetat de fertilitzants, però feia hincapiu en la *rutina y tozudez de muchos labriegos agrava hoy por la pereza y afán de estraperlo, son uno de los factores que están llevando al apís, en cuanto a las subsistencias ... angustísimas situaciones que afectan a más del 90% de familias españolas, quienes se ven obligadas a recargar los productos de su trabajo*. El cinisme del règim era evident.

²⁰⁶⁵.- AHMA. Llibre 44. 7 d'octubre de 1952.

dificultats dels anys en els que *luchando con dificultades de todo orden, hemos ido recurando una Patria deshecha.*²⁰⁶⁶

La intervenció estatal generà automàticament l'aparició d'un lucratiu mercat negre, que inclòs va estar assumit pel règim,²⁰⁶⁷ el que demostrava el fracàs del sistema d'intervenció en l'agricultura. Productes sense qualitat garantida, preus variables com ara deguts al caprici del venedor, la demanda o marcats pel nivell de risc de l'estraperlista de torn, etc. demostraven el fracàs del sistema intervencionista en l'agricultura. No debades, la sobrevaloració de la pesseta suposava per a l'exportador un valor que no corresponia a la realitat i encara i que li proporcionava divises no dubtà en desviar els productes al mercat negre. La mateixa raó es pot esgrimir per explicar el rebuig dels grans propietaris agraris als intents de control de l'INC (Institut Nacional de Colonització).²⁰⁶⁸

Tal vegada l'existència del mercat negre agrari i la conseqüent utilització de la fam dels espanyols de la postguerra per tal d'enriquir-se uns quants i el volum que arribà a nivell domèstic ens fa caure en l'error de maquillar la responsabilitat del règim en el procés, tant més si afegim la verborrea del règim al respecte.²⁰⁶⁹ El tarannà agrari del feixisme espanyol *no fue sino un instrumento de legitimización del régimen. A la agricultura le quedó pues un papel dependiente y subsidiario ... una agricultura considerada de esta forma tiene tres funciones esenciales, la primera intrínseca, su propio carácter, sería la de atender las necesidades alimentarias ... la segunda correspondería al papel equilibrador de la balanza de pagos como exportador de productos hortofrutícolas y la tercera, la más importante, se concretaría en su papel de fuente de acumulación capitalista*.²⁰⁷⁰

La precarietat alimentaria fou més intensa en les zones no productores,

²⁰⁶⁶.- AHMC. CAC. Capsa ss classificar.

²⁰⁶⁷.- Una comunicació de l'Hermandad Sindical Provincial de Labradores y Ganaderos" de València, advertia el 23 d'agost de 1948, que freqüentment *hombres de negocios* (sic) *hacen ofertas de diversas mercancías a nuestras Hermandades, a precios en muchos casos inferiores a los que rigen en el mercado normal*. En realitat es tractava d'un timo, però el fet que les mateixes Hermandades acceptaren involucrar-se en el mercat il·lícit d'una manera tan inequívoca no deixa lloc a dubtes. AHMC. CAC. ss classificar.

²⁰⁶⁸.- BARCIELA, C. "Algunas cuestiones...". op. cit. p. 92.

²⁰⁶⁹.- En maig de 1940, l'editorial de *Levante* era esclaridor: *La justicia nacionalsocialista es implacable con los que trafican con el sudor del pueblo ...* però el cert és que els preus continuaven en una espiral imparable. Més tard, el 12 de gener de 1946, el Governador Civil anunciava en *Las Provincias* la *persecución a los que realicen deficiente elaboración del pan, abusivo aumento en el precio de alquileres y primar el alza injustificada de los artículos de primera necesidad o su ocultación por los obligados a suministrarlos ... van a ser objeto de inexorable persecución y sanción*. És clar que la propaganda era una cosa i la realitat una altra ben distinta.

²⁰⁷⁰.- MORENO FONSET, R. *La autarquía...* op. cit. 108.

sobretot les ciutats.²⁰⁷¹ A les zones agràries, com ara la Ribera Baixa, el efectes de l'escassetesa d'aliments pogueren amortiguar-se, segons els nostres entrevistats, donat que més o menys les persones tenien un corralet a sa casa i el que més mancava pel que feia als queviures eren les grasses per a cuinar, de manera que, a manca d'oli d'oliva, s'emprava l'oli de cacauet ja que aquest conreu estava prou implantat a la comarca, encara que no comptava aleshores amb la potència que havia alcançat el segle passat.²⁰⁷²

Entre 1940 i 1952 l'abastament de la població es regulà per les cartilles de racionament, que possibilitaven l'accés als productes intervinguts, sobretot farina de blat, oli d'oliva²⁰⁷³ i sucre, sense oblidar altres tan importants aleshores com ara el cafè, tabac, combustibles o fertilitzants, encara que aquests darrers productes tenien com a destinataris els establiments públics.²⁰⁷⁴ Els preus al mercat negre duplicaven o triplicaven els preus oficials de tassa,²⁰⁷⁵ el que el convertia en atractiu tant per al productor com per a l'intermediari; d'ahí la gran quantitat de producció agrària desviada al mercat il·legal i els riscos que afrontaren moltes persones, encara i que la majoria que desenvoluparen l'estraperlo a gran escala solien estar prou protegits pels mateixos guardians de la *normalitat*, pel que hem de distingir l'estraperlo de llarg abast del domèstic o limitat. Encara i tot, el mercat negre va permetre, de manera relativa, les mesures més antieconòmiques i irracionals dels buròcrates.²⁰⁷⁶ I si a partir de 1951 es pot distingir un nou enfocament de la política agrària que comportà una lenta però progressiva recuperació per la introducció dels

²⁰⁷¹.- GONZALEZ PORTILLA, M. i GARMENDIA, J. M. *La postguerra en el País Vasco. Política, acumulación, miseria*. Kriselu. San Sebastian, 1988. pp. 37 i ss.

²⁰⁷².- PIQUERAS, J. op. cit. pp. 169 i ss. Amb tot, les zones rurals o estagueren masa abastides donat que la desviació dels productes al mercat negre també restringí el consum. Per això, el 6 de novembre de 1939, el gestor Adam, de Cullera, demanava que *ante la falta de pan se obligue a los molineros a que trabajen día y noche en los molinos de maíz, con lo que se remienda mucha gente*. AHMC. LRAAP. ss nº/p.

²⁰⁷³.- La seua venda es regulà mitjançant l'ordre del Governador Civil, de l'1 de juliol de 1939. Per tindre dret al seu racionament feia falta ser major de 14 anys i presentar dos avaladors, expedient de la Guàrdia Civil i, com no, de l'alcalde. AHMC. Capsa 48.

²⁰⁷⁴.- Pel que feia als fertilitzants el procés d'obtenció era prou rebuscat. Per exemple, el 14 de maig de 1948, l'Ajuntament de Cullera va rebre una comunicació de la Delegació Provincial de Sindicats exigint la devolució de 6 kgs. de nitrate que li havia estat entregat a un camperol per equivocació, ja que *resulta que este sr. tiene declaradas ... 18 ha de naranjos, que a 7'50 kgs. por ha. son 135 kgs. y como quiera que la declaración me la remitieron cuando ja había efectuado el reparto, no me mandaron los vales para estas últimas declaraciones y con el fin de que no perdiese el viaje, ya que vino exprofeso, le entrego (sic) una nota para que el almacenista le entregase el nitrato, y ahora al recibir los vales y extender el suyo me doy cuenta que en dicha nota le había puesto 141 kgs. en vez de 135 y por lo tanto ha de devolver la diferencia o e lo contrario he de hacer frente yo a esta equivocación ..* AHMC. CAC. ss classificar.

²⁰⁷⁵.- BARCIELA, C. "El mercado negro...". op. cit.

²⁰⁷⁶.- SEVILLA GUZMAN, E. i GONZALEZ de MOLINA, M. op. cit. p. 112.

canvis liberalitzadors del nou ministre d'agricultura, Rafael Cavestany, no hem de caure en l'errada de considerar-ho fruit d'una reflexió del règim ni degut a l'obertura exterior pels contactes amb el Vaticà i els EEUU, sinó simplement per no poder mantenir més els desequilibris i els desajustaments que l'intervencionisme propicià. No hem d'oblidar que els poderosos, en definitiva, van estar els més beneficiats per aquesta política agrària, i per tant eren els que més recolzaven el règim i els que menys interès tenien d'abandonar aquella situació.

A mesura que les tropes insurgents veien com la guerra quedava definitivament decantada al seu favor, el règim anava preparant el camí des de l'àmbit legislatiu com ja hem pogut comprovar de manera que el seu control fora absolut immediatament. Altra qüestió resulta si realment aquestes disposicions tingueren l'amplària i l'èxit que es pretenia, com ja hem pogut veure en d'altres apartats.

Pel que fa a la política agrària, ja el 10 de març de 1939, es va crear la Comissaria General d'Abastaments i Transports (CGAT), que venia a suprimir l'existent Servei Nacional d'Abastiments (SNA), que havia estat el responsable durant la contesa de controlar els recursos a la reraguarda *nacional*. Al CGAT li va seguir l'ordre del 14 de maig de 1939 del Ministeri d'Indústria i Comerç, apareguda al BOE del dia següent, que establia el racionament en tot el territori espanyol. A més, el decret del 28 de juny del mateix any assignava la composició d'aquest racionament dels productes bàsics:²⁰⁷⁷ 400 grs. de pa, 250 de creilles, 100 de llegums, 50 d'oli d'oliva, 10 de cafè, 30 de sucre, 125 de carn, 25 de cansalada, 75 de bacallà i 200 de peix fresc per a un home adult. Per als majors de 60 anys i les dones adultes s'establia un 80% de l'anterior i per als menors de 14 anys, el 60% del mateix, a més d'anunciar càstigs als que aprofitaren la situació.²⁰⁷⁸ Com es pot veure, més que res bones intencions.

Per a poder desenvolupar aquest pla de racionament, el 24 de juny de 1941 s'establiren zones d'abastament, que dividien el territori en 10 zones econòmiques. Aquestes es conformaren atenent a variables tals com ara els factors de producció, el consum, la distribució de les vies de comunicació, sobretot del ferrocarril, etc. Cada zona restava a les ordres d'un cap de recursos obligat d'establir estadístiques, dirigir l'arreglada i magatzament els productes, distribuir-los, etc. Amb tot, aquesta divisió va tenir més en conte les zones urbanes donat que el racionament a

²⁰⁷⁷.- Un primer esborrany de les necessitats alimentàries de la població va sortir al BOE del 18 de maig sota el paràgraf *Régimen alimenticio para toda España*, on s'anava deixant clar les intencions del règim en aquesta matèria.

²⁰⁷⁸.- A la premsa venien reflectides les denúncies de vendes a preus abusius. Es tractava de donar l'efecte de la perseverància del règim en la persecució de l'estraperlo i la seua efectivitat. La contínua aparició de denúncies, per contra, no feia més que reafirmar el que sabia tothom: el mercat negre posseïa unes dimensions gegantesques. Per exemple, el 23 de juny de 1939, apareixia un ban a Cullera que deia: "*El que pierda el cartón de azúcar destinado a los niños será multado con 25 pts. A los que pierdan el del pan, 50 y suspensión del racionamiento durante 10 días.*" AHMC. LRB. Llibre 940. ss nº/p.

les zones rurals sempre va estar menor.²⁰⁷⁹

A partir de la circular del 26 d'agost de 1941, la dieta contemplada en el decret del 28 de juny de 1939, es va veure minvada dràsticament, senyal definitiu del fracàs del racionament. Així, el pa retrocedia a 365 grs, creilles i moniatos a 267, llegums i arròs a 165, oli d'oliva a 37, cafè i sucedanis a 31, sucre a 26, carn a 63, grasses animals a 26, i salasó i conserves de peix a 83, el que feia un important descens de les previsions alimentàries. A més, *aún teniendo en cuenta lo precaria de esta dieta alimenticia, en contadas ocasiones se lograron alcanzar los cupos mínimos recomendados.*²⁰⁸⁰ Per altra banda, les contínues alteracions del racionament contribuïen a emboirar aquest panorama.²⁰⁸¹

El racionament no cobria el mínim vital de la població, el que fa incomprensible la reacció del règim, o al menys del seu discurs, davant l'aparició de l'estraperlo. Com és natural, el racionament incidí sobretot en les capes més pobres de la població. Hem de tenir en compte que el jornal mig d'un obrer agrícola, en 1941, oscil·lava entre les 6 i les 9 pts, i el salari de l'obrer industrial era un poc superior.²⁰⁸²

Van anant conformant-se una sèrie de Junes Locals de Recursos. A Cullera, com a d'altres llocs es va conformar amb l'alcalde, Alfredo Cardona Rico; l'agricultor de major capacitat econòmica, Bautista Castelló Pérez; l'agricultor de menor capacitat econòmica, Antonio Grau Pizarro, i l'agricultor designat per la Comissaria de Recursos, José Serra Diego. La seua funció inicial va estar controlar els cupos²⁰⁸³ i ben prompte oferí l'aspecte desidiós que caracteritzà el procés autàrquic per part de les autoritats locals: en parlar del tema de les declaracions de creilles s'afirmà que *en este término municipal la siembra de patata...* es realitzava per al consum propi i que ni tan sols cobria les necessitats bàsiques dels productors,²⁰⁸⁴ el que tancava la porta a futures investigacions²⁰⁸⁵ i obria una altra a l'especulació.²⁰⁸⁶

²⁰⁷⁹.- MORENO FONSET, R. *La autarquía...* op. cit. p. 112.

²⁰⁸⁰.- Idem. p. 112.

²⁰⁸¹.- El 4 de març de 1940, per exemple, *Levante* recollia la notícia d'un nou racionament d'oli a un quart de litre per persona a 1 pta la ració.

²⁰⁸².- Idem. p. 114.

²⁰⁸³.- 1 de juny de 1943. AHMC. Llibre 857. Dels cent fulls d'aquest llibre d'actes, només s'ompliren 6, el total de sessions que s'efectuaren.

²⁰⁸⁴.- Idem. p. 3.

²⁰⁸⁵.- Malgrat la tutela de les autoritats. El 3 d'octubre de 1949, l'alcaldia de Favara revia una amonestació per no haver formalitzat les declaracions de creilles. La resposta fou que la collita no havia anat molt bé. AMF. Oficis 1949.

²⁰⁸⁶.- El trencaclosques era impressionant: els agents encarregats de facilitar les creilles eren prou celosos en el seu quefer, a més que les disposicions variaven contínuament degut a l'excessiva

El mateix per al cas del blat: es calculava un rendiment de 46 kgs. per fanecada, però *ahora bien este término no es zona triguera y el terreno no reúne las debidas condiciones para el cultivo ... y agravado por la pertinaz sequía y la falta de abonos...*,²⁰⁸⁷ total, que calculaven un rendiment d'uns 15 kgs. de blat per fanecada, el que disminuïa les expectatives de les autoritats provincials en més d'un 60%, que perfectament podia desembocar al mercat negre. La junta no tornà a reunir-se i la responsabilitat va recaure sobre l'Hermendad, que *controlava* els cupos, transport i magatzemament del blat.²⁰⁸⁸ La majoria dels productes tingueren aquesta evolució a les ordenances estatals.²⁰⁸⁹ El primordial era multiplicar organismes per a realitzar la mateixa tasca.

Més èxit van tenir els Mapes Nacionals d'Abastiments confeccionats pel Ministeri d'Indústria i Comerç, encara i que, per a variar, era l'alcalde qui devia procurar la informació escaient. Per al cas d'Almussafes, que examinarem més avant.

burocratització del règim. Per exemple, el 31 de maig de 1947, l'alcaldia d'Albalat rebia un comunicat emés per un dels repartidors: *Hoy se ha ordenado un nuevo racionamiento de este tubérculo al precio de 2'70 pts. la ración de dos kilos, por lo que deberán ser abonadas a 126'50 pts los 100 kilos en el grupo de mayoristas. También informo que seguramente el cupo anterior quedará anulado a todo Ayuntamiento que a la publicación del actual racionamiento no lo tenga debidamente pagado.... Estas patatas serán entregadas contra cobro del cupón núm 4 de la semana 23. A Això hem d'afegir les ordres que revien les Hermandades per a la distribució de creïlles per tal de tenir controlat el producte. *La ocultación de producción se hizo a través de tres caminos. en primer lugar las juntas locales y los productores realizaron estimaciones de superficie sembrada, rendimientos medios y cosechas probablers muy por debajo de la realidad. En segundo lugar una vez fijados los cupos forzosos municipales las juntas locales se encargaron de pedir e incluso suplicar la reducción del cupo alegando mala cosecha, contar con mayor número de imprevistos o necesitar mayor cantidad de grano para autoabastecimiento de la población. La 3ª era no dar el cupo forzoso prescrito por la permisividad de las autoridades y sobre todo el grado de condescendencia que gozaron los "grandes" productores de provincia* Idem. pp. 180-182.*

²⁰⁸⁷.- AHMC. Llibre 857. p. 4.

²⁰⁸⁸.- Idem. CAC. LRED. 1948.

²⁰⁸⁹.- El BOE nº 116 del 2 d'agost de 1939, publicava la circular nº 25 del Governador Civil per la que es creava una Junta Reguladora de la Circulació de la Ceba. La Junta devien compondre-la l'alcalde, com a delegat d'abastiments, i com a vocals el comandant del puesto de la Guàrdia Civil, un representant de FET i un representant de les associacions agrícoles. AHMC. Capsa 137. L'1 d'agost e 1945 es constituí a Almussafes la *Junta Local para la Campaña Aceitera*, amb Francisco Grau Linares, alcalde i delegat local d'abastiments; secretari Enrique Cruz Terol, secretari de l'Ajuntament; vocals Francisco Lerma Company, secretari local de FET; José Lerma Cholvi, delegat local de CNS; Máximo Chaqués Albuixech, cap de l'Hermendad, i Eduardo Grau Albuixech, *productor de aceituna. No se nombró almazarero por no existir en la localidad.* AHMA. Llibre 36.

S'establí tot un entramat burocràtic per tal de controlar producció i consum, de manera que el règim s'endinsà en una *voràgine* de papers, ordres, precs, intents de mediatitzar els productors, etc. el que comportà, a banda d'una més que desfasada i inútil burocràcia un veritable caos en l'ordenació econòmica que beneficià l'ocultació. És a dir, la intromissió en la producció i consum dels productes agraris comportà un intent rigorós per part de les autoritats per tal de fer complir la tasca controladora i això ocasionà un maremàgnum de comunicacions no sempre coherents.

A les altures de 1948, la FET almussafenca enviava al *Camarada Jefe Provincial del Movimiento de Valencia* una circular sobre el darrer racionament col·lectiu de creïlles que obligava a la localitat a entregar 50435 kgs del tubercle. S'informava que encara no estaven totes recollides i que s'esperava alcançar el cupo, però que *la recolección ... resultó tan deplorable en cuanto a la cantidad de la cosecha se refiere que hasta los campos ... parecía que iban a dar una cosecha fructífera resultaba tan deficiente como las de antemano ... aparte del daño causado por los vendavales y lluvias del último otoño, per tant la cosecha que se recolectará ... sería muy inferior al fijado ... por un inspector delegado de dicho organismo ... se debe aceptar la realidad de los hechos*²⁰⁹⁰ Les evidents contradiccions que presentava l'al·legat no fan sinó més que recalcar la idea fonamental: l'ocultació col·lectiva era un fet palpable i provat.

La situació, a la Ribera Baixa, s'inicià només acabar la guerra mitjançant comunicacions de les autoritats militars per tal de racionar l'arròs i obtenir el cereal per al consum de les tropes d'ocupació.²⁰⁹¹ Per altra banda, els intents per intentar donar una aparença de normalitat a la nova situació comportà que els preus de venda de tots els articles foren marcats mitjançant un promedi dels que havien estat en vigor durant el període 1931-1936, excepte els teixits. Per controlar el compliment de l'ordre s'exigia que els delegats locals d'Abastiments i Transports de les gestores municipals lliuraren els dies 1, 10 i 20 de cada mes una relació de preus dels articles de primera necessitat amb una declaració jurada.²⁰⁹²

Immediatament, mitjançant ordre del Governador Civil publicada al BOP de l'11 de maig es prohibí la circulació de l'arròs càscara i articulà el procediment a seguir per al comerç de là gramínia.²⁰⁹³ En realitat, totes aquestes disposicions, com hem pogut veure, van suposar un trencaclosques difícil d'ensamblar, més que res per la ingenuïtat que el propi règim mostrava, com si per decret s'anara a uniformar el mercat. A més, la confusió i la burocràcia no van fer sinó més que augmentar

²⁰⁹⁰.- AHMA, Llibre 38. 23 de gener de 1948.

²⁰⁹¹.- AMA. II. 1203. 2 de maig de 1939.

²⁰⁹².- Idem. II. 9546. 4 de juliol de 1939. Només hem trobat que això es complira en aquesta primera notificació.

²⁰⁹³.- AHMC. Capsa 798. 7 de setembre de 1939.

aquesta circumstància, donat que no podem afirmar que els funcionaris estigueren molt preparats per aquestes tasques burocràtiques ni tampoc pel que feia a la gran quantitat de documents a treballar. Per això contemplem un marasme continu: *al recibir los impresos para declaraciones se hace necesario al reclamar a los productores una nueva comparecencia para que rellenen los requisitos exigidos pero siendo escasos los impresos recibidos le ruego el envío de unos 300 ... para afrontar por ahora las necesidades del servicio*, és el menys dolent que hem trobat.²⁰⁹⁴

Els efectes van ser immediats, i ja el 10 d'abril de 1939 es constituïa a Almussafes la Comissió Dipositària de Referència Econòmica, eufemisme per tal d'anomenar una comissió d'avaluació de a riquesa local i que recolzara l'actuació del Comitè de Recuperació Agrícola, altre eufemisme per tal de designar el desmembrament de les col·lectivitats o el simple retornament de terres incautades als seus antics propietaris. La Comissió era presidida per l'alcalde Ramón Pérez Tomás, com a representant de FET; Enrique Contell Celda, com a representant dels agricultors i gran propietari; José Aparicio Giménez, pràctic; José Taberner Fortea, secretari i gran propietari; i el secretari de l'Ajuntament, Salvador Rodrigo Molla. La Comissió va tenir una actuació nul·la si excluïm els esforços que desplegà per tal de retornar la terra als propietaris.²⁰⁹⁵

Les funcions d'informació de la marxa de collites, expedició d'estadístiques, etc. quedà exclusivament en mans dels alcaldes, veritables *sàtrapes* d'ocultacions, multes, etc.²⁰⁹⁶ malgrat les contínues advertències i ordres que van succeir-se en aquest sentit, intentant evitar les arbitrarietats que podien derivar-se i integrar en el control als caps de les FETS locals²⁰⁹⁷ -qüestió que acabaria arreglant-se quan coincidiren ambdós càrrecs en la mateixa persona, el qual tampoc varià massa la situació.²⁰⁹⁸

²⁰⁹⁴.- AHMC. Capsa 107. 24 d'octubre de 1939.

²⁰⁹⁵.- AHMA. 1.1.

²⁰⁹⁶.- Idem. 1.6.

²⁰⁹⁷.- AHMC. Capsa 804. El comunicat de la Delegació Provincial de València d'Abastiments i Transports, sense data, recordava que *queda terminantemente prohibido a los oficiales municipales intervenir en cuestiones comerciales relacionadas con abastecimientos...* Altra qüestió que seria contínua i impunement violada.

²⁰⁹⁸.- En una data tan llunyana com el 7 d'octubre de 1959, el Governador Civil recordava que les atribucions que en matèria d'abastiments -incloent escorxadors, mercats i policia- atorgava el monopoli del seu control als ajuntaments. El Governador Civil es lamentava que *a pesar de las amplias facultades de que la Administración Municipal se halla revestida en materia de subsistencias ... no siempre han sabido imprimirlas la eficacia que fuera de desear, habiendo adoptado una actitud pasiva o de indiferencia ante tan importante problema, contribuyendo ... a que los artículos alimenticios ... adquirieran precios muy superiores a los normales*. Amb el seu estil tradicional, després de la reganyina venia l'amable imploració per tal que els alcaldes atengueren les seues obligacions i finalitzava amb serioses amenaces. AHMA. Llibre 56.

La nova conjuntura comportava no pocs equívocs que dificultaven una ordenació més adequada: *sírvase informar con toda clase de detalles respecto a lo que Vd. entiende como despojo de cacahuet...*,²⁰⁹⁹ resulta un bon exemple. Si a tot l'anterior unim la desídia de les autoritats locals i/o l'escassa preparació i ineptitud podem entendre que al complicat que resultava el nou sistema regulador s'afegia un altre complement no menys important -sense oblidar els mòbils econòmics dels vencedors-: la manca de paràmetres pel que s'entén prioritització d'objectius.²¹⁰⁰ La cataracta d'ordres per tal de controlar tot tipus de productes es va fer asfixiant: des de la declaració jurada de pinsos fins i tot a un càlcul de collites passant per tot allò imaginable.²¹⁰¹

El sistema comportà nombrosos inconvenients: des d'autoritzar i proporcionar les guies pertanyents als comerciants -que s'aprofitaren ben bé de l'anarquia racionadora-,²¹⁰² fins les incomoditats que anaven implícites.²¹⁰³ A més, les grandiloqüències del règim sobrepassaven les seues pròpies expectatives i no és d'estranyar que traspassaren cert grau de pessimisme a la població.²¹⁰⁴ D'eixa manera començaren a aparèixer multes indiscriminades que venien a gravar a les pròpies persones que acomplien les ordenances,²¹⁰⁵ les contínues peticions de declaracions, les contraordres en aquest sentit, la complicació dels formularis, la revocació dels mateixos canviant cada vegada el triplicat per el quadruplicat o viceversa,²¹⁰⁶ la interposició d'organismes en els seus dictàmens generalment contradictoris i que només la intervenció del Governador Civil deixava l'última paraula, etc.²¹⁰⁷

²⁰⁹⁹.- AHMA. Llibre 29. 4 de desembre de 1939.

²¹⁰⁰.- El 6 de desembre de 1939, el Governador Civil s'adreava a la gestora almussafenca per tal d'ordenar donar de baixa de la Matrícula Industrial al *Centro Republicano Autonomista*, la *Derecha Regional Valenciana*, la *Societat de caça El Perdigó* i la *Sociedad Proteccionista Obrera*. És a dir, els seus tradicionals casinos continuaven funcionant i havien demanat entrar a formar part del racionament de café. La decisió de la gestora fou salomònica i canvià el nom dels casinos convertint-los en cafès. Idem.

²¹⁰¹.- AHMC. Capsa 792. 10 d'agost de 1940.

²¹⁰².- Idem.. Capsa 798. 16 de gener de 1941.

²¹⁰³.- Trobem moltes queixes sobre ordres per a molturar als propietaris que tornaven del molí assignat sense haver pogut transformar el producte. Idem. 1941. Tal vegada els moliners estaven superats per la feina o pot ser molt dedicats a l'ocultació.

²¹⁰⁴.- El 31 de maig de 1941, la Comunitat de Regants de Cullera rebia una ordre de la Divisió d'Aigües del Xuquer per a que les terres de secà foren regades de manera que es poguera incrementar la superfície conreuada. L'ordre no explicitava més. Imaginem la perplexitat de l'organisme corporatiu. AHMC. Capsa 799.

²¹⁰⁵.- AMA. II. 1204. 10 de febrer de 1942.

²¹⁰⁶.- Idem. II. 1205. 8 de juliol de 1943.

²¹⁰⁷.- AHMC. Capsa 107. 10 de juny de 1943.

El control dels productes alimentaris arribà a tal extrem que l'expedició de rebuts es va fer patent per part de tota la població, inclosa la dedicada a la caritat pública, que va tenir l'obligació de verificar cara a les autoritats provincials tot tipus d'entrega de queviures,²¹⁰⁸ sobre tot quan les circumstàncies climàtiques no acompanyaven a les esperances dipositades per les autoritats per tal d'obtenir bones collites -la *pertinaz sequía*.²¹⁰⁹

A mida que el sistema autàrquic feia aigües per tots els costats, més s'encabotaven les autoritats per tal d'aprofundir en la situació. El 17 d'abril de 1946, el Sindicat Vertical de Ramaderia dictava cinc normes per al tractament del sebo procedent del ramat excepte el de porc,²¹¹⁰ el que significava un nou intent per controlar la quantitat de sacrificis d'animals, el mateix que passà amb la campanya llanera del mateix any.²¹¹¹ Les ordres es repetien cada any i s'insistia contínuament en la reglamentació escaient. Això resultà més palpable sobre tot pel que feia al blat²¹¹² i la farina, amb referència a les guies de transport, factures, segells, precintes, etc.²¹¹³ o el continu recordament dels magatzems on s'havia de dipositar la collita de blat.²¹¹⁴ Però altres productes, com ara les creilles, també eren objecte d'especial ordenament.²¹¹⁵

Tot això desembocà en un veritable desafiament tant per a les autoritats locals com per a les corporacions, d'eixa manera no estranya que l'Hermandad de

²¹⁰⁸.- Idem..Capsa 727. Hospital, Asil d'ancians, ordres religioses, etc. es vegueren superades per aquesta burocràcia i no dubtaren en queixar-se del tracte controlador e les autoritats.

²¹⁰⁹.- AMA. II. 1205. 4 de maig de 1944.

²¹¹⁰.- AHMC. Capsa 109.

²¹¹¹.- AHMA. 31.1.6. 28 de novembre de 1945.

²¹¹².- Els bans recordant l'entrega dels cupos eren continus, i a més, en vista del poc efecte que tenien es repetien cada vegada afegint més amances, però la realitat era que els esforços desplegats no tenien el resó esperat. Per exemple, el ban per a la declaració de blat, dacs a creilles emés a Sueca en octubre de 1948, es va repetir en quatre ocasions. AHMS. Capsa Diversos. A tots els llocs passava el mateix. A Cullera, per exemple, en juliol de 1948 s'emité el ban també quatre vegades i el darrer severíssim: *Por última vez y sin nuevas prórrogas se advierte que durante los días 5, 6 y 7 de Agosto (sic), deberán entregar en el Almacén del Sindicato Arroceros, cada agricultor, el CUPO FORZOSO DE TRIGO (sic) con arreglo a la tierra que cultiva. Esta Hermandad al publicar el presente Bando quiere evitar con ello el que por el Servicio Nacional del Trigo se dé cuenta a la Fiscalía de Tasas de los agricultores que no la entregaron. Horas de entrega: de 7 a 1.* AHMC. CAC. Capsa ss classificar. 28 de juliol de 1948. L'any següent ocorrí el mateix i a l'altre també. Idem.

²¹¹³.- AHMC. 19 de febrer de 1945.

²¹¹⁴.- AHMC. Capsa 109. 25 e maig de 1948.

²¹¹⁵.- Idem. Capsa 109. 30 d'abril de 1946.

Cullera es jactara, el 23 de gener de 1946 d'haver *conseguido el mayor porcentaje posible de vagones a favor de los productores-exportadores de naranjas.*²¹¹⁶ El que no expressava l'Hermandad era les dures condicions de distribució de fertilitzants - que a la postre beneficiaven sempre als mateixos- a que devien plegar-se els agricultors del taronger.²¹¹⁷

El control a nivell local necessitava de l'ajut o complicitat -com vulgau dir- de l'alcalde, màxima responsabilitat municipal, de manera que les instruccions que rebia eren constants i alternaven l'amenaça amb l'adulació: *Te ordeno que..., En el plazo de tres días informarás..., Para llevar a cabo la gran labor ... necesitamos la colaboración de los Sres. Alcaldes, únicos concedores del movimiento económico Local...*²¹¹⁸

7.3.-El racionament: el sistema de "cupos"

Les estimacions dels cupos es basaven en les esperances productives per fanecada i punt, al que s'havia d'afegir tot un procés arxicompliat de regulació que comportava un delicat i obsolet seguiment, a més a de la interessada participació de l'alcalde com a cap local d'Abastiments. L'intervencionisme pretenia fomentar la producció alhora que afavorir l'abastiment i controlar els preus, i no cal adelantar que el règim intentà contrarestar l'estraperlo de l'única manera que sabia: amb la repressió, encara i que, com veurem, els adlàters del règim van tenir tota la capacitat de maniobra que la pròpia dinàmica de corrupteles havia engendrat. Així va sortir la Fiscalía Superior de Tasas, veritable organisme encarregat de controlar i reprimir l'estraperlo.

Els cupos municipals estaven controlats per les Juntas Locales de Distribución de Cupos, integrades per l'alcalde, el cap de l'Hermandad de Labradores, un membre del cabildo sindical, un agricultor amb prestigi de la localitat, designat per la Jefatura Local del Movimiento -i que solia estar un antic cacic-, i el secretari de l'Hermandad. La Junta, doncs, devia controlar les collites. Imagineu el fum de trampes que van fer, com veurem després.

L'ocultació de la producció es va realitzar mitjançant tres canals: les juntes locals i els grans propietaris realitzaren estimacions de la superfície conreada i rendiments mitjans molt per davall de la realitat i la resta intentà sobreviure a la situació. A més, una vegada regulats els cupos forçosos municipals, la pròpia Junta, autoritats i grans propietaris al·legaven males collites per la raó que fora, i, per últim, la condescendència de la que gaudiren els grans productors.²¹¹⁹ A tot això

²¹¹⁶.- AHMC. CAC. LRA. 1945 A 1953. ss nº/p.

²¹¹⁷.- Idem. 21 de juny de 1948.

²¹¹⁸.- AHMC. Capsa 116. 30 de novembre de 1950.

²¹¹⁹.- Idem. pp. 181-2.

podem afegir la connivència quan no la complicitat directa en el *negoci* de l'ocultació per part de les pròpies autoritats. No debades cal recordar que els dos primers alcaldes de València, Joaquín Manglano Cucalá de Montull, baró de Càrcer, i Juan Antonio Gómez Trénor, comte de Trénor -la família era coneguda a Sueca com els *Pasiegos*, d'ahí el nom del molí i tot el seu entramat productiu-, eren grandíssims propietaris agraris i membres de la *rizocràcia* riberenca.

7.4.-Un exemple d'ocultació directa: el recurs a les catàstrofes naturals.

Malgrat la grandiloquència del règim per tot allò que feia referència al que entenia com a veritables conquestes,²¹²⁰ la quotidianietat del règim recorria també contínuament a explicar de manera poc disuasòria els mals que l'acompanyaven. I com sempre es demanava informes a l'alcalde, aquest desplegava les seues xarxes caciquils.²¹²¹

El 23 de desembre de 1943, el consistori cullerenc aprofità el temporal de mar per tal d'anar preparant el camí per a comunicar una fallada en la collita. En un comunicat al Departament Militar de Cartagena, s'explicava que l'estat de la platja era tal que no es podia extraure arena de la mateixa i per tant no es podia extraure per al camp.²¹²² Com que el temporal es repetí l'any següent, el gestor Manuel Sanjuán convidà la Jefatura Provincial del Servicio Nacional del Trigo per a que visitara els camps de blat, *que dan pena*, assegurant una minva de la producció respecte al càlcul que al seu dia feren els conreadors.²¹²³

Els informes posteriors recorriren al temporal com a un dels grans responsables de la disminució de la collita. El recurs al comportament de la mar va estar explotant regularment, i el 26 de gener de 1947 va estar el mateix. Cullera, Sueca i Tavernes, recolzant-se amb l'informe de l'enginyer cap del Servei Agronòmic Provincial, comunicaven que els danys del temporal eren prou més importants del que s'esperava. En efecte, les desfetes de l'estat de la mar van estar prou limitats, com reconeixia l'informe, però les autoritats locals desviaren l'atenció vers els petits propietaris que havien perdut tota la collita, a més d'intentar tocar el coret de les autoritats provincials: *modestos propietarios que realizando un esfuerzo sobrehumano han puesto en cultivo trozos de terreno de pobreza en elementos químicos ... y fertilizantes ... han de repetir los sacrificios*²¹²⁴

²¹²⁰.- A la premsa sempre s'alabava l'excel·lència de les collites. Per exemple, l'11 de juny de 1944, es podia llegir a *Las Provincias*: *Sueca ha terminado la recolección del trigo y los labradores se encuentran bastante satisfechos de la cosecha. También se prevee una buena cosecha del arroz.*

²¹²¹.- AHMS. Negociat Central. 1943. *Informe sobre daños causados en el mes de Septiembre (sic) de 1941, a causa del temporal de lluvias que mermaron considerablemente los productos e las tierras arrozales de Don Benjamín Puchades Vila.* 23 febrer de 1943.

²¹²².- AHMC. Capsa 804.

²¹²³.- AHMC. LRAAP. nº 103. 6 d'abril de 1944.

²¹²⁴.- Idem.

Les autoritats locals passaren a engrandir els efectes del temporal, informant que s'havien destrossat més de fanecades i pèrdues de sis milions de pessetes, per la qual cosa demanaven un ajut econòmic. Ara bé, a l'informe no s'explicitava en cap moment els camps afectats ni els conreus corresponents. Els consistoris, a més, aprofitaven per a demanar altres ajuts per tal d'efectuar obres de contenció de la mar.²¹²⁵ Això deixava expedit el camí a l'ocultació i al mateix temps expectatives d'ajuts econòmics dels quals no sabem si es van atorgar i, menys encara, la manera de repartir-los, tan sols sabem que el 29 de febrer de 1948, es va condonar el deute amb el crèdit agrícola a l'ex-conreuador Vicente Ronda Blanco, de Cullera, per *4 hanegadas arrasadas por el mar, a banda que Franco da dinero por las hectáreas que tenía en Sueca.*²¹²⁶

Deixant de costat els nostres dubtes sobre l'alcancç d'aquests temporals a la Ribera Baixa, el cert és que el 19 de febrer es deia que les comunicacions entre Sollana i Sueca es trobaven tallades per l'aigua i la ruptura del mur de contenció del Xúquer entre Albalat i Algemesí. A Riola, l'aigua entrà en les cases pròximes al riu.²¹²⁷ Així, els conreus van ressentir-se dels temporals, i, a l'any següent, l'alcalde d'Almussafes envià un escrit comunicant que a conseqüència dels *recientes y continuos temporales de agua y granizo que han azotado al término municipal, el cultivo de alubias de esta segunda cosecha queda en su mayor parte en un estado improductivo mientras que las escasas extensiones menos atacadas también se observa agotamiento prematuro de la planta que hace preveer muy escaso rendimiento.*²¹²⁸ El mateix comunicava Favara el 28 de setembre per explicar la no entrega del cupo forçós de blat, que, segons l'alcalde, *ha afectado a todos los cultivadores*²¹²⁹

Les gelades també van estar objecte d'excusa per tal de magnificar els seus efectes. El 14 d'abril de 1956, la FET suecana lamentava el terrible efecte que havia causat al camp la gelada corresponent -l'any de la neu- encarregant al cap del partit local un viatge a Madrid, apuntant que l'atur seria dolentíssim aquell any. Al mateix temps expressaven la seua condolència per la mort del *heróico defensor del Alcázar de Toledo, Teniente General Moscardó.*²¹³⁰ Aquell any, a més, es donà el temporal de pluja de novembre. Entre els dies 16 i 17 van caure més de 240 litres d'aigua per metre quadrat, el que va incidir en les collites de creilles, moniatos i fesols.²¹³¹

²¹²⁵.- AHMC. Llibre 1840. Expedient 267.

²¹²⁶.- *Las Provincias*, 29 de febrer de 1948.

²¹²⁷.- Idem, 8 de setembre de 1949.

²¹²⁸.- AHMA. Llibre 41. 12 de setembre de 1949.

²¹²⁹.- AMF. Oficis 1948.

²¹³⁰.- AHMS. Falange. Capsa T.

²¹³¹.- AHMC. CAC. Policia Rural. 18 de novembre de 1956.

Entre els informes, visites dels responsables, contrainformes i, sobretot, la laberíntica burocràcia construïda pel règim entorn al món agrari, feia que els problemes, lluny de solucionar-se, anaren allargant-se en el temps, qüestió que afavoria les ocultacions basades en les desfetes dels temporals. Així, el consistori cullerenc es dirigí a la INC per tal de demanar els ajuts corresponents. La contestació va estar que això era incumbència de la Direcció General de Monts. L'Ajuntament de Cullera s'adreçà a aquest organisme i ja no sabem res més,²¹³² al mateix que la denúncia de tot tipus de malalties.²¹³³

Resulta excessiu exposar ací totes les vegades que els consistoris de la Ribera Baixa van recórrer a les catàstrofes naturals per tal de magnificar els seus efectes però el recurs a les mateixes es va fer tan repetitiu que, inclòs en dates tan llunyanes com 1963, les autoritats locals estaven tan acostumades a aquestes pràctiques que davant les gelades de gener, reaccionaren com abans. La gran diferència va estar que en aquesta ocasió es va presentar un veritable informe dels danys en lloc d'una estimació. L'estudi era eloqüent i exhaustiu, presentant una detallada llista de les pèrdues i la seua influència en l'atur.²¹³⁴ Els temps -econòmics- havien canviat i això es reflectia en el nou quefer de les autoritats, encara que la base de la seua tasca ja era viciada pels comportaments anteriors.

7.5.- *L'estraperlo: mecanisme i protagonistes.*

Antecedents de tràfic il·lícit a la Ribera Baixa hi han tants que no podem fer ací un repàs minuciós dels mateixos. El cert és que aquest es caracteritzà per ser sempre per mar. Ja en el segle anterior trobem una incidència capital del contraban -sobretot de tabac- a les costes riberenques.²¹³⁵ Però al primer quart de segle aquest contraban va diversificar-se al temps que s'especialitzà. El moment àlgid del mateix va estar als anys vint, i, com no, suposava un negoci lucratiu. Salvador Borràs recorda que son pare feia contraban en complicitat amb *graueros* de València i cobrava 50 pts. per operació. Afirmar que, en 1922, el contraban es feia a la platja del Mareny i consistia en màquines d'escriure, tabac, mantons de Manila, etc. però amb l'arribada de la Dictadura es va endurir la seua repressió per a tornar-se menys dolenta durant la República per a tornar a estar perseguit durament durant el franquisme, encara que *de tota manera els guàrdies sempre es deixaven untar*. No debades alguns dels informes del TRP de Sueca apareixia textualment *hizo contrabando antes del Movimiento*.²¹³⁶

²¹³².- AHMC. CAC. 10 de juliol de 1947.

²¹³³.- AHMC. Capsa 107. 17 d'octubre de 1947.

²¹³⁴.- AHMC. CAC. 3 de gener de 1963.

²¹³⁵.- SILVESTRE DIAGO, R. "Cullera a les darreries del segle XIX". Mecanoscrit inèdit.

²¹³⁶.- AHMC. Capsa 795.

El fenomen de l'estraperlo va estar una qüestió distinta. Una gran part de la població participà en major o menor mesura en el tràfic de l'estraperlo, però els enormes beneficis derivats del tràfic de matèries primeres i productes intervinguts foren a parar a un sector privilegiat de la societat: aquells que produïen en major quantitat tenien possibilitats per a acaparar gran part de la producció i posseïen les suficients garanties per a que desenvoluparen les seues activitats sense cap temor, ocupaven càrrecs públics i exercien el seu comerç il·lícit emparats o protegits per les autoritats, els intermediaris i els membres de les organitzacions dedicades a garantir el funcionament del racionament.²¹³⁷ No debades, a nivell local les normes d'abastament i repartiment del pa, per exemple, quedava en mans dels alcaldes, com a delegats locals d'Abastiments i transports, el que ja ens dona idea del gran poder coactiu que acapararen els alcaldes.

L'estructura de preus fou favorable per al sector agrícola, ajudà a l'intervencionisme i l'extensió del frau arribà no sols a (...), *los grandes y medianos productores que tuvieron excedentes y capacidad para vender en el mercado negro, sino también a una burguesía de tipo especulador que se enriqueció gracias a los precios alcanzados por los productos agrarios, intervenidos o no, en los distintos mercados.*²¹³⁸ L'establiment d'unes relacions laborals dictades unilateralment i basades en l'estabilitat salarial i en l'empitjorament de les condicions de treball anteriors a les reformes republicanes completen la percepció de la gran acumulació de capital que es donà en les zones agrícoles durant la dècada dels 40.

Les característiques pròpies del cultiu serícola i citrícola transcorriren parelles a la pròpia evolució del mercat negre.²¹³⁹ Junt a aquests productes agrícoles majoritaris en la comarca se situaren altres de gran importància en la dieta alimentària de la postguerra com els moniatos, creilles i cacaus²¹⁴⁰ la qual venda fou prohibida ja en maig de 1939 junt a l'establiment de l'obligació jurada de la collita del blat, safrà i els insecticides,²¹⁴¹ encara i que amb el temps, passaren altres articles a engrossir la llista de productes perseguits.²¹⁴²

Mentre que un sector de la població s'enriquia en el mercat negre, el Governador Civil, Planas de Tovar, **intentava frenar el petit estraperlo mentre que les grans operacions gaudien de la impunitat.** Així, entre 1939 i 1942 es

²¹³⁷.- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. *Un silenci extens...* op. cit. p. 99.

²¹³⁸.- GONZALEZ PORTILLA, M. i GARMENDIA, J. M. op. cit. p. 35.

²¹³⁹.- Cfr. BELTRAN i FOS, E. op. cit.

²¹⁴⁰.- Ja hem assenyalat que la fabricació d'oli de cacahuet estava prohibida pel Real Decret-Llei de 8 de juny de 1926. AHMA. Llibre 29. 5 de desembre de 1939.

²¹⁴¹.- LRB. 10 de maig i 20 de juny 1939. AHMC.

²¹⁴².- Fou el cas de les ràdios a partir de 1950. AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 2. 10 de juliol de 1950.

tramitaren aquestes denúncies des de Govern Civil:

DENÚNCIES DES DE GOVERN CIVIL					
ANY	POBLACIÓ	AFFER	ANY	POBLACIÓ	AFFER
1939	Sueca	No fer declaració d'aròs	1939	Idem	Idem
1939	Idem	Idem	1939	Cullera	Idem
1939	Sueca	Idem	1939	Idem	Idem
1939	Idem	Idem	1939	Sollana	Vendre aròs sense permís
1939	Idem	Idem	1939	Sollana	Canviar aròs per oli
1939	Idem	Vendre xocolata i sucre	1939	Almussafes	No declarar fesols
1939	Cullera	No declarar adobs	1939	Sueca	Idem
1939	El Perelló	Vendre peix en descomposició	1939	Sueca	No declarar adobs
1939	Idem	Idem	1939	Idem	Idem
1939	Idem	Transport d'aròs	1939	Idem	No declarar fesols
1939	Idem	No declarar adobs	1939	Cullera	Idem
1939	Almussafes	Transport fesols	1939	Idem	Venda d'aròs
1940	Idem	Canviar oli	1940	Sueca	Transport dacsa
1940	Cullera	No declarar fesols	1940	Almussafes	Venda d'oli
1940	Cullera	Venda adobs	1940	Sueca	Venda d'ous
1940	Cullera	No declarar fesols	1940	Albalat	Canvi d'oli per aròs
1940	Idem	Idem	1940	Idem	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Cullera	No declarar fesols
1940	Sollana	Ocultació d'oli	1940	Cullera	Venda d'oli
1940	Idem	Idem	1940	Albalat	Idem
1940	Cullera	No declarar fesols	1940	Albalat	Venda d'oli
1940	Sueca	Idem	1940	Albalat	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Idem	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Idem	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Idem	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Idem	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Idem	Idem
1940	Cullera	Venda d'adobs	1940	Sueca	Venda d'ous
1940	Cullera	Transport aròs	1940	El Perelló	Idem
1940	Cullera	Idem	1940	Albalat	Venda d'oli
1940	Cullera	Idem	1940	Almussafes	Venda sucre
1940	Cullera	Transport oli	1940	Albalat	Venda aròs i dacsa
1940	Cullera	Venda d'oli	1940	Albalat	Venda aròs
1940	Sueca	Transport d'aròs	1940	Idem	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Sollana	Venda conills
1940	Albalat	Venda d'aròs	1940	Sueca	Venda d'ous
1940	Sueca	Venda de sabó	1940	Albalat	Venda d'oli
1940	Sueca	Venda d'aròs	1940	Idem	Idem
1940	Idem	Idem	1940	Cullera	Comprar farina
1940	Idem	Idem	1940	Albalat	Vendre oli
1940	Sueca	Venda aròs	1940	Albalat	Transport blat
1940	Idem	Idem	1940	Sueca	Venda d'ous
1940	Sueca	Moltre aròs ²¹⁴³	1940	Idem	Venda d'aròs
1941	Almussafes	Venda crelles	1941	Sollana	Ocultació 2660 quilos aròs
1941	Sueca	Idem 6500 quilos	1941	Idem	Venda d'aròs
1941	Idem	Idem	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1941	Almussafes	Venda crelles
1941	Sueca	Venda d'aròs	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1941	Almussafes	Venda crelles
1941	Sueca	Venda d'aròs	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1941	Idem	Idem
1941	Idem	Idem	1942	Idem	No fer declaració

Font: Elaboració pròpia a partir de les llistes de multes governatives publicades a *Las Provincias* i *Levante*. Anys 1939-1942.

A l'anterior s'han d'afegir les multes emeses pels organismes locals. Així trobem una multiplicació enorme de la incidència estraperlista. Tant és així, que la premsa atacava contínuament aquells que es dedicaven al comerç il·lícit²¹⁴⁴ i que

²¹⁴³.- Multat amb 15.000 Pts. i tancament del molí per tres mesos.

²¹⁴⁴.- El 14 de maig de 1940, per exemple, es podia llegir a *Levante* que *el verdadero comerciante se distingue del de coyuntura*.

inclòs s'arribaven a titllar de *rojos*.²¹⁴⁵

L'embolic d'organismes oficials que podien exercir la denúncia era ampli: el propi Governador Civil, la Fiscalia de Taxes, el Servei d'Abastiments, el Sindicat Nacional de l'Arròs²¹⁴⁶ i fins i tot el propi Tribunal de Responsabilitats Polítiques.²¹⁴⁷ Es denunciava per no portar guia de transport, per compravenda, per intercanviar arròs, etc. La repressió de la postguerra s'ampliava a la fiscalització de qualsevol volum sospitós d'estraperlo, militaritzant la pràctica econòmica i augmentant la sensació de viure en un immens presidi, com recorda Enric Chulio: *era tot una multa continua ...*

L'arròs fou la matèria més intervinguda donat el seu caràcter hegemònic en la comarca,²¹⁴⁸ la seua utilització com a moneda d'intercanvi per altres productes com l'oli o el sucre o la seua venda en les xarxes il·legals del mercat negre per a l'adquisició d'altres productes estraperlats o de venda lliure. Una pràctica habitual era el intercanvi o venda dels cupons de racionament per al seu posterior comerç.²¹⁴⁹ Com podem apreciar, la vida de postguerra era una constant lluita per la supervivència. Així, per a Alfredo Benito, *tenies que moure't molt per portar alguna cosa a casa per a menjar. Jo agarrí tanta especialitat que anava a canviar oli al veïnat, sobretot familiars. Cadascú es buscava la vida com podia (...). No havien amics, tot era interessos. El mateix passava amb els animals (...)*".

Resulta més que difícil realitzar un càlcul aproximat de la quantitat estraperlada, encara i que podem fer una estimació en funció de les multes, que no sempre expressen la quantitat intervinguda, i la declaració de collites. En primer lloc intentarem realitzar una aproximació que resulta més que res testimonial donat que, com hem dit, la majoria de vegades s'apuntava la multa i el motiu de la mateixa

²¹⁴⁵.- AHMC. LRAAP. 20 de setembre de 1939. ss n^o/p.

²¹⁴⁶.- El Departament d'Inspecció era a la Gran Via Marqués del Túria, 55, de València. AHMA. Llibre 31.

²¹⁴⁷.- En abril de 1940 fou detés un afiliat del Partit Únic, un *camisa vieja* d'Aielo de Malferit, en el moment en que transportava 975 quilos d'arròs blanc, adquirit a Sueca per a negociar, i una pistola automàtica sense llicència, sense presentar-se cap càrrec en la seua contra. Tanmateix, l'apresament de 500 kg. d'arròs blanc comprat a Sueca per un veí d'Oliva, en maig del mateix any, donà lloc a l'actuació fulminant del Tribunal i el seu immediat confinament. Fitxes del TRP. AHMS.

²¹⁴⁸.- I encara i tot donava la sensació d'estar un bé escàs. Això es dedueix de la comunicació de l'alcaldia de Sueca, del 10 de juny de 1942: *En el Depósito Municipal de esta ciudad existe un promedio de 20 reclusos a los que es difícil mantener por carecer de racionamiento, ya que solicitada de la Jefatura de Abastecimientos cartilla colectiva ha sido denegada ... por razones humanitarias se sirva facilitar el suministro para los mismos.* -és l'únic document pertanyent a l'etapa franquista on hem trobat d'aquesta factura. AHMS. Negociat Central. 1942. 10 de juny de 1942.

²¹⁴⁹.- D'aquest mode s'arribà a penalitzar la pèrdua del cartró de sucre per als fills amb 25 pts. i la del pa amb 41 pts. i suspensió del racionament durant 10 dies. LRB. 1939. AHMC.

però no la quantitat intervinguda. També cal assenyalar què existeixen un munt de contradiccions tals com la condonació de la multa bé pel Governador Civil bé per l'alcalde,²¹⁵⁰ llur paper resultava fonamental. Per exemple, l'alcalde d'Almussafes, el 14 de setembre de 1940, intervenia per a eximir al molí de María Coello Vidal del seu tancament.²¹⁵¹

Una constatació ineludible rau en les petites quantitats intervingudes i la contradicció de les enormes multes que rebien els estraperlistes, a banda de la desproporció existent entre quilos intervinguts i diners a pagar, el que apunta a dos qüestions: l'arbitrarietat de les autoritats per combatre l'estraperlo i la persecució del petit estraperlista -el que hem anomenat domèstic- i els grans estraperlistes. Amb algunes excepcions, i per regla general per resultar massa obvia l'ocultació per part de l'interessat.²¹⁵²

A nivell de multes locals el que predominava, repetim, era l'estraperlo domèstic i el que realitzava qualsevol membre familiar. La seua importància era ja palpable el 1939. Per exemple, un xic de Crevillent, Saturnino Quesada Galván, de 14 anys d'edat, va anar a Cullera en bicicleta per tal d'arreglar 15 quilos d'arròs i va estar pres per la Guàrdia Civil.²¹⁵³ Les petites quantitats decomisades redonden en aquesta idea: 50 quilos de blat és el més repetit junt a 25 quilos d'arròs, generalment procedent de les restes de la molturació,²¹⁵⁴ durant 1939. És a dir, el que podia transportar una bicicleta. Després de llargs viatges, aquestes persones podien emprar l'estraperlat per a consum propi o bé per aconseguir altres productes de primera necessitat.²¹⁵⁵ A més, la quantia de la multa corresponent equivalia generalment en 1000 pts a banda de la decomissió de la bicicleta i els productes.

La virulència que desplegaren les autoritats locals vers aquest estraperlo domèstic no pot explicar-se més que per la raó, com afirma Alfredo Benito, que *policia rural, guàrdies civils, tots estaven complicats. Només atrapaven i multaven als pobres. Els que feien gran estraperlo sempre tenien amb què subornar a les autoritats.*²¹⁵⁶ Tal vegada per això, els majors implicats en el comerç il·lícit de

²¹⁵⁰.- Tal vegada per aquesta qüestió trobem pocs referents a l'estraperlo durant els dos primers anys a la premsa.

²¹⁵¹.- AHMA. Llibre 30. 14 setembre de 1940.

²¹⁵².- L'índex d'analfabetisme també era palpable des d'aquest punt de vista: en 1942, un agricultor de Sueca declarà dues vegades la collita. Per a la seua desgràcia la segona declaració augmentava la quantitat de collita en 6500 kgs. i va fer tot el possible per tal que li tornaren la segona declaració. ADPV. Capsa A.4.8.2.

²¹⁵³.- AHMC. Capsa 754. 20 de setembre de 1939.

²¹⁵⁴.- Idem. Capsa 754.

²¹⁵⁵.- AHMS. Negociat Central. 2. 1939.

²¹⁵⁶.- Els guardies locals tenien un *plus* d'efectivitat determinat per les multes de tot tipus que extendien, concretament un 25% del valor de les mateixes. Així es contrasta que només

productes intervinguts foren els que més interessats estaven en que les autoritats guardaren les formes desplegant tota la seua potència vers aquest estraperlo *a escala*. Per això, ordres com ara la rebuda per l'Ajuntament de Cullera, el 26 de juny de 1939 per tal d'evitar que els elevats preus dels productes agraris a València *fuera un aliciente para llevar a ese mercado las frutas y hortalizas en pequeña escala que se producen en esa ciudad*, al que responia el consistori cullerenc que prendria mesures i a més avisava que els productes més abundants eren les tomaques, cebes i taronges.²¹⁵⁷ D'ací també l'enduriment vers els petits estraperladors. Per exemple, el 19 de maig de 1939, van estar multats 15 veïns d'Albalat per transportar arròs sense guia.²¹⁵⁸

No estranya tampoc que els furts de productes agraris es multiplicaren per molt durant aquell any, de tal manera que, el 3 de novembre, sortia un ban a Cullera que exposava: *para prevenir los hurtos de frutas que se vienen realizando en los campos, a partir de mañana, desde la puesta de sol no se permitirá el cruce del río por ninguna clase de embarcación. Los contraventores serán severamente castigados.*²¹⁵⁹ Així les denúncies per petits robatoris augmentaren,²¹⁶⁰ al mateix temps que es desplejava tot un joc de relacions caciquils,²¹⁶¹ registres²¹⁶² i humiliacions. Per exemple, en un dels registres efectuats a l'arribada del tren a Cullera, el 2 de setembre de 1939, la Guàrdia Civil va intervenir 40 pans a una dona, 16 litres d'oli a dos dones respectivament, 13 pastilles de sabó, dos manolls de metxa, 65 llibrets de paper de fumar, 21 capsetes de tabac canari, 13 paquets de tabac picadura, 20 paquets de cigarretes, dos més de tabac extraí i 53 capsetes de mistos a un home; i 25 pans a una altra dona.²¹⁶³ A més es convertí en pràctica habitual tancar les botigues que no acomplien els requisits.²¹⁶⁴

intervingueren petites quantitats de productes intervinguts i no eixaren passar ni una sola infracció de tràfic a carros i bicicletes, com podem observar als llibres de multes de la policia municipal de tots els pobles riberencs.

²¹⁵⁷.- AHMC. Capsa 107.

²¹⁵⁸.- AMA. II. 1204.

²¹⁵⁹.- AHMC. LRB. Llibre 940.

²¹⁶⁰.- AHMC. Capses 754, 796, 798.

²¹⁶¹.- Consistien en nombrosos decrets anul·lant sancions sense cap justificació. ADPV. A.3.1.10. Vol. 1. El mateix va estar amb les autoritats locals.

²¹⁶².- AHMC. Capses 754 i 798.

²¹⁶³.- AHMC. Capsa 754.

²¹⁶⁴.- Per regla general es colocava un cartell a la porta de l'establiment explicant les raons de la multa o del tancament. El més comú que hem trobat ha estat el de *Este establecimiento ha sido multado por abuso en el racionamiento del azúcar*, tot en grans lletres. AHMC. Capsa 111.

El fet de tractar-se d'una comarca agrícola, la Ribera Baixa comportava també les relacions pròpies d'un món rural. Per exemple, el 26 de març de 1956, s'efectuà un robatori de 200 quilos d'arròs a Cullera per un tal *Carabruta*, que ja havia estat detés *hace dos haños* (sic), i caminava en companyia d'un altre home que portava un sac de 50 quilos d'arròs. Aquest al·legà que li'l va donar un casero. Preguntat aquest, trencà a plorar confessant que necessitava diners per a la malaltia d'un dels seus fills. Això va commoure el propietari de manera que també plorà i perdonà l'acció, per la qual cosa no va haver denúncia. Acabaren tots tres junt als dos guardes de paella que derivà en una borratxera enorme.²¹⁶⁵

Mentrestant, tots els multats -que no veien la seua sanció condonada per cap autoritat- eren objecte d'informe sobre el seu passat, fent-se gran seguiment de la seua conducta tant anterior com posterior a la guerra,²¹⁶⁶ per poca incidència que tinguera el delictes.²¹⁶⁷ A més, la burocratització del règim i l'escassa preparació de les autoritats locals es plasmava en veritables contradiccions, com l'ocorreguda al consistori albalatenc, que no aportà dades sobre les necessitats de consum de carn,²¹⁶⁸ a més de rebre una multa de cent pts. per incompliment del servei d'estadística. Per contra, la gestora albalatenca envià un detallat informe sobre la propietària de l'expenduria de tabacs de la localitat.²¹⁶⁹ Tot això sense parlar dels abusos que es van cometre amb les persones que realitzaren l'estraperlo *domèstic*, el que va fer intervenir al delegat provincial d'Abastiments per tal d'advertir que amb la multa corresponent s'adjuntara un plec de descàrrecs per part dels afectats.²¹⁷⁰

Les coses van estar igual al llarg de l'any 1940, amb petits furts al camp per a vendre a València,²¹⁷¹ notificacions massilles de multes,²¹⁷² arbitrietats,²¹⁷³ etc.

²¹⁶⁵.- AHMC. CAC. LAPR. ss n°/p.

²¹⁶⁶.- Per exemple, Angeles Fortea Juan, germana d'un destacat militant del PURA, era acusada d'estraperlo i a l'informe es podia llegir *carece de matiz político dedicándose exclusivamente a su negocio un poco sucio* (sic) *en la venta de carne, a precios abusivos, tanto antes como después de la liberación. Su conducta pública y religiosa deficiente.* AHMC. Capsa 795. 6 de desembre de 1939.

²¹⁶⁷.- *En el Brosquil, un individuo apodado <El Chaparro>, ha degollado una red lanar y la ha distribuido para el consumo público sin intervención del veterinario y sin haber pagado los derechos de consumos.* Idem.

²¹⁶⁸.- AMA. II. 1203. 26 de juliol de 1939.

²¹⁶⁹.- Idem. 6 de maig de 1939.

²¹⁷⁰.- Idem. 27 de juliol de 1939.

²¹⁷¹.- AHMC. Capses 795 i 796. AHMS. Negociat Central. 1943.

²¹⁷².- Per exemple, el 3 d'abril de 1940 foren multats sis veïns d'Albalat. AMA. II. 1205.

²¹⁷³.- Per exemple, el 18 de juny de 1940, el veí de Cullera, Enrique Gómez, va portar vint porcs de Xàtiva sense autorització. Va sacrificar set i la resta fou incautada, sense més sanció. AHMC. Capsa 701.

estant el petit estraperlo, la venda de petites quantitats d'aliments, venda a preus abusius, venda en diumenge, manca de pes al pa, tabac i intercanvi d'oli les infraccions més freqüents.²¹⁷⁴ En canvi, un carro replet d'oli conduït per un falangista foraster (no sabem d'on), donà 50 litres de la grassa vegetal i no va estar molest per les autoritats.²¹⁷⁵ Per contra, el règim espoleà amb la seua maquinària repressiva amb els petits estraperlistes i no dubtà mai en coaccionar els sospitosos.²¹⁷⁶

El cridaner de tot és que durant aquest any les autoritats miraren més per presentar les denúncies a la Fiscalia de Taxes informes més detallats, tal vegada condicionats per les ordres de l'any anterior referents a acompanyar els descàrrecs dels acusats. Així, ressaltem el cas d'un almussafenc que portava 20 kg. de fesols de collita pròpia que intentava dur a Albaida per a canviar per oli.²¹⁷⁷ De tota manera, la connivència entre els grans estraperlistes i les autoritats locals quedava segellada mitjançant les gratificacions que rebien els secretaris dels ajuntaments pel seu treball en les declaracions jurades, el que deixava en mans d'aquests funcionaris un ampli camp de maniobra per l'ocultació de collites. A més, comptaven amb els guàrdies per tal de guardar les maneres i perseguir alhora al petit estraperlista, no debades els guàrdies municipals obtenien una prima del 25% de l'import de les multes imposades, el que fa suposar el cel i les extralimitacions que mostraren aquests funcionaris en el desenvolupament de les seues funcions. L'excés, i sobretot el coneixement de a qui es podia denunciar i a qui no, marcà la seua tasca, encara i que la majoria de denúncies que feren eren referides a qüestions urbanes com ara la circulació de carros i bicicletes.

Les seues actuacions comportaren la pròpia repulsa de regidors. Així, el gestor Diego, de Cullera, exposava el seu malestar al ple del 6 de novembre de 1942, demanant a l'alcalde un càstig per als guàrdies que s'extralimitaren en el mercat a l'intentar frenar l'avalantxa de gent que pretenia entrar al recinte,²¹⁷⁸ i és que sembla que l'oferta d'aquell dia era prou interessant per a una població famolenca. En la mateixa línia es manifestà el gestor Colubi, 20 dies més tard, a l'assenyalar *la excesiva severidad que se emplea en las multas*, asseveració recolzada pel gestor Grau dient que, a més, *los empleados de abastos son más*

²¹⁷⁴.- Idem. Capsa 721.

²¹⁷⁵.- Idem. Lligall 48. 22 d'agost de 1940.

²¹⁷⁶.- Per exemple, el 12 d'agost de 1940, Carmen Figueres López, baixà del tren a Cullera i mostrà cert nerviosisme. Un guàrdia municipal va seguir-la fins el seu domicili i entrà sense més, comprovant que la dona havia aconseguit 20 litres d'oli. Interrogada per la seua procedència confesà que l'havia obtés a l'estació de València, i com a vidua que era i amb fills tenia necessitat de guanyar alguns diners. Tant era així que convidà el guàrdia a arreglar l'assumpte d'alguna manera. Aquest va negar-se doncs es veu que el botí no era gran cosa i va denunciar-la. Idem.

²¹⁷⁷.- AHMA. 2.10.1.8. 6/2. 20 de gener de 1940.

²¹⁷⁸.- AHMC. LRAAP. Llibre 39. ss nº/p.

*tiranos todavía.*²¹⁷⁹ Els funcionaris de les oficines municipals tampoc deixaven passar l'ocasió de fer-se amb alguns ingressos extres. El cas més cridaner va estar el de l'oficial tercer de l'Ajuntament de Cullera, Enrique Chofre Cortés, que cobrava un *canon* a la presentació d'instàncies de declaracions de blat i dacsà, i inclòs *también he observado que cuando se presenta algún trabajo en el que se forman colas, se queda después de las horas de oficina para poder exigir dinero al público. Incluso se ha llevado trabajo a casa con la finalidad de exigir dinero por la tramitación de dichos trabajo*, per la qual cosa va ser cessat.²¹⁸⁰ El mateix passava amb els guàrdies rurals, que participaven activament de l'estraperlo a petita escala. D'eixa manera, el 19 de gener de 1945, el Governador Civil denunciava a 10! d'Almussafes implicats en aquestes tasques.²¹⁸¹

N'eren el secretari i l'alcalde els que podien controlar el procés en tota la seua magnitud i, que com hem dit, comportava tres tipus de respostes: la connivència més descarada, la persecució del petit estraperlista i la servidumbre als grups de pressió, combinant tots tres aspectes de manera que les autoritats no pogueren caure sobre ells i al mateix temps defendre els interessos dels poderosos locals -als quals l'alcalde pertanyia- i també donar una imatge populista. Quan tractem el tema del famós alcalde de Cullera, per les seues excentricitats, Leandro Más, comprendrem millor l'explicat.

De moment, secretari i alcalde eren els intermediaris entre els poders públics i la població des del punt de vista de la concepció piramidal de la dictadura. Així, quan era multat algun petit estraperlista amb passat *roig*, l'alcalde, al plec de descàrrecs apuntava: *no hay nada que objetar*²¹⁸² o simplement comunicaven la multa a l'interessat sense més.²¹⁸³

Altres vegades encobrien els infractors, generalment amb mètodes i arguments grollers: *lo ocurrido con una compra de patatas ... no pudiendo concretar quiénes fueron los vendedores y qué documentos exhibieron los compradores*²¹⁸⁴ O, per exemple, sobre una denúncia de transport d'arròs, la Guàrdia Civil arreplegà la matrícula del carro en qüestió però *en el padrón de carros de este Municipio no figura carro alguno con el núm. 1858, ya que solo llega al núm. 1700, no habiendo*

²¹⁷⁹.- Idem.

²¹⁸⁰.-Idem. Capsa 854.

²¹⁸¹.- AHMA. Llibre 36.

²¹⁸².- AHMC. Llibre de Denúncies. Per regla general sempre es mostraren inflexibles davant la venda de pa amb falta de pes. Idem. Capsa 89.

²¹⁸³.- Les quantitats estraperlades sempre eren poc importants: 10, 20, 30, 40 o 50 kgs. d'arròs o altres petites quantitats d'altres productes, sobretot blat i oli d'oliva. AHMS. Negociat Central. 1943. Les multes impossades mai baixaven de les mil pts. AMA. II. 9. 551.

²¹⁸⁴.- AHMS. Negociat Central. 1942. 17 d'octubre de 1942.

*dado resultado alguno las cuestiones practicadas para localizar el carro de referencia.*²¹⁸⁵ Per altra banda, quan les qüestions afectaven positivament el consistori, s'apresuraven a demanar la part corresponent. Per exemple, després d'una venda de fesols i dacsa, l'alcalde albalatenc demanava el comprador, un foraster, el pagament dels arbitris corresponents. En aquesta ocasió les pesquises donaren un saldo positiu, curiosament.²¹⁸⁶

Els alcaldes s'especialitzaren en donar llargues, interposar recursos per a disminuir els cupos i, sobretot, en ajudar els més influents. Exemples significatius i cridaners no manquen: davant la demanda de declaració d'alcohol, la gestora cullerenga replicà que el *dominio rojo ha dejado sus huellas destruyendo aparatos y edificios*, per la qual cosa demanava temps per a efectuar la declaració per quadruplicat;²¹⁸⁷ També intercedí per una fàbrica d'oli que, a manca de matèria primera, elaborava oli de cacauet, però les autoritats provincials optaren per una solució salomònica: *como se publica en la prensa de hoy queda inmovilizado dicho producto hasta el día 25 del actual. Cuando cese dicha inmovilización podrá producirse la instancia*²¹⁸⁸

Aquestes relacions es van fer especialment estretes pel que feia als moliners, donat que aquests eren els més exposats al control i també els més preparats per a desviar productes al mercat negre. La postura dels alcaldes sempre va estar defensar a capa i espasa els moliners. En febrer de 1941, l'alcalde almussafenc va fer totes les gestions possibles per tal que es produïa la reapertura dels molins clausurats per la superioritat, donat l'índex de frau que aquests havien comès. Les gestions, malgrat tot, resultaren inefectives.²¹⁸⁹ Un cas similar es donà a Albalat en agost de 1942, quan el Governador Civil tancà alguns molins i tampoc no tingué èxit.²¹⁹⁰ Algunes vegades es produí el contrari, és a dir, que la intervenció de l'alcalde evità el tancament o aconseguí la reapertura dels molins tancats, com ara en febrer de 1945 els pertanyents a Cullera.²¹⁹¹ Altres vegades la reapertura o condonació de la multa es produïa per instàncies més elevades. Era el cas de les eternes commemoracions de l'Alzamiento Nacional, Día del Caudillo, etc. Aquestes efemèrides comportaven una amnistia de multes que era aprofitada, com no, per tothom.²¹⁹² Cal suposar que molts estraperlistes allargaven l'entrega de les seues

²¹⁸⁵.- Idem. Negociat Central. 1944. 20 d'abril de 1944.

²¹⁸⁶.- AMA. II. 1205. 5 de febrer de 1940.

²¹⁸⁷.- AHMC. Capsa 107. 9 de juny de 1939.

²¹⁸⁸.- Idem. 13 de novembre de 1939.

²¹⁸⁹.- AHMA. Llibre 31.

²¹⁹⁰.- AMA. II. 1204.

²¹⁹¹.- AHMC. Capsa 109.

²¹⁹².- AMA. II. 1207. 29 d'agost de 1950.

multes per tal de quedar anul·lades per aquests motius.

L'estil emprat pels alcaldes solia estar en centrar els seus arguments en pro del ben comú o intentaven tocar el coret de l'autoritat corresponent. El 6 de maig de 1953, l'alcalde almussafenc comunicava al cap de la Secció de Justícia de la Fiscalia Provincial de Taxes de València que el tancament del forn de José Santacreu Carsí crearia *una gran estorsión* (sic) donat que era època de sega i seguidament de plantació de l'arròs ja que per a eixes tasques es desplaçaven gran quantitat de jornalers forasters.²¹⁹³ Però sempre es mostrava la submissió esperada de l'inferior en l'escalafó de poder. Per això, quan l'alcalde almussafenc envià un escrit al cap provincial del Movimiento, Diego Salas Pombo, es mostrava del més comedit i sol·lícit: *Estimado Camarada y amigo: con referencia a lo tratado en nuestra entrevista de ayer sobre el multado por la Fiscalía de Tasas, José Raga Moscardó ... te manifiesto que dicho recurso no pide anulación o sobreseimiento. Ello si lo obtuviera tanto mejor, pero soy del parecer que reconociéndose su falta como infractor puesto que confiesa la verdad y esta fue la de adquirir 10 litros de aceite no debe eludir su responsabilidad. Ahora bien los motivos que le indujeron a ello fue el no tener desatendido el servicio de abastecer a su clientela durante el retraso del suministro ... tampoco por el precio que lo vendió ... no le movía el ánimo de lucro ... no pide en su recurso el levantamiento de la sanción sino su reducción por estimar excesiva la cantidad de la multa, quebrantando profundamente su modesta economía personal. Espero de tu buen corazón, Camarada, y en lo que de tí depende y buenamente puedas, se obtenga una valiosa rebaja en dicha sanción ... te saluda brazo en alto ...*²¹⁹⁴

Quan les ordres eren taxatives, els alcaldes i secretaris intentaven amortiguar els efectes de les ordres acudint a tot tipus d'artimanyes quan podien. Només acabada la guerra, l'alcalde d'Albalat elevava una queixa-petició al Governador Civil consistent en el desabastiment de farina a la localitat, donat que la farina repartida durant la guerra provenia d'una fàbrica de Guadassuar, però una vegada *liberada* la ciutat, la FET de Guadassuar es va fer amb la farina i aleshores no trobava la manera d'obtenir-la.²¹⁹⁵

El Governador Civil, el 2 de desembre de 1939, demanava aclaracions a la gestora almussafenca per l'augment no autoritzat del preu del carbó sense que les peregrines excuses presentades per la gestora satisfieren les suspicàcies de l'autoritat provincial.²¹⁹⁶ Les irregularitats de la gestora d'Almussafes es van fer patents i constants, més per desídia que altra cosa, donat que les autoritats locals pensaven que la impunitat era garantida. Per això no estranya que el 23 de

²¹⁹³.- AHMA. Llibre 45.

²¹⁹⁴.- Idem.

²¹⁹⁵.- AMA. 1156. 2 de maig de 1939.

²¹⁹⁶.- AHMA. Llibre 29.

setembre de 1943, rebera una notificació del Servei Nacional del Blat dient que *tras la conferencia telefónica que hemos tenido sobre la adquisición de alubias, según datos recibidos ... se han recolectado en esa localidad 40000 kilos de la variedad francesa de las que no se han entregado en venta al Servicio Nacional del Trigo más que 0 kilos, por lo que la diferencia es de 40000 kilos que deberán ser entregados a la máxima urgencia sin admitir otras excusas que las de las necesidades de siempre.*²¹⁹⁷ No debades durant 1940 s'arribaren a ocultar amb el beneplàcit de l'alcalde quasi 1000 quilos de bajoques.²¹⁹⁸ Però res alterava el comportament d'ocultació per part de l'Ajuntament almussafenc, donat que el 4 de març e 1941, el Sindicat Nacional de l'Arròs comunicava que *a pesar del tiempo transcurrido no han presentado la liquidación de portes correspondientes a cupos de racionamientos ... si transcurre el presente mes sin que por su parte vengan a cobrar dichos portes entenderemos que renuncian a los mismos,*²¹⁹⁹ el que equivalia només a la més absoluta desorientació i desídia, sinó que a més, tampoc portaven un control sobre les seues activitats relacionades amb l'estraperlo.

La preocupació fonamental dels alcaldes i secretaris, doncs, estava centrada en l'ocultació i desviament dels productes agraris cap el mercat negre, de manera que altres qüestions capitals per als moments que es vivien quedaven de costat. Això significà un munt d'advertències, amenaces i sancions. Per exemple, el 4 de setembre de 1941, el Sindicato Nacional del Olivo comunicava que no s'havien rebut els impresos de sol·licitud de reserva del cupo familiar i per això *... le participo que, además de las responsabilidades que se le puedan exigir, por negligencia, ... no disfrutarán de este beneficio en la próxima campaña los que antes del día 15 no hayan suscrito las indicadas instancias. Además, en las inspecciones que se iniciarán dentro de breves días, se considerará clandestina toda cantidad de aceite que tenga o haya tenido el productor ...*²²⁰⁰ L'anterior no exculpa de nombrosos errors que detectem per part de les autoritats, sobre tot a l'hora d'assignar fertilitzants o rectificar cupos, ocasions en que la *superioridad* demostrava estar excessivament desbordada per la burocràcia.²²⁰¹ Això donava pas a situacions que, per regla general, no tenien sortides. Per això, les ocultacions quedaven impunes donat que les autoritats locals optaren per l'estratègia d'alimentar eixa burocràcia, aconseguint, en nombrosos casos, anul·lar els seus efectes.²²⁰²

²¹⁹⁷.- Idem. Llibre Correspondència n° 30.

²¹⁹⁸.- Idem.

²¹⁹⁹.- Idem. Llibre 31.

²²⁰⁰.- Idem. Llibre 32.

²²⁰¹.- AHMC. CAC. ss classificar. 14 de maig de 1948, 30 de març de 1948 i Capsa 109.

²²⁰².- Per exemple, el 18 de maig de 1945, la Central Reguladora del Comerç de la Creilla, comunicava al consistori cullerenc que s'havien distribuït 2800 quilos de llavors però que s'havien sembrat només 1950 quilos i demanava investigar què havia estat dels 850 restants. Cinc dies després l'Ajuntament de Cullera responia dient que s'havien efectuat algunes omissions en la CNS i que no havien restes de les llavors. Idem. Capsa 109.

El més emprat era recórrer a minimitzar les collites davant les expectatives de les autoritats, i si bé els alcaldes es mostraren repetitius i monòtons en els seus arguments, el cert és que solien tenir prou d'èxit. Amb tot, fou l'alcaldia d'Almussafes la que trencava un poc eixa monotonia amb comunicats que s'acostaven més al cinisme que a l'ocultació de la veritat. Per exemple, el 9 de febrer de 1948, s'informava de la impossibilitat de servir els 4500 quilos de dacsa del cupo forçós doncs la mala collita -sempre la mateixa excusa- només donava per a entregar 1960 quilos.²²⁰³ No estranya doncs que el consistori almussafenc fora multat en nombroses ocasions per no efectuar el cens corresponent al ramat i carruatges²²⁰⁴ o per no entregar les declaracions de blat.²²⁰⁵ Però l'ocultació de creilles arribà a tenir uns nivells escandalosos, per això, el 6 de març de 1948, el Governador Civil intervenia en l'afer comunicant que ... *existe mucha flexibilidad a favor del productor.*²²⁰⁶ així que envià un inspector al que s'intentà enganyar tot el possible: ...*las tierras (que li mostraren) están situadas entre árboles y son de mala calidad...* per la qual cosa *no pueden servir de base como se pretende para fijar el módulo de cosecha para las demás tierras del término.*²²⁰⁷ Les estimacions de l'inspector eren d'uns 66000 quilos de creilles i s'entegaren només 14264, d'ací que el poble d'Almussafes *se encuentra entre aquellos que te (sic) ofrecen toda clase de resistencia y dificultades para entregar los cupos que se señalan, ya que en este caso concreto y por las visitas efectuadas por la inspección ... por lo tanto no ha lugar a la rebaja demandada.*²²⁰⁸

El consistori d'Almussafes es convertí en un dels més controlats i, com no, amb pitjor fama, per això tres dies després es comunicava per part de la Comissaria General d'Abastiments i Transports de València què *entre el escaso número de localidades que no han cumplimentado en ninguna de sus partes mi circular 196 de fecha 10 de julio ... BOP nº 180 dictando las normas que han de regir la campaña de cereales 47-48 ... ningún agricultor tiene en forma legal acreditada su reserva y las de sus familiares por incumplimiento por parte de esa alcaldia de las normas de esta iniciativa ... por cuanto se desprende de todo lo expuesto ... no cabe alegar desconocimiento de la índole del servicio a realizar por parte de usted y el asesor en estas materias, el secretario local, siendo por tanto los únicos responsables a los cuales se aplicarán sanciones ... si ... no son retirados los impresos correspondientes ... sin demorarlo por más tiempo, máxime habiendo llegado a mi conocimiento que algunos señores alcaldes han sido los primeros en aconsejar no llevar a la práctica*

²²⁰³ .- AHMA. Llibre 39.

²²⁰⁴ .- Idem.

²²⁰⁵ .- Idem.

²²⁰⁶ .- Idem.

²²⁰⁷ .- Idem.

²²⁰⁸ .- Idem.

... las órdenes ...²²⁰⁹

Per tant, i a l'abast de la documentació que hem trobat, l'Ajuntament d'Almussafes es convertí en el més castigat, proporcionalment, de a Ribera Baixa per qüestions relatives a l'estraperlo, amb un munt de multes i moltes d'elles superiors a les 15000 pts.²²¹⁰ Encara més, en aquest context, l'alcalde almussafenc intentà dissuadir algunes persones de la fabricació de formatge casolà per tal de posar-lo a la venda doncs no complien els requisits escaients.²²¹¹ Això no significa res que ens pugui aclarir el panorama de l'estraperlo doncs si bé trobem aquesta furibunda repressió sobre els petits estraperlistes, els grans eren ben a l'emparament de qualsevol contratemps, i, repetim, les autoritats provincials donaren una imatge llastimosa pel que fa a la seua eficiència. Ans al contrari, la seua burocratització els generà tot un seguit de trencadrosques en tot tipus de productes com ara el racionament de la gasolina,²²¹² l'inútil i desesperat intent per controlar l'arròs²²¹³ que es plasmava en una contínua rebaixa dels cupos forçosos per tal d'arreglar-los blancs de la Ribera Baixa ja que les autoritats provincials es mostraven impotents per controlar mínimament el producte²²¹⁴ a tots els nivells;²²¹⁵

²²⁰⁹.- Idem.

²²¹⁰.- Idem.

²²¹¹.- Idem. Llibre 41. 8 de març de 1949. En total eren vuit les persones que pretenien fabricar formatge. Desconeguem si van seguir els consells de l'alcalde o bé s'introduïren directament en les xarxes del mercat negre.

²²¹².- AHMC. Capsa 779. 18 de desembre de 1947.

²²¹³.- AMA. II. 1204. 20 de març de 1948.

²²¹⁴.- AHMC. Capsa 308. 13 de novembre de 1945. El 22 de juliol de 1948, l'Ajuntament de Sueca rebia una ordre del Governador Civil advertint-li que *no se puede citar a ningún cultivador para que pague el cupo forzoso de trigo, sino para que lo entregue en trigo precisamente*. AHMS. Negociat Central. 1945. Com és normal el preu del blat al mercat negre era prou més lucratiu que els irrealis preus de taxa, per la qual cosa els blaterers preferien pagar l'equivalència monetària que entregar el producte en espècie.

²²¹⁵.- Paradoxalment, el règim, que tenia una fortíssima maquinària repressiva va estar desarmat front el fenomen, i tan sols intentà frenar-lo amb mesures escasament realistes. Per exemple, el 18 de setembre de 1945, l'alcalde de Sollana comunicava el Governador Civil una relació del terratinents que no havien conreuat arròs aquell any. AMS. LRSD. Llibre 8, el que sembla més que sospitòs doncs l'estraperlo resultava massa atractiu i les possibilitats de fer-se amb uns duros de més no era qüestió a despreciar. El 17 de febrer de 1943, la FSAA de Cullera denunciava el lamentable estat dels aparells per a pesar l'arròs enregat. Les comunicacions en aquest sentit no cessaren durant els anys 40 i 50 sense que la FET local mitjançant l'alcalde, on eren adreçades les queixes intervinguera en cap moment. AHMC. Oficis 1943-44. Per altra banda, les cooperatives agrícoles intentaren intensificar les seues relacions comercials mitjançant la fórmula de l'intercanvi donat la manca d'adobs i llavors, però els interessos privats de l'estraperlo pogueren més que totes les arengues nacionalsocialistes que s'entrecruaven els seus representants, a més de la nul·la disposició de les autoritats per tal d'aprofundir en la tasca, i és que les experiències col·lectivistes eren encara tan presents que *todo esto huele a rojo* (sic). Idem. CAC. ss. classificar. 5 d'agost de 1948.

sense comptar amb les eventualitats més immediates com ara les necessitats de plom i estany fi per a l'abastiment d'aigües potables, productes naturalment intervinguts.²²¹⁶ Pel que fa a la carn altre tant podem dir: davant la baixada de preus degut a l'arribada de carn de l'exterior, el Governador Civil acusava els carnisers de desabastament.²²¹⁷

De les escasses incautacions de grans quantitats de productes alimentaris, destaca el decomisament de 1000 quilos d'arròs, 257 de fesols i 195 pastilles de sabó de quilo, a Albalat, el 22 de febrer de 1940, encara que la resta de denúncies ho són per petites quantitats.²²¹⁸ Aquesta asseveració la podem fer donat el cel de les autoritats albalatenques, que detallaren el decomissat durant l'any 40: fesols, 441 kgs. procedents de quatre incautacions; dacsa, 202 kg. també de quatre incautacions; sabó, 302 quilos d'altres quatre; oli, 149 litres, de 9; farina, 87 quilos de tres; arròs blanc, 383 quilos de 10; i cansalada, 16 quilos de dos.²²¹⁹

Per a realitzar un acte de veritable propaganda política s'acordà que les quantitats intervingudes es destinaren a ser repartides entre els obrers agrícoles, no sabem si pobres o no, a raó de tres kg. per cap. A la llista figuraven 147 persones, el que donava la quantitat de 441 quilos. Tenint en conte que només van estar incautats 87 quilos de farina no quadrava el repartiment, per això es destinà la incautació realitzada al molí fariner propietat de Feliciano Sanjuan per tal d'arreglar la donació.²²²⁰

El sucre també fou un dels producte estrella donat que se suposava indispensable per als infants i els malalts, de manera que fou molt perseguit. Un almussafenc que va estar sorprès amb nou quilos així ho va confessar: *el azúcar era para los enfermos y que por carecerse en esta población lo traía para el intercambio por otros artículos.*²²²¹

El joc de corrupteles es va fer patent de seguida. El guarda mutilat, Timoteo Gil Guerra, de Cullera, decomisà 20 quilos d'arròs i se'ls va quedar;²²²² i d'altres demanaren diners a canvi de fer la vista grossa davant petits casos d'estraperlo,²²²³

²²¹⁶.- Idem. 17 de febrer de 1943.

²²¹⁷.- *Las Provincias*, 4 de maig de 1948.

²²¹⁸.- AMA. II. 9456.

²²¹⁹.- Idem.

²²²⁰.- Idem.

²²²¹.- AHMA. Llibre 41. 2 de gener de 1940.

²²²².- AHMC. Capsa 795, 27 d'octubre de 1941.

²²²³.- Idem. Capsa 798.

per la qual cosa van estar suspesos d'empleament i sou. Al mateix temps també va donar-se un augment de la picaresca. Per exemple, el 18 d'agost de 1941, Cristóbal Rico Fuertes, devia entregar el seu ruc per haver-lo decomisat al transportar arròs. El veterinari confeccionà un certificat de defunció de l'animal *por insolación*.²²²⁴ Sospitem que el veterinari rebria alguna quantitat d'arròs donat que aquesta pràctica es repetí en algunes ocasions, com ja veurem més detalladament. Per altra banda, els matarifes de l'escorxador furtaven carn del mateix i la venien *a precios abusivos burlabdo a la inspección*.²²²⁵ Al mateix temps, les sol·licituds per part d'Hisenda i de la Fiscalia de Taxes als consistoris demanant l'entrega d'allò decomisat, trobaren respostes peregrines per part de les autoritats locals²²²⁶ que pretenien fer jugar al seu favor el pas del temps per tal de no entregar els productes que requisava. Inclòs arribà a donar-se la paradoxa que els agents de la Fiscalia de Taxes, Saturnino González Sienes i Ricardo Claveria Panafreta, a l'hora d'anar a instruir diligències referents a tinença il·lícita i venda a preus abusius de fertilitzants i arròs blanc, es trobaren amb que la policia municipal ja havia intervingut.²²²⁷ També s'interposaren les autoritats locals en altres aspectes com ara l'entrega del *cupò forzosó* de blat, donat que *ello ha ocasionado la formación de cola en el almacén ... y solicito varios días más para la entrega*²²²⁸ El que feia que algunes gestores abusaren massa d'aquesta circumstància i van rebre amonestacions per part del Governador Civil.²²²⁹

Tot el món hi era implicat en l'estraperlo, en major o menor mesura, d'ací la picaresca de l'ocultació augmentà a tots els nivells, i aquells que eren atrapats amb les mans en la massa, al·legaven qualsevol explicació,²²³⁰ generalment que se li estropeà la collita i li quedava poc,²²³¹ malgrat l'ensanyament contra aquells considerats desafectes al règim van patir en major mesura la repressió,²²³² sense

²²²⁴.- AHMC. Capsa 799.

²²²⁵.- Idem. Capsa Hisenda. Oficis 1942-3. 12 d'agost de 1941.

²²²⁶.- AHMC. Capsa 109. 11 de febrer de 1942.

²²²⁷.- Idem. Oficis 1943-44. 13 de juliol de 1943.

²²²⁸.- Idem. 1 de juliol de 1943.

²²²⁹.- AMA. II. 1204. 30 de gener de 1942.

²²³⁰.- Una disculpa prou freqüent fou desviar la culpabilitat de la desaparició del producte als funcionaris locals, afirmant que, al no reclamar-ho la Fiscalia de Taxes, s'havia llençat a perdre. AMA. II. 1204 i II. 9456. A més el cap de la FET local sempre elaborava informes que reproduïen un panorama molt dolent

²²³¹.- La funció del secretari en aquest aspecte resultava fonamental doncs elaborava l'informe corresponent fent referència a la poca capacitat econòmica del demandat o la gran quantitat de fills que devia alimentar, etc. AHMC. Capsa 115.

²²³².- En efecte, a la comunicació de la denúncia s'afegia un informe *político-social*. Els considerats desafectes eren tractats amb prou més severitat que la resta. Per regla general d'ells es deia, a banda d'enumerar el seu passat polític o sindical, que eren persones que es dedicaven amb

oblidar veritables casos que mostraren una candidesa patent.²²³³ De tota manera hi havia una distinció entre l'estraperlo i el contraban per part de les autoritats. Al primer pertanyien els productes alimentaris i al segon el tabac i cafè.²²³⁴ Per això que els furts de productes de tot tipus es multiplicaren.²²³⁵

El mateix cas va estar el ramat. Malgrat les disposicions de les autoritats del 5 d'abril i 23 de setembre de 1943,²²³⁶ que assenyalaven preus i passos a seguir per posar la carn al mercat i que regulaven el caòtic procés seguit fins aleshores,²²³⁷ no van fer més que endurir les multes vers els pastors i burocratitzar encara més la tasca dels ramaders i les cartilles de racionament,²²³⁸ per això, i davant la inoperància de les disposicions, el 23 de gener de 1947, la Delegació Provincial d'Abastiments i Transports de la Província de València, comunicava uns nous cupos d'animals per a evitar l'exportació clandestina.²²³⁹ Per altra banda, les inspeccions lleteres detectaven un altíssim frau en la qualitat de la llet, encara i que es mostraren més suaus amb els infractors que davant l'estraperlo domèstic, donat que als informes comunicaven que *de continuar vendiendo leche en dichas condiciones se procederá a sancionarles.*²²⁴⁰ A més, les autoritats locals no pogueren trobar mai un equilibri entre l'acció dels guàrdies i la tasca que d'ells s'esperava, creixent cada vegada més l'extorsió, les corrupteles, els amiguismes i les coaccions.²²⁴¹ Però cal

asiduitat a l'estraperlo.

²²³³.- Va estar el cas de Francisco Canaro Cerveró, que ilusoriament demanava una pròrroga per tal de pagar la multa imposada per la Fiscalia de Taxes. La resposta fou contundent. AHMC. Capsa 112. 27 d'agost de 1946. Altre exemple fou el de Juan Vallet Martí, qui demanava un imprés per a pagar la multa. Se'l va contestar que no era necessari, únicament devia fer transferència a la Fiscalia Superior de Taxes. Idem. Capsa 111. 12 de febrer de 1946.

²²³⁴.- AHMC. Capsa 804. 6 de novembre de 1943. ARV. Llibre 5348. Apareixen totes les denúncies per aquests articles però no la quantitat incautada pel que no podem realitzar una estimació correcta per a la comarca. El que podem afirmar és la gran incidència de l'estraperlo de tabac i cafè.

²²³⁵.- AHMC. Capsa 754. ss data.

²²³⁶.- AHMC. Capsa 107.

²²³⁷.- Idem. Capsa 107. 11 de març de 1943. Els consistoris pretenien imposar cert ordre dintre d'aquest marc. Així, l'Ajuntament de Cullera, el 20 de maig de 1941, pretenia cobrar impost al bestiar sacrificat al terme municipal. Acordà que mentre la carn no sortira del terme no podia cobrar cap impost. No sabem com funcionava aquesta qüestió a la resta dels pobles.

²²³⁸.- Idem. Capsa 804.

²²³⁹.- AHMC. Capsa 107.

²²⁴⁰.- AHMC. Capsa Oficis 1942-43. L'informe de l'inspector municipal veterinari era demoledor: de 9 vaquers examinats, 7 venien la llet aiguada, un en estat regular i només 1 va obtindre la qualificació de *buena*. 3 de setembre de 1943.

²²⁴¹.- Idem. Capsa ss. classificar. Informe del 3 de desembre de 1943. A aquest fenomen no van estar aliens els guardes procedents de les oposicions patriòtiques, és a dir, mutilats, ex-

ressaltar que l'enorme burocratització dedicada a controlar la producció i el consum va sumir en l'anarquia total el seu propi control, al menys a nivell local.²²⁴² Per exemple, el 29 de gener de 1944, van estar citats a l'Ajuntament de Cullera tots els carnisers de la població. Interrogats sobre la raó per la qual no entregaven carn a les autoritats, tots van ser unànimes en la seua resposta: desconeixien que ho devien fer donat que no van rebre instruccions en tal sentit.²²⁴³ I és que les autoritats locals no portaven un control massa estricte del mercat legal, d'ací que els informes del veterinarí municipal foren pràcticament inexistents.²²⁴⁴

7.6.- *La repressió de l'estraperlo domèstic.*

Les dimensions de l'estraperlo domèstic arribaren a tal envergadura que el Governador Civil optà per imposar multa col·lectiva als veïns de les diverses poblacions amb la intenció d'agilitzar les tasques recaptadores. Aquest fenomen, en ocasions, va tenir una magnitud de tal calibre que afectava a gran quantitat de persones,²²⁴⁵ però sempre mostrant-se amb duresa vers les persones dedicades a l'estraperlo limitat i permetent el de gran escala, amb excepcions,²²⁴⁶ incloent aquelles que es dedicaven a *colocar* mercaderia prohibida.²²⁴⁷ Qüestions tan

combatents i ex-captius. Sobre ells van recaure moltes sancions per dedicar-se a aquestes tasques. Idem. Capsa 795. 27 d'octubre de 1942. Capsa 807. 9 de març de 1942. Els guardes requisaven els productes i no procedien a multar a l'estraperlista o bé demanaven diners o part dels productes per tancar la boca.

²²⁴².- Un exemple cridaner rau en el que feia la gestora cullerenga davant una denúncia sobre pes del pa o preu del mateix. Quan arribava al consistori una queixa en tal sentit, l'alcalde enviava una dona al lloc denunciat per tal de verificar la denúncia comprant el pa. Una vegada entregat a les oficines municipals, les autoritats cullerenques comprovaven el pes. Si la dona afirmava el preu de venda abusiu, també passaven a l'acció. AHMC. Capsa 112. 28 d'agost de 1948.

²²⁴³.- AHMC. Capsa 727.

²²⁴⁴.- A la seua memòria de 1949, el veterinarí cullerenc afirmava que només havia trobat una res malalta -de tuberculosi- de totes les sacrificades a l'escorxador, a banda d'informar que es posaren a la venda 110 quilos de peix en mal estat. La contradicció en que va caure el veterinarí fou afirmar que no hi havia control sobre el ramat porcí sacrificat als domicilis particulars, però deia que eixa pràctica no es feia a Cullera. ADPV. A.3.1.11. Capsa 2. pp. 7-8.

²²⁴⁵.- Per exemple, el 24 de novembre de 1942, el Governador Civil remetia una llista de multats a la gestora d'Almussafes on constaven 41 veïns de la localitat. La summa total de les multes ascendia a 2500 pts, en relació de 25, 50 i 100 pts de multa. AHMA. 2-17. 1.3.

²²⁴⁶.- Per exemple, el 22 de gener de 1945, va estar tancat el molí de Constantino Grau amb tres mesos d'inhabilitació per no haver declarat 52 quilos d'arròs elaborat, 18 de farina de blat i 25 d'arròs càscara. AHMC. Capsa 110. Encara i tot, les autoritats locals intercedien pels infractors, com ja ho van fer en altres ocasions. Idem. Capsa 109. 6 de febrer de 1945. No va estar l'únic. Idem. Capses 110 i 807.

²²⁴⁷.- AHMC. Capsa 796. 27 d'abril de 1942. Tornem a incidir en que les multes assenyalen la quantitat a pagar, no les raons de la mateixa. La immensa majoria són de 1000 pts. A la capsa 727 es troben més de 125 comunicacions de multes emeses per la Fiscalia de Taxes per a l'any

elementals com les transaccions dutes a terme al camp, requerien l'avís del consistori al President del Sindicat de Policia Rural per tal que s'adjuntaren els corresponents justificants.²²⁴⁸ Però una cosa evident era que els cossos de seguretat practicaven estraperlo emprant per a això la seua capacitat coactiva.²²⁴⁹

Resulta sorprenent que les condonacions de multes vingueren en la seua majoria ordenades pel fiscal provincial o/i el secretari provincial sense més explicacions que no es van efectives al seu dia,²²⁵⁰ o s'ordenara un indult múltiple als veïns com ara una extensa llista enviada a Albalat que indultava un total de 44 persones de multes veritablement elevades doncs trobem una de 1400 pts. 3 de 1600, 2 de 1700, una de 2000, altra de 2300, tres de 2400, una de 2600, dos de 2700, altra de 3000, una de 3200, altra de 3250, dos de 3300, una de 3500, tres de 3600, dos de 3900, dos més de 4200, dos de 4500, dos de 4700, dos de 4800, una de 4880, una de 5500, altra de 5700, una de 6000, altra de 6200, altra de 6300, una de 7100, altra de 7300, altra de 8000, una de 9100 i altra de 15900 pts.²²⁵¹ el que feia un muntat total de 191310 pts. i no sabem la raó de tanta magnanimitat, sobretot quan en altres llocs la Fiscalia pretenia ser implacable. Per exemple, el 7 de maig de 1949, van estar multats per la Fiscalia 15 persones de Favara, amb multes entre 3500 i 12900 pts. L'alcalde, Joaquín Fayos Galán, un gran propietari, va intercedir de seguida al·legant que se'ls havia multat per baixa declaració, i que les multes, per la seua elevada quantia *han producido la consiguiente consternación y pánico entre los multados y entre los habitantes de esta población*, senyal inequívoca que tot el món es dedicava a l'estraperlo, però, recalquem, es perseguia al petit estraperlista, adoneu-se com es condonaven multes de gran quantia i de quina manera les autoritats locals vetllaven per l'interès dels grans estraperlistes.

Per a no ser tan directe, l'alcalde deia que la majoria dels multats eren

1944. Aquesta gran quantitat de denúncies apunta no sols a la pràctica generalitzada de l'estraperlo, sinó què, a més, l'interès de les autoritats locals per tal de recaptar fons i presentar-se davant les autoritats provincials com a valedors de la legalitat vigent. Això, sí, permetint el gran estraperlo donat que també treien profit d'aquest, com veurem més avant. A les persones que es dedicaven a aquests menesters sel's elaborava un informe prou més dolç que a la resta, com per exemple, *siempre ha observado buena conducta ... según rumores se ha edicado a transacciones prohibidas por la Ley de Tasas en gran escala sin poderse comprobar*, etc. A més, l'extensió de l'estraperlo domèstic bé donada per la disparitat d'edats dels multats. Més de 20 sobrepassen els setanta anys d'edat.

²²⁴⁸.- AHMC. Capsa 110. 20 de gener de 1945.

²²⁴⁹.- Per exemple, ETC, pseudònim, antic caporal de la guàrdia civil ens relatà algunes de les arbitrietats que va cometre, com ara exigir peix als pescadors que tornaven de faena, amenaçant els que es negaven arribant a propinar alguna que altra pallisa. Al mateix temps, durant el seu destí al parc mòvil substraïa peces que venia després als mecànics. També comprava creïlles per al quarter i les venia després. A l'arribar al quarter afirmava que no havia trobat i tornava els diners. Entrevista realitzada el 14 de març de 1999.

²²⁵⁰.- AMA. II. 1207. 4 de setembre de 1950.

²²⁵¹.- AMA. II. 1207. 29 d'agost de 1950.

famílies eminentment pobres, amb terres de baix rendiment, exposats als capricis atmosfèrics, etc. a més de realitzar tot un al·legat dirigit a enternir les autoritats superiors.²²⁵² De vegades, l'exposició contemplava tota una veritable epopeia.²²⁵³

Una cosa versemblant, va ocórrer amb l'alcalde de Sueca, amonestat pel Governador Civil l'1 d'agost de 1955, encara i què aquest afirmava que les condonacions de les multes no obediën a la sua benevolència, sinó a altre tipus d'aspectes que ell ponderava donat que no era amic d'eixa pràctica ja que, segons ell, tot el món devia pagar les multes tot i que foren declarats insolvents doncs *pues proceder de otro modo representaría establecer el impunitismo (sic) para los infractores insolventes*²²⁵⁴

La implicació de les autoritats locals amb l'estraperlo, o al menys al seu procés i la connivència demostrada amb els grans estraperlistes quedava confirmada, al mateix temps que la sinceritat de l'alcalde favarenc ens confirma, de nou, l'extensió per tot arreu de l'estraperlo, tant casolà o domèstic com de qualsevol altra intensitat.

Els riscos que corrien les persones dedicades a l'estraperlo no radicaven només en el perill de rebre una multa o la incautació de la bicicleta o del carro i l'aca. El 15 d'agost de 1949, el suecà Santiago Moragas Teruel, va estar abatut per trets de la guàrdia civil a l'intentar fugir d'un control al port de Càrcer a l'autobús on viatjava. Portava ²²⁵⁵20 quilos d'arròs per canviar per oli. Hores més tard finava a l'hospital de Xàtiva.

Poc després, la política autàrquica aniria diluint-se a mesura que demostrava la seua inutilitat i els grans perjudicis per a la població, malgrat la autolisonja del règim. A *Las Provincias*, el 14 de maig de 1957, es podia llegir: *...el verdadero comerciante se distingue del de coyuntura ... hacia una nueva liberalización del comercio*. Al mateix rotatiu, el 6 de gener de 1958, un article titulat *De los 6 meses de estabilización*, signat per Ignacio Alonso Villalobos, deia que la situació era formidable, que portava poc de temps i comprant amb el Plan Marshall francès, el cas espanyol anava sobre rodes. Amb tot avisava que el sector públic no havia invertit el suficient però que l'eliminació de l'especulació s'havia notat positivament, encara que no feia referència al nivell de vida. Nou dies més tard, el mateix diari anunciava amb gran pompa que la renda per habitant havia creixcut un 6'8%.

²²⁵².- Arxiu Municipal de Fabara. En avant AMF. Oficios 1949.

²²⁵³.- AHMC. CAC. ss classificar. Existeix un munt d'informes que aleguen qüestions quasi inverosímils, com ara que alguna persona havia entregat el cupo i no li havien entregat el certificat, altres que van caure a la sèquia quan portaven la intenció de pagar la seua multa i pergueren els diners, etc.

²²⁵⁴.- AHMS. Negociat Central. Comunicacions. 2. 1 d'agost de 1955.

²²⁵⁵.- Idem. 10 d'agost de 1950.

Havia arribat el moment en que el règim renegava de la seua política econòmica, i el dubte que tenim és si veritablement va ser conscient durant vint anys dels seus efectes negatius. Ara bé, una vegada liquidat l'intervencionisme desaparegué el mercat negre. Els temps de l'estraperlo anaven a quedar enrere però no s'anava a esborrar la fam ni la misèria que comportaren. Tampoc anul·là les immenses fortunes que van acumular uns pocs gràcies al patiment general de la població espanyola.

7.7.-Les xifres

L'arròs estraperlat que van intervenir les autoritats i que consta a les fonts esmentades, ascendí a 12.782 quilos. És l'única xifra que posseïm però els càrrecs com *infracción del Ministerio de Agricultura en materia de arroz o venta clandestina* que assenyalen un intens tràfic derivat de la gramínia i el seu valor com es deriva de l'acusació de *usar indebidamente arroz procedente del racionamiento*. El frau dels funcionaris²²⁵⁶ es reflecteix a Albalat, població en la que s'arribà a falsejar dades de la quota del racionament de l'oli a l'Ajuntament per a la seua venda il·lícita posterior, o en la denúncia d'Andrés del Barrio, regidor de Cullera, moment en que l'alcalde arribà a afirmar (...) *que le extraña pero que reforzará la vigilancia para que esto no sea posible (...)*.²²⁵⁷

A nivell local, ja ho hem explicat, hem trobat que en més del 90% dels casos denunciats només apareix la multa. Encara així hem pogut comptabilitzar el decomisament de més de 3000 quilos d'arròs a Sollana²²⁵⁸ i més de 20.000 a Cullera.²²⁵⁹ Altres incautacions assenyalen el decomisament de més 1000 quilos de creïlles, dacsas, sabó, carn, oli d'oliva, orujo, farina, blat, etc.²²⁶⁰ A banda de tot això, cal incidir novament en la desproporció de les multes. El cas més cridaner rau en la imputació d'una multa de 2000 pts per 5 quilos d'arròs, mentre en la mateixa data, un altre veí de Cullera al que van decomisar-li 1250 quilos del mateix producte va rebre 1500 pts. de multa. Aquesta arbitrarietat arribà inclòs a multar a una persona que creuà el riu per tal d'anar a plantar primentons.²²⁶¹

En el llistat de denúncies destaca la gran importància d'un fertilitzant escàs en l'agricultura de la postguerra, ressenyat en càrrecs com *No hacer declaración del abono*, i de la potencialitat nutritiva del tubercle que, a l'igual que en la gran

²²⁵⁶.- Així, la Direcció General de Seguretat notificava que (...) *será perseguida inexorablemente la difamación contra los funcionarios públicos (...)*. En *Levante*, 24 de novembre de 1942.

²²⁵⁷.- LRB. Llibre 939. AHMC.

²²⁵⁸.- AMS. Comunicacions 1941.

²²⁵⁹.- AHMC. Capses 115, 725, 727 i 953.

²²⁶⁰.- Idem.

²²⁶¹.- Idem. Capsa 115. 11 d'abril de 1944.

hambruna del segle XIX a Irlanda, fou utilitzat per la seua elevada productivitat amb la fi de mitigar la fam, d'ací que les denúncies es saldaren amb dues multes de 10.000 pts. i una de 5.000 pts. a més de dictar-se un mes d'arrest governatiu per a cadascuna d'elles.

L'arbitrarietat del càstig es manifesta per l'heterogeneïtat de la sanció, ja ho hem dit, donat que el mateix càrrec i semblant quantitat il·lícita no significaven una pena similar, encara que sí trobem exemplaritat en l'únic cas de 1942, situat a Sueca, on l'ocultació d'una part de la collita fou castigada amb l'ingrés del denunciador en un pilot de treball. Aquest cas contrasta amb el falangista que transportava un camió amb 1.100 kg. d'arròs i en possessió d'arma de foc, que no arribà ni tan sols a ser molestat després de la seua inspecció.²²⁶²

L'amplitud de l'estraperlo donà lloc a l'establiment de premis per als denunciadors, tal i com ocorri a Cullera, on es repartiren 873,25 pts. per als mateixos,²²⁶³ però també llança discrepàncies com la presentada en la queixa d'un regidor cullerenc provocada per la excessiva severitat que s'emprava en les multes, mentre que altre edil titllava als empleats que realitzaven aquest servei de *tiranos*.²²⁶⁴ No s'ha d'oblidar que els policies rebien un 25% de la quantitat de multes emeses i quan no eren subornats passaven a realitzar la denúncia.

Hem de ressenyar que la periodització de les denúncies adquireix un tint demagògic al concentrar-se en les festes nadalenques,²²⁶⁵ proclamant el règim que el seu interès per destruir el mercat negre era totalment sincer a la vegada que assenyalava a l'estraperlo com causa de les penúries de la postguerra i no l'equivocada i fallida política econòmica intervencionista i autàrquica, causa última del mercat negre. La pròpia pràctica autàrquica donava lloc als projectes més quimèrics com la pretensió de construir una fàbrica a Sueca, amb patent japonesa, amb la finalitat de transformar la palla d'arròs i les seues desfetes en *rayon*, llana, cotó i cel·lulosa per a pasta de paper amb la fi d'acabar amb l'atur estacional i ampliar les perspectives dels cultivadors, postergada fins la finalització de la contesa.²²⁶⁶

7.8.- *La picaresca institucionalitzada.*

La Federació Sindical d'Agricultors Arrossers mitjançant l'obtenció de crèdits

²²⁶².- Jutjat de Sueca. Fitxer del TRP.

²²⁶³.- LAAP. 6 de novembre de 1941. Llibre 98. AHMC.

²²⁶⁴.- 27 de novembre. Idem.

²²⁶⁵.- L'època principal en que els carnisers i matarifes sacrificaven porcs i passaven a la seua venda il·legal. Altra data on es multiplicava aquesta pràctica era Sant Antoni. AHMC. Capsa ss classificar.

²²⁶⁶.- *Las Provincias*, 20 de maig de 1942. El intent tingué continuïtat en 1952. Capsa B. AHMS.

bancarís (15 i 40 milions respectivament), intentava capitalitzar les necessàries inversions dels seus socis i evitar la pràctica generalitzada de la usura. D'aquest mode ampliava el seu domini sobre els llauradors i fiançava els recolzaments socials, a la vegada que com es declarava sense objeccions que (...) *constituyen para la banca espléndido negocio de colocación de capital (...)*.²²⁶⁷ La protecció que garantia als llauradors es reflectia en la qüestió dels arbitris extraordinaris reclamats per la Diputació de València per als anys 1941 i 1942, consistents a 0,5 pts. sobre 100 kg. d'arròs corfa. La qüestió es plantejava davant el fet que els agricultors havien efectuat una declaració jurada de collites davant el Sindicat de l'Arròs i es vegueren obligats a realitzar-la de nou en l'Ajuntament. Aquest tràmit últim no s'acomplí o bé molts agricultors havien oblidat les xifres declarades. D'eixe mode els inspectors descobriren importants ocultacions, establint-se un recàrrec afegit a l'arbitri davant la comprovació de nombroses falsedats.

El president de la FSAA efectuà una reclamació davant la Diputació de la que hem extret aquestes línies: (...). *La Federación, que es opuesta a dicho impuesto. (...). Con este arbitrio se recarga más la producción arroceras (...). Los agricultores arroceros por su particular indisiocracia (sic), por su característica manera de vivir sin más reglamentaciones y sin más normas que la luz del día para trabajar (...). Hasta la Fiscalía Superior de Tasas acepta un 10% de error, igual que la Comisión de Recursos y el Servicio Nacional del Trigo y la Federación Sindical de Agricultores Arroceros (...). A pesar de lo expuesto, como algunos agricultores arroceros no hicieron su declaración de cosechas en los Ayuntamientos respectivos, como determina la ordenanza de recaudación del arbitrio de esa Diputación, los recaudadores vienen cobrándolo con recargo correspondiente por falta de aquel requisito previo (...). Suplico que se cobre el arbitrio pero sin recargo y devolver este (...)*. La rèplica del President de la Diputació fou taxant: (...). *La simple lectura del referido escrito hace resaltar la falta de argumentos en que apoyar el razonamiento de la Federación ya que esta última solicitaba modificar la base contributiva del arroz y la imposición sobre el arroz pesado y no el declarado: (...) los que no han presentado sus declaraciones, no ha sido por ignorancia, sino por el deseo de eludir la tributación, bien por propia iniciativa o seducidos por consejos que los orientaban hacia la resistencia y la ocultación.*²²⁶⁸

L'intercanvi de correspondència il·lustra les característiques de la sericultura i del tràfic il·lícit de la postguerra. La FSAA i amb ella els agricultors s'escudaven en pretextes saineters utilitzant l'estereotip del llaurador laboriós aliè a las ordenances públiques, malgrat les contínues recomanacions del Governador Civil ordenant als agricultors que col·laboraren (...) *sin reservas ni suspicacias (..)* amenazant davant

²²⁶⁷.- Idem, 28 de maig de 1942.

²²⁶⁸.- *Reclamación formulada por el Sr. Presidente de la Federación de Agricultores Arroceros de España, en representación de los arroceros de Valencia, para que la Diputación eximiera de sanción o recargo a los contribuyentes morosos, cultivadores de arroz.* Datada el 8 d'agost de 1942. Capsa A.2. ADV.

l'apatia i resistència dels agricultors *con medidas drásticas*.²²⁶⁹ Al mateix temps es queixava amargament que l'única corporació estatal que tasava amb vertaderes garanties la collita eren els inspectors de la Diputació, als que inculpava d'augmentar *la presión impositiva* i intervencionista sobre l'agricultura. La qüestió de fons residia en el falsejament de les declaracions de collites. Mentre que el Sindicat Arrosser abonava els emoluments per arròs pesat, l'arbitri es justificava mitjançant l'arròs declarat en l'Ajuntament. Òbviament la quantitat d'arròs pesat per al seu cobrament a preu de taxa oficial i els avantatges derivats de la seua quantitat contrastaven amb la necessitat de declarar el menor tonatge possible per a evitar les mesures impositives.

La Diputació acusava a la FSAA d'aquesta maniobra entrebancadora i atribuïa al seu equip de gestió, per mòbils partidistes o personals, les sancions per defraudació de l'arbitri i la quantitat de 239.418 pts. per infracció de l'ordenança. Òbviament, foren aquells que posseïen una major collita els que falsificaren les declaracions, així entre els expedients trobats, vuit en total, la quantitat menor era de 13.700 kg.²²⁷⁰

Si la Federació auxiliava en la immensa estafa de la postguerra, els consistoris realitzaven una tasca similar, en particular aquells sotmesos als interessos caciquils dels grans grups familiars lligats a la *rizocràcia*, sense menysprear el tradicional sistema de valors camperol en el que la recaptació de contribucions i la intervenció en les seues tasques representava un atemptat de l'àmbit urbà que furtava els fruits del seu treball. Així, l'Ajuntament de Cullera manava un ofici el 3 d'octubre de 1942 a la Diputació manifestant sobre l'arbitri que: *(...). Este Ayuntamiento no tiene ninguna noticia oficial sobre el particular, estando además en la creencia que dicho impuesto fue concesión hecha por el Estado a esa Diputación solo por un año (1941), ruego a V.E. dé normas a fin de que esta Alcaldía pueda informar a los cosecheros de este término.* El 7 del mateix mes, Alfredo Cardona, alcalde de Cullera i gran propietari, escrivia que: *(...) debiendo poner en su conocimiento que son muchísimos los cosecheros que acuden diariamente a esta alcaldía para formalizar estas declaraciones, las que no pueden hacer por falta de la orden de VE y de impresos (...) ruego a VE (...) remita impresos, ampliando al mismo tiempo el plazo. Al mismo tiempo debo informarle, que en el día de hoy se ha suscitado un pequeño incidente entre el Jefe de Falange y el Sr. recaudador de cédulas personales, con el fin de evitar posibles complicaciones, sería conveniente suspender el cobro (...).*²²⁷¹

La reacció del President de la Diputació no es va fer esperar davant la inusualitat

²²⁶⁹.- *Las Provincias*, 21 d'agost de 1942.

²²⁷⁰.- *Productos del campo*. Capses 1-25. ADV.

²²⁷¹.- *Oficio del Señor Alcalde del Ayuntamiento Nacional de Cullera, interesando normas para evitar a los cosecheros de arroz de la localidad un recargo en el pago del arbitrio provincial sobre productos de la tierra*. Datat el 3 d'octubre de 1942 i 7 d'octubre de 1942. Capsa 2. ADV.

de la situació creada *contestant (...) que es extraño y lamentable el caso de excepcional ignorancia del Ayuntamiento de Cullera en lo relativo a ese arbitrio (...) y especialísima la creencia de que dicho impuesto había de estar en vigor tan sólo para el año 1941, ya que los medios de información de dicho Ayuntamiento son idénticos a los del resto de la provincia* - i tanscriu íntegre el text del BOP- (...), *por lo que el que suscribe no acierta a comprender en que (sic) se basa su singular creencia el Ayuntamiento de Cullera (...), siendo extraño que el Ayuntamiento de Cullera se entere de la reclamación de la FSAA y no de los anuncios oficiales de la Corporación (...).* Davant la fútil excusa de l'absència d'impresos li comunicaren *que (...) el año pasado se le dio 5000 y tan solo se rellenaron 2372 (...).* Me permito *hacer resaltar, ante VE, la conducta de constante resistencia observada por el Ayuntamiento de Cullera en lo relacionado con el presente arbitrio, apelando constantemente a los más imaginarios pretextos (...), y aparentando una ignorancia (...), con tal de eludir el cumplimiento de lo ordenado. Ya en el ejercicio pasado se manifestó esta conducta ante VE ya que en el período de presentación de declaraciones tan solo se diligenció 12 en ese Ayuntamiento (...), y que en la recaudación del arbitrio se produjeron incidentes de los que se dio cuenta verbal, en su día, a esa Presidencia (...), si hay dificultades (...) se ruega que (sic) evitando con ello se vea obligado esta Corporación a adoptar otras medidas en pugna con sus deseos.*²²⁷²

En el cas del blat es repetien les actuacions municipals; a Cullera Manuel Sanjuan advertia a la Comandància Provincial del Servei Nacional del Blat que els càlculs dels cultivadors serien menors als declarats.²²⁷³ La pràctica habitual de premiar l'acompliment del deure professional o de la legalitat donà lloc a que s'oferira una prima als secretaris dels ajuntaments per declaració jurada presentada, com hem dit, per tal de tractar impedir la connivència dels mateixos en les dades fraudulentament, cosa que no va resultar. Els conflictes plantejats pel intervencionisme estatal també afectaren a la piscicultura produint-se per tal motiu disputes entre els pescadors i els funcionaris encarregats de tal missió. Així, la usurpació per part del Servei Piscícola de la pesca motivà un contenciós municipal dels consistoris de Cullera, Sueca i Tavernes, ja que el Servei realitzava activitats fins en les aigües de les sèquies propietat dels propis ajuntaments. Les queixes anaven més enllà, ja que (...) *los guardas nombrados por el Servicio producen malestar y continuas reyertas.*²²⁷⁴

L'ocultació, defraudació i falsejament de les collites constituïen una pràctica generalitzada, inclòs el Governador Civil advertia que les declaracions jurades eren inferiors a les xifres que es calculaven des dels organismes estatals, fugint del racionament una quantitat apreciable de la collita anual. La reducció de les collites tingué com a resultat un racionament menor, una pujada en els preus i com a

²²⁷².- Idem. Datada el 2 de novembre de 1942. Sèrie A 4.8.2. Capsa 6. ADV.

²²⁷³.- LAAP. 6 d'abril. Llibre 103, 1944. AHMC.

²²⁷⁴.- *Productos del campo*. Sèrie A.4.8. Capsa 5. ADV.

corol·lari una major extensió del mercat negre durant 1941-1942, en especial en l'últim any.²²⁷⁵ En la reunió de la Federació Sindical d'Agricultors Arrossers, celebrada en febrer de 1942, el problema del mercat negre ocupà gran part de les sessions participant una important representació valenciana. La província de València comptabilitzava 63 sindicats amb 28.212 cultivadors, Castelló amb 9 sindicats i 2.963 cultivadors i Alacant amb 2 sindicats i 1.065 cultivadors. Així de 39.160 cultivadors comptabilitzats, 32.240 eren agricultors del País Valencià i de les 45.300 hectàrees en explotació, 28.544 eren valencianes.²²⁷⁶

7.9.- Qui estraperlava?

Per al franquisme, el desproveïment, la misèria i les penúries de la població eren provocades per la insuficient producció, les conseqüències de la guerra mundial i la tasca destructora portada a cap en la reraguarda republicana per les esquerres ja que (...) *ante una producción española agrícola suficiente se derrumbaría en pocas horas todo el odioso tinglado de la especulación ilícita, de la ocultación taimada, del estraperlismo sin entraña (...). Los fertilizantes, tractores y gasolina escasos (por culpa de la guerra) (sic), las bestias de labor muy mermadas en zona roja (...).*²²⁷⁷ Era l'intervencionisme estatal, les pràctiques corruptes i il·legals, l'autarquia preeminent que impedia i obstaculitzava les importacions, les causes del desastre econòmic i social de la postguerra i no, com el règim preconitzava, les destruccions de la guerra, la producció insuficient o la dificultat per a obtenir implements agrícoles.

La pràctica de l'estraperlo es va fer habitual entre tota la població. Mitjançant la cartilla de racionament s'exercia un intercanvi de productes que d'altra forma haguera estat impossible pels preus existents en el mercat negre, emprant-se com a moneda de canvi per altres aliments o condiments que escassejaven en la comarca per mig de les més diverses vies, mitjançant caminals i intrincats enclaus rurals, la picardia i la lluita per la supervivència es convertiren en una constant de la vida diària. Alfredo Benito recorda que: *estraperlo havia una animalada. Anaves per ahí amb alguns quilos d'arròs i alguns litres d'oli i tenies que saber totes les andanades i menys prendre camins veïnals i carreteres i anar per tots els llocs. Per a que no m'agarraren (...), tenia que carregar-me la bicicleta al coll i a voltes anar per dins de xarcos d'aigua o les acèquies (sic) per passar algún control*²²⁷⁸ (...). Jo aplegava a

²²⁷⁵.- Cfr. MOLINERO, C i YSAS, P. *Patria, Justicia y Pan. Nivel de vida i condicions de treball a Catalunya. 1939-195*. La Magrana, Barcelona, 1985. També cfr. BARBAGALLO, F. et alii. *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya (1939-1959)*. Ed. Xavier Casals i Mesguer. Crítica, Barcelona, 1990.

²²⁷⁶.- Les xifres restants pertanyien a 9 sindicats a Tarragona, concretament del delta de l'Ebre, amb 5.403 cultivadors; un a Albacete, amb 295; altre a Múrcia, amb 503; altre a Gerona, amb 430; dos de Sevilla, Càdis i Màlaga amb 11 cultivadors, deixant a un costat els representants de les illes de l'Àfrica espanyola. *Las Provincias*, 27 de febrer de 1942.

²²⁷⁷.- *Ganemos la batalla de nuestras cosechas*. Idem, 17 de maig de 1942.

²²⁷⁸.- La necessitat va fer que aparegueren actes de veritable sacrifici dignes d'encomni. El 3 de

anar fins més enllà d'Oliva, a Pego, la Vall de Gallinera. Allí la gent tenia almàceres i carregaves, i per Carcaixent passava el tren que venia de Jaén i portaven oli (...).

El diminut mercat negre s'establia entre una zona productora, en aquest cas l'arròs, i deficitària en altres productes, com l'oli, contactant mitjançant innumbrables peripècies amb altres zones en les quals s'invertien els termes, establint-se uns llits d'intercanvis impossibles per la rigidesa fiscalitzadora estatal.

La memòria popular incideix en la diferenciació entre el petit estraperlo i aquell que es conjuga amb l'ocultació dels propietaris arrossers, com recorda Miquel del Xúquer: *qui feia el xanxullo (sic) era el productor, que amagava les collites (...), així com l'ús del poder per a realitzar negocis il·legals i els beneficis espectaculars que creà, segons Alfredo Benito: la gent que tenia poder feia i desfeia com volia i als altres no els deixaven ni menejar-se. Havia gent que es beneficiava a gran escala i s'han fet a muntó diners i amb moltes finques perquè tenien carta blanca per a fer contraban (...). L'únic estraperlista gran que havia ací era el 'Malagueño', que sempre portava el carro ple (...). El 'Malagueño' es va fer en molts diners i finques (...).*

La utilització de la repressió indiscriminada sobre l'estraperlo, incidint en els més dèbils mentre altres es servien del seu càrrec per a participar en la corrupció es tornà una pràctica corrent, com recorda Enric Chulio: (...) *Ací estava molt perseguit l'estraperlo, el capità de la Guàrdia Civil no deixava passar ni una. Havien dos o tres persones que estafaven. Vingué un que era sargento de l'exèrcit. Després es va fer policero (sic) i pasaves per l'aro (sic) (...).*

La percepció de la impunitat entre les jerarquies, els arrossers i les forces d'ordre públic es tornà una constant, reforça Miquel del Xúquer: (...) *L'estraperlo, carregaven un carro d'arròs i passava pels controls i no els paraven. El més segur és que anaren a partir. Havia un complot entre la gent que podia fer estraperlo a gran escala i els mandos (...).* Pedro Vallet també incideix en aquest aspecte en apuntar que (...) *un tal Moreno era delegat de l'arròs ací en Cullera i tenia molta amistat en el capità de la Guàrdia Civil de Sueca i ahí havia de tot (...).* A més, la persecució de l'estraperlo adquiria uns tints marcadament polítics, com pensa Enric Chulio: *al meu ramat el cribaren a multes per ser roig. Tots els que havien fet alguna cosa a favor dels vencedors estaven enxufats (...).*²²⁷⁹

7.10.-La incidència de l'estraperlo en les condicions de vida

La consistència de l'estraperlo depenia, doncs, del rigor de les autoritats.

març de 1943, un veí d'Enguera va estar detingut per la guàrdia civil. Anava en bicicleta amb i420 quilos! d'arròs a la mateixa. AHMC. Capsa 727.

²²⁷⁹.- Si atenem a les denúncies presentades al Sindicat de Policia Rural, aquestes contradiuen les afirmacions de Chulio donat que les multes sobre ramat que penetrava en finques, els furtis d'alfalfa, estièrcol, etc. es constata al mateix. AHMC. CAC. LRSPR. ss nº/p.

Alguns foren plenament estrictes i no permetrien el menor intercanvi, impossibilitant la permuta de matèries desabastides, com recorda Alfredo Benito : *quan s'acabà la guerra vingué un militar que ens portava fregits. No podies canviar res. Després entraren uns altres que no feien tant control i permetien més intercanvis per que haguera de tot (...)*. Els petits cultivadors podien utilitzar els seus mínims excedents ocultats per a aconseguir altres productes però per a la gran massa d'obriers agrícoles sotmesos al control de les cartilles del racionament i a l'encotillament de les relacions laborals en la seua contra representava un grau d'injustícia social que aprofundia en les seues penoses condicions de vida.

El malestar social es veia augmentat per la constatació popular de la corrupció administrativa i del benefici que representava el frau en les collites i en l'espiral de preus que representava. Així, a Cullera, on *el sindicat arrosser feia moltíssimes trampes, perquè si una terra feia 150 quilos d'arròs, aquests presentaven 25, posaven els preus que volien. Si el sindicat el venia a 4 ó 5 pts. tenies que vendre a 7 ó 8 i que n'hagueren per a comprar (...)*. D'eixa manera no era estrany trobar notes de premsa com: *(...) arresto de 30 días a un funcionario de la Federación de Industriales Arroceros por irregularidades en las guías de circulación de arroz blanco.*²²⁸⁰ *(...) altos funcionarios del arroz de la Fiscalía de Tasas destruían los expedientes a cambio de dinero(...)*²²⁸¹ o la detenció de tres inspectors temporers de la delegació interventora de l'arròs.²²⁸²

En qualsevol àmbit de la vida s'apercebia el grau de descomposició moral de la societat de la postguerra més sagnant quan eren les altes esferes de l'Estat les que exercien el seu poder per a enriquir-se amb el tràfic il·lícit davant la passivitat o el suborn tal i com ens recorda Manolet -pseudònim- de Sollana: *una vegada anarem a Daroca i el meu comandant va carregar la furgoneta de cafè, sucre, arròs, llentilles, (...), i una quantitat enorme de pessetes. Quan arribarem a Daroca, disfrutà dels diners i ja està. Com jo estava acostumat a fer estraperlo, agarrí el sucre i el canviava per ous, llet, etc. creilles i podia variar. La quarta part va desaparèixer pel camí. Tot el que portavem desaparegué i era intendència de l'Exèrcit. Els mandos feien la vista grossa en l'estraperlo (...). En l'any 43 jo estava servint a València i un amic meu tenia arròs blanc, roig, farina d'arròs, etc. i el capità parava la mà (...)*. Així l'estraperlo distorsionava el sistema productiu, donava lloc a canvis en la renda i afectava en últim lloc a les greus alteracions en la qualitat dels productes, com recorda Alfredo Benito: *el xoriso (sic) que donaven en la mili si el deixaves en terra se'n anava porque estava replet de cucs (...)*, o com a Cullera, on *(...) en el Brosquil, un individuo apodado el Chaparro ha degollado una red lanar y la ha distribuido para el consumo público sin intervención del veterinario y sin haber pagado los derechos de consumos (...)*²²⁸³

²²⁸⁰.- *Las Provincias*, 29 de març de 1945.

²²⁸¹.- Idem. 9 d'octubre de 1946.

²²⁸².- Ibídem.

²²⁸³.- LAAP. Llibre 98. 18 de setembre de 1939. AHMC.

El final de la guerra mundial significà l'aïllament internacional del règim per part dels aliats, que veien en ell l'últim baluard del feixisme derrotat. Els problemes econòmics i socials s'agregaren amb el bloqueig, mentre que el règim atribuïa a la *pertinaz sequía* gran part dels mals que dificultaven la recuperació del país, utilitzant com argument davant 'la depapeuritzada població el bloqueig internacional i l'absència de pluges com a cortines de fum que impedièn la reconstrucció de les runes de la guerra.²²⁸⁴ El problema de la sequera obligà a abandonar el rec dels cultius d'horta i destinar tota l'aigua disponible per a l'embassament dels marjals,²²⁸⁵ compromentent a la companyia d'electricitat, i agregant la insuficiència energètica amb contínues apagades i severes restriccions que obstaculitzaven el desenvolupament de les tasques serícoles tals com la trilla i disminuint d'aquesta manera els seus rendiments.

La insuficiència de fertilitzants i altres matèries agrícoles seguien minvant les collites i donaven lloc a escasses reserves. El mercat negre repercutia negativament en el cultiu de la gramínia, ja que l'escassa distribució d'adobs entre els cultivadors tarongers respecte als arrossers donà lloc al tràfic d'aquest producte cap als agricultors cítriques ja que els beneficis obtinguts eren molt superiors als preus oficials. Així, el president del SNA, Gómez Trénor, ordenava l'ús del Nitrat de Xile qualificant el no emprar-lo com (...) *una traición al Poder público al ser el único abono de que actualmente disponemos*, afegint que qui no obeiria aquesta ordre (...) *se atenderá a las consecuencias* (...).²²⁸⁶ D'aquesta forma, estraperlo i producció parva donaren lloc a comentaris i crítiques diverses sobre l'esgotament de les reserves, donant lloc a que el Governador Civil va intervenir per a assegurar que (...) *la cosecha de arroz ha sido de 60 millones de kg, que se han distribuido 19 millones y no es cierta la especie lanzada sobre al agotamiento de reservas si bien no alcanzan gran cantidad* (...).²²⁸⁷

La realitat nacional i internacional d'Espanya després de la guerra mundial intensificà la repressió sobre el mercat negre. El bienni 1946-1947 significà els anys d'una major extensió del mercat negre i una major pujada de preus com podem observar en la següent estadística:

MULTES GOVERNATIVES 1946-1947 A LA RIBERA BAIXA					
ANY	POBLACIÓ	OBJECTE MULTA	ANY	POBLACIÓ	OBJECTE MULTA
1946	Almussafes	Venda d'arros	1946	Cullera	Venda d'arros
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Sueca	Idem	1946	Idem	Transport clandestí
1946	Idem	Venda cansalada	1946	Idem	Idem

²²⁸⁴.- Malgrat tot, el règim es presentava a si mateix com posseïdor de les solucions per a tot tipus de problemes. Així, podia llegir-se en la premsa que (...) *la lluvia artificial ya es un hecho* (...). En *Las Provincias*, 24 de setembre de 1947.

²²⁸⁵.- Idem. 6 de maig de 1945.

²²⁸⁶.- *Las Provincias*, 28 de maig de 1945.

²²⁸⁷.- Idem. 17 de juliol de 1946.

1946	Idem	Idem	1946	Cullera	Venda d'arròs
1946	Almussafes	Idem	1946	Idem	Blat
1946	Idem	Venda de farina	1946	Idem	Oil
1946	Cullera	Transport dacsa	1946	Idem	Venda de farina ²²⁸⁸
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Sueca	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Venda de porr
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem ²²⁸⁹	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Cullera	Venda de cansalada ²²⁹⁰
1946	Sueca	Venda d'arròs	1946	Cullera	Venda de cansalada ²²⁹¹
1946	Sueca	Venda d'arròs	1946	Cullera	Venda de cansalada ²²⁹²
1946	Sueca	Venda d'arròs	1946	Cullera	Idem
1946	Sueca	Ocultació d'arròs	1946	Cullera	Venda d'arròs
1946	Idem	Venda de sabó	1946	Idem	Venda d'arròs
1946	Sueca	Idem	1946	Idem	Transport dacsa
1946	Idem	Transport de blat	1946	Idem	Venda d'arròs
1946	Idem	Transport dacsa	1946	Idem	Transport blat
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Idem	Venda farina ²²⁹³
1946	Albalat	Venda d'oli	1946	Sueca	Venda d'arròs
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Venda cansalada	1946	Idem	Venda de cigrons
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Cullera	Idem
1946	Idem	Venda de fesols	1946	Albalat	Venda d'arròs
1946	Cullera	Idem	1946	Idem	Venda de fesols
1946	Sueca	Ocultació d'arròs	1946	Idem	Venda de pa ²²⁹⁴
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Cullera	Idem
1946	Sueca	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Cullera	Transport de blat
1946	Sueca	Venda d'arròs	1946	Cullera	Transport blat
1946	Sueca	Ocultació d'arròs	1946	Cullera	Transport blat
1946	Sueca	Venda d'arròs	1946	Cullera	Transport de blat
1946	Sueca	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Idem	Transport de blat
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Idem	Venda de creïlles
1946	Idem	Venda d'arròs	1946	Idem	Venda de creïlles
1946	Cullera	Ocultació d'arròs	1946	Idem	Idem
1946	Sueca	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Sueca	Venda de cansalada	1946	Almussafes	Ocultació d'arròs ²²⁹⁵
1946	Cullera	Idem ²²⁹⁶	1946	Sueca	Idem
1946	Idem	Venda cansalada	1946	Albalat	Venda d'arròs
1946	Sueca	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Venda de farina	1946	Cullera	Venda d'arròs
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem
1946	Idem	Idem	1946	Idem	Idem

²²⁸⁸.- Multat amb 10.000 pts. i tancament del molí durant tres mesos. Curiosament *mereix* l'apel·latiu de Don.

²²⁸⁹.- Multat amb 1.000 pts. i apoderament del molí. També, per la seua condició de industrial, li se denomina "Don".

²²⁹⁰.- Multada amb 1.250 pts. i tancament per tres mesos de la cansaladeria.

²²⁹¹.- Idem.

²²⁹².- Idem.

²²⁹³.- Propietari d'un magatzem de cereals.

²²⁹⁴.- Multat amb 3.000 pts. i tancament de tres mesos. Posseïdor d'un comerç de ultramarins.

²²⁹⁵.- Multat amb 1.000 pts. i apoderament del molí.

²²⁹⁶.- Multat amb 1.000 pts. i apoderament del molí. També és qualificat amb "Don".

1947	Sueca	Idem	1947	Cullera	Venda de farina
1947	Sueca	Venda d'arròs	1947	Idem	Venda de farina
1947	Cullera	Idem	1947	Idem	Venda d'arròs
1947	Idem	Venda de farina	1947	Sueca	Venda arròs
1947	Idem	Venda de farina ²²⁹⁷	1947	Idem	Idem ²²⁹⁸
1947	Idem	Venda d'oli	1947	Idem	Ocultació d'arròs
1947	Idem	Idem	1947	Idem	Venda de farina ²²⁹⁹
1947	Idem	Venda d'arròs	1947	Idem	Venda de farina
1947	Albalat	Venda d'arròs	1947	Sueca	Idem
1947	Idem	Venda de farina	1947	Idem	Idem ²³⁰⁰
1947	Idem	Venda d'arròs	1947	Idem	Venda de pa ²³⁰¹
1947	Idem	Idem	1947	Idem	Venda d'arròs ²³⁰²
1947	Idem	Venda de crelles	1947	Idem	Transport d'arròs
1947	Idem	Idem	1947	Idem	Idem
1947	Idem	Idem	1947	Idem	Idem

Font: Elaboració pròpia a partir de les llistes de multes governatives publicades als diaris *Las Provincias* i *Levante* entre 1946 i 1947²³⁰³

Si l'arròs seguia sent el principal article intervingut, resultava notable el recrudriment en la repressió dels industrials moliners, que totalitzaren sis multats amb quantitats en metàl·lic i tancament per tres mesos dels seus molins, accions derivades per la mobilització de les autoritats i els ciutadans contra l'estraperlisme.²³⁰⁴ La persecució també captà el seu interès en els forns a l'igual que en el tràfic de cereals. Els forners foren objecte de inspeccions debut a la seua imbricació en el mercat negre del blat i en els fraus en el pes. Per als contemporanis la imatge formava part de la seua pròpia quotidianitat, com ens refereix Alfredo Benito: *els forners feren l'agost (...). Leandro Mas era forner i baix del plat de la balança tenia plom. Savia totes les tretes (...)*, mentre que la política governativa intentava camuflar el malestar social amb la repressió de l'estraperlo establint majors premis per als denunciants, principalment guàrdies municipals, fixats en un 25% de la quantia total,²³⁰⁵ però també els deladors particulars sofrien el menyspreu de la població, ja que, afirma Alfredo Benito amb regust amarg, *en Cullera som d'una raça d'enveges i tot el món et denunciava. En Sueca anaven a qualsevol lloc i eren molt patriòtics, no denunciaven a ningú. Es la sang mora (...)*, i tot açò encara

²²⁹⁷.- Multat amb 6.000 pts. i tancament per tres mesos del comerç de comestibles.

²²⁹⁸.- Multat amb 4.500 pts. i tancament per tres mesos del forn.

²²⁹⁹.- Industrial.

²³⁰⁰.- Multat amb 2.000 pts. i tancament per tres mesos del comerç de comestibles.

²³⁰¹.- Multat amb 1.000 pts. i tancament per tres mesos del forn.

²³⁰².- Industrial.

²³⁰³.- En canvi nosaltres hem trobat més de 500 comunicacions de multa a la comarca.

²³⁰⁴.- De tota manera, els nostres entrevistats asseguren que els molins aparentaven estar tancats però continuaven treballant amb l'anuença de les autoritats locals. Més avant ens explicarem millor aquesta permissivitat.

²³⁰⁵.- Així, l'11 d'octubre, el funcionari de l'ajuntament de Cullera, Ferrer Martínez, fou felicitat i gratificat amb 1.200 pts. com a resultat de les 100 pts. mensuals que havia aconseguit durant tot l'any. LAAP. Llibre 104 de l'any 1946, p. 11. AHMC.

que les autoritats tractaren de regular les denúncies particulars. Així, des de Govern Civil s'establia que: (...) *las denuncias anónimas se deben hacer por conducto oficial reglamentario y debidamente firmadas.*²³⁰⁶

El remolí sancionador establia, com recollia un regidor cullerenc, una font extraordinària de ingressos per al municipi com es desprèn de l'activitat d'un guàrdia municipal premiat, que aportà en un any 2.803 pts. a les arques municipals. Aquest clima reforçava l'ambient repressor de la postguerra, de manera que qualsevol persona podia ser investigada o multada per una ximple conversació, una actitud no entusiasta, per una quantitat ínfima de qualsevol aliment, etc. Hem de significar l'absència de documentació sobre el període 1942-1946, encara que sí certifiquem un reflux en la persecució del mercat negre.²³⁰⁷

En qualsevol cas les desastroses xifres oficials dels anys 1939-1953 són un reflex més de les conseqüències del mercat negre, impeding una major profunditat en l'estudi de les quantitats estraperlades i dificultant encara més l'estudi del tema del tràfic il·lícit.

La batalla dels preus anunciada per les jerarquies i càrrecs del règim es centrava en la persecució de comerciants, llocs de mercat i en les pràctiques mercantils tendencioses, com la protagonitzada pel sector carnisser que, davant la baixada de preus decretada, el sindicat de ramaderia optà per desabastir els mercats i provocar una pujada de preus enfrontant-se directament amb el Governador Civil, qui utilitzà tots els organismes oficials per a combatre als carnisseros. L'encariment dels productes, l'estraperlo i el clima moral preocupaven seriosament a la societat espanyola. Conrado Granell, articulista de *Las Provincias*, amb una peculiar mescolansa de modernització productiva i crítica social moralista advocava per (...) *la mecanización y castigar dorados obstruccionistas, estraperlistas de categoría, vagos, maleantes y camuflados, productos vergonzosos de estos tiempos, en que los hombres han perdido el sentido de la decencia. En fin, aquí, acá (sic) y en todo el mundo, el hombre quiere conseguir con el menor esfuerzo las más grandes remuneraciones (...) y eso, el raro mortal, que se decide a por el trabajo (...).*²³⁰⁸ La corrupció estatal i l'ostentació de la riquesa dels nous rics ensenyaren el camí per a la resta de la població. Qualsevol activitat es considerava convenient si s'obtenia un benefici encara que fora il·legal.

Aquest clima moral de la societat espanyola i l'amplitud del fenomen es reflectia en el teatre satíric, com ho demostra l'èxit aconseguit pel sàinet *El tío estraperlo* representat durant el mes de febrer en el teatre *Alcázar* de València.²³⁰⁹

²³⁰⁶.- *Las Provincias*, 12 de gener de 1946.

²³⁰⁷.- En el darrer trimestre de 1945 caigué el número de multes ja que sols es recaudaren 365 pts. LAAP. AHMC.

²³⁰⁸.- "Abaratemos la producción del campo". *Las Provincias*, 29 d'agost de 1946.

²³⁰⁹.- Idem, febrer de 1947.

Els petits tallers artesanals i el sector piscícola completaven aquell univers primari de la Ribera Baixa afectat per la insuficiència de matèries primeres. L'anàlisi de la dècada dels quaranta es complementa amb la realitat social plasmada en el nivell i qualitat de vida de les poblacions riberenques i el resultat de penúria, misèria i emigració prompte es va fer palpable.

Les noves administracions locals sorgides en abril de 1939 tractaren d'organitzar la collita de l'any davant el perill que suposava la manca de fertilitzants i la seua distribució²³¹⁰ remouent la concessió de instàncies dels mercats municipals i de les pesqueres mentre que es procedia a desmantellar les col·lectivitats i a la incautació de la maquinària agrícola, ramat i animals de llavor.²³¹¹ El valor de la gramínia i del blat en la postguerra fou ressaltat pels articles periodístics del moment, nomenant-se a Sueca com *la Perla del Júcar, la Reina del Arroz*; a l'arròs com *oro blanco*²³¹² i s'arribava a afirmar triomfalment que (...) *Sueca será la primera colaboradora del Caudillo en la producción agrícola.*²³¹³ No era per a menys ja que la gramínia era qualificada pel règim com (...) *absolutamente indispensable como artículo de primera necesidad para el consumo nacional.* Per això passava a intensificar-se el seu consum a nivell nacional iniciat ja en els anys vint com a mitjà per a frenar la crisi serícola, mentre que la taronja per la seua part era concebuda com una (...) *copiosa fuente de divisas.*²³¹⁴ Però recordem que la sobrevaloració de la moneda feia que els mercats exteriors no resultaren massa atractius front les possibilitats que oferia el mercat negre.

L'escassetat es va fer de notar molt prompte. El 10 d'abril de 1939, la gestora d'Almussafes, demanà farina *porque no hay para 3500 habitantes.*²³¹⁵ La demanda no va tenir molt de ressò ja que dos dies després es tornava a repetir, afegint segó.²³¹⁶ A Cullera, el mateix dia es prohibia la venda de creilles i cacauet.²³¹⁷ Però l'interès de les autoritats anava per un altre lloc. Eixe dia, arribava el BOP nº 30, on el Governador Civil ordenava al cap de FET i al president del Sindicat de Policia Rural per a que designaren un membre de cadascuna de les organitzacions que, amb el comandant del puesto de la Guàrdia Civil i el secretari de l'Ajuntament, formaren la

²³¹⁰.- Cfr. El telegrama del Baró de Càrcer, alcalde de València en *Las Provincias*, 4 de juliol de 1939. A l'acabar la guerra es lliurà un crèdit als sindicats locals per tal de ser distribuïts. Els llauradors van emprar-lo per arreplegar la collita i entregar l'arròs plantat. BELTRAN i FOS. op. cit.

²³¹¹.- LRB. 1939. AHMS.

²³¹².- *Las Provincias*, 27 de maig de 1941.

²³¹³.- *Las Provincias*, 11 de maig de 1939.

²³¹⁴.- Ídem.

²³¹⁵.- AHMA. Llibre 29.

²³¹⁶.- Idem.

²³¹⁷.- AHMC. LRB. Llibre 949. ss nº/p.

Junta Reguladora de la venda i exportació de la *Patata Royal Kidney, tanto inglesa como escocesa*, estant escollits José Oliver Lafarga i José Serra Diego, respectivament, grans propietaris i connectats amb el caciquisme anterior i aleshores membres de FET, quedant constituïda una setmana més tard. El millor és que en la primera reunió de la Junta aquesta comunicava que *hace constar la no existencia de dicho tubérculo en este término municipal, pero en cumplimiento de lo ordenado se da por constituida la Junta.*²³¹⁸ Una prova més de l'afició burocràtica del règim.

La situació era realment caòtica. Els pobles *liberados* demanaven farina i les autoritats intentaven satisfer les exigències, però prompte va quedar tot en bones paraules, tant va estar així, que l'Ajuntament de Cullera demanà el 7 de maig de 1939 un augment del cupo de farina per a fer front a la necessitat de la gran quantitat d'obriers agrícoles que es desplaçaven a la localitat per a les tasques de la plantada de l'arròs. La Junta Farino-Panadera de València, Secció Agronòmica, contestà que la petició estava arribant de tots els pobles arrossers i que es concedia un cupo suplementari de farina *por una sola vez.*²³¹⁹

La deficiència i la ineficàcia en l'abastiment es va convertir en un element quotidià, de manera que, en juny de 1939, la gestora de Cullera manifestava a la Delegació de la Comissaria d'Abastiments de València que *Desde la liberación de esta ciudad no se ha concedido a la población aceite vegetal....*²³²⁰ Aquesta situació es va fer tan evident que els consistoris arribaren a muntar expedicions per tal d'anar als pobles productors de blat per tal de portar farina.²³²¹

També la penúria d'altre tipus d'articles es va fer immediata, per això la gestora almussafenca demanava el 23 de juny de 1939 sabó.²³²² Però els principals problemes residien en l'abastiment alimentari, per això el gestor albalatenc, Miguel Catalán Tortajada, afirmava que no s'havia fet el possible per a que no *carecieran de pan los obreros del campo.* La resposta de la resta de la gestora fou l'habitual: *se están estudiando las medidas.*²³²³ Altres articles com ara la llet i el sucre per als infants es tornaren en un trencaclosques. A les altures de 1941 l'escassetat d'aquests productes era patent, i bans com l'aparegut el 29 de gener a Cullera que facilitava el racionament del producte, encara que escàs -250 grs. per ració-, eren rebudes amb certa alegria.²³²⁴ Amb tot, el règim es presentava com a garantidor de

²³¹⁸.- Idem. Capsa ss classificar, 1939.

²³¹⁹.- Idem. Capsa 107.

²³²⁰.- Idem. 14 de juny de 1939.

²³²¹.- Idem. 7 d'agost de 1939.

²³²².- AHMA. LRSD. 73.2.

²³²³.- AMA. Llibre 42c.

²³²⁴.- AHMC. LRB. Llibre 940. ss nº/p.

l'equilibri social, encara i que les seues manifestacions, com ja s'ha apuntat, s'adreçaven més al que entenem com a caritat que a disposicions afrontadores del problema. Així, el 6 de gener de 1941, la gestora albalatencina apuntava que *siguiendo la costumbre de antiguo se acordó repartir donativos de carne de reses lanaras a las familias pobres en razón de 250 grs. por persona.*²³²⁵ Pot ser una de les poques vegades que es tenia accés a aquest aliment.

La reducció de la collita en 1939 degut al retràs en la plantada de l'arròs (que es realitzava al voltant del 19 de març) i el retràs en la sega davant l'absència de ma d'obra, vingueren a ser altres elements que s'afegien a la crítica situació postbèlica. El cultiu citrícola també patia els problemes derivats del caos existent en la reraguarda durant els darrers mesos de la guerra. Però si bé la producció es ressentí, l'exportació ja es trobava organitzada en abril. Així, el 20 d'aquell mes ja es requerí autorització per a l'exportació del cítric.²³²⁶

La regulació dels preus de l'arròs i la seua distribució apareixeran en setembre junt al decret de sindicació obligatòria. La República havia intentat crear un marc sindical per a obrers i patrons que trobà les màximes reticències d'un sector de propietaris agrícoles. El decret de Sindicació Obligatòria dels Productors²³²⁷ i les mesures adoptades per a regularitzar la producció i els preus de l'arròs tingueren el rebuig dels propietaris antirepublicans que constituïren la Cooperativa Arrosera de Sueca, al·legant que (...) *la libertad no tiene compensación posible, forma parte del ideario económico.*²³²⁸

Després de la guerra no hagué cap impediment per a formalitzar unes relacions econòmiques i sindicals que ja s'havien intentat durant l'etapa republicana però que un sector significatiu de grans i mitjans agricultors havien desestimat per oposició política així com per la dificultat per a controlar una Federació Sindical d'Agricultors Arroseros (FSAA) que en les noves relacions productives del primer franquisme servia als seus interessos.

Els perjudicats, a banda dels consumidors, clar, i sobretot aquells que no posseïen recursos suficients per comprar al mercat negre; van estar els petits propietaris, sotmesos a les arbitrietats dels cupos, concessió de llavors, adobs, etc. Els productes que mostraren més feblesa alhora de realitzar el racionament van estar la carn, la llet i els ous, degut al deficitari de la producció ramadera a la província.²³²⁹ A aquest problema s'havia d'afegir el de la demanda de les grans urbs,

²³²⁵.- AMA. Llibre 42c.

²³²⁶.- TORRES FABRA, R.C. *Cullera en guerra ...* op. cit. f. 192.

²³²⁷.- "Una importantísima disposición del Gobierno en defensa de la producción arrocera". *El Mercantil Valenciano*, 17 de maig de 1933. En aquest article es troba el text del Decret.

²³²⁸.- *El Agrario Levantino*. nº 77, setembre 1933.

²³²⁹.- MORENO FONSET, R. *La autarquía...* op. cit. p. 115. Encara que l'autor fa referència a la província d'Alacant, pensem que resulta extrapolable a la de València, o al menys a la Ribera

el que feia disparar els preus al mercat negre. Per això, *otro problema de la existencia de los dos mercados, el oficial y el ilícito, ... la desmembración del mercado nacional, ya que los precios siempre fueron muy superiores en las zonas deficitarias ... a las productoras en relación de 10 a 2 o 3.*²³³⁰ El desgavell econòmic que tot això comportava es convertiria en un veritable llosa per als súbdits que no ciutadans espanyols.

7.11.-L'arròs en el marc intervencionista.

El conreu serícola travessava una complicada conjuntura durant la postguerra: els agricultors es trobaven davant l'escassetesa de diners de curs sublevat,²³³¹ la inutilitat dels diners de curs republicà,²³³² la manca d'adobs, sobretot els nitrogenats i la dificultat de proveir d'un nivell alimentari mínim als nombrosos segadors en temps de recol·lecció (uns 5.000 forasters), feren que la Federació, en col·laboració amb la CNS, es veguera en la necessitat de gestionar subministres extraordinaris de farina. La collita fou reduïda malgrat l'entusiasme oficial, que declarava que la (...) *cantidad es más que suficiente para las necesidades del consumo nacional (...)*.²³³³ Els preus, com es reconeixia públicament, no eren els oficials, però la reinstauració d'un marc laboral tradicional en el que les condicions i quantitat de treball a realitzar així com els salaris a percebre eren reglamentats unilateralment, tal com es reflectia a las bases de treball dictades pel Partit Únic, facilitaven una acumulació de beneficis agrícoles de grans dimensions.²³³⁴

La intervenció estatal en la producció trobà des del primer moment la resistència dels agricultors, que no volgueren sentir l'ordre que els obligava a vendre a la Federació per a la seua distribució l'arròs corfa,²³³⁵ que es trobava

Baixa donat l'escàs pes ramader dels pobles de la comarca.

²³³⁰.- Idem. pp. 116-118.

²³³¹.- Aquesta problemàtica fou resolta amb un crèdit distribuït pels sindicats locals de 45 milions atorgat pel Banc Espanyol de Crèdit per a realitzar les inversions necessàries.

²³³².- Nombroses persones que habien confiat en que els seus estalvis els ajudarien a afrontar millor la finalització de la guerra i amb eixa finalitat habien realitzat transaccions, es trobaren privats de fons, passant a la total precarietat. Eugenio Matamoros.

²³³³.- "La nueva cosecha de arroz". *Las Provincias*, 19 de setembre de 1939.

²³³⁴.- Així per exemple, mentre que en les bases de treball republicanes es concretava en cada apartat la quantitat de treball a realitzar, tal com la *de arrancar y plantar 55 garbas*, la regulació de la jornada laboral, les hores extraordinàries, el funcionament de les borses de treball per a que aquestes arribàren a tots, etc., FET establí condicions de treball com *plantar y arrancar, escardar y birbar o escardar y birbar con poca maleza*. A Cullera anaren més lluny, establint-se segons un ban municipal del 2 de juny que (...) *durante el trabajo del arroz se trabajará todo el día según las bases de trabajo*. LRB. Llibre 939. 2 de juny 1939. AHMC.

²³³⁵.- "A los agricultores arroceros". *Las Provincias*, 20 de febrer de 1940.

controlada des del mes de maig anterior.²³³⁶ Els primers fenòmens d'acaparament i especulació apareixeren prompte en càrrecs públics i industrials²³³⁷ mentre que el domini sobre la concessió dels llocs del mercat municipal llençava sobre els càrrecs locals l'ombra de la sospita en la seua participació o connivència en el mercat il·lícit.

La Federació Sindical de l'Arròs, única organització sindical prebèlica que no fou abolida degut a les grans facilitats que el seu control atorgava, trobà en el franquisme el marc ideal per a desenvolupar la seua vigilància sobre la producció arrossera, afavorint als interessos dels grans i mitjans propietaris i als intermediaris. Per això, en juny de 1940, es prohibia plantar arròs en terrenys d'horta que no estigueren ja acotats per al seu cultiu,²³³⁸ mantenint la llei fundacional proteccionista de la Federació, que contemplava la impossibilitat d'ampliar la producció. D'aquesta manera la restricció en l'extensió del cultiu assegurava el control sobre el mercat. La crisi de sobreproducció serícola anterior a la contesa es transformava en una producció insuficient per a les necessitats del consum intern de la postguerra. Aquesta curiosa evolució s'explica per l'ocultació de collites per a la seua posterior venda en els avantatjosos canals del mercat negre.

La constitució del Sindicat Nacional de l'Arròs, en juliol de 1940, reflectia la necessitat de protegir als cultivadors eliminant intermediaris amb la finalitat d'assegurar l'abastiment de l'arròs (en especial per als obrers urbans) amb l'establiment de la intervenció sobre les collites, els preus i la indústria de transformació. D'eixa manera, la dècada dels 40 significà un període de intervencionisme absolut que trobà fortes resistències. Però el mercat negre oferia unes expectatives més falagueres per al benefici que els preus taxats. Les campanyes oficials com *no se puede traficar con la Patria*²³³⁹ intentaren, d'una manera més eloqüent que pràctica, acabar amb l'estraperlo. La insuficient producció, amb més claredat, l'ocultació sistemàtica de tones d'arròs per a la seua venda il·lícita i el desabastiment provocat amb això, venia provocat per al Governador Civil per la guerra mundial, encara que implorava que (...) *sembrad hasta en las macetas (...), hay que incrementar la producción*'.²³⁴⁰

Les frases grandiloqüents a les que tan aficionat era el règim no podien

²³³⁶.- LRB. 16 de maig, 1939. AHMS.

²³³⁷.- El regidor cullerenc, Del Barrio, durant el transcurs d'un ple inquirí que (...) *algún consejero de Abastos, algún rojo, se ha aprovechado del cargo para ahora vender mercancías y obtener dinero nacional. Se hace investigación para aquellos industriales que antes de la liberación decían no tener existencias y hoy las ponen a la venta*' LAAP. Llibre 98. maig 1939. AHMC.

²³³⁸.- *Las Provincias*, 5 de juny de 1940.

²³³⁹.- *Las Provincias*, 29 de setembre de 1940.

²³⁴⁰.- Idem.

ocultar una realitat concreta: els desitjos d'autosuficiència alimentària acompanyats per un control sobre els preus tenia, entre altres objectius, mantenir-los i guanyar-se així a la classe obrera ja que es presentava el control de la producció com un avanç envers l'estabilitat dels preus dels productes de primera necessitat.

La problemàtica arrossera presentava una doble vessant, per una part la resistència a ultrança dels arrossers i dels seus representants a l'intervencionisme estatal mitjançant els ajuntaments en poder de la *rizocràcia* i de l'executiva de la FSAA i per altra la política repressiva del Governador Civil, Planas de Tovar, militar de la reserva, qui incidí preferentment en les (...) *medidas represivas al por menor (...) la ineficacia de estas (...) fue evidente y lógica en 1940 (...)*²³⁴¹ davant la creença que podia dominar el mercat negre amb la instauració d'un règim de disciplina quarterera per a controlar l'economia. A aquesta realitat hem de sumar les dificultats originades per la deficient gestió de la distribució alimentària i les restriccions comercials amb l'exterior, que motivaven les carències quan no la inexistència de matèries primeres.

Mentre, les declaracions jurades de les collites eren falsejades constantment com es reconeixia oficialment: (...). *Teniendo noticia de que muchas declaraciones juradas presentadas por (...) arroceros de Silla, Cullera y Sueca, cerealistas de (...) Picasent, Alcudia de Carlet, Alcira, Algemesi y Sollana, han sido falseadas y teniendo esta jefatura conocimiento de las personas que han cometido ocultaciones, se les conmina para que en un plazo de 8 días (...)*.²³⁴² L'evolució de les terres dedicades a l'arròs indiquen aquest fenomen: en 1935 es comptabilitzen 32.500 Ha.; 29.702 Ha. en 1940 ; 26.930 Ha. en 1945 i 30.090 Ha. en 1950,²³⁴³ any en el que liberalitzà una part de la producció.

L'estadística reflecteix un creixement de les terres acotades per al cultiu arrosser (contravenint una de la lleis fundacionals de la Federació), motivat pel flux de beneficis il·legals generat en el mercat negre, emprant declaracions fraudulentas o l'exportació il·lícita d'un producte racionat i de primera necessitat.²³⁴⁴ Però la intervenció estatal afectava de distinta manera als cultivadors: els petits propietaris i arrendataris que no podien eludir les quotes desmesurades o arbitràries i es veien postergats en els lliuraments de implements agrícoles (adobs, llavors, maquinària, etc), mentre que els mitjans i grans agricultors utilitzaven tot tipus d'ardits per a eludir la intervenció absoluta sobre les seues collites i traficar avantatjosament. Així, dels cultivadors que ocultaren part de la seua producció a Cullera durant 1941, el major d'ells correspon a un propietari de 5 Ha. d'arrossar, oscil·lant la resta entre

²³⁴¹.- Calificat com (...) *brusco, violento, mal educado, con modales despóticos*. LLORENS CASTILLO, C. *La primera década...* op. cit. p. 139.

²³⁴².- *Las Provincias*, 15 d'octubre de 1940.

²³⁴³.- BERNAL i FOS, E. *La problemática del arroz ...* op. cit. p. 39.

²³⁴⁴.- *Idem.* p. 38.

1,5 y 3 Ha. Com es pot desprendre, malgrat de les dades fragmentàries, el predomini en el gran frau de la postguerra també correspongué a la petita i mitjana propietat.

Així es pot entendre la contrareforma agrària que es donà en els anys quaranta, fruit del peculiar sistema de tinença de la terra en la comarca i a la pròpia conjuntura autàrquica. El costum secular de l'arrendament establia un dret de preferència per part de l'arrendatari en cas de venda. Aquesta situació, arrelada a la Ribera des d'Els Furs de Jaume I, trobava la seua excepció a Cullera i Sueca on era (...) *mucho mas fácil la venta a un tercero, dada la mayor movilidad de los arriendos, dejando libre la tierra el arrendatario, bien simplemente bien con una gratificación de 250 a 500 pesetas o más por hanegada (...).*²³⁴⁵ El descens dels arrendaments des de principi del s. XX, accentuat després de la contesa civil²³⁴⁶ per un augment en la mobilitat dels contractes, possibilità als propietaris anar prescindint de forma paulatina de la fórmula d'arrendament i vendre a particulars que no coincidien normalment amb els antics arrendataris.²³⁴⁷ Si el propietari tornava a cultivar pel seu compte, devia indemnitzar amb terres o amb diners a l'arrendador o si la venia, per altra part, una vegada transcorreguts 2 ó 3 anys, l'antic propietari no reclamava les terres i el que les treballava adquiria l'estatus d'arrendatari.

En la dècada dels quaranta es realitzà un procés de contrareforma agrària motivat principalment per la conveniència dels propietaris a explotar directament la terra i accedir amb els excedents als mecanismes de l'estraperlo. Les conseqüències derivades de la guerra civil també tingueren un lloc preeminent com ens recorda Ricard Vila,²³⁴⁸ de Sollana: *els patrons durant tres anys tingueren les terres perdudes, tingueren que anar treballant-les poc a poc i no ficaren totes les terres en marxa. Per això la manca de ma d'obra no es notà tant. També tingueren que vendre algunes terres. Es beneficià d'això la gent que durant la guerra no s'havia significat (...).*

7.12.-Sindicalisme Vertical i control social en el marc autàrquic.

La repressió franquista, com hem analitzat amb anterioritat, se cebà en les organitzacions sindicals i polítiques dels obrers agrícoles, petits propietaris i arrendataris. La derrota militar i moral de la República els deixà privats de capacitat per a defensar els seus interessos. A la violència i terror es sumà el sindicalisme

²³⁴⁵.- GARRIDO JUAN, R. *El arrendamiento consuetudinario valenciano*. Aeternitas. València, 1943. pp. 47-48.

²³⁴⁶.- Cfr. ROMERO GONZALEZ, J. i CUCO GINER, J. "Estructura de la propiedad y cultivos en la Ribera Baja durante el siglo XIX: El caso de Cullera". En *Saitabi*. Universitat de València. nº XXVIII. València, 1979. pp. 137-160.

²³⁴⁷.- GARRIDO JUAN, R. op. cit. pp. 158-159.

²³⁴⁸.- Pseudònim.

vertical utilitzat per i per als grans propietaris amb els resultats d'una crítica situació econòmica, les carències alimentàries²³⁴⁹ i educatives i la degradació d'un nivell de vida que ja partia de cotes molt baixes mitjançant salaris i condicions de treball ínfims. A això es devia afegir l'augment continu dels preus.

Les condicions sanitàries no s'allunyaven de la resta agreujades per les carències en medicaments, com ens recorda Alfredo Benito: *quan em preguntà com anava la vida, li vaig dir que malament, que no havia un gallet i que el meu germà estava mal i necessitava moltes medicines i vaig tindre que fer estraperlo en el tabac. Era precís, el meu germà estava mal, les terres s'havien tingut que malvendre i teníem que pagar les factures (...). Al meu germà li receptaven coses que a Cullera no hi havien, a Sueca tampoc, i cares, molt cares, fins que es va morir (...). El meu germà morí en el 48 de resultes de la tuberculosi que agarrà en el front.* La presència de malalties en animals (epizoòties, ràbia i pigota ovina)²³⁵⁰ així com epidèmies que donaven lloc a disposicions governatives com l'apareguda amb la finalitat de (...) *prevenir la expansión de enfermedades de carácter epidémico se prohíben (...), ferias, perenigraciones (...)*²³⁵¹ i l'aparició de malalties terribles²³⁵² completen la imatge d'una situació desastrosa en el terreny sanitari²³⁵³. L'absència de qualsevol tipus d'institut sanitari gratuït per part de l'Estat motivava que cada individu devia fer front a les despeses mèdiques amb el seu propi capital. Així, a Cullera (...) *Hasta que no haya una legislación nacional, todo enfermo ingresado pagará 15 pts. de estancia, más 2 pts diarias. Se exceptúan las operaciones, accidentes, etc. y serán suficientes 4 médicos a los que se valorará su conducta del año anterior.*²³⁵⁴ Si el jornal diari en època de treball era oficialment de 10 pts., la sanitat per a gran part de la població era un be de luxe. La deficient alimentació i l'absència de la més elemental higiene pública tenien com a resultat l'aparició de focus infecciosos en els carrers pròxims al riu Xúquer, com succeí en octubre de 1944, en el carrer Cervantes, davant la passivitat municipal que arribà a afirmar que (...) *se arregle que el consistorio dará su escasa cuantía (sic)*²³⁵⁵ o la assumpció que

²³⁴⁹.- El 6 de novembre el regidor Adam demanava (...) *que ante la falta de pan se obligue a los molineros a que trabajen de día y de noche en los molinos de maíz, con lo que se remienda mucha gente (...)*. LAAP. Llibre 98. AHMC.

²³⁵⁰.- *Las Provincias*, 9 de novembre de 1939.

²³⁵¹.- Idem, 10 de juliol de 1941.

²³⁵².- És prou fer una ullada als llibres de defuncions relatius a la segona meitat de 1939 i 1940 per a observar l'aparició de malalties que estaven pràcticament oblidades. Joan Bolufer refrenda aquest aspecte: *Mon pare, que era metge, em parlava molt a sovint de malalties que aparegueren en la posguerra i era una animalada'* Tornarem sobre aquest punt a un altre capítol.

²³⁵³.- MOSCAD FUMADÖ, M. "Cullera tiene un servicio de higiene rural". En *BMI*, nº6. Cullera, Primavera 1990.

²³⁵⁴.- LAAP. Llibre 98. 1939. AHMC.

²³⁵⁵.- LAAP. Llibre 102 de 1944. AHMC.

(...) las casas del monte son peligrosas por las carencias de condiciones higiénicas(...).²³⁵⁶

L'intervencionisme estatal sobre les importacions conduí a un lucratiu tràfic d'antibiòtics, en especial del be preciat de la penicil·lina, que el règim tractava d'emascarar amb altre dels grans i ridículs projectes de l'autarquia aunant en ell el difícil moment del cítric. Així, es recollia en la premsa que: (...) *España podría ser la primera productora de penicilina y a su vez exportadora de primera materia para su obtención en las demás naciones a precios irrisorios*²³⁵⁷ Amb aquest panorama sanitari, les previsions en quant a la higiene pública no resultaven gens esperançadores, i la millor política sanitària que es trobà no fou la previsió sinó la exclusió. Per això, la problemàtica dels refugiats de guerra que vagaven mendicant i treballant ocasionalment afegien tensions en la comarca, oferint el SNA una donació de 10.000 pts amb el fi de tornar als emigrats al seu punt d'origen,²³⁵⁸ aspecte que trobava ressò en la petició del regidor cullerenc Del Barrio amb el fi que es perseguira la mendicitat.²³⁵⁹

Cada any s'autoritzava la intensificació del racionament en les zones arrosseres durant el període àlgid dels treballs agrícoles²³⁶⁰ intentant mantenir unes cotes elevades de productivitat, posades en perill per la insuficiència alimentària. El règim assajava projectes per a intentar mitigar els problemes de manutenció com l'intent d'explotar industrialment la pesca d'angules en el Perelló i el Perellonet.²³⁶¹ No era l'única cortina de fum que emprava el franquisme, també s'utilitzava l'esport com a mitjà per a emascarar la realitat amb la celebració de partits de futbol al començament de la sega de l'arròs.²³⁶²

Es pretenia optimitzar el rendiment augmentant el racionament per als treballadors agrícoles, a la vegada que amb mesures demagògiques i encobridores (dinars *fraternals*, partits de futbol, repartiment de subsidis, etc.) es desitjava disminuir el malestar social. El Partit Únic mitjançant les centrals sindicals locals intentava prestigiar la seua tasca social entre els més desfavorits exercint la difícil

²³⁵⁶.- LAAP. Llibre 98. 1939. AHMC. Existia ja l'antecedent de l'epidèmia de grip de 1918, que colpejà de forma brutal a la població, sobre tot en la zona muntanyosa, en la que les cases es trobaven apinyades, i havia deixat un nefaste record. Cfr. TORRES FABRA, R. C. "La cucarabxa. L'epidèmia de grip de 1918 a Cullera". En *BMI*. Cullera, nº 5. Hivern 1990.

²³⁵⁷.- "La mandarina y la penicilina". *Las Provincias*, 14 de febrer 1945.

²³⁵⁸.- Com la campanya pro-evacuació de mendics procedents d'altres llocs. *Las Provincias*, 23 de juliol de 1941.

²³⁵⁹.- LAAP. 24 setembre 1940. AHMC.

²³⁶⁰.- Consistent a pa, oli, arròs i carn.

²³⁶¹.- *Las Provincias*, 6 de novembre de 1940.

²³⁶².-Idem, 4 de setembre de 1941.

tasca de quadrar el cercle amb la política de *palo y zanahoria*, repressió envers els vençuts i envers aquells que trencaren l'harmonia social; incentius en els moments claus de las tasques agrícoles i en les festivitats més tradicionals, per a major glòria del sistema tradicional hegemònic mantingut a l'agre riberenc.

El propi règim constatava que l'atur estacional de les zones arrosseres durant aproximadament set mesos era de caràcter forçós, i que l'única solució possible era intensificar la indústria transformadora de productes agrícoles. Ja que aquesta no arribà, l'única eixida dintre d'una agricultura enquadrada en el monocultiu era necessàriament la migració. L'emigració exterior es mantingué en uns nivells reduïts, accentuats en el cas del tradicional flux de treballadors a França, degut a que les (...) *malas relaciones entre la España de Franco y la Francia liberada condujeron incluso al cierre temporal de la frontera (1946-1948) (...)*,²³⁶³ culminació del *cercu internacional*. A la vegada que el propi règim oposava tota classe d'obstacles, l'oligarquia arrossera, la *rizocràcia*, veia l'emigració com a negativa per als seus interessos privant-los del control sobre una nombrosa i atemorida ma d'obra, estant freqüents les declaracions en la premsa en tal senti, ja que la font primordial del seu poder era la propietat sobre la terra, com ens refereix la magnífica frase d'Enrique Chulio anteriorment: *els que tenien el poder eren els antics cacics. Avuí ja no pinten res, ja no tenen <fanecaes> (...)*

Si la repressió, l'atur secular i l'absència de perspectives tenallaven a una gran part de la població, el fort increment dels preus i el retorn dels salaris nominals al seu nivell de preguerra completen el panorama desolador de la postguerra en la dècada dels quaranta ja que "(...) *el salario real se mantendría en el nivel alcanzado en 1939, aunque con fuertes oscilaciones de un año a otro debido al impacto de las variaciones del nivel general de precios y a los retrasos en el desarrollo de remuneraciones complementarias (...)*".²³⁶⁴

Els productes bàsics de l'alimentació s'incrementaren entre 1936 i 1942 en més d'un 300% disminuint la renda per càpita en més d'un 20% entre 1940 i 1947 per a disminuir dràsticament fins l'índex 60 (pres com a índex 100) en 1949,²³⁶⁵ a pesar dels decrets municipals que fixaven els preus en els precedents de 1936.²³⁶⁶ A la pèrdua de poder adquisitiu, al voltant d'un terç respecte a 1936, s'afegia una inflació colossal. La impressió dels contemporanis d'aquests anys i en particular de la dècada dels quaranta es resumeix en el testimoni de Joan Bolufer: *es vivia mal*

²³⁶³.- CURZIO, L. op. cit. p. 57.

²³⁶⁴.- CARRERAS, A. "Depresión económica y cambio estructural durante el decenio bélico (1936-1946)". En *El primer franquismo. España durante la Segunda Guerra Mundial. V Coloquio de Historia Contemporánea de España*. Dir. Manuel Tuñón de Lara. Ed. Garcia Delgado. S.XXI. Madrid, 1989. p. 13.

²³⁶⁵.- Cfr. DIAZ NOSTY, B i SUEIRO, D. *Un imperio en ruinas. Historia del franquismo*. Argos Vergara. Barcelona, 1985, p. 133. També CURZIO, L. op. cit. p. 97.

²³⁶⁶.- LRB. 4 d'abril. 1939. AHMC.

als anys 40. Recorde perfectament en el 48 la por que havia i les carències que teníem i tota classe de necessitats (...). Així, per exemple, el preu oficial per als mercats d'abasts de la pavia en maig de 1939 per a les seues tres categories eren: 0,9, 0,75, 0,5; des del 30 de juny al 7 de juliol d'1 pts., 0,85 i 0,6; i per al mes de juliol d'1,25 pts., 1 pts. i 0,75, notificant-se en cada llistat un 15% d'augment per a la venda al detall d'altres productes.

Ja en maig es publicà al BOE el règim alimentari per a tota Espanya. D'aquesta forma, el 30 de maig es racionava l'oli i successivament la resta dels productes alimentaris de primera necessitat, donant començament a una campanya oficial per a tallar l'ascens de preus motivat per l'abús i el mercat negre mitjançant denúncies, multes i editorials tan grandiloqüents com nefastes en el seu intent d'obtenir ressonància: (...). *La justicia nacionalsindicalista es implacable con los que trafican con el sudor del pueblo (...)*,²³⁶⁷ "(...) *España te pide que fuerces tu producción en leguminosas ¡Qué nadie te gane el campeonato! (...)*",²³⁶⁸ (...) *el Pan hay que ganarlo: sirve a la Patria, denunciando a los especuladores a la Justicia (...)*²³⁶⁹ complementats per declaracions terminants del Secretari General del Moviment, Muñoz Grandes, a les Comandàncies Provincials de FET i als afiliats: (...) *fiscalizar la vida entera del comercio (...)* denunciado automáticamente ante las autoridades gubernativas (...).²³⁷⁰

Aquest sistema represivo de mano de obra agrícola²³⁷¹ es traduí en la depauperització dels obrers agrícoles que es situava dintre de l'enquadre general del període junt a altres aspectes rellevants: l'evolució de l'agricultura i dels tallers de manufactura artessanals, l'intervencionisme estatal acompanyat per la política de quotes a preus oficials, el racionament i el mercat negre.

La importància de l'arròs en la dieta mediterrània junt al blat i l'oli, motivà la seua immediata regulació i racionament. Si bé la historiografia sobre el blat i l'oli ha aconseguit un nivell de producció apreciable, no ha ocorregut de la mateixa manera amb la gramínia.²³⁷² Les escasses estadístiques sobre l'evolució del cultiu de l'arròs no són fiables i quantificar tant la seua producció com les quantitats ocultades es

²³⁶⁷.- *Las Provincias*, 18 de maig de 1939.

²³⁶⁸.- *Levante*, 7 de novembre de 1939.

²³⁶⁹.- Idem, 19 d'octubre de 1939.

²³⁷⁰.- *Levante*, 16 d'octubre de 1939.

²³⁷¹.- GONZALEZ DE MOLINA, M i SEVILLA GUZMAN, E. "Política social agraria del Primer Franquismo". p. 164. També MORENO GOMEZ, F. "La represión en la España campesina", pp. 189-221. Ambdós en *El primer franquismo*. op. cit.

²³⁷².- Per al blat cfr. BARCIELA, C. "El estraperlo de trigo en la posguerra", en *Moneda y Crédito*. nº 151. 1981, pp. 17-37, del mateix autor, *La agricultura cerealista en la España Contemporánea. El mercado negro y el Servicio Nacional de Trigo (1937-1971)*. Tesi doctoral, exemplar facsímil. Universitat Complutense de Madrid, 1981. Per a l'oli, cfr. GUTIÉRREZ, C. op. cit. pp. 153-173.

converteix en una tasca ímproba que fuig als límits d'aquest treball.

La recuperació dels nivells productius de l'arròs fou lenta. A la escassetat d'abonaments, llavors, envases, crèdits per als planters i animals de feina li s'afegí la paradoxal manca de ma d'obra, reclosa en la immensa presó de la postguerra, donant lloc a permisos de 30 dies per als soldats que tingueren la (...) *condición de obreros especializados en el cultivo del arroz de la zona valenciana (...)*, mitjançant una gestió personal del Cap del Sindicat Nacional de l'Arròs, Gómez Trénor.²³⁷³ La collita era de vital importància en l'Espanya de la postguerra però les deficiències de la política autàrquica i l'estraperlo donaren lloc a un descens de les tones intervingudes. Així, les necessitats alimentàries dels primers anys de la postguerra conduïren al cultiu del moniato i del cacauet en terrenys habitualment arrossers pels seus elevats i inesperats rendiments,²³⁷⁴ convertint-se el pa de moniato i els cacaos fregits en part essencial de la dieta i del record de l'època. Per això es deixaren sense cultivar unes 2.500 hectàrees arrosseres, compensades amb la producció estreta de planters, estant atribuïda la caiguda de la producció al resultat de la manca d'adobs. Les penúries alimentàries donaven lloc a l'oferiment de premis per als que augmentaren o diversificaren la seua producció, com l'adjudicació de 5 kg. extraordinaris de sulfat d'amoniac per Ha. per a aquells que collien blat en els arrossars acotats abans del cultiu de l'arròs. Les campanyes públiques com la preconitzada per la proclama del Comte de Trénor *¡Por patriotismo, por gratitud, por egoísmo produce para España muchos kilos de arroz!*²³⁷⁵ eren un reflex de la preocupació de les autoritats davant la fam i el desabastiment que es cernia sobre la població, en particular la urbana.

El malestar existent entre els agricultors per les quotes obligatòries de lliurament, en especial entre els petits propietaris que no tenien possibilitat de fugir d'ells, s'intentava pal·liar amb lliuraments extraordinaris d'arròs per als membres associats al Sindicat Arrosser, 25 Kg. per família en 1941, quantitat que anava a parar en gran part al petit estraperlo, que adquiria el component de canvi per productes escassos en les possibilitats de racionament de la comarca, com l'oli o d'elevat preu per la seua condició de venda lliure, que determinava la seua escassetat i sobrevaloració, com la llet. Al mateix temps, el racionament extrem de la gramínia (fluctuant al voltant de 2 Kg. per persona en les zones urbanes)²³⁷⁶ encaria el seu valor en les zones productores sent objecte de canvi amb altres productes segons el testimoni d'Alfredo Benito: *anaves per ahí amb alguns kilos d'arròs (...). Per Carcaixent passava el tren que venia de Jaén i portaven oli (...)*. Els nivells

²³⁷³.- *Las Provincias*, 12 de març de 1942.

²³⁷⁴.- Idem, 5 de febrer de 1941.

²³⁷⁵.- Idem, 15 d'abril de 1942.

²³⁷⁶.- Existia una divisió del racionament per zones econòmiques, encara que en la pràctica es feia entre àrees productores i no productores, la capital i les províncies o depenent de les òptimes connexions amb les jerarquies. Cfr. MORENO FONSERET, R. "Racionamiento alimenticio y mercado negro en la posguerra alicantina". En *Guerra Civil...* op. cit. pp. 119-161.

d'ocultació degueren ser elevats ja que el Govern arribà a oferir una bonificació de 10 pts. per 100 kg. d'arròs corfa declarats per a tots els agricultors que entregaren l'arròs de classe corrent declarat.²³⁷⁷ L'amplitud desmesurada de l'especulació i del tràfic il·lícit donà lloc a la promulgació d'una normativa que establia sancions especials per a aquests delictes.²³⁷⁸

Un punt on es pot veure la problemàtica que va crear el sistema de cupos rau en l'aportació que va fer la nostra comarca a l'alimentació de l'Exèrcit. Malgrat la segmentació de la documentació a la que hem tingut accés, doncs només tenim referència tangencial de Sueca i Cullera, podem afirmar que en l'ocultació de productes agraris va participar tothom. És a dir, l'estraperlo a gran escala també pot ser constatat. En efecte, entre 1939 i 1952, a la Rada i l'estació de ferrocarril de Cullera, van sortir no menys de 7 milions de quilos d'arròs destinats a les forces armades. Els destins van estar, invariablement, Ceuta, Melilla, Larache, Palma, Maó i Madrid.²³⁷⁹

El procés per al transport d'aliments a l'esfera militar era ben simple: les autoritats enviaven 3 guies. Una devia estar segellada i signada per l'alcaldia, altra per la companyia que venia l'arròs i la darrera pel capità del vaixell o el cap de l'estació de ferrocarril.

Ara bé, les queixes de les autoritats militars per la inexactitud de l'apuntat pel que feia referència a la quantitat i enviada foren constants. La contestació resultava sempre invariable: *Me extraña que haya habido falta alguna de peso porque la mercancía fue pesada con intervención del Notario ... y del primer oficial del buque ... Ninguna de las personas que han intervenido en el embarque es responsable de faltas*²³⁸⁰ Altres vegades s'afegia que *el peso era exacto y el estado de los envases era nuevo y en buenas condiciones ... la empresa encargada de verificar el transporte no puso reparo alguno ... la mercancía procede de la Cooperativa Nacional del Arroz*²³⁸¹ En ocasions les amenaces versades per les autoritats militars eren prou severes: *de no recibir en un plazo prudencial me verá obligado a dar conocimiento a la Superioridad para evitar la responsabilidad que pudiera recaer con motivo*²³⁸² De tota manera, i malgrat no posseir més dades, podem afirmar que, pel que es desprèn dels informes van estar, com a mínim, un milió i mig de

²³⁷⁷.- *Las Provincias*, 14 de febrer de 1942.

²³⁷⁸.- Llei que estableix sancions especials per als delictes d'acaparament i ocultació. *Las Provincias*, 25 de juliol de 1941, també es constata que la "(...) ocultación es un delito de rebelión que puede castigarse hasta con la pena de muerte (...)". *Levante*, 23 d'octubre de 1941.

²³⁷⁹.- AHMC. Capses 88 i 800.

²³⁸⁰.- Idem. Capsa 88.

²³⁸¹.- Idem.

²³⁸².- Idem. 7 de juliol de 1951.

quilos d'arròs que desviaren les autoritats locals en les seues entregues a l'Exèrcit. Això es constata millor a Sueca, encara i que la documentació és més reduïda. Entre octubre de 1942 i maig de 1946, malgrat manquen nombroses comunicacions, van enviar-se, com a mínim, 300000 quilos d'arròs amb destí a la Intendència militar. De tots els enviaments només tenim constatació d'un que acomplia perfectament el pes d'origen. Per contra trobem un extraviament d'almenys 5000 quilos i, a l'igual que a Cullera, les autoritats suecanes es llavaven les mans: *contestacions com ara no comprende, no es su culpa, el envase de esparto, los vagones quedaron precintados con los sellos de la estación de origen y el arroz pesado por el representante de la empresa en persona, del industrial, etc.* Segons aquestes comunicacions, les autoritats emissores tendien a desviar la desaparició de l'arròs per la mala qualitat dels envases i que la mercaderia es trobaria esparcida pel vagó, a la qual cosa sempre es contestava que no era així.²³⁸³

La connivència entre grans productors, empresaris i autoritats locals en el fenomen de l'estraperlo queda més que provada. Tant és així que si bé hem pogut comprovar que la major part de la població feia estraperlo a petita escala i que aquesta pràctica era més o menys perseguida i tolerada al mateix temps, inclòs les pròpies autoritats locals, com hem vist, interferien per aquestes persones, altra qüestió radicava en les més que excel·lents expectatives que s'obrien per a l'estraperlo a gran escala i que incloïa a les autoritats locals.

La tebiesa que mostraren les autoritats locals per tal d'evitar perseguir el que a la fi era el mateix que feien elles es pot veure en l'escassetat d'incautacions a gran escala, qüestió que ja hem vist. Però el fer la vista grossa o fer d'intermediari per evitar la vigilància estatal resulta una altra prova: recomanar el no tancar un molí multat donat que perjudicava a la població, al·legar desfetes per temporals de la mar en terres més que allunyades de la vora de la mar, etc. demostren aquest punt.²³⁸⁴ Tant és així que malgrat la presumida persecució d'estraperlistes, a Sueca, en 1949, només s'havien decomisat 4200 quilos de blat ocultat -front els 9905 de 1945- i 805 quilos de creïlles, que van estar destinades a l'Auxili Social -300-, l'Asil d'Ancians -400- i a l'Asil de l'Encarnació -105-.²³⁸⁵

I és que les autoritats locals mai no van mostrar-se dures amb les ocultacions, limitant-se a denunciar l'evident o allò que no lis proporcionava grans beneficis. Les comunicacions per tal que els agricultors entregaren els seus cupos es multiplicaren i sempre es mostrava una extrema flexibilitat, encara que pel que fa al racionament es mostraren força exigents. Per exemple, amb objecte de proporcionar cafè per als bars, tavernes, etc. el 7 de juliol de 1939, un ban aparegut a Cullera ordenava *todos los dueños de café, bares ... acudirán a las 8 de la noche*

²³⁸³.- AHMS. Capsa Abastiment i Racionament.

²³⁸⁴.- Idem. En 1949 trobem a Sueca més de 50 comunicacions d'absència d'entrega de blat i les autoritats suecanes ho traslladaven als temporals.

²³⁸⁵.- Idem.

*al Ayuntamiento para asunto de importancia. Los que no asistan serán multados con 50 pts.*²³⁸⁶

La regla general fou la desídia en quant a efectuar un racionament efectiu i també pel que feia al control de les collites. Així, els bans apareguts a Cullera confirmaven aquesta afirmació: els anuncis de repartiment de carn i sucre, generalment 125 grs. per persona, s'espaiaven molt en el temps -en 1941 tres mesos-, el mateix que l'oli o l'avís que es podia aconseguir tabac a certs establiments. Crida l'atenció que només el 21 d'agost de 1942 s'anuncià la possibilitat d'adquirir xocolata.

Pel que feia a l'ocultació, la -suposada- ineficàcia de les autoritats locals quedava també plasmada als bans: malgrat que el 18 d'agost de 1941, un ban reproduïa l'ordre del Governador Civil referent a *quedan intervenidas las cosechas ... los infractores serán detenidos*,²³⁸⁷ el cert fou que s'emetien contínuament bans recordant l'obligació d'efectuar les declaracions corresponents, premiant als que complien les ordres -*los que han entegado la totalidad del cupo pueden ir a molturar*-, però la repetició de l'ordre d'entrega per part de *quienes no hayan hecho aún la entrega* tampoc es veu que afectara massa els interessats donat que, en el plaç de mes i mig sortien novament les mateixes ordres i inclòs es repetia fins a quatre vegades: *último y definitivo aviso*, doncs prompte sortia altre ban atorgant una nova pròrroga i així successivament.²³⁸⁸ Ni amenaces com ara l'apareguda el dia 3 de març de 1944, consistent en *Declaración de trigo ... luego recorrerá el término una comisión para informar al Gobernador Civil de los que no hayan efectuado la declaración y los que la hayan hecho*²³⁸⁹ alteraren aquest panorama.

Les autoritats locals es vanagloriaven de certs logres com ara proporcionar llet condensada per als lactants menors de 18 mesos²³⁹⁰ encara que feia més de cinc mesos que això no es produïa i tardaria més de set mesos més en repetir-se. L'autopropaganda i la jactància de les autoritats locals es dirigí sobretot a fer-se les valedores dels camperols: *Como consecuencia de las gestiones realizadas por esta alcaldía ... se han alcanzado los beneficios siguientes: 1º dejar sin efecto el cupo de 10.460 kg. de trigo fijado por la Fiscalía de Tasas con motivo de ocultación o falsedad*²³⁹¹

Si observem una secuenciació del càlcul de collites probables corresponents a

²³⁸⁶.- AHMC. LRB. Libre 941.

²³⁸⁷.- AHMC. LRB. Libre 942.

²³⁸⁸.- Idem.

²³⁸⁹.- Idem.

²³⁹⁰.- Idem. 6 d'agost de 1941.

²³⁹¹.- Idem. 12 de juliol de 1946.

part de 1955, 1956 i 1957, a Cullera, únic lloc on l'hem trobada completa, podem fer-nos una idea aproximada del grau d'ocultació a la Ribera Baixa:

PRODUCTE	HS CONREUADES	RENDIMENT /Ha	COLLITA ESPERADA ²³⁹²	PRODUCTE	HS CONREUADES	RENDIMENT /Ha	COLLITA ESPERADA ²³⁹³
ARRÒS	2188'24	42	919606'08	Fesols	96	16	1382'40
Dacsa	56	24	1344	Creïlla	16	84	1344
Blat	245'44	30	7363'20				

Font: AHMC. CAC. Secció 29, sfg. 252.

Les xifres es mantindrien completament repetides entre març de 1955 i febrer de 1957. Segons aquesta afirmació de la Delegació Local de Cullera de la Comissaria General d'Abastiments i Transports, la quantitat de terra dedicada al conreu era de 2601'68 ha. Ara bé, segons el cens de propietaris de la CAC, elaborat pel president de l'Hermandad de Llauradors, el 13 de febrer de 1951, existien 1273 propietaris que conreaven blat i donaven treball a 29 obrers eventuais i a 68 familiars. Les hectàrees en propietat eren 157'80, en parceria, 1'08; i en arrendament, 24'56; el que feia un cupo a entregar de 58.538 quilos donat que la superfície sembrada era de 183'38 ha. i la collita esperada de 447.569 quilos reservant-se per a la sembra 24620 quilos i 378.266 per a consum propi.²³⁹⁴

En canvi, la relació nominal dels agricultors cullerencs que havien fet l'entrega del cupo forçós de blat no passaven de 85 propietaris i els quilos aportats només 7275.²³⁹⁵ Això va fer que el Ministeri d'Agricultura reaccionara exigint els duplicats de les declaracions. Pel que es desprèn no es va fer molt de cas.²³⁹⁶ El més que aconseguí fou un informe de l'estat dels conreus de blat que es desglossava així:

RELACIÓ		ESTAT CONREU		
EXTENSIÓ EXPLOTACIÓ	NOMBRE EXPLOTACIONS	BO	REGULAR	MAL
0'5 Ha	139	116	16	7
1 Ha	442	355	63	24
1'5 Ha	150	116	25	9
2 Ha	305	261	38	6
2'5 Ha	43	28	13	2
3 Ha	136	123	9	4
3'5 Ha	10	9	1	0
4 Ha	49	36	6	7

²³⁹².- En Qms.

²³⁹³.- En Qms.

²³⁹⁴.- CAC. ss classificar.

²³⁹⁵.- Idem.

²³⁹⁶.- Idem.

4'5	4	3	1	0
5 Ha	20	18	1	1
5'5 Ha	2	2	0	0
6 Ha	17	14	3	0
6'5 Ha	1	0	1	0
7 Ha	1	1	0	0
7'5 Ha	1	1	0	0
8 Ha	5	4	1	0
8'5 Ha	2	1	1	0
9 Ha	1	1	0	0
10 Ha	3	1	1	1
12 Ha	1	1	0	0
14 Ha	1	1	0	0
17 Ha	1	1	0	0

Font: Idem.

L'ocultació es fa més patent en observar el control sobre els ramaders, un control que res tenia a veure amb la realitat. En juliol de 1943, l'Hermandad feia un cens el ramat existent a Cullera per a la Comissaria de Recursos de la 4ª Zona d'Abastiments: 200 vaques, 1075 ovelles, 25 borregos, 113 cabres, 11 xivos, 38 xives i 90 porcs.²³⁹⁷ Aquesta darrera data resulta eloqüent doncs al llarg d'aquell any es sacrificaren més de 200 porcs.²³⁹⁸ i les multes emeses a matarifes que realitzaven sacrificis al seu domicili, a més de les persones que criaven aquests animals a les seues cases.²³⁹⁹

Tornant al cas del blat, el Servei Nacional del Blat, a Cullera, en 1948 realitzava un balanç significatiu: collites, 1236; treballadors familiars, 3933; les hectàrees en propietat ascendien a 12820, en parceria, 40 i en arrendament 7418. La superfície sembrada ascendia a 20278 hes. i la collita esperada de 389255 quilos el que donava un cupo forçós de 57218 quilos amb un excedent dedicat a la sembra de 36184 quilos i per al consum de l'explotació 295858 quilos.²⁴⁰⁰

Per a 1950, les xifres variaven significativament, tal vegada per la suplantació del blat per l'arròs: el nombre d'obriers eventuais o familiars treballant en les explotacions blateres disminuï a 837, i les terres conreades es dividien en 4760 en propietat, 24 en parceria i 758 en arrendament. Per això el cupo es rebaixava a 18455 quilos la superfície sembrada 5542, la collita obtinguda 140103 quilos,

²³⁹⁷.- AHMC. Capsa 107.

²³⁹⁸.- Idem. Capsa Excorxador.

²³⁹⁹.- Idem. Llibre de denúncies.

²⁴⁰⁰.- Idem. CAC. ss classificar

quedant en reserva per a la sembra 7670 i per a consum de l'explotació 118700.²⁴⁰¹

Així, doncs, hi trobem una doble ocultació: per una banda, la arxiconeguda en la que participaven els productors amb l'annuència de les autoritats locals quan no també les provincials. Per altra, la reconversió del conreu del blat en arròs suposava que els llauradors al canviar de conreu es quedaven el blat destinat a la sembra i al consum propi, el que obria les portes a una major penetració en el mercat negre.

L'ocultació va estar constant: un recompte de l'Hermandad de Cullera donava un cens, en 1951, d'un total de 3441 propietaris, 628 forasters, que posseïen 16260 hes i 2815 locals, amb 36077. Les extensions de les explotacions també contradiuen els informes anteriors:

TAMANY I NOMBRE DE LES EXPLOTACIONS DE CULLERA EN 1951					
TAMANY EN Hs.	NOMBRE	TAMANY EN Hs.	NOMBRE	TAMANY EN Hs.	NOMBRE
1 a 5	940	6 a 10	412	11 a 20	337
21 a 30	113	31 a 40	72	41 a 50	54
51 a 60	37	61 a 70	22	71 a 80	16
81 a 90	12	91 a 100	12	101-200	34
201 a 300	16	+ de 301	4		

Font: Idem.

Dels anteriors cal destacar les 93 fanecades d'Antonio Sañudo Miguel, posterior alcalde de Cullera; les 325 de Juan José Rico Ferrer (a) Macoc; les 332 de Miguel Ribera Cebolla, cosí de l'anterior alcalde, Ribera; les 374 de Vicente Lafarga Renart, germà d'altre alcalde posterior; i les 561 pertanyents a l'Asil de la Concepció, que havien estat cedides per la família Bou a les darreries del segle passat.²⁴⁰² Però cal també assenyalar la procedència dels propietaris forasters:

PROCEDENCIA I NOMBRE DELS PROPIETARIS FORASTERS DE CULLERA					
LLOC	NOMBRE	LLOC	NOMBRE	LLOC	NOMBRE
Alfafar	2	Algemesí	2	Almussafes	1
Barcelona	4 ²⁴⁰³	Barig	1	Beniparrell	2
Burjassot	2	Borrana	1 ²⁴⁰⁴	Catarroja	4 ²⁴⁰⁵

²⁴⁰¹.- Idem.

²⁴⁰².- Idem.

²⁴⁰³.- Encara i la llunyania geogràfica, les explotacions d'aquests propietaris no eren gaire significatives: 6, 5, 4 i 4 hs. respectivament.

²⁴⁰⁴.- 10 hs.

²⁴⁰⁵.- Mitjans propietats, el que més, 31 hs.

Corbera	2	Dénia	1 ²⁴⁰⁶	Favara	30 ²⁴⁰⁷
Fortaleny	21 ²⁴⁰⁸	Xàtiva	2	Llaurí	35 ²⁴⁰⁹
Madrid	5 ²⁴¹⁰	Massalavés	1	Massanassa	4 ²⁴¹¹
Montroi	1	Riola	4 ²⁴¹²	Sedaví	3 ²⁴¹³
Solana	1 ²⁴¹⁴	Sueca	282 ²⁴¹⁵	Tavernes	119 ²⁴¹⁶
València	97 ²⁴¹⁷	Vila-real	1 ²⁴¹⁸		

Font: Idem.

Existeix una diversitat de dades que no ens ajuden a realitzar cap de càlcul, al contrari, però queda clar que tota aquesta cerimònia de la confusió no portava a cap altre lloc que a l'ocultació. Per exemple, en 1941, les prediccions de l'Ajuntament de Cullera eren de 2517 fanecades sembrades de blat, 200 de faves, 104 de fesols i 40 de cebada.²⁴¹⁹ El que assenyala un important desfasament.

L'entrega de cupos no corresponia a la producció ni de lluny. En octubre de 1943, 130 productors de Cullera, entregaren 4350 quilos de blat,²⁴²⁰ però, pel que fa a Almussafes, la Junta Local de Recursos estimava 112 productors que havien entregat el cupo forçós i lis restaven més de 100 quilos per al seu consum en

²⁴⁰⁶.- Una gran propietària nobiliar amb 496 hs.

²⁴⁰⁷.- Tots petits propietaris.

²⁴⁰⁸.- Idem.

²⁴⁰⁹.- Idem.

²⁴¹⁰.- Destaquen una propietat de 558, i dos de 709 i 912 corresponents a la família de Rodríguez Villarroel.

²⁴¹¹.- Mitjans propietats.

²⁴¹².- Petites explotacions.

²⁴¹³.- Destaquen 2 propietats de 52 i 64 hs.

²⁴¹⁴.- Petit propietari: 1 ha.

²⁴¹⁵.- Existeix de tot però predomina el petit propietari.

²⁴¹⁶.- Tots petits.

²⁴¹⁷.- Predomina la gran propietat, sobresalint una explotació de 500 hs. i altra de 638.

²⁴¹⁸.- Petita.

²⁴¹⁹.- AHMC. Capsa 799.

²⁴²⁰.- AHMC. CAC. Capsa ss classificar.

quantitat superior als 100 quilos que en total ascendien a 65100 quilos²⁴²¹ Per altra banda, s'informava dels 287 productors de 12 fanecades en avant que havien entregat el cupo, i lis quedava més de 80 kg. per al seu consum que pujava a 19885 kg. Els que conreaven menys de 12 fanecades ascendien a 360, als que lis restaven 76875 kg. *suficiente para poder atender a sus necesidades*. D'eixa manera el blat recol·lectat ascendia a 280793 quilos. el que proporcionava un cupo de 91752 quilos.²⁴²²

La quota assignada al terme era de 925 Qm. però l'alcaldia d'Almussafes al·legava que les terres havien donat un més que pobre resultat, qüestió ratificada per la Junta de Recursos (composta pels mateixos, clar) i explicava així que s'havien arreplegat 91627 quilos²⁴²³ O siga, que encara s'entregava més del que pertocava. No estranya, doncs, que les peticions de farina superaren, per molt, la pròpia entrega dels cupos, desfent així les pretensions autàrquiques del règim. En efecte, en 1953-54, les peticions de farina per part de l'Ajuntament de Cullera ascendien a vora 2 milions de quilos²⁴²⁴ Aquesta xifra ja planteja el grau d'ocultació, doncs suposa que el pa destinat al consum durant eixos dos anys no passaria dels 10 quilos per persona a l'any. I el grau d'ocultació no va fer sinó més créixer al llarg del temps: en 1950, l'Hermandad donava compte de l'entrega dels cupos per part dels agricultors: la summa total era de 41961quilos.²⁴²⁵

Pel que fa a Almussafes, en 1950, i malgrat la continua i repetida queixa per manca d'adobs, la producció declarada també resulta cridanera:

PRODUCTE	Hs CONREU	COLLITA Qm	PRODUCTE	Hs CONREU	COLLITAQm
Creïlla temprana	46	7590	Creïlla tardia	23	1380
Moniato	41	10209	Ceba	31	10540
Cotó	9	117	Cacauet	135	2295
Alfalfa	14	110	Meló	18	220
Sandia	5	412	Tomaca	3	145
Carabassa forjareu	5	258	Carabassa comestible	2	150
Albercoc	3	525	Pomer	4	4064
Taronja	23	3956	Llima	23	3956
Figuera	23	3956	Granada	23	3956
Garrofer	23	3956	Pruner	2	244

Font: Mapa Nacional d'Abastiments. Almussafes, 1950. ADPV. 2.10.1/2.1.4.8.8.2.

²⁴²¹.- AHMA. Cod. 2.10.1.1.1.4. Sig. 188/6.

²⁴²².- Idem.

²⁴²³.- Idem.

²⁴²⁴.- AHMC. CAC Capsa ss classificar.

²⁴²⁵.- Idem.

Pel que fa a la superfície destinada:

HS. DEDICADES AL CONREU			
CONREU	Hs.	CONREU	Hs.
Blat	204	Dacsa	5
Arròs	240	Fesols	42

Font: Idem.

Els rendiments anuals també resulten contradictoris:

RENDIMENT ANUAL PER CONREU EN Qms.							
CONREU		CONREU		CONREU		CONREU	
Blat		Dacsa		Arròs		Fesols	
Gra	Palla	Gra	Palla	Gra	Palla	Gra	Palla
5508	5780	110	110	11520	7940	882	-

Font: Idem.

A banda del sospitós que resulta la repetició de les dades, altres informacions que proporciona el Mapa ens porta a considerar completament manipulat el mateix. Així, afirma que n'eren conreades 972'97 hs. repartides en 915'55 de regadiu i 57'42 de secà, a banda de 972'97 més de rastrojers. Segons la font, 473 parcel·les dedicades al blat ho eren en propietat i donaven treball a 840 familiars i obrers eventuais, mentre que 856 ho eren en arrendament per a donar treball a 856 persones. Per contra, no existia parceria a la població. L'arròs corresponia a 247 parcel·les en propietat que donaven treball a 502 persones, i 502 parcel·les més en arrendament empraven a 609 persones. Els llegums, nodrien 171 explotacions pròpies amb treball per a 320 persones, i 146 en arrendament per a 297. Per últim, les creïlles eren conreades en 132 parcel·les en propietat, donant treball a 352 persones i 89 en arrendament amb 248 treballadors, sense existir parceria,²⁴²⁶ el que parla de la importància de l'arrendament i també de certa manipulació de les dades.

L'extensió del frau arribà a tots aquells articles de primera necessitat, com sabem. Així, doncs, la ramaderia va estar altre puntal important en l'ocultació, malgrat que aquesta no tinguera tanta importància a la Ribera Baixa, però podem observar com incidí. Almussafes declarava, en 1945, un total de 131 cavalleries, xifra de la que no desconfiem donat que no es tractava d'animals intervinguts. A més existien 21 mules. Però 34 persones demanaven porcs per al seu consum particular²⁴²⁷ el que contrasta amb les declaracions anteriors i posteriors, donat que al Mapa d'Abastiments de 1950, apareixen xifres molt més abultades i ramat que no apareixia en l'informe: 222 vaques, 238 cavalls, 29 mules, 51 asnes, 600 caps de

²⁴²⁶.- Idem.

²⁴²⁷.- AHMA. 31.1.6

llanar, 40 de caprí i 96 porcs.²⁴²⁸ El baix nombre de porcs per a una població de més de 3000 ànimes també ens fa sospitar de la falsedat de les dades, sobretot si la mateixa font indicava que el consum mig de carn de vacuno no existia, de llanar se sacrificaven 570 animals que donaven 6840 quilos en canal i 1732 en despojos; 20 cabrios per a 260 kg en canal i 65 de despojos. Per últim, i això no ens quadra, 6731 quilos de carn de porc.²⁴²⁹

La doble ocultació, doncs, -la particular i la municipalitzada-, va estar una constant per a tot tipus de productes intervinguts, no sols comestibles primaris sinó també elaborats. Per exemple, l'oli d'oliva molturat²⁴³⁰ o de cacauet,²⁴³¹ vi i licors,²⁴³² café²⁴³³ llana²⁴³⁴ o senzillament la demanda de fertilitzants ens indica que producció i declaració no sempre anaven a la par. En efecte, les declaracions jurades presentades a l'Ajuntament d'Almussafes en 1943 per tal d'obtenir sulfat amònic, afectaven a 285 agricultors, que declaraven l'explotació d'un total de 288'5 fanecades -curiosament només un d'ells arribava a les 11 fanecades. La resta oscil·lava entre 0'5 i 1 fanecada doncs tan sols 10 presentava declaració de dos fanecades-, per una demanda total de 23.080 kg.²⁴³⁵ el que fa suposar que la resta de les necessitats dels fertilitzants anirien encauçades a les rutes de l'estraperlo.

La problemàtica serícola fou abordada en el Congrés Nacional de l'Arròs, celebrat en gener de 1948 i en ell es discutí la idea generalitzada entre el col·lectiu

²⁴²⁸.- Mapa Nacional ... op. cit.º

²⁴²⁹.- Idem.

²⁴³⁰.- Només tenim una dada referent a Cullera, i dona la insignificant xifra de 550 litres de producció en 1945. AHMC. Capsa 107.

²⁴³¹.- Idem. 27 declaracions en 1945 per a 595 quilos d'oli. L'extensió del conreu del cacahuet va estar important i dubtem molt de la vericitat d'aquesta xifra doncs els nostres entrevistats recalquen que *cacahuet plantava tot lo (sic) món*.

²⁴³².- AHMA. 3.4.6. 31 d'octubre de 1946. AHMC. Capsa 107. 19 de novembre de 1947.

²⁴³³.- En un mes indeterminat de 1944 van estar repartits a Cullera un total de 4286 quilos per a un total de 42 demandants, entre cafés, xocolateries, tabernes, bodegons, fàbrica de gaseoses, forns, pensions, fondes, hospederies, comestibles, horxateries i confiteries. Idem.

²⁴³⁴.- La producció llanera de la comarca va estar escassíssima, com es pot deduir. Malgrat tot, no pensem que el volum d'ocultació resultara excessiu degut justament a la feblesa de l'activitat a la Ribera Baixa. A Almussafes, en agost de 1941, 5 ramaders declaraven haver esquilat un nombre no indicat de reses, obtenint un total de 154 quilos de llana. AHMA. 3.1.1.6. A Cullera, en juny de 1942, 29 ramaders amb 1218 reses afirmaven haver esquilat 944 obtenint 687 quilos de llana. AHMC. Capsa 107. A Albalat, en juny de 1943, 8 ramaders declaraven haver esquilat 356 reses obtenint 337 quilos de llana. A l'agost de 1944, n'eren 6 ramaders els que declaraven haver esquilat 111 reses obtenint 97 quilos i en desembre de 1945, només un declarava haver esquilat 10 reses obtenint 8 quilos. AMA. 460.

²⁴³⁵.- AHMA. Llibre 28.

arrosser sobre la necessitat de racionar amb la *màxima generosidad posible* a les zones productores, davant la injustícia que representava les diferències entre el racionament per a la ciutat de València (entre 15 i 18 quilos) i per a la zona arrossera (sobre 6 quilos). En el text no apareix l'autoria de l'esmena però sí es certifica el malestar existent entre els productors serícoles per la preferència en l'abastiment a les zones urbanes. Aquesta política fou generalitzada en el franquisme autàrquic amb l'objectiu d'assegurar un abastament per als obrers.²⁴³⁶ Quan es discutia el tema de les assegurances socials en la producció agrícola arrossera es llegí una petició dels obrers agrícoles de Sueca que no fou considerada pel seu anonimat però que el Comte de Trénor la incluí en les seues conclusions. Desconeguem el contingut de la demanda però il·lustra el descontent existent entre els jornalers suecans i l'absència de canals d'expressió davant les seues peticions.²⁴³⁷

La collita s'anunciava deficient per problemes meteorològics i el desbordament del Xúquer en el inici de la tardor. La Federació Arrossera demanava l'establiment d'un preu mínim per a les primeres quantitats entregades i altre més elevat en entregar la resta de la collita. Però les autoritats estatals no accediren a aquestes aspiracions. Conrado Granell seguia optant per l'augment de la producció i la modernització de les estructures agrícoles per a aliviar l'angoixosa situació: (...) *la rutina y tozudez de muchos labriegos, agravada hoy por la pereza y afán de estraperlo, son uno de los factores que están llevando al país, en cuanto a las subsistencias, a angustísimas situaciones que afectan a más de un 90 por 100 de familias españolas, quienes (sic) se ven obligadas a recargar los productos de su trabajo (...).*²⁴³⁸

La taronja també patí durant aquests anys la insuficiència d'abonaments, encara que pel seu caràcter específic de cultiu exportador i imanitzador de divises tan necessitades pel règim, escapà, en part, al fenomen de l'estraperlo,²⁴³⁹ a més a més del seu propi caràcter com a producte més de consum que de primera necessitat. La constitució del Sindicat Nacional de la Taronja, en juliol de 1940, com a organisme regulador del cultiu cítricol, ²⁴⁴⁰ se centrà en (...) *la firma de tratados de comercio y los transportes (...).*²⁴⁴¹ El primer dels seus objectius es centrà en la signatura de tractats d'exportació amb els països o aliats de les potències feixistes,

²⁴³⁶.- *Las Provincias*, 27 de gener de 1948.

²⁴³⁷.- Idem, 28 e febrer de 1948.

²⁴³⁸.- "Aumentemos la producción agrícola". Idem, 17 de gener de 1948.

²⁴³⁹.- Tan sols hem trobat l'ocultació de 1.250 quilos de taronja a Albalat durant la campanya 1941-1942. "Productos del Campo". Capsa 21. ADV.

²⁴⁴⁰.- Per a la problemàtica de la taronja durant els anys de l'autarquia, cfr. ABAD, V. "Naranjas y autarquía". En *Historia de la Naranja*. Levante, València, 1991. pp. 181-221.

²⁴⁴¹.- Idem. p 185.

amics polítics del règim. Així, junt a Alemanya, es comercià amb la França de Vichy, Suècia, Dinamarca, etc., mitjançant les quotes d'exportació expedides pel Sindicat Nacional. En aquest nivell ens preguntem ¿per què no creixeren les exportacions si Espanya era un país no bel·ligerant, a l'igual que succeí amb Portugal? La resposta resideix en que Espanya devia finançar els préstecs de la guerra i que el seu comerç exterior fou dirigit per interessos polítics i ideològics i no per la busca del major benefici possible.

Pel que respecta al problema del transport, acuitat per l'escassetat de maquinària i combustible, s'intentà remeiar amb cessions estatals de vagons i amb el precari tràfic marítim, establint-se un mercat negre del transport i de les quotes per a l'exportació que donaven lloc a ordenances com la de (...) *la prohibición de hacer llegar mercancías en vagones a las zonas costeras y provincias que han de ser abastecidas por vía marítima a través de reexpediciones desde cualquier estación autorizada.*²⁴⁴² D'eixe mode, el cultiu es veia entrebancat en els seus rendiments per les greus carències d'abonaments i de gas-oil per al rec donant lloc a collites menors.

La plena inclusió del Sindicat de Taronges dintre del Sindicat Nacional de Fruits i Productes Hortícoles, en maig de 1942, es xifrà en un major interès per la comercialització davant la influència determinant del sector exportador dintre del mateix,²⁴⁴³ i amb això l'agreujament de les tensions entre comerciants i agricultors. La greu crisi de la citricultura en la dècada dels quaranta, derivada de l'encariment d'uns abonaments escaçosos que es devien obtenir en el mercat negre, de les dificultats comercials i la pròpia incapacitat del Sindicat Nacional, són les claus per a entendre la conjuntura de la taronja en els primers anys de la postguerra. L'Assemblea Regional Tarongera, celebrada en juliol de 1945, reclamava una major autonomia tarongera dintre del intervencionisme obstruccionista del règim.

La crítica envers l'estraperlo es generalitzà en 1948, incidint en el costumisme i realitzant una sèrie de crítiques emmascarades tals com les que podien llegir-se en la premsa: *¿Cómo se procuran los especuladores sus mercancías si estas vienen de fuera de Valencia y vienen controladas?*²⁴⁴⁴ Però també existiren veus a favor del fi del intervencionisme estatal, de la reglamentació i del racionament davant l'aparició dels primers excedents agrícoles i la indústria manufacturera reclamava llibertat de desenvolupament. Així, Vicente Badía, redactor cap de *Las Provincias*, proposava com a remei a l'estancament de la indústria espanyola (...) *la libertad de venta y precios para su producción* (...).²⁴⁴⁵ La línia antiintervencionista de Badía fou plenament recolzada pel Cap de l'Hermandad Sindical.

²⁴⁴².- *Las Provincias*, 9 de gener de 1942.

²⁴⁴³.- ABAD, V. op. cit. p. 191.

²⁴⁴⁴.- *Las Provincias*, 11 d'agost de 1948.

²⁴⁴⁵.- Idem, 19 de juliol de 1948.

Les veus discordants amb el intervencionisme estatal també podien ser escoltades en l'àmbit citrícola: (...) *el problema naranjero no es tal. Su arreglo pertenece globalmente a la economía nacional. El agricultor con sano instinto, rechaza soluciones intervencionistas.* Aquest article d'Antonio Blanc, Cap de Zona del Sindicat de la Taronja i colliter, certificava la creixent oposició al intervencionisme estatal i a la línia econòmica mantesa pel règim.²⁴⁴⁶ Des de postures regionalistes s'efectuava la defensa dels interessos agrícoles valencians, que depenien exclusivament de Madrid. Tal era el cas del Sindicat Vertical de Fruits i Productes Hortícoles, la qual seu en la capital fou objecte de recriminacions des de València.²⁴⁴⁷

La creixent oposició a la política intervencionista posava el seu major èmfasi en l'excessiva burocràcia, l'arbitrarietat funcional i el rigor amb que s'aplicaven les directrius governatives. Els primers excedents serícoles es plasmaren en la petició d'una reducció en la quota de lliurament i en una major permisivitat davant els errors de càlcul dels agricultors en les seues declaracions.²⁴⁴⁸ Així, a Almussafes es vegeren impossibilitats per a vendre 100.000 quilos de creilles per la inexistència d'un mercat lliure i la ineficàcia i desídia governamental, situació que motivà un creuament dialèctic entre el Governador Civil i la Central Reguladora de la Creilla davant la incapacitat del Governador per a col·locar l'excedent.²⁴⁴⁹

Junt al tubercle, el blat i l'oliva recolliren el major número de crítiques a la política intervencionista i a la seua burocràcia: (...) *el país se ha recuperado en parte, hay buenas cosechas de aceite, patata y trigo (...) ¿para que, pues, esos organismos encargados de tal misión?*²⁴⁵⁰ En el cas del blat es criticava la quota sobre el producte en terres valencianes debut a que en gran número de pobles valencians aquest cereal era destinat essencialment a l'autoconsum.²⁴⁵¹ Era evident la demanda de la necessitat d'un gir en la direcció autàrquica i l'esmortiment o l'eliminació del intervencionisme econòmic i el racionament, encara que això últim no arribaria fins 1952-53. El propi sistema implantat després de la guerra havia creat una sèrie de grups beneficiaris del sistema com els propis organismes reguladors, la burocràcia interventora, els inspectors de la Fiscalia Superior de Taxes, la Comissaria d'Abastiments, etc. que obstaculitzaven un canvi de rumb en la política econòmica així com l'obstinació del general Franco en la perpetuació de la autarquia com un òrgan més del seu ultranacionalisme.

²⁴⁴⁶.- Idem, 22 de gener de 1948.

²⁴⁴⁷.- *Las Provincias*, 28 de juliol de 1948.

²⁴⁴⁸.- Així, en Idem, es criticava als inspectors que sancionaven als agricultors que havien *fallado en sus cálculos de kilos* i es demanava la reducció de les quotes de lliurament. 10 d'agost de 1948.

²⁴⁴⁹.- Idem, 19 de juliol de 1948.

²⁴⁵⁰.- Idem, 3 d'agost de 1948.

²⁴⁵¹.- Idem, 23 d'agost de 1948.

La recuperació de l'economia espanyola durant la dècada dels cinquanta fou perceptible a nivell popular. Vicenta Ferrando afirma que *menys mal que Franco va alçar la mà als 50 si no ací ens morim de fam (...)*. Però no es comprendria sense el desenvolupament de l'emigració a França, que actuà com a vàlvula d'escapament davant la pressió de la massa laboral arrossera. L'emigració tradicional a França s'havia vist travada després de la Segona Guerra Mundial pel tancament de la frontera durant 1946-1948, com hem indicat anteriorment, encara que el règim fomentà l'emigració a Llatinoamèrica, com es reconeixia oficialment des de la premsa, en la que es comentava que (...) *la Cruzada ha ido formando mano de obra especializada y por ello se ha podido hacer esta emigración a América (...)*²⁴⁵² i, encara que ignorem a quina *mano de obra especializada* es refereix l'articulista, sí que resultava palpable l'interès del règim per *encauzar debidamente la emigración*.²⁴⁵³ Aquesta política s'explica per la pressió internacional iniciada en 1945 i per condicionaments interns: el sistema de dominació tradicional de l'oligarquia agrària de la Ribera es basava en el control sobre una gran massa d'obriers agrícoles, afiançat després de la guerra civil (¿per a què si no es va fer la guerra?). L'abundància de jornalers en els mesos dels treballs agrícoles portava amb si la possibilitat d'establir uns salaris baixos i augmentar la pressió patronal sobre les condicions i quantitats del treball a realitzar. D'aquesta forma, l'emigració o la simple implantació d'altres sectors que pogueren atraure a la ma d'obra eren considerades com a lesives per als seus interessos i constantment obstaculitzades des dels llits oficials més enllà de la dècada dels quaranta ja que (...) *no cabe aconsejar la emigración porque si se van no habrá luego brazos para el cultivo del arroz (...)*.²⁴⁵⁴

El reconeixement internacional del règim de Franco a partir de 1950, culminat amb els Pactes amb els Estats Units i el Concordat de la Santa Seu, en 1953, apuntalaren al règim com valedor de la política *occidental*, immers en la guerra freda i obria un període de canvis en l'ordenament autàrquic del franquisme. La desfeta de la guerrilla interior i els èxits internacionals afiançaren a la dictadura, malgrat els escassos avanços en el terreny econòmic i social. La situació de penúria, l'espiral inflacionista, la depauperització, l'atur la subocupació d'una gran part de la població, prosseguí fins 1954, any en el que s'aconseguí el nivell de renda existent en 1934!. Aquesta llarga conjuntura depressiva trobà en l'emigració als països europeus occidentals que iniciaven l'enlairament postbèl·lic una vàlvula d'escapament, sense desdenyar el factor de fugida, conscient o no, davant la repressió i l'encorsetament de la societat espanyola. Així, en 1954, 54 suecans englobaven els primers emigrants als camps arrossers de la Camargue francesa.²⁴⁵⁵ Les característiques del monocultiu arrosser i la dependència de la comarca respecte

²⁴⁵².- Idem, 4 de febrer de 1944.

²⁴⁵³.- Idem.

²⁴⁵⁴.- Idem. 20 de maig de 1942.

²⁴⁵⁵.- CURZIO, L. op. cit. p. 134.

al sector primari s'afegiren a les pèssimes condicions de vida de l'autarquia i del model de desenvolupament imposat pel franquisme per a generar amplis processos d'emigració a l'exterior.

L'economigració es complementà amb l'establida cap a Andalusia, on la gramínia començà la seua expansió debut al impuls de grans propietaris suecans que fundaren colònies de tècnics serícoles suecans principalment a Sevilla, com ens informà Vicent Ferrando, enginyer agrònom de Sueca: *allà hi han vertaders pobles valencians, a on es parla valencià i fins i tot hi han comparses de moros i cristians. Eixes terres varen ser ficades en producció per llauradors forts d'ací de Sueca be al seu nom o deixant, el que és norma corrent, a un administrador i tan sols s'acosten a fer comptes (...), els rendiments i la qualitat de l'arròs es pitjor que el de València però els salaris eres més baixos i la terra valia quatre gallets. No és estrany que en els llibres de festes de finals de dècada es felicitarà els suecans (...) de aquí, Sevilla, Tortosa y Francia.*²⁴⁵⁶

Aquest procés, que tingué el seu apogeu entre 1957 i 1965, suposà una important font de divises per a l'Estat i per a la comarca, ajudant al creixement de la Ribera Baixa (vivenda, establiment de comerços, etc.), però també desarmant el control dels grans propietaris sobre una gran massa de jornalers que optaven per uns majors salaris en altres països donant lloc a l'elevació paulatina de les pionades agrícoles des dels darrers anys de la dècada dels 50 i per la disminució de l'atur.

Per tot allò exposat, la victòria de l'exèrcit nacional en 1939 donà lloc al restabliment de la dominació econòmica de la *rizocràcia* i dels mitjans cultivadors que giraven al voltant d'ella. El racionament, la intervenció estatal i l'autarquia econòmica foren les principals coordenades que marcaren la dècada dels quaranta. Amb les cartilles de racionament s'intentava distribuir entre la població els escassos béns i la seua producció i distribució s'exercien mitjançant els organismes burocràtics, que establien uns preus oficials per als productes agrícoles amb el fi d'evitar una espiral inflacionista i especulativa. Però aquest sistema des del principi de la seua execució mostrà la ineptitud, desídia i corrupció de la burocràcia encarregada del seu òptim funcionament, mentre que els baixos preus estatals estimulaven la venda en el mercat negre esperonats per uns elevats beneficis.

Com hem ressenyat un alt percentatge de la població es dedicà en major o menor mesura a l'estraperlo. Però foren els grans i petits propietaris, els intermediaris i els buròcrates els que colliren majors guanys a la vegada que el pes repressor del sistema es descarregava amb major força en les esquenes del petit propietari o arrendatari. La desaparició de les organitzacions sindicals, l'ambient general de derrota i la repressió deixaren inermes al proletariat agrícola, sotmès a unes condicions salarials, de treball i de vida brutalment ínfimes, sense la vàlvula d'escapament de l'emigració. La postguerra significà per a ells un descens quantitatiu i qualitatiu del seu ja tradicional baix nivell de vida. D'aquest mode, la

²⁴⁵⁶.- Capsa de Festes. AHMS.

rizocràcia portà a cap una enorme acumulació de capitals derivats del descens dels salaris agrícoles, l'augment de la jornada laboral i la seua implicació amb l'estraperlo i les exportacions il·lícites.

Les *bones intencions* esbossades per les autoritats estatals entraren en contradicció amb la realitat dels seus contemporanis i la documentació estudiada. La repressió estatal se cebà amb els més dèbils, amb els petits estraperlistes, amb els que no estaven degudament connectats amb les institucions, amb els que pergueren la guerra, desplegant algunes accions exemplaritzadores i de caràcter demagògic. Aquesta situació aconseguí crear una societat allunyada de les exultants proclamacions del règim, on la moral dels diners fàcils i l'ostentació de riqueses aconseguides il·legalment flotaven en l'aire, mentre que una gran massa d'espanyols estava submergida en la misèria i en la fam.

Les crítiques envers l'intervencionisme i el racionament començaren a estendre's a finals de la dècada dels quaranta però no per això fou abolit, al menys en part pel que es refereix a la intervenció, fins 1952. La nova classe lligada a l'estraperlo impedí la finalització de la cartilla i el cupó ja que eren molts els interessos creats. Al mateix temps, el reconeixement internacional del franquisme permetí la primera eixida d'emigrants al sud de França i, així, amb el desenvolupament de l'emigració i del turisme a finals de la dècada dels cinquanta, es conmovieren els pilars tradicionals de sotmetiment de l'agre riberenc. Als grans beneficis del mercat negre serícola li se sumaren els derivats de la guerra de Corea i de l'ampliació de acotaments arrossers, que començaren a veure's minvades davant la dràstica pujada de les pionades agràries. L'elevació salarial vingué marcada per varis motius: els treballadors agrícoles temporals provinents d'altres regions de l'Estat variaren els seus fluxes migratoris bé cap a Europa, bé cap a les ciutats, bé cap a la incipient terciarització de les seues comarques (com el cas de la Marina) i els autòctons començaren a emigrar a França, pel que el mercat de ma d'obra començà a sofrir una progressiva reducció.

Les transformacions econòmiques de la Ribera Baixa donaren terme a un microsistema de dominació social en el que la propietat de la terra i el control sobre una gran massa de ma d'obra assalariada determinava el domini del poder municipal i sindical i l'hegemonia de grup dintre de la població riberenca. Això queda demostrat en el cas de Cullera, *on els caciques eren els amos de tot fins dels ajuntaments (...), avuí ja no pinten res, ja no tenen fanecades (...)*, com recorda la frase ja emprada d'Enrique Chulio.

7.13.- *L'economia de llarga durada*

L'estudi de l'autarquia franquista ha eclipsat un tant els estudis en profunditat del procés econòmic del règim donat que els grans trams de la seua temporalització sempre s'han fet des de paràmetres oposats: autarquia *versus* liberalització.²⁴⁵⁷ Així podem pensar que o bé aquest capítol està de més al present estudi o bé pot semblar una complementació per tal de poder fer quadrar l'economia franquista a partir de la liberalització. No és el que es pretén ací. Pensem que, ja que estudiem un món rural pràcticament de monoconreu, algunes qüestions de la vida econòmica ens donaran llum també sobre la pròpia naturalesa del règim.

²⁴⁵⁷.- Cfr. VVAA. *VI Coloquio de Pau. La cuestión agraria en la España Contemporánea. Cuadernos para el Diálogo*. Madrid, 1976, sobretot pp. 525-534.

És cert que en el transcurs dels primers anys del franquisme no podem sortir de l'encorsament que l'autarquia va imposar,²⁴⁵⁸ però també és cert que les directrius econòmiques marcades des de les *altures* polítiques van estar compaginades no sols amb l'estraperlo i l'ocultació que comportaren veritables acumulacions de capital. També, amb aquesta premissa assistim a un deambular econòmic que d'alguna manera buscava la *lògica* pròpia de l'esdeindre econòmic. Encara i tot recordem que l'autarquia anava encaminada al comerç exterior i l'autoabastiment interior i va estar una política autàrquica inelàstica conjugada per l'estabilitat dels esquemes ideològics del règim.²⁴⁵⁹

Entre 1939 i 1959, el període autàrquic, es caracteritzà per un fort proteccionisme exterior, que, amb l'intent de control de la producció, comportà que la producció valenciana, clarament enfocada a l'exportació, es veguera afectada negativament, i no sols pel que fa als productes agraris.²⁴⁶⁰

El que no cal tornar a incidir és que els nivells de preguerra no s'íngularen fins ben entrats els anys 50. Les raons ja les hem donat: manca de fertilitzants, l'intervencionisme, les condicions climatològiques adverses -encara que pensem ha quedat clar que es van magnificar-, i l'ocultació, que donà pas a la disfunció entre producció agrària i xifres oficials...

Es pot afirmar que els aspectes més rellevants pel que fa al País Valencià van estar la sacralització de la propietat privada, l'elevació de la propietat familiar com a objectiu principal en la formació d'unitats productives, substitució -abolició millor- de la Reforma Agrària per la política de Colonització, magnificació del tarannà rural com a portador de les essències pàtries i contemplat més com una forma de vida que d'un mode de producció, i defensa de prioritat de la iniciativa privada.²⁴⁶¹ Malgrat les

²⁴⁵⁸.- Una autarquia, que, com hem vist, va estar responsabilitat absoluta del règim en el seu intent de separar-se del comunisme i del capitalisme. No debades, el 20 de juny de 1939 apareixia un article a *Las Provincias* intentant desprestigiar la política econòmica estadounidenca a la que acusava d'haver perdut 20000 milions de dòlars en vagues des de 1933. De pas es realitzava tota una anàlisi arxinegativa del que havia significat el *New Deal* com a solució als problemes econòmics estadounidencs.

²⁴⁵⁹.- SORNÍ MAÑÉS, J. "La política agrària en el País Valencià". En *Agricultura y Sociedad*, nº 16. Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació. Madrid, juliol-setembre 1980. pp.109-194. CAZORLA SÁNCHEZ, A. *Desarrollo sin reformistas. Dictadura y campesinado en el nacimiento de una nueva sociedad*. Universitat d'Almeria. Almeria, 1999. ESTEVE DOMÉNECH, V. "L'agricultura a Vilamarxant sota el Franquisme (1939-1977)". En *I Congrés d'Estudis Comarcals del Camp de Túria*. Tàndem. Benaguasil, 1991. pp. 205-222. L'autor parla de les penalitats alimentàries i d'una agricultura d'autoabastiment per a convertir-se, en 1955, mitjançant la Cooperativa Unión Agrícola, en un estructura vertical, que entraria en conflicte amb els camperols fins 1973, moment en que es tancà per desfalco. Però, mentrestant, desenvolupà un dinamisme agrari d'agricultura comercial basada en la ceba i el taronger.

²⁴⁶⁰.- REIG, E. "La autarquía". En *Història de l'Economia Valenciana*. Generalitat Valenciana. València, 1983. p. 285. A Catalunya l'efecte de l'autarquia resultà més greu encara, i no perquè es discriminara els interessos econòmics catalans sinó per la mateixa estructura econòmica catalana. SUDRIÀ, C. "Catalunya i la política econòmica del primer franquisme. Una reconsideració". En *L'Avenç*, nº 149. Barcelona, juny de 1991. També MOLINERO, C. i YSÀS, P. "Entre el verticalisme i l'autarquia: la patronal catalana durant el franquisme". A *Idem*, nº 138, juny de 1990. pp. 60-64. Els autors afirmen que *la legislació era prou flexible com perquè els industrials trobessin la forma més eficaç per adaptar-se al nou marc legal*, referint-se a la indústria. p. 60

²⁴⁶¹.- SORNÍ MAÑÉS, J. op cit. pp. 110-113. Per a la conceptualització del camperolat, SEVILLA GUZMÁN, E. i PÉREZ YRUELA, M. "Para una definición sociológica del campesinado". En *Agricultura*

veus discordants davant l'intervencionisme, el cert és que la sobrevaloració de la pesseta als mercats internacionals entrebancava també les possibilitats exportadores, i tampoc no l'accés als canvis múltiples els primers anys dels 50 variaren la situació. Amb tot, els dos productes fonamentals de l'economia riberenca, l'arròs i la taronja, es van intentar controlar, el primer per la seua importància en la alimentació bàsica interna i la segon per significar font de divises.

Durant la II Guerra Mundial es donà un fort descens d'exportació citrícola, estant el mínim històric en la campanya 1942-43, amb 177000 tones de taronges, el que equivalia al nivell de 1893. El mateix va ocórrer amb la ceba,²⁴⁶² el que trencava amb la tendència anterior.²⁴⁶³ El panorama anava acompanyat, com hem vist, per un potent procés inflacionista, el que comportà un retrocés del taronger i, degut a la política econòmica del règim un augment del blat inclòs en zones de regadiu.

7.14.- *La nova conjuntura econòmica a la Ribera Baixa*

Els vencedors iniciaren la sublevació per una raó poderosa: mantenir els privilegis de les classes més acomodades i tradicionalment dirigents, el que significava clarament el desmantellament del sistema anterior i, sobretot, la reafirmació de la propietat privada. Així, les primeres mides en el camp econòmic radicaren en restaurar l'ordre anterior a la contesa civil, i com no les vivències revolucionàries de la guerra,²⁴⁶⁴ a més d'implantar una *nova* concepció econòmica.²⁴⁶⁵ Així, s'aplicà a la nostra comarca el que ja s'havia fet a les zones controlades pels insurgents: la contrarreforma agrària,²⁴⁶⁶ tipificada legislativament entre agost de 1936 i febrer de 1940,²⁴⁶⁷ per la qual cosa es tornava a una

y Sociedad, nº 1. Madrid, 1976.

²⁴⁶².- ADRIÀ MONTOLIÚ, J. J. En VVAA. *Història Contemporània del País Valencià*. Tabarca. València, 1992. p. 382.

²⁴⁶³.- *Las Provincias*, 9 de juliol de 1942, informava que s'havia exportat 251700 tones a Alemanya, França, Anglaterra, Suïssa, Suècia, Holanda, Dinamarca, Irlanda, Bèlgica, Noruega, Finlàndia, Islandia i Eslovàquia, destinant-se per al consum intern 240000 tones i 10000 per a la indústria.

²⁴⁶⁴.- Per a una caracterització del procés a la comarca ARACIL MARTÍ, R. i GARCÍA BONAFÉ, M. "El problema de la terra a Sueca". En *Argumentos*, 1. L'Estel. València, 1974. pp. 35-45. BOSCH, A. "La reforma agrària durant la guerra civil". En *Quaderns de Sueca*, VIII. Sueca, 1986. pp. 117-133. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 119-133.

²⁴⁶⁵.- Encara i que fa moltes més referències a la indústria, FERNÁNDEZ ROCA, J. "Estrategias empresariales en una economía intervenida". En *IV Encuentro...* op. cit. pp. 177-188. Assenyala que l'intervencionisme perjudicà la iniciativa empresarial. CABRERA ARMAS, J. G. i CARNERO LORENZO, F. "La dinámica empresarial en Canarias, 1936-1975". Idem. pp. 189-199. IBARZ GILABERT, J. "Estructura salarial, rendimiento y <negociación colectiva> en la ciudad y puerto de Barcelona. 1939-1962". Idem. pp. 322-328. L'autor apunta que les relacions laborals van estar menys rígides del que es pensa.

²⁴⁶⁶.- Cfr. SORNÍ MAÑÉS, J. "Aproximación a un estudio de la contrarreforma agraria en España". En *Agricultura y Sociedad*, nº 6. Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació. Madrid, gener-març 1978. pp. 181-213.

²⁴⁶⁷.- MORENO FONSERET, R. *La autarquía en Alicante, 1939-1952*. Institut de Cultura Juan Gil Albert, Diputació d'Alacant. Alacant, 1994. pp. 49 i ss. També tindria una forta repercussió la Llei de Bases de desembre de 1939, les d'abril de 1946 de colonització d'interès local i sobretot la Llei d'abril de 1949 sobre *colonización y distribución* de la propietat de terres regables, que afavoria descaradament els antics amos.

estructura similar a la d'abans de la República.²⁴⁶⁸

El primer que van fer les autoritats locals riberenques fou retornar les propietats als anteriors propietaris, com hem vist en capítols anteriors,²⁴⁶⁹ i *organizar el trabajo agrícola*²⁴⁷⁰ davant l'avançat de la temporada²⁴⁷¹ al mateix temps que que pretenien donar cert aire de progressisme prohibint la contractació d'obriers forasters *mientras queden obreros parados en esta localidad*, que tampoc va tenir molt d'èxit ni tampoc es van donar mesures repressives front els patrons que no compliren l'ordre,²⁴⁷² encara que, per tal de fer-ne un fons comú es va recórrer al vell recurs de gravar en una dècima les contribucions rústiques,²⁴⁷³ a més d'altres tasques intervencionistes que no sempre eren ben rebudes pels patrons i que donaren pas a algun que altre altercat com ara els derivats d'intentar portar aturats per a treballar a qualsevol empresa més o menys estatalitzada.²⁴⁷⁴ Paral·lelament s'intentava formalitzar la situació amb el canvi de moneda,²⁴⁷⁵ afavorir a les amistats,²⁴⁷⁶ tornar a les relacions laborals anteriors a les reformes republicanes i revolucionàries,²⁴⁷⁷ demanda de préstecs al Banc de Crèdit Local,²⁴⁷⁸

²⁴⁶⁸.- Per als aspectes relatius al procés de desmantellament de la Reforma Agrària i la seua substitució per la política de colonització i els seus resultats, cfr. GÓMEZ AYAU. "De la Reforma Agrària a la Política de Colonización". En *Agricultura y Sociedad*, nº 7. Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació. Madrid, abril-juny 1978. pp. 87-121. COBO ROMERO, F.

²⁴⁶⁹.- Per exemple, a Cullera van ser tornats els molins el mateix dia de la presa de l'Ajuntament per la cinquena columna. AHMC. Capsa 10. A Fabara (durant el franquisme, Favareta), les terres van estar tornades als amos entre el 3 de maig i el 3 de juliol de 1939. Arxiu Municipal de Fabara (en avant AMF). Capsa 240. Per una visió general, MORENO FONSERET, R. "Economía y poder local en Alicante (1939-1948). La función restauradora del régimen". En *Congreso Internacional el Régimen de Franco*. op. cit. Vol. I. Pp. 99-114.

²⁴⁷⁰.- Idem. LAAP. 30 de març de 1939 ss nº/p.

²⁴⁷¹.- En tal sentit es reestructurà la Sèquia Reial del Xúquer de Sollana. La primera mesura de la nova Junta fou netejar les sèquies. ASRX. LRA. nº 8. 23 d'abril de 1939. I és que, segons Antonio Bru, *la partida estava perduda. Els horts estaven tallats i es treballava amb aixaes (sic) conforme fea 70 o 80 anys enrere. La penúria obligava a treballar "a tornar el jornal": un treballava en el camp d'altre i aquest anava després a treballar al de l'altre*. Però també existí la desídia i el Governador Civil s'interessà per l'estat del regadiu i ordenà les autoritats cullerenques rentar les sèquies, doncs el pas del temps no les va fer reaccionar en aquest aspecte. L'ordre feia referència sobretot a la que travessava el molí assentat a Fortaleny de Domingo Bou, propietari de Cullera. Idem. Capsa 107. 18 d'abril de 1940

²⁴⁷².- Idem. Capsa *Paro Obrero*, 21 de setembre de 1939.

²⁴⁷³.- Idem. Expedients varis 1939. 2 de juny de 1939.

²⁴⁷⁴.- Per exemple, el 18 de desembre de 1939, la *Junta de Paro* de Cullera, envià a la Companyia Naviera de Cullera 40 aturats. L'empresa va rebutjar els treballadors, els quals davant la situació s'acolparen davant l'Ajuntament reclamant el promés. Va haver d'intervindre la Guàrdia Civil per tal de dispersar els decebuts i els seus familiars. Arxiu Particular de la família Gomar Orengo. En avant APFGO. p. 47. El 14 de febrer de 1942, l'alcalde de Favara deia que no s'havien fet els treballs de monda i neteja per l'apatia i desinterès dels propietaris. AMF. Llibre de monda i neteja.

²⁴⁷⁵.- Idem. LRB, 11 de maig de 1939. ss nº/p. A més es demanava tota la plata i el safrà existents.

²⁴⁷⁶.- Idem. LAAP. 2 abril de 1939. S'atorgaven puestos del Mercat, llicències d'establiments de *publicaciones morales*, de pesca i llocs al planter municipal a persones de reconegut *pedigree* conservador. També es va recórrer a antigues amistats per a assessorament municipal, agrari, etc. Idem. Capsa 798. 10 de febrer de 1941.

²⁴⁷⁷.- Idem. LRB. El 7 d'octubre de 1939, s'anunciava l'obligació de jornades laborals que mai es compliren. Això era contemplat a les noves bases de treball, elaborades íntegrament per la patronal i que resultaven clarament lessives per als jornales. Això sí, el proselitisme del règim no

Existeix una diversitat de dades que no ens ajuden a realitzar cap de càlcul, al contrari, però queda clar que tota aquesta cerimònia de la confusió no portava a cap altre lloc que a l'ocultació. Per exemple, en 1941, les prediccions de l'Ajuntament de Cullera eren de 2517 fanecades sembrades de blat, 200 de faves, 104 de fesols i 40 de cebada.²⁴¹⁹ El que assenyala un important desfasament.

L'entrega de cupos no corresponia a la producció ni de lluny. En octubre de 1943, 130 productors de Cullera, entregaren 4350 quilos de blat,²⁴²⁰ però, pel que fa a Almussafes, la Junta Local de Recursos estimava 112 productors que havien entregat el cupo forçós i lis restaven més de 100 quilos per al seu consum en quantitat superior als 100 quilos que en total ascendien a 65100 quilos.²⁴²¹ Per altra banda, s'informava dels 287 productors de 12 fanecades en avant que havien entregat el cupo, i lis quedava més de 80 kg. per al seu consum que pujava a 19885 kg. Els que conreaven menys de 12 fanecades ascendien a 360, als que lis restaven 76875 kg. *suficient para poder atender a sus necesidades.* D'eixa manera el blat recol·lectat ascendia a 280793 quilos. el que proporcionava un cupo de 91752 quilos.²⁴²²

La quota assignada al terme era de 925 Qm. però l'alcaldia d'Almussafes al·legava que les terres havien donat un més que pobre resultat, qüestió ratificada per la Junta de Recursos (composta pels mateixos, clar) i explicava així que s'havien arreplegat 91627 quilos.²⁴²³ O siga, que encara s'entregava més del que pertocava. No estranya, doncs, que les peticions de farina superaren, per molt, la pròpia entrega dels cupos, desfent així les pretensions autàrquiques del règim. En efecte, en 1953-54, les peticions de farina per part de l'Ajuntament de Cullera ascendien a vora 2 milions de quilos.²⁴²⁴ Aquesta xifra ja planteja el grau d'ocultació, doncs suposa que el pa destinat al consum durant eixos dos anys no passaria dels 10 quilos per persona a l'any. I el grau d'ocultació no va fer sinó més créixer al llarg del temps: en 1950, l'Hermandad donava compte de l'entrega dels cupos per part dels agricultors: la summa total era de 41961 quilos.²⁴²⁵

Pel que fa a Almussafes, en 1950, i malgrat la continua i repetida queixa

²⁴¹⁹.- AHMC. Capsa 799.

²⁴²⁰.- AHMC. CAC. Capsa ss classificar.

²⁴²¹.- AHMA. Cod. 2.10.1.1.1.4. Sig. 188/6.

²⁴²².- Idem.

²⁴²³.- Idem.

²⁴²⁴.- AHMC. CAC Capsa ss classificar.

²⁴²⁵.- Idem.

per manca d'adobs, la producció declarada també resulta cridanera:

PRODUCTE	Hs CONREU	COLLITA Qm	PRODUCTE	Hs CONREU	COLLITA Qm
Crella temprana	46	7590	Crella tardia	23	1380
Moniato	41	10209	Ceba	31	10540
Cotó	9	117	Cacauet	135	2295
Alfalfa	14	110	Meló	18	220
Sandia	5	412	Tomaca	3	145
Carabassa forjareu	5	258	Carabassa comestible	2	150
Abercoc	3	525	Pomer	4	4064
Taronga	23	3956	Lima	23	3956
Figuera	23	3956	Granada	23	3956
Garrofer	23	3956	Pruner	2	244

Font: Mapa Nacional d'Abastiments. Almussafes, 1950. ADPV. 2.10.1/2.1.4.8.8.2.

Pel que fa a la superfície destinada:

HS. DEDICADES AL CONREU			
CONREU	Hs	CONREU	Hs.
Blat	204	Dacsa	5
Arròs	240	Fesols	42

Font: Idem.

Els rendiments anuals també resulten contradictoris:

RENDIMENT ANUAL PER CONREU EN Qms.							
CONREU		CONREU		CONREU		CONREU	
Blat		Dacsa		Arròs		Fesols	
Gra	Pala	Gra	Pala	Gra	Pala	Gra	Pala
5508	5780	110	110	11520	7940	882	-

Font: Idem.

A banda del sospitós que resulta la repetició de les dades, altres informacions que proporciona el Mapa ens porta a considerar completament manipulat el mateix. Així, afirma que n'eren conreades 972'97 hs. repartides en 915'55 de regadiu i 57'42 de secà, a banda de 972'97 més de rastrojers. Segons la font, 473 parcel·les dedicades al blat ho eren en propietat i donaven treball a 840 familiars i obrers eventuais, mentre que 856 ho eren en arrendament per a donar treball a 856 persones. Per contra, no existia parceria a la població. L'arròs corresponia a 247 parcel·les en propietat que donaven treball a 502 persones, i 502 parcel·les més en arrendament empraven a 609 persones. Els llegums, nodrien 171 explotacions pròpies amb treball per a 320 persones, i 146 en arrendament per a 297. Per últim, les creilles eren conreades en 132 parcel·les en propietat, donant treball a 352 persones i 89 en arrendament amb 248

treballadors, sense existir parceria,²⁴²⁶ el que parla de la importància de l'arrendament i també de certa manipulació de les dades.

L'extensió del frau arribà a tots aquells articles de primera necessitat, com sabem. Així, doncs, la ramaderia va estar altre puntal important en l'ocultació, malgrat que aquesta no tinguera tanta importància a la Ribera Baixa, però podem observar com incidí. Almussafes declarava, en 1945, un total de 131 cavalleries, xifra de la que no desconfiem donat que no es tractava d'animals intervinguts. A més existien 21 mules. Però 34 persones demanaven porcs per al seu consum particular²⁴²⁷ el que contrasta amb les declaracions anteriors i posteriors, donat que al Mapa d'Abastiments de 1950, apareixen xifres molt més abultades i ramat que no apareixia en l'informe: 222 vaques, 238 cavalls, 29 mules, 51 asnes, 600 caps de llanar, 40 de caprí i 96 porcs.²⁴²⁸ El baix nombre de porcs per a una població de més de 3000 ànimes també ens fa sospitar de la falsedat de les dades, sobretot si la mateixa font indicava que el consum mig de carn de vacuno no existia, de llanar se sacrificaven 570 animals que donaven 6840 quilos en canal i 1732 en despojos; 20 cabriols per a 260 kg en canal i 65 de despojos. Per últim, i això no ens quadra, 6731 quilos de carn de porc.²⁴²⁹

La doble ocultació, doncs, -la particular i la municipalitzada-, va estar una constant per a tot tipus de productes intervinguts, no sols comestibles primaris sinó també elaborats. Per exemple, l'oli d'oliva molturat²⁴³⁰ o de cacahuet,²⁴³¹ vi i licors,²⁴³² café²⁴³³ llana²⁴³⁴ o senzillament la demanda de fertilitzants ens indica

²⁴²⁶.- Idem.

²⁴²⁷.- AHMA. 31.1.6

²⁴²⁸.- Mapa Nacional ... op. cit.

²⁴²⁹.- Idem.

²⁴³⁰.- Només tenim una dada referent a Cullera, i dona la insignificant xifra de 550 litres de producció en 1945. AHMC. Capsa 107.

²⁴³¹.- Idem. 27 declaracions en 1945 per a 595 quilos d'oli. L'extensió del conreu del cacahuet va estar important i dubtem molt de la vericitat d'aquesta xifra doncs els nostres entrevistats recalquen que *cacahuet plantava tot lo (sic) món*.

²⁴³².- AHMA. 3.4.6. 31 d'octubre de 1946. AHMC. Capsa 107. 19 de novembre de 1947.

²⁴³³.- En un mes indeterminat de 1944 van estar repartits a Cullera un total de 4286 quilos per a un total de 42 demandants, entre cafés, xocolateries, tabernes, bodegons, fàbrica de gaseoses, forns, pensions, fondes, hospederies, comestibles, horxateries i confiteries. Idem.

²⁴³⁴.- La producció llanera de la comarca va estar escassíssima, com es pot deduir. Malgrat tot, no pensem que el volum d'ocultació resultara excessiu degut justament a la feblesa de l'activitat a la Ribera Baixa. A Almussafes, en agost de 1941, 5 ramaders declaraven haver esquilat un nombre no indicat de reses, obtenint un total de 154 quilos de llana. AHMA. 3.1.1.6. A Cullera, en juny de 1942, 29 ramaders amb 1218 reses afirmaven haver esquilat 944 obtenint 687 quilos de llana. AHMC. Capsa 107. A Albalat, en juny de 1943, 8 ramaders declaraven haver esquilat 356 reses

que producció i declaració no sempre anaven a la par. En efecte, les declaracions jurades presentades a l'Ajuntament d'Almussafes en 1943 per tal d'obtenir sulfat amònic, afectaven a 285 agricultors, que declaraven l'explotació d'un total de 288'5 fanecades -curiosament només un d'ells arribava a les 11 fanecades. La resta oscil·lava entre 0'5 i 1 fanecada doncs tan sols 10 presentava declaració de dos fanecades-, per una demanda total de 23.080 kg.²⁴³⁵ el que fa suposar que la resta de les necessitats dels fertilitzants anirien encauçades a les rutes de l'estraperlo.

La problemàtica serícola fou abordada en el Congrés Nacional de l'Arròs, celebrat en gener de 1948 i en ell es discutí la idea generalitzada entre el col·lectiu arrosser sobre la necessitat de racionar amb la *màxima generosidad posible* a les zones productores, davant la injustícia que representava les diferències entre el racionament per a la ciutat de València (entre 15 i 18 quilos) i per a la zona arrossera (sobre 6 quilos). En el text no apareix l'autoria de l'esmena però sí es certifica el malestar existent entre els productors serícoles per la preferència en l'abastiment a les zones urbanes. Aquesta política fou generalitzada en el franquisme autàrquic amb l'objectiu d'assegurar un abastament per als obrers.²⁴³⁶ Quan es discutia el tema de les assegurances socials en la producció agrícola arrossera es llegí una petició dels obrers agrícoles de Sueca que no fou considerada pel seu anonimat però que el Comte de Trénor la incluí en les seues conclusions. Desconeguem el contingut de la demanda però il·lustra el descontent existent entre els jornalers suecans i l'absència de canals d'expressió davant les seues peticions.²⁴³⁷

La collita s'anunciava deficient per problemes meteorològics i el desbordament del Xúquer en el inici de la tardor. La Federació Arrossera demanava l'establiment d'un preu mínim per a les primeres quantitats entregades i altre més elevat en entregar la resta de la collita. Però les autoritats estatals no accediren a aquestes aspiracions. Conrado Granell seguia optant per l'augment de la producció i la modernització de les estructures agrícoles per a aliviar l'angoixosa situació: (...) *la rutina y tozudez de muchos labriegos, agravada hoy por la pereza y aún de estraperlo, son uno de los factores que están llevando al país, en cuanto a las subsistencias, a angustísimas situaciones que afectan a más de un 90 por 100 de familias españolas, quienes (sic) se ven obligadas a recargar los productos de su trabajo (...).*²⁴³⁸

obtenint 337 quilos de llana. A l'agost de 1944, n'eren 6 ramaders els que declaraven haver esquilat 111 reses obtenint 97 quilos i en desembre de 1945, només un declarava haver esquilat 10 reses obtenint 8 quilos. AMA. 460.

²⁴³⁵.- AHMA. Llibre 28.

²⁴³⁶.- *Las Provincias*, 27 de gener de 1948.

²⁴³⁷.- Idem, 28 e febrer de 1948.

²⁴³⁸.- "Aumentemos la producción agrícola". Idem, 17 de gener de 1948.

La taronja també patí durant aquests anys la insuficiència d'abonaments, encara que pel seu caràcter específic de cultiu exportador i imanitzador de divises tan necessitades pel règim, escapà, en part, al fenomen de l'estraperlo,²⁴³⁹ a més a més del seu propi caràcter com a producte més de consum que de primera necessitat. La constitució del Sindicat Nacional de la Taronja, en juliol de 1940, com a organisme regulador del cultiu citrícola,²⁴⁴⁰ se centrà en (...) *la firma de tratados de comercio y los transportes (...)*.²⁴⁴¹ El primer dels seus objectius es centrà en la signatura de tractats d'exportació amb els països o aliats de les potències feixistes, amics polítics del règim. Així, junt a Alemanya, es comercià amb la França de Vichy, Suècia, Dinamarca, etc., mitjançant les quotes d'exportació expedides pel Sindicat Nacional. En aquest nivell ens preguntem ¿per què no creixeren les exportacions si Espanya era un país no bel·ligerant, a l'igual que succeí amb Portugal? La resposta resideix en que Espanya devia finançar els préstecs de la guerra i que el seu comerç exterior fou dirigit per interessos polítics i ideològics i no per la busca del major benefici possible.

Pel que respecta al problema del transport, acuitat per l'escassetat de maquinària i combustible, s'intentà remeiar amb cessions estatals de vagons i amb el precari tràfic marítim, establint-se un mercat negre del transport i de les quotes per a l'exportació que donaven lloc a ordenances com la de (...) *la prohibición de hacer llegar mercancías en vagones a las zonas costeras y provincias que han de ser abastecidas por vía marítima a través de reexpediciones desde cualquier estación autorizada*.²⁴⁴² D'eixe mode, el cultiu es veia entrebancat en els seus rendiments per les greus carències d'abonaments i de gas-oil per al rec donant lloc a collites menors.

La plena inclusió del Sindicat de Taronges dintre del Sindicat Nacional de Fruits i Productes Hortícoles, en maig de 1942, es xifrà en un major interès per la comercialització davant la influència determinant del sector exportador dintre del mateix,²⁴⁴³ i amb això l'agreujament de les tensions entre comerciants i agricultors. La greu crisi de la citricultura en la dècada dels quaranta, derivada de l'encariment d'uns abonaments escassos que es devien obtenir en el mercat negre, de les dificultats comercials i la pròpia incapacitat del Sindicat Nacional, són les claus per a entendre la conjuntura de la taronja en els primers anys de la postguerra. L'Assemblea Regional Tarongera, celebrada en juliol de 1945,

²⁴³⁹.- Tan sols hem trobat l'ocultació de 1.250 quilos de taronja a Albalat durant la campanya 1941-1942. "Productos del Campo". Capsa 21. ADV.

²⁴⁴⁰.- Per a la problemàtica de la taronja durant els anys de l'autarquia, cfr. ABAD, V. "Naranjas y autarquía". En *Historia de la Naranja*. Levante, València, 1991. pp. 181-221.

²⁴⁴¹.- Idem. p 185.

²⁴⁴².- *Las Provincias*, 9 de gener de 1942.

²⁴⁴³.- ABAD, V. op. cit. p. 191.

reclamava una major autonomia tarongera dintre del intervencionisme obstruccionista del règim.

La crítica envers l'estraperlo es generalitzà en 1948, incidint en el costumisme i realitzant una sèrie de crítiques emmascarades tals com les que podien llegir-se en la premsa: *¿Cómo se procuran los especuladores sus mercancías si estas vienen de fuera de Valencia y vienen controladas?*²⁴⁴⁴ Però també existiren veus a favor del fi del intervencionisme estatal, de la reglamentació i del racionament davant l'aparició dels primers excedents agrícoles i la indústria manufacturera reclamava llibertat de desenvolupament. Així, Vicente Badía, redactor cap de *Las Provincias*, proposava com a remei a l'estancament de la indústria espanyola (...) *la libertad de venta y precios para su producción* (...).²⁴⁴⁵ La línia antiintervencionista de Badía fou plenament recolzada pel Cap de l'Hermandad Sindical.

Les veus discordants amb el intervencionisme estatal també podien ser escoltades en l'àmbit citrícola: (...) *el problema naranjero no es tal. Su arreglo pertenece globalmente a la economía nacional. El agricultor con sano instinto, rechaza soluciones intervencionistas.* Aquest article d'Antonio Blanc, Cap de Zona del Sindicat de la Taronja i colliter, certificava la creixent oposició al intervencionisme estatal i a la línia econòmica mantesa pel règim.²⁴⁴⁶ Des de postures regionalistes s'efectuava la defensa dels interessos agrícoles valencians, que depenien exclusivament de Madrid. Tal era el cas del Sindicat Vertical de Fruits i Productes Hortícoles, la qual seu en la capital fou objecte de recriminacions des de València.²⁴⁴⁷

La creixent oposició a la política intervencionista posava el seu major èmfasi en l'excessiva burocràcia, l'arbitrarietat funcional i el rigor amb que s'aplicaven les directrius governatives. Els primers excedents serícoles es plasmaren en la petició d'una reducció en la quota de lliurament i en una major permisivitat davant els errors de càlcul dels agricultors en les seues declaracions.²⁴⁴⁸ Així, a Almussafes es vegeren impossibilitats per a vendre 100.000 quilos de creilles per la inexistència d'un mercat lliure i la ineficàcia i desídia governamental, situació que motivà un creuament dialèctic entre el Governador Civil i la Central Reguladora de la Creilla davant la incapacitat del

²⁴⁴⁴.- *Las Provincias*, 11 d'agost de 1948.

²⁴⁴⁵.- Idem, 19 de juliol de 1948.

²⁴⁴⁶.- Idem, 22 de gener de 1948.

²⁴⁴⁷.- *Las Provincias*, 28 de juliol de 1948.

²⁴⁴⁸.- Així, en Idem, es criticava als inspectors que sancionaven als agricultors que havien *fallado en sus cálculos de kilos* i es demanava la reducció de les quotes de lliurament. 10 d'agost de 1948.

Governador per a col·locar l'excedent.²⁴⁴⁹

Junt al tubercle, el blat i l'oliva recolliren el major número de crítiques a la política intervencionista i a la seua burocràcia: (...) *el país se ha recuperado en parte, hay buenas cosechas de aceite, patata y trigo (...) ¿para que, pues, esos organismos encargados de tal misión?*²⁴⁵⁰ En el cas del blat es criticava la quota sobre el producte en terres valencianes debut a que en gran número de pobles valencians aquest cereal era destinat essencialment a l'autoconsum.²⁴⁵¹ Era evident la demanda de la necessitat d'un gir en la direcció autàrquica i l'esmortiment o l'eliminació del intervencionisme econòmic i el racionament, encara que això últim no arribaria fins 1952-53. El propi sistema implantat després de la guerra havia creat una sèrie de grups beneficiaris del sistema com els propis organismes reguladors, la burocràcia interventora, els inspectors de la Fiscalia Superior de Taxes, la Comissaria d'Abastiments, etc. que obstaculitzaven un canvi de rumb en la política econòmica així com l'obstinació del general Franco en la perpetuació de la autarquia com un òrgan més del seu ultranacionalisme.

La recuperació de l'economia espanyola durant la dècada dels cinquanta fou perceptible a nivell popular. Vicenta Ferrando afirma que *menys mal que Franco va alçar la mà als 50 si no ací ens morim de fam (...)*. Però no es comprendria sense el desenvolupament de l'emigració a França, que actuà com a vàlvula d'escapament davant la pressió de la massa laboral arrossera. L'emigració tradicional a França s'havia vist travada després de la Segona Guerra Mundial pel tancament de la frontera durant 1946-1948, com hem indicat anteriorment, encara que el règim fomentà l'emigració a Llatinoamèrica, com es reconeixia orciament des de la premsa, en la que es comentava que (...) *la Cruzada ha ido formando mano de obra especializada y por ello se ha podido hacer esta emigración a América (...)*²⁴⁵² i, encara que ignorem a quina *mano de obra especializada* es refereix l'articulista, sí que resultava palpable l'interès del règim per *encauzar debidamente la emigración*.²⁴⁵³ Aquesta política s'explica per la pressió internacional iniciada en 1945 i per condicionaments interns: el sistema de dominació tradicional de l'oligarquia agrària de la Ribera es basava en el control sobre una gran massa d'obriers agrícoles, afiançat després de la guerra civil (¿per a què si no es va fer la guerra?). L'abundància de jornalers en els mesos dels treballs agrícoles portava amb si la possibilitat d'establir uns salaris baixos i augmentar la pressió patronal sobre les condicions i quantitats del treball a realitzar. D'aquesta forma, l'emigració o la simple implantació d'altres sectors que

²⁴⁴⁹.- Idem, 19 de juliol de 1948.

²⁴⁵⁰.- Idem, 3 d'agost de 1948.

²⁴⁵¹.- Idem, 23 d'agost de 1948.

²⁴⁵².- Idem, 4 de febrer de 1944.

²⁴⁵³.- Idem.

pogueren atraure a la ma d'obra eren considerades com a lesives per als seus interessos i constantment obstaculitzades des dels llits oficials més enllà de la dècada dels quaranta ja que (...) *no cabe aconsejar la emigración porque si se van no habrá luego brazos para el cultivo del arroz* (...).²⁴⁵⁴

El reconeixement internacional del règim de Franco a partir de 1950, culminat amb els Pactes amb els Estats Units i el Concordat de la Santa Seu, en 1953, apuntalaren al règim com valedor de la política *occidental*, immerss en la guerra freda i obria un període de canvis en l'ordenament autàrquic del franquisme. La desfeta de la guerrilla interior i els èxits internacionals afiançaren a la dictadura, malgrat els escassos avanços en el terreny econòmic i social. La situació de penúria, l'espiral inflacionista, la depauperització, l'atur la subocupació d'una gran part de la població, prosseguí fins 1954, any en el que s'aconseguí el nivell de renda existent en 1934!. Aquesta llarga conjuntura depressiva trobà en l'emigració als països europeus occidentals que iniciaven l'enlairament postbèl·lic una vàlvula d'escapament, sense desdenyar el factor de fugida, conscient o no, davant la repressió i l'encorsetament de la societat espanyola. Així, en 1954, 54 suecans englobaven els primers emigrants als camps arrossers de la Camargue francesa.²⁴⁵⁵ Les característiques del monocultiu arrosser i la dependència de la comarca respecte al sector primari s'afegiren a les pèssimes condicions de vida de l'autarquia i del model de desenvolupament imposat pel franquisme per a generar amplis processos d'emigració a l'exterior.

L'economigració es complementà amb l'establida cap a Andalusia, on la gramínia començà la seua expansió debut al impuls de grans propietaris suecans que fundaren colònies de tècnics serícoles suecans principalment a Sevilla, com ens informà Vicent Ferrando, enginyer agrònom de Sueca: *allà hi han vertaders pobles valencians, a on es parla valencià i fins i tot hi han comparses de moros i cristians. Eixes terres varen ser ficades en producció per llauradors forts d'ací de Sueca be al seu nom o deixant, el que és norma corrent, a un administrador i tan sols s'acosten a fer comptes (...), els rendiments i la qualitat de l'arros es pitjor que el de València però els salaris eres més baixos i la terra valia quatre gallets. No és estrany que en els llibres de festes de finals de dècada es felicitarà els suecans (...) de aquí, Sevilla, Tortosa y Francia.*²⁴⁵⁶

Aquest procés, que tingué el seu apogeu entre 1957 i 1965, suposà una important font de divises per a l'Estat i per a la comarca, ajudant al creixement de la Ribera Baixa (vivenda, establiment de comerços, etc.), però també desarmant el control dels grans propietaris sobre una gran massa de jornaers que optaven per uns majors salaris en altres països donant lloc a l'elevació paulatina de les pionades agrícoles des dels darrers anys de la dècada dels 50 i per la disminució

²⁴⁵⁴.- Idem. 20 de maig de 1942.

²⁴⁵⁵.- CURZIO, L. op. cit. p. 134.

²⁴⁵⁶.- Capsa de Festes. AHMS.

de l'atur.

Per tot allò exposat, la victòria de l'exèrcit nacional en 1939 donà lloc al restabliment de la dominació econòmica de la *rizocràcia* i dels mitjans cultivadors que giraven al voltant d'ella. El racionament, la intervenció estatal i l'autarquia econòmica foren les principals coordenades que marcaren la dècada dels quaranta. Amb les cartilles de racionament s'intentava distribuir entre la població els escassos béns i la seua producció i distribució s'exercien mitjançant els organismes burocràtics, que establien uns preus oficials per als productes agrícoles amb el fi d'evitar una espiral inflacionista i especulativa. Però aquest sistema des del principi de la seua execució mostrà la ineptitud, desídia i corrupció de la burocràcia encarregada del seu òptim funcionament, mentre que els baixos preus estatals estimulaven la venda en el mercat negre esperonats per uns elevats beneficis.

Com hem ressenyat un alt percentatge de la població es dedicà en major o menor mesura a l'estraperlo. Però foren els grans i petits propietaris, els intermediaris i els buròcrates els que colliren majors guanys a la vegada que el pes repressor del sistema es descarregava amb major força en les esquenes del petit propietari o arrendatari. La desaparició de les organitzacions sindicals, l'ambient general de derrota i la repressió deixaren inermes al proletariat agrícola, sotmès a unes condicions salarials, de treball i de vida brutalment ínfimes, sense la vàlvula d'escapament de l'emigració. La postguerra significà per a ells un descens quantitatiu i qualitatiu del seu ja tradicional baix nivell de vida. D'aquest mode, la *rizocràcia* portà a cap una enorme acumulació de capitals derivats del descens dels salaris agrícoles, l'augment de la jornada laboral i la seua implicació amb l'estraperlo i les exportacions il·lícites.

Les *bones intencions* esbossades per les autoritats estatals entraren en contradicció amb la realitat dels seus contemporanis i la documentació estudiada. La repressió estatal se cebà amb els més dèbils, amb els petits estraperlistes, amb els que no estaven degudament connectats amb les institucions, amb els que pergueren la guerra, desplegant algunes accions exemplaritzadores i de caràcter demagògic. Aquesta situació aconseguí crear una societat allunyada de les exultants proclamacions del règim, on la moral dels diners fàcils i l'ostentació de riqueses aconseguides il·legalment flotaven en l'aire, mentre que una gran massa d'espanyols estava submergida en la misèria i en la fam.

Les crítiques envers l'intervencionisme i el racionament començaren a estendre's a finals de la dècada dels quaranta però no per això fou abolit, al menys en part pel que es refereix a la intervenció, fins 1952. La nova classe il·ligada a l'estraperlo impedí la finalització de la cartilla i el cupó ja que eren molts els interessos creats. Al mateix temps, el reconeixement internacional del franquisme permetí la primera eixida d'emigrants al sud de França i, així, amb el desenvolupament de l'emigració i del turisme a finals de la dècada dels cinquanta, es comogueren els pilars tradicionals de sotmetiment de l'agre riberenc. Als grans beneficis del mercat negre serícola li se sumaren els derivats de la guerra

de Corea i de l'ampliació de acotaments arrossers, que començaren a veure's minvades davant la dràstica pujada de les pionades agràries. L'elevació salarial vingué marcada per varis motius: els treballadors agrícoles temporals provinents d'altres regions de l'Estat variaren els seus fluxes migratoris bé cap a Europa, bé cap a les ciutats, bé cap a la incipient terciarització de les seues comarques (com el cas de la Marina) i els autòctons començaren a emigrar a França, pel que el mercat de ma d'obra començà a sofrir una progressiva reducció.

Les transformacions econòmiques de la Ribera Baixa donaren terme a un microsystema de dominació social en el que la propietat de la terra i el control sobre una gran massa de ma d'obra assaiariada determinava el domini del poder municipal i sindical i l'hegemonia de grup dintre de la població riberenca. Això queda demostrat en el cas de Cullera, *on els caciques eren els amos de tot fins dels ajuntaments (...), avui ja no pinten res, ja no tenen fanecades (...)*, com recorda la frase ja emprada d'Enrique Chulio.

7.13.- *L'economia de llarga durada*

L'estudi de l'autarquia franquista ha eclipsat un tant els estudis en profunditat del procés econòmic del règim donat que els grans trams de la seua temporalització sempre s'han fet des de paràmetres oposats: autarquia *versus* liberalització.²⁴⁵⁷ Així podem pensar que o bé aquest capítol està de més al present estudi o bé pot semblar una complementació per tal de poder fer quadrar l'economia franquista a partir de la liberalització. No és el que es pretén ací. Pensem que, ja que estudiem un món rural pràcticament de monoconreu, algunes qüestions de la vida econòmica ens donaran llum també sobre la pròpia naturalesa del règim.

És cert que en el transcurs dels primers anys del franquisme no podem sortir de l'encorsament que l'autarquia va imposar,²⁴⁵⁸ però també és cert que les directrius econòmiques marcades des de les *altures* polítiques van estar compaginades no sols amb l'estraperlo i l'ocultació que comportaren veritables acumulacions de capital. També, amb aquesta premissa assistim a un deambular econòmic que d'alguna manera buscava la *lògica* pròpia de l'esdevindre econòmic. Encara i tot recordem que l'autarquia anava encaminada al comerç exterior i l'autoabastiment interior i va estar una política autàrquica inelàstica conjugada per l'estabilitat dels esquemes ideològics del règim.²⁴⁵⁹

²⁴⁵⁷.- Cfr. WAA. *VI Coloquio de Pau. La cuestión agraria en la España Contemporánea*. Cuadernos para el Diálogo. Madrid, 1976, sobretot pp. 525-534.

²⁴⁵⁸.- Una autarquia, que, com hem vist, va estar responsabilitat absoluta del règim en el seu intent de separar-se del comunisme i del capitalisme. No debades, el 20 de juny de 1939 apareixia un article a *Las Provincias* intentant desprestigiar la política econòmica estadounidenc a la que acusava d'haver perdut 20000 milions de dòlars en vagues des de 1933. De pas es realitzava tota una anàlisi arxinegativa del que havia significat el *New Deal* com a solució als problemes econòmics estadounidencs.

²⁴⁵⁹.- SORNÍ MAÑÉS, J. "La política agraria en el País Valencià". En *Agricultura y Sociedad*, nº 16. Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació. Madrid, juliol-setembre 1980. pp.109-194. CAZORLA SÁNCHEZ, A. *Desarrollo sin reformistas. Dictadura y campesinado en el nacimiento de una nueva sociedad*. Universitat d'Almeria. Almeria, 1999. ESTEVE DOMÉNECH, V. "L'agricultura a Vilamarxant sota el Franquisme (1939-1977)". En *I Congrés d'Estudis Comarcals del Camp de Túria*. Tàndem. Benaguasil, 1991. pp. 205-222. L'autor parla de les penalitats alimentàries i d'una agricultura d'autoabastiment per a convertir-se, en 1955, mitjançant la Cooperativa Unión Agrícola, en un estructura vertical, que entraria en conflicte amb els camperols fins 1973, moment en que es tancà per desfalco. Però, mentrestant, desenvolupà un dinamisme agrari d'agricultura

Entre 1939 i 1959, el període autàrquic, es caracteritzà per un fort proteccionisme exterior, que, amb l'intent de control de la producció, comportà que la producció valenciana, clarament enfocada a l'exportació, es veguera afectada negativament, i no sols pel que fa als productes agraris.²⁴⁶⁰

El que no cal tornar a incidir és que els nivells de preguerra no s'ingularien fins ben entrats els anys 50. Les raons ja les hem donat: manca de fertilitzants, l'intervencionisme, les condicions climatològiques adverses -encara que pensem ha quedat clar que es van magnificar-, i l'ocultació, que donà pas a la disfunció entre producció agrària i xifres oficials...

Es pot afirmar que els aspectes més rellevants pel que fa al País Valencià van estar la sacralització de la propietat privada, l'elevació de la propietat familiar com a objectiu principal en la formació d'unitats productives, substitució -abolició millor- de la Reforma Agrària per la política de Colonització, magnificació del tarannà rural com a portador de les essències pàtries i contemplat més com una forma de vida que d'un mode de producció, i defensa de prioritat de la iniciativa privada.²⁴⁶¹ Malgrat les veus discordants davant l'intervencionisme, el cert és que la sobrevaloració de la pesseta als mercats internacionals entrebancava també les possibilitats exportadores, i tampoc no l'accés als canvis múltiples els primers anys dels 50 variaren la situació. Amb tot, els dos productes fonamentals de l'economia riberenca, l'arròs i la taronja, es van intentar controlar, el primer per la seua importància en la alimentació bàsica interna i la segon per significar font de divises.

Durant la II Guerra Mundial es donà un fort descens d'exportació cítricaia, estant el mínim històric en la campanya 1942-43, amb 177000 tones de taronges, el que equivalia al nivell de 1893. El mateix va ocórrer amb la ceba,²⁴⁶² el que trencava amb la tendència anterior.²⁴⁶³ El panorama anava acompanyat, com hem vist, per un potent procés inflacionista, el que comportà un retrocés del taronger i, degut a la política econòmica del règim un augment del blat inclòs en zones de regadiu.

comercial basada en la ceba i el taronger.

²⁴⁶⁰.- REIG, E. "La autarquia". En *Història de l'Economia Valenciana*. Generalitat Valenciana. València, 1983. p. 285. A Catalunya l'efecte de l'autarquia resultà més greu encara, i no perquè es discriminara els interessos econòmics catalans sinó per la mateixa estructura econòmica catalana. SUDRIÀ, C. "Catalunya i la política econòmica del primer franquisme. Una reconsideració". En *L'Avenç*, nº 149. Barcelona, juny de 1991. També MOLINERO, C. i YSÀS, P. "Entre el verticalisme i l'autarquia: la patronal catalana durant el franquisme". A *Idem*, nº 138, juny de 1990. pp. 60-64. Els autors afirmen que *la legislació era prou flexible com perquè els industrials trobessin la forma més eficaç per adaptar-se al nou marc legal*, referint-se a la indústria. p. 60

²⁴⁶¹.- SORNÍ MAÑÉS, J. op cit. pp. 110-113. Per a la conceptualització del camperolat, SEVILLA GUZMÁN, E. i PÉREZ YRUELA, M. "Para una definició sociològica del campesinado". En *Agricultura y Sociedad*, nº 1. Madrid, 1976.

²⁴⁶².- ADRIÀ MONTOLIU, J. J. En VAA. *Història Contemporània del País Valencià*. Tabarca. València, 1992. p. 382.

²⁴⁶³.- *Las Provincias*, 9 de juliol de 1942, informava que s'havia exportat 251700 tones a Alemanya, França, Anglaterra, Suïssa, Suècia, Holanda, Dinamarca, Irlanda, Bèlgica, Noruega, Finlàndia, Islandia i Eslovàquia, destinant-se per al consum intern 240000 tones i 10000 per a la indústria.

7.14.- La nova conjuntura econòmica a la Ribera Baixa

Els vencedors iniciaren la sublevació per una raó poderosa: mantenir els privilegis de les classes més acomodades i tradicionalment dirigents, el que significava clarament el desmantellament del sistema anterior i, sobretot, la reafirmació de la propietat privada. Així, les primeres mides en el camp econòmic radicaren en restaurar l'ordre anterior a la contesa civil, i com no les vivències revolucionàries de la guerra,²⁴⁶⁴ a més d'implantar una *nova* concepció econòmica.²⁴⁶⁵ Així, s'aplicà a la nostra comarca el que ja s'havia fet a les zones controlades pels insurgents: la contrarreforma agrària,²⁴⁶⁶ tipificada legislativament entre agost de 1936 i febrer de 1940,²⁴⁶⁷ per la qual cosa es tornava a una estructura similar a la d'abans de la República.²⁴⁶⁸

El primer que van fer les autoritats locals riberenques fou retornar les propietats als anteriors propietaris, com hem vist en capítols anteriors,²⁴⁶⁹ i *organizar el trabajo agrícola*²⁴⁷⁰ davant l'avançat de la temporada²⁴⁷¹ al mateix

²⁴⁶⁴.- Per a una caracterització del procés a la comarca ARACIL MARTÍ, R. i GARCÍA BONAFÉ, M. "El problema de la terra a Sueca". En *Argumentos*, 1. L'Estel. València, 1974. pp. 35-45. BOSCH, A. "La reforma agrària durant la guerra civil". En *Quaderns de Sueca*, VIII. Sueca, 1986. pp. 117-133. TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 119-133.

²⁴⁶⁵.- Encara i que fa moltes més referències a la indústria, FERNÁNDEZ ROCA, J. "Estrategias empresariales en una economía intervenida". En *IV Encuentro...* op. cit. pp. 177-188. Assenyala que l'intervencionisme perjudicà la iniciativa empresarial. CABRERA ARMAS, J. G. i CARNERO LORENZO, F. "La dinámica empresarial en Canarias, 1936-1975". Idem. pp. 189-199. IBARZ GILABERT, J. "Estructura salarial, rendimiento y <negociación colectiva> en la ciudad y puerto de Barcelona. 1939-1962". Idem. pp. 322-328. L'autor apunta que les relacions laborals van estar menys rígides del que es pensa.

²⁴⁶⁶.- Cfr. SORNÍ MAÑÉS, J. "Aproximación a un estudio de la contrarreforma agraria en España". En *Agricultura y Sociedad*, nº 6. Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació. Madrid, gener-març 1978. pp. 181-213.

²⁴⁶⁷.- MORENO FONSERET, R. *La autarquía en Alicante, 1939-1952*. Institut de Cultura Juan Gil Albert, Diputació d'Alacant. Alacant, 1994. pp. 49 i ss. També tindria una forta repercussió la Llei de Bases de desembre de 1939, les d'abril de 1946 de colonització d'interès local i sobretot la Llei d'abril de 1949 sobre *colonización y distribución* de la propietat de terres regables, que afavoria descaradament els antics amos.

²⁴⁶⁸.- Per als aspectes relatius al procés de desmantellament de la Reforma Agrària i la seua substitució per la política de colonització i els seus resultats, cfr. GÓMEZ AYAÚ. "De la Reforma Agrària a la Política de Colonización". En *Agricultura y Sociedad*, nº 7. Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació. Madrid, abril-juny 1978. pp. 87-121. COBO ROMERO, F.

²⁴⁶⁹.- Per exemple, a Cullera van ser tornats els molins el mateix dia de la presa de l'Ajuntament per la cinquena columna. AHMC. Capsa 10. A Fabara (durant el franquisme, Favareta), les terres van estar tornades als amos entre el 3 de maig i el 3 de juliol de 1939. Arxiu Municipal de Fabara (en avant AMF). Capsa 240. Per una visió general, MORENO FONSERET, R. "Economía y poder local en Alicante (1939-1948). La función restauradora del régimen". En *Congreso Internacional el Régimen de Franco*. op. cit. Vol. I. Pp. 99-114.

²⁴⁷⁰.- Idem. LAAP. 30 de març de 1939 ss nº/p.

²⁴⁷¹.- En tal sentit es reestructurà la Sèquia Reial del Xúquer de Sollana. La primera mesura de la nova Junta fou netejar les sèquies. ASRX. LRA. nº 8. 23 d'abril de 1939. I és que, segons Antonio Bru, *la partida estava perduda. Els horts estaven tallats i es treballava amb aixae (sic) conforme fea 70 o 80 anys enrere. La penúria obligava a treballar "a tornar el jornal": un treballava en el camp d'altre i aquest anava després a treballar al de l'altre*. Però també existí la desídia i el Governador Civil s'interessà per l'estat del regadiu i ordenà les autoritats cullerenques rentar les

temps que que pretenien donar cert aire de progressisme prohibint la contractació d'obrers forasters *mientras queden obreros parados en esta localidad*, que tampoc va tenir molt d'èxit ni tampoc es van donar mesures repressives front els patrons que no compliren l'ordre,²⁴⁷² encara que, per tal de fer-ne un fons comú es va recórrer al vell recurs de gravar en una dècima les contribucions rústiques,²⁴⁷³ a més d'altres tasques intervencionistes que no sempre eren ben rebudes pels patrons i que donaren pas a algun que altre altercat com ara els derivats d'intentar portar aturats per a treballar a qualsevol empresa més o menys estatalitzada.²⁴⁷⁴ Paral·lelament s'intentava formalitzar la situació amb el canvi de moneda,²⁴⁷⁵ afavorir a les amistats,²⁴⁷⁶ tornar a les relacions laborals anteriors a les reformes republicanes i revolucionàries,²⁴⁷⁷ demanar préstecs al Banc de Crèdit Local,²⁴⁷⁸ etc. Al mateix temps es rebia un munt d'ofertaments de tot tipus de serveis, la majoria procedents d'amistats que finalitzen amb la frase *te saluda brazo en alto*.²⁴⁷⁹ Era el cas de l'agent de duanes, Gomar Orengo, qui es felicitava pel triomf rebel i s'oferia a diverses companyies navieres,²⁴⁸⁰ mentre comunicava

sèquies, doncs el pas del temps no les va fer reaccionar en aquest aspecte. L'ordre feia referència sobretot a la que travessava el molí assentat a Fortaleny de Domingo Bou, propietari de Cullera. Idem. Capsa 107. 18 d'abril de 1940

²⁴⁷².- Idem. Capsa *Paro Obrero*, 21 de setembre de 1939.

²⁴⁷³.- Idem. Expedients varis 1939. 2 de juny de 1939.

²⁴⁷⁴.- Per exemple, el 18 de desembre de 1939, la *Junta de Paro* de Cullera, envià a la Companyia Naviera de Cullera 40 aturats. L'empresa va rebutjar els treballadors, els quals davant la situació s'acolparen davant l'Ajuntament reclamant el promés. Va haver d'intervindre la Guàrdia Civil per tal de dispersar els decebutos i els seus familiars. Arxiu Particular de la família Gomar Orengo. En avant APFGO. p. 47. El 14 de febrer de 1942, l'alcalde de Favara deia que no s'havien fet els treballs de monda i neteja per l'apatia i desinterès dels propietaris. AMF. Llibre de monda i neteja.

²⁴⁷⁵.- Idem. LRB, 11 de maig de 1939. ss nº/p. A més es demanava tota la plata i el safrà existents.

²⁴⁷⁶.- Idem. LAAP. 2 abril de 1939. S'atorgaven puestos del Mercat, llicències d'establiments de *publicaciones morales*, de pesca i llocs al planter municipal a persones de reconegut *pedigree* conservador. També es va recórrer a antigues amistats per a assessorament municipal, agrari, etc. Idem. Capsa 798. 10 de febrer de 1941.

²⁴⁷⁷.- Idem. LRB. El 7 d'octubre de 1939, s'anunciava l'obligació de jornades laborals que mai es compliren. Això era contemplat a les noves bases de treball, elaborades integrament per la patronal i que resultaven clarament lessives per als jornales. Això sí, el proselitisme del règim no tenia límits, i el 9 de juliol aparegué un ban per a un dinar col·lectiu en commemoració del 18 de juliol en cada empresa *al que deben asistir todas los productores. Los empresarios recibirán instrucciones de la CNS*. El 24 de desembre del mateix any, es pretenia que patrons i obrers acudiren a l'oficina de colocació obrera per a controlar la prestació personal a l'Estat i del *supsidio* (sic) familiar. Tampoc es va fer gaire cas. Per exemple, *Levante*, 9 de juliol de 1939, informava sobre les darreres gestions de l'Oficina de Colocació Obrera. El resultat no podia estar més desolador: 114 demandes de treball, 50 ofertes i 46 col·locats.

²⁴⁷⁸.- AMA. II. 1156. 1 de maig de 1939. L'escàs interès de les autoritats locals per tal de confeccionar pressupostos acordats amb les seues necessitats -a Cullera, durant 1939 i 1946 es confeccionaven en un sol dia-, comportà una constant demanda de crèdits, reelaboració de pressupostos, etc. AHMC. Capsa Intervenció. 1942-1947.

²⁴⁷⁹.- AHMC. LRED. 1939. Posteriorment, el 15 de maig de 1941 es tornà a demanar un altre préstec de 2400000 pts a un interès del 5% anual més un 0'40% també anual en concepte de comissió, amortitzable en 50 anys. Idem. Capsa 846. És clar que la *capsa municipal* no trobava la forma d'equilibrar-se.

²⁴⁸⁰.- APFGO. pp. 29-32.

que en juliol de 1936 les seues existències d'amoniac eren de 1068/0 kilos, el que ens encamina a que el fertilitzant fou expropiat durant la guerra encara que no estranyaria que ocultara el que poguera.²⁴⁸¹ Però prompte es trobà amb greus problemes per la nova situació internacional, ja que en agost es comunicava que ...*Seguros sres. Mac Andrews ... con respecto al riesgo de guerra.*²⁴⁸² S'anunciava així una postguerra dura doncs apuntava que s'havien arrancat 12 hs de taronja mandarina deteriorada i vella canviant la llenya per fumigació i abonament.²⁴⁸³ Amb tot, la tasca de la duana cullerenga continuà quasi igual que abans: *se carga arroz y se descarga nitrato de Chile.*²⁴⁸⁴

Una de les formes que garantien major control sobre els nous ajuntaments va estar la quasi nul·la autonomia econòmica de la que patiren, el que comportava estretors i al mateix tems dependència de les subvencions, encara i que als primers moments les preocupacions anaren més en la línia de la reestructuració que altra cosa. El problema més greu que van tenir d'afrontar els nous consistoris, a nivell econòmic, va estar el manteniment de la presó comarcal de Sueca.²⁴⁸⁵ Malgrat les ínfimes condicions de vida que patien els tancats, els ajuntaments aportaven una quantitat *para su mantenimiento*, quantitat que no sempre se satisfieia per part de les autoritats locals o bé tardaven una eternitat en fer-les efectives. Així, Cullera contemplava una aportació de 4000 pts.²⁴⁸⁶ quantitat que passaria l'any següent a 2386'19 pts.²⁴⁸⁷ i 1466 en 1941.²⁴⁸⁸ Però la reiterada recepció de recordatoris de pagament ens fa suposar que aquest apartat del pressupost municipal no tenia massa importància per a les autoritats locals.²⁴⁸⁹

Altra qüestió radicava en mantenir bones relacions amb la superioritat, per això, quan la Diputació de València envià una petició el 15 de maig de 1939 de donatius per a dotar d'una ensenya *a los bravos componentes de la Bandera Valenciana*, les autoritats cullerengues aportaren 25 pts.²⁴⁹⁰ mentre que l'Ajuntament d'Almussafes acordà no contribuir.²⁴⁹¹

La constant inflació -ja hem vist com fluctuaven els preus agraris- també incidí en la vida municipal: els primers mesos després de la guerra les demandes d'anticipament de salaris per part del personal dels consistoris fou constant. A més, els gestors cobraven un bon grapat de diners en concepte de dietes,²⁴⁹² el

²⁴⁸¹.- Idem. pp. 33-37.

²⁴⁸².- Idem. p. 39.

²⁴⁸³.- Idem. pp. 39-44. 6 d'octubre de 1939.

²⁴⁸⁴.- Ibídem.

²⁴⁸⁵.- Per a 1940, el pressupost de la presó de Sueca ascendia a 31740 pts. a repartir entre els municipis que conformaven el partit judicial de Sueca en funció al nombre d'habitants. AHMA. Llibre 31. ss. data.

²⁴⁸⁶.- Idem. Llibre de Pressupostos. Llibre 1843.

²⁴⁸⁷.- Idem. Sembla que els trasllats a d'altres presons i penals a més de les execucions buidaven les presons comarcals.

²⁴⁸⁸.- Idem.

²⁴⁸⁹.- Idem. LRED. 17 d'agost de 1939. El comandant militar de Sueca demanava 315 pts. per al pagament dels vigilants.

²⁴⁹⁰.- Idem. Capsa Paro Obrero. Expedient 170. ss. data

²⁴⁹¹.- AHMA. Llibre Correspondència nº 29. 15 de maig de 1939.

²⁴⁹².- AHMC. LAAP. 27 abril i 4 de maig de 1939.

que comportà una forta reprimenda per part del Governador Civil *ante los abusos que se cometen con cualquier pretexto*. El destí fonamental dels viatges era Madrid²⁴⁹³ per tal de veure el que es podria treure de les influències, amistats, etc. Però qui realment pagava la carestia de la vida eren els treballadors que, a banda de atir els rigors econòmics es veien contínuament amenaçats, com ara *El que pierda el cartón de azúcar para ls niños será multado con 25 pts. A los que pierdan el del pan, 50 pts. y suspensión del racionamiento durante diez días*,²⁴⁹⁴ en un clar intent de reprimir el mercat negre. Amb tot, també els empresaris van veure minvades les seues possibilitats econòmiques. Francisco Albert Redondo, propietari d'unes pompes fúnebres a Sueca, comunicà que augmentava 10 pts. el servei de conducció de cadàvers al cementiri *como consecuencia del aumento del precio de la gasolina*.²⁴⁹⁵

Les vicisituds econòmiques de les primeres gestores comportaren que aquestes cercaren tot tipus d'estratègies per tal d'obtenir més fons. Així, s'arribà inclòs a demanar al Governador Civil permís per a gravar les cartilles de racionament en una pta. *para el Movimiento*,²⁴⁹⁶ donat que, com veurem, la financiació de FET va estar un pes importantíssim per als consistoris, maniobra que es repetiria regularment davant qualsevol contingència, com ara, a proposta del gestor Grau, de Cullera demanar el mateix per destinar els diners a un *Monumento a los Caídos*,²⁴⁹⁷ la sort del qual ja l'hem pogut comprobar. Per altra banda, la publicació *El Consultor de los Ayuntamientos* oferia la possibilitat d'adquirir varis tipus de cartilles de racionament que abastiren tot l'any per tal de disminuir la dedicació a les mateixes. Com no, les cartilles eren tot un desplegament d'elements burocràtics que entrebancaven encara més el sistema i, a banda, permetien aplicar els desitjos de les gestores per tal de poder gravar-les con vulgueren.²⁴⁹⁸ I és què els consistoris no tenien molta solvència econòmica: recordem que la gestora cullerensa no trobà constructor per al panteó que acceptara les condicions econòmiques de la corporació.²⁴⁹⁹

7.15.- *Les tasques assistencials: un maremagnum de deures gens definit*

Encara que aquesta no fora la preferència dels vencedors, també van tindre d'ajustar-se a la nova situació: escasesa, misèria, fam, etc. d'ahí que els menjadors de l'*Auxili Social* es trobaren plens i les autoritats locals intentaren estalviar el més possible, no sols amb el *Plato Único*.²⁵⁰⁰ Per exemple, el 12 d'abril

²⁴⁹³.- Idem. El Governador Civil es lamentava els freqüents desplaçaments a la capital per assumptes nimis, pel que ordenava que *en lo sucesivo limiten estos viajes conforme a las normas de austeridad recomendadas en las circulares ... pues en otro caso me verá obligado a aplicar las sanciones ... Las Provincias*, 22 de març de 1941 i 5 de maig de 1944, el que assenyala l'escassa atenció que va rebre el Governador Civil. L'alcalde Sueca efectuà quatre viatges a Madrid a carreg de l'Ajuntament en 1939 i altres quatre en 1940., com a mínim. AHMS. LLAAP. ss n^o/p.

²⁴⁹⁴.- Idem. 10 de maig de 1939.

²⁴⁹⁵.- Idem. LAAP. 1940.

²⁴⁹⁶.- Idem. 26 de gener de 1941.

²⁴⁹⁷.- Idem. 26 de febrer de 1940.

²⁴⁹⁸.- AMA. II. 9551. ss. data (1939).

²⁴⁹⁹.- AHMC. LRAAP. 27 de febrer de 1940.

²⁵⁰⁰.- Idem. Capsa 798. 16 de gener de 1941.

de 1939, apareixia un curiós ban a Cullera dirigit a ... *todos los niños huérfanos de los 4 a los 12 años de edad para ser alimentados e inscritos en los comedores infantiles de Auxilio Social ... Serán sancionados los padres que manden a los hijos sin estar necesitados*,²⁵⁰¹ el que sorprén donat que es parlava d'orfes, o l'aparegut el 12 de febrer, prohibint l'entrada de nens al menjador d'*Auxilio Social* que no justificara la seua assistència a l'escola.²⁵⁰² A més, en un intent desesperat d'eliminar despeses, el *Plato Único* va estar suprimint en Almussafes a partir del 9 de gener de 1941.²⁵⁰³ Per si no fos prou, les autoritats locals no veien amb bons ulls aquesta tasca, malgrat la intensitat dels missatges de caritat que llançaven, donat que, per a elles, significava un trencaclosques continu.²⁵⁰⁴ Per altra banda, les autoritats falangistes encarregaven joguines per als reis mags a càrrec del consistori, que pagava els botiguers tard, mal i mai donat que es limitava a donar les gràcies als venedors entenent -les autoritats locals- que es tractava d'un regal particular de l'empresa.²⁵⁰⁵

La situació crítica arribà fins a tal punt que, 18 d'octubre de 1941, el BOE d'aquell dia reproduïa la circular 235 de la Comissaria General d'Abastiments i Transports, prohibint donar almoïna en espècie als necessitats o al clergat per tal d'evitar l'estraperlo i només es permetia almoïnes dels consistoris en diners a pobres de solemnitat i al clergat.²⁵⁰⁶ El mateix estava l'assistència benèfica. En efecte, en 1942, un cullerenc de 46 anys d'edat, sense família, completament inútil i cego, i que només es podia desplaçar-se amb una cadira de rodes que va poder comprar quan encara tenia vista i venia loteria, demanà l'alcalde cullerenc, Alfredo Cardona, l'ingrés a l'asil. Com que passaren sis mesos sense cap contestació de la gestora cullerenga, optà per demanar intermediació al Governador Civil, però no tenim més notícies de les gestions efectuades per aquesta persona.²⁵⁰⁷

Al mateix temps es donava tot un pla d'evacuació d'antics refugiats i també dels mendics que s'amuntonaven als pobles amb la intenció de millorar una sort miserable que lis havia proporcionat la guerra o la pau. Així, en febrer de 1940, es prohibia a Cullera l'entrada als evacuats als menjadors d'*Auxilio Social*²⁵⁰⁸ mentre les comunicacions de pobresa es dispararen i més a mida que avançaven els anys 40.²⁵⁰⁹ Així, el 10 de juny de 1941 el SNA donà 10000 pts per tal d'evacuar el col·lectiu de mendicaris,²⁵¹⁰ donat que, a banda de perirbar la consciència del personal, realitzaven furts, alteració de l'ordre públic, etc. La situació real de la

²⁵⁰¹ - Idem. LRB.

²⁵⁰² - Idem.

²⁵⁰³ - AHMA. Llibre 31.

²⁵⁰⁴ - Per exemple, el 5 de setembre de 1939, el gestor cullerenc Bertomeu exigia que es vigilara els nens de l'*Auxili Social* ja que, una vegada acabat el dinar, *cometen diabluras que en ocasiones se convierten en delitos*. AHMC. LAAP. ss. nº/p.

²⁵⁰⁵ - Idem. 22 de gener de 1940.

²⁵⁰⁶ - AMA. II. 1156.

²⁵⁰⁷ - AHMC. Capsa Oficis 1942-43. ss. data.

²⁵⁰⁸ - Idem. 12 febrer 1940.

²⁵⁰⁹ - AHMS. Negociat Central. El propi director de l'hospital de Cullera demanava a l'Ajuntament que no expedira certificacions de pobresa per a l'ingrés de malalts al Centre. AHMC. Capsa 792. 21 d'agost de 1939.

²⁵¹⁰ - Idem.. LRB..

població es podia veure en aquest índex, ja que l'1 de desembre de 1949, el BOP notificava la prohibició de la mendicitat i l'almoïna, donant normes per a reprimir-les,²⁵¹¹ qüestió que s'allargaria en el temps.²⁵¹²

Les gestores recaptaven tota classe d'arbitris i, sobretot multes, com hem pogut veure. Però no sols per l'estraperlo, també de qualsevol incidència, com veurem més endavant. Les plantilles municipals i les escasses inversions suposaven el principal trencaclosques, malgrat totes les infraccions, complicitat amb l'estraperlo, etc.²⁵¹³ D'ahí que quan es realitzava qualsevol proposta de reparacions, arreglaments, etc. contestara l'alcaldia que *ya se hara*.²⁵¹⁴ La qüestió sembla que va estar generalitzada a tot el territori estatal, doncs trobem nombroses ofertes d'assessorament municipal per part d'empreses i particulars, que garantien la funció administrativa i jurídica dels consistoris en la seua representació.²⁵¹⁵

Les necessitats d'inversions públiques foren interpretades de manera peculiar. Per exemple, a l'hora de pavimentar els carrers, l'equip governant cullerenc presentà un pla que, segons ell, resultava ideal per als contribuents: pavimentar els carrers a càrrec dels propietaris de les cases que composaven els carrers mitjançant contractació dels mateixos i contribuint l'Ajuntament amb instal·lació de voreres i renovació de les tuberies d'aigua del clavegueram.²⁵¹⁶ Amb tot, en 1947, tot aquesta esuaiaègia no havia donat més fruits que pavimentar alguns dels carrers principals de la població, i el pressupost seguia sense quadrar doncs faltaven quasi 300000 pts per a desenvolupar un parell de projectes destinats a d'altres carrers principals. El fracàs del pla anterior -mixte: Ajuntament-veïnat-, quedà clar quan a l'informe es contemplava un parell de solucions: demanar un altre préstec o trobar un contratista per a realitzar l'obra a més d'aportar capital cobrant l'import de la totalitat de l'obra en 10 o 12 anualitats, qüestió ben difícil de trobar.²⁵¹⁷

7.16.- *L'impacte de la nova situació econòmica*

El que més ens interessa a nosaltres rau en aproximar-nos de quina manera connectà la població amb les noves realitats econòmiques. Per això cal

²⁵¹¹ .. La situació de misèria no varià a curt ni a mitjà plaç. En 1950, el Governador Civil dictà una enèrgica disposició prohibint terminantment la mendicitat i l'almoïna al carrer. ARV. Sindicats. Capsa 1249.

²⁵¹².- IVEI. A.9.250. *Plan preparatorio de Sollana*. 192. p. 63. *La prohibición del ejercicio de la mendicidad está hecha pública por medio de grandes cartelones colocados a las entradas de la población... No existe albergue de transeúntes.*

²⁵¹³.- Per exemple, la plantilla municipal de Cullera superava en sous les 110000 pts anuals. AHMC. LAAP. 17 d'abril de 1939. A més, hem de recordar tots els funcionaris que van estar depurats durant la guerra que demanaven els atrassos.

²⁵¹⁴.- Idem. 1939-1942.

²⁵¹⁵.- Encara i que aquestos oferiments s'hi troben a tots els ajuntaments, l'oferta més completa provenia de Luis Latorre Fornés, professor mercantil i secretari judicial ubicat a València. Idem. Capsa 789. 17 d'agost de 1939.

²⁵¹⁶.- Idem. 22 de juny de 1942.

²⁵¹⁷.- Idem. Capsa Oficis 1947. 25 d'agost de 1945.

assenyalar com a primer factor l'empitjorament dels nivells de vida, qüestió estudiada i com es transpolà aqueixa situació.

L'entusiasme o la desesperació, com vulgueu pensar, de les noves autoritats per tal de donar una mínima impressió de normalitat i progrés comportà un munt de problemes. Cert és que tractaren de presentar-se com a valedors dels interessos comuns, i en aquest sentit van tractar de donar continuïtat, per exemple, a les comunicacions, que havien estat un desastre en els últims mesos de la guerra. Així va inaugurar-se la línia d'autobús Cullera-Far-Mareny de Sant Llorenç²⁵¹⁸ i altres millores,²⁵¹⁹ al temps que es procurà un horari de tren en la línia València-Silla-Sollana-Sueca-Cullera amb una coherència adequada a les necessitats de transport de viatgers, però que restava totalment insuficient degut a les restriccions energètiques, etc. El tren sortia del cap i casal a les 12, les 14'25 i les 20 hores. Per contra els que sortien de Cullera ho feien a les 7'30, 14 i 18'45.²⁵²⁰ A banda del més que freqüent caos en el compliment de l'horari, el que resta clar és que aquesta situació estava en funció del pes de la capital. És a dir, aquesta organització dels transports no tenien més finalitat que connectar la ciutat amb el món rural en un sentit completament favorable a la primera.²⁵²¹ Mà d'obra i consumidors es desplaçaven a la capital, que imposava així el seu pes econòmic, tant per demanda de productes,²⁵²² ocasions d'estraperlar, arreglar assumptes administratius, visitar els familiar empresonats a la Modelo i Sant Vicent dels Reis, o simplement per qüestions d'oci. Però aquesta coherència contrastava amb la manca d'efectivitat donat l'escassa oferta de transport de persones, per això solien donar-se veritables tumults a l'hora d'accedir als llocs destinats als viatgers.²⁵²³

7.17.- Al tall

En quant a les noves relacions laborals, malgrat la verborrea corporativista del règim, no s'enganyava a ningú. En realitat, les relacions laborals eren ja

²⁵¹⁸.- *Las Provincias*, 3 de setembre de 1939.

²⁵¹⁹.- Encara i que amb posterioritat, coincidint amb les grans declaracions del règim i la seua vàlvula d'escapament com eren les obres públiques, els mandamosos franquistes intentaren treure el màxim profit possible a aquestes tasques. Per exemple, el 4 de gener de 1946, Adolfo Rincón de Arellano, president de la Diputació de València, era descrit pel ple corresponent de l'Ajuntament de Cullera com *entusiasta de la carretera Nazaret-Oliva, donde tanta gente ha muerto en su prolongación desde Les Palmeretes por el Mareny e San Lorenzo actualmente en construcción y de allí a Cullera por el Faro*. Per tal interès se l'anomenà fill adoptiu de la ciutat. AHMC. LRAAP. ss n^o/p. De tota manera no sembla que aquesta lloança servira per a molt doncs el 14 de juny de 1958, la corporació cullerensa en plé insistia en la demanda de la carretera a la Diputació. *Levante*.

²⁵²⁰.- Idem.

²⁵²¹.- D'ahí el poc cas a les demandes efectuades pels consistoris en l'allargament de la línia ferroviària fins a Gandia. Pla de Preparació de Sueca de 1952. ADPV. A.3.11.Capsa 4.

²⁵²².- Per exemple, al Pla de Preparació de Sueca de 1953, s'afirmava que *el comercio tiene poca importancia por la cercanía de la capital*. Idem.

²⁵²³.- AMA. II. 1205. 12 de març de 1943. L'alcalde comunicava al Governador Civil les *batallas* que s'hi donaven per tal de pujar a l'autobús i poder accedir a un seient, qüestió que es traduïa en un espectacle deplorable.

clarament estructurades al *Fuero del Trabajo*, de 1938 i els posteriors decrets dels anys 40 no feren més completar-les, i encara que en 1937 ja s'havien format els jurats d'empresa, no començaren a funcionar fins 1953, e que apunta a que FET seria engolida progressivament per l'Estat i arraconada al terreny burocràtic perdent així el seu quasi ja ancestral tarannà revolucionari.²⁵²⁴ Així, malgrat l'ordre de 31 de gener de 1940, del Ministeri de Treball, reglamentant la seguretat i higiene al treball, era contínuament violada sense cap denúncia per part e FET o de la Guàrdia Civil i tampoc no per les autoritats locals. L'ordre era una mescolansa de bones intencions, ingenuïtat i hipocresia

La constitució de les Juntas Agrícoles Locals per a la Intensificació dels Conreus, mostrava uns aspectes militaroides i disciplinars que recorden més l'estructura castrenca o un estat militaritzat. Com sempre, la Junta estava formada per l'alcalde, el cap de FET -quan no coincidia en la mateixa persona- i tres vocals d'agricultura,²⁵²⁵ que eren grans propietaris -antics cacics per a precisar un poc més.

Les primeres dades sobre mitjans de producció resultaven completament patètiques. El cens efectuat a Almussafes, el 29 d'agost de 1939, parla per si mateix: 200 arades romanes, 30 de vertedera, 60 de subsol, 30 de desfondament, 6 rulos, 10 trillos ordinaris, 4 trilladores d'arròs, 3 tractores 3 motoarados, 10 motors elèctrics, 1 motor d'oli pesat i 20 bòries.²⁵²⁶ És a dir, trobem un retràs tecnològic prou accentuat per a una població de 3303 persones, de les quals 600 eren jornalers, només 15 obrers fixes, 100 llauradors sense especificar més, 326 propietaris locals i ni més ni menys 710 propietaris forasters, tot per 28 hs de secà i 416 de regadiu.²⁵²⁷

La reorganització passava pel control absolut, clar, així que es demanaren informes de la situació econòmica de cada poble, de manera que les gestores comunicaren les dades següents:

NOMBRE D'AGRICULTORS AMB TERRA A SUJCA 1939			
QUANTITAT TERRA	NOMBRE	QUANTITAT TERRA	NOMBRE
MENYS DE 12 FS	1201	DE 12 A 36	466
DE 36 A 72	206	DE 72 A 240	119
DE 240 A 1200	29	DE 1200 A 3600	0

Font: AHMS. Carpeta Expedients Varis 1939. 24 de juny de 1939

comunicaren les dades següents:

TERRATINENTS			
QUANTITAT TERRA	NOMBRE	QUANTITAT TERRA	NOMBRE
MENYS DE 12 FS	245	DE 12 A 36	249
DE 36 A 72	69	DE 72 A 240	65
DE 240 A 1200	31	DE 1200 A 3600	4

Font: Idem.

TOTAL ENGLOBATS			
QUANTITAT TERRA	NOMBRE	QUANTITAT TERRA	NOMBRE
MENYS DE 12 FS	1446	DE 12 A 36	715
DE 36 A 72	275	DE 72 A 240	184
DE 240 A 1200	60	DE 1200 A 3600	4

Font: Idem.

Per a l'activitat industrial i el nombre d'obriers ocupats a la mateixa es

²⁵²⁴.- Cfr. PAYNE, S. G. *Falange...* op. cit. pp. 254 i ss.

²⁵²⁵.- AHMA.- 2.11.1.3. sig. 190/20.

²⁵²⁶.- Idem. Llibre 29.

²⁵²⁷.- Idem.

reflectia el següent:

INDÚSTRIA I OBRERS QUE OCUPA A SUÏÇA 1939			
ACTIVITATS DIVERSES			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
AFILADOR	4	BORDADATS	15
CERRAJERS	14	FERRADORS	11
AIGUA, GAS I ELECTRICITAT			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
AIGUA	5	ELECTRICITAT	8
ALCOHOLS I BEBIDES			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
INDÚSTRIA DE LLIMONADES	8	IDEM DE L'ALCOHOL I DERIVATS	4
INDÚSTRIA DEL GR	4		
CEREALS			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
PANIFICACIÓ	85	CONFITERIA, PASTISSERIA, ETC.	6
PASTA ALIMENTÍCIA	2	FÀBRICA FARINA	10
CONSTRUCCIÓ			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
CALS	0	ALGEPS I ESCALOLA	2
MÀRMOL, CANTERA I LÁPIDA	6	ALFARERIA, TALLER	37
CONSTRUCCIÓ	200	PINTORS MURALS	30
TALLISTA ESCALOLA	7	PEDRA ARTIFICIAL	19
CIMENT ARTIFICIAL	2		
ESPECTACLES PÚBLICS			
20			
RAMADERIA			
ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE
VAQUERS	40	INDÚSTRIA DE LA LLET	5
INDÚSTRIA QUÍMICA			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
TINTORERIA	15	PERFLUMISTES	2
FARMÀCIES	3	FOTÒGRAPS	1
DROGUERIA	7	FUMIGADOR	63
FERTILITZANTS	12		
FUSTA			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
ASERRADORS I FLISTERS	54	EBANISTA	20
MOLINERIA I CARROS	62	CARBÓ VEGETAL	8
SOMIER	2		
METALL			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
CERRAJERIA I FORJA	25	REPARACIÓ AUTOMÒBIL	5
LLAINERS	15	ELECTRICITAT	3
ÒPTICA	1	MÀQUINES D'ESCRIBURE I CLUSIR	2
RELOTGE	4		
TEXTIL I VESTIT			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
LLANA I MATALÀS	20	ALPARGATA	12
SASTRE	34	MODISTA	40
CAMISSA	6	SOMBREROS I SIMILARS	6
CONFECCIÓ	12		
TRANSPORT I COMUNICACIONS			
ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS	ACTIVITAT	NOMBRE D'OBRERS
CORREUS	3	AUTOBÚS	15
TRANSPORT PER CARRETERA	45	CÀRREGA I DESCÀRREGA	59
PAPER I ARTS GRÀFIQUES			
IMPRESA			
7			
TALLERS D'ESCLTURA			
3			
VIVENDA I HOSPEDATGE: HOTELS I PENSIONS			
7			

Font: Idem. 25 de febrer de 1941.

Si fem cas a aquestes xifres oficials arribem a la conclusió que el sector *industrial* ocupava en total 1043 obrers (Cullera comunicava, en 1940, que *hay unos 300 obreros*). Ara bé, és clar que la majoria d'aquestes persones treballaven a temps parcial i per altra banda, tal com apunten la majoria dels nostres entrevistats, aquestes dades no corresponen a la realitat. Nosaltres pensem que,

en efecte, la xifra s'ha de reduir en més d'un 50% per les raons esmentades a més d'afegir que sembla comptabilitzar-se a l'amo del taller en qüestió com a obrer. Tal vegada la xifra d'obrers del camp que es facilita a continuació pugua **ajudar-nos a comprendre millor el que estem afirmant:**

CAMPEROLS	NOMBRE	CAMPEROLS	NOMBRE	CAMPEROLS	NOMBRE
15 A 16 ANYS	400	17 A 20 ANYS	900	21 A 30 ANYS	1800
30 A 65 ANYS	30000 (sic)	MÉS DE 65 ANYS	300	FIXES	200
RETIRATS AMB SUBSIDI VERLEA	160	TOTAL EN PLANTACIÓ I SEGA	10.000	PETITS PROPIETARIS I ARRENDATARIS	2140

Font: Idem.

Les xifres -és clar que els 30.000 camperols de 30 a 65 anys es tracta d'un error que vol dir 3.000- fan que 12.140 persones treballen a la terra. Si afegim les 1043 atribuïdes a la indústria resulta que aleshores la població activa suecana ascendia a 13.1083 persones, el que no sembla molt veritable si atenem al cens del moment. És clar que el règim pretenia enganyar-se a sí mateix amb la grandiloqüència que sempre el va caracteritzar, donat que si atenem a una altra taula se'ns presenta un panorama desolador:

ESTIMACIÓ D'ATUR MENSUAL A SUECA 1941					
MES	NOMBRE	MES	NOMBRE	MES	NOMBRE
GENER	6000	FEBRER	5500	MARC	5000
ABRIL	4000	MAIG	0	JUNY	2800
JULIOL	2000	AGOST	2500	SETEMBRE	0
OCTUBRE	6000	NOVEMBRE	6200	DESEMBRE	6200

Font: Idem.

El que venia a dir ni més ni menys que la supeditació de la mà agrícola era completa, malgrat que un bon grapat d'aturats tinguera una petita extensió de terra, però la dada ve a redundar el que pensem: les activitats industrials, per dir-ho amb paraules del moment, eren prou reduïdes i contractaven escassa mà d'obra, únicament trobem allò imprescindible per a les activitats *industrials* i el que s'entén com a necessitats de la vida quotidiana. La resta no era ni més ni menys que un exèrcit proletari que restava a l'espera de poder treballar a les ordres dels patrons, de manera que l'oferta de mà d'obra feia abaratar el seu producte: el treball. D'ahí que s'assenyalara a la font que el jornal mitjà era de 15 pts. Ara bé, si tenim en compte que s'englobava des del treball especialitzat dels fumigadors fins el d'aquell que aportaven els mitjans de comunicació, per exemple, podem asseverar que el salari diari per a la gran majoria els jornalers era més bé escàs per no dir ínfim -en 1951, el salari mitjà d'un bracer a Sueca era de 20 pts. malgrat l'apariència els preus anaven molt endavant dels salaris-, el que redunda la idea repetidament exposada: el règim tingué com a raó de ser la supeditació del propietari, tant en la seua gestació com durant la seua durada, el que sempre hem sabut malgrat la verborrea interclassista del franquisme tant des dels sindicats falangistes com des dels missatges integristes/corporativistes llençats per l'Església. No debades, en 1940, el salari mitjà d'un treballador s'havia reduït un terç respecte 1936 a més d'haver de suportar una inflació terrible i les conseqüències del mercat negre. I què dir de les disposicions que prohibien el treball els diumenges i els dies de festa a més de treballar-se de sol a sol generalment. En aquest sentit trobem molt significatiu un comunicat de l'alcaldia almussafenca a la Guàrdia Civil, de 23 de juliol de 1953, *recordando se haga la mayor publicidad posible a fin de que la prohibición que existe a fin de evitar sanciones de trabajar los domingos y días de precepto ...*²⁵²⁸ Oblidant la

²⁵²⁸.- AHMA. Llibre 45.

construcció gramatical, el que ens interessa del comunicat és que l'èmfasi es posava en el recordatori i no en la intervenció. Si pensem que parlem de les altures de 1953, queda tot dit, doncs des de la victòria dels sublevats, aquest precepte hi era ignorat per tothom i, com a conseqüència, permès amb totes les seues conseqüències.

7.18.- *Més que dèficit industrial*

Les autoritats locals eren conscients de les carències econòmiques, productives i l'endarreriment del teixit productiu sobretot pel que feia a la indústria, que més bé eren activitats artesanals amb unes poques gotes de maquinària. Per això el regidor suecà Hervás, reconeixia que aquesta *es el punto flaco de la economía suecana* si bé el que s'entenia com a indústria dintre d'aquest marc rural ho deixava ben clar: *hay que apoyar al artesanado.*²⁵²⁹ De la mateixa opinió era l'Ajuntament de Sollana.²⁵³⁰ Amb tot, i donat els interessos de la *rizocràcia* local i malgrat els temps d'autarquia que corrien es parlava d'*adquirir una máquina japonesa para confeccionar cuerda con paja de arroz.*²⁵³¹

En certa manera, el règim cercava desenvolupar-se –sobretot industrialment– però descansant en l'agricultura i entorpint a l'hora eixe desenvolupament donat que sempre defensà el concepte d'agricultura tradicional, qüestió més marcada a les zones d'alta producció i especialitzades en l'exportació agrària, com era el cas de la Ribera Baixa, encara que atenent a paràmetres purament autòctons. Per això recordava logres anteriors en aquest aspecte tal vegada amb la pretensió d'estimular possibles persones interessades en aquestes qüestions.

A la premsa es podia llegir les grans transformacions que va realitzar Domingo Gómez el segle anterior pel que feia a la indústria molinera. Es tractava d'un suecà que, en 1888, va establir les seues factories a València amb una extensió de 5000 m². El seu nou sistema de moldre l'arròs va tenir incidència a Anglaterra i les seues colònies, a més de Colòmbia, Mèxic, etc. Inclòs a Portugal el 60% dels molins s'adequaren a la seua tècnica. Això funcionà fins els anys 20, quan tornaren a canviar les tècniques de transformació de l'arròs i l'empresa creada pel suecà, *Domingómez*, quebrà completament.²⁵³² Evidentment no corrien els mateixos temps pel que a l'economia es refereix.

El retràs tecnològic i el control social a que era sotmesa la població enduriren les condicions de treball, ja s'ha vist. El 14 de maig de 1939 apareixien les primeres bases de treball elaborades per la FET amb la connivència dels propietaris. El document equilibrava salaris deplorables amb suposades bones intencions com ara la prohibició de treballar als menors de 16 anys *en las labores más duras, solo las ligeras* sense especificar quines ocupacions gaudien d'eixe qualificatiu, pel que la qüestió no va complir-se mai. S'enunciava

²⁵²⁹.- AHMS. Falange. Capsa T. 4 de juny de 1956.

²⁵³⁰.- IVEI. *Plan preparatorio 1952...*

²⁵³¹.- AHMS. 10 d'octubre de 1956. La petició es repetiria el 20 de març de 1957. En el mateix sentit parlava el consistori sollanenc, demanant indústries llur matèries primeres foren els subproductes de l'arròs, especialment la palla. IVEI. *Plan preparatorio 1952...*

²⁵³².- *Levante*, 2 de gener de 1952.

l'aplicació de la llei de 1900, que tampoc va tenir incidència positiva per als afectats; es prohibia el treball el diumenge i els festius, que tampoc va tenir un compliment com hem dit, sobretot per l'excusa del cicle agrari.²⁵³³ Les dones podien disposar d'una hora per amamentar les criatures però no s'explicitava si pagada o no.²⁵³⁴ A més, posteriorment, s'incorporaria un altre lastrament per als treballadors com va estar l'incompliment dels segurs de malaltia.²⁵³⁵

La part més interessant d'aquestes basses rau en el repartiment corporativista dels agents productius. Per una banda es prohibia l'abús d'autoritat per part del patró, cosa més que impossible de demostrar donat que el rellotge oficial continuava estant el del capataç -els obrers tenien prohibit treballar amb rellotge, clar- i, per la seua banda, aquests devien rendir al treball: *la falta de rendimiento por parte del productor comportará su despido*. Més clar...

A les tasques pròpies de l'arròs s'elaboraren 3 zones productives on aplicar les basses i amb disparitat de salari segons la zona en qüestió. Els salaris eren ínfims -el més alt i especialitzat com era plantar o arrancar gabelles no superava les 15 pts.- i quedaven altres treballs com ara aportar la cavalleria per a trasllats en carro: 20 pts. Es contemplava així mateix una assignació complementària en funció de la llunyania del treball, que tampoc s'acomplia donat que el propietari posava una camioneta a disposició del trasllat, i s'apuntava solemnement que els diumenges i festius serien pagats com a dies de treball, qüestió que tampoc no es convertí en realitat.

Per a la taronja el mateix, i encara la disfunció temporal de les nostres fonts pot fer-nos pensar en certa evolució de salaris, el cert és que aquesta sempre anà per sota els preus oficials.²⁵³⁶ La misèria estava assegurada. Tant era així que trobem a la comarca entre 1939 i 1945, no menys de 200 peticions per part de pares majors per tal que els seus fills que es trobaven a files obtingueren permís per a dedicar-se a la sega. En aquest aspecte els alcaldes solien recolzar la petició doncs la seua connexió amb la *rizocràcia* comportava aquesta ajuda: abaratir el mercat laboral -més encara- gràcies a la llei de l'oferta i la demanda de mà d'obra. Només emetien informes negatius quan el subjecte en qüestió era un *probado desafecto*. Per exemple, el 9 de juny de 1942, l'alcalde cullerenc informava a les autoritats de la sol·licitud efectuada pel pare de Bautista Piris Gascó, per tal que l'ajudara a la sega. Però la primera autoritat cullerena

²⁵³³.- Per exemple, bans com l'aparegut a Cullera el 12 de setembre de 1941. AHMC. LRB. Llibre 940, donant instruccions per als patrons i obrers. Com és natural resultaven prou dolentes per als obrers. Així, el diumenge i els dies festius es consideraven jornada laboral normal, trencant el suposat catolicisme de les mesures al respecte.

²⁵³⁴.- Les bases no contemplaven la figura de la *passejadora* el que ens fa pensar en la desaparició d'aquesta figura en el cicle productiu dels magatzems. Preguntades algunes dones ens contestaren que no podien portar els infants als magatzems i els deixaven amb els ancians de la família.

²⁵³⁵.- AHMA. Llibre 35. El 8 d'abril de 1944, l'alcaldia rebia una ordre ministerial per via del governador civil fent èmfasi en que els emresaris s'inhibien davant la seua obligació de compir amb els seus de malaltia.

²⁵³⁶.- Podem trobar les bases a l'AHMC. Capsa 112. Pel que fa a la disfunció temporal de la informació cal apuntar que el reglament, amb data del 25 de setembre de 1939, va sortir a *Las Provincias* el 16 de novembre de 1941, amb un acompanyament trionfal: *los jornales han ido aumentando un 20% anual*, cosa completament falsa.

qualificava en la demanda a aquest individu com *de ideas izquierdistas, ... estafador, ... ha desertado tres veces del Regimiento de Infantería nº 12 de Murcia, habiendo sido detenido dos veces por la Guardia Civil de esta población y conducido a dicho Regimiento, y otra por la policía de Valderrobles (Teruel) ...*²⁵³⁷ pel que no cal preguntar-se sobre el futur de la demanda.

7.19.- La reconstrucció de la influència tradicional

La relació entre la patronal i el poder polític era, hem vist, prou estreta i aquesta primera tenia força capacitat d'influència sobre la política estatal,²⁵³⁸ encara que les relacions polítiques, socials i econòmiques sempre vingueren imposades des de les instàncies superiors i la patronal ho aprofità.

La patronal s'acostà a l'Església en el sentit més profitós possible (per no variar), intentant donar una imatge de corporativisme d'arrels cristianes al paper, donat que a la pràctica no es podia digerir. Per exemple, els cursets d'orientació econòmic-social impartits per l'Institut Social Empresarial, ens poden ajudar a explicar aquesta qüestió, encara i que s'escape tangencialment a l'objectiu **primordial de la nostra tasca:**

CURSETS D'ORGANITZACIÓ ECONÒMIC-SOCIAL IMPARTITS PER L'INSTITUT EMPRESARIAL PER A EMPRESARIS		
ANY	CURSOS	IMPARTIT PER
1948	- El comunismo y la política americana ante la crisis de Europa - Comunismo soviético y anticomunismo occidental. ¿Hay fundamento para una tercera posición? - Conceptos de la propiedad	Tomás Horneta No consta Ángel Herrera Ono ²⁵³⁹
1949	- La formación social del empresario: sus deberes para con los que él trabaja. ²⁵⁴⁰	No consta
1950	- Salario familiar y propiedad	Rectores de totes les categories
1951	- Productividad y armonía en el trabajo - Lo social y lo obrero	Dr. José Mallart Rector Ignacio Cases
1952	- Racionalización del trabajo - Movimientos sociales	No consta No consta
1953	- Doctrina social de la Iglesia	No consta

Font: Instituto Social Empresarial. *Memoria 1948-1991*, ss. dades d'impressió.

Es pot veure com afectà la situació internacional en la preocupació dels empresaris i també l'ofensiva eclesiàstica al món empresarial per tal d'implantar la seua visió de la vida econòmica, que, com es pot comprovar a partir dels títols, no suposava cap entrebanc per a la política econòmica del règim. Ans al contrari, com ho reflecteixen altres activitats de l'Institut, podem asseverar que el clergat només era d'acord amb les directrius econòmiques del règim, sinó que, a més, les **complementava i reforçava.**

CONFERÈNCIES DICTADES A L'INSTITUT SOCIAL EMPRESARIAL		
ANY	TÍTOL CONFERÈNCIA	IMPARTIDA PER
1949	- La propiedad	No consta
1951	- Procedimientos y posibilidades para un mayor acercamiento entre empresas y obreros	No consta
1952	- Efectos prácticos del comunismo internacional en la vida de la empresa - La acción patronal cara a la vivienda de los obreros	No consta No consta
1953	- Sobre el salario justo	Marcelino Olaechea y Loizaga ²⁵⁴¹

²⁵³⁷.- Idem. Capsa 792. 9 de juny de 1942.

²⁵³⁸.- Cfr. MOLINERO, C. i YSAS, P. *Els industrials catalans durant el franquisme*. Eumo. Vic, 1991. Encara que fa referència només als industrials, el lantejament resulta clarament extrapolable al cas de la *rizocracia* riberenca.

²⁵³⁹.- Bisbe de Málaga.

²⁵⁴⁰.- Que no és el mateix que *los que trabajan para él*.

²⁵⁴¹.- Arquebisbe de Valencia.

1956	- Consideraciones al problema social - La moral en la subida de los precios - La moral y el beneficio	Rector Rafael González Moralejo Idem. Idem.
1959	- Subsidio de paro	Rector Alberto Prades Sierra
1960	- Consecuencias morales de la Estabilización	Rafael González Moralejo ²⁵⁴²

Font: Idem.

A partir d'aleshores el clergat va desaparèixer en les activitats de l'Institut, possiblement desplaçats pels elements de l'Opus que anaven gaudint cada vegada de major poder.

Pel que feia a congressos organitzats per a empresaris, també val la pena detenir-se un moment. El primer que organitzà va estar en 1954, amb el títol *El salario justo. Posibilidad d'aplicación pràctica*. Basat en Pius XI, la resolució final definia aquest com aquell que es corresponia amb el rendiment en el treball i que fora com a mínim suficient per a la manutenció de l'obrer i la seua família i dependent de la situació de l'empresa sempre i que no anara contra el bé comú. Així, José A. Noguera de Roig s'explicava en els següents termes: *Ni por el hecho de ser católicos debemos dejar de ser Empresarios (sic), ni por ser Empresarios (sic) podemos dejar de ser católicos*, el que deixava clares les postures més reaccionàries de les classes empresarials emparant-se en els principis catòlics. Per això, en el congrés de 1955 es reforçava el concepte corporatiu de l'Església i el aprofitament com a paraigües que els empresaris feien de les concepcions socials i econòmiques d'una Església més ancorada en el segle XX que disposada a encarar els problemes el segle XX. Per això, el títol del congrés, *Corporación en la Empresa*, parla per sí mateix, mentre a les conclusions ja es deia que la jerarquia econòmica era intocable donat que unia els interessos de capital i treball, constituint així una comunitat humana d'activitats, interessos i responsabilitats que coopera per al bé comú. Tot igual els següents anys fins 1960 en que s'apostava per la liberalització econòmica o 1961 en que ja es feien palpables els interessos de pertànyer al Mercat Comú.²⁵⁴³ Amb tot, des de la primera liberalització econòmica, s'havia notat un canvi de postura en l'empresariat valencià.²⁵⁴⁴

En una data que desconeixem, Adolfo Rincón de Arellano, efectuà una visita pels termes municipals regats per la Sèquia Reial del Xúquer, acompanyat per la junta de la mateixa i que després es traslladà a Madrid per a cercar una solució al problema de l'aigua. La solució fou demanar un pantà.²⁵⁴⁵

El 15 de gener de 1940, el Consell de Ministres donava el seu vist i plau per a projectar un pantà a Alarcón, deixant en mans de l'enginyer de camins, Rafael Montiel Balanzat, el projecte. El problema fonamental era el de sempre: el del finançament, de manera que el 3 de març de 1941, l'assemblea de la Sèquia decidí aportar la totalitat de les despeses de la construcció del pantà,²⁵⁴⁶ de manera que va obtenir la immediata aprovació del Consell de Ministres el 24 de

²⁵⁴².- Bisbe de Valencia.

²⁵⁴³.- Instituto Social Empresarial. *Memoria...*

²⁵⁴⁴.- Vegeu SÁNCHEZ CHICO, N. "Actitudes empresariales ante el cambio de coyuntura". En *I Congreso Económico Sindical de la Industria Valenciana*. Idem. pp. 165-176.

²⁵⁴⁵.- ASRXS.- LRA. ss. data.

²⁵⁴⁶.- Idem.

juny de 1941.²⁵⁴⁷ S'inaugurà per Franco, al mateix temps que el pantà del Generalísimo, en 1952.²⁵⁴⁸

La Junta expressà la seua satisfacció i no era per a menys: dels 448 regants amb dret a vot -és a dir, mitjans i grans propietaris-, només 32 tenien el seu domicili a Sollana i uns 350 als pobles colindants. La resta es difuminava entre l'eix Madrid-Barcelona-València. Noms com el de Carmen Gimeno Vidal, propietària de 917 fanecades tenia la seua residència a València. Francisco Ramón Giner Baldoví, de Sueca, posseïa 450 fanecades, i així successivament. El normal era que aquestos grans propietaris bascuïaren entre 422 i 275 fanecades. Tenint en compte que el dret a vot en l'assemblea s'obtenia a partir de la possessió de 30 fanecades,²⁵⁴⁹ podem fer-nos la impressió del control dels grans propietaris, encara que aquest control no superava el nivell local doncs a nivell estatal les seues reivindicacions no es tenien molt en compte.²⁵⁵⁰ Així, doncs, tot i desplegar totes les seues bateries propagandístiques, el règim no va intervenir, almenys econòmicament en la construcció del pantà però sí va saber presentar l'obra faraònica com a un altre logre més del franquisme.

Altre aspecte a ressenyar cal trobar-lo en la tremenda rapinya que es donà a l'acabar la guerra: entre el 29 de març i el 4 de maig es donà una tremenda avalanxa de demandes de traspàs d'escriptures de propietats. La majoria corresponia a antics propietaris expoliats durant el procés revolucionari, però al menys 30 de les mateixes demandes provenien de grans propietaris que sol·licitaven la possessió d'escriptures de terres de persones que sabien desaparegudes -fugides- o finades sense cap llaç de parentesc amb els mateixos,²⁵⁵¹ i encara que no totes les sol·licituds van obtenir el vist i plau,²⁵⁵² la majoria aconseguí el que es proposava. Inclòs es donà el cas d'antigues mestresses que demanaven indemnització per haver estat expulsades de les seues residències per a mestres.²⁵⁵³ O, en una data tan llunyana com 1942, un antic propietari d'un molí incautat durant la guerra, demanava li fora tornat.²⁵⁵⁴

L'aspiració d'obtenir un veritable port que connectara la Ribera Baixa amb la resta de destinacions per tal de donar sortida a la producció, era un tema que s'arrastrava des de molt enrere, concretament des del segle XVIII, i si bé durant la República s'havia intentat la seua construcció a Cullera, amb el recolzament de totes les forces polítiques i sindicals locals més la adhesió dels municipis riberencs,

²⁵⁴⁷.- CASO IZQUIERDO, R. "Historia de la Acequia Real del Júcar". En I Congreso Nacional de Comunidad de Regantes. València, 1964. (2ª edició).

²⁵⁴⁸.- ARV. Sindicats. Capsa 1187.

²⁵⁴⁹.- ASRYS. LRA. ss. data (1942).

²⁵⁵⁰.- Així, per exemple, el 28 de febrer de 1945, la Confederació Hidrogràfica del Xúquer desestimava el projecte de realitzar obres per tal de defensar Fortaleny de les riuades. AHMC. Capsa 100.

²⁵⁵¹.- Idem. LRED. Llibre nº 926.

²⁵⁵².- Idem. Capsa 107. El 2 de gener de 1940, el Ministeri d'Agricultura, mitjançant l'enginyer cap provincial de Recuperació Agrícola, rebutjava la petició de Vicente Arlandis Más, *por haber transcurrido el plazo que marca la Ley de 24 de Octubre (sic) de 1939, absteniéndose en lo sucesivo de admitir ninguna otra.*

²⁵⁵³.- Idem. Capsa 705. 1 d'agost de 1939.

²⁵⁵⁴.- Idem. Capsa ss. classificar. 7 d'agost de 1942.

la guerra trencà el projecte.²⁵⁵⁵

Un projecte que es va reprendre el 3 d'agost de 1939, quan la gestora cullerensa discutí la necessitat de l'obra. Però els inconvenients econòmics del moment van fer que es moderara la reivindicació fins al punt de sol·licitar només la construcció d'una escollera *que tantos beneficios puede reportar a la economía local*, pel que es passà a discutir l'assumpte amb FET, que va donar el seu recolzament.²⁵⁵⁶ Les *forces vives* cullerenques iniciaren una veritable ofensiva desplegant totes les seues influències, connivències d'amistats, etc. Per exemple, el 19 de febrer de 1949, l'alcalde de Cullera, Enrique Serra, rebia una carta d'un amic afincat a Madrid i amb certa influència comunicant que havia dissuadit a la Direcció General de Ports però que el montant de l'operació, uns nou milions de pts. no estaria disponible per a aquell any.²⁵⁵⁷

La resposta de la corporació cullerensa no es va fer d'esperar, i el 16 de març envià dos telegrams, un apremiant el Consell de Ministres altre comunicant la capacitat d'obtenció de pedra per al refugi.²⁵⁵⁸ A més, i per a tractar de dissuadir encara més a les autoritats, es convidava al ministre d'Obres Públiques a les *tirades*, intentant que vinguera també el *Caudillo*²⁵⁵⁹

Finalment, el 18 de novembre de 1949 el Consell de Ministres donà llum verda per a la subhasta de la construcció de l'escollera per al port refugi, al·legant -i exagerant- que 1000 famílies vivien de la pesca en Cullera, que comptava aleshores amb 65 embarcacions.²⁵⁶⁰ Però, a l'altura de 1950 encara no s'havien iniciat les obres, per la qual cosa, el 8 de febrer l'Ajuntament de Cullera envià una petició de mediament al Comandant de Marina de València,²⁵⁶¹ el que no impedí que la construcció de la duana -una simple caseta junt on començaria l'escollera- s'iniciara el mateix dia.²⁵⁶² A la fi, el 29 de setembre de 1951, el ministre d'Obres Públiques, compte de Vallellano, anunciava la propera execució de les obres.²⁵⁶³ Encara i tot, les obres s'endarreriren varis anys i la pedra a emprar va estar obtinguda de la muntanya a base d'explosius.

El port de Cullera continuava estant una rada de 1400 m² amb una amplària de 80 ms. però ara amb dues escolleres d'uns 700 ms. de llargària, al final de les quals s'instal·laren sengles fars. Els molls comptaven amb uns 200 ms. de llargària d'atrancament, encara i que no comptava amb tinglats, grues o connexió amb el ferrocarril.²⁵⁶⁴ Amb tot, el 21 de febrer de 1955 es demanava al Ministeri de Marina una adjudantia com a primer pas per a convertir-se en port i segregat-se de Gandia per a unir-la a la duana de segon ordre i amb resguard del puesto de carrabiners,²⁵⁶⁵ mentre no s'hi trobava solució per al nou emplaçament

²⁵⁵⁵ - TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra...* op. cit. pp. 55 i ss.

²⁵⁵⁶ - AHMC. LAAP. ss. n^o/p.

²⁵⁵⁷ - Idem. Capsa 805.

²⁵⁵⁸ - Idem.

²⁵⁵⁹ - Idem.

²⁵⁶⁰ - *Levante*.

²⁵⁶¹ - AHMC. Capsa 805.

²⁵⁶² - Idem.

²⁵⁶³ - Idem.

²⁵⁶⁴ - IVEI. A. 7.65. *Presidencia del Gobierno. Instituto Nacional de Estadística. Reseña Estadística de la provincia de Valencia. Nomenclator de 1950* (en avant N1950). p. 457.

²⁵⁶⁵ - AHMC. Capsa 88.

del quarter de la Guàrdia Civil.²⁵⁶⁶

7.20.- *Tot sota control, sobretot les misèries.*

El restabliment de bars, xocolateries, horxateries i tavernes també eren objecte d'especial consideració, investigant a fons els antecedents polítics, morals i de tota mena dels sol·licitants, de manera que res escapava al control de les *noves* autoritats.

El caprici de les autoritats locals marcà en bona mesura les possibilitats econòmiques de cada poble. Una mostra podem obtenir-la dels informes sobre la situació social i econòmica dels municipis. Les dades eren recollides per CNS *y los sindicatos*. Veiem l'elaborat a Cullera el 17 d'agost de 1940: es minimitzava l'atur obrer explicant que estaven en marxa els treballs agrícoles i que l'atur resultava seriós entre octubre i desembre per a passar a atur parcial fins abril gràcies a la taronja, xifrant els aturats en uns 500 i uns 150, respectivament per un total de 58500 jornals anuals. Pel que fa al repartiment de la terra s'afirmava que unes 800 persones no en posseïen o tenien en arrendament menys de 40 àries. Els propietaris de menys de 40 àries uns 150; propietaris de més d'1 ha. 1052, assenyalant la font *entre vecinos y terratenientes o propietarios forasteros*.

L'informe ocultava les veritables grans propietats i els grans arrendaments. Només apareixien citats com a arrendataris de finques rústiques propietat de l'Ajuntament Tomàs Bayona Ros -15 fanecades-, Francisco Grau Romero i Tomás Bayona Catalá-13-, Estanislao Carles Bou -11-, Pascual Bonet Renard i Diego Navarro Gualde -10-, Juan Martí Martí i Bautista Olivert Frígola -9-, Manuel Grau Romero, i Francisco Font Miguel -6-, Vicente Adam Camaró i José Colubi Ots -5-, i Salvador Escrivá Naya, Enrique Airós Marín i Domingo Costa Marí -4 Aquestos arrendaments aportaven una renda anual de 3297 pts.²⁵⁶⁷ però és clar que havien més -per exemple l'Asil de la Concepció tenia en arrendament simbòlic més de 150 fanecades com a mínim, i també un molí d'arròs al terme de Fortaleny²⁵⁶⁸-. A més mostrava la ignorància sobre les propietats municipals, el que assenjala o bé la desídia burocràtica de les autoritats locals o marca el camí de l'anuència per no extendir-nos.

A més, l'informe obviava una qüestió fonamental: què ocorria quan les condicions atmosfèriques no permetien el treball i donaven pas a la manca dels corresponents jornals als domicilis més necessitats. En aquest cas, com recorda Alfredo Benito, des de temps prou anteriors, els necessitats s'acolvaven davant l'Ajuntament cridant *tenim fam*, i les autoritats locals calibraven la greuetat de la situació per actuar. Així, recorda el nostre entrevistat quan era menut -cap a 1929-, que va ploure més de vint dies ininterrompudament i la multitud efectuà la citada maniobra obtenint de les autoritats municipals *un saquet d'arròs i una mida d'oli*. La pràctica continuà fins ben entrats els anys 50, i en una ocasió, ens relata Antonio Bru, regidor pel terç familiar, l'Ajuntament repartí alguns queviures i

²⁵⁶⁶.- Idem. El projecte datava de 1943. Capsa Oficis 1943-44. En 1949 encara no se sabia on aniria el quarter. Idem. Capsa 805. 7 de març de 1949. Finalment, i després de moltes presions per art del Governador Civil, s'inaugurà en 1957. ARV. Sindicats. Capsa 998.

²⁵⁶⁷.- AHMC. Capsa 92.

²⁵⁶⁸.- Idem. Capses 107 i 108

després va desentendre's de les factures dels comerciants, qüestió que va fer presentara la seua dimissió.

A una escala més local i per tant més modesta, també s'intentà regular la distribució de productes agraris amb condicions més favorables als petis propietaris. Tal va estar la creació a Cullera de *El Prado*, una mena de mercat d'abastiments. I és que fins a les darreries dels anys 40, els agricultors cullerencs venien directament als comerciants, que corrien amb totes les despeses a partir d'aleshores. Així, s'habilità un descampat amb una rudimentària infraestructura que comptava amb una més que sospitosa bàscula comunal -això sí, la taverna no mancava-. No es tractava d'una veritable cooperativa però sí una oportunitat per al venedor d'obtindre millor preu pels seus productes, encara que la transacció tradicional no varià gaire: el comprador ho feia per arrobes o a ull, pagant al contat i el *Prado* revia visites de comerciants valencians, catalans i madrilenys, que cercaven sobretot la tomaca.²⁵⁶⁹ Es tractava, en definitiva, d'un mercat on acudia l'agricultor per entablar la seua relació amb els compradors, de manera que estalvià no poques tensions entre ambdós col·lectius.

El fracàs més significatiu que comportà l'autarquia va estar les famoses *cotoneres*, que dedicaren molt esforç per part de les autoritats locals amb la intenció de complir les ordres de la *superioridad* tendents a encetar una mena de sistema productiu que conjugara matèria primera amb destí fabril comú. Des de 1942, a Cullera s'estudià la ubicació de l'edifici, el disseny arquitectònic, l'obtenció de força motriu, etc.²⁵⁷⁰ El resultat no pogé resultar més decebedor: la manca de matèria primera -el cotó no va obtindre bones collites a més que els agricultors preferiren conrear plantes més necessàries o productives amb destinament de l'autoconsum o el mercat negre-, així, el dia 14 d'agost de 1946, la cotonera de Cullera, que havia estat *explotada* per l'empresa *Algodonera de Levante, S. A.* tancà les seues portes per a transformar-se en magatzem de taronja poc després,²⁵⁷¹ significat un fracàs en les expectatives autàrquiques-industrialitzadores del règim. No debades, l'empresa demanà permís d'ubicació a Cullera el 20 de juliol d'aquell any per a la instal·lació d'una fàbrica desmuntadora i altra per a l'obtenció d'oli de llavor de cotó. El lloc havia estat escollit per la proximitat de l'estació de ferrocarril (15 ms.), de la carretera Múrcia-València, i en un altre dels deliris del règim per estar junt al riu *...por donde podemos transportar, en barcazas, las balas de nuestro producto hasta su embarque para el punto de destino.* El pressupost, que ascendia a 383.256'30 pts. ho deia tot.²⁵⁷²

L'aventura cotonera va estar tot un fracàs, no sols per la desfeta de la cotonera cullerenga, sinó també per les expectatives que van dipositar-se en aquesta matèria primera amb la intenció de desenvolupar una indústria tèxtil als entramats rurals. Per això, les lamentacions davant la baixa productivitat del

²⁵⁶⁹.- CODINA CERVERÓ, J. "El Prado". En *L'Expressió*, nº 49. Cullera, juny 1995.

²⁵⁷⁰.- AHMC. Capsa 122. Plànols, estudis, informes, etc, donen el veritable sentit de la importància que li donava el règim a aquestes aventures autàrquiques.

²⁵⁷¹.- Idem. LAAP. p. 14. Encara i tot la cotonera cullerenga funcionava des de 1944 amb el treball de 44 treballadors. Idem. Capsa Hisenda 1942-43. Memòria de 1944. A l'any següent eren 55 els empleats. ADPV. A. 3.1.11. Capsa 2.

²⁵⁷².- Idem. Llibre 1883. Expedients varis.

vegetal.²⁵⁷³ Ni tan sols va donar feina a la duana de Cullera, doncs només tenim un embarcament -amb destí a Cartagena- de 11700 quilos de cotó, encara que no sabem si preparat com a matèria primera o confeccionat.²⁵⁷⁴

Com si d'una profecia es tractés, el 31 de desembre de 1946, la cotonera de Cullera es derrumbava,²⁵⁷⁵ tal vegada arrastrant amb sí mateix moltes de les aspiracions autàrquiques del franquisme.²⁵⁷⁶ Per si fora poc, el 8 de novembre de 1950, s'abandonà definitivament el conreu del cotó a la Ribera en aparèixer una plaga de *pectinophora gosaypiella*, que aniquilà les plantes.²⁵⁷⁷ El que queda clar és que el cotó no va contar mai amb el seguiment d'altres conreus com per exemple l'arròs, que el 29 d'agost de 1947, mitjançant l'estació citopatològica de Burjassot, detectà una plaga de *cucat* i es van prendre les mesures pertinents.²⁵⁷⁸

La conjuntura, doncs, no podia estar més dolenta per al sector més desfavorit de la població, tot i les ànsies intervencionistes del règim. Així, la Junta d'Atur cullerensa, *sin aviso ha mandado a trabajar (a la duana) 40 obreros cuyos jornales de momento no he satisfecho (aunque tenga que pagarlos). He denunciado a la Guardia Civil este atropello. Esta entidad se ha personado al (sic) Ayuntamiento y ha hecho a oportuna averiguación y hemos visto que no se ajusta a la nueva ley.*²⁵⁷⁹ I és que el sentiment d'impunitat dels vencedors la seua ingenuïtat es van crisolar en actuacions semblants, arribant a pensar que allò de l'intervencionisme econòmic era qüestió generalitzada, de manera que, en realitat, el que van fer simplement va estar portar a la pràctica tot allò que havien sentit de la *revolució nacionalsindicalista*. Els joves de la vella guàrdia encara no s'havien adonat que el resultat de la guerra no era el triomf exclusiu de les postures falangistes, sinó el de tota la cornucòpia contrarrevolucionària i de la revitalització del capitalisme en la seua vesant més tradicional.

Per això no estranya que, per exemple, l'alcalde suecà quedara perplex i sense capacitat de reacció quan industrials i comerciants de Sueca es presentaren

²⁵⁷³.- Així, el llibre de festes de 1956 d'Almussafes es lamentava de la baixa productivitat del cotó. En 1952 les 9 hs dedicades al cotó foren un fracàs. Pla Preparatori d'Almussafes. IVEI. A. 9124. No debades, en 1955 la superfície dedicada al cotó havia augmentat a 243 hs però amb només un rendiment de 240 Qm. ADPV. E. 19. 6. 1. A Cullera, la producció de 4105'44 Qm. semblava insuficient. ADPV. E. 19.6.1.Capsa 21.I això que des de 1951 la superfície edicada al cotó fou de 177 hs. AHMC. CAC. LAHSLGC.

²⁵⁷⁴.- APFGO. pp. 106-107.

²⁵⁷⁵.- AHMC. Capsa 112.

²⁵⁷⁶.- *...El hierro y el cemento se vendían (al mercado negro) a precios muy superiores a los de asignación, per això, la mezcla de mortero de la cotonera no se hizo como es debido, con poco cemento y mucha argamasa. De tres vagones que venían asignados para la obra solo uno fue descargado y los otros dos fueron a parar al estraperlo... Al menor vendaval se vino abajo (la cotonera). El responsable de la obra (no apareéis el nom) desapareció... MARMANEU LÓPEZ, J. M. "La Algodonera". En L'Expressió. Cullera, març 2.002.*

²⁵⁷⁷.- Idem. Capsa 116. 8 de novembre de 1950.

²⁵⁷⁸.- *Las Provincias. S'anomena cucat a un cuc barrenador que s'introdueix en la canya de l'arròs i es desenvolupa a la seua costa per a convertir-se en papallona, deixant la planta exhausta i impedeix desenvolupar gra. A més es propaga amb molta rapidesa afectant a un 20% de les plantes aproximadament.*

²⁵⁷⁹.- Arxiu del Jutjat de Pau de Cullera. Duana. 12 de gener de 1940.

com a treballadors autònoms per tal d'accedir al subsidi familiar agrari.²⁵⁸⁰

7.21.- *El recurs a les xifres per arrodonir el panorama econòmic*

La comprovació estadística elaborada per les corporacions i contrastada amb les proporcionades per vehicles provincials/estatsals pot aclarir el panorama econòmic.²⁵⁸¹ Donat que tractem d'una comarca quasi completament agrària, com comprovarem, ens resultarà més senzill entendre els mecanismes d'ocultació i el seu posterior estraperlo a més d'observar no sols la conjuntura econòmica sinó també la seua evolució dintre del marc autàrquic, primer, i els inicis de la *liberalització* després.

En un primer moment trobem unes autoritats locals disposades a col·laborar al màxim amb les ordres de la superioritat. D'eixa manera, el 10 de maig de 1939, s'emetia un informe assenyalant les fanecades dedicades als diferents conreus al terme de Sueca: ceba, 2117; taronja, 8946; creilla tardana, 2424; fesols, 865; pastanaga, 1324; alfalfa, 231; boniatos, 4761; remolatxa, 239; dacsa, 3585; meló i carabassa, 2945; tomaca, 425; cacahuet, 70; i hortalices, 378.²⁵⁸²

Prompte es mostraren reticències per part de les autoritats locals a l'hora d'elaborar els informes estadístics sol·licitats per les autoritats provincials/estatsals. Així, el 3 febrer de 1941, el *Servicio Agronómico Nacional* recordava a l'Ajuntament de Sueca el seu destacat retràs en complir l'article vuitè de la Llei del 5 de novembre de 1940 apareguda al BOP el dia 20 d'aquell mes.²⁵⁸³ Com que el silenci de la gestora de Sueca continuà, el Governador Civil va intervenir comunicant la importància de complir l'ordre i convidava l'alcalde per a realitzar l'informe entre la súplica -... *tenga bien presente que nada ha de producirle tanta satisfacción como el deber cumplido ... para remediar el hambre que la guerra mundial produce en España ... Hay que convencer a todos de que el delito mayor que se puede cometer ahora es la ocultación para satisfacer un miserable egoísmo o la criminal especulación llamada "straperlo" (sic) ...* per a passar a continuació a llançar una sèrie d'advertències disciplinàries. Apremiades més per l'amenaça de la sanció corresponent anunciada al comunicat que per altra cosa, les autoritats suecanes comunicaven el dia següent que l'any anterior s'havien sembrat 1026'60 fanecades de blat, 941'80 d'altres cereals, 1180 de lleguminoses, 80000 d'arròs, 5500 de taronja i 780 d'altres arbres frutals.²⁵⁸⁴

L'any següent no va fer falta tanta parafernàlia. Les autoritats suecanes compliren immediatament l'ordre apareguda al BOP del 7 de gener, comunicant que s'havien sembrat 4760 fanecades de blat i 20 d'avena el que significava segons la mateixa font un superàvit de 4 fanecades. Per altra banda, s'apuntava que 110 fanecades destinades a blat no havien pogut sembrar-se donat que el

²⁵⁸⁰.- AHMS. Negociat Central. 1946. 27 de maig de 1946.

²⁵⁸¹.- Segons un informe de la IVEI, caps 180, la majoria dels ajuntaments no saven establir el cost total dels conreus.

²⁵⁸².- AHMS. Capsa Estadística

²⁵⁸³.- Idem.

²⁵⁸⁴.- Idem.

SNT no envià la llavor.²⁵⁸⁵ A més, s'acompanyava una relació de 148 conreadors de moniatos, que ocupaven 126'90 fanecades,²⁵⁸⁶ encara que un posterior informe de juliol xifrava en 73 fanecades de moniatos amb una previsió de 44000 kgs. per a 262 agricultors que representaven un total familiar de 1048 persones,²⁵⁸⁷ mentre que per a agost la superfície conreuada de moniatos ascendia a 126'50 fanecades amb una collita probable de 88550 kgs. explotades per 149 agricultors que representaven una càrrega familiar total de 596 persones.²⁵⁸⁸ En canvi, en setembre es comunicava que la superfície sembrada havia passat de 2500 fanecades en 1941 a 1300 el present any, esperant-se un rendiment mitjà de 800 kgs. per fanecada.²⁵⁸⁹

La disparitat contemplada en les comunicacions només cal atribuir-la a una raó evident: la connivència de les autoritats locals amb la *rizocràcia* suecana. És més, l'alcalde i cap d'abastiments, Juan Antonio Meseguer Viñoles; el cap de FET, Gonzalo Velis Pons; i el cap i delegat de CNS, Vicente García Viel, eren grans propietaris d'arrossers i van participar de l'estraperlo com hem vist. Per això la desídia a comprovar un producte del qual no participaven i que donava menys rendiments econòmics que l'arròs estraperlat, no perdent el temps en examinar les dades emeses anteriorment. Això es pot veure també en les declaracions de dacs, declarant 3300 kgs. per a 6 propietaris sense aportar més dades,²⁵⁹⁰ i també en la declaració de creïlles: 2200 fanecades en 1941 i 1730 en 1942, apuntant novament el no haver rebut les llavors corresponents, esperant-se un rendiment de 350 kgs. per fanecada. Pel que feia als fertilitzants emprants s'assenyalava sobretot el fem i en menor mida l'amoniac, els superfosfats i la potassa, fent especial èmfasi a la manca d'aquest darrers, en especial el *Nitrato de Chile*.²⁵⁹¹

El mateix es pot assenyalar per a l'any 1943: s'apuntava una dedicació de 1100 fanecades al moniato esperant-se un rendiment de 650 kgs.²⁵⁹² i també pel que feia al ramat.²⁵⁹³ Els informes de 1944 i 1945 no desbarraven la tendència però presentaven major ambigüitat, reduint dades i amb una redacció més descuidada encara,²⁵⁹⁴ el que ve a dir-nos que la impunitat en que es manejaven les autoritats suecanes les havia atorgat una confiança evident. Tant és així que la documentació realitza un bot als anys 50 sense més, bé per haver-se perdut, qüestió poc probable, traspaperat, més fiable, o bé per veritable inexistència, el que no resulta massa convincent. El més convincent rau en l'aplicació dels Mapes d'Abastiments, que desplaçaren en part els informes malgrat que aquestos no desaparegueren.

Segurament, i amb molta cautela, podem esbrinar millor l'evolució de la

2585 - Idem.
2586 - Idem.
2587 - Idem..
2588 - Idem.
2589 - Idem.
2590 - Idem.
2591 - Idem.
2592 - Idem.
2593 - Idem.
2594 - Idem.

tinència de la terra a partir dels repartiments de rústica d'Almassafes, lloc on millor es pot comprovar.

EVOLUCIÓ DEL REPARTIMENT DE RÚSTICA, ALMASSAFES							
ANY				ANY			
1935		1936		1937		1938	
FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS
10	369	10	566	10	0	20	567
11-20	198	11-20	190	11-20	566	21-40	191
21-30	109	21-30	0	21-40	190	41-50	59
31-40	58	31-40	0	41-50	58	51-100	112
41-50	57	41-50	58	51-100	112	101-200	55
51-100	112	51-100	112	101-200	54	201-300	17
101-200	59	101-200	54	201-300	17	301-500	13
201-300	17	201-300	17	301-500	18	501-1000	9
301-500	12	301-500	18	501-1000	9	1001-2000	4
501-1000	9	5001-1000	9	1001-2000	1	2001-3000	0
1001-2000	0	1001-2000	4	2001-5000	1	3001-4000	0
2001-5000	4	2001-5000	0	5001-7500	1	4001-5000	0
+ 5000	0	+ 5000	0	+ 7500	1	+ 5000	0
TOTAL	1004	TOTAL	1027	TOTAL	1027	TOTAL	1056

Font: AHMA. 3.4.11.

EVOLUCIÓ DEL REPARTIMENT DE RÚSTICA, ALMASSAFES							
ANY				ANY			
1939		1940		1941		1942	
FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS
20	578	20	178	20	444	20	433
21-40	182	21-40	184	21-40	217	21-40	141
41-50	66	41-50	66	41-50	61	41-50	85
51-100	112	51-100	110	51-100	163	51-100	64
101-200	55	101-200	56	101-200	91	101-200	164
201-300	112	201-300	16	201-300	32	201-300	92
301-500	55	301-500	14	301-500	20	301-500	29
501-1000	17	501-1000	8	501-1000	15	501-1000	21
1001-2000	13	1001-2000	4	1001-2000	8	1001-2000	15
2001-5000	9	2001-5000	0	2001-5000	1	2001-5000	8
+ 5000	4	+ 5000	0	+ 5000	0	+ 5000	1
TOTAL	1203	TOTAL	580	TOTAL	1052	TOTAL	1053

Font: AHMA. 3.4.11.

EVOLUCIÓ DEL REPARTIMENT DE RÚSTICA, ALMASSAFES							
ANY				ANY			
1943		1944		1945		1946	
FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS
20	161	20	161	20	94	20	71
21-40	251	21-40	251	21-40	155	21-40	70
41-50	75	41-50	75	41-50	76	41-50	64
51-100	194	51-100	194	51-100	255	51-100	229
101-200	160	101-200	160	101-200	209	101-200	272
201-300	59	201-300	59	201-300	95	201-300	132
301-500	48	301-500	48	301-500	77	301-500	114
501-1000	28	501-1000	28	501-1000	107	501-1000	86
1001-2000	16	1001-2000	16	1001-2000	29	1001-2000	38
2001-5000	9	2001-5000	9	2001-5000	11	2001-5000	24
+ 5000	0	+ 5000	0	+ 5000	1	+ 5000	5
TOTAL	991	TOTAL	991	TOTAL	1108	TOTAL	1105

Font: AHMA. 3.4.11.

EVOLUCIÓ DEL REPARTIMENT DE RÚSTICA, ALMASSAFES							
ANY				ANY			
1947		1948		1949		1950	
FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS
25	N/C	25	N/C	25	0	25	0
25-50	N/C	21-50	N/C	21-50	0	21-50	0
51-100	N/C	51-100	N/C	51-100	54	51-100	56
101-200	N/C	101-200	N/C	101-200	147	101-200	151
201-300	N/C	201-300	N/C	201-300	131	201-300	149

301-500	N/©	301-500	N/C	301-500	222	301-500	237
501-1000	N/©	501-1000	N/C	501-1000	273	501-1000	284
1001-2000	N/©	1001-2000	N/C	1001-2000	155	1001-2000	163
2001-5000	N/©	2001-5000	N/C	2001-5000	89	2001-5000	93
5001-10000	N/©	5001-10000	N/C	5001-10000	26	5001-10000	22
10001-20000	N/©	10001-20000	N/C	10001-20000	14	10001-20000	13
20001-30000	N/©	20001-30000	N/C	20001-30000	2	20001-30000	3
30001-40000	N/©	30001-40000	N/C	30001-40000	1	30001-40000	1
+ 40000	N/©	+ 40000	N/C	+ 40000	0	+ 40000	0
TOTAL	N/©	TOTAL	N/C	TOTAL	1116	TOTAL	1172

Font: AHMA. 3.4.11.

EVOLUCIÓ DEL REPARTIMENT DE RÚSTICA. ALMUSSAFES							
ANY				ANY			
1951		1952		1953		1954	
FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS	FINS PTS.	CONTRIBUENTS
25	0	25		25	0	25	N/C
25-50	0	21-50	0	21-50	0	21-50	N/C
51-100	54	51-100	59	51-100	53	51-100	N/C
101-200	138	101-200	139	101-200	139	101-200	151
201-300	167	201-300	165	201-300	164	201-300	N/C
301-500	250	301-500	249	301-500	252	301-500	N/C
501-1000	309	501-1000	324	501-1000	328	501-1000	N/C
1001-2000	174	1001-2000	185	1001-2000	183	1001-2000	N/C
2001-5000	96	2001-5000	90	2001-5000	88	2001-5000	N/C
5001-10000	20	5001-10000	21	5001-10000	27	5001-10000	N/C
10001-20000	12	10001-20000	10	10001-20000	11	10001-20000	N/C
20001-30000	2	20001-30000	2	20001-30000	2	20001-30000	N/C
30001-40000	1	30001-40000	0	30001-40000	0	30001-40000	N/C
+ 40000	N/©	+ 40000	0	+ 40000	0	+ 40000	N/C
TOTAL	1223	TOTAL	1244	TOTAL	1247	TOTAL	N/C²⁵⁹⁵

Font: AHMA. 3.4.11.

El que ve a indicar-nos que cada vegada trobem més mitjans i petits propietaris encara i que la concentració de grans propietaris continuava estant una realitat, el que vol dir que alguns d'aquests darrers vendrien les seues terres, i, per altra banda, els mitjans propietaris farien el mateix. Tot això ens indica que el principal focus d'inversió continuava estant la terra i no pas la indústria dintre d'aquest món rural. La raó sembla estar prou senzilla: els grans propietaris continuaren comportant-se com sempre, dirigint les seues perspectives cap a la renda, mentre que els mitjans propietaris feien el mateix. L'únic que varià fou la capacitat adquisitiva de les persones amb rendes més baixes que invertiren en terra, una terra que provenia de les necessitats crematístiques d'uns o d'altres o tal vegada de terres prou marginals, el que explicaria aleshores la possibilitat de compra dels menys afavorits. Amb tot, el que resta cl·r és que la terra continuava estant la principal font de riquesa i per incidir altra vegada en els factors que això ho feien possible cal indicar la proximitat a un mercat interessant tant des el punt de vista quantitatiu com a qualitatiu -València-, l'especialitat agrària i els grans rendiments; de manera que la terra continuà retenint la seua preponderància econòmica.

EVOLUCIÓ TRIBUTÀRIA D'ALMUSSAFES					
ANY	RIQUESA IMPONIBLE	TOTAL CONTRIBUCIÓ	ANY	RIQUESA IMPONIBLE	TOTAL CONTRIBUCIÓ
1936	30.753'31	6.790'67	1940	30.870'31	7.001'39
1941	122.152'90	26.262'88	1942	122.152'90	26.262'88
1943	123.792'90	26.615'47	1944	123.792'90	26.615'47
1945	125.356'15	26.951'47	1946	125.356'15	32.341'87

²⁵⁹⁵.- A partir d'aquest any ja no posem dades.

1947	126.342	36.942'40	1948	126.342	36.942'40
1949	125.962'28	37.916'16	1950	138.167'28	41.588'45
1951	138.167'28	46.341'31	1952	138.433'53	46.430'60
1953	161.269'28	54.089'71			

Font: Idem.

Les xifres són poc fiables degut al sistema intervencionista estatal i la consegüent ocultació -només s'ha de veure com es repeteixen xifres-, però una cosa resta clara: amb la suavització autàrquica cap els productes rurals de 1953, una gran part de la producció va sortir al llum. Però tampoc ens enganyem, la tendència a l'ocultació continuà estant una constant sobretot en certs articles agraris que arribaven a tenir una notable demanda al marcat negre i feia més rendible la seua ocultació que la comercialització pels canals normals del mercat intervingut. A més, tampoc signifiquen massa aquestes xifres com a tals donat les penúries i les constants alteracions del cost de la vida.

Aquesta qüestió queda més patent a Sueca:

EVOLUCIÓ DE LA TRIBUTACIÓ A SUECA							
ANY	CONTRIBUCIÓ	ANY	CONTRIBUCIÓ	ANY	CONTRIBUCIÓ	ANY	CONTRIBUCIÓ
1927	172.149'15	1928	175.180'90	1929	175.180'90	1930	175.139'12
1931	175.139'12	1932	175.032'47	1933	181.125'70	1934	184.891'42
1935	184.691'42	1936	184.891'42	1937	307.534'28	1938	307.534'28
1939	352.093'21	1940	352.093'21	1941	353.408'22	1942	353.408'22
1943	373.775'72	1944	373.604'78	1945	373.604'78	1946	463.989'15
1947	574.918'66	1948	642.339'67	1949	733.463'94	1950	770.587'17
1951	858.654'29	1952	874.418'42				

Font: AHMS. Hisenda. Capsa 23.

Com podem veure, el nombre de contribuents rústics va augmentar escassament durant la guerra, el que parla de l'escàs ressò col·lectivitzador que va donar-se a Sueca, encara que la petita propietat va créixer, bé per distribució de terra, bé per fragmentació d'unitats més grans. Però, el que ací ens interessa és observar com a l'acabar la contesa augmenta el nombre de contribuents sobretot mitjans i grans, producte de la tornada de terra i, pot ser, l'increment de l'arrendament, el que fraccionaria les parcel·les.

Les dades referents a 1940 no són en absolut fiables, doncs un descens de més del 50% dels contribuents en un any sembla que o bé s'intentà ocultar inclòs la propietat, cosa quasi improbable, o bé per la recomposició del poder tradicional les dades recollides no van estar completes.

Als anys 1941 i 1942, s'observa una uniformitat que fins i tot experimentar un significatiu retrocés respecte a 1939, ofereix major confiança. És cert que la crisi econòmica reflectida en la incessant inflació ens porte a error al comparar taxes de contribuents amb evolució de la propietat, però, a falta d'una font millor, pensem que podem afirmar una significativa disminució de petites propietats al temps que les mitjanes i majors augmentaren. Però ens decantem a pensar que amb l'augment de la imposició de 1942, el que es dona es un assentament de l'arrendament.

Tal vegada així pugam explicar la disminució de contribuents de 1943 i 1944, ja que són els més petits els que efectuen un marcat retrocés derivat de les penúries econòmiques tot i que el marcat negre funcionava a las mil meravelles i que els obligà a deixar l'arrendament -o l'aparceria- o a vendre, d'ahí que l'únic augment que s'experimenta siga el de la gran propietat. Per exemple, a Sueca, en

1944, trobem 167'50 ha dedicades al blat, de les quals 146'6 eren en propietat i la resta en arrendament.²⁵⁹⁶

El moment de major expansió es donà en 1945 i reafirmat els anys següents -malgrat no posseïm dades respecte 1947 i 1948-, de manera que disminueix dràsticament la petita propietat per augmentar la mitjana i la gran. El ritme econòmic marcat per la carestia i el sistema de cupos per als fertilitzants així ho pot explicar.²⁵⁹⁷ Per altra banda, a mesura que el règim veia com anava desapareguent el *perill exterior* sentint-se més tranquil, donà confiança als grans propietaris que augmentaren, fins a 1954, com a mínim, la seua capacitat d'agrupar terres.

Al mateix temps s'intentava frenar l'atur mitjançant una política de contractació d'obres amb un volum molt apreciable sobretot en 1947, quasi totes referides a pavimentació de carrers i s'intentava donar una imatge progressista sancionant als propietaris de pisos desllogats o vivendes desocupades.²⁵⁹⁸ Però la realitat era molt més crua: la carestia de la vida obligava buscar-se la vida a un munt de persones, i els mateixos treballadors de l'Ajuntament feien tasques amb una clara competència deslleial, tant i com ho denunciaven els empresaris metalúrgics de Cullera,²⁵⁹⁹ encara que els consistoris no intervenien massa en aquest aspecte doncs estaven més preocupats per acabar l'exercici amb superàvit i poder presentar-se davant les jerarquies i els administrats com a bons dipositaris dels interessos públics.

Cal incidir en un aspecte: els anys de l'autarquia van suposar per als petits propietaris una precarització extrema llur darrera vesant fou tendir vers l'autoconsum donat que no podia competir al mercat negre amb els grans propietaris, que, a més, gaudien de la permisivitat quan no la connivència de les autoritats tant locals com superiors a elles. No debades, a partir de 1941 es troba un major dinamisme al port de Cullera, sortint barques a la Rada des del riu amb un mínim de 200 tones de taronja amb destinament als EEUU. A canvi es reb fuel-oil des d'aquell país. A més, per a insuflar més optimisme als compradors ianquis es comunicava que els efectes de la guerra havien estat mínims a Cullera.²⁶⁰⁰ A més s'apunta un mínim d'embarcament d'arròs blanc de 150000 quilos, en 1945, arribant un total de 38160 quilos d'amoníac.²⁶⁰¹

El mateix es pot dir si acudim al padró d'arbitris sobre riquesa rústica i pecuària de Sollana:

EVOLUCIÓ DEL PADRÓ DE L'ARBITRI SOBRE RIQUESA RÚSTICA I PECUÀRIA DE SOLLANA									
ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE

²⁵⁹⁶.- AHMS. Capsa Hisenda 1942-1943.

²⁵⁹⁷.- El 23 de maig de 1939, la Companyia Peninsular de Comerç SA demanava les existències d'amoníac al magatzem de la duana. La contestació fou que el 18 de juliol de 1936, havia 106870 quilos, al mateix temps que s'adjuntava existències de sulfat amoníac de la mateixa data. APFGO. pp. 32-33. Durant l'any 40-41 es va viure un reviscolament del dinamisme del port, sobretot carregant arròs i descarregant fertilitzants. Fins 1953 aquest va estar el principal moviment.

²⁵⁹⁸.- Aquesta ofensiva va tindre espai durant tot el mes de gener a *Las Provincias*.

²⁵⁹⁹.- AHMC. Capsa Oficis 1943-44.

²⁶⁰⁰.- APFGO. pp. 51-62.

²⁶⁰¹.- Idem. pp. 76-119. Amb tot, la pràctica estraperlista no desaparegué: es van declarar més de 4000 quilos perduts o *caiguts al mar*. De tota manera la duana deixà de funcionar el 22 de setembre de 1953 amb el primer retall del règim autàrquic.

1951	2618	1952	2474	1953	2660	1954	2699	1955	2700
1956	2712	1957	2722	1958	2726	1959	2740	1960	2741

Font: ADPV, A.1.1.3. Capsa 44.

7.22.- Modernització, estancament, evolució o adaptació? L'economia a nivell local. Les matrícules industrials.

Dintre del marc autàrquic el creixement econòmic resultava més que difícil. A nivell local hem intentat realitzar una secuencialització de les empreses que funcionaven als pobles: les que desapareixien i les que apareixien, quan i com per tal de respondre a la pregunta de l'enunciat. Com que els nivells de preguerra tardaren en estar alcançats, hem optat per oferir un quadre on es conté les dades que ofereixen les matrícules industrials per tal de fer una anàlisi quantitativa i qualitativa de les activitats comercials dels pobles. Emprem una sectorització temporal amb la intenció de no abrumar en números:

MATRÍCULA INDUSTRIAL SUECA 1931							
OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE
Ferrer	9	Batero	1	Ferreteria	5	Cereals ²⁶⁰²	1
Carnisseria	1	Ferro ²⁶⁰³	1	Textils	9	Llar	1
Bicicletes	3	Bicicletes	1	Drogues	4	Teatre	1
Vins Major	1	Lampista	1	Arròs ²⁶⁰⁴	4	Sombreros	1
Paqueteria	9	Ultramarins	8	Perfumaria	1	Cervessa ²⁶⁰⁵	6
Almoneda	1	Armes	1	Mat. Constr.	1	Azulejos	1
Carri fresca	15	Comestible	10	Café	21	Calcat fi	2
Hostes	4	Tabernes	12	Taulels	2	Avena	1
Calcat ²⁶⁰⁶	1	Pisa fina	1	Cansalada	2	Alpargates	4
Roba ²⁶⁰⁷	9	Fonda	2	Gorres	2	Re-venta	17
Carbó	1	Bisuteria	2	Selasons	2	Bodegò	1
Café ²⁶⁰⁸	7	Carnisser	18	Ois	16	Jogunes	1
Libre raat	1	Mobles ²⁶⁰⁹	2	Horxateria	4	Guano	1
Garrofa	1	Fusteria	2	Fertilizants	8	Explossus	2
Paper ²⁶¹⁰	8	Venda pa	4	Peix fregit	2	Torró	1
Licors	1	Formatges	4	Frutes	5	Objectes ²⁶¹¹	1
Cobrador ²⁶¹²	1	Carros	7	Gassolina	3	Ferrador2	2
Arquitecte	2	Matrona	2	Dentista	1	Farmàcia	6
Clupà	1	Practicant	3	Veternan	3	Agnensor	1
Advocat	4	Escrivent	1	Notari	2	Procurador	7
Jutge Muni	1	Secr. Jutjat	1	Cobro ²⁶¹³	2	Funerària	4
Prestamista	1	Peses ²⁶¹⁴	1	Puestos ²⁶¹⁵	1	Comissions	9
Llavors	8	Corredor ²⁶¹⁶	7	Col.leg ²⁶¹⁷	1	Col.leg	1

- 2602 - Al per major.
- 2603 - Idem.
- 2604 - Idem.
- 2605 - Idem.
- 2606 - Ordinari.
- 2607 - Infantil.
- 2608 - Econòmic.
- 2609 - Membre.
- 2610 - De fumar.
- 2611 - D'escritori.
- 2612 - De peses i mesures.
- 2613 - Cobro de jiros (sic).
- 2614 - Arrendatari de pese i mesures.
- 2615 - Idem puestos públics.
- 2616 - De finques.

Carreters	56	Tartana	1	Carniàtoe	1	Garatge 1	1
Llauners	7	Sastre	7	Avena	1	Barber	29
Fusters	17	Carros ²⁶¹⁸	8	Pedra	1	Cabestrer	1
Alabarder	1	Marmolista	1	Fotògraf	3	Mecànica	7
Fusteries	3	Fàbriques	11 ²⁶¹⁹	Molins	6	Forns	17
Aigua pota	1	Cartró	1	Rentat	1	Confitera	4
Ebanista	2	Tintoreria	4	Bordador	1	Talabarter	3
Fomer	10	Taller ²⁶²⁰	1	Casinos	2 ²⁶²¹	Ciutats	5 ²⁶²²
Ateneu	1	Societats	2 ²⁶²³	Relloger	3	Sabater	2

Font: AHMS. Matricula Industrial. H. 353-354.

Les variacions que van donar-se fins al començament de la guerra van estar mínimes. D'eixa manera podem veure les activitats que van afegir-se a la llista anterior:

Venda farina	2	Paperera	2	Café	8	Taberna	4
Cansalada	1	Abaceria	4	Bolera	2	Salasó	1
Odis	3	Veterinar	1	Satre	4	Gorres	2
Pa	1	Barberia	3	Mobles	1	Comestibles	2
Sabó	1	Flavors	2	Carn	1	Comerciant	2
Carniser	3	Bodegó	1	Teixits	2	Arbbs	1
Optica	1	Gel	1	Aigua pot	1	launa	1
Inst electric	1	Carros	38	Víns	1	Bagatella	1
Barber	3	Fàbrica ²⁶²⁴	1	Comestibles	2		

Font: Idem.

El nivell de vida va augmentar durant el transcurs de la República, ja que els llocs dedicats a l'oci van créixer en nombre important. A més, la introducció d'una òptica i una companyia d'aigües potables, resulta simptomàtic de l'apuntat. L'atenció a les persones amb problemes de vista feia innecessari el trasllat a la capital per tal d'obtenir diagnòstic i atenció per a confeccionar les ulleres escaients. A més, cal assenyalar que la introducció de l'aigua potable resultava una veritable revolució a les llars, com veurem més avant, i, per si fos poc, la instal·lació d'una fàbrica de borses de paper a més de l'augment de l'oferta alimentícia -adoneu-vos que no sols es tracta de despatx de cansalada-, sobretot pel que fa a la carn i altres comestibles, apunta en la direcció d'un major i millor consum. Vol dir això que la visió fosca del proletariat riberenc deuria revisar-se per la nostra part? En absolut, el que resulta innegable és que s'experimentà una millora significativa dintre del que podem anomenar classes mitjanes rurals i un petit respir per als petits propietaris.

En aquest aspecte de dinamisme econòmic, tampoc no resultà excessivament traumàtica la guerra, donat que van aparèixer més dedicacions en el camp de l'alimentació. Per contra, tancaren tendes de teixits i pinsos.²⁶²⁵ Com anècdota cal apuntar que en 1938 es traspasà el Casino Conservador per a

²⁶¹⁷.- Polítècnic.

²⁶¹⁸.- Constructores.

²⁶¹⁹.- De taulells, loses, teules, pedra artificial, electricitat, 2 de gel, 4 e llimonades.

²⁶²⁰.- De calçat.

²⁶²¹.- D'UP i La Vila.

²⁶²².- Conservador, Republicà, La Lealtad (tradicionalista), Recreativo (Socialista), Liberal Monárquico.

²⁶²³.- La Peña (caçadors) i La Artística (Musical).

²⁶²⁴.- De borses de paper.

²⁶²⁵.- Idem.

transformar-lo en cafeteria.²⁶²⁶

Altra qüestió rau a l'acabar la guerra: la dinàmica intervencionista del règim marcà l'esdevindre econòmic de la població. Així, observem que es donaren d'alta, en 1940, 51 establiments connectats amb l'alimentació, destacant també l'adquisició de maquinària per a la fusta, dos perruqueries de dones que fins aleshores no havien fet aparició; un enquadernador,²⁶²⁷ una tenda de labavos i l'adquisició de linotípies a les imprentes.

La situació es mantingué estable fins 1945, destacant la desaparició, en 1941, de la tenda de joguines -eren temps de comprar articles de primera necessitat-, l'odontòleg i algunes tavernes i cafès, encara que van aparèixer tres tallers de mecànica per a l'automòbil i una tenda de venda i reparació de ràdios, el que comportava un nou sentit de l'oci i de l'accés a la informació.

Durant la resta dels anys quaranta no van donar-se excessives alteracions, de manera que, a les altures de 1950, aquest era el panorama empresarial de Sueca:

MATRÍCULA INDUSTRIAL SUECA 1950							
OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE
Ferrer	4	Baitero	3	Ferreteria	4	Lubricantes	1
Carrisseria	26	Embutis	2	Textils	18	Acadèmies	2
Bicletes	6	Droques	4	Teatre ²⁶²⁸	1		1
Vins	6	Lampista	1	Arròs ²⁶²⁹	7	Llauner	1
Teatre ²⁶³⁰	13	Ultramarins	12	Teatre ²⁶³¹	2	Azulejos	1
Comestible	20	Café	22	Calçat fi	1	Hostes	1
Tavernes	9	Taulells	1	Calçat ²⁶³²	1	Cansalada	3
Alpargates	1	Hotel	1	Gorres	1	Re-venta	1
Carbó	6	Mesó	2	Carnisser	18	Ols	7
Mobles ²⁶³³	1	Garrofa	1	Fustena	5	Fertilizants	7
Explosius	2	Paper ²⁶³⁴	6	Forns	34	Pex fregit	4
Licors	4	Formatges	4	Fruites	3	Objectes ²⁶³⁵	2
Practicant	4	Matrona	2	Veterinari	2	Farmàcia	6
Advocat	8	Notari	2	Cobro ²⁶³⁶	2	Agrimensor	3
Funerària	1	Llavors	6	Corredor ²⁶³⁷	2	Procurador	5
Carreters	9	Sastre	7	Relloger	2	Talabarter	3
Fusters	14	Marmolista	4	Fotògraf	2	Mecànica	5
Aigua pot	1	Confiteria	3	Fàbriques	31 ²⁶³⁸	Ebanista	2
Taller ²⁶³⁹	1	Tintorena	5	Bordador	1		

Font: AHMS. Matricula Industrial AHMS. Matricula Industrial. H. 353-354.

²⁶²⁶ - Idem.

²⁶²⁷ - Idem.

²⁶²⁸ - També cinema.

²⁶²⁹ - Molins.

²⁶³⁰ - També cinema.

²⁶³¹ - També cinema.

²⁶³² - Ordinari.

²⁶³³ - Membre.

²⁶³⁴ - De fumar.

²⁶³⁵ - D'escritori.

²⁶³⁶ - De girs.

²⁶³⁷ - De finques.

²⁶³⁸ - De llegiu, taulells, 3; loses, 4; articles de pell, licors, 2; confitures, torró, xocolata, llepolies, farina, 2; xarop, gel, 4; adornaments de cartró, teules, 3; pedra artificial, electricitat, limonades, 4.

²⁶³⁹ - De calçat.

Es pot constatar l'estatisme econòmic a una comarca rural, i més si tenim en compte que hem pres com a referència a la capital de la Ribera Baixa. El que sí podem desprendre ràpidament és que durant els primers cinquanta i amb les transformacions examinades més les que veurem més avall els nivells de renda, malgrat les incessants alteracions, augmentaren, encara i que, parlant de la globalitat poblacional, les zones rurals encara s'allunyaren més de les urbanes.

MATRÍCULA INDUSTRIAL SUECA 1955							
OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE
Bastero	3	ferrer	14	Ferretera	4	Cereals ²⁶⁴⁰	1
Carnisseria	1	Ferro ²⁶⁴¹	1	Teixits	19	Azulejos	6
Biodetes	1	Aboceria	14	Drogues	4	Teatre	1
Vins Major	1	Lampista	1	Arròs ²⁶⁴²	5	Sombreros	1
Paqueteria	15	Ultramarins	16	Perfumeria	2	Vins menor	5
Bolena	4	Armes	1	Pisos	7	Farina	1
Carn fresca	39	Comestible	35	Cafè	20	Calçat fi	6
Hostes	2	Tabernes	16	Taulers	1	Olí Major	1
Calçat ²⁶⁴³	7	Pisa fina	2	Consellada	2	Fruits secs	6
Frutes	7	Aus	1	Cordells	1	Acadèemes	4
Carbó	4	Taula ²⁶⁴⁴	4	Mesó	2	Petroli	1
Optica	2	Carnisser	11	Olis	3	Retals	1
Budells	5	Mobles ²⁶⁴⁵	1	Hoxateria	2	Paper	1
Lubricant	2	Fusteria	2	Fertilizants	6	Explosius	2
Paper ²⁶⁴⁶	6	Estampes	1	Pex fregit	4	Automóvil	2
Licors	4	Formatges	3	Fruites	4	Objectes ²⁶⁴⁷	2
Ràdio	1	Carros	8	Benzina	4	Ferrador	4
Materia ²⁶⁴⁸	2	Matrona	3	Taulers ²⁶⁴⁹		Farmàcia	6
Tractant ²⁶⁵⁰	1	Practicant	3	Veternan	2	Agrimensor	3
Advocat	7	Soldadura	12	Notari	1	Impremta	3
Canter	1	Escrivent	1	Instal·lador	5 ²⁶⁵¹	Funerària	3
Llavors	1	Corredor ²⁶⁵²	2	Secador foc	1	Tauts	1
Carreters	8	Tallista	1	Perruqueria	32	Garatge	3
Llaners	6	Sastre	9	Corsetera	1	Aparellador	2
Fusters	13	Metges	25	Gestoria	2	Procurador	7
Agent ²⁶⁵³	1	Marmolista	5	Fotògraf	2	Mecànica	13
Contratista	1 ²⁶⁵⁴	Fàbriques	45 ²⁶⁵⁵	Molins	7	Forns	36
Aigua pota	1	Triladora	8	Tintorena	7	Confiteria	4

2640.- Al per major.

2641.- Idem.

2642.- Idem.

2643.- Ordinari.

2644.- De billar.

2645.- Mimbres.

2646.- De fumar.

2647.- D'escriptori.

2648.- Elèctric.

2649.- De cartes.

2650.- De carns.

2651.- Elèctric.

2652.- De finques.

2653.- De la propietat immobiliària.

2654.- D'obres.

2655.- Una de llegiu, 2 de taulers, 5 de losetes, 5 de pedra artificial, 1 d'articles de pell, 4 de llimonades, una de licors, 7 de llepolifes, 1 de torró, 1 de xocolata, 1 de farina, 3 de gel, 2 de gelats i 3 de rentar taronja.

Tabarbarter	2	Taller ²⁶⁵⁶	14	Relotger	4		
-------------	---	------------------------	----	----------	---	--	--

Font: AHMS. Matricula Industrial. H. 353-354.

Podem observar les diferències de consum -*calzado ordinario. calzado fino*- i, com reflecten les hostes -4- es constata un major volum econòmic o almenys major mobilitat -representants, viatgers de comerç, etc.- però també l'augment en nombre de tavernes 2, tabernas -de 12 a 16-. i el d'establiments de carn. i comestibles experimentaren un ascens que pot traduir-se un una millora de la dieta alimentícia al que s'ha d'afegir altre increment com ara les paqueteries i teixits, el que ve a constatar la major diversitat econòmica i de consum. A 1959 van estar les següents altes:

ALTES EN LA MATRÍCULA INDUSTRIAL DE SUECA 1959

Abaceria	2	Ferrador	1	Carn	1	Florista	1
Albarcates	1	Fruta	2	Budells	1	Corseteria	1
Comestibles	1	Drogueria	1	Ultramarins	1	Fusteria	1
Tabarbarter	1	Relotges	1	Teixits	1	Arròs	1
Aus	1	Perruqueria	1	Embotit	1	Gestona	1
Plater	1	Negociant	1	Tintoreria	1	Mobles	1
Merceria	1	Llaurer	1	Llepolcs	1	Café	1

Font: AHMS. Matricula Industrial. H. 3513-354.

És a dir, el desenvolupament econòmic provocat per l'abandó progressiu de l'autarquia comportà a nivell rural una possibilitat de superar el consum mínim i aleshores aprofundir sobre el nivell terciari.

Almussafes és una localitat petita on podem examinar millor aquesta evolució:

MATRÍCULA INDUSTRIAL ALMUSSAFES 1936

Ocupació	NOMBRE	Ocupació	NOMBRE	Ocupació	NOMBRE	Ocupació	NOMBRE
Ferrer	2	Teixit	5	Comestible	4	Café	5
Paqueteria	1	Carn fresca	3	Perfumeria	1	Tabernes	3
Roba ²⁶⁵⁷	1	Bodega	1	Fertilizants	1	Carro	1
Comissions	1	Secr. Jutiat	1	Farmàcia	1	Ferrador	1
Llavors	3	Barber	1	Fusters	2	Fàbriques	3 ²⁶⁵⁸
Molins	2	Forns	7	Carnisser	3	Olí	1
Casinos	2 ²⁶⁵⁹	Societats	2 ²⁶⁶⁰	Abacena	3	Exportador	4 ²⁶⁶¹
Hortalisses	1	Ferrador	1	Reverita ²⁶⁶²	1	Taula billar	1

Font: AHMA. Matricula Industrial. 1936.

Les autoritats almussafenques durant la guerra no van tenir un cel molt

²⁶⁵⁶.- 6 de fusta, 2 aserradores, 1 descascarar cacauhet, 2 reparació pneumàtics, 1 de radios, 3 de força hidràulica, 4 de pa i 2 d'elèctriques.

²⁶⁵⁷.- Infantil.

²⁶⁵⁸.- 1 de gel, i 2 de descarar arròs.

²⁶⁵⁹.- Centre Republicà Autonomista i DRV.

²⁶⁶⁰.- Societat de Caçadors *El Perdigó* i Societat Proteccionista Obrera

²⁶⁶¹.- De fruites.

²⁶⁶².- D'electricitat.

especial alhora de confeccionar els seus padrons de riquesa doncs comprovem que en 1937 i 1938 continuava apareguent la DRV -i no cal cercar més explicació doncs els seus membres van estar perseguits-, per contra no apareixen els molins -la raó podria estar en la seua col·lectivització.

En 1940 trobem com a novetat una: drogueria, altra confiteria, un establiment de venda d'aus i altra de material escriure, que tornen a donar-se d'alta, el mateix que els molins, la fàbrica de descascarar arròs, alguns carros el transport, el secretari del jutjat i el comissionista però ara amb la competència d'un altre. A més, augmentaren els despatxos de carn fresca, les tavernes, els barbers, els exportadors de fruites, barbers, ferrers i fusters. L'augment de tavernes contrasta amb el descens de cafès. Era temps de mirar-se molt la butxaca i de tota manera el que més es consumia era l'aiguarent, com veurem més tard.

L'any 1941 introduí la venda de bicicletes, article que va conèixer un fort creixement als anys quaranta en el món rural; un magatzem de carbó, que assenyalava les necessitats cuineres i de calefacció, a més d'un taller de confecció, disminuint les abaceries, bodegons i forns

L'any següent aparegué una tenda de venda de pinso, una fàbrica d'aiguarent -degut a l'augment del consum local-, altra expeduria de carbó, un altre exportador de fruites i dos cafès més, disminuint les tendes de comestibles, disparant-se el nombre de barbers i el de comissionistes.

L'any 1943 aparegueren més llocs dedicats a les fruites al per major, una perfumeria, un expendedor d'explosius, una fàbrica d'envases per a botelles, tres tallers de soldadura i apareixia un mestre de vila i un agent comercial, caient en picat el nombre de comissionistes de 7 a 3.

Per a 1944 no van donar-se variacions i aleshores per a 1945 tenim:

MATRÍCULA INDUSTRIAL AL MUSSAFES 1945							
Ocupació	NOMBRE	Ocupació	NOMBRE	Ocupació	NOMBRE	Ocupació	NOMBRE
Ferrer	4	Textil	1	Comestible	4	Café	3
Paqueteria	1	Carn fresca	5	Perfumera	1	Tavernes	7
Fruites	1	Bodegó	1	Fertilizants	1	Roba	1
Comissions	4	Secr. Jutjat	1	Farmàcia	1	Ferrador	1
Llavors	2	Explosius	1	Fusters	5	Fàbriques	4 ²⁶⁶³
Molins	2	Forns	6	Acadèmia	1 ²⁶⁶⁴	Soldadura	3
Mestre ab	3	Talabarter	2	Abaceria	5	Exportador	7 ²⁶⁶⁵
Hortalisses	1	Perruqueria	9	Comercial	3	Aus	2

Font: AHMA. Matricula Industrial. 1945.

Apareixen com a noves activitats una paqueteria, una acadèmia que comptava amb només un professor, augmentaven les abaceries, les expendedories d'aus, les tavernes, els exportadors, manyans, fusters, agents comercials, etc descendint una perfumeria, dos exportadors, un comissionista i desapareixen el ferrador, l'establiment d'oli, el de roba infantil la reventa

²⁶⁶³.- 1 de fundes per a botelles, 1 d'aiguarent i 2 de descascar arròs.

²⁶⁶⁴.- Un sol professor.

²⁶⁶⁵.- De fruites.

d'electricitat i la drogueria.

D'aquestes dades ens importa l'aparició de l'acadèmia i la desaparició de la reventa d'electricitat. O el que és el mateix, com a innovació trobem una descentralització de la formació com era l'acadèmia i la municipalització de l'electricitat, el que portaria prou serenitat i seriositat al consum.

L'any 1946 apareix un constructor de tauts i un altre de carros, el que va assenyalant-nos que, per a qüestions formals i pràctiques, el poble depenia cada vegada menys dels serveis externs. Encara i tot l'acadèmia no va poder suportar la seua existència i tancà davant la falta de rendabilitat, punt que estudiarem a l'apartat dedicat a la cultura.

L'any següent veié com a novetats més importants la creació d'un nou frontó i la desaparició del constructor de carros, tal vegada incapaç de fer front a la demanda i veient-se superat per la mateixa, qüestió que apuntaria a la tornada a l'antic status.

Durant 1948 i 1949 no van existir variacions dignes de mencionar, per la qual cosa per a 1950 observem:

MATRICULA INDUSTRIAL ALMUSSAFES 1950							
OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE
Ferrer	4	Text	2	Comestible	4	Café	4
Paquetena	2	Carn fresca	5	Ultramarins	3	Tabernes	6
Frutes	1	Bodegó	1	Fertilizants	2	Fruita majo	8
Corrisons	4	Secr. Jutat	1	Farmàcia	1	Ferrador	1
Llavors	2	Drogueria	1	Fusters	4	Fàbriques	4 ²⁶⁶⁶
Molins	1	Forns	7	Carbó	2	Soldadura	2
Mestre ab	3	Talabarter	2	Abacena	6	Exportador	9 ²⁶⁶⁷
Carreter	1	Ferrador	1	Corrisó	1	Reventa ²⁶⁶⁸	1
Hortalisses	4	Perruquera	9	Tauts	2	Aus	1

Font: AHMA. Matricula Industrial. 1950.

Els anys següents s'observa el creixement en despatsos de fertilitzants, un altre taller de ràdios, un practicant, altra ferreteria, altre expendedor de carbó i altre taller de mecànica, a més de dos nous de soldadura, el que ens parla d'una tímida expansió econòmica i una major diversificació. Així, per a 1955 tenim:

MATRICULA INDUSTRIAL ALMUSSAFES 1955							
OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE
Ferrer	1	Text	2	Comestible	8	Café	3
Olí	2	Carn fresca	4	Ultramarins	4	Tabernes	2
Vins	2	Carnisser	1	Ferreteria	1	Fruita majo	6
Fruits secs	1	Mecànica	3	Farmàcia	1	Ràdios	1
Llavors	5	Drogueria	1	Fustera	3	Fàbriques	6 ²⁶⁶⁹
Molins	3	Forns	8	Carbó	3	Soldadura	4
Mestre ab	3	Talabarter	2	Abaceria	5	Carreter	1
Hortalisses	7	Perruquera	8	Tauts	2	Reventa ²⁶⁷⁰	1
Aus	2	Metge	3				

Font: AHMA. Matricula Industrial. 1955.

²⁶⁶⁶.- 1 de fundes per a botelles, 1 d'aiguardent i 2 de descarar arròs.

²⁶⁶⁷.- De frutes.

²⁶⁶⁸.- D'electricitat.

²⁶⁶⁹.- 1 de fundes per a botelles, 1 d'aiguardent, 1 de pedra artificial, 1 de fécules 2 de descarar arròs.

²⁶⁷⁰.- D'electricitat.

Els nivells de vida van estabilitzant-se de manera que apareixen 3 metges i el sector secundari dona una petita espenta amb la creació d'una fàbrica de pedra artificial, senyal de les noves inversions urbanístiques. Situació que es mantindria fins 1957 en ser creada una altra fàbrica de pedra artificial i altra de vermouths, encara que el seu pes dintre la població activa no va ser mai important donat que només tenien 5 operaris. Així, per a 1959 tenim

MATRICULA INDUSTRIAL ALMUSSAFES 1959							
OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE	OCUPACIÓ	NOMBRE
Ferrer	1	Tebit	3	Comestible	6	Café	4
Olí	2	Carn fresca	1	Ultramarins	6	Tabernes	1
Vins	1	Cansalada	5	Ferretena	1	Fruta majo	6
Embotit	7	Mecànica	3	Fruteria	1	Ràdios	1
Llavors	4	Droguera	1	Fusteria	2	Fàbriques	8 ²⁶⁷¹
Molins	4	Forns	9	Carbó	1	Soldadura	3
Mestre ab	3	Talabarter	2	Abacena	2	Paquetena	2
Hortalisses	3	Perruqueria	10	Tauts	1	Reventa ²⁶⁷²	1
Aus	2	Petrolí	2	Fertilitzants	1	Exportador	3 ²⁶⁷³
Instalador	1 ²⁶⁷⁴	Bicletes	2				

Font: AHMA. Matricula Industrial. 1959.

La situació no varia en absolut. Vegeu, per exemple, com la cansalada continua estant un important element dintre de l'alimentació almussafenca. Per altra banda, aquestes xifres no variaren molt fins el final dels anys 60 en que es nota una certa transformació de costums, quan aparegueren els bars més o menys actuals al temps que anaren desapareixent les tavernes i els bodegons fins a canvir completament la fisonomia amb la implantació de la factoria Ford a principis dels anys 70.

L'evolució econòmica a la comarca, doncs, no coneix un eix desenvolupador i el seu dinamisme rau directament sobre l'agricultura. Ni tan sols la ramaderia va tenir importància més enllà del que podem traduir com a l'estrictament necessària per abastir cada poble -el paper dels famosos escorxadors- i, com sempre, amb una distribució més bé escassa inclòs a les darrerries dels 60. Queda clar que l'agricultura riberenca, veritable eix de desenvolupament capitalista, va veure deturat el seu creixement per l'autarquia, el que vol dir que entre guerra y l'anomenat *primer franquisme*, la trajectòria normal de l'agre riberenc no sols va aturar-se sinó que va retrocedir per tal d'esclatar una vegada desaparegut l'intervencionisme del règim.

²⁶⁷¹.- 1 de fundes per a botelles, 1 d'aiguardent, 2 de pedra artificial, 1 de fécules i 3 de descascarar arròs.

²⁶⁷².- D'electricitat.

²⁶⁷³.- 1 de fruits secs, 1 de fruites i 1 d'espècies.

²⁶⁷⁴.- De llum.

7.23.- Els plans preparatoris i els plans triennals: estratègies de desenvolupament local i resultats efectius.

Entre les ànsies del règim per controlar tot tipus de producció i la voragine d'obres públiques amb finalitats propagandístiques per part de les autoritats locals -que, com hem vist, es perpetuaren als seus llocs independentment dels canvis de govern estatals-, i que s'empraven al mateix temps per part d'aquestes per a ressaltar la seua efectivitat cara als aparells de poder *superiors*, van sorgir aquests informes elaborats pels secretaris dels ajuntaments.

Els documents, en un principi afegits a les declaracions productives, s'empraven per a controlar encara més els municipis, però al mateix temps van servir a aquestos per tal de legitimar el seu lloc dintre de les estructures de poder que el règim havia establert com si d'una teranyina es tractés. Pel que fa als plans preparatoris es tractava més de memòries municipals que intentaven reflectir la vida econòmica i social del poble a l'any anterior més que altra cosa. Ara bé, quin grau d'ocultació presentaven pel que fa a la producció no ho sabem, encara i que fins el gradual abandó de l'autarquia segur que era present. En quant als plans triennals es tractava només que de l'enumeració més bé autopropagandística de bones intencions on s'intentava plasmar una estratègia de desenvolupament local que va oferir de tot: des de l'assumpció de veritables problemes infraestructurals fins intentar cobrir les necessitats bàsiques de les poblacions que cada vegada eren majors, sense oblidar un dels ingredients del règim: la parafernàlia fraseística i la presentació de projectes poc menys que impossibles. En definitiva es tractava de presentar una vegada més l'autopropaganda com a la mateixa realitat i els logres del règim. Els primers podem definir-los com a propaganda interna i els segons com externa. És a dir, segons el destinatari ja que els plans preparatoris anaven a mans del Governador Civil i els triennals es presentaven generalment a la població mitjançant revistes locals, bans, etc.

Extraurem el més important d'aquests plans per tal d'examinar no sols els continguts dels mateixos sinó també la càrrega política, propagandística i efectiva dels mateixos. Veiem una mostra: A la Memòria de Cullera, de 1944 es parla de 34 hs de secà conreuades front a 4618 de regadiu mentre resten 356 de muntanya sense poblar, sent la mitjana de producció anual de 1.200.000 quilos de blat i altres cereals; 35.000 de llegums, 8 milions de quilos de fruites, verdures i creïlles; 10 milions de quilos d'arròs, 40.000 de cacahuet, i la captura de 50.000 quilos de

peix divers.

Pel que fa al funcionament de l'Ajuntament es parla de la impossibilitat d'augmentar el planter degut a l'escassa potencialitat econòmica de l'erari municipal -aquesta afirmació pot vindre com a fruit de les exigències de la superioritat per tal d'intentar col·locar mutilats, excombatents, etc. Com a prova d'això s'apuntava que *las bombas que poseen los bomberos están en muy mal estado de funcinamiento...el Ayuntamiento desea comprar una autobomba a tal efecto...* i, curant-se en salut, el secretari afirmava que malgrat tot *los bomberos pese a su escasa retribución son instruidos con peridicidad.*

Subministraven l'energia elèctrica les empreses Volta SA i Energía Eléctrica del Mijares, sent la primera la que donava el servei des de 1928. Encara que el servei no era massa apreciat per les autoritats locals, que trobaven nombrosos defectes en el servei proporcionat per aquestes companyies.²⁶⁷⁵

L'estadística fonamental continuava donant-la el sector agrari, i així podem trobar

MOVIMENT DELS TREBALLADORS A ALMUSSAFES EN 1950					
TREBALLADORS AGRÍCOLES					
MES	EN ACTIU	ATURATS	MES	EN ACTIU	ATURATS
GENER	557	203	FEBRER	662	202
MARC	670	180	ABRIL	815	47
MAIG	862	0	JUNY	863	0
JULIOL	801	43	AGOST	720	140
SETEMBRE	710	150	OCTUBRE	765	95
NOVEMBRE	620	235	DESEMBRE	525	310
TREBALLADORS DE LA CONSTRUCCIÓ					
MES	EN ACTIU	ATURATS	MES	EN ACTIU	ATURATS
GENER	35	8	FEBRER	36	7
MARC	34	9	ABRIL	39	4
MAIG	43	0	JUNY	43	0
JULIOL	35	8	AGOST	35	8
SETEMBRE	35	8	OCTUBRE	35	8
NOVEMBRE	30	13	DESEMBRE	30	13
CARRETERS					
MES	EN ACTIU	ATURATS	MES	EN ACTIU	ATURATS
GENER	12	0	FEBRER	12	0
MARC	12	0	ABRIL	12	0
MAIG	10	2	JUNY	10	2
JULIOL	10	2	AGOST	10	2
SETEMBRE	10	2	OCTUBRE	12	0
NOVEMBRE	12	0	DESEMBRE	12	0

Font: Mapa d'Abastiments. Almussafes 1950. ADPV. 2.10.1/2.1.4.8.8.2

També apareixia la feblesa de la ramaderia:

RAMADERIA A CULLERA 1953	
TIPIUS DE RAMAT	

²⁶⁷⁵.- Per exemple, el 17 de febrer de 1943, l'alcalde cullerenc assegurava que *se funden muchas bombillas por deficiente instalación y al alto voltage (sic) que el fluido alcanza sobre todo por la noche.* AHMC. Oficis 1943-1944.

CAVALLS	POTROS	EGUES	MULOS MASCLES	MULOS FEMELLES	ASTOS MASCLES	ASTOS FEMELLES
375	76	83	11	19	54	15

Font: AHMC. Capsa 806.

El que parla de la poca importància de la mateixa, donat que les bèsties eren totes de càrrega i abastien 633 carros del poble. El mateix era a Sueca:

RAMADERIA A SUECA 1953									
RAMAT	BOVÍ	CAVALLS	POTROS	EGUES	POTRES	MULOS	MULETOS	ASES	BUXES
NOMBRE	1500	450	80	195	75	66	4	100	10

Font: Idem. Sueca.

S'observa major incidència de la ramaderia a la vida econòmica suecana però, amb tot, res especial. També es veu la importància dels més de 1000 carros a la localitat. En canvi, malgrat ocultacions i demés, la veritable riquesa era a l'agricultura especialitzada:

PRODUCCIÓ DECLARADA A L'HERMANDAD SINDICAL DE LABRADORES Y GANADEROS DE CULLERA 1951					
PRODUCTE	HS	Qms.	PRODUCTE	HS	Qms.
TOMACA	3	403	BLAT	206	4370
CARLOTA	4	2000	ARRÓS	262	12567

Font: AHMC. CAC LRA. HERMANDAD SINDICAL DE LLALRADORS I RAMADERS DE CULLERA. 1951.

En canvi resulta més significativa la distribució de la terra al terme:

DISTRIBUCIÓ DE LA TERRA A CULLERA 1953		
HS	NOMBRE	TIPUS
<0,5	1383	REGADIU
0'26-0'50	2403	IDEM
0'51-1	3486	IDEM
1-2	736	REGADIU I SECÀ
2'-1-5	156	149 REGADIU I 7 SECÀ
5'-1-10	13	9 REGADIU I 4 SECÀ
10'-1-25	8	4 REGADIU I 4 SECÀ

La resta no apareix.
Font: Idem. 1953.

El tipus de tinença era el següent:

PROPIETARIS	
CULLERENCS	FORASTERS
2800	1425

Font: Idem.

ARRENDATARIS	
CULLERENCS	FORASTERS
975	517

Font: Idem.

Es comprova la gran importància que l'arrendament tenia a la Ribera Baixa, mentre l'aparceria arribava al nombre de 221 aparcers. Ara bé, les xifres d'obrers fixes resulten desoladores: 16 obrers fixes, o, el que resulta el mateix, els capataços de les grans famílies propietàries. Per la seua part la força de mà d'obra també era significativa: 2720 jornalers barons eventuais i 121 dones, la majoria de les quals corresponia a dones que treballaven als magatzems.

En quant a la tecnologia, el panorama resultava idèntic: 1000 arades de vertedera, 200 per a tractors, 8 sembradores, 30 trilladores, 18 netejadors, 3 seleccionadores, 6 tractors, 4 remolques i 18 motors per a reg.

La ramaderia, així mateix, continuava presentant una escassa activitat:

CAPS D'ANIMALS A CULLERA 1953			
AQÜES	434	MULES	70
RUICS	90	VACÚ DELLET	120
VACÚ DE TREBALL	2	LLANAR	1172
CAPRÍ	100	PORCÍ	415
CONILLS	11822	GALLINES	15234
COLOMS	1000	COLMENES	500

Font: Idem.

El que corrobora que la riquesa era l'agricultura:

RENDIMENT AGRARI A CULLERA 1953					
PRODUCTE	HS	TIPUS	PRODUCTE	HS	TIPUS
ARRÓS	260203	REGADIU	AGRIS	134603	REGADIU
COTÓ	177	REGADIU	FESOLS	100	REGADIU
BLAT	83	REGADIU	DACSA	58	REGADIU
ALTRES FRUITS	25	REGADIU	CRELLA	1603	REGADIU
ALTRES TUBERCLES	1106	REGADIU	GARROFA	803	REGADIU
FRUITS SECS	803	REGADIU	HORTA (sic)	803	REGADIU
TABAC	205	REGADIU	ORDI	2	REGADIU
CIGRONS	08	REGADIU	FABES	05	REGADIU
OLIVERA	005	REGADIU			

Font: Idem.

Pel que fa a l'aigua potable es comunicava que, en 1942, es va comprar un manantial en Llaurí, estant apuntats al servei uns 3000 abonats, xifra poc comprovable doncs el secretari desconeixia el nombre exacte d'abonats, a més de no existir comptadors. Per altra banda s'afirmava la inexistència de fonts públiques afegint que existien uns 2000 pous a la població, a més de dos llavadors, un clavegueram parcial i un servei de dos carros per a l'arreglada diària de fem.

Al Pla Preparatori de Sueca de 1952 encarregat per la Jefatura Provincial de FET y de las JONS, es contemplava el projecte de la pavimentació de la circumvalació i d'alguns carrers, a més de construcció d'un nou mercat i vivendes protegides, de les que parlarem posteriorment. El Pla assenyalava que la zona urbana i l'eixample ocupaven 67 hs. mentre que la part dedicada al conreu de regadiu era de 7268 hs i la de secà 848 amb una part forestal improductiva de 225 hs. La ciutat comptava amb 5097 edificis amb 4153 vivendes de les quals

3741 estaven en bon estat i 200 es runa, qüestió que també abordarem més avall.

La riquesa agrícola es presentaven les següents dades:

TIPUS DE CONREU 1952					
CONREU	HECTÀREES	COLLITA EN Qm	CONREU	HECTÀREES	COLLITA EN Qm
Arròs	6660	280.220	Taronya	750	292500
Blat	334	14.342	Crella	53	5260
Boniato	25	3750	Pomes	20	790
Dacsa	15	180	Ceba	10	2000
Alfalfa	5	8	Cacahuet	5	85
Fesol sec	5	21	Tomaca	5	100
Sandia	4	200	Meló	2	80

Font: Idem.

Per a un líquit imponible de la riquesa rural que montava a 10.794.926'23 pts. Pel que feia a la ramaderia tornem observar la seua feblesa al següent quadre:

RAMADERIA							
Tipus de ramat	Caps	Tipus de ramat	Caps	Tipus de ramat	Caps	Tipus de ramat	Caps
Llanar	2700	Poví	900	Cavalls	900	Porcs	650
Caprí	200	Mules	130	Asnes	50		

Font: Idem.

I, per a les activitats productives, tenim el següent panorama que pràcticament no varia del de la Matricula Industrial però inclou la suposada producció de les empreses:

Activitat	Nombre	Producció	Activitat	Nombre	Producció
Fàbrica fanna	1	8600 Qm.	Molí d'arròs	7	52200 Qm.
Fàbrica de pa	35	7787 Qm.	Fàbrica de caramels	1	5 Qm.
Fàbrica de dolços	4	80 Qm.	Fàbrica de xocolata	1	40 Qm.
Fàbrica de licors	1	33300 Lls.	Fàbrica de gel	3	975 Qm.
Fàbrica de calçar	1	877 sandàlies	Sabateria a mesida	1	20 parels
Guarnicioneres	5	750 arrees i toldos	Sastreria a mesida	10	950 trajes i labrics

Font: Idem.

A banda de l'hotel, la fonda, tres mesons, quatre cafès, set bars i 30 tavernes. En quant a serveis directes s'apuntava el contracte amb Volta SA i Pascual Alberola per tal de dotar de llum a la població -que tenia 700 llàmpares instal·lades- mentre que el servei d'aigua potable el realitzava l'empresa Aguas Potables Aliño. També s'apuntava l'existència del llavador i una xarxa de clavegueram que portava les aigües residuals a la sèquia major, *a más de un kilómetro de la población*. I, malgrat les ànsies triomfalistes presentades, s'apuntava amb orgull *que no llegan a mil los habitantes que carecen de alcantarillado* al temps que el fem anava a parar als femers destinat com adob per a l'agricultura.

En quant a l'activitat de l'escorxador s'apuntava el següent:

ACTIVITAT DE L'ESCORXADOR DE SUECA EN 1952 (DADES OFICIALS)		
RAMAT	CAPS	KILOS EN VIU

Vacu	769	200.410
Llanar	5.525	123.300
Porcí	556	55.490
Cavall	111	27.620

Porcs sacrificats en domicilis particulars 365 amb 46.750 kilos

Font: Idem.

A més trobem una sucursal de la Capsa d'Estalvis, altra e la Capsa Postal i la reminiscència dels temps del corporativisme cristià impulsat pels carlins a cavall de segle: la Capsa del Sindicat Agrícola La Unión Cristiana.

Almussafes també elaborà el seu Pla Preparatiu en 1952²⁶⁷⁶ oferint la seua explotació agrícola:

CONREU	HS	CONREU	HS	CONREU	HS	CONREU	HS
ARRÓS	240	BLAT	204	CACAHUET	135	CREILLA TEMPRANA	46
FESOL SEC	42	BONIATO	41	CEBA	31	CREILLA TARDANA	23
TARONJA	23	MELONS	18	ALFALFA	14	COTÓ	9
GARROFA	9	DACSA	5	SANDIA	5	CARABASA FORRATJERA	4
POMA	4	ALBERCOQUER	3	TOMAQUES	3	CARABACA COMESTIBLE	2
PRLINES	2						

Les collites que es declaraven eren les següents:

CONREU	Qms	CONREU	Qms
BLAT	5508	DACSA	110
ARRÓS	11520	FESOL SEC	882
CREILLA TEMPRANA	7590	CREILLA TARDANA	1380
BONIATO	10209	CEBA	10540
COTÓ	9	CACAHUET	135
TARONJA	3956	CARABASA FORRATJERA	1290
MELÓ	3960	SANDIA	2060
CARABACA COMESTIBLE	300	TOMAQUES	435
ALBERCOQUER	525	PRLINES	244
POMA COMESTIBLE	1064		

La riquesa ramadera no tenia importància més que per al consum de la ciutat.

RAMAT	CAPS	RAMAT	CAPS	RAMAT	CAPS	RAMAT	CAPS
LLANAR	600	BOVÍ	327	CAVALLAR	238	PORCÍ	96
ASNAL	51	CAPRI	40	MLLAR	29		

S'assenyalava també l'existència de dos molins d'arròs, 3 de maquilla, una fàbrica de licors i aiguardents i una altra de fundes de palla per a botelles, produint els molins una mitjana de 6.293'22 Qms. d'arròs blanc, 144'24 de mitjans, 210'18 de *morret* i 447'16 hls. d'aiguardent dolç i 17 secs, a més de 20 hl de licors dolços i 63 secs. La fàbrica d'envasaments de palla per a botelles produïa una mitjana anual de 2.400.000 fundes. La resta coincideix amb la Matrícula Industrial.

Cullera presentava 2 fàbriques d'alcohol, altra de farines, 4 de taulells, 4 molins i 3 tallers de vehicles. A més s'apuntava que 34 hs de secà es dedicaven al

²⁶⁷⁶.- IVEI. A.9124.

conreu i 4618 a regadiu, mentre 356 corresponien a muntanya sense poblar i la producció era de 1.200.000 quilos de blat i altres cereals; 36.000 de llegums, 8 milions de quilos de fruites, creïlles i verdures, 10 milions de quilos d'arròs i 40.000 de cacahuet.

Segons l'informe *la propiedad está muy dividida con unos 2500 agricultores...no existe paro obrero debido a la gran diversidad de cultivo que emplea a la totalidad de los jornaleros en las diversas épocas del año...también en época de siega vienen de otras poblaciones... destaca el servicio de salvación contra naufragos secundado por la Cruz Roja local... sobre todo en la temporada de baños.*

L'energia elèctrica era servida per Volta SA des de 1928 i la Energía Eléctrica del Mijares, amb un dispositiu d'un miliard de llàmpares, estant municipalitzades les aigües potables des de 1942 servint un total de 145 litres per dia i habitant amb un clavegueram parcial.

Sueca també presentava la següent informació per a 1952²⁶⁷⁷ on afirmava que la seua extensió era de 8409 hs, amb una superfície urbana edificada de 1240360 m2 acompanyada de 180.000 m2 de solars sense edificar. Però la dada fonamental era que la via pública pavimentada constava de 65060 m2 front 10.570 m2 sense pavimentació, el que parla encara d'una profunda desigualtat entre les diverses zones de la capital de la Ribera Baixa.

La superfície conreuada en regadiu es dedicava 8267 hs, front 848 hs de secà mentre que els terrenys improductius sumaven 225 hs. La productivitat de la terra era la següent segons l'informe:

PRODUCTIVITAT AGRÍCOLA SUECA 1952					
CONREU	HS	COLLITA EN QMS	CONREU	HS	COLLITA EN QMS
TARONJA	750	292.500	ARRÒS	6660	280.220
BLAT	334	14.342	BONIATO	25	3750
CREILLES	53	5260	CEBA	10	2000
POMA	20	790	SANDIA	4	200
DACSA	15	180	TOMACA	5	100
CACAHUET	5	85	MELÓ	2	80
FESOL SEC	3	21	ALFALFA	5	8

En quant a la riquesa ramadera tornem a constatar el poc ressò que va tenir a la comarca:

TIPUS RAMAT	CAPS	TIPUS RAMAT	CAPS	TIPUS RAMAT	CAPS	TIPUS RAMAT	CAPS
LLANAR	2700	CAVALLAR	900	BOVÍ	800	PORCÍ	650
CAPRÍ	200	MULAR	130	ASNAL	50		

Per a les activitats de Matrícula Industrial es contemplava:

Activitat	Nombre	Producció	Activitat	Nombre	Producció
Fàbrica farina	1	8600 Qm.	Molí d'arròs	7	52200 Qm.
Fàbrica de pa	33	7787 Qm.	Fàbrica de caramels	1	5 Qm.
Fàbrica de dolços	4	80 Qm.	Fàbrica de xocolata	1	40 Qm.
Fàbrica de licors	1	33300 Hs.	Fàbrica de gel	3	975 Qm.

²⁶⁷⁷.- Idem. A.9251

Fàbrica de calçat	1	877 sandàlies	Sabateria a mesura	1	20 parells
Guarnicioneries	5	750 arrosos i toldos	Sastreria a mesura	10	950 trajes i abrics

Còpia calcada de l'anterior. És al terreny d'oci on s'aprecia certa evolució ja que apareix el camp d'esports de la SD Sueca amb 500 localitats, a més del tradicional trinquet amb 440 localitats. Per altra banda el Teatre-Cinema Serrano, amb 1896 localitats i el Cinema La Paz, amb 773 continuaven demostrant quina era la preferència dels suecans. El mateix passava a la resta de la comarca. Per contra no existia encara emissora de ràdio i la resta de serveis permaneixia immutable, encara i que s'apuntava l'activitat de l'escorxador:

TIPUS I NOMBRE DE RAMAT SACRIFICAT	PES EN VIU EN QUILOS	TIPUS I NOMBRE DE RAMAT SACRIFICAT	PES EN VIU EN QUILOS
VACUJ 769	200.410	LLANAR 3528	123.300
PORCÍ 536	55490	EQUÍ 111	27620

El nombre de porcs sacrificats en domicilis particulars va estar de 365 amb un pes en viu de 46.750 quilos. Això feia que, segons les estadístiques municipals la mitjana del consum de carn per persona i any seria de 10 quilos de vacú, 6 de llanar, 5 de porcí i 1'4 d'equí, el que parla de la feblesa de la dieta i la necessitat de portar carn de fora del poble. Així, per a la comarca, en 1955, tenim:

EN FANECADES	SUPERFÍCIE CONREUJADA I PRODUCCIÓ MITJANA ANUAL A LA RIBERA BAIXA, 1955				
	SUECA	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA
REGADIU	95.500	15.723	10.805	41.969	45.768
SECÀ	0	0	1.500	9.473	1.928
OLI	0	0	0	0	0
OLIVA	0	0	0	0	0
ALBERCOC	0	0	50.000 Kgs.	0	0
FESOLS	7.000 arroves	150.000 arroves	120.000 arroves	40.000 arroves	20.000 arroves
ARRÒS	36 milions arroves	6 milions arroves	2 milions arroves	15 milions arroves	21 milions arroves
CACAHUET	0	0	800.000 arroves	135.000 arroves	48.000 arroves
CEBA	0	0	200.000 arroves	0	90.000 arroves
FAVA	0	0	0	0	150.000 arroves
DACSA	45.000 arroves	0	0	320.000 arroves	70.000 arroves
MIRÓ	0	0	80.000 arroves	0	0
TARONJA	3'8 milions arroves	250.000 arroves	800.000 arroves	12 milions arroves	0
CREJILLA	0	0	900.000 arroves	0	180.000 arroves
TOMACA	0	0	0	3 milions arroves	0
BLAT	6.000 arroves	200.000 arroves	80.000 arroves	0	75.000 arroves

Font. Cambra de Comerç. Memòria 1955. pp. 253-254.

Pel que fa a preus hi trobem una disparitat pronunciada:

PREUS EN PTS. A LA RIBERA BAIXA. 1953					
PRODUCTE	SUECA	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA
OLI 1 L.	2'30	2	1'9	2	2
FESOLS 1 DL.	8	9	9	8'5	9
ARRÓS quilo	0'6	0'6	0'5	0'5	0'55
ABADECHO quilo	2	2	1'75	2	2
CARBÓ quilo	0'35	0'35	0'25	0'35	0'35
CARN CAPRÍ qui.	4'6	4'4	4	4	4
CEBA arrova	0'75	1	1'25	0'5	0'75
CIGRONS DL	17	12	11	12'5	11'7
FAVA DL.	9	7	10	8	10
OUS Dotzena	3	3'5	4	3'25	3'5
PA 1 quilo	0'65	0'65	0'65	0'65	0'65
CREILLES arrova	1'5	1'5	1'5	1'5	1'75
SARDINA quilo	0'8	0'9	0'6	0'6	0'5
CANSALADA qui.	3	2'5	2'5	2	0'7
TOMACA quilo	0'1	0'15	0'3	0'15	2'1
VI 1 L.	0'6	0'6	0'5	0'6	0'5

Font: Idem, pp. 272-273.

No hi ha correspondència clara entre producció a la localitat i preu de venda. A més, si bé existeixen preus fixos per al cas del pa i petites diferències de preus com és el cas de l'arròs, carbó, creilles i vi, la resta de productes presenta grans diferències, resultant les localitats més cares, de major a menor, Sueca, Sollana, Almussafes, Cullera i Albalat. La qüestió no varià massa amb el temps, nou senyal que continuava l'ocultació encara que no de forma tan descarada com abans:

RENDIMENT AGRICOLA DE SUECA 1956		
PRODUCTE	HS	Qms
BLAT	334	15000
DACSA	15	182
ARRÓS	6660	290000
FESOLS	3	21
CREILLA TEMPRANA	46	5000
CREILLA TARDANA	7	212
BONIATOS	25	3800
CEBA	10	2000
CACAHUET	5	82
ALFALFA	5	84
MELÓ	2	80
SANDIA	4	201
TOMACA	6	125
POMA	20	792
TARONJA	750	292000

Font: Idem.

A la font es tira a faltar un producte tan propens a l'estraperlo com ara el tabac, de manera que per a aquestes dates tenim que a Cullera es comptabilitzaven 104.600 plantes entre 37 agricultors, oscil·lant entre 2000 plantes 19 d'ells i 1000 només 2. La resta, era entre 2500 i 7000 per cultivador. A Sueca es declararen 105.000 plantes per a un total de 4 plantadors. A Sollana la quantitat e plantes era de 23.000 repartides entre 5 conreuadors -2500, 4000, 4500 i 7000 respectivament-. A Almussafes havien 280800 plantes distribuïdes entre 64 agricultors.²⁶⁷⁸ Per contra, la ramaderia complia la característica general de la comarca: la seua escassa importància:

RAMADERIA SUECA 1956							
RAMAT	CAPS	RAMAT	CAPS	RAMAT	CAPS	RAMAT	CAPS
LLANAR	3000	AQUES	1076	BOVÍ	850	PORCÍ	700
CAPERÍ	300	ASNAL	200	MULAR	73		

Font: ADPV. A.3.11. Capsa 5.

A Sollana, el seu Pla Preparatiu per al mateix any²⁶⁷⁹ contemplava un frontó que funcionava només en hivern ja que s'emprava com a cinema i pista de bal en estiu, a més del Cinema Serrano i de la sala de ball Venècia, dels quals no posseïm més dades. En quant a la riquesa productiva es donaven les següents xifres:

ACTIVITAT	NOMBRE	PRODUCCIÓ ANUAL	ACTIVITAT	NOMBRE	PRODUCCIÓ ANUAL
PA	9	36200 Qms.	ELABORACIÓ ARRÓS	3	7500 Qms.
GLIARNICIONERIES	2	No consta	FUNDES BOTELLA	1	1.200.000
FÀBRICA FARINA	1	6200 Qms.	GEL	1	2420 Qms.
MOLÍ	1	460 Qms.	FORNS PA	1	120 Qms.
REPARACIÓ CARROS	1	NO consta			

La resta d'activitats:

²⁶⁷⁸.- ADPV. A.4.86.2. Capsa 1.

²⁶⁷⁹.- IVEI. A.9250.

ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE
COMESTIBLES	13	CARN	8	PAQUETERIA	5	CAFÉS	5
TAVERNES	5	TEIXITS	2	VERDULERIA	2	ROBA	1
PESCADERIA	1	BARS	1				

La productivitat agrària quedava plasmada així:

PRODUCTIVITAT AGRÍCOLA SOLLANA 1952					
CONREU	HS	COLLITA EN QMS	CONREU	HS	COLLITA EN QMS
BLAT	261	7800	DACSA	24	520
ARRÓS	3075	184000	FESOL SEC	27	230
CREILLA ²⁶⁸⁰	15	2250	BONIATO	10	2680
CEBA	22	4500	CACAHUET	58	1460
FORRATGE	180	36000	TARONJA	52	180000
CREILLA ²⁶⁸¹	6	720			

En canvi, més avant s'apunta que la superfície dedicada al blat era de 417 hs. i la de taronja 27, el que ens parla novament d'ocultacions, falsejats, etc. De tota manera, s'apuntava el següent ramat:

TIPUS DE RAMAT	CAPS	TIPUS DE RAMAT	CAPS	TIPUS DE RAMAT	CAPS	TIPUS DE RAMAT	CAPS
BOVÍ	436	LLANAR	368	CAPRÍ	192	EQUÍ	137
PORCÍ	74	ASNAL	15	MULAR	7		

L'informe finalitzava explicant la superfície urbana del poble: 14 hs edificades front 40 àries sense edificar. La terra conreuada en regadiu ascendia a 3530 hs front 7 hs de secà.

A l'any següent Sueca presentava un nou informe a la Diputació²⁶⁸² que també contrastarem amb la Matricula Industrial:

TIPUS DE RAMAT	CAPS	TIPUS DE RAMAT	CAPS	TIPUS DE RAMAT	CAPS	TIPUS DE RAMAT	CAPS
LLANAR	2600	BOVÍ	1500	PORCÍ	750	AQÜES	450
EGÜES	195	CAPRÍ	190	RUCS	100	POLTRES	80
HÈRNIES	75	MULS	66	PAPS	10	MULATS	4

Pel que fa a les activitats comercials trobem

ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE
ULTRAMARI	16	COMESTIBL	25	ABACERIA	16
OLI	11	VI	6	BOLLERIA	2
CANSALADA	2	CARN	27	EMBOTIT	8
CARNISSER	19	FRUITA	9	CONFECCIÓ	2

²⁶⁸⁰ - Temprana

²⁶⁸¹ - Tardana.

²⁶⁸² - ADPV. A.3.1.11.Capsa 4.

TEIXITS	15	ROBA	4	MERCERIA	12
GORRES	1	CALÇAT FI	5	ORDINARI	7
SASTRE	8	TINTORER	5	HOSTELER	4
CAFÉ	30	TALLER ²⁶⁸³	16	SOLDADOR	6
TALLER ²⁶⁸⁴	12	FCA LLEGIU	1	FCA TALLER	2
FCA LOSETA	5	PEDRA ARTI	4	FCA LLIMON	4
FCA LICOR	2	FCA CONFIT	1	FCA TORRÓ	1
FCA XOCOL	1	FCA LLEPOL	3	MOLINS	8
FORNS	38	IMPREMTA	3	CONFETERS	4
MARMOLIST	3	CANTERS	1	ESTATUTARI	1
TALABARTE	3	BASTERS	3	INS ELECTR	7
FOTOGRAF	2	RELOTGES	1	FRANISTA	1
FLUSTER	13	CARRERS	9	TALLISTA	1
ARMERS	1	PLOMER	1	FERRER	7
BICICLETES	4	QUINCALLE	6	PERRUQUER	35
CORSETER	1				

I en quant als sacrificis efectuats a l'escorxador, aquestes són les xifres presentades:

TIPUS I NOMBRE DE RAMAT SACRIFICAT	PES EN VIU EN QUILOS	TIPUS I NOMBRE DE RAMAT SACRIFICAT	PES EN VIU EN QUILOS
VACU 995	255.320	LLANAR 4115	143.490
PORCÍ 2479	209.355	EQUÍ 117	26.960

Mentre que als domicilis particulars es van sacrificar 276 porcs amb 34.500 quilos en viu.

És a dir, malgrat l'augment de sacrificis de vacú -226 caps més que l'any anterior- la diferència en quilos era evidentment negativa per aquest any: ni més ni menys que 54.910 quilos, el que parla o bé d'una major ocultació o bé d'una desfeta terrible en la cria dels animals, encara i que preferim mullar-nos i decantar-nos per la primera possibilitat doncs resulta massa evident el descens de quilos en viu dels animals. El mateix podem dir de l'equí: 6 animals més sacrificats per a un pes en viu sensiblement inferior al de l'any anterior, 660 quilos. Per contra el llanar augmentà en nombre i pes i també el porcí de manera espectacular, el que donava un poc més de 11'5 quilos en viu per habitant. El que no quadra gaire és la relació entre els porcs sacrificats a l'escorxador -una mitjana de 84'5 quilos en viu per animal- i els domèstics amb 125 quilos de mitjana. O bé el sacrifici a l'escorxador es feia a una edat més temprana dels porcs o bé els particulars els mimaven en vida més del que sembla. Però la diferència tan brutal entre uns i altres -més de 40 quilos en viu- resulta massa evident per a pensar en altra hipòtesi que la falsificació de documents.

A Cullera²⁶⁸⁵ podem observar que les dades es mantenen més o menys estables, apuntant 4700 hs de regadiu i 9'24 de secà, mentre al muntanyar s'assenyalava 400 hs. i 23'76 improductives. El terme posseïa 230'24 hs edificades,

²⁶⁸³.- Mecànic.

²⁶⁸⁴.- De madera.

²⁶⁸⁵.- ADPV. E.19.6.1. Capsa 21.

sense que s'apuntara solars, etc. el que feia una superfície total del terme de 5339'48 hs.

La riquesa agrícola estava representada per la següent producció:

PRODUCTIVITAT AGRÍCOLA CULLERA 1953					
CONREU	HS	COLLITA EN QMS	CONREU	HS	COLLITA EN QMS
BLAT	135'33	4392'81	DACSA	55	1202'85
ARRÓS	2269	98.633'43	FESOL SEC	104	2054
CREILLES	49	2093'28	BONIATO	50	5468'5
CEBA	23	6175'5	CACAHUET	138	1451'46
ALFALFA	26	1500	MELÓ	90	25920
SANDIA	160	44.000	TOMACA	203	63.516'17
GARROFA	5	180	OLIVAR	1'24	106'64
ALMELA	3	104'88	FABA	25	48'12
CIGRÓ	1	24	COTÓ	171	4105'44
CARABASA	1708	49.715	CREILLA T	37	1158'84
CARLOTA	84	10594	TABAC	5	90
BLEDA-NA	14	1723'58	NAPICOL	3'04	383'40
CARXOFA	0'80	106	ALBERCOC	0'80	171'36
PÈSOLS	2'23	42'90	PRIMENTÓ	11'47	2867'50
POMA	1	300	TARONJA	1291'67	322.917'60

El producte que menys rendia per ha era el cacahuet, seguit del tabac, faves, fesols secs i pèsols. Els dos primers pot ser per la seua demanda i possibilitats al mercat negre, un per la seua funció de sucedani front l'escassetesa d'oli i altre pel control estatal complet que tenia el tabac.

Els més rendibles productivament parlant eren les carabasses per als animals seguides de lluny per les pomes. Però això no ha de conduir-nos a error: el producte estrella seguia estant l'arròs i el negoci, una vegada establitzats els mercats externs, la taronja.

Les autoritats locals fugien el més possible del control de la *superioridad* per tal de dedicar a l'estraperlo el major volum possible d'articles agraris encara i que el sistema de cupos era superat i es començava a *alçar la ma* autàrquica. Pot ser per això que les autoritats albalatenques foren molt remises a l'hora de realitzar memòries, plans preparatoris, etc. Així, el president de la Diputació recordava a l'alcalde d'Albalat, el 4 d'agost de 1955, la seua desídia en aquest aspecte doncs *durante diez años no han (sic) variado en Albalat la superficie de edificado ... y tampoco se comunica nada de los cultivos...*²⁶⁸⁶ el que parla de la dificultat de les autoritats provincials per tal de controlar la producció i el taifat que resultaven estar els ajuntaments. Aquests només reaccionaven davant una bronca monumental, tal com la va rebre el consistori albalatenc en aquest cas. Encara així sembla que no importava masa donat la desgana del comunicat, escuet, de l'alcalde:

PRODUCTIVITAT AGRÍCOLA ALBALAT 1955					
CONREU	HS	COLLITA EN QMS	CONREU	HS	COLLITA EN QMS
BLAT	52	624	DACSA	19	684

²⁶⁸⁶.- Idem.

ARRÒS	910	43680	FESOL SEC	56	403
ALFALFA	10	N/C	MELÓ	10	1440
TOMACA	12	1440	TARONJA	213	15336

S'apuntava 67 hs de planter d'arròs i s'acabava el comunicat sense més. Com hem pogut veure, no tots els llocs presentaven tanta desídia. Al contrari, sospitosament la majoria dels pobles eren prou ràpids a l'hora de complir les ordres i en aquest aspecte Almussafes era tot un exemple.²⁶⁸⁷ El mateix any comunicava

PRODUCTIVITAT AGRÍCOLA ALMUSSAFES 1955					
CONREU	HS	COLLITA EN QMS	CONREU	HS	COLLITA EN QMS
DACSA	117	6500	PRUNES	5	1290
ENCIZAM	1	N/C	FESOL SEC	80	1900
CREILLES	65	9100	BONIATO	12	2880
CEBA	89	N/C	CACAHUET	92	1820
MIMBRERA	11	2560	MELÓ	9	1870
SANDIA	2	750	FLOR I COL	2	N/C
PRIMENTÓ	1	130	ALBERCOC	4	650
COTÓ	243	240	CARABASA	7	1590
TABAC	34	716	TARONJA	21'96	2160
POMA	4	1050			

Aleshores, tot aquest control efectuat al llarg els anys 50, primer, i suposem que amb intencions propagandístiques durant els anys 60, després, amb la intenció de resaltar els *logros económicos del régimen*, venia a significar un amortiguador front les misèries patides durant l'autarquia i l'impacte del desenvolupament després: conflictivitat laboral, salaris, preus, augment del cost de la vida i al mateix temps l'accés a un major consum. Ni què dir que paral·lelament s'establí a les zones rurals una important emigració que estudiarem a un altre capítol.

7.24.- Moments de transició econòmica

L'evident és que les coses anaven decantant-se vers una altra vesant menys reduïda pel que fa a l'economia donat que els organismes públics anaven tenint més mitjans per a invertir en infraestructures i demés allunyades de la concepció autàrquica del recurrent típic i tòpic a les obres públiques. no debades la Diputació alardejava de major poder inversor i la premsa exigia major esforç en la reparació de la xarxa de carreteres.²⁶⁸⁸ Però la mateixa Diputació afirmava que començava a *tener los medios y cuenta con el calor del Estado*.²⁶⁸⁹ Aquesta nova fase eufòrica del franquisme també quedà reflectida a nivell local i el cessat *por imperativo legal* alcalde de Cullera, Antonio Sañudo, declarava haver construït el pont de la carretera de l'Estany, la carretera al far i haver pavimentat les carreteres del Brosquil i del Mareny entre altres logres inversors durant la seua estada a l'alcaldia.²⁶⁹⁰ També la FET suecana s'apuntava al nou corrent i declarava

²⁶⁸⁷.- Idem.

²⁶⁸⁸.- Durant tot el mes d'agost de 1954, la premsa valenciana mantingué eixa postura.

²⁶⁸⁹.- *Levante*, 21 de març de 1955.

²⁶⁹⁰.- Idem. 3 de febrer de 1955.

el gran impuls en la pavimentació dels carrers i en la construcció d'escoles.²⁶⁹¹

A les darreries dels anys 50, el procés de transició fins a la liquidació de l'autarquia i l'establiment d'un veritable lliure mercat no anara assumint-se. Així, per exemple, el 7 de juliol de 1959, el president de la Diputació ja parlava d'abaratir costos *de forma substancial* amb menys mà d'obra i més maquinària per a rebaixar la competència exterior, *pues si bien la mayor parte de la producción se destina al consumo interno, cierto es que con el excedente destinado al mercado internacional se quiere competir ... y es imprescindible para mantener los precios.*²⁶⁹²

També, dintre de la frontera transitòria que marcà el progressiu abandó de l'autarquia cap a fórmules més connectades amb la resta del món capitalista, es prepararen els Plans Triennals als municipis. Podem assenyalar que aquestos no tenien més funció que la d'ordenar les possibilitats d'inversió pública, cada vegada més patents, i que tenien l'esperit autàrquic com a rerafons -control econòmic i planificació econòmica sobretot- al mateix temps que obria la porta a l'aprofitament de certa redistribució de la renda mitjançant les ànsies desenvolupistes cada vegada més patents al règim. No oblidem la procedència del personal polític del franquisme a les zones rurals que, com hem vist, es patentitzava en les restes del més reaccionari de la tradició a la comarca. Per això, en aquells moments de canvis de Govern als que tanta importància han remarcat els historiadors, si bé recompasaren una estructura econòmica en transformació i que també colpejà al camp valencià, la inèrcia del personal polític rural venia a significar una certa continuïtat quan no immobilisme respecte al moment anterior. Només l'adhesió *inquebrantable* a la figura del *caudillo* -fòrmula emprada per a sintetitzar les confluències d'interessos de les èlits dominants- anà imposant-se, i supossem que sense massa desconfiança per part d'aquelles elits que sabien que el règim mai atentaria els seus privilegis guanyats com a botí de guerra, altra cosa és que al mateix temps que es trencava la societat rural tradicional -encara i que submergida dintre de la *lògica* del capitalisme- acabara entrebantant les aspiracions immobolistes de la *rizocràcia* riberenca.

L'únic exemple de plans triennals que hem pogut trobar responen a una referència a un d'ells a Sueca i els d'Almussafes, plasmat als seus llibres de festes i quelcom pot apreciar en ells la influència -a escala ruralitzadora- dels plans triennals de l'Alemanya nazi, almenys pel que fa a les seues intencions: desenvolupament intern acudint al recurs de les obres públiques, rafirmació econòmica de les classes dominants i un llarg etc.

²⁶⁹¹.- AHMS. Falange. Capsa T. 24 gener de 1956.

Al llibre de festes d'Almusafes de 1953 s'anunciava el Pla Trienal 1953-1955. Al principi de l'exposició trobem la constant de les autoritats locals: l'excusa del retràs en la seua confecció davant les circulars 191 i 209 emanades per la superioritat. Però destaca l'aire triomfal dels projectes realitzats i els planificats. Així s'afirma que com a obra d'urgència van col·locar-se 750 metres de voreres als carrers del nou grup de vivendes bonificables i connectar-les amb el clavegueram,²⁶⁹³ a més d'instal·lar el desaigüe del llavador fent subterrània la sèquia per a evitar els mals olors *pesadilla del vecindario* i s'apuntava la cada vegada més sòlida demanda de la línia telefònica. Per contra no va poder-se inaugurar el passeig *18 de Julio (sic)* que pretenia implantar faroles, bancs i plantas oloroses per tal d'emplaçar els feriants. Això significava que les autoritats almussafenques estaven més interessades per obtenir ingressos que realment per la pròpia inversió. No debades a la publicació es confessava, no sense tractar d'emascarar la veritable importància de la tasca amb el llenguatge grandiloqüent al que ens tenia acostumats el règim, que el pressupost municipal per a 1953 s'havia confeccionat entre el 16 i 19 de desembre de 1952, és a dir, en quatre dies. Amb tot, s'observa certa preocupació per a la racionalització de la població, ja que es planteja el problema de l'eixample i el seu traçat urbanístic a banda d'anunciar la instal·lació del Mercat i el Centre d'Higiene Rural amb casa per al metge, palmeres i altres arbres *que profundicen raiz y no levanten baldosas*.

El consistori almussafenc es despatxava a gust amb el que entenia com a una discriminació apuntant textualment que *Tal cual cuando se despierte de su letargo (el municipio) vendrán los titubeos y la vida de trampolín económico ... porque dichos recursos (les inversiones de la Diputación) fueron creados para los grandes municipios y en los pequeños no pagan ni el trabajo de confección de su Padrón. Parece que la ley (de municipios) tiende un cable de salvación al municipio cuando le conduce al pomposo título de "Recursos Especiales Para La Amortización De Empréstitos" pero pronto se da cuenta de que 10% sobre el total de la Cuota del Tesoro de las tres contribuciones es una nimiedad por la baja cuantía de estas cantidades básicas. No nos queda más recurso que arriesgarnos a la ayuda económica de los altos organismos*. El que venia a explicar les penúries del municipi a l'hora de fer front a inversions que es pretenien faraòniques para la mayor gloria del Estado i després es quedaven, com a molt, en bones intencions, encara i que sempre havia ocasió d'afavorir als de sempre.

El segon Pla Trienal de 1956 a 1958, plasmat al llibre de festes

²⁶⁹².- *Levante*, 7 de juliol de 1959.

²⁶⁹³.- De les vivendes protegides faren un repàs més baix.

de 1956, venia a estar una continuació de l'anterior, més per herència de projectes no resolts que pe expansió pròpia de la intervenció municipal. Inclòs es presentava, en alguns paràgrafs, una mena de desil·lusió respecte al que es pretenia. Per exemple es lamentava de la caiguda del conreu del cotó, encara que s'intentava contrarrestar amb l'anunci de l'augment de la producció del tabac. Aquesta equació d'alternar lamentacions i felicitacions, tant present al llarg de la història del règim, es convertí en una constant per tal d'emascarar els fracassos continus en les esperances que es dipositaven per tal d'aconseguir logres que pregonar als quatre vents. Així, s'anunciava l'increment del nombre d'abonats a la línia telefònica malgrat que ... *pero seguimos soportando largas esperas para hablar con un solo hilo que sirve también a los pueblos limítrofes de Benifayó y Sollana*. La manca de compliments dels objectius se suavitzava amb frases com ara *se sigue la reconstrucción del templo parroquial, se continua la reforma del alumbrado público, no se han paralizado las obras para aumentar el regadío*, etc. Encara i que de vegades s'endinsava una petita autocrítica tal com la que seguia a la grandiloquència amb que s'anunciava l'aprovació del Pla d'Urbanització i Eixample doncs s'afirmava que ...*no se han acometido con la debida energía la expropiación de aquellas partes de edificios que no guardan la alineación debida*. Tal vegada per la resistència de les forces vives de la població.

S'acceptava també el deteriorament del llumenat públic però s'apuntava la plantació de 42 arbres *Laurel de Bélgica, de hoja perenne y honda raíz* al passeig, i, com no, la inauguració el 18 e juliol de 1954 del Centre d'Higiene Rural amb casa del metge i del nou Mercat Municipal, l'adoquinament del camí de Benifaió i altres obres menors.

Malgrat les grandioses pretensions de les autoritats almussafenques, hem d'acceptar que, de vegades, es desprenia una lleugera autocrítica que no invalidava els pressupostos tradicionals del llenguatge del règim. Aquesta postura no hem pogut trobar-la a cap altre dels municipis de la Ribera Baixa.

A Sueca, la Falange anunciava el Pla Triennal 1956-1958, anunciant la pavimentació d'alguns carrers, la inauguració d'un dipòsit de fem, escoles al Marenyet, un grup de vivendes protegides, un camp d'esports i la municipalització del servei d'Aigües Potables.²⁶⁹⁴ En definitiva es tractava de fer obres el més aviat possible i amb la intenció d'emprar-les com a propaganda. Per això no estranya que els falangistes suecans es lamentaren de ...*dado el extenso plan de*

²⁶⁹⁴.- AHMS. Falange. Capsa T. 25 de juny de 1956.

*inauguraciones que tienen lugar en la mayoría de los pueblos de la provincia ... imposibilidad de asistir la primera autoridad ... se deja para el próximo domingo día 28 de los corrientes ... la inauguración del grupo de 48 viviendas protegidas, la Biblioteca Municipal la Casa del Conserje, el almacén de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, la Escuela Municipal de Artes y Oficios, Correos y Telégrafos, la subasta de los talleres del Instituto Laboral, la construcción de 108 viviendas protegidas, la Piscina Municipal y la pavimentación de la calle Pío Muñoz.*²⁶⁹⁵

I és què la data del 18 de juliol era la preferida pels falangistes per tal d'inaugurar obres al temps que es commemorava el que per a ells havia estat l'inici de la salvació del *status quo*, de manera que tots els pobles rivalitzaven en tenir aquell dia a les autoritats més altes possibles per tal de realitzar els seus rites polítics i desenvolupar la parafernàlia pertinent.

7.25.- *Economia i corporativisme. Un exemple emblemàtic: les vivendes protegides.*

Un gran problema que va patir el franquisme va estar el de la vivenda.²⁶⁹⁶

Encara i tot, pel que es desprèn del cas de la Ribera Baixa, aquesta insuficiència va estar aguditzada per l'emigració a les grans ciutats i afectà a les grans urbes.

Com veurem, el problema no era tan acusat a la comarca donat la infraestructura d'edificis que trobem. Altra qüestió és que el règim volguera premiar els seus més incondicionals.

CENS D'EDIFICIS I VIVENDES SUECA 1950							
TOTAL EDIFICIS	DESTINATS A VIVENDA	ALTRES USOS	1 PLANTA	2 PLANTES	3 PLANTES	4 PLANTES	5 PLANTES O MÉS
5080	4600	480	1090	3680	300	10	0

Font: N. 1950.

CENS D'EDIFICIS I VIVENDES CULLERA 1950							
TOTAL EDIFICIS	DESTINATS A VIVENDA	ALTRES USOS	1 PLANTA	2 PLANTES	3 PLANTES	4 PLANTES	5 PLANTES O MÉS
3710	3380	260	1320	1770	410	0	0

Font: N. 1950.

EDIFICIS CLASSIFICATS PER DATA DE CONSTRUCCIÓ. SUECA 1950						
TOTAL EDIFICIS	ABANS DE 1900	1900 A 1918	1919 A 1936	1937 A 1940	1941 A 1945	1946 A 1950

²⁶⁹⁵.- Idem. 17 de juliol de 1957.

²⁶⁹⁶.- AHMA. Llibre 46. 25 de juny de 1954. L'alcalde assenyalava que les cases eren aturades, arribant a viure dos o més famílies juntes.

5080	3520	810	490	40	90	130
------	------	-----	-----	----	----	-----

Font: N. 1950.

EDIFICIS CLASSIFICATS PER DATA DE CONSTRUCCIÓ. CULLERA 1950						
TOTAL EDIFICIS	ABANS DE 1900	1900 A 1918	1919 A 1936	1937 A 1940	1941 A 1945	1946 A 1950
3560	2760	450	200	50	90	10

Font: N. 1950.

El ritme constructor de la comarca no deixà pas a qualsevol altra afirmació que aquest no va fer sinó més créixer, inclòs durant el període bèl·lic, on trobem 90 edificis construïts a les dos poblacions per a caure després de la guerra. Però veiem els edificis destinats a vivenda pel nombre de vivendes i serveis:

EDIFICIS DEDICATS A VIVENDA PEL NOMBRE DE SERVEIS SUECA 1950						
EDIFICIS AIGUA CORRENT	ELECTRICITAT	CLAVEGUERAM	CALEFACCIÓ CENTRAL	ASCENSOR	GAS	AMB HORTA O JARDÍ
3280	4060	3440	10	0	0	10

Font: N. 1950, p. 55

A les altures de 1950, Sueca encara patia un endarreriment notable en aquestos tipus de serveis, donat, tal vegada per la gran quantitat d'edificis contruïts amb una anterioritat de més de mig segle (quasi el 70% dels edificis), el que vendria a explicar les dificultats de connexió a l'aigua corrent, l'electricitat o el clavegueram, per exemple. Al mateix temps, caldria assenyalar que la poca dinàmica constructora que trobem després de la guerra no ajudà gaire a reconvertir la situació. És clar que la manca de poder inversor en vivenda o en el reciclatge de la mateixa es convertí en un luxe de difícil accés per a una gran part de la societat riberenca.²⁶⁹⁷ El fenomen es pot observar així mateix a Cullera:

EDIFICIS DEDICATS A VIVENDA PEL NOMBRE DE SERVEIS CULLERA 1950						
EDIFICIS AIGUA CORRENT	ELECTRICITAT	CLAVEGUERAM	CALEFACCIÓ CENTRAL	ASCENSOR	GAS	AMB HORTA O JARDÍ
2320	2630	1700	0	0	0	190

Font: N. 1950, p. 55

Molts edificis detectaven serioses mancances com ara servei d'aigua i electricitat.

EDIFICIS DEDICATS A VIVENDA PER ACTIVITAT SUECA 1950			
AGRI-CULTURA	RAMADERIA	INDÚSTRIA	COMERC
370	20	10	N/C

Font: N. 1950, p. 56

L'aplastant importància de l'agricultura a la Ribera Baixa queda constatada

²⁶⁹⁷.-Encara i que el fenomen en masa de l'emigració és més acussat amb posterioritat, cal indicar que la majoria dels nostres entrevistats han coincidit en assenyalar que una de les finalitats primordials que els portava a treballar a la verema francesa era anar portant un grapatt de diners cada vegada per tal d'anar construint-se la casa.

per la gran quantitat d'edificis connectats amb l'activitat agrícola que deixa xifres paupèrrimes pel que pertoca a la ramaderia i l'anomenada indústria. Es tracta d'una data més del tarannà agrari de la comarca i que queda reflectit també a l'altra població de la que tenim dades: Cullera.

EDIFICIS DEDICATS A VIVENDA PER ACTIVITAT CULLERA 1950			
AGRI-CULTURA	RAMADERIA	INDÚSTRIA	COMERC
170	0	20	60

Font: N. 1950. p. 56

La font assenyala 20 edificis destinats a transport i telecomunicacions, però veiem un altre indicador:

CLASSIFICACIÓ DE VIVENDES PER OCUPACIÓ I NOMBRE D'HABITANTS SUECA 1950					
TOTAL VIVENDES	EN CONSTRUCCIÓ	VACANTS	OCUPADES TEMPORALMENT	PERMANENTMENT	FAMÍLIES
5090	70	60	450	4510	6400

Font: N. 1950.p. 57

La font no ens aclareix massa dubtes, encara que podem asseverar sense por a enganyar-nos que la tendència general era la d'instal·lar la mateixa família a una vivenda, però sabem per altres dades orals que de vegades el nucli familiar tendia a ampliar-se amb el matrimoni d'algun fill/a fins que tenien l'oportunitat d'accedir a la seua pròpia vivenda. Mentrestant habitaven tots a la mateixa casa. Posteriorment la tendència fou ampliar la vivenda mitjançant l'alçada de l'edifici per tal de proporcionar una llar als fills en edat de matrimoni.

CLASSIFICACIÓ DE VIVENDES PER OCUPACIÓ I NOMBRE D'HABITANTS CULLERA 1950					
TOTAL VIVENDES	EN CONSTRUCCIÓ	VACANTS	OCUPADES TEMPORALMENT	PERMANENTMENT	FAMÍLIES
3830	20	70	330	3400	4210

Font: N. 1950.p. 57

CLASSIFICACIÓ DE VIVENDES PER TIPUS D'ALQUILER SUECA 1950							
TOTAL EDIFICIS	DESTINATS A ALQUILER	FINES 25 PTS	DE 25 A 50	DE 51 A 100	DE 101 A 150	DE 151 A 200	DE 250 A 251
5090	2100	280	830	670	140	130	30

Font: N. 1950.p. 58

El gran nombre de vivendes destinades a lloguer (més del 41%) delata les dificultats d'adquirir la pròpia llar i la tendència, per preu de lloguer, resulta també evident: 13% de les més barates, 39'5% les següents, 32'5% la tercera categoria, 7 de més de 100 pts. 6'5% de més de 150 i només 1'5 de les més cares. La font assenyala que els salaris mínims per als jornalers no passaven de 7'5 pts diàries - quan havia feina, clar- el que ens indueix a pensar que en la categoria dels més pobres l'economia autosuficient devia jugar un paper important: caça i pesca fonamentalment a més de recolecció i petits furtaments. No debades cal pensar que aquestes estadístiques deuen estar un poc alterades donats els temps que corrien d'estraperelo i mercat negre, el que ens conduiria a pensar que la realitat seria més dura encara i la importància que jugaria poder traslladar un sac d'arròs per tal d'obtenir altres aliments. Per contra, front aquesta situació que segons aquest quadre afectava al 72% de la població -condicions ínfimes al seu

lloguer- es pot afirmar que la resta significaria un escaló massa difícil de pujar per qualsevol. Només un 1'5 % dels alquilats pagava pel seu lloguer 10 vegades més que els lloguers més barats.

La qüestió del lloguer queda un poc minimitzada si observem la situació de Cullera:

CLASSIFICACIÓ DE VIVENDES PER TIPIUS D'ALQUILER CULLERA 1950							
TOTAL EDIFICIS	DESTINATS A ALQUILER	FINIS 25 PTS	DE 25 A 50	DE 51 A 100	DE 101 A 150	DE 151 A 200	DE 250 A 251
3830	1450	160	460	440	320	60	0

Font: N. 1950.p. 58

Els lloguers més barats n'eren un 11%, els següents, un 32%, de més de 50 pts. 30'5, de més de 100 pts. 22% i els més cars 4'5% el que apunta a millors condicions en Cullera pel que fa al lloguer encara que a la ciutat no s'hi trobara lloguers de més de 250 pts com passa a Sueca però la dada fonamental és que més del 73% pertanyia a la modalitat de lloguer més modesta.

Davant aquesta situació no estranya que els representants del règim afrontaren el problema de manera clarament nepotista. Els vencedors reorganitzaren la vida quotidiana en funció de dos eixos fonamentals: el manteniment de l'ordre capitalista tradicional i la recompensa als serveis prestats pels més afins dels seus seguidors. En aquest segon aspecte destaca tot el desplegament que les autoritats locals dedicaren a aconseguir vivenda als més apropats, i encara que en un principi o almenys al seu discurs destacaven que tothom podria accedir a una vivenda *digna* el cert és que només aquells més apropats les pogueren aconseguir.

El fenomen fou general i tots els pobles s'esforçaren per poder construir aquest tipus de vivenda, sempre dirigides per les autoritats locals i amb la supervisió, pressió i demandes que efectuaven les FETS locals quan no coincidia Falange amb ajuntament. L'Institut Nacional de la Vivenda, va crear-se el 19 d'abril de 1934, per tal de facilitar vivenda higiènica i digna per a les classes menys afavorides. En tal sentit, el 8 de maig de 1940, l'Ajuntament de Sueca aprovava la construcció e 84 vivendes protegides, expropiant els terrenys a la família Carrasquer, que es va veure afavorida pel tasament de les terres. La gestora suecana es comprometia a avançar el 10% del pressupost en forma d'adjudicació, que imposava les següents condicions: ser veí de Sueca, cap de família, jornalier i amb bona conducta, tenint preferència els cavallers mutilats de guerra, ex-combatents i ex-captius. En cas d'igualtat, primava el grau d'inutilitat i/o el temps passat a files o a la presó. Si encara continuava la igualtat, es faria un sorteig. Però la veritat és que el procés va estar tot un caminar pel nepotisme i la corrupció.²⁶⁹⁸ El mateix va estar a Albalat.²⁶⁹⁹ Però la immobilitat va estar la

²⁶⁹⁸.- AHMS. LRAAP. 1940.

²⁶⁹⁹.- AMA. LRAAP. 2b. 16 d'octubre de 1939

constant del procés.²⁷⁰⁰

El 2 de març de 1944, el consistori suecà, que cinc anys abans havia pagat una bona quantitat pels terrenys per a les 48 vivendes, parlà de construir vuit vivendes *como mínimo*.²⁷⁰¹ El 29 d'abril de 1945 es parlava d'un projecte en tal sentit per a la construcció d'altres 8 vivendes per a mestres a Sueca,²⁷⁰² anomenades *Grupo de viviendas Virgen de Sales*.²⁷⁰³ Així, en 1946, el consistori suecà inicià una maniobra urbanística per tal de dur endavant la realització de les obres, de manera que van treure a subhasta la realització de les mateixes per a mestres, acceptant la proposició més avantajosa xifrada en 370071'21 pts.²⁷⁰⁴ i que, com ja vam poder comprovar, donaren pas a tota una sèrie de connivències i moltes més corrupteles. El 24 de febrer l'ajuntament de Sueca rebia un préstec del Banc de Crèdit Local per un motant de 3.425.000 pts per a realitzar el nou mercat i les vivendes de mestres, a més d'adjuntar 100.000 pts més per a *mitigar el paro obrero*.²⁷⁰⁵ Si bé podem seguir la pista aproximadament a la utilització del primer capital no hem pogut trobar el camí de les altres 100.000 pts.

Els projectes van succedir-se, i al Pla Preparatori de 1952, la capital de la Ribera Baixa contemplava, de nou, la construcció de 48 vivendes protegides de dos blocs de tres plantes d'altura. Així mateix s'anunciava la construcció de 50 vivendes més que s'anomenarien *Grupo Generalísimo*.²⁷⁰⁶ Entre d'altres devien donar cabuda a mestres i altres funcionaris. El mateix va estar la Memòria de Sueca de 1956, on, rememorant-se el manament de l'alcalde, Miguel Mateu es parlava de la inauguració de les anteriors.²⁷⁰⁷ Altra comunicació del 24 de gener de 1956 anunciava la realització de 35 vivendes protegides i per a *su egecución (sic) se destinan dos millones de pts*. Els destinataris, com no, eren novament mestres i altres funcionaris.²⁷⁰⁸ Però, en 1957, no s'havia començat encara a fer res, tal com es queixaven els falangistes suecans.²⁷⁰⁹

Sollana no va quedar enrere, i el de 10 de juny de 1949²⁷¹⁰ s'alertava que les obres devien estar acabades el dia 16 de juliol per a poder ser inaugurades l'endemà, doncs s'esperava que a l'acte dirigit per l'Obra Sindical del Hogar assistira el Governador Civil per aprofitar també la inauguració del Mercat Municipal i *el busto de Miguel López Marco que hay que colocar en el edificio per la qual cosa s'avisava que por tanto se den prisa en terminar y adecentar, lo mismo sobre calles y bordillos*.²⁷¹¹ La desil·lusió de les autoritats sollanenques

²⁷⁰⁰.- Idem. 5 de juny de 1940. La gestora es plantetjava l'inici de les obres. El 7 d'abril de 1943 van comprar-se els terrenys. Idem. II. 1205.

²⁷⁰¹.- AHMS. LRAAP. 1943.

²⁷⁰².- *Las Provincias*, 29 d'abril de 1945.

²⁷⁰³.- ADPV. 1.3.11. Capsa 5. *Memoria...*

²⁷⁰⁴.- AHMS. LRAAP. 16 d'abril de 1946.

²⁷⁰⁵.- *Las Provincias*, 24 de febrer de 1946.

²⁷⁰⁶.- AHMS. Falange. Capsa T.

²⁷⁰⁷.- ADPV. A.3.1.11. Capsa 5.

²⁷⁰⁸.- AHMS. Falange. Capsa T.

²⁷⁰⁹.- Idem.

²⁷¹⁰.- AMS. LRAAP. Llibre 1. 10 de juny de 1949.

²⁷¹¹.- Idem.

vingué de seguida: s'havia actuat per lliure i sense la supervisió de la superiorat per la qual cosa no van poder inaugurar les vivendes fins que el 12 d'agost de 1949 l'Institut Nacional de la Vivenda aprovava provisionalment l'avantprojecte de l'Ajuntament per a la construcció de 25 vivendes protegides,²⁷¹² de manera que, al no haver seguit els passos corresponents s'hagué d'esperar al 16 de setembre per tal d'anunciar les gestions oportunes als mestres que desitjaren accedir a la corresponent vivenda.²⁷¹³ Finalment, el 29 d'octubre l'arquitecte municipal acabava el projecte.²⁷¹⁴

L'ajuntament sollanenc mamprenqué un nou projecte de vivendes protegides en 1951, estant aprovat el 15 de setembre de 1951 per l'Institut Nacional de la Vivenda i, per variar, el 5 de juny de 1953 es reclamava que les obres foren terminades d'immediat per tal de poder estar inaugurades el proper 18 de juliol.²⁷¹⁵ Però no tot van estar alegries ni preocupacions en aquest aspecte doncs el 3 de març de 1954, l'Institut demanava el pagament del préstec.²⁷¹⁶ El que no impedí que el consistori de Sollana tornara a la càrrega el 4 de març de 1956 per tal de construir 6 vivendes de renda limitada per a funcionaris.²⁷¹⁷

A Cullera van veure el llum 26 vivendes protegides el 3 de novembre de 1958, tot i que el projecte era aprovat des de 1949. Ara bé, el procés no va satisfer a tots els afectats donat que va presentar-se una denúncia per un mestre que no va aconseguir la que pretenia i davant aquesta situació va intervenir el Ministeri d'Educació, afirmant que persones alienes al cos de mestres havien rebut la seua vivenda. En efecte, l'alcalde cullerenc, Leandro Mas, havia adjudicat directament varies vivendes a amics, entre ells un industrial, el sergent de la policia, un guàrdia civil i Joaquín Gomar Orengo, cap de Ràdio Falange de Cullera. En definitiva, només un mestre va poder accedir a la seua vivenda, doncs el dia anterior a la inauguració, Leandro Mas pel seu comptar adjudicà a qui volgué les vivendes. Davant les preguntes del Governador Civil, es limità a dir que això havia decidit *por la escasez de viviendas* i en el cas del sergent com a descàrrec afirmava que tenia *dos hijos de ambos sexos (sic)*.²⁷¹⁸ De manera que el nepotisme més descarat va continuar com sempre. Amb tot, en 1960 s'inauguraren les vivendes promogudes pel pòsit de pescadors per als seus afiliats.

A Almussafes van presentar-se diversos projectes de 13 vivendes per a mestres el 21 de març de 1958 sense més complicacions.²⁷¹⁹ En definitiva, no cal entrar massa en l'explicació que el règim destinà una bona dosi dels seus esforços en entregar-se al nepotisme més descarat emmascarant-lo sempre amb una bona capa de corporativisme que, a la resta, no enganyava ningú. Al contrari, la modificació de pressupostos, el destinament d'una bona quantitat de diners públics i les desigualtats que representaven els accessos a les vivendes més

²⁷¹².-Idem.

²⁷¹³.-Idem.

²⁷¹⁴.- Idem.

²⁷¹⁵.- Idem. Llibre 2.

²⁷¹⁶.- Idem. Llibre 3.

²⁷¹⁷.- Idem.

²⁷¹⁸.- AHMC. Capsa 54.

²⁷¹⁹.- AHMA. LRAAP. nº 11.

barates i destinades a les que tenien al menys el sou segur, serviren per a pagar fidelitats en detriment de la població.

7.26.- El canvi econòmic.

En 1948 el sector de la taronja travessava una profunda crisi. La manca de transports, adobs i tractats amb l'exterior, estrangulava tant la producció com la seua sortida. Les Hermandades es volcaren en buscar solucions, i aconseguir un major nombre de vagons ja era un èxit.²⁷²⁰ Al llarg dels primers anys 50 el problema continuà igual. Per això, en 1958, la Junta Sindical de Frutos y Productos Hortícolas de Cullera, l'Entitat del Grup Econòmic Comarcal, constituïren el Grup Econòmic Comarcal, amb una notable representació de les famílies més riques de la Ribera Baixa,²⁷²¹ llurs primers enfrontaments van vindre de la ma dels pressupostos i acabà formalintzant-se el mes següent.²⁷²²

El problema de la taronja era la manca de sortida dels productes, per això, quan començà a augmentar la demanda en 1959 a més de la nova conjuntura econòmica, el Grup es volia penjar totes les medalles. En realitat havien canviat els temps.

Qüestions com la CGAT quedaren enrere, tot i que els Plans de Desenvolupament afectaren poc al País Valencià i molts dels programes mai s'aplicaren, i malgrat augmentar l'exportació de la taronja, també es va fer sentir la *tristor*, el que comportà la substitució per injertaments, a més de no produir-se una mecanització del camp degut a la gran parcel·lació que oferia la gran quantitat de petits propietaris i alguns desastres naturals.²⁷²³ I és que, gràcies a les divises dels emigrants, el turisme i el desenvolupament, la fragmentació de la terra, qüestió ja tradicional al País Valencià, s'accelerà i més de la meitat de petits propietaris tenien la terra com a segon ocupació i el sector d'empleats se situà vora el 77% i amb tendència a l'alça. La mecanització entrà en el camp de l'arròs i el panorama varià totalment.²⁷²⁴

Observem els següents canvis:

DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA PER SECTORS A LA RIBERA BAIXA (1960-1970)					
SECTOR PRIMARI		SECTOR SECUNDARI		SECTOR TERCIARI	
1960	1970	1960	1970	1960	1970
59,5%	48,8%	15%	24,5%	20,5%	26,6%
IDEM PAÍS VALENCIÀ					
SECTOR PRIMARI		SECTOR SECUNDARI		SECTOR TERCIARI	
1960	1970	1960	1970	1960	1970
30,3%	19,6%	31,6%	41,7%	32,9%	39,6%

Font: CURZIO, L. op. cit pp. 108-112

La transició econòmica, o, millor dit, la concepció que les autoritats tenien d'una mutació en la conjuntura comportà que dipositaren moltes esperances en un futur immediat, de manera que ràpidament assimilaren la concepció que tot era possible i això es plasmà també en una nova relació amb la superioritat, el que no vol dir que s'abandonara el servilisme congènit vers els escalons superiors, però sí significà un canvi de relacions que derivava en majors demandes i cada

²⁷²⁰.- CAC. LRA. 1948.

²⁷²¹.- ARV. Capsa Sindicats 1124.

²⁷²².- Idem. 75.

²⁷²³.- ADPV. A.4.8.3. Capsa 1. La CNS de Sollana informava que les gelades havien produït pèrdues de 8 milions de pessetes. 28 de desembre de 1962.

²⁷²⁴.- CUCÓ i GINER, J. i JUAN i FENOLLAR, R. "La proletarización del campesinado y su relación con el desarrollo capitalista. El caso del País Valenciano". En *Agricultura y Sociedad*, nº 12. Agost-setembre. Madrid, 1979. pp. 145-168.

vegada més exigents. Així, l'alcalde d'Almussafes aprofità una reunió de la Junta Provincial d'autoritats i mandos celebrada a Sueca, de l'11 al 14 de juny de 1953, per a demanar línia telefònica directa amb València Per als 30 usuaris d'Almussafes, que es queixaven de la prioritat aconseguida en aquest aspecte per Benifaió, que comptava amb 120 abonats.²⁷²⁵

²⁷²⁵.- Llibre de festes d'Almussafes. 1953. fins 1959 no va estar acabat el servei telefònic a tota la província.

Les autoritats almussafenques començaren a parlar d'eliminar pous negres,²⁷²⁶ es queixaven de la qualitat del servei telefònic, portar aigua potable, construcció d'un nou mercat, dotar la població d'un Centre d'Higiene Rural, pavimentat i desaiqües a la zona cèntrica, substitució de la il·luminació pública, promeses d'alineament de carrers, etc. en la confiança de rebre subvencions per a totes les necessitats.²⁷²⁷

L'optimisme almussafenc xocava de pla amb la crua realitat: els límits que tenia el finançament per part de l'Estat. En principi, per obtenir una subvenció, el millor camí era recórrer a la Junta Nacional de l'Atur Obrer, exposant les obres a realitzar, adjuntar un informe de l'aparellador, una relació d'obres públiques paral·leles i omplir un questionari. S'obtenia així un ajut a fons perdut d'entre 15 a 50.000 pts. per a tractament d'aigües²⁷²⁸ (clavegueram, conducció, sanejament, etc.) el que vol dir que l'optimisme de moltes corporacions es limità donat que algun que altre Ajuntament intentà desviar part de les subvencions per a dedicar-los a menesters que no eren contemplats en les condicions de la Junta.²⁷²⁹

Les esperances dipositades a tot arreu arribaren també a sectors que van creure en l'efectivitat econòmica del règim. Per exemple, en 1957, a Sueca trobem 63 certificacions per tal d'accedir al segur de malaltia i 189 demandes de subsidi per vellea. No sabem quantes demandes van tenir èxit.²⁷³⁰ Però si les relacions canviaren no podem afirmar el mateix de les formes. A una proposta del Governador Civil per que l'Ajuntament de Cullera contribuïra econòmicament a un projecte, en 1949, la contestació va estar rotunda: *Este Ayuntamiento no puede realizar aportación alguna a la carretera Nazaret-Oliva por no tener fondos...*²⁷³¹ 20 anys després continuava la manera de fer. Així, quan l'Ajuntament de València demanà contribució al de Cullera per a la construcció d'una autopista a El Saler, la resposta cullerensa fou novament rotunda: *Cuando llegue a los límites de este término municipal ... se ayudará en lo que se pueda.*²⁷³²

Els canvis eren vidents. En 1956, a Sueca, va caure el gros de la loteria (el

²⁷²⁶.- Idem.

²⁷²⁷.- Idem. 1956.

²⁷²⁸.- AMA. 456.

²⁷²⁹.- Llibre de festes d'Almussafes, 1956. S'insinua, malgrat també es deixa entreveure que resultarà una tasca difícil.

²⁷³⁰.- ADPV. *Memoria...* op. cit.

²⁷³¹.- AHMC. Capsa 805. 8 de març de 1949.

²⁷³².- Idem. Capsa 65. 6 de novembre de 1969.

famós *Niño*) venut en la seua integritat en paperetes de participacions segons les dos administracions de loteria de la població. Segons Rafael Matoses això no va estar el tot cert i presenta seriosos dubtes sobre beneficis il·lícits en aquest joc d'atzar. Això va estar un bo matalàs per a la gran gelada de 1956 i les seues conseqüències econòmiques.²⁷³³ Però, en realitat, es va fer notar econòmicament doncs Sueca va estar una de les poblacions valencianes més generoses quan la crisi de la riuada de València l'any següent. En efecte, tot i que el efectes del desastre arribaren a la Ribera (a Sollana els molins tingueren més d'un pam d'aigua al seu interior, afectant un motor a més de 50.000 quilos d'arròs²⁷³⁴ i no podem afirmar si part del mateix es dedicaria a l'especulació encara i que no ens estranyaria) el Governador Civil no trigà gaire en demanar ajuda als alcaldes de les localitats més properes i l'Exèrcit per tal d'afrontar les primeres mesures i evitar l'aparició i propagació de malalties. La resposta riberenca fou ràpida i exemplar, demostrant la Guàrdia Civil un alt grau d'organització, doncs va estar la Benemèrita la que assumí la direcció dels ajuts. Els forners treballaren dia i nit per abastir de pa la capital al mateix temps que tothom –des del Sindicat arrosser fins els particulars- aportava queviures per via de l'Ajuntament que ho entregava a la Guàrdia Civil per al seu transport. També FET jugà un paper important, sobretot aconseguint aigua potable i col·laborant amb la Benemèrita. Pel que fa a l'entrega de diners per ajudes, Sueca es destacà proporcionalment amb molt de la resta del País Valencià.²⁷³⁵

Si entre 1962 i 1967, al País Valencià va créixer més el sector industrial i el de serveis que el de l'agricultura, a la Ribera Baixa les coses continuaren quasi igual, l'únic –i important- va estar el desenvolupament del turisme, el que va canviar radicalment el paisatge i la vida riberenques, qüestió que s'accentuà amb la instal·lació de la factoria Ford a Almussafes, en 1973, al temps que es perllongava el ferrocarril de València a Cullera fins Gandia. Mentrestant, els canvis es plasmaven en qüestions com ara el I Concurs Nacional de Paelles, celebrat a Sueca en 1961. Era la primera vegada des que acabà la guerra que no es feia referència a l'alimentació com a element d'oci i no de primera necessitat. Elements com ara l'aparició de la Casa de Correus i Telègrafs, en 1967 o l'edifici de Telefònica, en 1970, a Cullera, acompanyaven l desenvolupament turístic, que havia anat paral·lel amb el creixement de la construcció. Així, per exemple, en 1964, s'inaugurava l'aleshores emblemàtic *Hotel Sicania*, a la platja de Cullera i altres activitats que, per tal d'estar coordinades, feren aparèixer l'empresa *Congemesa*, en 1962, que, a canvi d'urbanitzar la muntanya de Cullera durant tres anys, propietat de l'Ajuntament, realitzaven projectes com ara el del clavegueram el barri de Sant Antoni i la resta de la muntanya a 20 anys i en contrapartida la renovació de l'alluminament públic i l'ampliació de les aigües potables, de manera que la pròpia empresa, en 1968, per accedir millor a la muntanya, construï la carretera que nia el poble amb el Castell, qüestió que també es va emprar com a reclam turístic.

²⁷³³.- CODINA CERVERÓ, J. "Las Heladas del siglo XX en Cullera. La más ctastrófica. 1956". En *L'Expressió*

²⁷³⁴.- ARV. Capsa sindicats 2828. ss. data.

²⁷³⁵.- *Las Provincias*, 22 d'octubre de 1957. AHMS. Falange. Capsa C. CODINA CERVERÓ, J. "La gran riada de Valencia de 1957 recordada 42 años después". En *L'Expressió*, octubre 1999.

7.27.- Altre indicador: el transport.

En 1937, Sueca comptava amb 32 turismes, 11 omnibusos, 13 camions i 18 motocicletes, a més de 3 taxis.²⁷³⁶ A partir d'aleshores no trobem més que les següents estadístiques a la Ribera Baixa:

SUECA			
ANY	NOMBRE DE BICICLETES	NOMBRE DE CARROS	NOMBRE DE CARROS AMB LLANTA
1958	5047	1207	0
1959	4945	1187	0
1960	4945	1184	0
1961	4855	1157	0
1962	4810	1096	912
1963	4629	1003	N/C
1964	N/C	N/C	N/C
1965	4353	896	N/C
1966	4097	792	355
1967	3670	664	179
1968	N/C	N/C	N/C
1969	3518	567	255
1970	3228	547	255
1971	3138	331	21
1972	No consta	N/C	14
1973	No consta	N/C	N/C
1974	2953	262	14
1975	No consta	N/C	N/C
1976	1524	217	9

Font: ADPV. 0.2.1.CAPSA 19

A mida que passava el temps el nombre de bicicletes i carros, tant els normals com els provistos de llanda a les seues rodes coneixen un retrocediment que aniria directament relacionat amb la substitució de les bicicletes per motocicletes i els carros per automòbils i camions, malgrat que no posem les dades de 1972, 1973 i 1975, deu estar aquest darrer any el més significatiu en aquest fenomen substitutori donat que les xifres per a 1976 ja presenten un evident trencament amb la tendència més o menys progressiva en la recessió d'aquestes màquines tot i bé que durant molts anys guarden certa relació a l'estabilitat encara i que decreixent.

El mateix fenomen es pot observar a Cullera:

CULLERA			
ANY	NOMBRE DE BICICLETES	NOMBRE DE CARROS	NOMBRE DE CARROS AMB LLANTA
1958	3854	727	0
1959	N/C	N/C	N/C

²⁷³⁶.- AHMS.- H.359-361.

1960	3622	619	0
1961	3602	572	0
1962	3670	501	434
1963	N/C	N/C	N/C
1964	N/C	N/C	N/C
1965	N/C	N/C	N/C
1966	N/C	N/C	N/C
1967	N/C	N/C	N/C
1968	N/C	N/C	N/C
1969	3213	N/C	N/C
1970	N/C	N/C	N/C
1971	3101	217	11
1972	N/C	N/C	N/C
1973	N/C	137	N/C
1974	N/C	N/C	N/C
1975	2982	122	N/C
1976	N/C	N/C	N/C

Font: ADPV. 0.2.1 CAPSA 19

Ací la manca d'informació resulta patent però sembla que manté la mateixa correlació que la tendència expressada a Sueca. Per Albalat podem dir el mateix:

ANY	ALBALAT		
	NOMBRE DE BICICLETES	NOMBRE DE CARROS	NOMBRE DE CARROS AMB LLANTA
1958	1024	159	N/C
1959	N/C	N/C	N/C
1960	1044	158	N/C
1961	1052	149	N/C
1962	1069	145	N/C
1963	1067	126	N/C
1964	1112	N/C	58
1965	N/C	34	N/C
1966	N/C	N/C	N/C
1967	N/C	N/C	98
1968	1024	N/C	14
1969	N/C	N/C	N/C
1970	N/C	N/C	N/C
1971	918	217	31
1972	N/C	N/C	N/C
1973	N/C	108	3
1974	925	27	N/C
1975	2982	122	N/C
1976	N/C	N/C	N/C

Font: ADPV. A.1.1.VOL. 115

La dada que pertany a 1975 ens desconcerta de certa manera donat que l'augment -es multiplica per tres- del nombre de bicicletes i l'increment dels carros resulta també espectacular respecte a 1974 -es multiplica per quatre- però amb poca diferència amb 1973, el que ve a dir que o bé l'estadística eixa molt a desitjar en la seua confecció o bé que en 1974 la població es quedà quasi sense carros, cosa poc menys que probable. Així, doncs, el millor es considerar la primera opció i cercar les explicacions en altres fenòmens com ara la reticència dels llauradors en desprendre's dels carros i substituir-los per vehicles de tracció no animal. A Sollana sembla que aquesta fou la tendència. Veiem:

ANY	SOLLANA		
	NOMBRE DE BICICLETES	NOMBRE DE CARROS	NOMBRE DE CARROS AMB LLANTA
1958	1222	236	N/C
1959	N/C	N/C	N/C
1960	1246	222	N/C
1961	1221	213	164
1962	1069	145	N/C
1963	1254	205	N/C

1964	1271	N/C	N/C
1965	N/C	N/C	N/C
1966	1266	164	31
1967	N/C	N/C	N/C
1968	N/C	N/C	N/C
1969	1205	158	N/C
1970	N/C	N/C	N/C
1971	1158	91	N/C
1972	N/C	N/C	N/C
1973	1130	N/C	N/C
1974	1110	77	N/C
1975	N/C	109	N/C
1976	N/C	N/C	N/C

Font: ADPV. A.1.1.VOL. 115

El que ens porta a suposar també la reticència dels llauradors en la substitució de les seues formes de transport, ja siga per manca de possibilitats inversores ja siga per apegar-se a la tradició, considerant difícil el canvi per les obligacions que comportava: treure el carnet de conduir i altres inconvenients com ara la part burocràtica de la compra del vehicle. Recordem que un requisit indispensable per a treure el carnet de conductor era saber llegir i escriure i per altra banda la obligatorietat de realitzar un examen i com a conseqüència preparto devia estar un element prou dissuasiu per a un alt nombre de persones. Per contra, el comportament d'Almussafes s'acosta més als paràmetres més modernitzadors de Sueca i Cullera:

ANY	ALMUSSAFES		
	NOMBRE DE BICICLETES	NOMBRE DE CARROS	NOMBRE DE CARROS AMB LLANTA
1958	930	288	N/C
1959	N/C	N/C	N/C
1960	N/C	N/C	N/C
1961	971	269	N/C
1962	999	273	N/C
1963	1019	270	N/C
1964	928	N/C	216
1965	967	213	23
1966	N/C	N/C	N/C
1967	N/C	N/C	5
1968	897	N/C	N/C
1969	903	180	N/C
1970	N/C	N/C	N/C
1971	927	130	N/C
1972	N/C	N/C	N/C
1973	937	N/C	N/C
1974	N/C	N/C	N/C
1975	942	88	N/C
1976	N/C	N/C	N/C

Font: ADPV. A.1.1.VOL. 115

Els efectes del desenvolupament econòmic caldria cercar-los en altre indicador com va estar l'augment d'introducció de maquinària al camp riberenc. Així tenim que

MOTOCULTORS AMB REMOLQUE, TRACTORS, REMOLQUES I DEMÉS MAQUINÀRIA, SUECA			
ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE
1968	N/C	1969	N/C
1970	N/C	1971	441
1972	N/C	1973	N/C
1974	582	1975	N/C
1976	617		

Font: Idem.

Malgrat la disfunció de les dades resulta patent que als primers anys 70, el parc d'aquest tipus de vehicles havia adquirit una importància sòlida i en constant augment. Així ho podem constatar també a Cullera:

MOTOCULTORS AMB REMOLQUE, TRACTORS, REMOLQUES I DEMÉS MAQUINÀRIA. CULLERA			
ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE
1968	N/C	1969	N/C
1970	N/C	1971	119
1972	N/C	1973	N/C
1974	N/C	1975	124
1976	N/C		

Font: Idem.

El creixement resulta més tímid resulta evident que la tendència cap a la introducció de maquinària al camp va estar una realitat palpable durant la fi del franquisme. Albalat confirma aquesta tendència:

MOTOCULTORS AMB REMOLQUE, TRACTORS, REMOLQUES I DEMÉS MAQUINÀRIA. ALBALAT			
ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE
1968	N/C	1969	N/C
1970	N/C	1971	95
1972	N/C	1973	N/C
1974	101	1975	98
1976	N/C		

Font: Idem

Tendència que naturalment donat el pes de la població no pot acostar-se a les proporcionades per les anteriors poblacions però constata l'afirmació principal de desenvolupament, el mateix que Almussafes:

MOTOCULTORS AMB REMOLQUE, TRACTORS, REMOLQUES I DEMÉS MAQUINÀRIA. ALMUSSAFES			
ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE
1968	N/C	1969	N/C
1970	N/C	1971	51
1972	N/C	1973	N/C
1974	70	1975	N/C
1976	N/C		

Font: Idem.

A Sollana tenim:

MOTOCULTORS AMB REMOLQUE, TRACTORS, REMOLQUES I DEMÉS MAQUINÀRIA. SOLLANA			
ANY	NOMBRE	ANY	NOMBRE
1968	N/C	1969	N/C
1970	N/C	1971	N/C
1972	N/C	1973	N/C
1974	112	1975	60
1976	N/C		

Font: Idem.

Una qüestió que ens pot aclarir un poc més la transició vers un veritable desenvolupament ens ho pot donar els carros amb llauna a les rodes donat que estropeaven les carreteres asfaltades. Així, s'intentà concienciar els propietaris per tal de canviar les llaunes per gomes *sobre todo por el ruido que montan a la entrada de las ciudades a primera hora de la mañana, rotura de caminos, etc.* encara que també s'apuntava que aquesta proposta tenia una *gran resistencia de los propietarios de carros.*²⁷³⁷ La campanya periodística continuà fins a maig de 1959 amb una destacada vehemència. Amb tot, s'ha e ressenyar que la reticència i resistència dels propietaris fou tan acusada que durant els anys 60 observem un diminut nombre de carros amb llaunes, cada vegada menys, clar, que suportaven les multes amb una caboteria tremenda, fins que des de 1972 només quedà un propietari que continuà aguantant les multes estoicament fins a 1976.

O bé la meitat aproximadament dels que van invertir en maquinària no pogueren pagar la mateixa o bé les dades proporcionades tenen escassa credibilitat. Veiem: El total de vehicles provincials era de 10958 bicicletes, 847 carros i 518 motocultors i demés, en 1975.²⁷³⁸ Això feia que la comarca presentara un alt nivell d'aquests vehicles doncs les bicicletes riberenques arribarien al 87%, el que resulta tota una exageració i que ens fa pensar en una errada de la font. Si observem el nombre de carros arribarem a la mateixa conclusió: 78%. El mateix ocorreix amb els motocultors amb una representació provincial del 180%. D'aquesta manera, l'errada de la font ens priva d'aproximar-nos un poc al nivell que ocupava la Ribera Baixa en els estertors del franquisme.

7.28.- *Impostos i creixement de renda.*

L'Arbitri de riquesa provincial de productes agrícoles, a les quals no apareix, estranyament l'arròs assenyala les següents dades:

ALMUSAFES			
ANY	QUANTITAT	ANY	QUANTITAT
1961	145.640	1962	255.375

Font: Idem.

ALBALAT			
ANY	QUANTITAT	ANY	QUANTITAT
1961	275.000	1962	275.000

Font: Idem.

CULLERA			
ANY	QUANTITAT	ANY	QUANTITAT
1961	1.123.668	1962	No consta

Font: Idem.

²⁷³⁷.- *Levante*, 14 de junio de 1958.

²⁷³⁸.- ADPV. A.1.1.Vol. 130.

La font no assenyala res per a Sueca i Sollana. Amb tot, poc es pot parlar de l'evolució a Cullera donat la manca de la dada corresponent a 1962 i el mateix amb Sollana, que presenta xifres idèntiques per al període al que hem pogut trobar documentació,. Aleshores no ens resta més que les dades presentades per Almussafes i que, si hem de fiar-nos de les mateixes no podem més d'admetre que al principi dels anys 60 la renda i la riquesa han obtingut una bona empena que pot connectar-se amb el creixement econòmic generalitzat de l'Estat.

7.29.- Altre imput: l'evolució dels preus dels espectacles.

Acostar-nos als costos de l'oci ens proporciona una panoràmica més general de l'evolució econòmica. Així, hem pogut trobar els preus dels espectacles més generalitzats i acceptats de bona gana pel públic riberenc. Començarem amb el cinema:

OLIVERT CINEMA. CULLERA					
ANY	PREU BUTACA	PREU GENERAL	ANY	PREU BUTACA	PREU GENERAL
1939	0'40 PTS.	0'20 PTS.	1940	N/C	N/C
1941	0'80 PTS.	0'40 PTS.	1942	0'80 PTS.	0'40 PTS.
1943	1 PTA.	0'50 PTS.	1944	1 PTA.	0'50 PTS.
1945	N/C	N/C	1946	1'40 PTS.	0'70 PTS.
1947	1'20	0'70	1948	N/C	N/C
1949	1'85	1	1950	N/C	N/C
1951	1'85 PTS.	1 PTA.	1952	1'85 PTS.	1 PTA.

Font: MATRICULA INDUSTRIAL CULLERA. LLIBRES 11886-1893.

El primer que ens crida l'atenció és l'escassa estabilitat dels preus i la tendència a l'alça dels mateixos, inclòs algunes brutals com ara les patides entre 1939 i 1941. A partir d'aleshores entre períodes d'estabilitat destaca el creixement dels preus. El panorama resulta més aclaridor si atenem als preus del Cinema *Cervantes*, de Cullera donat que l'oferta del local anava des de la llotja fins als costats oferint també butaca, preferència, general, pis, i platees.

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1939

CATEGORIA	LOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PIS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	2'50	0'40	1'60	0'20	2	4	3'20	0'25

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1941

CATEGORIA	LOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PIS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	6	0'80	1'60	0'40	4	3	3	0'40

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1942

CATEGORIA	LOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PIS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	7'25	1'45	1'60	0'60	4	6	5	0'70

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1943

CATEGORIA	LOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PIS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	7'25	1'45	1'60	0'60	4	6	5	0'70

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1944

CATEGORIA	LOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PIS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	7'25	1'45	1'60	0'70	4	6	5	0'70

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1946

CATEGORIA	LOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PIS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT

PREU	775	1'55	1'60	0'75	5'50	775	775	0'75
------	-----	------	------	------	------	-----	-----	------

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1947

CATEGORIA	LLOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PTS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	8	1'60	1'60	1	5'50	775	775	1'20

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1951

CATEGORIA	LLOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PTS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	9'25	1'85	1'25	1	7'25	18'50	7'40	No consta

CERVANTES CINEMA. CULLERA 1952

CATEGORIA	LLOTJA	BUTACA	PREFERÈNCIA	GENERAL	PTS	PLATEA	PLATEA2	COSTAT
PREU	9'25	1'85	1'25	1	7'25	18'50	7'40	No consta

El constant augment de les localitats gravava sobretot les places en teoria més econòmiques, de manera que les persones amb menys renda patien més la inestabilitat dels mateixos. Però també és cert que les places més cares també experimentaren un acusat ascens. En definitiva el fenomen era doble: per una part l'acceptació que el cinema tenia al medi rural i per tant la demanda era cada vegada més consolidada. No debades quan estudiem l'apartat dedicat a la cultura observarem les bondats que el cinema ofería a una població aborrida, agobiada per la quotidianitat i obligada a no tindre generalment més contacte amb l'exterior que allò que apareixia a les pantalles del cinema.

Altres espectacles que van tenir bona acceptació com ara el futbol. Així tenim que el Camp Aèria de Cullera, amb una capacitat per a 600 espectadors, tenia un preu de 1'50 pts en 1946, preu que no variaria almenys fins 1956.²⁷³⁹ Això indica el que moltes persones ens han comentat: la marxa de l'equip no creava moltes expectatives i la llunyania de la seua ubicació respecte a la resta del poble feia que moltes persones declinaren acudir al camp per a *patir* segons els entrevistats.

Prohibit per les autoritats, el ball va estar una altra de les dedicacions més importants pel que a l'oci respecta. Les sales de ball rebien un tractament divers: per una part no es permetia el ball i per altra les autoritats autoritzaven les seues activitats. Aquesta contradicció serà explicada a l'apartat de la vida quotidiana. D'aquesta manera tenim que la Sala *El Siglo*, de Cullera, amb 60 entrades disponibles costava 1'80 pts. en 1943, mentre que la *Pista de Baile Jardín*, de Cullera costava en 1949 1'50 pts i la *Miramar* 2'50, encara que s'habilitaven durant les èpoques estiuenques els cinemes d'estiu també a 1'50 pts aquell any preus

²⁷³⁹.- AHMC. Matrícules industrials 1946-1956. A partir d'aquesta data ja no apareixen els preus.

que no variaren fins almenys 1952.²⁷⁴⁰ L'explicació tal vegada es puga trobar en la precarietat dels permisos atorgats per les autoritats locals i que, amb pressions com ara les del clergat, no tenien més remei que moderar-se el màxim possible.

El cinema d'estiu també va tenir molta acceptació. A Cullera aquest costava 1'25 pts. en 1949 amb entrada única i el preu es mantingué estable fins 1952 com a mínim.²⁷⁴¹

Tan sols resta assenyalar que, en 1947, la *Pista Mediterráneo de Patinaje* de Cullera ofería la possibilitat de patinar a 600 persones al preu de 3 pts. Ja no sabem res més. Per tant, pel que feia al cost de la vida relacionat amb l'oci es pot dir que els preus no variaren massa, tal vegada per la raó que la immensa majoria dels seus usuaris n'era gent jove i amb pocs recursos econòmics i obligats segons les tendències socials del moment a estalviar el màxim possible per tal d'anar preparant el seu matrimoni. Pel que fa al cinema permanent la qüestió estaria una altra donat el ressò social del fenomen cinematogràfic.

7.30.- La compenetració entre la logística comercial i el desenvolupament econòmic

Alhora d'estudiar el procés de desenvolupament econòmic hem pensat en fer un seguiment a la ubicació tradicional dels comerços i observar al mateix temps la tendència a ubicar-se en un o altre lloc per parts dels nous i les seues raons. Hem triat el cas de Cullera per resultar la fisonomia urbana més complicada. Mentre Sueca mostrava la seua tendència d'un eixample supeditat a la connexió amb el centre, Sollana, Albalat i Almussafes resulten massa petites per tal d'extreure conclusions mínimament vàlides. Així podem observar:

LOCALITZACIÓ DE COMERÇOS CULLERA 1940			
CARRER/AVDA. PLACA, ETC.	NOMBRE DE COMERÇOS	CARRER/AVDA. PLACA, ETC.	NOMBRE DE COMERÇOS
VICTÒRIA	1	BURGOS	3
SANT LLORENÇ	2	SOR ALEXANDRA	1
SANT ROC	1	CALVO SOTELLO	26
JOSÉ ANTONIO	11	VALÈNCIA	53
DR. ALFANY	17	MESTRE GINER	9
PLAÇA ESPANYA	9	GENERAL MOLA	7
CERVANTES	13	MOLINS	2
TIR	2	VERGE	15
ALFANYA	5	G. FERRER	23
BONAVISTA	1	ALCÁZAR TOLEDO	2
TETUÁN	3	BUSSAFA	2
BENILURE	4	SANT VICENT	2
RAMÓN I CATAL	9	SANT AGOSTÍ	1
BALEARS	1	ANDRÉS PILLES	3
SANT ANDRÉS	1	SANTA ÚRSULA	1
MÀRTIRS	1	COLÓN	1
REPLÀ S. ANTONI	1	BROSQÜI	1
POU	1	STA. MP. CAP	1
VEGA	2	TOLLO	2
SERNIADES	1	SANT JOAQUIM	1
PINTOR SOROLLA	1	SANT JORDI	1
SANT SEBASTIÀ	1	ABADIA	1
CTRA VALÈNCIA	3	TRINQUET	2
18 DE JULIO	21	GENERALISIMO	14

²⁷⁴⁰.- Ibidem.

²⁷⁴¹.- Ibidem.

ITÀLIA	2	PRIMO DE RIVERA	1
DEMOCRÀCIA	1	MERCAT	9
MESTRE VALLÉS	1	DIAGONAL	1
QUEIPO DE LLANO	3	MUÑOZ DEGRAIN	7
OBLIT	2	ESGLÉSIA	5
SANT ANTONI	1	PARIS	1
PAU	1	PERIS MENCHETA	1
MENÉNDEZ Y PELAYO	1	ANIMES	2
CONVENT	1	RAMBLA RILU	1
FIGUERES	1	SANT FRANCESC	1
SALAMANCA	1	DISEMINAT	4

FONT: AHMC. LLIBRE 1888

La tendència a la instal·lació de comerços i centres de producció es concentra pel que podem anomenar centre de la ciutat, sortint, en forma d'estrella cap la contornada de la població, una sèrie de comerços deixant en les afores la majoria dels llocs productius. Per altra banda, cal remarcar que a aquestes altures encara hi trobem un carrer dedicat a la democràcia, però que no significa més que les negligències de les autoritats locals. No oblidem que a la Matrícula Industrial de 1938 encara s'hi trobava inscrita la UP com a entitat política funcionant al poble. Desídia, oblits, etc. ens expliquen aquestes actituds, sense deixar de costat l'alt deconeixement de la cultura política per part els mandamasos locals.

LOCALIZACIÓN DE COMERCIOS CULLERA 1950			
CARRER/AVDA. PLACA, ETC.	NOMBRE DE COMERÇOS	CARRER/AVDA. PLACA, ETC.	NOMBRE DE COMERÇOS
VICTÒRIA	1	BURGOS	3
SANT LORENÇ	8	CALVO SOTELLO	33
JOSÉ ANTONIO	15	VALÈNCIA	54
DR. ALEMANY	16	MESTRE GINER	7
PLACA ESPANYA	5	GENERAL MOLA	7
CERVANTES	14	MOLINS	2
ALEMANYA	1	VERGE	15
ALCÁZAR TOLEDO	3	G. FERRER	14
TETUÁN	8	RUSSAFA	3
BENLILURE	9	SANT VICENT	1
RAMÓN I CAJAL	5	BROSQUIL	1
BALEARS	1	ANDRÉS PILLES	3
SANT ANDREU	1	SANTA L'RSULA	1
MÀRTIRS	2	COLÓN	1
POU	4	STA. MP CAP	6
SENIADES	3	TOLLO	4
SANT SEBASTIÀ	2	ABADIA	1
CTRA VALÈNCIA	9	TRINQUET	1
18 DE JULIO	26	GENERALISIMO	17
ITÀLIA	4	PRIMO DE RIVERA	5
MESTRE VALLÉS	1	MERCAT	20
QUEIPO DE LLANO	4	MUÑOZ DEGRAIN	4
OBLIT	2	ESGLÉSIA	5
SANT ANTONI	1	PARIS	1
PAU	1	PERIS MENCHETA	2
MENÉNDEZ Y PELAYO	1	ANIMES	4
SEVILLA	8	RAMBLA RILU	8
FIGUERES	1	SANT FRANCESC	2
JESÚS	1	CHURRUCÀ	1
CREU	1	ENCARNACIÓ	1
SANT MIQUEL	2	ESTACIÓ	1
RECLAM	1	PARTIDETA	1
BOJETA	1	STA MARTA	1
ALBORATA	1	TOMÁS I FONT	1
DISEMINAT	7		

FONT: AHMC. LLIBRE 1889

De manera tímida la tendència a la concentració al centre de la població continua, també podem constatar com el creixement en forma d'estrella continua decantant-se, bé per la carestia dels locals al entre, bé per trobar una clientela amb menys competència. Per altra banda, els llocs productius continuen tendint a

establir-se en les afores de la població, el que parla d'una major expansió física de la localitat i d'una racionalització evident tant pel que fa als costos de producció com a una major logística: accés a les carreteres sense entrar al poble, tendència a situar-se prop de l'estació de ferrocarril, etc.

LOCALIZACIÓN DE COMERCIOS CULLERA 1952			
CARRER/AVDA. PLACA, ETC.	NOMBRE DE COMERÇOS	CARRER/AVDA. PLACA, ETC.	NOMBRE DE COMERÇOS
VICTÒRIA	1	BURGOS	2
SANT LLORENÇ	5	CALVO SOTELLO	31
JOSÉ ANTONIO	17	VALÈNCIA	59
DR. ALEMANY	21	MESTRE GINER	10
PLAÇA ESPANYA	8	GENERAL MOLÀ	9
CERVANTES	12	MOLINS	1
ALEMANYA	7	VERGE	15
ALCÀZAR TOLEDO	1	G. FERRER	15
TETUÁN	9	RUSSAFA	2
BENLURE	6	SANT VICENT	2
RAMÓN I CATAL	6	BROSQUIL	1
SANTA ÚRSULA	1	ANDRÉS PILES	2
MÀRTIRS	1	COLÓN	2
POU	1	STA. M ^a CAP	3
SENIADES	3	TOLLO	4
SANT SEBASTIÀ	2	CTRA VALÈNCIA	19
18 DE JULIO	33	GENERALÍSSIMO	17
ITÀLIA	3	PRIMO DE RIVERA	2
PAU	1	MERCAT	16
QUEIPO DE LANO	1	MUÑOZ DEGRAIN	3
ORLIT	1	ESGLÉSIA	4
REPLÀ DE SNT ANTONI	2	PARIS	1
MENÉNDEZ Y DELAYO	1	ÀNIMES	1
SEVILLA	2	RAMBLA RILL	7
CHURRUCÀ	1	ENCARNACIÓ	2
SANT MIQUEL	1	RECLAM	1
ALBORAIA	1	PARTIDETA	1
MUNTANYA	2	SANTA ANA	1
SOROLLA	1	ASIL BOU	1
DISEMINAT	2	COMENT	1
FAR	1		

FONT: Idem.

Definitivament es prova la tendència general ja esmentada i que resulta una constant en totes les poblacions.

7.31.- *Més intervencionisme: les municipalitzacions de serveis i els serveis estatals.*

La preocupació de les autoritats locals per tal de controlar l'abastiment d'aigua i electricitat a més de desplegar un clavegueram efectiu davant les majors demandes de salubritat pública, explica la ràpida intenció municipalitzadora dels ajuntaments franquistes. Si bé és cert que la preocupació per oferir millor servei datava de temps enrere i començà pràcticament amb la dictadura de Primo de Rivera, va estar durant la postguerra quan aquest procés conegué la seua màxima intensitat. En un principi podem afirmar que les municipalitzacions començaren estant tímides, com ara la utilització d'un pou d'aigua potable a Albalat, inaugurat pel Governador Civil,²⁷⁴² el que no vol dir que les intencions municipalitzadores no foren decidides. Així, el consistori cullerenc aprovà la

²⁷⁴².- Las Provincias, 3 de desembre de 1947.

uniformitat de les trapes del clavegueram urbà el 23 del mateix mes i any.²⁷⁴³ L'ànsia municipalitzadora/inauguradora portà a que el 12 d'octubre de 1948, la premsa es fera ressò de la inauguració del clavegueram dels barris humils de Sueca²⁷⁴⁴ i pel que fa a les Aigües Potables, en la reunió del 4 de juny de 1956, de FET a Sueca, es comunicava que el projecte de l'enginyer Janini estava acabat, el que possibilitaria un servei de 200 litres d'aigua i per persona i dia front els 25 d'aleshores. Encara i tot, davant l'escassa capacitat econòmica del consistori, la municipalització no s'afrontà directament fins a la reunió del 10 d'octubre i fins l'11 de setembre de 1957 no es va demanar el prestec corresponent al Banc de Crèdit Local.²⁷⁴⁵

Als serveis d'àmbit estatal l'oferta estava intervinguda per l'Estat amb un particularisme especial: la uniformitat dels serveis pel que es refereix a personal emprat per a les diverses tasques. Per exemple, pel que feia al servei postal tenim:

SERVEI POSTAL 1954			
Població	Tècnics	Carters	Carters rurals
Sueca	1	4	5
Cullera	1	4	3

Font: N. 50.

El que vol dir, al mateix temps, la importància de la població disseminada pel camp als municipis estudiats, des de les concentracions d'ordre menor - Perelló, Marenys, Brosquil, etc.- fins els caserons esparcits a tot el terme, amb major importància a Sueca que a Cullera si atenem al nombre de carters que realitzaven aquesta funció. En quant a l'emissió de documents per les oficines postals tenim el següent resultat:

MOVIMENT DE LES OFICINES POSTALS 1957				
LOCALITAT	CORRESPONDÈNCIA ORDINÀRIA	IDEM CERTIFICADA	PAQUETS POSTALS I MOSTRES	VALORS DECLARATS
SUECA	311.000	9.000	875	212
CULLERA	299.000	7.000	956	515

Font: Idem, p. 584.

Existeix un dinamisme en les comunicacions donat que aproximadament signifiquen el enviament de més d'11 cartes per persona i any, encara que les certificacions ens porten a deduir que es tractava de comunicació amb les diferents branques de l'administració i altres comunicacions importants allunyades de la ximple comunicació amb familiars, amistats, etc. i pel que fa a l'enviament de paquets postals i mostres ben bé podem pensar que els destinataris, en la immensa majoria hi serien els joves que es trobaven realitzant el servei militar, el mateix que els valors declarats.

El que ens ofereixen aquestes dades comparades amb el moviment del cap i casal és que el comportament en aquest tipus de comunicacions resulta similar pel que a correspondència normal es refereix, estant la certificada prou allunyada de la capital, naturalment degut a la concentració empresarial i administrativa de la mateixa, qüestió que es pot estendre a l'expedició e paquets postals i valors declarats. Les dos poblacions ocupaven el lloc 17 i 18 respectivament del *ranking* provincial entre un total dels 47 establiments de Correus més importants que

²⁷⁴³ - AHMC. LRAAP.

²⁷⁴⁴ - Las Provincias.

²⁷⁴⁵ - AHMS. Falange. Capsa T.

apareixen a la font, amb un 1'5 del total d'enviaments de correspondència normal. El tràfic certificat donava els llocs 12 i 13 respectivament aportant entre les dos poblacions un 15'4% del total de correspondència d'aquest tipus. En quant a la comunicació telegràfica hi tenim el següent moviment:

SERVEI TELEGRÀFIC 1955						
POBLACIÓ	TIPUS	TEMPORADA	PERSONAL EMPLEAT	TRÀFIC	RECAPTACIÓ	ENLLAC TELEFÒNIC
ALBALAT	MORSE	ILIMITAT	1	1170	700 PTS	NO
SOLLANA	MORSE	LIMITAT	1	3695	5700 PTS	NO
ALMUSSAFES	N/C	N/C	N/C	N/C	N/C	N/C
CULLERA	TELETIP	COMPLET	3	16041	55100 PTS	2
SUECA	IDEM I MORSE	LIMITAT	1	16977	66800 PTS	2

Font: Idem. pp. 586 i 587.

Un comportament pràcticament igual que oferta el servei de Correus si el comparem amb altres poblacions com s'ha fet abans. Ara bé, una xifra significativa de l'estat de desenvolupament en serveis estatals a la comarca ens la dona també el servei telefònic, i aquest, per estar la forma comunicativa més cara i amb menys recursos de desenvolupament ens dona el següent resultat:

NOMBRE D'ABONATS AL SERVEI TELEFÒNIC PER POBLACIÓ A LA RIBERA BAIXA 1955					
POBLACIÓ	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA	SUECA
NOMBRE	40	23	296	27	192

Font: Idem. pp. 591-592.

El que donava el lloc número 7 de tota la província a Cullera, el 12 a Sueca, el 53 a Albalat, el 57 a Sollana i el 68 a Almussafes d'un total de 191 municipis apareguts a la font, encara i que 24 poblacions no presentaven cap abonat. El total de la contribució a la xarxa telefònica per part de la comarca era evident: de 33.427, el que resultava estar un 17% de connectats a la xarxa provincial. Ara bé, si exceptuem els 23.861 abonats del cap i casal per tal de veure el pes dels serveis a una comarca rural obtenim que l'aportació d'abonats a la xarxa telefònica de la Ribera Baixa era de 6'04% del total rural, xifres doncs que parlen d'un relatiu desenvolupament dels accessos a les comunicacions i que ressalta l'altra característica del moment: la tremenda desigualtat existent, tant entre comarques com entre poblacions de la mateixa comarca.

Naturalment altre indicador que empra la nostra font correspon a l'aspecte religiós, de manera que es comptabilitzen sengles esglésies a Albalat, Almussafes i Sollana, mentre que a Cullera apareixen els temples dels Sants Joans, La Sang, El Santíssim i el Brosquil. Sueca apuntava els temples de Sant Pere, Ntra Sra de Sales, Ntra Sra de Fàtima, La Milagrosa, Ntra Sra del Carme, el Perelló i dos als respectius Marenys.²⁷⁴⁶ Això feia que la distribució de persones per rector fora la següent:

RECTORS A LA RIBERA BAIXA 1955					
POBLACIÓ	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA	SUECA
NOMBRE DE RECTORS	1	1	5	1	11

Font: Idem. p. 708.

El que no quadra amb el moment *catolicista* del règim, doncs la distribució de tasca per rector era la següent:

ÀNIMES PER RECTORS A LA RIBERA BAIXA 1955					
POBLACIÓ	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA	SUECA
RELACIÓ RECTOR-POBLACIÓ	1/3342	1/3359	5/2966	1/4024	11/1844

Font: Ibidem.

Això significava que les ànsies catòliques del règim abastien millor a les poblacions més grans que a les petites, el que feia que la relació rector-nombre d'ànimes anara inversament proporcional al nombre d'habitants, tal vegada per la

²⁷⁴⁶.- N. 50. p. 701.

raó que les poblacions petites eren més fàcils de controlar que les de més volum, de manera que el missatge catòlic -inherent al règim- arribara a tots llocs i significara una aplastant demostració de vigilància social, el que es pot constatar si atenem al personal religiós de Sueca: 16 rectors i economs, 6 coadjutars i 2 que a la font apareixen com a *otros*.²⁷⁴⁷ Tenint en compte les despeses que ocasionava el culte, podem afirmar que el seu pes era prou important.

7.32.- La terra i la producció agrària dintre del desenvolupament i alguns indicadors de nivell de vida.

Si les xifres que es barallen a les estadístiques consultades una vegada esborrada per totes l'autarquia, podem fer una aproximació al paper agrari d'una zona especialitzada com és la comarca de la Ribera Baixa. A més, i davant l'impediment d'accedir a estadístiques posteriors a la quasi totalitat de localitats, deixarem la nostra anàlisi vista per a sentència. Així, podem observar a l'informe d'Almussafes de 1961 les següents xifres: 972'97 hs dedicades al conreu, de les quals 955'55 eren dedicades a regadiu i 17'42 a secà. 330 jornalers, 8 ramaders, 60 manyans, 4 fusters, 7 carnissers, 6 de pell, 7 metalúrgics, 15 xòfers, 15 empleats de comerç era el pes dels assalariats almussafencs, que cobraven 70, 65, 70, 70, 60, 75, 70, 80 i 80 pts diàries. S'apuntava 100 propietaris, 130 arrendataris i 7 propietaris de ramat. Pel que feia referència a la riquesa agrícola trobem:

PRODUCTE	HS	RENDIMENT EN Qms	PRODUCTE	HS	RENDIMENT EN Qms
DACSA	340	17.000	ARRÓS	280	16200
CREILLA TEMPRANA	40	7.200	CEBA	15	5100
GARROFA	14	4806	MELÓ	18	3460
TOMACA	10	2500	POMA	9	2398
SANDIA	5	2060	PLAT	78	1872
FESOL	72	1572	CARXOFA	6	1318
TARONJA	50	1080	CREILLA TARDANA	15	1050
CACAHUET	58	900	ALBERCOC	3	525
ALFALFA	18	432	COTÓ	4	112

La importància d'aquesta font és que conté una dieta tipus que consisteix en: desdijuny en estiu: llet, café, panquemao i/o galetes. La resta de l'any: llet, mermelades i pa. Dinar en estiu: arròs, pa, i/o carn, peix, verdura. La resta de l'any: el mateix més fruita. El sopar en estiu: tomaca, albergines, pa, ous, peix i fruita. La resta de l'any: creilles, pa, carn, faves i ous. A més s'apuntava que un menjar típic en estiu era arròs amb verdures, arròs en paella, sopa de fideus o arròs al forn. La resta de l'any: arròs al forn, arròs en paella, guis de carn, creilles.²⁷⁴⁸

Pel que feia al repartiment de la terra dedicada a taronja aquell any trobem:

REPARTIMENT DE LA TERRA DEDICADA A TARONJA ALMUSSAFES 1961					
FANCADES	NOMBRE	FANCADES	NOMBRE	FANCADES	NOMBRE
>1	18	1'1 A 2	46	2'1 A 3	54
3'1 A 4	39	4'1 A 5	31	5'1 A 6	18
6'1 A 7	16	7'1 A 8	11	8'1 A 9	6
9'1 A 10	11	10'1 A 11	5	11'1 A 12	2

²⁷⁴⁷.- Idem. p. 710.

²⁷⁴⁸.- AHMA. 2/1/21.4.88. 1961.

12'1 A 13	2	13'1 A 14	6	14'1 A 15	1
15'1 A 16	0	16'1 A 17	0	17'1 A 18	0
18'1 A 19	2	19'1 A 20	0	20'1 A 21	1
21'1 A 22	1	22'1 A 23	0	23'1 A 24	0
24'1 A 25	0	25'1 A 26	0	26'1 A 27	3
27'1 A 28	0	28'1 A 29	1	29'1 A 30	0
30'1 A 31	1	31'1 A 32	1	32'1 A 33	0
33'1 A 34	1	34'1 A 35	0	35'1 A 36	0
36'1 A 37	0	37'1 A 38	0	38'1 A 39	1
39'1 A 40	0	40'1 A 41	0	41'1 A 42	0
42'1 A 43	0	43'1 A 44	1	44'1 A 45	0
45'1 A 46	0	46'1 A 47	1		

Font: ADPV, A.4.8.6.1. Capsa 7.

Encara que només es fa referència a la taronja, cal apuntar que la petita propietat era el denominador comú en la tinença de la terra i un petit percentatge anava a configurar la mitjana propietat i, com queda patent, la gran propietat quedava reduïda a la mínima expressió. Per al cas d'Albalat les terres dedicades a taronja eren:

REPARTIMENT DE LA TERRA DEDICADA A TARONJA ALBALAT 1961					
FANECADES	NOMBRE	FANECADES	NOMBRE	FANECADES	NOMBRE
>1	9	1'1 A 2	65	2'1 A 3	73
3'1 A 4	32	4'1 A 5	53	5'1 A 6	28
6'1 A 7	18	7'1 A 8	11	8'1 A 9	24
9'1 A 10	20	10'1 A 11	9	11'1 A 12	6
12'1 A 13	7	13'1 A 14	7	14'1 A 15	1
15'1 A 16	8	16'1 A 17	2	17'1 A 18	0
18'1 A 19	1	19'1 A 20	4	20'1 A 21	2
21'1 A 22	1	22'1 A 23	0	23'1 A 24	1
24'1 A 25	0	25'1 A 26	2	26'1 A 27	1
27'1 A 28	1	28'1 A 29	1	29'1 A 30	0
30'1 A 31	0	31'1 A 32	0	32'1 A 33	0
33'1 A 34	0	34'1 A 35	0	35'1 A 36	2
36'1 A 37	0	37'1 A 38	0	38'1 A 39	0
39'1 A 40	0	40'1 A 41	1	41'1 A 42	0
42'1 A 43	0	43'1 A 44	0	44'1 A 45	0
45'1 A 46	0	46'1 A 47	0	47'1 A 48	1

Font: ADPV, A.4.8.6.1. Capsa 4

Xifres que repeten la tendència observada a Almussafes en quant al repartiment de la terra. Per a 1962 ja disposem d'estadístiques prou precises:

NOMBRE D'EXPLOTACIONS PER SUPERFÍCIE. ALBALAT 1962							
TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE
>0'1	0	0'1 A 0'2	20	0'2 A 0'5	121	0'5 A 1	119
1 A 2	155	2 A 3	78	3 A 4	38	4 A 5	17
5 A 10	30	10 A 20	5	20 A 30	1		

Font: Primer Censo Agrario de España. INE. Madrid, 1964.

En aquest cas podem afinar un poc més les nostres afirmacions: la tendència a la petita propietat queda patent però apareix la importància numèrica de la mitjana propietat, a banda de donar-nos una idea del que va estar la gran propietat, qüestió que es repeteix a Almussafes:

NOMBRE D'EXPLOTACIONS PER SUPERFÍCIE. ALMUSSAFES 1962					
TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE
>0'1	0	0'1 A 0'2	32	0'2 A 0'5	194
0'5 A 1	178	1 A 2	178	2 A 3	51
3 A 4	24	4 A 5	28		

Font: Idem.

Per a Cullera la qüestió va quedant més diàfana encara: la majoritària petita propietat enllaça amb la mitjana d'una manera més suau que a les poblacions anteriors i presenta una gran propietat important que deixa més a les clares la desigualtat econòmica pel que feia a la possessió de la terra.

NOMBRE D'EXPLOTACIONS PER SUPERFÍCIE. CULLERA 1962							
TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE
>0'1	0	0'1 A 0'2	57	0'2 A 0'5	449	0'5 A 1	359
1 A 2	330	2 A 3	133	3 A 4	73	4 A 5	43
5 A 10	90	10 A 20	29	20 A 30	5	+50	28

Font: Idem.

A Sueca es fa més evident:

NOMBRE D'EXPLOTACIONS PER SUPERFÍCIE, SUECA 1962							
TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE	TAMANY HS	NOMBRE
>0'1	0	0'1 A 0'2	3	0'2 A 0'5	57	0'5 A 1	118
1 A 2	246	2 A 3	120	3 A 4	81	4 A 5	122
5 A 10	54	10 A 20	24				

Font: Idem.

En quant la distribució de la superfície segons el règim de tinença tenim:

ALBALAT 1962			
TOTAL SUPERFÍCIE CENSADA EN HS	EN PROPIETAT	EN ARRENDAMENT	EN APARCERIA
1022	756	260	6

Font: Idem.

ALMUSSAFES 1962				
TOTAL SUPERFÍCIE CENSADA EN HS	EN PROPIETAT	EN ARRENDAMENT	APARCERIA	ALTRES RÈGIMS DE TINENÇA
852	579	235	3	8

Font: Idem.

CULLERA 1962				
TOTAL SUPERFÍCIE CENSADA EN HS	EN PROPIETAT	EN ARRENDAMENT	APARCERIA	ALTRES RÈGIMS DE TINENÇA
2717	2164	498	24	31

Font: Idem.

SOLLANA 1962				
TOTAL SUPERFÍCIE CENSADA EN HS	EN PROPIETAT	EN ARRENDAMENT	EN APARCERIA	ALTRES RÈGIMS DE TINENÇA
1443	1131	286	0	26

Font: Idem.

SUECA 1962				
TOTAL SUPERFÍCIE CENSADA EN HS	EN PROPIETAT	EN ARRENDAMENT	EN APARCERIA	ALTRES RÈGIMS DE TINENÇA
6875	5530	1274	52	19

Font: Idem.

La tendència a la propietat ressaltava prou dintre de la comarca, encara i que, com hem vist, fora cap la petita propietat, d'ahí que una manera d'acostar-se a la propietat sense que fora plena era l'arrendament de terra, que com podem observar posseïa una importància marcada a la comarca: 25'5% del total e la superfície censada a Albalat, 27'6% a Almussafes, 18'3% a Cullera, 20% a Sollana, i 18'5% a Sueca, el que venia a significar la gran importància del fenomen donat que significava, exactament el 19'8% del total, o, el que resulta el mateix, 1 de cada 5 hs de terra era treballada en règim d'arrendament, el que no queda molt lluny de les característiques de tinença de preguerra. Això queda patent en l'escassa dedicació a l'aparceria: només 85 hs de tota la comarca eren treballades d'aquesta manera.

Una dada que resulta quasi inamovible fins la fi del franquisme la tenim a Cullera, en 1965:

CULLERA 1965							
FANCADES	NOMBRE	FANCADES	NOMBRE	FANCADES	NOMBRE	FANCADES	NOMBRE
<1	32	1	277	2	421	3	322
4	255	226	6	7	151	8	102
9	116	10	122	11	50	12	62
13	53	14	58	15	47	16	35
17	28	18	36	19	29	20	38
20-25	143	26-30	81	31-40	102	41-50	66
51-100	179	101-150	32	151-200	14	201-250	8
251-300	7	351-400	4	351-400	4	401-450	0
451-500	0	501-550	1	551-600	1	601-650	1
651-700	0	701-750	0	751-800	1		

Font: Elaboració pròpia a partir del Padró de Repartiment Ordinan d'Atencions Generals i Policia Rural, Organització Sindical Espanyola, Delegació Local de Cullera, 1965. AHMC. CAC.

Es constata la importància de la petita propietat i la tendència a la inversió en terra que queda plasmada per les xifres aportades per la mitjana propietat. Per altra banda, les grans propietats van encaminades a l'arrendament

majoritàriament, el que fa pensar en un fort absentisme. Tal vegada, si examinem la residència dels propietaris donem llum a la tendència:

RESIDÈNCIA DELS PROPIETARIS DE TERRA A CULLERA, 1965							
LOCALITAT	NOMBRE	LOCALITAT	NOMBRE	LOCALITAT	NOMBRE	LOCALITAT	NOMBRE
Muro Cullera	2193	Sueca	513	Tavernes	143	València	111
Llaurí	55	Favara	29	Fortaleny	28	Madrid	8
Beniparrell	7	Ricla	7	Alfafar	5	Barcelona	4
Sedaví	4	Corbera	3	Catarroja	3	Solana	2
Algemesí	2	Alginet	2	Manresa	2	Jaén	2
Massanassa	2	Albal	1	Almussafes	1	Alzira	1
Rang	1	Benimuslem	1	Bilbao	1	Romana	1
Burjassot	1	Carcabent	1	Castellar	1	Gijón	1
Lleida	1	Massalavés	1	Montrovi	1	Muro	1
Navarra (sic)	1	Picanya	1	Simat	1	Tortosa	1
Vila-real	1	Xàtiva	1				

Font: Idem.

Els propietaris forasters significaren un potent sector pel que a la gran propietat es refereix, i si examinem els mateixos podem afirmar la proposta en part. Per exemple, María del Milagro Rodríguez Valcárcel, resident a Madrid era propietària de 773 fanecades d'arròs; María Pilar Castillo de la Torre, també resident a Madrid posseïa 584 fanecades també d'arròs; i la família Núñez Robres Rodríguez de Valcárcel, també madrilenya era propietària de 439 fanecades e terra repartida entre els germans en blocs de 176, 10, 106 i 147 fanecades respectivament.

La terra era una tradicional font de riquesa que no era despreciada pels absentistes madrilenys, que arrendaven la majoria de la mateixa i com es pot observar connectats amb l'aristocràcia més rànica. Amb tot, de l'inversor restant resident a Madrid, Arno Buttner Radestok, propietari de 58 fanecades ho desconexem tot.

La proximitat del cap i casal al municipi cullerenc podia influir per a trobar la mateixa tendència abstencionista, com ara els casos de la família Cerveró Gomis, resident a València i que posseïa un total de 938 fanecades repartides en lots de 82, 256, 300, 77 i 305 fanecades respectivament. Encara i que per fonts orals ens han comentat que la família era oriunda de Cullera, preferia viure de renda a la capital on tenia altres negocis. No eren els únics: La família Gomis Villacampa, resident també a València posseïa 778 fanecades repartides en lots de 207, 222, 184 i 165 fanecades respectivament; Luis Ibáñez de Lara, de València era un gran propietari de 646 fanecades a Cullera; María Gomis Carbonell residia també a València i era propietària de 581 fanecades; la família Morant Carbonell agrupava 365 fanecades repartides en dos lots de 218 i 147; Isabel Sánchez de León Llorens tenia 337 fanecades; José Raga Torres posseïa 320 fanecades. A d'altres nivells inversors com ara Francisco Claudio Andrés Llorens, també de València era propietari de 200 fanecades, Angeles Carbonell de la Cuadra amb 153 fanecades, Juan Bautista Ortiz Sapiña amb 120 fanecades, Manuel Matínez Puente amb 108 fanecades, Ricardo Granell Torregrosa amb 104 fanecades, Manuel Gómez Ortiz amb 101 fanecades, Manuel Artal Cerveró amb 90 fanecades, i Vicente Gómez Torra amb 87 fanecades tanquen els grans propietaris residents a València.

En una escala més modesta, trobem mitjans propietaris residents a València, dels quals no dubtem en afirmar que la terra, en aquest cas de Cullera, significava un element més d'obtenció de capital però segurament no seria la seua tasca principal. Així podem assenyalar els casos d'Antonio de la Cuadra

Carbonell, amb 63 fanecades, el comde de Nieuland amb 57 fanecades i María del Carmen de Miguel y Saavedra amb 44 fanecades. La resta no era gran propietària, al contrari, el que ens fa pensar que o bé corresponien a herències anteriors, ximpls compres de terra esperant la seua revalorització, en el cas de la taronja, o emigrants a la capital que deixaven enrere una inversió, generalment en mans de familiars.

La importància dels propietaris forasters era estimable, tampoc no hem de portar l'equació a resultats que ens poden distreure. Si analitzem els propietaris forasters que no vivien ni a Madrd ni a València tenim que, per proximitat, la gran propietat de residents a Sueca pertanyia a les famílies tradicionalment riques suecanes: Francisco Gómez Fos amb 234 fanecades, la família Escrivá Camilleri amb 173 fanecades en lots de 31, 44, 75 i 21, respectivament; la família Viel Ferrando amb 167 en lots de 49, 71 i 47, respectivament; i la família Meseguer Viñoles amb 123 fanecades en dos lots de 57 i 66 fanecades respectivament. La resta de propietaris suecans posseïen una extensió prou més modesta, tendent a la petita propietat i que es tractava en la majoria dels casos de propietats situades prop del terme municipal suecà.

Constatem el mateix amb altres pobles de la contornada, on únicament trobem un important propietari. Es tracta de la família Rubio, de Llaurí amb una propietat de 119 fanecades repartides en lots de 25, 40 i 54, respectivament. Ni a Favara ni a Tavernes, ni a Fortaleny, ni a Polinyà, etc trobem propietaris importants.

La resta de propietaris forasters també ens indica l'escassa importància que van tenir aquestos si exceptuem els casos esmentats. Així, Antonio Gascó Vázquez, de Sedaví posseïa 65 fanecades; Juan Gascó Vázquez, d'Alfagar, amb 57 fanecades; Salvador España Bohigues, de Carcaixent amb 53 fanecades; José Raga Zacarés, de Massanassa, amb 52 fanecades; María Amparo Giménez Borja, de Tortosa amb 32 i Hortensia Gil Benlloch, de Llaurí amb 29 fanecades tancaven aquesta exposició. La resta de propietaris forasters, com es pot comprobar, responia a petits propietaris per la raó que siga, foren residents a Burriana, Vila-Real o Lleida per posar uns exemples.

Si la *part del Lleó* de la propietat de la terra se l'emportaven els absentistes, també és cert que propietaris cullerencs no tenien moltes vegades res d'envejar a aquells. La família Lafarga Grau era propietària de 555 fanecades repartides en lots de 113, 119, 131, 212, 9 i 21 fanecades respectivament; el Col·legi Asil de la Concepció tenia 547 fanecades; la potent família Ferrer Grau posseïa 537 fanecades dividides en lots de 71, 151, 72, 81, 97, 68 i 2 fanecades respectivament; la no menys tradicional família Rico Ferrer comptabilitzava 480 fanecades en lots de 11, 71, 89, 105, 100, 6 i 78 fanecades respectivament. Les germanes Gómez Ortiz, Carmen i María es repartien 341 fanecades en dos lots de 179 i 162 fanecades respectivament. Altre dels antics cacics, Federico Rico Pellicer, era amo de 306 fanecades. Miguel Ribera Cebolla, de la família Cebolla, vedadera pedrera de cacics a Sollana, Fortaleny, Corbera, Llaurí, etc. era propietari de 286 fanecades. La també tradicional caciquil família Diego Rico, connectada amb la resta de famílies potents posseïa 276 fanecades repartides en lots de 24, 88, 155 i 9 fanecades respectivament. Enrique Serra Diego, altre dels capitosts dels règim i antic cacic era amo de 270 fanecades. Rosendo Grau Renart

, idem d'idem i a més farmacèutic, posseïa 254 fanecades. Les germanes Jover Adam, Joaquina i Mercedes es repartien 219 fanecades. La família Grau Colubi tenia 203 fanecades. La família Grau Marí, amb 157 fanecades. L'Asil de Sant Llorenç posseïa 150 fanecades; la família Audivert Francisca amb 121 fanecades. I a d'altres nivells cal assenyalar la família de la Peña amb 94 fanecades, arreplegades quasi totes per la seua participació a la política local del règim; Joaquín Casamitjana Vallet, que va tenir un currículum semblant arribà a magatzemar 89 fanecades en les seues mans; Antonio Bru Serra amb 83 fanecades i membre de la família dels Macocs, advocat en actiu per altra banda; Juan Lafarga Diego, que seria posteriorment alcalde de Cullera i un dels més febrils falangistes de mitjana edat, amb 82 fanecades; Vicente Adam amb 75 fanecades i amb currículum semblant encara i que més decantat cap el sindicalisme vertical de l'arròs; Emilio Cabanilles, amb 71 fanecades i un passat boirós i que acabà realitzant un fenomenal negoci amb una membre de la família Rico al desposar-la augmentant el seu patrimoni de manera tremenda i dedicant-se a l'exportació de la taronja; Ramón Camps Delsorts, falangista *neonat* i que va arribar a tindre 62 fanecades; Elisa Bru Serra, també e família connectada als Rico Ferrer i Diego, com quasi tots, amb 55 fanecades; Leopoldo Font Font d'un passat dretà i boirós també sobretot durant la guerra, amb 46 fanecades; Luis Borja Colubi, altre farmacèutic i mandamés local, amb 38; el pintor Emilio Ferrer Cabrera, amb 29 fanecades, el cèlebre Leandro Mas Carbonell, amb 25; o Juan Guardiola Murillo, primer alcalde franquista, venien a representar el més selecte de la societat cullerenga representant de la *rizocràcia* local, i si bé trobem alguns propietaris més potents dels esmentats de menys de 250 fanecades, hem fugit de fer-ne referència pel que pretenem de posar en evidència, que no és més que a les altures de 1965, la comarca no sols era marcadament agrària, a més les inversions passaven per el mateix filtre: la possessió de la terra. Altra qüestió era les evidents ànsies industrialitzadores del règim i que suposaven l'atracció de mà d'obra cap el sector malgrat els seus discursos pro-rurals. Però a una comarca com la Ribera Baixa la perpetuació de la rizocràcia era una evidència que ningú no pot negar. Com apunt final cal assenyalar que la verborrea franquista quedava al descobert en aquest aspecte i si bé es parlava molt -sempre ho va fer- d'efectuar innovacions amb les formes de tinença de la terra, l'immobilisme va estar la seua característica principal. No més cal assenyalar que la Cooperativa Agrícola *El Júcar* de Cullera no va poder recollir a la seua sina més de dos fanecades segons aquesta font. Si aquestes eren les aspiracions superadores de les injustícies socials tan emprades pel règim, tornem a veure novament al servei de qui estava el franquisme.

Arredonint aquesta simbiosi de desenvolupament/manteniment del poder tradicional, podem examinar la darrera dada estadística que posseïm:

L'ACTIVITAT ECONÒMICA A LA FI DEL FRANQUISME CULLERA 1971							
ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE	ACTIVITAT	NOMBRE
Alimentació	105	Ultramarins	72	Bar	45	Carnisseria	38
Fusta	33	Metal	33	Forn	29	Tèxtil	26
Drogueria	22	Diverses (sic)	20	Pell	19	Metges	17
Electrodomèstic	16	Pensó	15	Pescateria	14	Restaurant	14
Construcció	13	Moble	12	Papereria	12	Tela	12
Automòbil	8	Discoteca	8	Estanc	8	Merceria	8
Sabateria	8	Farmàcies	7	Banc	6	Ferreteria	6
Gestora	6	Frigorífic	6	Joierna	6	Residència	5
Assegurança	4	Cinema	4	Hotel 3 Estrelles	4	Llet	4

Hotel 2 Estrelles	3	Posada	3	Ous	3	Tavernes	3
Capeses Estalvi	2	Cooperativa	2	Hotel Una Estrella	2	Mercats	2
Agència vatge	1	Camp de Futbol	1	Camping	1		

Font: AHMC. Informe 1972. Capses 01 a 036.

Resulta evident que, respecte a dades anteriors, s'ha efectuat un canvi profund: els establiments dedicats a la alimentació experimentaren un potent augment degut al turisme el mateix que els ultramarins o sectors com els de la construcció i serveis van veure com el *boom* turístic feia que les oportunitats d'obtenir ingressos allunyats de la terra foren prou més importants que abans, el mateix que l'oferta industrial i de serveis que anava desenvolupant-se pel cap i casal i les seues rodalies, el que comportava el manteniment migratori encara i que en altre sentit. A més, el factor que feia també atractiu passar a la construcció o la indústria, per exemple, era el prop que la nostra comarca tenia amb la capital i la major oferta ferroviària i d'autobusos que anava generant-se. Aquesta tendència encara seria més acusada a partir del desenvolupament tant urbanístic com de serveis i econòmic posterior del cap i casal i no digam amb la instal·lació de la factoria Ford d'Almussafes a les primeries dels anys 70, el que comportà una veritable revolució en el món del treball a la Ribera Baixa, qüestió que va iniciar-se amb la construcció, anys abans de l'autopista A-7 per la nostra comarca i altres colindants. Tot això comportà canvis tan profunds com ara que la pròpia Ribera Baixa es va convertir en receptora de l'emigració, encara que aquesta va tendir a decantar-se més per L'Horta i la Ribera Alta.

Però tornem al punt en que hem deixat la nostra anàlisi anterior: més proves del desenvolupament les tenim a dades tals com ara 1136 habitants per metge, 2857 per farmàcia, 2 centres assistencials amb 48 llits, el que feia un llit per cada 500 habitants, recolzats per 2 asils amb 43 llits.

7.33.- *La perla del Xúquer: l'arròs.*

Indubtablement aquest ha estat el producte estrella per excel·lència a la Ribera Baixa, inclòs ha estat més valuós que la taronja i pràcticament podem dir que la comarca ha estat tradicionalment el monoconreu. Per això el producte ha estat, de sempre, el que més preocupacions ha comportat, bé per l'escassetesa de les collites, bé pels excedents. Precisament per això tant els agricultors com ara els industrials cercaren sempre una entesa que garantira els interessos d'ambdós. Així, en 1926, quan va donar-se la major depressió i la venda de l'arròs càscara va estar inferior al cost de producció, la preocupació s'accentuà fent que cundira el pànic l'any següent quan les divises baixaren respecte a la pta. aturant l'exportació. Davant la desfeta, del 3 al 6 de juny es va convocar pel Govern una *Conferència Nacional Arroquera*, llurs conclusions portaren a crear el *Consortio Nacional Arrocerero*. Aquest aglutinava a la seua sina als agricultors, industrials arrossers i exportadors i la seua missió es limità a demanar protecció i propaganda. Com és normal l'organisme en qüestió no va servir de molt, de manera que quedà dissolt pel Reial Decret de 28 de març de 1930.

Un nou intent corporatiu va donar-se, aquesta vegada a nivell estatal, amb la *Unión Española de Agricultores Arroceros*, llurs estatuts van aprovar-se el 30 de juliol de 1931, però la sobreproducció més l'impacte dels tractats d'Ottawa, l'arròs va perdre el seu tradicional mercat anglès, el que comportà una crisi que va

tractar-se de solucionar amb una assemblea a la qual també van estar convidades totes les entitats locals -Comunitats, Sindicats de Recs, Guarderia Rural, etc.- constituint-se la *Federación Sindical de Agricultores Arroceros de España* per Decret del 17 de maig de 1933, elevant-se a Llei el 10 de març de 1934. La finalitat de la Federació consistia en fixar preus mínims de venda a l'arròs càscara per tal d'evitar l'especulació i l'abús dels intermediaris, fomentar l'esperit cooperatiu dels associats, donar compensacions a l'exportació, desenvolupar campanyes propagandístiques tant a l'exterior com a l'interior, oferir anticipaments, recaudar els ingressos corresponents, portar el registre de propietaris, conreadors-propietaris i conreadors de terra arrossera amb la superfície que tinguera per a conrear cada terme, etc.

La Federació va tenir un ampli ressò, i tal vegada per les pròpies expectatives creades amb la seua fundació, es van poder contenir els preus i començaren a subvencionar-se operacions de canvi de conreu d'arròs per altres, el que afectà, sobretot, a la Ribera Alta, mentre que no va tenir cap efecte a la nostra comarca. Amb tot i aquest èxit, a les altures de 1935, encara es trobava un fort excedent. Així es creà la *Comisión Mixta de Eliminación*, que, unida a la *Federación de Industriales Elaboradores de Arroz*, es primava les exportacions per tal de reduir el sobrant i també triturant part de l'excedent per tal de posar-ho a la venda com a pinso a preus més baixos que els de cost però primats amb subvencions. Però la guerra va frenar el procés.

La situació de l'arròs a nivell estatal durant els anys anteriors a la guerra fou:

COLLITA ANY	SPUPERFICIE CONREUADA HS.	PRODUCCIÓ Qm.	EQUIVALÈNCIA EN ARRÒS ELABORAT Qm.	EQUIVALÈNCIA D'ARRÒS ELABORAT Qm.	REMANENT PER AL CONSUM NACIONAL Qm.
1926	49.565	3.198.311	2.078.902	642.189	1.436.713
1927	48.638	3.094.606	2.011.493	575.410	1.433.083
1928	49.054	2.940.584	1.752.851	332.397	1.420.454
1929	45.513	2.843.223	1.846.244	616.743	1.229.501
1930	48.572	3.129.360	2.065.377	452.517	1.612.860
1931	45.749	2.662.047	1.756.951	429.958	1.326.993
1932	49.864	3.199.086	2.111.396	219.156	1.892.240
1933	47.018	2.951.377	1.947.908	136.462	1.711.426
1934	42.809	2.591.270	1.710.238	374.139	1.336.099
1935	45.098	2.965.595	1.955.972	337.439	1.613.533
PROMEDIJS	47.188	2.957.246	1.923.733	421.643	1.502.090

Font: Elaboració pròpia a partir de *Memòria de la Federació Sindical d'Agricultors Arrossers d'Espanya*. Guerri. València. p. 31.

És a dir, l'àrea de conreu als anys 1934 i 1935 va patir una reducció per sota la mitjana del decenni, el que ve a assenyalar que els objectius de la Federació van complir-se.

L'única font a la que hem tingut accés²⁷⁴⁹ només fa referència a aquelles zones arrosseres que van caure en mans dels insurgents al llarg de la contesa, però pensem que moltes de les qüestions allí plantejades poden estar extrapolades als pobles de la Ribera Baixa. Així, quan les tropes de Franco ocuparen el delta de l'Ebre -Montsià-, en abril de 1938, es trobaren amb uns agricultors completament arruïnats per la invalidació del paper moneda anterior, i amb tot, el mateix que vas estar a la Ribera Baixa, resultava imperiós plantar l'arròs encara i tot l'avançat de l'època.

Els insurgents van gaudir de seguida del port de Vinaròs -Plana Alta- connectant-lo amb el de Palma de Mallorca -les Illes- aconseguint així l'arribada

²⁷⁴⁹.-*Memòria de la Federació Sindical d'Agricultors Arrossers d'Espanya*. Guerri. València.

de sulfat amoníac. A més, van concedir-se crèdits com a anticipament de la collita malgrat la collita va coincidir amb plena Batalla de l'Ebre, amb la vanguardia prop de la zona arrossera, pel que l'exèrcit va militaritzar el treball.²⁷⁵⁰ La semblança amb el que va estar l'ocupació de la comarca va ser quasi el mateix exceptuant que les accions bèl·liques s'havien acabat.

7.33.1.- *El corporativisme arrosser a la postguerra*

Amb la seua victòria, els insurgents van esgrimir un panorama desolador magnificant els efectes de la contesa, al menys pel que fa a les zones arrosseres valencianes. Segons les dades, la reducció del conreu de l'arròs havia arribat a la xifra de 3200 hs.²⁷⁵¹ que ens sembla un poc exagerada encara i que sembla clar que la terra dedicada a l'arròs va retrocedir a favor del blat. Però el problema principal seguia estant el mateix que durant la guerra: la manca de fertilitzants i llavors a més de la invalidesa de diners anteriors. Van reconstruir-se els Sindicats Arrossers locals, que van aconseguir del Govern 69'6 unitats de nitrogen per ha. quantitat pobre si es compara amb l'exigència de fertilitzant en temps normals: 120 per ha.

A la província de València es van facilitar tres pòlices de crèdit per un muntant de 45 milions de pts. per part de l'entitat financera *Banesto*.²⁷⁵² És a dir préstecs a pagar en tres tandes tot controlat pels Sindicats Arrossers locals. Per tal de cobrir el crèdit, es va fer una cridada a les companyies d'assegurances, que van donar l'esquena ja que el risc de perdre la collita era massa elevat. I al BOE del 15 de setembre de 1939, ja s'assenyalava que la FAA recolliria l'arròs; i la Federació d'Industrials el distribuïria als molins, que eren els encarregats de col·locar-lo als llocs de destí ordenats per la Comissió General d'Abastiments i Transports. El control i l'intervencionisme es convertien doncs en la norma a seguir, malgrat tot l'explicat al llarg del període dedicat a l'estraperlo.

El problema de l'arròs era clar: fins 1936 s'havia donat una sobreproducció que enfonsava els preus interns davant la dificultat per a donar sortida a l'exportació dels excedents del mercat nacional. Però després de la guerra el control dels preus accentuà el desequilibri *con la inevitable secuela del mercado negro*.²⁷⁵³ I és que es desconeixia el consum intern, sobretot les varietats més demandades; el veritable impacte de la competència asiàtica i la manera e tractar els excedents.²⁷⁵⁴

El 10 d'agost de 1940, va constituir-se al cap i casal el **Sindicat Nacional de l'Arròs**, refrendat per ordre de la Delegació Nacional de Sindicats de l'1 de setembre següent. En teoria el Sindicat devia controlar tot el referent al conreu i collita de l'arròs càscara i col·laborar amb la Federació d'Industrials. La suposada distribució de l'arròs blanc la realitzava el propi Sindicat mitjançant el *Servicio de Mecados, Abastos y Suministros*, que pagava l'arròs càscara a la Federació d'Agricultors i les tasques molineres a la dels industrials. Però, en la pràctica, com hem vist al capítol de l'estraperlo les coses foren prou diferents.

²⁷⁵⁰.- Idem. pp. 31-33.

²⁷⁵¹.- Idem. p. 33. També BELTRÁN i FOS. *La problemàtica del arroz en el País Valenciano*. Conselleria de Treball. València, 1980. p. 29.

²⁷⁵².- Idem. p. 30.

²⁷⁵³.- IVEI. Informe 177.

²⁷⁵⁴.- Idem. Informe 208. pp. 81 i ss.

El règim presentava serioses llacunes per tal d'imposar el seu criteri corporativista. A la clausura de la campanya 1941-1942, encapçalada pel Delegat Nacional del Blat, Francisco de Silva Goyeneche i altres personalitats com ara Adolfo Rincón de Arellano, Cap Provincial del *Movimiento*; Andino, Governador Civil i també Cap del *Movimiento* de Castelló; l'alcalde de València, Baró de Càncer i un més que extensísim etc. A l'acte es va assistir a la típica parafernàlia triomfalista del règim i amb la delirant propaganda a que ens tenia acostumats la dialèctica franquista s'afirmava que els conreadors de l'arròs s'havien distingit per fer entrega de més del 94% de l'arròs en concepte de cupos.²⁷⁵⁵ En definitiva es tractava d'un veritable exercici d'autoconvenciment dels funcionament de l'autarquia pel que feia a l'arròs doncs pensem ha quedat clar que una cosa eren les xifres oficials, o millor podem dir els desitjos del règim, i una altra ben distinta la realitat: el pes de l'estraperlo i l'ocultació arribaren a significar una xifra prou més alta que aquestes propagandístiques. El franquisme, al menys en aquest aspecte, s'especialitzà en creure les seues pròpies mentides i distorsionà la realitat al seu gust contínuament.

Aquell optimisme, quan es parlava de política econòmica, arribava a conjuguar-se directament amb aspectes negatius amb la doble finalitat de recalcar el discurs optimista i tancar qualsevol porta a l'autocrítica. Per això, quan es podien llegir articles com ara el de Silverio Planes a la premsa, lamentant que cada any es perdien 700 milions de pts. per la mala utilització del fem en l'agricultura,²⁷⁵⁶ no es feia cap crítica a la realitat de manca de fertilitzants, ans al contrari, el que es pretenia era culpabilitzar el conreador de la seua manca d'iniciativa i disciplina productora de manera que s'intentava invertir els termes de la situació: si la producció no presentava coordenades més racionals, el problema res tenia a veure amb les suposades virtuts del franquisme sinó a la secular ignorància de l'agricultor encara i que aquesta es paternalitzava presentant-la com a una de les característiques fonamentals d'eixe món agrari pel que tant sospirava el règim: incult, supeditat, acrític i allunyat de qualsevol preocupació que no fora la de produir per a major glòria del franquisme.

En el tanscurs del I Consell Provincial d'Ordenació Econòmica celebrat a València en març de 1943, presidida pel Delegat Provincial de Sindicats, Ramón Sanfèlix, donà la paraula al Cap del Sindicat de l'Arròs, Juan Antonio Gómez Trénor, qui afirmava que cada any sobraven de 60 a 70.000 tones d'arròs càscara doncs, segons la seua estimació era que cada ha. rendia uns 6.400 kgs. mentre que a Itàlia el rendiment era de 4.800 kgs. i a Àsia poc més de 1.000 kgs. el problema, segons el personatge, era que ací els jornals eren més alts i la terra més cara per la qual cosa es competia amb desventaja, d'ahí els excedents. Després de realitzar un repàs a les polítiques arrosseres de la Dictadura i la República -anàlisi més que superficial insuls i buit per tal d'acabar la seua intervenció afirmant que *si los productos de la tierra tienen salida a precios remuneradores, automáticamente se tiene resuelto el problema social, y con un mayor poder adquisitivo del campesinado tendremos una industria preponderante en España sin necesidad de inyectarle artificiosamente para que pueda seguir, a*

²⁷⁵⁵.- *Levante*, 17 de febrer de 1943.

²⁷⁵⁶.- Idem.- 5 de febrer de 1943.

més d'assenyalar clarament que amb l'exportació de l'arròs i la taronja es podien adquirir lliures esterlines per a comprar maquinària.²⁷⁵⁷

Sorpren sobremanera comprovar que des d'un principi l'elecció de l'autarquia com a model econòmic amb la misèria que comportava era acceptada com a inevitable, a més de reconèixer la pròpia *rizocràcia* la quantitat d'excedents existents malgrat les suposades destrosses de la guerra i com s'optava per tractar d'eliminar excedents sense tenir en comptar la fam quotidiana d'aquells moments, llur prova més palpable, com sabem, era l'estraperlo funcionant a tota màquina.

Al seu discurs, el Gómez Trénor continuava defensant la intervenció estatal directa i el control de totes les estacions productives al camp. Per tal d'esgrimir arguments més o menys poderosos, amollava perles com la següent: *el Sindicato Vertical ha de ver el producto desde su origen y seguirlo a través de todas sus transformaciones, maquinaciones (sic) y transportes. Hoy vemos, por ejemplo, que 1'2 kg de lana, que tiene aproximadamente un traje proporciona 100 pts. de beneficios al sastre que lo cose y otro tanto el fabricante de tejidos, y, en cambio, se escatima 5 pts por arroba al pobre (sic) productor de lana. Es decir, que el cometido del Sindicato Vertical estriba en conducir toda la economía del sector de la producción sobre la que interviene.*²⁷⁵⁸

Ningú dubta que els insurgents lluitaren durant la guerra contra el marxisme entre d'altres qüestions, ells mateixa així ho proclamaven, però crida l'atenció comprovar la ignorància que presentaven molts capitosts del règim pel que feia als coneixements econòmics i que per no llegir no havien llegit ni a Adam Smith, de manera que no podem sorprendre'ns frases d'aquests tipus. Qualsevol diria que el nostre discursant intentava reinventar o, qui sap, inventar una nova teoria dels preus.

Davant tanta divagació tan inútil com demagògica es sentira la veu d'Agustín Alcanar Ruiz, industrial moliner que replicava que el 99% dels fracassos de les indústries s'havien donat a la mala administració o a desgràcies d'índole personal, afirmant que el problema arrosser aleshores no era més que el de fertilitzants i preus, conflicte que únicament es podria superar ajustant-se a la llei de l'oferta i la demanda i que el remei no era forçar l'exportació, sinó col·locar els excedents al mercat intern.

Gómez Trénor replicà de seguida que l'escassetat de fertilitzants era una realitat i per tant es devia intensificar la producció, rebutjant la proposició d'ajustar-se a la llei de l'oferta i la demanda doncs segons ell *daría paso a una especulación formidable...per ... la perniciosa libertad de mercado*, en tota una demostració de comprensió de la realitat.

L'entente no donà per a més: els industrials arrossers comprovaren que les seues propostes no tenien cabuda, inclòs Carlos Dupuy de Lome, Vicesecretari Provincial d'Ordenació Econòmica va pegar un bot tot asustat al sentir la frase *oferta y demanda*, negant qualsevol estratègia que no fora la intervenció directa i el control total mitjançant un discurs prou infantil, d'escassa consistència i de

²⁷⁵⁷.- IVEI. A. 7. 105. *Delegación Provincial de Sindicatos de FET y de las JONS. Valencia. Memoria del I Consejo Provincial de Ordenación Económica.* Tipografía Moderna. València, març de 1943. pp. 159 i ss.

²⁷⁵⁸.- *Memòria de la Federació Sindical ...* p. 167.

paupèrrim contingut. De manera que, una vegada reafirmada la intenció del règim per instal·lar-se *in eternum* a l'autarquia s'acabà la reunió amb els *viva España* i *viva Franco* de rigor.

L'anterior, repetim, no ens ha de sorprendre donat que els dos primers alcaldes franquistes de València eren connectats directament amb la *rizocràcia*: Joaquín Manglano Cucaló de Montull, Baró de Càrcer i Juan Antonio Gómez-Trénor, comte de Trénor.

7.34.- *Contrarietats entre el corporativisme i les ocultacions descarades en un marc agrari.*

La postura del règim respecte a l'estraperlo ja ha pogut estar examinada amb aquella trilogia que el va caracteritzar: repressió per al petit estraperlista, connivència amb els grans i paternalisme en lloc d'anàlisi front el problema. Ara bé, cal detenir-nos en el tracte del fenomen per part dels tentacles organitzats de la *rizocràcia*. És clar que aquesta tenia la seua connexió amb el fenomen estraperlista i la seua estratègia, com també hem assenyalat. Però cal incidir en un examen intern. Així, per exemple, en 1942, els arrossers valencians pressionaren al president de la Federació d'Agricultors Arrosser d'Espanya per tal que reclamara davant la Diputació per tal d'eximir les sancions als morosos.²⁷⁵⁹ El president, com a bon paternalista, es dirigí a la institució defensant acèrrimament els seus associats. Per una banda deplorava certes disposicions legals, per altra, demanava directament l'exenció de les multes i altres taxes i tot amb un to més bé folclorista en alguna de les seues presentacions del problema, com ara *los agricultores arroceros por su particular indisiocracia (sic), por su característica manera de vivir sin más reglamentaciones y sin más normas que la luz del día para trabajar...* com si amb aquest argument es justificara l'ocultació i falsetats davant la Fiscalia de Taxes. De tota manera, l'alegació era tan peregrina que acabava demanant, com si amb això es contentara -segur- cobrar l'arbitri normal sense multa.²⁷⁶⁰

La contestació que va rebre no va tenir res d'amable: *La simple lectura del referido escrito hace resaltar la falta de argumentos en que apoyar el razonamiento de la Federación...los que no han presentado declaraciones no ha sido por ignorancia, si no por el deseo de eludir la tributación...* D'eixa manera, es reafirmaven les multes imposades a un grup de potents propietaris suecans per l'ocultació de vora 150.000 kgs. d'arròs amb un muntant total de multa de quasi 240.000 pts.²⁷⁶¹ en una de les escasses intervencions amb importants arrossers que trobem al llarg del període.

Més significatiu i patètic resultà el cas de l'alcalde de Cullera que, dos mesos després, es dirigí a la Diputació amb la intenció que aquesta no cobrara certes càrregues sobre l'arròs afirmant que la corporació cullerensa no tenia coneixement de taxa alguna per a 1941 i només sabia d'impostos referents a

²⁷⁵⁹.- ADPV. 3.1.11. Capsa 3.

²⁷⁶⁰.- Ibídem. 8 d'agost de 1942.

²⁷⁶¹.- Ibídem.

1942.²⁷⁶² L'alcalde, a més sol·licitava impresos per tal d'arreglar les declaracions i evitar la gran quantitat de multes que anaven a recaure sobre els agricultors cullerencs. A més, assenyalava que el cap de Falange i el recaptador de cèdules personals quasi arribaren a les mans aquell mateix dia.²⁷⁶³ D'alguna manera, Alfredo Cardona, l'alcalde cullerenc, pretenia avisar d'un possible avalot i esgrimia com a element legitimitzador la reacció del cap cullerenc de FET, com si acabara de traspasar-li els poders. La resposta fou més contundent encara: *es extraño y lamentable el caso de excepcional ignorancia del Ayuntamiento de Cullera en lo relativo a este arbitrio... y especialísima la creencia de que dicho impuesto había de estar en vigor tan sólo para el año 1941, ya que los medios de información de dicho Ayuntamiento son idénticos a los del resto de la provincia (fent referència al BOP) ... por lo que no se acierta a comprender en qué se basa su singular creencia el Ayuntamiento de Cullera...siendo extraño que el Ayuntamiento de Cullera se entere de la reclamación de la FSAA y no de los anuncios oficiales de la Corporación ... el pasado año se le dio 5000 impresos de declaración... me permito hacer resaltar.. la conducta de constante resistencia observada por el Ayuntamiento de Cullera en lo relacionado con el presente arbitrio... apelando constantemente a los más imaginarios pretextos ... y aparentando una ignorancia... con tal de eludir lo ordenado... evitando con ello se vea obligada esta Corporación a adoptar otras medidas en pugna con sus deseos.*²⁷⁶⁴

La picaresca, doncs, que es va esgrimir continuament cercà totes les vies de triomf: des de l'estratègia corporativa fins a la individual, però el cert és que la verticalització del règim s'emprà com un autoprofilàctic vers les seues pròpies desviacions. La mateixa estructura franquista feia que la gran quantitat d'organismes es difuminaren davant un control més efectiu i centralitzat con era la institució provincial, de manera que, a partir d'aquesta evidència no restava més que el clientelisme, l'adulació, l'amistat, els favors prestats, etc. per tal d'eludir qualsevol reglamentació oficial.

7.35.- *La cooperativa Nacional de l'Arròs, el seu congrés i l'esdeveniment arrosser als anys 50 des de l'òptica de la Federació.*

Constituida en juny de 1945, associant tots els conreuadors directes d'arròs i als elaboradors mitjançant les seues respectives federacions, es pretenia aglutinar dintre d'un únic organisme, regit pels sectors interessats -conreuadors i industrials- el cicle complet de l'arròs. Des de la campanya 1945-1946 fins la de 1955-1956, data en que va eliminar-se la Cooperativa Nacional, el seu sistema anà variant de la intervenció total a la parcial, amb entrega dels cupos forçosos, i, curiosament, amb la finalitat també d'eliminar els excedents. I deiem curiosament per la raó que ha sortit reflectida a tot el llarg del present treball: els continus intents per multiplicar la producció, la gran quantitat de les collites destinada al mercat negre i les velades al·lusions a la fam -veritable fam- del poble espanyol. A

²⁷⁶².- Idem. A.4.8.2. Capsa 6. 3 d'octubre de 1942.

²⁷⁶³.- Ibídem. 7 d'octubre de 1942.

²⁷⁶⁴.- Ibídem. 2 de novembre de 1942.

més, com hem vist, la demanda de l'aliment fou constant durant tota l'autarquia i malgrat l'èxit de l'arròs al mercat negre a tot hora com hem pogut comprovar, la font assenjala un dràstic gir cap l'exportació des de la temporada 1950-1951, *en que con extrema virulencia se reprodujo el problema de los sobrantes sobre el consumo nacional.*²⁷⁶⁵ Amb tot existeixen sospites d'exportació clandestina.²⁷⁶⁶

En febrer de 1948, organitzat per la Federació es va desenvolupar a València una reunió arrossera que va estar anomenada, pomposament, *Congreso Nacional Arrocero*, que va tractar ni més ni menys 26 temes dividits en 9 grans blocs. A saber: Tècnica Agrícola, Ordenació del conreu, Economia de la producció, Collita i distribució en blanc, Serveis a l'agricultor, Problemes laborals i Socials, Administració dels Sindicats, Eleccions Sindicals i Cooperació. El tractat al congrés ni tan sols queda reflectit a la font²⁷⁶⁷ i per tal de reconstruir aquest event hem de recórrer a d'altres tipus de fonts que no disposem..

No cal insistir massa en l'escassa autonomia que presentaven aquest tipus d'organismes a la sina del règim. Més bé caldria recalcar el fort control que els més poderosos exercien i la seua connexió i supeditació directa amb les autoritats. Per això no cal tampoc incidir novament en la gran quantitat de maniobres que realitzava la *rizocràcia* per tal de donar una apariència fraternitzadora front els conreadors menys afortunats, qüestió apareix diàfana als discursos dels jerifaltes de la Federació i també als seus actes. Com a prova el seu tarannà pretesament ruralista només cal escuadrinyar en algunes de les seues actuacions. Així, per exemple, entre paelles de confraternització, actes i declaracions, la Federació organitzava anualment un concurs de sega. Nosaltres tenim tot el procés sencer datat en 1953. Aleshores, a Albalat, afiliats al Front de Joventuts dels pobles de la comarca disputaren el premi resultant guanyador l'equip de casa, el qual va rebre de mans del Delegat Nacional del Front de Joventuts, Elola Elaso, consistent en 100 pts en metàl·lic mentre les components de la Secció Femenina corresponent posaren la seua guinda femenina que s'esperava d'elles.²⁷⁶⁸ Però, amb tot, un grup participant -ignorem de quina localitat- presentà una queixa sobre el jurat posant en dubte la seua imparcialitat, el que comportà un veritable escàndol que acabà amb fortes amenaces.²⁷⁶⁹

La sensació que pretenia donar el règim de total tranquil·litat i normalitat no era aliena a l'estructura de la Federació i, per exemple, a l'hora de preparar la *Primera Asamblea Cerealística de España*, el 2 de febrer de 1955, Antonio González Sáez, subcap del sector de l'arròs del Sindicat Nacional de Cereals de FET sol·licitava que allò que presentara la Federació tinguera la major altura possible, al temps que alentava o alertava que les exposicions foren exentes d'anàlisi o crítiques on quedara en entredit la política econòmica del règim afirmant textualment que *en caso de que las ponencias no presenten un anhelo de superación y traten de la problemática de la economía cerealista ofreciendo soluciones a los poderes públicos se suspendería la celebración.*²⁷⁷⁰

²⁷⁶⁵.- *Memòria de la Federació Sindical ...* p. 37.

²⁷⁶⁶.- BELTRÁN i FOS, E. op. cit. pp. 37-38.

²⁷⁶⁷.- *Memòria de la Federació Sindical ...* pp. 37-38.

²⁷⁶⁸.- ARV. Capsa 2820. Sindicatos.

²⁷⁶⁹.- *Ibíd.*

²⁷⁷⁰.- *Ibíd.*

La preocupació fonamental continuava radicant en els preus i la preocupació que tant la Federació com el Sindicat presentaven davant *el pesimismo existente que hemos de combatir*.²⁷⁷¹ Per part dels moliners prompte es va rebre una possible solució: *establecer en las industrias arroceras el sistema llamado "semana inglesa" partiendo del principio e trabajar media hora más durante cada uno de los cinco días de la semana (sic) e incorporar a la mañana del sábado la hora y media que falta para cubrir las cuatro de la tarde del sábado*²⁷⁷² el que ja parla d'una aproximació a millors temps i tendència a millorar el nivell de vida.

La característica fonamental de la Federació és que va fugir de l'encorsetament que el consorci anterior l'havia limitat per caure en un intent -com no- corporativista de producció, on es pretenia que tots els conreadors arrossers -llegiu propietaris- foren representats. Així les coses, aquestos triaven els vocals que integraven la Junta Directiva del seu Sindicat Arrosser Local, els quals passaven a anomenar president, vicepresident i interventor entre els vocals. La funció del president radicava en anomenar els membres que constituïen el Comitè Directiu de la Federació, òrgan suprem de govern on eren representades totes les províncies proporcionalment a la superfície conreuada i nombre d'agricultors. A més, un delegat del Ministeri d'Agricultura i era present al Comitè i un enginyer cap, que tradicionalment va recaure en el de l'estació de Sueca. Ara bé, els càrrecs de president i vicepresident de la Federació emanaven directament pel Ministre d'Agricultura. És a dir, res nou sota el sol, l'organigrama simplement reflectia el que tots sabem: un retorn al control caciquil més ranci institucionalitzant la supervisió constant dels grans propietaris i, per si de cas, acompanyats per persones de confiança del règim. Tot l'anterior no impedia que la Federació tinguera pes a nivell internacional donat que aquesta era membre de la Confederació Europea d'Agricultura -CEA- i estava relacionada també amb l'Organització de l'ONU per a l'Agricultura i l'Alimentació -FAO-, l'Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic -OCEE-, el Mercat Comú, l'Acord General sobre Tarifes Duaneres i comerç -GATT-, etc.

El control de la Federació fou constant, complimentant contínuament les dades de la terra dedicat a l'arròs conreat a cada municipi i el nombre de propietaris així com l'extensió de les seues terres. Control que va tenir l'èxit que hem pogut observar a l'apartat de l'estraperlo. La mateixa font emprada fins ara reconeixia tant les ocultacions de collites com les trampes a l'hora de declarar la superfície conreuada pels agricultors i la ineficàcia de les mesures coactives emprades durant l'autarquia.²⁷⁷³

L'evolució de la superfície conreuada d'arròs a les províncies del País Valencià fou la següent:

EVOLUCIÓ QUINQUENAL DE LA SUPERFÍCIE CONREUADA D'ARRÒS AL PAÍS VALENCIÀ EN HS.								
PROVÍNCIA	1.930	1.935	1.940	1.945	1.950	1.955	1.960	1.965
CASTELLÓ	1.400	1.115	1.030	1.122	1.805	1.553	1.587	1.081
ALACANT	930	700	1.056	688	1.037	710	671	450
VALÈNCIA	31.400	30.685	27.616	25.120	27.248	26.644	25.704	20.475
TOTAL	33.730	32.500	29.702	26.930	30.090	28.907	27.962	22.006
% NACIONAL	69,5%	68%	61,5%	56%	51%	47%	43%	38%

²⁷⁷¹.- Idem. 26 de març de 1954.

²⁷⁷².- Idem. 26 d'abril de 1955.

²⁷⁷³.- Memòria de la Federació Sindical ... p. 42.

Font: Idem. p. 48.

El quadre mostra a les clares la tendència a la baixa al País Valencià, però no oblidem que la falsificació de dades jugà un paper important, al menys fins 1960, precisament l'any que més hs van dedicar-se al conreu de l'arròs a l'Estat - 65.010-, malgrat tot és precis recalcar que la tendència a la baixa observada no es correspon a la Ribera Baixa, on hem pogut observar que la terra dedicada a l'arròs va estar quasi constant al llarg d'aquest període i que el veritable retrocés del conreu arrosser va estar un fet a la resta del País Valencià, tal vegada per la fluctuació de terra capacitada per al creixement de la planta o bé per la substitució del seu conreu mitjançant el soterrament de les marjals, qüestió completament aliena a la nostra comarca.

Pel que fa a la producció tenim el següent:

PROVÍNCIA	1.930	1.935	1.940	1.945	1.950	1.955	1.960	1.965
CASTELLÓ	95.900	63.400	35.570	33.313	73.095	74.858	101.620	64.835
ALACANT	64.170	33.300	20.347	16.766	22.837	37.921	29.330	22.508
VALÈNCIA	2.260.800	2.200.00	1.280.416	1.004.453	1.312.308	1.888.558	1.712.559	1.330.858
TOTAL	2.420.870	2.296.700	1.336.333	1.054.532	1.408.240	2.001.337	1.843.509	1.418.201
% NACIONAL	77'4%	70%	67'5%	58'5%	59'3%	54%	46%	38'2%

Font: Idem. p. 51.

Resulta evident la disfunció entre l'evolució de la superfície conreuada i la collita, especialment apreciable entre 1940 i 1950, que podem explicar per la manca de fertilitzants, les condicions climatològiques i sobretot l'ocultació. En quant al nombre de conrejadors tenim la data següent:

ANY	CASTELLÓ	ALACANT	VALÈNCIA	TOTAL	% NACIONAL
1953	4.856	1.529	33.169	39.554	79%
1954	4.319	1.438	31.210	36.967	77%
1955	4.216	1.047	29.730	34.993	78%
1956	3.587	1.364	29.024	33.975	76'5%
1957	3.637	1.374	28.109	33.120	76%
1958	3.499	1.341	27.098	31.918	76%
1959	3.440	1.330	27.190	31.960	76%
1960	3.346	1.329	26.210	30.885	75'6%
1961	2.841	1.267	22.600	26.708	73%
1962	2.878	1.282	22.470	26.630	73%
1963	2.778	7	20.670	23.455	71%
1964	2.528	901	19.259	22.688	72%
1965	2.457	816	18.403	21.676	72%

Font: Idem. p. 53.

Malgrat les fluctuacions de terra conreuada i producció, el nombre de propietaris d'arròs al País Valencià sempre ha estat més o menys uniforme. Ara bé, adoneu-se que les dades expressades ací daten des de 1953, i no és casualitat doncs va estar l'any en que l'autarquia va alçar un poc el seu control, el que venia a comprimir les possibilitats d'estraperlar l'arròs, encara i que com ja hem pogut comprovar l'ocultació i el mercat negre va estar una pràctica habitual fins el principi dels anys 60. Pel que respecta a la superfície arrossera segons la forma d'explotació tenim:

PAÍS VALENCIÀ	TERRA EN PROPIETAT		TERRA EN ARRENDAMENT		TERRA EN APARCERIA	
	CONREJADORS	HECTÀREES	CONREJADORS	HECTÀREES	CONREJA DORS	HECTÀREES
CASTELLÓ	2.400	1.056'88	56	23'70	0	0
ALACANT	566	288'25	361	161'92	0	0
VALÈNCIA	13.357	14.880'69	4.823	5.512'02	0	0
TOTAL	16.323	16.225'82	5.240	5.697'64	0	0
% NACIONAL	82'5%	49'5%	61'5%	30'3%	0%	0%

Font: Idem p. 53

En quant a la parcelació per al País Valencià:

MENYS D'1 HA		D'1 A 5		DE 5 A 10		DE 10 A 50		DE 50 A 100		MÉS DE 100		MITJANA PER CONREUADOR
Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	MITJANA ESTATAL 1'97
2.355	795'04	93	173'93	5	35'36	3	76'25	0	0	0	0	0'43
CONREUADORS PER SUPERFÍCIE A ALACANT EN 1965												
MENYS D'1 HA		D'1 A 5		DE 5 A 10		DE 10 A 50		DE 50 A 100		MÉS DE 100		MITJANA PER CONREUADOR
Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	MITJANA ESTATAL 1'97
845	310'44	80	111'06	0	0	2	28'67	0	0	0	0	0'48
CONREUADORS PER SUPERFÍCIE A VALÈNCIA EN 1965												
MENYS D'1 HA		D'1 A 5		DE 5 A 10		DE 10 A 50		DE 50 A 100		MÉS DE 100		MITJANA PER CONREUADOR
Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	Nº	HS.	MITJANA ESTATAL 1'97
13.064	5.467'89	4.519	9.413'56	440	2.917'42	154	2.371'12	3	222'72	0	0	1'12

Font: Idem.

Un total de 16.264 conreuadors menors d'1 ha. un 83% del total nacional, que conreuaven 6.573'37 hs, un 79'5% del total nacional. Els compresos entre 1 i 5 hs. ascendien a 4.692 (58% del total nacional), amb un total de 9.699'09 hs (un 56% del total nacional). Els conreuadors d'entre 5 i 10 hs. eren 445 (40% nacional) amb un treball sobre 2.952'78 hs (37'5% nacional). Els conreuadors d'entre 10 i 50 hs ascendien a 159 (17'6% del total nacional), amb un muntant de terres de 2.476'04 (un 14'3% del total nacional. En quant a la mitjana per conreuador ascendia a 0'68, la meitat de l'Estat.

A les altures de 1966, moment en que es va editar la memòria, la Federació no tenia cap impediment en reconèixer que durant el període autàrquic la producció arrossera va estar, a més d'intervenida, ocultada per a passar a l'estraperlo. En el moment en que va començar a presentart-se una tímida liberalització de preus, va poder actuar a un escaló superior pel que al control fa referència. Amb tot, és clar que el que més importava al règim era obtenir divises i no l'importava massa el desabastiment interior, de manera que premià la reducció de les collites descaradament com a mínim a partir de 1951. A l'hora d'establir un mercat lliure amb els plans d'estabilització és clar que l'interès per l'arròs va desaparèixer: primava la industrialització sobre tota la resta d'activitats econòmiques, però això no era nou donat que el règim sempre buscà industrialitzar-se a costa de l'agricultura. A partir dels anys 70, i amb l'oferta industrial en marxa, sobretot per l'empenta que va significar la implantació de la factoria Ford a Almussafes, les relacions laborals canviaren sense comptar amb l'aportació de l'emigració i altres sectors com, ara el turisme, que transmutaren la façana de la Ribera Baixa, i encara que l'agricultura continuà tenint un pes fonamental a l'economia de la comarca, aquesta ja no era un sinònim d'enriquir-se, apareguent el fenomen de l'agricultura a temps parcial, activitat molt desenvolupada al País Valencià arrel de tots els canvis econòmics que va patir el nostre país a partir de les darreries dels 60.

A partir de l'Ordre del Ministeri d'Agricultura de 5 de juliol de 1957, es donava la llibertat total sobre l'arròs roig i el descorfat, deixant en mans del Sindicat Nacional de l'Arròs la garantia d'un preu mínim per tal de dedicar-ho a l'exportació. Així, els petits propietaris venien *de tracte* sense cap capacitat de magatzemar fertilitzants; el comprador s'emportava la mercaderia a pagar a uns mesos vista, de manera que al vendre en plena oferta els preus baixos de venda eren garantits. Per això, a les darreries de 1959 l'*stock* arrosser arribava a les 70.000 tones.²⁷⁷⁴ Amb l'estabilització per Decret del Ministeri d'Agricultura 711 de

²⁷⁷⁴.- BELTRÁN i FOS, E. op. cit. pp. 53-56.

1960 aparegut al BOE del 21 d'abril de 1960, el llaurador podia disposar directament de part de la seua collita per a exportar

Els mecanismes de poder del règim restaven completament íntegres. Com a mostra cal assenyalar que la Federació mostrava un pes important de la *rizocràcia* riberenca. Així, en 1966, el Comitè Directiu nacional era presidit per Bernardo Lassala González, però com a vocals per la província de València s'hi trobava a Claudio Chaqués Ramón, José Domingo Esteve, Francisco Gómez-Trénor Trénor, Joaquín Manglano Cucaló de Montull, Juan Moleres Ibor, i Emilio Vallet Diego, entre d'altres. És a dir, el més florit del reaccionarisme comarcal era la *rizocràcia* riberenca i no cal insistir més en que el *revival* caciquil s'havia allargat en el temps de tal manera que, ininterrompudament, controlà el procés agrari sobretot l'arròs, veritable *joia de la corona* de la Ribera Baixa. D'aquesta manera, quan els agricultors pretenien vendre a preus de mercat es trobaven amb que els moliners no compraven i caien els preus, d'ahí que les campanyes de 1963-1964 i 1964-1965 foren desastroses,²⁷⁷⁵ qüestió que restaria enquistada posteriorment ja que amb la llibertat total reflectida al Decret 22221 de 1965, el preu mínim era fixat pel Govern i l'exportació es feia a preu més baix que el de garantia. Si a això li afegim que l'excessiva parcelació, el rígid sistema de recs i els problemes de la mecanització trobem que el problema arrosser tampoc no va trobar la seua solució per aquest camí.²⁷⁷⁶ És més, a les altures de 1963 encara trobem un retrocés de l'arrosal per tal d'estar substituït per altres conreus més rendibles, quasi sempre taronja, però com aquesta necessitava d'una inversió primerenca, moltes terres quedaven a l'espera d'aqueixa transformació, de manera que van donar-se tensions entre els propietaris i ramaders, que empraven aquelles terres per tal de portar allí els seus animals. Tal va estar el cas a Albalat, que derivà en un pleit devent intervindre l'*Hermandad Sindicl de Labradores y Ganaderos*, en agost de 1964, efectuant un reglament amb 15 articles per a delimitar els deures i drets de cadascú a tal efecte.²⁷⁷⁷

7.36.- Més madera: la taronja

D'entrada podem dir que el cítric per excel·lència a les terres valencianes presentà una problemàtica semblant a la de l'arròs: mercats problemàtics degut a la guerra, mercat interior ínfim, manca de fertilitzants, etc. Tot això fins ben entrats els anys 60 en que l'exportació va convertir-se o tornà a ser, com vulgau, una potent font de divises.

En efecte, en 1943, el cap del Sindicat de Zona de Fruits i Productes Hortícoles, Manuel Herrero, es queixava que abans de la guerra només el 10% de la producció taronjera tenia com a destinament el mercat intern i que després de la contesa el descens de la producció comportava que, aparentment, s'arribara a consumir el 50%.²⁷⁷⁸ Per això l'exportació en 1941 només havia significat un

²⁷⁷⁵.- Idem. p. 61.

²⁷⁷⁶.- Idem. pp. 84-85.

²⁷⁷⁷.- AMA. II. 9539. 24 d'agost de 1964.

²⁷⁷⁸.- IVEI. A. 7. 105. *Delegación Provincial de Sindicatos de FET y de las JONS. Valencia. Memoria...* pp. 171-173.

ingrés de 325 milions de pts al que afegir els milions que aportà el mercat intern i, per variar, assegurava ni més ni menys que quan acabara la guerra *tendremos el monopolio mundial*, en una altra demostració del deliri grandilocuent del règim. Amb tot, el que no podia amagar era la trista realitat que es plasmava en tres problemes concrets: els deutes amb els exportadors, la manca de mitjans de transport per Alemanya i les darreres gelades que havien minvat duríssimament la producció taronjera. A més, tampoc restava gens clar el problema del finançament de les exportacions.

La demanda d'abaratir els costos continuà latent però la pregunta que es feien molts era: per a què abaratir-los si la producció no pot exportar-se? Així, el que es tractava un problema, els capítols del règim el convertiren en qüestió de patriotisme. D'ahí que el president de la Fira Mostrari Internacional de València, Ramón Gordillo Carranza, assegurara que *Valencia es ... víctima de un tópico ... dañino ... Valencia es una provincia eminentemente agrícola ... pero hay desarrollo industrial y a su sombra cientos de pequeños talleres industriales o artesanos van surgiendo a diario, sin más contrapiés que los que impone la escasez de materias primas ... No es hora del egoísmo, sino del heroísmo, y cuando nuestros camaradas dan la batalla a las hordas soviéticas pagando con sus vidas generosas el rescate de la civilización cristiana, debemos nosotros en nuestro puesto anteponer el ideal de una Patria Grande y Libre a la fácil postura de los intereses materiales... ¡Viva Franco! ¡Arriba España! Cantemos el Cara al Sol...*²⁷⁷⁹ amb la qual cosa tampoc sabem el que volia aquesta persona. L'única qüestió que se'ns ocorreix és que el règim necessitava de divises de manera perentoria i no volia sentir més que allò que volia sentir. Per això, per molts articles de premsa que aparegueren intentant fer-ne una anàlisi de la problemàtica taronjera de postguerra va conèixer més resò.²⁷⁸⁰

Tal i com va estar a l'arròs, la nostra comarca quedà en mans dels propietaris més potents i la taronja, d'eixa manera, també va servir per a desenvolupar els seus interessos, tant per vies legals com d'ocultació.

7.37.- El turisme i els canvis en la societat riberenca.

Quan el règim començà les liberalitzacions abandonant l'autarquia, permetí l'aparició del fenomen turístic i, a la fi, el desenvolupament econòmic a l'empar del creixement europeu. L'oportunitat que se li presentava al franquisme no fou desaproveitada. Al contrari, el règim es va fer amb la tutela desenvolupadora al temps que es presentava com el seu únic engendrador. Però aquesta nova carambola portava

²⁷⁷⁹.- Idem. pp. 175-181.

²⁷⁸⁰.- Va estar el cas de l'enginyer agrònom Julio Bravo, qui va insertar una sèrie d'articles al diari *Levante*, amb el títol "El futuro de la naranja española". 15 de gener de 1943 i ss. A ells es plasmava bona part de la problemàtica del cítric però, repetim, el règim no volia realitats, sinó fets i a més del seu gust. Per a l'evolució de la taronja durant el franquisme VVAA *Historia de la Naranja*. Levante. València, 1991. pp. 181-240.

amb si innombrables perills per al règim ja que l'obertura a l'exterior significava una potent bretxa per la que podien introduir-se elements suficientment potents per a canviar el imaginari col·lectiu que havia edificat el franquisme.

El turisme significava l'entrada de divises i amb elles el desenvolupament de les infraestructures pertinents. L'atracció del visitant quedà institucionalitzada des de les pròpies bases del règim. La incidència econòmica del fenomen turístic no arribà en cap moment a alterar l'ordre agrícola però significà una font d'ingressos que sense ser excessivament voluminosa, sí resultava important. Alguns jornalers, fusters, etc., aprofitaren l'ocasió per a complementar els magres ingressos produïts pel seu treball. Per als primers posseïa capital importància per allò dit anteriorment: el treball estacional no permetia la subsistència la resta de l'any.

Paralel·lament, altre fenomen s'havia produït. la gent començà a anar-se'n quan s'acabà la guerra mundial i França necessitava ma d'obra. La gent se'n anava sense passaport ni res. Inclòs a través dels Pirineus. És a dir, l'emigració que sempre havia caracteritzat a la Ribera Baixa començà a reanudar-se a finals dels cinquanta i allò influïa negativament en els interessos dels terratinents al anar disminuint el mercat de treball. que no es vengueren les terres per a la construcció d'edificis.

Parlar doncs de progrés turístic a Cullera és fer-ho de la crisi de l'*agrarocràcia* cullerenga i tot el seu postulat socioeconòmic que, davant la competència d'altres ocupacions en altres sectors, dinamità les premisses que permetien perpetuar eixe ordre social a Cullera, referint-nos únicament a aquest aspecte.

La nova conjuntura oberta pel turisme possibilità l'ascens social d'altres grups, sobretot els acomodats, que aprofitaren tant l'arribada de forasters com un ascens i redistribució de la renda als naturals. Les expectatives dels que es convertiren en *turistòcrates* s'obriren com mai ho havien fet i d'eixa manera s'introduïren en les esferes econòmiques locals, passant de les fanecades als metres cúbics.

L'ampliació del mercat portava també a que nombroses persones pretingueren convertir-se també en *turistòcrates* en major o menor mesura. Tot açò en funció de les possibilitats de cadascú. El primer escalafó d'aquest *cursus aureum* s'establia en la formació de la infraestructura urbana, aspecte que oferia nombroses possibilitats a l'especulació. *Amb el desenvolupament de la construcció d'aquesta normativa urbanística arbitrà l'esdevindre espacial cullerenc. Vegueren que estaven dintre de la llei i s'acoplaren a ella. Així, tan ample és un carrer, tantes altures es poden fer. Aleshores vegueren que era un negoci grandíssim: poder fer en una fanecada de terra un edifici de 150 apartaments, ¡Quin negoci!.* Havia gent que tenien terra allí i que no havia pagat la contribució de les terres que tenien en propietat perquè no eren rendibles per estar al costat de la mar. *¡Mare meua!, quan s'enteraren tots que alló era una mina d'or, ise'n anaren tots correns a pagar la contribució, tots a ficar-se en regla!* Recorda Enrique Torres.

Aleshores no es deixava ni zona ajardinada ni res. Senzillament a omplir-ho tot. Eixa dècada va ser una dècada de locura, es van fer pràcticament tots els edificis del barri de Sant Antoni. I aquells són els que es van fer rics, però dins de la llei al fi i al cap, ja que estaven dintre de les disposicions legals. Quan es donaren compte d'allò ja estava masificat en edificació oberta que es diu. Ja en el 65 es canvià.

7.38.- De les fanecades als metros cúbics. La substitució del gran estraperlo per l'especulació

Junt a les persones que especularen amb terrenys començà a sorgir tota una legió d'acostats que esperaven beneficiar-se del fenomen. Des d'intermediaris fins a constructors passant per vertaders pícars que aprofitaren el desconcert per a enriquir-se, un número important de persones accediren a la riquesa. Els acompanyà una sèrie de nous esdeveniments. Per primera vegada en la seua història, Cullera conegué l'arribada d'emigrants. En efecte, la demanda de ma d'obra per a la construcció no pogué ser coberta exclusivament per treballadors cullerencs i d'eixe mode les previsions que els *agròcrates* havien temit quan es reuniren en el bloc antimaquequista es feren realitat.

No era per a menys, el turisme havia desenvolupat tot un cúmul d'ofertes per al visitant amb la proliferació de bars, restaurants, etc., quasi tots d'inversió forània, la majoria procedent de la capital provincial però al mateix temps aparegueren també una sèrie de discoteques que tingueren un èxit de públic extraordinari. La raó principal radicava en que reunien a joves amb el que aquests podien inhibir-se millor i buscar la companyia femenina amb més facilitat, aspecte sobre el que tornarem posteriorment. El principi dels anys seixanta, doncs, fou el moment en que es fiançà el fenomen turístic. Les vel·leitats turístiques quedaven així emmarcades en la concepció de la *turistocràcia* cullerenga: construcció i masificació. La formula no sofriria variació al llarg del temps.

La irrupció turística no variaria únicament la fisonomia cullerenga. També influí decissivament en els costums locals. Així, er a Joan Bolufer, el fenomen turístic serví per a que *i poc a poc començara a tindre més inquietud i vaig començar a llegir. Més tard llegiem coses que ens pasaven de 'Ruedo Ibérico' 'Cuadernos para el Diálogo'. Amb l'arribada del turisme el règim va començar a obrir-se moltíssim i va començar a desbordar ja totalment als governants. Eren els anys 60, i ací començarem a escoltar música francesa, sobre tot de Georges Brasens, i començarem a comentar i a parlar amb gent i és quan va començar la Nova Cançó. Edicions 62 es diu així perquè es va montar en el 62 i és quan es va montar ací en Cullera a moure un grup de gent amb inquietuts i començarem a reivindicar. Començarem per la llengua, reivindicant el parlar valencià, encara que per a mí al llarg del temps no m'ha dit molt el parlar valencià, crec que és una cosa normal, però per a mí no és la solució parlar valencià perquè si feiem parlar nosaltres valencià a la Guàrdia Civil però ens reprimiem igual, igual tenia jo estar reprimít en una llengua que en una altra. Jo veia que tot no era la llengua. Havien poetes castellans que per a mí tenien tota la valua del món.*

El rumb que prenia el règim permetí el retorn de molts dels que havien abandonat la seua terra natal, als que es sumaren prou persones que s'havien vist obligades a emigrar i gràcies al turisme podien reparar el seu desarrelament. Així, tornaren nombroses persones que en el seu dia havien emigrat.

Eixa nova mentalitat tindria molt a veure amb la desaparició del imaginari col·lectiu franquista i la seua substitució per altre menys estricte i més dinàmic. El cop que suposà per al règim l'assumpció de formes externes a ell seria definitiu i mai pogué recuperar-se. Per a Joan Bolufer, el turisme, *sobretot el francès, va vindre molt i gràcies a ell començarem a canviar el mode de parlar, el de vestir i sobretot el menjar i l'aspecte de nosaltres per copiar-los a ells. La meua família montà altra botiga i això era senyal que el poble començà a pujar el seu nivell de vida i poguerem parlar més, reunir-te un poc més. L'any de decadència per al franquisme va estar el del 'Contubernio de Munich', que es veia ja que això anava a canviar totalment un poc, encara que canviar era unes coses i en el fons anava a quedar-se poc mes o menys igual. Després va vindre la gran desil·lusió.*

La fragmentació de l'imaginari col·lectiu que havia edificat el règim es convertí en irreversible en intentar assimilar tot allò que havia rebutjat sense reserves. Per això, recalca el mateix Bolufer que la gent va canviar de forma radical en tots els costums, en el vestir, el parlar, el sexe, beure. *Recorde que havia ací a Cullera una persona, un home molt de dretes, que li deien Santiago Vallejo Heredia i que era de Jaen. Recorde que va encapçalar un grup de 'buenas costumbres', etc. i ficaren un cartell en el poble dient que quedava **'totalmente prohibido circular en traje de baño y con etc., por el casco del pueblo'**. Sols podien anar en banyador per ací la mar, per l'arena. Algunes persones els tiraren fang i tot això (merda d'aca".* Era la constatació que el règim no podia enfrontar-se a la definitiva contradicció que significava intentar perpetuar el seu imaginari col·lectiu al temps que contemporitzava amb l'extern per la seua necessitat de divises. La catarsi moral que pretenia resultava una missió impossible.

El defecte començava amb el propi origen dels forasters. Enrique Torres afirma que *de Cullera havia una forta emigració a la França del sud, París i Lyon i ells són els que van fer el turisme, al contar les meravelles que havien ací. El desfase econòmic a favor dels francesos va fer la resta. Els madrilenys van estar la versió mesetenya del desarrollisme dels 60. Feien vacances a la major glòria del règim. Miquel del Xúquer refrenda aquesta afirmació quan ens diu que: *el turisme que va vindre era enganxat per gent que se n'anà a França, encara que molt abans de la guerra ja venia gent a estiuar. Però els francesos vingueren pels preus i la propaganda que feren els inmigrants.**

Altre factor que venia a corroir l'imaginari col·lectiu franquista ho constituïa **l'ocasió que presentava per a enriquir-se les classes mitjanes**, amb el que la preponderància econòmica deixava de ser una exclusiva de l'oligarquia agrària. A més a més, la reinversió en terres que realitzà la burgesia desplaçà

definitivament als *agròcrates* del seu paper social preponderant.

Amb l'arribada de turistes estrangers s'establí una relació econòmica consistent a obtenir diners ràpidament. Per al turista l'intent espoliador no significava un trauma, al contrari, el seu nivell de vida li permetia passar unes vacances a preus barats. Per això, segons Joan Bolufer, *pujava tot de manera rapidíssima. Feien una finca i encara no havien fet un fonament i ja estaven tots els pisos venuts, de gent francesa sobretot, algún alemany que altre (...).*²⁷⁸¹

L'obtenció dels diners fàcils es convertí en la *raison d'être* de la població cullerensa. S'establí una peculiar xarxa de clientelisme en la que tenia cabuda un ampli ventall social. Així, el constructor comprava uns terrenys però, per a evitar gravar massa la inversió, intentava refusar els préstecs financers i arribava a un acord amb el propietari dels terrenys. A canvi de la superfície, el propietari rebia un número determinat de pisos dels que podia dispondre lliurement. S'arribà inclòs a fer allò propi amb els fusters, pintors, etc.

Els pisos es venien o llogaven apareguent la figura de l'intermediari, que tenia llaços amb l'estranger o en les capitals. Sorgí així tot un entramat d'agències immobiliàries el qual destí era facilitar vivendes en venda o lloguer. Els porters i altres intermediaris s'enriquiren a una velocitat de vértig en aprofitar la conjuntura ja que obtenien a canvi de la seua gestió un tant per cent de l'operació per ambdues parts: venedor i comprador.

El remolí turístic transformà vertiginosament les relacions econòmiques de la població i, per a més eficàcia, afectà de forma directa a l'*agrocràcia* que veugué feta realitat la premonició dels seus representants municipals. Però, insistim, el procés si bé partí dels *turistòcrates*, no tingué la finalitat esperada. Els beneficis de les vendes, lloguers, especulació, etc., s'invertiren en terres. Així, l'excedent de restaurants, bars, discoteques, etc., es convertí en una espècie de reforma agrària al anar reparcel·lant les grans propietats agrícoles de l'oligarquia tradicional que, invariablement, s'anà transformant en petits horts de taronges degut a la favorable conjuntura que el cítric travessà durant la dècada dels seixanta.

Aquesta peculiar *redesamortització* trobà el seu finançament en la sorprenent rapidesa amb que es desenvolupà el turisme. Per a Joan Bolufer la carrera per l'enriquiment transformà inclòs la fisonomia del poble ja que (...) *va ser un turisme espontani, a 'salto de mata', de manera anàrquica: edificar a 'burro barra', ahí tens l'edifici 'Pioner', que es va construir en 1960 i prengué el nom precisament per ser el primer de la ciutat. ¡Ja veus!, entre mig dels carrers edificaven sense guardar relació de res, sense guardar imperants urbanístiques, i mentre tant, la gent comprant com a bojos els apartaments, sobretot francesos i emigrants, però aquests menys. Aquesta 'racionalitat' urbanística va crear un*

²⁷⁸¹.- Ja hem avançat que a Cullera es formalitzà una colònia important d'alemanys, que feien vida a banda. Els entrevistats coincideixen en apuntar que *tots eren nazis fugits*. Hem intentat investigar l'afer però no hem trobat proves a favor. El cert és que, en 1950, eren censats 56 alemanys a Cullera. En 1960 eren 72 a més de quatre suecs i 22 francesos. AHMC. Capsa 53.

caràcter prou espontani que desembocà en que els 70 foren la gran moguda turística.

La rapidesa amb que es transformà la ciutat exigia un esforç de l'administració amb l'objecte d'adequar la demanda que significava que una població de no més de 15.000 ànimes es convertís durant el període estival en un cens de 150.000 persones. Aquesta multiplicació significava dotar de serveis mínims a la vila. D'eixa manera s'adequà el clavegueram, la il·luminació, els accessos, etc. Però també fou acompanyat de tota una sèrie de instal·lacions d'oci amb l'objecte d'atraure als visitants per a que deixaren allí part del seu pressupost per a passar les vacances. Joan Bolufer recorda que *el 'Galeón' va ser el 'boom' de Cullera. Jo era un gran client i amic de la família Revert, propietària. Va estar fet al voltant del 65. Amb ell va sorgir el 'Cala Club', una discoteca que va tenir molt èxit. A la porta havia un porter amb uns entorxats que pareixia un general. Tenia un apartat que gastavem la gent que eixiem a tota nit per a fer totes les cafrades que feren falta i era fabulós. El 'Galeón' y el 'Cala Club' li donaren molt de prestigi a Cullera. La gent de la Ribera i de Cullera venien a posta per a dir que havien estat allí.*

Els complexes turístics anaren apareguent per la població i així les atraccions es convertiren en un trencaclosques per als *turistòcrates*, desitjosos de presentar ofertes d'oci que lligaren a la seua econòmicament poderosa clientela. Eixe desig es plasmà en una sèrie d'espectacles inèdits per aquestes latituds. S'arribà a instal·lar una plaça de bous portàtil que oferia atraccions taurines de tot tipus i per la nit s'emprava per a altres menesters. D'eixe mode les vetllades de lluita lliure es convertiren en habituals i foren una diversió de les més esperades. Inclòs es presentaren actuacions musicals. Per a Joan Bolufer es tractava del complement ideal que venia a reafirmar el caràcter estival que anava adquirint la vila i per això, *el mateix va passar quan s'inaugurà 'l'Oasis' i vingué a cantar José Guardiola* que, al tractar-se del cantant més carismàtic del moment, atorgava l'esquenada final al procés. El que ja no fou tan positiu per al règim fou la participació de la pròpia població de la Ribera en les activitats que en teoria tenien com a dispositari al turista. Enrique Torres afirma que *acudir a la discoteca o anar als bars de la platja es va convertir també en una ocupació dels cullerencs* i Bolufer recorda que *a partir de ahí va vindre la gran moguda. La gent començà a viure millor. Revaloritzà els terrenys i a la llarga els pudients inclús van tindre la segon residència, encara que les casetes de camp vingueren quan la gent ja tingué solucionat el problema de la primera vivenda. Se les construïen els caps de setmana sense ninguna classe de lindes ni de res. Sense ton ni son, i així va sorgir un empastre impressionant. Però, això sí, fins l'any 65 aproximadament, la mala nutrició, la mala salut, una assistència mèdica inexistent era el normal. No hi havia diversions llevat de quan es sentien els partits en la ràdio.*

7.39.- I la resta de la comarca?

El procés turístic no fou tan evident a Sueca, encara que les poblacions properes al mar exerciren una tasca difusora dels nous models comportamentals

que de l'estranger anaven arribant, sobretot en aspectes relatius a la diversió o sexuals. La ciutat arrossera, amb tot, també es veugué torbada pel fenomen turístic. Així, Rafael Matoses, recorda que *el turismo apareció en tiempo de Fraga. Con la propaganda de Fraga se abrió un período de esplendor al turismo* i els seus efectes es vegueren d'immediat, ja que una pràctica comú dels interessats en fer negocis es convertí en activitats constructores, que oferien la possibilitat de l'enriquiment resultava rapidíssima. Per això *yo construí un grupo de apartamentos, después los vendimos aunque en un principio los arrendábamos. Lo único que debía hacer era anunciarme en una revista francesa y todos los años teníamos 7, 8 ó 9 franceses, a mitad de los años 60, que es cuando empezó a avenir el turismo.*

La categoria socioeconòmica dels visitants era similar a la dels visitants de Cullera: persones que gràcies al *boom* econòmic europeu aprofitaren per a destinar part dels seus ingressos en consumir oci. Espanya presentava les característiques necessàries per a això i el litoral valencià conegué una transformació impensable. Els turistes estrangers s'abocaren aleshores a visitar durant l'estiu un país en el que el seu poder econòmic superava de lluny al dels amfitrions. Pogueren realitzar així unes vacances que els haguera estat impossible dissenyar en els seus països d'origen. El mateix Matoses apunta que *es verdad que era un turismo barato, lo que hacía aumentar el número de los que venían de fuera y en el número de las pesetas que dejaban. No sé tampoco de golpe a porrazo que aquello hubiera sido el mana del cielo localmente. Pero indudablemente aquello supuso a la economía española en aquellos años una inyección económica de cuantía e importancia (...).*

La incidència turística a Sueca no presentà els tints desenfrenats de Cullera, tal vegada pel poc contacte de la població amb la mar. L'estratègia suecana fou altra. Per a Rafael Matoses, *la zona de Sueca para plan turismo se hizo poco, se construyó más bien para vender después.* El desenvolupament del turisme, al no anar acompanyat d'una reinversió definitiva en el procés pel que l'atenció dels suecans es desvià cap a l'aspecte consumista. Matoses pensa que allò es devia a les possibilitats que el mercat oferia pel seu constant creixement i els avantatges que allò suposava. Així, apunta que molta gent *en los años 60 se había comprado el pequeño 850 y cuando ya se tenía el 850 se aspiraba a un poquito más y ese poquito más era la vivienda para el verano, la vivienda de la playa.*

També la zona suecana veugué arribar a forasters amb l'objectiu primordial d'enriquir-se. És el propi Matoses qui assenyala que *en aquellos años 60 la construcción en Sueca empezó con algunos jóvenes que se pusieron a una altura y nivel económico superior y prácticamente lo que se hizo fue también con la intervención de empresarios de Valencia, que vinieron a construir en El Perelló, donde se construyeron grupos de viviendas que se vendieron para el turismo interior, propietarios de Valencia y de Sueca que compraron y últimamente entre El Perelló y Las Palmeras también se dio un proceso de construcción. En total un 70 por cien de las empresas eran de Sueca, gente joven.*

La concepció turística riberenca no diferia massa de la emesa per Matoses, ja que consistia a equiparar turisme al sector de la construcció. Per això afirma que *el turismo influyó mucho en la economía de Sueca, porque todo lo que es edificar supone mano de obra. Parados en la construcción en Sueca no habían en los años 60 a 70 pues prácticamente hasta aquellas fechas se salía mucho a Francia cuando venía la vendimia, fue venir las obras y aquel período de crecimiento económico y aquello se acabó. Toda la mano de obra se absorbía en la misma ciudad, tanto en la agricultura como en la agricultura sufrió una transformación e influyó también en mejorar el nivel de colocación de la gente y se mejoró mucho el nivel de vida de los trabajadores. Yo recuerdo muy bien que en los años 50 decían en Francia el trabajador iba en coche al campo. Aquí íbamos en bicicleta, pero en los años 60 el trabajador empezó a ir en coche a ganarse su jornal al campo.*

Independentment del triomfalisme que aquestes frases denoten, és ben cert que la nova conjuntura desenvolupista es plasmà en el canvi econòmic per al país. L'exemple el donava l'Ajuntament de Sueca, que gràcies al turisme pogué obtindre uns ingressos que no s'havia plantejat. Rafael Matoses ens diu al respecte que *a nivel municipal el turismo supuso para el ayuntamiento de Sueca encontrarse con unos ingresos bárbaros y se pudieron hacer cosas sobre la sociedad y el pueblo y servicios: llegó a haber 4.000 viviendas que no pagaban contribución urbana cuando estaba de alcalde y se tuvieron que actualizar. Junto a ello la agricultura se repuso pronto. La naranja fue uno de los factores económicamente de mayor influencia en le mercado internacional para atraer divisas. Olvidamos lo del 40 porque a nadie se podía achacar nada más a la situación internacional y del 60 al 70 vino el boom económico. Los jornaleros tenían el jornal seguro, aunque los jornales no eran elevados.*

A l'igual que l'Ajuntament de Cullera explotà l'atracció que Elola sentia per les seues platges i l'obsequiava arribant inclòs a organitzar un simulacre d'olimpiades, el consistori suecà emprà altres artificis amb la finalitat d'aconseguir prebendes. Matoses recorda que *el Ayuntamiento de Sueca utilizaba las invitaciones para las tiradas de altos cargos del gobierno para pedir posteriormente favores para Sueca. Íbamos a Madrid, y aunque estuviésemos los últimos de la cola, le decíamos al secretario: 'dile que estamos aquí los de Sueca' (...), y entrábamos los primeros y conseguíamos lo que queríamos y del Ayuntamiento (...), disputas constantes con Cullera en las elecciones para diputados provinciales.*

El panorama que dibuixà tot aquest entramat de relacions clientelistes reflectia la realitat d'un imaginari col·lectiu al que ajudà a dinamitar el turisme. Fins aleshores, i tal com reconeix Matoses, no havia ni un badall per a aquells que no foren partícips del poder. Per això en la dècada dels quaranta el caciquisme i el nepotisme pretengueren ser el marc social idoni d'un règim que fou perdent força.

Els temps havien canviat, evidentment. Actuacions com les de Leandro Mas restaven darrere. La televisió, el desenrotllisme i el turisme foren elements que dirigí el règim però al mateix temps en la seua gestació contenia els ingredients necessaris com per a dinamitar al propi franquisme. Les armes que aquest pretengué esgrimir amb l'objecte de perpetuar-se, el desenrotllisme i el turisme en l'aspecte econòmic, i la televisió com a instrument de reafirmació ideològica que aprofundira encara més la seua concepció del imaginari col·lectiu.

Els resultats no pogueren ser més negatius per al franquisme. La seua concepció social, basada en la dominació de classe tradicional, no pogué suportar l'envit que li suposava assimilar el desenvolupament econòmic ni les noves corrents comportamentals de la població, que assimilà formes completament estranyes. El règim no es mantingué impassible. Comprenqué que el projecte franquista s'havia esgotat al temps que en el seu lent goteig anava oxigenant les condicions immillorables per a conduir a una societat no oligàrquica. Els cadells del franquisme compregueren aquestes condicions i deixaren que les generacions anteriors s'anaren podrint per a imposar-se a si mateixos una eixida honrosa que els allunyara de les seues veleitats feixistes anteriors.

S'iniciava amb allò un nou cicle per a una població marcada per l'explotació que del record de la guerra civil va fer el franquisme. La violència, la repressió i l'exclusió foren instruments que el règim emprà quotidianament i si és cert que en 1945 el món acudia horroritzat a les imatges que els aliats prenien dels camps nazis en alliberar-los, també és cert que a Espanya els presos polítics sofrien tot tipus de vexacions fins el seu afusellament. I tot això en el marc d'unes pautes legalitzades exclusivament per la força.

El franquisme obtingué l'indult internacional en els anys cinquanta en aconseguir el Concordat i l'establiment de relacions exteriors amb Estats Units. Però això no significava tan visible per als riberencs. La seua vida estava sotmesa a l'entramat caciquil, que instal·là un imaginari col·lectiu altament restrictiu. Precisament el caràcter exclusivista del règim cavà la seua pròpia tomba al permetre l'entrada en ell a elements estranys, com el turisme, que acabaria per dinamitar-lo. Quan, en novembre de 1975, el dictador era mantès amb vida artificialment en una interminable agonia, el règim ja havia iniciat la seua. Malgrat que un fort contingent de franquistes intentaren tancar files i mantindre viu el règim, la majoria havia optat per fer d'ell el mateix que amb el seu principal jerarca: momificar-lo i soterrar-lo ben profundament en un espectacular mausoleu.

7.40.- Les transformacions urbanístiques suecanes

Només acabar la guerra, les noves autoritats suecanes ja posaren en marxa un pla de vivendes protegides. En la declaració s'arreglava que aquestes anaven a ser destinades als sectors més pobres de la població, però en realitat va desplegar-se tota una especulació al voltant de les mateixes i la concessió no va ser gens transparent. El problema de la vivenda es perllongà fins ben entrats els

anys 60.

Per altra banda, la ciutat va patir l'impacte del triomfalisme faraònic dels vencedors, que dedicaren bona part dels seus esforços en desenvolupar obres públiques per tal de mostrar la seua eficàcia administrativa i de pas servir per a la vanitat de les autoritats provincials, tan proclius a inaugurar noves obres. En tal sentit, el 23 d'abril de 1945 va estar enderrocat el mercat vell amb el propòsit de construir un nou. Al mateix temps s'inaugurava la nova seu de Correus i Telègrafs.

Va ser en desembre de 1955 quan el consistori suecà passà a l'acció, concebint la ciutat des d'un punt de vista global, i encarregà a l'arquitecte municipal, Julià Ferrando Ortells, el pla d'eixample. Però la seua obra improvisava més que planificava i no coincidí al cent per cent amb la legislació escaient. Encara i tot serví de base per al PGOU confeccionat per l'arquitecte Lavernia, també refusat per la Comisió Provincial d'Urbanisme. A la fi s'encarregà el pla a *GO. DB, Arquitectos asociados*, en 1967, que també va ser impugnat.

El desenvolupament agrari de Sueca, unit a l'emigració, proporcionà uns capitals -sense oblidar els aconseguits mitjançant l'estraperlo anterior- que es va plasmar en una demanda de vivendes. Tot això amb el consegüent estancament de la població, doncs entre 1930 i 1960, el municipi passà de 20.106 habitants a 20.498, comportament clarament allunyat de l'escaient poblacional del País.

La morfologia urbana suecana doncs només es va donar en aspectes clarament puntuals. Per un costat, un creixement extramurs sotmès a la modalitat d'ordenació quadrangular; per altre, l'adequació d'aquest al traçat de la carretera nacional número 332, veritable eix vertebrador de la ciutat i que supedità completament el tràfic intern, tant el rodat com l'humà; que ni tan sols la construcció de l'autopista A-7 va lograr disminuir el seu impacte negatiu.

A principis dels cinquanta, i degut a la política d'obres públiques del règim, el clavegueram estava quasi completament desenvolupat, només un 5% de la població no disposava de l'accés al mateix. Això va comportar que durant aquests anys i el principi dels 60, la mutació de la higiene íntima comportara importants avanços, com ara la introducció del quart de bany, que venia a substituir els antics pous negres particulars. Els vertits, que anaven a parar a la Sèquia Major, comportaren així mateix una major salubritat a la població, doncs al mateix temps també s'anaren prenent altres mides d'higiene pública com ara l'allunyament del casc urbà dels femers.

La nova distribució del clavegueram, els avenços en la distribució de fluid elèctric i la major disponibilitat de capitals que comportà la fi de l'autarquia i el desenvolupament, també es plasmà en l'aspecte urbanístic de la població. A principis dels anys 60 es donà una simbiosi insòlita fins aquells moments: per una part la construcció d'edificis de varies altures anà imposant-se sobre les tradicionals de planta baixa o amb annex d'un pis. Per altra banda, nombroses

cases anaren afegint altures, generalment una o dos, a la seua planta baixa, el que donava més espai habitable a les famílies. A més, la substitució cada vegada més evident del transport animal pels de motor d'explosió, també va tenir el seu impacte urbanístic: les portes de les cases conservaren els seus pilons que protegien els seus marcs de les rodes dels carros deixant una entrada ampla. Generalment, la planta baixa es convertí en lloc de convivència familiar a l'aglutinar els espais comuns com ara el menjador, la cuina, bany principal, pati interior, dispensa, etc. deixant els annexos superiors per a habitacions dels pobladors. Amb el desenvolupament de la venta d'aparells de ràdio, primer, als principis dels 60, i de la televisió a finals de la dècada i principis dels 70, també es donà una recomposició de l'habitable intern, al que s'ha de sumar la progressiva implantació de l'automòbil. Així, la planta baixa va quedar habilitada en molts d'aquests casos per al *nou* membre de la família, convertint-se en garaix, part de la casa que adquirí gran importància atès que moltes vegades el fet d'afegir altures a l'edificació anterior venia determinada per la implantació del matrimoni dels fills, generalment, d'ahí la multiplicació dels guals a Sueca, sobretot a partir de 1972. Després vindria el fenomen de la segona vivenda, bé pel terme, bé a la platja.

Així, en 1950, Sueca disposava de 5080 edificis, dels quals 3520 s'havien edificat abans del segle XX, 810 fins a 1918, 490 entre eixe any i 1936, 40 fins 1940, 90 entre 1941 i 1946 i els 130 restants fins 1950. D'ells 4600 eren destinats a vivenda: 4490 d'una sola planta, 60 de 2 plantes, 40 de tres i 19 de quatre. Això ens parla de la tremenda mutació urbana que va tenir la ciutat a partir d'aquell any. 3280 edificacions posseïen servei d'aigua corrent; 4060 electricitat. Connectats amb el clavegueram 3440. Només 10 posseïen calefacció central i el mateix nombre d'eficis gaudien de jardí.

Altres dades confirmen aquest desenvolupament apuntat. En 1955 la ciutat disposava de 192 abonats a Telefònica front els 87 de 1933, nombre que aniria disparant-se sobretot a partir de 1960, especialment a les darreries de l'època. Pel que fa al tràfic rodat podem dir el mateix. En 1933 estaven censats 23 camionetes, 1200 carros amb 1000 aques, 30 mules i 40 burros. En 1958, circulaven per Sueca 5047 bicicletes i 1207 carros. Les xifres no variaren gaire fins 1965 en que es registraven 4629 i 896 respectivament. Encara i tot, en 1976, el nombre havia passat de 1524 i 217, el que indica la resistència de certs sectors suecans a les innovacions tecnològiques que marcaren els anys de desenvolupament econòmic del franquisme. Però el cas més flagrant va ser el dels carros amb llaunes a les rodes, sobretot a partir de 1958, quan s'efectuà un espectacular desplegament per canviar-les per caubxu, al·legant que feien massa soroll, encara que la realitat consistia en el deteriorament del pavimentat de les carreteres, prova del desenvolupament a que s'estava arribant i a l'augment del parc mòbil. De fet, el nombre de bicicletes i carros <anà minvant a un ritme important, d'un 10% anual aproximadament fins 1975. A l'any següent només havien 217 carros a Sueca, d'ells, encara, 9 amb llaunes, i això que les multes vers ells es multiplicaren amb el temps. Per contra, les motocicletes -Ducati, Derbi, Bultaco, etc- i els automòbils -600, 1500, Gordini i Renault, sobretot-, anaren ocupant el seu lloc, el mateix que els motocultors -617 en 1976-. Les

transformacions econòmiques eren un fet palpable.

Les noves circumstàncies foren aprofitades per les autoritats locals amb el seu afany de protagonisme innat. Va ser el cas de la visita de Franco, el 5 de març de 1947, en que s'inaugurà el llibre d'or de la ciutat, estant les primeres signatures les de Franco, la seua esposa, la seua filla i les personalitats que els acompanyaven. Visitaren la muntanyeta dels Sants acompanyats per l'alcalde, Miguel Matei Pons. El mateix que posteriorment, el 9 de setembre de 1954, aprofitant que s'acostà a la Mediterrànea per tal d'assistir a les maniobres de l'Armada estadounidense, convidat al *Coral Sea*. Tota la plana local es volcà per sortir en la foto al costat del Caudillo. Com sempre, el destí consistia en passeig per l'Albufera i visita a l'Estació Arrossera de Sueca. El 9 d'octubre inaugurava l'Escola de Capataces Agrícoles, amb 50 alumnes interns.

Altra qüestió va estar la següent estada del dictador a la localitat riberenca. Si bé el 18 de novembre de 1957, els falangistes locals es pavonejaven de la visita del Cap provincial per tal d'inaugurar obres -generalment es triava la data del 20-N, *dia de los Caídos*, en commemoració a l'afusellament de José Antonio i en aqueixa ocasió es tractava de la nova seu de Correus, el magatzem de l'Hermandad Sindical, la Biblioteca Municipal, el llar del Front de Joventuts, l'Escola de Dibuix, les noves instal·lacions de l'enllumenament al Parc de Ruiz de Alda, la Plaça dels Màrtirs i el Jardí; la pavimentació de varis carrers i la piscina municipal-; el dia 24 ho va fer per la riuada de València. Els falangistes suecans volgueren demostrar la seua solidaritat amb el cap i casal i anunciaren que anirien a la capital provincial per tal de concentrar-se a la plaça de Tetuà.

Els préstecs distribuïts als agricultors arrossers des de la creació del Servei de Crèdit Agrícola -1939-, anà paral·lel a la vida del règim. Fins 1959, el volum dels crèdits no van fer sinó créixer, encara que el procés inflacionista es va notar als mateixos amb caigudes en 1941, 1945, 1952, 1954 i la més espectacular, en 1955. Malgrat es recuperà, una vegada arribats els anys 60, el crèdit anà enfonsant-se per la competència d'entitats bancàries. I és que, des de l'alliberament total de l'arros en la campanya 1957-58, el règim tornà a intervindre la gramínea fins la campanya 1965-66.

El mateix podem dir dels fertilitzants. Les dades oficials revelen que la seua venda no anà en consonància amb els préstecs agraris, el que indica la forta implantació del mercat negre al sector, ja que en 1959, any de canvis al règim, es compraren a Sueca 79000 quilos. En canvi, en 1965, només s'havien venut 29000, senyal d'una major qualitat dels fertilitzants i també de la introducció de noves companyies al mercat.

La tinença de la terra evidenciava també els canvis produïts al llarg els anys 50 i principis dels 60: en 1962, les parcel·les de menys d'una ha es compatibilitzaven 396, entre 1 i 2, 683; de 2 a 5, 1834; entre 5 i 10, 1719; entre 10 i 20, 1211; de 20 a 50, 807; entre 20 i 70, 173; entre 70 i 100 cap i de 100 a 500, 102. En propietat eren 5530 ha; arrendades 1274; només 52 en aparceria i

CAPÍTOL VIII LA CULTURA

8.1.- *-L'educació elemental durant els anys 30*

De tots és sabut que el primer que intenta un poder, siga del tipus que siga el seu referent pel que fa a l'educació és controlar-la, i això per tal d'adoctrinar o infundir –depèn- uns certs valors als més joves i preparar-los per tal de conformar per al futur una compacta massa social. El conglomerat educatiu-informatiu es converteix d'eixa manera en una de les preferències a controlar, al mateix que la Història. Si el primer té com a objectiu primordial uniformar els més joves per tal que assimilien les consignes d'un règim, el segon no té menys importància donat que la seua finalitat darrera consisteix en legitimar-se a sí mateix. A les fulles que segueixen intentarem esbrinar aquest trencaclosques des del punt de vista de l'etapa franquista a la comarca que estem estudiant.²⁷⁸²

Per tal de veure els progressos que el règim va fer en aquest camp, cal observar la situació cultural primerenca als àmbits riberencs deu anys enrere.

²⁷⁸².- Cfr. BOYD, C. P. *Historia patria. Política, historia e identidad nacional en España. 1875-1975*. Pomares Corredor. Barcelona, 2.000. pp. 206-259. CÁMARA VILLAR, G. *Nacional-catolicismo y escuela: la socialización política del franquismo, 1936-1951*. Hesperia. Jaén, 1983. NAVARO SANSALINAS, R. *La enseñanza primaria durante el franquismo (1936-1975)*. PPU. Barcelona, 1990. *Vencer y convencer. Educación y política. España, 1936-1945*. Universitat de València. València, 1993. PALACIO, I. i RUIZ, C. *Infancia, pobreza y educación en el primer franquismo*. . Universitat de València. València, 1993. MORENTE, F. *La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936-1943)*. Universitat de Valladolid. Valladolid, 1997. AGULLÓ, C. i FERNÁNDEZ SORIA, J. M. *Maestros valencianos bajo el franquismo. La depuración del Magisterio: 1939-1944*. Alfons el Magnànim. València, 1999. DEL ÁLAMO, A. "Los años bárbaros: Depuración laboral y resistencia civil en Valencia (1939-1945)". En *Tiempos de silencio. Actas del IV Encuentro de Investigadores del franquismo*. València, 1999. pp. 26.

Veiem:

NIVELLS D'ALFABETITZACIÓ A LA RIBERA BAIXA		
<i>ALBALAT</i>		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
2990	1473	1517
SABEN LLEGIR	33	32
SABEN LLEGIR I ESCRIBRE	781	620
NO SABEN LLEGIR	656	856
NO CONSTA	3	9
<i>ALMUSSAFES</i>		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
2841	1420	1421
SABEN LLEGIR	75	64
SABEN LLEGIR I ESCRIBRE	844	614
NO SABEN LLEGIR	501	738
NO CONSTA	7	5
<i>CULLERA</i>		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
13.335	6545	6790
SABEN LLEGIR	173	157
SABEN LLEGIR I ESCRIBRE	3262	2644
NO SABEN LLEGIR	3104	3981
NO CONSTA	6	10
<i>SOLLANA</i>		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
3457	1770	1687
SABEN LLEGIR	2	9
SABEN LLEGIR I ESCRIBRE	921	631
NO SABEN LLEGIR	834	1030
NO CONSTA	13	17
<i>SUECA</i>		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
17571	8684	8887
SABEN LLEGIR	112	161
SABEN LLEGIR I ESCRIBRE	4780	4189
NO SABEN LLEGIR	3736	4463
NO CONSTA	56	74

Font: Cens de 1930.

En percentatges surt el següent:

ALBALAT			
PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
2990	49'3	50'7	100
SABEN LLEGIR	2'2	2'1	2'8
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	5'3	40'8	46'9
NO SABEN LLEGIR	44'5	56'4	50'6
NO CONSTA	0'2	0'4	0'6
ALMUSSAFES			
PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
2841	49'9	50'1	100
SABEN LLEGIR	5'3	4'5	4'9
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	59'4	43'2	51'4
NO SABEN LLEGIR	35'3	51'9	43'6
NO CONSTA	0'5	0'3	0'4
CULLERA			
PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
13335	49	51	100
SABEN LLEGIR	2'6	2'3	2'5
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	49'8	38'9	44'2
NO SABEN LLEGIR	47'4	58'6	53
NO CONSTA	0'09	0'1	0'1
SOLLANA			
PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
3457	17'0	16'87	100
SABEN LLEGIR	0'1	0'5	
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	5'2	37'4	44'9
NO SABEN LLEGIR	47'1	6'1	54
NO CONSTA	0'7	1	0'9
SUECA			
PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
17571	49'4	50'6	100
SABEN LLEGIR	1'3	1'8	1'5
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	5'5	47'1	51
NO SABEN LLEGIR	4'3	5'0	4'7
NO CONSTA	0'6	0'8	0'7

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930

TOTALS NIVELLS D'ALFABETITZACIÓ A LA RIBERA BAIXA		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
40.194	19892	20302
SABEN LLEGIR	395	423
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	9707	8698
NO SABEN LLEGIR	8831	11068
NO CONSTA	85	115

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A LA RIBERA BAIXA EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
40194	49'5	50'5	100
SABEN LLEGIR	2	2	2
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	46'8	42'8	45'8
NO SABEN LLEGIR	44'4	54'5	49'5
NO CONSTA	0'4	0'6	0'5

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Això es pot contrastar amb d'altres indrets de la província. Per exemple, veiem els únics dos pobles que passaven de 20.000 habitants, independent d'altres condicionaments com ara el desenvolupament de comunicacions i la seua importància en les relacions socials, la proximitat a nuclis de gran població i el que això significa, el tipus d'economia escaient, nivells d'emigració, etc. i, sobretot, sense entrar en detalls del que significaven aquestes xifres des del punt de vista pràctic, és a dir, si les xifres d'alfabetització reflecteixen un veritable accés al món cultural i, entre d'altres coses, quina estaria la data fiable respecte a persones d'un nivell d'alfabetització real i quines serien potencialment analfabetes o llur nivell no passaria d'alfabetes primerenques, o siga, aquelles que no entenen el que llegeixen.

ALZIRA		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
21232	10314	10918
SABEN LLEGIR	48	63
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	5749	5017
NO SABEN LLEGIR	4449	5765
NO CONSTA	68	73

Font: Cens de 1930.

Per tant:

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A ALZIRA EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
21232	48'6	51'4	100

SABEN LLEGIR	0'2	0'6	0'5
SABEN LLEGIR I ESCRITURE	55'7	46	50'7
NO SABEN LLEGIR	43'1	52'8	48'1
NO CONSTA	0'7	0'7	0'7

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Com es pot veure, els nivells que presentava la capital de la Ribera Alta no diferien massa dels que arrossegava la comarca de la Ribera Baixa. Per a Sagunt:

SAGUNT		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
20235	10213	10022
SABEN LLEGIR	72	134
SABEN LLEGIR I ESCRITURE	5909	3978
NO SABEN LLEGIR	4210	5877
NO CONSTA	22	35

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Així:

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A SAGUNT EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
20235	50'5	49'5	100
SABEN LLEGIR	0'7	1'3	1
SABEN LLEGIR I ESCRITURE	57'9	39'7	48'9
NO SABEN LLEGIR	41'2	58'6	49'8
NO CONSTA	0'2	0'3	0'28

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Es constata la tendència que apunten les xifres anteriorment: que les femelles tenien menys accés a l'alfabetització. Per a un poble mitjà gran podem veure el següent:

ALGEMESÍ		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
14744	7209	7535
SABEN LLEGIR	40	57
SABEN LLEGIR I ESCRITURE	4030	2978
NO SABEN LLEGIR	3118	4475
NO CONSTA	21	25

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

O siga:

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A ALGEMESÍ EN 1930

TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
10249	48'9	51'1	100
SABEN LLEGIR	0'6	0'8	0'7
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	5'6	39'5	47'5
NO SABEN LLEGIR	43'2	59'4	51'5
NO CONSTA	0'3	0'3	0'3

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Novament xifres similars però, en el cas de les femelles, l'analfabetisme es veu més decantat encara. Veiem per a un poble mitjà:

TAVERNES DE LA VALLDIGNA			
POBLACIÓ EN 1930			
TOTAL	VARONS	FEMELLES	
10249	5147	5102	
SABEN LLEGIR	116	70	
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	1915	1593	
NO SABEN LLEGIR	2860	3089	
NO CONSTA	256	350	

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

O siga:

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A TAVERNES DE LA VALLDIGNA EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
10249	50'2	49'8	100
SABEN LLEGIR	2'25	1'4	1'8
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	37'2	31'2	34'2
NO SABEN LLEGIR	55'6	60'5	58
NO CONSTA	5	6'9	6

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Continua la tendència general però més marcada encara en el cas d'analfabetisme, que si bé presenta nivells altíssims, també és cert que la correlació entre sexes afavoreix els barons. Per a un poble mitjà-petit mirem el següent:

XEST			
POBLACIÓ EN 1930			
TOTAL	VARONS	FEMELLES	
5101	2508	2593	
SABEN LLEGIR	14	28	
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	1627	1343	
NO SABEN LLEGIR	767	1106	
NO CONSTA	100	116	

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

És a dir:

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A XIEST EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
5101	492	508	100
SABEN LLEGIR	0'6	1	0'8
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	64'8	52	58'2
NO SABEN LLEGIR	30'6	427	367
NO CONSTA	4	45	42

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Tal vegada les xifres aportades per aquest tipus de població es degueren a la facilitat que tindrien les forces vives per tal de controlar la població, de manera que el clergat, per exemple, podria accedir millor als infants i participar així en la seua formació. Veiem si això es podria aplicar a un poble petit donat que, si l'anterior resultara cert, de segur que a una localitat més petita els nivells d'alfabetització augmentarien:

DAIMÚS		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
1242	643	599
SABEN LLEGIR	10	10
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	216	183
NO SABEN LLEGIR	425	415
NO CONSTA	2	1

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

Per tant::

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A DAIMÚS EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
1242	51'8	48'2	100
SABEN LLEGIR	0'8	17	15
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	33'6	30'6	32
NO SABEN LLEGIR	66	69'3	67'6
NO CONSTA	0'3	0'1	0'2

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930

Com es desprèn, els nivells d'analfabetisme resulten altíssims, el que invalida la suposició anterior o, tal vegada, ens faria pensar que a certs llocs els cacics de torn, com passava a tants indrets, estarien més interessats en tenir un poble allunyat dels vehicles de difusió culturals que entrebancaven els seus interessos de dominació social. Veiem per a un poble molt petit:

CARRÍCOLA

POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
129	69	60
SABEN LLEGIR	42	42
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	39	33
NO SABEN LLEGIR	30	27
NO CONSTA	17	17

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

O siga:

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ EN 1930 A CARRÍCOLA			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
129	53,5	46,5	100
SABEN LLEGIR	6,1	7,0	6,5
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	56,5	55	53,5
NO SABEN LLEGIR	43,5	39	44
NO CONSTA	25	28	26,4

Font: Elaboració pròpia a partir del Cens de 1930.

No existeix una uniformitat en els nivells presentats, i el comú denominador és l'alt percentatge d'analfabetisme que presentaven les poblacions valencianes a les darreries de la Dictadura de Primo. Per tal d'efectuar una comparació raonable, veiem el que es presentava a nivell provincial:

PROVÍNCIA DE VALENCIA		
POBLACIÓ EN 1930		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
1.042.154	512.460	519.694
SABEN LLEGIR	5077	9021
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	303.832	250.827
NO SABEN LLEGIR	193.025	256.393
NO CONSTA	10.525	13.608

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades proporcionades pel Ministeri de Treball. Direcció General d'Estadística. Quadern n.º 12. Madrid

Per tant::

TOTALS PERCENTATGES DE POBLACIÓ EN FORMACIÓ A LA PROVÍNCIA DE VALÈNCIA EN 1930			
TOTAL	% VARONS	% FEMELLES	% TOTAL
1.042.154	49,2	50,8	100
SABEN LLEGIR	1	1,7	1,4
SABEN LLEGIR I ESCRIURE	59,3	48,3	53,2
NO SABEN LLEGIR	37,7	49,3	43,1
NO CONSTA	2	2,6	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir del Ministeri de Treball. Direcció General d'Estadística. Quadern n.º 12. Madrid.

8.2.- El franquisme

En definitiva, les xifres que es presenten a nivell provincial resulten prou més amables que els corresponents a la Ribera Baixa. Per tal de poder avaluar una possible progressió en aquest camp, cal comparar amb el cens de 1950.

PROVÍNCIA DE VALENCIA		
POBLACIÓ EN 1950		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
1.347.912	644.226	703.686

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Presidencia del Gobierno Instituto Nacional de Estadística. *Censo de la población de España*. Vol. II Sucesores de Rivadeneira, S. A. Madrid, 1954. pp. 174-175.

És a dir, en vint anys la població valenciana va créixer en 305.758 persones, els que es tradueix en un 29'3%. La taxa d'analfabets era la següent:

PROVÍNCIA DE VALENCIA	
TAXES D'ANALFABETISME EN 1950	
VARONS EN %	FEMELLES EN %
12'15	15'8

Font: Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Presidencia del Gobierno. Instituto Nacional de Estadística. *Censo de la población de España*. Vol. II. Sucesores de Rivadeneira, S. A. Madrid, 1954. pp. 174-175.

Aquestes xifres parlen d'un fort descens de l'analfabetisme a la província, sobretot degut a la població jove escolaritzada, doncs el nivell d'alfabetisme era el següent:

PROVÍNCIA DE VALENCIA			
ESTUDIS DE LA POBLACIÓ VALENCIANA EN 1950			
NO CURSEN ESTUDIS			
TOTAL PERSONES	VARONS	FEMELLES	
1.137.629	530.343	607.286	
%	%	%	
88	82'3	86'3	
ESTUDIS PRIMARIS			
TOTAL PERSONES	VARONS	FEMELLES	NO CONSTA
184.940	96.280	88.703	6.025
ESTUDIS PROFESSIONALS			
TOTAL	VARONS	FEMELLES	
2757	1997	760	
%	%	%	
0'2	0'3	0'1	
ESTUDIS SECUNDARIS			
TOTAL	VARONS	FEMELLES	
13319	9569	3780	
%	%	%	
1	1'5	0'5	
ESTUDIS SUPERIORS			
TOTAL	VARONS	FEMELLES	
3192	2729	463	
%	%	%	
0'2	0'4	0'06	

Per tal de comparar aquests nivells amb els que apareixen de la Ribera Baixa: Cullera i Sueca. Veiem els resultats:

CULLERA		
ESTUDIS DE LA POBLACIÓ CULLERENCA EN 1950		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
14831	7112	7719
%	%	%
100	48	52
TAXA D'ANALFABETISME		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
2983	1522	1461
%	%	%
20'1	21'4	18'9
NO CURSEN ESTUDIS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
12615	5913	6702
%	%	%
85	83'1	86'8
HAN ESTUDIAT		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
2195	1189	1006
%	%	%
14'8	16'7	13
HAN ACABAT ESTUDIS PRIMARIS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
2144	1138	1006
%	%	%
14'5	16	13
HAN ACABAT ESTUDIS PROFESSIONALS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
31	31	0
%	%	%
0'2	0'4	0
HAN ACABAT ESTUDIS SECUNDARIS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
10	10	0
%	%	%
0'06	0'14	0
HAN ACABAT ESTUDIS SUPERIORS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
10	10	0
%	%	%
0'06	0'14	0
NO CONSTA		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
21	10	11

%	%	%
0'14	0'14	0'14

Font: Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Presidencia del Gobierno. Instituto Nacional de Estadística. *Censo de la población de España*. Vol. II. Sucesores de Rivadeneira, S. A. Madrid, 1954. pp. 174-175.

SUECA		
ESTUDIS DE LA POBLACIÓ CULLENÇA EN 1950		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
20290	9704	10586
%	%	%
100	47'8	52'2
TAXA D'ANALFABETISME		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
3218	NO CONSTA	NO CONSTA
%	%	%
15'9	?	?
NO CURSEN ESTUDIS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
16916	7977	8939
%	%	%
83'4	82'2	84'1
ESTUDIS EN CURS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
3374	1727	1647
%	%	%
16'6	17'6	15'5
HAN ACABAT ESTUDIS PRIMARIS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
3237	1620	1617
%	%	%
16	16'7	15'2
HAN ACABAT ESTUDIS PROFESSIONALS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
29	19	10
%	%	%
0'14	0'2	0'1
HAN ACABAT ESTUDIS SECUNDARIS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
98	78	20
%	%	%
0'5	0'8	0'2
HAN ACABAT ESTUDIS SUPERIORS		
TOTAL	VARONS	FEMELLES
10	10	0
%	%	%
0	0'1	0

Font: Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Presidencia del Gobierno. Instituto Nacional de Estadística. *Censo de la población de España*. Vol. II. Sucesores de Rivadeneira, S. A. Madrid, 1954. pp. 174-175.

Tan sols el que hi era població escolaritzada no arribava al 17% del

total,²⁷⁸³ encara i que no tenim més dades referents al grau d'absentisme total, però les taxes venien a estar contemplades dintre del que es podia esperar a una comunitat rural

8.2.1.-Escolarització i infraestructura als inicis del règim.

En 1935, Albalat comptava amb sis professors (tres per a xiquets i tres per a xiquetes, respectivament) i el col·legi *Sagrado Corazón de Jesús*.²⁷⁸⁴ A Almussafes funcionaven escoles nacionals amb quatre professors –2 i 2, també a més de dues escoles municipals amb dos professors –1 i 1-.²⁷⁸⁵ A Cullera les escoles nacionals acollien a 10 professors per a xiquets i 11 per a xiquetes, a més de dos col·legis per a xiquetes: la Immaculada Concepció (o Asil de Sant Llorenç) i *Antonio Andrés del Barrio*, a més d'una escola de pàrvuls amb cantina escolar. Sollana gaudia de dues escoles nacionals –1 de xiquetes i altra de xiquets-, amb dos mestres, a més del col·legi per a xiquetes *Santa Teresa de Jesús*, de les germanes catequistes amb la superiora Concepción Martí al front del mateix.²⁷⁸⁶ El gros pertanyia a Sueca, amb el grup d'escoles Carrasquer amb els directors Narcisa Hernández i Alfonso Esteve al càrrec de 2 mestresses i dos mestres, respectivament. També el grup escolar Cervantes amb director i directora, cinc mestresses i sis mestres. A més, les escoles unitàries comptaven amb quatre professors, 2 i 2. S'hi trobava, igualment, l'acadèmia de Comerç Mercantil, dirigida per Manuel Gutiérrez; el Col·legi Politècnic, de primer i segon ensenyament, llur director era Ricardo Lapesa; un centre preparatori per al Batxillerat, anomenat *Centro Escolar Sueca*, dirigit per Antonio Marciano Marqués; un col·legi per a xiquetes propietat de las *Hijas de la Caridad de San Vicente de Paúl*, altre per a xiquets, *Escuelas Populares de la Unión Cristiana*; i el *Centro Escolar Sueco*, dirigit per Mariano Ferrando.²⁷⁸⁷ Cap de tots els anomenats va estar assassinat durant la guerra.

A les altures de 1940, per Albalat trobem aquell any 5 escoles nacionals, 2 per a nens i 3 per a nenes, el que representava el retrocés en una unitat respecte al període republicà. A més, el col·legi *Sagrado Corazón de Jesús* havia desaparegut durant la guerra a l'estar al convent i haver estat aquest convertit en magatzem.²⁷⁸⁸ mentre Almussafes continuà igual.²⁷⁸⁹ Per a Cullera, tot continuà com abans també, encara que del total de 21 professors, 12 eren del sexe masculí i 9 del femení. A més, existia una acadèmia de declamació, seguint el col·legi de xiquets, *Antonio Andrés del Barrio*;²⁷⁹⁰ i també la escola de pàrvuls amb una

²⁷⁸³.- Segons una comunicació de 1945, a Almussafes eren 258 els nens escolaritzats, a Albalat 246 i a Cullera 335. ADPV. Secció C. Sèrie 1.

²⁷⁸⁴.- Anuari Baili Bailieri, 1935. p. 322.

²⁷⁸⁵.- Ibídem.

²⁷⁸⁶.- Ibídem.

²⁷⁸⁷.- Idem. p. 413.

²⁷⁸⁸.- Idem. 1940. p. 322

²⁷⁸⁹.- Ibídem.

²⁷⁹⁰.- El manteniment del nom del col·legi es degué a la gran ignorància que trobem entre les noves autoritats contrarrevolucionàries. A menys fins a ben entrat l'any 1941 no es va

cantina escolar²⁷⁹¹ -herència dels temps de la República i la guerra, transformat prompte en menjador de l'Auxili Social. Sollana només presentava el col·legi Santa Teresa de Jesús, de les germanes catequistes, llur superiora s'anomenava Josefina del Santíssim Sacramento.²⁷⁹² Per la seua banda, Sueca, com a capital de la comarca, aglutinava la major oferta educativa malgrat i totes les mancances: les escoles nacionals del grup Carrasquer, amb l'ambivalència directiva personificada en Antonia Peris Cinterina, com a directora, i María Dolores Alemany, Guadalupe Oltra i Antonia Contreras com a mestresses. A la secció masculina, Hermelando Morera feia les tasques de director amb tres mestres masculins a les seues ordres encara i que no apareixien els seus noms. El grup Cervantes comptava amb una directora i cinc mestresses i un director i 7 mestres. També eren les escoles unitàries, on el *Profesor Jefe* era el mateix alcalde, José Antonio Meseguer, cap de FET. També s'hi podia trobar una Acadèmia de Comerç pertanyent al Col·legi Politècnic, sent el director Antonio Bosch, que també ho era del Col·legi Politècnic, de primer i segon ensenyament. Per a xiquetes eren els col·legis *Hijos de la Caridad de San Vicente de Paúl* i el *María Auxiliadora*, dels salesians. Per als infants hi eren les escoles parroquials de la Unió Cristiana. També s'apuntava que hi havia tres professors de piano.²⁷⁹³ La majoria els apuntats pertanyia a Falange.

Un informe de l'Ajuntament de Cullera, de 1943, assenyala els canvis que introduí el règim doncs s'assenyala la reposició de dos escoles d'instrucció primària -1 i 1 respectivament- a la pedania del Mareny de Sant Llorenç, 12 escoles nacionals -6 i 6- a més de tres unitàries de xiquets, quatre de pàrvuls, tres col·legis religiosos, una escola privada, i una acadèmia mixta de primer i segon ensenyament que aglutinaven 1980 alumnes sota 10 mestresses i 13 mestres de l'Estat; una mestressa i un mestre municipal, dos mestres particulars i vuit professors particulars.²⁷⁹⁴

Aquesta situació comportava un problema segons el secretari del consistori cullerenc, que es queixava de la càrrega econòmica que suposava per a l'Ajuntament mantenir tota aquesta infraestructura, de manera que demanava a l'Estat el fer-se càrrec de les despeses de l'educació, i és que, dintre de la política inaugurativa del règim, les escoles de Sant Agustí i Sant Antoni començaren a funcionar aquell any, inaugurades, com no, el 18 de juliol, encara i que eren pràcticament acabades en 1936 però l'esclat de la guerra impedí que començaren a funcionar en 1937.²⁷⁹⁵ A més, el secretari comunicava que *la asistencia a las escuelas están (sic) algo devaluadas*.²⁷⁹⁶ A això s'havia d'afegir que, entre projecte, passava el temps de manera vertiginosa. Com a mostra, cal assenyalar

2791.- canviar el nom. AHMC. Capsa 92. 18 de juny de 1940.

2792.- Anuari Baili-Bailieri. p. 323.

2793.- Idem. p. 324.

2794.- Idem. pp. 319-320.

2795.- AHMC. Capsa 53.

2796.- CODINA CERVERÓ, J. "Obras importantes realizadas en el siglo XX". En *L'Expressió*. Cullera, octubre de 1999.

2797.- AHMC. LRAAP. 23 de gener de 1944.

que el 20 de febrer de 1949, s'anunciava la formació del grup escolar Sant Agustí a Cullera,²⁷⁹⁷ i això que era una obra quasi acabada a l'esclatar la guerra. El mateix que l'anunci de la construcció d'un grup de cases per a mestres,²⁷⁹⁸ anunci que es repetiria sis mesos més tard.²⁷⁹⁹ El mateix es pretenia a Albalat i Almussafes.²⁸⁰⁰ Això feia que a les estadístiques aparegueren com a construïdes obres que no hi eren,²⁸⁰¹ de manera que, a les altures de 1956 encara no s'havia et res al respecte a Almussafes²⁸⁰² i tampoc a Cullera.²⁸⁰³

El panorama continuà igual, encara i que per a 1945 començà a funcionar el col·legi *Sagrado Corazón de Jesús*, a Albalat, dirigit per les religioses Terciàries de la congregació de la *Sagrada Família*.²⁸⁰⁴ A la resta només cal destacar que a les pedanies suecanes d'El Perelló i del Mareny de Barraquetes també es restabliren una escola de xiquets i altra de xiquetes, respectivament,²⁸⁰⁵ panorama que no varià gaire en 1950, encara i que en 1940 s'havien inaugurat les escoles de *l'Ave María*, subvencionades per l'Ajuntament,²⁸⁰⁶ però que tingueren una efímera existència.

No penseu que el pas del temps es plasmà en canvis agradables. Fins la Llei de Villar Pallasí no s'experimentaren grans transformacions. Per això, en 1950, Sueca mantenia la mateixa infraestructura escolar per abastir els següents alumnes

NOMBRE I EDAT DELS ALUMNES MATRICULATS A SUECA. 1950					
EDAT	NOMBRE	EDAT	NOMBRE	EDAT	NOMBRE
< 2 ANYS	130	2 A 5 ANYS	256	6 A 15 ANYS	582
16 A 65 ANYS	2173	+ 65 ANYS	234		

Font: Elaboració pròpia a partir del *Mapa Nacional de Abastecimientos. Sueca. 1950*. ADP. 2.10.1/2.1.4.8.8.2

Com és natural, els alumnes a partir dels 16 anys hi pertanyien a l'ensenyament nocturn del que parlarem més endavant.

Malgrat tot, aquestes xifres no quadren amb un informe posterior, i encara

- 2797.- *Levante*.
- 2798.- AHMC. Capsa sense classificar. 1950-51
- 2799.- Idem. 16 de juliol de 1951.
- 2800.- Presidencia del Gobierno. Instituto Nacional de Estadística...op. cit. p. 457.
- 2801.- Idem. Cullera, p. 459. Sueca, p. 470.
- 2802.- Llibre de festes d'Almussafes. 1956. BMA.
- 2803.- AHMC. Capsa sense classificar. 1957.
- 2804.- Anuari Baili-Bailieri 1945. p. 487. Mitjançant una circular de la Jefatura Provincial de FET y de las JONS, de 28 d'octubre de 1944, es demanava una relació d'escoles amb la finalitat de *construir más, si hace falta*. I és que en aquest camp el règim sempre anà per damunt de les seues possibilitats, vivint més de les il·lusions, de la propaganda i l'utobombo que de la realitat. L'alcalde albalatenc va respondre que l'oferta de places a la localitat era coberta sense problemes, assenyalant que havia 504 infants en edat escolar, dels quals eren matriculats 420 i assistien regularment 368, a banda d'un total de 118 pàrvuls dels que anaven regularment a l'escola 109. Aquestes xifres parlen per sí mateix de la desídia de les autoritats locals en matèria educativa i la hipocresia característica de les mateixes.
- 2805.- Idem. p. 486.
- 2806.- *Las Provincias*, 22 de setembre de 1940.

i que la infraestructura continuava igual, s'assenyalava que les escoles pertanyents a l'Estat, però amb una subvenció del 25% per part de l'Ajuntament de Sueca, i construïdes en 1925, ocupaven una superfície de 1716 metres quadrats, *con espacio libre alrededor*, i un camp d'esplai de 3658 metres quadrats, mentre que les completament pertanyents a l'Estat presentaven 768 metres quadrats, inaugurades en 1929 –les escoles Carrasquer- amb 6900 metres quadrats d'esplai. Cap de les dos presentava vivenda per a mestres –qüestió de gran importància per al règim- al contrari de les escoles d'El Perelló i del Mareny de Barraquetes, ambdues d'uns 400 metres quadrats i altres 100 d'esplai, que presentaven dues vivendes cadascuna per a mestres –la del mestre i la de la mestressa, clar.²⁸⁰⁷

El cas és que la qüestió deficitària en infraestructures escolars es perllongà durant molt de temps. A més, els intents per oferir més servei sembla que no tingueren massa èxit donat que, en 1954, el rector de la parròquia de *Nuestra Señora de Fátima*, de la mateixa localitat, intentà posar en funcionament una escola d'ensenyament primari i altra de formació professional. Ja no sabem res més de l'afer.²⁸⁰⁸ Veiem doncs la situació total a la Ribera Baixa:

ALUMNES MATRICULATS A LA RIBERA BAIXA. 1955					
EN LES ESCOLES OFICIALS	SUECA	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA
XIQUETS DE 3 A 6 ANYS	257	-	30	73	-
XIQUETES DE 3 A 6 ANYS	256	-	35	31	-
XIQUETS DE 6 A 8 ANYS	402	48	83	264	115
XIQUETES DE 6 A 8 ANYS	442	39	50	158	94
XIQUETS DE 10 A 12 ANYS	285	43	42	163	50
XIQUETES DE 10 A 12 ANYS	283	33	57	146	36
XIQUETS DE MÉS DE 12 ANYS	65	10	5	52	4
XIQUETES DE MÉS DE 12 ANYS	58	5	5	48	16

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anuari *Baili-Bailieri*. 1955. pp. 422-423

ALUMNES MATRICULATS A LA RIBERA BAIXA. 1955					
EN LES ESCOLES NO OFICIALS	SUECA	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA
MUNICIPALS DE XIQUETS	32	-	30	34	-
MUNICIPALS DE XIQUETES	30	-	35	121	-
PARTICULARS DE XIQUETS	230	-	-	232	-
PARTICULARS DE XIQUETES	623	68	-	265	100
PÀRVULS	461	50	-	220	-

Font: Idem.

Tampoc no s'observen grans variacions a les poblacions de la comarca en 1955.²⁸⁰⁹ Això comportava que les massificacions d'infants a les aules augmentés

²⁸⁰⁷.- AHMS. *Memoria de 1952*.

²⁸⁰⁸.- *Levante*, 28 de gener de 1954.

²⁸⁰⁹.- Anuari Baili-Bailieri. 1955.

sense cap tipus de dubte. Però, amb tot, les autoritats locals minimitzaven el problema. Per exemple, Sueca presentava el següent quadre:

ESTAT DE L'ESCOLARITZACIÓ A SUECA. 1956	
QÜESTIONS	RESPOSTA
<i>ATENDIDO EL PROBLEMA ESCOLAR</i>	SI
<i>HIGIENE Y APTITUD LOCALES Y CASAS DE MAESTROS</i>	SI
<i>MATRÍCULA NORMAL DE NIÑOS</i>	2.500
<i>ASISTENCIA A LA ESCUELA</i>	2.500
<i>SE OCUPAN LAS AUTORIDADES DEL PROBLEMA</i>	SI
<i>CONOCEN SU COMETIDO LOS MAESTROS</i>	SI
<i>SE CONSTRUIRÁ MÁS</i>	NO
<i>ALGÚN PROBLEMA ESCOLAR</i>	NO
<i>EXISTE ALGÚN MONUMENTO ARTÍSTICO E HISTÓRICO</i>	NO

Font: AHMS. *Memoria 1956*.

Com es pot despendre, les autoritats suecanes donaven com a bona la situació a tots els nivells, de manera que tot el relacionat amb l'escolarització, infraestructures, etc. es deixava tal com era.

Per a aquell any, el quadre general que presentava la comarca era el següent:

QUANTITAT D'ESCOLES A LA RIBERA BAIXA. 1955					
ESCOLES OFICIALS DE XIQUETS	SUECA	ALBATAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA
GRADUADES DE XIQUETS	2-10	1-3	-	1-6	-
UNITÀRIES	4	-	2	5	2
MIXTES AMB MESTRE	-	-	-	1	1
BENEFICENCIA	-	-	-	-	-
GRADUADES DE XIQUETES	2-10	1-3	-	1-6	-
UNITÀRIES	4	-	2	4	2
MIXTES AMB MESTRA	-	-	-	-	-
PÀRVULS	-	-	-	1	-
BENEFICENCIA	-	-	-	-	-
NO OFICIALS DE PATRONAT, RELIGIOSES	-	-	-	-	-
MUNICIPALS, SEGLARS DE XIQUETS	1	-	1	1	-
MUNICIPALS, SEGLARS DE XIQUETES	1	-	1	2	-
PARTICULARS RELIGIOSES DE XIQUETS	1	-	-	2	1
PARTICULARS RELIGIOSES DE XIQUETES	2	1	-	2	-
PARTICULARS SEGLARS DE XIQUETS	4	-	-	1	-
PARTICULARS SEGLARS DE XIQUETES	1	1	-	-	-

Font: Ball-Ballari 1955, pp. 326-327.

Al llarg de quasi 20 anys, mentre que la població infantil havia estat creixent de forma regular, la quantitat d'escoles no varià gens des del període republicà. La desídia, la manca de recursos, i, sobretot, l'absència total d'interès pel tema, etc. van fer que les escoles franquistes es massificaren, més per l'interès en l'adoctrinament dels més joves que per una veritable política d'igualtat d'oportunitats, que no oportunitats iguals. El règim empenyà a un bon sector de la població a l'escolarització, cert, però els continguts de l'ensenyament no van estar sinònim de garantia educativa ni tampoc d'accés directe al món cultural. És més, la majoria dels infants abandonava els estudis, si és que els acabava, una vegada finalitzaven els estudis primaris. Això volia dir menys analfabets, sí, però també menys persones disposades a restar dintre del món de la cultura. De tota manera, l'oferta cultural franquista tampoc no resultava gens atractiva ni formativa. Què resulta pitjor no tenim resposta.

8.2.2.-L'abast de l'escola rural franquista

Les queixes del secretari de l'Ajuntament de Cullera no eren infundades, és més, les trobem més que suaus si atenem el que va estar l'escola als primers vint anys del franquisme,²⁸¹⁰ malgrat disposicions, ordres, etc. com ara la formació de Comissions d'Educació i Afers Escolars que es constituïren a tots els pobles, presidits per l'alcalde i els caps del Front de Joventuts i de la Secció Femenina. Amb tot, el procés de conformació no va estar uniforme i, per exemple a Cullera, fins el 18 de gener de 1940, no va conformar-se la corresponent Junta Municipal de Primer Ensenyament, en que es traduïren les Comissions,²⁸¹¹ i això malgrat algunes declaracions plenes de bones intencions, com ara les emeses pel regidor Grau demanant només fer-se càrrec per part de l'Ajuntament la intensificació en l'ensenyament d'adults,²⁸¹² qüestió que venia de lluny doncs les escoles racionalistes eren una realitat a la Cullera de principis de segle i el reviscolament de l'educació adulta durant el període republicà. Però sembla que a tots els llocs passava alguna cosa semblant²⁸¹³ i el control sobre les escoles municipals o nacionals brillava per la seua absència, més marcada encara pel que feia a les escoles privades sobretot les religioses.²⁸¹⁴

²⁸¹⁰.- Per aquestes qüestions, MAYORDOMO, A. (Coordinador). *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. Universitat de València. València, 1999. També MARQUÉS JUREDA, S. "L'escola pública franquista de 1939 a 1957". En *Historia y Fuente Oral*. nº 8. Barcelona, 1992. pp. 159-169.

²⁸¹¹.- AHMC. Capsa 108.

²⁸¹².- Idem. LRAAP. 29 de març de 1939.

²⁸¹³.- AHMS. *Memoria 1956*. S'assenyala l'existència del Llibre d'Actes de la Junta Local d'Ensenyament malgrat al mateix apareix la constitució de la mateixa i dos fulls més sense cap interès.

²⁸¹⁴.- No debades aquestes significaven un estalvi a tots els nivells, malgrat les subvencions escaients. A més, nombroses escoles religioses funcionaven per l'existència d'un patrimoni aliè a les mateixes. Així, l'Ajuntament de Cullera comunicava el 4 de gener de 1951 que *desde hace mucho tiempo unos patricios cullerenses dejaron un legado con el único y exclusivo deseo de dotar a la enseñanza religiosa de la ciudad dejando un patrimonio a su disposición por herencia*, i es parlava de les dotacions atorgades per la família Bou el segle passat, la família Carbonell, Ferrer, etc. en dates com 1921 i 1933. AHMC. Capsa

Per aleshores el problema escolar ja era prou greu. La tendència a l'absentisme per part dels infants era prou pronunciada durant els temps de la República degut a la tradició rural riberenca donat que un parell de braços, encara que infantils, significaven una empena important per a les minvades economies familiars. A això hem de sumar el problema de la població afegida, és a dir, els refugiats, que d'alguna manera eren conscients de la seua manca d'arrelament, de manera que contribuïren decisivament a engrossar el nombre d'infants absentistes.²⁸¹⁵ Així, les mesures que va prendre la Junta anaren més en consonància amb aquest fet que altra cosa, de manera que l'organisme suggeria l'admissió d'alumnes a l'aula independentment de l'hora en que es presentaren els alumnes a la mateixa, encara i que es contemplava el càstig per arribar tard però no el no estar admesos.²⁸¹⁶ Amb tot, sembla que la Junta no es prengué massa seriosament el seu paper donat que la *Inspección de Enseñanza Primaria de Valencia* denuncià contínuament les absències dels alcaldes cullerencs entre 1940 i 1945 a les sessions provincials al mateix temps que s'apercevien els mateixos per no propiciar locals per a escoles i vivendes per a mestres a més de la manca d'entusiasme per acabar l'escola de Sant Antoni.²⁸¹⁷

La qüestió venia de lluny i les autoritats locals no eren prou resolutives a l'hora d'afrontar el problema. Només, el 12 de setembre de 1939, es van mostrar el suficientment decidides donat que es va escollir la data per tal de restablir els costums catòlics anteriors al període republicà. Al ban d'aquell dia es deixava ben clar: (...) *no puede faltar ningún niño a la escuela para el acto de restablecimiento del crucifijo,*²⁸¹⁸ encara que la resolució s'havia pres el dia 1.²⁸¹⁹ Però, en realitat, les autoritats locals tampoc no estaven massa interessades en la qüestió, que es perllongaria al llarg del temps.²⁸²⁰ I l'altre aspecte en que van intervenir de debò va estar en l'aspecte depuratiu i en l'amiguisme, com ja s'ha vist a l'apartat corresponent.²⁸²¹

72.

²⁸¹⁵.- Idem. Capsa 804. La cantina escolar de Sant Vicent de Paúl, abans de convertir-se en Auxilio Social, atenia a un total de 113 infants, dels quals 69 eren cullerencs, de manera que 44 eren forasters refugiats. La seua procedència era la següent: 13 de Valdepeñas, 8 d'Almería, 6 de Camporrobles, 6 més de La Hoz, 4 d'Albacete, 3 de Don Benito, 3 més de Nules i un de Múrcia. La cantina va mantenir, amb tot, la seua autonomia respecte Auxilio Social i funcionà paral·lelament a la mateixa per tal de separar els infants escolaritzats al Centre dels atesos per la caritat del règim. De tota manera, cap a 1945, ambdues qüestions s'havien arribat a confondre. Així, el 23 de gener de 1945, el Governador Civil atorgà una subvenció per a la mateixa de 2.000 pts. Idem. Capsa 110. Ignorem la regularitat d'aquestes subvencions.

²⁸¹⁶.- Idem.

²⁸¹⁷.- Idem. Capsa 110.

²⁸¹⁸.- Idem. LRB.

²⁸¹⁹.- Idem.

²⁸²⁰.- De fet, Ricardo Díaz de Rábago, president de la *Junta Municipal de Primera Enseñanza*, demanava, el 14 de novembre de 1947, la reunió de la mateixa per tal de tractar *el vergonzoso estado de centenares de niños de Cullera, muchos de ellos vagando por las calles por no tener escuelas a las que acudir*. Idem. Capsa sc.

²⁸²¹.- Idem. Llibre 978. Llibre de Personal. A la llista del Magisteri s'hi troben tots els noms

Ja el mes següent, els bans anaven dirigits a recordar que *los niños tienen que ir a la escuela*.²⁸²² Preocupació que portà a les autoritats a plantejar solucions de l'única manera que sabien: amb la repressió. D'ací que se sentiren veus municipals queixant-se dels infants en edat escolar que no acudien a l'escola, de manera que el Ple de l'Ajuntament demanà la confecció d'un llistat dels absentistes per tal de castigar als mateixos i les seues famílies.²⁸²³ D'eixa manera tornaren a sorgir bans, cada vegada de forma més esporàdica. L'1 d'octubre de 1940 aparegué el següent amb aquest contingut: *Orden a todos los padres de su obligación de (sic) llevar a los niños a la escuela, por lo cual todos los niños en edad escolar que sean encontrados en la vía pública durante las horas de clase serán recogidos y sus padres severamente castigados*.²⁸²⁴ Un any després apareixia altre ban amb el mateix contingut.²⁸²⁵

Com que cap d'aquestes amenaces va tenir efecte, l'Ajuntament d'Albalat acordà canviar d'estratègia pretenent estimular els infants mitjançant premis,²⁸²⁶ i encara que poc sabem en què consistien aquests premis, cal no perdre de vista el tarannà repressiu del règim. Així, l'escola s'acostava més a una mena de quarter que a d'altra cosa. Segons un article sense signatura aparegut a un diari actual,²⁸²⁷ s'establia que cada infant rebera al començament del curs 40 punts per bona conducta, als quals s'anaven restant segons les faltes que s'anaven cometent, de manera que si a l'acabar el curs el marcador de l'infant restava a zero perdia el curs.

El sistema consistia en penalitzar amb un punt l'arribar tard, parlar en classe, llençar papers o córrer pel centre; tres punts per contestar sense permís al professor o estar expulsat de l'aula; 2 punts per no portar al dia la llibreta, i 10 punts si es perdia la llibreta de conducta a més de pagar una nova. En canvi, si l'alumne finalitzava el curs amb els 40 punts íntegres rebia una menció d'honor.²⁸²⁸ Però també les mesures disciplinàries es mantenien rigidament.²⁸²⁹

taxats i apareixen nombroses preses de possessió entre 1939 i 1940, de manera que el 2 d'octubre de 1939, s'informava del començament del curs escolar a Cullera assenyalant-se clarament que s'havia fet *habiéndose los maestros rehabilitados*. Idem. Capsa 798. Sobre aquesta qüestió, FERNÁNDEZ SORIA, J. M. i AGULÓ, M. C. *Maestros valencianos...* op. cit. Per a referències a la formació cultural amb una miscel·lània de publicacions *didàctiques*, OTERO, L. *Flechas y Pelayos. Moral y estilo de los niños franquistas que soñaban imperios*. EDAF. Madrid, 2000

²⁸²².- Idem. 30 d'octubre de 1939.

²⁸²³.- Idem. 1940

²⁸²⁴.- Idem.

²⁸²⁵.- Idem. 5 d'octubre de 1941.

²⁸²⁶.- AMA. 1204. 3 de juliol de 1942.

²⁸²⁷.- *Levante*, 3 de maig de 2000. "Análisis a la escuela de Franco".

²⁸²⁸.- Idem.

²⁸²⁹.- AHMS. Negociat central. 1. 1959. sor Francisca Sánchez, superiora del col·legi *Auxilio de la Encarnación* comunicava que *la niña Eugenia Martínez Álvarez no puede continuar asistiendo al colegio por el vicio (sic) que se le ha notado por quitar las cosas a las niñas*. 13 de febrer de 1959.

La descara cara a les instal·lacions per part de les autoritats contrastava amb el tractament de favor que tenia cara a l'escola privada, sobretot pel que feia a la religiosa. Així, mentre es denunciava l'estat higiènic de les escoles cullerenques en general²⁸³⁰ sense que trobem cap iniciativa per resoldre el problema, el metge inspector de la Junta Municipal de Sanitat, Félix Alascio Pérez, felicitava l'Asil de Sant Llorenç per tenir *capacidad suficiente para el doble de niños que van a la escuela ... con locales bien ventilados, de amplios espacios internos e inmejorables condiciones higiénicas.*²⁸³¹ Per contra, s'assenyalava que la *Casa de l'Ensenyança* era declarada insalubre.²⁸³²

8.3.-El concepte d'Educació Primària franquista

Partint de la realitat unificadora del règim a tots els nivells, és clar que l'educació no escapava a aquesta premissa.²⁸³³ És més, el franquisme, com tot sistema i especialment el totalitari i més el de tarannà clarament feixista dels primers anys de la dictadura, considerava l'educació com a una qüestió fonamental en l'articulació social fent èmfasi en l'adoctrinament de la joventut. Per això, una vegada establert la constitució de les Juntes Municipals d'Educació Primària, aquestes van rebre de seguida un manual instructiu que assentava les bases del funcionament de les Juntes.

En efecte, el 17 de febrer de 1941, en forma de circular, el Ministeri d'Educació Nacional mitjançant la Junta Provincial de Primera Enseñanza de Valencia, llur president era José María Haro, distribuí aquest pamflet entre els municipis valencians. La circular era una mescolansa d'ordres i frases patibulàries i grandiloqüents com ara una de Franco: *¡Maestros! Tenéis la misión sagrada de forjar la grandeza de España* o altra d'Andrés Manjón: *¡Educar en católico! Eso manda Dios y eso pide la Patria. ¡Educar en español, esto es: en genio, Tradición (sic), Historia, amor y veneración de la Patria, que es nuestra Madre (sic)!*

L'ordre recordava el Decret de 19 de juny de 1939 i les normes aparegudes al BOP de 10 d'octubre de 1939 i el de 17 de gener de 1940, on s'incardinaven pares de família, mestres, Església, etc. amb el recolzament del Nou Testament: *Id y enseñad a todas las gentes* (Mc. XVI, 15). Així es demanava el sacrifici de tothom per tal de donar la funció primordial a l'escola: dotar els nens de vida interior per tal d'ajustar-la a la finalitat *imperial y eterna* del règim.

Es pretenia introduir els infants dintre les coordenades estatals al mateix

²⁸³⁰.- AHMC. Capsa Oficis 1943-44.

²⁸³¹.- Idem. Capsa 804. 24 de setembre de 1943.

²⁸³².- Idem. Capsa 806.

²⁸³³.- Cfr. SOPENA MONHLUE, A. *El florido pensil. Memoria de la escuela nacional-católica*. Crítica. Barcelona, 1994. MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, J. *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Edicions 62. Barcelona, 1981. GERVILLA CASTILLO, E. *La escuela del nacional-catolicismo. Ideología y educación religiosa*. Impredisur. Granada, 1990. NAVARRO GARCÍA, C. *La educación y el nacional-catolicismo*. Universitat de Castilla-La Mancha. Albacete, 1993.

temps que es destruïa l'esperit innovador del període republicà, començant per la prohibició de la coeducació, *inadmissible como sistema pedagógico* i recolzar el paper femení en la responsabilitat familiar donat que *la mujer debe mirar fundamentalmente al HOGAR (sic)*. A més, els fonaments educatius descansaven en dos principis immediats: l'educació religiosa i l'educació patriòtica i del *Movimiento*. Així, a banda d'una diatriba religiosa, s'assenyalava l'obligatorietat de l'*españolísimo Ave María Purísima* a l'entrar a classe, l'oració col·lectiva per Espanya, *sus Caídos (sic)* i *su Caudillo*. A més s'apuntaven una sèrie d'oracions, devoció mariana, etc.

Pel que feia a l'aspecte educatiu patriòtic a la sina del *Movimiento*, s'ordenava que regnara un *ambiente español*, el que apuntava a l'alçament diari de la bandera al temps que es realitzava el càntic del *Cara al Sol*, el mateix que altres himnes polítics i religiosos mentre els alumnes anaven a les aules, on es trobaven els retrates de Crist i Franco als costats del crucifixe, encara i que als primers temps del règim s'hi trobava també el retrat de José Antonio.

L'infant devia dependre els 26 punts de la Falange, assimilar el paper imperial d'Espanya, el Sindicalisme *interclassista* i tot allò relacionat amb el *Frente de Juventudes*, de manera que l'escola devia procurar la màxima col·laboració amb els actes catequístics i els de l'OJE, de manera que la funció del mestre restava clara: era el dipositari de les essències del règim i el màxim responsable de la transmissió entre l'Estat i la Joventut.

Per a la província de València s'acordà com a dies festius Sant Vicent Màrtir, 22 de gener (només al cap i casal); Sant Josep, 18 i 19 de març; Sant Vicent Ferrer, *Patrón del Reino (sic)*, 21 d'abril; *Ascensión del Señor* (festa nacional), 2 de maig; Corpus Christi, 12 de juny; *Exaltación de la Santa Cruz* (inauguració oficial del curs), 14 de setembre; *Fiesta del Caudillo*, 1 d'octubre; Nuestra Señora del Pilar (*Fiesta de la Hispanidad*), 12 d'octubre; Tots els Sants, 1 de novembre i *Luto Nacional por José Antonio*, 20 de novembre. Les vacances restaven així: Nadal, 22 de desembre al 7 de gener, ambdós inclusiu; Setmana Santa i Pàsqua, 6 al 15 d'abril inclusiu, i estiu: 13 de juliol al 12 de setembre inclusiu. A més s'inclouien les festes de caire local.

La palma se l'emportava l'apartat de commemoracions: 26 de gener, *Toma de Barcelona y Gerona. Cierre de fronteras*; 1 de febrer, Purificación de Nuestra Señora; 8 de febrer, *Toma de Málaga*; 21 de febrer, *Reconquista de Teruel*; 27 de febrer, San Leandro. *Miércoles de Ceniza*; 7 de març, *Santo Tomás de Aquino*; 8 de març, *Toma de Lérida*; 9 de març, *Promulgación el Fuero del Trabajo. Ofensiva de Aragón*; 10 de març, *Mártires de la Tradición*; 27 de març, *Toma de Madrid, Liberación de València*; 15 d'abril, *Llegada al Mediterráneo*; 19 d'abril, *Unificación de FET y de las JONS*; 23 d'abril, *Fiesta del Libro*; 25 d'abril, *San Marcos*; 3 de maig, *Invencción de la Santa Cruz*; 10 de maig, *Nuestra Señora de los Desamparados*; 30 de maig, *San Fernando*; 31 de maig, *Anticipada de Pentecostés*, 7 de juny, *Anticipada de la Santísima Trinidad*; 11 de juny, *Anticipada de Corpus Christi*; 13 de juny, *Toma de Castellón*; 19 de juny, *toma de*

Bilbao; 24 de juny, San Juan Bautista; 28 de juny, Vigilia Santos Pedro y San Pablo; 12 Juliol, Final de curso. Conmemoración del asesinato de Calvo Sotelo; 13 de setembre, Toma de San Sebastián; 27 de setembre, Liberación del ALCÁZAR (sic) de Toledo; 29 de setembre, San Miguel Arcángel; 4 d'octubre, San Francisco de Asís; 7 d'octubre, Nuestra Señora del Rosario; 9 d'octubre, San Dionisio y Conquista de Valencia; 11 d'octubre, Anticipada del Pilar, Santa Teresa de Jesús; 17 d'octubre, Liberación de Oviedo; 18 d'octubre, San Juan Evangelista; 20 d'octubre, Día de Auxilio Social; 22 d'octubre, toma de Gijón; 23 d'octubre, Día de los Caídos; 25 d'octubre, Vigilia de Cristo Rey; 17 de novembre, Toma de la Ciudad Universitaria; 18 de novembre, Reconocimiento de España por Italia y Alemania; 24 de novembre, San Juan de la Cruz, Doctor de la Iglesia; 3 de desembre, San Francisco Javier. Anticipadas de las Fiestas de: Nochebuena, Natividad, San Esteban Protomártir, San Juan Evangelista, Circuncisión del Señor.

Al llarg del curs s'ordenava commemorar les següents dates:²⁸³⁴ 18 de juliol, *Alzamiento Nacional*; 25 de juliol, *Santiago apóstol, Patrón de España*; 22 de juliol, *Toma del Alto de León*; 26 de juliol, *Santa Ana, Madre de la santísima Virgen*; 30 de juliol, *Batalla de Brunete*; 31 de juliol, *San Ignacio de Loyola, Fundador de la Compañía de Jesús*, 4 d'agost, *Santo Domingo de Guzmán*; 15 d'agost, *asunción de Nuestra Señora. Toma de Badajoz*; 16 d'agost, *San Joaquín, Padre de la Santísima Virgen. Toma de Santander*; 27 d'agost, *San José de Calasanz, Fundador de las Escuelas Pías*; 28 d'agost, *San Agustín, Doctor de la Iglesia*; 4 de setembre, *Toma de Irún*; 8 de setembre, *Natividad de la Santísima Virgen*.

Per finalitzar, s'ordenava que mai faltaren les interpretacions de l'himne nacional i del de Falange y de las JONS, el càntic del Crist a l'escola i, com no, la marxa de l'Oriamendi.²⁸³⁵ I és que, durant aquesta primera etapa del franquisme, més que la legitimació del règim es pretenia la seua imposició pel que fa a l'escola.²⁸³⁶

Altres qüestions com alçar-se a l'entrada del mestre a l'aula, copiar la lliçó quan no se sabia, la prohibició d'emprar la llengua vernaclea, càstigs físics dels que destacaven l'agenollat amb els braços en creu i galtades, la marginació dels menys capaços als darrers pupitres per a que no molestaren a banda d'estar continuament ridiculitzats, etc. eren quotidianes. A més, si un mestre patia alguna malaltia de llarga durada no havia substituït en el 55% dels casos, i s'afirma que el

²⁸³⁴.- No es tractava de festes en sí mateix, sinó dates memorables per a solemnitzar en classe. En cas de coincidència amb dia festiu, es commemoraven el dia anterior. Però, junt a la festa, es devia dotar de contingut religiós i patriòtic.

²⁸³⁵.- Aquesta circular s'hi troba completa a AMA. 460.

²⁸³⁶.- Treballs com ara LÓPEZ MARTÍN, R., MARTÍ FERANDIZ, J. M., BASCUÑAN, I. i AGULLÓ, C. "Estudios sobre la política educativa durante el franquismo". En MAYORDOMO, A. (Coord.), distingeixen dues etapes educatives al llarg de la vida del règim: una primera legitimadora i altra segon etapa encetada amb la Llei d'Educació de Villar Pallasí, modernitzadora des d'un punt de vista pedagògic però sense una viabilitat econòmica encara i que continuadora de la legitimació del règim. Amb tot hi havia avenços en l'escolarització, les polítiques d'alfabetització i l'acostament a l'entrada a la Universitat.

72% del professorat era excessivament sever.²⁸³⁷

Amb la mateixa tessitura funcionava el Governador Civil. A una circular del 31 d'octubre de 1946, aquest dictava les normes a tenir en compte per al funcionament de les escoles nocturnes per al curs escolar: recolzar al Delegat del Frente de Juventudes enèrgicament per a l'enquadrament de la joventut rural i que els mestres es mostraren especialment sensibilitzats en la formació patriòtica.²⁸³⁸ Com podem deduir, l'absentisme escolar comportà que s'ofertara l'escolarització nocturna per tal que els infants que desenvolupaven altres tasques pogueren acudir. L'absència de referències sobre la formació catòlica indica aleshores l'escassa sintonia entre les autoritats falangistes i el clergat, doncs l'educació es convertí en un camp de batalla important.²⁸³⁹

8.3.1.-Els mitjans físics

Les autoritats locals, al contrari del que va estar el període republicà, no deixaren mai de queixar-se del costós que significava l'ensenyament primari i per tant les despeses i dificultat a les que havien de fer front.²⁸⁴⁰ La càrrega econòmica, lesiva; l'escassa simptonia amb els mestres per tal de controlar la població, donat que aquestos no pensaven treballar més pel que cobraven, etc. comportà el caos total al que s'ha d'afegir les tremendes intromissions del sindicalisme vertical, com veurem. A més, hem pogut fer una aproximació a l'estat físic dels edificis escolars podent asseverar que les aules construïdes al llarg de la República hi eren de prou bona qualitat, el mateix que les escoles religioses; mentre que aquells edificis que s'intentaren adequar no reunien les garanties higièniques escaients i les escoles que construï el règim resultaven d'ínfima qualitat. Ara bé, el material emprat resultava més que pobre.

A una relació complimentada per a la Inspección Provincial de Enseñanza Primaria de València, l'alcalde d'Albalat assenyalava la següent relació de mobiliari i material que devia adquirir-se per a cada una d les escoles nacionals de pàrvuls:

MOBILIARI I MATERIAL PER A LES ESCOLES DE PÀRVULS. 1940					
CONCEPTE	QUANTITAT	CONCEPTE	QUANTITAT	CONCEPTE	QUANTITAT
CRCIFIXE	1	IMAGEN DEL NIÑO JESÚS	1	QUADRE DE LA IMMACULADA	1
BANDERA NACIONAL	1	QUADRE DEL CALDILLO	1	ESCRITORI PER A LA MESTRESA	1

²⁸³⁷.- *Levante*, 3 de maig de 2000. "Anàlisi a la Escuela de Franco".

²⁸³⁸.- AHMC. Capsa 112.

²⁸³⁹.- Per aquest enfrontament, CÁMARA VIDAL, G. *Nacionalcatolicismo y escuela. La socialización política del franquismo (1936-1951)*. Hisperia. Jaén, 1984.

²⁸⁴⁰.- En una data que no reflecteix el document es pot llegir la queixa de les autoritats cullerenques: *Cree este Ayuntamiento que la valoración del problema que afecta la casi totalidad de municipios de España sería que el Estado se hiciera cargo de la Enseñanza primaria ... carga que crea a los ayuntamientos pleitos y situaciones muy delicada entre maestros y autoridades locales ... además, los maestros no pasan las faltas a clase al Ayuntamiento.* ADPV. A.3.1.11. Capsa 2.

ESCRIBANIA	1	CARPETA	1	REGLA	1
TIMBRE	1	SILLONS	1	CADIRES	2
RELOTGE	1	RENTAFANCS	1	ARMARI PER A MATERIAL	1
TAULES DE COL·LABORACIÓ EXAGONALS	8	CADIRES PER A LES TAULES	8 (MÍNIM)	PALESTRES	3
REGLA DE MADERA	1	ESQUADRA DE MADERA	1	CARTABÓ DE MADERA	1
COMPÁS DE MADERA	1	BORRADORS	4	TÀBLERS	1
JOCS EDUCATIUS	0	MATERIAL PER A L'EDUCACIÓ DELS SENTITS	0	ABECEDARI	0
MATERIAL PER A L'ENSENYAMENT DE CÀLCUL	0	CLARIÓ BLANC I DE COLORS	ABUNDANT	PAPER EN BLANC	0
PAPER QUADRICULAT	0	MATERIAL PER A TREBALLS MANUALS	0	LLAPICERES	50
LLAPICERES DE COLOR	3 CAIXES	GOMA DE BORRAR	25	LLIBRES D'INICIACIÓ A LA LECTURA	50
LLIBRES EDUCATIUS	50	LÀMINES D'HISTÒRIA SAGRADA	1	LÀMINES D'ENSENYAMENT DEL CATECISME	1
TRENCACLOSQUES	3 CAIXES	JOCS DE CONSTRUCCIÓ	3 CAIXES	NINA GRAN	1
PILOTA GRAN	1	JOGUINES DE LA LLAR	12	SEGELL DE CAUTXU	1
TAMPÓ	1	PAPERERA	1	PERXES	VÀRIES
PALANGANA	1	JARRA	1	TOBALLOLES	2
BOTIQUÍ ESCOLAR	1				

Font: AMA. 460.

Les dotacions per a l'aula hi eren veritablement obsoletes i amb una total manca de material didàctic. Qui escriu recorda l'eterna enciclopèdia i els quaderns d'ortografia i aritmètica que omplien una cartera sencera portada a l'esquena i els pupitres incòmodes dotats d'un orifici per tal d'introduir la tinta corresponent per a la plumilla –d'ací el terme plomer- encara i que fins l'alumne no arribara a escriure mínimament bé amb la llapicera no passava a la tinta.

Com que era temps de pols i de sarna, les autoritats locals intentaven minimitzar els seues efectes de la manera més primitiva possible: impedit l'assistència a l'escola dels afectats en lloc d'afrontar higiènicament el problema. I aquest durà dècades. A un informe de 17 de març de 1947, l'alcalde de Cullera comunicava a Eduardo Cortés Costa, mestre nacional d'infants, que *en algunas escuelas admiten niños sin que antes presenten el correspondiente certificado de Sanidad. Se le notifica que en lo sucesivo se abstenga dar entrada a la escuela a los que no lleven certificación. Si alguno de los niños no asiste por enfermedad contagiosa como tifus, colibacilosis, viruela, sarampión, exeltismo, protifus a o b, etc. no podrán reanudar la asistencia a clase hasta pasados 40 días después de*

*estar en convalecencia mediante certificado médico visado por el Jefe de Sanidad Municipal. Si algún maestro ve que algún niño presente síntomas singulares de enfermedad febril o infecciosa, lo comunicarán a los padres para que estos avisen al médico y extienda calificación para todos los maestros,*²⁸⁴¹ el que parla de l'afició burocràtica del règim.

Al camp de dotació bibliotecària, les escoles presentaven un dèficit important, però el que més sorprèn rau en la manca de voluntat per tal de superar el problema, de manera que la immensa majoria de material bibliogràfic procedia del període republicà –una vegada depurat, clar- el que podria fer-nos pensar amb una proliferació en la dotació d'obres panegíriques del règim. En canvi, la situació no es donà així, entre d'altres raons per l'absència d'interès per part de les autoritats locals per tal d'engrandir el sector bibliogràfic. I això que durant els primers anys de la postguerra les editorials intentaren explotar el sentiment arxipatriòtic que havia instal·lat el franquisme, recurrentment a la responsabilitat patriòtica i a la mateixa amenaça i extorsió donat que les editorials, per tal de presentar més atractius els seus llibres, recorrien al clàssic *no puede faltar en ninguna escuela, es una traición a la Patria* i altres perles per l'estil.

Per recalcar l'anterior, cal fer referència als casos més importants que hem trobat. Ja el 13 de novembre de 1939, es demanava a l'Ajuntament de Cullera comprar cinc exemplars per 30 pts. del llibre de Blanco Nomdedeu, director del diari *La Patria*, i que havia estat empresonat durant el conflicte, amb el títol *Treinta y dos meses de guerra*, dedicada al *ex-recluso Ramón Serrano Suñer*. A la propaganda s'assenyalava que es tractava del primer llibre que havia sortit d'impremta *tras el cilicio rojo* (sic). Donat que les autoritats cullerenques no mostraren cap interès, l'editorial recriminà l'alcalde de Cullera amb els següents termes: *Como vamos a publicar las listas de los donantes a los efectos del rendimiento que destinamos a Auxilio Social, no quiséramos que este Ayuntamiento apareciera en blanco ...*²⁸⁴² L'amenaça no serví de res.

La mateixa manca d'èxit va tenir el llibre *Romancero de la Nueva Reconquista*, de Tomás Marco, que feia èmfasi en la utilitat del manual com a difusió de la *cultura del Imperio*,²⁸⁴³ el mètode de lectura i escriptura titulat *Aros y Palos*, de Rodríguez de Cabero,²⁸⁴⁴ etc. encara que el més significatiu resultà el comunicat de la pròpia Editora Nacional que mostrà la seua *sorpresa por la anulación por parte del Ayuntamiento de Cullera del Boletín del Movimiento*, donat que *sus fines son exclusivamente patrióticos*. A més, l'Editora es lamentava que el consistori cullerenc no haguera comprat mai un sol llibre.²⁸⁴⁵ L'alcalde ni es dignà a respondre. La mateixa sort va córrer l'oferta per comprar l'enciclopèdia

²⁸⁴¹.- Idem. Llibre 41.

²⁸⁴².- AHMC. Capsa 792.

²⁸⁴³.- Idem. 11 de gener de 1940.

²⁸⁴⁴.- Idem. Capsa 88. 23 de novembre de 1943.

²⁸⁴⁵.- Idem. Capsa 806. 6 de novembre de 1944.

Espasa-Calpe²⁸⁴⁶ i el llibre *Sacerdotes Mártires*²⁸⁴⁷ i la revista *Bibliografía Médica Internacional*. Les raons esgrimides per aquest darrer rebuig resultaven aclaparadores: *por interesar a poca gente e ir dirigida únicamente a los médicos.*²⁸⁴⁸

Un sistema tan acostumat al favor personal de manera que l'inclouia més que com a inevitable com a un insert en la seua pròpia identificació, no podia escapar al rogatori a l'amic de torn per tal que intermediara a favor de les peticions de les autoritats locals. Així, el 13 de desembre de 1949, el Director General d'Arxius i Biblioteques, depenent del Ministeri d'Educació Nacional, Miguel Bordonau, amic del secretari de l'Ajuntament de Cullera, li comunicava a aquest que li tiraria una mà pel que feia a les remodelacions d'algunes escoles cullerenques afegint que *ya iré por Cullera para comerme esa paellita que me habéis ofrecido. Ya sabes que procuro ayudarte desde mi cargo o particularmente.*²⁸⁴⁹ A més, posteriorment, assenyala que parlaria amb el ministre d'Obres Públiques al respecte i comunicava també que *diles a los de Santa Cecilia* –una de les bandes de música de la localitat- *que haré lo que me piden.*²⁸⁵⁰

Aquesta utilització tan peculiar dels llocs de responsabilitat a l'administració es feu quotidiana, i el mateix Bordonau no intentava amagar res donat que enviava les seues comunicacions amb paper oficial i amb el membret corresponent. Les relacions entre ambdós personatges no passava desapercibuda al consistori cullerenc, que, ple de gratitud, li felicitava el seu aniversari el 29 de setembre de 1950.²⁸⁵¹ I això que el secretari, Emilio Tortosa, realitzava un munt de faltes d'ortografia, el que no impedia la contínua demanda a tots els nivells, incloent el prec d'una demanda d'intersecció a favor d'una filla d'uns mestres de Cullera.²⁸⁵²

8.3.2.- Els mitjans humans: el professorat.

No cal incidir més en l'accés a l'ensenyament doncs ja s'ha estudiat a d'altres capítols,²⁸⁵³ i també hem observat el poc que varià el seu nombre al llarg dels vint primers anys del franquisme,²⁸⁵⁴ però val la pena veure la distribució dels ensenyants per tal d'entendre millor la situació, sinó de partida, sí la que es vivia

²⁸⁴⁶.- Idem. Capsa ss. classificar 1947-1950. 16 de maig de 1950.

²⁸⁴⁷.- Idem. Llibre 1855. 14 de gener de 1953.

²⁸⁴⁸.- AHMS. Negociat Central. 1. 1950. 13 de febrer de 1950.

²⁸⁴⁹.- AHMC. Capsa 805.

²⁸⁵⁰.- Idem. 24 de febrer de 1950.

²⁸⁵¹.- Idem. Capsa 193.

²⁸⁵².- Idem. Capsa Correspondència. 1952

²⁸⁵³.- Amb la implantació del franquisme, el professorat va estar directament afectat. Es calcula que uns 7.000 mestres eren empresonats mentre les dos terceres parts del professorat universitari era exiliat o fou destituït. BISECAS, J. M. i TUÑÓN DE LARA. *España bajo la dictadura franquista (1939-1975). Historia de España*. Vol. X. Labor. Barcelona, 1998. p. 16.

²⁸⁵⁴.- Cfr. CAPITÁN DÍAZ, A. *Educación en la España contemporánea*. Barcelona, 2.000.

al principi:

ESTAT DEL PROFESSORAT A LA RIBERA BAIXA. 1955					
MESTRES OFICIALS	SUECA	ALBALAT	ALMUSSAFES	CULLERA	SOLLANA
DIRECTORS AMB GRAU	1	1	-	-	-
DIRECTORS SENSE GRAU	1	-	-	1	-
MESTRES DE SECCIÓ	9	2	-	6	-
MESTRES UNITARIS ²⁸⁵⁵	4	-	2	6	3
PROPIETARIS	8	1	1	7	2
INTERINS	7	2	1	6	1
SUBSTITUTS	-	-	-	-	-
SUPLENTS	-	-	-	-	-
VACANTS ²⁸⁵⁶	-	-	-	-	-
INGRÉS PER OPOSSICIÓ	8	1	1	7	1
INGRÉS SENSE OPOSSICIÓ ²⁸⁵⁷	7	2	1	6	2
DIRECTORES AMB GRAU	1	1	-	-	-
DIRECTORS SENSE GRAU	1	-	-	1	-
MESTRESSES DE SECCIÓ	9	2	-	6	-
MESTRESSES UNITÀRIES ²⁸⁵⁸	4	-	2	5	2
PROPIETÀRIES	6	1	1	3	1
INTERINES	9	-	1	9	1
VACANTS	-	-	-	-	-
SUBSTITUTES ²⁸⁵⁹	-	2	-	-	-
INGRÉS PER OPOSSICIÓ	6	1	1	3	1
INGRÉS SENSE OPOSSICIÓ ²⁸⁶⁰	9	2	1	9	1
MESTRES NO OFICIALS VARONS RELIGIOSOS	12	-	-	-	-
MESTRES NO OFICIALS VARONS SEGLARS	3	-	1	2	-
VARONS RELIGIOSOS AMB TÍTOL	-	-	-	-	-
VARONS SEGLARS AMB TÍTOL	7	-	-	2	-
GERMANES RELIGIOSES	1	1	-	2	1
GERMANES SEGLARS	2	-	-	2	-
VARONS RELIGIOSOS SENSE TÍTOL	-	-	-	-	-
VARONS SEGLARS SENSE TÍTOL	3	-	1	-	-
FEMELLES RELIGIOSES SENSE TÍTOL	11	3	-	2	3
FEMELLES SEGLARS SENSE TÍTOL	1	1	1	-	-

Font: Elaboració pròpia a partir de Fanuari Bal-Baïleri. 1955. pp. 374-375.

- 2855.- Aquestes quatre primeres files corresponen a la catalogació *por categoría*.
 2856.- Aquestes cinc files corresponen a la catalogació *por situación*
 2857.- Aquestes dos files corresponen a la catalogació *por ingreso*
 2858.- Aquestes cinc files corresponen a la catalogació *por categoría*.
 2859.- Aquestes cinc files corresponen a la catalogació *por situación*
 2860.- Aquestes dos files corresponen a la catalogació *por ingreso*. Fins ací els considerats *maestros oficiales*. La resta és catalogada com a *mestres no oficiales*.

Les relacions entre el professorat no sempre resultaven agradables, i recolzant-se en les prebendes que la legislació permetia a cadascú desembocava prou vegades en enfrontaments de difícil solució. Per exemple, el 26 de juliol de 1948, Amparo Zaragozá, una mestressa de l'Escola Nacional d'infants, es queixava de l'estat de la seua aula i demanava una en millors condicions. La mestra es limità a escollir una al seu gust per ubicació, llum, etc. Per tal d'imposar la seua voluntat al·legava que de la resta de mestresses una era provisional, altra suplent, una tercera era en situació de menor escalafó a l'escala i, per últim, assenyalava que patia reuma pel que necessitava l'aula més solejada. El plantejament de la mestressa convertí l'afer en un veritable guirigall sense solució, que es traspassà a l'alumnat, que va patir un greu caos durant una temporada.²⁸⁶¹ I això que, impulsada des de la Diòcesi de València, s'implantà l'anomenat *Día del Maestro*,²⁸⁶² amb connotacions clarament corporativistes i que venia a estar una ampliació de les prebendes dels mestres durant el Nadal. O siga, que dintre d'un esperit cristià, es pretenia que els ensenyants tingueren l'ocasió de rebre més regals per part dels alumnes, el que no lleva que alguns mestres restaren al record popular per unes o altres raons. Tal va estar el cas del mestre Medina a Almussafes quan el regidor Duart proposà retolar un carrer al seu nom ja que *tanto contribuyó a la enseñanza moral y cristiana*,²⁸⁶³ el mateix que el Pare Berenguer a Cullera.²⁸⁶⁴

El sentit corporatiu del professorat era més que evident, i la seua tasca clarament decantada vers l'adoctrinament. Això resta constatat en la carta de despedida per jubilació de la mestressa Vicenta Alarcón. La comunicació resultà tot un panegíric del que era l'escola franquista, per això val la pena veure sencer el seu *testament escolar* íntegrament:

Con emoción intensísima, tomo la pluma – encara que l'escrit és mecanografiat- en el día de hoy, para realizar el acto más penoso de toda mi vida, despedirme oficialmente en lo que es para mí lo más santo, la Escuela y las niñas.

El maestro en el ejercicio de su árdua profesión, obtiene unas veces muestras de agrado y satisfacción, mientras que en otras, se expone a apreciaciones equívocas, ya que su conducta está sujeta al juicio de distintas autoridades y elementos.

Yo, en los 48 años de mi vida profesional, 30 al frente de las Escuelas de mi querido pueblo de Cullera, siento la satisfacción de decir, que siempre se me ha tratado con todo cariño y respeto, tanto por parte de las autoridades como de los demás ciudadanos. Inmerecidamente he recibido las mayores atenciones; pues, si bien es verdad que, en el cumplimiento de mi deber he puesto toda mi alma, ello no era digno de recompensa, es que Dios me llamaba por ese camino, ¿Y qué otra cosa podía yo hacer, sino cumplir con la misión que El me confiaba?

El señor, pone en las manos de los Maestros, las tiernas almas de vuestros inocentes hijos, para cual otros sacerdotes, seamos los modeladores de ellos. ¿Y qué mayor gloria puede cabernos

²⁸⁶¹.- Idem. Capsa 806.

²⁸⁶².- Idem. Capsa 806. 28 de maig de 1952.

²⁸⁶³.- AHMA. LRAAP. Llibre 8. 11 de desembre de 1947.

²⁸⁶⁴.- MESTRE, M. "El Padre Berenguer y Mestre". En *L'Expressió*. Agost 1999.

que, el haber conseguido formar honrados y laboriosos hombres, generosas y dulces mujeres?

Por eso yo, al tener que dejar por imperativo de la Ley, mi hogar docente, y mis hijas adoptivas (porque lo son todas las que se han ducado a la sombra, de mi pequeña personalidad), me vence el peso de la tristeza, queriendo en este momento en que forzosamente se me separa de ellas, poderlas contener en mi regazo, y con un abrazo apretadísimo, sellar el acendrado cariño que por todas siento.

Sr. Presidente, Reverendo Sr. Cura y Vocales de la Junta, al haceros entrega de la Escuela, de mi cargo, ofrezco mi humilde persona, en todo lo que queda contribuir a favor de la niñez escolar, y al engrandecimiento de mi amada España.

Recibid, pues, la llave del templo en donde se han forjado varias generaciones de amorosas madres y buenas esposas, mientras yo, ruego al Todopoderoso para que aliente a esta dignísima Junta local, a velar con mayor entusiasmo (si es posible), en favor de la Enseñanza, y para la compañera que haya de sustituirme, realce y mejore mi labor, en favor de vuestras hijas y de este pueblo por el que siento verdadera veneración.

Y termino, señores, manifestando mi eterna gratitud a las dignas Autoridades, al Reverendo Sr. Cura, y de una manera especial a mis queridos compañeros y compañeras, que tan amable y condescendentemente se han portado siempre conmigo.

*A todos mi cariño y afecto más sincero.
¡¡Ariba España!! ¡¡Viva siempre España!!
La Maestra, Vicenta Alacreu.²⁸⁶⁵*

Errades a banda, el document és tota una declaració de principis de l'Ensenyament franquista: realçament de la piràmide vertical, la realitat d'un professorat per damunt els interessos dels alumnes, sentiment arxireligiós de l'ensenyament, paper transcendental de la família, adoctrinament de la joventut dintre dels paràmetres patriòtics de l'Estat, etc.²⁸⁶⁶

Per aplicar tot l'anterior no es feien necessaris grans mitjans, únicament d'instructors decidits i convençuts de la importància del seu paper en la formació d'una societat postrada sense capacitat de frustració. Les escoles presentaven una precarietat llastimosa i era, segons Joan Bolufer, *horrible, amb una gran precarietat dels ensenyants. La frase era eixa i tenia molta raó: passes més fam que un mestre d'escola. La passaven molt mal, molt mal els ensenyants, vivien molt fotuts. Recorde que els veies amb molta fam. Molta fam tenia el poble, però els ensenyants encara ho passaven crec que més mal. Com a tots els llocs hi havia de tot: gent molt tolerant i també molts "fabxes". No vaig entrar mai al seu joc: mai m'apuntí a la Falange i l'OJE. Ens obligaven a formar, desfilat i saludar a la bandera i la gran precarietat que havia a les escoles és el que jo recorde. Tenies la foto del dictador Franco, de José Antonio, et deien totes les mentides tergiversant la història però molts dels mestres que vaig tindre jo, també he de dir-ho, no practicaven en tot el que els demanaven i cantàvem el "Cara al Sol"*

²⁸⁶⁵.- AHMC. Capsa 806. ss data. Al llibre d'Actes de la Junta no apareix tan sols ni el cessament ni el cobriment de la vacant.

²⁸⁶⁶.- Cfr. MARSAL, J. F. *Pensar bajo el franquismo. Intelectuales y política en la generación de los años cincuenta*. Península. Barcelona, 1979.

saludant a la bandera com a una rutina ineludible, sense saber de què anava allò (...). Malgrat tot, fóra per la militància, la necessitat o la inhibició dels instructors, allò cert és que imposaven els pretesos valors del règim i eren la primera anella del procés despersonalitzador franquista.

8.3.3.-L'escola en la vida dels alumnes

Enrique Torres, jove falangista cullerenc, reconeixia que les escoles eren el reflecte de la dictadura donat que eren catòliques, apostòliques i romanes. Segons ell, *ensenyaven les coses de sempre però la religió sobretot. L'esport no es prenia en serio,*²⁸⁶⁷ (sic) *com si estigueren a l'Àfrica. Eren coses xocants.* (sic)²⁸⁶⁸

Per la seua banda, Enric Chulio, amb l'estigma d'haver estat condemnat a mort, va veure com l'escola també omplia el seu paper repressor i de revenja: *al meu xiquet el van fer patir molt. Quan estudiava la carrera volia entrar en les milícies universitàries per a no perdre cap curs. Necessitava un informe de la Guàrdia Civil demanat per mi. Així que, festa (sic). Gràcies a D. Filiberto*²⁸⁶⁹ *s'arreglà la cosa i va poder seguir estudiant.* Els familiars dels repressaliats sofrien en la seva pell els rigors dels vencedors, que per una estranya equació, transpolaven les imputacions al propi si familiar.

El sentiment religiós que es pretenia inculcar a la població no era responsabilitat única de la prebenda atorgada pels vencedors, consistia, sobretot, en imposar com a natural, necessari i ineludible la realitat social per la qual els vencedors havien apostat la sort d'una veritable contrarevolució. Aquesta concepció social tomista derivà en larval actituds cristianes de les que s'exalçava la submissió, la resignació i l'allunyament de postures crítiques envers la realitat social imperant, etc. Fruit d'aquest desplegament asèptic la via més efectiva per a *revaloritzar* la tradició espiritual fou l'escola, en la que religió, patriotisme, glòries imperials, purisme, etc., eren valors que es presentaven en un crisol incorruptible: ser espanyol equivalia a acceptar acriticament totes aquestes significacions. L'escola passava a ser un llit d'estructuració social postergant les concepcions formatives pels desitjos del règim emprant per a això la tergiversació més acusada, la calúmnia militant i les fal·làcies més aberrants, prenent com a rerafons el càstig diví, de mode que la raó deixà de ser la matèria primera dels postulats culturals per a identificar-se amb les argumentacions incontestables del règim que aconseguia així *disposar de la divinitat* per als seus propis fins.

La mateixa parafernàlia que engalanava els carrers riberencs es portava a

²⁸⁶⁷.- Per aquesta qüestió, GARBAJOSA MENÉNDEZ, C. *Los profesores de Educación Física en España. Historia de su formación (1938-1977)*. Universitat d'Oviedo. Oviedo, 1999.

²⁸⁶⁸.- Entrevistat en desembre de 1994.

²⁸⁶⁹.- Es tractava d'un sacerdot que acudí a la parròquia de Sant Antoni i tingué un impacte divers segons alguns entrevistats.

les escoles i així l'aparentment innocent ordre ja anomenada de *mañana todos los niños deberán estar en las escuelas para el acto de restablecimiento del crucifijo*,²⁸⁷⁰ tenia com a objectiu apuntalar el procés a que ens referim. Per altra part, el fet de per si assenyala el tremend absentisme infantil que es vivia en la Ribera, fruit de la pròpia estructura rural de la mateixa. Els xiquets menuts acudien a l'escola com a norma de comportament, però molts d'edats mitjanes no feien acte de presència bé per trobar tasques més importants que fer bé per la incorporació al treball ajudant als seus pares. Els quasi adolescents donaven aquest últim pas sense possibilitat de retorn. Alfredo Benito explica que: *a l'escola anaven els més menuts i els altres o treballaven o anaven a jugar per ahí o les dues coses. Donava igual, al final tenien que anar a treballar (...)*. Per això: *(...) los niños han de ir a la escuela. Los que estén por la vía pública serán recogidos y sus padres severamente castigados.*²⁸⁷¹ Paradoxalment s'assistia al resultat lògic de l'aplicació ortodoxa de l'educació franquista: la inevitabilitat d'un esdevenir que no estava en les mans dels protagonistes de la vida col·lectiva, que es submergien així en la impermeabilitat social.

8.4.-Altra 'Creuada': la continuació de l'ensenyament com alternativa d'adoctrinament

Amb l'abandonament de les escoles pels joves, el règim, malgrat tot, no perdia el seu poder de manipulació ja que les seves articulacions arribaven més enllà. Així recorda Alfredo Benito que *(...) Vinga a fer desfiles i fent el que ells volien (...)*. Els camins de la vida quotidiana, doncs, estaven marcats per allò ineludible, i per a participar en les activitats o simplement evitar la marginació, la joventut tenia l'únic camí de les organitzacions falangistes. En el seu si, no sols s'intentava aconseguir la participació i la integració desitjades, sinó també els joves eren adoctrinats en la més genuïna ortodòxia *joseantoniana*.

Aquesta pretensió d'abarcara a la joventut plantejà un enfrontament amb el clergat per delimitació de competències proselitistes ja que el sacerdot veia entrebancada la seva capacitat d'apropament als joves el que impedia la seva influència. Així, tal com apunta Alfredo Benito, *els rectors influïen en les famílies amb la finalitat d'atraure's als xics, encara que quan anaven a escola ho tenien més fàcil. Després, quan anaven a treballar la cosa ja era més difícil, els joves ja tenien algun dineret i més capacitat d'autonomia. Per això les pressions (...)*".

Si bé aquest enfrontament no arribà a fer-se obert, allò cert és que no passava desapercebut per a la població riberenca, tal com recorda Joan Bolufer dels comentaris de son pare, però també es cert que no plantejà situacions obertament hostils. Els vencedors aparentaven i assimilaven la unitat pròpia del seu origen contrarevolucionari. Per això, les disputes sobre el control de la

²⁸⁷⁰.- LRB. 17 de maig de 1939. AHMC.

²⁸⁷¹.- LRB. 5 d'octubre de 1939. Llibre 98. AHMC.

joventut foren diluint-se a mesura que ambdós competidors s'especialitzaren en esferes proselitistes particulars. Però fins arribar a eixe consens no pactat les friccions es tornaren quotidianes. Miquel del Xúquer recorda que *sempre he sentit dir que els falangistes i els rectors no es posaven d'acord entre ells per treballar-se als (...). xiquets. Quan uns feien una cosa els altres no ho veien bé i ja començaven les desqualificacions.*

La imatge d'un règim assistit per l'Església, malgrat i ser cert, no impedia que s'assistira a un continu enfrontament solapat per tal de imposar un model a la joventut i tenir així la major ascendència possible sobre la societat.²⁸⁷² Tant la institució eclesiàstica com la Falange deixaren moltes energies en aquest conflicte. I si bé és cert que existia una compenetració pel que feia al catolicisme, també ho és que ambdós institucions anaven molt per lliure. L'únic consens es donava a les proclames, actes i, sobretot, a l'escola, el que no és poc. A aquesta darrera, funcionava en forma de triple formació: fe religiosa, vocació acientífica i disciplina de l'Estat.²⁸⁷³

Els llibres de text resultaven estar una mescolansa d'ambdós concepcions. En 1939, Romualdo Toledo, cap del Servei Nacional de Primer Ensenyament assenyalava que *vuelve la escuela española de nuestros siglos mejores asentada en la parroquia y en la familia y adornada con las virtudes nacionales de disciplina, jerarquía, misión y hermandad.*²⁸⁷⁴ Així, els llibres de text eren plens de proclames, metàfores i llicències poètiques pomposes que res no deien als alumnes doncs aquests no entenien res. I això es completava amb les recomanacions del professorat: *Los niños, además de libros de piedad... deben leer biografías de grandes hombres, libros de aventuras que faciliten el aprendizaje de la Historia y de la Geografía; libros de cuentos. Jamás, ni los niños ni los hombres, deben leer novelas detectivescas ni libros de doctrina contraria a la Religión y a las buenas costumbres.*²⁸⁷⁵ I el consens institucional entre Falange i Església quedava plasmat als mateixos llibres de text: *Por el Imperio hacia Dios es la consigna fundamental del Frente de Juventudes y debe ser la aspiración suprema de todos los españoles, ya que Dios ha elegido a España para que con sus hombres y sus medios materiales estén siempre al servicio de la Religión Católica.*²⁸⁷⁶

L'actitud dels pares era de permisivitat bé per complacència,

²⁸⁷².- Vegeu RUIZ RICO, J. J: *El papel político de la Iglesia Católica en la era de Franco (1936-1971)*. Tecnos. Madrid, 1977. TELLO LÁZARO, J. A. *Ideología y política. La iglesia Católica Española (1936-1959)*. Pórtico. Saragossa, 1984. VERDEÑAS ALBIÑANA, F. *Conflicto entre la Iglesia y el Estado en España. La revista Ecclesia entre 1941 i 1954*. Eunsa. Pamplona, 1995.

²⁸⁷³.- LAFUENTE, I. *Tiempos de hambre. Viaje a la España de posguerra*. Temas de Hoy. Madrid, 1999. pp. 110-127.

²⁸⁷⁴.- OTERO, L. op. cit. p. 10.

²⁸⁷⁵.- FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, A. *Enciclopedia práctica. Grado medio*. 1955. Pres de idem. p.

105.

²⁸⁷⁶.- GIL VIZMANOS, D. y ANDRÉS SÁNCHEZ, M. *Enciclopedia de Cuarto Curso*. 1956. Idem.

212.

convenciment, ignorància supina, contemplació o simplement per a evitar que l'ombra del seu ostracisme es perllongués a la seua descendència. Fou en aquest cas en el que els esforços que realitzaren prou famílies riberenques per aconseguir la seua integració foren ciclops. El convenciment que dipositaren en allò venia definit per la suposició que l'ostracisme social en que es menejaven es dissiparia en la següent generació si aquesta aconseguia quedar al marge del passat familiar. Però allò cert és que el cognom ja significava un fort llast de partida. En aquest sentit Joan Bolufer recorda que *en realitat a mi no em pressionaren gens per aconseguir que anara amb ells. A mi no m'atreia i ells tampoc insistiren massa per ser fill de qui era. És més, m'ho recordaven continuament però també és de veres que la meua ascendència al temps que em marcava no era aprofitada per ensanyar-se amb mi. El ser el fill del metge Bolufer m'ha donat inquietuds, però el ser fill de mon pare m'havia marcat. Recorde que una vegada vam montar un ball al mercat per a recaptar fons per a una societat musical i la policia va cridar i es clavà amb mon pare dient si jo i mon pare ens dedicàvem a armar lios i coses d'aquestes i sempre m'han taxat de republicà, encara que torne a dir que no amb massa sanya. Sí he patit la repressió però a Cullera no es ficaven massa, al menys amb mi. La policia, sí, igual que la Guàrdia Civil, però no amb massa sanya (...).*

8.4.1.- Més enllà e l'ensenyament. La continuació de l'adoctrinament.

El règim mai va poder sortir, pel que fa a l'ensenyament, d'una profunda contradicció. Per una banda intentà mantenir un baix nivell cultural²⁸⁷⁷ com a d'altra eina per tal de controlar la població, i, al mateix temps, desitjava augmentar els índex d'escolarització i disminuir els d'analfabetisme. Com sempre es tractava de maniobres propagandístiques. D'ací que vinguera a oferir cursos nocturns per als treballadors, que, com es pot deduir, no era una iniciativa gens nova doncs la tradició d'escoles racionalistes i lliures, a més de l'empenta que donà la República. Amb tot, es retornà a l'activitat educativa d'adults, com ara el ban aparegut a Cullera el 23 de setembre de 1942: *A todos los productores que deseen asistir a las clases nocturnas gratuitas y que darán comienzo el 2 de octubre, pasarán a matricularse a la CNS en horas de oficina...*²⁸⁷⁸

La novetat no era altra que tot allò apuntat per l'ensenyament primari es traslladava als adults malgrat estar la majoria d'aquest ensenyament dirigit a una rudimentària formació professional.²⁸⁷⁹ Tot això no impedia que la suposada disciplina i organització falangista no intervinguera de manera marcadament burocràtica. Per exemple, les normes per al funcionament de les escoles

²⁸⁷⁷.- O, almenys, aquesta és la impressió que dona el fet del nombre d'instituts, que s'estancà en menys de 120 a tot Espanya, mentre que en 1948 existien uns 700 col·legis privats, dels quals les tres quartes parts pertanyien al clergat. Això comportava que només el 30% d'alumnes eren matriculats oficialment en les escoles estatals, el que no agradava gens a la Falange. BOYD, C. P. op. cit. p. 213.

²⁸⁷⁸.- AHMC LRB.

²⁸⁷⁹.- Així, al seu informe del 31 d'octubre de 1947, apuntava que *ha funcionado la Escuela de Formación para los productores*, sense donar més dades. AHMS. Falange. Caixa C.

nocturnes d'Albalat, pretenien arreplegar als compresos entre els 12 i 21 anys d'edat. Es feia un examen inicial per comprovar qui era alfabet i qui no, de manera que del seu resultat apareixien dos classes. La primera diària i obligatòria per analfabets i semianalfabets, amb l'obligació per part dels alumnes a assistir; i altra diària o setmanal voluntària per a la resta. Com no es pot esperar menys, la inassistència dels primers es pagava amb una multa de 5 pts. per falta o recuperar-la el diumenge després de la missa. L'escola matriculà 27 alumnes, dels quals 10 eren analfabets i 17 semianalfabets.

Al llarg del curs es donà una baixa i només es registraren vuit faltes al període.²⁸⁸⁰ Al llarg del temps s'anirien afegint ofertes però poc van aportar. Per exemple, el 10 d'agost de 1957, tots els pobles van veure com s'oferia ensenyament professional. A tal efecte es convocaren places per a acudir a les *Universidades Laborales*. La manca de mitjans, la misèria, altres requisits, etc. va fer que de tota la comarca no s'arreglaren un sol alumne.²⁸⁸¹

Les ànsies educatives del règim anaven acompanyades de l'inherent discurs franquista mescolansa d'amenaçes i paternalisme, per la qual cosa, i sempre amb l'objectiu d'obtenir el major ressò possible, la propaganda resultava més humiliant que motivant. Per exemple, en 1963, Cullera s'inundà de cartells de tamany A3 per tal d'atacar el problema de l'analfabetisme. El contingut del mateix no pot ser més significatiu: ***ANALFABETOS mientras lo seáis NO tendrás DERECHO a... (Obtenir) Pasaporte, Licencia de Caza y Pesca, Préstamos, Ayudas económicas o indemnizaciones tanto de Bancos, Cajas de Ahorro o de cualquier otra entidad. Recibir pagos en dichos centros bancarios. Percibir Prestaciones económicas de la Seguridad Social. Para REDIMIRTE, inscríbete en el Censo Local de Protección Cultural. Casa de la Enseñanza, de 7 a 8, todos los días hábiles. (Se ruega se les lea íntegro).***

Com es pot comprovar, la brutalitat del règim tampoc era aliena als aspectes formatius, fora qui fora el destinatari del seu discurs.

8.5.- La difusió cultural

Per tal de reafirmar el control ideològic sobre la població, el règim també oferí el que es devia i el que no es devia llegir²⁸⁸². L'avançada del fenomen va estar la premsa. Amb continguts poc interessants era transmissora de les essències de la *Nueva España*. En efecte, quasi tota la premsa hi era controlada per la

²⁸⁸⁰.- AMA. 600. 24 de novembre de 1951.

²⁸⁸¹.- AHMC. Capsa 196

²⁸⁸².- A grans trams, vegeu NEUSCHAFER, H. J. *Adiós a la España eterna. La dialéctica de la censura. Novela, teatro y cine bajo el franquismo*. Planeta. Barcelona, 1994. EQUIPO RESEÑA. *La cultura española durante el franquismo*. Mensajero. Bilbao, 1977. VV.AA. *La cultura bajo el franquismo*. Edicions de Bolsillo. Barcelona, 1977. AUB, M. *La gallina ciega. Diario español*. Alba Editorial. Madrid, 1995. Com anècdota assenyalarem que el 12 de gener de 1940, el Governador Civil ordenava a l'alcalde e Cullera llegir e BOP, *pues no le hacen mucho caso*. AHMC. Capsa 600.

Falange i l'escasa que no ho era quedava sotmesa a la censura.²⁸⁸³ Qüestió que no varià fins l'anomenada *lleí Fraga*, de 1966.²⁸⁸⁴ A més, a Sueca, Cullera i Almussafes no havia més que un lloc de venda de premsa (que també venien colorins), a banda del típic repartidor també present a Albalat i Sollana.²⁸⁸⁵ Pel que feia a les retransmissions radiofòniques, es van fer ràdios de Falange a Sueca i Cullera per a les emissions del *Movimiento*.²⁸⁸⁶ A Cullera, l'emissora va servir per reunir les persones més il·lustrades del poble i serví, com veurem per accelerar el procés cultural cullerenc, mentre la resta de la població, mal que bé, accedia als programes nacionals. Amb el temps, els aparells de radio van estar més nombrosos, mentre que, a partir de 1948, començà a funcionar la televisió tot i que la quantitat de receptors no excedí de vint a la comarca fins 1963.²⁸⁸⁷

Pel que fa als llibres i el seu accés per part de la població, també es posà una gran èmfasi, de manera que les inauguracions de biblioteques mai passaven desapercbedes.²⁸⁸⁸ Tampoc ho eren les novetats que anaven afegint-se. Així, la Biblioteca Municipal de Sueca adquirí a l'Editora Nacional les obres *Jesucristo* i *La perfecta casada*, a més d'alguns volums de la col·lecció *Mistral* i *Molino* amb gran

²⁸⁸³.- Cfr. BORDERÍA ORTIZ, E. *La prensa durante el franquismo. Represión, censura y negocio. Valencia (1939-1975)*. Universitat de Valencia. Valencia, 2.000. SEVILLANO CALERO, F. *Propaganda y medios de comunicación en el franquismo*. Universitat d'Alacant. Alacant, 1998. Del mateix autor, "La opinión pública española durante el franquismo". En *Actas del Primer Encuentro de Investigadores del franquismo*. Pp. 198-201. HERAS PEDROSA, C. De las *La prensa del movimiento y su gestión publicitaria (1936-1984)*. Universitat de Málaga. Málaga, 2.000. L'autor presenta els aspectes *legals*, organitzatius i burocràtics, organigrames, etc. A més apunta que *La cadena de Prensa del Movimiento nació en julio de 1940 con la Ley 13 de julio de 1940... para incautar editoriales e imprentas para la Delegación Nacional de Prensa y Propaganda de FET y e las JONS*. pp. 21-35. Imprescindible també resulta CHULIÁ, E. *El poder y la palabra. Prensa y poder político en las dictaduras. El régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*. UNED. Biblioteca Nueva. Madrid, 2001. especialment les pp. 25-83 i 125-134. SINOVA, J. *La censura de prensa durante el franquismo*. Espasa Calpe. Madrid, 1989. BARRERA, C. *Periodismo y franquismo. De la censura a la apertura*. Interuniversitaria. Madrid, 1997. DEVIBES, M. *La ensura de prensa en los años 40*. Àmbito. Valladolid, 1985.

²⁸⁸⁴.- *Ley de prensa e imprenta de 1966*. Pretenia una apertura informativa general i dirigida des del Ministeri però seguia en vigor la dura llei censora de 1938. Idem. p. 57.

²⁸⁸⁵.- AHMA. Llibre 40. 1 de setembre de 1948.

²⁸⁸⁶.- ADPV. A.3.1.12. Vol. 52. p. 15. Ho desconeguem tot d'aquestes ràdios. Malgrat tot per un acostament a la funció de la radiodifusió a l'Espanya de Franco, DÍAZ, L. *La radio en España*. Alianza. Madrid, 1992.

²⁸⁸⁷.- La primera programació, que s'eternitzà, contenia una programació monòtona, suposant-se que els diumenges era més variada: 14'45, presentació; 14'47, ; 15'08, *Telecrónica*; 15'20, *Galería de maridos*; 15'35, *Música del Domingo*; 15'50, *Cierre*; 18, *Gente menuda*; 19, *Rin-Tin-Tin*; 19'30, *Cierra*; 21, concursos; 21'30, *La quiniela*; 21'35, *Buena suerte*; 21'43, *Pantalla Deportiva*; 21'48, *Estrellas de Teatro*; 22'29, *Gran parada*; 23'45, *Telediario*; 23'55, *Recuerda*; 23'57, *Cierre*.

²⁸⁸⁸.- *Las Provincias*, 12 d'octubre de 1948. *Inauguración Biblioteca Municipal de Sueca. Levante*, 9 de setembre de 1949. *Cullera inaugurarà 2.000 volúmenes de la Biblioteca del edificio sindical con danzas, conciertos y natación (¿)*. Com a mostra de la propaganda del règim, cal apunyar que a l'any següent, el 20 de febrer de 1949, el mateix rotatiu tornava a anunciar que la biblioteca cullerenga anava a rebre 2000 volums més.

desplegament propagandístic.²⁸⁸⁹ Prova d'això va estar la circular del Governador Civil, Jesús Posada Cacho, de l'11 de juny de 1956, comunicant *Prohibido malgastar un solo céntimo falangista en publicaciones ajenas a las nuestras.*²⁸⁹⁰

La importància de l'accés a la cultura quedà reflectida en una comunicació del Governador Civil, Salas Pombo, el 22 d'octubre de 1953, que apuntava *conveniente formar Seminarios locales que contengan lo major del pueblo: sacerdotes, jueces, médicos, farmacéuticos, notarios, abogados, procuradores, maestros, etc. con prestigio, militantes o no para la educación de las masas. Las tareas a realizar serían ciclos de conferencias, coloquios, exposiciones de arte, conciertos musicales, emisiones, publicaciones, películas formativas, actos políticos, etc.*²⁸⁹¹

Però, el que ens interessa a nosaltres és veure quina era la tendència dels lectors. Així, per a Sueca, tenim el següent resultat:

MOVIMENT DE LA BIBLIOTECA MUNICIPAL DE SUECA EN 1953	
VISITANTS	9.800
INFANTS	5.417
ADULTS	4.383

Font: *Memoria de Sueca*, 1953.

Pel que feia a la temàtica de la consulta, el resum és el següent:

CONSULTA PER MATÈRIES A LA BIBLIOTECA MUNICIPAL DE SUECA EN 1953		
MATÈRIA	NOMBRE LECTORS	% DEL FONS
Contes i revistes	5.417	55,3
Literatura	2.551	26
Geografia i Història	920	9,4
Obres generals	265	2,7
Filologia i Lingüística	255	2,6
Ciències aplicades	152	1,5
Ciències pures	149	1,5
Ciències socials	31	0,3
Teologia i religió	27	0,2
Belles arts	23	0,2
Filosofia	10	0,1
TOTAL CONSULTES	9.800	100

Font: Elaboració pròpia a partir de idem.

A més la Biblioteca rebia contínuament les revistes *Semana, Marca, Ruedo, Iglesia, Mundo Hispánico, Siluetas, Agricultura i Meridiano*.

El moviment de la Biblioteca de Sueca anà en augment, i, en 1959, presentava aquest resultat:

- 2889.- AHMS. Negociat Central. 10 de febrer de 1950.
 2890.- AHMS. Falange. Capsa C.
 2891.- Idem. 1953.

MOVIMENT DE LA BIBLIOTECA MUNICIPAL DE SUECA EN 1959	
VISITANTS	11.179
INFANTS	6.345
ADULTS	4.834

Font: ADPV. A.3.1.11. Capsa 3. *Memoria de Sueca*. 1959.

Pel que feia a la temàtica de la consulta, el resum és el següent:

CONSULTA PER MATÈRIES A LA BIBLIOTECA MUNICIPAL DE SUECA EN 1959		
MATÈRIA	NOMBRE LECTORS	% DEL FONS
Contes, revistes i obres	7060	63'1
Literatura	2.254	20'1
Geografia i Història	1.076	9'6
Filologia i lingüística	231	2
Ciències pures	151	1'4
Ciències aplicades	148	1'4
Generals	78	0'7
Filosofia	67	0'6
Belles arts	65	0'6
Ciències socials	49	0'5
Religió	0	0
TOTAL CONSULTES	11.179	100

Font: Elaboració pròpia a partir de idem.

Els gustos lectors dels suecans, doncs, variaren lleugerament, de manera que augmentà la consulta de revistes, contes i obres generals, la Geografia i Història, la filologia i lingüística, mentre disminuï lleugerament l'afició a la Literatura, les Ciències Socials, la Filosofia i les Belles arts, restant quasi igual les Ciències aplicades i les Ciències pures. El sorprenent però va estar la desaparició de consultes de temàtica religiosa i teològica.

Els Fronts de Joventuts de les diverses localitats gaudiren especial atenció per part de les autoritats falangistes i comptaren amb les ses pròpies biblioteques. A Sueca, per exemple, es podien trobar títols d'autors com ara Pio Baroja, Pérez Galdós, Balzac, Dickens, etc. fins un fons que areplegava un total de 63 volums. La veritat és que no sabem quins aràmetres s'empraven per a l'adquisició dels mateixos, donant la impressió que les indicacions per part de les autoritats superiors no eren tingudes masa en compte.²⁸⁹² A més, l'OJE intentà efectuar algunes iniciatives culturals, com ara el Front de Joventuts de Sollana, que demanà la creació d'un museu arqueològic municipal i ni tan sols va obtenir resposta.²⁸⁹³

²⁸⁹².- AHMS. Falange. Caixa T. Abril de 1958.

²⁸⁹³.- AMS. Llibre 2. 19 de gener de 1952.

8.6.- Propaganda, llengua, cultura i coentor. Els jocs florals

Una de les obsessions del règim se centrava en la *lengua del Imperio*. I això significà un veritable trencaclosques per a les autoritats locals degut a les consignes dels seus superiors en aquest aspecte. El problema no era fàcil per a ells. La pràctica totalitat de la Ribera emprava la llengua catalana, inclosos els gestors en els plens, però a les escoles, per exemple, s'obligava a parlar el castellà. Amb tot, el clima lingüístic va estar prou tolerat donat que *la parla s'emprà allà on no podien arribar les prohibicions.*²⁸⁹⁴

Qüestions com ara l'antic projecte d'estatut d'autonomia foren soterrades per a sempre, malgrat la permisivitat apuntada, que no era contemplada amb bons ulls pels teòrics del règim. Prova d'això és l'article titulat *Sobre nacionalismo y lengua* aparegut en la premsa amb motiu de la festivitat de la Mare de Déu de Sales, a Sueca es podia llegir *que ... los cánticos ... y otras veces, metiéndose en honduras, cantan otros en castellano, asesinando o poco menos la lengua del Cid.*²⁸⁹⁵ Les autoritats es queixaven d'aquesta guisa de l'escassa assimilació que tenia la *lengua del Imperio* en les poblacions riberenques. En realitat, foren els més joves els que assimilaren millor la castellanització definitiva que imposà el franquisme gràcies a l'escola. Els més majors presentaven seriosos problemes a l'hora d'expressar-se en la llengua dels majors, qüestió que s'accentuava a l'hora d'escriure, com hem pogut comprovar.

Al camp cultural la llengua es convertí en un desert que, molt poc a poc, anà omplint-se de contingut. Paradoxalment va estar el mateix règim qui, amb la seua concepció folcloritzant de les esències pàtries, va permetre que la repressió lingüística quedara amortiguada.²⁸⁹⁶ Al mateix temps, les commemoracions de centenaris de personatges històrics va estar una constant en la tergiversació que el règim feia del passat. Efemèrides com ara les de Sant Vicent Ferrer, Jaume I, Juan Luis Vives, Alejandro VI, Alfons el Magnànim, Ausiàs March, el V centenari de la conquesta de Nàpols, etc. van patir aquesta sort.²⁸⁹⁷ Així, la llengua i –certa-cultura valencianes no van patir massa repressió degut al seu arrelament al folclorisme²⁸⁹⁸ que restava palès a institucions col·laboracionistes com eren Lo Rat Penat,²⁸⁹⁹ format per membres rocedents de la dreta catòlica regionalista²⁹⁰⁰ o

²⁸⁹⁴.- VILAFRANCA, E. i FRASQUET, R. *Anys de letargia crònica de la llengua i la cultura al País Valencià (1939-1975)*. SAÓ. València, 2000.

²⁸⁹⁵.- *Las Provincias*, 13 de setembre de 1939.

²⁸⁹⁶.- Per al procés d'instrumentalització franquista de la història i la cultura autòctones CORTÉS CARRERES, S. *València sota el règim franquista (1939-1951)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1995. pp. 41-170. També BALLESTER, J. *Temps de Quarenena. Cultura i societat a la postguerra (1939-1959)*. 3i4. València, 1992. pp. 11-33 i 37-44.

²⁸⁹⁷.- Idem.

²⁸⁹⁸.- Idem. p. 101.

²⁸⁹⁹.- Entre 1939 i 1948, l'entitat va estar íntima col·laboradora del règim, destacant la eua tasca als Jocs Florals. Després es convertiria en un nucli de *revalencialització*. Ja en 1943 les coses començaren a canviar amb l'anomanament com a secretari de Fuster i Francesc Giner com a bibliotecari. VILAFRANCA, E. i FRASQUET. op. cit. pp. 53 i ss. Per als

d'altres de menor entitat.²⁹⁰¹

El primer arquebisbe del règim, Prudencio Melo, en pastoral de 15 de juny de 1940, afirmava que *cumpliendo nuestro deber pastoral llamamos la atención sobre la obligación sacradísima que, los que estamos en posesión de la verdad, tenemos que procurar su propagación a fin que sus beneficios se extiendan a todas las almas*²⁹⁰² en referència a l'ús de la llengua castellana.

En aquesta tesitura, i amb l'objectiu d'oferir *mayores glorias al Imperio*, els vencedores s'empenyaren en reviuere els antics jocs florals en tot el seu esplendor,²⁹⁰³ veritable raó de ser de Lo Rat Penat, i que serviren per a implantar una literatura regional intranscendent i propagar l' espiritualitat dels valencians. Inclòs Serrano Suñer va donar el seu vist i plau. Els jocs florals destacaren per la seua coentor i la supeditacó a la ideologia dominant.

El balanç dels jocs no pogué ser més brillant. Veiem un resum:

TREBALLS PRESENTATS ALS JOCS FLORALS DE LO RAT PENAT		
ANY	TOTAL TREBALLS PRESENTATS	TREBALLS PRESENTATS EN VALENCIÀ
1939	144	50
1940	146	35
1941	128	27
1942	139	50
1943	136	56
1944	154	46
1946	115	46
1947	129	56
1948	126	57

Font: CORTÉS CARRERES, S. op. cit. pp. 71.

Els governadors civils i els caps provincials de Falange, van esforçar-se en que als llocs on se celebraven els jocs florals primaren els treballs d'erudició i d'afers locals, tal i com assenyalaven lemes com *Autoridad y disciplina que exige el Nuevo Estado, Por el Imperio hacia Dios, Franco, José Antonio, Hispanidad, etc.* Així, els guardonats sempre eren persones vinculades directament amb el règim, el mateix que les regines, pertanyents a l'aristocràcia local.²⁹⁰⁴

A l'àmbit valencià la cronologia de la *resurrecció* dels jocs florals va estar de la mà dels falangistes. En 1939, el *Nuevo Casino* de Crevillent en mans dels falangistes va convocar els seus primers jocs florals sota la direcció de Lo Rat Penat. A l'any següent ho feien Montcada i Alcoi. En 1942, Llíria, Pego i Torrent

intel·lectuals valencians que intentaren la mobilització, com ara Carles Salvador, BALLESTER, J.op. cit. pp. 75-102. Sobre publicacions valencianes, idem. pp. 103-151.
2900.- CORTÉS CARRERES, S. op. cit. pp. 101-111.
2901.- Idem. pp. 111-118.
2902.- BALLESTER, J.op. cit. p. 56.
2903.- CORTÉS CARRERES, S. op. cit. pp. 119-135.
2904.- Idem. pp. 123-135.

seguiren la mateixa línia. En 1944, va estar Sueca qui s'afegí. En 1945, Algemesí, Castelló de la Plana, Cullera i Manises i en 1952, Albalat.²⁹⁰⁵

Els jocs florals convocats a Sueca, en 1944, intentaren tenir una brillantor excepcional, de manera que no sols es va publicar una memòria dels mateixos,²⁹⁰⁶ sinó que, tot i que se celebraren més posteriorment, aquests significaren la bandera cultural suecana fins molt de temps després.²⁹⁰⁷ Els lemes van estar prou dispers, destacant els premis oferits pel Capità General amb el tema *Heroísmo de Sueca a través de la Historia*; del Cap provincial; del delegat d'Hisenda, *La riqueza arrocerca en la economía nacional*; de l'alcalde de València *Significación espiritual de la Montanyeta (sic) dels Sants*; del camarada rural del Front de Juventuts, *Tarea de la Juventud Rural en la revolución nacional-sindicalista*, de l'alcalde de Sueca, *Dedicado a la Virgen de Sales*; del rector, *El canto litúrgico* i del registrador de la propietat, *Exaltación del silencio*. La resta, en total fins a 17. I aquest panorama podia estendre's a tot el País Valencià.²⁹⁰⁸

²⁹⁰⁵.- Idem. p. 123.

²⁹⁰⁶.- *Memoria de os VI Juegos Florales convocados por la Jefatura Local del Movimiento y patrocinados por el Excelentísimo Ayuntamiento de Sueca, celebrados el 21 de septiembre de 1944*. Gràfiques Genovés. València, 1945.

²⁹⁰⁷.- ADPV. A.3.1.11. Capsa 5. *Memoria de Sueca, 1956*.

²⁹⁰⁸.- Un triptic proporcionat per Salvador Borrás relatiu a l'anunci dels Jocs Florals d'Alcoi, de 1945, així ens ho assenyala. Organitzats per l'Ajuntament i comptant amb Esteban Bilbao y Eguía, president de les Corts, comportaven els premis ordinaris *Flor Natural*, a la *más bella composición poética*; el premi *Rosa e Oro, que cante la Lealtad de Alcoy a España, puesta de manifiesto en el suceso histórico de enero de 1844*; i el premi *Rosa de Plata, que exalte la religiosidad de Alcoy*. Co a premis extraordinaris trobavem el corresponent del Capità General, sobre *Evolución de las relaciones entre patronos y obreros, desde la época gremial hasta nuestros días*. L'arquebisbe de Valencia, sobre *Las visitas pastorales de los Prelados de la Diócesis a Alcoy*. Del Governador Civil i Cap de Fet y de las JONS, *La mejo biografía de un pintor alcoyano*. De la Diputació, *Influencia espiritual entre la antigua Villa de Alcoy y la plaza de Alicante, bajo las armas del General Roncali; episodio histórico de 1844*. De l'Ajuntament, *Al mejor trabajo monográfico que trate de los sucesos históricos ocurridos en Alcoy en enero de 1884*. Del Coronel Comandante Militar de la plaza, *Al mejor trabajo literario que exalte las glorias del Ejército español*. Del cap local de FET y de las JONS, *Pensamiento de José Antonio "La muerte: Unos creerán que no la necesitamos para estímulo. Otros cerán que nos va a deprimir. Ni lo uno ni lo otro. La muerte es un acto de servicio*. De l'arxiprest, *Los parques en la historia de Alcoy y la influencia de su gobierno en la vida religiosa e la ciudad*. De l'Intitut d'Ensenyament Mitjà, *Poesía que cante a España, madre de naciones*. De l'Escla de Perits Industrials, *Las escuelas de orientación profesional: su organización, funcionamiento y ventajas que e obtendrían de su implantación en el plan general de la formación profesional obrera*. De la Cambra Oficial de la Propietat Urbana, *Mejoras urbanas que más directamente afectan al bienestar general e Alcoy*. De la Cambra Oficial de Comerç i Industria, *Defensa de la industria alcoyana en la postguerra. Orientaciones y medios*. De la Delegació local de la Creu Roja, *uíen fue el fundador de la Cruz Roja y labor e la misma en tiempos de paz y guerra*. Del Monte e Piedad i Capsa d'Estalvis, *El ahorr como previsión y fuente de riqueza*. De l'Il·lustre Colegi d'Advocats, *Necesidad de adaptar las Ordenanzs Municipales de esta Ciudad a la realidad actual y sentido en que éstas deben orientarse*. Del Colegi Luis Vives, *La más bella poesía que mejor cante las tradiciones alcoyanas*. Del Cercle Catòlic d'Obrers, *Origen y desarrollo e Círculo Católico de Obreros*. De la Societat artística "Apolo", *Siluetas de los compositores alcoyanos del siglo XIX*. De la Societat de Socors

La convocatòria especificava que els originals podien presentar-se *en castellano o valenciano*,²⁹⁰⁹ el que parla per se de la postura del règim respecte a la llengua vernàcula. Altra cosa és que la profunda castellanització de l'idioma a nivell col·loquial fora contemplat com a inofensiu. A Catalunya i el País Basc la llengua era associada a moviments polítics a la vegada que s'havien significat pel seu recolzament a la causa de la República. De tot això es derivà la repressió cultural del franquisme envers l'euskera i el català en totes les seues manifestacions.²⁹¹⁰ En canvi, la debilitat dels partits nacionalistes valencians i l'assumpció del valencianisme per part de grups afins al règim donà lloc a una major permisivitat si comparem la realitat del País amb altres societats bilingües, el que no vol dir que el valencià com a llengua no fora durament reprimit.²⁹¹¹

El resultat de la convocatòria fou el següent: Vencedors *Campesina, El heroísmo es fuente de eternidades; Voluntad de Imperio, Non omnit moriar, Gaudeamus Igitur, Unitat, Libertad i Granza i Ius sum cuique tribore*.²⁹¹² Com accesits *Para augusta ad augusta, De la Montayeta al Sel*, eren els més destacats i també quedaren deserts alguns premis. Destaquem l'abundància de llatínorums, el que parla de la concepció que es tenia d'aquests jocs florals, primant la cursilada i banalitat, encara que els lemes de la convocatòria no deixaven massa opció al bon gust. Per exemple, el tema *Campesina* contenia parts com aquesta:

*...¡Soberana! En esta noche
que se enjaya con el broche
de un ensueño perdurable,
yo os aludo, reverente,
con la metáfora adiente*

Mutus "El Trabajo", *Breve reseña sobre el origen, desarrollo y fines de las entidades de socorros mutuos alcoyanas*. De la Societat artístic-recreativa "El Iris", *Biografía del compositor alcoyano Gonzalo Barachina*. Dels antics alumnes salessians del Patronat, *Influencia de la Religión en los eberes patrios*. De l'Associació de San Jorge Màrtir, *La tradición, alma de los pueblos*; i del Colegi d'Agents Comercials, *Influencia de la devoción a San Jorge en el espíritu alcoyano, de adhesión a la Iglesia y al Trono*. Les condicions eren les mateixes i, com es desprén d l'anterior, els treballs a presentar oferien la mateixa temàtica.

²⁹⁰⁹.- *Levante*, 9 d'agost de 1944.

²⁹¹⁰.- Arribant-se inclús a prohibir la seua utilització en la via pública o en la onomàstica.

²⁹¹¹.- CORTÉS CARRERES, S. op. cit. pp. 173-345. Que es pot resumir en que una de les conseqüències més significatives de l'entesa entre els intel·lectuals locals afectes al règim i els dirigents fou l'intent d diluir les particularitats diferenciadores valencianes en un projecte ideològic que consistia en presentar la trajectòria històrica del País Valencià com una successió ininterrompuda d'ofrenes a la construcció de l'Estat espanyol.

²⁹¹².- *Las Provincias*, 19 de setembre de 1944. També nota 121.

de mi verso más amable.²⁹¹³

El mateix podriem dir de *Canto a la Siega*:

...¡Canta labriego! La tierra
bajo tus pies, al segar,
es templo de agosto que cierra
la azul bóveda estelar...²⁹¹⁴

I pel que fa a la prosa, millor deixar-ho estar doncs el llenguatge emprant, més que estilístic era una veritable letania d'adjectius i pompositat. Una situació similar es donà a Cullera, on el lema dels jocs florals convocats pel comte de Trénor fou *Influencia del Castillo y Santuario de la Virgen en la fe y patriotismo de la población marinera de la región*; del delegat local d'educació popular, *Interpretación falangista de la muerte*, etc., repetint les mateixes coordenades temàtiques que a Sueca.²⁹¹⁵

En 1948, els jocs florals de Sueca per al setembre admetien composicions com poesia de metre lliure, aproximació comarcal a les avantguardes literàries. L'anacronisme medievalista es reflectia en el detall que *El vencedor puede designar a la dama que será proclamada reina de la fiesta* al temps que els temes eren *Heroísmo de Sueca a través de la historia*, *Por el imperio hacia Dios*, *La riqueza arrocerca en la economía nacional*, *Significación espiritual de la Montanyeta (...)* de Sants, *Tareas de la juventud rural en la revolución nacionalsindicalista*, *La unidad como signo de la granza de la Patria*, *composició poètica dedicada a la Santíssima Mare de Déu de Sales*, *El canto litúrgico en las funciones religiosas*, *La justicia como uno de los pilares fundamentales del nuevo Estado Español*, *Poesía sobre Franco y sus falanges juveniles*, *poesía que canta a la dona suecana*, *poesía d'exaltació del silenci*, *poesía sobre el paisatge arrosser*, *Política del sindicato en materia de caminos y guarderías*, *Historia e importancia del sistema de riegos de Sueca i Solución de la tierra en Sueca y su comarca en sus aspectos económico y social*. Com es desprèn, molt semblant a l'anterior. Les condicions del certamen, igualment, residien en la seua redacció en castellà o valencià, indistintament, amb plica, etc., valorant-se l'aspecte ortogràfic, literari i científic. Quedaven fora de concurs els que anticipadament *renunciaran al triunfo*, *los que dieran a conocerse antes del fallo*, *componentes de las corporaciones que otorgan premios*, etc. Expedien els premis *las señoras*, *las corporaciones*, *los sacerdotes*, etc.²⁹¹⁶ Per raons que desconeixem, els jocs van aplaçar-se fins 1952, el que comportà el canvi de programa, estant els premis *Flor Natural* per a la millor poseia; *Viola d'or*, al millor poema dedicat a la Verge de Sales; *Englantina*

²⁹¹³.- *Memoria de os VI Juegos Florales...* op. cit. p. 22.

²⁹¹⁴.- Idem. p. 26.

²⁹¹⁵.- *Las Provincias*, 19 de setembre de 1944.

²⁹¹⁶.- *Levante*, 9 d'agost de 1948.

d'or, a la millor poesia de tarannà patriòtic; de l'Arquebisbe, La atención a los pobres, las mejores perlas de la Corona de la Virgen; del Capità General, La unión del Ejército con la Iglesia Católica, base de las épocas e mayor esplendor de España; del Governador Civil, La devoción mariana como como expresión del espíritu católico tradicional en pueblo español; del president de la Diptació, hijos ilustres de Sueca, anteriores al siglo XIX; del delegat d'Hisenda, Hijos ilustres de Sueca posteriores al 1800; de Falange, Gibraltar; de l'alcalde, La mejor solución al paro estacional en esta localidad; del rector, Basamentos de la religiosidad en Sueca; del jutge, Responsabilidad el estado en el pleito, cuando interviene como litigante. ¿Debe el Estado ser condenado en costas?; de la Regina dels Jocs, ¿Qué es hacer el ridículo una mujer católica: en vestir, reuniones, paseos, playas?; del Col·legi d'Advocats, Moral profesional del abogado; del Registador de la propietat, Las ideas religiosas y el existencialismo en el teatro moderno; del delegat comarcal de sindicats, Los seguros sociales en la agricultura; del Sindicat de Policia Rural, Orientaciones e iniciativas para el mejoramiento de caminos y guardería del término municipal de Sueca; del Sindicat de Recs, Influencia de los pantanos del Júcar en nuestra Ribera Baja; i del Sindicat Arroser, La asociación de agricultores como mejor defensa de la exonomía arrocera.²⁹¹⁷

Amb motiu de les festes de Cullera es convocaren els jocs florals amb temes com *Situación ventajosa que Cullera disfruta para ser gran ciudad, El Júcar y la riqueza de Cullera, Datos para la historia de la Falange valenciana antes del Alzamiento, La riqueza piscícola de Cullera, La influencia de la Virgen de Cullera en el patriotismo de la región, Sentido espiritual del arte en el ideario falangista, Situación y valoración turística de Cullera,²⁹¹⁸ Solución católica a la cuestión social según las enseñanzas de los romanos pontífices, "Exaltación de los festeros a su excelsa patrona, Franciscanismo español y la virgen, Trabajos experimentales del agricultor cullerense que la ciencia agronómica no de be despreciar para la mejora de los cultivos clave de nuestra economía, El folclore cullerense, Posibilidades para un mejor aprovechamiento de nuestros cursos de agua, Circunstancias que exige el trazado de caminos, "Recristianización de la familia i "Necesidad de un puerto refugio en la rada de Cullera.²⁹¹⁹*

La temàtica va estar quasi idèntica a la Ribera Baixa, exceptuant que als dos Jos Florals exposats de Sueca, la segona convocatòria hi tenia més apartats catòlics i, per cntra, els de tarannà típicament falangista desaaugereren per a donar ajor es a l'ultranacionalisme. Així, el tema *Gibraltar* convenia en que significava *la banderilla clavada en la piel de toro hispánico*, o el tema *Dios y tu trabajo* resultava un insufrible pamflet de la *Rerum novarum*. Així tots.

²⁹¹⁷.- AHMS. Capsa varis

²⁹¹⁸.- El que ve a oferir un aspecte nou: el turisme, que analitzarem posteriorment.

²⁹¹⁹.- *Levante*, 24 de desembre de 1948.

El més cridaner de tot rau en la disposició de l'alcalde de Cullera a l'hora de convocar els Jocs, doncs el seu ban deia, entre d'altres coses: *Considerando innecesario a vuestra clara comprensión ...* dirigint-se als cullerencs. Tot un exercici despòtic.

8.7.-L'associacionisme: entre el perill d'extinció i el reviscolar cultural

A l'acabar la guerra, les associacions preexistents van estar liquidades en la seua totalitat excepte aquelles que no molestaven els dissenys de la *Nueva España*. A Sueca perviviren les següents:

SOCIETATS EXISTENTS A SUECA EN 1950	
SOCIETAT	TARANNÀ
CENTRE CATÒLIC CULTURAL <i>LA LEALTAD</i>	CATÒLIC-CULTURAL
ASSOCIACIÓ PROVINCIAL DE CASSADORS. DELEGACIÓ DE SUECA	ESPORTI
SOCIETAT ESPORTIVA <i>SUECA C.F.</i>	ESPORTIU
COOPERATIVA DEL CAMP <i>UNIO CRISTIANA</i>	CORPORATIU
MUTUALITAT PATRONAL DE SEGUIR CONTRA ACCIDENTS DE TREBALL AGRÍCOLES	CORPORATIU

Font: AHMS. Negociat Central. 1943. 15 de juny de 1950

Ni què dir que les respectives juntes directives eren copades per les forces vives del poble, que és el mateix que dir per les classes dirigents. A més, es clar que no apareixen associacions com ara les falles, però queda clar que el camp de l'associacionisme va patir un important retrocés si el comparem amb els anys de la República i inclòs la Dictadura de Primo. Inclòs una associació tan poc sospitosa de subversió com era el Casino La Lealtad, devia demanar permís per a fer les seues conferències.²⁹²⁰ S'hauria d'esperar prou per tal de veure com apareixien altres tipus d'associacionisme, com ara les falles, la *Peña Taurina Tercio de Quitas* (1970), l'*Asamblea Local de la Creu Roja* (1972) o l'associació d'Ames de Casa *Tyrus* (1973), a Cullera, per posar uns exemples.

En aquest desert cultural restaren oasi com ara les bandes de música, el que no vol dir que aquestes restaren fora de la pressió política. Constatem els repetits intents del Governador Civil per tal d'unificar les diverses bandes de música allà on existia més d'una, de manera que Albalat, Almussafes i Sollana²⁹²¹ restaren fora d'aquesta maniobra però a Sueca i Cullera la qüestió resultà més complicada. No tant per a la capital de la comarca, doncs prompte solucionà el problema, i no trobem documentació que ens faça pensar el contrari. Però a Cullera l'intent d'unificació va tenir unes connotacions prou delicades.

Des d'antuvi, la rivalitat entre les dues bandes musicals, Ateneu Musical de Cullera i Banda de Santa Cecília, era patent. L'enfrontament es remuntava a les darreries del segle XIX, moment en que s'escindí el moviment musical cullerenc per raons poc clares. La rivalitat arribà fins a tal extrem que, durant la Dictadura

²⁹²⁰.- AHMS. Negociat Primer. 1942. 23 d'abril de 1942.

²⁹²¹.- A Albalat no existí cap tensió, tan sols un cert retard en constituir la Junta Directiva de la Societat Ateneu Musical Cultural, el 9 de juliol de 1943. AMA. II. 1205.

de Primo, adoptaren postures polítiques enfrontades. Així, degut a que cada banda tenia el seu lloc social i estar prohibit l'associacionisme, els elements republicans el poble es reuniren entorn Santa Cecília i constituïren un grup de pressió important al poble. Per contra, l'Ateneu va reunir al seu sí al conservadorisme local, estant la seua junta directiva repleta d'upetistes.²⁹²²

Una vegada acabada la guerra, el cap falangista local, submís amb les directrius dictades pel Governador Civil a tal efecte, ordenà reunificar ambdues bandes en una que seia, a més, la banda de Falange.²⁹²³ Però el desig de Yagüe es robà amb la negativa del que quedava de les juntes directives i els mateixos músics donat que pretenia una junta falangistitzada i una selecció dels músics marginant la resta.²⁹²⁴ El resultat fou que malgrat les pressions falangistes només s'aconseguí una banda de molt baixa qualitat, de tal manera que, musicalment parlant, no existí activitat fins 1946, quedant la banda falangista com a darrer recurs davant les necessitats més imperatives com ara l'arribada d'alguna visita important, el 18 de juliol o les festes locals. Per a d'altres actes com processons o d'altres actes, es recorria a la banda de cornetes i tambors del Front de Joventuts, i encara que en 1945 es transformà en Banda Musical de Cullera, l'escissió tornà definitivament l'any següent, tot i que, fins 1950, la Falange culerenga intentà mantenir la unió.²⁹²⁵

Incidents respecte al món musical n faltaren, qüestió que recalca la importància el moviment bandístic al País Valencià. Per exemple destaquem l'ocorregut el 18 de setembre de 1944, quan al concurs de *pasodobles* a Sueca, participaren les bandes d'Alboraxe, Llosa de Ranes, L'Olleria i la local. El jurat es mostrà prou casolà i atorgà el premi a la banda suecana. La d'Olleria quedà en tercer lloc i, al moment de l'entrega de guardons, els músics ollerins protestaren mostrant la seua indignació. La situació creada va donar força al director de la banda i, quan li van estar entregats el pergamí i la *cinta* corresponents, els llençà colèric al públic suecà. L'alcalde ordenà la seua detenció i el director dels d'Olleria anà a parar a presó per ofensa a la insígnia dels colors nacionals.²⁹²⁶

Enrere restaven els esforços falangistes per tal d'aconseguir les seues obsessives unificacions. Prova d'això va estar la despesa de l'intent unificador a Cullera. 4.100 pts. van estar destinades per l'Ajuntament culerenc a la banda de Falange al llarg de 1940, 12.000, en 1941 i 1942; i 24.000 en 1943. aquesta sangria, unida a d'altres factors com ara la mateixa resistència de directius i músics a restar englobats en una única banda i el desmoronament dels feixismes europeus i el consegüent intent per distanciar-se dels mateixos per part del règim

²⁹²² - Cfr. TORRES FABRA, R. C. "Cullera: Esquerra.... op. cit.

²⁹²³ - AHMC. Capsa 1940. ss. classificar. 10 d'abril de 1940.

²⁹²⁴ - BORRÁS, S. *Historia e la Societat Musical Instructiva y la Banda de Santa Cecília de Cullera*. Santa Cecília de Cullera. Ontinyent, 1980. p. 59. També ANÓNIM. *Ateneo Musical. Cullera, 100 años de historia. 1896-1996*. Ajuntament de Cullera i Ateneo Musical de Cullera. Cullera, 1996. p. 60.

²⁹²⁵ - AHMC. Capsa 805. 24 de febrer de 1950.

²⁹²⁶ - AHMS. Negociat Central. 1944.

comportà que les esperances falangistes es diluïren ràpidament i s'apartaren definitivament del món musical, el que no impedí les constants pressions i vigilància sobre les mateixes.

No sols existí, musicalment parlant, les bandes com a únic referent al respecte. Amb tot, la Ribera Baixa no estava desassistida d'emocions fortes pel que a la vida musical es refereix. Per això, el grandíssim èxit que desplegà el *swing* de Billi Wells al llarg de nombrosos dies triomfals també en el teatre Serrano de Sueca,²⁹²⁷ però aquestes modes strangeritzants no eren ben vistes per les autoritats i no dubtaren en prohibir espectacles semblants.²⁹²⁸ Molt més tard, ja als anys 60 sorgiren alguns grups *pop* que omplien les sales de balls, fins que a primeries dels 70 se celebrà a Cullera el primer i únic festival rock on despuntaren grups com ara *Los Piedras Azules*.

Tampoc la Ribera quedà aliena a les manifestacions de la *nova cançó*. Raimon, Pi de la Serra, Ovidi Monllor, Llach, la Trinca, etc. malgrat els obstacles repetits per part de les autoritats per tal de rebentar els seus concerts, triomfaren contínuament i ompliren tots els llocs on actuaven.

8.7.11.- *El Centre Cullerenc de Cultura (CCC)*

El tristíssim panorama cultural a les zones rurals de la llarguísima postguerra restà minvat relativament amb l'aparició de grups preocupats pel seu patrimoni i cultura locals. En aquest sentit destacà la formació del CCC, una associació prou atípica per als temps que corrien, encara i que sabien guardar les formes.²⁹²⁹ La seua fundació anà a cavall de 1958 i 1959, quan un grup de persones que participaven a la ràdio local de Falange de Cullera, i amb unes preocupacions culturals molt marcades, connectaren amb el Centre Excursionista de Cullera, *Xúquer*, i d'altra reocupada per l'arqueologia com era la penya *Sucro*, per tal de formar una associació cultural. L'Ajuntament anomenà al primer cronista de la ciutat, Antonio Bru Rico, advocat i persona connectada amb l'oligarquia local i per tant poc sospitós de subversiu, president.

El CCC va comptar entre els seus membres amb el més il·lustre de la intel·lectualitat riberenca, estant els membres Miguel Ferrer Camarena, Rafael Bisbal, Eugenio Mesana Vidal i Alfredo Casau Bonet, funcionaris cullerencs; Francesc Giner i Enrique Rico Sanjuán, industrials; els agricultors Salvador Borrás, Rafael Cerveró Sapiña, Juan José Gomis Pedrós, Juan Lafarga Diego, José Lledó Muñoz, Agustín Grau Romero, Carlos Llopis Marí, Manuel Costa Brines i Pascual Vidal Font; José Ramón Costa Altur, impressor; Ricardo Ferrús Noguera, director

²⁹²⁷.- *Las Provincias*, 27 de febrer de 1940.

²⁹²⁸.- *El Delegado Provincial de Educación Popular prohíbe el espectáculo "Bugui"*. AHMS. Negociat Central. 16 de juny de 1944

²⁹²⁹.- El 25 de gener de 1959, assistiren els membres a la *Primera Reunión del Día de la Fortaleza de la Fe*, celebrat a la font de Santa Marta, on *llegaron los restos del gran Atleta de Cristo (sc) San Vicente Mártir*. AHMC. Capsa 672.

del grup escolar Luis Vives, el pintor Ferrer Cabrera, l'escultor Enrique Torres, els advocats José Vallet Llopis, Miguel Ribera Piris, Antonio Bru Rico, Antonio Bru Serra, Salvador Romero Olivert, Fernando José Ribera Piris i Juan Borja Rico; Eduardo Sarrió, cronista d'Albalat, vinculat a moviments cristians; Fermín Cortés, advocat i cronista de Sueca; José María Sapiña Beltrán, escriptor i periodista; Juan Piris Ferrer, armador; Manuel Vallet Martínez, auxiliar de farmàcia; José Formenter Peñalosa i Manuel Camarasa Jover, presbíters; Bernardo Bañuls Fontana, rector de la Parròquia de la Sang; Cipriano Olivert Aragó, llibrer; el professor Juan Andrés Monraval; els emprats de banca, Ángel Leal i Ernesto Calabuig Montseny; el metge Eduardo Vidal Martínez, el mecànic Julián García Font; el comerciant Joaquín Juan Muñoz, el mestre Fernando Ferrús Camillero; el farmacèutic, Rosendo Vallet Martínez, L'administrador de Correus, Vicente García Ortega, i també, com no, comptava amb falangistes com ara Alfredo His, regidor cullerenc i director del centre escolar Cervantes, Joaquín Gomar Orengo, director de radio Cullera, també alangista i regidor cullerenc i Marcelino Mur Saludes, secretari de l'Auntament, per tal de vigilar les tasques del CCC.²⁹³⁰

D'entre ells cap destacar els intel·lectuals Rafael Bisbal, Francesc Giner, Ferrer Cabrera, Eduardo Fermín Cortés i José María Sapiña Beltrán, i a més dels falangistes apuntats, pertanyents al Movimiento o simpatitzants n'eren Miguel Ferrer Camarena, Enrique Rico Sanjuán –que estaria el darrer alcalde franquista, ex divisionari *azul*-, Juan Lafarga Diego, que estaria alcalde posteriorment, Ricardo Ferrús Noguera, Fernando José Ribera Piris, que havia estat alcalde i aleshores ocupava un alt càrrec a l'OJE local, Enrique Torres, José Vallet Llopis, ex regidor; Antonio Bru Serra i Antonio Bru Rico, regidors aleshores; Juan Borja Rico i Rosendo Vallet Martínez.

La preocupació fonamental del grup va estar el patrimoni artístic en general i la cultura autòctona, de manera que el CCC no va tenir en cap moment enfrontaments amb les autoritats. D'això ja s'ocuparen els seus membres a l'hora de redactar els estatuts corresponents, deixant clar que temes com la religió i la política restaven excloses de les preocupacions del Centre. Això quedà de tal manera patent que un rector que formava part del grup, Bernardo Bañuls, capellà de la Parròquia de la Sang, l'abandonà en no poder desenvolupar la seua tasca proselitista. Com anècdota, assenyala Enrique Torres, al presentar els estatuts a l'alcalde, Leandro Mas, aquest es limità a fer córrer les fulles per acabar sentenciant que *tot això està molt bé, però el reglament ha de ser curt i la vara llarga*, en clara amenaça sobre el que esperava al CCC en cas de desviar-se de les seues primigènies orientacions.

Però això no arribà a estar així, i el Centre desenvolupà una intensa activitat cultural destacant conferències de Francesc Giner, Joan Fuster i Fermín Cortés. Com a contrapartida i per tal de no tenir problemes amb les autoritats, el CCC permetia esporàdicament alguna que altra aportació aliena als seus interessos primitius, com ara una conferència de l'enginyer agrònom Juan Lafarga

²⁹³⁰ .- AHMC. Llibre Registre de Socis. CCC.

Diego, aristòcrata local i falangista que després estaria alcalde de Cullera, entorn a *El nitrògeno en la vida de las plantas*. Però el normal era l'intercanvi i la col·laboració amb d'altres entitats culturals valencianes. Inclòs arribaren a donar-se cursos de llengua i cultura valencianes a Cullera i Sueca.

Tal vegada, l'aportació més sonada del CCC va estar la col·laboració en les primeres excavacions arqueològiques al poble dirigides per Domingo Fletcher, Enrique Pla i Miquel Taradell. A partir d'aleshores el Centre va anar donant signes d'esgotament fins la seua desaparició en 1963.²⁹³¹

8.8.- *Les festes*

La monotonia produïda per l'escasa varietat en l'oferta expansiva que acompanyava a les festes sacres quedava plasmada en la repetició constant d'activitats: diana, volteig de campanes, desfilades, pasacarrers, pinyates, probes esportives com ciclisme, boxeig, natació, hockey, etc., i invariablement es disputaven partits de futbol. En les festes de Sueca tots els anys es realitzava un envers el Cullera, senyal que les autoritats cuidaven una "sana rivalitat entre els pobles", etc., mentre que se convocava a els balls "típics" als que les dones debien acudir amb vestits apropiats,²⁹³² verbenes, exposicions artístiques, etc. però sempre pretenent polititzar les activitats al màxim en un intent per movilitzar la societat o al menys impregnar d'eixe sentit a les convocatòries, al que el clergat no posava massa objeccions sempre i quan quedara com a valedor de la moral pública.

La devoció mariana de la Ribera, com a tot arreu, quedava prou localitzada en la imatge de la patrona de cada localitat, i, cóm no, totes les figures de les verges hi tenien la seua llegenda, des de les aparegudes a un pobre i honorat llaurador, fins a les que arribaren per la mar.

Aquesta iconografia no era aliena a la Ribera Baixa,²⁹³³ llur màxim exponent era la Verge de Sales a Sueca i la Mare de Déu del Castell de Cullera, que escapaven a l'àmbit local i tenia acostumada a la població a rebre a un gran número de forasters. Pel que fa a Sueca per coincidir amb el començament de la sega de l'arròs, i a Cullera la característica principal era la processó, que es realitzava durant la matinada (d'ahí el nom de *L'Aurora*) i els visitants no tenien més remei que passar la nit en vetlla vagant d'un lloc a altre, el que aprofitaven els establiments públics per a tancar les seues portes molt més tard, quan la processó es dirigia al seu destí: la platja. Una vegada allí, els mariners cullerencs

²⁹³¹.- AHMC. Llibre d'Actes del CCC. Per una profundització del CCC, VILAFRANCA, E. i FRASQUET, R. *Anys de letargia...* op. cit. pp. 54-62.

²⁹³².- En el programa de festes de Cullera de 1943 s'especifica que les dones estan obligades a presentar-se provistes "de mantón a los bailes regionales".

²⁹³³.- Per a festes religioses, falles, etc. FRASQUET FAYOS, R. *El valencià a la Ribera: les publicacions locals (1944-1978)*. Germania. Alzira, 1996.

prenien les andes i passejaven la imatge pel mar amb l'aigua a l'altura del pit com expressió devota al temps que se li demanava la seua intersecció per a que els perills de la mar no els arribaren. Mentrestant, les barques dels pescadors s'havien disposat a l'horitzó de la mar, engalanades amb llums i guirnales. A continuació la Mare de Déu presidia una imponent missa de campanya en la sorra de la platja després de la qual es disparaven focs d'artifici als que responien les barques desplegadas en la badia amb cohets de colors. Amb el nou dia es donava per acabada la festa i la imatge passava a ser custodiada per la parròquia de Sant Antoni, el barri marítim, mentre els devots retornaven als seus punts d'orige. *L'Aurora* es feia coincidir amb la matinada del dissabte a diumenge per a permetre així l'assistència dels devots a l'acte.

*Para ello el Ayuntamiento de Cullera elevó una petición con la finalidad de conseguir trenes especiales con motivo de las fiestas de Cullera que RENFE ha autorizado a petición del Ayuntamiento de Cullera y también el gobierno para la bajada de la Virgen para el día 23 y van muchos devotos (sic) especialmente procedentes del Grao-Cabanyal y todo el litoral levantino. Saldrá un tren especial a las 16 horas y de vuelta habrá uno a la 1 de la madrugada. También habrá uno de Cullera el día siguiente a las 9 de la mañana.*²⁹³⁴

Malgrat la festa religiosa era acompanyada per altres actes lúdics, el règim estava lliure de sospita a l'hora de comprendre l'èxit de les festes de Cullera ja que les festes sempre havien estat més religioses que altra cosa amb la monotonia com a característica: bous al carrer.. Llevat de certs espectacles sempre han segut més tradicionals. Sempre han hagut *Abaixada i Pujada*.²⁹³⁵ *L'Aurora* sempre ha segut una quartada per portar gent doncs, a banda de l'espèrit marià, que feia visitar per devoció a molta gent, sobretot procedent dels poblats marítims del voltant de València i València capital, que venia en tren i es quedava de nit en els cinemes (*Cervantes i Olivert Cinema*), que es quedaven oberts perquè la gent poguera dormir i agafar el tren de l'endemà per anarse'n. Amb el tems, i amb la major permisivitat, l'oferta festiva no estrictament religiosa acabà per convertir la festa de la patrona cullerenga en tot un imà per a la gent de les poblacions veïnes.

L'arrelament del cult a la patrona de la ciutat anava més enllà del moment esporàdic que significaven les festes. Inclús s'emprava com un element legitimador més del règim. Així, *la imagen de la Virgen del Castillo de Cullera luce las insignias de ex-cautivo*, en un acte d'ofrena presidit pel Governador Civil.²⁹³⁶ La

²⁹³⁴.- *Las Provincias*, 21 d'abril de 1948.

²⁹³⁵.- Les festes s'inicien amb la "Baixada" de la imatge de la Mare de Déu de la seua custòdia en la capella del Castell per a ser depositada en l'Església dels Sants Joans, on roman fins la setmana següent per a eixir a "L'Aurora". Després retorna del seu periple al seu lloc d'orige.

²⁹³⁶.- *Las Provincias*, 2 de maig de 1944.

devoció a la Mare de Déu del Castell i la seua utilització en pro dels postulats franquistes era una mostra més de la imbricació entre l'Església i el franquisme. Però el desplegament polític i religiós es presentaven junts indisolublement. En les festes de 1939, es desempenyà una missa de campanya a la que seguí en el mateix escenari una allocució final del Cap Local de Falange i un volteig general de campanes,²⁹³⁷ mentre que el 16 de desembre es realitzava un acte *cívico-religioso* en homenatge *por los Caídos por Dios y la Patria* i el dia següent es realitzava a Sollana la *conducción de los restos de los caídos del pueblo*.²⁹³⁸ ... *Siguiendo a Cristo iban los que en el purgatorio rojo prometieron acompañar descalzos*.²⁹³⁹

La victòria de la guerra significà la reposició de les festes religioses²⁹⁴⁰ i el retorn del sentit de la festa prerrepublicana en el sentit repressor de les manifestacions populars. Les festes així passaven a estar controlades totalment pel poder, que aprofitava les efemèrides tradicionals per a desplegar tota la seua bateria propagandística. S'acunyava una cultura descafeïnada llur manifestacions es caracteritzaven per la seua inofensivitat. Es donà un revival del folclorisme disfressat d'allò autòcton que allunyava als veritables dipositaris de la cultura popular traslladant-la cap a un regionalisme inconsistent que quedava així despullat de les seues virtuts originals.²⁹⁴¹

L'any 1939 contemplà un ventall d'aquest tipus de celebracions polític-religioses. Així, a Albalat, les primeres festes després del seu *lliberament* consistiren en una fira, concurs musical de pasodobles i jocs florals.²⁹⁴² però sempre acompanyava la reafirmació dels valors del règim: *En Sollana cuerpo sin alma mucho tiempo vibró el*

²⁹³⁷.- Idem. 29 d'abril de 1939.

²⁹³⁸.- LAAP. Llibre 98. AHMC.

²⁹³⁹.- *Las Provincias*, 18 d'agost de 1946. Afirmacions com les d'extranyesa del corresponsal a Sollana del rotatiu en assenyalar que *de los más ancianos el extraordinario número de hombres que en ella tomaron parte (la Comunión), espectáculo nunca visto, según por confesión (...), debido a (...) las santas promesas, hechas de recristianizar sus vidas. Las Provincias*, 12 de febrer de 1946. Ens recorda l'escàs ressò que tenia l'assistència als actes religiosos per part dels varons. La sorpresa del periodista estava fundada i l'explicació per a ell era l'empremta que la guerra havia deixat en aquestes persones. Amb raó o sense ella, els vencedors anaven obtinguent els fruits de la seua victòria i del concepte de derrota dels perdedors en anar asimilant l'imaginari col·lectiu imposat pels primers.

²⁹⁴⁰.- A més de manifestacions patriòtiques, com ara per exemple, el 18 d'octubre de 1939, la premsa arreplega la visita dels ex-captius almussafencs a la Verge del Pilar, a Zaragoza.

²⁹⁴¹.- En la propaganda de les festes de Sueca de 1946 podia extraure's: *se celebrarán bailes regionales, esencia y médula de nuestra valencianía. Levante*, 18 de gener de 1946.

²⁹⁴².- *Las Provincias*, 10 d'agost de 1939.

*domingo al soplo vivificador del acto celebrado. La sangre de los caídos era fecunda.*²⁹⁴³ Sense oblidar els aspectes econòmics que acompanyaven tota festa: *Almussafes espera la llegada de feriantes y forasteros de los pueblos circundantes,*²⁹⁴⁴ o la pròrroga acordada per a huit dies de la Fira a Sueca.²⁹⁴⁵ Aquestes disposicions assenyalaven allò perentori del règim en l'aspecte econòmic inmers en l'autarquia,²⁹⁴⁶ amén d'oferir una repetició de l'oferta lúdica. Però les festes sempre eren igual: processons, música, competicions esportives, concerts de música...

La serietat amb que s'afrontava el fet festiu per part de les autoritats es plasmava en les sancions que rebien les accions que aconseguien entorpir-les. Un incident ocorregut a Sueca protagonitzat pel xòfer de l'autobús de la línia València-Saler-Perelló, per negar-se a esperar que acaba's la processó del Sagrat Cor de Jesús abans de reanudar el seu camí, *desorganizando con esta actitud las filas de la procesión*²⁹⁴⁷ i sempre sota la mirada atenta dels falangistes, disposats a intervenir davant qualsevol percañç. El que podem resumir, és la mescolansa existent entre les festivitats religioses, les no exclusivament religioses i, fins i tot, aquelles en que política i religió s'unien en un imbricat nyuc del qual mai se sabia quina era la part predominant de l'aleació.

CALENDARI FESTIU DE 1958 SEGONS EL BOF DE L'1 DE GENER DE 1958	
FESTA	CONSIDERACIÓ
NADAL	INHÀBIL RELIGIÓS
ENCARNACIÓ	INHÀBIL RELIGIÓS

²⁹⁴³.- Idem. 20 de juliol de 1940.

²⁹⁴⁴.- Idem. 16 de juliol de 1939.

²⁹⁴⁵.- LP, 19-9-1939. HUV.

²⁹⁴⁶.- En el programa de festes de Cullera de l'any 1948 queda apuntat que *aquí (en Cullera) se ha introducido el cultivo de algodón en condiciones de clima y régimen de lluvias altamente favorables (...) y será un gran centro fabril internacional (...). Para paliar las catástrofes de todas y cada una de sus fuentes económicas. Esta situación de privilegio no olvida a las clases humildes que tienen escuelas y establecimientos benéficos (...) (lo) que es un orgullo de la población, centros sanitarios (...)*. Aquests centres manufacturers foren un dels grans projectes del règim que buscava introduir així en cert grau *l'essència camperola* tant en les relacions productives com d'ordre social. A aquesta semiindustrialització se li batejà popularment de mecanització en les estructures rurals al temps que pretenia perpetuar com *la cotonera*, reflecte del moment autàrquic que vivia el franquisme.

²⁹⁴⁷.- El conductor fou multat amb 150 pts. i 15 dies d'arrest governatiu *por desobediencia y falta de respeto a la autoridad, al no querer detener el autobús obligando a que la comitiva se desorganizase. Las Provincias*, 7 de juliol de 1944.

EPIFANIA	INHÀBIL RELIGIÓS
ASCENSIÓ	INHÀBIL RELIGIÓS
CORPUS CHRISTI	INHÀBIL RELIGIÓS
ASUMPCIÓ VERGE	INHÀBIL RELIGIÓS
SANT JOSEP	INHÀBIL RELIGIÓS
APÒSTOLS SANT PERE I SANT PAU	INHÀBIL RELIGIÓS
SANT JAUME	INHÀBIL RELIGIÓS
TOTS SANTS	INHÀBIL RELIGIÓS
DIJOLS SANT	INHÀBIL RELIGIÓS
DIVENDRES SANT	INHÀBIL RELIGIÓS
DILUENGE	INHÀBIL RELIGIÓS I POLÍTIC
18 DE JULIOL	INHÀBIL POLÍTIC ²⁹⁴⁸
1 D'ABRIL	INHÀBIL POLÍTIC ²⁹⁴⁹
19 ABRIL	INHÀBIL POLÍTIC ²⁹⁵⁰
1 D'OCTUBRE	INHÀBIL POLÍTIC ²⁹⁵¹
12 D'OCTUBRE	INHÀBIL POLÍTIC ²⁹⁵²
SANT TOMÁS D'AQUINO	INHÀBIL ESCOLAR

El predomini de festes religioses resultava abrumador sobre les polítiques, a més de la completa absència de festes de caràcter explícitament lúdic,²⁹⁵³ encara i que no podem caure en el parany de pensar que els dies de festa, fora la que fora la seua consideració, sempre hi eren imbricades (les processns no sols ho eren de fidels, per exemple, també sortia la guàrdia civil, els falangistes i carlins uniformats, etc. i a les festes polítiques no faltava ai un potent component religiós que es edicava a beneir tot allò a ensalçar i, de pas, celebrar la ineludible missa de torn). Amb tot, les festes religioses signifaven el 65% del total, mentre que les polítiques arribaven al 25%, la resta es repartia entre una políticoreligiosa, 5%, i altra exclussivament escolar. Però, clar, això parlant des del punt de vista formal. La realitat s'allunyava lleugerament d'aquest panorama.

8.8.1.- Les falles

A mida que el franquisme anà imposant el seu imaginari col·lectiu madurava al mateix temps l'assimilació de festes pretèrites el qual component sacre era mínim. Era el cas de les falles. En l'avanç del programa de festes de Cullera de l'any 1952, s'apuntava *que habrá una falla que se quemará en la plaza del Generalísimo*. La falla contemplava com a president a Daniel Clar i com a secretari a Enric Torres. Per a l'event es confeccionà un fullet profusament

²⁹⁴⁸.- Dia de l'*Alzamiento Nacional*.

²⁹⁴⁹.- Dia de la *Victoria*.

²⁹⁵⁰.- Dia del *Movimiento Nacional*.

²⁹⁵¹.- Dia del *Caudillo*.

²⁹⁵².- Dia de la *Hispanidad*.

²⁹⁵³.- L'anterior no vol dir que la gent no intentara gaudir de dies més amables, com falles i altres activitats coincidents amb les festes esmentades. De tota manera, la severitat era prou estricta al voltant del que parlem. Així, no estranya la bronca que el Governador Civil, a les altures de 1955, llançà als ajuntaments per què *No se hace caso a la prohibición de los carnavales. Hay que cumplir la orden*. AHMS. Negociat Central. 17 de febrer de 1955.

il·lustrat que anunciava la *desperta*, l'esmorzar, el campionat de truc, les carreres de sacs, les *cucanyes atòmiques*, la verbena i l'elecció de *miss falla*, primer event de cert contingut eròtic que trobem en el transcurs del franquisme en la Ribera Baixa. A més a més, s'endrecava la festa amb els tradicionals passacarrers i traques. De tota manera, les concessions o compromisos dels fallers cap al règim quedava apuntada amb el *bautizo del niño o niña pobre nacido en la barriada* i la *ineludible "solemne misa en el Castillo* i la *cremà* de la falla. Com podem veure, un programa molt inspirat i que es deu a la intel·ligència del jove Enric Torres.²⁹⁵⁴

Anteriorment, la recuperació de la festa datava de 1942, encara i que no es plantaren vritables falles, però sí s'organitzaren verbenes,²⁹⁵⁵ i les autoritats provincials pronte es mostraren proclius a fomentar-les, tant en la seua vesant artística com festiva,²⁹⁵⁶ fins al punt que el seu arrelament fou tal que després de la riuda de València de 1957, el Cap Provincial del Movimiento, ordenava l'alde suecà, Manuel Serrano Pla, que *las fallas deben mantenerse*,²⁹⁵⁷ i rova d'això és que en 1960 va estar anomenada fallera infantil de València la neta de Franco.²⁹⁵⁸

La Falange no apareixia com a tal a les falles i els falangistes fallers ho feien de manera completament particular. La parcel·lació social que el règim havia realitzat amb vistes a dominar la població s'havia asimilat completament pels seus capitosts. El domini de tots els resorts del poder, acompanyat del triomf en les aspiracions socials del franquisme li dotà d'una relaxació que, a la llarga, permetí figures en el seu imaginari col·lectiu. Cert que a aquest procés s'uní un canvi profund en les estructures econòmiques i allò derivà en la crisi del seu model, però no deu oblidar-se la importància del factor intrínsec en la concepció de dominació social que sempre presentà el règim.²⁹⁵⁹ Per observar el desenvolupament del moviment faller a la Ribera, comprovem el fenomen a Cullera.²⁹⁶⁰

CRONOLOGIA DE LA IMPLANTACIÓ FALLERA A CULLERA DURANT EL FRANQUIJSM					
FALLA	ANY FUNDACIÓ	FALLA	ANY FUNDACIÓ	FALLA	ANY FUNDACIÓ
PLAÇA ESPANYA	1943	ARRABAL	1944	SANT ANTONI	1945
ARRABAL DE LA MBR	1946	PASSEIG	1946	LA BEGA	1963

Font: CASTELLÓ LLÍ, J. op. cit. p. 28

La ràpida acceptació de la festa al poble queda reflectida en la creació

²⁹⁵⁴.- *Las Provincias*, 23 de febrer de 1952.

²⁹⁵⁵.- AHMC. Capsa 804.

²⁹⁵⁶.- Idem. Capses 108, 804 i Oficis 1943-44.

²⁹⁵⁷.- AHMS. Falange. Capsa C. Ss. data.

²⁹⁵⁸.- *Levante*, 15 de març de 1960.

²⁹⁵⁹.- Per a la manipulació de la festa fallera, GIL-MANUEL HERNÁNDEZ MARTÍ. *Falles i franquisme a València*. Afers. Catarroja, 1996. També del mateix autor, "Ideología y política en las fallas de Valencia entre 1939 y 1954". En *II Encuentro...* op. cit. pp. 163-168. Del mateix autor, "La fiesta como espacio de resistencia al franquismo: el caso de las fallas de Valencia". En *IV Encuentros...* op. cit. 408-416.

²⁹⁶⁰.- Les falles començaren a Cullera en 1928. CASTELLÓ LLÍ, J. *Historia de las fallas de Cullera (1928-1996)*. Ajuntament de Cullera, 1996.

accelarada de falles entre 1943 i 1946, curiosament coincident amb la decadència militar e les forces de l'Eix i el alvament del règim a nivell intrcional. S'hauria d'esperar fins 1963 per a veure el sorgiment d'altra falla. Curiosament també coincident amb l'explosió urbano-turística-especulativa de la ciutat.

Pel que fa a la participació directa, veiem la seua evolució:

PARTICIPACIÓ DIRECTA A LES FALLES			
ANY	NOMBRE DE FALLES	CENS FALLER	RELACIÓ NOMBRE FALLERS/FALLA
1943	1	N/c	N/c
1944	2	N/c	N/c
1945	3	N/c	N/c
1946	5	N/c	N/c
1963	6	187	31
1968	6	220	37
1970	6	206	34
1973	6	397	66
1975	6	819	137

Font: Idem, p. 38.

Com era d'esperar, el moviment faller esclatà tot just al moment en que la renda nacional es consolidà i, tractant-se de Cullera, la coincidència amb l'explotació turística, hereva directa de l'especulació urbana, va tindre molt a veure amb aquesta evolució festiva.

Pel que fa a la participació de la dona, existeix un paral·lisme entre desenvolupament econòmic i canvis en la mentalitat que també queda reflectida en l'evolució fallera cullerensa:

EVOLUCIÓ DE LA PARTICIPACIÓ DE LA DONA A LES FALLES CULLERENQUES			
ANY	COMISSIÓ ADULTA	NOMBRE DONES	%
1963	135	50	37
1966	125	47	38
1970	115	39	34
1973	215	80	37
1975	386	151	39
1976	451	171	38

Font: Idem, p. 38.

Aquest quadre, encara i que limitat al món faller, podria estar la constatació del canvi social experimentat a la dècada dels anys 60, que constata una major (abans quasi inexistent) presència de la dona en la vida pública del franquisme. Per la seua part, en 1972, començaren a llançar-se les primeres falles infantils.²⁹⁶¹ L'espiral de la festa fallera restava així finalitzada.

8.9.- El cinema

²⁹⁶¹.- Idem, p. 39.

La predilecció que el públic riberenc havia mostrat al llarg de la República vers el cinema s'acentuà durant el franquisme, i a tots els pobles de la Ribera existia un espai dedicat a passar les pel·lícules (per exemple a Cullera arribaren a funcionar simultàniament *L'Aurora*, *Tetuán* i *Cervantes*, amén de l'inevitable cinema d'estiu, que a les postrimeries del franquisme arribà a comptar amb dos, mentre a Sueca funcionaven els cinemes *Serrano* i *La Paz*, i a l'estiu també s'habilitava un lloc per a funcions cinematogràfiques. Sollana, i Albalat presentaven dos, mentre Almussafes també comptava amb la seua sala respectiva). Ara bé, el règim, amb el seu intent totalitzador i de control sobre la població, també es trobà amb una profunda contradicció: les lleis cinematogràfiques, recolzades per la censura, catalogaven els films en no aptes (prohibit haguera estat el millor terme a emprar) als menors de 18 anys, als menors de 14 i per a tots els públics.²⁹⁶² Això xocava directament amb els interessos dels propietaris dels cinemes, que no sols es veien amb problemes de distribució sinó a més lesionats per no poder omplir el cinema. Així no resultava estrany que feren la vista grossa i no compliren amb regularitat aquestes normes, el que, de quant en quant, es traduïa en una multa governamental o municipal, també per mantenir les formes.

Els cinemes s'omplien tots i s'arribà a reservar entrades, es lliuraren abonaments, les sessions eren varies diàries i amb programació especial el cap de setmana els dies de festa a excepció de Setmana Santa. El règim tenia molt clar el poder de manipulació que proporcionaven les imàgens i els relats debutament estructurats. D'eixa manera, i en mig d'una impresionant parafernàlia, s'estrenà *Raza*, a Sueca,²⁹⁶³ una de les pel·lícules més característiques del franquisme, el mateix que va estar *Sin novedad en el Alcázar*.²⁹⁶⁴ El públic, amb escassa preparació cultural generalment era rou fidel i no es preocupava excessivament pels títols doncs en la majoria dels casos desconeixia el que anava a presenciar, el que no impedia l'èxit de certes pel·lícules com ara *Pimpinela Escarlata*, que va estar tres setmanes en cartell, *La mejor venganza*, *Camino de la felicidad*, *Chiquilín artista de circo* o *El vengador misterioso*.²⁹⁶⁵

La dependència de la indústria cinematogràfica nacional portà a que aquesta s'especialitzara en productes pro-règim,²⁹⁶⁶ amb el que la propaganda del franquisme i de les productores convergiren fins el punt de fraguar un nou tipus

²⁹⁶².- Aquesta qüestió n'era ens respectada els empresaris cinematogràfics, e manera que van rebre un munt d'amenaques i suspensions i multes, sobretot entre 1942 i 1947. Quan es tancava la sala, intervenia l'alcalde per tal de pregar al Governador Civil la seua reapertura donat que era l'activitat d'oci més important. AHMS. Negociat Central i Comunicacions. Pel que fa a la censura, imprescindible HERRERA, R. *La censura del guió en España*. Filmoteca Valenciana. Valencia, 2.000. Per altra banda, els cinemes es tancaven a Setmana Santa en calitat de dol i respecte.

²⁹⁶³.- *Las Provincias*, 26 d'abril de 1942.

²⁹⁶⁴.- AHMS. Negociat Central. 16 d'octubre de 1942.

²⁹⁶⁵.- AHMC. Capsa 96. 16 de febrer de 1941.

²⁹⁶⁶.- Per al cas valencià, FANES, F. *Cifesa, la antorcha de los éxitos*. Institució Alfons el Magnànim. Valencia, 1982.

de reclam publicitari que entrelaçava les entusiastes proclames franquistes amb les glòries de la pel·lícula mitjançant un espectacle encaminat a ensalçar al franquisme a la vegada que fiançar la venda del producte.²⁹⁶⁷ Ocorregué a Cullera, en desembre de 1948, amb l'estrena de *Locura de Amor*. Aurora Bautista acudí en persona a promocionar la pel·lícula, estant obsequiada l'actriu per les autoritats locals amb un *banquete en el Faro*.²⁹⁶⁸

El gènere amb més acceptació era el d'aventures, consumit generalment pels més joves. La sensació que causà *El Tigre de Esnapur* als diversos cinemes de la Ribera²⁹⁶⁹ no era mal vist als ulls dels jerifalts locals. La pel·lícula, a banda d'inofensiva en els seus plantejaments, amb un relat inocu, oferia valors com l'amistat varonil, el valor, el deure, etc., postulats coincidents amb els del règim, al que no l'importava tampoc propagar aquest tipus de valors. Al contrari, l'assumpció, encara que indirecta en aquest cas, del ideari franquista al temps que l'èxit de públic ho condicionava, els *Macistes, Zorros, Vaquers, Tarzans, etc.*, obtingueren unos taquillaatges esplèndids en els cinemes de la Ribera.

Invariablement en cada sessió es realitzava un passe obligatori del famós NODO,²⁹⁷⁰ un compedi de notícies bernitzades i propagandístiques del règim, que creava prou expectació per la informació esportiva, ja que solia estar acompanyada d'imàgens amb jugades i gols. Amb tot, el seu contingut solia estar prou desfasat temporalment, i la cronologia dels mateixos deixava molt que desitjar. Amb tot, es penia molt seriosament.²⁹⁷¹

Abans de cada passe invariablement s'entonava el *Cara al Sol* sota l'atenta mirada dels falangistes presents en la sala i durant els *descansos*, eufemisme emprat per a designar el temps que es destinava a canviar els rols del celuloide, s'assistia a la propaganda audiovisual en la pantalla, moment que aprofitaven els més joves per a proveir-se de llepolies i begudes embotellades contrastant amb els adults, que mataven el temps fumant i consumint begudes alcohòliques, sobre tot cazalla.

La imatge d'una família completa o una pandilla ocupant bona part de les files es va fer quotidiana a la vegada que les mares, en apagar-se els llums,

²⁹⁶⁷.- Cfr. BERTHIER, N. *Le franquisme et son image. Cinema et propagande. Université de Toulouse*. Toulouse, 1998. TORRES, A. M. *El cine español en 119 películas*. Alianza. Madrid, 1997.

²⁹⁶⁸.- *Levante*, 28 de desembre de 1948.

²⁹⁶⁹.- *Las Provincias* 3 de febrer de 1940.

²⁹⁷⁰.- Existeix un bon grapat d'estudis sobre aquest *noticiari*. Destaquem ÁLVAREZ CEDENA, J. L. *España en blanco y negro. NO-DO, una historia próxima*. Montevideo. Madrid, 1998. TRANCHE, R. R. i SÁNCHEZ BIOSCA, V. *NO-DO. El tiempo y la meoria*. Cátedra. Madrid, 2000. (conté vídeo). Per a l'organisme en sí, pp. 23-74. Per a la ideologia pp. 179-237 i 373-445. Per a la reglamentació, pp. 583-609.

²⁹⁷¹.- AHMA. 22 de setembre de 1959. El Ministeri d'Informació i Turisme demanant investigació de la raó per la qual no va ester emés al cinema en una data que no apareís.

obrien les portaviandes i abastien a la seua prole.

L'obscuritat en que s'envoltava la sala també s'utilitzà com a resguard per a les apetències de solitud per les parelles. Les últimes files solien ser cot vetat a espectadors que no realitzaven festeig. En tot cas s'infiltraven alguns xics ansiosos per fumar d'amagatall, que disimulaven el foc dels cigarrets mitjançant diverses estratagemes. Per aquestes raons més que per qüestions de seguretat s'ordenà la instal·lació de llumetes en penumbra durant les projeccions cinematogràfiques.²⁹⁷²

L'entusiasme que deslligava el cinema significà una font de lucre per als empresaris de la pantalla, i alguns portaren la seua afició als excel·lents taquillatges fins l'extrem de descuidar les normes que regien per a l'accés a les sales. El cinema *La Paz*, de Sueca, fou sancionat amb 150 pts. pel Cap Superior de Policia per *admitir mayor número de espectadores que corresponden al aforo de las respectivas salas*,²⁹⁷³ el mateix que el cinema *Serrano*, quan la Comandància Superior de Policia li imposà una multa de 150 pts. *por admitir a menores en la representación de películas no aptas*.²⁹⁷⁴ Però la rellevància del cinema era tal que l'espectador gaudia de prou drets. Per exemple, el 2 de gener de 1951, l'alcalde suecà informava al Governador Civil d'un impressionant aldarull produït al cinema *Serrano* degut a que el film es contemplava extremadament boirós a la pantalla, i la màxima autoritat suecana apuntava que *por suerte yo estaba allí y (sic) he suspendido la proyección y que se devolviera el dinero a lo espectadores*.²⁹⁷⁵

La importància que assolí el cinema es plasmà també en les preocupacions de Falange i del clergat,²⁹⁷⁶ de manera que van sorgir cinema-clubs a tot arreu amb una continuïtat més o menys estable, encara i que mai van poder competir amb les sales de projecció convencionals. Encara així, el cinema-club del Front de Joventuts de Sueca es mostrà molt actiu, presentant una despesa importantíssima per a la Falange suecana. En 1958 es van projectar títols com ara *El halcón de Oro*, *Sucedió en Edén*, *Mogambo*, *Romeo y Julieta* i altres cintes llur valor

²⁹⁷².- AHMS. Negociat Central, 13 d'abril de 1943.

²⁹⁷³.- *Las Provincias*, 27 de març de 1940. A més a més, el cinema *La Paz* fou sancionat per *anunciar como apta para menores una película no autorizada (...) y por admisión de menores*. Idem, 5 de desembre de 1943. Posteriorment aquest cinema tornà a estar sancionat pel mateix motiu. Idem, 30 de gener de 1944.

²⁹⁷⁴.- Idem, 25 de gener de 1944. Es tractava d'una reiteració, ja que *por incumplimiento de las disposiciones vigentes sobre asistencia de menores no aptas de cinematógrafo, ha sido sancionado con una multa de 250 pts, clausura del local durante 1 mes y arresto gubernativo de 15 días, al empresario del teatro Serrano de Sueca*. Idem, 20 de gener de 1942.

²⁹⁷⁵.- AHMS. Negociat Central

²⁹⁷⁶.- Sobre l'aspecte de cinema i Església, MARTÍNEZ BRETÓN, J. A. *La influencia de la Iglesia en el cine español*. Haroferma. Madrid, 1998.

pecunari era prou important.²⁹⁷⁷

En definitiva, el cinema va vindre a paliar en part la penúria moral que va viure's a la llarga postguerra a l'hora que després passà a incorporar-se a la vida quotidiana fins que el desenvolupament econòmic va fer que les llars riberenques anaren incorporant la televisió fins que aquesta desplaçà la gran pantalla en les prioritats del personal.²⁹⁷⁸

8.10.- *Les arts escèniques*

Amb menor intensitat i èxit el teatre també tenia el seu espai en l'oci. En la producció teatral primava allò folclòric, allò religiós i les comèdies blanques. La primera representació que contemplà la postguerra fou l'escenificada per la companyia andalusa de *María de la O* a la que seguí *Baile flamenco*.²⁹⁷⁹ L'èxit portà a que la comèdia *¿Quién me compra un lío* fora representada durant tot el mes de febrer de 1940 en el teatre *Serrano*,²⁹⁸⁰ *Las Hilanderas* i *La Dolorosa* foren altres èxits que portaren a continus plens²⁹⁸¹ al igual que ho fou *Volcán de amor*, escrita, dirigida i posada en escena pel col·legi Sant Josep, de València en el cinema *Serrano* de Sueca,²⁹⁸² sense oblidar els succesius i tradicionals *Don Juan* tots els novembres. I, sempre a menor escala, trobem certa continuïtat en les representacions teatrals.²⁹⁸³ A més la tasca desenvolupada des de Falange també es plasmà en tota una programació de teatre aficionat,²⁹⁸⁴ el que, junt a les activitats d'Acció Catòlica, significara la plataforma per a la constitució de diversos grups teatrals, de manera que en 1969 ja havien companyies a Suca, Gania, Carcaixent i Ontinyent, a més del cap i casal a la província.

Altre aspecte cultural encara que sense tant d'èxit de públic i molt més esporàdic ho constituí l'òpera. Així, en el Teatre Serrano pugueren escoltar-se les notes de Puccini en representar-se *Madame Butterfly*, de la que *forma parte la*

²⁹⁷⁷.- AHMS. Falange. Llibre d'Informació i Invstigacions. Abril de 1958.

²⁹⁷⁸.- Cfr. BAGET i HERMS, J. M. *Quaranta anys de televisió a Catalunya (1959-1999)*. Pòrtic. Barcelona, 2.000.

²⁹⁷⁹.- *Las Provincias*, 28 de juny de 1939.

²⁹⁸⁰.- Idem, 27 de febrer de 1940.

²⁹⁸¹.- Idem, 25 d'abril de 1940.

²⁹⁸².- *Las Provincias*, 12 d'abril de 1942.

²⁹⁸³.- El cinema *Rosales*, d'Almussafes mantingué un bon tó de representacions al llarg de la immediata postguerra. AHMA. Sig. 2-21. Cod. 1.6. 1941.

²⁹⁸⁴.- La seua connexió amb el teatre comercial només es plasmà a l'eclecticisme dels títols postas en escena. Destaquem la funció desenvolupada al *Salón-Teatro* del Front de Joventuts de Sueca de *La segunda esposa*, adaptació del drama radiofònic de Sautier Casaseca i Luisa Albero. AHMS. Falange. Caixa T. ss. data.

*tiple Emma Carol, el tenor Enrique Sorell y una nutrida orquesta dirigida por el maestro Roberto Estela.*²⁹⁸⁵

8.11.- *Altres espectacles*

El que més agradava els més petits era el circ, però també resultava més esporàdica la seua instal·lació, encara que ja en 1940, els cullerencs van poder assistir al *Ciro Ritmo*, que oferia les tradicionals atraccions. En març va estar el *Circo Romero* el que obtingué un gran èxit de públic, doncs a les actuacions de rigor s'afegien las Hermanas Catania, *gimnastas aéreas*; el *Trío Lozano*, *acróbatas del tapiz*, la trapeicista Pepita Alcalde, la *Peonza Humana*, Morgadao, el millor *equilibrista espanyol*; i *Gaby y Fofó*, els famosos paiasos. Posteriorment passarien companyies circenses com ara *Maravillas*, *Gigante*, *Cortés*, etc. a més de guinyols i altres.²⁹⁸⁶

L'anterior va conviure amb altres espectacles musicals com ara l'espectacle *Ritmo*, amb cantants hispanoamericans; els concursos de rondales o l'espectacle *Tres regiones*, consistent en balls regionals d'Andalusia, Aragó i València, etc.²⁹⁸⁷

Però el que més agradava a nivell grupal eren els espectacles taurins, que anaven des de les vaquilles al carrer durant les festes fins a la instal·lació de places de bous desmontables d'aspecte més bé trist, destacant les becerrades del torero Francisco Ramos amb els banderillers Belenguer, *Chatet* i *Niño*, i les novillades de Manolo Ruiz i Gregorio García, amb els banderillers Manolo Flores, *Ostrerito*, Juan Sales, i *Salerito*.²⁹⁸⁸

8.12.- *Els esports*

L'afició a la boxa, ciclisme, etc., que solia acompanyar a les festes es va veure complementada per l'eclosió definitiva d'altres esports. Tanmateix, un aconeteixement de singular importància tingué lloc en agost de 1949 a l'inaugurar-se el *Trinquet de Sueca*, recuperant així un joc tradicional al que havia una afició desmesurada, desenvolupant-se per a la inauguració el clàssic *partido entre rojos y azules*.²⁹⁸⁹

Malrat tot, als primers temps del franquisme, el partit únic intentà controlar qualsevol manifestació esportiva de manera que les celebracions en aquest aspecte atorgaren major propaganda a la seua presència sobretot amb la intenció de fomentar l'esport dintre el Front de Joventuts. Així, al llarg de 1940, 1270 pts

²⁹⁸⁵ .- *Las Provincias*, 15 de febrer de 1946.

²⁹⁸⁶ .- AHMC. Capsa Oficis 1942-1943.

²⁹⁸⁷ .- Idem.

²⁹⁸⁸ .- Idem. Capsa 804. AHMS. Negociat Central. AHMA. Llibre 36. AMA. II. 1256.

²⁹⁸⁹ .- *Levante*, 14 d'agost de 1949.

destinà l'Ajuntament de Cullera per atendre aquestes tasques²⁹⁹⁰ i una quantitat no especificada en 1942.²⁹⁹¹ Les ramificacions esportives de la Falange cullerenga arreplegaven la caça, la pesca, el futbol, la natació i el piragüisme.²⁹⁹²

El que sí despertava furor en la Ribera Baixa era el futbol. Els nombrosos tòpics amb que el règim inundà a l'esport rei no foren esperó per a que els nombrosíssims aficionats que l'esport tenia en la comarca pergueren interès.²⁹⁹³ Al contrari, poc a poc, les vesprades dels diumenges foren incorporant les ràdios rodejades d'oients que seguien amb viu interès les retransmissions dels partits, mentre que els bars tots els dilluns contemplaven interminables tertúlies en les que els participants disertaven amb un apassionament desconegut en altres àmbits de les relacions humanes.²⁹⁹⁴ Per això, quan el 25 d'abril de 1948, al finalitzar la lliga de tercera divisió, grup tercer, el Sueca descendia a regional, després d'haver realitzat una furiesta campanya i quedar situat en última posició, es comentà amb frustració en la localitat.

No tot foren desventures per als aficionats suecans. Anteriorment habian pogut deleitar-se amb la selecció espanyola, *reina gran contento y júbilo en la población pues la selección española de balompié entrena en Sueca*.²⁹⁹⁵ La satisfacció que en la població arrossera proporcionà l'èxit d'un dels seus paisans, Puchades, triomfador en els camps de futbol, mitigava les penes dels seguidors canviant-les en entusiasme desmesurat. Així, l'Ajuntament de Sueca arribà a dedicar un dia esportiu-festiu a Puchades *por sus goles en Irlanda, por el que recibió el sobrenombre del 'Gamo de Dublín'*,²⁹⁹⁶ al que debia afegir-se l'entusiasme desplegat amb *grandes tracas y fiestas por el triunfo de España en París*,²⁹⁹⁷ que valgué la celebració del *Día de Puchades por su gran actuación*,²⁹⁹⁸ arredonir-se l'homenatge amb la rotolació d'un carrer amb el seu nom deu anys després.²⁹⁹⁹

Altra estrella futbolística local va estar Sendra, nascut a Sueca, en 1931, fou un destacat jugador de l'equip de la capital de la Ribra Baixa, proclamant-se campió d'Espanya del Front de Joventuts i traspasat després al València, on

²⁹⁹⁰.- AHMC. Llibre de Pagaments. Llibre 1620

²⁹⁹¹.- Idem.

²⁹⁹².- Idem. Capsa 789.

²⁹⁹³.- Vegeu el ja clàssic i imprescindible SHAW, D. *Futbol y franquismo*. Alianza. Madrid, 1987.

²⁹⁹⁴.- Per això demandes com ara l'efectuada per l'alcalde de Melilla a tots els pobles per tal de ontribuir amb 50 pts per al club África no deuen sorprendre'ns. AHMS. Negociat Central. 30 de març de 1950.

²⁹⁹⁵.- *Las Provincias*, 19 de novembre de 1940.

²⁹⁹⁶.- Idem

²⁹⁹⁷.- Idem, 15 de juny de 1949.

²⁹⁹⁸.- Idem, 1 de juny de 1949.

²⁹⁹⁹.- Idem, 20 de juny de 1959.

areplegà molta fama. El Sueca basculà sempre entre la Tercer Divisió i la Regional, arribant a militar un parell d'anys a la categoria de Segon Divisió a l'inici dels anys 50. Posteriorment, en la temporada 1956-57, va estar a un pel de retornar a la categoria de plata, mentre el Cullera ascendia a la Tercera Divisió per a militar només tres temporades.³⁰⁰⁰

Però el fenomen futbolístic també comportà certs desordres, sobretot quan es jugaven partits que actualment s'anomenarien *de alto riesgo*, generalment els enfrontaments entre el Sueca i el Cullera i viceversa, el Cullera i el Tavernes i viceversa i el Sueca i l'Algemesí i viceversa. Aquests enfrontaments solien *calfar-se* al terreny de joc i traspasar-se als espectadors, de manera que les invasions de camp i agressions tant a àrbitres com a jugadors es convertiren en freqüents. Per això les autoritats van haver d'intervindre amb antelació per a previndre desgràcies.³⁰⁰¹

El que desconeguem és la financiació dels clubs, únicament sabem que comptaven amb socis i amb el taquillatge per partit. Encara, però, agafant el València C. F. com a model podem fer-nos una idea aproximada del que es donava a un partit de futbol des del punt de vista econòmic.

DISTRIBUCIÓ D'INGRESOS PER PARTIT DEL VALÈNCIA C. F. TEMPORADA 1941-42			
CONCEPTE	DESPESES EN PTS.	CONCEPTE	DESPESES EN PTS.
CONTRIBUCIÓ INDUSTRIAL	6.700	SUBSIDI AL COMBATENT (15%)	9.375
PROTECCIÓ INFANTESA (5%)	3.125	FEDERACIÓ VALENCIANA (4%)	2.235
FEDRACIÓ ESPANYOLA (0,5%)	279	PERSONAL DE CAMP	500
TAQUILLA	700	ARBITRATGE	700
BEGIDES PER ALS JUGADORS	150	SOU I ESTÍMULS JUGADORS	16.500
DESPESES VÀRIES	2.500	DEVOLUCIÓ VISITA I DESPLAÇAMENT	10.000
TOTAL	52.811		

Font: Elaboració pròpia a partir de *Cartelera Turis*, Extra setembre 1997.

La font assenyala que la mijana era de 75.000 pts. de recaudació per partit, pel que el líquid ingresat muntava a 22.189 pts. netes. Clar que parlem d'un equip de Primera Divisió, però comprovem que el club s'emportava quasi el 30% del taquillatge. Si a això afegim l'aportació dels socis, el pressupost del que podem parlar ja era molt important, de manera que el professionalisme futbolístic a la immediata postguerra era garantit.

Certament desconeixem si l'anterior resulta extrapolable a equips com els de la Ribera Baixa. Segurament al cas de Sueca s'hi donaria cert professionalisme quan arribà a militar en Segona Divisió i en el cas de la Tercera, situació prou

³⁰⁰⁰.- *Las Provincias*, 14 de maig i 14 de juny, respectivament.

³⁰⁰¹.- AHMS. Negociat Central. El 19 de novembre de 1943, l'alcalde suecà comunicà a a Guàrdia Civil que *Dado el apasionamiento en los partidos de futbol de la SD Sueca, vayan fuerzas orden público* Un exemple, va estar el partit entre Cullera i Sueca en la temporada 1941-42, quan 5 joves cullerencs botaren al terreny de joc però van estar frenats pels jugadors. Tots cinc declararen després que ho feren *para que no se agrediera al árbitro*. AHMC. Capses 772, 773 i 774..

regular a la vida del club suecà i més esporàdicament al cas del Cullera, existrien unes compensacions econòmiques més o menys sabroses. Però que el futbol es convertí en el principal referent social resulta innegable.³⁰⁰²

La resta dels esports tenien una acollida dispar: mentre la boxa va estar un esport que comptà amb un alt grau de practicants i els combats se succeïen,³⁰⁰³ amb combats de tres, sis, nou i dotze asalts i amb representació de parelles en combat en proporció al nombre d'assalts dels combats, però mai baixà de la xifra de sis enfrontaments,³⁰⁰⁴ altres pràctiques esportives com la natació, ciclisme i piragüisme també gaudien d'una presència marcada (un cullerenc, Enrique Marí, participà als Jocs Olímpics de Mèxic aconseguint una classificació excel·lent). El mateix que les activitats dels caçadors. A patir d'ahí, s'hi troben escasses manifestacions esportives. Per exemple, únicament tenim notícia d'una maratona que se celebrà el 9 d'abril de 1945, que, sortint d'Algemesí, passava per Sueca.³⁰⁰⁵

També causà fervor les curses motociclistiques que es feien a improvisats i eventuals circuits urbans, sobretot a Cullera degut que presentava carrers més llargs. La primera cursa es va fer any 1947 per a estar esporàdica als anys 50 i anual a partir de 1963 fins 1974, en que es convertí en prova puntuable per al Campionat d'Espanya, arribant a combregar 80.000 espectadors pels carrers de Cullera per tal de veure pilots com ara Ángel Nieto, Ricardo Tormo, que arribaren a estar campions mundials i d'altres amb menys fortuna, tècnica o manca de recursos.³⁰⁰⁶

En poques paraules: els ribeencs van estar prou inclinats a practicar l'esport i aquest va estar controlat directament per la Falange, no debades al presentar la Volta Ciclista al País Valencià, la premsa es referia al fenomen com *el deporte al servicio de España*.³⁰⁰⁷ S'hauria d'esperar als finals dels 60 per a veure com s'introduïen altres pràctiques com ara el motociclisme, que causà una veritable mobilització social cada vegada que es realitzava una cursa al casc urbà, o la célebre pujada automobilística al Catell de Cullera, que després de nombrosos accidents va desaparèixer.

En 1967, tornà a Cullera Joan Palomares, que havia estudiat a Barcelona i allí havia jugat rugbi amb el BUC. Aconseguí formar un equip a partir de piragüistes, aleshores deslligats quasi completament del *Movimiento* i que eren a

³⁰⁰².- El 16 de març de 1946, aparegué un ban que deia ... *mañana domingo ... con motivo de la visita a esta ciudad del equipo de futbol Alcoyano C. D. Se celebrará un interesante partido de campeonato entre el equipo antes citado y la S. D. Cullera. A este partido asistirán todas las señoritas falleras y Comisiones de las respectivas fallas con sus falleras mayores*. Idem. LRB. Llibre 942.

³⁰⁰³.- Idem.

³⁰⁰⁴.- Idem.

³⁰⁰⁵.- Idem.

³⁰⁰⁶.- Idem. LRAAP.

³⁰⁰⁷.- *Levante*, 19 de setembre de 1949. L'organitzador era el propi diari, que demanava contribució econòmica als ajuntaments per on passaven les etapes, foren principi o final d'etapa a banda. Idem.

la disciplina del Club Nàutic (fundat aquell any). Com que a l'hivern les competicions en canoa no existien, els membres aprofitaren el rugbi per tal de restar en forma. El Nàutic Cullera, que a partir de 1973 deixà de pertanyer a la disciplina del Club Nàutic, es convertí en el Cullera R. C. estant un dels clàssics del rugbi valencià i obtenint èxits tant a les competicions territorials com nacionals i efectuant un gran nombre de partits amistosos contra equips estrangers i també realitzant desplaçaments a varis països d'Europa. Però, per damunt de tot, brillaren les categories inferiors, nodrint tant la Selecció Valenciana com la Espanyola.

Molt més tard s'inclourien altres disciplines com ara el tennis, llur club i instal·lacions a Cullera van néixer l'any 1975.

8.13.- *La vida social*

Un dels aconeteixements de masses ho constituïa el mercat. Totes les setmanes es feia el dijous a Cullera i el divendres a Sueca i era un aspecte més de la vida social. Al mercat s'anava a comprar algú producte en condicions avantajoses de preu o qualitat. Però també consistia en un aconeteixement setmanal que era aprofitat per a relacionar-se amb els demés, conversar, acompanyar-se les dones unes a altres, o servir per a que els ociosos mataren el temps entre la gent i les parades expositives.

De totes formes, per a la compra d'articles especialitzats no preceders, generalment, s'anava a la capital. L'*excursió* solia durar mig dia i, després de patejar-se la ciutat, es tornava a agafar el tren o l'autobús per a tornar a la població d'orige. El mateix procediment s'emprava per a les visites al metge o visitar a familiars hospitalitzats.

8.14.- *La importància de la Ribera per al règim*

El franquisme sempre va pretendre donar a totes les seues manifestacions una espectacularitat constant per tal de crear una complicitat expectant per part de la població. La demostració de quí havia guanyat la guerra es reflectí en la visita de Franco el 5 de maig de 1939 a la comarca, enmarcada en una gira triomfal a tota Espanya. El general passà per Sueca i *a pesar del tiempo desapacible y todos los habitantes se encontraban en la carretera desde hacia varias horas. Cuando llegó (...), carcasas (...), bandas de música (...), autoridades (...), labradores (...), camaradas del Frente de Juventudes (...), la Falange (...), etc. Todos estaban allí, a su paso. La escolta hacia esfuerzos sobrehumanos para contener a la multitud (...). En Cullera, verdes arcos triunfales, banderas desplegadas al viento, los gallardetes (...). En Cullera en la carretera, caballos enjaezados destilando patriotismo. Al final una pancarta: 'El Pósito saluda al caudillo y le pide un puerto de refugio', lo que demuestra que los pescadores son buenos conocedores de la política de Franco,* dirigint-se a Favareta per a

traslladar-se a Alzira.³⁰⁰⁸

Amb anterioritat havia passat per Sollana, Albalat³⁰⁰⁹ i Almussafes. Tanta volta tenia com a objecte rebre proves d'adhesió. A Sollana es montaren arcs i el pas del cabdill fou acompanyat pels acords del himne nacional. La visita causà l'expectació dessitjada. Inclús per als que no mantenien simpaties amb els vencedores pugué més la curiositat i no volgueren perdre's l'espectacle. Alfredo. Benito acudí al pas de la comitiva del dictador: *Recorde quan va passar per ací el caudillo, per Cullera, passà amb una escolta i aleshores estava d'alcalde Rivera, i un tio que mediria dos metres i pesaria més de 170 kilos en adalt, el santos, pues quan passà per davant de la gasolinera, aquest se'n anà correns a veure si podia abraçar-lo i l'escolta que portava Franco li pegà més hòsties que a una estera, i aquell vestit de falangiste, amb el traje aquell que portaven anà a donar-li la ma, i a hòsties.*

Les posterors visites de Franco ja no presentaren cap incident. El 5 de març de 1947, s'inaugurà el Llibre d'Or de la ciutat de Sueca³⁰¹⁰ estant les primeres signatures les el dictador, la seua esposa i la seua filla a més del seu sèquit (ministres de Marina i d'Indústria, cap de la Casa ilitar, cap de la Casa Civil, Capità General de València, Governador Militar de València, Governador Civil de València –Laporta Girón-, subsecretari d'Agricultura, alcalde de València –Trénor-, delegat d'Hisenda i Pilar Prmo de Rivera, a més de tots els desplaçats de la província) . D'allí partí a la Muntanyeta dels Sants on se'l mostrà la riquesa arrossera.³⁰¹¹

El 9 d'octubre de 1954, Franco visità València amb l'objeciu d'observar unes maniobres de l'esquadra nordamericana des del portaavions *Coral Sea*, el que s'interpretà com que *España entra así a colaborar en la solución de los problemas internacionales*, qüestió que afirmava la postració de Franco davant EEUU. Amb tot, encara va tenir temps per a visitar la zona arrossera.³⁰¹²

Franco ja no s'acostà més per la comarca, no així la seua esposa, el 18 de juny de 1962, aprofitant una visita oficial del seu marit a València,³⁰¹³ que, a l'igual que deu anys enrere, el 24 de maig de 1952, pasa pel cap i casal. Com no, es declarà dia de festa en ambdós ocassions i es lliuraren un munt d'autobussos per anar a València.³⁰¹⁴

³⁰⁰⁸.- *Las Provincias*, 12 de maig de 1939.

³⁰⁰⁹.- AMA. II. 1203.

³⁰¹⁰.- Anteriorment, el 12 de desembre de 1946, Franco havia estat anomenat alcalde Honorari de Sueca i Fill Predilecte de la ciutat. AHMS. LRAAP. A tots llocs es va fer el mateix. Ara bé, els culerencs, segurament per l'absència de visites el dictador, no podien fer aquestes coses, de manera que, el 20 de febrer de 1944, una comissió de l'Ajuntament visità Madrid i li entregà la medallad'or de la ciutat. *Levante*.

³⁰¹¹.- ADPV. A.3.1.11.Capsa 5. *Memòria de Sueca, 1956*.

³⁰¹².- *Las Provincias*.

³⁰¹³.- AHMC. LRB. 1954-1964.

³⁰¹⁴.- Idem.

També es donà la inversa: continuades visites a Madrid per tal de presentar l'adhesió de tothom a Franco i, de passada, a veure si es podia trobar alguna persona coneguda amb més o menys influència als ministeris per tal de demanar i obtindre algún favor. Però, amb tot, els temps anaven canviant una mica i a la premsa podia observar-se certa ironia. Per exemple, el 16 de juny de 1959, es podia llegir la visita de Franco al Pavelló Nacional de l'Arròs a Madrid, en el marc de la FERIA Internacional del Campo, comentat que li van servir un suc de taronja, un plat d'arròs al forn, altre a la marinera, paella, tarta gelada i café mentre actuava una rondalla de Requena. El rotatiu feia èmfasi en el menú ofert a Franco sarcàsticament.³⁰¹⁵

Quatre dies després, en el mateix recinte, soparen l'alcalde de Valencia, el president de la Diputació alenciana i el seu sèquit. El menú: *Sopa prisa, hervido a base de bajoquetas "textiles", or los hilos, mandonguillas. Lo único se libraba era el servicio. El café era lo único puro: achicoria.*³⁰¹⁶

A manca d'altra diversió, les visites que realitzaven els capitosts del règim o els seus partidaris es convertien en un aconteixement digne de ser contemplat. La població riberenca acudia als actes com un entreteniment més malgrat la propaganda oficial ho presentava com una conseqüència de la seua implantació social. En altres ocasions del que es tractava era de preparar els condicionants necessaris per a que l'èxit en el rebement estigue's assegurat. Es tractava d'impresionar a algún convidat per a influir en el recolçament internacional del seu país. No debades, en plena autarquia, la Ribera significava un indet important pel que a producció arrossera es tractava.

Aquesta era la finalitat que s'esperava quan la Ribera fou visitada pel pare salessià Pere M. Escursell, enviat oficial del Xapó, *que con un reportaje cinematográfico completo sobre la vida y constumbres (sic) de aquella nación amiga y colecta para las misiones en el Japón.*³⁰¹⁷ Es tractava de preparar el camí a l'embaixador nipó en el seu proper viatge a la zona arrossera de Sueca per a que aquest fora un complet èxit.

També creà expectació la visita del aleshores ministre d'afers estrangers, Serrano Súñer, que acudí a un acte de la FSSA i fou convidat a una excursió a l'Albufera i la seua zona arrossera, presidint, a més a més, un mitin en el Perellonet de Francesc Ramón Rodríguez Roda, president de la Federació Arrossera sobre *la problemática de la FSAA.*³⁰¹⁸

³⁰¹⁵.- Levante.

³⁰¹⁶.- Idem. 20 de juny de 1959.

³⁰¹⁷.- Idem. 11 de febrer de 1940.

³⁰¹⁸.- Idem, 24 d'abril de 1940.

L'arribada de personalitats a la comarca pretenia oferir un interès de les autoritats cap a la zona. D'eixa manera s'anava creant una estreta relació entre règim i població riberenca en el seu imaginari col·lectiu. Així, la visita de l'esposa i la filla de Franco al Palmar, el Perellonet i la zona arrossera, passant per Sueca donà lloc a diversos actes públics entre els que la premsa destacava el lliurament d'una ofrena per part de l'Ajuntament de Sueca consistent en una arqueta de plata repussada amb el apòstol Santiago³⁰¹⁹ i el desplegament que realitzà el comitè directiu de la FSAA, entregant a Carmen Polo un bust de Franco esculpit per Vicent Navarro.³⁰²⁰

El règim buscava recolçaments internacionals i en aquest context cap enmarcar l'arribada de l'arquebisbe de Lima a Sueca i Cullera, on entre altres activitats *administró el sacramento de la confirmación*³⁰²¹ i la d'una representació de les Joventuts Femenines Hitlerianes a Sueca i l'Albufera, sent *obsequiadas con un almuerzo en la localidad arrocera (...), además de una paella en el Perellonet y viaje en barca.*³⁰²²

Amb aquest rodatge en el paper d'amfitriona, la població de la Ribera Baixa rebé a l'embaixador del Japó, Jakichiro Suma, *de visita a la zona arrocera*, acompanyat de l'alcalde de València, *el jefe del SNA, conde de Trénor, del ciclo de producción don Cándido Ortells y de Ramón Rodríguez Roda*, que foren rebuts en l'Ajuntament per l'alcalde i regidors, *después visitaron la Granja Arrocera de Sueca.*³⁰²³ L'arribada del nipó fou acollida pels riberencs amb una curiositat especial. Ningú d'ells havia tingut mai l'ocasió d'observar un oriental en persona i tingué un èxit esplèndid. Alfredo Benito conta que *a mi van comentarme-ho i la veritat és que anà molta gent a Sueca, jo no vaig poder anar.*

Tal vegada fou eixa la raó per la qual la visita del ministre d'agricultura, Miquel Primo de Rivera, també a la zona arrossera no tinguera tant d'èxit entre la població i això malgrat que *en Sueca se detuvo la comitiva, visitando el Sindicato Arroceros, la Granja Experimental, el molino de arroz de Gómez Fos, y en medio de delirantes manifestaciones de gratitud por el pueblo, se dirigió al lugar donde ha de levantarse los almacenes silos para recoger el arroz cáscara, que se construirán por cuenta de la FSAA, donde depositó la primera piedra y después marcharon a la Montanyeta de Sants donde se sirvió un ágape, aparte de observar el daño ocasionado por el temporal de agua y viento, por lo cual vino*

³⁰¹⁹.- Idem, 2 d'agost de 1940.

³⁰²⁰.- Idem, 8 d'agost de 1940.

³⁰²¹.- Idem, 9 de maig de 1941.

³⁰²².- Idem, 15 de maig de 1941

³⁰²³.- Idem, 17 de juny de 1941.

*ràpidamente desde Murcia,*³⁰²⁴ a la que seguí la visita del director general d'Agricultura, a qui acompanyà Manel Gotis, Àlvar de Ansorena, enginyer director de la Granja Arrosera de Sueca i Porfiri Palacios, del Govern de les FSAA, a l'Estació Arrosera i el Sindicat Arroser.³⁰²⁵

Poc a poc aquest escarrassament de personalitats per la Ribera Baixa s'anà assimilant per la gent encara que la seua capacitat de sorpresa no tenia límit. Per això, *la visita del S.A. el Jalifa a la zona arrosera* el dia 30 d'abril de 1942, obtenint un *recibimiento triunfal*³⁰²⁶ independentment del que apuntava la premsa, Miquel del Xúquer afirma que *venien moltes personalitats però els més 'raros' tenien l'èxit assegurat*, com el Ministre plenipotenciari de Suècia, Carl Westman, cònsul suec a Madrid,³⁰²⁷ el cònsul d'Estats Units, míster Anderson³⁰²⁸ o del fill del Jalifa³⁰²⁹ que contrastaven amb les repetides visites amb un ineludible mitin inclòs del Governador Civil, amb l'objecte de realitzar inauguracions,³⁰³⁰ inspeccions,³⁰³¹ discursos³⁰³² o actes solemnes com el descobriment de la Creu dels Caiguts a Sollana.³⁰³³ La proliferació d'assistències del Governador Civil acabà provocant un fàstic desmovilitzador que sols fou interromput amb motiu de la estrena de la pel·lícula *Los últimos de Filipinas*, a Cullera.

El motiu no era altre que a la localitat vivia Juan Font Colom, que a la saó comptava 72 anys, i havia estat nou mesos presoner dels tàgals, en 1898, circumstància aprofitada per a rendir-li un *homenaje admirativo, patrocinado por Levante y Valencia de Cea*, al que el Governador Civil i el Capità General.³⁰³⁴ Agustí Tritón recorda que *tot el món sabia que Font havia segut un del últims de Filipines, però ningú el considerava un heroi. Després de l'homenatge va estar*

-
- ³⁰²⁴.- Ibídem.
- ³⁰²⁵.- Idem, 21 de març de 1942.
- ³⁰²⁶.- Idem, 31 de maig de 1942.
- ³⁰²⁷.- Idem, 10 de març de 1944..
- ³⁰²⁸.- Acompanyat del baró de Terrateig amb motiu de la presentació de la regina fallera. *Levante*, 3 de gener de 1946.
- ³⁰²⁹.- *Las Provincias*, 21 de març de 1946.
- ³⁰³⁰.- Idem, 22 de juny de 1944.
- ³⁰³¹.- Idem, 26 d'octubre de 1944.
- ³⁰³².- Idem, 14 de febrer de 1944.
- ³⁰³³.- Idem, 2 d'abril de 1945.
- ³⁰³⁴.- Idem, 8 de febrer de 1946 i *Las Provincias*, 14 de febrer de 1946.

*molt popular i contava a tot el món les seues experiències del 98, encara que actualment alguns invstigadors afirmen que tot va estar un muntatge sense més.*³⁰³⁵ Ara bé, hem pogut replegar testimoniatges que aseveren aquesta anècdota.³⁰³⁶ En quant a d'altres intents del règim per tal de trobar *reliquies* humanes més que veritables herois, amb la finalitat propagandística consegüent, ja s'havia intentat trobar supervivents de les guerres carlines³⁰³⁷ o el ban de 13 de juliol de 1945, aparegut a Cullera que deia: *Todos los supervivientes que defendieron el Fuerte del Cascarro (Cuba) en 1896 y Baler (Filipinas), El Carey y Lomas de Sanjuan (Cuba) en 1808 (sic), se presentan al negociado de quintas para que se les conceda el grado de teniente honorario con el haber de 6.000 pts. anuales.*³⁰³⁸ Segons Alredo Benito d'aquestos no quedava cap.

La població de la Ribera solia respondre a les visites de les celebritats en la mesura que la propaganda oficial aconseguia despertar el interès popular, però també es mostrava solícita quan se li exigia un comportament més discret. Segons Alfredo Benito, aquest fou el cas de *quan vingué la Carmencita, la filla de Franco, a dormir ahí on te la botiga Monraval, al Mercat. No s'exhivia*. La filla del dictador acudia a Cullera en els primers anys de la dècada dels 40 degut a l'amistat que tenia amb una xica cullerenga, de la que no hem pogut averigar ni el nom. A l'acudir per motius totalment particulars, la premsa no es feia ressò de l'event, ja que no entrava en els càlculs propagandístics del moment. Però segons Alfredo Benito *sempre anava més escoltada que un banc. I no eren guàrdies normals i corrents, eren especials (sic)*.

La regulació de l'entusiasme popular de que feia gala el règim residia en la magnificació dels events per part de la propaganda franquista. Els nostres entrevistats són unànimes a l'hora d'apuntar que la majoria de totes aquestes manifestacions públiques de gaubança eren prou edulcorades i no tenien el ressò que el règim amplificava, encara que l'absència de millors passatemps derivava en l'assistència més o menys nombrosa dels actes. No debades, cada acte d'aquests representava una forta despesa per als consistoris.

8.15.-*Les relacions sexuals*

Les imbricacions entre règim i catolicisme construïren un imaginari col·lectiu que esborrà ràpidament a l'anterior republicà. La raó, apart de tot l'exposat, era que aquest últim no havia tingut temps suficient per a trencar amb la concepció tradicional de la moralitat. Així, si bé la nova concepció d'allò privat que aportà la legislació republicana permetí un germen d'alliberació sexual, cert és que la reducció temporal en que es mogué no calà excessivament en la població, al menys la femenina, Però aquesta qüestió, a un lloc rural com és la

³⁰³⁵.- CALZADO ALDARIA, A. "1898-1948: Cincuenta años después". En *Valencianos del 98*. Diputació de Valencia. Valencia, 1998. pp. 105-115.

³⁰³⁶.- CODINA CERVERÓ, M. *El estreno de la película "Los últimos de Filipinas" en Valencia*. En *L'Expressió*. Cullera, març 2.000.

³⁰³⁷.- AHMS, LRAAP. 22 de juliol de 1939.

³⁰³⁸.- AHMC. LRB. Llibre 942.

Ribera, segons Enrique Chulio, no es notà quasi res, i *si en les modes, que les joves anaven més al seu aire i no era tan negatiu parlar amb els xics*. Joan Bolufer diu que *als anys 40 o 50 i inclús els 60, perquè en eixos anys no hi havia relacions sexuals*".

La manca d'intimitat en funció del nou ordre social portava a que les dones tingueren una especial precaució a l'hora de mantindre relacions sexuals. Les relacions sexuals es convertien, tant socialment com per part del clergat, i inclús a nivell íntim, com element rebutjable i reprobable amb el que la repressió sexual s'incorporà al imaginari col·lectiu amb uns valors apreciats socialment, com són la honradesa del varó que aconseguia transgredir les normes de comportament, la tenacitat en evitar companyia sexual per part de la dona i la cura que la família demostrava per evitar horaris i llocs *perillosos*. Amb això es construí tot un culte a la virginitat, ja que aquesta demostrava l'absència d'experiències sexuals anteriors a la unió de la parella i sobretot desterrava les suspicàcies sobre possibles sospites de promiscuitat.

El règim dissenyava així la frontera de la tolerància. **Allò obscé quedava com una qualitat específicament masculina** i reforzava la iconografia femenina prenguent a la dona com un motlle en el que les seues màximes virtuts debien ser la virginitat, la discreció, l'amor exempte de desig sexual i, sobretot, l'assumpció d'un rol familiar projectat pel règim.³⁰³⁹ Una vegada asumida aquesta postració social el model social permetia a les dones casades una sèrie d'actituds vetades per a les solteres com un llenguatge més lleuger no indiscriminat, realitzar comentaris pícars, etc. Per això existia tot un codi en les relacions home-dona en el que la llagoteria desempenyava una revalorització de la honradesa i era un medi que fiançava encara més a les dones en el seu paper femení. Els nostres entrevistats coincideixen en que es realitzaven molts pirops tant a dones solteres com a casades, encara que a aquestes últimes exempts d'elements obscens. Allò no era considerat de cap manera com un fet grosser, ja que existia tot un entramat mitjançant aquestes galanteries: la dona es contonejava i al rebre la llagoteria bé augmentava el seu contoneig bé prenia una postura corporal més rígida, mentre els varons debien competir en ingeni. En cap cas es mostrava una actitud bel·ligerant davant el pirop, més bé, novament segons els nostres entrevistats, la dona quedava satisfeta per l'expectació alçada.

Segons Miquel del Xúquer, *balls en una casa particular era impensable als primers moments, però ja al final dels quaranta començaren a fer-se* Enrique Torres recorda que *als anys quaranta i cinquanta no es podia festejar pel carrer. Devia ser amagat i un dels puestos als que es podia anar a pegar-te 'apretujons' era al cinema. Però si t'agarraven, la pagaves, et pegaven de bofetades i et tiraven al carrer fent tot el possible per a la humiliació. Primer les bofetades i després et preguntaven qui eres*.

³⁰³⁹.- D'ahí l'encàndol que es va produir quan una criada d'una casa benestant de Sueca va estar sorpresa amb un home al seu dormitori. El nom del mateix no apareéis, clar. Idem. 1951.

En efecte, l'afer es duia amb molt de rigor. El 6 de juliol, el Governador Civil descaregà les seues bateries contra els falangistes cullerencs per haver efectuat un ball i deixava ben clar que no es permeterien més a l'hora que manifestava que abans d'autoritzar un ball devia estar ell i ningú més qui dnara la corresponent autorització.³⁰⁴⁰

Nosaltres hem trobat un munt de demandes de balls entre 1939 i 1958, pel que hem arplegat una mostra aleatòria de 25 demandes, a reu. De les instàncies es van negar categòricament 11,³⁰⁴¹ 2 van estar autoritzades sense més. Les 12 restants van estar autoritzades amb condicionants com ara *No podrán terminar espues de la hora oficial reglamentaria, esa alcaldia debe ejercer la debida vigilancia para que su celebración no signifique el menor quebranto de las más elementales normas de moralidad y buenas costumbres y de la no asistencia de menores, deberá indicar el nmbre del dueño del ocal, el número aproximado de asistentes, si ha existido alteración del orden público... están prohibidos los bailes exóticos*, etc.³⁰⁴² El mateix va estar amb les verbenes.³⁰⁴³

Els llocs d'oci dedicats a la reunió de joves de ambdós sexes es limitaven a alguns locals adequats a tal efecte, però sempre sota la mirada atenta de representants de l'autoritat quan no el rector. Segons Enrique Torres *les diversions eren el cine, la ràdio i el ball. Ací (es refereix a Cullera) no havia més que anar al cine i anar a passejar pel passeig. La gent anava tots els dies a passejar passeig amunt i aball. Hi havia dos o tres puestos per ballar. Ni pensar fer més que dos passos*. Miquel del Xúquer afirma que un personatge prou acostat a les autoritats obrí una sala de ball però l'accés era molt restringit ja que no estava autoritzat. De fet, fins 1959, trobem un roser de peticions d'apertura de sales de ball o simplement del permis per a realitzar-los, tant per part de paticulars com d'associacions com ara la dels Caçadors, donat que els balls een prohibits si no comptavem amb el permís de les autortats locals que, per la seua banda, traslladaven la petició als ses superiors. Aquestos demanaven informes sobre el demandant on constaren la seua conducta, moalitat, adhesió al règim, etc. i solia rebutjar la demanda o delegar en l'alcaldia la decissió, sempre i quan *se garanteix la integridad de la moralidad pública*.³⁰⁴⁴ Inclús les verbenes primeres que es feien es posaven camuflades donat que als programes de festes no venien reflectides. Tot depenia del rector, perquè tenien de tindre el vist i plau del rector,

³⁰⁴⁰.- AHMC. Capsa 703.

³⁰⁴¹.- Idem. Capses 114, 796, 798, Oficis 1942-1943, 804. AHMS. Capsa Governació 1939-1982. AMA. II. 1204.

³⁰⁴².- Idem. També AHMA. Llibre 38 i AHMC. Capses 109, 112 i 807.

³⁰⁴³.- AHMC. Capses 109, 112, 114, 796, 798, 799, Oficis 1942-1943, 804, 807, ss. classificar, 853, AHMS. Capsa Governació 1939-1982. AMA. II. 1204.

³⁰⁴⁴.- Idem. També AHMS. Negciat Central i AHMA. Llibre 39. Un cas a resaltar va star la demanda d'aperura de sala de ball per part de José Alemany Santamaría, que *perteneció a Falange antes de la guerra y demuestra una intachable conducta. Ara bé, esta Alcaldia no cree conveniente autorizar la petición por no poder garantizar la moralidad de los concurrentes*. AHMS. Negociat Central. 1 de febrer de 1945.

sense eixe requisit no es feia el programa.

Si entablar relacions es presentava com una àrdua tasca, la ruptura de les mateixes significava tot un aconteixement insòlit i detestable. Joan Bolufer afirma que *el trencament de relacions per part de les parelles estava molt mal vist. Les famílies deixaven de parlar-se. Hi havia una incivilitat bestial. Havia molta barbaritat en eixe concepte. Per eixe motiu es creaven enemistats seculars. La dona era sempre la que quedava molt perjudicada. L'home quedava com més 'mascle', sempre quedava com que havia trencat ell i no ella i quedava assenyalada i ell com si hagués obtingut una victòria. Ell tenia una muesca en la pistola i ella una falta. Quedava deshonorada, com si fora una dona fàcil i aleshores per a demostrar que no era així es quedava 'a vestir sants' per tal que no es parlara d'ella.* Allò traumàtic d'aquest tipus de decisions també ho reflexa Enrique Torres: *era molt estrany el trencar relacions. El festeig d'abans era una cosa molt formal i quan un festejava es sabia que si es feia una mala passada la família ho tendria molt pendent. Per a sortir amb una xica, o tenia que ser per a casar-se amb ella o no es sortia. Era una cosa molt formal. A més de les habladuries que allò donava. El concepte de noviatge estava molt present en aquells moments. La manca de serietat es condenava perquè es pensava que l'home s'havia aprofitat de la dona.*

L'assimilació que es donava a les relacions entre joves d'ambdós sexes i festeig tenia com a finalitat el matrimoni. I aquest era l'objectiu que el imaginari col·lectiu del franquisme havia disenyat per a la dona. Una actitud vulnerant del procés es contemplava com un entorpiment en el transcurs normal de les etapes de la vida femenina, a banda de trivialitzar el sagrat sacrament del matrimoni. La dona eixia pijor parada que el home, ja que a aquest se li considerava, a fi de comptes, un guanyador que havia aconseguit burlar la vigilància honorable d'aquella, que havia perdut credibilitat al permetre el festeig.³⁰⁴⁵

Per a Joan Bolufer, aquesta no era l'única esfera social en que es translluia una preeminència varonil: *La societat masclista es veia també en altres punts: la dona no treballava llevant dels magatzems de taronja, que sempre ha estat un treball considerat de dona. Aquella era una societat mora.* Les poques expectatives de treball per a la dona supeditaven a aquesta al matrimoni, el que accentuava més l'assumpció del seu rol social i cercenava qualsevol aspiració emancipadora. L'educació femenina s'encarregà d'evitar la possibilitat que la dona adquirís major protagonisme social al marge de la seua resignació al nucli familiar i a la llar. Clar que no sempre això va estar possible, i trobem un mínim de 13 casos d'amancebament a Sueca i uns 8 a Cullera.³⁰⁴⁶

No debades, la premsa publicà els 18 punts sobre la dona i aquests no tenen

³⁰⁴⁵.- Una cosa similar va ocórrer quan un suecà es disposava a anar a treballar. Una xica el parà dient-li que si no es casava amb ella el mataria. Idem. 26 de juny de 1950. L'honor era davant de tot. Idem

³⁰⁴⁶.- Idem. AHMC. Capsa 797.

desperdici:

- 1.- *A la Aurora eleva tu corazón a Dios y piensa en un nuevo día para la Patria.*
- 2.- *Ten Disciplina, Disciplina, Disciplina.*
- 3.- *No comentes ninguna orden, cumplesla sin vacilar.*
- 4.- *En ningún caso y bajo ningún pretexto te excuses de ningún acto de servicio.*
- 5.- *A tí, ya que no te corresponde la acción, anima a cumplirla.*
- 6.- *Que el hombre que esté en tu vida sea el mejor patriota.*
- 7.- *No olvides que tu misión es la de educar a tus hijos para el bien de la Patria.*
- 8.- *La angustia de tu corazón de mujer compénsala con la serenidad de que ayudas a salvar España.*
- 9.- *Obra alegremente sin titubear.*
- 10.- *Obedece y con tu ejemplo enseña a obedecer.*
- 11.- *Procura ser tú siempre la rueda del carro y deja quien deba ser su gobierno.*
- 12.- *No busques destacar tu personalidad, ayuda a que sea otro el que sobresalga.*
- 13.- *Ama a España sobre todo para que puedas inculcar su amor a otros.*
- 14.- *No esperes otra recompensa para tu esfuerzo que la satisfacción propia.*
- 15.- *Que las haces que forma Falange están cimentadas en un común anhelo individual.*
- 16.- *Lo que hagas supérate al hacerlo.*
- 17.- *Tu entereza animará para vencer.*
- 18.- *Ninguna gloria es comparable a haberlo dado todo por la Patria. Mujer que aún tienes influencia por tu exquisita femineidad sobre el hombre: si quieres cumplir este plan, la Patria, una vez más, deberá a tí, no solo su salvación, sin su prosperidad. Ánim, mujer, a cumplir ignoradamente y en silencio tu nueva y gloriosa misión.*³⁰⁴⁷

Com es pot comprovar, i vist també els aspectes que la Secció Femenina esperava de la dona, aquest només restava a un segon planol social sinó a més completament supeditada al varó, tant dintre dels vincles familiars com fora. En aquesta línia continuava l'Arquebisbe de València el mateix dia a la mateixa publicació: *La mujer valenciana es constancia y tesón, es ánimo y cariño.*

El temps no varià gaire aquesta mescolansa d'ensalació de virtuds de la dona i el recordament continuat del seu paper al règim. D'ahí que no es perguera cap ocasió per a constatar-ho així, de manera que al programa de festes d'Almussafes de 1954, un escrit signat per José Raya anomenat *Orenda a la mujer almussafense*, venia a confirmar aquesta visió unidireccional a l'àmbit femení en afirmar *Radiante y delicado almíbar, que aureolado con la pureza y tierna ensibilidad podemos engendrarlo en una sola palabra: MUJER.* I, com no, més avant ja assenyalaria que *la Madre es el prototipo de la mujer española y valenciana, símbolo de la resignación.*

Aquest concepte de la dona com a destinada al matrimoni servil pot

³⁰⁴⁷.- *Levante*, 18 d'abril de 1939.

explicar que només es donara una demanda d'adaptació en tota la Ribera Baixa durant el franquisme.³⁰⁴⁸ Per contra, també trbem una única separació legal efectuada pel Tribunal Eclesiàstic corresponent. No estranya que a l'ofici aparega ban recalcat que la comunicació *es bajo riguroso secreto*.³⁰⁴⁹

El clima de repressió sexual, sobretot la femenina restava sintetitzada el 6 de juliol de 1944, quan el prelat valencià, mitjançant una pastoral sobre la moralització dels costums públics advertia que: *Los vestidos del sexo femenino no deben ser 'tan ceñidos' que señalen las formas del cuerpo provocativamente, ni 'tan cortos' que no cubran la mayor parte de las piernas, no siendo tolerable que lleguen por encima de las rodillas. Tampoco es tolerable que 'las mangas' no cubran el codo por lo menos (...). Los 'escotes exagerados' son pecaminosos y pueden causar además grave escándalo (...). A las niñas y mujeres que lleven vestidos desonestos (sic) se les negará la sagrada comunión (...). En las asociaciones femeninas no se admitirá a mujeres que vistan desonestamente (sic) (...). Reprobamos la mala costumbre (...) por lo que los novios van agarrados de la mano o del brazo por la calle con el evidente daño en la decencia pública y el peligro de tentaciones impuras (...). Reprobamos también (...) que vayan solos por lugares poco transitados o desiertos y más aún cuando ya han caído las sombras de la noche. Muchos pecados cometidos por los hijos, así como muchas desgracias bochormosas ocurridas en Valencia caerán horriblemente sobre las conciencias de los padres el día del Juicio Final (...). En las playas, en las que promiscuamente se mezclan hombres y mujeres y la desnudez es provocativa, constituye de suyo ocasión próxima de pecado grave para los que a ella asisten (...), la asistencia de los católicos a ellas constituye una abominación exacrable (sic) a los ojos de Dios y de la Iglesia (...). No se permita a las hijas hacer excursiones con chicos solos (...). Tengan muy en cuenta los graves peligros a que exponen a sus hijos cuando los dejan asistir solos a los cinematógrafos o a las películas de la censura religiosa (...). El baile (lleva a un) trato más libre entre personas de diverso sexo (...), el tocamiento de manos, los acordes musicales que conmueven, la excitación de los nervios por el uso bebidas alcohólicas, la oscuridad de la noche, etc. siempre llevan peligros (...). ¡Católicos! ¡Por la paz de España y el amor de Dios! Que ningún resorte quede por mover para elevar la moral de nuestro pueblo (...).*³⁰⁵⁰

Per contra, es recalava la masculinitat, i aquesta sempre realçada per la concepció cameperla de les virtuds inherents a l'agre i connectat amb el nacionalisme més mesetari. Per exemple, a la revista *Fotos*, del 17 de febrer de 1940, un titular deia "El campo de la nueva España" i a l'article es podia llegir tota una exaltació del camp castellà falangista. Un altre article, "Labor, cosecha y afán diario para el Imperio", comentava la destrucció que havien patit les terres de zona *roja* i la immillorable actuació dels vencedors que la recuperaren per a

³⁰⁴⁸ ADPV. E.8.3.1. Vols. 1 al 5. La demanda pertany a Sueca.

³⁰⁴⁹ AHMC. Capsa 50. 13 d'agost de 1958.

³⁰⁵⁰ *Las Provincias*, 12 de juliol de 1944..

l'Imperio. A nivell casolà es donà un fenomen semblant, i al llibre de festes d'Almussafes, e 1957, es podia llegir una sèrie de versos de Martín Magraner que eren una eritable elegia del llaurador almussafenc:

*Con un trabajo constante de ilusión y valentía
Con ímpetu de gigante,
Labran su tierra y su vida.
No temen a los ardores
Un día de sol radiante;
Ni acobardan los rigores.
Van firmes en su tesón,
Porque en lides con la tierra,
Cátedra del agro son
Los pueblos e la Ribera.
Con alma de epifanía
Buenos, fecundos, veraces.
Como urbes de la vida,
SON LOS HOMBRES (sic)
DE ALMUSSAFES (sic).*

Però on millor es mostrava aquesta actitud va estar al ambé llibre de festes d'Almussafes, erò de 1959. Amb el títol "Labradores del Levante español", Vicente Gay, l'autor pretenia fer una mena d'assaig i prosa potica –amb un resultat prou dolent- on recalcar les virtuds del camperol valencià, feliç per reballar de sol a sol i content de la suor derramada en la jornada. Per al Gay això eren homes i no els que feien tasqus alienes a l'agricultura.

8.16.-*La prostitució*

Però això únicament era constatable per a la dona. Per als homes, la promiscuitat sexual resultava un factor important per a ser valorat per la resta dels varons. S'inventaren així veritables gestes de les que es jactaven públicament els seus suposats protagonistes. Una societat provaronil com la franquista no escapava així d'ofrerir aspectes contradictoris, quan no hipòcrites, i d'eixe mode, la prostitució fou una activitat perseguida i calumniada oficialment però tolerada extraoficialment.³⁰⁵¹ La prostitució quedava encoberta i allò malgrat les veus

³⁰⁵¹.- El Decret-Llei de 3 de març de 1956 presentava un compedi sobre abolicció de centres de tolerancia i altres mesures relatives a la prostitució en un discurs moral sense desperdici, que, a la postre, no va complir-se mai. Antriorment, el 9 d'abril de 1948, el Governador Civil ja havia repartit a tots els consistris una ordre sobre *Medidas para evitr que las mujeres caigan en el vicio*. Allí es parlava del paper del *Patrnato de la Mujer*, i entre d'altres coses es contemplava un ajut per a les prostitutes corregides consistent en un llar-taller. AMA. II. 1206. No hem trobat a cap poble de la Ribera cap demanda en aquest sentit. Per a una visió global de la prostitució duran el franquisme, ROURA, A. *Mujeres para después de una guerra*. Flor del Viento. Madrid, 1999.p. 216 i ss. A nivell local, CODINA CERVERÓ, J. "La prostitción y las fallas en Cullera". En *L'Expressió*. nº 49. Cullera, març de 2000. L'autor afirma que en 1956 una disposició gubernamental (es refereix al Decret-Llei esmentat) les cases de prostitució van estar prohibides però continuaren el seu mateix

discrepants del clergat i les esporàdiques intervencions d'alguns gestors que pretenien trobar en els seus companys el ressò de les seues demandes, encara que amb escassa fortuna.³⁰⁵² En aquest sentit, Alfredo Benito recorda que *Els rectors no paraven d'advertir als homes els perills d'anar amb dones, però no es tractava de perills mèdics per la salut, sinó de tota una sèrie de conseqüències que els durien a l'infern. La veritat és que els retors feien molta incidència en la prostitució, però es veu que les autoritats no els feien cas. A Cullera estava ple de cases de prostitució. Amb tot, l'activitat dels prostíbuls conegué un marcat retrocés degut a que si bé la seua activitat no fou obertament reprimida, el cert és que sofrí els rigors de la nova concepció moral.*

Segons Alfredo Benito, a l'acabar la guerra les cases de prostitució anaren a menys. La veritat és que acabar-se, fa quatre dies que s'acabà, però anà a menys. Anaven tancant. no per manca de clientela, que sempre havia, sinó per adaptar-se als nous temps. A la gent només baixar del barri dels prostíbuls, ja savien d'on venien i imagine que es traslladaren a les carreteres per tindre més intimitat els clients.

Amb tot, segons Alfredo Benito, també hagué pressions i moltes prostitutes es posaren a treballar pel seu compte. Després ja no tant. La que més durà va ser la 'Corazón'. Canviaren el prostíbul pel carrer. Les xiques pel seu compte anaven als bars a entablar els contactes amb els clients. Però això va ser pijor per a elles, ja que quan s'acostaven a un, primer tenia que mirar qui hi havia davant i es trobaven amb una situació embarasosa. Així que al final pegaren a fugir o tornaven als prostíbuls, però cada vegada havien menys.

La prostitució encara que permesa no es trobava reglamentada com en èpoques anteriors i no trobem al·lusions a ella en els plens, malgrat l'èmfasi que desplegaven molts falangistes per erradicar eixe *vici al que era aficionat mig poble*, en paraules d'Agustí Tritón, ja que *els nous gestors tiraven fum cada vegada que la conversa derivava en la prostitució, però mai feien res. Es veu que el més que podien era intentar fer la vida impossible a les ames i les xiques*. Com activitat clandestina la prostitució era perseguida com tal ja que *de vegades tancaven una casa o dues però als tres dies ja estaven altra vegada obertes*. La raó tal vegada estaria en l'absència de decisió per erradicar aquest fenomen sexual. Per a Joan Bolufer la raó era molt clara: *hi havia una grandíssima*

ritme de vida. Prova de l'anterior és que un home va estar sorprés entrant a una casa de cites en *horas prohibidas*. AHMC. Capsa 725. 26 de desembre de 1959.

³⁰⁵².- L'única al·lusió que registrem en els plens ocorregué el 23 de desembre de 1940, quan el gestor Francesc Grau, sol·licità que *desaparezcan de una calle tan céntrica como es la del Maestro Giner dos casas de prostitución que existen en las mismas*. LAAP. Llibre 99. AHMC. El ple no es donà por al·ludit en la intervenció de Grau i no discutí el assumpte. L'alcalde es limità a acceptar la protesta alegant que el tema seria objecte d'una reflexió més detinguda. De tota manera no es tornaren a tractar afers referents a la prostitució.

hipocresia per part del règim: tapava la sexualitat per una banda i admetia els prostíbuls per altra. Això ho sabia tot el món on estava. Tots sabem qui erem, doncs anaves pel carrer i et deien: mira aquella és tal, aquella tal altra, etc. El règim ho permetia per a que la gent es desfogara per ahí amb una hipocresia acollonant.

No obstant, existí certa persecució vers la prostitució a nivell municipal, tal vegada per a que lens consistoris pugueren rentar-se la cara davant les contadiccions. Així s'emetien informes sobre prostitutes,³⁰⁵³ curiosament mai es eia referencia a les ames ni als macarres, però sí robem alusions a antigues cases de prostitució que continuaven funcionant com tals nova prova de la hipocresia de les autoritats locals al respecte.³⁰⁵⁴ Però amb les menors d'edat les autoritats es mostraven inflexibles.³⁰⁵⁵

No ocorria el mateix amb institucions municipals com ara la policia local. Ja el 3 de desembre de 1939, el gestor cullerenc Colubi, denunciava les queixes els veïns del carrer Sant Roc pels escàndols *que arman los policías municipales que viven en aquella calle y con mujeres que no son precisamente las legítimas,*³⁰⁵⁶ o la denúncia de la situació immoral del guàrdia municipal Agustín Martínez Font, *que vive amancebado con na individua que no es s esposa, de la que está separado,*³⁰⁵⁷ o la petició del gestor Grau, que demanava la desaparició de dos cases de prostitució d'un carrer tan cèntric com era el del Mestre Giner.³⁰⁵⁸ El mateix pasaba a Albalat³⁰⁵⁹

Per altra banda, cal efectuar un apuntament: al llarg del tot el període estudiat tan sols hi hem trobat un cas de violació a tota la comarca, i va donar-se a Cullera el 6 de febrer de 1955 per part d'un home de 173 anys! Ignorem causes, ades sobre la víctima i demés.³⁰⁶⁰ Però resulta indicatiu a l'hora de fer balanç sobre frustracions sexuals, etc. En aquest sentit una cosa és clara: els prostíbuls funcionaven i malgrat la verborrea del règim tenien una funció social dintre d'una societat dirigida al varó.

El franquisme condemnava la prostitució com a pràctica habitual i segons Alfredo Benito no era estrany trobar ocasionalment a alguna dona pelada al rap per aquesta causa, però l'activitat en sí no passà per majors preocupacions que les de contentar-se en pervivir en guetos, complaure a les autoritats mitjançant les seues delacions, segons recorda Bolufer d'un cas que li fou relatat, i

³⁰⁵³.- AHMS. Negociat Central. AHMC. Capsa 726 són plens durant la dècada del 50.

³⁰⁵⁴.- AHMS. Negociat Central. 15 d'octubre de 1959.

³⁰⁵⁵.- Idem. Als anys 40 trobem com a mínim 6 casos. A Cullera només 4, però el 24 de maig de 1952 s'emetia informe d'una prostituta de tan sols 13 anys dedat. AHMS. Negociat Central.

³⁰⁵⁶.- AHMC. LAAP.

³⁰⁵⁷.- Idem.

³⁰⁵⁸.- Idem.

³⁰⁵⁹.- AMA. II. 1205.

³⁰⁶⁰.- AHMC. Capsa 796.

col·laborar subsidiàriament en la configuració dels organigrames repressius del règim

8.17.-L'homosexualitat

Si la prostitució era una activitat reprimida encara que tolerada a la vegada, no ocorria el mateix amb altres aspectes sexuals com la homosexualitat. Joan Bolufer recorda al respecte que *A Cullera havia molts homosexuals i els perseguia la policia i la Guàrdia Civil i de vegades 'pillaven' una orgia d'homosexuals³⁰⁶¹ i recorde que pillaren a uns fent el que s'estilava ací: 'fer el trenet' i anaven a l'endemà tots pelats a rape. La gent ja sabia a qui havien pillat i això era 'vox populi'. Per regla general per a tots els jovenets era molt difícil agarrar una dona i sortir amb ella o gitar-se amb ella. Això era dificilissim fins que va vindre el turisme i la gent es va destapar un poc, però allò era criminal i molta gent anava amb els 'maricons' de Cullera. Hagué alguns que es van fer famosos com la "Xarrifa", la "Canoa", la "Marilyn" i quasi tota Cullera es desfogava amb ells com a últim recurs. Els 'maricons' substituïen l'aspecte sexual, a manca de dones".*

Per regla general els homosexuals formaven un grup clarament distingible, pel que constituí un col·lectiu tancat que únicament es desarticulava amb l'objecte d'aconseguir entablar relacions socials amb altres varons, quasi sempre adolescents.³⁰⁶² El rebuig de la societat riberenca envers l'homosexualitat no tenia parangó amb la prostitució. Aquest era un recurs al que acudien els homes i en certa manera, com hem vist, realçava la sexualitat masculina, qüestió que tenia la seua antítesi en la homosexualitat. La pràctica sexual entre personas d'un mateix sexe, malgrat que no disposem de fonts referides a l'homosexualitat femenina, suposava un dels pijors vicis en que podia caure un varó debut a que realitzava les vegades sexuals de la dona. Tal vegada debut a aquesta concepció *desnaturalitzadora* comportava una pràctica fortament rebutjable per la societat del moment, pel que l'actitut que tingué el règim front al fenomen fou molt menys contemplativa que amb la prostitució. La repressió que es desplegà davant l'homosexualitat, a més a més de ser més dura, també fou prou més insistent. Encara així, el règim mosrava el seu tarannà classista doncs no es lliuraven els mateixos informes per al col·lectiu homosexual. *Es afeminado en sus modales y hablar y se le ve con otros parecidos pero se sabe que no realiza actos inmorales,* és el que podem llegir sobre un suecà de molt bona posició.³⁰⁶³

³⁰⁶¹.- Al llarg de 1959, l'Ajuntament de Sueca denuncià un mínim d'11 orgies (així ho assenalen les fonts) d'homosexuals). AHMS. Negociatr Central.. En 1961 augmentaren les denúncies. Idem.

³⁰⁶².- Idem. Els casos més escàndalosos van estar progonitzats per dos mestres. El primer, destinat a les escoles de El Perelló, en cometre *actos deshonestos* amb un infant d'11 anys. Ekl consistori suecà es limità a demanar el canvi de destinament de l'implicat. Idem. 15 de maig de 1946. El segon va estar a les escoles de la Unió Cristiana el 30 d'octubre de 1957 i tampoc no va donar-se més publicitat a l'afer. Idem. Ignorem el resultat d'aquestes denúncies.

³⁰⁶³.- Idem. 15 d'agost de 1959.

El mètode emprat per a combatre la homosexualitat per part de l'alcalde cullerenc, Leandro Mas, consistí en una permanent humiliació envers els homosexuals. Als homosexuals els obligava a posar-se una roba peculiar i els feia agranar el Passeig i el Mercat. Eren acusats de *fer el trenet*, com es deia en l'argot dàleshores. Als primers moments d'aquesta pràctica, la gent es burlava un muntó fins que asimilà l'espectacle. La vestimenta consistia en un porcal groc, amb una falda llarga, com si fora una bata, lluminós amb falda, amb un gat darrere, com les bates de les dones. Aquest tipus d'humiliació entroncava amb el caràcter represor que el règim poseia aleshores, no tan recurrent a la violència física com en moments anteriors però sí desplegant tot el seu poder intimidador realçant el caràcter discriminatori i denigrant sobre el que considerava un *perill social: les desviacions* sexuals d'una part de la població. Els afectats devien suportar la situació tres o quatre dies.

Els nostres entrevistats son unànimes en assenyalar que Leandro Mas es prenia aquestes i altres atribucions de repressió pel seu propi compte i risc, apart que, segons senyala Miquel del Xúquer, *mai va estar advertit per part de les autoritats superiors pel seu comportament. En realitat, la manera d'anomenar els alcaldes era molt senzilla: miraven a veure qui tenia les característiques que ells volien però al mateix temps que fora prou dòcil cara a la superioritat. Així que el que feien era comunicar-se amb els cacics locals i aquests donaven una sèrie de noms dels que triaven el que pensaven oportú. Encara així, deixaven prou poder als alcaldes a nivell local.*

Com és natural aquest tipus de comportament creava expectació, no sols a nivell local, sinó que *el panorama era graciós, aquells vestits així, i arrancant soques i agranant els carrers feia que la gent es burlara. Venia gent de Sueca, Alzira, tots els pobles a veure l'espectacle. Venien inclús de València i de més lluny*, comenta Alfredo Benito. però aquesta acció repressora es convertí en una cosa tan quotidiana que acabà per perdre el interès de la població. Així, *al final la gent va cansar-se de tots els dies el mateix i deixà d'assistir a l'espectacle.*

8.18.-Una societat alcohòlica i reprimida

Altre espai de comportament que el règim pretengué acotar fou el de l'abus de l'alcohol. El fenomen de l'excés en el consum de begudes alcohòliques fou afrontat de manera similar al de la prostitució. Qui més destacà en la repressió de l'alcoholisme fou novament l'alcalde Leandro Mas. Alfredo Benito comenta que *quan trobava algú begut, el feia tirar a l'aigua*, amb el que una vegada més castig, repressió i humiliació convergien en un tot amb la finalitat de convertir el fenomen de la embriaguesa en un acte repulsiu per a la societat. L'actitud de Leandro Mas es limitava doncs a continuar un procés social de la forma més natural: fet, captura i repressió constituïen una cadena en la que no sobrava cap eslabó. .

Aquesta actitud de l'alcalde anava més enllà de la salvaguarda dels

costums. En ocasions l'embriaguesa conduïa a situacions en absolut asimilades pel règim, ja que alguns dels autointoxicats cometien imprudències debut al seu estat i obtenien un valor artificial o bé transmutaven la seua embriaguesa escandalosament i, encara que els nostres entrevistats són contundents a l'hora d'afirmar que de política no es parlava, es cometien algunes relliscades importants com les realitzades entre 1940 i 1943, que estigueren presents en totes les poblacions de la Ribera Baixa. Segons les acusaciones del TRP de Sueca, comptabilitzem set implicats que irromperen en algún establiment donant crits de *¡Viva Azaña!* o *¡Viva la República!* en un evident estat d'embriaguesa.³⁰⁶⁴ Aquestes persones foren immediatament denunciades pels delators locals³⁰⁶⁵ i, segons Alfredo Benito *rebien una somanta de galtades en el quarter de la Guàrdia Civil o li les amollaven els falangistes, després els tenien dos o tres dies tancats, altre manoll de bofetades, i al carrer. Fastidiaven molt, perquè si estaves tranquil a un café i començava un o altre a cridar ¡Viva la República! ¡Viva Azaña! debies pegar a fugir de seguida en previssió del que puguera passar, i si t'he vist no me'n recorde. Els guàrdies no tardaven res en presentar-se.*

El règim pretenia ser dur en aquest aspecte d'edificació dels bons costums. Per això arribava inclús a reprimir als seus més fervents acòlits, que en alguns casos no trobaren en la camisa de Falange la impunitat suficient per a desembolicar-se de manera contrària als postulats que intentava imposar la seua organització. Així, per exemple, en la premsa del 27 de juliol de 1943, apareixia la notícia facilitada pel Governador Civil de la destitució del seu càrrec acompanyada d'una multa de 1.000 pessetes, al vocal de la Comissió Gestora Municipal d'Albalat de la Ribera, Vicent Ramón Bono Lereu, degut a *su conducta i proceder nada edificante con motivo de embriagarse con frecuencia, conducta incompatible especialmente con las personas que ejercen cargos de autoridad.*³⁰⁶⁶

La embriaguesa pública es convertí així en altra de les batalles morals del règim. Per això, el fenomen repressor aconseguia no tan sols als infractors de la norma, salpicava també a les persones que contribuïren d'alguna manera a fer

³⁰⁶⁴.- Fitxer del TRP. AHMS.

³⁰⁶⁵.- Malgrat haver estat tractat anteriorment el tema dels confidents, val la pena assenyalar que la seua acció anava encaminada, segons Joan Bolufer, a entablar bones relacions amb les autoritats. Així, assegura que *conec a gent confident i l'única cosa positiva que treien era estar bé amb els falangistes i arrimar-se als qui manaven, fer algún negoci o tindre les esqueses cubertes en cas de fer-lo.* L'activitat delatora, encara que es mitigà amb el temps, no desaparegué. Bolufer recorda que en els seus temps de clandestinitat *quan feiem pamflets saviem qui anava a xivar-se.* Allò s'explicava perquè els delators no romanien en l'anonimat, al contrari, *tots sabiem qui eren, com Aparisi, un homosexual que vivia al passeig i pretenia quedar al marge de possibles repressions.*

³⁰⁶⁶.- *Las Provincias*, 27 de juliol de 1943.

possible l'estat d'embriaguesa. Alfredo Benito recorda que *als amos dels bars els posà* (parla de eandro Mas) *com a responsables de que aquell que anara amb copes de més tinguera aquell estat perquè no s'havien negat a servir-lo, així que multa al canto però s'acabà un poc lo de la beguda perquè quan un del bar veia arribar a un que venia un poc carregat, li donaven un got d'aigua. Era natural, que estigués ahí, treballant, que vinga un tio i que damunt que la beguda no te la paga perquè se l'enduien, et denunciem i amainà el vici. Després les coses foren més normals.* La raó era que *la gent que estava molt alcoholitzada, això era normal. No hi havien diversions i la gent tampoc podia xerrar per por a les represàlies.*

La tasca de l'alcalde en pro de la decència aconseguí quotes tan elevades que arribà a crear-se veritables enemistats. Així, els nostres entrevistats són unànimes en assenyalar l'exemple de *José León, que acabà aborrit d'agranar carrers per les borrxeres. Tant és així que acabà anant-se voluntari a la Legió.* Aquest personatge es va fer famós per protagonitzar importants altercats al mostrar el seu rebuig davant les mesures de Leandre Mas. En una ocasió aprofitant un prolongat permís, *entrà burro i aca en la Societat de Caçadors, dient-li a un municipal que el burro era igual l'alcalde.* Altres vegades *li plantava cara dient que 'vaig pel Tercio i li peguem dos tirs'.* Sempre sortia en totes les processons vestit de legionari i begut i marcant el pas, recorda Alfredo Benito.

Deixant a una banda les anècdotes, el comportament de Josep León ens serveix per a assimilar la indefensió dels afectats davant els abusos de poder de les autoritats en l'aplicació de càstigs no tipificats en cap codig penal i l'absència d'un marc legal que poguera oferir alternatives a les actituds autoritàries de l'alcalde. La legitimitat dels actes protagonitzats per aquest personatge no era altra que la emanada de la imposició del que els triomfadors pensaven com catalogable dins dels *bons costums* tendents a la imposició d'un sistema social disenyat per i per als vencedors de la guerra.

L'implacable Leandre Mas jugà un paper important a nivell cullerenc en la configuració d'un populisme que pretenia connectar al règim amb una acceptació social, pel que es pretingué imposar en absència de coaccions violentes. Però les arbitrietats i l'abús de poder que l'alcalde desplegà en el seu convenciment de representar al comodí valedor de la comunitat, impossibilità un relatiu "franquisme de rostre humà" de base populista en aquesta població de la Ribera Baixa. A més a més, si bé els seus continus desmans foren llargament permetits, també és cert que el règim no podia perpetuar indefinidament aquesta situació completament atípica. Si Leandre Mas actuà repetidament com hem intentat esclarir fou, per supost, per convenciment propi. Però segons els entrevistats no fou cridat a l'ordre per les autoritats pertinents, i tampoc hem trobat documentació que rebata aquesta impressió pel que deduem que el seu comportament era contemplat com a pertinent quan menys.

La pretensió d'aconseguir el control sobre la població portava amb si el que la repressió fora indiscriminada. La imposició de les pautes de comportament

debia descansar sobre ferms coaccions, el que feia que en cas de ser impossible imprimir un càstig per l'absència física del perseguit, derivava en un acòs encaminat a fer pagar els seus delictes encara de forma indirecta. per exemple, Eloina Salvador, de Sueca, al no tindre instrucció, encarregà a José Torcuato Amigó que escribira una carta per a un fill seu que es trobava refugiat a França. Com aquest escribira *unes frases injurioses per a la Causa Nacional* fou detesa per això el 8 març de 1940 i posada en llibertat al dia següent.³⁰⁶⁷

8.19.- *Altre perill babilònic: la platja.*

Davant la proximitat de la bonança climàtica, mentre que les platges de Cullera es preparaven per a acollir als banyistes, la gestora cullerensa es pronunciava mitjançant un ban aparegut en juny del que considerava com moral pública: *Deben hacerse desaparecer las antiestéticas libertades rayanas en el desnudismo que el extinguido régimen rojo permitía en los establecimientos, balnearios i zonas marítimas en donde temporalmente se acostumbraba a establecer barracas para baños y con el fin de adecentar todo lo posible, se observarán las reglas siguientes: los hombres deberán bañarse con traje completo de baño, i cuando se separen para pasear por la orilla llevarán albornoz. Segundo: las señoras también se bañarán con bañador completo y llevarán sobrefaldilla hasta las rodillas. Los contraventores de esta orden serán castigados con todo rigor (...). La fuerza de carabineros observará el cumplimiento*".³⁰⁶⁸

A l'any següent *Por disposición gubernativa se han establecido en la playa durante la época de baños tres divisiones: una de hombres, otra de mujeres i otra de familias*,³⁰⁶⁹ que introduí un nou element de confió: *cóm interpretar la divisió de familias*, aspecte sempre arriscat tenint en compte la contundència que desplegava el règim davant situacions difuses encara que foren producte de la seua pròpia inoperància. Alfredo Benito recorda que *anar a la mar era un descontrol. A banda de tindre moltes precaucions per no clavar la pata i guanyar-te un parell de bofetades, mai savies si perillaves.*

I tant, els bans sobe platges no sols abundaven sinò que a més es feien cartelons que se situaven prop dels llocs d'accés a l'arena on apaeixia tot el vademécum plagistic, i el pas del tems no ajudà a variar, de manera que l'1 de juny de 1959, es colocà el corresponent *Bando de Playas*, on es podia llegir: *El Gobernador Civil de la Provincia de Valencia HAGO SABER: La defensa de los principios de la moral cristiana que constituyen norma de vida que siguen con orgullo los mejores españoles, y la conveniencia de luchar contra la suciedad y la*

³⁰⁶⁷.- Fitxer del TRP de Sueca. AHMS.

³⁰⁶⁸.- LRB. Llibre 935. 4-6-1939. AHMC. Signat per l'alcalde i el comandant militar de la plaça.

³⁰⁶⁹.- *Las Provincias*, 18 de juliol de 1940.

chabacanería obliga todos los años a dictar unas normas que regulen el desenvolvimiento de playas y piscinas.

Nuestro propio decoro exige, en efensa de la honestidad y buenas costumbres de la belleza e nuestras playas y de la limpieza de nuestros establecimientos la adopción de las medidas que siguen , que habrán de observars en toda la provincia de Valencia, con la mayor exactitud:

Primero.- En todas las playas del litoral de esta provincia (y por tanto en todas las de la Capital), especialmente en las zonas que corresponden a concesiones de casetas o balnearios, se acordará un espacio para que puedan utilizarlo de u modo exclusivo aquellas mujeres que lo deseen.

Segundo.- Se prphibe que personas de distinto sexo, puedan hacer uso e una misma casta. N los balnearios y en las naves-caseta, deberá existir la ebida separación, mediante tabique o mámparas hasta el techo.

Tercero.- Se prohíbe la utilización de prendas de baño indecorosas, tales como las llamadas "dos piezas" y slíps. Deben estar adecuadamente cubiertas las mujeres, al menos con pantalón "sport" o media falda, fuera del agua. Los hombres utilizarán pantalón de deporte.

Cuarto.- No estará ` permitido que los bañistas se desnuden o vistan en la playa fuera de las casetas cerradas donde las hubiere.

Quinto.- Para los baños de sol los balnearos y concesiones de casetas acotarán espacios con la debida separación de sexo.

Sexto.- Cualquier manifestación de desnudismo o de incorrección en cualquier aspecto, que pugne con la honestidad, será duramente sancionada.

Séptimo.- No se permitirá la circulación por dentro de las zonas de baños a los coches, automóviles, bicicletas y carruajes, a cuyo fin los Ayuntamientos rspectivos adoptarán a través de la Guardia Municipal, las necesarias medidas de vigilancia.

Octavo.- Se prohíbe arrojar papeles y rests e comida que ensucien la playa, quedando igualmente encargados los Ayuntamientos de garantizar el decoro y limpieza de las playas.

Noveno.- Las anteriores normas en cuanto a moralidad, higiene y limpieza deberán ser igualmente obsrvadas en las piscinas, riberas de los ríos y demás lugares de excursionismo o locales y sitios de esparcimiento veraniego.

Décimo.- Tiene este Gobierno Civil la seguridad de que el sentido de la honestidad y de la belleza de los valencianos hará innecesaria la imposición de sanciones, per por si hubiera quienes ofendiendo los sentimientos de ls demás, olvidaran estas

normas, se les apercibe de que al ser denunciados por los Agentes de la Autoridad, quedarán incurso en las siguientes sanciones:

a) Se sancionará con multa de 25 a 500 pesetas a los individuos que como bañistas, excursionistas, usuarios o clientes de establecimientos, infringieran estas normas de moralidad y limpieza.

b) El desnudismo será sancionado con 2.000 pesetas de multa y 30 días de arresto, aplicando la Ley de Orden Público de 28 de Julio de 1933 y la Ley de 17 de Julio de 1948 para la imposición de arrestos derivads de aquéllas.

c) Se impondrán multas de 250 a 10.000 pesetas a los propietarios, concesionarios o directores de balnearios, piscinas, rstaurantes, bares, clubs y establecimientos públicos en los cuales se produjeran estas nfraciones, quedando directamente responsabilizadas las empresas en la garantía del decoro moral y limpieza pública que stas normas defienden.

Lo que se hace público para general conocimiento, debiendo insertarse este Bando en lugares visibles de todos los establecimientos y sitios a que afecte.

Valencia, 1º de Junio de 1959.

*El Gobernador Civil,
Jesús Posada Cacho.³⁰⁷⁰*

Així, tot un munt de sancions relacionades amb les ordenances respecte a la mar podem trobar. Acusacions com ara *estar en la playa en cueros, pasearse sin albornoz, bañar el caballo en zona destinada a baño de hombres, ir en bicicleta por la playa, tomar el baño con taparrabos, bañarse con traje de hombre, pasear por la playa con traje de baño y calzoncillos cortos, tomar el baño en zona destinada a mujeres, tomar el baño con el caballo*, etc. van estar les multes més repetides.³⁰⁷¹

L'anterior parla per sí mateix del desajustament que es produïa a les platges, doncs les anomenades zones d'homes, dones i famílies comportaven que la confusió fora total. Amb tot, a partir de 1962 no tobem més sancions al respecte. Com és natural, això va estar a conseqüència del turisme, i l'anomenat *dos piezas* per part de les dones es generalitzà i les autoritats acabaren per fer la vist grossa. Amb tot, des del púlpit els rectors no paraven de denunciar aquesta immoralitat i inclús va sorgir a Cullera un grup anomenat *Defensor de las Buenas Costumbres*, que colocava cartells a la platja llur contingut, segons Alfredo Benito, denunciava els perills morals i mortals que comortava la visita a la platja. Però, aquest grup, lligat a Acció Catòlica, prompte va desistir en els seus intents moralitzadors i no actuaren en aquest sentit més que en dos o tres temporades estivals, confirma Benito. .

³⁰⁷⁰.- AHMC. Capsa 88.

³⁰⁷¹.- Idem. Capses 726, 727 i 728.

8.20.-La multa com a repressió.

Que l'exercici de poder té gran quantitat de manifestacons, ja ho sabem. Una d'elles és el càstig a les normes més quotidianes, per la qual cosa la pena resulta menys dolenta. Però, això sí, es suficientment estricta per tal de recordar la incomoditat i estar present com per a presentar-se de manera rectificadora d'actituds tant públiques com privades.

La potestat dels ajuntaments per controlar allò que s'anomena *ordre públic* al llarg del franquisme era quasi omnipotent donat que, en aquesta matèria, el Govern Civil delegava aquesta parcel·la de poder en els alcaldes, i només intervenia quan la greuat dels fets superava certa frontera que no era delimitada més que pel propi Governador Civil. Així, trobem multes governamentals i multes municipals com a conseqüència de les denúncies efectuades pel guàrdies municipals. Segons el tarannà de les mateixes, passaven per un altre filtre, i també és cert que trobem actituds dispars per part de les autoritats, des d'annular multes fins a aplicar diversos imports de les mateixes per una denúncia igual.

Recordem l'escasa autonomia financera dels ajuntaments per tal d'entendre que la multa municipal era una font d'ingesos imortant per als consistoris. Tal vegada això explicaria la gran quantitat de denúncies i multes municipals que trobem. Altra cosa eren les aplicades per l'Inspecció de Taxes, de les quals nem pariat a l'apartat de l'estraperlo, i que no tenen res a veure amb les del present capítol.

Per exemple, a Cullera, van imposar-se 4.944 multes en el període comprés entre abril de 1939 i gener de 1946,³⁰⁷² és a dir més de 70 mensuals i més de dos diàries. A Sueca, en 1957, van emetre's 539 notificacions d multa per part del Governador Civil per infraccions de tràfic, 12 provinents d'altres províncies, 820 multes municipals i 26 en matèria de pesca front només 55 multes d'esraperlo.³⁰⁷³ (clar que a celles altures ja havia disminuït molt) Llevant-ne aquestes darreres, tenim que van ser emeses 1597 multes, més de 133 al mes i més de quatre diàries.

Repetim que els municipis ingresaven un bon grapat de diners procedents de les denúncies, de manera que aquestos, per tal de mantenir un ritme més o menys sucós, primava els guàrdies municipals amb el 25% de l'import de la multa, el que feia que aquestos no s'ablandaren a l'hora de posar una denúncia i, al mateix temps, fer que no primaren les relacions típiques d'un espai rural i superaren aquests lligams. Encara així trobem que la corrupció de la policia municipal era a l'ordre del dia,³⁰⁷⁴ el que també produïa tensions entre els

³⁰⁷².- AHMC. Llibre Denúncies. Llibre 1753.

³⁰⁷³.- AHMS. Memoria 1957.

³⁰⁷⁴.- AHMC. Llibre 1753. Apareixen més de 20 demandes d'expedients per aquest motiu, encara que directament no hem trobat la quantitat de guàrdies suspesos d'empleament i sou, però es fa saber en ocasions que així ha estat. Directament no tenim més que una

mateixos guàrdies, com ara l'enemistat irreparable entre el guàrdia municipal de Cullera, Martínez Fort, i el seu cap, Peñalosa Piris, que es reflectí en nombrosos informes a l'alcalde degut als seus continuats enfrontaments. El primer, per justificar el seu odi acussava contínuament al segon d'haver estat escopeter durant la guerra i aquest denunciava contínuament que el Martínez era un *gas* (o siga, que no feia res). La raó darrera de l'enfrontament eren les contínues cridades a l'ordre per part del superior degut a que el guàrdia municipal s'embriagava estant de servei, però, a més, ambdós eren fidels clients dels prostíbuls i més d'una vegada havien renyit per una prostituta. El propi Martínez vivia amancebat amb una tal Isabel, que era multada contínuament. Així, els dos arribaren a les mans en diverses ocassions tot i estant de servei.³⁰⁷⁵

Però el cert és que les primes per multes constituïren un bon incentiu per als guàrdies. A Cullera, el *rècord* l'ostentà un guàrdia municipal que va rebre 700 pts. de *premio* per denúncies efectuades.³⁰⁷⁶ I això què l'alcalde de Cullera anul·là la cinquena part aproximadament de les multes, segurament per raons de clientelisme. I això que l'import de les multes no era suau. Per exemple, Tomás Bou Sánchez, un jornalier cullerenc, va estar multat amb 15 pts. per fumar a l'interior d'un cinema (l'import de l'entrada era de 0'5 pts.). A l'destar cridat per l'alcalde, va admetre la falta encara que declarà que no podia pagar la quantitat per no tindre més que *un mísero jornal y ser en su caa el único que aportaba ingresos*. Comprovat aquest punt, l'alcalde li llevà la denúncia però li cridà fortament l'atenció, de manera que el Bou contestà que *no lo haría más*.³⁰⁷⁷ Altre cas cridaner va estar el 24 d'octubre de 1943, quan l'alcalde cullerenc va annular una multa imposada a varis infants per *haber destrozado las Coronas colocadas en la Cruz de los Caídos* per considerar que els nens no savien el que feien.³⁰⁷⁸ Però aquesta condescendència no va mostrar-se amb altres infants que tiraren taronges a una xica.³⁰⁷⁹ Les autoritats locals tampoc no es mostraren gens condescendents amb altres tipus de gamberrisme, com ara el llançament de pedres al tren, camions o d'altres vehicles.³⁰⁸⁰

notificació de l'alcalde de Cullera, Leandro Mas, el 14 d'abril de 1956, que expedienta a un guàrdia municipal per deixar-se subornar.

3075 .-

Idem. Capses 776 i 844.

3076 .-

Idem. Capsa 777. 16 de maig de 1944.

3077 .-

Idem. Casa 725. 11 de gener de 1945.

3078 .-

Idem. De tota manera, Alfredo Benito asegura que *als pares els falangistes lis pegaren una somanta d'hòsties que els deixaren fets un asco*.

3079 .-

Idem. Capsa 953. 12 de desembre de 1952. La xica era filla d'un regidor.

3080 .-

AHMS. Negociat Central. A banda de la perillositat que comportaven aquestes accions, de segur que en la duresa mostrada per les autoritats locals al respecte, influí la circular del Governador Civil de l'11 de maig de 1944, qui demanava, ordenava millor, els alcaldes castigar severament aquest tipus d'actes *cometidos por niños de entre 10 y 16 años ... cuya actitud es impropia de un país civilizado ... multar duramente a los padres*. De tota manera, la pràctica continuà en el temps malgrat la repressó doncs 13 anys després, els alcaldes reberen ordres semblants amb la salvetat que *Por noticias publicadas en la prensa se viene enterando ... e eterminadas medidas adoptadas por algunos señores Alcaldes para combatir el gamberrismo, medidas que consisten en la aplicación de sanciones arbitrarias de carácter vejatorio, no previstas ni autorizadas por ninguna disposición de carácter penal o administrativo. Tal ocurre con obligar a los autores a barrer las calles,*

La immensa majoria de denúncies anaven destinades a les prostitutes per mostrar-se en públic (o siga, anar pel carrer) i sobretot als embriagats que deslligaven *escàndalo público* pel seu estat.³⁰⁸¹ Però el catàleg de denúncies era riquíssim: *salir a la calle en pijama, ir dormido en el carro, salir de una casa de prostitución a horas prohibidas, bailar en la calle, vender en domingo, sacar estiércol de su casa, por haber sido encontrado con una vecina que es soltera, tirar agua sucia a la calle* i altres per l'estil. Però les sancions més altes se centraren en actes com *no se arrodilló al paso del Santísimo*,³⁰⁸² *estar en las inmediaciones de la ermita de San Antonio y no arrodillarse*,³⁰⁸³ *colgar ropa para secar "lo que llamó la atención de cuantas personas comparecían al acto procesional"*³⁰⁸⁴ *por postura irreverente y sonria socarrona al paso de la procesión*,³⁰⁸⁵ *ir a los prohibidos*,³⁰⁸⁶ etc.

Les sancions més fortes van estar aquelles derivades de les ordres superiors, com ara la blasfèmia. El 18 d'abril de 1949, el Governador Civil recriminava l'alcalde de Cullera per no estar suficientment decidit davant les blasfèmies, *que se repite con demasiada frecuencia*.³⁰⁸⁷ El mateix que va estar per a l'alcalde almussafenc, ja que *la blasfemia no acaba de ser destruida y debe sancionarse*, ordenava el Governador Civil.³⁰⁸⁸ Així trobem que aquesta va estar la causa de la majoria de les multes.³⁰⁸⁹

8.21.-La delinqüència i les desgràcies

El que veritablement conmovia a l'opinió pública va estar els delictes contra la propietat i les desgràcies.³⁰⁹⁰ El primer preocupava més a les autoritats, que aribaren a graus atterradors.³⁰⁹¹ Malgrat tot veiem l'activitat judicial de la comarca:

SENTÈNCIES COMDENATÒRIES DICTADES EN JUDICIS DE FALTES ALS JUTJATS MUNICIPALS, COMARCALS I DE PAU DE LA RIBERA BAIXA						
AFER	ANYS I NOMBRE DE SENTÈNCIES					
	1949	1950	1951	1952	1953	1954
D'IMPEDIMENT I CONTRA L'ORDRE PÚBLIC	126	163	152	137	140	152
CONTRA ELS INTERESSOS GENERALS I EL RÈGIM DE LES POBLACIONS	111	73	68	46	22	25

hacerlos circular po las mismas con letreros alusivos al hecho, etc. Idem. 29 d'octubre de 1957.

³⁰⁸¹ Idem. Capses 774-779 i 837-844. AHMS. Negociat Central.

³⁰⁸² AHMC. Capsa 727.

³⁰⁸³ Idem.

³⁰⁸⁴ Idem. Capsa 726. 16 de maig de 1943.

³⁰⁸⁵ Idem. Capsa 804. 13 de desembre de 1943.

³⁰⁸⁶ AHMS. Negociat Central. 1946 i 1948.

³⁰⁸⁷ AHMC. Capsa 805.

³⁰⁸⁸ AHMA. Llibre 47. 31 de desembre de 1954.

³⁰⁸⁹ Idem. AHMC. Capses 726 i 727. AMA II. 1156. AHMS. Negociat Central.

³⁰⁹⁰ Pel que fa als delictes contra la propietat no anem a entrar donat la gran quantitat de furtaments que es denunciaven, encara i que no s'hi troba res espectacular.

³⁰⁹¹ El que més sorpresa ens ha proporcionat deixant-nos bocabadats va estar l'ordre d'internament en un correccional d'una nena de vuit anys per furtares coses en la seua classe. AHMS. Negociat Central. 17 de febrer de 1959.

CONTRA LES PERSONES	1351	1518	1502	1594	1629	1802
CONTRA LA PROPIETAT	3039	2731	1916	1834	1924	2053
SANCCIONADES AMB LLEIS ESPECIALS	121	129	148	218	289	510

Font: Font: Elaboració pròpia a partir de l'anuari *Baif-Baifari*, 1955, p. 668.

Entre 1949 i 1954, la possessió de premsa clandestina hi era resent a la Ribera Baixa, encara i que el gros de les sentències anava contra escàndols, etc. mentre les sancions per leis especials es quadruplicaren, de manera que l'explicació s'ha de trobar tant en la ignorància més accentuada de certs sectors de la població el que no evita que existira certa resistència opositora de la que parlaem després.

Per la seua banda, el que disminuï va estar la rateria, sobretot per la raó que les multes governatives en matèria d'estraperlo i petits robatoris al camp comlien eixa funció, a més que el furar uns pocs productes del camp tampoc no es denunciava ja en aquestes altures. No va estar així les sancions contra les persones, genralment aldarulls que finalitzaven en un rinya o una pelea i tenien més components d'enemistats que res.

Però el que commovia més l'opinió pública eren aquelles tragèdies particulars allunyades de qualsevol component polític i, de certa manera, venien sinó a desviar l'atenció sobre una situació d'opressió, mitigava en part la brutalitat de la vida quotidiana donat que les víctimes d'accidents no tenien relació directa amb l'actuació del règim. Fets com una àvia s'inclinà massa sobre el balcó per tal de veure qui tocava a la porta i va caure trobant la mort,³⁰⁹² n'eren a l'ordre del dia. Més sensació causaven els sucesos on es veien implicats els infants. Ofegaments a les sèquies quan jugaven va estar una causa afegida de mortaltat infantil, i encara la seua limitació numérica (hem trobat uns vint casos en la comarca al larg del període franquista) sempre resultaven un impacte en l'conciencia popular.³⁰⁹³

Els accidents, sobretot els laborals també tenien un especial ressó. El que més afectà a la població es produí el 3 de gener de 1957, quan dos obrers eren pintant un poste del llum, el que costà la vida a Pedro Martínez González, veí de Sueca. L'informe de la policia rural esulta desgarrador en aaques aspecte: *Dspués de grandes sufrimientos en medio de las quemaduras ... se le fueron prendiendo las ropas sufriendo de una forma horrorosa pidiendo auxilio y socorro en los primeros minutos hasta que una vz sin sentido y quizá muerto y todavía en lo alto del poste hasta que las llamas cortaron el cinturón y cayó al suelo. Una vez en tierra, si no hubiera dejado de existir se hubiera hecho por él cuanto hubiera sido necesaro y que había gente e sobra presenciando el horroroso espectáculo... todos y el cabo que suscribe le echaron encima cubos e agua a fin de parar el incendio de sus ropas que aún estaban ardiendo como igualmente la carne. .. desaparecida la carne del hueso, los ojos cerrados completamente, los dientes*

³⁰⁹².- Idem. 24 de juny de 1954.

³⁰⁹³.- Idem.

*igualmente y los labios abiertos demostrando gran sufrimiento...*³⁰⁹⁴ Com és natural, un fet d'aquestes característiques i amb el seu component força morbosa, s'expandí amb gran rapidesa i va servir a les autoritats per a proclamar el perillós d'acostar-se als postes sustentadors del corrent elèctric.

També donà de parlar l'assassinat de Carmelo Balaguer, veí de Cullera i que va estar víctima de la ingestió de cianur. La seua esposa afegí una bona quantitat d'aquesta substància en un dels menjars i el Balaguer va caure fulminat sense vida a la primera cullerada. La visita urgent del metge només serví per certificar la mort per *envenenamiento*, i la investigació posterior demostrà primer que l'aliment contenia una alta concentració de cianur i després que la dona de la víctima havia estat l'assassina. A partir d'ahí les pesquises se centraren en qui havia estat el que facilità a la dona el cianur sense més resultats.³⁰⁹⁵

8.22.- *Una Fuertevejuna a la Ribera Baixa*

Però, pel que fa als successos, el cas estelar va estar l'assassinat de l'alcalde de Llaurí, el 20 de juny de 1946. La premsa desplegà un silenci inusitat, el que ens possà sobre la pista d'aquest fet, ja que, casualment, veguerem a *Las Provincias* un petit recuadre de quatre cms i només línies al respecte on es comentava el *vil i cobarde asesinato del alcalde*. Al llarg de setmanes no es van dedicar més que algunes esporàdiques línies prou amagades dintre del diari.³⁰⁹⁶ Que el règim no desplegara les seues bateries en ser objecte d'atemptat mortal *uno de los nuestros*, ens portà a efectuar averiguacions en tal sentit pe tal de trobar una coherència als fets. El resultat no resultà massa clar, adonant-nos des del principi que la or a repressàlies continuava arrelada encara a la gent de major edat.

El cert és que el crim fou imputat a un tal Ferragut, veí de Llaurí, un jove que havia militat al PCE durant la guerra. Localitzat i preguntat, aquest home ens comentà que l'imputaren a ell l'atemptat i passà la seua vida a la pressó fins la darrera amnistia, ja en l'anomenada transició, assegurant-nos que *si hagueren tingut la mínima sospita que jo havia estat l'autor dec l'assassinat, no creus que m'hagueren afussellat immediatament?* Del Ferragut poguerem adivinar que l'alcalde ni li perdonava el seu passat comunista, *encara que a l'acabar la guerra ningú em va denunciar. És més, moltes persones influents al poble declararen al meu favor, el que no va impedir que estaguera en llibertat vigilada*. Però l'alcalde fou implacable amb ell i el va cossir a multes, li llevà el llum corrent i arribà a envenenar els seus conills i gallines i també arruinar una petita parcel·la de terra que tenia, a més d'amenaçar públicament tot aquell que el contractara per qualsevol treball, pel que la vida del Ferragut es convertí en quasi insuportable, tenint de desplaçar-se contínuament per la comarca a la recerca d'un jornal. El

³⁰⁹⁴ - CAS. 1957.

³⁰⁹⁵ - AHMC. Capsa 115.

³⁰⁹⁶ - LP, 21-6-1946. HUV.

propi Ferragut no va voler parlar més, i, amb llàgrimes als ulls, ens comentava que l'havien destruït la vida, tancat com un criminal i rebent un tracte inhumà a la pressó

A la fi, vam tindre la sort de donar amb un parell de persones que no eren al poble i tampoc no tenien res a veure amb els fets. Totes dos ens pregarem que no ferem públic el su nom donat que coneixien massa de l'afer i no volien enemistar-se amb la gent del poble. Segons els seus testimoniatges, l'assassinat fou perpetrat per part d'un assassí a sou que prèviament havia estat contractat per acabar amb la vida de l'alcalde ³⁰⁹⁷ i ens fou comunicat el nom tant de les persones que encarregaren l'assassinat com del seu autor. El que sembla és que va tractar-se d'un afer de cels. En efecte, l'alcalde de Llaúri era un aficionat a les faldes, i aprofitant el seu càrrec i mijantçant tot tipus de coaccions obtenia serveis sexuals d'un bon grapa de dones del poble. Aquest comportament va fer que els esposos afectats, familiars i altres persones indignades amb la conducta de l'alcalde, prepararen una conspiració amb la finalitat d'acabar amb la vida d'aquest. El problema era que cap d'ells acaparara el valor suficient per a cometre l'acció, de manera que feren una recolecta que ascendia a una summa molt important de diners i recorreren un antic anarquista. El complot es calculà a la perfecció. Amb excuses de robatoris efectuats al camp, mobilitzaren la guàrdia rural, altres es presentaren al puesto de la guàrdia civil pe entretindre els pocs membres de la Benemérita i uns altres prepararen un aldarull al café que va fer que acudiren n parell de policies municipals, restant només un a l'Ajuntament i que també va estar afaenat. Així, a les dotze del matí, com tots els dies, l'alcalde va sortir de l'Ajuntament i a la mateixa porta va rebre varis impactes de pistola. L'assassí, ajudat per altres persones, el conduïren en un camió a Valencia i desaparegué.

Quan s'inicià la investigació no es va poder aclarir res doncs el pacte de silenci funcionà a la perfecció, de manera que, sense proves i tot i sabent que el Ferragut no havia estat l'autor del crim va estar detés, i això que tenia una coartada perfecta donat que a les 12 del matí era treballant a Sueca. Però el règim necessitava una víctima per tal de no deixar impune l'acció i a la fi optà per inculpar Ferragut. Com és normal els implicats no obriren la boca i així acabà tot. Nosaltres, gràcies a unes informacions `posteriors donarem amb la pista de l'assassí, que als 80 es trobava treballant a Cullera com porter d'un edifici, i malgrat les preguntes i insinuacions, l'autor material de l'atemptat no va dir-nos res.

Però les conclusions són clares: les autoritats devien sr conscients de la conducta de l'alcalde i d'ahí el silenci de l'opinió pública i l'opció d'escarmentar en la pell d'un innocent abans de triar altra fòrmula. El franquisme tingué la tendència de tapar o al menys esperar que el temps cobri's els fets vergonyants realitzats pels seus components. El corporativisme que menejava aquest a l'hora d'imputar

³⁰⁹⁷.- Testimoniatge de Santos Herráiz.

el crim a una persona innocent guiat exclusivament pel seu passat polític resultà la tapadera ideal per no deixar en la impunitat d'aquest tipus d'actes³⁰⁹⁸ i no es tingué miraments en aquest aspecte.

8.23.-L'Església a la comarca

Al llarg del present treball hem pogut constatar el pes de la institució eclesiàstica a la Ribera Baixa, el mateix que a tot arreu.³⁰⁹⁹ Amb tot cal mencionar que el clergat, des del principi, tot i participar del règim, mantenia certa distància amb aquest, donat que la seua tasca de proselitisme es veia en competència per la desplegada per Falange. Però, a nivell dels municipis també s'hi donava un pols entre autoritats i clergat. La raó: les competències de cadascú i la protesta per vulnerar l'autonomia corresponent. Així, el 5 de febrer de 1940, un rector cullerenc es queixava a l'ajuntament que estava enterrant-se alguns finats catòlics al cementeri civil³¹⁰⁰ i de forma vehement exigia que el soterrador demanara reviament la seua autorització.³¹⁰¹ I el mateix pasava a l'hora d'organitzar les procesons: els rectors exigien tindre-la en les seues mans o amenaçaven les autoritats en no treure les imatges al carrer, qüestió que va donar-se sembla que en les festes de 1943.³¹⁰² Inclòs arribaren a organitzar rifes clandestines amb la finalitat d'obtenir ingressos,³¹⁰³ el que creà un conflicte de certa magnitud amb el consistori sense que aquest arribara a intervenir, mentre que d'altres s'hi permetien com ara la tòmbola –que sospitosament no donà mai cap premi– instal·lada per les monges e l'asil de Cullera en 1943.³¹⁰⁴ Així mateix, queixes com que els mestres i mestreses no portaven en els seus alumnes els diumenges a missa els diumenges, també van estar freqüents.³¹⁰⁵

³⁰⁹⁸.- Algunes persones que prefereixen romandre en l'anonimat i que no ens han permés la reproducció ni tan sols parcialment dels seus testimonis ni aparèixer baix un pseudònim, apunten que tot el poble riberenc coneixia la identitat de l'assassí, qui portà a cap la seua acció a plena llum del dia i a la porta de l'Ajuntament, pero que davant les indagacions de la Guàrdia Civil i policia es mostraren unànimes en el seu silenci.

³⁰⁹⁹.- Vegeu FONT AGULLÓ, J. "Actitudes de la población ante la implantación del <Nuevo Estado>: la política como religión y la religión como política". En *II Encuentro*.op. cit. pp. 333-339. L'autor assenyala el malestar de l'Església pels treballs en dies festius, l'escasa assistència a missa –a la població de L'Escala, el 70% de la mateixa no acudia als ritus religiosos, baixant aquesta xifra al 40% en 1941- però existia una estreta relació entre l'esfera de poder local i el programa de ecristianització de l'Església. Font també apunta que els pecats habituals eren la blasfèmia, les festes, el cinema i el ball, demanant contínuament els governants *mano dura*, però és que molts feligresos ho eren per motius polítics i no pas religiosos.

³¹⁰⁰.- Segurament per manca de níxols.

³¹⁰¹.- AHMC. Capsa 107.

³¹⁰².- Idem.

³¹⁰³.- Idem. Capsa Oficis 1942-43. 2 de març de 1942.

³¹⁰⁴.- Idem.

³¹⁰⁵.- Idem. Capsa 112.

Segons els nostres entrevistats, a les altures els anys 40, els rectors de la Parròquia dels Sants Joans, de Culera, rebien un munt de regals, sobretot aliments. Com que tenien massa i per tal d'evitar la seua descomposició i també les crítiques negatives de la població, feien passar als femers per tal de retirar els excedents, i aquestos feien un nou repartiment tot i requerint a l'estraperlo. No debades, *l'Església considerava que calia eliminar els abusos del sistema i no as el sistema que els generava.*³¹⁰⁶ Però recordem aiximateix que el propi Papa Pio XII beneí Franco i *no podrá olvidar el sacrificio de los españoles.*³¹⁰⁷

I és que l'Església sempre va estar al costat dels vencedors aprofitant el corrent clerical feixista del mateix confluint en la concepció corporativa de la societat amb un discurs retòric, simbòlic, etc.³¹⁰⁸ fins l'impacte provocat pel Concili Vaticà II, quan als mijans intel·lectuals, estudiantils i obrers a més d'alguns components del baix clergat portà que ja als anys 70 el nacionalcatolicisme fora considerat com una desviació del catolicisme, una malaltia i una veritable herejia.³¹⁰⁹

Però, mentrestant, l'Església legitimà el règim, espentat el franquisme sociològic, fomentà la pasivitat i l'obediència de la població i implantà monolíticament un codi moral on sexe i infern arribaven a estar els dos components bàsics del seu discurs.³¹¹⁰ En aquest marc reaccionari no estranya trobar-se amb comunicats com l'emés el 3 de desembre de 1952 pel Governador Civil, quan ciomunicà als alcaldes que *La Virgen María accedió a los cielos en carne mortal y que es mediadora de todas las gracias que se pidan al Sumo Hacedor.*³¹¹¹ Per tal de fer que als plens dels ajuntaments s'aprovara la comunicació per unanimitat.

Recolzada per Acció Catòlica com a cos de front, al mateix temps que s'osmotitzava amb el règim, es presentava com a valedora dels menys afavorits, i va saber adaptar-se al trànsit del capitalisme autàrquic al financer –ahí està l'Opus- estant Acció Catòlica l'encarregada de fer el proselitisme catòlic més descarat al mateix temps que no descartà cap estratègia, arribant a recórrer als actes de masses i altres demostracions per l'estil.

Aquest moviment catòlic va estar nodrit majoritàriament per dones, o al menys, són les que es mostraren més actives. Elles li donaren autonomia respecte FET, tot i que algunes tingueren la doble militància, sempre recolzades per les

³¹⁰⁶.- SAZ, I. "El franquismo". En *VVAA Història del País Valencia*. Tres i Quatre. Valencia, 1990. p. 339. L'autor fa referència a l'actuació del bisbe de Valencia, Olaechea.

³¹⁰⁷.- *Levante*, 13 de juny de 1939.

³¹⁰⁸.- BOTTI, A. *Cielo y dinero. El nacionalcatolicismo en España (1881-1975)*. Alianza. Madrid, 1992. pp. 156-157.

³¹⁰⁹.- Idem. p. 167.

³¹¹⁰.- Cfr. BARALLAT, J. "L'Església sota el franquisme. Una mostra local: Lleida, 1938-1968". En *L'Avenc*, nº 174. Barcelona, octubre de 1993. pp. 18-23.

³¹¹¹.- AHMA. LRAP. 1952.

jerarquies eclesiàstiques, amb un misatge elitista i paternalista³¹¹² –*pobrecitos niños*. Elles eren també les que cuidaven per la moralitat, animaven a la censura, marcaven el control d'accés a les sales de projecció i orientaven els seus seguidors bibliogràficament.³¹¹³

Nascuda en 1919, durant la República fomentaren el vot femení vers la dreta i presionaren contra qualsevol acció legislativa modernitzadora. Al llarg de la guerra colaboaren decididament a favor dels sublevats i durant els primers anys del franquisme van estar el braç secular més mimat per es autoritats eclesiàstiques, no fugint de tensions amb la Secció Femenina per ambivalència de tasques. En 1926, eren uns 80.000 afiliats a tot l'Estat, passant a 61.354 en 1934, caent a uns 35.000 en 1941, per a exlotar en 1953 amb uns 172.000 afiliats, nombre que baxaria a 143.305 en 1956 per a començar l'inevitable camí cap el no res. Els seus quadres ertanyien a l'aristocràcia quasi en la seua totalitat, mentre les bases hi eren nodrides per joves burgesos amb formaci´acadèmica. Ara bé, la seua imortància vingué per estar un espai de sociabilitat.³¹¹⁴

Tot l'anterior s'ha pogut constatar a la Parròquia de la Sang de Cullera, únic lloc eclesiàstic on ens han permés consultar la documentació, encara que pel que fa a les dones d'Acció Catòlica no hi eren més que llibres d'actes des de 1959. Encara així, hem constatat el decliu e l'organització. Aquell any eren 64 dones les que ormaven Acció Catòlica. En 1964, n'eren 34 i en 1972, moment final de la documentació, 30, amb una mitjana d'edat molt elevada.

8.24.- *Un altre tipus de marginats: els malalts mentals*

La població assimilava la disciplina quartelera amb les autoritats locals al capdavant, que s'arribaren a considerar sí mateixes com a amos o almenys usufructuaris de la població. Per això qualsevol inconvenient se solucionava dràsticament. Per exemple, a Cullera, destaquen les intervencions del gestor Colubi per a recluir a alguns malalts mentals en una clínica psiquiàtrica. La tossudesada mostrada per Colubi trobava ressò en la persona del gestor Diego. Entre ambdós prengueren la iniciativa de la defemsa pública davant els pertorbats mentals.

El 3 d'octubre de 1939, Colubi exigí una vegada més que fora recluida la *Rila* en la Casa de Reforma.³¹¹⁵ La vehemència desplegada pel gestor incidia *en pro del bien público*, ja que la dona *llega a ser peligrosa para las personas normales*. Segons Alfredo Benito això no era cert donat que la *Rila* era molt

³¹¹².- Vegeu ÁLVAREZ RODRIGO, A. "La reorganización de la Unión de Mujeres de Acción Católica en la diócesis de Valencia". En *IV Encuentro...* op. cit. pp. 140-145.

³¹¹³.- Vegeu MONTERO GARCÍA, F. "La Acción Católica Española en el primer franquismo. 1939-1951. En *III Encuentro...* op. cit. pp. 226-231.

³¹¹⁴.- BLASCO HERRANZ, I. "Las mujeres de Acción Católica durante el primer franquismo". En *IV Encuentro...* op. cit. pp. 158-163.

³¹¹⁵.- AHMC. LAAP. Llibre 98.

alborotadora però inofensiva. Havia pocs subnormals i la majoria eren molt dixeraxers. La *Rila* cantava i entrava a les cases sense deixar de cantar i demanava de tot, però no era cap perill. Els xiquets la portaven pel carrer de l'amargura, estirant-li el monyo, enganyant-la, etc. La *Rila* vivia a una cova darrere del cementeri i se'n portava allí el que li donaven o arreplegava. Alfredo Benito ens comenta que *No comprend l'interés per tancar-la a un manicomí. Mai va dir-me ningú que molestara de veres. Es veu que a Colubi li molestava que entrara en les cases sense demanar permís.*

No era l'únic cas. El 6 de novembre, el gestor Diego tornava a la càrrega en l'afer de la *Rila* i el 19 de febrer, el gestor sollicitava la reclusió en el manicomí de Vicent Mateu Gay, (a) Parral, *que consituye un peligro para el vecindario*³¹¹⁶ aconseguint el recolçament de la gestora, i compromentent-se a realitzar les gestions oportunes amb el fi de recluir al Parral en un establiment penitenciari que no psiquiàtric. Les autoritats no tenien miraments tampoc no en aquest aspecte, i el 22 de maig de 1940 es demanava la reclusió també pel veí de Cullera, José Rafael García (a) Gato, per *sus muy mals antecedentes, de pésima conducta, poco amigo del trabajo y ha realizado algunas felonías. Se encuentra algo (sic) trastocado de la cabeza.*³¹¹⁷ Poques vegades es parlava d'anormalitat o deficiència mental, però en aquestos casos sempre es demava l'internament al manicomí sense més.³¹¹⁸

La postura que les autoritats prengueren amb els marginats queda completa amb la declaració del gestor del Barrio qui el 24 de setembre de 1940 exigí al ple *que se persiga la mendicidad.*³¹¹⁹ Les solucions al problema social no tenien altra resposta que la repressió. Per això les autoritats franquistes locals no afrontaven afers com ara els esmentats i confiaven més en la duresa i la caritat pública que en afrontar els problemes. Així, l'informe efectuat per l'enginyer sanitari sobre certs locals i vivendes quedaven sense resposta invariablement.³¹²⁰

Mentrestant la beneficència local es veia desbordada, sobretot als primers anys del franquisme,³¹²¹ de manera que el seu control es feia poc menys que impossible tot i els esforços que desplegaren les autoritats locals en aquest aspecte insistint en la inscripció dels orfes d'ente quatre i dotze anys als llistats corresponents.³¹²² Però els recursos municipals ren magres, de manera que es dsplegà tot un corrent intimidatori per tal que la ciutadania contribuira al *plato*

³¹¹⁶.- Idem.

³¹¹⁷.- Idem. Capsa 796.

³¹¹⁸.- Idem. Capsa 107.

³¹¹⁹.- Idem. LAAP. Llibre 99. Aquesta prohibició es repeteria constantment a tots els pobles.

³¹²⁰.- Idem. Capsa 112.

³¹²¹.- Idem. LRSD. Apareéis un munt de demandes de certificacions de pobresa per tal d'acudir a l'hospital.

³¹²².- Idem. LRB. Llibre 941.

único mijantçant una sèrie de quotes que no pagava ningú.³¹²³ Davant aquest panorama agreujat per la misèria, també s'hi donaren prou casos de demanda d'internaments a la Beneficència donat que no poques famílies manifestaven la impossibilitat de mantenir la seua prole.³¹²⁴ I la situació es perpetuà de manera angoixosa. Fins 1953 trobem un alt percentatge de la població (aproximadament entre l'11'9 i el 8'5% per al cas de Cullera al llarg del període) que emanaven del seu corresponent *cartón de pobre*, amb els quals s'efectuaven els listats dels pobres de solemnitat.³¹²⁵ Ignorem el grau de frau que la situació comportava, però el cas és que les xifres resulten escandaloses.

CAPÍTOL IX LES CONSIDERACIONS FINALS

9.1 *Cloenda*

L'aproximació que hem intentat realitzar en aquestes línies al franquisme en la comarca ens ha aprofitat a la realitat, pel que fa al món polític d'un partit petit-burgès minoritari, sense importància política a la Ribera Baixa, i que bé podria haver quedat desconegut per als riberencs de no ser per la seua capacitat d'organitzar disturbis i provocacions durant la República. Iniciada la guerra civil, va ser prou perseguida i entre els assassinats figuraren moltes d'aquestes persones. Altres, pegaren a fugir i nodriren la FET de la *zona nacional*, que va veure, també, com els elements més reaccionaris que abandonaren la zona republicana unflaren les seues files. A l'acabar la contesa, FET observà perplexa l'alud de militants, provinents de tots els sectors descontents amb la República, però generalment primaven els grups més reaccionaris. Malgrat els intents per part del reducte falangista de la vella guàrdia per crear un nucli anticaciquil i portar a la pràctica una política marcadament populista i pretesament honesta, les forces contràries a la mateixa i les pròpies contradiccions internes d'un partit compost per elements de tot tipus de corrents polítiques, la portà al fracàs més rotund, no sense desplegar una baralla contínua front la resta de les forces. Per això, l'actuació de Falange dintre del règim és la història de l'aliança contrarrevolucionària enmascarada per la verborrea demagògica falangista. FET es convertí en el controlador del règim al temps que la seua burocratització anava enquistat el partit. D'eixa manera podem asseverar que durant la pràctica totalitat de l'existència de FET a la comarca, va estar dirigida i controlada pels anteriors

³¹²³.- Idem. LRB. Llibre 940. Entre 1940 i 1942 els bans cridant a la població a participar al plat únic es repetiren enésimament, unes vegades amb tó amenaçador, les més, altres en tó de pret, les menys i de manera aïllada es recorria als sentiments cristians i nacionals. Tampoc no faltà una barreja de tot l'anterior.

³¹²⁴.- AHMC. Capsa 804. El cas més significatiu va estar el de María Reyes Gómez Benavente, de 33 anys i vídua per l'afusellament del seu marit en 1939 *por rojo*. La dona es declarava pobre de solemnitat i demanava l'internament dels seus dos fills de vuit i cinc anys d'edat respectivament *en la Beneficència o cualquier otro centro de caridad por no poder atender a mis hijos por falta de medios*. 14 de gener de 1943.

³¹²⁵.- Idem. LRB 1963. 14 de febrer de 1953.

cacics, que no tingueren inconvenient en anar al sastre per tal de confeccionar-se l'uniforme falangista. Únicament els carlins intentaren gaudir d'una autonomia que per definició estava condemnada al fracàs, donat el tarannà totalitzador del règim.

El partit restà a les ordres de la *rizocràcia* des de l'àmbit polític fins al laboral, sotmès de peus i mans sense capacitat de resposta. Les autoritats locals, en clara connexió amb l'aristocràcia patronal, anaren perpetuant-se en el temps, deixant de costat el projecte falangista i restant sota la contínua tutela dels jocs caciquils. El decliu de FET no es donà en cap moment degut a que mai va tenir la suficient capacitat de maniobra per tal d'escapar a aquesta tutela. En definitiva, la pèrdua progressiva d'implantació de FET va vindre més provocada per la transformació de la *rizocràcia* que per qualsevol causa més diàfana.

Amb tot l'anterior no volem negar l'immens poder de l'organització, veritable vigilant de la vida quotidiana a la comarca. Ans al contrari, l'omnipresència de FET, sobretot a nivell local i malgrat el seu eclecticisme polític, significà un poder monolític, manejat per la *rizocràcia* caciquilment, sí, però poder a la fi. Les persones que ho van viure contemplaven els falangistes com els amos d'una realitat ben definida, per damunt del bé i del mal. El propi sincretisme reaccionari falangista portava a les seues esquenes una repressió terrible i el record continu de la seua perpetuació.

¿Feixisme? ¿Autoritarisme? ¿Totalitarisme? Definir la dictadura des dels paràmetres d'una comarca pot condicionar l'anàlisi. Que la majoria dels falangistes volien ser feixistes no cap dubte, que el partit fora manipulat per la *rizocràcia* podria suposar una mena de paral·lelisme, que la població derrotada i sense més opció de suportar els vencedors els consideraven feixistes, també és cert.

Nosaltres ens remetim als cementiris, les presons, l'exili, la fam, la misèria, l'arxicontrol de la població, la discriminació més absoluta, la imposició a tots els nivells, etc. La nostra conclusió no té més que una resposta: la dictadura franquista volgué ser feixista, no pogué i es conformà en controlar una població atemorida per la seua capacitat de repressió. A més, el record continu de *las dos Españas* per molt que el règim jugara a parlar de superació de la lluita de classes, conformà el discurs més repetitiu del franquisme: o amb nosaltres o contra nosaltres. Com és natural, a la majoria de la població no es va deixar triar i el verticalisme centrípet del règim tendí a considerar perillós tot aquell que així ho catalogara, de manera que els espanyols restaren com a súbdits de l'aleatòria dels vencedors.

Els pobladors de la Ribera Baixa, un àmbit rural, patiren, com els de la resta de l'Estat espanyol aquestes arbitrietats, aliens al seu present i al seu futur. Només eren els amos de les decisions d'una minoria que exercia el poder en favor d'una minoria més poderosa. El treball brut de la recaciquització a la comarca, igual que a la resta del territori espanyol, el va portar endavant FET,

amb una precisió i dedicació més que notable.

Quan erem adolescents, i parlem de finals de la dècada dels seixanta i principis dels setanta, no havia res que ens atemorira més que un uniforme de la guàrdia civil o un uniforme de la Falange. Eixos teixits no podien ocultar l'arbitrarietat i la brutalitat que representaven. En un àmbit profundament agrari, encara i que amb una decidida transformació, eren l'encarnació del poder caciquil i els elements repressors. Per això, parlar en aquests paràmetres de feixisme, totalitarisme o autoritarisme, ens sembla un poc superflu. El que trobavem aleshores i el que s'havia trobat la generació anterior, pitjor encara, era la supeditació total de la immensa majoria de la població als interessos d'una minoria, que emprà les institucions per a explotar a quan més millor. Dictadura militar d'extrema dreta no resulta menyspreable per tal de referir-nos al règim. La diferència entre d'altres del mateix tipus radica en que no va ser temporal, encaminada a destruir l'oposició i l'organització proletària, que ho va fer, sinó en el seu empeny de perpetuar-se en el temps.

Quan els afavorits per aquesta política vegueren que no podien treure més d'ella mutaren la seua estratègia, abandonaren el règim, personificat pel seu dictador i la FET. Tanmateix si les forces caciquils pergueren la seua condició de *señoritos*, afavorit per una ampliació de les capes mitjanes de la societat, tampoc no resulta massa important. La nova mentalitat caciquil continua a hores d'ara en el mercat de treball.

9.2.- *Les conclusions*

Pel que fa al que hem demostrat al llarg del nostre treball són les següents conclusions:

1) La imposició del franquisme truncà un procés de modernització que s'havia iniciat ja a les darreries del segle XIX (només cal veure la dinàmica associacionista) i que continuà amb altibaixos tenint la seua eclosió durant la II República, on tingué el seu immediat mirall en un endarreriment en les condicions de vida plasmat en els terrenys més dolents i primaris com ara la salut o l'educació, acompanyades per unes polítiques municipals indiferents o, com a mínim. Ineficaces a tots llums.

2) El procés encetat pel règim va estar uniforme a nivell comarcal i les variacions no afectaren la seua essència, basada en una cadena o piràmide de transmissió de poder. Així, els canvis governamentals, tant del govern de l'Estat com dels governadors civils, mai tingueren ressò en la política municipal, que observava com es repetien i perpetuaven els membres dels ajuntaments.

3) L'autarquia deturà el creixement econòmic, donat que una vegada desaparegut l'intervencionisme estatal, la producció agrària es disparà, encara que amb les ocultacions anteriors resulta molt difícil establir una quantificació a l'efecte. Tot

bassat en una profunda especialització agrària només alterada durant els anys de l'autarquia, en que no hagué més remei que cercar el conreu de productes de primera necessitat, bé per motius de subsistència bé per destinar-los a l'estraperlo.

4) El franquisme va estar la taula de salvació del conservadorisme i la reacció, iniciat a nivell rural per una recaciquització de la rizocràcia riberenca plasmat en una amalgama conservadora llur única preocupació era el manteniment de l'ordre i la salvaguarda dels seus seculars privilegis, el que no va impedir cert desenvolupament de les classes mitjanes rurals, sobretot pel fenomen de l'estraperlo, i que començaren a estar potents al trànsit els anys 60 als 70 per acabar desplaçant la rizocràcia. Però, inicialment, el franquisme era incapaç de dissenyar polítiques municipals *des de dalt*, d'ahí que recorri constantment els cacics per tal de confeccionar els ajuntaments, altra raó que explica l'immobilisme municipal pel que fa al personal polític dels mateixos.

5) La implantació del franquisme va estar sota una duríssima repressió a tots els nivells. Primer s'eliminà físicament l'enemic de classe per a passar a continuació a controlar la població de manera ambivalent: per una banda, un bon sector de la població anà a parar a la presó per tal d'aniquilar una possible oposició, i, per altre costat, la vida quotidiana va estar contínuament sota control dels vencedors. A més, la vigilància constant sobre aquells que sortien de la presó ajudà a crear un clima de delació, resquemors, por i tot allò que contribuí a desmobilitzar al personal, sempre acompanyat per una brutalitat terrible.

6) La societat resultant va estar estàtica i reprimida contínuament, de manera que les seculars desigualtats de classe s'accentuaren encara més una vegada van estar eliminades les reformes republicanes i sobretot les estructures revolucionàries que s'havien format durant la guerra. Aquest aspecte es pot comprovar amb la desaparició del moviment associatiu, que havia estat molt potent des de les darreries el segle XIX amb els seus altibaixos corresponents per esclatar durant la II República, malgrat la reorganització de les forces conservadores, i que va estar substituït per una política associativa asèptica i inòcua.

7) La implantació del partit únic a la comarca es convertí en un veritable trencaclosques tant per als poders provincials com locals. La raó fonamental va estar l'absència d'elements falangistes a la comarca abans de la guerra, el que privà d'uns quadres preparats per a dirigir FET. Aquests van sorgir de les extintes forces de dominació tradicionals: conservadors, reaccionaris, catòlics, cacics, monàrquics de totes les games, tradicionalistes...

8) El caminar de FET a la comarca va estar el resultat d'una lluita pel poder entre els diversos grups provinents del sistema restauracionista al que s'afegiren els elements reaccionaris sorgits durant la República. Tradicionalistes per un costat i la resta de l'amalgama reaccionària per altre, entablaren una lluita pel poder local de la que sortiren més beneficiats els segons, que no dubtaren en adoptar les

formes de FET aliant-se amb la *Vieja Guardia* adoptant el seu discurs –ex-captius, ex-combatents, etc.- per tal d’anular tant tradicionalistes com antics falangistes. El descontrol de FET al principi es comprova quan observem que el primer cap de FET a Cullera va estar Yagüe Mascuñán, destacat socialista cullerenc que no va dubtar en aprofitar el canvi de camisa. Així, tornaren a donar-se situacions clientelars que tingueren el seu màxim exponent en les oposicions per omplir places a l’administració local.

9) FET no va estar mai estructurada com voldrien els veritables falangistes, d’ahí que les atribucions que van donar-se a sí mateix xocaren amb l’Exercit i l’amalgama reaccionària, de tal forma que no dubtaren en emprar mètodes al marge de les autoritats, com ara assassinar esquerrans a l’acabar la guerra o cremar pallers per tal de desestabilitzar els poders locals. Aquesta estratègia comportà un munt de conspiracions basades en viatges a València per tal d’acusar-se mútuament cada facció dels vencedors. En un primer moment aquesta pràctica va estar desfavorable per als falangistes i tradicionalistes doncs el Governador Civil, Planas de Tovar, era un decidit antifalangista que pretenia canviar les gestores municipals per tal de controlar-les al seu parer, però amb l’arribada a la Governació Civil de Laporta Girón, en 1943, la posició dels falangistes es va reforçar. Amb tot, Laporta no pogué amb les *forces vives* rurals, prova d’això va estar que l’únic alcalde veritablement falangista va estar Ribera a Cullera i prompte se l’espolsaren de damunt.

10) La dubtosa efectivitat de FET com a projecte integrador queda descoberta en observar com el partit únic anava desconnectant-se progressivament de la societat, i això que començà cercant la puresa del partit refusant l’entrada d’un munt de persones que tot i complir els esquemes del reaccionarisme més elemental suposaven més una càrrega que un enriquiment. El sentit elitista de FET, unit a les constants depuracions i les pròpies exigències del partit únic donà com a resultat un ens enquistat en sí mateix sense capacitat de regeneració ni opcions d’il·lusionar ningú. Així la baixa cuota d’afiliació va estar la seua constant a la comarca, estant la manca de pagament de quotes la primera i principal causa de la desafiliació, tal vegada per desil·lusió, tal vegada per haver obtingut el que es buscava o pel contrari.

11) El règim es mantingué sota una eterna coacció complementada amb el nepotisme mérs descarat, estant les institucions locals un veritable botí de guerra.

12) Tampoc no el seu discurs pueril –però no innocent- i repetitiu ajudava a obrir les portes del partit. Aquest es reservava la seua funció de control social i nepotista com demostrà l’acaparació de càrrecs públics, les oposicions manipulades a l’escala pública, el recurs al passat com a legitimitació permanent – els ex-captius l’empraren com a mínim fins 1957 per accedir a llocs de treball públics i privats, com hem vist-.

13) El mateix per les ramificacions de FET plasmades en el Front de Joventuts i la

Secció Femenina donat que la finalitat d'ambdós era recolzar el partit únic. Però si algun atractiu presentaven aquest es neutralitzà ràpidament per la pròpia inèrcia desmobilitzadora i la competència amb l'Església.

14) La *División Azul* va estar una entelequia si observem l'escàs nombre de divisionaris riberencs i que serviren més com a autopropaganda que per altra cosa.

15) El règim mai oblidar l'ajut nazi-feixista que va rebre durant la guerra. Prova d'això va estar l'establiment a la comarca d'antics nazis després de la Segon Guerra Mundial.

16) El nexce de connexió amb el passat va recaure sobre el col·lectiu d'ex-combatents, ex-captius, etc. veritable reserva de pressió.

17) L'endarreriment en la política laboral es va fer palesa en veure que ni els encarregats de fer complir la legislació corresponent complien les ordres emeses per la superioritat.

18) La política econòmica autàrquica, a banda d'estar una calamitat i una condemna per a la immensa majoria dels espanyols, va servir per accentuar la corrupció a les cotes més elevades. Mentre a nivell domèstic es perseguia severament l'estraperlo, les autoritats locals participaven directament a gran escala i aquest tingué una especial incidència a la comarca donat el seu tarannà agrari especialitzat en el conreu de l'arròs.

19) El model sindical que implantà el franquisme va estar un retrocés palpable per a la classe treballadora, que assistí a un recrudescement de l'atur, que restà endèmic, mentre la pionera incursió en la industrialització típica del petit obrador del País Valencià es vegué interromput almenys vint anys. Però res impedí que el franquisme s'adaptara a la nova economia sorgida a partir de la lliberalització parcial e 1951. Així, entre aquell any i 1956, la comarca va compartir el fenomen de concentració urbana plasmada també en la descentralització dels comerços, el que s'accentuà amb el turisme allà on es va fer una realitat. Amb tot, els accidents de treball es multiplicaren per molt degut fonamentalment a unes draconianes bases e treball imposades pel sindilisme franquista malgrat la seua desorientació en la recerca del corporativisme tant de tarannà feixista com catòlic ja que n'era dominat per l'oligarquia, i, encara i que a molts llocs CNS no era més que una entelequia maquillava el seu verticalisme en subgrups però que en realitat no feia més que accentuar la desmobilització tant dels camperols com dels jornalers.

20) El trànsit econòmic va estar molt lent a la Ribera, i mentre els terratinents tradicionals anaven perdent pes a l'anar venent la terra per a dedicar-se a d'altres tasques més lucratives amb la qual cosa també pergueren el seu estatus de *señoritos*, la diversificació econòmica no arribà fins ben entrats els anys 60. Aquesta qüestió es pot veure a partir e 1965, quan el nombre de carros i bicicletes

començà a minvar per a donar pas a les motocicletes i vehicles de motor amb quatre rodes.

21) La inestabilitat econòmica marcada pels preus i els salaris, sempre desfasats, va estar una altra constant que, com a conseqüència de la política econòmica del franquisme, empentà les penoses condicions de vida.

22) La degradació cultural fou altra de les constants del règim. La causa principal va estar la desaparició de l'associacionisme, i s'hauria d'esperar fins a la segona meitat dels anys 50 per tal e trobar alguna manifestació aliena a la *cultura* dominant, com va estar la creació i desenvolupament del Centre Cullerenc de Cultura o de les aportacions literàries de Fermín Cortés, Joan Fuster, etc. Mentrestant, la cultura oficial volgué descansar sobre els *Jocs Florals*, condemnats d'avantmà a la desaparició degut el seu propi component. Amb tot, la llengua no va poder ser substituïda pel castellà com era l'objectiu de la classe dominant.

23) Igualment va estar la cultura popular. Si bé restaren tradicions i festes anteriors, el règim intentà manipular-les, sobretot per part del sector eclesiàstic, de manera que va primar el component catòlic sobre la resta i la població riberenca es refugià al ball –amb totes les seues connotacions i contradiccions-, al cinema i als esports, encara i que disciplines esportives com ara el rugbi o el motociclisme no feren aparició fins els anys 60

24) El mateix desarmament de l'associacionisme va servir per decantar la població vers activitats no punibles, de manera que les falles van conèixer un renaixement entre 1943 i 1946 que malgrat el control franquista serviren com a plataforma per a un moviment faller de distint vesant als anys 60.

25) El tarannà catòlic que volgué imposar-se a la societat riberenca contrastà amb la hipocresia més ultramuntana del règim. Mentre es condemnava l'homosexualitat, els prostíbuls, tot i estar molt mal mirats, continuaven amb la seua activitat, estant la imatge i els costums públics el principal problema de les autoritats. Així, les multes per escàndol públic o contra la moralitat pública es multiplicaren.

26) Pel que a fa a l'eterna polèmica sobre la naturalesa del règim, cal apuntar que aquest va estar conduït per una conjunció contrarrevolucionària amb la imposició d'un primitiu model de relacions socials beneït i conduït per l'Església, junt un feixisme ranci desposseït de qualsevol oportunitat d'entente social donat que el franquisme, a la fi, va estar una interminable revenja de classe.

La dictadura militar presentà aquesta paradoxa: pretendre compaginar el corporativisme cristià amb el feixista, sempre a les ordres marcial, com si el nostre País fos un quarter. No debades van guanyar la guerra i Franco va estart el referent d'aquesta victòria. Altra qüestió serien les lluites de poder i demés. La realitat, l'exili, els camps de concentració, la repressió tant física com cultural, la fam, la misèria i tot allò que visqueren els homes i dones al llarg d'aquesta etapa,

doncs no oblidem que la brutalitat i l'absència de consens va estar el comú denominador del franquisme al llarg de la seua vida.

ARXIU CONSULTATS

-Arxiu de l'Administració d'Alcalà d'Henares.

- a) *Secció Presidència del Govern. Sindicats. Ordenances, memòries, correspondències, informes i capses relatives a la província de València.*
- b) *Sección Agricultura. Memòries de la Jefatura Agronòmica de València i capses d'informació tècnica*
- c) *Secció Governació. Memòries del Govern Civil de València.*
- d) *Documentació sobre les Comissions Gestores, 1939-1949.*
- e) *Secció Presidència de Govern. Secretaria Provincial del Movimiento. Partes de actividades de la Jefatura Provincial del Movimiento en València, correspondència i circulars.*
- f) *Sección Cultura. Informes d'activitats de la delegació provincial d'Educació Popular en València.*
- g) *Secció Interior.*
- h) *Secció Presidència. Secretaria General del Movimiento Delegació Nacional de Províncies. València.*
- i) *Jefatura Provincial de FET i de les JONS. Informes mensuals. 1940-1948.*

- j) *Jefatura Provincial de FET i de les JONS. II Assemblea Comarcal del Partit. 1953.*
- k) *Secretaria Nacional. Eleccions municipals de 1951, 1954 i 1957*

-Arxiu General d'Alcalà d'Henares.

1.- *Fons de la Delegació Nacional. Província de València*

2.- *Ministeri de la Governació.*

3.- *Govern Civil. Administració Local, Governadors, Secretaria Política*

-Arxiu del Congrés dels Diputats.

1.- *Fons electoral entre 1943 i 1952. Fixes personals de premsa de possessió dels Procuradores en Cortes.*

-Arxiu Històric Nacional de Madrid.

1.- *Causa General. Província de València.*

2.- *Causa General. Peça Principal sobre València.*

-Arxiu Històric Nacional de Salamanca. Secció Guerra Civil.

1.- *Fons comunicacions. Carpeta p. Valencia.*

-Arxiu Històric Militar d'Àvila.

1.- *Fons informes. València.*

-Arxiu del PCE.

1.- *Fons cédules. València.*

-Arxiu de l'Institut d'Estudis Històrics de Barcelona

1.- *Premsa clandestina del País Valencià*

- Arxiu del Regne de València

1.- *Fons Rincón de Arellano*

2.- *Fons Secció Femenina*

3.- *Fons de Sindicats*

-Arxiu de la Diputació de València

1.- *Fons relatives a la comarca: Estadística, comunicacions, memòries, etc.*

-Arxiu de la Cambra de Comerç de València.

1.- *Etadístiques, informes, memòries.*

- Arxiu de l'Institut Valencià d'Economia (IVEI)

1.- *Fons estadístiques, correspondència i informes*

-Arxius Històrics Municipals

1.- Sueca

2.- Cullera

3.- Almussafes.

4.- Gandia.

-Arxius Municipals

1.- Albalat

2.- Sollana

3.- Fabara

-Arxius de Sindicats de Regs

1.- Sueca

2.- Cullera.

-Arxiu de la Cambra Agrària

1.- Sueca

2.- Cullera

3.- Albalat

-Arxiu de la Cambra Arrossera de Sueca.

-Arxiu del Sindicat Arrosser

1.- Sueca

2.- Cullera

3.- Sollana

-Arxiu de la Sèquia Reail del Xúquer

- Arxiu del Jutjat Comarcal.

1.- Sueca.

-Arxiu del Jutjat Municipal

1.- Albalat

2.-Almussafes

3.- Cullera

4.-Sollana

5.- Sueca

-Arxius Parroquials

1.- Parròquia de la Sang de Cullera

Fons d'Acció Catòlica.

-Arxius d'Entitats culturals

1.- Ateneu Sueco del Socorro.

Fons activitats i Secció Femenina.

2.- *Fundación Pablo Iglesias.*

-Arxius particulars

- 1.- Lambert Olivert.
- 2.- Joaquín Rico Casamitjana
- 3.- Daniel Barberá
- 4.- Miquel del Xúquer (pseudònim)
- 5.- Miguel Matoses
- 6.- Enrique Chofre
- 7.- Joan Bolufer
- 8.- Encarna Vilafranca
- 9.- Núria Sales
- 10.- Francisco Grau Bolufer.
- 11.- Francisco Grau Melià.
- 12.- Núria Corral Escudero.
- 13.- Mario Corral Giménez.

BIBLIOTEQUES CONSULTADES

-Biblioteca Valenciana

- 1.- *Fons Guillermina Medrano*
- 2.- *Fons Rafael Supervia*

-Biblioteca Nicolau Primitiu

- 1.- *Fons premsa*
- 2.- *Fons revistes:*
 - 1.1.-BMFET. *Butlletí del Moviment de Falange Española Tradicionalista.*
 - 1.2.- *Consigna*
 - 1.3.- *Fe*
 - 1.4.- *Medina*
 - 1.5.- *Y*

-Biblioteca de l'Institut Valencià d'Economia (IVEI)

- 1.- *Fons Informatiu*

-Biblioteca Municipal de Sueca

- 1.- *Fons Parroquial i d'Acció Catòlica*

- 2.- *Documents municipals primaris impresos*
- 3.- *Fons de la Cofradia Ntra. Sra. De Fàtima.*
- 4.- *Informe Col·legi d'Advocats de Sueca. 1959.*
- 5.- *Fons de la Junta Local del Movimiento*
- 6.- *Fons de la Milicia de FET i de les JONS*
- 7.- *Fons premsa periòdica de Sueca.*
- 8.- *Fons Llibres de Festes*

- Biblioteca Municipal d'Almussafes

- 1.- *Fons de FET i de les JONS*
- 2.- *Fons Llibres de Festes*

HEMEROTEQUES

-Hemeroteca Municipal de València.

- 1.- *Premsa periòdica*
- 2.- *Revistes d'àmbit valencià.*

BIBLIOGRAFIA

a) OBRES DE CARÀCTER GENERAL:

ABELLA, R. *Por el Imperio hacia Dios. Crónica de una posguerra, 1939-1955*. Planeta. Barcelona, 1978.

-----*La vida cotidiana bajo el régimen de Franco*. Temas de Hoy. Barcelona, 1996.

-----*La vida amorosa en la Segunda República*. Temas de Hoy, 1996.

-----*La vida cotidiana en España bajo el régimen de Franco*. Argos Vergara. Barcelona, 1984.

ABELLÁN, J. L., RIERA LLORCA, V. i MANENT, A. *El exilio español de 1939*. Taurus. Madrid, 1976-1978. 6 vols.

AGUADO, E. *Del silo XVIII a nuestros días*. Ediciones Escorial. Madrid, 1941.

AGUILAR FERNÁNDEZ, P. *Memoria y olvido de la guerra civil española*. Alianza. Madrid, 1996.

AGUILAR OLIVENCIA, M. *El ejército español durante el franquismo*. Akal. Madrid, 1999.

ALMIRA PICAZO, C. *¡Viva España! El nacionalismo fundacional del régimen de Franco. 1939-1943*. Universitat de Granada. Granada, 1998.

- ALONSO TEJADA, L. *La represión sexual en la España de Franco*. Caralt. Barcelona, 1977.
- ALOS FERRANDO, V. *Reorganización, superación y crisis final del blasquismo. 1929-1936*. Ajuntament de València, València, 1992.
- Antología de la revista Blanco y Negro. 1987.
- ÁLVAREZ, J. *Burocracia y poder político en el régimen franquista*. Institut Nacional de l'Administració. Madrid, 1984.
- ÁLVAREZ PUGA, E. *Historia de la Falange*. Dopesa. Barcelona, 1969.
- ÁLVAREZ VOLADO, A. *El experimento del nacional-catolicismo, 1939-1975*. Edicusa. Madrid, 1976.
- AMSDÉM, J. *Convenios colectivos y lucha de clases en España*. Ruedo Ibérico. París, 1974.
- ANDRÉS-GALLEGO, J. (Coord.) *La época de Franco*. 2 vols. Rialp. Madrid, 1987-1992.
- Análisis económico y sociológico del cooperativismo agrario*. Confederació de Caixes d'Estalvis. Madrid, 1972.
- ANDRÉS-GALLEGO, J. i LLERA, L. *La España de posguerra. Un testimonio*. CSIC. Madrid, 1992.
- Anuario Estadístico de España. 1944-1945*. Presidencia del Gobierno. Madrid, 1946.
- Anuario Estadístico*. Instituto Nacional de Estadística. Madrid, 1960.
- ANGUERA, P. A. "El joc del tupí i el bastó: els referèndums franquistes al Tarragonès". En *Universitat Tarraconense*, núm. 4. Tarragona, 1985.
- "Participació i refús als dos referèndums franquistes a la Conca de Barberà". En *Aires de la Conca*. Centre d'Estudis de la Conca. Montblanc, 1983.
- "Participació i refús als dos referèndums franquistes a l'Alt Camp. En *Quaderns de Vilaniu*, núm. 4. Institut d'Estudis Vallencs. Valls, 1983.
- ANÓNIM. *Auxilio Social. Lo que es, lo que hace*. Madrid, 1959.
- ANÓNIM. *Crónica de los Consejos Nacionales de la Sección Femenina*. FET de las JONS. Madrid, ss/d. 2 vols.
- ANÓNIM. *Delegación Nacional de la OJE. Formación Nacional-Sindicalista*. Madrid, 1939.
- ANÓNIM. *Flange Española Tradicionalista y de las JONS*. Estatutos. Cuenca, 1939.
- Anuarios estadísticos*, INE.
- Anuarios de las producciones agrícolas*. Ministerio d'Agricultura.
- APARICIO PÉREZ, M. A. *El sindicalismo vertical y la formación del Estado franquista*. Eunibar. Barcelona, 1980.
- "Aspectos políticos del sindicalismo español de posguerra". En *Sistema*, núm. 13. Madrid, 1976. pp. 55-76.
- ARCE, J. *La España de 1939*. Madrid, 1952.
- ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, J. "La historiografía sobre la España de Franco. Promesas y realidades". En *Historia Contemporánea*. Núm. 7. Madrid, 1992. pp. 77-79.
- ARRESE, J. L. de. *Obras seleccionadas*. Madrid, 1966.
- La Revolución Social del Nacional Sindicalismo*. Editora Nacional. Madrid, 1940.
- ARROYO, V. *Directrices pontificias sobre educación femenina*. En *Bordón*, núm.

75. Madrid, 1958.
- AVADÓN FRUTOS, P. *La formación femenina*. Madrid, 1950.
- BABIARO MORA, J. *Emigrantes, cronómetros y huelgas: un estudio sobre el trabajo y los trabajadores durante el franquismo, 1951-1977*. Fundació Primer de Maig. Madrid, 1998.
- BAGET HERMS, J. M. *Historia de la televisión en España, 1956-1975*. Freed -Back Ediciones, Barcelona, 1993.
- BAHAMONDE, A. i CERVERA, J. *Así terminó la guerra de España*. Madrid, 2001.
- BAIGES, J., MOLINAS, C. i SEBASTIÁN, M. *La economía española, 1964-1985: datos, fuentes y análisis*. Institut d'Estudis Fiscals. Madrid, 1987.
- BALCELLS, J. M. i PÉREZ BOWIE, J. A. (eds.). *El exilio cultural de la Guerra Civil (1936-1939)*. Universitat de Lleó. Lleó, 2001.
- BALDÓ LACOMBA, M. "Feixisme i antifeixisme". En *Batlia*, núm. 8. València, 1988.
- BALFOUR, S. *La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. Alfons el Magnànim. València, 2000.
- BARALLAT, M. *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1991.
- BARCIELA, C. "El estraperlo de trigo en la posguerra". En *Moneda y Crédito*, núm. 151. Madrid, 1981.
- "Fraude fiscal y mercado negro durante el primer franquismo". En *Hacienda Pública Española*, núm. 1. Madrid, 1994.
- La agricultura cerealística en la España contemporánea. El mundo triguero y el Servicio Nacional del Trigo, 1937-1971*. Tesi Doctoral inèdita. Universitat Complutense. Madrid, 1981.
- "Un análisis crítico de las seies estadísticas de los precios del trigo entre 1937 y 1980". En *Agricultura y Sociedad*, núm. 29. Ministeri d'Agricultura. Madrid, 1983.
- BARRERA, C. *Periodismo y franquismo*. Ediciones Internacionales Universitarias. Barcelona, 1995.
- BARRULL, J. et alii *Violència política i ruptura social a Espanya, 1936-1945*. Universitat de Lleida. Lleida, 1994.
- BELTRÁN, M. *Política y administración bajo el franquismo: La reforma administrativa y los planes de desarrollo*. Institut Juan March. Madrid, 1994.
- BEN-AMI, S. *La revolución desde arriba: España, 1936-1979*. Riopiedras. Madrid, 1980.
- BENERÍA, L. *Mujer, economía y patriarcado durante la España franquista*. Anagrama. Barcelona, 1977.
- BENET, J. *Catalunya sota el règim franquista*. Barcelona, 1978.
- BENEYTO PÉREZ, J. *El nuevo Estado español*. Gràfiques Cerón. Cádiz, 1939.
- BENITO DEL POZO, C. *La clase obrera asturiana bajo el franquismo. Siglo XXI*. Madrid, 1993.
- BENNASSAR, B. *Franco*. Edaf. Madrid, 1996.
- BIESCAS, A. i TUÑÓN DE LARA, M. *España bajo la dictadura franquista*. Labor. Barcelona, 1980.
- BLINKHORN, M. *Carlismo y contrarrevolución en España. 1931-1939*. Crítica. Barcelona, 1979.

- BOTTI, A. *Cielo y dinero. El nacionalcatolicismo en España, 1881-1975*. Alianza. Madrid, 1992.
- BRAVO MARTÍNEZ, F. *Historia de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS*. Editora Nacional. Madrid, 1940.
- BRETON SOLO DE ZALDIVAR, V. "Algunos aspectos de la coyuntura agraria de Cataluña bajo el primer franquismo: intervencionismo y mecanismos de acumulación en los regadíos leridanos durante los años Cuarenta." *Agricultura y Sociedad*, nº 67, Madrid, 1993. pp. 9-45.
- *Terra i franquisme a Lleida*. Pagés. Lleida, 1990.
- CALVET, J. "Indústria i burgesia durant la postguerra". En *L'Avenç*, núm. 149. Barcelona, 1991. pp. 34-53.
- CAMPO, S. (ed.) *Tendencias sociales en España (1960-1990)*. Fundació BBV. Bilbao, 1993. 3 vols.
- Censo Agrario de 1962*. INE.
- Censos de Población de 1940, 1950 y 1960*.
- CARCEL ORTÍ, V. *Persecuciones religiosas y mártires del siglo XX*. Madrid, 2.000.
- CAZORLA SÁNCHEZ, A. *Las políticas de la victoria. La consolidación del Nuevo Estado franquista (1938-1953)*. Madrid, 2.000.
- CLARA, J., MARQUÉS, S. i DOMÉNECH, A. "La Sección Femenina de FET y de las JONS a Sabadell, 1939-1945". En *Arraona*, núm. 5. Sabadell, 1989. pp. 45-53.
- "El Front de Joventuts i la Secció Femenina a Girona". En *Revista de Girona*, núm. 153. Girona, 1992. pp. 69-89.
- CÁMARA VILLAR, G. *Nacionalcatolicismo y escuela. La socialización política del franquismo, 1936-1951*. Hesperia. Jaén, 1984.
- CANO BUESO, J. *La política judicial del régimen de Franco, 1936-1945*. Ministerio de Justicia. Madrid, 1985.
- CAPARRÓS, J. M. *El cine bajo el régimen de Franco*. Euba. Barcelona, 1983.
- CARBALLO, R. *La evolución de las relaciones de producción en el campo (1939-1977)*. Ediciones de la Torre. Madrid, 1977.
- CARDONA, G. *El problema militar en España*. Historia 16. Madrid, 1990.
- CARR, R (COORD): "La época de Franco (1939-1975)." Vol. I, EN *Historia de España*, vol..XLI, Espasa-Calpe, Madrid, 1996.
- *España, 1808-1975*. Ariel. Madrid, 1982.
- CARRERAS, A. (coord) *Estadísticas Históricas de España. Siglos XIX-XX*. Fundació Banc Exterior. Madrid, 1989.
- CASANOVA, J. *La Iglesia de Franco*. Madrid, 2.001.
- CASTILLO, J. J. *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino. La Confederación Nacional Católico Agraria, 1927-1942*. Ministerio d'Agricultura. Madrid, 1979.
- CATALAN, J: *La economía española y la Segunda Guerra Mundial*. Ariel, Barcelona, 1995.
- CAZORLA SÁNCHEZ, A. "La vuelta a la historia; caciquismo y franquismo". En *Historia Social*, núm. 30. UNED. València, 1998. pp. 119-132.
- CENARRO, A. *Cruzados y camisas azules. Los orígenes del franquismo en Aragón, 1936-1945*. Prensas Universitarias de Zaragoza. Saragossa, 1997.
- CHAO, J. *La Iglesia del franquismo*. Felmar. Madrid, 1976.
- CHUECA, R. *El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio de*

- FET y de las JONS*. Centro de Investigaciones Sociológicas. Madrid, 1983.
- CHUECA, R. i MONTERO GIBERT, J. R. "El fascismo en España: elementos para una interpretación". En *Historia Contemporánea*, núm. 8. Madrid, 1992. pp. 215-247.
- CHULIÀ, E. *El poder y la palabra. Prensa y poder político en las dictaduras. El régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*. Alianza. Madrid, 2001.
- CIERVA, R. de la. *El 18 de julio no fue un golpe militar fascista. No existe la legalidad republicana. Deformación y violación sistemática de la memoria histórica de los españoles*. Madrid, 2.000.
- CLARA, J. *Girona sota el franquisme. 1939-1976*. Ajuntament-Diputació de Girona. Girona, 1991.
- CLARA, J. i CORNELLÀ, P. "Falange Española a les comarques gironines". En *L'Avenç*, núm. 2. Barcelona, 1986.
- CLAVERA, E, MONES, M. i ROS, J. *Capitalismo español: De la autarquía a la estabilización (1939-1959)*. Edicusa. Madrid, 1973. 2 vols.
- CLAVERA, J. "El estraperlo en los años cuarenta". En *Información Comercial Española*, núm. 514. Madrid, 1976.
- COLOMER, J. M. "Franquistas per a després d'una guerra". En *L'Avenç*, nº 212, Barcelona, novembre de 1995. pp. 41-48.
- CROZIER, B. *Franco: historia y biografía*. Edimesa. Madrid, 1969.
- CRUZ OROZCO, I. *El yunque azul*. Alianza. Madrid, 2002.
- CUENCA TORIBIO, J. M. *Relaciones Iglesia-Estado en la España Contemporánea*. Alhambra. Madrid, 1989.
- Estudios sobre el catolicismo español contemporáneo*. Universitat de Còrdova, 1991. 2 Vols.
- Sindicatos y partidos católicos españoles. ¿Fracaso o frustración? 1870-1977*. Madrid, 2001.
- DE MIGUEL, A. *Franco, Franco, Franco*. Ed. 99. Madrid, 1976.
- Desarrollo agrario español*. Ediciones del Movimiento. Madrid, 1967.
- DI FEBBO, G. *Ritos de guerra y de victoria en la España franquista*. Bilbao, 2.002.
- DÍAZ, G. *Cómo llegó la Falange al poder. Análisis de un proceso contrarrevolucionario*. Aniceto López. Buenos Aires, 1940.
- DÍAZ GILJÓN, J.R. (et alii): *Historia de la España actual*. Marcial Pons, Barcelona, 1998.
- DÍAZ PLAJA, J.: *Anecdotario de la España Franquista*. Plaza&Janes, Barcelona, 1997.
- DÍAZ NOSTY, B. i SUEIRO, D. *Historia del franquismo*. Argos Vergara. Barcelona, 1978.
- DONEZAR, J. M. i GARCIA-NIETO, C. *La España de Franco (1939-1973)*. Guadiana. Madrid, 1985.
- DUCH PLANA, M. *Reus sota el primer franquisme. 1939-1951*. Associació d'Estudis Reusencs. Reus, 1996.
- EGEA BRUNO, P. M. "Hambre, racionamiento y mercadp negro: algunos aspectos de la postguerra cartagenera (1939-1952)". *Cuadernos del Estero*, 5, Cartagena, 1991. pp. 115-145.
- EIROA SAN FRANCISCO, M.: *Viva Franco. Hambre, racionamiento, Falangismo, Málaga 1939-1942*, Universitat de Málaga, 1995.

- ELLWOOD, S. *Prietas las filas*. Crítica. Barcelona, 1984
- "Falange Española and the creation of the francoist 'New Stage'. En *European History Quarterly*. Londres, II, nº 2, 1990.
- Spanish fascism in the Franco era. Falange Española de las JONS, 1936-1976*. MacMillan Press. Londres, 1987.
- ELORZA, A. *La modernización política de España*. Endymion. Madrid, 1990.
- Equipo Comunicación. "Hegemonía y dominación en la España de la postguerra". En *Zona abierta*, núm. 4. Madrid, estiu 1975.
- Equipo Reseña. *La cultura española durante el franquismo*. Mensajero. Bilbao, 1977.
- ESTIVILL, J. i DE LA HOZ, J. M. *La cultura política dels treballadors a Catalunya. Estudi sobre les eleccions sindicals (1944-1987)*. La Magrana. Barcelona, 1988.
- ESTRUCH TOBELLA, J. *El PCE en la clandestinidad, 1939-1956*. Siglo XXI. Madrid, 1982.
- FABRE, J. "La delació dins la repressió franquista de postguerra". En *L'Avenç*, núm. 75. Barcelona, 1984.
- FABRE, J. i HUERTAS, J. M. "Quaranta anys d'ajuntaments sense eleccions municipals democràtiques". En *L'Avenç*, núm. 58. Barcelona, 1983.
- FEBO, G. di. *Resistencia y movimiento de mujerrs en España*. Icaria. Madrid, 1979.
- FEIXA, C. "Ballar sota el franquisme. Dels discurs hegemònic a l'experiència juvenil". En *Acacia*, 2, Barcelona, 1991.
- FERNÁNDEZ CUESTA, R. "El concepto falangista del Estado". En *Ediciones para el Bolsillo de la Camisa Azul*, núm. 9. Madrid, ss/d.
- FERRANDIZ, A. "La Sección Femenina de FET y de las JONS a Sabadell". En *Arraona*, núm. 5. Sabadell, 1989.
- FERRANDO BADÍA, J. *El régimen de Franco. Un enfoque político-jurídico*. Tecnos. Madrid, 1984.
- FERRARY, A. *El franquismo: minorías políticos y conflictos ideológicos (1936-1956)*. Eunsa. Pamplona, 1993.
- FERRI, LI. i SANJUÁN, E. *Las huelgas contra Franco, 1939-1956*. Planeta. Barcelona, 1978.
- FLORES, X. *Estructura socioeconómica de la agricultura española*. Península. Barcelona, 1969.
- "La propiedad rural en España". En *Horizonte Español*. Ruedo Ibérico. París, 1966. vol. I.
- "Salarios y nivel de vida en el campo español". En *Cuadernos de Ruedo Ibérico*, núm. 5. París, 1966.
- FONT, D. *Del azul al verde: el cine español durante el franquismo*. Avance. Barcelona, 1976.
- FONTANA, J (ED): *España bajo el franquismo*. Crítica, Barcelona, 1986.
- FOX, I. *La invención de España*. Cátedra. Madrid, 1997.
- FRAGA IRIBARNE, M. *La España de los años setenta*. Moneda y Crédito. Madrid, 1983.
- FRAGA, M. VELARDE, J. i CAMPO, S. del. "Reresentación. Elecciones. Referèndum". En *La España de los 70*. Moneda y Crédito. Madrid, 1974. IV Vols.
- FRANCO, F. *Discursos y mensajes del Jefe del Estado*. Publicaciones Españolas.

- Madrid, 1955-1971.
- FUENTES IRUROZQUI, M. *El campo español y la economía nacional*. Ss/d. Madrid, 1947.
- FUENTES QUINTANA, E. *Problemas de la estabilización económica en España*, núm.308. ICE. Madrid, 1947.
- El Plan de Estabilización Económica de 1959 veinticinco años después*. ICE, núms. 612-613. Madrid, 1984.
- FUSI, J. P. *Franco. Autoritarismo y poder personal*. El País. Madrid, 1985.
- FUSI, J. P. i JULIÁ, S. (Coords.). *Revista Calaves*, núm. 27. Madrid, noviembre 1992.
- GALLEGO MÉNDEZ, T. *Mujer, Falange y franquismo*. Taurus. Madrid, 1983.
- GALLO, M. *Historia de la España franquista*. Ruedo Ibérico. París, 1971.
- GARAU GILABERT, A. *Los sindicatos y el jurado de la empresa*. Ss/d. Sòria, 1956.
- GARCÍA CRESPO, C. *Léxico e ideología en los libros de lectura de la escuela primaria (1940-1975)*. Universitat de Salamanca. Salamanca, 1983.
- GARCÍA DELGADO, J. L. (Ed.) *El primer franquismo. España y la Segunda Guerra Mundial*. Siglo XXI. Madrid, 1989.
- GARCÍA ESCUDERO, J. M. *Historia política de la época de Franco*. Rialp. Madrid, 1987.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, J. *El régimen de Franco. Un análisis político*. Akal. Madrid, 1976.
- GARCÍA GONZÁLEZ, A. i MIRA IZQUIERDO, J. M. *El trigo: su economía y su legislación actual*. Ministeri d'Agricultura. Madrid, 1946.
- GARCÍA JIMÉNEZ, J. *Radiotelevisión española y política cultural en el franquismo*. CSIC. Madrid, 1980.
- GARCÍA NIETO, C. i DONÉZAR, J. *Bases documentales de la España contemporánea*. Vol. XI. Guadiana. Madrid, 1975.
- GARCÍA RUIZ, C. R. "Franquismo y Transición en Málaga (1962-1976). En *Studia Malacitana*, núm. 12. Universitat de Màlaga. Màlaga, 1999.
- GARCÍA SANZ i SANZ FERNÁNDEZ, J. (Coords.) *Reformas y políticas agrarias en la España contemporánea*. Ministerio de Agricultura. Madrid, 1996.
- GARRABOU, R., BARCIELA, C. i JIMÉNEZ BLANCO, J. J. *Historia agraria de la España Contemporánea. Vol 3. El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)*. Crítica. Barcelona, 1986.
- GASCÓN-VERA, E. "Cárceles de odio. Narrativa de mujeres en las cárceles franquistas". En *Leviatán*, nº 67. Fundació Pablo Iglesias. Madrid, Primavera 1977.
- GAVALDA i TORRENTS, A.: "Les Hermandades de Labradores y Ganaderos a l'inici de la postguerra. El cas del Baix Penedés". En *Estudis i Documents*, núm. XI, Institut d'Estudis Penedesencs, Sant Sabadell d'Anoia, 1996.
- GEORGEL, J. *El franquismo: historia y balance, 1939-1969*. Ruedo Ibérico. París, 1972.
- GILLESPIE, R. *Historia del PSOE*. Alianza. Madrid, 1991.
- GIMÉNEZ CABALLERO, E. *España Nuestra. El libro de las juventudes españolas*. Vicesecretaría de Educación Popular. Madrid, 1943.
- Los secretos de Falange*. Yunque. Barcelona, 1939.
- GINAR, D. *L'oposició antifranquista i els comunistes mallorquins (1939-1977)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998.

- L'osició al franquisme a les Balears (1936-1975)*. Documenta Balear. Palma, 1997.
- L'esquerra mallorquina i el franquisme*. Documenta Balear. Palma, 1994.
- La resistència antifranquista a Mallorca (1939-1948)*. Documenta Balear. Palma, 1991.
- Heriberto Quiñones y el movimiento comunista en España*. Documenta balear. Palma-Madrid, 2.000
- GIRÓN DE VELASCO, J. A. *Si la memoria no me falla*. Planeta. Barcelona, 1994.
- GOITIA, I. "El orden laboral y las Magistraturas de Trabajo". En *Horizonte Español*. Ruedo Ibérico. París, 1966. vol. II.
- GÓMEZ PÉREZ, R. *El franquismo y la Iglesia*. Rialp. Madrid, 1986.
- GÓMEZ CUESTA, C. "La Sección Femenina y su modelo de mujer: un discurso contradictorio". En *El Siglo XX. Balance y perspectivas*. Fundació Cañada Blanch. València, 2001. pp. 195 i ss.
- GÓMEZ HERRÁEZ, J. M. *Instituciones, perspectivas económicas y problemas sociales durante el franquismo. Albacete, entre el silencio y el éxodo rural (1939-1962)*. Diputació d'Albacete. Albacete, 1993.
- GÓMEZ RODA, "Investigacions recents sobre el règim i la societat durant el primer franquisme". En *Afers*, 25. Catarroja, 1996. pp. 651-675.
- GONZÁLEZ, J. M.. *La economía política del franquismo, 1940-1970. Dirigismo, mercado y planificación*. Tecnos. Madrid, 1979.
- GONZÁLEZ, M.ª N. *Breve historia de la Sección Femenina del SEU*. Madrid, ss/d.
- GONZÁLEZ DURO, E. *Una biografía psicológica. Franco*. Temas de Hoy. Madrid, 1992.
- GONZÁLEZ-GIRÓN, F. *Las Hermandades Sindicales de Labradores y Ganaderos (Doctrina. Práctica funcional. Su legislación y formularios)*. UNED. Àvila, 1980.
- GONZÁLEZ MURILLO, P. "Control social y político a través de las empresas durante el primer franquismo". En *VVAA. El siglo XX: balance y perspectivas*. Universitat de València, 2.000.
- GONZÁLEZ PORTILLA, M. (ed.). *El País Vasco en la República, la Guerra Civil y el Franquismo*. Universitat del País Basc. Bilbao, 1998.
- GRACIANI PÉREZ, R. A., RODRÍGUEZ ARTALEJO, F. BANEGAS BANEGAS, J. R. HERNÁNDEZ VECINO, R., REY CALERO, J. del. *Consumo de alimentos en España en el período 1940-1988. Una estimación a partir del balance alimentario*. Universitat Autònoma de Madrid. Madrid, 1994.
- GRANJA, J. L. de la i MIRALLES, R. (Eds.) *Las élites en la España contemporánea*. Universitat del País Basc. Bilbao, 1993.
- GUILLÉN, A. *25 años de economía franquista. Análisis de un régimen*. Periplo. Buenos Aires, 1963.
- GRAUS i FORCÉN, J. *Crónica de la Lleida franquista, 1938-1975*. Lleida, 1989.
- GUNTHER, R., SANI, G., i SHABAD, G. *El sistema de partidos políticos en España: Génesis y evolución*. Siglo XXI. Madrid, 1986.
- GUTIÉRREZ, C. "Una estimación del mercado negro de aceite de oliva en la postguerra española". En *Agricultura y Sociedad*, núm. 29. Ministeri d'Agricultura. Madrid, 1983.
- GUTIÉRREZ ÁLVAREZ, S. J. *Aproximación histórica a las organizaciones*

- empresariales en España*. Madrid, 2.001. 2 vols.
- GUZMÁN, E. *El año de la victoria*. Madrid, 2.001.
- HEINE, H. *La oposición política al franquismo*. Crítica. Barcelona, 1983.
- HERMET, G. *La politique dans l'Espagne franquiste*. A. Colin. Paris, 1971.
- Historia de la España franquista*. Ruedo Ibérico. Paris, 1972.
- Les catholiques dans l'Espagne franquiste*. PUF. Paris, 1980.
- HERRERO, J. *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*. Cuadernos para el Diálogo. Madrid, 1973.
- HERRERO TEJEDOR, F. *La figura del gobernador civil y jefe provincial del Movimiento*. Nuevo Horizonte. Madrid, 1962.
- IBAÑEZ HERNANDEZ, R. *Estudio y acción: la Falange fundacional a la luz del diario de Alejandro Salazar, 1934-1936*. Barbarroja, Madrid, 1993.
- IBARRA GÜELL, P. *El movimiento obrero en Vizcaya (1967-1977), Ideología, organización y conflictividad*. Universitat del País Basc. Bilbao, 1999.
- IGLESIAS SELGAS, C. *El sindicalismo español*. Doncel. Madrid, 1974.
- JARNE, A. *La Secció Femenina a Lleida*. Pagès. Lleida, 1991.
- JARQUE ÍÑIGUEZ, A. *"Queremos esas bases". El acercamiento de EEUU a la España de Franco*. Universitat d'Alcalà d'Henares. Madrid, 1998.
- JATO, D. *La rebelión de los estudiantes. Para una historia del alegre S.E.U.* Cies. Madrid, 1941.
- JÁUREGUI, F. i VEGA, p. *Crónica del antifranquismo (1939-1975)*. Argos Vergara. Barcelona, 1983-1985. 3 vols.
- JEREZ MIR, M. *Elites políticas y centros de extracción en España. 1938-1957*. CIS. Madrid, 1982.
- JEREZ RIESCO, J. L. *La Falange, partido fascista*. BAU. Barcelona, 1977.
- JIMÉNEZ LOSANTOS, E. "Ideología feminizadora en el franquismo. Orígenes y evolución". En *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, nº 9. Universitat de València. València
- JULIÁ DÍAZ, S. *Los socialistas en la política española, 1879-1982*. Taurus. Madrid, 1997.
- (Coor.) Víctimas de la guerra civil*. Temas de Hoy. Madrid, 1999.
- LAFUENTE, I. *Tiempos de hambre. Viaje a la España de la posguerra*. Temas de Hoy. Madrid, 1999.
- Esclavos por la patria: la explotación e los presos bajo el franquismo*. Madrid, 2.002.
- LANERO TABOAS, J. M. *Una milicia de la justicia. La política judicial del franquismo (1936-1945)*. Centre d'Estudis Constitucionals. Madrid, 1986.
- LAZO DIAZ, A. "El fascismo europeo en las publicaciones católicas de postguerra". En *Sistema*, 77. Madrid, 1987. pp.. 37-76.
- Retrato de fascismo rural en Sevilla*. Universitat de Sevilla. Sevilla, 1998.
- LEDESMA RAMOS, R. *¿Fascismo en España?* La Conquista del Estado, ss/d, 1933.
- LEIVA, J. *Memorias de un condenado a muerte*. Dojiesa. Barcelona, 1978.
- LINZ, J. J. "Una teoría de régimen autoritario. El caso de España". En VVAA. *La España de los años 70. El Estado y la política*. Moneda y Crédito. Madrid, 1974. vol. I.
- LÓPEZ GARCÍA, B. *Aproximación a la Historia de la HOAC, 1946-1981*. Edicions

- HOAC. Madrid, 1995.
- LÓPEZ ORTÍZ, M. I. *La agricultura murciana durante el franquismo, 1939-1975*. Tesis Doctoral. Murcia, 1992.
- LÓPEZ PINA, A. i ARANGUREN, E. *La cultura política de la España de Franco*. Taurus. Madrid, 1976.
- LUDEVID, M. *Cuarenta años de sindiato vertical*. Laia. Barcelona, 1976.
- LUEBBERT, G. M. *Liberalismo, fascismo o socialdemocracia. Clases sociales y orígenes políticos de los regímenes de la Europa de entreguerras*. . Universitat de Saragossa. Saragossa, 1997.
- LLARCH, J. *Batallones de trabajadores*. Plaza & Janés. Barcelona, 1976.
- Campos de concentración en la España de Franco*. Producciones Editoriales. Barcelona, 1978.
- LLEONART, A. J. (Ed). *España y O.N.U. La "cuestión española"*. CSIC. Madrid, 1985-1992. 5 vols.
- LLERA, L. de *España actual. El régimen de Franco, 1939-1975*. Gredos. Madrid, 1986.
- MAEZTU, R. *Hispanismo*. Publicaciones Peña Blanca. Barcelona, 1934.
- MALERBE, P. C. *La oposición al franquismo, 1939-1975*. Naranco. Oviedo, 1977.
- MARAVALL, J. M. *Dictadura y disenso político. Obreros y estudiantes bajo el franquismo*. Alfaguara. Madrid, 1978.
- MARCHAMALO, J.: *Bocadillos de delfin. Anuncios y vida cotidiana en la España de postguerra*. Grijalbo, Barcelona, 1996.
- MARÍN i CORBERA, M. "Institucions i canvis territorials franquistes: una refundació". En *L'Avenc*, nº 197, Barcelona, novembre de 1995. pp. 19-21.
- "La classe política local a la Catalunya franquista: Dues espanyes, dues Catalunyes". En idem. pp. 22-27.
- MARTÍN, R. *La contrarrevolución falangista*. Ruedo Ibérico. París, 1971.
- MARTÍN-RETORTILLO, C. *El municipio rural*. ss/d. Barcelona, 1950.
- MARTÍNEZ SERRANO, J. A. *Economía española, 1960-1980*. Blume. Madrid, 1982.
- MATEOS, A. i SOTO, A. *El final del franquismo, 1959-1975*. Historia de España, 29. Historia 16. Madrid, 1977.
- MARSAL, J. F. *Pensar bajo el franquismo. Intelectuales y política en la generación de los años 50*. Península. Barcelona, 1979.
- MARTÍN, R. *La contrarrevolución falangista*. Ruedo Ibérico. París, 1971.
- MARTÍNEZ DE BEDOYA, J. *iAntes que nada: política!*. ss/d. Valladolid, 1939.
- MATEOS, A. i SOTO CARMONA, A. *El final del franquismo, 1959-1975. La transformación de la sociedad española*. Historia16. Temas de Hoy. Madrid, 1997.
- MARTI GOMEZ, J. : *La España del Estraperlo*. Planeta, Barcelona, 2000.
- MARTÍNEZ VAL, E. *¿Por qué no fue posible la Falange?* Dopesa. Barcelona, 1976.
- MIGUEL, A. de. *Sociología del franquismo. Análisis ideológico de los ministros de Franco*. Euros. Barcelona, 1975.
- MIR, C. *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de posguerra*. Milenio. Lleida, 2000.
- (Ed.) *La represión bajo el franquismo*. Ayer, nº 43. Madrid, 2001.
- et alii (eds.) *Violència i repressió a Catalunya durant el franquisme. Balanç historiogràfic i perspectives*. Universitat de Lleida. Lleida, 2002.
- MOLINERO, C. "Mujer, franquismo, feminismo. La clausura forzada en un mundo

- pequeño". En *Historia Social*, núm. 30.
- MOLINERO, C. i YSÀS, P. *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*. Euomo. Vic, 1992.
- Els industrials catalans durant el franquisme*. Euomo. Vic, 1991.
- Catalunya durant el franquisme*. Empúries. Barcelona, 1999.
- "*Patria, Justicia y Pan*". *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya, 1939-1951*. Barcelona, 1992.
- MONTERO GARCÍA, F. *La acción católica y el franquismo*. Madrid, 2.000.
- MONTERO ROMERO, R. *La Universidad en la España de Franco, 1939-1970*. CIS. Madrid, 1981.
- MORADIELOS, E. *Francisco Franco: crónica de un caudillo casi olvidado*. Madrid, 2.002.
- MORAL DEL, J. M. *La provincia y el gobernador civil*. Nuevo Horizonte. Madrid, 1961.
- MORÁN, G. *Miseria y grandeza del Partido Comunista de España*. Planeta. Barcelona, 1986.
- MORENO SECO, , M. "Iglesia triunfante, ¿sociedad sacralizada?". En *Canelobre*, núms. 31-32. Alacant, 1995. pp. 103-110.
- MORODO, R. *Los partidos políticos en España*. Labor. Barcelona, 1979.
- Los orígenes ideológicos del franquismo: Acción Española*. Alianza. Madrid, 1985.
- MILICIA DE FALANGE ESPAÑOLA TRADICIONALISTA Y DE LAS JONS.
- MOYA, C. *El poder económico en España (1939-1970)*. Túcar. Madrid, 1975.
- NADAL, J., CARRERAS, A, i SUDRIÀ, C. (comps.) *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Ariel. Barcelona, 1987.
- NAREDO, J. M. "La incidencia del estraperlo en la economía de las grandes fincas del sur". En *Agricultura y Sociedad*, núm. 19. Ministeri d'Agricultura. Madrid, 1981.
- La evolución de la agricultura en España (1940-1990)*. Universitat de Granada. Granada, 1996.
- NAVARRO GARCÍA, C. *La educación y el nacional-catolicismo*. Universitat de Castilla-La Mancha. Cuenca, 1993.
- NICOLÁS, M. E. *Instituciones murcianas en el franquismo, 1939-1962*. Editora Regional de Murcia. Murcia, 1982.
- ORTIZ, M.: *Violencia política en la II República y el primer franquismo*. Albacete, 1936-1950. Siglo XXI, Madrid, 1996.
- ORTIZ HERAS, M. *Las Hermandades de Labradores en el franquismo*. Albacete, 1943-1977. Instituto de Estudios Albacetenses. Albacete, 1992.
- Violencia y política en la II República y el primer franquismo*. Siglo XXI. Madrid, 1996.
- PALACIO LIS, I. i RUIZ RODRIGO, C. *Infancia, pobreza y educación en el primer franquismo*. Universitat de València. València, 1993.
- PARRA, F. *Sistema sociopolítico y Seguridad Social*. Index. Madrid, 1979.
- La emigración española en Francia, 1962-1977*. Institut Espanyol d'Emigració. Madrid, 1981.
- PASAMAR ALZURIA, G. *Historiografía e ideología en la posguerra española: la ruptura de la tradición liberal*. . Universitat de Saragossa. Saragossa, 1991.
- PASTOR, M. *Los orígenes del fascismo en España*. Túcar. Madrid, 1973.

- PASTOR, M. I. *La educación femenina en la Postguerra (1939-1945). El caso de Mallorca*. Ministerio de Cultura. Madrid, 1984.
- PAYNE, S. G. *Falange. Historia del fascismo español*. Ruedo Ibérico. Paris, 1973.
- *El régimen de Franco*. Alianza Editorial, Madrid, 1987.
- : *El fascismo*. Alianza Editorial, Madrid, 1996.
- "Fins a quin punt van ser *feixistes* la Falange i el règim de Franco?". En *L'Avenç*, nº 197, Barcelona, novembre de 1995. pp. 38-41.
- PEMARTÍN, J. *Teoría de la Falange*. Editora Nacional. Madrid, 1942.
- PEÑA, A. "Las Hermandades de Labradores y su mundo". En *Horizonte Español*. Ruedo Ibérico. Paris, 1966. vol. II.
- PÉREZ LEDESMA, M. "Una dictadura <<por la gracia de Dios>>". En *Historia Social*, núm. 20. UNED. València, 1994. pp. 173-193.
- PESTCHEN, S. *La Iglesia en la España de Franco*. Sedmay. Madrid, 1977.
- POZHARSKAIA, S. *Breve historia del franquismo*. L'Eina. Barcelona, 1987.
- POZO FERNÁNDEZ, M. C. *La depuración del magisterio nacional en la ciudad de Málaga (1936-1942)*. Universitat de Màlaga. Màlaga, 2001.
- PRESTON, P: *Franco. "Caudillo de España"*. Grijalbo, Barcelona, 1996.
- *Las derechas españolas en el siglo XX: autoritarismo, fracaso y golpismo*. Sistema, Madrid, 1986.
- *La política de la venganza*. Península. Barcelona, 1997.
- (ed.) *España en crisis. Evolución y decadencia del régimen de Franco*. FCE. Mèxic, 1978.
- : *La política de la venganza*. Península, Barcelona, 1997.
- PRIMO DE RIVERA, P. *Recuerdos de una vida*. Dyrsa. Madrid, 1983.
- OLIVER, J. PAGÈS, J. i PAGÈS, P. *La prensa clandestina. Propaganda y documentos antifranquistas*. Planeta. Barcelona, 1978.
- RAGUER, H. *La espada y la cruz: la Iglesia, 1936-1939*. Bruguera. Barcelona, 1977.
- RAMÍREZ, M. *España, 1939-1975. Régimen político e ideología*. Guadarrama. Madrid, 1978.
- REDONDO, O. *Obras completas*. Publicaciones Españolas. Madrid, 1955.
- REIG TAPIA, A. *Violencia y Terror*. Akal. Madrid, 1990.
- *Ideología e historia: sobre la represión franquista y la guerra civil*. Akal. Madrid, 1984.
- *Franco, Caudillo. Mito y Realidad*. Tecnos. Madrid, 1996.
- Revista *Afers*, núm. 22 i 25.
- Revista *Espacio, Tiempo, Forma*. Revista de la Facultad de Geografía e Historia. Deusto.
- Revista *Historia Social*, nº 20. UNED. València, tardor 1994.
- Revista *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 9. Universitat de València. València, 1982.
- Revista *Perspectiva Contemporània*, núm. 1. Madrid, octubre 1988.
- RIDRUEJO, R. *Escrito en España*. Losada. Buenos Aires, 1964.
- ROBINSON, R, A. H. *Los orígenes de la España de Franco. Derecha, República y Revolución, 1931-1936*. Grijalbo. Barcelona, 1974.
- ROCA i GIRONA, I. "De la pureza a la maternidad". *La contribución del género femenino en la posguerra española*. Ministerio d'Educació i Cultura. Madrid, 1994.

- RODRÍGUEZ JIMÉNEZ, J. L. *Historia de la Falange Española y de las JONS*. Madrid, 2.000.
- RODRÍGUEZ OLAZÁBAL, J.: *La administración de justicia en la guerra civil*. Alfons el Magnànim, València, 1996.
- ROMERO MAURA, J. *La romana del diablo. Ensayos sobre la violencia política en España*. Madrid, 2.001.
- ROMEU ALFARO, F. *El silencio roto. Mujeres bajo el franquismo*. Ed. de la autora. Oviedo, 1994.
- ROS HOMBRAVELLA, J. *Política económica española, 1959-1975*. Blume. Barcelona, 1979.
- RUHL, K. J. *Franco, Falange y Tercer Reich*. Akal. Madrid, 1986.
- RUIZ CARNICER, M. A. "El aparato falangista ante la caída de los fascismos. FET-JONS en 1945". En *Spagna Contemporanea*, nº 4. Torí, 1993.
- *El Sindicato Español Universitario, 1939-1965*. Siglo XXI. Madrid, 1996.
- RUIZ GONZÁLEZ, D. *La dictadura franquista*. Naranco. Oviedo, 1978.
- (Dir.) *Historia de Comisiones Obreras*. Siglo XXI. Madrid, 1993.
- RUIZ GONZÁLEZ, D., SÁNCHEZ, I. i ORTÍZ, M. (Coords.) *España franquista. Causa General y actitudes sociales durante la dictadura*. Universitat de Castilla-La Mancha. Cuenca, 1993.
- RUIZ GIMÉNEZ, J. *Iglesia, Estado y sociedad en España, 1930-1982*. Argos Vergara. Barcelona, 1984.
- RUIZ RICO, J. J. *El papel político de la Iglesia católica en la España de Franco*. Tecnos. Madrid, 1977.
- SABÍN RODRÍGUEZ, J. M. *La dictadura franquista, 1936-1975. Textos y documentos*. Akal. Madrid, 1997.
- SÁEZ MARÍN, J. *El Frente de Juventudes. Política de juventud en la España de la posguerra, 1937-1960*. Siglo XXI. Madrid, 1988.
- SANCHEZ CERVELLO, J.: *La provincia de Tarragona durant el Franquisme (1939-1975) Política, Sociedad i Cultura*. Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, Tarragona, 1997.
- SÁNCHEZ LÓPEZ, R. *Mujer española, una sombra de destino en lo universal. Trayectoria histórica de la Sección Femenina de Falange*. Universitat de Múrcia. Múrcia, 1990.
- SÁNCHEZ RECIO, G. (Ed.) *El primer franquismo*. En *Ayer*. Madrid, 1999.
- *Los cuadros políticos intermedios del régimen franquista, 1939-1959. Diversidad de orígenes e identidad de intereses*. Institut Juan Gil-Albert. Alacant, 1996.
- SANTACANA, C.: *Victoriosos i derrotats. El franquisme a L'Hospitalet. 1939-1951*. Centre d'Estudis de L'Hospitalet i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- SELVA, E. *Ernesto Giménez Caballero. Entre la vanguardia y el fascismo*. Pre-Textos. València, 1999.
- SERVICIO NACIONAL DEL TRIGO. *Veinte años de actuación*. Ministerio de Agricultura. Madrid, 1953.
- SERRANO, R i SERRANO, D. *Toda España era una cárcel: memoria de los presos del franquismo*. Madrid, 2.002.
- SEVILLANO CALERO, F. *Propaganda y medios de comunicación en el franquismo*.

- Universitat d'Alacant. Alacant, 1998.
- SHAW, D. *Futbol y franquismo*. Alianza, Madrid, 1987.
- SIMPSON, J. *La agricultura española (1765-1965): la larga siesta*. Alianza. Madrid, 1997.
- SINOVA, J. *La censura de prensa durante el franquismo*. Espasa-Calpe. Madrid, 1989.
- SOLÉ i SABATÉ, J. M. *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1986.
- SOPEÑA MONSALVE, A. *El florido pensil*. Crítica. Barcelona, 1994.
- SOTELO, I. La significación histórica del franquismo. En *revista de Occidente*, núm. 53. Madrid, octubre 1985.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, L. *Francisco Franco y su tiempo*. Fundación Francisco Franco. Madrid, VIII vols.
- Crónica de la Sección Femenina y su tiempo*. Asociación Nueva Andalucía. Madrid, 1993.
- SUDRIÀ, C. "Catalunya i la política econòmica del primer franquisme". En *L'Avenç*, 149, Barcelona, juny 1991. pp. 24-27.
- SUEIRO, D. i DÍAZ NOSTY, B. *Historia del franquismo*. Argos Vergara. Madrid, 1978. 2 vols.
- TAMAMES, R. *La República. La España de Franco*. Alianza. Madrid, 1973.
- TELLO, J. A. *Ideología y política. La Iglesia Católica española (1936-1959)*. Pórtico. Saragossa, 1984.
- THOMAS. J. M. *Falange, guerra civil, franquisme. FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys de règim franquista*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1992.
- TORRES, R.: *La vida amorosa en tiempos de Franco*. Temas de Hoy, Madrid, 1996.
- Los esclavos de Franco*. Temas de Hoy. Madrid, 2001.
- TRUJILLANO, J. M. i GAGO, J. M. (Eds.) *Historia y fuentes orales. Historia y memoria del franquismo*. Fundación Cultural Santa Teresa. Àvila, 1994.
- TUÑÓN DE LARA (Coord.) *La guerra civil española. 50 años después*. Labor. Barcelona, 1986.
- et alii. *El primer franquismo. España durante la Segunda Guerra Mundial*. Siglo XXI. Madrid, 1989.
- TURK, A. T. "La violencia política desde una perspectiva cinematográfica". En *Sistema*, núms. 132-133. Madrid, juny 1996. p. 48.
- TUSSELL, J: *La dictadura de Franco*. Alianza Editorial, Madrid, 1988.
- : *El Siglo XX. Manual de Historia de España*. Historia16, Madrid, 1990.
- : *La España de Franco*. Historia16, Madrid, 1989.
- : *Franco y los católicos. La política interior española entre 1945 y 1957*. Alianza. Madrid, 1984.
- El Siglo XX. Manual de la Historia de España*. Historia16. Madrid, 1990.
- La oposición democrática al franquismo*. Planeta. Barcelona, 1979.
- TUSSELL, J. i SOTO.A. (Eds.): *Historia de la Transición, 1975-1986*. Alianza Editorial, Madrid, 1996.

- VALDÉS LARRAÑAGA, M. *Discursos*. Editora Nacional. Madrid, 1949.
- VALLEJO-NÁJERA, A. *La locura en la guerra. Psicopatología de la guerra española*. Valladolid, 1939. (Documental TV3, 30 minuts. 20 i 27 de gener de 2002).
- VALLS MONTÉS, R. *La interpretación de la Historia de España y sus orígenes ideológicos en el Bachillerato franquista (1938-1953)*. ICE. Universitat de València. València, 1984.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. *Crónica sentimental de España*. Grijalbo. Barcelona, 1998.
- VELARDE FUERTES, J. *El nacional-sindicalismo cuarenta años después*. Editora Nacional. Madrid, 1972.
- VIGIL VÁZQUEZ, M. *El drama de la Acción Católica y el nacional catolicismo*. Santandreu. Barcelona, 1990.
- VILAR, S. *Historia del antifranquismo (1939-1975)*. Plaza & Janés. Barcelona, 1984.
- *La naturaleza del franquismo*. Península. Barcelona, 1977.
- VIÑAS, A. *Guerra, dinero y dictadura, ayuda fascista y autarquía en la España de Franco*. Crítica. Barcelona, 1984.
- VIRÓS, M. R. (dir.) "El referéndum del 1947". En *Perspectiva Social*, X. Madrid, 1977.
- VIVER PI-SUNYER, C. *El personal político de Franco, 1936-1945. Contribución empírica a una teoría del régimen franquista*. Vicens-Vives. Barcelona, 1978.
- VVAA. "Els ajuntaments i el nou ordre franquista". En *L'Avenç*, nº 197, Barcelona, octubre de 1995.
- VVAA. "El franquisme i la burgesia catalana (1939-1951)". En *L'Avenç*, núm. 12. Barcelona, 1979.
- VVAA. "La instauració del règim franquista a Catalunya". En *L'Avenç*, nº 126, Barcelona, maig 1989.
- VVAA. "La política econòmica del primer franquisme a Catalunya". En *L'Avenç*, nº 149, Barcelona, juny 1991.
- VVAA.. *Franquisme a les comarques tarragonines*. Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials *Guillem Oliver* del Camp de Tarragona, Tarragona, 1993
- VVAA.: *Repressió econòmica i franquisme: l'actuació del tribunal de Responsabilitats Polítiques de la província de Lleida*. PAM, Barcelona, 1997.
- VVAA. *Història de Catalunya*. Edicions 62. Vol. VII. Barcelona, 1989.
- VVAA. *Los comunistas en la Historia de Albacete, 1920-1979*. PCE, Albacete, 1990
- VVAA. *II Congreso de Jóvenes Historiadores y Geógrafos*. CSIC, Madrid, 1993.
- VVAA *Revista Papers*, nº 14. Universitat Autònoma de Barcelona. Península, Barcelona, 1980.
- VVAA. *Història dels Països Catalans*. Edhasa. Barcelona, 1980. Vol. 3.
- VVAA. *Història del Moviment Obrer als Països Catalans*. El Temps. Barcelona, 2001.
- VVAA. *Estudios de la Historia de España. Homenaje a Tuñón de Lara*. Universitat Internacional Menéndez y Pelayo. 1981.
- VVAA. *El pasado oculto. Fascismo y violencia en Aragón, 1936-1939*. Siglo XXI. Madrid, 1992.
- VVAA. *Capitalismo español; de la autarquía a la estabilización, 1939-1959*.

- Edicusa. Madrid, 1978.
- VVAA. *Cultura y movilización en la España Contemporánea*. Alianza. Madrid, 1997.
- VVAA. *Crecimiento económico y crisis estructural en España, 1959-1980*. Akal. Madrid, 1981.
- VVAA. *La agricultura en el desarrollo capitalista español*. Siglo XXI. Madrid, 1975.
- VVAA. *Capitalismo español: de la autarquía a la estabilización (1939-1959)*. Edicusa. Madrid, 1973. 2 vols.
- VVAA. *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 1989.
- VVAA. "L'agricultura catalana de postguerra". En *Recerques*, núm. 16. Curial. Barcelona, 1984.
- VVAA. *Franquisme: sobre consens i resistència a Catalunya (1938-1959)*. Crítica. Barcelona, 1990.
- VVAA. *Franquisme a les comarques tarragonines*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona. Tarragona, 1993.
- VVAA. *España franquista. Causa General y actitudes sociales ante la dictadura*. Universitat de Castilla-La Mancha. Albacete, 1993.
- VVAA. *El régimen de Franco (1936-1975)*. UNED. Madrid, 1993. 2 vols.
- VVAA. *I Encuentro de Investigadores del Franquismo*. AH-CONC/UAB. Barcelona, 1992.
- VVAA. *II Encuentro de Investigadores del Franquismo*. CCOO/PV-FEIS-Universitat d'Alacant-Universitat de València. Alacant, 1995.
- VVAA *III Encuentro de Investigadores del Franquismo*. Sevilla, 1997.
- VVAA. *IV Encuentro de Investigadores del Franquismo*. València, 1999.
- VVAA. *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1988.
- VVAA. "Franquismo". En *Historia Social*. UNED. València, 1998.
- VVAA. *Historia del franquismo*. Diario 16. 2 vols. Madrid, 1984-1985.
- VVAA. *Gran Historia de España*. Club Internacional del Libro. 1988. Vols. XII i XIII..
- VVAA *Revista Tiempo y Tierra*, núm. 6. Madrid, primavera-estiu 1998.
- VVAA. *Historia de la España actual, 1939-1996*. Marcial Pons. Madrid, 1998.
- VVAA *El pensamiento político de Franco*. Ediciones del Movimiento. Madrid, 1975. 2 vols.
- VVAA. *El proceso Histórico de la Agricultura Española*. ICE de la Universitat de València. València, 1980.
- VVAA. *El Nuevo Estado. Historia 16. La Guerra Civil*, núm. 20. Madrid, 1986.
- VVAA. *Vencedores y vencidos. Historia 16. La Guerra Civil*, núm. 24. Madrid, 1986.
- ZAFRA VALVERDE, J. *Alma y cuerpo del Movimiento Nacional*. Eunsa. Pamplona, 1975.
- VVAA. *Mitos y milagros. El Instituto Nacional de Autarquía (1941-1963)*. Barcelona, 2.000.

b) OBRES RELATIVES AL PAÍS VALENCIÀ:

ABAD, V. *La taronja, 1781-1939*. Alfons el Magnànim. València, 1988.

AGUILÓ LÚCIA, LI. *Las elecciones en Valencia durante la Segunda República*. València, Facultat de Dret. València, 1974

-----"El sistema de partidos políticos en el País Valenciano durante la Segunda República". En VVAA. *La crisis del Estado Español (1898-1936)*. EDICUSA. Madrid, 1978.

-----"El sistema valenciano de partidos: inestabilidad histórica y constante". En

ALEDÓN RAMÍREZ, G. (coord.). *República i guerra civil a Xàtiva (1931-1939)*.

- Ajuntament de Xàtiva. 3 vols. Xàtiva, 1991.
- ALÓS FERRANDO, V. *Castellón y la Segunda República: aspectos electorales*. Universitat de Saragossa. Saragossa, 1978.
- ARDIT, M. *La Comunitat Valenciana: 1936-1986*. Generalitat Valenciana. València, 1986.
- ARIÑÓ, V: *La ciudad ritual. La fiesta de las fallas*. Anthropos, Madrid, 1992.
- ARRUE ASSENCI, V. "L'ambient electoral durant les eleccions de febrer de 1936". En *Arguments*, núm. 1. València, 1974.
- AZAGRA, J. *De la sociedad tradicional a la economía moderna*. Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant, 1996.
- BALDÓ LACOMBA, M. "La diputación en camisa azul (1939-1959)". En CHUST, M. (dir.) *Historia de la Diputació de València*. Diputació de València. València, 1996.
- BALLESTER ARTIGUES, T. "Dénia: del caciquisme al ranquisme". En *Aguaites*. 12. Dénia, 1996. pp. 69-83
- BELLVER SÁEZ, R. I HIDALGO SÁNCHEZ, J: "Estructura social de la ciudad de Valencia durante el periodo autárquico (1939-1959)" EN *I Congrés d'Història de la ciutat de València*, València, 1990.
- BELTRÁN i FOS, E. *La problemàtica del arroz en el País Valencià*. Conselleria de Treball. València, 1980.
- BOSCH SÁNCHEZ, A. *Ugetistas y libertarios*. Alfons el Magnànim. Valencia, 1983.
- BOSCH, A., CERVERA, A: M., COMES; V. i GIRONA, A. *Estudis sobre la Segona República*. Alfons el Magnànim. València, 1993.
- CALZADO, A i TORRES, R.C: *La violencia política en la Ribera Baixa*. Malta Encuentros. València, 1996.
- : *Un silenci extens. El franquisme a la Ribera Baixa (1939-1962)*. Diputació de València, 1995. (Beca d'Investigació de l'IVEI)
- : "República i guerra civil al País Valencià. Un estat de la qüestió". En *El Contemporani*, nº 17, Catarroja, 1999.
- : *Valencians sota el franquisme*. La Xara. Simat, 2002.
- CÁRCEL ORTÍ, V. *Historia de la Iglesia en Valencia*. Arquebisbat de València.. València, 1986. 2 vols.
- CARNERO, T. i PALAFOX, J. *Creixement, politització i canvi social. 1790-1980*. Alfons el Magnànim. València, 1990.
- CARDONA PUIG, V. (dir). *La Comunitat Valenciana, 1936/1986*. Generalitat Valenciana. València, 1989.
- CASASOLA GARCÍA DE EULATE. "Instalación de industrias de guerra en Alberic (1936-1939)". En *Al-gezira*, 7. Alzira, 1992. pp. 353-385.
- CERDÁ, M. *Els moviments socials al País Valencià*. Alfons el Magnànim. València, 1981.
- CERDÁN TATO, E. *La lucha por la democracia en Alicante*. Casa de Campo. Madrid, 1978.
- COLOMINES i COMPANYYS. *Catarroja, 1936/39, insurgent i administrada*. Ajuntament de Catarroja. Catarroja, 1987.
- CORTÉS i CARRERES, S: *València sota el règim franquista (1939-1951)*. Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat. València-Barcelona, 1995.
- CUCÓ, A: *País i Estat: La qüestió valenciana*. Tres i Quatre, València, 1989.

- : *El quotidià ignorat. La trama associativa valenciana*. IVEI, València, 1991.
- : *Sobre la ideologia blasquista. Un assaig d'aproximació*. Eliseu Climent. València, 1978.
- CUCÓ, A., GARCÍA, V. JUAN, E. i SANCHIS, J. *El Partit Socialista del País Valencià*. Eliseu Climent. València, 1977.
- CURZIO, L. "Arroz y migraciones". En *Quaderns de Sueca*, X. Monogràfic. Sueca, 1992.
- DÍEZ FUENTES, J. M. *San Vicente el Raspeig, 1930-1950. República, guerra civil y pimer franquismo*. Institut Juan Gil Albert. Alacant, 1995.
- FABRA SÁNCHEZ, M. A. *Autarquia i creixement econòmic. El cas del País Valencià. 1939-1959*. Universitat de València. València, 1995.
- FANÉS, F. *Cifesa. La antorcha de los éxitos*. Alfons el Magnànim. València, 1981.
- FERNÁNDEZ SORIA, J. M. i AGULLÓ, M. C. *Maestros valencianos bajo el franquismo*. Alfons el Magnànim. Valencia, 1999.
- FERRANDO BADÍA, J: *El Estatuto de Autonomía Valenciano*. Generalitat Valenciana, 1993.
- FORMENT, A. "Art i franquisme al País Valencià. Notes per a una reflexió". En *Afers*, núm. 22. Catarroja, 1995. pp. 585-593.
- FRANCH FERRER, V. *El blasquisme. Reorganització i conflictes polítics (1929-1936)*. Ajuntament de Xàtiva. Xàtiva, 1984.
- FURIÓ, A. *Història del País Valencià*. Tres i Quatre. València, 2001.
- FUSTER, J. *Un país sense política*. La Magrana. Barcelona, 1976.
- GABARDA, V: *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*. IVEI, València, 1993.
- GAJA, F. *La promoción pública de la vivienda en Valencia: 1939-1976*. Generalitat Valenciana. València, 1989.
- GANDIA i CALABUIG, J. "Notas para el estudio de las colectividades (1936-1939)". En *Al-maig*, VII. Valencia, 1991. pp. 16-26.
- GIRONA, A. *Guerra i Revolució al País Valencia (1936-1939)*. Tres i Quatre. Valencia, 1986.
- "La historiografia valenciana de la guerra civil: un estat de la qüestió". *Ullal. Revista d'Història i cultura*, 10. pp. 46-54. Gandia, 1986.
- "Las últimas aportaciones valencianas al estudio de la Guerra Civil y el franquismo". En *Perspectiva Contemporánea. España siglo XX*. 1. pp. 297-300. Madrid, 1988.
- GODES BENGOCHEA, R. *Política y sociedad en Castellón durante la década de los años 40*. Diputació de Castelló. Castelló, 1980.
- GÓMEZ RODA, J. A. *Política i poder local. Catarroja: un municipi valencià durant el primer franquisme*. Afers. Catarroja, 1988.
- HERNÁNDEZ I MARTÍ, G.M: *Falles i franquisme a València*. Afers, Catarroja, 1996.
- LLORENS CASTILLO, C. *La primera década. Una aportación al proceso político e ideológico del franquismo y a la historia del Partido Comunista de España*. Fernando Torres ed. València, 1983.
- LLUCH, E. (dir) *L'estructura econòmica del País Valencià*. L'Estel. València, 1970
- MAINAR, E. *L'alçament militar de juliol de 1936 a Valencia*. La Xara. Benifairó de la Vallidigna, 1996.
- "L'angoixa final: els últims dies de la guerra civil a Gandia". En *Espai*

- Obert.* 1. Gandia, 1994. pp. 69-73
- De milicians a soldats. Les columnes valencianes en la Guerra Civil espanyola (1936-1937).* Universitat de València. València, 1998.
- MARTÍ, M. *Cosieros i anticosieros. Economia i política local: Castelló de la Plana, 1875-1891.* Diputació Provincial. Castelló, 1985.
- MARTÍNEZ LEAL i ORS MONTENEGRO, M. "Dossier: la represión de posguerra en Alicante (1939-1945). En *Canelobre.* 31-32. Alacant, 1995.
- MÁS TORRECILLAS, V. J. *La vía castellanense a la democracia. 1979-1999. Originalidad y especificidad de la Transición.* Gregal. Valencia, 1999.
- MAYORDOMO, A. (Coord.). *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo.* Universitat de València. València, 1999.
- MEZQUITA BROCH, F. "Informes i avals per alumnes de Babxillerat perseguits en Castelló (1939)". En *Ribalta.* Núm. 8. Castelló, 1994.
- MILLÁN, J. i BALDÓ, M: "El País Valenciano bajo el franquismo. En RUIZ, P. (Ed): *Historia del País Valenciano.* Vol.VII, Capsa/Planeta, Barcelona, 1981.
- MIRANDA ENCARNACIÓN, J. A. *La industria, el comercio y la agricultura en Elche.* Edició de l'autor. Elx, 1973.
- Hacia un modelo industrial. Elche 1850-1930.* Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant, 1991.
- Els anys més difícils. Elx i la indústria espanyola del calçat durant l'autarquia.* Ajuntament d'Elx. Elx, 1995.
- MOLLÁ, D. *Estructura y dinámica de la Población en el País Valenciano.* Fernando Torres Editor. València, 1979.
- MORENO, R: *La autarquía en Alicante (1939-1952). Escasez de recursos y acumulación de beneficios.* Institut Juan Gil-Albert, Alacant, 1994.
- "Economía y poder local en Alicante (1939-1948). La función restauradora del régimen". En TUSSELL, J y otros (Eds): *El régimen de Franco (1936-1975),* Vol. I, UNED, Madrid, 1993.
- MORENO SAEZ, F. *Las luchas sociales en la provincia de Alicante, 1890-1931.* UGT, Alacant, 1988.
- ORS, M: *La represión de guerra y posguerra en Aliacante (1936-1945).* Institut Juan Gil-Albert. Alacant, 1995.
- PANIAGUA, J. *Trabajadores sin revolución: la clase obrera valenciana 1868/1986.* Alfons el Magnànim. València, 1986.
- PAZ, A. *Crónica de la Columna de Hierro.* Barcelona, 1984.
- PEÑA, F: *Història de l'empresa Segarra. Paternalisme industrial i Moviment Obrer a Vall d'Uixó.* Vall d'Uixó, 1999.
- PÉREZ, M. "El procés d'industrialització entre 1960-1975". En *L'Espill,* núm. 15. València, 1982.
- PÉREZ ARRIBAS, E. *Polítics i cacics a Castelló)1876-1901).* Alfons el Magnànim. València, 1988.
- PÉREZ MORAGÓN, F. "Premsa clandestina al País Valencià (1962-1977)". En *L'Espill,* núm. 5. València, primavera 1980.
- PÉREZ PUCHE, F. *La Valencia de los años 70.* Ajuntament de València. València, 1998.
- *50 alcaldes. El Ayuntamiento de Valencia en el siglo XX.* Prometeo. València, 1979.

- PÉREZ SILVESTRE, O. *La Joventut Agrícola i Rural Catòlica (JARC). Finals dels 50 fins la dècada dels 80*. Saó. Gandia, 1999.
- PICÓ, J: *El Moviment Obrer al País Valencià sota el franquisme*. Tres i quatre, València, 1977.
- El franquisme*. Alfons el Magnànim. València, 1982.
- PIQUERAS ARENAS, J. A. *Història del socialisme*. Alfons el Magnànim. València, 1981.
- QUILIS TAURIZ, F. *Revolución y guerra civil. Las colectividades en la provincia de Alicante, 1936-1939*. Institut Juan Gil-Albert. Alacant, 1992.
- REIG, R: "Estratègies de supervivència i estratègies de millora. Els treballadors del País Valencià durant el franquisme, 1939-1975" En *Afers*, nº22. Catarroja, 2000.
- "Los conflictos sociales". En *La Comunitat Valenciana, 1936-1986*. Generalitat Valenciana. València, 1986. pp. 217-268.
- : *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. 1898-1906*. Alfons el Magnànim. València, 1982.
- : *Blasquistas y clericales. La lucha por la ciudad de Valencia de 1900*. Alfons el Magnànim. València, 1986.
- REIG, R. i PICÓ, J: *Feixistes, rojos i capellans. Església i societat al País Valencià (1940-1977)*. Moll, Palma, 1978.
- REIG MARTÍNEZ, R. "El crecimiento industrial del País Valenciano (1958-1975)". En *Panorama Bursátil*, núm. 10. Madrid, 1976.
- Capitalización y crecimiento de la economía valenciana. 1955-1975*. Fundació BBV. Madrid, 1997.
- ROMERO GONZÁLEZ, J. *La agricultura valenciana en el proceso de industrialización y urbanización: cambios estructurales en el espacio rural valenciano (1959-1986)*. Conselleria d'Agricultura. València, 1989.
- ROMEU, F: *La Agrupación Guerrillera de Levante*. IVEI, València, 1987.
- ROVIRA GRANERO, P. *Mobilització social, canvi polític i revolució. Associacionisme, Segona República i Guerra Civil : Alzira, 1900-1939*. Germania. Alzira, 1996.
- SAFÓN, A. i SIMEÓN, D. *València, 1936-1937. Una ciudad en guerra*. Ajuntament de València. València, 1986.
- SMITH, T. *La CNT al País Valencià. 1936-1937*. Eliseu Climent. València, 1986.
- SÁNCHEZ RECIO, G: *Las responsabilidades políticas en la postguerra española. El Partido Judicial de Monóvar*. Universitat d'Alacant. Alacant, 1984.
- SÁNCHEZ RECIO, G, MORENO FONSERET, R, i SEVILLANO CALERO, F: *Estudios sobre el franquismo en la provincia de Alicante: poder político, actitudes económicas y opinión*. Universitat d'Alacant. Alacant, 1995.
- SÁNCHEZ RECIO et al. *Guerra Civil y franquismo en Alicante*. Institut Juan Gil Albert. Alacant, 1990.
- SÁNCHEZ RECIO, G. Ed. "El primer franquismo". En *Ayer*. 33. Madrid, 1999.
- SANTACREU SOLER, J. M. *L'economia valenciana durant la guerra civil*. Alfons el Magnànim. València, 1992.
- SANZ ALBEROLA, D. *La implantación del franquismo en Alicante. El papel del Gobierno Civil (1939-1946)*. Institut de Cultura Juan Gil Albert. Alacant, 1999.
- SANZ DÍAZ, B. *Los socialistas en el País Valenciano (1939-1978)*. Alfons el Magnànim. València, 1988.
- Sociología y política del socialismo valenciano, 1939-1989*. Alfons

- el Magnànim. València, 1990.
- L'oposició universitària al franquisme. València 1939-1975.* Universitat de València. València, 1996.
- SANZ DÍAZ, J. *El movimiento obrero en el País Valenciano (1939-1976)*. Fernando Torres Editor. València, 1976.
- SANZ, B. *Rojos y demócratas. La oposición al franquismo en la Universidad de Valencia, 1939-1975*. Albatros, FEIS i CCOO. Valencia, 2002.
- SAZ CAMPOS, I. i LÓPEZ RODA, A. (Eds.): *El franquismo en Valencia*. Episteme, València, 1999.
- SIGALAT VAYA, J. M. "Fuentes documentales para el estudio de las colectividades agrarias: el caso de Carcaixent". En *Actes de la VI Assemblea d'Història de la Ribera*. Ajuntament d'Alzira. Alzira, 1977. vol. I pp. 117-131.
- SIMEÓN RIERA, J. D. *Entre la rebel·lia i la tradició. Llíria durant la II República i la guerra civil. 1931-1939*. Diputació de València. València, 1993.
- "Reflexions sobre la ideologia d'una classe dominant: la burgesia terratinent Iliriana (1833-1965)". En *I Congrés d'Estudis Comarcals del Camp del Túria*. Llíria, 1990.
- <Impasible el ademán>. *Franquisme i societat a una comunitat rural valenciana. Xàbia, 1939-1953*. Ajuntament de Xàbia. Xàbia, 1998.
- SMITH, T. *La CNT al País València*. València, 1977.
- SOLER, J. L. "Ver, juzgar y actuar. Catolicismo obrerista, consciencia de clase y cultura obrera: HOAC y JOC en el País Valencià (1946-1970)". En *I Encuentro de investigadores del franquismo*. Barcelona, 1992.
- SOLER, J.L. i SAZ, I: "De lo Rat Penat al Congreso de Castellón. Las Comisiones Obreras en el País Valenciano (1966-1978)". En RUIZ, D: *Historia de las Comisiones Obreras (1958-1988)*. S.XXI, MADRID, 1993.
- SOLER, V: "L'arrencada industrial (1960-1975)" En *Història del País Valencià*, Edicions 62, Barcelona, 1990.
- SORRIBES, J. *Desarrollo capitalista y proceso de urbanización en el País Valenciano (1960-1975)*. Alfons el Magnànim. València, 1985.
- TORRES FABRA, R. C. *Cullera en guerra. Un poble valencià a la reraguarda*. Ajuntament de Cullera. Cullera, 1990.
- "Apunts per a una caracterització de la guerra a la Ribera. El cas de <l'Americanà> com a crisi de reraguarda". En *Afers*. X:20. Catarroja, 103-115.
- "Altres tipus de repressió durant el franquisme: la llibertat vigilada. El cas de la Ribera Baixa". En *Quaderns de Sueca*. XIII. Sueca, 1998. pp. 101-117.
- "Una primera aproximació a l'obrerisme castellanenc al primer terç del segle XX. (en premsa)
- VALLS, R: "València: Institucions i Govern local i provincial del primer franquisme". En *L'avenç*, nº 97, 1995.
- El partit catòlic*. Universitat de València, València 1993.
- : *La DRV (1930-1936)*. Alfons el Magnànim. València, 1992.
- VEGA, E. *Anarquistas y sindicalistas durante la II República. La CNT y los sindicatos de oposición en el País Valenciano*. Alfons el Magnànim. València, 1987.
- VILAR, S. *Historia del antifranquismo (1939-1975)*. Plaza y Janés. Barcelona, 1984.
- VV.AA. *Nuestra historia*. Vol. 7. Más Ivars. Valencia, 1980.
- VV.AA. *Estructura social al País Valencià*. Diputació de València, 1982.

- VV.AA. *Franquisme a la Vall d'Uixó, 1939-1952*. Castelló, 1998.
- VV.AA. *Història del País Valencià*. Edicions 62, Barcelona, 1990. Vol. 5.
- VV. AA. *La premsa del País Valencià, 1790-1983*. Alfons el Magnànim, València, 1983.
- VV.AA. "La guerra civil espanyola". En *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*. Universitat de València. València, 1982.
- VV.AA. "Especial guerra civil". En *Afers*, nº 3. Catarroja, II:1986.
- VV.AA. *Historia del Pueblo Valenciano*. Vol. III. Levante. Valencia, 1988.
- VV.AA. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*. 6. 1987-88
- VV.AA. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*. 8-9. 1991-92.
- VV.AA. *Historia de la España actual. 1936-1996*. Marcial Pons. Madrid/Barcelona, 1998.
- VVAA. *Historia de la naranja*. Levante. València, 1991.
- VVAA. *La qüestió agrària al País Valencià*. AEDOS. Barcelona, 1978.
- VVAA. *El País Valenciano en la época contemporánea. Una aproximación histórica*. ECIR. València, 1991.
- VVAA. "Plecs d'Història Local". En *L'Avenç*.
- VVAA. Curs d'Història de la Ribera. Ajuntament de Carlet.
- VVAA. *Historia Económica, siglos XIX y XX*. Universitat d'Alacant, Alacant, 1989.
- VVAA *Primer Congrés d'economia valenciana*. Universitat de València. València, 1985
- VV.AA. *Cien años de vida corporativa, 1886-1986*. Cambra Oficial de Comerç de València. València, 1986.
- VVAA. *Guerra civil y franquismo en Alicante*. Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant, 1990.
- VVAA *Història Contemporània del País Valencià*. Tabarca. València, 1992.
- VVAA. *Informe económico regional*. COCIN. València, 1972.
- VVAA. *Coyuntura industrial de la región valenciana*. COCIN. València, 1973-1979.
- VVAA. *Evolució de la població des de 1900 fins 1986*. Generalitat Valenciana. València, 1988.
- VVAA. *Homenaje a Manuela Ballester*. Institut Valencià de la Dona. València, 1995.
- VVAA. *Llibre del cinquantenari de l'Institut de Batxillerat "Josep de Ribera" de Xàtiva*. Caixa d'Estalvis d'Ontinyent. Ontinyent, 1984.
- VVAA. "La memòria de la posguerra a Sagunt". En *Braça!*, núm. 15. Sagunt, 1997. pp. 15-38.
- VVAA. *La Comunidad Valenciana 1936-1986*. Generalitat Valenciana. València, 1989.
- VVAA. "Repensar el franquisme". En *Afers*, núm. 25. Catarroja, 1996.
- VVAA. FURIÓ, A. (dir.). *Historia de Valencia*. Levante-Universitat de València, 1999. pp. 597-620.
- VVAA. *La qüestió agrària al País Valencià*. AEDOS. Barcelona, 1978.
- VVAA. *Cultura y sociedad en Alicante en los años cuarenta*. Revista *Canelobre*, 14-15. Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant, 1989.
- VVAA. *Alicante en los años cuarenta*. Revista *Canelobre*, 31-32. Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant, 1995.

c) OBRES DE SUPORT METODOLÒGIC:

ABERCRIMIE, N., HILL, S. i TURNER, B. S. *La tesis de la ideología dominante*. Siglo XXI. Madrid, 1987.

AGULLÓ DÍAZ. *Mujeres de azul. 1951-1970*. Tesi Doctoral inèdita. Universitat de València.

ALBERCH, R. "Arxius, documents sonors i història oral". En *Historia y fuente oral*, 4. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1990.

ANGUEIRA, K. "El testimonio como instrumento concienzador". En *Historia y fuente oral*, 2. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1989.

ARENDT, H. *Los orígenes del totalitarismo*. Taurus. Madrid, 1974.

ARON-SCHNAPPER, D. i HANET, D. "D'Herodote au magnetophone: sources orales

- et archives orales". En *Annales*, 1. Paris, 1980.
- ASHTON, T. H. I PHILIN, C. (eds). *El debate Brenner. Estructura de clases agraria y desarrollo económico en la Europa preindustrial*. Crítica. Barcelona, 1988.
- BALDÓ, M. *Introducció a la història*. Universitat de València. València, 1992.
- BARCELÓ, A. *Reproducción económica y modo de producción*. Ediciones del Serbal, 1981.
- BERG, M. "La entrevista como método de producción de documentos". En *Historia y fuente oral*, 4. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1990.
- BERTAUX, D. *Histoires de rues ou récits de pratiques? Methodologie de l'approche biographique en sociologie*. Multigraphie. Paris, 1976.
- BLOCH, M. *Apología de la historia*. Empúries. Barcelona, 1984.
- BONFIELD, L. D. "Conversation Arthur M. Schlesinger, J. R. The use of oral history". En *The American Archivist*, 43 (4). 1980.
- BOTTOMORE, T. *Sociología política*. Aguilar. Madrid, 1982.
- BOURDERON, R. *Fascismo. Ideología y prácticas*. Narcea. Madrid, 1982.
- BRACKER, K. D. *Controversias de historia contemporánea sobre fascismo, totalitarismo y democracia*. Alfa. Barcelona, 1983.
- BRAUDEL, F. *Apuntes sobre la historia*. Alianza. Madrid, 1991.
- BROUE, P., FRASER, R. i VILAR, P. *Metodología histórica de la guerra y la revolución española*. Fontamara. Barcelona, 1982.
- CARDOSO, C. *Introducción al trabajo de la investigación histórica*. Crítica. Barcelona, 1981.
- CARDOSO, C. i PÉREZ BRIGNOLI, N. *Los métodos de la historia*. Crítica. Barcelona, 1976.
- CARR, E. H. *¿Qué es la historia?* Seix Barral, Barcelona, 1969.
- CHESNEAUX, J. *¿Hacemos tabla rasa del pasado? A propósito de la historia y de los historiadores*. Siglo XXI. Madrid, 1977.
- COLOMINES, A. i OLMOS, V. S. (eds). *Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals*. Afers, Catarroja, 1998.
- COHEN, G. A. *La teoría de la historia de Karl Marx. Una defensa*. Siglo XXI-Fundación Pablo Iglesias. Madrid, 1986.
- DUNAWAY, D. K. "La grabación de campo". En *Historia y fuente oral*, 4. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1990.
- FELICE, R. de. *El fascismo. Sus interpretaciones*. Paidós. Buenos Aires, 1976.
- FIOVARANTI, E. *El concepto de modo de producción*. Península. Barcelona, 1974.
- FONTANA, J. *La historia después de la historia*. Crítica, Barcelona, 1992.
- Historia. Análisis del pasado y proyecto social*. Crítica. Barcelona, 1982.
- FRASER, R. *Recuérdalo tu y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española*. Grijalbo. Barcelona, 1979. 2 vols.
- Escondido. El calvario de Manuel Cortés*. Alfons el Magnànim. València, 1986.
- Mijas. República, guerra y franquismo en un pueblo andaluz*. Barcelona, 1985.
- En busca de un pasado*. IVEI. València, 1987.
- "La política como vida diaria. La historia oral y la guerra civil". En *Estudis d'Història contemporània*, 7. Universitat de València. València, 1986.

- "La formación de un entrevistador". En *Historia y fuente oral*, 3. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1990.
- FEBVRE, L. *Combates por la historia*. Ariel. Barcelona, 1986.
- GEHRING, P. "Entrevistas a tres generaciones". En *Historia y fuente oral*, 6. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1991.
- GIDDENS, A. *La estructura de clases en las sociedades avanzadas*. Alianza. Madrid, 1973.
- GRAWITZ, M. *Métodos y técnicas de las ciencias sociales*. Hispano-europea. Barcelona, 1975. 2 vols.
- GRELE, R. J. "¿Quién y por qué contesta?". En *Historia y fuente oral*, 5. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1991.
- HOBSBAWM, E. J. *Historia del marxismo*. Bruguera. Barcelona, 10 vols. 1979.
- JOUTARD, P. *Esas voces que nos llegan del pasado*. FCE. Mèxic, 1986.
- KAYE, H. J. *Los historiadores marxistas británicos. Un análisis introductorio*. Universitat de Saragossa. Saragossa, 1989.
- KHONL, R. *Liberalismo y fascismo, dos formas de dominio burgués*. Fontanella. Barcelona, 1978.
- MACCIOCCHI, M^a. A. *Elementos para un análisis del fascismo*. El Viejo Topo. Madrid, 1977. 2 vols.
- MARX, K. i ENGELS, F. *El Manifiesto Comunista*. Ayuso. Madrid, 1975.
- MARX, K. *Miseria de la filosofía*. Júcar, Madrid, 1974.
- Contribución a la crítica de la economía política*, Siglo XXI, Mèxic, 1980.
- MEYER, E. i OLIVEIRA DE BONFIL, A. "La Historia Oral, origen, metodología, desarrollo y perspectiva". En *Historia Mexicana*, XXI. Mèxic, 1971.
- MIRALLES, R. i GRANJA, J. L. de la (Eds.) *Historiografía contemporánea reciente*. Universitat del País Basc. Bilbao, 1993.
- MIRALLES i MONTSERRAT, J. *La Història Oral. Qüestionari i Guia Didàctica*. Moll. Palma, 1985.
- MONTERO DÍAZ, S. *Fascismo*. Cuadernos de Cultura, núm. 53. València, 1932.
- MORENO FRAGINALS, M. *La historia como arma*. Crítica. Barcelona, 1983.
- NEWBY, H. i SEVILLA GUZMÁN, E. *Introducción a la sociología rural*. Alianza. Madrid, 1983.
- PAGÉS, P. *Introducción a la Historia. Epistemología, teoría y problemas de método en los estudios históricos*. Barcanova. Barcelona, 1990.
- PASSERINI, L. *Storia orale. Vita quotidiana e cultura materiale delle classi subalterne*. Rosenberg Sellier. Torino, 1978.
- PEREYRA, C. *El sujeto en la historia*. Alianza, Madrid, 1984.
- POULANTZAS, N. *Fascismo y dictadura*. Siglo XXI. Madrid, 1976.
- Poder político y clases sociales en el Estado capitalista*. Siglo XXI. Madrid, 1972.
- RAMA, C. M. *La ideología fascista*. Júcar. Madrid, 1979.
- SAMUEL, R. *Historia popular y teoría socialista*. Crítica. Barcelona, 1984.
- STONE, L. *El pasado y el presente*. FCE. Mèxic, 1986.
- THERBORN, G. *¿Cómo domina la clase dominante?* Siglo XXI. Madrid, 1979.
- THOMPSON, P. *La voz del pasado. Historia oral*. Alfons el Magnànim. València, 1988.

- "La historia oral y el historiador". En *Debats*, 10. València, 1984.
- THOMPSON, E. P. *Miseria de la teoría*. Crítica. Barcelona, 1981.
- TUÑÓN DE LARA, M. (ed). *Historiografía española contemporánea*. Siglo XXI. Madrid, 1980.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. *Historia y comunicación social*. Crítica. Barcelona, 1977.
- VILAR, P. *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*. Crítica, Barcelona, 1980.
- Economía, Derecho, Historia*. Ariel. Barcelona, 1983.
- Crecimiento y desarrollo*. Ariel, Barcelona, 1984.
- Pensar históricament*. 3i4. València, 1995.
- VVAA. "A propósito del fin de la historia". *Debats*, IVEI. València, 1994.
- VVAA. *Historia social y conciencia histórica*. Madrid, 2.002.
- WOLF, S. J. *La naturaleza del fascismo*. FCE. Mèxic, 1974.

d) OBRES SOBRE EL PAIS VALENCIA (Referent a la Ribera Baixa)

AGRUPACIÓN INTERMUNICIPAL "EL JÚCAR". *Estatutos de la Agrupación Intermunicipal "El Júcar, constituida por los municipios de Sueca, Albalat de la Ribera, Corbera de Alcira, Poliñá del Júcar y Riola, para la explotación del servicio de aguas potables*. Sueca, 1940 (?)

- ALELUYA. *Boletín Parroquial. 1940-1971. Sueca.*
- ANÒNIM. *Milícia de Falange Española Tradicionalista y de las JONS. Jefatura de la Tercera Región Militar. Instrucciones sobre la Segunda Línea. Sueca, 1940.*
- ANÒNIM. *Reglamento para el cuerpo de la Guardia Municipal. Ajuntament de Sueca. Sueca, 1951 (?)*
- ANÒNIM. *Reglamento de la Comisión Ejecutiva de Autoridades y Mandos del Distrito de Sueca. Ajuntament de Sueca. Sueca, 1954 (?)*
- ANÒNIM. *Ordenanzas de edificación. . Ajuntament de Sueca. Sueca, 1956.*
- ANÒNIM. *Antecedentes y labor actual del Departamento del arroz. Ss/d. 1978.*
- ANÒNIM. *Plan General de Ordenación Urbana. Normas Urbanísticas. Cullera, 1965. Cosmos. València, 1965.*
- ANÒNIM *Ayuntamiento Cullera. Plan Parcial Polígono Monte San Antonio. Ordenanzas Reguladoras de la Edificación. Cullera, 1968. Imprenta Costa. Cullera, 1968.*
- BENEDITO FORTEA, M. J. *Cien años al servicio de los ancianos. Casa-Asilo de las Hermanitas de los Ancianos Desamparados de Sueca. Sueca, 1888-1988. Ajuntament de Sueca. Sueca, 1989.*
- Butlletí *Arroz. València.*
- Butlletí *Asociación de Jóvenes de Acción Católica, 1946-1949. Sueca.*
- Butlletí *Esquerra (PSV). València, 1967.*
- Butlletí *Forja. Órgano del Frente de Juventudes, 1948-1949. Sueca.*
- Butlletí *Unitat (CCOO). Sueca, 1977.*
- Butlletí *La Voz de Sueca. Órgano del Frente de Juventudes, Sueca, 1957-1958.*
- BOSCH MARI, J. *Almussafes: Noticiero Histórico Costumbrista. Almussafes, 1990.*
- CALZADO ALDARIA, A. i TORRES FABRA, R. C. "La formación de un poder omnímodo. La Falange en la Ribera Baixa (1939-1945)". En *Congreso Internacional "El régimen de Franco"*. UNED. Madrid, 1993. Vol. I. pp. 29-40.
- CAMPILLO, X. *Documentación básica de la comarca Ribera Baja. València, 1972.*
- CARBÓ, F. i CORTÉS, S. "Francesc de Paula Burguera". En *El teatre en la postguerra valenciana. València, 1997.*
- CARRASQUER, J. A. *Entre el record i l'oblit. Diccionari biogràfic de personatges històrics suecans. Ajuntament de Sueca. Sueca, 2001.*
- CORTÉS, F. *Escrits. Sueca, 1993.*
- COVIADÉ, S. A. (Adrada i Guerrero, arquitectes). *Plan de Ordenación Urbana de Cullera (Valencia). Complemento al estudio económico-financiero. Cosmos. Valencia, 1957.*
- FERRI CHULIO, A. de S. "La Real Asociación de Nuestra Señora de Sales: 1900-1975". En *Santa María de Sales. Sueca, diciembre de 1975.*
- FRANCO, J. *Sueca. Impremta Palacios. Sueca, 1993.*
- FUSTER, J. *Elogi del meu poble. Sueca, 1993.*
- Mapa Agronómico Nacional. Hoja núm. 747. Comarca de Sueca. Memoria. Madrid, 1952-1954. 3 vols.*
- JEFATURA DE LA TERCERA REGIÓN MILITAR. *Instrucciones sobre la Segunda Línea. Sueca, 1940.*
- LLUNA PUIG, E. "El mercat del divendres". En *Ribera Baixa. Sueca, juny de 1990.*
- MARMANEU LÓPEZ, J. M. *Fray Antonio Berenguer. Recuerdos de un amigo. Santuari Verge del Castell de Cullera. Cullera, 2.001.*

- MARRODAN GIRONES, J. A. i MARTINEZ BUENAGA, I. *Cullera. Breve análisis geográfico*. Ajuntament de Cullera. Cullera, 1988.
- MARTINEZ ALBIACH, A. *Cullera: 53 años de periodismo: 1883-1936*. Torrejón de Ardoz, 1989.
- MARTÍNEZ CAMARÓ, M. *Don José Alemany y Bolufer. Ensayo bio-bioblográfico*. Cosmos. València, 1968.
- MUTUALIDAD PATRONAL DEL SEGURO CONTRA ACCIDENTES DEL TRABAJO EN LA AGRICULTURA. *Estatutos de la Mutualidad Patronal del Seguro Contra Accidentes del Trabajo en la Agricultura de Sueca*. Sueca, 1956 (?)
- RAMIRO, E. *La Ribera: imatge i territori*. Mancomunitat de la Ribera Alta, 2.000.
- RAMÓN PASTOR, A. *Memoria sobre la gestión económico-administrativa del Excelentísimo Ayuntamiento de Sueca correspondiente al año 1956. Anexo 1942-1957*. Tipografía Quiles. València, 1957.
- Sueca. Historia, Municipio, Agricultura, Industria, Comercio, Deportes, Feria y Fiestas*. Ss/d. 1947.
- Revista *Fortaleza*. Edició periòdica del "Movimiento Junior". 1974.
- RODRÍGUEZ RODA, F. R. *El aprovechamiento de la Pesca en los Canales y Acequias de los términos de Sueca, Cullera y Tavernes de Valldigna*. Imprenta Palacios. Sueca, 1949.
- TORRES FABRA, R. C. "L'evolució de la població a Cullera". En *BMI Cullera*, 5. Ajuntament de Cullera. Cullera, 1989.
- Entorn a la trajectòria de la dreta valenciana. El cas de la Ribera Baixa durant el segle XX*. 7 i mig. Benicull, 1999.
- "La imposición de las formas franquistas en el imaginario colectivo. Una reflexión desde la Ribera Baixa". En *II Encuentro de Investigadores del Franquismo*. Alacant, 1995. Vol. II. pp. 127-134.
- *Entorn a la trajectòria de la dreta valenciana. El cas de la Ribera Baixa durant el segle XX*. 7imig. Benicull, 1999.

e) PERSONES ENTREVISTADES:

- Pedro Adam. Cullera.
- Antonio Alberola. Cullera.

- Joan Albufera, pseudònim. Sueca
- Salvador Andrés. Sollana. (+)
- Daniel Barberá. Albalat.
- Josefina Beltrán. Sueca.
- Alfredo Benito. Cullera.
- Joan Bolufer Andrés. Cullera.
- Salvador Borràs. Cullera. (+)
- Antonio Bru Serra. Cullera.
- Joan Caballero, pseudònim. Sueca.
- Batiste del Carro, pseudònim. Almussafes.
- Pep Cacahuet, pseudònim. Sollana.
- Andreu Carbó, pseudònim. Albalat.
- Rafael Casañ. Sueca.
- Norberto Cruañes. Sueca.
- Enric Chulio. Cullera.
- José Esteve Rivas. Albalat.
- Josep Esteve. Cullera.
- ETC, pseudònim. Sueca
- Pascual Gomar. Sueca.
- Alfredo Grau. Cullera.
- FUF, pseudònim. Sueca.
- Santos Herráiz. Cullera.
- Joan Iborra. Sueca
- León de la Ribera, pseudònim. Almussafes.
- María Jover. Cullera.
- Serapio Martín. Cullera (+)
- Manolet, pseudònim. Sollana
- Rafael Matoses. Sueca.
- Josep Pastor. Cullera. (+)
- Ernesto Pellicer. Sueca.
- Vicente Talens. Sueca.
- Enrique Torres. Cullera. (+)
- Agustín Tritón. Pseudònim. Cullera (+)
- Miquel del Xúquer. Pseudònim. Cullera. (+)